

બ્રહ્મસંબંધ

આ માર્ગમાં ભગવાનની પ્રાપ્તિ માટે બ્રહ્મસંબંધ આવશ્યક માનેલ છે તે વગર પુષ્ટિમાર્ગીય એ પુષ્ટિમાર્ગમાં ગણાતો નથી જીવ એ ભગવાનનો અંશ છે. ભગવાનના ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન, અને વૈરાગ્ય એ છ ગુણનું તિરોધાન થતાં ભગવાનનું શુદ્ધ અંશ-આત્મા તે ‘જીવ’ રૂપે દેહની અંદર આવી પડ્યો છે. તેની સ્થિતિ એક કેદીના જેવી છે, અથવા તો પાંજરામાં પુરાયેલા પક્ષી જેવી છે તે સ્થિતિમાંથી મુક્ત થઈને પ્રભુ સાથે તેનું પુનઃમિલન થાય છે. પુનઃ આનંદસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે બ્રહ્મસંબંધ રં પ્રથમ પગથિયું છે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્યારે દૈવી જીવોના ઉદ્ધારની ચિંતામાં હતા, ત્યારે શ્રાવણ માસના શુકલ પક્ષની એકાદશીને દિવસે ભગવાન પોતે તેમની આગળ પ્રકટ થયા અને બ્રહ્મસંબંધદ્વારા દૈવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાનો આદેશ આપ્યો, ત્યારથી શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ ‘બ્રહ્મસંબંધ પોતાના સેવકોને કરાવ્યો. બ્રહ્મસંબંધની દીક્ષા વગર સેવાનો પણ અધિકાર પુષ્ટિમાર્ગીયોને મળતો નથી.

‘બ્રહ્મસંબંધ એટલે બ્રહ્મ સાથે જીવાત્માનો સંબંધ બ્રહ્મ એટલે ભગવાન, પરમાત્મા. પુષ્ટિસંપ્રદાયમાં બ્રહ્મ એ નિર્ગુણ નથી પણ સગુણ નિર્ગુણ ઉભય રૂપે છે. ‘નિર્ગુણ’ એટલે પ્રાકૃત ધર્મોથી રહિત અને ‘સગુણ’ એટલે અલૌકિક ગુણોવાળું. આનંદ એ બ્રહ્મનો મુખ્ય ધર્મ છે. પુષ્ટિમાર્ગીય બ્રહ્મ એ આનંદરૂપ રસરૂપ છે તેવું બ્રહ્મ તે શ્રીકૃષ્ણ એમ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જણાવે છે. એટલે બ્રહ્મસંબંધ તે જીવનો કૃષ્ણ સાથેનો પુનઃ સંબંધ છે.

જીવ બ્રહ્મથી હજારો પરિવત્સરોથી વિખૂટો પડ્યો છે તે અનેક યોનિઓમાં ફર્યો છે, હવે આ મનુષ્ય દેહમાં આવ્યા પછી તેને ભક્તિમાર્ગીય ઉત્તમ સંસ્કારો મળ્યા હોય તો તે જીવનું બ્રહ્મની સાથે ફરીથી સાયુજ્ય કેમ થાય તેને માટે આ બ્રહ્મસંબંધ છે સંબંધ એટલે સમ્યક્-સંપૂર્ણ રીતેબંધન, અર્થાત બ્રહ્મથી છૂટો પડેલો જીવ બ્રહ્મની સાથે ફરીથી જોડાઈ જાય અગર સમીપતા મેળવે કે જેથી તેને છૂટા પડવાનો-સંસારમાં જન્મ મૃત્યુના ફેરાઓમાં અટવાવાનો પ્રસંગઆવે નહિ. બીજી રીતે કહીએ તો બ્રહ્મસંબંધ એ જીવાત્માનો પરમાત્મા સાથેનો વિવાહ છે. તે વિવાહ થતાં પરમાત્મા જીવાત્માનું વરણ

કરે છે. જેમ વિવાહ ગોર દ્વારા થાય છે તેમ આ સંબંધ ગુરુ દ્વારા થાય છે જેમ વિવાહ સમયે પ્રતિજ્ઞા લેવાય છે તેમ બ્રહ્મસંબંધ વખતે જીવાત્મા પ્રતિજ્ઞા લે છે. તે પ્રતિજ્ઞા અમુક શબ્દોમાં હોય છે તે પ્રતિજ્ઞા કેવી રીતે લેવી તેને માટે બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર યોજવામાં આવ્યો છે, તેને ‘ગદ્યમંત્ર’ પણ કહે છે. પુષ્ટિસંપ્રદાયમાં અષ્ટાક્ષર મંત્ર અંતઃ ગદ્યમંત્ર એમ બે મુખ્ય મંત્રો છે ‘શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમં એ આઠ અક્ષરોનો મંત્ર છે. તેના જપથી શરણભાવના સિદ્ધ થાય છે.

ગદ્યમંત્ર મૂળપાંચ અક્ષરોનો છે : ‘કૃષ્ણ તવાસ્મિ’ પણ આ મૂળ મંત્રને પ્રતિજ્ઞાનું સ્વરૂપ આપવાને 84 અક્ષરોનો તે બનાવવામાં આવ્યો છે. આ મંત્રથી જીવ ભગવાનનું દાસ્ત સ્વીકારે છે, એટલું જ નહિ, પણ પ્રભુને પોતાનું સર્વસ્વ એટલે પત્ની પુત્ર, વૃત્તિ, ગૃહ, આ લોક તથા પરલોકના ફળો જે બાહ્ય છે તે દેહ, ઈન્દ્રિય, પ્રાણ તથા અંતઃકરણ અને જે અંતર છે-તે બધાંનું પ્રભુને પોતાના આત્મા સથે સમર્પણ કરે છે. સમર્પણ કરે છે એટલે તેનો વિનિયોગ પ્રભુની સેવામાં કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે-આ મંત્રમાં દારાનું પણ સમર્પણ છે. પણ તે સમર્પણ પ્રભુને છે, એટલે પ્રભુની સેવામાં તેમને યોજવાનું કહ્યું : પતિ એકલો સેવા કરે અને પત્ની જો તે કામમાં ઉપયોગમાં ન આવે તો તેનું સમર્પણ અધૂરું છે તે જ પ્રમાણે પુત્ર, કુટુંબીજનો, વૃત્તાદિનો ઉપયોગ પ્રભુસેવામાં કરવાનો છે. કેટલાક લોકો આ અર્થ નહિ સમજતાં ગુરુને જ આ સમર્પણ કરવામાં આવે છે આવે ખોટો અર્થ આમાંથી કાઢે છે. તે તેમનું અજ્ઞાન સૂચવે છે એટલું જ નહિ, સંપ્રદાય પ્રત્યેનો એ દ્વેષ છે. મંત્રમાં સ્પષ્ટ શબ્દો છે કે ભગવાન કૃષ્ણને જ સમર્પણ કરવામાં આવે છે. તે સમર્પણ આચાર્ય દ્વારા થાય છે. જેમ બ્રહ્મસંબંધથી જીવાત્માનો તદીયત્વ પોતે ભગવાનનો છે એવો ભાવ સ્ફુરિત થાય છે, અને ત્યાર પછી જ એ સેવાનો અધિકારી બને છે. જેમ ચાંદી ઉપર છાપ પડે તો જ ચલણી નાણા તરીકે તેનું મૂલ્ય અંકાય છે, તેમ આ બ્રહ્મસંબંધનો સંસ્કાર થાય ત્યારે જ ‘પુષ્ટિમાર્ગીય’ તરીકે પ્રભુસેવાનો અધિકારી તે જીવ બને છે. આ મંત્રમાં એવી શક્તિ છે કે તેનાથી દેહ, ઈન્દ્રિયો, પ્રાણ, અંતઃકરણ અને આત્મા શુદ્ધ થાય છે. “સિદ્ધાન્ત રહસ્ય”માં શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જણાવે છે કે બ્રહ્મસંબંધ લીધાથી સર્વના દેહ અને જીવના તમામ

દોષોની નિવૃત્તિ થાય છે બ્રહ્મસંબધ કરણાત સર્વેષાં દેહ જીવયોઃ સર્વ દોષનિવૃત્તિઃ

અલૌકિક મનોહર પનો

પ્રેષક : આશાબેન રાજેન્દ્ર મર્થક, જામનગર

એક વખત કલ્યાણ ભટ્ટજીએ કરુણાસિંધુ શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને વિનંતી કરી કે હે પ્રાણનાથ શ્રીપુરુષોત્તમની કથા-વાર્તા સાંભળવામાં કેટલાકને પૂર્ણ સ્વાદ આવે છે તો કેટલાંક આવતો જ નથી તેનું કારણ શું? આપશ્રી કૃપા કરીને સમજાવો. ત્યારે શ્રીમદ્ ગોકુલના પ્રાણ શ્રીગોકુલેશજી હસતાં મુખારવિંદથી પ્રસન્નતા સહિત આ વચન કહેવા લાગ્યા કે :

શ્રીપુરુષોત્તમની લીલા વર્ણનરૂપ અદ્ભુત પીણું જે પનારૂપ છે તે મહા સોભાયમાન છે. સઘળા તાપને નિવૃત્ત કરનારું છે, તથા પરમાનંદને પ્રાપ્ત કરાવનારું છે. આ પીણામાં મધુરતાના સારરૂપ મિશ્રી સર્વના નિધિરૂપ સ્વયં શ્રીગોકુલાધીશ છે. ઉછલિત રસસાગરમાં ચલાયમાન અને પૂણ્યચંદ્રથી પણ અધિક સુંદર મુખારવિંદવાળી પ્રિયા ગણ સાથે પ્રભુનો સંયોગ તે નિર્મલ જલ છે વિયોગ તે મિરચ છે ક્ષણ ક્ષણમાં ઉદભવતાં વ્યભિચારી ભાવ બરાસ એલચીનું ચૂર્ણ છે શ્રોતા ભક્ત પાન કરનાર છે. શ્રવણની ઈચ્છા તે તૃષ્ણ છે શ્રવણનું પાત્ર ઉજ્જવળ હૃદય છે વ્રતા ચતુર ભક્ત છે તે પનાને પીરસનાર છે. પ્રભુકૃપા તે પાત્રની સુંદરતાં પ્રગટ કરનાર સ્નેહ છે જીભ તે હસ્ત છે. એકાંત છે તે ગૃહ છે અન્ય અલાપનું નિવારણ તે એકાંત ઉપવન છે એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળવું તે પાન છે. શ્રવણ કરવામાં પરમ આતિ છે તે ગ્રીષ્મઋતુ છે આ બધી સામગ્રી સિદ્ધ થાય ત્યારે આ કરેલો પનો પૂર્ણ આસ્વાદ આપે છે આ પ્રકારે પનાનો જે વિચાર કરે છે તે શ્રીમહાપ્રભુની કથામાં વિનાયત્ને પૂર્ણ આસ્વાદ પ્રાપ્ત કરે છે

(શ્રીગોકુલેશ વાકસુધા)

આનંદકી નિધિ

પ્રેષક : પ. ભ. એક વૈષ્ણવ

શ્રી ગોપાલદાસજી કૃત ચોખરાની એક પંક્તિ નીચે મુજબ છે.

“દાતા ભોક્તા ઓર ન દુજા સાચા ત્રિભુવનરાય વહ” આ પંક્તિનાજ આશયના શ્રી સર્વોત્તમજીમાં નામો “યજ્ઞભોક્તા” અને “યજ્ઞકતા” છે, તેનો ભાવાર્થ એ પ્રમાણે સમજાય છે કે, ગો-લોક ધામની અનંત પ્રકારની જે રહસ્યલીલાઓ છે અને તે લીલાઓમાં જે દિવ્ય આનંદ રહેલો છે. તે આનંદના દાતા શ્રીવલ્લભપ્રભુ છે લીલાધામમાં કોટાનકોટિ (જેની ગણતરી ન થઈ શકે તેટલી) દિવ્યનિકુજો છે. પ્રત્યેક નિકુંજમાં તેટલા જ શ્રીસ્વામીનીજીઓનાં મહાઅલૌકિક સ્વરૂપો બિરાજી રહેલાં છે, અને જેટલાં શ્રીસ્વામિનિજીઓ છે તેટલાં જ તેમના ભાવાત્મક, નિકુંજ-નાયક શ્રીજીનાં સ્વરૂપ છે તે સર્વેને આનંદનું દાન કરનાર કૃપા વિના દિવ્યઆનંદનો અનુભવ થઈ શકતો નહીં હોવાથી, શ્રીવલ્લભનોજ અનન્ય આશ્રય કરવા, શ્રીમત્પ્રભુચરણ, શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ, શ્રી હરિરાય મહાપ્રભુ પ્રભૃતિ અને શ્રીપદ્મનાભદાસ આદિ મહાનુભાવોએ આગ્રહ કરેલો છે. શ્રીહરિરાયચરણોએ તો શિક્ષાપત્રના પાને પાને, અને પોતાના પ્રત્યેક ગ્રંથમાં શ્રીવલ્લભ ચરણ-કમલનો જ દ્રઢ આશ્રય કરવા માટે ભારપૂર્વક આગ્રહ કરેલો છે. અને “શ્રીવલ્લભભાવાષ્ટક” નામના સ્તોત્રમાં તો શ્રીહરિરાયચરણે એ સર્વ પ્રકારથી શ્રી વલ્લભનાજ આશ્રયનો નિર્દેશ કરેલો છે જેમ કૃષ્ણનો આશ્રય સિદ્ધ કરવા માટે ‘કૃષ્ણાશ્રય’ સ્તોત્રનો પાઠ ભગવદ્સ્વરૂપ સન્મુખ કરવામાં આવે છે, તેવીજ રીતે શ્રી વલ્લભનો આશ્રય સિદ્ધ કરવા માટે, સ્વમાર્ગના મેઢ મર્યાદા પ્રમાણે સેવા સ્મરણ ગુણગાન (તાપાત્મક) કરવા જોઈએ.

“શ્રી ગોપીજન વલ્લભ” એ નામનું સ્વારસ્ય

પ. ભ. એક વૈષ્ણવ

શિક્ષા શ્લોકીમાં માયે ચેદસ્તિ વિશ્વાસઃ શ્રીગોપીજન વલ્લભે મને જ જો ગોપીજન વલ્લભ જાણશો તો તદાકૃતાર્થા યુયંહિ શોચનીયં ન કહિંચિત્ તમે કૃતાર્થ જ છોશીક્ષા શ્લોકીમાં આવી રીતે આપે અન્તીમ રહસ્યમય ઉપદેશ કરેલો છે, અહીં આપ પોતાનેજ ગોપીજનોના વલ્લભ રૂપે જતાવી રહ્યા છે. ગોપીજનોને આપ વલ્લભરૂપે ક્યારે પ્રાપ્ત થયા ? જવાબમાં: મહારાસ પશ્ચાદ્ આપે વિરહભાવનું દાન શ્રી ગોપીજનોને કર્યું તે

વિરહભાવમાં અનુભવાનું સ્વરૂપનિરવધિ આનંદ રૂપ છે, તેમજ નિરૂપાધિક છે. જેમાં ખંડીતા આદી ભાવોની ઉપાધી ન હોય અને નિરવધિ આનંદ અખંડ અનુભવાતો હોય ત્યારે તે ભગવદ્ સ્વરૂપ “વલ્લભ” કહેવાય. તેથી જ્યારે વિરહના અનુભવથી ગોપીજનોની ધર્મીવિપ્રયોગ અવસ્થામાં સ્થિતિ થઈ ત્યારે તેમણે શ્રીવલ્લભને પ્રાપ્ત કર્યા એમ સમજવું પ્રિયત્વમાં કોઈ ત્રુટી ન થાય ત્યારે તે ભગવદ્ સ્વરૂપ “વલ્લભ” કહેવાય. આવો પ્રિયવત્નો અખંડ અનુભવ શ્રીવલ્લભથીજ થાય છે તેથી ગોપીજનોના આપ વલ્લભ છે.

શિખરશ્રુતિઓ રસાત્મકનું પણ શોધન કરનારી છે જેમાં ઉપાધી નથી અને આનંદ પણ નિરવધિ અનુભવાય છે તેવા રસાત્મક વિલાસ યુક્ત સ્વરૂપનું શોધન કરનારી દે તેથીજ અંજનનો ત્યાગ કરીને પ્રિય નિકટ જનારા ગોપીજન માટે જ્ઞાનમાર્ગ શોધિકા, અને દુર્લભ અધિકારવાળા, તેમજ નિર્ગુણ કહ્યા છે. રસાત્મક વિલાસનું શિખર, ધર્મીવિપ્રયોગ સ્વરૂપમાં રહેલું છે તે સ્વરૂપ શ્રી વલ્લભનું હોવાથી અને આ સ્વરૂપને મહારાસ પશ્ચાદ્ વિરહાનુભવમાં ગોપીજનોએ પ્રાપ્ત કરેલું હોવાથી આપ “ગોપીજન વલ્લભ” કહેવાય છે. “કૃતાર્થ” પદ ઉત્કૃષ્ટ અધિકારને પ્રાપ્ત કરવામાં યોજાયેલ છે. શ્રીમત્પ્રભુચરણો પ્રતિ “કૃતાર્થ” શબ્દથી સૂચન કરવાનું સ્વારસ્ય એ છે કે આપ શ્રુતિરૂપાઓના યૂથાધિપતિ છે આપનું યુથ મને ગોપીજનવલ્લભ જાણીને કૃતાર્થ થઈ જશે, શ્રીનાગજી ભદ્ર આદિ રૂપા રૂપ જ પ્રકટ થયેલા છે. વધાઈમાં –

“સો અબ વેદ રૂપા ભઈ તેહ” ।

નિર્ગૂઢ તાત્પર્ય–

નૃપસ્વત્મૈવ વલ્લભઃ દશમના પ્રક્ષીપ્ત ત્રીજા અધ્યાયમાં શ્રીશુકનું આ કથન છે સર્વને પોતાનો આત્મા જ પ્રિય હોય છે. નિત્યલીલામાં નિત્યસિક્ષા શ્રીસ્વામિનીજીઓના અને તેમના ભાવાત્મક ભગવદ્ સ્વરૂપોના આત્મારૂપ શ્રીવલ્લભ છે, ત્યાં નિત્યલીલા ધામમાં પ્રેમરૂપસુધા જ સર્વનું જીવન છે અને તે માધુર્ય સુધા જ શ્રી વલ્લભ છેજો આ સુધા ભગવદ્ સ્વરૂપમાં વ્યાપેલી ન હોય તો શ્રી સ્વામિનીજીઓમાં આ સુધાનું વ્યાપ્તપન .

હોય તો ભગવદ્ સ્વરૂપને પણ સુખાનુભવ ન થઈ શકે શ્રીસ્વામિનીજી વૃન્દોને પણ અતિ વ્હાલા અને શ્રીકૃષ્ણને પણ અતિ વ્હાલા, નિખિલ પદથી નિત્યલીલાસ્થ અનંત યુગલો અને લીલા સામગ્રી સર્વને અતિ વ્હાલા શ્રી વલ્લભ છે, તેવું જાણીને હે બુધજન ! નિઃસાધનનું ધન શ્રીકૃષ્ણ તે કૃષ્ણના પણ ધનરૂપ શ્રીવલ્લભનું ભજન કરો આમ પરોક્ષવાદથી શ્રીમત્પ્રભુચરણ શ્રીવલ્લભચરણ કમલના અનુરાગી જનોને નિગૂંતા તાત્પર્ય જતાવી રહ્યા છે.

અગ્નિ સ્વરૂપ – વૈશ્ણવ સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભ

- ગોવિંદલાલ મ. દેસાઈ, અમદાવાદ

શ્રીગુસાંઈજી પ્રભુચરણે સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં શ્રીમહાપ્રભુજીનું 21મું નામ બતાવ્યું “શ્રીવૈશ્ણવરાય નમઃ” આપણા શ્રીમહાપ્રભુજી અલૌકિક અગ્નિ સ્વરૂપ છે. શ્રીમહાપ્રભુજી પ્રભુના મુખારવિંદનો અવતાર હોવાથી આપશ્રી અલૌકિક અગ્નિ સ્વરૂપ છે.

શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્રના પ્રથમ શ્લોકના બીજા ચરણમાં શ્રીગુસાંઈજી પ્રભુચરણ સમજાવે છે કે, “નિગમ પ્રતિપાદ્યમ્” એટલે કે વેદોમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે એવું શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપ છે. “શ્રુતિ રહસ્ય” નામના ગ્રંથ મુજબ શ્રીમહાપ્રભુજીનું અગ્નિ સ્વરૂપ વેદોમાં વર્ણવેલું છે.

આપશ્રીના અગ્નિ સ્વરૂપ હોવાના અનેક પ્રસંગો આપશ્રીના જીવન દરમિયાન બનેલા છે.

પ્રસંગ – 1 : એક વખત શ્રીમહાપ્રભુજી અડેલમાં બિરાજતા હતા ત્યારે આપશ્રીને શરદી થઈ, વારંવાર છીંકો આવવા માંડી, મનને ચેન પડે નહીં. આપશ્રીએ સેવકોને કહ્યું કે ‘મને શરદીને લીધે બેચેની જેવું લાગે છે.’ તુરત જ એક સેવક અંગીઠી (સગડી) સળગાવી લાવ્યો. કેટલાક સેવકો દોડીને વૈદ્યને ત્યાંથી ઔષધ લઈ આવ્યા, અને આપશ્રીને આપ્યું. આપશ્રીએ તે ઔષધને અંગીઠીમાં પધરાવી દીધું. સેવકોને આશ્ચર્ય થયું, કે આપશ્રીએ આમ કેમ કર્યું હશે ? આપશ્રીએ ખુલાસો કર્યો કે, ‘હું અગ્નિ સ્વરૂપ છું, તેથી મેં ઔષધ અગ્નિમાં નાખ્યું એટલે તે મેં લીધા બરાબર સમજવું અને બન્યું પણ એમ જ, ઔષધ અગ્નિમાં પધરાવ્યા પછી આપશ્રીની શરદી મટી પણ ગઈ.

પ્રસંગ - ૨ : એક સમય શ્રીમહાપ્રભુજી પોઢી રહ્યા હતા, ત્યારે એક સેવક આપશ્રીના ચરણ ચાંપી રહ્યો હતો, ત્યારે તે સેવકના મનમાં શંકા થઈ કે શ્રીમહાપ્રભુજી તે અગ્નિનો અવતાર ગણાય છે, અને આપશ્રીનાં ચરણારવિંદ તો ઠંડા છે તો શ્રીમહાપ્રભુજી અગ્નિ સ્વરૂપ કેમ ગણાય, અગ્નિ તો લાલ જોયો હોય. આપશ્રી સેવકની શંકાને પામી ગયા, અને તેને પોતાના અગ્નિ સ્વરૂપની ખાત્રી કરાવવા આપશ્રીએ પોતાના શ્રીઅંગમાં એવો પ્રચંડ અગ્નિ પ્રકટ કર્યો કે તે સેવકના બન્ને હાથ દાઝી ગયા, મોટા મોટા ફોલ્લા ઉઠ્યા અને તેમાં બળતરા થવા લાગી. સેવક સમજી ગયો કે મારી શંકાનું આફળ મને મળ્યું છે. શ્રીમહાપ્રભુજી જાગૃત થયા ત્યારે તે સેવકે શંકા કરવ માટે આપશ્રીની ક્ષમા માગી. આપશ્રી તો “શ્રીમહાકાર્ણિકાય નમઃ” (સર્વોત્તમ સ્તોત્ર, ૧૬મું નામ) કરુણાના સાગર છે. આપે તે સેવકના બન્ને હાથ ઉપર પોતાનો કોમળ શ્રીહસ્ત ધીમે રહીને જોયો ફેરવ્યો કે તેના બધા ફોલ્લા અદ્રશ્ય થઈ ગયા.

પ્રસંગ - ૩ : ત્રીજો પ્રસંગ ખૂબ જાણીતો છે. પ્રથમ પરિક્રમા કરતાં આપશ્રી વર્ધા ખાતે શ્રીદામોદરદાસ હરસાનીજીના ઘર પાસેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા, ત્યારે આપશ્રીના દર્શનની પ્રતિક્ષામાં બેઠેલ શ્રી દામોદરદાસે ઝરુખામાંથી કુદકો માર્યો અને આપશ્રીના ચરણારવિંદમાં લેટી પડ્યા. શ્રીમહાપ્રભુજીએ તેમને ઉભા કરીને કહ્યું, ‘દમલા, તું આવ ગયો ?’ શ્રીદામોદરદાસે ઘર તરફ દ્રષ્ટિ પણ કર્યા વગર આપશ્રીની સાથે ચાલવા માંડ્યું. તેમના ભાઈઓને ખબર પડતાં તેઓ શ્રીમહાપ્રભુજી પાસેથી પોતાના ભાઈને છોડાવવા દોડતા શ્રીમહાપ્રભુજીના મુકામે આવી પહોંચ્યા ત્યારે તેમને શ્રીમહાપ્રભુજીના સ્વરૂપમાંથી અગ્નિની જ્વાળાઓ નીકળતી દેખાઈ. તે જોઈ તેઓ મુઠીઓ વાળીને ભાગી ગયા.

પ્રસંગ - ૪ : આ પ્રસંગ આપણા ગુજરાતનો જ છે. શ્રીમહાપ્રભુજી ગુજરાતમાં થઈને શ્રીદ્વારિકા પધારી રહ્યાં હતાં. તે સમયે ગુજરાતમાં મહંમદ બેગડાનું રાજ્ય ચાલતું હતું તે ઘણો ઘાતકી, કુર અને હિન્દુ દ્વેષી હતો. તેણે હુકમ કરેલો કે તે જ્યારે ઝરુખામાં બેઠેલો હોય ત્યારે કોઈપણ વ્યક્તિ વાહનમાં બેસી તેના ઝરુખા આગળથી પસાર ન

થાય. આ હુકમનો ભંગ કરનારને દેહાંત દંડની સજા થતી. આપશ્રીના સેવકોને ઇચ્છા થઈ કે આપશ્રીને પાલખીમાં પધરાવીને શોભાયાત્રા કાઢવી. આપશ્રી ‘શ્રી ભક્તેચ્છાપૂરકાય નમઃ’ (સર્વોત્તમ સ્તોત્ર 81મું નામ) ભક્તોની ઇચ્છાને પૂરી કરનાર છે. આથી આપશ્રી પાલખીમાં બિરાજી ગયા. સેવકો પાલખી ઉપાડીને ઝરૂખા પાસેથી પસાર થતા હતા ત્યારે મહંમદ બેગડોના સિપાઈઓએ તેમને રોક્યા. પરંતુ શ્રીમહાપ્રભુજીએ સિપાઈઓના હુકમને અવગણીને આગળ વધવા પોતાના સેવકોને આજ્ઞા કરી. રાજાના સિપાઈઓએ રાજાને વાત કરતાં રાજા રાતો પીળો થઈને ખુલ્લી તલવાર લઈને ઝરૂખામાંથી નીચે આવ્યો, પરંતુ પાલખી પાસે આવતાં જ શ્રીમહાપ્રભુજીના અગ્નિ સ્વરૂપનાં દર્શન થતાં જ ઠંડો પડી ગયો, અને શ્રીમહાપ્રભુજીને નમી પડ્યો તથા પોતાના સિપાઈઓએ રોકવા બદલ આપશ્રીની ક્ષમા માગી. અને શ્રીમહાપ્રભુજીને વળાવવા પોતાના સિપાઈઓ સાથે શ્રીમહાપ્રભુજીની પાલખીની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો.

આવા અલૌકિક અગ્નિ સ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાને શરણે આવેલા જીવોના દોષોને બાળી નાખી, તે દૈવી જીવોને વિશુદ્ધ બનાવી પુષ્ટિ પુરુષોત્તમ પ્રભુની સેવાને લાયક બનાવતા. અપકવ જીવને પ્રાકૃત ઇન્દ્રિયોથી મુક્ત કરી તેને પરિપક્વ કરી ભગવદરસ ધારણ કરી શકે તેવું પાત્રબનાવતા.

સ્વરૂપશક્તિથી અન્યાશ્રયની નિવૃત્તિ

શ્રીગુસાંઈજી પ્રભુચરણ શ્રીવિઠલેશ અવારનવાર ગુજરાત પધારતા અને ઘણા વૈષ્ણવોને બ્રહ્મસંબંધનું દાનકરી કૃપા કરતા.

એક વખત આપશ્રી ગુજરાત પધાર્યા ત્યારે ઉદ્ભવ ત્રિવેદી નામના એક બ્રાહ્મણ તેમના સેવક થયા. ઘણા દિવસ શ્રીગુસાંઈજી સાથે રહ્યા શ્રીગુસાંઈજી પાસેથી પુષ્ટિમાર્ગનું સ્વરૂપ જાણ્યું. એક દિવસે ઉદ્ભવ ત્રિવેદીએ શ્રીગુસાંઈજીને વિનંતી કરી: “મહારાજ ! જેમના ઉપર આપની કૃપા થાય, તેને અન્ય – સંબંધ સંભવતો જ નથી”

શ્રીગુસાંઈજીએ કહ્યું : “ઉદ્ભવ ! તમારી વાત તદ્દન સાચી છે. જેમના હૃદયમાં ભગવત

સ્વરૂપ આરૂઢ થાય. દ્રઢ થાય તેને અન્ય સંબંધનો વિચાર પણ આવતો નથી”

“મહારાજ, આપ જીવ ઉપર કૃપા કરો ત્યારે આપનું સ્વરૂપ જીવ જાણે અને આપનું સ્વરૂપ હૃદયારૂઢ થાય, એટલે જીવ અન્યાશ્રય કરે જ નહીં અને જ્યારે અન્યાશ્રય છૂટે ત્યારે સમજવું કે શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપ હૃદયારૂઢ થયું છે, પુષ્ટિમાર્ગનું રહસ્ય તે સમજ્યો છે. શ્રીગુસાંઈજીએ કહ્યું: “ઉદ્ભવ ! તમે સાચું જ સમજ્યા છો પુષ્ટિમાર્ગ આવો જ છે.”

શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુસાંઈજીના સ્વરૂપમાં દ્રઢ નિષ્ઠા રાખવી તેનાથી શ્રીઠાકોરજીના સ્વરૂપમાં દ્રઢ વિશ્વાસ થાય છે અને પુષ્ટિમાર્ગ સ્ફુરે છે. પરિણામે અન્યાશ્રય અને અન્ય સંબંધ થતો નથી. જ્યાં સુધી અન્યાશ્રય રહે ત્યાં સુધી માનવું કે હજી શ્રીઠાકોરજી સ્વરૂપ હૃદયમાં દ્રઢ થયું નથી તેથી જ મન અન્ય ઠેકાણે દોડે છે અસ્થિર રહે છે. સ્વરૂપ જ્ઞાન થયા પછી, સ્વરૂપ હૃદયારૂઢ થયા પછી બધું પોતાની જાતે જ છુટી જાય છે.

- કમલાબેન આશર

સર્વાત્મભાવ

આપણા પુષ્ટિમાર્ગમાં અન્યાશ્રય અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે અન્યાશ્રયથી બચવું બહું જ કઠણ છે જ્યાં સુધી સર્વાત્મભાવ નહીં થાય ત્યાં સુધી અન્યાશ્રયથી નહીં બચી શકીએ. અહંતા મમતા છૂટે, અન્ય દેવી-દેવીઓનો આશ્રય અને વિશ્વાસ મટે તો જ સર્વાત્મભાવ ઉત્પન્ન થાય. મનમાં પણ એવું વિચારવું કે મા કામ આ દેવતાથી કે મંત્રથી કે દેવીથી સિદ્ધ થશે એ પણ અન્યાશ્રય જ છે. પોતાના ઇષ્ટને છોડીને બીજાનો આશ્રય એ જ અન્યાશ્રય. અન્યનો આશ્રય – આવા દેવી દેવતાનો આશ્રય કરીએ તો પ્રભુ ક્યાંથી પ્રસન્ન થાય. માટે આસરો – દ્રઢ વિશ્વાસ એક આપમા શ્રીઠાકોરજીમાં જ રાખવો. શ્રીવલ્લભની કૃપાથી બ્રહ્મસંબંધ થયો અને આપણે પુષ્ટિજીવ બન્યા તો એની જ કૃપા થકી પ્રભુ પૂર્ણપુરુષોત્તમની સેવા મળી વૈષ્ણવ તો એની જ કૃપા થકી પ્રભુ પણ મળશે, પણ ભરોષો “દ્રઢ ઇન ચરણ ન કેરો” હોવો જરૂરી

છે.

ચરણસ્પર્શ અને નમન

આપણે આપણા શ્રીઠાકોરજીના, શ્રીગુરુદેવના અને શ્રીવલ્લભકુળના બાળકોના ચરણસ્પર્શ કરીએ છીએ તેમજ દંડવત્ કરીએ છીએ અન્ય અવતારો અને મૂર્તિઓ ચતુર્દશ (ચૌદ) લોકના ઉપાસ્ય છે તેમને નમન કરવું અનિવાર્ય છે. તેવીજ રીતે માતા-પિતા, બ્રાહ્મણો, આચાર્યો, સંતોને નમન કરવામાં આવે છે. આ લોકો ક્ષમા, ધૈર્ય, પવિત્રતા જેવા સદગુણો ધરાવે છે. તેથી આશીર્વાદ આપીને, સ્પર્શ કરીને કે દષ્ટિ દ્વારા આશીર્વાદ આપે છે જેના થકી એમના જેવી સદગુણો આપણામાં આવે છે. તેમની શુભ કામનાથી સુખ સંપદાપ્રાપ્ત થાય છે. આ લોકો હૃદયથી સર્વનું મંગલચાહે છે.

નમન ચરણસ્પર્શ એ દાસ્યમૂલક છે, જેનું ફલ કરતાં અનંતગણું પારલૌકિક છે ચરણરજના સ્પર્શથી જ શલ્યા અહલ્યા બની હતી. ચરણ અને શ્રીહસ્તના સ્પર્શથી બેડોળ કુબ્જા રૂપવતી બની હતી, સુડોળ યુવતી બની હતી.

ચરણ સુસેવ્ય જાણીને સ્નેહથી ચરણાવિંદમાં નમન થાય એ ભક્તિમાર્ગીય નમન છે. ભગવદરૂપને નમન કરવું એ વૈદિક નમન છે. પ્રભુના ઐશ્વર્ય, વીર્યાદિ ધર્મોને નમન કરવું એ લૌકિક નમન છે આમ નમન ત્રણ પ્રકારનું છે

ચરણ સ્પર્શ અલૌકિક દાસ્યના નિત્ય કર્તવ્ય તરીકે ભગવદ દાસ્ય દ્વારા જ કૃપા પ્રાપ્ત થાય છે એમ સમજી, પ્રભુનો જમણો ચરણ મર્યાદા અને ડાબો પુષ્ટિ છે તેથી પ્રથમ મર્યાદામાં અને પછી પુષ્ટિમાં પ્રવેશની મર્યાદા હોવાથી પ્રથમ જમણા અને પછી ડાબા ચરણની અંગૂલીઓનો સ્પર્શ કરીને ચરણોના તલીયાનો સ્પર્શ કરવાથી ચરણરજ પણ સાથે આવે, જેનો સ્પર્શ આપણી આંખો, મસ્તક અને હૃદયને કરાવતા આપણા મન, બુદ્ધિ, હૃદય અને નેત્રોને ભગવત્ ભાવવાન બનાવે ચરણસ્પર્શ કરતી વખતે જમણો હાથ જેને ડાબા હાથથી સ્પર્શ કરેલ હોય બે હસ્તથી ચરણસ્પર્શ થાય અને ચરણસ્પર્શ કર્યા પછી દંડવત્ પ્રણામ કરવા જોઈએ એ પ્રણાલિકા છે. ચરણ સ્પર્શ શ્રીગુરુદેવના કે શ્રીવલ્લભકુળના બાળકોના કરવા હોય તો પ્રથમ આજ્ઞા લેવી. નવધા ભક્તિમાં ચોથી

પાદસેવન ભક્તિ છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીનું અલૌકિક સામર્થ્ય

એક વાર શ્રીમહાપ્રભુજી ઉજ્જૈન પધાર્યા ત્યારે નદી કાંઠે આપશ્રી સંધ્યાવંદન કરત હતા. એટલામાં ત્યાં પવન ફૂંકાયો ને એક પીપળાનું પાન ઉડતું આવીને આપશ્રી પાસે પડ્યું. આપશ્રીએ તે પાનને નજરભર નિરખી સંધ્યાનું જળ જ્યાં ભૂમિ પર પડ્યું હતું ત્યાં થોડુંક ખોદીને એ પાનની દાંડી આપે શ્રીહસ્તે રોપી તથા ઝારીમાંથી જળ રેડ્યું એટલામાં તે પાનમાંથી અંકુર ફૂટ્યું – બેચાર પાન ફૂટ્યા અને વધતા-વધતા એક મુહૂર્તમાં તો સરસ પીપળાનું ઝાડ થઈ ગયું જ્યાં તડકો હતો ત્યાં છાંયો થઈ ગયો આ જોઈ બધા વૈષ્ણવો ચકરાઈ ગયા. બધાને વિશ્વાસ થયો કે આપ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે વૈષ્ણવોને માહાત્મ્ય દેખાડ્યું ત્યારે સૌને વિશ્વાસ થયો આવું અલૌકિક કાર્ય ન કરતે તો વૈષ્ણવોને સંદેહ થાત.

કાશીમાં પત્રાવલંબન ગ્રંથ પ્રગટ કરી વિશ્વેશ્વરનાથ મહાદેવજીના મંદિરની ભીંત પર આરોપણ કરી બધા શૈવીઓનું માન મર્દન કર્યું ત્યારે કાશીમાં ભક્તિમાર્ગનો પ્રકાશ થયો. ઉજ્જૈનના શૈવી પંડિતો પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા – આપણે શ્રીમહાપ્રભુજી સાથે વાદ કરી જીતીશું નહિ. તેથી કોઈ વાદ કરવા ન આવ્યા. શ્રીમહાપ્રભુજીએ વિચાર્યું કે આ શિવપુરીમાં કશુંક માહત્મ્ય પ્રગટ નહિ કરીએ તો ભક્તિમાર્ગનો વિસ્તાર કેમ થશે ? તેથી પીપળાનું પાન રોપ્યું પીપળાના પાનમાં વિષ્ણુનો અંશ છે અને એમણે જતાવ્યું કે આપે ભક્તિમાર્ગ સ્થાપન કરવાનો વિચાર કર્યો છે, હું પણ વિષ્ણુ છું આપ મને શિવપુરીમાં સ્થાપન કરો તો હું દઢ થાઉં. તેથી શ્રીઆચાર્યજીએ પીપળાના પાનના મિષથી વિષ્ણુ ભગવાનનું સ્થાપન કર્યું ત્યાં આપની બેઠકજી છે. એ સ્થાન અને પીપળાનું વૃક્ષ આજે પણ છે.

મન – પ્રબોધ

- બાબુભાઈ નાયક, કડી

રે મન ! મૂરખ જનમ ગવાયો ।

કર અભિમાન વિષયરસ ગીધ્યો, સ્યામસરન નહિં આયો ॥
યહ સંસાર સુવા-સેમર જયો, સુંદર દેખી લુભાયો ।
ચાખન લાગ્યો રૂઈ ગઈ ઉડી, હાથ કછું નહિં આયો ॥
કહા હોત અબ કે પછિતાએ, પહલેં પાપ કમાયો ।
કહત 'સૂર ભગવંત-ભજન બિનુ, સિર ધુનિધુનિ પછિતાયો ॥

સૂરદાસજી મનને સંબોધી મનુષ્યમાત્રને શિખામણ આપે છે કે મનુષ્યનું શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય કયું ? પ્રભુ ભજન કરવું. મનના મિષે તેઓ જીવને આત્મચિંતન દિશાએ જવા કહે છે.

હે મન ! તું મૂર્ખ છે તારી મુર્ખતાને કારણે મનુષ્યરૂપી જન્મને તું વૃથા ગુમાવી દે છેતે તારા જીવનમાંથી અભિમાન છોડ્યું નહિં ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી લલચાઇને તેનો આનંદ માણવામાં તું એટલો બધો ડૂબી ગયો કે તું પ્રભુને શરણે આવવાનું ભૂલી ગયો(1)

જેમ કોઇ પોપટ સેમરના વૃક્ષ પર બેસી જાય સુંદર સેમરના વૃક્ષથી લલચાઇ તે તેનું ભૂખ મટાડશે તેમ માનીતે પરના ફળ ખાવા જાય અને જેવી તેમાં ચાંચ મારે તેવા જ તેનાં ફળમાંના રૂ જેવા તાંતણા ઉડી જાય અને પોપટ ભૂખ્યો ને ભૂખ્યો જ રહે તેમ જીવ લૌકિક સુખોમાં લોભાઇ તે ભોગવવામાં રચ્યોપચ્યો રહે છે, પણ લૌકિક સુખો, ભૌતિક સુખો અંત દુઃખ આપનારાં જ બને છે તે સુખોમાં કેવળ સુખનો આનંદનો આભાસ છે. તે મૃગજળ જેવા છે. (2)

ભૌતિક સુખો પાછળ દોડનારો માણસ અંત સમયે પસ્તાય છે. જીવનની શરૂઆતમાં લૌકિક સમૃદ્ધિ ભોગવવા જીવ અનેક પાપ કરે છે. પાછલી અવસ્થામાં તેણે કરેલાં પાપનો તેને પસ્તાવો થાય છે. 'સૂરદાસજી કહે છે કે ભગવાનનું ભજન કરવું તેમાં ૧ સાચું સુખ છે ભગવાનના ભજન વિના જે જીવ જીવે, તેને જીવનના અંત સમયે માથું પટકવાનો વારો આવે છે, પણ તે વખતે ઘણું મોડું થઈ ગયું હોય છે. માટે જ જીવે તેનામાં સમજણ આવે ત્યારથી જ તેણે પ્રભુ-ભજન કરવું જોઇએ (3)

સાચો આનંદ

- મદનમોહન પારિખ, મન્દસૌર

શ્રીપ્રભુનો સાચો અને પૂર્ણ આનંદમેળવવાનો એકમાત્ર માર્ગ ભક્તિનો માર્ગ છે. અર્થાત્ સ્નેહનો માર્ગ છે. જગતમાં પણ આપણે જેને સ્નેહ કરતા હોઈએ, તેને આપણું સર્વસ્વ આપી દેતાં અચકાતા નથી. તેવી જ રીતે જીવાત્મા જો પરમાત્માને સ્નેહ કરે તો પરમાત્મા પણ એવા જીવાત્માને પોતાનો સાચો અને પૂર્ણઆનંદ કૃપા કરીને ખૂબ ઉદારભાવે આપે છે.

જીવાત્મા અને પરમાત્માનો સંબંધ અંશ અને અંશીનો છે અર્થાત્ દાસ અને સ્વામીનો છે. દાસ હંમેશા સ્નેહપૂર્વક પોતાના સ્વામીની સેવા કરી, તેને પોતાનું સર્વસ્વ સોંપી દે, બદલામાં સ્વામી દાસની સર્વ ઇચ્છાઓને સંતોષે જીવમાં આવો સ્વભાવ મૂલભૂત રીતે રહેલો હોઈને પોતાની જાતનું પ્રભુને સમર્પણ કરી દઈ તેમની સ્નેહપૂર્વક સેવા કરે તો કૃપાલુ પરમાત્મા સામે પગલે પધારી જીવાત્માને પોતાના રસધન સ્વરૂપના શાશ્વત અને પૂર્ણ આનંદનો અનુભવ કરાવે છે. આ ભક્તિમાર્ગ છે. તેમાં પ્રેમનું પ્રાધાન્ય હોવાથી તેને પ્રેમલક્ષણા ભક્તિમાર્ગ પણ કહેવામાં આવ્યો છે.

શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્ર

શ્રીસર્વોત્તમજી પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવોની ગાયત્રી છે. ગાયત્રીમાં જેમ ત્રણ પાદ છે તેમ અહીં શ્રીસર્વોત્તમજીમાં ત્રણ નામ છે. ‘આનંદઃ, પરમાનંદઃ, કૃષ્ણાસ્યઃ’ આ ત્રણે નામ સ્વરૂપો શ્રીસર્વોત્તમજીના બાકીના 105 નામ રૂપી શૃંગાર કલ્પવૃક્ષના ઉદગમ સ્થાન બીજરૂપ છે. એથી સ્તોત્રનાં પ્રારંભમાં તે ત્રણ નામનું સર્વ પ્રથમ અવલંબન કરી શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુએ બાકીના 105 નામો વડે તે ત્રણેય નામોની ધર્માદિ લીલાનો પ્રકાશ કર્યો છે. એ 105 પ્રકારની લીલાઓ તે તે નામ સ્વરૂપોના છ ધર્મો અને એક ધર્મો મળી સાત પ્રકારનાં રૂપોની દિવ્યતાવાળી અને ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ અને ભક્તિ આ રીતે પાંચ પ્રકારવાળી છે. એટલે કે 105 પ્રકારની લીલાઓનું સૂચન આ 105 નામોમાં શ્રીમત્પ્રભુચરણે કર્યું છે. આ પ્રકારે શ્રીસર્વોત્તમજી પુષ્ટિ રસાત્મક જગતના વિલાસની બીજાત્મક ગાયત્રી છે. જેમ ગાયત્રી પોતાનું આરાધન કરનારની રક્ષા કરે છે, તેમ આ

શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્ર પણ પોતાના અનન્ય ઉપાસકના અલૌકિક ભાવાદિનું રક્ષણ કરે છે અને જેમ ગાયત્રીના જપથી બ્રહ્મતેજ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ શ્રીસર્વોત્તમજીના જપથી મહા અલૌકિક કૃષ્ણરસની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ગાયત્રી રૂપી બીજનું કલ્પવૃક્ષ વેદ છે અને તેનું ગલિત ફલ શ્રીમદ્ ભાગવત છે, તેમ શ્રીસર્વોત્તમજી એ ગાયત્રી બીજ છે અને તે બીજનું દિવ્ય કલ્પવૃક્ષ રાસાદિ લીલા છે અને તેના ગલિત ફલ રૂપે કૃષ્ણાધરામૃતા સ્વાદ સ્વરૂપ સ્વાધિના (સ્વતંત્ર) ભક્તિ છે. આ રસાસ્વાદની પ્રાપ્તિ થતાં ભક્ત અમૃતમય બની નિરપેક્ષ થાય છે

નિ: સાધનતાનું સ્વરૂપ

રાસમાં પધારેલાં ગોપીજનોને પ્રભુએ લઘુ રાસમાં પોતાના આનંદનો અનુભવ કરાવ્યો લઘુ એટલે થોડોક કરાવ્યો આ આનંદથી શ્રીગોપીજનોને સૌભાગ્ય મદ અને માન ઉત્પન્ન થયા. ત્યારે પ્રભુએ એમ વિચાર્યું કે મારા પૂર્ણાનંદ નિત્ય લીલાસ્થ સ્વરૂપ ધારણ કરવા માટે ગોપીજનોમાં હજુ પાત્રતા સિદ્ધ થઈ નથી. આ પાત્રતા સિદ્ધ કરવા માટે પ્રભુ અંતરધ્યાન થયા, અને ગોપીજનો પ્રભુના પૂર્ણાનંદ મહાન અલૌકિક સ્વરૂપ ધારણ કરવા સમર્થ થયાં. શ્રીગોપીજનોએ જે ગોપીગીત ગાયું છે તે પ્રણયના પ્રયુક્ત દર્દથી ભરેલું છે. અને તે ગાનમાં ગોપીજનોની મૂર્છિત અવસ્થા જ છે એટલે કે પોતે પોતાને ભૂલી ગયાં છે અને રસાત્મક દૈન્ય પ્રગટ થઈ ગયું છે આને જ નિ:સાધનતા કહેવાય. જ્યારે આવી નિ:સાધન દૈન્યતા પ્રગટ થઈ તે જ સમયે પ્રભુનું નિત્ય લીલાસ્થ કોટિકંદર્પ લાવણ્ય સ્વરૂપ ગોપીજનોની વચમાં પ્રગટ થઈ ગયું, અને આ ગોપીજનોમાં મુખ્ય શ્રીસ્વામિનીજીના ભાવાત્મક સ્વરૂપનો પ્રવેશ થયો અને ત્યારે જ ગોપીજનો પ્રભુના પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપનો મહા રાસમાં અનુભવ કરીશકયાં.

ચિંતન

અત્તરની શીશી અનેક વર્ષ પર્યંત ભલેને નર્કાગારમાં પડી રહે, પરંતુ ! જ્યારે તેમાંથી ક્યારેક છુટકારો થાય અને બુચ ખોલવામાં આવે ત્યારે તેમાંથી દુર્ગંધ નહિ સુગંધ આવે,

અલૌકિક પ્રતિબંધોમાં પણ ભગવદ્ સ્મરણ ન ત્યજવું નામ નામીને પરવશ બનાવી શકે છે.

જ્યાં સુધી અંતઃકરણ સ્વીકાર ન કરે. ત્યાં સુધી દુઃસંગ કે સંતસંગ અસર ન કરી શકે આશ્રય હૃદયની પક્કડ છે.

સેવાનું સ્વરૂપ

- પ. ભ. મોટાભાઈ કૃત, “પુષ્ટિમાર્ગીય શિક્ષા”

નહિ આસક્તિ સ્વરૂપમાં, નહિ વ્રજજનનો ભાવ,
લીલા અનુસંધાનનહિ, સેવે સલિલ સ્વભાવ,
પહેલું પગલું ભક્તિનું, હરિ સ્વરૂપને જાણ,
અંતર હેત કેમ ઉપજે, વિના જાણ – પહેચાણ.
એવા પ્રભુની ભક્તિમાં, અધિકારી વ્રજજન,
હરિ-ચરણે સોંપી રહ્યા. જે તન, મન ને ધન,
પ્રબળ પ્રીત દિન દિન અધિક જોડ્યા પ્રિયસું પ્રાણ,
લોક – વેદ – મર્યાદનું, છુટયું અનુસંધાન
દેહ દશા ભૂલીગયાં, પતિ સુત ગૃહ કુળ લાજ
અનુરાગે એવાં થયાં, છુટયાં ઘરનાં કાજ,
કરી કૃષ્ણ સેવા તણી, કૃતિ સઘળી હેત,
પ્રેમ – પગ્યા, છક્યા, છળ્યા, ભક્તિ સિંધુનાં સેત

ભગવાનનું સ્વરૂપ અને માહત્ત્ય

1 ભગવાનની આજ્ઞા કોઈથી પણ ઉલ્લંઘન થઈ શકે તેવી નથી ભગવાન કાળના પણ નિયંતા છે.

2 કાળ કરતાં બીજો કોઈ વીર્યવાળો નથી પણ ભગવાન કાળનું પણ ઉલ્લંઘન કરે છે તેથી તેમના સમાન અથવા તેમનાથી અધિક વીર્યવાળો કોઈ નથી એવું સિદ્ધ થાય છે.

3 વળી ભગવાનનું પરાક્રમ પણ એક પ્રકારનું નથી તે ક્ષણમાં વિશ્વરૂપ થાય છે અને ક્ષણમાં વામન થાય છે. આ દેખાય તેવા અને ન દેખાય તેવા થાય છે, બહાર હોય છે અને અંદર પણ હોય છે, હૃદવાળા હોય છે અને સર્વ વ્યાપી (હૃદ વગરના) પણ હોય છે. તેથી ભગવાનમાં આપના સંબંધીઓને પણ શંકા રહે છે જ

4 સર્વને મોક્ષ આપનાર હોવાથી અતિ-તામસોએ બાંધેલાં (બંધ કરેલા) અચેતન દ્વારોની પણ મુક્તિ દર્શાવેલી છે, તો બીજાઓની મુક્તિ કરે તેમાં શુઆશ્ચર્ય ?

5 ભગવાનને પોતાનો અપકાર કરનાર તરીકે કોઈ શત્રુ નથી.

6 ભગવાન કાલના મુખમાં પ્રવેશ કરેલા જીવોના ઉદ્ધાર માટે પધારેલા છે. ભગવાન કાલને ઠગી તેની પાસેથી જીવોને લઈ લે છે તે અંતર્યામી હોવાથી, મિત્ર હોવાથી, અને કૃપાલુ હોવાથી કાલને ઠગવા મિત્ર જેવા છે.

7 દેખાવ માટે વિષમ કરવા છતાં વિષમ થતાં નથી

8 કલ્પતરુના જેવાં સ્વભાવવાળા હોવાથી પ્રાર્થના કરનારને જ ઇચ્છીત આપે છે. તેથી સર્વને આપતા નહિ હોવા છતાં તેમનામાં વિષમપણું નથી.

9 પ્રમાણબલથી, પ્રમેયબલથી, અને લોક પ્રસિદ્ધિથી ભગવાન દીનો ઉપર અનુકંપા વાળા છે.

10 જેમ પ્રથમ આવેલ સૂર્યના કીરણોથી જ અંધકારનો નાશ થાય છે અને સૂર્ય તો અંધકાર જોતો પણ નથી, તેમ ભગવાન ભક્તોના દુઃખનો નાશ કરે છે. કેમ કે ભગવાન સ્વભાવથી ભક્ત વત્સલ છે.

11 ભક્તોની અલ્પ ચીંતા પણ ભગવાન સહન કરતા નથી તેથી જ્યારે ભક્તનું કાર્ય આવે ત્યારે પોતાના કાર્યનો પણ ત્યાગ કરી ભક્તનું કાર્ય કરે છે.

12 સર્વ સ્વકીયોનું સર્વજ કાર્ય ભગવાન પોતે કરે છે એવું ભગવાનનું ચરિત્ર છે

બીજાઓને જ્યારે ભય આવે ત્યારે ભગવાન તેમનું રક્ષણ કરે છે, પણ ભક્તોને તો ભગવાન અભય જ રાખે છે, તેમની પાસે ભયને આવવા દેતાજ નથી.

સેવાનું સ્વરૂપ

દ્રવ્યવંત જો હોય તો, નિત નિત નૌતન ભોગ.
નિત્ય વાગા શૃગાર, નિત નિત નવ ઉપયોગ.
નવી વસ્તુ જે સાંભળે, કૃષ્ણ તણે ઉપયોગ
અતિ શીઘ્ર લાવી કરે, તત્ક્ષણ હરિ વિનિયોગ.
પ્રભુ છે ભૂખ્યાભાવના, જો નહિ સંપત્તિ યોગ
જળ લોટી મૂઠીચણા, પ્રભુ માને છપ્પન ભોગ
આભૂષણ વાગાતણું, જો સામર્થ્ય ન હોય.
ગુંજા, પોત જાડાં વસન, સેવા તજો ન કોય
ઘર જો ન હોય મોકળા, તોય ન છાંડો ટહેલ
એક ગોખલો ઘર તણો, પ્રભુજી માને મહેલ

ભગવદ્ નામ-સ્મરણ મહિમા

નામ રટે દુઃખમે સુખમે હરિ, સોહી પ્રવીન તજિ ભ્રમ કોટિ.
નાંહિ મિથ્યો દુઃખ તુર્ત કહ્ય, તહુ આખર નામકી શક્તિ ન છોટી.
આશય ગૂઢ અતિ હરિકો, સમજ્યો ન પરે જિનકી મતિ મોટી.
ભાવ કવભાવ ‘દયા’ હરિ ગાય, સો પાય હરિ, સહી બાત ન ખોટી.

(ભાવાર્થ) કોઈ જીવ એવો ભ્રમ સેવતા હોય કે ખાલી નામ બોલવાથી શું થાય ! નામ સ્મરણ કરવા છતાં, દુઃખ-પાપ દૂર થતાં તો કંઈ દેખાતાં નથી તો કવિ કહે છે કે, આવી અનેક કલ્પનાઓ અને ભ્રમો છોડીને જે મનુષ્ય દુઃખમાં, સુખમાં, સદૈવ

હરિનામની રટના કરે છે તે જ બુદ્ધિવાન છે.

નામ સ્મરણથી કદાચ તુરત દુઃખ નિવૃત્ત ન થાય તો યે શું? આખરે તો થવાનું જ છે સમજી લો કે હરિ નામમાં કાંઈ ઓછું સામર્થ્ય નથી તાત્કાલિક દુઃખ દૂર ન કરવામાં પણ ભગવાનનો ગૂઢ આશય હોય છે. પ્રભુ સર્વજ્ઞ છે, સર્વાત્મા છે. તેઓ અંતર્યામી હોઈને આપણા મનની વાત પણ જાણે છે. મનના દોષો દૂર કરવા અને ભવિષ્યનું અલૌકિક હિત સિદ્ધ કરવા, જો દુઃખ જરૂરી હોય તો, અમુક સમય દુઃખ રહેવા પણ દે અલ્પજ્ઞ જીવ પ્રભુનો ગૂઢ આશય ક્યાંથી સમજી શકે! પોતાનું નામ સ્મરણ કરનાર જીવનું પ્રભુ અંતે તો હિત જ કરે છે આ નિશ્ચિત છે. માટે શ્રદ્ધાપૂર્વક હરિનામ સ્મરણ કરતા જ રહેવું જોઈએ

અરે, અશ્રદ્ધાથી પણ જીવ પ્રભુનું નામ લેશે તો તેને ય પ્રભુ પ્રાપ્તિ થશે આ વાત સર્વથા સાચી છે, એને ખોટી રખે સમજતા !

કંઠી-માલા

- પ. ભ. રવજીભાઈ પટેલ – ધોરાજી

તુલસી કાષ્ટની માળાને આપણે માળા કહીએ છીએ. તે ગળામાં પહેરવાના કામમાં આવે છે, ફેરવવાની માળા નહિ.

માળા તુલસીના કાષ્ટની બનેલી હોવી જોઈએ. કાષ્ટમાં તુલસી ઉત્તમ છે ભગવાને તુલસીજી સાથે લગ્ન કર્યા છે તેથી તે વિષ્ણુને ઘણી પ્યારી છે, માટે તુલસી કાષ્ટની પ્રસાદી માળા જનોઈની માફક ધારણ કરવી જોઈએ. જેમ જનોઈનો કોઈ પણ કાળે ત્યાગ થઈ શક્તો નથી તેમ મરણાંત સુધી તુલસીકાષ્ટની માળાનો ત્યાગ ન થવો જોઈએ.

તુલસી કાષ્યમાલા ધારણ કરવામાં અપવિત્રતા પ્રાપ્ત થતી નથી કેમ કે તે બ્રહ્મ સ્વરૂપિણી છે. તુલસી કાષ્ટ માલાઓ હૃદયમાં ધારણ કરી મરણ પામે છે, તો તે મરણ

પામનાર પાપયુક્ત હોય તો પણ ચમરાજાના દુતો તેઓની સામે પણ જોઈ શકતા નથી.

કંઠમાં બે માળા પહેરવી. કારણ કે એક તુટે તો બીજીનો સંબંધ રહે કંઠે પહેરવાની માળામાં મણકાનું પ્રમાણ નથી પ્રમાણ માત્ર એટલું જ કે, આપણી આંખો નીચે દ્રષ્ટિએ પડવી જોઈએ. કારણ કે માળા બ્રહ્મ સ્વરૂપિણી છે. માટે સુતાં-જાગતાં માળાના દર્શન કરવાં જોઈએ.

માળામાં દોરો સુતરનો જોઈએ કારણ કે શ્રી આચાર્યજી મહાપ્રભુજીએ બ્રહ્મ સંબંધ આપતી વખતે ગદ્ય પંચાક્ષર મંત્રમાં કાયા સુતરના તાતણાથી આપણને બાંધ્યા છે જેથી રેશમ, સોનું, રૂપુ કોઈ પણ ધાતુથી મણકા પહેરવા નહિ માત્ર સુતરના દોરાથીજ પરોવેલી માળા પહેરવાનો વૈષ્ણવોને અધિકાર છે. રેશમ અથવા ધાતુમાં પરોવેલ માળા દાગીના (ઘરેણાં)ના સ્વરૂપમાં ગણાય છે, ભગવત તુલ્ય ધર્મની માળા ગણાતી નથી.

ચિદ્રૂ પસંન્યાસી માળા – તિલકનો વેરી હતો તેણે જહાંગીર બાદશાહની મદદથી માળા તિલક ઉતરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ જબ્બર હુમલા સામે શ્રી ગુસાંઈજીના ચતુર્દલાલજી શ્રી ગોકુલનાથજીએ શાસ્ત્રાર્થ વિગેરે કરી માળાનું રક્ષણ કર્યું હતું

આપણા પૂર્વજોએ તિલક માળાનું રક્ષણ કરવા માટે જ પ્રાણ પાથર્યા, તેમજ તિલક, માળા કંઠમાંથી દુર થતાં અન્ન જળનો પણ ત્યાગ કર્યો હતો, તે તિલક માળા ધારણ કરવામાં જો બેદરકાર રહીએ તો આપણને નીચે જોવું પડે

જેમ રાજકિય પુરૂષ પોતાના રાજચિહ્ન ધારણ કર્યા વિના દરબારમાં જાય તો રાજા તેના ઉપર નારાજ થાય છે. તેવી રીતે આપણે તો પ્રભુના પ્રિય સેવક ઠર્યા. આપણાથી તો પ્રભુના દરબારરૂપ આ જગતમાં પ્રભુચિહ્ન વિના ન રહેવાય પળવાર પણ પ્રભુના સેવાચિહ્ન વિના ન રહી શકીએ. કારણ કે પ્રભુ પોતાના સેવકને પલવાર પણ વિસરતા નથી.

પ્રભુ તો તિલક, મુદ્રા અને તુલસીમાળા ધારણ કરનારા સેવકની જ સેવા સ્વીકારે છે માટે આપણે પ્રસાદી કંકુમાંથી ઉર્ધ્વ તિલક કરવું, ગોપીચંદ્રથી પ્રભુના નામની મુદ્રા અંકરવી અને તુલસી માળા રાતદિન ધારણ કરી રાખવી. તુલસી માળા તો આપણી સામા થતા કલિના દોષોથી આપણને બચાવે છે. તુલસી માળા વિના જો જલ પીવાય કે જમીએ તો મહાન દોષ લાગે છે. તુલસી માળા શ્રી મહાપ્રભુજીનું સ્મરણ કરાવે છે માટે સવારે ઉઠતા, સાંજે સુતાં, તુલસીમાળા દ્વારા શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્મરણ કરવું

આગ્રામાં રાજઘાટ ઉપર રહેતા શ્રીપુરુષોત્તમદાસ ક્ષત્રિય તેમની સ્ત્રી સાથે શ્રીમહાપ્રભુજીના સેવક થયા. પરંતુ પોતે વૈષ્ણવ થયા છે તેમ ત્રણ દિવસ સુધ્ધ પોતાની માતાને બીકથી જણાવ્યું નહીં. કોરું દુધ લાવીને પીને રહ્યા. દરમ્યાન પુરુષોત્તમદાસની માતાએ ગળામાં માળા દેખીને કહ્યું કે, બેટા ! ગળામાં માળા કેવી ? આપણે ક્ષત્રિય છીએ તેને તો જનોઈ સર્વોપરી છે. પરંતુ શ્રી પુરુષોત્તમદાસ બોલ્ય નહીં. એટલે તેમની માતા તેની સ્ત્રીના ગળામાં પણ માળા જોઈને બહુજ રોઈ અને કહ્યું કે, તમે સ્ત્રી-પુરુષ બન્ને વેરાગી થયા. પછી શ્રી પુરુષોત્તમદાસની માતાએ પુરુષોત્તમદાસની સ્ત્રીની માતાને કહ્યું કે તારી બેટી અને મારો બેટો એ બન્નેએ માળા પહેરી છે. બન્ને વેરાગી થયાં. હવે શું કરવું ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે, ચાલો એમની માળા ઉતારાવો. નહીં તો બન્ને મરીશું. એમ વિચારી બન્નેએ આવીને કહ્યું કે, આજ ક્ષણે બંને માળા ઉતારો નહીંતર અમો બન્નેની હત્યા તમને લાગશે.

ત્યારે પુરુષોત્તમદાસ દસ વીસ ક્ષત્રી સગા સંબંધી બોલાવીને બધાની આગળ માતાજીને કહે છે કે, આ માળા અમારા શિરના સાટે છે. માથું જાય તો ચિંતા નહિ. પરંતુ માળા તો નહિં જ છોડીએ વળી, તમારે માળાથી શું કામ છે ! તમારું મન હોય તો અમારા ભેગા રહો. જોઈએ તે લો અને કહો તો તમને અલગ ઘર કરી દઈએ. મનુષ્ય ચાકર રહેશે જે તમને જોઈએ તે લો અમારાથી બનશે તે તમારી ટહેલ અમે પણ કરીશું, અને ઇચ્છા હોય તો તમે આજ ઘરમાં રહો. અમે સર્વથા નહીં છોડીએ અને તમારા હાથનું અડેલું ખાનપાન પણ નહિ કરીએ તમે માળા પહેરો, વૈષ્ણવ થાવ,

ત્યારે તમારા હાથનું કામ આવે

એ સાંભળી બન્નેની માતાએ ક્રોધ કરીને કહ્યું કે, તમે બન્ને વેરાગી થયાં, હવે અમને પણ વેરાગી કરો છો ? અમે પાળ્યાં, હવે તમારા મનથી અમે ચમાર-ભંગી ઠર્યાં કે અમારું અડેલું જલનહીં લો ! અમે બન્ને તમારા ઉપર મરીશું.

આ પ્રકારે પાંચ દિવસ સુધી જલ કોઈએ ન લીધું. બધા સગાં સંબંધી ગામના હાકે પાણી આવીને બધાને સમજાવ્યા પરંતુ બન્ને ન માને પછી રાત્રિએ પુરુષોત્તમદાસ સ્ત્રી-પુરુષ સુધ ગયા ત્યારે બન્નેની માતા ધરમા કુવો હતો તેમાં પડી, તે દેહ છૂટી ગયો. સવારે પુરુષોત્તમદાસે બંનેનો સંસ્કાર કર્યો ત્યારે જ્ઞાતિના બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે તમે બન્ને સ્ત્રી-પુરુષને હત્યા લાગી, તેથી ગંગાજી નહાઈ આવો, ત્યારે જ્ઞાતિમાં લે.

એટલે સ્ત્રી-પુરુષે વિચાર કર્યો કે, આપણે શ્રી આચાર્યજી પાસે જઈને ભગવદ્ સેવા પધરાવવી છે તેથી ચાલો. ત્યારે બન્ને જણ ત્યાંથી ચાલ્યા. પ્રયાગ આવ્યા, ત્યાં નહાયા પછી અડેલમાં આવીને બધી વાત કરી અને ભગવદ્ સેવા પધરાવી દેવા વિનંતી કરી.

શ્રી મહાપ્રભુજીએ કહ્યું કે તે બન્ને આસુરી જીવ હતા પરંતુ તમે વૈષ્ણવ થયા તેથી તેમની ગતિ થશે. જે કુલમાં વૈષ્ણવ થાય તેનું સઘળું કુલ કૃતાર્થ થશે(થાય) તેમ કહી શ્રી ઠાકુરજી પધરાવી આપ્યા ને સેવાની બધી રીતો શીખવી. પછી બન્ને વિદાય થઈ આગ્રામાં આવ્યા. બધી જ્ઞાતિની રસોઈ, બ્રાહ્મણ ભોજન વગેરે કરાવી લૌકિક અપવાદ પણ મટાડી બન્ને સ્ત્રી-પુરુષ ભગવદ્ સેવા કરવા લાગ્યા.

તુલસીની માળા (કંઠી) ધારણ કરાવૂ તે વિષે નિર્ણય સિન્ધુમાં છે કે તુલસીના કાષ્ઠથી બનેલી માળા શ્રી હરિને પ્રથમ નિવેદન કરીને પછી જ તે માળાને ભાવ સહિત પહેરે છે તેના શરીરમાં પાતક રહેતું નથી ભગવાનને નિવેદન કરીને પ્રસાદી કરવી પછી તે માળા ધારણ કરવી.

તુલસી માળાનું માહાત્મ્ય સ્કંધ પુરાણના માર્ગશીષ માહાત્મ્યમાં છે કે:-

પિતૃ કાર્ય અને વેદ કાર્યને વિષે તુલસીની માળા પહેરીને તે કાર્ય કરે તો તેને

કલિયુગમાં કોટી ગણું ફલ મળે છે.

તુલસીની માલા સદૈવ ધારણ ન કરે તો દોષિત થવાય છે. તે વિષે સ્કંધ પુરાણમાં લખ્યું છે કે :-

જેણે કંઠમાં તુલસીની માળા ધારણ કરી નથી, તેને મુઠ બુદ્ધિવાળા જાણવા અને તે અન્ન ખાય છે તે વિષ્ટા બરાબર છે અને જળનું પાન કરે છે તે મૂત્ર બરાબર છે અંદુધ પીએ છે તે લોહી બરાબર છે. એ કારણ માટે કંઠમાંથી તુલસીની માળાનો કોદ પણ ત્યાગ કરે તો તે વિષ્ણુનો દ્રોહી થાય છે તેમાં સંશય નથી

જહાંગીર બાદશાહના ફરમાન સામે તિલક માળા નહિં ઉતારવાનો સત્યાગ્રહ કરનાર વીર દેવાભાઈએ જે જવાબ આપ્યો છે તે વાંચતાં માળાતિલક પુષ્ટિમાર્ગ માં પ્રાપ્ત બરાબર વ્હાલા છે, એમ સમજાશે.

માલા કેમ ઉતારીએ જે આપી છે જગદીશ,
એ કોણ છે માલા ઉતારાવે, માલા બાંધી શીશ
શીશ જે બાંધી છે તે શીશ સાથે જાય,
પણ હાથે કરી માલા ઉતારું એવું કેમ કરી થાય?

આ “માલા પ્રસંગ” પુષ્ટિ સંપ્રદાયમાં સત્યાગ્રહનો ઐતિહાસિક પ્રસંગ છે શ્રી ગુસાંઈજીનો સેવક એક પઠાણનો બેટો હતો. આ પઠાણનો બેટો શ્રી ગુસાંઈજી પાસે નામ પામીને જાતિનો વ્યવહાર છોડીને વૈષ્ણવની રીતિ પ્રમાણે ચાલવા લાગ્યો, ત્યારે તેના માં બાપ અને બધાં સગાઓએ પૃથ્વી પતિને ફરિયાદ કરી

પૃથ્વીપતિએ તેને બોલાવીને કહ્યું કે, તું કંઠી તોડી નાખ

પઠાણના બેટાએ કહ્યું કે, જેનાથી મારું દિલ લાગ્યું છે તેને કંઠી બહુ જ પ્રિય છે અને તે આ બાનાથી જ રીઝે છે.

પૃથ્વીપતિએ હુકમ આપ્યો કે, તલવાર લાવો, આનું માથું કાપી નાખીએ

પઠાણનો બેટો બોલ્યો કે, બીજી તલવાર શા માટે મગાવો છો ? આ મારી પાસે છે તેજ લો.

આ સાંભળી બાદશાહ વિચાર કરવા લાગ્યો ને વિચાર કરીને કહ્યું કે જુઓ, ધર્મમાં એની કેવી નિષ્ઠા છે ? આના ઉપર હું બહુ જ ખુશ છું. આને કોઈ કંઈજ કહેશો નહિ આ બહુ સાચો મનુષ્ય છે તેમ કહી તે પઠાણના બેટાને નોકરીમા રાખી લીધો.

આ પઠાણનો બેટો શ્રી ગુસાંઈજીનો એવો કૃપાપાત્ર હતો કે તેણે માથું કપાવવાનું કબુલ કર્યું પણ કંઠી ન તોડી.

માંગરોળમાં હરિભાઈ ભગવદ ભક્ત હતા. માંગરોળ મુસલમાની રાજ્ય ત્યાંના દરબારમાં હરિભાઈની ઉંચા હોદ્દાની નોકરી હતી. હરિભાઈ તો ચુસ્ત પુષ્ટિમાર્ગી વૈષ્ણવ આચાર વિચારમાં એકલા અનન્યતાની ટેકવાળા.

સંસારી ને સત્સંગીઓને પરાપૂર્વથી અણબનાવ ચાલ્યો આવે છે તેવું અહિં પણ થયું. કેટલાક વિધ્નસંતોષીઓએ દરબારને ફરિયાદ કરી કે સાહેબ ! હરિભાઈ ત્રિપુંડ બને રૂદ્રાક્ષ નથી લગાવતા માટે આપ તેમને હુકમ કરો કે બીજાની જેમ તેઓ પણ ત્રિપુંડ અને રૂદ્રાક્ષ ધારણ કરીને આવે.

આથી રાજાએ હરિભાઈને હુકમ કર્યો કે તમારે આવતી કાલથી કપાળ ઉપર ત્રિપુંડ અને ગળામાં રૂદ્રાક્ષ ધારણ કરીને આવવું.

હરિભાઈ રાજાનો મનોભાવ જાણી ગયા. તેમણે કહ્યું, બહું સારું બીજે દિવસે શ્રી ઠાકોરજીની ખૂબજ ભાવથી સેવા કરીને મસ્તક ઉપર ઉધ્વપુંડ તિલક અને ગળામાં તુલસી માળા ધારણ કરી પેટ ઉપર ત્રિપુંડ તાણી ત્યાં રૂદ્રાક્ષની માળા બાંધી લઈ દરબારમાં ગયા.

રાજાએ પુછ્યું, કેમ હરિભાઈ ! અમારા હુકમનું પાલન ન કર્યું ? અહીંથી હરિભાઈ કહે

જી સરકાર ! કર્યું છે આમ કહી બંડી ઉંચી કરીને પેટ ઉપર તાણેલું ત્રિપુંડ તથા તે ઉપ બાંધેલી રૂદ્રાક્ષની માળા બતાવી.

રાજાએ આશ્ચર્યચકિત થઇ પુછ્યું, કે આ શું ?

નામદાર ! મસ્તક તો મેં શ્રી ગુરુદેવના ચરણમાં ધર્યું છે એટલે ત્યાં તો તેઓશ્રીએ આપેલી છાપ ધારણ કરી છે અને આ પેટ માટે આપની નોકરી કરું છું, એટલે તેના ઉપર આપના હુકમનું પાલન કરતાં ત્રિપુંડ-રૂદ્રાક્ષ ધારણ કર્યો છે. હવે મારે આપની નોકરી કરવી નથી. આ રાજીનામું.

હરિભાઈની આવી દ્રઢતા જોઇ રાજા ખુશી થયો તેણે તેમની ખૂબજ કદર કરી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, શ્રી મહાપ્રભુજીએ અને ભગવદ્ ભક્તોએ પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધાંતો, આચાર વિચારો સર્વ પ્રથમ પોતાના આચરણમાં મૂકીને પછી જ અન્યને તેમ કરવાની શિખામણ આપી છે.

શ્રીમદ ગે. શ્રીપુરુષોત્તમલાલજી મહારજશ્રી (દાદાશ્રી) અમરેલીવારેકે

“વચનામૃત”

એક સમય આપશ્રીને આજ્ઞા કરી જો અધિકાર હે સો બાધક હે. સેવામેહું અધિકારકી ભાવના હે સોહુ બિગાડ કરે હે. હમારે શ્રી કાકાજી (કોટાવારે શ્રી દ્રારકેશલાલજી મહારાજ) ને એક પ્રસંગ કહ્યો કે, જો શ્રીનાથજીકે અધિકારીજી કૃષ્ણદાસજી લીલામેં પ્રાપ્ત ભયે વાકે પીછે કોઇ અધિકાર કરવે યોગ્ય આદમી મિલે નહિં સો સેવાકી વ્યવસ્થા આછી રીતસોં ચલે નહિં. તાસોં એક દિન શ્રીગુસાંઇજી શ્રી નાથજીકે સિંગાર કર ચુકે, દર્પન દિખાયે, પાછે શ્રીજીકે દોનો કપોલપેં દોનો શ્રીહસ્ત ફીરાય મનુહાર કરકે શ્રીગુસાંઇજીને વિનંતી કીની જો “બાવા, યા મંદિરકે અધિકારી હતે સો તો આપને લીલામેં બુલાય લીયે, અબ કોનકોં અધિકાર દેનો ?” તબ શ્રીજીને આજ્ઞા કરી જો “હમ કોનકો બિગાડે ? એક ઉપરના ખુંટીપે રખનો ઓર હેલા કરવાવનો, જો જીવકું અધિકાર કરનો હોય સો ઉપરના ઓઢ લે.” યહ શ્રીજીકી ચતુરાઇ ભરી આજ્ઞા સુનિકેઆપ શ્રી ગુસાંઇજી હંસ ગયે ઓર એસેહી ઉપરના ખુંટીપેં ટાંગિકે હેલા કરવાયો તાસો

અધિકારકી ભાવના કોઈ બાતમેં આછી નહિં હે. જીનકું સેવામેં રૂચિ હે, વહ અધિકારકો પ્રલોભન નહિ રખે હે, ઓર જિનકું અધિકારકો-સત્તા કો સુખ ભુક્તે હે કૃષ્ણદાસજી જેસે વિરલ મહાનુભાવહી સેવા કર ગયે સેવા ઓર અધિકાર યે દોનો વિરૂદ્ધ પ્રકાર હે, તોહુ જીનકો અલૌકિક સામર્થ્ય હે, સોહી યે દોનો પ્રકારકું યથાર્થ રીતી શું કર સકે.

આજકલ જો “સેવા” હોય રહી હે વહ સેવા પ્રભુ અંગિકાર કરે હે જરૂર; પરંતુ યહ “અનુગ્રહ” કી રીતીસોં જીવકો સામર્થ્ય નહીં હે. શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીગુસાંઈજીકી “કાનિ” સોં ઓર શ્રી ચોર્યાસીદેસોબાવન વૈ. કી આડીસોં અધિકાર હે. માર્ગ હું અખંડ ચલ રહ્યો હે વેહુ બડેનકી બડાઇ સું. ઓર જિતનો કષ્ટપ્રદ અનુભવ હોઇ રહ્યો હે વામે અપની કસર હે. અપને માર્ગ કી રીતીસું ચલિત હોય ગયે હે સમર્પનકી ભાવના હજારનમેસું એકદકાં બની રહી હોયગી. યહ કાલકી કઠીનતા દીખેવેમે આવે હે. ભગવદ ભક્તો કો સંગ નહી હૈ. “સત્સંગ” કીચાહના હું નહી હે. માયામે ફસે ભયે હું ‘સત્સંગ’ મેં રૂચિ રખે તો જરૂર કાર્ય હોય જાય. આજકલ ભગવદ વાર્તા વાંચે હે, વામે તે હુ દુઃસંગ લગાવેકી સંભાવન હે, ક્યોંકી જીતના શિક્ષાકી બાત આવે વો દુસરેકો ઉપદેશ કરવેમેં ઉપયોગ કરે હે. સબ શિક્ષા અપને લીયે હે. એસો સમજકે વાંચે સુને તો સત્સંગરૂપ હોય દુસરે કે દોષ દેખવેકો સાધન ભગવદવાર્તા નહીં હે વૈષ્ણવકું તો ભગવદ ભક્તોકો સંગ કરનો ઉચિત હે...સેવા-સ્મરણ-વાર્તાદી ભક્તોકે સંગતેહી ફલીત હોય

વૈષ્ણવોનો અતિથ્ય સત્કાર

પ્રેષક : પ.ભ. પ્રફુલ્લાબેન ગોરડિયા, કાંદિવલી

ગુજરાતના એક નાનકડા ગામમાં શ્રીગુસાંઈજીના સેવક પત્નિપત્ની રહે. પૈસે-ટકે ખુબ ગરીબ. ઘણી મજૂરી કરે, ત્યારે માંડ ઘરખર્ચ મળે. છતાં આનંદ અને સંતોષથી જીવન જીવે.

એક દિવસ તેમને ત્યાં અનાયાસ બહારગામથી બે-પાંચ વૈષ્ણવો આવ્યા. ઘરમાં અનાજનો દાણો નહિ. એક પૈસોય નહિ. વેચી શકાય તેવી કોઈ ચીજવસ્તુ પણ નહિ. પતિ-પત્ની મુઝાયાં મહેમાન વૈષ્ણવોને ભુખ્યા વિદાય કેવી રીતે કરવા ?

પત્નીએ કહ્યું : મારા શરીર પર કેવળ એક સાડી છે, બીજું વસ્ત્ર પણ નથી તમે આ સાડી વેચી, અનાજ લઈ આવો, હું રસોડામાં છુપાઈ જઈશ તમે ઠાકોરજીને ભોગ ધરી, વૈષ્ણવને પ્રસાદ લેવડાવી વિદાય કરજો.

બીજો કોઈ રસ્તો ન દેખાવાથી તેના પતિએ તે પ્રમાણે કર્યું. વૈષ્ણવોની પાતળ ધરી પ્રસાદ લેવા બેસવા વિનંતી કરી વૈષ્ણવોએ હઠ કરી, અમારા બેન અમને પીરસે તો જ પ્રસાદ લઈએ.

કોઠીમાં નિર્વસ્ત્ર બેઠેલાં વૈષ્ણવ પત્ની મુંઝાયા પરંતુ ભક્તવત્સલ શ્રીઠાકોરજી શ્રીસ્વામિનીજીએ પોતાની પ્રસાદી વસ્ત્રો વૈષ્ણવની પત્નીને આપ્યાં તે પહેરીને વૈષ્ણવ પત્ની બહાર આવ્યા. તેમણે આગ્રહ કરી વૈષ્ણવોને પ્રસાદ લેવડાવ્યો. સ્ત્રી ધર્મને ગૌણ કરી, વૈષ્ણવ ધર્મ સાચવ્યો.

“ત્યારે આપણે તો ?”

વિલક્ષણતા

આ પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવાન ભગવત્સેવા વિગેરેમાં અનુકુળતા કરાવે છે અને અને સાધન પ્રયત્ન વિગેરે જે પુષ્ટિમાર્ગથી વિરુદ્ધ છે તેનાથી નિવૃત્ત કરે છે એવા શ્રીકૃષ્ણ શ્રીમહાપ્રભુજીની કાનીથી સર્વતઃ રક્ષા કરે છે. જેમ પિતા બાલકનું ભલું જ કરે છે બાળક અજ્ઞાનપણાથી દોષ કરે, પણ પિતા દોષનો વિચાર કરતા નથી તેમ ભગવાન ભક્તનું ભલું જ કરે છે આ બાબતમાં સંન્યાસ નિર્ણયમાં શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે “આ ભક્તિમાર્ગમાં હરિ ભગવાન પણ બાધા (પ્રતિબંધ) કરવામાં સમર્થ નથી ત્યાં બીજાનું શું સામર્થ્ય, જો એમ ન હોય તો માતા બાળકને સ્તનપાન કરાવીને પોષણ ન કરે.” માતા જેમ પુત્રનું વારંવાર પોતાના સ્તનથી પોષણ કરે છે, તેમજ જે જીવ શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારા શરણે આવ્યો છે તેને પ્રભુ બાધા (પ્રતિબંધ) કરતા નથી. ઉલટું જેવી રીતે ભક્તિ વધે અને ભક્તનું કલ્યાણ થાય તે જ પ્રભુ કરે છે, પોતે એવા પરમ કૃપાળુ છે. (આ વિલક્ષણતા પુષ્ટિમાર્ગમાં જ છે, અન્યત્ર નહિં.)

શ્રી વલ્લભ સિદ્ધાંત

- શ્રીકૃષ્ણ જ પરબ્રહ્મ છે, શ્રીકૃષ્ણની સેવા પોતાના ઘરમાં જ કરવી જોઈએ સાર્વજનિક મંદિરમાં નહિ (સિક્કાંત મુક્તાવલી)
- બ્રહ્મસંબંધલઈ પોતાના ઘરમાં ભગવત સેવા કરવી સમર્પિત લેવું, એવી પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગની મર્યાદા-મરજાદ છે. (સિક્કાંત રહસ્ય)
- સેવામાં આચાર શુદ્ધિ શક્તિ અનુસાર જરૂરી છે વિચાર-મનની પવિત્રતા વિશેષ જરૂરી છે સેવા સમયે કામ, ક્રોધ, લોભ, અભિમાન જેવા ભાવ (વિચાર) આવે તો સ્નાન કરવું પડે (સંન્યાસનિર્ણય-ભક્તિવર્ધિની)
- ભગવત સેવા સ્વધર્મ છે પેટ ભરવાનું સાધન નહીં કોઈને પૈસા આપી સેવા કરાવવી એ સેવા નથી. (ચતુઃશ્લોકી)
- ભગવત સેવા માટે બીજાને ધન આપવાથી અભિમાન જ વધે છે ભગવત પ્રેમ નહીં. ભગવત સેવા માટે બીજાનું ધનલેવાથી તે સેવા રહેતી નથી, ભાડુતી કાર્ય બની જાય છે. (સિક્કાંત મુક્તાવલી)
- પેટ ભરવા અથવા ફંડફાળો ભેગો કરવા થતી ભગવત કથા શ્રી ભાગવતનું અપમાન છે. (તત્વદીય નિબંધ)
- શ્રીકૃષ્ણ સિવાય અન્યનો આશ્રય કરનાર પુષ્ટિ ભક્તિ માર્ગમાં રહેતો નથી (વિવેક ધૈર્યાશ્રય)

પ્રેષક : ગો. શ્રીઅનિરૂદ્ધલાલજી મહારાજ, હાલોલ

રસકણિકા

- મદનમોહન પારિખ, મન્દસૌર

સત્યગુમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું ધ્યાન કરવાથી ત્રેતાયુગમાં યજ્ઞો કરવાથી, દ્વાપરયુગમાં પૂજાઅર્ચન કરવાથી જે ફલ મળે છે તે જ ફલ કલિયુગમાં શ્રીહરિનું

કીર્તન કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

કલિયુગ દોષોના ભંડાર છે. પરંતુ તેનો એક મહાન ગુણ એ છે કે શ્રીકૃષ્ણનું કીર્તન કરનાર સંગદોષથી મુક્ત બની પરમ પદને પામે છે.

બહિર્મુખનો સંગ બાધક છે

લૌકિકમાં પિતા પુત્રને પ્રિય લાગે છે. કારણ કે પિતા પુત્રને સર્વ વસ્તુ આપે છે તે જ પ્રકારે સ્ત્રી, પુત્રાદીથી મારા સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે એવું જ્ઞાન બહિર્મુખજીવને થાય છે. પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રીકૃષ્ણની સાથે સાક્ષાત્ સંબંધ થવાથી સર્વ વસ્તુ સિદ્ધાય છે. જીવે સ્નેહ તો ભગવાનની સાથે કરવાનો છે. ભગવાનથી જ એના સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. છતાં જીવ અજ્ઞાનથી અને ચિંતાથી એમ માની રહ્યો છે કે પિતા, સ્ત્રી, પુત્રાદિક મારા સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરે છે અને મને સુખ આપે છે. આમ ભ્રાંત થઈ, જે સ્નેહ ભગવાન સાથે કરવાનો છે તે જીવ ભૂલી જાય છે અને બહિર્મુખતાથી પોતાનો પ્રેમ લૌકિક દેહ સંબંધી સગાં વહાલાં સાથે બાંધે છે આ પ્રકારે ભગવદાસક્તિ ન થતાં પ્રપંચાસક્તિ થાય છે.

સર્વાત્મભાવ

- શ્રીમતી કાનનબેન દેસાઈ, દાહોદ

પ્રભુના નામનું અને દર્શનનું મહાત્મય એટલું બધું છે કે માત્ર એક વખત જીવ જો પ્રભુનું નામ લે તો તેના સર્વદોષો દૂર થઈ જાય. અજામિલના થયા હતા. માત્ર એકવાર મૂર્તિમાં પ્રભુભાવના કરેતો પ્રભુ પ્રગટ સ્વરૂપે દર્શન આપે. મંદિરમાં ચોર કરવા જનાર ચોર ઉંચે પહોંચવા મૂર્તિના ખભા પર પગ મૂકતાં પહેલા વિચારે છે તેના પગની રજ મૂર્તિપ્રભુને ન લાગવી જોઈએ. તે મૂર્તિના ખભા પર વસ્ત્ર રાખી ઉંચે ચઢવા જાય ત્યાં તો પ્રભુ તેને પ્રગટ સ્વરૂપે દર્શન આપે છે.

પ્રભુના નામ અને દર્શનનું આટલાટલું પ્રતાપબળ હોવા છતાં મંદિરમાં દર્શન, સેવા સત્સંગ કરવા આવતા લોકોમાં વિવિધ પ્રકારના દોષ પ્રગટ સ્વરૂપે દેખાતા હોય છે. તેમના દોષ, દર્શન, સ્મરણ, સેવાથી કેમ દૂર નહીં થતા હોય ? મંદિરમાં આવનાર

કેટલાક વિષયી હોય છે. તો કેટલાક પ્રારબ્ધ અર્થાત્ પોતે નસીબ નથી તેવા છે તેમ માની ન સુધરનારા કેટલાક દ્રોહિ હોય છે તો કેટલાક લોભી, કેટલાક કપટથી ભર્યા હોય છે. તો કેટલાક વગર કામનો બકવાસ કરવાવાળા. આમ કેટલાકમાં દશ પ્રકારના તો કેટલાકમાં વીસ પ્રકારના તો કેટલાકમાં સો, હજાર, લાખ કે કરોડ કે અગણીત દોષહોય છે. કેટલાકમાં તો મંદિરમાં જ સેવાસ્મરણ, દર્શન કે કિર્તન કરતાં કરતાં પણ દોષ કરવાનું ચાલુ રાખે છે શ્રીમદ્ વલ્લભકૃષ્ણના બાળકો બિરાજતા હોય ત્યારે પણ આવા જીવો આપશ્રીના સાંનિધ્યમાં અને પરોક્ષ પ્રકારે પણ આવા દોષ કરવાનું ચૂકત નથી.

આવું જ્યારે વર્તાય ત્યારે પ્રશ્ન સહજ થાય કે પ્રભુ પોતાના પ્રતાપબળે આ બધાને ઠીક કેમ કરતા નહીં હશે ? શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ આ સમસ્યા માટે સુંદર સમજ આપે છે કે, પ્રભુના નામ અને દર્શનથી જીવનું કલ્યાણ થાય જ, તેમાં સહજ પણ શંકા નથી પણ ક્યારેક પ્રભુની ઈચ્છા એવી હોય છે. પ્રભુને વાનર સાથે લીલા કરવાની ઈચ્છા થઈ તો દેવતાને વાનર (હનુમાન અને તેના સાથી) બનાવ્યા,. પ્રભુને ગોપ-ગોપી સાથે ખેલવાની ઈચ્છા થઈ તો પોતે ગોપ બન્યા અને ઋષિ-ઋષિપુત્રોને ગોપ-ગોપી બનાવ્યા. તેમનું જુઠણું ખાધું પ્રભુને ત્રેતા યુગમાં પ્રગટ થવાની ઈચ્છા થઈ તો તે યુગને ત્રેતા યુગ જ રાખ્યો, સતયુગ ન બનાવ્યો દ્વાપરમાં પ્રગટ થવાની ઈચ્છા થઈ તો તેને પણ દ્વાપર જ રાખ્યો. સતયુગ ન બનાવ્યો વળી કલિયુગને પણ કલિયુગ જ રાખ્યો. અર્થાત્ પ્રભુની ઈચ્છા જ એવી કે જે જેવો છે તેવો જ રાખે આશય આમાં પ્રભુને રમણ માત્ર રમણ કરવાનો છે. બાકી પ્રભુ તો સહજમાં ઢોંગી, લબાડ, ચોર, ચર્ષણીને ભગવદભાવ ભર બનાવી શકે. વાનરને દેવતા બનાવી શકે. ગોપોને ઋષિકુમારો બનાવી શકે અને સર્વત્ર સતયુગ પ્રવર્તી શકે.

સવાલ સર્વાત્મભાવનો છે. દ્રષ્ટિ આપણી સર્વાત્મભાવ તરફ કેળવીએ તો જગતમાં આ જે કાંઈ સારું – ખરાબ દેખાય છે તે પ્રભુની ઈચ્છાને કારણે છે, આપણે તે પ્રભુકૃતિ સ્વરૂપે જોવી રહી. તેમાં દ્વેશ, ઝલાનિ કે રાગ-વિરાગ વ્યક્ત કરવાની જરૂર ન રહી.

સૌરાષ્ટ્રમાં પાનબાઈ પરમ ભગવદીય થઈ ગયા. વૈષ્ણવોને પ્રસાદ લેવરાવવાનો તેમને મનોરથ થયો. માનભોગ (શીરો) પ્રભુને અંગિકાર કરાવ્યો. ધી તેમાં એટલું બધું કે પાતળમાં પધરાવ્યો તો પાતળ નીચે જમીનમાં ઉતરે. કોઈ ડાહ્યા વૈષ્ણવે ફરીયાદ કરી તો પાનબાઈ સમાધાન કરે છે કે, પ્રસાદ લેવા પાતાળે બેઠાં છે તે વૈષ્ણવોનું પ્રગટ સ્વરૂપ છે. અને પાતાળ નીચે જીવ, જં તુ કીડી, મકોડા પૂર્વ જન્મના વૈષ્ણવે હશે. તેમની મતિ-ગતિ બગડવાને કારણે આવો અવતાર પામ્યા હશે. શ્રીગોવિંદપ્રભુ (નિ.લિ. ષષ્ઠપિઠાધિશ્વર શ્રીવ્રજરત્નલાલજીમહારાજશ્રી, સુરતના જયેષ્ઠ લાલજી) મંદિરમાં ઉંદર બિલાડા, વાઘોલ – ઉંઘેમાથે લટકનાર પક્ષી વિ. ને જોઈ ફરીયાદ કરનારા વૈષ્ણવોને આજ્ઞા કરે કે, “વૈષ્ણવો, ગભરાશો નહિ, ચોરી-છૂપીથી મહાપ્રસાદ લઈ જનાર બીજા જન્મે ઉંદર, પડાવીને – લૂંટીને કે કોઈને અંધારામાં રાખી લઈ જનાર બિલાડા અને અમારાથી પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ દોષ કરનારા ઉંઘેમાથે લટકનાર થાય. તેમના પ્રત્યે કુભાવ ન રાખશો. શિખાય તો તેવું ન કરવાનું શીખશો આ બધી ભગવદ્ ઈચ્છાથી જ હોય છે.” આ છે સર્વાત્મભાવનું પ્રગટ સ્વરૂપઆવું કાંઈક આપણા મગજમાં ઉતરશે તો બધેથી કાંઈક સારું ગ્રહણ કરવાની અને ક્યાંય અણગમો ન વ્યક્ત કરવાની આપણી બુદ્ધિ સ્થિર થશે.

પરોક્ષ ફલાત્મક માર્ગ

પુષ્ટિ માર્ગ પરોક્ષ ફલાત્મક માર્ગ છે. અને તે નિઃસાધન ફલાત્મક માર્ગ પણ કહેવાય છે. પુષ્ટિ માર્ગ ભાવાત્મક અને ફલરૂપ છે. જે માર્ગ જ ફલપ્રાપ્તિ કરાવે પછી બીજાની શી જરૂર ? શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વયં આજ્ઞા કરે છે કે “દમલા, યહ માર્ગ તેરે લીયે હી પ્રગટ કીયો હે,” દમલા મોંસો ન્યૂ ન નહિ મમ રસ કે અનુકૂલ ઓર માર્ગ કો મૂલ હી દમલાજી હૈ.” દમલાજીના હૃદયમાં શ્રીમહાપ્રભુજીનું અતિ નિગૂઢ સ્વરૂપ સદા બિરાજે છે પુષ્ટિ જીવે શ્રીવલ્લભની કૃપા પ્રાપ્ત કરવા માટે શ્રીદમલાજીને પ્રસન્ન કરવા એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે, જીવ કૃત સાધનોથી પુષ્ટિમાર્ગમાં કાંઈ પ્રાપ્ત નહિ થતું હોવાથી જ નિઃસાધન છે. એવા નિઃસાધન જીવો માટે આ પુષ્ટિ માર્ગ પ્રગટ કર્યો છે. પુષ્ટિ માર્ગ સેવા માર્ગ છે. જે ભાવાત્મક અને રસાત્મક છે. અહીં સ્વરૂપ જ્ઞાન, લીલા જ્ઞાન, લીલા

પ્રકારો, સ્વરૂપના (ધર્મ-ધર્મિ) પ્રકારો જાણવા જરૂરી છે. તે સિવાય ફલ પ્રાપ્તિ નથી. તમારી સેવા પણ ક્રિયાત્મક બની રહેશે. પુષ્ટિમાર્ગમાં નિજ દેવી જીવને પોતાના સ્વામીનું સ્વરૂપ અને પોતાના લીલા મધ્યપાંતિ આદિ દૈવિક સ્વરૂપનું જ્ઞાનથઈ જાય, પછી એને બીજું કાંઈ બાહ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું રહેતું નથી. સેવા, સ્મરણ, ગુણગાન, ધ્યાનથી પોતાના મૂળ આધિદૈવિક સ્વરૂપને જ પ્રાપ્ત કરવાનું છે આ ધ્યેય છે. અને તેને અવાંતર ફળ પણ કહેવાય છે. શ્રીવલ્લભ પરોક્ષ રીતે જીવને સાધન રૂપ બની સાધ્ય પ્રાપ્ત કરાવે છે. કારણ માર્ગ પરોક્ષ ફલાત્મક છે. પરોક્ષમાંથી નિજ સેવ્યમાં સુધા સ્વરૂપે આપ બિરાજે છે. અને જીવની સેવા અંગીકાર કરે છે.

સત્સંગ દ્વારા સેવા પ્રકાર જાણવા મળે. અનુભવી ભાવ-સજાતિય વૈષ્ણવ દ્વારા સ્વરૂપ અને લીલા જાણવા મળે, ફલ પ્રાપ્તિ માટે સત્સંગ અતિ આવશ્યક છે. શિક્ષાપત્રમાં શ્રીહરિરાયજી એ વિશે ખૂબ આગ્રહ કરી દર્શાવે છે (1) જ્યારે સત્સંગમાં રૂચીસ્નેહ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જાણવું કે પ્રભુની કૃપા થઈ (2) જ્યારે સત્સંગ મળે ત્યારે જાણવું કે વૈષ્ણવની કૃપા થઈ. (3) જ્યારે સત્સંગ ફલ રૂપ થાય ત્યારે જાણવું કે શ્રીવલ્લભની કૃપા થઈ. આપશ્રી વલ્લભ જીવના હૃદયમાં બિરાજી પરોક્ષ રીતે ભાવનું દાન છે જ્યારે જીવ પોતે એમ માને કે સેવા સ્મરણ પ્રભુ જ કરાવે છે, મારી કોઈ શક્તિ નથી. આ ભાવ આવે તેને નિઃસાધનતા કહેવાય છે. ગુણગાન દ્વારા મન ચિત્તનો નિરોધ સિદ્ધ થાય, સંસાર પ્રત્યે સંપૂર્ણ વૈરાગ્યઉત્પન્ન થાય ત્યારે જ ભાવનું વિરહનું દાન તાપાત્મ શ્રીવલ્લભ કરે છે. કેવળ શ્રવણ કરવાથી જ્ઞાનમાં વધારો અવશ્ય થશે પણ જ્યાં સુધી શ્રવણનું મનન કરી તેને જીવનમાં આચરણમાં ન મુકાય ત્યાં સુધી ફલ પ્રાપ્તિ નથી. સત્સંગ આજના સમયમાં મળવો દુર્લભ છે, જેથી શ્રીહરિરાયજીની આજ્ઞા પ્રમાણે શ્રદ્ધાથી માર્ગના ગ્રંથોનું શ્રવણમનન કરવું. શ્રીવલ્લભજન વિરહી –રસિક ભક્ત મળવા ખૂબ દુર્લભ છે કારણકે એવા વિરહી કોઈનો સંગ કરતા જ નથી. કારણ સંગ જ તેમને બાધક છે. એમને તો નિજ સ્વામીના સ્વરૂપ સંગ સિવાય અન્યની ગંધ પણ નથી અદેય દાન એટલે વિપ્રયોગ રસનું દાન આ દાન કરવામાં શ્રીવલ્લભ જ દક્ષ છે. શ્રીવલ્લભ પ્રભુના તાપાત્મક ગુણગાન દ્વારા જ ભાવની પ્રાપ્તિ છે. જીવને જ્યાં સુધી

દુઃસંગ અને અન્ન દોષ લાગેલાં છે ત્યાં સુધી ફળમાં વિલંબ રહ્યા જ કરશે પુષ્ટિ જીવે અસમર્પિત અને દુઃસંગનો ત્યાગ બુદ્ધિપૂર્વક વિચારીને કરવો જોઈએ જીવને બધું કરવું ગમે છે પરંતુ સ્વદોષ છોડવા જ ગમતા નથી, ભગવદ્ નામ લેવાનું દુષ્ટ મનને ગમતું નથી. સ્વરૂપ નિષ્ઠ ભક્તો જ વિરહી ભક્તો છે.

- શ્રી કંચનભાઈ ગાંધી, વડોદરા

- ખિલોનાની ભાવના -

શ્રીઠાકોરજી સન્મુખ ખિલોના પધરાવીએ છીએ ખિલોનામાં વિધવિધ પ્રકારના ખિલોના ધરવામાં આવે છે. ફિરકી, ઝુનઝુનીયો, મોર, પોપટ, કોયલ, બતક, ગેંદ, હાથી, ઘોડા, ઈત્યાદિ. ખિલોનામાં કોયલ શ્રીસ્વામિનીજીનું ગાન છે ફિરકી શ્રીચંદ્રાવલીજીનું નૃત્ય છે પપૈયા શ્રીકુમારિકાનો ભાવ છે. ચટકના એક ફિરકની રૂપ (ફુદડીરૂપ) એક ચકઈ રૂપ રસીથી પકડીને ખેંચીને પોતાની પાસે લે છે. મોટી ગેંદ સોના ચાંદીની શ્રીચંદ્રાવલીજીના કુચભાવ રૂપ અને મધ્યમ શ્રીસ્વામિનીજીના ભાવરૂપ છે. હથબંગીલાલસાત્વિકી ભાવરૂપ છે. તે દીનતાથી નૃત્ય કરે છે ને કહે છે અમે તૈયાર છીએ. ઝુનઝુના દિહેરા ભક્તોના બાથના આભૂષણ રૂપ છે ઈકહરા ઝુનઝુના વ્રજભક્તોના હાથની ચપટીરૂપ આભરણ થઈને વાગે છે.

ખિલોનાની બે તબક્કા રહે છે. એકમાં હાથી, ઘોડા, વાઘ, સિંહ, હરણ વગેરે ખિલોના ધરાય છે તે પુષ્ટિ ભક્તો સાથે લીલા કરે છે. જ્યારે અનાધિકારીઓ માટે વિરોધકર્તા છે. અનુકુલ ભક્તો બધું રસાત્મક અંગરૂપ છે. બીજામાં શુક્ર, મેના, કબુતર, કોયલ, બતક વગેરે શ્રીસ્વામિનીજીના નિકુંજ સંબંધી પક્ષી છે તેઓ મધુરવાણી બોલે છે. સંકેત કરનાર પક્ષી છે. ઉદીપન ભાવ રૂપ છે.

- મુરલીની ભાવના -

શ્રીઠાકોરજી શ્રીહસ્તમાં મુરલી ધારણ કરે છે તે શ્રીસ્વામિનીજીના સુર સાથે મુરલી દ્વારા પોતાનો સુર મેળવે છે. તેથી મુરલી પ્રભુને પરમ પ્રિય છે મુરલીના સાત રંધ્ર છે. મુખ્ય રંધ્રથી શ્રીસ્વામિનીજી શ્રીઠાકોરજીની સુધાનું પાન કરે છે બીજા છ રંધ્રથી

શ્રીચંદ્રાવલીજી, શ્રીકુમારિકા, ગાય, ગોવર્ધન, પશુપક્ષી અને દેવતાઓને સુધાનું દાન થાય છે. વૃક્ષલતાઓષધી આદિને પણ દાન થાય છે.

- તિલકની ભાવના -

કેસરી તિલક શ્રીસ્વામિનીજીના ભાવરૂપ, કસ્તુરીનું તિલકશ્રીયમુનાજીના ભાવરૂપ, જડાઉ તિલક શ્રુતિરૂપાના ભાવરૂપ, ગોરોચનનું તિલક કુમારિકાઓના ભાવરૂપ છે. તિલક શ્રીસ્વામિનીજીના ચરણારવિંદના આકારની ભાવનાથી શ્રીઠાકોરજી ધારણ કરે છે. તે દ્વારા શ્રીસ્વામિનીજીએ છાપ દઈ પ્રભુને વશ કરી રાખ્યા છે. પ્રસાદી કુમકુમનું તિલક વિરહતાપનું નિવારણ કરે છે.

- પાગ અને મુગટની ભાવના -

પાગ શ્રીયમુનાજીનો ભાવ છે. મુગટ શ્રીસ્વામિનીજીનો ભાવ છે. શ્રીઆચાર્યજી સ્વયં શ્રીસ્વામિનીજીની રૂપ છે. તેથી આપે મોરપંખનો મુગટ કરી શ્રીઠાકોરજીને સર્વપ્રથમ ધર્યો છે.

- મંદિર વસ્ત્રની ભાવના -

જળ છાંટીને મંદિરવસ્ત્ર કરવાથી ભક્ત હૃદયના ત્રણ પ્રકારના (ત્રિવિધ) તાપ નિવારણ થાય છે. નિકુંજરહસ્ય ભાવમાં આ અધરામૃતનું સિંચન લલિતાદિ સખીજનોનો તાપ દુઃ થાય છે. શીતળતા થાય છે.

- ધૂપદીપની ભાવના -

ધૂપ સુવાસ માટે છે. શ્રીસ્વામિનીજીના શ્રીઅંગની ભાવનાથી થાય છે. દીપ દ્રષ્ટિદોષ નિવારણ માટે છે.

- દિવ્ય પ્રેમ રાજકી દીવાદાંડી

કાગદ તો કરતે ન ઉઠે,
પદ લેખની કે કોન ઉઠાવે.
પ્રિતમ દષ્ટિ પરે જબતે,

છબિ છાય રહિ, સખિયન જર લાવે.
મુરતી શ્રીનંદનંદનકી લિખતે ન બને
લખહિ બની આવે.
પ્રેમ સખી મધકી મખીયા,
મન જાય ફસ્યો, ફિર હાથ ન આવે.

મીલવો નેનહિકો નિકો,
નંદલાલ હમારો જીવન,
ઓર જગત સબ ફિકો,
વેદ પૂરાન ભાગવતગીતા,
ગૂઢ જ્ઞાન પોથી કો,
ખાટી છાશ કહા રૂચિ માને,
સૂર ખવૈયા ‘ધી’ કો.

ગોરશ્યામ વદનારવિંદ પર,
જીસકો વિર મિચલતે દેખા ।
નેન બાણ મિસકાન મંદ પર,
ઈનકોફિર સંભલતે ન દેખા ॥
લલીત કિશોરી યુગલ ઈશ્ક મેં,
બહોતન કે ઘરઘર મેં દેખા ।
ડુબા પ્રેમ સિંન્ધું મે કોઈ,
ઈનકો ફિર સંભલતે ન દેખા ॥
પુષ્ટિમાર્ગમાં માલા – તિલકનું ગૌરવ

- ભાનુભાઈ વી. દોશી, સૂરત

શ્રી હરિરાયજી વિરચિત દાસ્તાવેજ

પુષ્ટિસૃષ્ટિ ઉપર શ્રી હરિરાયજીએ કોણ જાણે કેટલા ઉપકારો કર્યા હશે ! એઓશ્રીના

મંગલ નામથી ક્યો વૈષ્ણવ અજાણ્યો હશે ! શ્રીમદાચાર્યજી તથા શ્રીમદવિઠ્ઠલેશ્વર ઉપરાંત શ્રી હરિરાયજીની અસર પણ સ્થાયી અને વધુ વ્યાપક છે. વિદ્વતકેસરી શ્રી પુરુષોત્તમજી, સર્વવિત્ શ્રી ગોપેશ્વરજી આદિ વિદ્વાન આચાર્યોએ આ માર્ગને ઉજ્જવલ કરવા કાંઈ કયાશ રાખી નથી, પણ શ્રીહરિરાયજીનાં વચનામૃતોએ જેવું વ્યાપક સ્વરૂપ પકડ્યું છે, તેવું વ્યાપક સ્વરૂપ બીજા આચાર્યોના ગ્રંથરત્નોએ આપણામાં લીધું નથી. શ્રી હરિરાયજીની શિક્ષા અત્યારે તો થોડે ઘણે અંશે દરેક વૈષ્ણવમાં રગે રગે વ્યાપી ગઈ છે. સંપ્રદાયના અન્ય ગ્રંથો શ્રવણ કરવાનો જેને લાભ કે અવકાશ નહિં મળતો હોય, તેઓ ‘શિક્ષાપત્ર’થી તો અજાણ્યા નહિં જ હોય, જ્યાં જ્યાં ભગવદવાર્તા થાય છે, ત્યાં ત્યાં ‘શિક્ષાપત્ર’ પ્રથમ સ્થાન લે છે. નિરક્ષર અભણ વૈષ્ણવોથી માંડીને ઉંડા અભ્યાસીને પણ આ શિક્ષાપત્રમાંથી મનગમતું પોષણમળી રહે છે.

આવો અદ્ભુત ગ્રંથ-મૂળ પત્રોરૂપે પ્રગટ કરીને શ્રી હરિરાયજીએ આપણા ઉપર અનહદ ઉપકાર કર્યો છે. પ્રભુને પ્રસન્ન કરવાના પરમ સાધન દૈન્યની ઝાંખી શિક્ષાપત્રમાં અક્ષરે અક્ષરે થતી જોવામાં આવે છે. સંસારના તાપથી તપેલાને અમૃત જેવું શીતલતા આ ગ્રંથ આપે છે. સત્તા, વિદ્યા કે જન્મનો મદ આ ગ્રંથમાં ઉતારી નાંખે છે. લુખો વૈરાગ્ય ઉપજાવીને ઘડી ભર સંસાર વિસરાવવા માટે તો સાંખ્ય ગ્રંથો છે પણ જેના આનંદની માત્રા આ જગતમાં આનંદ આપીરહી છે, તે આનંદના ધામ પ્રભુન ચરણ કમલમાં ચિત્ત પરોવવામાં સહાય કરનાર શિક્ષાપત્ર જેવા ગ્રંથ વિરલ મળી શકશે.

વળી આ માર્ગ ઉપર જેઓને સહજ દેષભાવ છે તેઓને શિક્ષાપત્ર એક સજ્જડ ફટકો આપે છે. આવા અદ્ભુત ગ્રંથ કર્તાશ્રીહરિરાયજીનું સ્મરણ બહુજ ભાવથી વૈષ્ણવો કરે છે. “જો શ્રીહરિરાયજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીનું પ્રાકટ્ય થયું ન હોત તો પુષ્ટિમા ક્યારનોએ આચ્છાદિત થઈ ગયો હોત,” એવું વૈષ્ણવોનાં મુખે આપણે વારંવાર સાંભળીએ છીએ. શ્રી હરિરાયજીએ અનેક ગ્રંથોની રચના કરી છે. એઓશ્રીનો પરિશ્રમ કેવળ સંસ્કૃત સાહિત્યમાં જ સમાપ્ત થતો નથી, આપનું ભાષા સાહિત્ય પણ ઓછું

વિશાળ નથી. અત્યારે પણ આપશ્રીના રચેલ ગ્રંથો ખુણેખાંચરેથી મળી આવે છે.

દાસ્યાષ્ટક એ બહું સુંદર ભાવનાથી ભરપૂર સ્તોત્ર છે. આમાં શ્રી હરિરાયજી જીવશિક્ષાર્થ ભગવદીયોના દાસ્યની આકાંક્ષા કરે છે. આ ભાવ આ માર્ગનું પરમ રહસ્ય છે એ મર્મજો સહેજમાં સમજી શકશે. ચાર પ્રકારના મોક્ષ છે. વ્યાપક પ્રભુના અનુચર થઈ એજ મોક્ષ છે, એમ બુદ્ધિમાન પુરુષો કહે છે. આવું વચન વિષ્ણુપુરાણમાં છે શ્રી શ્યામસુંદરના દાસ્યની અભિલાષાવાળાં શ્રીવ્રજભક્તોને ચાર પ્રકારની મુક્તિ તુલસી લાગી છે. દાસ્યમાં જે રસસ્વરૂપાનન્દ અનુભવાય છે તે લયરૂપા મુક્તિમાં તેનો લક્ષાંશ પણ નથી.

‘પુષ્ટિમાર્ગ માં હરિનું દાસ્ય ધર્મ છે અર્થે પણ હરિ જ છે’ નવવિધ ભક્તિમાં રહેલાં દાસ્ય કરતાં આ ફલરૂપ દાસ્ય ન્યારું જ છે. દાસ્ય, દીનતા વિના ન બની શકે. અહંકાર છોડી મમતાનો ત્યાગ કરી, આત્મા સમર્પણથી જ દીનતા પ્રકટે. વૈરાગ્ય પણ ત્યારે જ આવે અને વૈરાગ્ય વિના દાસ્ય બની ન શકે. પ્રભુનું દાસ્ય પણ આ લોક ને પરલોકન ફલની ઇચ્છા છોડી દઈ આત્મ સમર્પણ કરે ત્યારે જ સંભવે.

પ્રભુ તરફની ભક્તિ ફલમુખ ત્યારે જ નીવડે કે જ્યારે ગુરૂ તરફ ભગવદ્ભાવ હોય ઉપનિષદ પણ જેવી ભગવાનમાં ભક્તિ તેવી જ ગુરૂમાં રાખવાનું ઉપદેશ છે નહિતર શ્રુતિનો ગૂઢાર્થ સ્ફુરેનહિ. તેથી ગુરૂ ભક્તિ પ્રભુની પ્રસન્નતામાં અત્યાવશ્યક છે.

પણ તે કરતાં આગળ વધીને પ્રભુના પ્રિય ભક્તોનું દાસ્ય શ્રી હરિરાયજી પ્રાર્થે છે. પ્રભુનું સાક્ષાત્દાસ્ય કરતાં કદી દુર્ગતિ થઈ સાંભળી નથી પણ કદાચ ગર્વ આવે અને એથી અંતરાય પડી જવાનો સંભવ રહે છે. આજ કારણથી ચિત્રકેતુ રાજાને પોતાના વૃત્રાસુરના જન્મમાં પશ્ચાતાપ થયોહતો. તેને લઈને વૃત્રાસુરે સર્વ શાસ્ત્રાર્થના સંગ્રહ રૂપ યતુઃ શ્લોકીમાં ‘દાસાનુદાસ’ ની પદવી ઇચ્છી છે. પ્રભુના ભક્તના ભક્તનું દાસ્ય કરવાથી પોતામાં એવી દીનતાનો પ્રાદુર્ભાવ થાય કે ગર્વ થવાનો સંભવજ ન રહે. એતન્માર્ગીય ભગવદીઓનું દાસ્ય ઇચ્છવાથી આવી દીનતાનું સૂચન થાય છે વળી પ્રભુ સાક્ષાત્ કૃપાતો કોઈક ઉપર કરે, જ્યાં ત્યાં પરંપરાથી અનુગ્રહ જોવામાં આવે છે.

ભગવદીઓનું દ્વારપણું રાખવાથી કદી પતનનો ભય રહેતો નથી. પ્રભુ સ્વેચ્છાએ જે ન કરે એ પોતાના વહાલા ભક્તોની ઇચ્છાને આધીન થઈ કરે છે. આ વાત પુષ્ટિમાર્ગમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. ભક્તવશ્યપણું તો પુષ્ટિમાર્ગમાં જ છે શ્રી આચાર્યજી પંચમ સ્કંધમાં નિબંધમાં આજ્ઞા કરે છે કે:-

કૃષ્ણાધીના તું મર્યાદા, સ્વાધીના પુષ્ટિરૂચ્યતે

અર્થ – શ્રીકૃષ્ણને આધીન તે મર્યાદા અને ભક્તને આધીન ભગવાન તે પુષ્ટિ કહેવાય છે. આજ પુષ્ટિ માર્ગનું પરમ તત્વ છે કે પ્રભુ નિજ ભક્તોની ઇચ્છાએ વર્તે પ્રભુને વસ્તુપણે તો ક્યાંય ભેદ નથી. પરંતુ પ્રિયપણાથી તો છે જ પોતાના પ્રિયભક્તને આધીન થઈ, તેમની ઇચ્છાથી પ્રભુ સર્વ કરે એમાં પ્રભુનું પણ અચિંત્ય માહાત્મ્ય સમાયેલું છે. તેથી પોતાના પ્રિયભક્તને જે રાજી કરે તેના ઉપર પ્રભુ અનુગ્રહ કરે છે. આ પ્રકાર લોકમાં પણ જોવામાં આવે છે. પ્રભુને સાક્ષાત-સ્વતંત્રપણે પ્રસન્ન કરવાનું બહુ દુર્લભ છે પણ ભક્તો દ્વારા સંતોષવા એ સહેલું છે એકાદશ સ્કંધમાં ભગવાન પોતે આજ્ઞા કરે છે કે “મારા ભક્તની પૂજા મારાથી અધિકકરવી”

બીજું ભગવદીઓનાહૃદયમાં બીરાજતા પ્રભુને પૂજવા એ પ્રભુના વ્યાપકસ્વરૂપનું જ્ઞા બતાવે છે. પ્રભુ સદા સર્વદા લીલા સહિત છે, તેથી ભક્તોનું સ્વરૂપ પ્રભુ સમાન છે, એવી ભાવના બહુ સ્થલ જોવામાં આવે છે. શ્રી હરિરાયજીએ તો શિક્ષાપત્રમાં અનેક સ્થલે ભગવદીઓને જ ભાવનાના પોષક અને રક્ષક માન્યા છે. “હોં વારી ઇન વલ્લભીયનપર” એ શ્રી હરિરાયજી કૃત પદની ભાવના ઘણાંએ વિચારી હશે. આવી વ્યાપકભાવના આપશ્રીના ગ્રંથમાં બહુ નજરે પડે છે. આવો સુંદર સિક્કાંત જે સમજે તે સઘળાં સાધન કરી ચુક્યો એમ સમજવું

- દાસ્યાષ્ટક -

પ્રથમ શ્લોક

યે નિત્યં પરિભાવયન્તિ ચરણૌ શ્રીવલ્લભસ્વામિનો

યે વા તદગુણગાનસેવનપરા યે સન્નિધિસ્થાયિનઃ
યે વા તદગતભાવભાવિતમનોમોદાન્વિતાઃ સતતં
તેષામેવ સદાસ્તુ દાસ્યમપરં કિંવા ફલં જન્મનઃ ॥૧॥

ભાવાર્થ :- જે નિત્ય શ્રી વલ્લભપ્રભુનાં ચરણ-કમલની ભાવના કર્યા કરે છે, અથવા જેઓ શ્રી મહાપ્રભુજીના ગુણગાન અને સેવામાં તત્પર છે જે નિકટમાં વાસ કરી રહ્યા છે, અથવા શ્રી મહાપ્રભુજીના ભાવથી જેઓનું મન રંગાયેલું છે અને તેને લીધે સદા પ્રસન્ન રહે છે, તેઓનું જ સદા દાસ્ય હજો, જન્મનું બીજું શું ફલ હોઈ શકે

(આ શ્લોકમાં શ્રી મહાપ્રભુજીનાં ચરણ-કમલની ભાવના, ગુણગાન, સેવા, નિકટ સ્થિતિ, શ્રી વ્રજભક્તોનો ભાવ ઇત્યાદિ ભગવદીયોના લક્ષણ કહ્યાં જન્મનું ફળ એઓનું દાસ્ય જ છે, બીજું નહિ નહિંતરજીવ્યું વૃથા છે ગુરુભક્તિ તો આનુષંગિક આવી ગઈ)

બીજો શ્લોક

યે કૃષ્ણસ્યકૃપાયુતાઃ પ્રતિદિનં તન્માર્ગચિન્તાપરા
યે વા લૌકિકવૈદિકાદિ સકલં તત્કર્તુકં મન્વતે ।
યેષાં નાન્યદુપાસ્યસેવન પરે ચિત્તે સમારોહતિ
સ્વીયત્વેનવૃતાસ્તએવ સતતં મદ્રક્ષકા ભૂતલે ॥૨॥

ભાવાર્થ :- શ્રી કૃષ્ણની જેના ઉપર કૃપા છે, એતન્માર્ગ સંબંધીવિચાર પરાયણ છે, અને જે લૌકિક વૈદિક વગેરે જે કંઈ છે તે બધું પ્રભુનું કરેલ છે એમ્માને છે, તથા જેઓનાં સેવ્ય સ્વરૂપની સેવામાં તલ્લીન બનેલા ચિત્તમાં બીજું આવતુંથી.- તેઓનું જ અમે સ્વકીયપણાથી વર્ણન કરેલ છે, અને તેઓ જ ભૂતલઉપર અમારા રક્ષક છે.

અત્રે શ્રી હરિરાયજી એવા ભક્તોને ‘સ્વકીય’
‘પોતાના’ માને છે (સ્વકીયતા તદીયેષુ) શિક્ષાપત્ર.

ત્રીજો શ્લોક

યેતદ્વાક્યવિચારમાત્રયતુ રા ગૂઢાર્થબોધેરતા
યે વિશ્વાસયુતાઃકૃતૌચ કથિતે શ્રીવલ્લભસ્વામિનઃ।
યે તદ્રક્ષતદ્દક્ષયૈવ હૃદયેતપ્તા વિરક્તાઃ સુખે
તદ્વાસ્યં પ્રતિજન્મ મે ફલતુ કિં સિદ્ધૈઃ ફલૈરન્યતઃ

ભાવાર્થ :- જે વલ્લભ પ્રભુનાં વચનામૃતની ભાવનામાં જ ચતુર છે ગૂઢ અર્થને જાણવામાં રતિવાળા છે, જે શ્રીમદાચાર્યજીની કૃતિ અને આજ્ઞા (વચનામૃત) માં વિશ્વાસ ધરાવે છે, એ પ્રભુના મુખારવિંદની ઝાંખી કરવાની આતુરતા હૃદયમાં રાખે છે, આર્તિવાળા છે અને લૌકિક સુખમાં અરૂચિવાળા છે તેઓનું દાસ્ય પ્રતિજન્મ મને ફળજો. બીજા પાસેથી પ્રાપ્ત થતાં ફળથી શું વળે?

ચોથો શ્લોક

યે શ્રીવલ્લભપાદસેવનકૃતે દીના સ્વદેહાદિકો-
પેક્ષા તત્પરચેતના સ્તદ્દુદિતં સર્વં સ્વતઃ કુર્વતે ।
યેષાં બુદ્ધિરહર્નિશ સમધિકા તત્તોષણે સાદરા,
તેષામેવ સદા મુદા ચરણયોઃ પાતઃ પરં મે ફલમ્

ભાવાર્થ :- જે શ્રી વલ્લભ પ્રભુની સેવા કરવામાં દીનતાવાળા છે, પોતાના દેહ વિગેરેમાં વૈરાગ્ય રાખે છે, શ્રીમદાચાર્યજીમાં જેમની બુદ્ધિ છે અને જે આજ્ઞા પ્રમાણે સ્વતઃસર્વ કરે છે. શ્રીમહાપ્રભુને જ પ્રસન્ન કરવામાં જેઓની બુદ્ધિ રાત દિવસ અધિક રહે છે અને આદર યુક્ત છે-તેઓનાં ચરણકમલમાં સદા નમન એજ મારું પરમ ફલ છે.

પાંચમો શ્લોક

યેવા તત પ્રિયનં દસૂ નુ ચરણાસક્તાઃ પુનઃ સ્વામિની
દાસ્યં શુદ્ધતયા તદીયહૃદયાભિપ્રાયમાતન્વતે ।
યે જીવત્ફલમેતદેવનિખિલં બુદ્ધયા સદા મન્વતે

તેષામેવ પદાંબુજે મમ રતિઃ સેવાફલં જાયતામ્

ભાવાર્થ :- શ્રીમહાપ્રભુજીને પ્રિય શ્રી નંદકુમારના ચરણકમલમાંજેઓ આસક્ત છે, અને વળી શુદ્ધ પણે શ્રી સ્વામિજીનું દાસ્ય જે શ્રી મહાપ્રભુજીનાહૃદયનો અભિપ્રાય છે તે આચરે છે, અને જે જીવવાનું ફલ એજ છે એમ બુદ્ધિથી સદા માને છે, તેઓનાં જ ચરણારવિંદમાં મારી રતિ પ્રેમ થાય એજ સેવાનું ફળ હજો

છઠ્ઠો શ્લોક

યે તદબોધનયાતુરિકલનતઃ સંતુષ્ટચિત્તાઃ સદા
યે વા માનસસેવનાં તદ્દુદિતાં મુખ્યાં પરાં જાનતે ।
યે દોષાઃસકલો નિવૃત્ત ઇતિ તદ્વિશ્વાસતો મન્યતે
તેષામેવ મમાસ્તુ પાદ કમલ દ્રવ્યેપરરેણુતા ॥૬॥

ભાવાર્થ :- શ્રી મહાપ્રભુજીની બોધ કરવાની ચાતુરીના વિચારથી જેઓનું ચિત્ત સદા સંતોષ પામ્યું છે જે આપશ્રીએ કહેલ માનસીસેવાને મુખ્ય જાણે છે વળી પોતાના સઘળાદોષ નિવૃત્ત થઈ ગયા છે એમ આપના વચનામૃત ઉપરના વિશ્વાસથી માને છે તેઓનાં જ ચરણકમલમાં હું રેણુરૂપ થાઉં !

સાતમો શ્લોક

યે ગોપીપદ પદ્મરેણુ ભવને શ્રીવલ્લભૈકાશ્રિતા
યે વા દાસપરં પરામુપગતાઃ પ્રાપ્તાઃ પરાં દીનતામ્
યે સ્વીયં સકલં તદીયમિતિ હૃત્પં કેરુહેમાનયંતિ
એ તેષામહમસ્મિ દાસપદવી પ્રાપ્તઃ સદા જન્મનિ

ભાવાર્થ :- જે શ્રી ગોપીજનનાં પદ કમલમાં રેણુ બનવાને કેવળ શ્રી મહાપ્રભુજીનો આશ્રય રાખી રહ્યા છે, જેઓએ દાસના દાસની પદવી પ્રાપ્ત કરેલ છે, અને ફલરૂપ દીનતા પ્રાપ્ત કરેલ છે, જેઓ બધું પ્રભુનું જ છે એમ પોતાના હૃદયરૂપ કમલમાંમાને

છે, તેઓનો હું આ જન્મમાં દાસ બની રહ્યો છું

આઠમો શ્લોક

યે તદ્દુ પમહર્નિશ સ્વઙ્ગયે તાપાત્મકં સુંદરં
સાકાર સરસં રસાત્મકતયા ખ્યાતં હિ જાતં ભુવિ
નિત્યં તત્પરિચિન્તયન્તિ સતતં સંકીર્તયન્ત્યાદરાત્
તેષાં દૈન્યભરેણ મે પ્રતિભવં દાસ્યં હિ ભૂયાત્ ફલમ્

ભાવાર્થ :- જે શ્રી મહાપ્રભુજીનું તાપાત્મક સુંદર સાકાર વેદાદિશાસ્ત્રમાં રસાત્મકતાથી પ્રસિદ્ધ અને ભૂતલ ઉપર આવિર્ભાવ પામેલ સ્વરૂપની સદા પ્રતિક્ષણ પોતાના હૃદયમાં ભાવના કરે છે અને તેનું કીર્તન કરે છે, તેઓનું દાસ્ય મને દીનતાથી જન્મોજન્મ ફલરૂપ થજો.

શ્રી હરિરાયજી વિરચિત દાસ્યાષ્ટક સંપૂર્ણ

ભગવદ ભક્તોની સેવા

પૂર્ણ પુરુષોત્તમશ્રીકૃષ્ણચંદ્રના અંતરંગ ભક્તોની સેવા તો જેના પૂર્વ જન્મના સુકૃત હોય અને ભગવાનની કૃપા હોય તેનેજ મળે છે. શ્રી ગોવર્ધનધરના એ પરમ કૃપાપાત્ર ભક્તોની સેવા માટે તો દેવી-દેવતાઓ, ઋષિ મહર્ષિઓ, રાજર્ષિઓ અને સાક્ષાત પ્રભુ પોતે પણ ઝંખના કરે છે! આવા પ્રસંગોનું અવગાહન ક્ષીએ.

સેના નામના ભક્ત માટે નાઇનું રૂપ લઇને ભગવાન રાજાની હજામત કરી આવ્યા છે. કોઇનાં પાણી ભર્યા છે, કોઇ ભક્તની નાઇંદ થઇને સુવાવડ પણ કરી છે નરસી મહેતા માટે તો ઉઘાડે પગે દોડીને તેમના કામો કર્યા છે, અને દક્ષિણના સંત સુખબાઇ માટે તો તેને બદલે રસોઇ કરવા ઉપરાંત ભુવાઓની મરચાની ધુંવાડીઓ પણ ખાધી છે. પરંતુ પુષ્ટિ ભક્તોની તો પ્રભુને પરિશ્રમઆપવાની કલ્પના પણ ન હોવા છતાં તેમની સેવા પણ અતિ પ્રેમપૂર્વક આપેકરી છે.

કૃષ્ણાવતારમાં ઇંદ્રકોપ વખતે શ્રીગિરિરાજ ગોવર્ધન પર્વતને આપે ધારણ કરી વ્રજના પશુ, પક્ષી અને વાસીઓ સર્વની સેવા કરી છે. કોઈ ગોપીને પ્રભુ કહે છે કે હે સખી, તું એકલી અને નાની છો અને દહીંનું વલોણું બહુજ મોટું છે માટે લે હું પણ તને વલોલવવા લાગું, તું એકલી થાકી જશે ! કોઈ ગોપી જમુના ઘાટે જલ ભરવા ગયેલ છે, તેઓ એકલાં હોવાથી ભારે મટુકી ઉપાડી શકતાં નથી, તેને કહે છે, કે હે સખી ! ઉભી રહે, હું તને મટકી ચડાવું. આ પ્રમાણે કૃષ્ણાવતારમાં પણ સ્નેહવશ થઈને પ્રભુએ પોતાના ભક્તોની અખંડ સેવા કરીને કૃતાર્થતા અનુભવીજ છે. એ તો ઠીક, પણ પોતાના વહાલા ભક્તોની ચરણરજ પણ માથે ચડાવી છે. તે ઉદ્ભવ ગોપીનો સંવાદ “ચરનરજ” નામના પ્રસંગમાં સુવિદિત છે

વર્તમાન કાળમાં પણ પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તોની સેવા પ્રભુ પોતે કરી રહ્યા છે રાજા આશકરણજી માટે લડાઈ કરી દુશ્મનોને નસાડ્યા. પોતાના એક ભુખ્યા તરસ્યા ભક્તના દુઃખથી આપ શ્રી ગોવર્ધનધરને ઉંઘ ન આવી અને શૈયા મંદિરની દીવાલમાં બાકોડ પાડી શૈયા ભાગનો લાડુ અને ઝારીજીનું જલ લેવરાવી ભક્તને સંતોષ્યા અને ત્યાર પછી જ આપ પોઢ્યા.

સવા લાખ પદ પૂરાં બનાવવાનો મનોરથ કરનાર હિંદી પદ્ય ભાષાના મુગટ મણિ ભક્ત કવિ સૂરદાસજીને એક લાખ કીર્તનો પ્રગટ કર્યા, ત્યાં તો તેમને ગોલોક ધામમાં જવાનો સમય થઈ ગયો તેથી પચીશ હજાર કીર્તનો “સુરશ્યામ” ની છાપનાં પોતે બનાવીને સુરદાસજીનો સંકલ્પ પુરો કર્યો એક વખત સુરદાસજી પ્રસાદ લેવા બેઠા હતા તે વખત તેની ટહેલમાં રહેનાર ગોપાલ જલનો કરવો ભરી મુકતાં ભુલી ગયો સુરદાસજીને ગળામાં અટક્યો, પ્રાણાંત કષ્ટ થવા લાગ્યું, ગોપાલસાદ કર્યો, ત્યાં તો ગોપાલ સાક્ષાત શ્રી ગોવર્ધનધર હાથમાં ઝારીજી લઈને પધાર્યા અને સુરદાસજીને જલ લેવરાવ્યું. આવા તો અનેક પ્રસંગો પુષ્ટિમાર્ગમાં અત્યારે પણ બની રહ્યા છે. આમ સાક્ષાત શ્રી પ્રભુ પણ સ્નેહ વિવશ થઈને પોતાના ભક્તોનું દાસત્વ કરે છે.

કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા

- નિ.લી.ગો.શ્રી પુરુષોત્તમલાલજી મહારાજ (દાદાશ્રી)

સંવત 1535 પછીથી તે આજ સુધીમાં ઘણાંએ જહાંગીર થયા અને અનેક ચિદરૂપ માયાવાદીઓ પણ થઇ ગયા. વધુમાં અનેક પાંખડીઓએ પુષ્ટિ સૃષ્ટિ સામે પાખં ધૂલીપ્રક્ષેપો પણ કર્યા, છતાં શ્રી મહાપ્રભુજી, શ્રી ગુંસાઇજી, શ્રી ગોકુલેશાદિ મહાપુરુષોના તથા શ્રી હરિરાયજી પ્રભુ, દિગંતવિજેતા શ્રી પુરુષોત્તમાદિ શતશઃ દિવ્ય માર્તંડોના પ્રકાશ વડે પ્રકાશિત પુષ્ટિમાર્ગ રૂપી પુષ્કરને જરા પણ ઝાંખ આવી નર્થ અને કદાપિ આવશે પણ નહીં. કારણકે આપણા સંપ્રદાયમાં ભક્તિમાર્ગમાં ફલરૂપ શ્રી કૃષ્ણની શ્રી ગોપીજનોના જેવી પ્રેમભાવ ભરી એક સેવાનુંજ સામ્રાજ્ય છે. જેવા ભગવાન સર્વ સમર્થ છે તેવી તેની સેવા પણ સર્વ સમર્થ છે તેને દાગ લગાડવાને કોઇની શક્તિ હોય જ નહીં ભક્તિ શબ્દમાં ભજ ધાતુ છે તેનો અર્થ થાય છે સેવા. વેદમાં રસોવૈશ રસરૂપ ગવાયેલા ભગવાન, ભક્તની સેવાથી ભક્ત પરાધીન બની રહે છે. અતઃ શ્રી મહાપ્રભુજીનું કથન છે કે

ભક્તાવત્યાદરેણવ પ્રકયે જાય હરિઃ ।

સ્વાત્માનં ચ તતો ધ્યાત્ સુખેકા પરિદેવના

શ્રી હરિને ભક્તિમાં-સેવામાં એટલો બધો આદર છે કે, સેવા કરનારા સેવક પાસે આપ ઘણા આદર સહિત પ્રકટ થાય છે, અને પોતાના સ્વરૂપના આનંદનું દાન પણ ભક્તને કરે છે એટલે જે સેવામાર્ગમાં ભગવાન પ્રકટ બિરાજી ભક્તમાં નિજાનંદનું સ્થાપન કરે છે તે ભક્તિ-માર્ગને કે તેવા સેવૈકતાન ભક્તને જરાપણ પાછા હઠાવવાને કોઇની તાકાત હોય ખરી ?

મહર્ષિ દુર્વાસા જેવા ભક્ત અંબરીષને કાંઇ ન કરી શક્યા. ઉલટ પોતે થાકીને સર્વત્ર ફરી ફરીને છેવટ જ્યારે ભક્તના સન્મુખ થયા ત્યારેજ શાંતિ મેળવી તો પછી નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગનો તો સર્વદા વિજયજ હોય, એમાં આશ્ચર્ય શું ? માત્ર હંમેશા કૃષ્ણ સેવા પરાયણ રહેવું જજોઇએ.

સ્વ સિક્ષાંત વિનિશ્ચયમાં શ્રી આચાર્યજી વદે છે કે, કૃષ્ણ સેવા સદા કરવી (સિ.મુ) ભગવત્ સ્વરૂપની સેવા માટેજ પુષ્ટિ સૃષ્ટિનો આવિર્ભાવ છે પુષ્ટિ પ્રવાહ મર્યાદા ગ્રંથ ઉપર સંસ્કૃતમાં શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ વચનામૃત કરે છે કે પુષ્ટિ સૃષ્ટે ભગવત સેવા કર એવ પ્રયોજનમ યદિ ભગવતરૂપ સેવા કરણ પ્રયોજનં ન ભવતે તદ તુ પુષ્ટિ સૃષ્ટિ એવ ન ભવો ન પુષ્ટિ સૃષ્ટિ પ્રકટ કરવાનું કારણ ભગવત સ્વરૂપની સેવા છેજો સેવા કરવી એ પ્રયોજન ન હોત તો પુષ્ટિસૃષ્ટિની જરૂરજ ન હતી વિશેષમાં શ્રી સર્વોત્તમજીની ટીકામાં આપશ્રી ગોકુલનાથજી આજ્ઞા કરે છે કે, જે સ્વરૂપની સેવા કરવાની છે તે ભગવત્ સ્વરૂપ માયાવાદાદિ ભ્રાંત-શાસ્ત્ર પ્રતિવાદિત માયા કલ્પિત જાદુગરના આંબા જેવું માયાશબલ રૂપ નથી. પણ પ્રકૃતિ સંબંધ રહિત અપ્રાકૃત આનંદમય હસ્ત, પાદ, મુખાદિ સર્વતઃ સર્વ અંગ પરિપૂર્ણ છે નિગમ અર્થાત્ વેદાદિ શાસ્ત્ર પ્રતિપાદિત પરમ કાષ્ટાપન્ન ભક્તના ઉદ્ધાર માટે પ્રકટિત રસેશ શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપની સેવા કરવાની છે.

ભગવદ્ રૂપ સેવાનું સૌકર્ય સમજાવતાં નિ સર્વ નિર્ણય પ્રકરણમાં શ્રી આચાર્યજી એવું સુંદર રીતે સમજાવે છે કે, વસ્તુતઃ વિચાર કરતાં સર્વ ભગવદરૂપ છે વિશેષમાં એ કે, આ ભક્તોનો હું ઉદ્ધાર કરીશ એવી ઇચ્છા થતાં મૃતિકા, શિલા, ચિત્રજી વિગેરે રૂપે ભગવાન સાક્ષાત પ્રગટ થાય છે. અને તે મૂર્તિમાં આપ સ્વસ્વરૂપે બિરાજે છેજ એટલે જ્યાં તે મૂર્તિનો હસ્ત ત્યાં ભગવાનનો હસ્ત, મૂર્તિનું મુખ તેજ શ્રી ઠાકોરજીનું મુખ મૂર્તિના જે જે અવયવો તે જ બધા ભગવાનના અવયવો. કારણ કે બ્રહ્મ વ્યાપક અને સાકાર છે. તેથી આ વ્યાપક સ્વરૂપ પોતે સર્વ આકાર સહિત ભક્તને સેવા આપવા પ્રકટ થયા છે. માટે શ્રી હસ્તમાં કડાં, શ્રી અંગમાં વસ્ત્ર-વાધા, કંઠમાં હાર માળા, મુકુટ, કુંડળ વિગેરે સેવ્ય સ્વરૂપ ધરાવવાથી ભગવાનના તે તે અવયવોમાંજ સાક્ષાત ધારણ થઈ જાય છે. શ્રી ઠાકુરજી તે સર્વ અંગીકાર કરીનેજ બિરાજે છે-દર્શન આપે છે. ભોગાદિ સર્વ સાક્ષાત પોતે સેવ્ય રૂપેજ આરોગે છે. ભક્તિમાર્ગમાં સેવાનું સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ આ રીતે સુગમ હોવાથી શ્રી મહાપ્રભુજીએ, શ્રી ગુસાંઈજીએ, શ્રી ગોકુલનાથજી આદિ મહાસમર્થ સર્વ આચાર્ય વંશજોએ પુષ્ટિ સંપ્રદાયમાં ભગવદરૂપની સેવાનેજ પ્રધાનપદ

આપ્યું છે સર્વ ગોસ્વામિ બાલકોનું પહેલું કર્તવ્યકૃષ્ણ સેવા જ છે.

ભક્તિ પ્ર.માં શ્રી આચાર્યજી ગુરૂના લક્ષણ નિરૂપણ કરતાં મુખ્ય લક્ષણ બતાવે છે કે કૃષ્ણ સેવા પરં જેને ગુરૂ કરવાના છે તે ગુરૂ પ્રથમ કૃષ્ણ સેવા પરાયણ હોવાજ જોઈએ ગુરૂ પોતે શ્રી ઠાકોરજીની સેવા કરે અને પોતાના સેવકો પાસે પણ ભગવદ્ સ્વરૂપની સેવા કરાવે, તેજ પુષ્ટિમાર્ગમાં ગુરૂ હોઈ શકે સ્વયં આચરતિ અન્યાન્ આચારયન્નિ સ આચાર્ય અર્થાત આપણા માર્ગમાં શ્રીની સેવા એજ ગુરૂઓનો તથા સેવકોનો પ્રધાન ધર્મ છે.

અહિં કોઈ એવા પક્ષને સમર્થન કરશે કે, “ગુરૂદેવ પરબ્રહ્મ” આચાર્યમાં વિજાનિયાત યસ્યદેવે પરાભક્તિ ત્યા ગુરૌ શ્રી ગુરૂદેવજ પરબ્રહ્મ છે, આચાર્યજીને ભગવાન જાણવા. જેવી ભગવાનમાં પરાભક્તિ છે, તેવી ગુરૂદેવમાં હોય તો તે સેવકના સર્વ પુરષાદ્ સફળ થાય છે શ્રી ભાગવમાં વેદાદિ ધર્મશાસ્ત્રોમાં એવાં એવાં પ્રમાણો છે માટે અમે તં ગુરૂદેવનેજ સાક્ષાત્ શ્રીઠાકોરજી માનીએ છીએ, અને શ્રીગુરૂદેવની પાદુકાજી વિગેરેની જે સેવા કરીએ છીએ, તે સાક્ષાત્ પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ શ્રી કૃષ્ણનીજ સેવા માનીએ છીએ તેથી અમારે બીજા કોઈ ભગવત્ સ્વરૂપની સેવા કરવાનું બાકી રહેતું નથી

આમ માનનારા એટલે ગુરૂદેવની જ ભક્તિમાં રસબોળ બનેલા વૈષ્ણવોને અમારું એક કહેવાનું છે કે ગુરૂ પ્રેમમાં જ એક આસક્ત બનીને પછી કશું શ્રી મહાપ્રભુજીના સેવ્ય, શ્રી ગુસાંઈજીના તેમજ પોતાના ગુરૂદેવના પરંપરાગત સેવાયેલા શ્રી ઠાકોરજીની પોતાના અધિકાર પ્રમાણે સેવા પણ ન કરવી કે તેમના દર્શન પણ ન કરવાં એ સ્વધર્મ કહેવાય ખરા ? તેમજ પૃથ્વી પર એક ભક્તિનોજ પ્રચાર કરવા માટે પોતાનો વંશ પ્રકટ કર્યો છે અને તેમાં સંપૂર્ણ પોતાનું માહાત્મય પોતે સ્થાપન કર્યું છે. અસ્માત્કુલં નિષ્કલંકં શ્રીકૃષ્ણે નાત્મસાત્ કૃતમ્એવું શ્રી ગુસાંઈજી શ્રી ગોકુલેશાદિ સર્વ આચાર્યો નિરૂપણ કરે તે વચનોનો અનાદર કરીને ગુરૂસેવામાં જ એક ભાવ ધરનાર વૈષ્ણવો અન્ય ગોસ્વામિ બાલકોને દંડવત ના કરે તેમ સેવા કે ચરણસ્પર્શ પણ ન ઇચ્છે તો તે વલ્લભી વૈષ્ણવ ગણાય કે કેમ ? તે પણ એક સવાલ છે.

જો તટસ્થ રીતે વિચાર કરીશું તો સ્પષ્ટ સમજાશે કે, શ્રી ગોકુલેશ પ્રભુએ પણ તેવા ગુરુદેવમાં અભિરૂચિવાળા સેવકોને પાદુકાજી વિગેરે જે જે સેવા પધરાવી આપી છે, તેમાં ભાવાત્મક રીતે રસેશ શ્રીકૃષ્ણનો આવિર્ભાવ કરીનેજ સેવ્ય પધરાવી આપેલ છે અને પછી તે તે ભક્તોએ તે તે સ્વરૂપને પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ભાવેજ સેવેલા છે અને તે માટે શ્રી ગોકુલેશજીએ પોતે પણ તે સ્વરૂપને નમન કર્યું છે, તેની સેવા કરી છે અને તે સ્વરૂપે આરોગ્યાનો પ્રસાદ પણ લીધો છે.

જો વિચારપૂર્વક નિષ્પક્ષપાત રીતે મંથન કરવામાં આવશે તો તેમાંથી તેજ સિદ્ધાંત રૂપ નવનીતનો આસ્વાદ મેળવી શકાશે. સેવા અને સેવાનો કરનાર ત્યારે જ નિર્દોષ થાય જ્યારે શ્રીપૂરુષોત્તમનો સાક્ષત્ સંબંધ થાય “સેવા તો તેજ, કે જ્યાં પ્રભુનો સંબંધ છે અને તે સેવા કરવાનો તેનોજ અધિકાર છે, જે સાથે પ્રભુએ સંબંધ બાંધ્યો છે” (તત્ત્વાર્થ દીપ નિ.)

શ્રી મહાપ્રભુજીથી આરંભીનેજ સંપ્રદાયની મેંડ એવી છે કે સેવા કૃતિ ગુરોરાજા પ્રથમ ગુરુદેવ દ્વારા પ્રભુ સાથે સંબંધ કરીને શ્રી ગુરુની કૃપા મેળવીને ગુરુની આજ્ઞાપ્રમાણે શ્રી ઠાકોરજીની સેવા પધરાવીને વૈષ્ણવે પ્રભુ સેવા કરવી અહીં એક ભાવ જરૂર છે કે, સેવક પોતે શ્રી ઠાકોરજીના સ્વરૂપમાં ગુરુદેવનો ભાવ રાખે છે તે બરાબર છે પણ તેતો સેવકની એક અંગત ભાવના છે પરંતુ ગુરુદેવે તો પુરુષોત્તમજ પધરાવી આપ્યા છે અને તેથી જ ગોસ્વામિ બાલકો વૈષ્ણવને ત્યાં બિરાજતા શ્રી ઠાકોરજીની આરતી કરે છે, દંડવત કરે છે, તેમજ તે ઠાકોરજીના દૂધધર મેવા પ્રભુતિ પ્રસાદને પણ આરોગે છે.

(1) જુઓ તત્ત્વાર્થ દોહનમાં રાજા બહેને શ્રીજી (શ્રી ગોકુલનાથજી) આગળ કહ્યું કે, ‘ ! રાજનાં પાદુકાજીની સેવા છે ત્યાં સેવા સૌકર્ય માટે જાઉં છું.’ ત્યારે આપે આજ્ઞા કરી જે, “સુનરે ! એમ મતી જાને, એ ઠાકોર કરી જાનીએ. જેસે દેખે હે તેસે કરી જાનીએ મન સેવા કરીએ.”

(2) એક સમય સંતોષીભાઈએ પોતાને ઘેર પકવાનની સામગ્રી બનાવી. તે સુંદર

થઈ એટલે તે સામગ્રી કટોરામાં આપ પાસે લઈ ગયા. તે જોઈ શ્રીજીએ પુછ્યું, “જે તેરે ઠાકુરજીકું સમર્પી હે ?” ત્યારે સંતોષીભાઈએ કહ્યું કે “જે મારે ઘેર રાજનાં ચણીરવિંદ બિરાજે છે, એટલે ત્યાં ધર્યા વિનાજ આપની પાસે લાવ્યો છું.” તે સાંભળી આજ્ઞા કરી. જે, “તું વહાં સમર્પે બીના યહાં કાહેકું લાયો આજસે સમર્પે બીના યહાં કહું મત લાઈઓ.”

ઈત્યાદિ અનેક પ્રસંગોથી એજ નિર્ણય થાય છે કે, ગુરૂદેવ તો વૈષ્ણવો ઉપર સાક્ષાત ભગવત સ્વરૂપનીજ સેવા પધરાવી આપે છે. માટે પ્રભુની સેવા કરવી તેમજ કરાવવી એજ અમારો ધર્મ છે. વૈષ્ણવ પ્રભુ સ્વરૂપમાં પુરૂષોત્તમ સ્વરૂપની ભાવના સાથે ભલે ગુરૂ સ્વરૂપનો પણ ભાવ રાખે તો તેનું પરમ કલ્યાણ છે, પણ અમારે તો અમારામાં પ્રભુનું દાસત્વજ રાખવાનું છે શ્રી હરિરાય મહાપ્રભુ પણ શતશઃ પ્રસંગમાં પોતાનું દાસત્વજ સ્વીકારી રહ્યા છે. તે અમારે ભૂલવું ન જોઈએ

માટે અમારું એકજ કથન છે કે, સર્વ વલ્લભી વૈષ્ણવોએ સેવા પરાયણ રહી જીવન દિવ્ય બનાવવું તેજ શ્રી મહાપ્રભુજી, શ્રી ગુસાંઈજી, તથા શ્રી ગોકુલેશાદિ સમર્થ આચાર્યવર્યોની આજ્ઞાનું પરિપાલન છે. અને વૈષ્ણવોનું પરમ ફલ પણ તેજ છે વિશેષમાં અમને એક વાત કહેવી જરૂરની લાગે છે કે, જે ઘરમાં પ્રભુ સેવા બિરાજે છે તે તો મહાભાગ્યની વાત છે. પણ રહેવાના જે ઘરમાં મંગલ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુનું એ ચિત્રજી પણ ન હોય તે જોઈને વૈષ્ણવોને દુઃખ કેમ નથી થતું ?

લક્ષાવધિના ખર્ચે બાંધેલા કોઈ કોઈ બંગલામાં પ્રભુ ચિત્ર ન જોતાં અમને જરૂર ખે થાય છે. બીજા અનેક પુરૂષોના મોટા મોટાં ચિત્રો નજરે પડે છે પણ શ્રી ઠાકોરજીનું એકપણ ચિત્ર હોતું નથી. અરે, ઘરમાં એકાદ તો પ્રભુ ચિત્ર રાખો કે જેથી છેવટના વખતે કોઈક દેવી જીવને ભાવે કે કભાવે જો તેનું દર્શન, સ્મરણ કંઈપણ થઈ જશે તો તે જીવનું જરૂર કલ્યાણ થશે જુઓ ! ધર્મશાસ્ત્ર પણ કહે છે કે યત્રયત્ર હરેચ્ચાય સદેશ શ્રોયસાંપદમ્ જે જે સ્થાનમાં શ્રી હરિની સેવા પૂજા છે જ્યાં જ્યાં શ્રી કૃષ્ણનું સ્વસ્થ કે ચિત્રજી બિરાજે છે તે સ્થળ પરમ કલ્યાણનું ક્ષેત્ર છે મહેલમાં કે બીલ્ડીંગમાં રહેત

રાજાનો કે ધનપતિનો અંતર્યામિ સ્વરૂપ જ્યારે તે દેહને છોડી દે છે કે તુરત તે દેહનું સ્થાન સ્મશાન ગણાય છે. તેમજ જે ઘરમાં પ્રભુનું ચિન્હ નથી તે ઘર મૃતકભૂમિ અર્થા સ્મશાન તુલ્ય ગણાય છે.

સંબંધનો પ્રભાવ

નીચ નીર ગંગા તુલ્ય નીર પાવે ક્ષીર મૂલ્ય
ગીતાદિક પુસ્ત સો હરિ સે પુજાવે હે,
વેદ ગાયત્રી આદિ અધિકાર નહિ સ્ત્રીકો,
બ્રાહ્મણ સંબંધમાત્ર, બ્રાહ્મણી કહાવે હે,
સપ્ત ગોત્ર ભક્ત તારે. સબમેં કહા ભક્તિ પ્રેમ !
કુંતી કે સંબંધપાંડવ ભક્ત કૃષ્ણ ભાવે હે,
શ્રીવલ્લભકે સંબંધ દયા! તુ હુ પુષ્ટિ ભક્ત ભયો
અબ ચિંતા કહા, કોન બાતકી તુ લાવે હે.

[ભાવાર્થ] સંબંધનો પ્રભાવ કેવો હોય છે તેનો દાખલો આપે છે (1) મલીન જળ પણ ગંગાજીમાં ભળવાથી ગંગાજળ સમાન બને છે. (2) દુધ સાથે ભળેલું પાણી દૂધને ભાવે વેચાય છે. (3) ભગવાનને સંબંધે કરીને ગીતા, ભાગવત આદિ ગ્રંથો ભગવદરૂપ ગણાય છે અને પૂજાય છે (4) બ્રાહ્મણને ઉપવીત અને વેદ, ગાયત્રી આદિનો અધિકાર હોય છે. પણ તેની સ્ત્રીને બ્રાહ્મણી કહેવાય છે. (5) શાસ્ત્ર કહે છે કે ભક્તની સાત પેઢી તરી જાય છે. વિચાર કરીએ તો એના (ભક્તના) પૂર્વજોમાં બધામાં કંઈ ભક્તિ હોઈ શકે નહિ તો એ કેમ તરે ? કારણ કે એમનો વંશ ભક્ત થયો છે અને એટલા સંબંધ માત્રથી જ સાત પેઢી તરે છે. (6) પાંડવો ગમે તેવા હતાં છતાં ભક્તમાતા કુંતાજીના સંબંધે કરીને જ શ્રીકૃષ્ણે એમનો પક્ષ લીધો હતા આ પ્રકારે, (કવિ પોતાને સંબોધીને કહે છે) હે દયારામ, તું ગમે તેવો છે તો પણ તને શ્રી વલ્લભનો સંબંધ થયો છે – એમણે તારો અંગીકાર કર્યો છે, તેથી તું ભક્ત થયો છે તો તારો ઉદ્ધાર થયેલોજ સમજ. હવે તારે કોઈ વાતની ચિંતા કરવાની હોય ખરી ? હવે તું નિશ્ચિત બન (કોઈએ

ગાયું છે : “અબ કેવલ બલ આપકે, સોઉં પાં વ પસાર”)

(શબ્દ) ક્ષીર મૂલ્ય = દૂધનો ભાવ. ભાવે હ = ગમે છે; ગમ્યા.

રત્નકણ

શ્રી હરિરાયજી આજ્ઞા કરે છે કે, પ્રભુની તનુજા સેવા પણ નિરૂદ્ધ ચિત્ત વડે કરવી પ્રભુની સેવામાં જે ઉપકરણો ઉપયોગી હોય તેની રક્ષા કરવા દૈહિક કર્મો કરવા. પોતાની સ્ત્રીમાં અનુરાગ રાખવો તે પણ કેવળ પ્રભુની સેવા અર્થે જ હોવો જોઈએ, વિષયસુખ માટે નહિ જ. (1-3-4)

ધનમાં મમત્વ ન રાખવું, પરંતુ તે પ્રભુ સેવામાં ઉપયોગી છે તેમ માની તેનું રક્ષા કરવું અને તેનો ઉપયોગ પણ સેવાર્થે કરવો.

સંસારમાં જેમાણસો સુખ માને છે તેમનાથી પ્રભુ ઘણા દૂર રહે છે (2-15)

સંસારાસક્ત, દુષ્ટનો સંગ કરનાર અને પાપથી દ્રવ્ય પેદા કરનાર દુષ્ટનું અજાણવાથી બહિર્મુખ થઈ ગયા હોય તેવાઓની પુષ્ટિમાર્ગમાં સ્થિતિજ નથી (4-21)

જળથી જેમ અગ્નિ બુઝાય જાય છે, તેમ લૌકિક ભાવ ભગવદ્ ભાવને નષ્ટ કરે છે. (3-3)

સંસારાસક્તિથી ભરત જેવાની દુર્દશા થઈ. પ્રભુમાં ચિત્ત રહ્યું નહિ અવસાન વખતે હરણીમાં આસક્ત રહ્યું અને પુનર્જન્મો લેવા પડ્યા

પ્રભુનો દઢ વિશ્વાસ રાખનાર ભક્તે એવો નિશ્ચય રાખવો કે લૌકિક અને વૈદિક દયાનિધિ પ્રભુજ કૃપા કરીને સિદ્ધ કરે છે. (7-2)

ભાવ નિધિ રૂપ છે. તેનું સર્વથા રક્ષણ કરવું અને ભાવની ક્ષતિ કરનારી તમામ બાબતોનો ત્યાગ કરવો. (7-7)

લૌકિકાસક્તિના ત્યાગ વિના માનસી સેવા કદી સિદ્ધ થાય નહિ (9-31)

વૈષ્ણવનો એ ખાસ ધર્મ છે કે તેણે વૈરાગ્યનું તથા સંતોષનું સેવન કરવું અને સદાનં પ્રભુનેજ ભજવા. (9-35)

ત્યાગના બે ભેદ છે. મુખ્ય અને ગૌણ. ગૃહધનાદિકનો ત્યાગ તે ગૌણ છે. મુખ્ય ત્યાગ તો એ છે કે ગૃહ, ધન, શરીર, ઇન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ વિગેરે પ્રભુને અર્પણ કરવાં અને પ્રભુ સેવામાં જ તેને જોડવા.(17-12)

અષ્ટાક્ષર મહામંત્ર મહિમા

સત્પુરુષે નિન્દા, અપમાન, હાનિ પહોંચાડવી, અનેક પ્રકારે દુઃખ દેવું, એવા સ્વાભાવવાળા અસતજનો શ્રીકૃષ્ણનામ રસામૃતથી ઘણાંજ દૂર હોય છે તેવા અસતના સંગથી વિમુખ થયેલાને પણ શાસ્ત્ર તથા મહાનુભાવો કહે છે કે વારંવાર મહા કલ્યાણકારી શ્રીકૃષ્ણ નામનો ઉચ્ચાર કરવાથી પ્રખર વિમુખતા છુટી સાંસારિક વિષયોથી મુરત થઈ જવાય છે.

આ મહામંત્રનો ઉચ્ચાર ગોપ્ય કર્તવ્ય છે. જરા ઓઠ પણ ફફડે નહી તેમ વૈષ્ણવોએ પોતાના સ્વામીના ગુણો અને તેમનું લીલા ચાતુર્યનું વારંવાર સ્મરણ કરવું

જેમ પતિવ્રતા પોતાના સ્વામીના સંયોગ સુખની વાતો ક્યાંય કરતી નથી તેમ જીવે પણ જન્મો જન્મના સાથી પ્રાણનાથ, તેમના સેવન સ્મરણ અને સુખની વાતો ક્યાંય કરતા નથી.

શ્રીકૃષ્ણ નામ અમૃત રસનું પાન પળે દાન જીવને પરમ અલૌકિક અગ્નિ સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી દ્વારા થયું છે તે દાન થવાની ઘડીથી જ જીવન પર્યંત શ્વાસો શ્વાસ પોતાનો ધર્મ જાણી શ્રી અને કૃષ્ણ એવા યુગલ સ્વરૂપનું સ્મરણ કર્યાજ કરવું એથી કરીને જીવને પરમ ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે. જો જીવ ભાવપૂર્વક શ્રીકૃષ્ણ નામને ઉચ્ચાર કરે તો તેના પ્રભાવે જરૂર તેના સર્વાંગમાં આનંદ વ્યાપ્તથાય છે અને સંયોગ

રસાત્મક સ્વરૂપનો જીવને અનુભવ થયા સિવાય રહે નહીં. શ્રીકૃષ્ણ સદાનંદોનિત્ય લીલા વિનોદકૃત એવું સંયોગ રસાત્મક રૂપ છે તેનો જીવને પ્રકટ અનુભવ થાય છે.

શ્રી વિઠલેશ પ્રભુ આજ્ઞા કરે છે કે શ્રી વલ્લભાધિશને શરણ થનાર જીવને સદા સર્વદા શ્રીકૃષ્ણ નામનું સતત સ્મરણ રહેવાથી આ દેહમાં પરમ દિવ્ય સામર્થ્ય આવી જાય છે એ દિવ્ય સામર્થ્ય વડે શ્રી યમુનાજી, ગાય, ગોવર્ધન, શ્રીગિરિરાજ, વ્રજભૂમી, વૃંદાવન, શ્રીગોકુલ, વિગેરે પ્રભુનાં રમણ સ્થલોમાં જ તે જીવની સદા સર્વદા સ્થિતિ થાય છે.

વળી જેને શરણ મંત્રના બળથી લીલા મહારસ ભાવ બાહ્યાભ્યાન્તર જામ્યો રહે છે તેને સદાસ્મરેતયો કૃષ્ણં યમસ્તસ્ય કરોતિકિમ્ આ સૂત્રથી એમ સુદઢ સમજાય છે કે શ્રીકૃષ્ણ નામના સર્વદા સ્મરણ વડે કાળનો ભય તદ્દન ટળી જાય છે. કારણ કાલાદિના નિયામક સ્વતઃઆપ શ્રી પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પોતેજ છે. તેમના શરણ પ્રતાપથી કાળનો ભય હોય જ નહીં. મહાન પુરુષો કહે છે કે, “જેને કાળ કર્મ નવ બાંધેરે, યમ તે શિર ધનુષ ન સાંધેરે” તેને કાળ બાંધી શકતો નથી, યમ દંડી શકતો નથી, તેમજ મહા ભયંકર પૂર્વ જન્મના પાપ પણ ભસ્મીભૂત થાય છે. શ્રીકૃષ્ણ નામના પ્રભાવથી મહાઘોર પાપો જેવા કે બાળ હત્યા, ગૌહત્યા, બ્રહ્મહત્યા, આત્મહત્યા વિ. સર્વ ભસ્મીભૂત થાય છે તેમજ સર્વ દોષો – વાણી દોષ, દષ્ટિ દોષ, માનસિક દોષાદિનો નાશ થાય છે.

શ્રીવિઠલેશ પ્રભુચરણ એવી આજ્ઞા કરે છે કે, અમારા તાત ચરણ શ્રી મહાપ્રભુજીએ શ્રીમુખથી પ્રકટ કરેલો અષ્ટાક્ષર મહામંત્ર “શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ” આ મંત્રનું સ્મરણ અહોરાત્ર ચુકવું નહીં. જેમ મદારીની દ્રષ્ટિ દોરડા પરથી ખસતી નથી. પાણીના બેડાવાળીનું ચિત્ત બેડામાં જ હોય છે, તેમ ચિત્ત શ્રી પ્રભુમાં પરોવી સર્વ કાર્ય કરવું જેમ મણકામાં સૂત્ર અને સૂત્રમાં મણકો માળા વિષે હોય છે તેમ સદા સર્વદા સેવામાં ચિત્ત પરોવી જ રાખવું ચેતસ્તતપ્રવણં સેવા આ મંત્ર સમિપ દેવોનું બળ ચાલે તેમ નથી સૂર્ય ચંદ્ર, અજ, ઇન્દ્ર, ભૂતનાથ, વિષ્ણુ શેષશૈયાધારી શ્રી હરિથી લઈ સર્વ દેવો સદાનંદ શ્રીકૃષ્ણ અક્ષર બ્રહ્મધામી આદિ અવિચ્છિન્ન રાસ રસિક મણી નૃત્ય પરાયણ વૃન્દાવન વિહારીના આજ્ઞાકારી છે.

એવા શ્રીગોપીજન વલ્લભ રસિક યુડામણી પ્રભુનું નામ સ્મરણ કેવી રીતે કેવા પ્રકારથી કરવું કે જેથી શ્રીકૃષ્ણ પોતાના વિરહનું દાન કૃપા કરીને કરે તેનો વિચાર અત્રે શ્રીવિઠલેશ પ્રભુચરણે કરેલો છે. તેઓશ્રીએ ભક્ત મનોરથ પૂર્ણ કરવા માટે જ આ મહામંત્રનું પરમરહસ્ય પ્રકટ કર્યું છે.

શ્રીગુસાંઈજીએ ભૂતલ પર પધારી આ કલ યુગમાં દૈવી જીવો પર કૃપા વિચારી છે ઘણા શ્રમથી આપણો ઉદ્ધાર કરી શ્રીકૃષ્ણ નામ સ્મરણ જપતા કરી દીધા છે. આ વાતમાં કોઈએ શંકા કરવી નહીં જો કોઈ શંકા કરે તો તે જીવ જન્મો જન્મના ફેરાવાળો અસુર જીવ જાણવો આસુરી યોનિમાપના મૂઢાજન્મનિ જન્મનિ એમ ગીતા શાસ્ત્રમાં મહાવાક્ય છે.

શ્રીમુખાત્ કથ્યતે સમ્યક સદષ્ટાક્ષર તત્વતઃ શ્રીગોવર્ધનોધરણ શ્રીવ્રજેશ્વર યશોદોત્સંગ લાલિત શ્રી ગોપીજન વલ્લભે પોતે શ્રી મુખથી આ મંત્ર પોતાના શ્રીસ્વામિનીજી પ્રતિ કહેલો તે શ્રીસ્વામિનીજી દ્વારા જ આ મહામંત્રનું દાન છે અનંત ભક્તોના મનોરથો પૂર્ણ કરવાજ આ મંત્રનું દાન છે એ શ્રીસ્વામિનીજી સ્વરૂપ શ્રી વલ્લભ દ્વિજ સ્વરૂપે દિવ્યાન્નિમાંથી પ્રકટ થયેલ છે શ્રી વલ્લભાચાર્યજી પુષ્ટિપથ પતિ રૂપે જગ પ્રસિદ્ધ છે. તેમની અને તેમના વંશદ્વારા જે કોઈ જીવ શરણે આવે છે તેના સકલ મનોરથો સિદ્ધ થઈ પરમનંદને પામે છે.

શ્રીસ્વામિનીજી પોતે લીલા રસનાં અધિપતિ છે દાનરસ, માનરસ, વિહાર રસનાં ભોક્તા, અને દાતા પોતે જ છે. તેઓ કૃપા વિચારે તેનેજ દાન માન, હોરી, ચોરી, છલ, વનગમન, વિરહ, મિલન વિગેરે રસનું દાન થાય છે.

શ્રી પ્રભુએ અષ્ટાક્ષર મહામંત્ર પ્રથમ શ્રી સ્વામિનીજીને જ સંભળાવ્યો તેનું કારણ શ્રીપ્રભુએ પોતાના શ્રીઅંગમાંથી પોતાના સમાન સર્વ ધર્મે કરી સર્વ સામર્થ્યવાન શ્રીસ્વામિનીજી પ્રકટ કર્યા છે. તેમજ શ્રીસ્વામિનીજીએ પોતાના શ્રી અંગમાંથી, પરમ ચતુર શિરોમણી શ્રીચંદ્રાવલીજીને પ્રકટ કર્યા, એજ શ્રીવિઠલેશ પ્રભુચરણ છે.

તે પછી શ્રીસ્વામિનીજીએ ચંદ્રાવલીજીને આજ્ઞા કરી કે તમો પરમ રસાત્મક, મનોહર એવી સૃષ્ટિ પ્રકટ કરો અને દૈવી લીલા સૃષ્ટિને આ મહામંત્રઅષ્ટાક્ષરનું દાન આપો એટલે તે સૃષ્ટિ મારી સેવામાં ભાવનાવાળી થશે એ પ્રમાણે જીવ અંગીકારની આજ્ઞા શ્રીસ્વામિનીજીએ શ્રી ચંદ્રાવલીજીને કરી એટલે શ્રીચંદ્રાવલીજીએ શ્રીઅંગમાંથી કટાક્ષથી સર્વ ધર્મથી, અને સર્વ સામર્થ્યથી વિવિધ ભાવનાવાળી લીલા સૃષ્ટિ પ્રકટ કરી અને તેમને અષ્ટાક્ષર મહામંત્રનો ઉપદેશ કર્યો

અષ્ટાક્ષર મહામંત્રમાં શ્રી શબ્દ પ્રથમ છે તેનો ભાવ એવો છે કે, શ્રીના ઉચ્ચાર વડે શ્રીસ્વામિનીજીનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રીસ્વામિનીજી પોતે પોતાના પ્રાણેશનું દરેક દૈવી જીવને દાન કરે છે. એટલે દરેકને અચળ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

અષ્ટાક્ષરનું સ્મરણ કરનારના પતિ શ્રીકૃષ્ણ ગોપીજન વલ્લભ છે. શ્રીસ્વામિનીજી પોતાના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણનું નામ સ્મરણ સેવન ધ્યાન કરનાર પર અતિ પ્રસન્ન થાય છે

શ્રીના ઉચ્ચાર વડે જીવન લક્ષ્મીજી પણ પ્રસન્ન થઈ ધન, ધાન્ય, રાજ્ય વિગેરે અનંત વૈભવી ફલ આપે છે. ‘કૃ’ શબ્દ છે તે પાપને શોષે છે, આગળ ‘ષ્ણ’ શબ્દ છે. તેના ઉચ્ચારથી જીવના અનંત જન્મના ધોર પાપનો નાશ થાય છે. ‘શ’ શબ્દ વડે જીવની નાના પ્રકારની યોનિનો ભોગ ટળી જાય છે. ‘ર’ શબ્દે શ્રીગુરૂનું અલૌકિક જ્ઞાન થાય છે ‘ણ’ શબ્દે કરી સદાનંદ શ્રીકૃષ્ણ હૃદયમાં સુસ્થિર થાય છે. ‘મ’ શબ્દે કરી પ્રેમ ભક્તિ પ્રકટ રહે છે. બીજા ‘મ’ શબ્દે કરી પ્રેમ ભક્તિ પ્રકટ રહે છે. બીજા ‘મ’ અક્ષરથી શ્રીપ્રભુનું સાયુજ્યસાનિધ્ય વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે મહામંત્ર અષ્ટાક્ષર કેવળ રસાત્મક પરમ અલૌકિક છે.

વળી શ્રીવિઠલેશ પ્રભુચરણ આજ્ઞા કરે છે કે અષ્ટાક્ષરમાં બીજા ગુણો પણ ઘણા રહેલ છે. શ્રીકૃષ્ણ સંસાર વેરી છે. તેમના સ્મરણ માત્રથી માયિક સર્વ પદાર્થ પરથી વૈરાગ્ય થઈ પ્રભુમાં પ્રચુરતરપ્રેમભક્તિની વૃદ્ધિ થાય છે.

સર્વ રોગ-જ્વર, શોક, અનેક પ્રતિબંધો વિદૂર થાય છે. તેમજ અષ્ટ સિદ્ધિ નવ

નિધિનો બાહ્ય ભ્યંતર નિવાસ થાય છે, સદા નંદ શ્રીકૃષ્ણની પ્રાપ્તિ થાય છે, એટલું જ નહિ, નિજાનંદનું દાન પણ થાય છે.

વળી અષ્ટાક્ષર મહામંત્રના બળથી ભૂત પ્રેત પિશાચ ડાકિની, શક્તિ, ચુડેલ અગર અદ્રશ્ય કે દ્રશ્ય કોઈ મલિન પ્રાણીનો ભય રહેતો નથી. તે સિવાય કોઈ મંત્રબળવાળા ઘાતકી લોકોની ચોટ વિગેરે નાના પ્રકારની કુક્રિયા-વિદ્યાના-પ્રબંધ, કંઈ પણ પીડી શકતા નથી, એવું અષ્ટાક્ષર મહામંત્રનું અનોખું અનેરું સામર્થ્ય છે. અષ્ટાક્ષરના પ્રતાપથી હૃદયમાં શ્રીઠાકોરજી બિરાજમાન થાય છે. તેને કોઈ ગ્રહ કે દેવ-દેવી પણ સતાવી શકતા નથી, પરંતુ પ્રસન્ન રહે છે. અષ્ટાક્ષરનો પ્રતાપવાળો જ્યાં જાય છે ત્યાં સુખ પામે છે. શ્રીકૃષ્ણમંત્ર ફલાધિકાઃ નારદ પંચરાત્રાદિમાં જેટલા મંત્ર છે તેમ સર્વશ્રેષ્ઠ મંત્ર આ 'શ્રીકૃષ્ણ-મંત્ર' છે, એમ શ્રીવિઠલેશ પ્રભુચરણ આજ્ઞા કરે છે. શ્રદ્ધા પૂર્વક અને દૈન્યથી આ મંત્રનો જાપ કરનારના 'શ્રી' અને 'કૃષ્ણ' એવાં યુગલ સ્વરૂપ સર્વ મનોરથો સિદ્ધ કરે છે, તેમાં જરા પણ સંશય નથી.

આ મંત્ર શ્રીવલ્લભ વંશ દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવે તો શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. વૈષ્ણવાચાર્ય એટલે શ્રીવલ્લભવંશ સિવાય શ્રીકૃષ્ણ મંત્રની દિક્ષા વૈષ્ણવોએ લેવું ઉચિત નથી.

રત્નકણ

1 શ્રીઆચાર્યશ્રીનું શરણ અને શ્રીકૃષ્ણ શરણ એક જ છે જે જીવ શ્રીઆચાર્યજીને શરણે આવે છે તેને વ્રજ, શ્રીયમુનાજી, શ્રી ગિરિરાજજી અને શ્રીનાથજીની સકળ લીલાનો અનુભવ થાય છે. શ્રી આચાર્યજીના શરણ વિના કશી ફળ સિદ્ધિ થતી નથી.

2 શ્રીમદાચાર્ય ચરણારવિંદનો દઢ આશ્રય ભાવ પુષ્ટિમાર્ગમાં સર્વ ફળ સાધે છે, તેથી સર્વધર્મ પરિત્યજીને કેવળ શ્રીવલ્લભાધીશ્વરનું (ગુરુદેવનું) શરણ જ નિઃસાધન નિષ્કિંચનનું સર્વસ્વ છે.

3 કૃપાપાત્ર નિજભક્ત સ્વતંત્ર નથી, પરંતુ ભગવદ્ આધીન છે, અને પોતે અવશ

હોવાથી અર્થાત્ ભગવદ્ વશ્યતાથીજ, અથવા જીવમાં ભગવત્ પ્રવેશ થવાથી, અથવા શ્રીમદાચાર્ય ચરણના પ્રવેશથીજ, પ્રેમ પછી થવાના શ્રવણાદિક કથા સેવાનો રસ પ્રાપ્ત કરે છે. પણ તેથી તે સાધનરૂપ સમજવું નહિં, પરંતુ કર્તવ્ય ભાવનાના સ્વભાવથી જ સહજ રીતે થાય છે. આ પ્રમાણે સિદ્ધ થઈ રહેતાં તનુજા વિત્તજા સેવ પણ જીવકૃતિ સાધ્ય સર્વથા નજ થઈ. જીવકૃતિ સાધ્ય કોઈ પણ સાધનથી પુષ્ટિમાર્ગીય પુરુષોત્તમ મળતા નથી કેવળ શ્રી મહાપ્રભુજી (ગુરુ) ને આધીનજ પુષ્ટિમાર્ગીય ફળ છે. તેથી શ્રીમહાપ્રભુજીના દઢ આશ્રય માત્રથી સર્વ સંઘાતને તાપ કલેશ થતાં અતિ આદંતાએ કરીને આર્તિરૂપ નિધિનું રક્ષણ એજ પુષ્ટિમાર્ગમાં ગૂઢ આશય છે કારણકે પુષ્ટિમાર્ગમાં કોઈ પણ ધર્મને આદર નથી; ફક્ત ધર્મીસ્વરૂપનોજ આદર છે.

4 શરણે આવેલા જીવ માત્રના પ્રભુ શ્રી આચાર્યજી છે. તેમના ચરણ કમળની કૃપાથી તદીષ જનોના સંગ, ભગવત્સેવા, તથા સ્મરણ આદિ સિદ્ધ થાય છે, અને પુષ્ટિમાર્ગનો સિદ્ધાંત હૃદયારૂઢ થાય છે. તાદ્રશીય ભગવદીયનો સંગ શ્રી મહાપ્રભુજીની કૃપાથી થાય છે. એવા ભક્તથી શ્રીમહાપ્રભુજી એક ક્ષણ પણ દુર નથી.

5 જો સામગ્રી શ્રીઠાકુરજીકે લીયે વિચારીકે કરીયે તો શ્રીઠાકુરજી પ્રીતિસોં આરોગે ઓર જો મનોરથ કરીયે, જો લોગનકો સમાધાન કરનો હે, હમકો યહ વસ્તુ બહુત પ્રિય હે ઇત્યાદિ ભાવ હોય તો દ્રષ્ટિસોં અંગીકાર કરે, પરંતુ પ્રસન્ન હોઈકે ન આરોગે તાતે શ્રીઠાકુરજીકે આરોગવેકી ભાવનાસો સામગ્રી કરની.

6 સંયોગ રસના અનુભવ વિના ભગવત સેવા બની શકતી નથી

7 શરણ ભાવના, ભગવદીયનો સત્સંગ અને કૃષ્ણવત્ અત્યંત દૈન્ય આ ત્રણથી ખુ પ્રસન્ન થઈ હૃદયારૂઢ થાય છે.

8 પુષ્ટિ માર્ગીય દ્રઢ સ્થિતિ થવામાં એક શ્રીહરિની કૃપાજ કારણ રૂપ છે.

9 પુષ્ટિમાં સર્વાત્મભાવ રૂપી ભક્તિ કરતાં અધિક કોઈ ફળ નથી.

સત્સંગનો પ્રભાવ

એકવાર દ્વારકા પધારતાં રસ્તામાં એક ગામના પાદરે, તળાવને કાંઠે એક વૃક્ષ નીચે શ્રીગુસાંઈજીએ મુકામ કર્યો. ત્યાંથી પસાર થઈ રહેલ એક બ્રાહ્મણને આપશ્રીના કોટિકંદર્પલાવણ્ય ભગવદ્ સ્વરૂપે દર્શન થયાં. તે બ્રાહ્મણે વિનંતી કરતાં આપશ્રીએ તેને નામ-નિવેદન કરાવી શરણે લીધો. પુષ્ટિમાર્ગ અને સેવા વગેરે વિશે સમજ આપી આપશ્રી આગળ પધાર્યા.

આ વૈષ્ણવ સેવા કરે છે પણ ગામમાં કોઈ બીજો વૈષ્ણવ નથી, જેનો સત્સંગ થઈ શકે; તેથી જે વૃક્ષ નીચે પોતાને નામ-નિવેદન થયેલું એને પોતાનો ગુરુભાઈ માની એ બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવ દરરોજ સાંજે એ વૃક્ષ નીચે બેસી, પોતે પ્રભુનાં ગુણગાન ગાય છે પોતે બોલે છે અને વૃક્ષ સાંભળે છે એમ વિચારી સત્સંગ કરે છે.

વર્ષો પછી ફરીવાર શ્રીગુસાંઈજી દ્વારકા પધારતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આ વૈષ્ણવને ઘેર મુકામ કર્યો. વૃક્ષ સાથે સત્સંગની વાત સાંભળી પોતે એ વૃક્ષ પાસે પધાર્યા એકદમ પવન છૂટ્યો. વૃક્ષની ડાળીઓ ઝૂકી ઝૂકીને આપને વંદન કરવા લાગી છેવટે વાવાઝોડાના મિષે વૃક્ષ મૂળમાંથી ઉખડીને એવી રીતે પડ્યું કે એને શ્રીગુસાંઈજીના ચરણસ્પર્શ થયા.

શ્રીગુસાંઈજીના સંબંધથી અને વૈષ્ણવના સત્સંગના પ્રભાવથી કોઈ અપરાધને કારણે વૃક્ષ સ્વરૂપે રહેલા એ દૈવી જીવનો ઉદ્ધાર થઈ ગયો !

પ્રશ્નોત્તર

પૂ. પ. ગોસ્વામી શ્રી શ્યામમનોહરજી

સંગ્રાહક : પ.ભ. રમણભાઈ પાર્લાવાળા

પ્રશ્ન 1 : પુષ્ટિમાર્ગની સ્થિતિ કેટલા વર્ષ

મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી દ્વારા પ્રવર્તિત આપણા સંપ્રદાયમાં ઘણા વખતથી એક

આખ્યાયિકા (વાત) ચાલી આવી રહી છે કે પુષ્ટિમાર્ગ 500 વર્ષ બાકી હતાં ત્યારે મારે વલ્લભવિજ્ઞાનમાં એક લેખ લખવો પડ્યો હતો. “495 + 5 = 0 શું આ સાચું છે?” આવું ગણિત તો સંભવિત નથી છતાંયઘણા લોકાના મનમાં, આ ગણિત બરાબર છે, એવી ધારણા બંધાઈ ગઈ છે.

આપણો કોઈ મિત્ર, પ્રિયતમ કે પુત્ર ક્યાંક બહાર જાય અને બહુ દિવસ સુધી સમાચાર ન આવે તો મનમાં ઘણી ભયવાળી આશંકાઓ થતી રહે છે ક્યાંક બિમાર તો નહીં થયું હોય ! આવી રીતે પુષ્ટિમાર્ગ તરફ આપણી જે લાગણી છે તે લાગણી શંકા કરાવે છે કે પુષ્ટિમાર્ગ કેવલ 500 વર્ષજ ચાલશે. જે વાત ચાલી રહી છે તે પ્રમાણિત છે કેઅપ્રમાણિત, એની ચિંતા આપણે ન કરીએ. મારા લેખનો જે મુખ્ય વિષય હતો કે પુષ્ટિમાર્ગને જો જીવવું છે તો “પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધાંતો મુજબ ઘરઘરમાં ભગવદ્ સેવાનો ક્રમ રહેવો જોઈએ.”

જ્યાં સુધી સિદ્ધાંતનો પ્રશ્ન છે, મહાપ્રભુજીએ જે કંઈ સિદ્ધાંતો લખ્યા છે તે લખેલા પુસ્તકોનું પ્રકાશન પણ થયું છે અને ભારતના દર્શનના ઇતિહાસમાં એનું પોતાનું એ મહત્વ છે, અને રહેશે. કોઈ પુષ્ટિમાર્ગનું અનુસરણ કરે યા ન કરે પુષ્ટિમાર્ગનું કોઈ અનુયાયી હોય અથવા ન હોય તે તો એક ઐતિહાસિક સત્ય છે જે કાયમ રહેશે.

જ્યાં સુધી પુષ્ટિમાર્ગને કાયમ રહેવાનો સવાલ છે તો હું એકજ ત્રાજવામાં એને તોળું છું.

જ્યારે હું ક્યાંય પણ જાઉં છું ત્યારે એક પ્રશ્નના ઉત્તરની જીજ્ઞાસા કરું છું કે કોઈ વૈષ્ણવ છે, ઘરમાં તો સેવા છે કે નહીં ? જો સેવા છે તો હું માનું છું કે પુષ્ટિમાર્ગના પાંચસો વર્ષ પુરા થયા નથી પણ જો એમ સાંભળવામાં આવે છે કે ઘરમાં સેવા બીરાજત નથી તો મને લાગે છે કે 500 વર્ષ પુરા થઈ ગયાં. 495 વત્તા 5 = શુન્ય ગણિત આપણે સાચું કરીબતાવ્યું છે !

આપણાથી સેવા કેમ નિભાવાતી નથી ? એક વાત બતાવું કે સેવાનાં પુસ્તકો

છપાયાં હતાં તેમાં સેવાની રીતનાં કેટલાય પ્રકારનો વિસ્તાર હતો. એનાં આકાર અને પ્રકારોમાં આપણે આપણી સેવાને બાંધી છે અને મુખ્યત્વે મહાપ્રભુજીના સિદ્ધાંતનું જે મુખ્ય રૂપ હતું તે આકારપ્રકારમાં ક્યાંક દબાઈ ગયું છે મહાપ્રભુજી સેવા-સમ્બંધના સિદ્ધાંત વિષે બહુ સ્પષ્ટ રીતે વિધાન કરે છે-“સેવા ઓછી કરવી કે વધારે કરવી તેવો સિદ્ધાંત નથી, સેવા આપણી યોગ્યતાને મુજબ કરવી જોઈએ.”

સેવા કેટલી કરવી જોઈએ ? કહે છે કે વધારે પડતી નહીં એટલી વધારે નહીં કે સેવા આપણા ઉપર ભારરૂપ થઈ જાય, અથવા જે ભગવાનની સેવા કરીએ છીએ, તેમના ઉપર આપણી સેવા ભારરૂપ થઈ જાય. તો તેમ કરવા જતાં આપણી સેવા આપણા જીવનમાં કર્મકાંડના સ્વરૂપે રહી જાય છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં સેવાજીવન પ્રણાલી છે, કર્મકાંડ નથી. જો કલાકેક આપણે સેવા કરી લીધી તો બસ છુટી મળી ગઈ, આ રીતનું કર્મકાંડ નથી. આવી જાતની સેવાને મહાપ્રભુજી આપણા સાર્વદિક કર્તવ્ય તરીકે બિરદાવતા નથી.

સર્વભાવેન જાજનીયો વ્રજધિપ સ્વસ્થામેવ ધર્મોહિ નાન્યઃ ક્વાપિ કદાચન. આપણે બધા જાણીએ છીએ કે ચતુઃશ્લોકીના પ્રથમ શ્લોકમાં મહાપ્રભુજી એમ બતાવે છે કે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવનું કર્તવ્ય ભગવત્ સેવા છે, સર્વદા એજ કર્તવ્ય છે અને સર્વભાવથી એજ કર્તવ્ય છે. બીજું કોઈ કર્તવ્ય, પુષ્ટિમાર્ગીયની હેસિયતથી આપણું છે જ નહીં.

પિતાની હેસિયતમાં આપણું કર્તવ્ય છે કે આપણે આપણી સંતતિનું પાલન કરીએ. ગુરૂના રૂપમાં આપણું કર્તવ્ય છે કે આપણે શિષ્યને શીખડાવીએ, માનાં રૂપમાં કર્તવ્ય છે કે આપણે ઘરને સંભાળીએ, વિદ્યાર્થિના રૂપમાં આપણું કર્તવ્ય એ છે કે આપણે વિદ્યાભ્યાસ કરીએ, નાગરિકના રૂપમાં આપણું કર્તવ્ય છે કે એક સારા નાગરિક તરીકે તે મુજબ કર્તવ્યનું પાલન કરીએ. વર્ણાશ્રમ ધર્મના આપણે અનુયાયી છીએ, તે વર્ણના અને આશ્રમના ધર્મોના નિયમોનું આપણે પાલન કરીએ. આતો બીજી વાત છે. પણ પુષ્ટિમાર્ગીય હોવાની હેસિયતમાં આપણું કોઈકર્તવ્ય છે તો તે સેવા જ છે.

ઘણીવાર લોકો કહે છે કે અમારાથી સેવા નભતી નથી, અપરસ પળાતી નથી, સેવાના નિયમ અને રીતરિવાજ બહુ જટિલ છે. હું તેમને એક વાત પૂછું છું કે ધારીલોકે તમાર પગમાં કે હાથમાં કોઈ ગુમડુ થઈ જાય અને ડોક્ટરની પાસે તમે જાવ છો અને ડોક્ટર કહે છે કે આ હાથને કપાવી નાખો નહીંતર મરી જશો. તો શું આપ એમ કહેશો કે ગળું કાપી દો, હાથ તો નહીં કપાવું ! તો પુષ્ટિમાર્ગમાં પણ આપણે એ જોવું જોઈએ કે શિરના સ્થાનમાં કઈ વસ્તુ છે અને હાથની જગ્યાએ કંઈ વાતો છે, પગની જગ્યાએ કંઈ વાત છે જે સેવાના પ્રકાર છે, જે સેવાના આકાર છે, જે સેવાના આચાર છે તે બધા હાથ અને પગના જેવા છે. સેવાનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે – તનુવિત્તજા એટલે કે આપણે આપણા તનથી, આપણા ધનથી, આપણા મનથી આપણા ઘરમાં પ્રભુની સેવા કરવી જોઈએ. મહાપ્રભુજી આપણને એમ નથી કહેતા કે સવારથી સાંજ સુધી સેવાજ કરો મહાપ્રભુજી ત્યાં સુધી આજ્ઞા કરે છે કે જો તમે તમારા ઘરમાં ભગવાનને પધરાવી સેવ કરો છો તો તે ઘરમાં તમારું સુવાનું પણ ભગવદ્ સેવાનું અંગ છે એ ઘરમાં નહાવાનું પણ તમારું ભગવદ્ સેવાનું અંગ છે એ ઘરમાં ભોજન કરવાનું પણ તમારું ભગવદ્ સેવાનું અંગ છે.

શ્રીમદાચાર્યચરણ આજ્ઞા કરે છે કે ઘરમાં રહેવાનું ઉચિતએ રૂપમાં માની શકાય કે તમે ભગવાનની સાથે ઘરમાં રહો છો. ભક્ત છો તો કુટપાથ ઉપર પણ રહી શકો છો. ઘરમાં રહો છો તો ભગવદ્ સેવાને માટે રહો.

गृहं सर्वात्मनात्याज्यं तथ्येत्यक्तु न शक्यते
कृष्णार्थे तन्पयुं जत कृष्ण संसार मोयकः

ઘરમાં રહેવું છે તો ભગવદ્ સેવાને માટે ઘરમાં રહો, એ આપણા પુષ્ટિમાર્ગનો શિરોમાન્ય સિદ્ધાંત છે. જ્યારે આચાર અને પ્રકારની જે તે તેતે તેનાં અંગ છે. જો તે નભી શકતા હોય તો તમારા હાથ સ્વતઃ કરી શકતા હોય તો બહુ સારી વાત છે. પણ કોઈ એવું તો નહીં કહે કે હાથ કપાવવા ન પડે એટલા માટે શિર કપાવવા હું તૈયાર થઈ જાઉં છું.

જ્યારે આપણા શિર પર લાકડીનો માર પડે છે તો હાથ આડો ધરીયે છીએને ? પણ શું હાથ પર ડંડાનો માર પડશે તો શિરને કોઈ આડે ધરશે ? આમ કોઈ નથી કરતું કારણકે આપણને વિશ્વાસ છે કે હાથને માર પડે તો ભલે પડે, સિરનો તો કોઈ પણ રીતે બચાવવું જોઈએ તો સિર જે છે તે આકાર-પ્રકાર છે, જે આજે કઠીન થઈ ગયા છે, તે બધાં હાથની કે પગની માફક છે. તે રહે તો તેમની શોભા છે અને સ્વસ્થ ન રહે તો, તેમનું ઓપરેશન પણ કરવું પડશે આપણે સિર તો કપાવી શકીશું નહીં, જો જીવતા રહેવું છે તો પણ જો મરવું છે, એટલે કે આત્મઘાત કરવો છે તો કરો. સિર કપાવી દો ! મરવાવાળાને કોઈ શું કરી શકશે ? આ વાતને સારી રીતેથી સમજી લેવી જોઈએ.

પ્રશ્ન ૨ : બ્રહ્મસંબંધ લેનાર માટે આવશ્યક અને અનિવાર્ય કર્તવ્ય શું ?

અમારી પાસે આવીને લોકો કહે છે-બ્રહ્મ સંબંધ આપો અમે પૂછીએ છીએ કે ભગવદ્સેવા કરશો ? ત્યારે તેઓ કહે છે કે “મહારાજ ! તે તો નભશે નહીં.” તો અમે કહીએ છીએ. “તો પછી બ્રહ્મસંબંધ શા માટે લેવા ઇચ્છો છો ?” ઘણી વખત તેઓ કહેતા હોય છે-“અમારા પિતાજીએ આપના પિતાજીથી બ્રહ્મસંબંધ લીધું હતું” ત્યારે મેં કહ્યું તમારા પિતાજીએ મારા પિતાજીથી બ્રહ્મસંબંધ લીધું છે તે કોણ જાણે કે લીધું અને કોણ જાણે એમણે કેમ આપ્યું ? તે તો તમારા પિતાજી જાણે અને મારા પિતાજી જાણે, પણ હું તો આપને કહી રહ્યો છું કે ભગવદ્ સેવા કરવી હોય તો બ્રહ્મસંબંધ લો નહિતર લેતા નહીં.

એક વખત અમને એક સજ્જને કહ્યું : “આપ, બ્રહ્મસંબંધ આપી દો પછી અમે અને ભગવાન આપસમાં સમજી લઈશું.” મેં કહ્યું : “આપ અને ભગવાન સમજી શકો છો એમાં મને કંઈ આપત્તિ નથી ભગવાનથી આપ સમજી લો, ભગવાન આપથી સમજી લે તો તેમાં માફ ગયું શું ? મીયાં બીબી રાજી તો ક્યા કરેગા કાજી !” જો આપ ભગવાનથી સમજી જાવ છો ભગવાન આપથી સમજી જાય છે તો મારે કરવાનું શું રહ્યું ?” પણ શ્રીગુંસાઈજીનો એ સ્પષ્ટ આદેશ છે કે :

વિદેયૈવ સદા ચાત્રં કૃષ્ણનામ્ વિશેષતઃ
અવિચારિત દાનેન સ્વયં દાતા વિનશ્યતિ ॥

જો આપ બ્રહ્મસંબંધલેશો નહીં તો તેટલું નુકશાન હું જોતો નથી જેટલું નુકશાન હું જે વાતમાં જોઉં છું કે બ્રહ્મસંબંધ લઈને કોઈ ભગવદ્ સેવા ન કરી શકે કારણ કે હું અજગર બનવા તૈયાર નથી. વાર્તામાં આવે છે કે ગુરુજીએ ચેલા તો ભેગા કરી લીધા પણ જે કર્તવ્યનિર્દેશન, જે માર્ગનિર્દેશન અપેક્ષિત હતું તે તો આપી ન શક્યા, તેથી જેટલા હતા તે બધા કીડીઓ બની ગયા અને ગુરુ અજગર બની ગયા. એ બધા કીડી બનીને જ્યારે અજગરને ખાઈ રહ્યા હતા, તે સમયે માર્ગમાં મહાપ્રભુજી પધારી રહ્યા હતા અને શિષ્યોએ પૂછ્યું “મહારાજ, આ ઘટનાનું શું તાત્પર્ય?” તો આપશ્રીએ કહ્યું- “જે ગુરુજી છે તે અજગર બની ગયો છે અને પોતાનું કરજ (લહેણું) વસુલ કરી રહ્યા છે.” મારો કહેવાનો અર્થ એ છે કે હું અજગર બનવાને તૈયાર નથી તમે તો તમારો હિસાબ ચુકવી લેશો પણ હું એટલા માટે તૈયાર નથી. મારે અજગર બનવું નથી!

બ્રહ્મસંબંધલેવું છે તો અવશ્ય ભગવદ્ સેવાને માટે આપણે લઈએ. ભગવદ્ સેવાના જે આકાર-પ્રકાર છે તે તો તે યુગને અનુરૂપ હતા, વસ્ત્રો પણ તે યુગને અનુરૂપ બનાવાય હતા. દાખલા તરીકે સેવારીતિની પુસ્તકમાં લખેલ ખીનખાબનાં વસ્ત્ર હવે બનવા ૧ બંધ થઈ ગયા તો શું શીતકાલમા ઠાકોરજીને વસ્ત્ર ન ધરાવવાં ?

પ્રશ્ન ૩ : સંપ્રદાયમાં અન્નકુ ઉત્સવ ક્યારે શરૂ થયો ? છપ્પન ભોગના મનોરથ વિશે આપનું મંતવ્ય શું છે ?

હું એક સામાન્ય વાત આપને બતાવું. અન્નકુટનું આપણે ત્યાં મોટું મહત્વ મનાવાય છે મહાપ્રભુજી સ્પષ્ટ વિધાન કરે છે કે, કોટ્ય વધિ દ્રવ્યસ્ય ભારરૂપેણ સ્થિતસ્ય સદવ્યં ચિકીર્ષુ

જે ધાન (અનાજ) એકઠું થઈ ગયું હતું તે ભારરૂપ હતું આજે તો આપણે ત્યાં અનાજની એટલી અછત છે કે ધાન એકઠું થતું જ નથી રેશનની લાઇનમાં ઉભા રહેવું પડે છે એ

જમાનો સારો હતો. અનાજ સસ્તુ હતું. તેથી ભેગું થતું હતું તેનો સદ્વ્યય પણ તેથી આવશ્યક હતો. તેથી ભગવાને અન્નકુટોત્સવની પ્રેરણા આપી. જે ભાર રૂપમાં હતું. તેનું શું કરવામાં આવે, તેથી ભગવાને અન્નકુટનો ભોગ લગડાવ્યો. કેમ કે એવો પાકો નિર્ધાર હતો કે-

ધનં સર્વાત્મના ત્યાજ્ય તચ્ચેતક્તું ન શક્યતે

કૃષ્ણાર્થે તત્પ્રયુજીત કૃષ્ણોનર્થકસ્યવારકઃ

જે અર્થ એટલે કે જે ધન ભગવદ્ સેવામાં વપરાય જાય છે તે અનર્થકારી હોય રહી શકતું નથી અને જે ધનનો ભગવદ્ સેવામાં વિનિયોગ નથી થતો તે અર્થ નથી પણ અનર્થ છે. આ મહાપ્રભુજીનો સિદ્ધાંત છે. આજે આપણી સ્થિતિ જુદા પ્રકારની થઈ ગઈ છે. મે એક લેખ લખ્યો હતો – “સામગ્રી પ્રદર્શન ઉત્સવ” સામગ્રી-પ્રદર્શન ઉત્સવનો વિષય એમ હતો.

એક ગામમાં છપ્પન ભોગ થતો હતો તેથી બાજુના ગામવાળા ચિંતા કરતા હતા કે તે ગામમાં છપ્પનભોગ થઈ ગયો અને આપણા ગામમાં કેમ ન થયો ! તેથી એક કમિટી બનાવવામાં આવી. છપ્પનભોગ ધરવાને માટે કમિટીએ ફંડ એકઠું કર્યું. કમિટીના જે બધા મેમ્બર છે તે કોઈ હોલ-સેલ માલ વેચે છે, કોઈ છુટક માલ વેચે છે, તો જે એજન્ટો છે તેનો છુટક માલ વેચવાવાળા ઉપર કંઈક દબાણ રહે છે. તેમજ પરચુરણ માલ વેચનાર ઉપર જથ્થાબંધ માલ વેચવાવાળાનું કંઈક દબાણ રહે છે તો તે દબાણને લીધે ફંડ વસુલ કરાય છે. તેમાં બિચારા કોઈ જૈન હોય છે જે કૃષ્ણસેવાના પ્રકારને માનતાજ નથી. કારણકે તેઓ પરચુરણ વિક્રેતા છે તેથી તેમને જથ્થાબંધ વેચવાવાળાઓને કંઈક ને કંઈક આપવું પડે છે. પછી સામગ્રી પ્રદર્શન મહોત્સવના દર્શન ખુલે છે. ત્યારે મહાપ્રભુજી દર્શન કરવા આવે છે અને પૂછે છે “આ બધું શું થઈ રહ્યું છે ?” મુખિયાજી કહે છે- “છપ્પનભોગ થઈ રહ્યો છે ?” મહાપ્રભુજીને બહુ આશ્ચર્ય થાય છે. મહાપ્રભુજી કહે છે-“આ યુગમાં છપ્પન ભોગ કોણ કરે છે ?” મુખિયાજી કહે છે-“કરે કોણ ? કમિટી કરે છે !” મહાપ્રભુજીને વધારે આશ્ચર્ય થયું – “અચ્છા કમિટી કરે

છે તો જવાબ મળ્યો કમિટિ કરતી નથી, કમિટી તો ફક્ત ફંડ એકઠું કરે છે.” છપ્પન ભોગ કરવાવાળા તો ગામના બધા લોકો છે.” મહાપ્રભુજીએ કહ્યું – “કમિટિને શું પડી છે કે આવી રીતે ગામના નાણાંથી છપ્પન ભોગ કરે ?” તેઓએ કહ્યું – “કેમ નથી પડી ? બાજુના ગામમાં જ્યારે છપ્પનભોગ થયો છે તો આ ગામમાં કેમ નહીં ?” મહાપ્રભુજી કહે છે – “હું હવે બધી વાત સમજી ગયો; પણ આ તો બતાવો કે આ સમ્પ્રદાય કયો છે ?” ત્યારે કહે છે “આ વલ્લભ – સમ્પ્રદાય છે.” મહાપ્રભુજી ભારે નવાઇ પામે છે – “મારા સમ્પ્રદાયમાં તો આ બધી વાતો આવતી નથી !” ત્યારે અધિકારીજી કહે છે – “તમે નવા-નવા આવ્યા લાગો છો ! પહેલા સમજો, મહારાજશ્રી પાસે ઉપર જઇને, કે વલ્લભ સંપ્રદાયના સિદ્ધાન્ત શા છે. અમારે ત્યાં પહેલાંથી આવુંજ ચાલી આવી રહ્યું !” મહાપ્રભુજી કહે છે, “ચાલો, હવે ત્યારે અહીંથી ભાગી જવું સાડું છે!”

એટલે સ્થિતિ એવી છે કે આકાર-પ્રકારનો હું વિરોધી નથી, પણ એ વાતને કહું છું તો કેટલા લોકો નારાજ થઇ જાય છે અને માની લે છે કે હું છપ્પનભોગનો વિરોધી છું. અરે હું છપ્પનભોગનો વિરોધી નથી. હું એ વીરતા સમર્થક છું કે જો આપણે નભાવી શક્તા હોઇએ તો આ આકાર-પ્રકારોને કારણે આપણા શિરને કપાવવાને માટે તૈયાર ન થઇ જઇએ. મુખ્ય જે સેવા છે તે એટલી જ છે કે આપણે આપણા ઘરમાં આપણા ઠાકુરજીની આપણા તનથી, ધનથી અને મનથી સેવા કરીએ. ગામમાંથી સેવાને માટે માગીએ નહિ કે તેનું પ્રદર્શન કરીએ નહિ આ સેવાનો મુખ્ય પ્રકાર છે. અને અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ કરીએ.”

પ્રશ્ન 4 : ભગવત્સેવા કરવાનું ન બની શકતું હોય તો શું કરવું?

જો આપ ઇચ્છો તો આટલો સેવા-પ્રકાર ઘરમાં પણ નભાવી શકો છો. એવી વાત નથી કે આ ન નભાવી શકાય. ઇચ્છા ન હોય તો બીજી વાત છે. પણ ન ઇચ્છો તો બ્રહ્મસંબંધ લેવું ન જોઇએ ‘અષ્ટાક્ષર’ લેવાનું જ પર્યાપ્ત છે. શ્રી મહાપ્રભુજીએ પુષ્ટિમાર્ગની ભીતર એટલા માટે બે પેટા માર્ગ પ્રચલિત કર્યા છે. એક ભક્તિ-માર્ગ અને બીજો પ્રપત્તિ-માર્ગ.

જો આપણે વાર્તાઓનું અધ્યયન કરીશું તો એનો ઉલ્લેખ મળશે કે કોઈ કોઈ ભગવદીત વૈષ્ણવોને મહાપ્રભુજી કહેતા હતા – તોસો ભગવદ્ સેવા નહીં નીભેગી નામસ્મરણ કરાવત હું કોઈને એમ કહેતા હતા – કે જાઓ યમુનાજીમાં સ્નાન કરી આવો અને આત્મ નિવેદનની દીક્ષા આપતા હતા. જેનાથી ભગવદ્ સેવા નભતી નથી તેને અષ્ટાક્ષર મંત્રનો ક્રમ છે. તેને માટે પ્રપત્તિમાર્ગ માનવામાં આવ્યો છે. ભક્તિમાર્ગ અને શરણાગતિમાર્ગ નો મૂળ જે ભેદ છે તેએજ છે, કે આપણે આપણા ઘરમાં ભગવદ્સેવા કરી શકતા નથી તો બ્રહ્મસંબંધ લેવું આવશ્યકનથી, પણ અષ્ટાક્ષર મંત્રની દ્વારા વિવેક, ધૈર્ય, આશ્રયને જાગૃત રાખીને પણ પુષ્ટિમાર્ગમાં રહી શકીએ છીએ એ ક્રમ અને એ સાવધાનીથી જો આપણે વર્તીશું તો આજના યુગમાં એવી કોઈ વાત નથી કે પુષ્ટિમાર્ગમાં મહાપ્રભુજીના અનુસરણમાં આપણને કોઈપ્રકારની મુશ્કેલી અનુભૂત થાય.

હું એમ સમજું છું કે મેં ભૂમિકા એટલા માટે એ બાંધી કે એ વાતને સાંભળીને જો આપણા હૃદયમાં કોઈ તકલીફ સેવા કરવાનાં સંબંધમાં હોય તો આપ મને પૂછોહું હૃદયથી એ વાત ઇચ્છું છું કે આપણી તકલીફોનું નિરાકરણ થાય સિદ્ધાન્ત તો પચાસ વાર કહી શક્યા છે અને પચાસ વાર સાંભળી પણ શક્યા છે. “પણ હું એ વાતને બહું વધારે માનવાવાળો છું કે પચાસ વાર સિદ્ધાંતને સાંભળવાને બદલે એકવાર પણ અમલમાં લાવીએ તો બહુ સારી વાત છે.

કીયો સોકામ ભજયો સોરામ આથી આપને કોઈ જિજ્ઞાસા સેવા સંબંધી હોય તો આપ અવશ્ય પુછો સેવામાર્ગ સંબંધીહોય અવશ્ય પૂછો

તો આપ અવશ્ય મને પૂછો અથવા બીજા કોઈ સિદ્ધાંત સંબંધી જિજ્ઞાસાહોય તો પણ આપ અવશ્ય પુછો

- પ. પૂ. ગો. શ્રી શ્યામમનોહરજી.

વચનામૃત

દુર્ગુણ એ આપકલા છે, પરંતુ સદગુણ એ બાપકલા છે દુર્ગુણ એની મેળે આવે પરંતુ સદગુણ શીખવો હોય તો કોકને બાપ એટલે ગુરુ કરવો પડે

આચારપાલન સેવા-સ્મરણ માટે છે. બહુ ચીકણાશ અને કકળાટ કરી સેવા-સ્મરણ ઉલટું છુટી જાય ત્યાં સુધી ઠેઠ ન જવું.

મરજાદ લેવાનો હેતુ એ છે કે તે લેવાથી લૌકિક સંબંધ ઓછો થાય અને ભગવાન અભગવદીયોની ટહેલ કરવા માટે વધારે સમય મળે. આ હેતુ સધાય તો મરજાદ લીધ પ્રમાણ. નહીંતર કેવળ કરવા ખાતર કરવાથી કાંઈ લાભ નથી થવાનો.

ગો. શ્રી રણછોડલાલજી મહારાજશ્રી (રાજનગરવાળા) નાં વચનામૃત

પુષ્ટિમાર્ગીય તત્વ વિચાર :-

પુષ્ટિમાર્ગ એટલે રસ-માર્ગ, કલ્યાણ-માર્ગ, જગત હિત માર્ગ, સર્વ-સમર્પણનો માર્ગ, ત્યાગ-માર્ગ, સંયમ-માર્ગ, સ્નેહ-માર્ગ, સેવા-માર્ગ, અનન્યતાનો-માર્ગ, પ્રેમ-લક્ષણા-ભક્તિ-માર્ગ, દૈન્ય-માર્ગ, ભાવ-માર્ગ, પુષ્ટિમાર્ગના આ દ્રાદશ અંગ છે.

પુષ્ટિમાર્ગનું ફળ અનુગ્રહ અને ભગવત્કૃપા છે. નિવેદન મંત્ર એ એક હૃદયનો પલટો કરાવનાર તથા જીવનની આખી દ્રષ્ટિ ફેરવી આપનાર અદભૂત કીમીયો છે અરે ! સંસારના મૃતપ્રાય બનેલા જીવને પ્રભુ પ્રેમનું અમૃતવર્ષણ કરીને જીવન કરનાર સંજીવિની ઔષધિ છે. આ મંત્રમાં મુખ્ય બેભાવનાઓ રહેલી છે. એક સમર્પણની અને બીજી તદીયત્વની. આ બન્ને ભાવનાઓ વેદાદિ પ્રસ્થાન ચતુષ્ટયના સાર રૂપ છે. તમામ શાસ્ત્રોનું દોહન કરીને જીવના ઉદ્ધારને માટે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીને જે જે તત્વ જણાયું તે અગાધ તત્વ નિવેદન મંત્રમાં છે

ચિત્ત સદાય પ્રભુમાં પરોવવું તેનું નામ સેવા છે પુષ્ટિ માર્ગ એટલે તંદુરસ્ત એટલે જાડા થવાનો માર્ગ છે તેમ ઘણા માને છે, પણ તે વિકૃત અર્થ છે. વાસ્તવમાં સિધ્ધાંત જુદો છે. આ માર્ગ તાપ કલેશનો છે. પ્રેમ માર્ગ છે. પ્રેમમાર્ગની વિશિષ્ટતા તો એ છે કે

જ્યાં ભગવાન અને ભક્તના ભેદ મટી જાય છે, બંને પરસ્પર પ્રેમીઓ બની જાય છે. તાપ ભાવના જેટલી ઉગ્ર એટલી મીઠાશ વધારે. ઠાકુરજીનો તાપ પણ ભક્તોથી અધિક હોય છે. સૂરદાસજીએ કીર્તનમાં ગાયું છે કે ‘કોક કલા રસ રીત પ્રવિન દોઉ, એક એક તે દોઢે’ જ્યાં સામસામી દોઢી પ્રીત થતી જતી હોય ત્યાં બાકી શું રહે?

પુષ્ટિમાર્ગની ગહનતાનો અનુભવ ખાલી ગ્રંથો વાંચવાથી જ થતો નથી રસિકોના સંગ શિવાય પરમ સત્ય ન સમજાય. તેમાં પણ સમજવું એ એક વાત છે અને એ પરમ સત્યને ભોગવવું એ બીજી વાત છે. આપણે માયાના જીવો તેમાં કલિયુગનો ઝંઝાવાત એટલે આવા પ્રસંગોને જલદી પચાવી શકીએ નહિં. કદાચ ‘ધર્મ’ સુધી પહોંચી શકાય, પણ પુષ્ટિમાર્ગ તો ન જ સમજાય ! અનંત ધર્મો પ્રાણેશના કટાક્ષ માત્રમાં પ્રકટ થાય અને લય પામે છે પ્રેમ માર્ગમાં ધર્મની મેંડ સ્નેહ-ધર્મને અનુસરીને હોય છે.

સર્વથી અમુલ્ય વસ્તુ છે મન અને સમય, એ બંને સાવચેતી પૂર્વક અહર્નિશ ભગવત્સેવાના કાર્યોમાં લગાડી રાખો. પ્રમાદ ન કરો, આળસ અને દીર્ઘ સુત્રથી સમય નકામો જાય છે. ગયેલો સમય પાછો આવતો નથી અને ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મ નિષ્કારણ વેડફાઈ જાય છે. પ્રત્યેક ક્ષણને ભગવાનની સેવાને માટે અને સત્કાર્યમાં જોડી રાખવી. જે ચીજ વસ્તુ ભગવાનની સેવામાં આવી તેનો સદુપયોગ થયો. જે ધન ભગવત્સેવામાં લાગ્યું તે સાર્થક થયું જીવનનો જે સમય ભગવત ચિંતનમાં ગયો તે સાર્થક થયો. મનુષ્ય જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ અમુલ્ય છે જીવનને ભગવત સ્મરણ અને ભગવત સેવામાં લગાડવાથી મહાન દુર્લભ ભગવતપ્રાપ્તિ થાય છે.

જરાપણ ભગવત સેવામાં અને સ્મરણમાં ખાંચો ન પડે, શ્વસોશ્વાસની પેઠે અસ્ખલિત ભગવત સ્મરણ અને સેવા ચાલુ જ રહે, ભગવાનનું મધુરું સ્મરણ ક્યારેય પણ ન છું અને દરેક કાર્ય ભગવાનમાં વિશ્વાસ રાખી કરવામાં આવે તોજ જીવનનો સદુપયોગ છે. પ્રભુદાસ જલોટા જેમણે દહીંના બદલામાં મુક્તિ આપી ત્યારે શ્રી મહાપ્રભુજીએ કહ્યું કે આપી આપીને મુક્તિ આપી તેમાં શું મોટું આપ્યું ! ભક્તિ આપવી હતી. આ પ્રસંગ આ માર્ગની મહત્વતા બતાવે છે.

નારણદાસ દિવાન જેવા રાજસભામાં ગયા છતાં એમનું મન તો શ્રીના શ્રંગારમાં હતું. નારણદાસજી અને બાદશાહ વચ્ચેનો નાતો ખુદાઈ નાતો છે.

આ માર્ગમાં સાવધાની પણ એટલી જ રાખવાની છે, પોતાને ઘેર ઠાકોરજી જે સ્વરૂપે બીરાજે છે તેના સ્નેહમાં ખામી આવે ત્યાં સુધી ઠાકોરજી પ્રસન્ન થતાં નથી નારણદાસ ઉતાવળે શ્રીમહાપ્રભુજીના દર્શન કરવા ગયા, પોતાનું સુખ વિચાર્યું પોતાના પ્રભુને ઉની ખીર સમર્પી જેથી શ્રી ઠાકોરજીના શ્રી હસ્ત દાઝી ગયા, એટલે શ્રી મહાપ્રભુજી ખીજ્યા.

નારણદાસને માગવાનું કહ્યું તો પણ તેમણે ઠાકોરજીનું સુખ વિચાર્યું શુદ્ધ પુષ્ટિ ભક્તિના લક્ષણ નારણદાસે જ બતાવ્યાં છે. પોતાના પ્રીયના સુખનોજ વિચાર કરવો એનું નામ જ સાચો સ્નેહ કહેવાય.

દીનકરદાસ શેઠની વાર્તામાં આવે છે. કાચી સામગ્રી ધરીને વચનામૃત સાંભળવા ગયા, ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ ઠપકો દીધો કે, ગુણ-ગાન સાંભળવા માટે પ્રભુની ઉપેક્ષા કરવી એ યોગ્ય નથી. વેળાસર પ્રેમપૂર્વક શ્રીની સેવા કર્યા પછીજ વચનામૃત પાન કરવાનું આપે સુચવ્યું.

મુકુંદદાસ જેવા ભગવદીયનો દેહ અવન્તીકામાં છુટવાથી અવન્તીકાના પાપ દુર થયા અને તે પુણ્ય ક્ષેત્ર બન્યું. જેમ રૂક્મણીજીથી ગંગાજી પાવન થયા, તેમ અવન્તીકા મુકુંદદાસજીથી પાવન થઈ એમ શ્રીમુખે સરાહના કરી.

કૃષ્ણદાસે ફક્ત શ્રીનાથજીની ગાયો માટેજ પોતાનો પ્રાણ અર્પણ કર્યો. કૃષ્ણદાસે તો એવો અનુગ્રહ કર્યો કે જેમના પ્રતાપથી વૈષ્ણવોને હાલ પણ સુતકમાં દર્શન થાય છે. કારણ કૃષ્ણદાસે ગાયો માટે પ્રાણ ત્યાગ કર્યો એટલે કુંભનદાસજીને સુતક આવ્યું. તેમને દર્શનનો આટલો વિરહ ન થયો હોત તો હાલના સુતકી વૈષ્ણવોને દર્શનનો લાભ ન

મળત.

આ તો પુષ્ટિમાર્ગ છે, જેમાં સર્વસ્વનું સમર્પણ બ્રહ્મસંબંધ થતાંની સાથે થઈ જાય છે અહિં તો માથું મુકે તે માલ ખાય એવો સોદો પહેલે પગલે જ કરવાનો હોય છે જેમને સત્યાસત્ય સમજવા માટે ભગવાને બુદ્ધિ આપી હોય અને જેમના ઉપર પરમાનંદરૂપ શ્રી વલ્લભાધીશની કરૂણા હોય તેને શ્રદ્ધા અને વિશુદ્ધ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે

સર્વાર્પણ કર્યા પછી માહાત્મ્યની જરૂર રહેતી નથી. સતી સ્ત્રી પતિને પરણે પછી તેને પતિના સામર્થ્ય કે માહાત્મ્યની અપેક્ષા રહેતી નથી, તેને તો પોતાનો પતિ સર્વગુણ સંપન્ન દેખાય છે. તે તો દિન રાત અને સ્વપ્નમાં પણ સ્વામીના સુખના વિચારમાં જ રહે છે, સેવામાં એકરૂપ થઈ જાય છે. તેથી પતિ પ્રસન્ન થઈ પોતાનું સર્વસ્વ તેને સોંપ દે છે અને તેને આધિન બનીને રહે છે.

પુષ્ટિસ્થ પ્રભુ તો અંતર્યામી છે. શરણ સ્વીકારે અને સમીપ આવે એટલે પછી કંઈ જ કરવાનું રહેતું નથી એકવાર રોમરોમમાં એને બેસવાની જગ્યા આપો એટલે તે સદાય સમીપજ રહે છે. વાસ્તવમાં પ્રિયતમના સંબંધ શિવાયની તમામ ઝંઝટો પાપરૂપ હોવી જોઈએ કે જ ભૌતિક વ્રજિએ સુખ અગર દુઃખ અને તેના કારણ રૂપે ગણાતી હોય આપણે ક્યાં છીએ એનું પણ ભાન ભુલી ગયા છીએ. એનું જ આ પરિણામ છે કે પુષ્ટિમાર્ગના પ્રત્યક્ષ ફલરૂપ ભજનાનંદથી વંચિત રહીએ છીએ અને સંસારની અહંતા મમતાનાયક્કરમાં ફસાઈ રહ્યા છીએ. આ બધાનું કારણ આપણે સ્નેહ માર્ગનું સ્વરૂપ સમજ્યા નથી તે છે

પ્રીતમ પ્રીત હી તેં પૈયે ॥

યદ્યપિ રૂપ, ગુન, શિલ, સુધરતા ઇન બાતેં ન રિઝૈયે ॥

સતકુલ જન્મ, કર્મ શુભ લચ્છન વેદ પુરાન પઢૈયે ॥

ગોવિંદ બિના સ્નેહ સુઆલોં રસના કહાજું નચૈયે

શ્રી કાકા વલ્લભજી મહારાજનાં વચનામૃત

શ્રીવલ્લભજી મહારાજને આજ્ઞા કરી જો “પુરુષોત્તમકી એક પ્રહર સેવા સ્મરણ કરો, ઔર

શ્રીઆચાર્યજીકી એક ઘડી, પલ ક્ષણ એકાગ્ર મન હોય સ્વરૂપ ચિંતનકરે તો કૃતાર્થ હોય.” શ્રીઆચાર્યજીકો ફલ દેવેં મેં એસી સામર્થ્ય હૈ. તાસો પુરુષોત્તમ તેં શ્રીઆચાર્યજી ઉપર ભાવ રહે સો અધિક હૈ.

ઔર વૈષ્ણવપેં જબ ઇષ્ટભાવ આયો તબ જાનનો જો ઇનકું ફલ નજીક હૈ. એસે આજ્ઞા કીની. તાપેં એક વાર્તા કહી, જો શ્રીગુસાંઈજીકે પુત્ર શ્રીરઘુનાથજીકે સેવક હરજીવનદાસ સો રમનરેતીમેં જાયકે ભજન કરતે સો લીલકો સાક્ષાત્ અનુભવહોય જાય. સો સીત, વર્ષા, ધુપ, કછું લાગે નહીં ઔર અન્ન-જલ વિના ત્રીન-ચાર દિન ચોંહી નિકસ જાય. પરંતુ યા વૈષ્ણવકો તો કછુ બાધ ન કરે ચોથે-પાંચમે દિન સાવચેત હોય તબ ભૂખ લગે, તબ શહરમેં આવે સો ગામકે વૈષ્ણવ જાની રહે હતે સો વે વૈષ્ણવ ગામમેં આવે તબ જીનકો મિલે સોઇ લે જાયકે ઇનકો પ્રસાદ લિવાવે, સો પ્રસાદ લેયકે રમનરેતીમેં જાયકે રહે. સો યા વૈષ્ણવકી શ્રી હરિરાયજી તો અપને શ્રીઠાકુરજી, શ્રી વિઠ્ઠલેશરાયજીકી સેવા સીંગાર કરત હતે. સો તા સમે ખવાસને આયકે ખબર દીનો જો વૈષ્ણવ હરજીવનદાસ ઊઠ્યો હૈ સો ફલાની ડોકરીકે ઘર ગયો હૈ. સો આપ સુનિ પરંતુ સિંગાર છોડીકે કેસે આવે ? ઔ મનમેં વિચારી જો ડોકરીકે અબહી પ્રસાદ કહાંતે હોયગો ? રાજભોગકો સમય નહીં હૈ સો વૈષ્ણવકો સમાધાન કેસે હોયગો ! એસે મનમેં બિચારી સો સિંગાર કરિકે બાહિર પધારે તબ શ્રીહરિરાયજી વા ડોકરીકે ઘર પધારે ઔર પૂછી વહ વૈષ્ણવ આવે હતે વાકો કેસે સમાધાન કીનો ? તબ ડોકરીને કહી જો રાજ ! ઔરતો વા બખત કછુ બોહોત હતો નાંહી, પરંતુ ઠાકુરજીકે લિયે ખીરકો ડબરા સિદ્ધ કિયો હતો, સો વૈષ્ણવકે મોહોડે આગે ધરી દીનો સો ખીર લેકે વૈષ્ણવ ગયે.

તબ શ્રીહરિરાયજી સુનિકે બોહોત પ્રસન્ન ભયે ઔર કહે જો માર્ગ કો સિદ્ધાંત તેને હિં પાયો એર્સ કહીકે ઘર પધારે સોદુજે વૈષ્ણવઃ ને યહ બાત સુની તબ હરિરાયજી સો બિનતિ કીની, જો અપને માર્ગકી તો એસી રીતિ હૈ, જો સામગ્રી ભોગ ધરે બિના કાહુસો પ્રકાસ કરનો નાંહી, સો લેવેકીતો કેસે બને ? તબ શ્રીહરિરાયજી આજ્ઞા કીની જો તુ મકો શંકા ઉપજી સો ઠીક હૈ.તુ મ વો ડોકરીકે પાસ જાઉ તબ તુ મ્હારો સંદેહ મિટેગો તબ વા વૈષ્ણવ વહ ડોકરીકે ઘર ગયે સો ડોકરી સેવાતેં પહોચીકે મહાપ્રસાદ લેયકે સો વૈષ્ણવ

દેખતો ડોકરીકે પેટ ઉપર શ્રીઠાકુરજી આરોગત હૈ, ઐસે વૈષ્ણવકું દર્શન ભયે સો દર્શન કરિકે પીછે ફિરે, ઔર મનકો સંદેહ મિટિ ગયો વૈષ્ણવકે હૃદયમેં તો ઠાકુરજી બિરાજત હૈ યહી ભાવ નિકસ્યો. ઐસે આજ્ઞા કરી.

શ્રીઠાકુરજીકી સેવાતેં એકહી સેવા સિદ્ધ હોય. ગુરૂનકી સેવામેં પુરૂષોત્તમકી સેવા હું હોય તાસોં દોય સેવા સિદ્ધ હોય ઔર વૈષ્ણવકી સેવા તેં ત્રીન સેવા સિદ્ધ હોય હૈ. ક્યોં જો વૈષ્ણવકે હૃદયમેં શ્રીઠાકુરજી ઔર શ્રીગુરૂદેવ બિરાજત હૈ સો તામેં ત્રીન સેવા સિદ્ધ હોય ઐસે આપ આજ્ઞા કીની.

પ્રભુનું સુખ વિચારે તે ભક્ત

રાજનગરવાળા ગો. શ્રી રણછોડલાલજી મહારાજ એક વાર હાલાર પ્રદેશમાં પધાર્યા હતા. ધ્રાફા હવેલીમાં મુકામ કરીને બિરાજ્યા હતા, ત્યારનો આ પ્રસંગ છે. આપશ્રી સાદી અને સરળ ભાષામાં વચનામૃત કરીવૈષ્ણવ કર્તવ્ય સમજાવતા હતા, એ વખતે શ્રી માધવજીભાઈએ હાથ જોડીને વિનંતી કરી : ‘જે, જે, અમને ભક્તની વ્યાખ્યા કરીને સમજાવવાની કૃપા કરો, કે જેથી અમે ભક્તને ઓળખી શકીએ.’

માધવજીભાઈનો પ્રશ્ન સાંભળીને આપશ્રી પ્રસન્ન થયા અને આજ્ઞા કરી ‘ભક્તની ટૂંકી અને સાદી ઓળખાણ એ છે કે, “પ્રભુનું જે સુખ વિચારે તે ભક્ત અને ‘માબાપનું જે સુખ વિચારે તે પુત્ર’

‘કૃપાનાથ ! અમને એકાદું દષ્ટાંત આપીને સમજાવો કે જેથી ઝટ અમારે ગળે ઊતરે.’ માધવજીભાઈએ પ્રાર્થના કરી.

‘એક સમયની વાત છે. બે સ્ત્રીઓ ફૂવામાંથી જલ ભરીને પોતાને ઘેર જઈ રહી હતી, એવામાં એક ત્રીજી સ્ત્રી પણ એમની સાથે થઈ. ચાલતાં ચાલતાં પહેલી સ્ત્રીએ કહ્યું : “મારો દીકરો બહુ ડાહ્યો છે, ચતુર અને ચાલાક છે.” બીજી સ્ત્રીએ એના સુરમાં સુ : પૂરાવતાં કહ્યું : ‘મારો દીકરો પણ એવો જ હોશિયાર છે. એનું ગણું ઘળું જ મીકું છે એ ગાય છે, ત્યારે જાણે કોયલ ટહુકતી હોય એવું લાગે છે!’ ત્રીજી સ્ત્રી તો એ બંનેની વાત

યૂ પચાપ સાંભળતી એમની સાથે જઈરહી હતી. પહેલી સ્ત્રીએ એના સામું જોઈને પૂછ : “બહેન ! તું પણ તારા દીકરા વિષે કેમ કાંઈ કહેતી નથી ?” ત્રીજી સ્ત્રીએ ધીમેથી ઉત્તર વાળ્યો : “પણ બહેન ! એ તો સીધોસાદો છે. તમારા દીકરા જેવી એનામાં કશી વિશેષ આવડત નથી.” એ ત્રણેય સ્ત્રીઓની પાછળ પાછળ એક સાધુમહાત્મા જલનું કમંડલ ભરીને જઈ રહ્યા હતા અને ત્રણેયની વાતો સાંભળતા હતા.

પનઘટથી ગામ જરા દૂર હોવાથી ત્રણેય સ્ત્રીઓ ગામના ઝાંપા પાસે આવેલા એક વૃક્ષ નીચે જરા વિસામો ખાવા ઊભી રહી. એવામાં ગામમાંથી દોડતા દોડતા ત્રણ છોકરાઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. પહેલી સ્ત્રીનો છોકરો માની સામો નાચ કરીને એને રીઝવવા લાગ્યો, બીજાનો દીકરો અભિનય સાથે ગાવા લાગ્યો, અને ત્રીજાનો પુત્ર પોતાની માતાના મસ્તક ઉપરથી જલનો ભરેલો ઘડો લઈ પોતાના ખભા ઉપર મૂકીને માતાની આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યો. આ જોઈ ત્રણ સ્ત્રીઓમાંની પહેલી સ્ત્રીએ મહાત્માજીની સામી દ્રષ્ટિ કરીને પૂછ્યું : “મહાત્માજી ! આ ત્રણ પુત્રોમાંથી તમને કયો પુત્ર ચતુર લાગ્યો ?” “મહાત્માજીએ કહ્યું : “ક્યાં છે, ત્રણ પુત્ર ? મને તો માતાજીનું સુખ વિચારી એના મસ્તક ઉપરનો બોજો હળવો કરનાર એક જ પુત્ર દેખાય છે !”આનો ભાવ સમજ્યાને !.....જે માતાનો તનનો અને મનનો બોજો હળવો કરે તે પુત્ર, અને જે શ્રી ઠાકોરજીનો બોજો હળવો કરે, એઓશ્રીનું સુખ વિચારે તે ભક્ત !

પુષ્ટિમાર્ગમાં અન્યાશ્રય

લે. ડો. સોનીગરા ભરત કાંતિભાઈ, અમરાપુર (ધાનાણી)

“દરેક વૈષ્ણવોને ત્યાં ભગવદ્ વાર્તા થવીજ જોઈએ.” ચતુરબાપા એવો આગ્રહ રાખતા ગામમાં હવેલી ન હોવાથી ચતુરબાપાને ત્યાં ભગવદ્ વાર્તા થતી વૈષ્ણવો આ ભગવદ્ વાર્તાના રસનું પાન કરતા ચતુરબાપા પુષ્ટિ સિદ્ધાંતોને પોતાની આગવી શૈલી વાં સમજાવતાં. તેઓ પોતાની અમૃતમય વાણી વડે વૈષ્ણવોને ભગવદ્ રસમાં તરબોળ કરે. દરેક વૈષ્ણવો ચતુરબાપાને પુષ્ટિમાર્ગવિશેના સવાલ કરતાં અને ભગવદ્ વાર્તા થતી.

આજે વિઠ્ઠલદાસ સાવલિયાએ ચતુરબાપાને સવાલ કર્યો : “ચતુરબાપા ! આપણા પુષ્ટિમાર્ગમાં અન્યાશ્રમ વિશે ઘણું બતાવેલું છે તો તેના વિશે અમને કહો, તેથી અમે અન્યાશ્રય દોષ જાણીએ. અન્યાશ્રય એટલે શું ?”

ચતુરબાપાએ કહ્યું : “વિઠ્ઠલદાસ ! તેં ઘણો સરસ સવાલ કર્યો. પુષ્ટિમાર્ગમાં અન્યાશ્રયનું સ્વરૂપજાણવું જરૂરી છે ઘણાં વૈષ્ણવોને આ બાબતે જાણ નથી હોતી તેથી તને વિગતે અન્યાશ્રય દોષ વિશે જણાવું.”

પુષ્ટિમાર્ગમાં અન્યાશ્રય અને અસમર્પિત એ બન્ને મોટા દોષ છે. આ દોષ શ્રીઠાકોરજીની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગમાં રહેલી મોટી દિવાલ છે. તેનાથી વૈષ્ણવોએ બીતાં રહેવું જોઈએ આ અન્યાશ્રય દોષથી દુર રહેવા વૈષ્ણવોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

અન્યાશ્રય એટલે કે પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપનો આશ્રય છોડી બીજાનો આશ્રય કરવો તેને અન્યાશ્રય કહેવાય છે. લૌકિક રીતે જોઈએ તો જેમ સ્ત્રી પોતાના પરણેલ પતિને છોડીને બીજા પુરુષ સાથે મન લગાવે તો તેને વ્યભિચારિણી કહેવાય છે. એવી રીતે જીવ પણ ફળની આશાએ આમ તેમ ભટકવાના સ્વભાવ વાળા બને છે. તે પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપમાં શ્રદ્ધા ન રાખતાં અન્યમાં મન પરોવે છે તેથી તેને યોગ્ય ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી.

પુષ્ટિમાર્ગના સ્થાપક શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ “વિવેકધૈર્યાશ્રય” ગ્રંથમાં અન્યાશ્રયને ત્યજવાની આજ્ઞા કરી છે.

અન્યસ્ય ભજનં તત્ર સ્વતોગમન મેવ ચ ।
પ્રાર્થનાકાર્ય માત્રેપિ તતોન્યત્ર વિવર્જયેત્ ॥

પોતાના સ્વામીને મુકીને અન્ય દેવનું આરાધન ભગવાન વિના અન્ય દેવ પાસે પોતાની મેળે જવું, તેમજ કાર્યની સિદ્ધિ માટે અન્ય પાસે યાચના – આ ત્રણનો ત્યાગ કરવો.

ભક્તકવિશ્રી દયારામભાઈએ ભક્તિપોષણ ગ્રંથમાં અન્યાશ્રય વિશે ચોથા અને પાંચમ ચંદ્રાવળામાં જણાવેલ છે. શ્રી ગુસાંઈજીએ પણ વિજ્ઞાપ્તિમાં આજ્ઞા કરી છે કે અન્ત સંબધ ગન્ધોપિ કંદરા મેવ બાદ્યતે અન્યાશ્રયની ગંધ પણ માથુ કપાવવા જેટલ દુઃખદાયક છે.” માટે અન્યાશ્રયનો ત્યાગ કરવો આપણા માટે જરૂરી છે. અન્યાશ્રય દોષ શ્રીઠાકોરજીની કૃપા મેળવવામાં બાધક બને છે.

વિઠ્ઠલદાસ : ચતુરબાપા ! આપે અન્યાશ્રય દોષ વિશે તો ઘણું સમજાવ્યું પણ તેનું ઉદાહરણ અથવા વાર્તાથી સમજાવો તો વધુ સમજાય

ચતુરબાપા : તારી વાત બરોબર છે. ચોરાશી વૈષ્ણવોની વાર્તામાં દામોદરદાસ સંભલવાળાનો વાર્તાપ્રસંગ ઘણો સુંદર છે જે આપણને ઘણું કહી જાય છે અને અન્યાશ્રય વિશે જાણવા મળે છે.

એક સમયે શ્રીઆચાર્યજી દામોદરદાસ સંભલવાળાને ત્યાં પોઢ્યા હતા અને દામોદરદાસ ચરણસેવા કરી રહ્યા હતા ત્યારે આચાર્યશ્રીએ તેમને પૂછ્યું “દામોદરદાસ, તને તારા મનમાં કોઈ મનોરથ છે ?” ત્યારે દામોદરદાસે જવાબ આપ્યો. “મહારાજ ! મને તો આપના અનુગ્રહથી કોઈ વાતનો મનોરથ રહ્યો નથી.”

શ્રીઆચાર્યજીએ કહ્યું : “તારી પત્નીને પુછી આવ” ત્યારે દામોદરદાસે પત્ની પાસે જઈને કહ્યું : “તારે મનમાં કોઈ મનોરથ છે ?” ત્યારે પત્નીએ જવાબ આપ્યો : “બીજો તો કોઈ મનોરથ નથી, પણ એક પુત્રનો મનોરથ છે.” ત્યારે દામોદરદાસ શ્રીઆચાર્યજી પાસે આવ્યા અને કહ્યું “કૃપાનાથ ! સ્ત્રીને પુત્રનો મનોરથ છે.” ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ પોતે શ્રીમુખથી આજ્ઞા કરી કે તારી સ્ત્રીને પુત્ર પ્રાપ્ત થશે ત્યારપછી શ્રીઆચાર્યજી ત્યાંથી વિદાય થયા.

સમય પસાર થયો. દામોદરદાસની પત્ની ગર્ભવતી બની ત્યારે તે લતામાં એક જ્યોતિષ જોનાર આવ્યો. ત્યારે ઘણી સ્ત્રીઓ જોશ જોવરાવતી હતી. તેમાં

દામોદરદાસની પત્નીની દાસીએ જ્યોતિષોને પુછ્યું કે મારી શેઠાણીને પુત્ર થશે કે પુત્ર ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે પુત્ર થશે આ વાત દામોદરદાસના પત્ની જિજ્ઞાસા પૂર્વક સાંભળ રહ્યા હતા.

ત્યાર પછી કેટલાક દિવસો પછી શ્રીઆચાર્યજી જ્યારે ફરી વખત કનોજ પધાર્યા ત્યારે દામોદરદાસ ચરણ સ્પર્શ કરવા ગયા ત્યારે શ્રીઆચાર્યજીએ કહ્યું : “તું મને સ્પર્શ કરીશ નહિ, તને અન્યાશ્રય થયો છે.” ત્યારે દામોદરદાસે કહ્યું “મહારાજ ! હું કશું જાણતો નથી. ત્યારે આચાર્યશ્રીએ કહ્યું : “તું તારી સ્ત્રીને પુછ.” દામોદરદાસે બધી વાત જાણી અને આચાર્યશ્રીને કરી ત્યારે આચાર્યશ્રીએ કહ્યું : પુત્ર તો થશે પરંતુ મલેચ્છ થશે પછી શ્રીઆચાર્યજી આપ અડેલ પધાર્યા.

તેથી અન્યાશ્રય સમાન બીજો કોઈ દોષ નથી. જેમ એક પતિ છોડીને બીજો પતિ કરે તો સ્ત્રીનો સઘળો ધર્મ જાય તેજ પ્રકારે આપણે જો રંચક પણ અન્યાશ્રય કરીએ તો સઘળો ધર્મ નાશ થાય, તેથી આપણે સદા-સર્વદા અન્યાશ્રયથી બચતા રહેવું.

ભગવાનની વિનમ્રતા

લેખક : પ. ભ. ગોકળદાસ કે. પરીખ, દેવગઢબારીયા.

ભગવાન સર્વ શક્તિમાન, કર્તુ, અકર્તુ, અન્યથા કર્તુ હોવા છતાંય તેમના જેવી વિનમ્રતા ક્યાંય જોવા મળે તેમ નથી. ભગવાન જેવો કોઈ વિનય, વિનમ્ર, વિવેકી, દયાળુ અને દાની થયો નથી અને થશે નહીં.

રામાયણ અને શ્રીમદ્ ભાગવતના કેટલાય પ્રસંગો તો એવા છે કે વિધર્મીઓ અને નાસ્તિકોના હૃદય પણ પરમાત્મા આગળ ઝૂકી ગયાં છે. આ રહ્યા આવા કેટલાક પ્રસંગો :-

(1) ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ રાસમાં આવેલ ગોપીઓને કહે છે કે, હે ગોપીઓ, હું દેવોનું આયુષ્ય લઈને વારંવાર જન્મ ધારણ કરું તો પણ તમારું ઋણ ચૂકવી શકાય તેમ નથી

(2) સૂર્યગ્રહણ સમયે કુરુક્ષેત્રમાં યજ્ઞાર્થે એકત્રિત થયેલ ઋષિ મુનિઓને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે, “હું તમારો ઋણી છું. હું જે કાંઈ છું તે તમારી કૃપાને લીધેછું.”

(3) ભગવાનને છરી વાગે ખરી ? ભવિષ્યમાં દ્રૌપદીનું ચીરહરણ થવાનું હતું પરમાત્મા પાટો બંધાવી દ્રૌપદીનું ઋણ માથે ચડાવે છે અને ભવિષ્યમાં દ્રૌપદીની લાઠી ઢાંકી દ્રૌપદીના ઋણમાંથી મુક્ત બને છે.

(4) પાંડવોના રાજસૂર્ય યજ્ઞમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એકા પતરાળાં ઉપાડવાનું કામગીરી સ્વીકારે છે.

(5) બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશમાં કોણ મોટું છે તેની પરીક્ષા કરવા નીકળેલ ભૃગુ ઋષિનો અવિવેક જોઈને પિતા બ્રહ્મા ગુસ્સે થાય છે. અને મહેશ હાથમાં ત્રિશુળ લે છે ભૃગુ ઋષિ જ્યારે વિષ્ણુલોકમાં જાય છે ત્યારે ભગવાન નિદ્રાવશ હોય છે. “આ તો આખો દિવસ સૂઈ જરહે છે” એમ કહીને ભૃગુ ઋષિ ભગવાનને લાત મારે છે ભગવાન જાગે છે. ઋષિને જોઈને ભગવાન કહે છે, “હું નિદ્રામાં હતો તેથી આપના આગમનની મને ખબર ન પડી.” ભગવાન માફી માગે છે. “આપને વાગ્યું તો નથી ને?” એમ કહીને ભગવાન ભૃગુ ઋષિનો પગ દાબવા બેસી જાય છે.

(6) મહાભારતના યુદ્ધના અંતે માતા ગાંધારી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને શાપ આપે છે કે ‘તમારા કુળનો નાશ થશે.’ ભગવાન કહે છે કે, ‘દેવી, તમારો શાપ મને શિરોમાન્ય છે.’ ભગવાન પોતાના કુળનો નાશ કર્યા પછી જ સ્વધામમાં પધારે છે.

(7) દુર્વાસા મુનીની પાછળ જ્યારે સુદર્શન ચક્ર પડે છે ત્યારે દુર્વાસા ભગવાન પાસે જઈ પોતાને બચાવવા વિનંતી કરે છે. ભગવાન કહે છે કે ‘સુદર્શન મને વસ નથી અંબરીશ પાસે જઈ માફી માગો તો જ સુદર્શન પાછું ફરશે.’ જ્યારે દુર્વાસા અંબરીશની માફી માગે છે ત્યારે જ સુદર્શન પાછું ફરે છે. આમ પ્રભુ પોતાના ભક્તને પોતાના

કરતા વિશેષ મહત્વ આપે છે.

(8) રામાવતારમાં પણ ભગવાન રામ હનુમાનજીને કહે છે કે, “હનુમાનજી, તમારું ઋણ હું ચુકવી શકું તેમ નથી”

(9) ભગવાન રામે નારદજીને પતનમાંથી ઉગારવા તેમનું મુખ વાંદરા જેવું બનાવ હતું. નારદજી ભગવાનને શાપ આપે છે કે “તમારે પણ પત્નિના વિયોગનું દુઃખ સહન કરવું પડશે અને વાંદરાઓની મદદ લેવી પડશે અને શાપ આપ્યા પછી નારદજી પસ્તાય છે. પરંતુ ભગવાન રામ શ્રીનારદજીના શાપનો સ્વીકાર કરે છે.”

(10) રાવણ સાથેના યુદ્ધમાં ભગવાન રામ રાવણને બાણ મારી તેનું મસ્તક છેદે છે ત્યાં તો બીજું મસ્તક આવી જાય છે હાથ છેદતા બીજો હાથ આવે છે. વિભિષણ ભગવાનને કહે છે કે, “પ્રભુ, આપ જાણો છો છતાં મને જશ આપો છો. એકત્રીસ બાણ મૂકો દશ માથામાં મારો, વીશ હાથોમાં મારો અને એકત્રીસમું ડુંટીમાં મારો કે જ્યાં અમૃતનો કુંભ છે” ભગવાન વિભિષણનું ઋણ સ્વીકારવા અજાણ હોવાનો દેખાવ કરે છે.

(11) રામ શબ્દ લખી સમુદ્રમાં જ્યારે વાંદરાઓ પથ્થર નાખે છે ત્યારે તે બધાજ પથ્થર તરે છે. જ્યારે શ્રીરામ પથ્થર નાખે છે ત્યારે તે પથ્થર તરવાને બદલે ડુબે છે. ભગવાન રામ આ જોઈ નવાઈ પામે છે. હનુમાનજી કહે છે કે, “પ્રભુ, આપ જેને નાખો તે તરે નહીં પણ ડુબે.” આમ ભગવાન વાંદરોના હાથે ચમત્કાર સર્જાવી તેમનું માન વધારે છે.

(12) ભગવાન રામ સબરીને મળવા જાય છે અને તેના એઠાં બોર પ્રેમથી આરોગે છે. ભગવાન રસ્તો અને સલાહ પૂછી સબરીને માન આપી તેના ઋણી બને છે.

(13) ભગવાન કહે છે કે હું સદાય મારા ભક્તના હૃદયમાં રહું છું મારો ભક્ત જ્યારે ઊંઘે છે ત્યારે હું જાગું છું. મારો ભક્ત જ્યારે ચાલે છે ત્યારે હું એની આગળ દોડું છું.

(14) લંકામાં ભગવાનને જ્યારે નાગપાશથી બાંધવામાં આવે છે ત્યારે ભગવાન તેમના વાહન ગરુડજીને યાદ કરે છે અને ગરુડ ભગવાનને નાગપાશથી છોડાવે છે. આમ ભગવાન પોતાના કરતા પોતાના વાહનને વધારે મહત્વ આપી તેનું માનવધારે છે.

(15) ભગવાન તો ભક્તની જરૂરીયાત ઉભી થતાં, યાદ કરાતા, હુંડી લખાતા કેટલીક વખત સેવક બનીને પણ દોડતા આવ્યા છે. ભગવાન કહે છે કે, “મારું વચન મિથ્યા થાય પરંતુ મારા ભક્તનું વ્યન કદી પણ મિથ્યા નહીં થાય. ભગવાને મહાભારતના યુદ્ધમાં શસ્ત્ર નહીં પકડવાની પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરી ભિષ્મપિતામહની પ્રતિજ્ઞા પુરી કરવા શસ્ત્ર ધારણ કર્યું હતું”

(16) કલિયુગમાં માનવ જાતના કલ્યાણ અર્થે ચિંતીત શ્રીઆચાર્ય મહાપ્રભુજી સમક્ષ ભગવાને પધારી શ્રી આચાર્યશ્રીને અભય વચન આપ્યું કે, ‘આપ જેને અપનાવશો તેનો હું સ્વીકાર કરીશ’ આમ પોતાના કરતાં શ્રી આચાર્ય મહાપ્રભુનું ભગવાન મહત્વ વધારે છે જે પરમાત્માની વિનમ્રતાની અસીમ રેખાનો પુરાવો છે.

સંપત્તિ, સત્તા અને કીર્તિ વધતા માનવીમાં અભિમાનની માત્રાઓ વધે છે અને નમ્રતામાં ઓટ આવે છે. જ્યારે પરમાત્મા સર્વ શક્તિમાન હોવા છતાંય તેમની વિનમ્રતાનો જગતમાં જોટો મળે તેમ નથી.

અભિમાન માનવીને પતનના માર્ગે દોરે છે. વિનમ્રતા રાખવાથી જ અભિમાનનો નાશ થાય છે.

પરમાત્મામાં દઢ વિશ્વાસ રાખવાથી અને ભગવાનનો સદાય આશ્રય રાખવાથી આપણી બધી ચિંતા ટળી જાય છે. પરમાત્મા આપણા સ્વામી છે અને આપણે તેમના સેવક છીએ.

પોતાના ભક્તોના ઋણી બનવા ભગવાને કેટલાક ભક્તો પાસે માગીને લીધું છે જે

પરમાત્માની વિનમ્રતાની પરાકાષ્ટા બતાવે છે.

શ્રી આચાર્યજીના સ્વરૂપની ભાવના

પુષ્ટિના આનંદની ધારા સમા અનેક ગ્રંથોના ચિંતન-મનનમાંથી સમજાય છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનું સ્વરૂપ અનુભવ ગમ્ય છે. તેમાં મુખ્ય શ્રીદમલાજી દ્વારા શ્રીઆચાર્યચરણે સ્વયં પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ પ્રભુચરણ શ્રીગુસાંઈજીને કરાવ્યો એટલે શ્રીગુસાંઈજીએ શ્રીવલ્લભના નામ, રૂપ અને ગુણને સંસ્કૃતમાં ક્રમશઃ શ્રીસર્વોત્તમજી, શ્રીવલ્લભાષ્ટક અને સપ્તશ્લોકી વિ. પ્રગટ કર્યા, જેથી અધિકારી જીવોને તેનો અનુભવ થયો.

આ રીતે શ્રીઆચાર્યજીના જીવનચરિત્ર રૂપે શ્રી વલ્લભાખ્યાન બેઠક ચરિત્ર, શ્રીસર્વોત્તમજી, ષોડશ ગ્રંથ અને 84 વૈષ્ણવોની વાર્તાઓના એક એક અક્ષરમાં શ્રીઆચાર્યજી બિરાજમાન છે.

84 વાર્તાઓ, બેઠક ચરિત્ર, શ્રીસર્વોત્તમજી અને ષોડશ ગ્રંથ ઇત્યાદિ સાંપ્રદાયિક સાહિત્યમાં ચિત્તને હલાવી દે, પ્રેરણા આપે એવા પ્રબળ સંસ્કારો પાડનાર પ્રસંગોને તોટો નથી. ચિંતન, વાંચન અને મનન કરવા માટેના એ બહુમુલા ગ્રંથો છે એ ગ્રંથોમાંથી બુદ્ધિને પણ હૃદયની ભાષા વાંચવી પડે એટલી આનંદધારાઓ તે પ્રસંગોમાંથી ઝરે છે.

શ્રીઆચાર્યજીએ, પોતાના નિગૂઢ સ્વરૂપનો પ્રગટ અનુભવ પોતાના નિજસેવકોને કરાવ્યો, અને પોતાનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ શ્રીસુબોધિનીજીમાં પણ સ્થાપ્યું એટલે શ્રીગુસાંઈજીએ તે અનુભવસ્વભક્તોમાં પ્રગટ કરવા માટે, મહાનુભાવ ગોપાળદાસજીને દૈવી વાણીનું દાન ચર્વીત મુખમાં આપીને કર્યું એટલે તરતજ તેમના રોમરોમમ અલૌકિક કવિત્વશક્તિ સ્ફુરાયમાન થઈને અખંડ આનંદધારાની દિવ્ય સરિતા વહેવ લાગી, જેનું મહાનુભાવોએ “પુષ્ટિમાર્ગીય વેદ”ની અતિ ઊંચી ઉપમા આપી છે. ઉપરાંત સરળ ને સુંદર રીતે સમજાવ્યું છે કે વલ્લભાખ્યાનમાં ત્રિવેણી સંગમનો ભાવ સમજાવતાં જણાવ્યું છે કે : વલ્લભાખ્યાનમાં જે ગુજરાતી ભાષા છે, તે

શ્રીગોપાળદાસજીની વાણી છે, ને વ્રજ ભાષાના શબ્દો આવે, તે બધા શ્રીનાથજીની વાણી છે, અને સંસ્કૃત ભાષાના જે શબ્દો છે તે શ્રીગુસાંઈજીની વાણી છે

જેમ પ્રયાગમાં ગંગા, યમુના, સરસ્વતીનો ત્રિવેણી સંગમ છે. તેમાં ત્રણેનું પાર્ણ જલરૂપ છે, તેમ શ્રીવલ્લભાખ્યાનમાં હરિ, ગુરુ ને વૈષ્ણવની વાણીરૂપ અધરામૃત છે

શ્રીઆચાર્યજી અને પ્રભુચરણ (શ્રીગુસાંઈજી) ના ઇતિહાસ રૂપ ગ્રંથો, સર્વોત્કૃષ્ટ સાહિત્ય છે.

સદા આનંદ સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભ વિના પુષ્ટિપ્રભુની સર્વ રસમય લીલાનો પ્રાદુર્ભાવ શક્ય ન હતો. તે સુધા વિપ્રયોગાત્મક ને આનંદરૂપ હોવાથી કૃષ્ણરૂપ છે, તેનો વિલાસ સ્વતંત્ર નિરપેક્ષ છે, તેનાં સાત સ્વરૂપો નીચે મુજબ છે

(1) પુરૂષાકાર સુધા (મુખ્ય) (2) આનંદ સ્વરૂપ (3) પરમાનંદરૂપ ગૂઢ સ્ત્રીભાવ સ્વામિનીજી સ્વરૂપ (4) કૃષ્ણાશ્રય સ્વરૂપ ધર્મી-વિપ્રયોગાત્મક (5) વૈશ્વાનરરૂપ તાપાત્મક (6) વલ્લભ રૂપ લીલામધ્યપાતી દાસ્યરૂપ અને (7) વાક્યપતિ રૂપ ભક્તિમાર્ગાબ્જમાર્તંડ. આ સાતે સ્વરૂપથી આચાર્યજીના જુદા જુદા પ્રકરણનો સ્વતંત્રવિહાર ભાષા સાહિત્યમાં, અને ખાસ કરીને કીર્તનોમાં પણ બિરાજે છે.

આથી શ્રીવલ્લભાખ્યાન, કીર્તનો, ષોડશ ગ્રંથ અને વાર્તાઓરૂપી આચાર્યજીના આધિદૈવિક નિર્ગુણ ભાવાત્મક વિલાસ, રસનોય રસને ફલનું ય ફલ છે

પુષ્ટિમાં શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્ર વૈષ્ણવોની ગાયત્રી છે, તેમજ ષોડશગ્રંથ વૈષ્ણવોની ગીતા છે, અને શ્રીવલ્લભાખ્યાન પુષ્ટિમાં નવ વેદ છે તેનો પાઠ કરવાથી નવધા ભક્તિ સિદ્ધ થાય છે.

આ ભાવ પ્રાપ્તિમાં, કેવળ વિરહની ભાવના જ એક સાધનરૂપ છે. એમાં લીલાની ભાવના, સાધનરૂપ મટી જઈ ફલરૂપ થાય છે. અને તેમાં જ્ઞાન સ્વરૂપની ભાવના ગુણાનુવાદ ઇત્યાદી ગૌણ છે.

જેમ શ્રીમદ્ ભાગવત, શ્રીનાથજીનું સ્વરૂપ છે, તેમ આચાર્યશ્રીનાં દ્વાદશ અંગને તેના છ ધર્મો ને એક ધર્મી મળી 84 લીલાત્મક સ્વરૂપ શ્રી આચાર્યજીનું છે
શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના દ્વાદશ અંગ અને ભાવાત્મક લીલાનું વર્ણન શ્રીભાગવતજીમાં નીચેની વિગતે બીરાજે છે.

હૃદય, નિરોધ લીલાં – દશમ સ્કંધ.

મસ્તક, મુક્તિ – એકાદશ સ્કંધ.

બે હાથ, ઉત્તિ અને આશ્રય – સાતમો સ્કંધ

બે સ્તન, મન્વંતર અને ઇશાનુકથા – નવમો સ્કંધ.

બે સાથળ, પોષણ – પાંચમો ને છઠ્ઠો સ્કંધ

બે ભુજા-સર્ગ અને વિસર્ગ – ત્રીજો ને ચોથો સ્કંધ.

બે ચરણો-અધિકાર અને સાધન, પહેલો ને બીજો સ્કંધ.

આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ ભાગવતના દ્વાદશ સ્કંધમાં શ્રી આચાર્યજીના દ્વાદશ અંગોના ભાવો સમાયેલા છે. એ ભાવ જે ભક્તોના હૃદયમાં સ્થિર થાય, તેને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર અવશ્ય થાય છે; અને એ રીતે શ્રીઆચાર્યજી પણ પ્રભુસ્વરૂપનો અવશ્ય અનુભવ કરાવે છે.

જેમ શ્રીમદ્ ભાગવત વૈકુંઠમાં, નિત્ય ફલરૂપે બિરાજે છે, અને તે શુકદેવજી દ્વારા પૃથ્વીમાં સર્વોદ્ધારાર્થે પ્રગટ થયું. તેવી જ રીતે આ સુધા સ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી નિર્ગુણ લીલામાં સ્થિત છે. પુષ્ટિપ્રભુનો પ્રાદુર્ભાવ કેવળ નિઃસાધન જીવને માટે જ છે વ્રજ ભક્તોમાં પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન, ને ફળ પણ પ્રભુસ્વરૂપ સ્વતઃ જ છે. એ સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ કરવા તામસ પ્રકરણના પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફળ એમ ચાર અવાન્તર વિભાગો છે.

જેમકે સાધનાત્મક ગોવર્ધનલીલાનો અંગીકાર કરી વ્રજજનોને વ્યસનનું દાન કર્યું. પ્રમેયાત્મક ગોચારણાદિલીલાનો અંગીકાર કરી વ્રજવાસીઓને આસક્તિનું દાન કર્યું.

અને નિજસ્વરૂપ પ્રગટ કરી અનંત પ્રમાણાત્મક બાળલીલાનો સ્વીકાર કરી નિજજનોને પ્રેમનું દાન કર્યું આ પ્રમાણે નિઃસાધન વ્રજજનોને પ્રેમ, આસક્તિ અને વ્યસનનું દાન કરીને, બ્રહ્માનંદથી પણ અધિક ભજનાનંદાત્મક પુષ્ટિરસ રાસલીલાદિમાં પ્રવેશ કરાવી, અતિ ઉત્તમ ફળનું દાનકર્યું છે.

આજના ભર કલિકાલમાં પ્રમેયાત્મક પુષ્ટિસંપ્રદાયનો અનુભવ શ્રીઆચાર્યજીની કૃપા વિના અશક્ય છે. ઉપરાંત શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનાં રૂપ, ગુણ, વય, ભક્તવત્સલતા, આકાર, રીત-ભાત આદિ ધર્મો તેમજ વિવિધ ચરિત્રોનો ચોર્યાશી બેઠકો ને ચોર્યાશી વાર્તાઓમાં સમાવેશ થયેલો છે. એજ પ્રકારે શ્રીવલ્લભ દિગવિજયમાં વાણીમાધુર્ય, નિત્ય સેવાક્રમ, સત્ય, દયા, દીનતા, શાસ્ત્રાર્થશૈલી, કથાની તત્પરતા, પાકક્રિયા, આનંદિત સ્વભાવ, વિવેક અને વિરહ આદિ નિગૂઢ ભાવો સમાયેલા છે.

સારાંશ કે, શ્રીવલ્લભનું સાંગોપાંગ આંતરબાહ્ય સ્વરૂપ અને તેના ધર્મો, તત્ત્વો અને ભાવનાઓ પુષ્ટિના ગ્રંથોમાં વિદ્યમાન છે.-અસ્તુ

શ્રીવલ્લભ મહાપ્રભુ

આચાર્યચક્ર્યુ ડામણિ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યચરણ આ ભૂતલ ઉપર પ્રકટ થયા તેનાં અનેક કારણોમાં અસાધારણ કારણ એજ માલુમ પડે છે અને તે “ભજનાનંદ દાન” આ વિષયમાં મહાનુભાવ શ્રીહરિરાયચરણ ‘શ્રીવલ્લભ શરણાષ્ટક’ નામક અષ્ટકમાં આજ્ઞા કરે છે કે, ભજનાનંદ દાનાર્થ પુષ્ટિમાર્ગ પ્રકાશક: ‘ભજનાનંદના દાન માટે પુષ્ટિમાર્ગને પ્રકાશ કરનારા’ સારસ્વત કલ્પમાં નંદરાજીને ત્યાં પ્રભુનું પ્રાગટ્ય પણ ભજનાનંદના દાન માટે જ થયું હતું.

શ્રુતિઓ અને સ્મૃતિઓ પણ જે આનંદનો અનુભવ કરી શકતી ન હતી તે આજ્ઞાનો અનુભવ યશોદાસુતે સ્મૃતિઓને કુમારીકા સ્વરૂપે અને શ્રુતિઓને અન્યપૂર્વા ગોપ સ્વરૂપે અવતાર ધરાવી વ્રજમાં કરાવ્યો. આજે શ્વેતવારાહ કલ્પમાં તે જ મહારસનો આપણને અનુભવ થાય તે માટે શ્રીકૃષ્ણ જ શ્રીવલ્લભ સ્વરૂપે ચંપારણ્યમાં પ્રગટ થાટ છે. દૈવી જીવોના એવાં કયા સાધનો હશે કે આપણે માટે શ્રીવલ્લભ પ્રભુ પ્રગટ થયા ?

કંઈ પણ નહિ. પણ શ્રીઠાકોરજીની કરૂણા એ જ શ્રીવલ્લભ પ્રભુને પ્રગટ થવામાં બીજ છે. બીજ કારણિક: પ્રભુ(શ્રીસર્વોત્તમ) આ ભજનાનંદ, વિષયાનંદ અને બ્રહ્માનંદ કરત ક્યાંય અધિક છે. એટલું જ નહિ પણ તે પ્રાપ્ત કર્યા પછી કશું મેળવવાપણું રહેતું નથી ઇચ્છાપિધોનં કુરૂ પાદપલ્લવમ્ (શ્રીભાગવત) અર્થાત 'પ્રભુની ભક્તિ એ તમામ ઇચ્છાઓનું ઢાંકણું છે ઢાંકણું દેવાય પછી જેમ અંદરની વસ્તુ બહાર નીકળતી નથી તેમ પ્રભુની ભક્તિ તમામ એષણાઓને રોકી દે છે. જેને ભજનાનંદ પ્રાપ્ત થયો છે એવા ભગવદીયોનાં વચન ભ્રમરગીતમાં આ પ્રકારે છે : “અમારી મનની વૃત્તિઓ કૃષ્ણના ચરણકમળનો આશ્રય કરનારી, વાણી શ્રીકૃષ્ણનાં નામ લેનારી અને કાયા પ્રભુના પ્રણામાદિમાં સંલગ્ન બને”

આ ભજનાનંદનો સંપૂર્ણ અનુભવ વિપ્રયોગાગ્નિ સ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી જ્યાં સુ આપણને વિપ્રયોગનું દાન ન કરે ત્યાં સુધી અશક્ય જ છે તેથી જ મહાનુભાવ શ્રીહરિરાયચરણોએ “ભ્રમરગીતીય પદ્ય સંશયોચ્છેદ” નામક ગ્રંથની સમાપ્તિમાં કહ્યું છે કે: “નિ:સાધનોનું ધન કૃષ્ણ છે તે શ્રીકૃષ્ણનું ધન શ્રીમહાપ્રભુજી છે માટે શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપા થાય તો ભજનાનંદની પ્રાપ્તિ થાય” જેમ સારસ્વત કલ્પમાં ભગવાન અને વ્રજભક્તોનું જોડાણ કરાવનાર વેણુનાદ હતો તેમ અત્યારે કલિયુગમાં ભગવાન અને ભગવદીયોનું જોડાણ કરાવનાર સુધારૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી જ છે ભગવાનમાં આપણું ચિત્ત શી રીતે પરોવાય તે માટે શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીસુબોધિનીજી રૂપ મહાનિધિ આપણા ઉપર પધરાવ્યો છે. તેનું પરિશીલન કર્યા જ કરવું જોઈએ અને ભગવલ્લીલાનો આસ્વાદ શ્રીસુબોધિનીજીથી જ થઈ શકે છે. ભગવાનને લીલા કરવાનું પ્રયોજન પણ તે જ હતું કે તે દ્વારા જીવો પોતા તરફ આકર્ષાય.

ભજનાનંદ પ્રાપ્ત કર્યા વિના માનવજીવન નકામું છે માટે માનવજીવનને સફળ કરવા માટે ભજનાનંદ પ્રાપ્ત કરવો આવશ્યક છે. અને તે માટે શ્રીમહાપ્રભુજીનો આશ્રય કર્તવ્ય છે.

બંડીનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ

પ્રેષક : પ. ભ. મગનલાલ શામજીભાઈ ગોહેલ, ગોંડલ

ઉપરના શિર્ષકનો આ લેખ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં અથવા શ્રીમહાપ્રભુજીના વચનામૃતોનો કો પ્રમાણીત લેખ નથી. આ તો શ્રીવલ્લભની કૃપાથી હૃદયમાં સ્ફુરેલો એક ભાવ છે, જેને રજુ કરવાનું સામર્થ્ય પણ શ્રીવલ્લભે જ આપ્યું છે. તેમાં કોઈ ત્રુટી હોય તો ધ્યાનમાં ન લેવા પાઠકગણોને વિનંતી.

વર્તમાનમાં ભૂતલને શોભીત કરતાં બીરાજી રહેલા શ્રીવલ્લભવંશના ખૂમાચાર્ય બાલકો અને પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગના ભગવદી વલ્લભી વૈષ્ણવો જે “બંડી”પહેરે છે તે વૈષ્ણવતાના પ્રતિક રૂપે છે. બસો બાવન વૈષ્ણવોમાંનો એક પ્રસંગ છે જેમાં દયા ભવૈયાની વાર્તામાં આપણે સૌ વાંચીએ છીએ કે વૈષ્ણવતાનો વેશ ધારણ કરવાથી દયા ભવૈયાના શરીરમાંથી ચાર હત્યાઓ બહાર નીકળી ગઈ અને રાજા પણ રીઝ્યો. એ વાર્તા પ્રસંગમાંથી હૃદયમાં એવો ભાવ જાગૃત થયો કે આ બંડીમાં પણ શ્રીવલ્લભ ભાવાત્મક સ્વરૂપે બીરાજી રહ્યા છે. તેની જરા વિગત જોઈએ.

(1) આ બંડીમાં જે આઠ તની એટલે કે કસું છે તે અષ્ટ સખાઓના ભાવની છે

(2) આમાં જે છ કળીઓ છે. એ પ્રભુના છ ધર્મો-ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય છે.

(3) બંડીમાં મધ્યમાં જે પટ્ટી છે તે ચોલીના ભાવથી છે.

(4) બંડીની બે બાજુની બે બાયો છે, તે પુષ્ટિ અને મર્યાદાના ભાવથી છે. એમાં જે જમણી બાંહ છે તે પુષ્ટિભાવથી છે તે હાથ સેવા સમયે પવિત્ર થાય છે.

(5) કળીની ઉપરનો જે ભાગ છે તે સંયોગ અને વિપ્રયોગના ભાવથી છે.

(6) બંડીના જે ત્રણ ભાગ છે, તે સાત્વિક, રાજસ અને તામસના ભાવથી છે.

આ રીતે બંડીનો અલૌકિક ભાવ વિચારી આપણે સૌ વૈષ્ણવોએ બંડી અવશ્ય ધારણ કરવી જોઈએ.

॥ સોઈ રસના, જો હરિ – ગુન ગાવે ।

સોઈ રસના, જો હરિ-ગુન ગાવે ।

નેનનિ કી છબી યહે ચતુરતા, જો મુકુંદ-મકરંદહિં ધ્યાવે ॥૧॥

નિર્મલ ચિત્ત તો સોઈ સાંચો, કૃષ્ણ બિના જિહિં ઓર ન ભાવે ।

સ્રનનિ કી જુ યહે અધિકાઈ, સુનિ હરિ-કથા સુધારસ પાવે ॥૨॥

કર તેઈ જે સ્યામહિં સેવે, ચરનનિ ચલિ વુંદાબન જાવે ।

‘સૂરદાસ જૈયે બલિ વાકી, જો હરિ જુ સોં પ્રીતિ બઢાવે ॥૩॥

જે રસના-જીભ, ભગવાનનું ગુનગાન કરે છે તે જ સાર્થક છે. નેત્રની સુંદરતા અને ચતુરાઈ એ જ છે કે જે શ્રીઠાકોરજીના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરે છે-દર્શન કરે છે. (૧)

શ્રીકૃષ્ણ વિના જેને બીજું કંઈ ગમતું નથી તે જ ચિત્ત નિર્મળ અને સાચું છે અને જે શ્રવણ-કાન, ભગવાનની કથાનું અમૃતપાન કરે છે તે જ તેની મહત્તા છે. (૨)

જે હાથ ભગવાનની સેવા કરે છે, તે જ સાર્થક છે અને ભગવદ્ભામમાં ચાલીને જાય છે તે ચરણ પણ સાર્થક છે. ‘સૂરદાસજી કહે છે કે, જે ભગવાન સાથે પ્રીતિ વધારે છે, તેની ઉપર બલિહારી જઈએ. (૩)

પુષ્ટિ ભક્તિનો અધિકાર :

- પ. ભ. એક વૈષ્ણવ

અધિકાર એક મહત્વની વસ્તુ છે. અધિકાર વિના કાંઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી, કોઈ પણ વિષયમાં અધિકારની આવશ્યકતા હોય છે. અનધિકાર ચેષ્ટા ફળદાયક નથી હોતી.

ભગવદ્ ભક્તિ પણ અધિકાર વિના શક્ય નથી. ભગવત્કૃપા હોય તો જ એ અધિકાર પ્રાપ્ત થઈ શકે. યમેવૈષ વૃણુનેતેનલભ્ય એમ શ્રુતિ પણ કહે છે ભગવાન જેનું વરણ કરે તેને જ પરમફલ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર છે. તેમ જ પ્રમેય રત્નાર્ણવ નામક ગ્રંથના અધિકાર નિર્ણયમાં જણાવ્યું છે કે:-

“ભગવાનની પરમફળ આપવાની ઇચ્છાથી ઉદભવેલી કૃપા વડે શુદ્ધ પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ વિષયક રૂચી જેને થયેલી છે તેને અધિકારી જાણવો.” અર્થાત ભગવદ્ કૃપાથી જ અધિકારી થવાય છે. અને આ કૃપા શ્રીઠાકોરજીમાં એક ચીત્તથી તેના જ શ્રી ચરણોમાં પોતે પોતાના સર્વસ્વ સહિત સમર્પિત કરી દાસાનુદાસ બની જવાથી જ ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

પુષ્ટિભક્તિ માર્ગ એટલે પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ માર્ગ, પ્રેમ અને ભક્તિમાં કંઈ અંતર નથી. પ્રેમ વગર ભક્તિ નથી થઈ શકતી અને ભક્તિ વગર પ્રેમની ઉપલબ્ધિ થવી દુર્લભ છે. ભક્તિ વગર પ્રેમ પંગુ બન્યો રહે છે અને પ્રેમ વગર ભક્તિરૂપી સરિતા સૂકી રહે છે અર્થાત પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ જ સાચી ભક્તિ છે. આ પ્રેમ ભક્તિ ત્યારે જ સંભવી શકે કે જ્યારે નિષ્કામ ભાવનાથી કાર્ય થાય. પ્રભુથી કોઈપણ વસ્તુની આકાંક્ષા રાખ્યા વગર નિઃસ્વાર્થ ભાવથી પ્રભુને ભજવામાં આવે તો નિશ્ચય ભક્તિના અધિકારી થઈ શકાય

સર્વ પ્રથમ તો જીવને ભગવત્ કૃપા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા જાગૃત થાય છે પછી ધીરે ધીરે પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારબાદ પ્રપંચની વિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવાનમાં આસક્તિ વિશેષરૂપ ધારણ કરી લે છે. ત્યારબાદ પ્રભુના દર્શનમાં, સેવામાં, સ્વરૂપમાં, ધ્યાનમાં અને ભગવત ગુણાનુગાનમાં વ્યસન થઈ જાય છે અને પ્રભુના વગર ભક્ત એક ક્ષણ પણ રહી શકે નહીં એવી અલૌકિક અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. આવા ભક્તોને શ્રી સુબોધિનીજી તામસ ભક્ત કહે છે. ભક્તિ ભાવમાં સાત્વિક અને રાજસ કરતાં તામસ ભાવને મહિમા વધારે છે. જ્યારે લૌકિકમાં તામસ હિન છે. લૌકિક તામસી હઠાગ્રહી અને વ્યસની હોય છે. જેમ કે કોઈને ચાહ વગર ન ચાલે, કોઈને સીગરેટ, બીડી, અફીણ, તમાકુ, મદિરા વગેરેનું વ્યસન હોય છે. તેના વગર બધા જ કામો અટકી પડે. તેનાં વગર ચાલે જ

નહી એવા વ્યસનો હોય છે તેવી જ રીતે અલૌકિકમાં તામસ ભક્તોને પ્રભુનો જ આગ્રહ હોય છે. પ્રભુ વગર એક ક્ષણ પણ ન રહી શકે એવું અલૌકિક વ્યસન હોય છે. માટે તામસ ભક્તોની શ્રેષ્ઠતા કહેવામાં આવી છે.

હમેશાં એવી ભાવના રાખવી જોઈએ કે હે પ્રભુ ! હું તારો જ છું. ભલો અથવા બૂરો દુષ્ટ અથવા પાપી, ગમે તેવો છું. પરંતુ તારા શરણ સિવાય મારે માટે કોઈ માર્ગ નથી હું ગમે તેવો છું. પણ તું મને સ્વીકારી લે હું તો કેવળ તારો જ છું, નાથ ! હમેશાં આવી નિષ્કામ ભાવના રાખી પ્રભુની ભક્તિ કરીએ તો જરૂર તે એક દિવસે કહી દેશે કે હે ભક્ત, તું મારો છે અને હું તારો છું. એટલા માટે જ આપણા પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રીમદ્ આચાર્યચરણે કોઈપણ ફળની આકાંક્ષા વગર પ્રભુની સેવા કરવાની આજ્ઞા કરી છે. આપણા માર્ગમાં પ્રભુને બાલભાવથી સેવવાની રીતો બતાવવામાં આવી છે. જેવી રીતે માતા પોતાના બાળકનું નિષ્કામ ભાવે લાલનપાલન કરે છે, તેવી જ રીતે આપણે પણ આપણા પ્રભુને બાલભાવથી યથાશક્તિ લાડ લડાવવા જોઈએ.

જેવી રીતે શ્રીગોપીજનોએ પોતાનું સર્વસ્વ ત્યાગી કેવળ એક શ્રીકૃષ્ણમાં જ તલ્લીન થઈ ગયા હતાં તેવી જ રીતે આપણે પણ સંસારના સર્વ વિષયોને છોડી સ્વર્ગાદિ પરલોકની કામનાઓ છોડી, અરે ! મોક્ષની પણ કામના રાખ્યા વગર ભગવાનની સર્વાત્મ ભાવથી ભક્તિ કરવી જોઈએ જેઓ મોક્ષની કામના રાખે છે તેઓ નિર્ગુણ શુદ્ધ પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગના અધિકારી નથી.

પુષ્ટિભક્તને તો ભગવાન મોક્ષથી પણ અધિક ફળ આપે છે. જો આપણે મોક્ષ વગર અમુક પોતાની મનવાંછિત વસ્તુને માંગીએ તો શ્રી પ્રભુની સેવામાં અને તેમના પ્રેમમ જે આનંદ છે તેને મુક્તિમાં ક્યાંથી અનુભવી શકીએ ? જે આનંદ ભગવાનની સાથે લેવામાં છે તે આનંદ મુક્તિ યા મોક્ષમાં સ્વપ્ને પણ નથી. મુક્તિ એટલે બ્રહ્મમાં લીન થવું. બ્રહ્મમાં લીન થવામાં જીવ આનંદાનુભવ કરી શકતો નથી પરંતુ મોક્ષથી પણ અધિક પરમ ફળ જે ભગવદ્ કૃપાસાધ્ય છે તે તો અધિકાર હોય તો જ પ્રાપ્ત થઈ શકે.

આજ કારણથી પુષ્ટિમાર્ગ અને મર્યાદામાર્ગ એમ બે ભેદ માનવામાં આવે છે. સકામભાવના રાખીને તો મર્યાદામાર્ગમાં ભક્તિ કરી શકાય છે, પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગના દરવાજા પર આવવું હોય તો પહેલા સર્વસ્વ, અને પોતાની જાતને પ્રભુના ચરણોમાં સમર્પિત કરી બ્રહ્મસંબંધ લઈ ફક્તશ્રી પ્રભુની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ હૃદયમાં સ્થાપિત કરી દાસોહંની ભાવના રાખી દીનતા પૂર્વક ભગવત શરણાગતિ સિદ્ધ કરવી જોઈએ; અને પ્રભુ પાસે કોઈપણ પ્રકારની માંગણી યા સકામ પ્રાર્થના ન કરતાં પ્રભુ જ કરે છે તે જીવના ભલા માટે જ કરે છે, એમ ભાવના રાખવી જોઈએ.

પ્રભુ પોતાની કૃપાથી જીવ પર પ્રસન્ન થઈ પરમ ફળ આપવાની ઇચ્છા કરે ત્યારે જીવ અજ્ઞાનથી અલ્પ વસ્તુ માંગી લે છે, ત્યારે તેને તેવું જ ફળ મળે છે. માટે ત્રણે પ્રકારના દુઃખો સહન કરીને પણ પ્રભુ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરશે એમ પ્રભુ પર વિશ્વાસ રાખી ધૈર્ય રાખવું જોઈએ આ પ્રકારની જેની ભાવના છે તે જ ભક્તિમાર્ગનો અધિકારી થઈ શકે.

જેના હૃદયમાં સકામ અને સગુણ ભાવના છે તેને માટે નિર્ગુણ શુદ્ધ પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગન દ્વારા બંધ છે. પરંતુ ભગવાનના ચરણમાં પોતાને સમર્પિત કરી...હું બ્રહ્મ છું એવી ભાવના ન રાખતાં દીનતાથી.....= હું દાસ છું એવી ભાવના રાખી, સર્વત્ર સર્વાત્મભાવ રાખી. પ્રભુને ભજે છે તે જ સાચો અધિકારી છે. તેને જ ભક્તિમાર્ગનો અધિકાર છે.

નિગમ કલ્પતરોર્ગલિતં ફલમ્ – શ્રીમદ્ ભાગવત

વેદ અને ઉપનિષદો વિગેરે આપણા સનાતન ધર્મના શાસ્ત્રોના પ્રત્યેક પ્રસંગોમાં ભગવાનની લીલાઓ ઓતપ્રોત છે છતાં તેનો આસ્વાદ અને તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલું ફળ તે શાસ્ત્રો દ્વારા થતું નથી જેમકે દુધની અંદર દહીં, છાશ, માખણ, ધૂત એ બધાએ રસોનો સમાવેશ છે પણ તે વસ્તુઓને ઉપયોગમાં લેવી હોય તો દુધને ક્રિયા દ્વારા ગરમ કરી મેળવણ નાંખી દહીં કરવામાં આવે છે, તેમજ તેનું મંથન કરી દહીં છાશ, માખણ, ઘી, વિગેરે પદાર્થો થઈ શકે છે. પણ એકલા દુધમાં જ આ પદાર્થો રહેલા હોવા છતાં ગુણરૂપ બનતા નથી તેવી રીતે બધાંય શાસ્ત્રો ભાગવતરૂપ લીલાઓનું વર્ણન કરે

છે પણ તેનો મુખ્યત્વે સ્વાદ મળી શકતો નથી માટે વેદ, ઉપનિષદો વિગેરે શાસ્ત્રોનું મંથન કરી તેમાંથી શ્રીમદ્ ભાગવતરૂપી સારનું માખણ ઉત્પન્ન થયું છે. માટે તેનો ઉપયોગ સ્વાદમાં જે થાય તેવો ઉપયોગ દુધરૂપી બધાંય શાસ્ત્રોથી થતો નથી તેવી જ રીતે શેરડીના દાંડાના પ્રત્યેક અંશમાં ગળપણ ભરેલું છે પણ તે દાંડાના કકડાએ શીખ્ખે ચણાની પેઠે ચાવી ગળે ઉતારી જઇએ તો રસનો સ્વાદ આવે નહીં, તેમજ છોતરા પેટમાં જવાથી નવા રોગની ઉપાધી થાય. તેમજ શ્રીમદ્ ભાગવતરૂપ લીલા વગર બીજાં શાસ્ત્રોનું કેવળ અધ્યયન કરવાથી ભાગવતરૂપી રસનો અનુભવ થતો નથી.

આંબાના ઝાડમાં આંબાના ફળો લાગેલાં હોય છે. તે ફળનો આસ્વાદ આંબાના ઝાડના પ્રત્યેક પરમાણું પરમાણુંમાં ઓતપ્રોત છે, છતાંય આંબાના રસનો અનુભવ લેવો હોય તો આંબાના ઝાડનું ફળ કેરીતેને પકવી અંદરથી પોચી થાય પછી તેનો રસ વાડકીમાં કાઢી એનો સ્વાદ લેવામાં આવે તો આત્માને આનંદ આપે અને જીભને સ્વાદ લાગે અને શરીરને પુષ્ટિકારક થાય પરંતુ આંબાના ઝાડનાં છોતરાં અથવા પાંદડા ચાવીએ તો ગુણના બદલામાં ઉલ્ટી નવી રોગની ઉપાધી થાય આ ત્રણ દ્રષ્ટાંતોથી ભાગવત વેદ ઉપનિષદો વિગેરે શાસ્ત્રનું મંથન કરી અમૃત રસ ઉત્પન્ન થયું છે માટે જેને ભગવાનના પૂર્ણાનંદનોરસ સ્વાદ લેવો હોય તેને શ્રીમદ્ ભાગવત જ ઉપયોગી છે. ભાગવતના પ્રત્યેક અંગમાં જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય સહિત ભક્તિ બીરાજમાન હોય છે.

આપણા શ્રીમહાપ્રભુજીએ બધા વેદ ઉપનીષદ વિ શાસ્ત્રોનો સાર શ્રીમદ્ભાગવતમાં સુબોધિનીજી દ્વારા પ્રગટ કર્યો છે. માટે પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તિ જેમણે પ્રાપ્ત કરવી હોય તેમને માટે શ્રીમહાપ્રભુજી નિબંધમાં આજ્ઞા કરે છે કે “પઠનીય પ્રયત્નેન શ્રીભાગવત માદરાત.” આ શ્લોકમાં શ્રીમહાપ્રભુજી જણાવે છે કે જેમણે પુષ્ટીરસની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તેમણે આદર શ્રદ્ધાપૂર્વક સતત ભાગવતનો પાઠ કરવો

મેરે નરેશ તો મથુરેશ હૈ

કોટાવાળા નિ.લી.ગો. શ્રીરણછોડલાલજી મહારાજનો આ પ્રસંગ છે. કોટાનરેશ આપનો

સેવક હતો. તેની કુંવરીનો લગ્નપ્રસંગ આવ્યો પાણિગ્રહણ ગોધુલિક સમયે થવાનું નક્કી થયું અને સાંપ્રદાયિક રીવાજ પ્રમાણે આપને તે સમયે પધરાવવાનું પણ નક્કી થયું. તદનુસાર આપ ઉપર વિનંતી મોકલવામાં આવી. આપે આજ્ઞા કરી કે, “સેવાસે નિવૃત્ત હોઉંગો તબ આઉંગો” પાણિગ્રહણનો સમય જેમ નજીક આવતો ગયો તેમ વિનંતી મોકલવામાં આવી, પરંતુ આપનો એક જ ઉત્તર : “સેવાસે નિવૃત્ત હોઉં ગો તબ આઉંગો.”

છેવટે, કોટાનરેશ પોતે આવ્યો અને જાતે વિનંતી કરી, ત્યારે પણ આપે તો એ જ ઉત્તર આપ્યો : “સેવાસે નિવૃત્ત હોઉંગો તબ આઉંગો” ત્યારે કોટાનરેશે કહ્યું કે, “આપ જાનતે નહિ કે મેં કોટાનરેશ હું ?” ત્યારે આપે એટલી જ આજ્ઞા કરી : “મેં જાનતા હું કે તું કોટાનરેશ હે, લેકિન મેરે નરેશ તો મથુરેશ હે.”

આ આપના ભાવનું દર્શન કરી કોટાનરેશ તો પાણી પાણી થઈ ગયો. તેણે સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને વિનંતી કરી કે : “રાજ, અબ તો આપ જબ પધારો તબ મેરો મુહૂર્ત”

સેવાથી નિવૃત્ત થઈ આપ મોડા ઠેઠ દસ વાગે પધાર્યા પછી પાણિગ્રહણ થયું. આ ભાવ આપણા પુષ્ટિમાર્ગનું ધન છે. “અદેયદાનદક્ષ” શ્રીમહાપ્રભુજી, આ ભાવધનનું કૃપ કરીને દાન કરે ત્યારે કામ થાય. જીવ સાધને કરી કાંઈ પણ બની શકે તેમ નથી.

મહાનુભાવ શ્રીહરિરાયજી

મહાનુભાવ શ્રીહરિરાયજીનો પરિચય વૈષ્ણવોને આપવો એ દીપક લઈને સૂર્યર્ન ઓળખ આપવા સમાન છે. છતાં તેમ કરવું ઉપયોગી માની લખવામાં આવે છે

આપશ્રીનો જન્મ શ્રીમદગોકુલમાં સં 1647ના ભાદરવા વદિ પંચમીએ થયો હતો નાથદ્વારમાં બિરાજતાં શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી ઠાકોરજી આપશ્રીને માથે બિરાજતા હતા એટલે દ્વિતીયપીઠના શ્રીહરિરાયજી ટિકેત હતા. વિપ્રયોગના અનુભવાર્થ નાથદ્વારા પાસે ખિમનોર ગામમાં આપશ્રી બિરાજતા.

માલા-તિલકના સંરક્ષક શ્રીગોકુલેશજી શ્રીહરિરાયજીના ‘દીક્ષાગુરુ’ હતા. શ્રીગોકુલેશે શ્રીહરિરાયજીને નાની વયથી જ પોતાની પાસે રાખીને સંપ્રદાયનું સર્વસ્વ ગણાત ‘ભાવ’ માં નિમગ્ન કર્યા હતા. ભાવોભાવનયા સિદ્ધિ: સાધનં નાન્યદિષ્યતે આ શ્રીમદાચાર્યચરણના વચનામૃતને શ્રીગોકુલેશે પોતાનું જીવનધ્યેય ગણ્યું હતું અને આનો દિવ્ય વારસો શ્રીહરિરાયજીમાં ઉતરી આવ્યો હતો. એટલે શ્રીગોકુલેશ અને શ્રીહરિરાયજીના ગ્રંથોમાં ‘સહસ્રીભાવના’ પ્રધાન ગ્રંથ છે. બીજા પણ લીલાભાવના, સ્વરૂપભાવના, ભાવભાવના વગેરે અનેક ભાવનાના-ગ્રંથો સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીના વાણીરૂપી સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરવા માટે મહાનુભાવ શ્રીહરિરાયજીની વાણી સરલ ઉપાય છે. જો કે “તદુક્તમપિ દુર્બોધં.” એ વાક્યાનુસાર સર્વોત્તમસ્તોત્ર જપપાઠ ઉત્તમ સાધન છે. સર્વ સાધારણને શ્રીમહાપ્રભુજીની ગૂઢ વાણી સમજવામાં આવે તે માટે શ્રીહરિરાયજીનું સાહિત્ય અવલોકવું જરૂરી છે. જોકે સર્વોત્તમાદિ દ્વારા આચાર્યોપાસના વિના સંપ્રદાય સમજવો એ એકડા વિનાનાં મીંડા જેવા ઉપાયો છે. પરંતુ આચાર્યોપાસના પછીનો બીજો નંબર શ્રીહરિરાયજીના સાહિત્યને જ મળે તેમ છે.

શ્રીહરિરાયજી 120 વર્ષ પર્યંત ભૂતલ ઉપર બિરાજ્યા હતા અને લગભગ નાના-મોટા 350 ગ્રંથો આપશ્રીએ રચ્યા છે. અત્યારે છેક નાના ગામડામાં પણ વૈષ્ણવો રાત્રિએ ભગવદવાર્તા કરે છે, તેમાં શિક્ષાપત્રનું વાંચન મુખ્ય હોય છે.

શિક્ષાપત્રોની ભાષા એવી સરળ અને તત્વ ભરપૂર છે કે સંપ્રદાયથી દૂર ભાગતે મનુષ્ય પણ આખરે તેના શ્રવણ-મનનની પુષ્ટિસંપ્રદાયમાં રંગાય જાય છે. એમ સાંભળ્યું છે કે શ્રીજીવનપ્રભુની આજ્ઞાથી શ્રીછગનલાલ શાસ્ત્રીજી નિત્યશઃ રાત્રિએ ભગવન્મંડલીમાં શિક્ષાપત્રો વાંચતાસંપ્રદાયમાં શ્રીછગનલાલ શાસ્ત્રીજીનું સ્થાન મોખં છે. સાંપ્રદાયિક સાહિત્ય સમજવામાં વિદ્રતાની સાથે દીનતા-આદ્રતા વગેરેની પણ આવશ્યકતા છે અને તે શિક્ષાપત્રોથી પ્રાપ્ત થાય છે. અત્યારે ભાવુકોના હૃદયમાં વિદ્વાનોને સ્થાન નથી, તેમ વિદ્વાનોના હૃદયમાં ભાવુકો નગણ્ય છે પરંતુ આ બંનેને

સુમેળ મહાનુભાવ શ્રીહરિરાયજીમાં હતો અનેતેથી જ તેઓશ્રીની વિદ્વતા અને ચાહના સંપ્રદાયમાં વ્યાપક બની છે

શ્રીહરિરાયજી મહાનુભાવ કહેવાય છે એટલે કે તેઓશ્રીને અલૌકિક સામર્થ્યરૂપ મહાન સિદ્ધિ પ્રાપ્ત હતી. આ વાતમાં એક પ્રસંગ આ પ્રકારે છે કે ખિમનોરમાં આપશ્રી નિજ અંતરગજનો સાથે નિત્ય રહસ્યવાર્તા કરતા તેમાં એક રાજકુંવરીમાં ‘રસ’ શબ્દનો લૌકિક વાસનાનુસાર અર્થ સ્કુર્યો અને શ્રીહરિરાયજીના એકાંતમાં ગઈ જો કે, આપશ્રી તો સર્વજ્ઞ હોવાથી પ્રથમથી જ બધું જાણતા હતા છતાં સમય ઉપર જ તેણીની ભ્રમણાનું નિરાકરણ કરવાના ઉદ્દેશથી તેમની સાથે એકાંતમાં વાત કરી અને નિજ અલૌકિક સામર્થ્યથી પોતામાં શ્રીચશોદાજીનું સ્વરૂપરાજકુંવરીને દેખાડ્યું. શ્રીબાલકૃષ્ણ સ્તનપાન કરી રહ્યા છે, એવાં પણ દર્શન થતાં જ રાજકુંવરીની ભ્રમણા દુર થઈ અને આ પ્રસંગ નિમિત્તે આપશ્રીએ ‘કામાખ્યદોષ વિવરણ’ નામનો ગ્રંથ પ્રકટ કર્યો

વૈષ્ણવોની મંડલીમાં બેસી ભગવચ્ચર્યા કરવાનું આપશ્રીને અત્યંત પસંદ હતુંડાકોરમાં શ્રીરણછોડરાયજીને આપશ્રીએ જ પાટ બેસાડ્યા છે.

કીટભ્રમર ન્યાયે સેવા કરતાં કરતાં આ જ દેહમાં અલૌકિક સામર્થ્યાદિનો અનુભવ થવ લાગે છે એવી માન્યતા સામ્પ્રદાયિક ગ્રંથોમાં અનેકત્ર આપશ્રીએ પ્રકટ કરેલી છે જેમ કીડો ભ્રમરીનું ધ્યાન કરતાં કરતાં તદ્દ્રૂપ થઈ જાય છે તેમઅથવા કાચો ઘડો જલ લાવવાનું કામ કરી શકતો નથી, પણ તે જ ઘડો પકવ થયા પછી જલ લાવવાનું કામ કરી શકે છે, તે જ પ્રકારે જે શરીર પ્રાકૃત સામર્થ્યવાળું છે તેમાં અપ્રાકૃત સામર્થ્ય આવવાથી ભગવદ્ વિયોગાગ્નિને સહન કરી પછીથી અપ્રાકૃત સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ પણ કરે છે.

‘રસિક’ ‘હરિધન’ ‘હરિદાસ’ વગેરે છાપથી આપશ્રીએ કીર્તનસાહિત્ય પણ ઘણું રચેલું છે

મેવાડમાં શ્રીદ્વારકાધીશ, શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી, શ્રીનવનીતપ્રિયજી અને શ્રીનાથજી એ ચારેય સ્વરૂપો વ્રજમાંથી પધારશે એવું ભવિષ્ય શ્રીહરિરાયજીએ ભાખ્યું હતું તદનુસાર

સાં.1726,27 અને 28 ના અનુક્રમે શ્રીદ્વારિકાધીશ, શ્રીવિકલનાથજી અને શ્રીનાથજી મેવાડમાં પધાર્યા છે.

આપશ્રીની વૈષ્ણવો ઉપર અનહદ પ્રીતિ હતી હરજીવનદાસ નામના એક વૈષ્ણવ કે જેમને 'માનસી' સિદ્ધ હતી અને પંચમગૃહના શ્રીરધુનાથલાલજીના સેવક હતા રાત-દિવસ એકાંતમાં ભગવલ્લીલાનો રસ અનુભવ કરતા મહાનુભાવ શ્રીહરિરાયજીની આ હરજીવનદાસ ઉપર ઘણી પ્રીતિ હતી. એટલે તેઓ ગોકુલમાં ક્યારેક આવી ચડે ત્યારે તેમને પ્રસાદ લેવાની વ્યવસ્થા કરી આપવા માટે સર્વ વૈષ્ણવોને કહી રાખેલું. એક વખત તે હરજીવનદાસ ગોકુલમાં આવી ચડ્યા, ત્યારે શ્રીહરિરાયજીને ખબર આપવામાં આવી. પણ તે સમયે પોતે શ્રીઠાકોરજીને શુંગાર કરી રહ્યા હતા એટલે સેવકોને આજ્ઞા કરી કે તપાસ કરો કે તેઓ ક્યાં ગયા ? હરજીવનદાસ અહીંથી નીકળીને એક ડોકરીને ઘેર જઈ ચડ્યા. ડોકરીએ તરત જ પ્રભુને ધરવા માટે તૈયાર કરેલો ખીરનો ડબરો હરજીવનદાસને ધરી દીધો. પ્રસાદ લઈને તે તો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. પછી સેવકોએ સમાચાર આપતાં શ્રીહરિરાયજી આ ડોકરીને ત્યાં પધાર્યા અને પૂછ્યું “હરજીવનદાસના શા સમાચાર છે ?” ડોકરીએ જે બન્યું હતું તે નિવેદન કરત શ્રીહરિરાયજીએ જે આજ્ઞા કરી તે ઘણી ચોટની છે : ડોકરી મારગનો સિદ્ધાંત તેને હી જાન્યો જેમ શ્રીગુસાંઈજીની આજ્ઞાથી સત્યભામા બેટીજીએ શ્રીનક્ષત્રપ્રિયજીને ધરવાનો રાજભોગનો થાળ રાજાઆશકરણને લેવરાવી દીધો, અને જેમ શ્રીઠાકોરજીને સમર્પવાની સામગ્રી શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીકૃષ્ણચૈતન્યને લેવરાવી દીધી, તેમ ડોકરીએ પણ કર્યું ! તાત્પર્ય એ છે કે, તાદશીજનમાં પ્રભુ જ બિરાજીને આરોગે છે આપશ્રીએ આમાં વૈષ્ણવનું અલૌકિક સ્વરૂપ સંપ્રદાયને બતાવ્યું છે આપશ્રીની નિજગુરુભક્તિ, શ્રીમહાપ્રભુજી ઉપરનો દૃઢવિશ્વાસ અને નિધિસ્વરૂપોનું સ્વહૃદયમાં સ્થાન એ બધું આપણે સૌએ ગ્રહણ કરવા જેવું છે.

પુષ્ટિમાર્ગ વૈદિક બિનસાંપ્રદાયિક, માનવતાવાદી અને વૈજ્ઞાનિક માર્ગ છે.

લે. શ્રી ગોકળદાસ કે. પરીખ, દેવગઢબારીયા

વૈજ્ઞાનિકોએ જગતના લોકોના ભૌતિક સુખ-સગવડ માટે અવનવી શોધખોળો કરી છે. તેઓ ચીજવસ્તુઓના અણુ અને પરમાણુ તત્વોનો અભ્યાસ કરે છે અને પ્રયોગો દ્વારા અવનવા સાધનો અને યંત્રો બનાવે છે. મંત્રના યુદ્ધમાં જે થતું હતું તેને સત્ય માટે તેઓએ યંત્રો દ્વારા મંત્ર યુગની સિધ્ધિઓ હાંસલ કરી છે. તેઓ અનેક રહસ્યો શોધી શક્યા છે પરંતુ જીવાત્મા સંબંધી તેઓના પ્રયોગો અને શોધખોળ અસફળ રહી છે. તેઓએ આત્માના અને પરમાત્માના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરી, હાથ ધોઈ નાખ્યા છે. માનવીના આધ્યાત્મિક સુખ માટે અને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે તેઓ કંઈ જ કરી શક્યા નથી. તેમનું ક્ષેત્ર આજદિન સુધી મર્યાદિત રહ્યું છે.

જે ક્ષેત્ર વૈજ્ઞાનિકો માટે અજ્ઞાત રહ્યું છે તે ક્ષેત્ર વેદ ધર્મના આધારે શ્રીઆચાર્ય મહાપ્રભુજીએ આજથી લગભગ 500 વર્ષ પહેલાં સિદ્ધ કર્યું છે. આપશ્રી દૈવી જીવોના ઉદ્ધાર અર્થે પ્રભુ ઇચ્છાથી ભૂતલપર પ્રગટ થયા હતા આપે જોયું કે જગતના જીવ કેવળ મોજશોખમાં જીવન વ્યતિત કરી રહ્યા છે. આ જીવો શાન-ભાન ભુલી ગયા છે, પોતાના સ્વરૂપને અને પરમાત્માને પણ ભૌતિકવાદમાં ભુલી ગયા છે. વૈદિક ધર્મો આજે મૃતપ્રાય બન્યા છે. જગતના પ્રવર્તમાન કોઈ પણ ધર્મ દ્વારા તેમનો ઉદ્ધાર થવો આપને અસંભવિત જણાયો.

સંવત 1549 ને શ્રાવણ સુદ 11 નો દિવસ છે. સ્થળ છે યમુના નદીનો ગોવિંદઘાટ. આપ ચિંતનમય બની ગયા છે. આપના હૃદયમાં ચેન કે શાંતિ નથી આપનું કર્તવ્ય યાદ કરી આપશ્રી પ્રભુના શરણ માટે વિનંતી કરી રહ્યા છે, અને “શ્રીકૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ” નો જપ કરી રહ્યા છે. મધ્ય રાત્રિ વિતતા આપશ્રીના માનસપટ પર પ્રકાશ પથરાય છે. આપશ્રીએ પ્રકાશપુંજ જોયો અને પ્રકાશપુંજની મધ્યમાં પ્રભુના આપે દર્શન કર્યા. આપશ્રીના મુખારવિંદમાંથી “અધરં મધુરમ્, વદનં મધુરમ્” શ્લોક સરી પડે છે. શ્રીઠાકોરજીએ આપશ્રીને ‘નિર્ગુણ ભક્તિનો કૃપામાર્ગ’ દર્શાવ્યો. પ્રભુએ આપને કહ્યું : “નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગ જગતમાં પ્રકટ કરો અને મારા શ્રીઅંગમાંથી પ્રકટેલા સર્વ દૈવી જીવોને આપ શરણે લઈ મને સોંપજો, હું તેમને કદી તરછોડીશ નહીં,” આપશ્રીને

શ્રીઠાકોરજીએ પંચાક્ષર મંત્ર સહિત ગદ્યમંત્ર આપ્યોઆપે પ્રભુને કહ્યું, “આપે બતાવેલો નિર્ગુણ ભક્તિ માર્ગ પુષ્ટિમાર્ગના નામે ભૂતલ પરહું પ્રકટ કરીશ” આપે શ્રીઠાકોરજીને મિસરી આરોગાવી અને કેસરી રંગેરંગેલું પવિત્રું ધર્યું.

આમ આત્મા અને પરમાત્માના મિલનનું રહસ્ય આપે પ્રાપ્ત કર્યું પુષ્ટિમાર્ગમાં સાધન અને સાધ્ય એકજ છે અને તે છે શુદ્ધ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ. બીજે દિવસે આપે પ્રથમ આપના પ્રિય શ્રી દામોદરદાસજીને બ્રહ્મસંબંધ કરાવ્યું આ પ્રમાણે આપે સંવત 1549ના શ્રાવણ સુદ 12 ના રોજ પુષ્ટિમાર્ગની સ્થાપના કરી દીનતા, સ્નેહ, સેવા અને સમર્પણના નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગના આપ સંસ્થાપક બન્યા આપે પુષ્કળ શારીરિક શ્રમ ઉઠાવી ત્રણ વખત ખુલ્લા પગે ભારતભરની યાત્રા કરી. આપે ચારે વર્ણના અનેક દેવી જીવોને અપનાવી શરણે લીધા જેમાં પછાત જાતિ અને વિધર્મીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. આપે અનેક ચોર લુંટારાઓ અને હિંસા આચરનારાઓને શરણે લઈ સદમાર્ગે વાળી સમાજ સુધારકનું કાર્ય કર્યું આમ આપે બિન સાંપ્રદાયિકતાના અને માનવતાવાદી બની માનવધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. આપે ઠેર ઠેર શ્રીમદ્ ભાગવતની કથાઓ કરી કે જે સ્થળો આજે આપની બેઠકો તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. વિદ્યાનગરની ધર્મ સભામાં આપે નાની ઉંમરે 28 દિવસ ચર્ચા કરીને શ્રીમદ્ ભાગવત, વેદ, ગીતા અને બ્રહ્મસુત્રને પ્રામાણિક ઠેરવી ધર્મ વિજય મેળવ્યો અને શુદ્ધાદ્વૈત સિદ્ધાંત સ્થાપિત કર્યો અને મહાપ્રભુ, જગતગુરુના નામે પ્રસિદ્ધ થયા. આપનો કનકાભિષેક યોજવામાં આવ્યો. આપે માત્ર સાત દેવી સોનામહોર રાખીને બાકીના સુવર્ણનું દાન કરાવ્યું

આપે અનેક દેવી જીવોને શરણે લઈ બ્રહ્મસંબંધ કરાવ્યો. બ્રહ્મસંબંધ દ્વારા જીવને શ્રીઠાકુરજી સાથે સંબંધ યોજાય છે

આપ અગ્નિ સ્વરૂપ હોવાથી શરણસ્થ જીવના દોષો અને પાપનો નાશ કરે છે.

જળ અને ગાય પવિત્ર મનાય છે. મન અને બુદ્ધિની શુદ્ધતા અને એકાગ્રતા માટે શરીરને સ્નાન આદિ ક્રિયાથી શુદ્ધ કરવું આવશ્યક છે શરીરની શુદ્ધતા અને સ્પર્શની સારી-મીઠી અસર વૈજ્ઞાનિકોએ અને સર્જનોએ પણ સ્વીકારી છે. સ્થળની શુદ્ધિ માટે ગૌ

માતાનું છાણ આવશ્યક છે. ગૌમુત્ર ઘણાખરા રોગોના નિવારણમાં મહત્વપૂર્ણ સાબિત થયું છે. બ્રહ્મસંબંધ દ્વારાજીવાત્મામાં દીનતા, સ્નેહ, સેવા અને સર્વ સમર્પણનો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. આમ પુષ્ટિમાર્ગમાં બ્રહ્મસંબંધ અને આચરણમાં વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિ રહેલ છે.

પુષ્ટિમાર્ગ વૈદિક માર્ગ છે. આ માર્ગ બધાજ વર્ગના લોકો માટે સુલભ છે. કર્મ અને જ્ઞાનમાર્ગમાં મનુષ્યને પોતાનાજ બળનો આશ્રય કરવો પડે છે. જ્ઞાનનો માર્ગ કઠીન છે અને તેનાથી સાધકમાં અભિમાન આવે છે અને તેથી વૈરાગ્ય પ્રકટ થવો મુશ્કેલ બને છે. આથી આ કળીકાળમાં નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગ યાને પુષ્ટિમાર્ગ જ શ્રેષ્ઠ અને સરળ છે. આ માર્ગ માનવતાના સિદ્ધાંત પર રચાયેલો છે અને તે બિનસાંપ્રદાયિક પણ છે. આપણા મન, કર્મ અને વચનમાં સાકર જેવી મીઠાશ હોય અને માખણ જેવી કોમળતા હોય તો જગતમાં ક્યાંય હિંસા, અશાંતિ, અન્યાય અને દુઃખ જોવા મળે નહીં, અને જગતમાં સુખ, શાંતિ ન્યાય અને સમાનતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાય. અતિશય ભૌતિક સુખમાં પણ આજે મન અને હૃદયની શાંતિ માનવને મળતી નથી આથી જ આજે પશ્ચિમના ધનાઢ્ય દેશોમાં ભક્તિમાર્ગનો ફેલાવો થઈ રહ્યો છે.

આમ પુષ્ટિમાર્ગ વૈદિક માર્ગ છે, બિન-સાંપ્રદાયિક માર્ગ છે, માનવતાવાદી અને વૈજ્ઞાનિક માર્ગ છે. આધ્યાત્મિક સુખ, શાંતિ પ્રાપ્ત કરવાનો અને પરમાત્માની પ્રાપ્તિનો આ જ એક અતિ સરળ માર્ગ છે. સત્ય, અહિંસા, સમાનતા, સદ્ભાવ, સદાચાર, દયા, અપરિગ્રહ, ત્યાગ, દીનતા, સેવા અને સમર્પણના વિવિધ ધર્મોના સિદ્ધાંતો પુષ્ટિમાર્ગના આચરણમાં રહેલાં છે આ માર્ગ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રી પ્રભુના આદેશથી સ્થાપવામ આવેલ હોવાથી તે પ્રામાણિક અને સર્વ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે.

ભગવાન પાસે માગણી કરવી કે ન કરવી ?

લેખક:- પ.ભ. ગોકળદાસ કે. પરીખ, દેવગઢ બારીયા

“ પ્રાર્થનીયો ભગવાન તદ્ ભક્તો વા ।

ભગવાન કે ભગવાનનો ભક્ત જ પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય છે.

પ્રાર્થનાના બે પ્રકાર છે.

- (1) માગણી ની રૂપવાળી
- (2) વિજ્ઞપ્તિ કે વિનંતીના સ્વરૂપવાળી

પ્રાર્થના એટલે “મને આટલું આપો” એવી ભાવનાથી વારંવાર માગણી કરવી.
કોઈ પણ જાતની માગણી વિના અથવા મનમાં કોઈપણ કારણ-રાખ્યા વિના પોતે જે જાણે છે એજ સ્વરૂપનું નિવેદન કરવામાં આવે તેનું નામ વિજ્ઞપ્તિ

“નાથ, હું તમારો છું. આપના શરણે આવ્યો છું, મારો સ્વીકાર કરો,” આ પ્રમાણે પ્રભુને નિવેદન કરવામાં આવે તેનું નામ વિજ્ઞપ્તિ

દૈન્ય ભાવથી કરેલી પ્રાર્થના ભક્તિરસનું પોષણ કરે છે, જ્યારે માગણીના સ્વરૂપમાં પ્રાર્થના કરવાથી ભક્તિ રસનું શોષણ થાય છે

પ્રશ્ન એ છે કે ભગવાન પાસે માગણી કરવી જોઈએ કે નહીં ?

- * આપણામાં કહેવત છે કે ‘માગવું અને મરવું’ બરાબર છે.
- એવી પણ કહેવત છે કે “માગ્યા વિના મા પણ ન પિરસે.
- આપણને વળી એવું થાય કે આપણે ક્યાં જગતના લોકો પાસે માગવાનું છે?
- ઈશ્વર આપણા પિતા છે. પિતા પાસે પુત્ર માગી શકે.

જરા વિચાર કરીએ. પ્રભુ તો અતિ ઉદાર, પરમ દયાળુ અને મહા દાની છે. જેમ પુત્રની ચિંતા તેના પિતાને થાય છે, તેમ આપણી ચિંતા જગત પિતાને થાય. પુત્રને શું આપવું ? ક્યારે આપવું ? કેટલું આપવું ? તે માતાપિતા જાણતાં હોય છે. ભગવાન પણ આપણી લાયકાત પ્રમાણે વગર માગે આપતા જ હોય છે.

વળી પ્રભુ સર્વજ્ઞ છે. આપણને શાની જરૂર છે તે તેઓ બરાબર જાણે છે. તો પછી આપણે માગીએ તે ભગવાનનું અપમાન થાય. ભગવાનની શક્તિ અને સત્તા માટે

શંકારૂપ બની જાય, તેમની શક્તિ અને દયા માટે અવિશ્વાસ પેદા થાય.

ભગવાન આપણને આપણી જરૂરીયાત અને લાયકાત પ્રમાણે આપ્યા કરે છે. તેઓ ક્યારે આપે છે અને ક્યા સ્વરૂપમાં આપે છે ને આપણે જાણતા નથી. આપણે ધીરજ ધરવી જોઈએ અને ભગવાન પર સંપૂર્ણશ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ. ભગવાન જે કંઈ કરે છે તે આપણા હિત માટે જ કરે છે એમ સમજવું જોઈએ. જે કોઈ પ્રભુનો આશ્રય સેવે છે. તેને ચિંતા કંઈ બાબતની હોય ?

પ્રભુ પાસે આપણે જે વસ્તુની માગણી કરીએ અને તે જો આપણને ન મળે તો આપણને પ્રભુ પ્રત્યે કુભાવ પેદા થાય. અને જ્યાં આવું બને તેનાથી ભગવાન હંમેશ દૂર જ રહેતા હોય છે. આપણો મોહ અને લાભ આપણામાં અવિશ્વાસ પેદા કરે છે.

પરમાત્મા અતિ ઉદાર, પરમ દયાળું અને મહા દાની છે. તેઓ જો પ્રસન્ન થઈ જાય તો આપણને જરૂરીયાત કરતાં પણ વધુ આપે છે.

એક રાજા હતો. લડાઈમાં એક સૈનિકે રાજાનો જીવ બચાવ્યો, લડાઈ પુરી થઈ અને તે રાજાની જીત થઈ. રાજાએ દરેક સૈનિકને તેમની વિરતાના પ્રમાણમાં ઈનામ આપ્યાં પરંતુ પેલા જીવ બચાવનાર સૈનિકને કાંઈ પણ ન આપ્યું. રાજા વિચાર કરે છે કે, “આ સૈનિક અતિ બહાદુર અને વફાદાર છે. મારી કુંવરી તેની સાથે પરણાવીશ.” બીજો બાજું પેલો સૈનિક વિચારે છે કે, “મહારાજા અન્યાયી અને બેકદરદાન છે. મેં માન્યું હતું મહારાજા મને બે ત્રણ ગામ ઈનામમાં આપશે.” એક દિવસ તે મહારાજા પાસે ગયો અને કહ્યું, “આ લો આપના શસ્ત્રો અને વસ્ત્રો, મારે આપની નોકરી હવે નથી કરવી,” રાજાએ કહ્યું “કેમ, શું થયું?” પેલા સૈનિકે કહ્યું આપે દરેક સૈનિકને કંઈ ને કંઈ ઈનામ આપ્યું. મેં આપનો જીવ બચાવ્યો છતાં મને કાંઈજ નહીં? મેં તો માન્યું હતું કે આપ મને બે ત્રણ ગામ ઈનામમાં આપશો.” રાજાએ વિચાર્યું કે, “આ ભાઈ બે ત્રણ ગામ મેળવવા જ લાયક છે.” રાજાએ કહ્યું, ભાઈ મેં તને પાંચ ગામ આપવાનું વિચાર્યું છે. પરંતુ કયા કયા ગામ આપવા તે નક્કી નથી કર્યા હવે તું જ જે પાંચ ગામજોઈએ તે

માંગી લે.” જ્યારે સૈનિકને રાજાના મનની વાત જાણવા મળી ત્યારે પસ્તાવા લાગ્યો.

સુદામાએ જો માગ્યું હોત તો શું માગત? માગ્યું નહીં માટે જ દ્વારકા જેવી સમૃદ્ધિમળી.

અભિમાન અને રોષ જીવને પ્રભુથી દૂર લઈ જાય છે. ધીરજ અને શ્રદ્ધા જ પ્રભુની સમીપ લઈ જાય છે.

ઈશ્વર પાસે માગવાથી સ્વામી અને સેવક વચ્ચેનો સંબંધ મટી જાય છે અને શેઠ અને નોકરનો સંબંધ સ્થાપિત થાય છે. માંગવામાં સેવા નહીં પણ સ્વાર્થ આવે છે. આપણે બાલ ભાવે પ્રભુની સેવા કરીએ છીએ. બાળ પ્રભુને રીઝવવા આપણે તેમને રમકડાં આપીએ છીએ, બાળકને આપવાનું હોય, બાળક પાસેથી લેવાનું કે માગવાનું ન હોય.

બ્રહ્મસંબંધ લેતી વખતે આપણે ભગવાનને પ્રાણ, દેહ, અંતઃકરણ તેના ધર્મો, સ્ત્રી, ઘર, પુત્ર, કુટુંબ, ધન, આલોક અને પરલોક આત્મા સહિત સમર્પણ કરીએ છીએ. તેથી સમર્પણ કરેલ વસ્તુ આપણાથી માંગી ન શકાય.

પ્રભુ આપણું દરેક કાર્ય પૂર્ણ કરે છે માગવું એ સ્વાર્થ અને હીનતાની નિશાની છે. પ્રભુનો ભક્ત કદી હીન ન હોય. માગવાથી ભક્તિનો ક્ષય થાય છે. માગવું એ પ્રભુ સાથેનો વેપાર છે. ‘આપો’ એ સ્વાર્થનું સૂત્ર છે સાચો ભક્ત તો ખુમારીથી કહેશે કે “માગવાથી મને મળે તે મને મંજુર નથી” ભક્ત તો પ્રભુને કહેશે કે,

“જીવનકા મૈને સોંપ દીયા,
સબ ભાર તુ મ્હારે હાથો મેં,”
ઉધ્ધાર પતન અબ મેરા હૈ,
સરકાર તુ મ્હારે હાથો મેં.

માગ્યા વિના ભગવાને મીરાંબાઈના વિષના પ્યાલાનું અમૃત બનાવ્યું હતું અને

તલવાર લઈને રાણો જ્યારે મીરાંને મારવા આવે છે ત્યારે એકને બદલે અનેક મીરાંને જુએ છે.

માગવાથી ભગવાનને પરિશ્રમ પડે. ભગવદીય વૈષ્ણવ કે ભક્ત હંમેશા પ્રભુના સુખને જ વિચાર કરે છે. વિવેક, ધૈર્ય અને પ્રભુનો આશ્રય રાખનારને કદી પણ માગવાનો પ્રસંગ ઉભો થતો નથી.

માગવા જેવી કોઈ વસ્તુ હોયતો તે છે ‘ભક્તિ’ માગતા આવડ્યું બાળ પ્રહલાદને અને બાળ ધ્રુવને, માગતા આવડ્યું માતા કુંતીને જેણે પ્રભુ પાસેથી દુઃખ માગ્યું હતું

ભગવાન કેટલીક વખતે પોતાના ભક્તોના ઋણી બનવા અને કલ્યાણ કરવા સામેથી માગે છે.

શ્રીનાથજીબાવા નરો પાસે દુધ માગીને પીતા હતા. બાલકૃષ્ણે ગરીબ ગોવાળ મધુમંગલ પાસે ખાટી છાશ માગીને પીધી હતી. કૃષ્ણ ભગવાને સુદામા પાસે માગીને પૌઆ ખાધા હતા. ભગવાને ગોપીઓ પાસેથી માગીને માખણ ખાધું હતું 84-252 વૈષ્ણવોમાં કેટલાક વૈષ્ણવો પાસેથી ભગવાને માગીને ખાધું હતું ભગવાન નરહરિ જોષી પાસેથી દાળ રોટી માંગીને આરોગતા હતા. માણેકચંદની વૃદ્ધ માતા પાસે શ્રીનાથજીબાવા સવારમાં રોટી અને માખણ માગીને આરોગે છે.. સુનંદાક્ષત્રિણીને અર્ધ રાત્રીએ જગાડીને શ્રી બાલપ્રભુએ કહ્યું કે “મા, મને ભુખ લાગી છે.” સુનંદાજી રોટ ઉપર ઘી ચોપડી ઠાકોરજીને આપે છે. ઉધાર પૈસા લાવી પકવાન આરોગવા પ્રભુ સુનંદાજીને ના પાડે છે અને કહે છે કે “મને રોટી બહુ ભાવે છે.”

આવા વૈષ્ણવોને લાખ લાખ વંદન હો. માગવાને બદલે આપણે પ્રભુને દીનતા ભાવે પ્રાર્થીએ કે “પ્રભુ, કોઈક દિવસ મારી પાસેથી માગીને મારા જીવનને ધન્ય બનાવો.”

જેણે સોંપ્યો હરિને ભાર,
તેને સુખ શાંતિનો નહીં પાર.

તામસ વ્રજભક્તોનું સ્વરૂપ

- ગો.વા. પ.ભ શાસ્ત્રીજી મગનલાલભાઈ, એમ.એ.

દશમસ્કંધના પ્રારંભના ચાર આધ્યાય જન્મ પ્રકરણના ગણાય છે. તે પછી તામસપ્રકરણ શરૂ થાય છે. વ્રજભક્તો શ્રી ગોપીજનો અને સખા ગોવાળીયાઓ બધા તામસ ગણાય છે. આ તમો ગુણ પ્રકૃતિના સત્વરજસ્તમઃ એ ત્રણ ગુણમાંનો નથી, તેમજ એ પ્રાકૃત ગુણ હોવાથી વ્રજભક્તો તામસ છે, એ વાત પણ અહીં સમજવાની નથી. આ સ્કંધમાં દર્શાવેલા ત્રણ ગુણોના નામ તેના તે જ છે, પણ એ ગુણો પૃથક્તિના પ્રાકૃત નથી, પણ ભગવાનની લીલોપયોગિની અંતરંગ માયાના છે. તેજ ગુણોને લઈને વ્રજભક્તો તામસ, રાજસ આદિ ગણાય છે. પ્રાકૃત ત્રણ ગુણોમાં સાત્વિક મુખ્ય અઠ જ્યારે અહિં તામસ ભાવ મુખ્ય છે.

વ્રજભક્તો તામસ કહેવાય છે, તેનું કારણ આ છે તેમને વેદનું જ્ઞાન નથી, તેથી જ વૈદિક કર્મ તેઓ કરતાં નથી. એટલે કર્મમાર્ગની દ્રષ્ટિએ તેમનો ઉદ્ધાર કેમ થઈ શકે ? વળી કર્મમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ તો રજોગુણ ધરાવનારાઓની હોય છે. વ્રજભક્તો રજોગુણી નથી, એથી પણ તેઓ વૈદિક કર્મ કરતા નથી. તેમનામાં સત્વગુણ પણ નથી, જો તે હોય તો સત્વાંત સંજાયતે જ્ઞાન એગીતાવાક્ય મુજબ તેમને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય, તેઓ જ્ઞાનમાર્ગીય બને. વ્રજભક્તો તો શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં કહીએ તો તામસી સૃષ્ટિ છે તેનું મુખ્ય પ્રકટ લક્ષણ એ કે જે એક વસ્તુ પકડી તેને તેઓ કદાપિ છોડે નહિ; એ મહાન સદગુણ છે. જે ધર્મ તેમણે લીધો તેનો એનો આગ્રહ રાખે કે તેનો કદી પણ ત્યાગ ન જ કરે. આવો આગ્રહ એજ તામસપણાનું લક્ષણ છે આ સદગુણ તે સદગુણ જ નહિ, પણ ભગવદ્ધર્મ છે.

અર્જુન પહેલાં રજોગુણી હતો અને પછી તમોગુણી થયો તેને માટે કર્મ અને જ્ઞાનનો ભગવાને ઉપદેશ કરી દીધો. અહીં તો તામસ વ્રજભક્તો, કોઈ પણ સાધનથી રહિત છે. તેમનો ઉદ્ધાર પૂરણપુરુષોત્તમે જ કરવાનો છે. પૂર્ણ પુરુષોત્તમ એટલે લોકવેદની નજરે જે મહા અધમ હોય તેનો પણ સ્વસ્વરૂપથી ઉદ્ધાર આ તામસ પ્રકરણમાં પૂર્ણ પુરુષોત્તમ

કર્યો છે. આપણે ત્યાં જે સેવા પ્રકાર આત્યારે ચાલી રહેયો છે, તે એ તામસ વ્રજભક્તોના ભાવથી છે. મથુરાના ભક્તો, પાંડવો, ઉદ્ધવજી વગેરેનો સેવા માર્ગ આપણે ત્યાં નથી. કોઈપણ પ્રકારના સાધનની અપેક્ષા વિના માત્ર સ્વરૂપબલથી જ-પ્રમેયબલથી જ નિજભક્તોનો જો ઉદ્ધાર કર્યો હોય તો સારસ્વતકલ્પમાં માત્ર એક જ વાર પૂર્ણ પુરુષોત્તમો કર્યો છે એ જગતના ઇતિહાસમાં નોંધાયું છે

બાળલીલા – જન્મ પ્રકરણના ચાર અધ્યાયો પછી 28 અધ્યાયનું પહેલું પ્રમાણ પ્રકરણ છે, તેમાં ભગવાનની બાળલીલા છે. નંદરાયજી તથા યશોદાજી વાત્સલ્યભાવથી સેવા કરે છે. ભગવાન પણ નંદરાયજીને પિતા કહી બોલાવે છે. આજ સ્વરૂપ તે બાલકૃષ્ણલાલજી છે. આ મંદિરમાં પ્રકટ બિરાજીને આપણને દર્શન આપે છે ઉપરથી તો બાળલીલા છે, પણ એ છે તો મહા કામણગારા. દ્રષ્ટિમાત્રથી કેં કેં ને વીંધી નાખે છે તોક્તા વપુષિ તવ એમ શ્રીમત્પ્રભુચરણ આજ્ઞા કરે છે. નંદ યશોદાજીમાં બીજો વર્ગ ગોપબાળકોનો છે. આ બધા ભગવાનના સખા છે. ભગવાનની સાથે વનમાં જાય છે અને ગાયો ચરાવે છે. આથી વધારે મોટો વર્ગ શ્રી ગોપીજનોનો છે. શ્રી ગોપીજનો બે પ્રકારનાં છે. એક પરિણીતા (પરણેલાં) કુટુંબકબીલાવાળાં છે; બીજા કુમારિકા છે. કુમારિકાઓના આ યુથને નંદરાયજી બંગ દેશમાં થીકંસને ભેટ કરવા માટે લઈ આવ્યા હતા. આ કુમારિકાઓ તો નંદરાયજીના ઘરમાં જ રહેતા હતાં અને રાજ સેવા કરતાં હતાં.

આ સર્વ વ્રજભક્તો કુમારિકાઓ વગેરે બધાં કોઈપણ સાધન કરતાં ન હતાં સંધ્યા, તર્પણ, ગાયત્રી વગેરે કાંઈ કરતાં નહિ, એ તો માત્ર ભગવાનના શ્રીમુખની લાવણ્ય સુધાનું પાન કર્યા કરે બીજું કાંઈ પણ કરવું તેમને ગમે નહિકોઈ સાધનમાં તેમનું મન જ ન લાગે. શ્રીમદ્ ગોકુલમાં શ્રી ગોપીજનો એવી રીતે અનુભવ કરતા, અને ગોચારણાદિ લીલા સમયે વૃંદાવનમાં ગોપ બાળકોને અનુભવ થતો હતો. શ્રીગોપીજનો તો કાંઈનું કાંઈ બહાનું કાઢીને નંદરાયજીનઘરમાં આવતાં હતાં અને શ્રી સૌન્દર્યન્ પાન કરતાં હતાં. ગામડાંઓમાં તે વખતે બધાઓના ઘરમાં દીવા પ્રકટાવવાનાં સાધનો

ન હતાં. મોટાઓના મહેલમાં દીવા રહેતા, તે બધા ત્યાં જઈને દીવા પ્રકટાવી લાવતા. શ્રી ગોપીજનો પણ દીવા પ્રકટાવવાના મિષથી પવનમાં દીવો ઓલવાઈ ગયો એમ કહીને પાછાં બીજીવાર, એમ વારંવાર કોઈપણ મિષથી નંદરાયજીને ઘરે જઈને પ્રભુને નિરખતાં હતાં. કોઈ પૂછે કે આમ કેમ વારંવાર કરો છો? તો તે કહી શકતાં ન હતા. તેમને આત્મ વિલાસ ન હતો. તેમને આત્મવિજ્ઞાન પણ ન હતું, માત્ર ભગવાનને વારંવાર નિરખવાની તાલાવેલી લાગી હતી. પ્રભુ વિના રહેવાતું ન હતું બાલલીલા પ્રમાણલીલા છે. સાત અધ્યાયની પ્રમાણલીલા પછી 7 અધ્યાયની પ્રમેયલીલા ગોપબાળકોનાં કલ્યાણ માટે પ્રભુ કરે છે. આ સ્વરૂપ 211 થી 5 વર્ષ સુધીનું છે શ્રી મથુરેશજી શ્રી દ્વારકાધીશજીએ આ લીલાનાં સ્વરૂપ છે. કુમારિકાઓ નંદરાયજીના ઘરમાં રહીને રાજસેવા કરે છે, તેમના અન્યાશ્રયો ભગવાન પોતેજ દૂર કરે છે.

પરિણીતા (પરણેલાં) શ્રી ગોપીજનો શ્રુતિરૂપા છે અને તેનાં મુખ્ય યુથાધિપાં ૪ ચંદ્રાવલીજી છે. ચીરહરણથી નંદરાયજીના સ્નાનપર્યતની લીલા આ લીલામાં છે પ્રમાણલીલાથી વ્રજભક્તોને પ્રેમનું દાન કરે છે, પ્રમેયલીલાથી આસક્તિનું દાન કરે છે, તે પછી વ્યસનનું દાન થાય છે. જ્ઞાન કરતાં પણ ફલતઃ ભક્તિની ઉત્તમતા છે. અર્થાત ભક્તિનું ફળ જ્ઞાનના કરતાં ઉત્તમોત્તમ છે. રાસલીલામાં સ્પષ્ટ છે કે, “બ્રહ્માનંદમાર્થ ઉદ્ધાર કરીને ભજનાનંદમાં શ્રી ગોપીજનોને યોજવામાં જે લીલા કરવાની છે તે (રાસલીલા) નિરૂપાય થાય છે.” તામસ પ્રકરણનાં પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફલનાં શ્રી સુબોધિનીજી અવશ્ય મનન કરવા જોઈએ તેમાંએ ફલ પ્રકરણનો આનંદ તો ઓરજ છે. શ્રીગુંસાઈએ પણ 32 મા અધ્યાય સુધી ટિપ્પણીજી કર્યા છે. આ ફળ પ્રકરણનાં શ્રી સુબોધિનીજી અને શ્રી ટિપ્પણીજીનો આનંદ ત્રણ લોકમાંનથી.

સ્ત્રી જનમની અધિકતા:- જ્ઞાનીઓ કહે છે કે આત્મા સાથે આત્માનો વિલાસ થવો જોઈએ. વ્યાપક અને તે આત્મા, એટલે બ્રહ્મ. અને તે બ્રહ્મ તે નિરંજન, નિરાકાર; આમ જ્ઞાનિ કહે, તો કહીશું કે અરે ના, ના. બ્રહ્મ નિરંજન નથી, સાકાર નથી, એ તો જે ભક્તનો જેવી રીતે ઉદ્ધાર કરવાનો છે તેને ઉચિત આનંદમાત્ર હસ્ત, ચરણ, મુખ આદિ

અવયવોવાળું સુંદર નિજ સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે. તે આનંદધન છે. આનંદથી ધન એટલે સોલિડ-નક્કર છે. પૂર્ણ પુરુષોત્તમને મુખ ઈન્દ્રિય, ચરણકમળ આદિસર્વ આનંદસ્વરૂપ છે. તેનો અનુભવ તો સ્ત્રીજનોજ કરે. પુરુષદેહમાં પણ એવાં અલૌકિક સ્ત્રીત્વનો પ્રાદુર્ભાવ થાય તો જ અનુભવ થાય; તેમજ સ્ત્રીજન્મમાં પણ તેવું સ્ત્રીત્વ પ્રગટ થવું જોઈએ. સ્ત્રીજન્મ મલ્યો છતાંએ જો પુરુષોત્તમમાં પ્રેક્ષભાવ નથયો તો તે સ્ત્રીજન્મ શા કામનો ? લૌકિક પતિ તો તેનો અંશ છે, ભગવત્સેવામાં પ્રતિબંધન થાય તેટલા માટે છે, પણ “અકુતોભય” ખરા પતિ તો ભગવાન જ છે. તેથી ભજનાનંદનું પાનકરવાનું સામર્થ્ય તો સ્ત્રીભાવમાં જ છે. ઈતરમાં નથી ગોપ લોકોને જો કાંઈ ભજનાનંદની કણિકા મળતી હોય તો તે શ્રી ગોપીજનોના કૃપાથી જ મળે છે.

ફળના પ્રકારો:- ભજનાનંદરૂપ ફળના પ્રકારો બે છે: (1) સ્વરૂપાત્મક, અને (2) નામાત્મક. રાસપંચાધ્યાયી શા માટે કહેવાય છે ? કારણ આત્મા, મન, વાણી, ઈન્દ્રિય અને દેહ એ પાંચનો તેનાથી નિરોધ સિદ્ધ થાય છે, માટે રાસપંચાધ્યાયી કહેવાય છે રાસ લીલાનીપહેલાં તો શ્રી ગોપીજનોને પ્રભુ સથેના સાક્ષાત રમણનો ભજનાનંદનો-અનુભવ થાય છે, એટલે રસ જામે છે. આ લીલા અથવા ફળરૂપલીલા છે, ને બહાર પ્રકટ અનુભવાત્મિકા છે. ત્યાર પછી શ્રી ગોપીજનોને સૌભાગ્યમદ થાય છે. આથી ભગવાન તિરોહિત થઈ જાય છે. તિરોહિત થઈને કાંઈ અન્ય સ્થળે પધારતા નથી, પણ શ્રીગોપીજનોના હૃદયમાં બિરાજે છે, અર્થાત શ્રી ગોપીજનોને બાહ્ય અનુભવ થતો બંધ થઈ જાય છે. આ સમયે વિપ્રયોગ રસ અનુભવાય છે. છેવટે સાધનાદિથી થાકી ગયેલાં શ્રી ગોપીજનોને નિઃસાધનાત્મક રૂદનરૂપ દૈન્યની પ્રાપ્તિ થતાં ભગવાન પ્રકટ થઈને ફરીને સ્વરૂપ લીલાનો અનુભવ કરાવે છે. નામ લીલાના બે પ્રકાર છે: (1) પ્રવૃત્તિ અને (2) નિવૃત્તિ અત્યારે હું ગ્રંથમુદ્રણ વ્યાખ્યાન આદિથી પ્રવૃત્તિરૂપ નામલીલાનો સ્વાદ લઈ રહ્યો છું.

મારા મિત્રો ઘણીવાર કહે છે કે હવે ક્યાં સુધી આ પ્રવૃત્તિમાં પડી રહેશો? જાઓ વ્રજમાં, નિવૃત્તિરૂપ નામલીલાનો અનુભવ કરો શ્રી ગોપીજનોને તો સંયોગ-વિપ્રયોગ

થયાજ કરતો હતો. પ્રભુ જાગે તે ગોચારણ લીલા કરવા વનમાં પધારે ત્યાં સુધી સંયોગાનુભવ થાય અને પછી ગોચારણ કરીને સંધ્યા આરતી સમે વનમાંથી શ્રીમદ્ ગોકુલમાં પધારે ત્યાં સુધી વિરહાનુભવથાય અને પછી રાત્રિભર સંયોગ સુખ મળે એ પ્રકારે નિરંતર થયા કરે એ ભજનાનંદરૂપ ફલ કહેવાય. પણ આપણે માટે શું ? તો એજ કે એ લીલા શુકદેવજીએ કહી છે તે તથા શ્રીસુબોધિનીજી, ટિપ્પણીજી, પ્રકાશ, (સુરતમાંજ બિરાજતા દશદિગંત વિજયીશ્રીપુરુષોત્તમજીએ લખેલો), કામવનવાળા શ્રી વલ્લભજીએ લખેલો લેખ તથા યોજના કારિકાર્થ આદિ ૩૨ અધ્યાય સુધીનું સાહિત્ય આપણા સર્વસ્વરૂપ છે. આપણી ફિલોસોફી-તત્ત્વજ્ઞાન પણ આજ છે.

પરાત્પર તત્ત્વ:- શ્રીમહાપ્રભુને કેટલાક આધુનિક કેળવાયેલાઓ મહાપુરુષ ‘ગ્રેઈટ મેન’ તરીકે માને છે. કેટલાક આચાર્ય રૂપે વર્ણવે છે. કેટલાક તો ગુરુ હોવાથી શ્રીકૃષ્ણરૂપ છે એમ કહે છે, પણ કોઈ તો શ્રીમહાપ્રભુજીને શ્રીકૃષ્ણના પણ આંતરકૃષ્ણ માને છે, એમનો નિકુંજ પ્રદેશ પણ એક સ્વતંત્ર અને જુદો છે. ભગવદીયો ગાય છે કે, “જાકે એક રોમતે પ્રકટિત કોટિ ગોવર્ધરાય શ્રી મહાપ્રભુજીના રોમરોમ પ્રતિ કોટિ શ્રીનાથજી બિરાજે છે. આ શ્રી વલ્લભાધીશ્વરના, પરમ તત્ત્વરૂપ શ્રી મહાપ્રભુજીની નિકુંજમાં શ્રી દામોદરદાસ આદિ ભગવદીયો રસ તે શું, લીલા તે શું, તેનો વિચાર કરી રહ્યા છે. હજુ પણ તેનો પાર આવ્યો નથી. આ પ્રકારની સર્વવિલક્ષણ નિકુંજમાં બિરાજતા શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીકૃષ્ણના પણ આંતરકૃષ્ણ છે. આ પરમકાષ્ઠાપન્ન સ્વરૂપનો અનુભવ પણ કોઈ વિરલ ભગવદીયને થાય છે.

વંદનીય વૈષ્ણવજન

એક ભક્તકવિએ ગાયું છે કે ‘તાહીકો શિર નાઈયે, જો શ્રીવલ્લભ પદ રજ રતિ હોય.’ શ્રીવલ્લભને તો આપણે ભાવપૂર્વક હર ક્ષણે સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરીએ જ પરંતુ તે સાથે શ્રીવલ્લભની ચરણરજમાં પણ જેની દૃઢ મતિ, રતિ અને ગતિ છે એવા મહાનુભાવ વલ્લભીયોનું સ્મરણ, દર્શન અને વંદન કરતાં આપણે કૃતકૃત્યત અનુભવીએ તે સ્વાભાવિક છે. આવા એક મહાનુભાવ વલ્લભીય ભગવદીયનો આજે

આપણે પરિચય કરીશું.

19-20મી સદીની આ વાત છે, જ્યારે ગુજરાતમા નર્મદનો જમાનો શરુ થયો બતો અંગ્રેજોના આગમને સુધારાનો પવન ફુંકાવા માંડ્યો હતો; નર્મદના પગલે-પગલે ચાલતાં તેના કેટલાક સમર્થકોએ પુષ્ટિમાર્ગ પર ગલીય આક્ષેપોનો કાદવ ઉરાડવા માંડ્યો હતો. જન્મે અને ધર્મે વૈષ્ણવ હોવા છતાં આ મલિન પ્રવૃત્તિમાં સંડોવાયેલ કરસનદાસ મૂળજી જેવા આપણા પૂજ્ય ગોસ્વામી બાળકો પર અધમઆક્ષેપો કરી, કેસ માંડ્યો હતો, ‘મહારાજા લાયબલ કેસ’ ના નામે આજે પણ જાણિતો છે. તે સમયે આપણા ઘણા વિદ્વાનોને શ્રીવલ્લભે પ્રેરણા કરી કે આ સર્વ આક્ષેપોનો જવાબ આપણા અપ્રકાશિત સાહિત્યના પ્રકાશન દ્વારા જ આપવો સૌથી ઉચિત માર્ગ છે. કારણકે વૈષ્ણવો અને વૈષ્ણવેતરો શ્રીમહાપ્રભુના ગ્રંથો અને તે પરની ગોસ્વામી મહાનુભાવોની ટીકાઓ વાંચે, વિચારે અને સમજે તો આક્ષેપોનું જે ધુંમ્મસ ફેલાયું છે તે આપોઆપ જ્ઞાનના સૂર્યના ઉદયથી વિખરાઈ જશે.

આવા શુભ હેતુથી અને શ્રીવલ્લભના ચરણોમાં અનન્ય નિષ્ઠાપૂર્વક અંગ્રેજી શિક્ષણ લઈને તૈયાર થયેલા, છતાં ય સંસ્કૃતના ઉત્તમ જ્ઞાતા એવા કેટલાક યુવક વૈષ્ણવ વિદ્વાનોં સંપ્રદાયના સાહિત્યને મેળવી, જુદી-જુદી હસ્તપ્રતો તપાસી, પ્રમાણિત સાહિત્ય પ્રકટ કરવા અને તેને સાચા અર્થમાં સમજાવવાનાં અદભૂત સેવાકાર્યમાં લાગી ગયા તેમાના એક છે શ્રી મૂળચંદ્રતુલસીરામ તેલીવાળા

જ્યાં બલિ રાજાએ દશાશ્વમેધ યજ્ઞ કરી, વામન ભગવાનને ત્રણ પગલાં પૃથ્વ આપવાનું વચન આપ્યું હતું એપવિત્ર ભૂમિ ભરુચમાં વિસા મોઢ વૈષ્ણવ વણિઃ પરિવાર શ્રી તેલીવાળાનો જન્મ થયેલો. તેમના દાદાનું નામ લાલભાઈ, નાની જ્ઞાતિ અને મધ્યમ પરિવારને લઈને પંચાવન વર્ષની વય સુધી તેમનું લગ્ન થઈ શકેલ નહીં. એક વખત તેઓ શ્રીનાથદ્વારા અને કાંકરોલીની યાત્રાએ ગયા. કાંકરોલીમાં ત્યારે ગો.શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ બિરાજે. આપશ્રીએ તેમને વણ માગ્યે આશીર્વાદ આપ્યો: ‘લાલભાઈ, તમારે બે દીકરા થશે.’ લાલભાઈએ હાથ જોડીને વિનંતી કરી: ‘મહારાજ !

હું તો હજી અપરિણિત છું. હવે આ ઉંમરે લગ્નનો વિચાર જ ક્યાંથી થાય ? શ્રીગુરુદેવે મંદ સ્મિત કરી આજ્ઞા કરી – ‘પ્રભુ બધુ સારું કરે છે, તમે ઘેર જાવ.’

આપશ્રીના આશીર્વાદ લાલભાઈને ફળ્યા. તેમનાં લગ્ન થયાં. લગ્નના પગલે-પગલે રૂનો તેમનો વ્યાપાર વધવા સાગ્યો. તેમને બે પુત્રો પણ થયા તેમાંના મોટા પુત્ર તુલસીદાસ હતા તેમની સંપત્તિ દિનપ્રતિદિન વધતી જ ગઈ. એમ કહેવાય છે કે તેમના ઘરના માળીયા ચાંદીની પાટોથી ભરેલાં રહેતાં

પરંતુ પ્રભુ જેજીવ ઉપર વિશેષ અનુગ્રહ કરવા માગે છે તે જીવને નિઃસાધન બનાવે છે. શ્રી મૂળચંદ્રભાઈના જન્મના એક વર્ષ પૂર્વે વેપારમાં ભારે મોટી ખોટ આવી અંબ બધી જ સંપત્તિ તણાઈ ગઈ. આથી તુલસીદાસ અને તેમનાં પત્ની વગેરે ભારે લૌકિક ઉપાધિ અને ચિંતામાં આવી પડ્યાં આ જ અરસામાં ઈ.સ. 1887ની 23મી સપ્ટેમ્બરે એટલે કે વિ.સં.1943ના સુદ સાતમે શ્રી મૂળચંદ્રભાઈનો જન્મ થયો માતા-પિતાની ઉપાધિની અસર તેમના શરીર પર હતી. તેઓ જન્મથી જ ખુબ જ નબળા. એકવડા બાંધાના અને અશક્ત શરીરવાળા હતા. એમના આખા જીવનકાળ દરમ્યાન તેમનું વજન ક્યારેય 72 રતલ (36 કિલો) કરતાં વધુ ન હતું

તેમની બાલ્યાવસ્થા ખેલફૂલમાં વિશેષતઃ પસાર થઈ. તેઓ સમવયસ્કો સાથે શહેરના કોટની દિવાલો ઉપર દોડતા અને નર્મદા નદીમાં તરતા છતાં ય શાળામાં તેઓ હંમેશા પહેલો નંબર જાળવી રાખતા તેમની યાદશક્તિ એટલી તીક્ષ્ણ હતી તે એક વખત વાંચેલું તેઓ ક્યારેય ભૂલતા નહીં તેમનો સ્વભાવ નમ્ર અને આનંદી હતો પરિણામે શાળાના સશક્ત અને તોફાની છોકરાઓ પણ તેમની વાત સ્વીકીરતા. ઈ.સ. 1605માં મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરી, વધુ અભ્યાસ માટે તેઓ મુંબઈની વિલ્સન કોલેજમાં જોડાયા. ત્યાં દક્ષિણી મિત્રો પાસેથી તેમણે સંગીતનો શોખ કેળવ્યો. ઈ.સ. 1909માં વેદાંત વિષય સાથે તેમણે બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરી. તેઓ સંસ્કૃતના પ્રાધ્યાપક ડો. ભાંડારકરના પ્રીતિપાત્ર વિદ્યાર્થી હતા. ગ્રેજ્યુએટ થયા પછી તેમણે મુંબઈની એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાં શિક્ષક તરીકેની નોકરી સ્વકારી. પછી તેમની પસંદગી તાલીમી

કોલેજમાં શિક્ષકોની તાલીમ માટે થઈ, જ્યાં તેમણે એલએલ. બી. નો અભ્યાસ કર્યો.

ઈ.સ. 1914માં તેમણે એલએલ. બી. ની પરીક્ષા પસાર કરી.

ત્યારબાદ તેઓ એક દિવસ તેમના વતન ભરુચ આવ્યા. એક દિવસ વહેલી સવારે તેમને સ્વપ્ન આવ્યું. ભરુચના શ્રીનાથજી મંદિરમાં બિરાજતા શ્રીનાથજીપ્રભુ પલનામ ઝૂલતાં પ્રસન્નતાથી મૂળચંદ્રભાઈસામે હસી રહ્યા હતા. આવાં દર્શન થયાં. તેઓ તે દિવસે પ્રસન્નતાથી ઉઠી, નિત્યકર્મ આટોપી મંદિરે દર્શન કરવા ગયા જે દર્શન સ્વપ્નમાં થયા હતાં, તે જ દર્શન તેમને મંદિરમાં થયા ત્યાં પણ તે જ વસ્ત્ર શૃંગારમ શ્રી પ્રભુ પલને ઝૂલતા હતા. દર્શન કરી તેઓ ઘેર પાછા ફરતા હતા ત્યારે તેમના પિતાના ખાસ મિત્ર જયકીશનદાસે તેમને પોતાની દુકાને બોલાવ્યા, એલએલ. બી. પીક્ષામાં પાસ થવા માટે અભિનંદન આપ્યાં અને કહ્યું મૂળચંદ્ર તું અહીં ભરુચમ વકીલાત કરવાનું વિચારીશ નહીં તારા ભવિષ્યનો વિચાર કરીને તું મુંબઈ હાઈકોર્ટમ વકીલાત કર.' શ્રી મૂળચંદ્રભાઈએ કહ્યું 'કાકા, હાઈકોર્ટમાં વકીલાત કરવા સનદ મેળવવી પડે. તેની ફી રૂ. 500/- હોય છે, મારી પાસે તેટલા રૂપિયા પણ નથી !' જયકીશનદાસે તરત જ ,સનદ લેવા રૂ. 500/- આપ્યા.

શ્રી મૂળચંદ્રભાઈએ માન્યું કે ભગવદિચ્છા મુંબઈમાં જ સ્થિર થવાની .છેપ્ટેલે તેઓ કોઈને પૂછ્યા વિના સીધા મુંબઈ ગયા ત્યાં સનદ કઢાવી તેમણે વકીલાત શરુ કરી

તેઓ વકીલાતનો અભ્યાસ કરતા હતા તે દરમિયાન પોરબંદરવાળા ગોસ્વામી શ્રી જીવણલાલજી મહારાજશ્રી અને ગો. વા. શ્રી મગનલાલજી શાસ્ત્રી આદિના પ્રયાસોથી સ્થપાયેલી વૈષ્ણવ પરિષદનું પહેલું અધિવેશન ઈ.સ.1907માં પાટણમાં અને ત્રીજું અધિવેશન ઈ.સ.1909માં નંદરબારમાં મળ્યું હતું. તેના પગલે-પગલે સંપ્રદાયના સુપ્રસિદ્ધ સામયિક 'પુષ્ટિભક્તિસુધાની શરુઆત થઈ. તેમાં મૂળચંદ્રભાઈએ પોતાના લેખો આપવા માંડ્યા. તે લેખોથી તેઓ સંપ્રદાય જગતમાં વિશેષ પ્રકાશમાં આવ્યા. પરિષદના સ્થાપક શ્રી મગનલાલ શાસ્ત્રીજીએ શ્રી મૂળચંદ્રભાઈમાં યુવાન અને શક્તિશાળી સહકાર્યકરને નિહાળી તેમને પ્રોત્સાહન આપવા માંડ્યું. ઈ.સ.1910માં

પરિષદનું ચોથું અધિવેશન સૂરતમાં મળ્યું ત્યાં સુધીમાં તો તેમણેનોંધપાત્ર ખ્યાતિ મેળવી લીધી હતી.

તેઓ શ્રી કાશીદાસ નારાયણદાસ દલાલની ચેમ્બરમાં વકીલ તરીકે બેસતા. તે ચેમ્બરના પેટા ભાડુત શ્રી ભાઈલાલભાઈ પંડિત શ્રી ગદુલાલજીના પુસ્તકાલયના મંત્ર હતા. શ્રી મૂળચંદ્રભાઈએ કાશીદાસભાઈ અને ભાઈલાલભાઈને વર્ષોત્સવની ટિપ્પણી તૈયાર કરવામાં મદદ કરી ત્યારથી કાશીદાસભાઈએ મૂળચંદ્રભાઈ તરફ વિશેષ પ્રેમ બતાવવા માંડ્યો. તેના પરિણામે પંડિત ગદુલાલજીના પુસ્તકાલયમાં રહેલી પ્રાચીન ગ્રંથોની હસ્તપ્રતો તેમને અભ્યાસ માટે હાથવગી થઈ. અને થોડા સમય પછી તે સંસ્થાના ટ્રસ્ટી મંડળમાં પણ ટ્રસ્ટી તરીકે શ્રી મૂળચંદ્રભાઈ લેવાયા.

શ્રી મૂળચંદ્રભાઈની કુડળી બનાવનાર વિદ્વાન જ્યોતિષીએ કુંડળી જોઈને તેમના પિતાનું કહેલું કે તમારો પુત્ર સુયાદગાર એવો એક મોટો યજ્ઞ કરશે શ્રી મૂળચંદ્રભાઈને અભિષેકવાણી સમજાતી નહોતી; પરંતુ તેમની દાદાને મળેલ આશીર્વાદ સ્વરૂપે જ પોતાનો જન્મ થયો છે એવી દૃઢ પ્રતીતિ તેમને હતી. તેથી તેઓ માનતા કે મારા પર કૃપા કરવા માટે જ પ્રભુએ અમારા કુટુંબની બધી સુખસંપત્તિ ખેંચી લીધી છે અને મને મુંબઈમાં સ્થિર કર્યો અને ત્યાં પણ આવી સમૃદ્ધ લાયબ્રેરી હાથવગી કરી આપી પ્રભુની કૃપા વિના આ સર્વ કંઈ શક્ય નહોતું.

શ્રી મગનલાલ શાસ્ત્રીએ પંડિત ગદુલાલજીના પુસ્તકાલયમાંથી હસ્તપ્રતોની નકલો શ્રી મૂળચંદ્રભાઈ સાથેરહીને કરાવવાનું કાર્ય શરૂ કર્યું હતું તે માટે વૈષ્ણવ પરિષદના ફંડમાંથી દ્રવ્ય વાપરવામાં આવતું હતું પરંતુ તે ફંડ એક બાજુએ વપરાઈ ગયું. શ્રી મગનલાલ શાસ્ત્રીજીની બદલી પુનાની ડેકકન કોલેજમાં થતાં ઈસ. 1915ના જાન્યુઆરી માસમાં તેઓ પુના ગયા તેથી હસ્તપ્રતોની નકલો કરવાનું કાર્ય અટકી ગયું. તદુપરાંત મુંબઈના ખખ્ખર બિલ્ડીંગમાં રોજરાત્રે થતી ભગવદવાર્તા પણ અટકી ગઈ.

આ સંજોગોમાં વૈષ્ણવોના આગ્રહથી શ્રી મૂળચંદ્રભાઈએ દરરોજ રાત્રે ભગવદવાર્તા શ્રી કરી. તેમાં તેઓ ‘અણુભાષ્ય’ અને ‘તત્ત્વાર્થદીપનિબંધ’ વૈષ્ણવોને સમજાવતા.

આ જ અરસામાં મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ સુજ્ઞ ગોકુળજી ઝાલા વેદાંત પ્રાઈઝ નિબંધ સ્પર્ધાની જાહેરાત કરી. તેનો વિષય હતો ‘શંકરાચાર્ય બ્રહ્મસૂત્રોના કર્તાના વિચારોને કેટલા પ્રમાણમાં સાચી રીતે રજૂ કરે છે?’ શ્રી મૂળચંદ્રભાઈએ શ્રી પુરુષોત્તમજીના પ્રકાશ ગ્રંથનો પૂર્વચારથી પાંચ વખત અભ્યાસ કરેલો હતો. તેમની યાદશક્તિ પણ અતિશય તીક્ષ્ણ હતી, તેથી નિબંધ પરત કરવાની છેલ્લી તારીખના એક માસ પૂર્વે જ તેમણે નિબંધ લખીને સુપ્રત કર્યો. તે નિબંધ સ્પર્ધનું ઈનામ બીજા એક સ્પર્ધક સાથે શ્રી તેલીવાળાને પણ પ્રાપ્ત થયું. તેમનો નિબંધ પ્રકાશિત થતાં ડૉ. ભાંડારકર, ડૉ. શિબૌપ અને બીજા ઘણા વિદ્વાનોએ પ્રશંસા કરી.

ઈ.સ. 1915માં નડિયાદના વૈષ્ણવ ત્રિભોવનવાડાસે શ્રી તેલીવાળાને ‘ષોડશગ્રંથ’ પૈકીનો ‘સેવાફળ’ ગ્રંથ અનુવાદિત કરી આપવા વિનંતી કરી શ્રી તેલીવાળા તે ગ્રંથ પરની ટીકાઓ એકત્રિત કરવાના કાર્યમાં લાગી ગયા. તેમણે તે ગ્રંથ પરની 12 ટીકાઓ મેળવી, જેમાંની કેટલીક લેખકોના સ્વહસ્તાક્ષરમાં હતી. તેમણે આ બધી જ ટીકાઓ અલગ-અલગ સ્થળોએથી મેળવેલી હતી. એટલે તે બધી ટીકાઓ એક સાથે પ્રકટ થાય તેમ તેઓ ઈચ્છતા હતા. શ્રી ત્રિભોવનવાડાસભાઈ પાસે તે માટે દ્રવ્યની સગવડ ન હતી. એટલે શ્રી તેલીવાળાએ પોરબંદરસ્થ ગોશ્રી જીવણલાલજી મહારાજશ્રીને તે માટે વિનંતી કરતાં આપશ્રીએ રૂા. 500/- મોકલી આપ્યા. શ્રી તેલીવાળાએ ગ્રંથના સંપાદનનું કાર્ય શરૂ કર્યું. ઈ.સ. 1916ના ડિસેમ્બરમાં 12 ટીકાઓ સાથે સંપાદિત ‘સેવાફળ’ ગ્રંથ પ્રકાશિત થયો. તેનાથી પુષ્ટિમાર્ગમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા વધી આ ગ્રંથની સરળ સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રસ્તાવના પણ તેમણે લખી હતી ત્યાર બાદ તેમણે ‘જળભેદ’ ગ્રંથ, ‘નિરોધ લક્ષણ’ ‘સંન્યાસ નિર્ણય’; ‘તૈતરિયોપનિષદ’, ભક્તિવર્ધિની, ‘સિદ્ધાંતમુક્તાવલિ અને ‘સિદ્ધાંતરહસ્ય’ જેવા ગ્રંથો પણ તે-તે ગ્રંથોની ટીકાઓ સહિત પ્રકટ કર્યાં. તદુપરાંત શ્રી પુરુષોત્તમજી કૃત ‘ભાવાપ્રકાશિકા’, ‘પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા’,

‘નવરત્ન’, ‘પત્રાનલંબન’, ‘શૃંગારરસમંડન’, ‘સ્ફુરત કૃષ્ણપ્રેમામૃત’, ‘મધુરાષ્ટક’, ‘શ્રી કૃષ્ણ પ્રેમામૃત’, ‘પરિવૃઢાષ્ટક’, ‘રસાબ્ધિ’, ‘મનોદૂત’, ‘હૃદયદૂત’ વગેરે છે.

ક્યારેક તો પ્રેસમાં એક સાથે તેમના ચાર-ચાર કે પાંચ-પાંચ ગ્રંથો તૈયાર થતા હોય જ્યારે એક ગ્રંથ પ્રકાશિત થાય ત્યારે તેમનું હૃદય આનંદથી નાચીઉઠતું. આમ, ઈ.સ. 1927 સુધીમાં તેમના દ્વારા સંપાદિત ઘણા ગ્રંથો છપાઈ ને પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યા હતા.

ઈ.સ. 1911-12માં તેમનાં લગ્ન ઉજ્જૈન મુકામે થયા એમનાં પત્ની ધર્મનિષ્ઠ, સેવાપરાયણ અને પતિપરાયણ હતાં. લગ્ન પછી શ્રી તેલીવાળાએ તેમનાં માતૃશ્રીને પણ ભરૂચથી મુંબઈ બોલાવ્યાં અને સૌ સાથે મુંબઈમાં રહેવા લાગ્યા તેમની આવક અત્યંત અલ્પ હતી તે પરિસ્થિતિમાં તેઓ અત્યંત સાદું જીવન જીવતા. આજિવિકાના અભાવે તેમનું કુટુંબ ચાદ્દ અને શાકભાજી વિના ચલાવી લેતું, છતાં, તેવા જીવનમાં પણ સૌ સંતોષ માનતા ઈ.સ. 1914માં તેમને ત્યાં પ્રથમ પુત્રનો જન્મ થયો, પછી ઈ.સ. 1915માં પુત્રીનો પણ જન્મ થયો; પરંતુ આ લૌકિક સુખ લાંબોસમય ટક્યું નહિ. જન્મ પછી થોડાક જ સમયમાં પુત્રીનું અવસાન થયું ત્યાર બાદ ઈ.સ. 1917ના ઓક્ટોબરમાં તેમનાં પત્ની પણ હરિશરણ થયા, માતા પણ હરિશરણ થયા. હવે પરિવારમાં કેવળ શ્રી મૂળચંદ્રભાઈ અને તેમનો નાનો દીકરો રહ્યાં. ઘરસંસાર ચલાવવા ભારે આપત્તિ ઉભી થઈ. દીકરાની સંભાળ રાખવા કે રસોઈ કરવા તેઓ દરરોજ 11-00 વાગે કોર્ટમાં જવા નીકળે ત્યારે દીકરો પડોશીને ત્યાં જેમ-તેમ કરીને સાંજ સુધીને સમય પસાર કરે. સાંજે 6—00 વાગતાં પિતાની રાહ જોતો દીકરો ઘરનાં પગથિયે બેસે અને પિતાને મોડું થાય તો ધૂ સકે ધૂ સકે રડ્યા કરે.

ઈ.સ. 1919માં તેઓશ્રી નાથધ્વારા અને કાંકરોલીની યાત્રાઓ ગયાં. ત્યારે તેમણે ત્યાંથી કોટા જઈને ત્રણેય સ્થળોના પુસ્તકાલયો ઝીણવટથી તપાસ્યાં. આ દરમિયાન તેમને નાથદ્વારામાં દ્વિતિય ગૃહનું પુસ્તકાલય જોવા મળી શક્યું નહિ.

તેમનું બીજું લગ્ન ઈ.સ. 1920માં સૂરત મુકામે થયું ત્યારે દહેજ રૂા. 7501—

આપવાનું નક્કી થયેલું જે આપવાની તેમની શક્તિ ન હોવાથી તે માટે તેમને એક મિત્ર પાસેથી લોન લેવી પડેલી. બીજા લગ્નથી તેમને બે પુત્રો અને એક પુત્રી થયેલાં

ઈ.સ. 1917માં તેમને જાણવા મળ્યું કે ‘રશ્મિ’ ગ્રંથ સૂરતમાં છે તે તેમણે મેળવ્યો અને ઈ.સ. 1925માં તેના પ્રકાશન માટેની દ્રવ્ય-સહાય મળતાં ‘ભાષ્યપ્રકાશ’ સાથે ‘રશ્મિ’ ગ્રંથ મુદ્રિત કરવાની શરૂઆત કરી તેમના ગોલોકવાસ પૂર્વે ત્રીજા આધ્યાયન ત્રણ પાદ સુધીનો ગ્રંથ ત્રણ વોલ્યૂમમાં શ્રાશિત થઈ શક્યો.

તેમનામાં સંશોધનની વિશિષ્ટશક્તિઓ રહેલી હતી તેઓ હસ્તપ્રત જોઈને તે હસ્તાક્ષર કોના છે તે તરત જ કહી શકતા. હસ્તપ્રતમાં પાછળથી થયેલાં સુધારાવધારા પણ તેઓ તુરત જાણી શકતા શ્રીમહાપ્રભુના પ્રાકટ્ય વિષે સં. 1529 અને 1535નો જે વિવાદ ભરુચના વૈષ્ણવોમાં ચાલતો હતો, તે વિવાદમાં તેમણે ‘કલ્લોલ’ગ્રંથ પરથી નિર્ણય તારવ્યો કે 1529ની સાલ પાછળથી સુધારવામાં આવેલી છે તેમણે ડભોઈમાંથી ‘સુબોધિની’ની એક હસ્તપ્રત શોધી કાઢી હતી. ‘ષોડશગ્રંથ’ પરની સર્વ ટીકાઓ એકત્ર કરીને પ્રકાશિત કરવાની યોજના શ્રી ચીમનલાલ શાસ્ત્રી અને શ્રી હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી સાથે તેમણે સફળતાપૂર્વક શરૂ કરી હતી તેના સંશોધનમાં તેમણે શોધ્યું કે ‘સિદ્ધાંતમુક્તાવલિ’ પરની શ્રીગુસાંઈજીની ટીકામાં શ્રીગુસાંઈજીએ પોતે ચાર વખત તે ટીકા સુધારી છે. આમ, તેમણે સાંપ્રદાયિક સાહિત્ય પરત્વે ઘણાં સંશોધન આપ્યાં છે. તેમણે સંશોધન દ્વારા શ્રીગુસાંઈજીનું ચરિત્ર પણ આપણને આપ્યું છે.

તેમના સાંપ્રદાયિક સૈદ્ધાંતિક જ્ઞાનને લઈને ઘણા ગોસ્વામી બાળકોએ જુદા જુદા કેસોમાં તેમની સલાહ લીધી છે. જ્યાં-જ્યાં પુષ્ટિ સંપ્રદાય પર હુમલો થતો ત્યાં ત્યાં તેર તાત્કાલિક પહોંચી જતા અને તેનો જડબાતોડ જવાબ આપતા.

તેમના પ્રયાસોને લઈને તે સમયમાં સંપ્રદાયમાં સાહિત્ય માટેની સંશોધન સંસ્થા હોવા જોઈએ તેની જરૂરિયાત સમજાઈ હતી, તેથી પંચમ પીઠાધાશ્વર ગો શ્રી દેવકીનંદન મહારાજે તેમને મુંબઈમાં ચંદાબાગમાં ચાર રૂમનો એક સુંદર બ્લોક રહેવા અં

સંશોધનના ઉપયોગ માટે આપ્યો હતો ઈ.સ .1927ના ઉનાળુ વેકેશનમાં તેઓ માંદા પડતાં ભરુચ ગયા જુન માસમાં પાછા આવ્યા ત્યારે પણ પૂરેપૂરા સ્વસ્થ ન હતા ફરીથી તેમને મસ્તકમાં અસહ્ય દર્દનો હુમલો થયો તે દિવસે 1927ની 18મી જુનનો હતો. આઠ દિવસની વિશેષ બિમારી ભોગવી તેઓ 1927ની 26મી જુને ગોલોકવાસી થયા.

આમ, 39 વર્ષની ભરયુવાન વયે તેઓ ગોલોકવાસી થતાં સંપ્રદાયને ભારે આઘાત લાગ્યો અને સંપ્રદાયે જ નહીં; પરંતુ પૌરવાત્ય શાસ્ત્રોના સર્વ વિદ્વાનોએ એક મોટી ખોટ અનુભવી

તેમની વિદ્વતાના પ્રશંસકોમાં ગૂડરોક કીથ, તનસુખારમ, મનસુખારમ, ત્રિપાઠી, શાંતિનિકેતનના અનંત શાસ્ત્રી, વિદ્યુશેખર ભટ્ટાચાર્ય, બાલશાસ્ત્રી નંદકિશોર શાસ્ત્રી, કેશવ હર્ષદ ધ્રુવ તેવા સંપ્રદાયેતર વિદ્વાનો પણ હતા

તેઓ સ્વભાવે ઘણાજ ઉદાર હતા. ઘણા બ્રાહ્મણો અને મિત્રો તેમની પાસે મદદ અને ભલામણ માટે આવતા. તે સૌનું તેઓ યથાશક્તિ સન્માન કરતા તેમનાં પુસ્તક જ્યાં છપાંતા તે નિર્ણયસાગર પ્રેસના માલિક અને કર્મચારીઓના તેઓ ઘણા પ્રીતિપાત્ર હતા. શ્રીમહાપ્રભુજીના ચરણારવિંદનો તેમને દૈનિક શ્રવ્ય હોવાથી તેમનામાં નિર્ભયતા, સ્વભાવ અને નિઃસ્વાર્થપણના ઉત્તમ ગુણો હતા. તેઓ દ્રવ્યની બાબતમાં ભારે સંકોચ અનુભવતા હોવા છતાં એક રાજા સાથે પણ તેઓ સ્વમાનપૂર્વક વાત કરતા સંપ્રદાયની સાહિત્ય-સેવા કરતાં આવી પરિસ્થિતિમાં પણ તેઓ અત્યંત આનંદ અને પ્રસન્નતાની સ્થિતિમાં પોતાની નાનકડી ઓરડીમાં રહેતા તૂટીકુટી ખુરશીઓ અને ગ્રંથોના ઢગલા વચ્ચે ઘરની ગૃહસ્થી સંભાળતંસંભાળતાં સંપ્રદાયની તેમણેઉત્તમ સેવા બજાવી છે. તેમના સ્વભાવમાં રહેલ આશ્રય અને ધૈર્યને લઈને તેઓ તેમની જ્ઞાતિ દ્વારા થતાં અપમાનો પણ સહન પરિસ્થિતિમાં પણ તેમના મુખ પરનું નિર્દોષ હાસ્ય કદી વીલાયું નથી

આવા એક મહાનુભાવ વિદ્વાન ભગવદીયના ગોલોકવાસથી સંપ્રદાયને જે ખોટ પડી છે તે કદી પૂરાઈ શકે તેમ નથી તેમનું જ કાર્ય અજે પ. પૂ. ગો. શ્રી શ્યામમનોહરજી મહારાજશ્રી સંસ્કૃત ગ્રંથો ટીકા સહિત પુનઃપ્રકાશિત કરીને કરી રહ્યા છે અને તે દ્વારા આપશ્રી શ્રીતેલીવાળાની સેવાઓને ઉત્તમ અંજલિ અર્પી રહ્યા છે.

પરંતુ ભારે ખેદની વાત છે કે શ્રી તેલીવાલાના ગોલોકવાસને લગભગ 60 વર્ષ પૂર્વ થશે ત્યાં સુધી સંપ્રદાયે તેમની સેવાઓનું સ્મરણ કાયમ બને એવું કોઈ સ્મારક આપ સુધી ઉભું કર્યું નથી શ્રી તેલીવાલાના સ્મરણમાં આજે સૌથી વધારે આવશ્યકતા હોય તો સંપ્રદાય પાસે એવું એકકેન્દ્રિય પુસ્તકાલય હોવું જોઈએ જ્યાંથી સંશોધકોને સર્વ સાહિત્ય હસ્તપ્રતો સહિત સરળતાથી ઉપલબ્ધ થાય અને તેની સાથે જ સંશોધન સંસ્થા પણ જોડાયેલી હોય, જે આજ સુધી અપ્રકાશિત રહેલા ગ્રંથોનું પ્રકાશન અને અપ્રાપ્ત ગ્રંથોનું પુનઃમુદ્રણ હાથવગું કરી આપે. આવી આ વિશિષ્ટ સંસ્થા સાથે શ્રી તેલીવાલાનું નામ જોડાવું જોઈએ

આ પ્રસંગે સંપ્રદાયના સર્વ પ. પૂ. શ્રીઆચાર્યચરણોને તથા સમસ્ત વલ્લભીય વૈષ્ણવ સમાજને અને આંતરરાષ્ટ્રિય પુ. મા. વૈ. પરિષદને અમારો હાર્દિક અનુરોધ છે કે આપણો સૌ શ્રી તેલીવાલાના આ તેમનું પુણ્ય સ્મરણ સંપ્રદાયના અને પૌર્વાત્ જ્ઞાનના જગતમાં કાયમી કરી પરિષદ આ કાર્ય ઉપાડી લે તેવી હાર્દિક અપીલ કરીએ છીએ.

શ્રી તેલીવાલાના સપ્ટેમ્બર માસની 23મી તારીખે આવતા વર્ષગાંઠના પ્રસંગે આપણે સૌ તેમને સદૈન્ય દંડવત્ કરીએ અને તેમના ભગવદીય જીવનમાથી પ્રેરણા મેળવીએ.

મંગલાચરણ

શ્લોક ચિન્તાસન્તાનહન્તારો, યત્પાદાંમ્બુજરેણવઃ ।

સ્વીયાનાં તાન્નિજાચાર્યાન્, પ્રણમામિ મુહુર્મુહુઃ । (1)

સમશ્લોકી રેણુ પદારવિંદોની, ચિંતા સેવકની હરે ।

એવા આચાર્ય મારાને, નમું છું હું ફરી ફરૂ (1)

અર્થ જેની ચરણરજ પોતાના સેવકની ચિંતાને હરનારી છે, એવા મારા આચાર્ય શ્રીમહાપ્રભુને હું વારંવાર પ્રણામ કરું છું.

શ્લોક યદનુગ્રરહતો જન્તુઃ સર્વદુઃખાતિગો ભવેત્ ।

તમહં સર્વદા વન્દે, શ્રીમદવલ્લભનન્દનમ્ ॥ (2)

સમશ્લોકી જેના અનુગ્રહે સર્વે જીવનાં દુઃખ જાય છે,

એવા વંદુ સદા હું તો શ્રી વલ્લભકુમારને. (2)

અર્થ જેમની કૃપાથી પ્રાણીમાત્રનાં દુઃખ દૂર થાય છે એવા

શ્રીવલ્લભાચાર્યના કુમાર શ્રીગુંસાઈજીને હું હમેશાં વંદન કરું છું.

શ્લોક અજ્ઞાનતિમિરાન્ધસ્ય, જ્ઞાનાંજનશલાઙ્ક્યા ।

ચક્ષુરુન્મીલિતં યેન તસ્મૈ શ્રીગુરવે નમઃ ॥ (3)

સમશ્લોકી અજ્ઞાન તિમિરે અંધ, તણા જે નેત્ર ખોલતાં,

જ્ઞાનાંજન સળીએથી, એવા સદગુરુને નમું. (3)

અર્થ જેમણે જ્ઞાનરૂપી સુરમાની સળીએથી અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી

અંધ બનેલા શિષ્યોનાં નેત્ર ખોલ્યાં છે એવા સદગુરુદેવને હું નમન કરું છું.

શ્લોક નમામિ હૃદયે શેષે, લીલાક્ષીરાબ્ધિશાયિનમ્

લક્ષ્મીસહસ્રલીલાભિઃ, સેવ્યમાનં કલાનિધિમ્ ॥ (4)

સમશ્લોકી હૃદય શેષમાં જેઓ, સૂતા લીલા સમુદ્રમાં

લક્ષ્મી જહાર લીલાથી, સેવાતા પ્રભુને નમું. (4)

અર્થ શેષનારૂપી મહાપ્રભુની હૃદયમાં લીલારૂપી ક્ષીર સાગરમાં

શયન કરતાં, હજારો લક્ષ્મીઓ રૂપી વ્રજભક્તો અને

તેઓની લીલાઓથી સેવાતા (કલાનિધિરૂપ) શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને
હું નમન કરું છું.

શ્લોક ચતુર્ભિશ્ચ ચતુર્ભિશ્ચ ચતુર્ભિશ્ચ ત્રિભિસ્થા ।

ષડભિર્વિરાજતે યોસો પંચધા હૃદયે મમ ॥ (5)

સમશ્લોકી ચારથી ને વળી ચારે, ચારને ત્રણથી વળી,

છ થકી જે વિરાજે છે, પંચધા હૃદયે મમ (5)

અર્થ શ્રીમદ્ ભાગવતનાં દશમ સ્કંધને શ્રીનાથજીનું હૃદય કહ્યું

તેના નીચે પ્રમાણે પાંચ ભાગ પાડવામાં આવ્યાં છે

(1) જન્મ પ્રકરણનાં ચાર પ્રકરણ છે એટલે ચારથી (2) તામસ

પ્રકરણ તેના ચાર પેટા પ્રકરણ છે એટલે ચારથી. આ દરેક

પેટા પ્રકરણના સાત અધ્યાય છે. આમ કુલ 28 અધ્યાય

થયા. (3) તે જ પ્રમાણે રાજસ પ્રકરણના ચાર પેટા

પ્રકરણો છે એટલે ચારથી અને આના પણ ઉપર પ્રમાણે

28 અધ્યાયો છે. (4) સાત્વિક પ્રકરણના ત્રણ પેટા પ્રકરણો

છે એટલે ત્રણથી અને દરેકના સાત અધ્યાય છે. એમ કુલ

તેમાં 21 અધ્યાય છે. (5) ગુણ પ્રકરણના કુલ 6 અધ્યાયો

છે તેથી છ થકી.

એવી રીતે દશમ સ્કંધમાં પાંચ પ્રકારે વિરાજતું (પ્રકાશતું)

ભગવત્ સ્વરૂપ મારાં હૃદયમાં વિરાજે (પ્રકાશે) છે એમને

હું નમન કરું છું. આમ, દશમ સ્કંધમાં 87 અધ્યાયો

થાય છે. 12, 13 અને 14મા અધ્યાયો ક્ષેપક હોઈ, આમાં

ગણવામાં આવેલ નથી.

મધ્યભાગ !

ધરરરર્, ધરરર્ કરતું અક વિમાન આકાશમાર્ગે ઉડ્યું જાય છે વિદ્યાધર અને તેની

પત્ની વિનામમાં બેઠાં બેઠાં પૃથ્વી પરના પ્રદેશનું નિરીક્ષણ કરતાં જાય છે જોતજોતામાં એ વિમાન એક ભયંકરજેગલ ઉપર આવી પહોંચ્યું. નીચેનું દ્રશ્ય જોતાં કરુણાથી આર્દ્ર હૃદયી વિદ્યાધરની પત્ની થોડીવાર વિમાન ઊભું રાખવાની વિનંતીકરે છે વિમાન થંભી જાય છે. નીચે જુએ છે તો ઘાસથી છવાયેલા અવાવરૂ ફૂવામાં એક પુરૂષ વડવાઈ પકડીને લટકી રહ્યો છે ! જરા ઝીણી નજરથી જોતાં તેની ઉપર-નીચે અને આસપાસ પ્રાણસંકટની પરંપરા લાગી રહી છે ! ફૂવામાં એક વિશાળકાય અજગર મોઢું ફાડીને તેનો ગ્રાસ કરવા તત્પર થઈ બેઠો છે. ! ફૂવાને ચારેય ખુણે ચાર વિષધર કાળસર્પ જીભના લબકારા કરતાં કુંફાડા મારી રહ્યા છે. ! જે વડવાઈને આશરે તે લટકી રહ્યો છે, તેને એક કાળો અને ધોળો એમ બે ઊંદર કાપી રહ્યા છે ! અધુરામાં પૂ ફૂવાના કાંઠા ઉપર ઊભેલો એક મદમસ્ત વનહાથી પોતાની સુંઢ લંબણીને તેને પકડવાનો પ્રયાસ કરે છે, પણ સુંઢ પહોંચી ન શકવાથી જેની વડવાઈએ તે પુરૂષ લટકી રહ્યો છે. તે વડને ઊભેડી નાખવા માટે વડના થડને સુંઢથી પકડીને હચમચાવે છે ! વડની ઊંચી ડાળીએ મધપુડો છે, વડને આંચકો લાગતાં મધપૂડામાં ભરાઈ બેઠેલ મધમાખીઓ ગુંજારવ કરતી ઊડે છે અને તે અભાગી પુરૂષને તીક્ષ્ણડંબ મારી વેદના ઉપજાવી રહી છે ! આમ ચારે તરફની વિપત્તિમાં ઘેરાયેલ તે પુરૂષ વ્યગ્ર બની જાય છે ! તેના હોઠ અને જીભ સુકાઈ જાય છે ! સહાયને માટે ઊંચી દ્રષ્ટિ કરે છે, તો તે જ વખતે મધપૂડામાંથી એક મધુબિંદુ ટપકીને બરોબર તેના મોઢામાંપડે છે ! ‘અહાહા ! શું મીઠાશ છે ! !’ મધુબિંદુના આસ્વાદમાં પ્રાણસંકટને પણ તે પળવારવીસરી જાય છે ! વિદ્યાધરપત્ની, આ અભાગી પુરૂષને ઉગારવા માટે વિમાનમાં લઈ લેવાની પોતાના પતિને વિનંતી કરે છે. વિમાન જરા નીચે આવતાં વનહાથી જરા દુર જાય છે એટલે વિદ્યાધર તે પુરૂષને વિમાનમાં આવી જવાનું કહે છે ત્યારે તે પુરૂષ જવાબ આપે છે: ‘દેવ ! જરા થોભો. મારે આવવું તો છે જ; પણ જુઓ, પેલું મધુબિંદુ હમણા જ માર મોઢામાં પડશે, તેનો સ્વાદ લઈ લેવા દો.

મધુબિંદુ એક પછી એક મોઢામાં પડતા જાય છે, તેમ તેમ વધારે લોભ જાગે છે. છેવટે કંટાળીને, આત્મોદ્ધારની પરવા વિનાના તે પુરૂષને તેના ભાગ્ય ઉપર છોડીને વિદ્યાધર

પોતાનું વિમાન હંકારી જાય છે.

ગુરુદેવના મુખથી દ્રષ્ટાંત શ્રવણ કરીને શિષ્ય બોલ્યો: ‘કૃપાનાથ ! દ્રષ્ટાંત તો આપે બહુ જ સુંદર આપ્યું, પણ તેનો આશય હું સમજ્યો નથી, તે ,સમજાવવાની કૃપા કરો.’

‘એ જ કહું છું, વત્સ !’ આમ કહી ગુરુદેવે સ્પષ્ટતા કરી: ‘ભાઈ ! પુરુષરૂપી જીવ, ભવાટવીમાં ભટકતો મનુષ્યજન્મના કુવામાં પડી જાય છે અને વડવાઈરૂપી આયુષ્યન દોરીને આધારે તે લટકી રહે છે. અજગર છે તે નરક છે. કામ, ક્રોધ, માયા ને લોભરૂપી ચાર કાળસર્પો ડસવાને માટે તત્પર થઈ રહ્યાં છે, મૃત્યુરૂપી હાથી તેને પોતાનો કોળિય બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે. કૃષ્ણપક્ષ અને શુકલપક્ષરૂપી કાળા-ઘોળા બે ઊંદર તેના આયુષ્યદોરને કાપી રહ્યા છે. વ્યાધિરૂપી મધમાખીઓ તીક્ષ્ણ ડંખ મારે છે. આવે વખતે કરૂણાથી પ્રેરાયેલો વિદ્યાધરરૂપી ગુરુદેવ, સિદ્ધાંતવચનોથી ભક્તિરૂપી વિમાનને આશ્રયે આવી, જન્મ-મરણના ત્રાસમાંથી મુક્ત થવા તેને સમજાવે છે, પણ વિષયોની મધલાળમાં લપટાયેલો જીવ તેમાંથી નિવૃત્ત ન થતાં અનંત દુઃખના કુપમાં નિમગ્ન થઈ ઉત્તમ મનુષ્યજન્મને એળે ગુમાવે છે’

શ્રી અષ્ટાક્ષર મહામંત્રનું રહસ્ય

- ગો. કારકેશ (કાંદિવલી, ચંપારણ્ય, અમરેલી)

પ્રત્યેક પુષ્ટિ જીવાત્માને મન અષ્ટાક્ષર મંત્ર એટલે સર્વ સિદ્ધિસર્વોત્કૃષ્ટ મહામંત્ર છે. જ્યારે જીવાત્મા અષ્ટાક્ષર મંત્રનું સ્મરણ અંતઃકરણપૂર્વક કરે છે ત્યારે ચિત્તને પર શાંતિ અનુભવાય છે.

આ અષ્ટાક્ષર મહામંત્ર સામાન્ય અથવા લૌકિક ફળોને આપનારો કોઈ સાધારણ મંત્ર નથી પરંતુ પરમ અલૌકિક ફળને પ્રદાન કરનારો છે. તેના દરેક અક્ષરમાં અલૌકિક સિદ્ધિઓ રહેલી છે જ્યારે જીવ શુદ્ધ હૃદયથી અષ્ટાક્ષરનો જપ કરે છે ત્યારે તેને અલૌકિક સિદ્ધિઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. અહંતાનો નાશ થાય છે. દાસભાવ ઉપન્ન થાય છે. અને પ્રભુનાં ચરણારવિંદમાં દ્રઢતા થાય છે.

આ અષ્ટાક્ષર મહામંત્ર કોઈએ ઉપજાવી કાઢેલો મંત્ર નથી તેનું પ્રાકટ્ય પણ અદભૂત અને અલૌકિક રીતે ગૌલોકમાં થયું છે

શ્રીઅષ્ટાક્ષર મહામંત્રનું પ્રાગટ્ય

ગૌલોક ધામમાં પોતાની નિકુંજમાં બિરાજતાં શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીસ્વામિનીજીએ પરસ્પર માન ધારણ કર્યું. એ માન જ્યારે ચરમસીમા પર પહોંચ્યું ત્યારે બંને સ્વરૂપોન ગૂઢભાવ સ્વરૂપોનું મિલન થતાં શ્રીઠાકોરજીના મુખારવિંદમાંથી સ્ત્રીસૌંદર્ય ભાવરૂપ અઞ્જિ પ્રકટ થયો અને શ્રીસ્વામિનીજીના મુખારવિંદમાંથી પુરુષભાવ સૌંદર્યરૂપ અઞ્જિ પ્રકટ થયો. અને આ બંને અઞ્જિનું સંમિલન થતાં ઉભયભાવાત્મક સ્વરૂપે યુગલ સ્વરૂપની સમસ્ત લીલાઓનો અનુભવ કરનાર સાક્ષીરૂપ શ્રીવલ્લભનું પ્રાકટ્ય થયું

સૌંદર્ય નિજહૃદયગતં પ્રકટિતં સ્ત્રીગૂઢભાવાત્મકં
પુરૂષરૂપં ચપુનસ્તદન્તરગતં પ્રાવીવિશત્ સ્વપ્રિયે
સંશ્લિષ્ટાવુભયોબંભૌ રસમયઃ કૃષ્ણોહ્યિત્સાક્ષિકં
રૂપં તત્ત્રિતયાત્મકં પરમભિધ્યેયં સદા વલ્લભમ્ ।

આપશ્રીએ નિકુંજમાં માન કરીને બિરાજતાં શ્રીઠાકોરજીને વિનંતી કરી શ્રીસ્વામિનીજીને પાસે પધરાવ્યા અને શ્રીસ્વામિનીજી પણ અત્યંત સ્નેહથી શ્રીઠાકોરજી પાસે પધાર્યા ત્યારે આ બંને સ્વરૂપ તરફ દ્રષ્ટિ કરી શ્રીમહાપ્રભુએ ઊચારણ કર્યું “શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ” અર્થાત્ શ્રી એટલે શ્રીસ્વામિનીજી અને શ્રીકૃષ્ણ આ બંને સ્વરૂપોને હું શરણે છું આ રીતે આ મહામંત્ર પ્રકટ થયો

શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીસ્વામિનીજીનું પુનઃમિલન કરાવનાર આ સ્વરૂપ ગૌલોકના સર્વ ભક્તોને અતિ પ્રિય લાગ્યું, એટલે આપનું નામ શ્રીવલ્લભ રાખ્યું. વલ્લભ એટલે પ્રિય, અત્યંત વહાલા.

પછી ભગવદ્ આજ્ઞાથી શ્રીમહાપ્રભુજી દેવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા ભૂતલ ઉપર પ્રકટ

થયા અને શરણે આવતાં દરેક દેવી જીવોને આપ પહેલા અષ્ટાત્રર મંત્રનું દાન કરતાં

આ મંત્રમાં આઠ અક્ષરો છે, તેથી તેને અષ્ટાક્ષર મંત્ર કહેવામાં આવે છે. આ આઠ અક્ષરો માત્ર મૂળાક્ષરો નથી પરંતુ અદભૂત સિદ્ધિ આપનારા છેદરેક દરેક અક્ષરનો ગૂઢ અર્થ છે નિરૂપણ શ્રીગુંસાઈજી પ્રભુચરણે શ્રીઅષ્ટાક્ષર વિવરણ ગ્રંથમાં કર્યું છે.

પ્રથમ આપણે દરેક અક્ષરનો ગૂઢ અર્થ જોઈએ

(1) શ્રી- સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. ધનવાન થાય છે. અને રાજાને અત્યંત પ્રિય થાય છે.

(2) કૃ- પાપનો નાશ થાય છે.

(3) જ્ઞ- આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક અને આધિદૈવિક આ ત્રિવિધ દુઃખોનો નાશ થાય છે.

(4) શ- જન્મ-મરણનું દુઃખ દુર કરે છે

(5) ર- પ્રભુ સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે

(6) ણ- કૃષ્ણમાં દૈવ ભક્તિ થાય છે.

(7) મ- કૃષ્ણરૂપી પરમ રત્ન બતાવનાર ગુરુમાં પ્રીતિ થાય છે.

(8) મ- શ્રી હરિની સાથે સાયુજ્ય થાય છે જીવનો પુનર્જન્મ થતો નથી આ ભક્તિમાર્ગનું સાયુજ્ય જ્ઞાનમાર્ગનાં સાયુજ્ય કરતાં ઉત્તમ છે

હવે આ શબ્દાર્થ વિસ્તારથી જોઈએ.

(1) શ્રી – સૌભાગ્ય આપે છે. સૌભાગ્ય એટલે સારું નસીબ. સારું નસીબ એટલે

ગૃહસ્થાશ્રમ આદિનું સુખ અને ગૃહસ્થાશ્રમ સારીન રીતે ચલાવવા માટે લક્ષ્મી(પૈસો) જોઈએ માટે જે ભક્ત નિરંતર શ્રીઅષ્ટાક્ષર મહામંત્રનું રટણ કરે છે તેની પાસે લક્ષ્મી આપો આપ આવે છે. લક્ષ્મીને શોધવા ભટકવું પડતું નથી કારણ કે પ્રભુના ભક્ત હંમેશા નિષ્કામ હોય છે.

નારાયણદાસ બ્રહ્મચારીને ત્યાં રાત્રિના ધનનો ઢગલો થઈ જતો. તેઓ તેને બગાડ માનીને સવારે સાવરણીથી સાફ કરીને ઘરની બહાર ફેંકી દેતા. આમ ગૃહસ્થાશ્રમનું સુખ લૌકિક દૃષ્ટિએ ઉત્તમમાં ઉત્તમ સુખ છે, જે મેળવવા મનુષ્યને અથાગ પ્રયત્ન કરવા પડે છે. પરંતુ નિષ્કામ ભાવે અષ્ટાક્ષર મંત્રનો અહર્નિશ જપ કરનારે તો માત્ર 'શ્રી' ઉચ્ચારથી જ આ સુખ મળે છે.

(2) કૃ – અક્ષરનો ઉચ્ચાર કરવાથી જીવના મોટામાં મોટાં પાપોનો નાશ થાય છે. શાસ્ત્રોમાં દોષોના નિવારણ માટેના જે ઉપાયો બતાવવામાં આવેલા છે, તે એટલા બધા કઠિન છે કે તેમ કરવાથી ખૂબ જ કષ્ટ સહન કરવું પડે છે એટલે સુધી કે આપણું શરીર પણ જર્જરિત થઈ જાય છે. જ્યાં સુધી કરેલાં પાપો નાશ ન પામે ત્યાં સુધી ભક્તિમાર્ગમાં પ્રવેશ ન થાય. પાપ ત્રણ પ્રકારનાં છે (1) કાયિક – શરીરથી થાય તે (2) વાચિક – વાણીથી થાય તે (3) માનસિક – મન દ્વારા થાય છે તે. આ બધાં પાપો દુર કરવાનો અત્યંત સરળ રસ્તો શ્રીમહાપ્રભુજીએ બતાવ્યો કે શ્રી અષ્ટાશ્રર મંત્રનું અહર્નિશ રટણ કરતાં 'કૃ' અક્ષરનો ઉચ્ચાર થતાં જ બધાં પાપ નાશ પામે છે.

(3) ષ્ણ – જીવને ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખો પીડા આપે છે. (1) આધિભૌતિક (2) આધ્યાત્મિક (3) આધિદૈવીક. આ ત્રિવિધ દુઃખોને આપણે લૌકિક ભાષામાં આધિ, વ્યાધિ-ઉપાધિ કહીએ છીએ. તેમાંથી મનુષ્ય મુક્ત થાય ત્યારે જ તેનું ચિત્ત નિર્મળ બને છે અને પ્રભુના સેવા સ્મરણમાં લાગે છે. આવી ચિત્તની નિર્મળતા અન્ય કોઈ સાધનથી થતી નથી. તે કેવળ પ્રભુના શરણે જવાથી જ થાય છે. 'ષ્ણ' અક્ષરના ઉચ્ચારણથી મનુષ્યના ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખ નાશ પામતાં વાસનાઓ નિર્મુળ થાય છે અને અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે.

(4) શ – અક્ષરના ઉચ્ચારથી જન્મમરણમા ફેરામાંથી મુક્તિ મળે છે જીવને ચોરાસી લક્ષ યોનિઓમાં ભટકવું પડતું નથી લૌકિકમાં તેની અહંતા-મમતા છૂટી જતાં તેની સંસારમાંથી નિવૃત્તિ થાય છે અને જીવને ભગવત્પ્રાપ્તિનો અધિકાર મળે છે.

(5) ર – જે જીવની સંસારમાંથી આશક્તિ છૂટી જાય છે તેને લૌકિક સુખ તુચ્છ લાગે છે. તેને હવે તો કેવળ પ્રભુપ્રાપ્તિની જ ઝંખના હોય છે તેથી પ્રભુ કોણ છે ? જીવ કેવી રીતે પ્રભુને પ્રસન્ન કરી પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? આ બધી બાબતો જાણવાની જિજ્ઞાસા તેને ‘ર’ અક્ષરના ઉચ્ચારણથી જાગે છે. તેની જિજ્ઞાસા આ મહામંત્રનામ રટણથી સંતોષાતા પ્રભુના માહાત્મ્યનું તેને જ્ઞાન થાય છે

(6) ણ – પ્રભુનું માહાત્મ્ય જાણ્યા પછી તેમનામાં સુદૃઢ અને સર્વાધિક પ્રેમ ઉત્પન્ન થતાં ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રભુ પ્રત્યેનો આવો પ્રેમ ‘ણ’ ઉચ્ચારણથી પ્રાપ્ત થાય છે. ભક્તિ દરેકને પ્રાપ્ત થતી નથી ભક્તિ કરવા માટે પણ ભગવદ્કૃપા જોઈએ. પ્રભુ જે જીવના ઉપર કૃપા કરે છે તેને જ ભક્તિનું દાન કરે છે ભક્તિ જ્ઞાન પણ શ્રેષ્ઠ છે.

(7) મ – ભક્તિમાર્ગમાં પ્રવેશ થવા માટે ગુરૂદેવની કૃપા અનિવાર્ય છે. પ્રભુની પ્રાપ્તિ ગુરૂદેવ દ્વારા જ થાય છે. તેમની કૃપાથી જ જીવને સેવા કરવાનો અધિકાર મળે છે. પ્રભુ અને જીવની વચ્ચે ગુરૂદેવ સેતુ સમાન છે માટે પ્રભુ પર પ્રીતિ થતાં પહેલાં શ્રી ગુરૂદેવ પર પ્રીતિ થવી જોઈએ. આવી પ્રીતિ ‘મ’ અક્ષરના ઉચ્ચારથી થાય છે. ત્યારે શ્રીગુરૂદેવની કૃપાથી આપણા અજ્ઞાન રૂપી અંધકારનો નાશ થાય છે, અને માર્ગનું જ્ઞાન થાય છે. ત્યારે પ્રભુના સ્વરૂપાનંદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે

(8) મ – આવા જીવોને હવે પ્રભુ સિવાય બીજા કોઈનું આકર્ષણ રહેતું નથી તેથી બીજા ‘મ’ અક્ષરનો ઉચ્ચાર કરવાથી પ્રભુનું સાયુજ્ય મળે છે એટલે હવે પુનર્જન્મ રહેતો નથી.

આ પ્રકારે શ્રી અષ્ટાક્ષર મહામંત્રના દરેક અક્ષરમાં અલૌકિક સિધ્ધિઓ પ્રકટ કરવાનું

સામર્થ્ય રહેલું છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ શરણે આવેલા જીવોની નિઃસાધન સ્થિતિ જોઈને તેમના પર કૃપા કરવા વિચારી આ અલૌકિક મહામંત્રનું દાન કર્યું છે

શ્રીગુસાંઈજી પ્રભુચરણે અષ્ટાક્ષર મંત્રનું માહાત્મ્ય જીવોને સમજાવવા માટે “શ્રી અષ્ટાક્ષર મંત્રાર્થ નિરૂપણમ્” નામનો ગ્રંથરચ્યો છે. જે આપણે વિગતવાર જોઈશું તો અષ્ટાક્ષર મંત્રનો મહિમા સમજાશે.

શ્રી અષ્ટાક્ષર મહામંત્રનું રહસ્ય

ગો. ઢારકેશ (કાંદિવલી, ચંપારણ્ય, અમરેલી)

શ્રી અષ્ટાક્ષર મંત્રાર્થ નિરૂપણમ્

શ્રીકૃષ્ણ-કૃષ્ણ-કૃષ્ણેતિ, કૃષ્ણનામ સદા જપેત્ ।

આનંદઃ પરમાનંદો વૈકુંઠ તસ્ય નિશ્ચિતમ્ ॥

અર્થ – જે કોઈ શ્રીકૃષ્ણ, હે કૃષ્ણ, હે કૃષ્ણ એ પ્રમાણે કૃષ્ણનું નામ હંમેશા જપે છે તેને આનંદાત્મક પરમાનંદ સ્વરૂપ તથા શ્રીપ્રભુપદધામ વૈકુંઠ કે જેને ગૌલોક કહે છે તે પ્રાપ્ત થાય છે.

સદા સ્મરેતુ યઃકૃષ્ણાં, યમસ્તસ્ય કરોતિ કિમ્ ।

ભસ્મી ભવન્તિ તસ્યીશુ મહાપાતકરાશયઃ ॥

અર્થ – જે કોઈ શ્રીકૃષ્ણનું હંમેશા સ્મરણ કરે છે તેને યમરાજા શું કરી શકે ? તેના મોટાં મોટાં પાપોનો પણ નાશ થાય છે.

યઃ સ્મરેત્ સદા મંત્રં, શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ્ ।

અષ્ટાક્ષરં જપેન્નિત્યં, યમો દ્રષ્ટવા હિ શંકતે ॥

અર્થ – જે કોઈ શ્રીકૃષ્ણશરણં મમ એ અષ્ટાક્ષર મંત્રનું અને જપ નિત્ય કરે છે તેને જોઈને યમરાજા પણ ભય પામે છે.

શ્રીમંત્રાર્થઃ પ્રકાશ્યન્તે, જીવાનાં કાર્યસાધનાઃ।

જીવાનાં હિતકાર્યાર્થં ગુરુ શ્રી વિઠ્ઠલેશ્વરૈઃ ॥

અર્થ – આવા પ્રતાપી અને જીવોનાં મોક્ષાદિ કાર્યોને સાધનારા આ અષ્ટાક્ષર મંત્રનાં અર્થગુરુ શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી (શ્રીગુંસાંઈજી) નિઃસાધન દૈવી જીવનું હિત કરવા માટે પોતે પ્રકાશ કરે છે.

શ્રીમુખાત્ કથ્યતે સમ્યક્, સદ્રષ્ટાક્ષર- તત્ત્વતઃ ।

વિવૃત્તિહદયેયસ્ય, સોયં શ્રીવલ્લભો ભવેત્ ॥

અર્થ – પોતે શ્રીમુખથી સારી રીતે અષ્ટાક્ષર મંત્ર, તત્ત્વ સાથે વિસ્તારથી કહે છે કે જેના હૃદયમાં વિવરણ યુક્ત શ્રીઅષ્ટાક્ષર મંત્રનો અર્થ બિરાજમાન છે તે જ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો પ્રિય ભગવદીય થાય છે.

શ્રી – શ્રી સૌભાગ્ય સંપ્રાપ્તિ- ધનવાન રાજવલ્લભઃ ।

કૃ – શબ્દ શોષયેત્ પાપં,

ષ્ણ – શબ્દ સ્તાપસંહતિમ્ ॥

શ – શબ્દો નિર્દેહેયોનિં,

ર – શબ્દો જ્ઞાન માપ્નયાત ।

ણં – શબ્દેન સદા કૃષ્ણો,

દ્રઢા ભક્તિ સદા ભવેત ॥

મ – શબ્દેન ગુરૌ પ્રીતિઃ,

કૃષ્ણ રત્નો પદેશકે ।

મ – શબ્દે હરિ સાયુજ્ય-

મન્ય યોનિં ન ગચ્છતિ ॥

અર્થ – શ્રીઅક્ષરના ઉચ્ચારથી લક્ષ્મીના સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, ધનવાળો અને રાજાને પ્રિય થાય છે, કૃ અક્ષર પાપને શોષી નાખે છે. ષ્ણ-અક્ષર આધિભૌતિક,

આધ્યાત્મિક અને આદિદૈવિક ઐ ત્રણે દુઃખોનો નાશ કરે છે. શ-અક્ષરથી જન્મ-મરણનું દુઃખ દુર થાય છે. ર-અક્ષર પ્રભુ સંબંધી જ્ઞાન આપે છે ણ-અક્ષરથી શ્રીકૃષ્ણમાં દૃઢ સ્નેહ રૂપી ભક્તિ હમેશાં થાય છે. મ-અક્ષરથી શ્રીકૃષ્ણની સેવાનો ઉપદેશ કરનારા ગુરુમાં પ્રીતિ થાય છે. મ-અક્ષરથી પ્રભુનું સાયુજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે જેથી ફરી જન્મ લેવો ન પડે.

ઇતિ શ્રીકૃષ્ણ મંત્રાર્થ,
યોજપેદ વિઠ્ઠલે રતિમ્ ।
ભક્તિં વૈરાગ્યમાખ્નોતિ,
ભુક્તિ મુક્તિકરે સ્થિતે ॥

અર્થ – આ પ્રકારે શ્રીક-ષ્ણ શરણાં મમ શ્રીઅષ્ટાક્ષરના અર્થ જાણીને જપ કરે છે તે ભગવાનમાં પ્રેમ, ભક્તિ અને વૈરાગ્ય મેળવે છે. અને તેનાં હાથમાં જ ભોગ અને મોક્ષ સ્થિત થાય છે. અર્થાત્ ભોગ અને મોક્ષ મેળવે છે.

સર્વરોગોપશમનં સર્વ પાપોપનાસનમ્ ।
ઋધ્ધિઃસિદ્ધિર્ગૃહે શીઘ્રં વસતે સર્વદા સ્થિરા ॥
અર્થ – સર્વ રોગો દુર થાય છે અને સર્વ પાપનો નાશ થાય છે. ઋદ્ધિ (વૈભવ) અને સર્વ સિદ્ધિઓ તરત પ્રાપ્ત થાય છે ને તેના ગૃહમાં હમેશાં સ્થિર થઈ રહે છે

ભૂતપ્રેતપિશાચાદિ, વ્યાધ્યૈરાદિ સંકટે ।
શત્રવો મિત્રતાં યાન્તિ, સર્પદંષ્ટવેવ મૂષકાઃ ॥
અર્થ – જે અષ્ટાક્ષરનો પાઠ કરે થે તેનું ભૂત પ્રેત પિશાચ વગેરે તથા વાધ, ચોર વગેરેથી તથા સંકટ સમયે પણ પ્રભુ રક્ષણ કરે છે શત્રુઓ મિત્ર થાય છે તેમ શત્રુઓ ભયભીત થાય છે.

કુક્રિયાઃ સર્વરિષ્ટાનિ, કુગ્રહાઃ સર્વનાસનઃ ।
આનંદ મૂર્તિકૃષ્ણોસ્ય, હૃદયે વસતે સદા ।

અર્થ – દુષ્ટક્રિયાઓ, સર્વ અનિષ્ટો, સર્વનાશ કરનાર દુષ્ટગ્રહો પણ અષ્ટાક્ષરનાં રટણથી નાશ પામે છે અને આનંદ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ તેના હૃદયમાં સદા સર્વદા બિરાજે છે.

તસ્ય કુત્રાપિનો દુઃખં, સુખમ સર્વત્ર સર્વદા ।

અહોરાત્રં જપેન્નિત્ય, ગુરુણાં મંત્રમુત્તમમ્ ॥

અર્થ – આ અષ્ટક્ષર મંત્રનો જપ કરનારને કોઈપણ પ્રકારનું દુઃખ રહેતું નથી હમેશાં દરેક સ્થળે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. આ મંત્ર સર્વ મંત્રો કરતાં ઉત્તમ છે માટે આ મંત્રનો જપ હમેશાં દિવસ અને રાત કરવો જોઈએ.

તંહિર્દષ્ટવાત્રયો લોકાઃ પૂતાઃસ્યુઃ કિમુ માનવાઃ

મધ્યે ચ સર્વ મંત્રાણાં, મંત્રરાજોત્તેમોત્તમઃ ॥

અર્થ – તેને જોઈને ત્રણે લોકો ખરેખર પવિત્ર બને છે. તો પછી મનુષ્ય કેમ પવિત્ર ન થાય ? સર્વ મંત્રોમાં આ મંત્ર ઉત્તમમાંઉત્તમ અને સર્વ મંત્રોનો રાજા છે.

ઇદમેવ પરૈકાંત ભક્તિમાન યઃ સદા સ્મરેત્ ।

ઋદ્ધિઃ સિદ્ધિર્ગૃહે સત્યં કૃષ્ણતાત્પર્યં સુંદરમ્ ॥

ભક્તાનાં હિતકાર્યાર્થં જ્ઞાતવ્યં સ્વજનોત્તમૈ ।

અર્થ – આ મંત્રને એકાંતમાં શ્રદ્ધાથીજે ભક્તિમાન પુરુષ સદા જપ કરે તેના ઘરમાં ખરેખર ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. કૃષ્ણતાત્પર્ય બતાવનારો આ મંત્ર ભક્તોનું હિત કરવા માટે શ્રીઆચાર્યચરણે કહેલો છે.

વેદ વાક્યે મહાવાક્યં પુરાણે ભારતે તથા ॥

અર્થ – આ મંત્ર સર્વ શાસ્ત્ર, ભારત, પુરાણ, વેદ વગેરેમાં સાર રૂપ મહામંત્ર છે શ્રીમદ્ વલ્લભ વાક્યાર્થ શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ ॥

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીનું અર્થ રૂપ વાક્ય આ શ્રીકૃષ્ણ:શરણં મમ મંત્ર છે અર્થાત્ સદા સર્વદા શ્રીમહાપ્રભુજીએ કહેલા શ્રીકૃષ્ણ: શરણં મમ મંત્રનું સ્મરણ કરો

ઇતિ શ્રીમદવિક્રલેશ્વર વિરચિતં
શ્રી અષ્ટાક્ષર નિરૂપણં સમાપ્તમ્

એ પ્રકારે શ્રીગુંસાઇજી પ્રભુચરણે શ્રીઅષ્ટાક્ષર મંત્રનું માહાત્મ્ય જીવોને બતાવવા મા
તેના એક-એક અક્ષરનું નિરૂપણ કર્યું છે
શ્રીમહાપ્રભુજી પણ અષ્ટાક્ષર મંત્રના સતત રટણ કરવા વિષે નવરત્ન ગ્રંથમાં આજ્ઞા
કરે છે કે-

તસ્માત્સર્વાત્મના નિત્યં , શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।

વદદ્ ભિરેવ સતતં , સ્થેયમિત્યેવ મે મતિઃ ॥

અર્થ – માટે સર્વ પ્રકારે (સર્વાત્મભાવથી) નિત્ય શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ એ અષ્ટાક્ષર
મંત્રનું રટણ કરનારા ભક્તના સંગમાં રહેવું એવો મારો(શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો) મત છે
આમાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ સર્વાત્મના (સર્વાત્મભાવ વડે) નિત્યં (સદા-હંમેશા) અને સતત
(નિરંતર) ની જે આજ્ઞા કરે છે તે મહત્વની છે.

શ્રીગુંસાઇજી પણ આજ્ઞા કરે છે કે -

યદુક્તં તાતચરણઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।

અત એવાસ્તિ નૈશ્ચિન્ત્ય-મૈહિકે પાર લૌકિકે ॥

અર્થ – જ્યારથી શ્રીતાતચરણે (શ્રીમહાપ્રભુજીએ) શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ એમ કહ્યું છે
ત્યારથી આ લોક સંબંધી અને પરલોક સંબંધી સર્વ કાર્યોમાં નિશ્ચિતતા થઈ ગઈ છે
શ્રીહરિરાયજી પણ શિક્ષાપત્રમાં આજ્ઞા કરે છે કે

અસ્માકં સાધનં સાધ્યં, શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ ।

સંપત્સ્વાપત્સ્વપિ સદા, સ્વાચાર્યતરણોદિતમ્ ॥

અર્થ – અમારે સંપત્તિમાં અને વિપત્તિમાં દરેક સમયે શ્રીમહાપ્રભુજીએ કહેલો શ્રીકૃષ્ણ
શરણં મમ આ અષ્ટાક્ષર મંત્રજ સાધનરૂપ અને ફળરૂપ પણ છે.

એ પ્રકારે અનેક મહાનવિદ્વાન આચાર્યોએ અષ્ટાક્ષર મહામંત્રનો મહિમા વર્ણવ્યો છે. અને જીવોના ઉદ્ધાર માટે તેનો પ્રકાશ કર્યો છે.

અષ્ટાક્ષર મંત્રની વિશેષતા એ છે કે તેની શરૂઆતમાં ‘ પ્રણવ’ એટલે ઐકાર નથી. બીજા જેટલા પણ મંત્રો કે બીજમંત્રો છે તેની શરૂઆત ઐકારથી જ થાય છે પરંતુ વેદની એવી મર્યાદા છે કે જે મંત્રમાં પ્રણવ(ઐકાર) આવતો હોય તે મંત્રનું ઉચ્ચારણ કોઈપણ અશુદ્ધ અવસ્થામાં ન થઈ શકે. દા. ત. શૌચાદિ ગયા હોય ત્યારે સ્નાન કર્યા સિવાય ન થાય, અથવા આદિમાં મંત્રનું ઉચ્ચારણ થઈ શકે નહિ સ્નાનાદિ કરી શુદ્ધ થયા પછી જ મંત્રનું ઉચ્ચારણ થાય એટલે શ્રીઆચાર્યચરણે જીવ ઉપર અસીમ કૃપા વિચારેલી છે. કેમકે કલિયુગમાં જો જીવ ક્ષણ માત્ર પણ ભગવદ્ નામથી વિમુખ રહે તો જીવને આસુરાવેશ લાગવાનો સંભવ રહે છે માટે જીવક્ષણ માત્ર પણ ભગવદ્ નામથી વિમુખ ન થાય, નિરંતર, સતત, અહર્નિશ ગમે તે અવસ્થામાં પણ ભગવદનામ લઈ શકે એ હેતુથી શ્રીઆચાર્યચરણે કૃપા વિચારી ઐકાર વગર અષ્ટાક્ષર મંત્ર જીવને આપ્યો છે. માટે આપણે આપણા હૃદયને એ પ્રકારે કેળવવું જોઈએ કે આપણા હૃદયમાં સતત અષ્ટાક્ષર મંત્રનું રટણ ચાલ્યા જ કરે જેથી વ્યર્થ વિચારો અને વાર્તાલાપથી દુર રહેવાય અને મુખરતા દોષમાંથી બચી શકાય સાથે પ્રભુની નામરૂપી પ્રભુના સ્વરૂપ જેટલું જ માહાત્મ્ય છે.

“રૂપનામ વિભેદેન જગત કીડતિ ચો યતઃ”

પ્રભુ આ જગતમાં પોતાના રૂપ અને પોતાના નામ દ્વારા એમ બે પ્રકારે કીડા કરે છે. બીજું સામાન્ય રીતે દિવસે કે રાત્રે, ચાલતાં ફરતાં કીડી-મંકોડા આદિ સૂક્ષ્મ જીવજંતુ જાણે-અજાણે પણ આપણા પગ નીચે કચરાઈ જાય તો એ વખતે જો ભગવદનામનું રટણ હૃદયમાં હોય તો ભગવદનામના પ્રતાપથી એ જીવનો ઉધ્ધાર થાય અને આપણે જીવ હાનિના દોષમાંથી બચી જઈ શકીએ.

આ પ્રકારે અષ્ટાક્ષર મહામંત્રનું અહર્નિશ દીનતા પૂર્વક રટણ કરવાથી જીવાત્મા

બધાંજ દુઃખ દર્દો અને દોષો દુર થાય છે. વૈભવ-કીર્તિ વગેરે લૌકિક સુખ મળે છે, અને સાયુજ્ય રૂપી અલૌકિક મોક્ષ મળે છે.

આપણા વાર્તા સાહિત્યમાંથી પણ શ્રીઅષ્ટાક્ષર મહામંત્રનો મહિમા જાણવા મળે છે

એકવાર પૃથ્વી પરિક્રમા કરતાં સેવકો સાથે શ્રીમહાપ્રભુજી માર્ગમાં પધારી રહ્યા હતા ત્યારે તેઓશ્રીએ આજ્ઞા કરી કે તમારે પળવાર પણ અષ્ટાક્ષર મંત્રનું રટણ કર્યા સિવાય ન રહેવું. સદા શ્રીકૃષ્ણઃશરણં મમ ઉચ્ચારવું આ આજ્ઞાનું રહસ્ય કૃષ્ણદાસ મેઘનન સમજવામાં ન આવ્યું. વનમાં જળાયશના કિનારા ઉપર મુકામ થતાં તેઓ પાતળ દુન બનાવવા માટે વૃક્ષના પાન લેવા વનમાં ઘણે દુર નીકળી ગયા વનમાં એક સઘન કુંજની વચ્ચે સ્વચ્છ જળાશય હતું. તેના જળ ઉપર જેની ડાળીઓ નમી રહી હતી તેવા એક વૃક્ષ ઉપર બેઠેલા મોટો શુક્ર(પોપટ) તેમના જોવામાં આવ્યો. એક તો અંધારઘેરું વન અને તેમાં સાધારણ પોપટ કરતાં કાંઈક જ તરી આવતા ‘શુક્ર’જોઈને તેમને ભય લાગ્યો. કૃષ્ણદાસ મેઘને જેવું એક નામ લીધુંકે તે પક્ષીએ જળાશયમાં એક વાર ચાંચ બોળીને જળ પીધું, બીજીવાર નામ લેતાં બીજીવાર અને અષ્ટાક્ષરનું રટણ કર્યું અં પોપટે પણ ત્રણ વાર જ જળપાન કર્યું. આ બનાવથી નવાઈ પામતાં કૃષ્ણદાસ મેઘન જલદી જલદી પાતળ-દૂના માટેના પાન લઈને મુકામ ઉપર આવ્યા શ્રીમહાપ્રભુએ એમને પુછ્યું ‘કૃષ્ણદાસ ! વનમાં તમે શું જોયું?’ કૃષ્ણદાસ મેઘને પોતે જોયેલું અને અનુભવેલું બધું શ્રીમહાપ્રભુજીને નિવેદન કર્યું શ્રીમહાપ્રભુજીએ તે બનાવનું રહસ્ય સંજાવતાં કહ્યું કે “કૃષ્ણદાસ ! તમે જે શુક્રને જોયો, તે પક્ષીના અવતારમાં પણ ભક્તદશાવાળો જીવ છે. તેને સતત અષ્ટાક્ષર રટવાનો અભ્યાસ છે તમારા મુખમાંથી નીકળેલ અષ્ટાક્ષરનો ત્રણ વાર ઉચ્ચાર સાંભળીને તેણે ત્રણ વાર જળપાન કર્યું. દીર્ઘ સમય પછી તમારા મુખેથી ભગવદનામ સાંભળીને તેણે પોતાની જળપાનની તૃષ્ણાંત કરી. માટે હું તમને બધાને કહું છું કે અષ્ટાક્ષર મંત્રનો સતત ઉચ્ચાર કરજોએથી તમારું અને શ્રવણ કરનારનું કલ્યાણ થશે” એ પ્રકારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી અષ્ટાક્ષરનો પ્રભાવ પોતાના જીવોને સમજાવ્યો.

શ્રીનારદ પંચરાત્રમાં પણ અષ્ટાક્ષર મહામંત્રનો મહિમાં વર્ણવેલ છે અષ્ટાક્ષર મંત્રના રટણથી જવની દુષ્ટ ક્રિયાએ, સર્વ અનિષ્ટો અને સર્વનાશ કરનારા દુષ્ટ ગ્રહો પણ નાશ પામે છે અને જીવના હૃદયમાં સદા આનંદસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ બિરાજે છે. આમ ગમે તેવા સંકટમાં કે આપત્તિમાં જવ હોય તો પણ તે વખતે અંતઃકરણપૂર્વક શ્રીઅષ્ટાક્ષર મહામંત્રનું સ્મરણકરીએ તો સંકટ આપોઆપ દુર થઈને શ્રીવલ્લભાચાર્યચરણની કૃપા અને ભગવદપ્રાપ્તિ થાય છે.

શ્રીનાથજીનું શ્રીગિરિરીજથી શ્રીનાથદ્વારા તરફ પ્રયાણ

રજુઆત – શ્રી વૃજલાલ હરિલાલ ગણાણી, ધારી,

શ્રીનાથજીનું પ્રાકટ્ય શ્રીગિરિરાજમાંથી થયું, પછી શ્રીગિરિરાજ ઉપર પૂરણમલ ક્ષત્રિયે સિદ્ધ કરાવેલ મંદિરમાં આપશ્રીને પાટ બેસાડવામાં આવ્યા ત્યાં શ્રીવલ્લભ અને શ્રીવિઠ્ઠલ તેમની સેવા કરતા હતા. શ્રીજી ગિરિરાજ ઉપરના એ મંદિરમાં દોઢસો(150) વર્ષ સુધી બિરાજ્યા. ત્યાં અનેકવિધ ખેલ ખેલ્યા તથા લીલાઓ કરી.

પરંતુ સંવત 1723માં દિલ્હીમાં ધર્માધ રાજા ઔરંગઝેબનું શાસન હતું તે પોતાની જાતને મપર્તિભંજક માનતો હતો. તેણે મથુરામાં આવેલું શ્રીકેશવરાયજીનું ભાર પ્રસિદ્ધ મંદિર તોડી પાડ્યું હતું તેની ઈચ્છા શ્રીગિરિરાજ ઉપરનાં શ્રીનાથજીના મંદિરને પણ તોડી પાડવાની હતી.

તે સમયે બડે દાઉજી મહારાજ તિલકાયત પદે હતા. તેઓ સગીર હોવાથી તેમના કાકા ગો. શ્રી ગોવિંદજી મહારાજ શ્રીનાથજીના મંદિરનો વહીવટ કરતા હતા તેમણે જોયું કે ધર્માધ ઔરંગઝેબના રાજ્યમાં શ્રીનાથજીનું મંદિર સલામત નહિ રહે તેથી આપશ્રીએ કાકા શ્રીવલ્લભજી તથા બીજા વૈષ્ણવો સાથે મસલત કરી શ્રીનાથજી બાવાને શ્રીગિરિરીજ ઉપરથી અન્ય સ્થળે પધરાવવાની તૈયારી કરી.

સંવત 1725ના આસો સુદ પૂનમના દિવસે તેમણે શ્રીનાથજી બાવાને રથમાં પધરાવ શ્રીગિરિરીજજી ઉપરથી પ્રયાણ કર્યું. સાથે શ્રીનવનીતપ્રિયજીને પણ પધરાવ્યા, રથ આગ્રામાં આવી પહોંચ્યો. આગ્રામાં પંદર દિવસ રોકાયા પછી તેમણે આગળ પ્રયાણ

કર્ચું. બે મહિના પછી શ્રીજી રસાલા સહિત ચંબલના દંડોતધારમાં આવી પહોંચ્યા, ત્યાં ચાતુર્માસ ગાળીને તેઓ કોટા પધાર્યા અને ત્યાં કૃષ્ણવિલાસમાં બિરાજ્યા. ત્યાના રાજાએ શ્રીનાથજીને કાયમ કોટામાં બિરાજવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી. પરંતુ શ્રીનાથજીની ઈચ્છા એવી નહિ હોય તેથી, આગળ પ્રસ્થાન કરવામાં આવ્યું. બે માસના પ્રવાસ બાદ શ્રીજીનો મુકામ કિશનગઢ ગામે થયો ત્યાં શહેર બહાર એક સુંદર બગીચામાં શ્રીજી ત્રણ માસ સુધી બિરાજ્યા. આ સ્થળને આજે ‘પીતાંબરજી કી ગલી’ નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

અહીંથી રથ આગળ વધ્યો અને જોધપુર જતાં માર્ગમાં ચાંપાસેની ગામ પાસેની એ. કદંબખંડીમાં આપશ્રીને પધરાવવામાં આવ્યા. અહીં આપશ્રી પાંચ માસ બિરાજ્યા.

પછી રથ આગળ વધ્યો, તેણે મેવાડ તરફ પ્રણામ કર્યું. ઉદેપુરના રાણા રાયસંગજીને દૈવ ભાવનાથી શ્રીનાથજીને ઉદેપુરમાં પધરાવ્યા ત્યાં આપશ્રી ત્રણ માસ બિરાજ્યા હતા.

પરંતુ શ્રીનાથજીની ઈચ્છા તો પોતાની પરમ ભક્ત શ્રીઅજબકુંવરને ગામ જઈ બિરાજવાની હતી તેથી રથ આગળ વધ્યો અને અજબકુંવરના ગામ સિંહાડમાં આવી અટકી ગયો. શ્રીનાથજીની ઈચ્છા અહીં જ સ્થાયી રીતે વસવાની છે એવું સમજીને ત્યાં પધરાવવામાં આવ્યા. સિંહાડના સરદાર રઘુએ આખું ગામ શ્રીનાથજીના ચરણોમાં સમર્પિત કર્યું. મેવાડના રાણા રાયસિંહજીએ સિંહાડમાં શ્રીનાથજી માટે મંદિર સિધ્ધ કરાવ્યું. ત્યાં સંવત 1728ના માઘ વદી સાતમના દિવસે શ્રીનાથજીને પાટ બેસાડવામાં આવ્યા. આ સિંહાડ તે જ આજનું શ્રીનાથદ્વારા આ રીતે શ્રી ગિરિરાજથી સિંહાડમાં આવતાં આપશ્રીને બે વર્ષ પાંચ માસ અને સાત દિવસ લાગ્યા.

વિષય-કામના ભગવન્માર્ગમાં બાધક છે

ભગવન્માર્ગમાં વિષયોની કામના-શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, અને ગંધરૂપ જે વિષયો તેમની કામના-અભિલાષા સર્વથા બાધક છે. શબ્દાદિક વિષયોને યાહનાર દેહાત્મવાદી કહેવાય. આથી સર્વ સિદ્ધાંતોમાં શબ્દાદિક વિષયોને ત્યાજ્ય માનેલા છે પરંતુ જીવ જ્યાં સુધી

જીવદશા અનુભવે છે, ત્યાં સુધી હજાર પ્રયત્નો કરે તો પણ શબ્દાદિ વિષયોને છોડી શકતો નથી. અસંગ બનેલા ભરતમુનિ પણ મૃગશાવકના પ્રેમમાં લપટાયા, તેથી જન્મંતરમાં સુખદુઃખનો અનુભવ કરવો પડ્યો જ્યાં ભરતમુનિ જેવાની આદશા હોય, ત્યાં સામાન્ય કક્ષાનો જીવ વિષયોનો ત્યાગ શી રીતે કરી શકે ?

શાસ્ત્રકારોએ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવા માટે અનેક પ્રકારો જણાવ્યા છે. આખરે સંન્યાસ માર્ગનો પણ ઉપદેશ કર્યો, પણ વિષયોનો અભિલાષ સર્વાત્મના કોઈપણ ઉપાયે છુટે તેમ નથી. સ્પર્શ, ચંદન, વનિતા, વિશ્રામાદિનો એકવાર પણ આસ્વાદ ચાખ્યો હોય તો પછી તેની જાળમાંથી કોઈપણ રીતે છુટી શકાતું જ નથી આથી શાસ્ત્રકારોએ શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધરૂપી વિષયોનો દોષ દુર કરવા માટે ભગવન્નિબ્ધનનો ઉપદેશ કર્યો. પ્રભુને નિવેદન કર્યા પછી જ ભદવત્પ્રસાદરૂપે જે વસ્તુનો ઉપયોગ થાય, તેમાં કેવળ પ્રસાદની ભાવના હોવાથી અંતઃકરણ વિષયાવિષ્ટ બનતું નથી

(1) શબ્દ – કીર્તનાદિ દ્વારા ભૈરવાદિ રાગનો અનુભવ કરી શકાય છે; પરંતુ જો એ જ રાગ કોઈ વેશ્યાના મુખથી સાંભળો તો અંતઃકરણ વિષયાવિષ્ટ બને જો પ્રભુ સમક્ષ ભગવલ્લીલાનું શ્રવણ કરે, તો લીલાનું સાધનથી નિર્વિષય થવાય અંતઃકરણ ભગવદાવિષ્ટ બને.

(2) સ્પર્શ – મૃદુ અને સુકોમળ પદાર્થના સ્પર્શથી પુલકિત થવાય વનિતાના કપોલ સ્પર્શથી અંતઃકરણ કામાવિષ્ટ બને. પરંતુ જો પ્રભુની શય્યામંદિરની કે અન્ય સેવા કરે, અને સુકોમળ શય્યાજીનો સ્પર્શ થાય તથા લીલાનું અનુસંધાન કરે તોનિર્વિષય થવાય પુત્રે કૃષ્ણ પ્રિયે રતિઃ એ વાક્યનું અનુસંધાન કરી 'ભગવત્સેવક આ પુત્ર છે એમ માની પુત્રાદિકને વાત્સલ્ય ભાવથી સ્પર્શ કરે , તો એવી ભાવનામાં સુકુમાર બાળકના સ્પર્શથી પણ લૌકિકાસક્તિ થતી નથી.

(3) રૂપ – ભગવન્મુખકમલના દર્શનથી રૂપની તૃપ્તિ થાય જગતના પદાર્થોને જોતાં જ્યાં રૂપમાં આસક્તિ થાય, ત્યાં સર્વાત્મભાવનું અનુસંધાન કરી પ્રભુકેવી સુંદરતાની

રચના કરવા સમર્થ છે ? ‘મન પણ જેની કલ્પના ન કરી શકે તેવી અશક્ય રચના પ્રભુ કરી શકે છે’ આ પ્રકારે ભાવના કરે તો રૂપ બાધક ન બને; અન્યથા રૂપમાં પતંગની પેઠે આસક્ત બનતાં પતન થાય જ.

(4) રસ – મીઠો, ખાટો, ખારો, કડવો, તુરો, અને તીખો-જે છ પ્રકારનો રસ છે, તેનો પણ ઉપભોગ પ્રભુના પ્રસાદરૂપે જ કરવો.

(5) ગંધ – પુષ્પ, અત્તર, ફુલેલ વગેરે પદાર્થો પ્રભુને નિવેદન કરીને જ લેવાય. જેઓ ભગવત્પ્રસાદ વિના તે પદાર્થોને ગ્રહણ કરે છે, તેમને તે પદાર્થો કામાસક્ત બનાવે છે. એ પદાર્થો કામને ઉત્તેજીત કરે છે. માટે એવા પદાર્થો પણ પ્રભુને સમર્પણ કરીને જ સ્વીકારવા.

શબ્દાદિક પાંચે વિષય કહેવાય છે. આથી જ તેમનો ત્યાગ કરવો એ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ત્યાગ બે પ્રકારના છે: એક તો સર્વથા તેમનાથી દૂર રહેવું એ (પરંતુ તેમ બનવું સર્વરીતે અસંભવિત છે) અને બીજો ત્યાગ એ પદાર્થોનો દેવ તો દેશથી ત્યાગ કરવો તે મર્યાદામાર્ગમાં યજ્ઞમાં તેનો ઉપયોગ થાય પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવત્સેવા નિમિત્તે એ પાંચેનો વિનિયોગ થાય યજ્ઞ કરતાં, કર્મમાર્ગ કરતાં, પુષ્ટિમાર્ગીય પદ્ધતિથી જે ત્યાગ થાય છે તે ઘણો શ્રેષ્ઠ ત્યાગ છે.

પ્રભુની દિવ્ય લીલાનાં દર્શન–

પ્રભુની દિવ્ય લીલાનાં દર્શન આ ચક્ષુથી કેવા રીતે થાય ? આ ચક્ષુથી એટલે ભૌતિક ચક્ષુ ન સમજવા. કારણકે ભૌતિક ચક્ષુથી પ્રભુની દિવ્યલીલાઓના દર્શન નથઈ શકે ભૌતિક ચક્ષુના દેવતા ભૌતિક સૂર્ય છે. તેથી ભૌતિક જગત જોઈ શકાય છે. જ્યારે ભૌતિક સૂર્યની જગ્યાએ “ભક્તિમાર્ગાબ્જ માર્તંડ” આધિદેવિક સૂર્યરૂપ શ્રીવલ્લભ ભક્તના નેત્રોમાં બીરાજે, ત્યારે પ્રભુની દિવ્યલીલાઓનાં દર્શન થઈ શકે.

અહીં એમ પ્રશ્ન થાય કે શ્રીવલ્લભભાનું ભક્તોનાં નેત્રના દેવતા થઈને નેત્રમાં ક્યાં બિરાજે ? તેને માટે શું કરવું જોઈએ ? સમાધાન એ છે કે ભક્તોને જે સ્વરૂપમાં પ્રેમ-

આસક્તિ હોય તે સ્વરૂપ અથવા પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપને જ શ્રીવલ્લભરૂપ સમજી તે સ્વરૂપનું નિરંતર ધ્યાન કરવું. આ ધ્યાનથી તે સ્વરૂપ ભક્તોના નેત્રોમાં બિરાજે છે, ત્યારે લીલાલોકસહિત દિવ્યલીલાઓનાં દર્શન થાય છે. જેમ ભૌતિક સૂર્યથી ભૌતિક જગતનો પ્રકાશ થાય છે, તેમ આધિદૈવિક જગતનો પ્રકાશ શ્રીવલ્લભભાનુથી થાય છે. (આ કથનના પ્રમાણમાં જુઓ “વૈશ્વાનરાષ્ટક” સ્તોત્રનો શ્લોક: 7) અથવા જેવી રીતે યોગી પુરૂષો યોગ સાધતા હોય છે તેને યોગના પ્રભાવે ‘દૂરદર્શન’ અને ‘દૂરશ્રવણ’ નામની સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે જે સિદ્ધિથી યોગીપુરૂષ મૃત્યુલોકભૂતલમાં રહેવા છતાં સ્વર્ગના કે બીજા દેવતાઈ લોકના વૈભવે ને જોઈ શકે છે, તેવી રીતે પ્રિયપ્રભુના ધ્યાનરૂપી યોગથી પ્રેમીભક્તોને રસાત્મક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. અને ત્યારે ભૂતલમાં રહેવા છતાં રસાત્મક-ધામની પ્રભુની દિવ્યલીલાનાં દર્શન કરી શકે છે જેમ અષ્ટસખાદિ મહાનુભાવોને લીલાનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય છે તેમ અહીં પણ જાણવું.

“પીય કી ચિતવન”

(તપ્ત)

પિયા તેરી ચિતવન હી મેં ટોના ॥

તનમન ધન બિસર્યો જબ હી તે

દેખ્યો શ્યામ સલોના ॥ 1

ઢિંગ રહિવેકો હોત વિકલ મન

ભાવત નાહિન ભોના ॥

લોગ ચવાવ કરત ઘરઘર પ્રતિ

ઘર રહિયે જીય મોના ॥ 2

છુટ ગઈ લોકલાજ સુત પતિકી

ઓર કહા અબ હોના ॥

‘રસિક પ્રિતમ’ તાકે બિન દેખે

છિન નહિં મનમેં યેના ॥ 3

વિવેચન – શ્રી બ્રજરાજકુમાર રસિક મુકુટમનિની દ્રષ્ટિ જ એવી છે કે તેની ચોટ નિશ્ચય પૂર્વક ધાયલ કરી મૂકે મક્કમતા પૂર્વક નિર્ધાર કરીને કોઈ ધાયલ થવા ન ઈચ્છત હોય તેને પણ આ ગાડી જો પરવશ બનાવી મુકે તો પછી આ વ્રજજનો તો પ્રિયતમની દ્રષ્ટિના બાણ સાથે ગેલ કરવા માટેજ પ્રગટ થયાં છે. રસનિધાનની પાસે ફરિયાદ રજુ થાય છે જે, “ કમલ સી અભિયાં લાલ તિહારી, તિનસોં તક તક તીર ચલાવત, વેધત છતિયાં હમારી” આપની કમલ-કે મલ દ્રષ્ટિ અને તિરછી કટારી જેવી ધારદાર ચિતવન, અમારાં કલેજા ને વીંધી નાખે છે. “આમ ધાયલ પણાનું દઈ સહેવું પડે છે તે દુઃખ પાસે કરોડં સુખો તુચ્છ હોવાનો ઇનુભવ પણ અખંડ રહે છે.” જીવન સાથે સંકળાયેલા શરિરના ધર્મો અને શરિર સંબંધી આપ્તજનો સહિત ધરબારની શુદ્ધિ પણ ભુલાવી દે છે, એવી છે પિયની આ ચિતવન ! વળી વિવ્હલતા વધતીજ જાય છે દૂર રહેવાનું સહાતું નથી ઘેર જવાનું ગમતું નથી, એટલે લોકો ચર્ચા કરે છે. એ સહી લેવામાં પણ હરકત નથી આવતી. ધરનાઓ પણ મારી આવી હાલત જોઈને હારી ગયા. હવે તો એનો પણ ડર નથી. આવું બધું થઈ ચુક્યું છેએથી વધારે તો શું થવાનું હોય? મારી વિનંતી એ છે કે હવે દૂર ન રાખે, દૂરપણું જરાય સહન થતું નથી

આમ ‘ પિયાની ચિતવન’ અને એની સાથે ‘મંદ મુસકયાન હોય એ બંને મળીને અમારી શું દશા કરે છે એ આપ કદાચ નહી જાણતા હો તો એ જાણતા હો તો એવું નજ કરો.

જે સમયે પ્રિયતમ પાસે આ ભક્ત પોતાનું દુઃખ વિદિત કરી રહેલાં છે એ સમયેજ એ બીજી સખી ત્યાંથી નિકળે છે તેના સામે પણ આપે રસદ્રષ્ટિ ફેંકી ! અને બન્નેને બેહોસ હાલતમાં મૂકીને ચાલતા થાયછે ત્યારે એ બીજી સખી બોલી ઉઠે છે-

દેખોરી યહ નંદકો છોરા, બરછી મારે જાતા હે ॥

બરછીસી તીરછી ચિતવનમેં સેનોસે છુરી ચલાતા હે ॥ 1 ॥

હમકોં ધાયલ દેખ બેદરદી ખડાખડા મુસુકાતા હે ॥

‘લલિત કિશોરી’ જિગર જખમ પેં લોન પુડી ભુરકાતા હે ॥ 2 ॥

આમ પ્રાણેશ્વરની પ્રાણઘાતક પરિચર્યા આ વ્રજભક્ત પોતાના પ્રાણપ્રિય પરિકર પ્રતિ અત્યંત પ્રસન્નતા પૂર્વક સહજ ભાવે કરી રહેલા છે પ્યારાનો એવો સ્વભાવ છે કે પોતાનાઓને પરવશ બનાવી તનુનવત્વનું દાન કરી કેવલ એક મહાવ્યથામાં ઝબોળી રાખે છે, જેમાં અન્ય કંઈપણ હોય જ નહિં. કેવલ પ્રિયા અને પ્રિયતમ પરસ્પરની ભિન્નતા મિટાવી દઈ એકાકાર બની જાય. “શુદ્ધા દૈતે” સિદ્ધાન્ત અહિં આ પરિપાટીએ પ્રગટ થાય છે.

ચરણનું શરણ-

શ્રીગોકુલેષને પંચોળીએ પૂછ્યું કે મહારાજલક્ષ્મીજી તો શ્રી ઠાકોરજીને હૃદયે વસે છે, છતાં શ્રીઠાકોરજીના ચરણારવિંદની ઈચ્છા કેમ કરે છે ? ત્યારે આપશ્રીએ શ્રી મુખે કહ્યું કે, લક્ષ્મી ચૌદલોકમાં છે, પણ ત્યાં એક કણિકા માત્ર છે. તેનું સર્વ સ્વરૂપ તો પ્રભુન હૃદયમાં રહે છે, ક્યાંય જતુ નથી વળી લક્ષ્મીજીને બહું ડર રહે છે કે રખેને કોઈ શ્રીઠાકોરજી પાસે આવીને માગે કે મને સદા સર્વદા લક્ષ્મીજી આપો. તો શ્રીપુરુષોત્તમ તો ઉદાર છે, કંઈ પણ વસ્તુ પોતાની જાણતા નથી, તેથી લક્ષ્મીને તરતજ આપી દે. તે ભયથી લક્ષ્મીજી ચરણારવિંદની ઈચ્છા કરે છે કારણકે ચરણારવિંદનો આશ્રય કરે છે તેને પ્રભુ છોડતા નથી. માટે લક્ષ્મીજી ચરણારવિંદમાં ચિત્ત રાખે છે.

સુદામાના બે ફાંકા તાંદુલ આરોગી સર્વ પ્રકારના વૈભવ અને અલૌકિકતા પ્રભુએ આપી. ત્રીજો ફાંકો આરોગી લક્ષ્મીજીને પણ સોંપી દેવા જતા હતા, ત્યાં તો શ્રીલક્ષ્મીજીએ હાથ સહાયો. ને કહ્યું કે કૂપાનાથ, મને પણ આપી દો છો ? પ્રભુએ કહ્યું કે મારા ભક્ત કરતાં શું અધિક છે કે હું ન આપું ? આમ હોવાથી લક્ષ્મી બિરાજે છે, પ્રભુના વૃક્ષસ્થળમાં, પણ પ્રીતિ સદાય ચરણ કમળમાં રાખે છે. જે ભગવદીયો શ્રી ઠાકોરજીના ચરણ કમળનો આશ્રય રાખે છે. તે સદા નિર્ભય બની રહે છે. પ્રભુના ચરણમાં શિર ધર્યા પછી બીક કેવી ?

શ્રી ધ્વજાજી અને કળશની ભાવના

શ્રીજી જે ખંડમાં બિરાજે છે, તેના છાપરા ઉપર મધ્યમાં ચક્રરાજ સુદર્શન તથા સાત ધ્વજાજી ફરહરે છે. ધ્વજાજી સાત છે તે શ્રી ગોપીજનોના ભાવથી છે કિર્તનમાં ગાયેલું છે કે- “ગોપી પ્રેમકી ધ્વજા” ધ્વજાજી વાંસમાં રોપાય છે તે વાંસ વેણુંનું સ્વરૂપ છે તેજ

વાંસની નવાં, રંગબેરંગી ધ્વજાજી ચડે છે. જે વૈષ્ણવ ધ્વજાજી ચડાવે છે તેની શ્રીવ્રજભક્તો પ્રસન્ન થઈને તેને શ્રીપ્રભુની સન્મુખ કરે છે

ધ્વજાજી સાત છે, તે શ્રી ગુસાંઈજીના સાત લાલજી રૂપ છે. એક ધર્મી અને છ ધર્મરૂપ છે કળશ ચાર કોઠાઓની વચમાં છે. તેમાં એક કળશ મોટો છે, તેના ઉપર કળશ નાનો કળશ છે. મોટો કળશ શ્રી મહાપ્રભુજી અને શ્રી સ્વામિનીજી સ્વરૂપ છે, અને નાનો કળશ શ્રી ગુસાંઈજી અને શ્રીચંદ્રાવલીજીનું સ્વરૂપ છે આ અલૌકિક કળશની નીચે જે ચિંહ છે તે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષરૂપ છે. આ બંને કળશ રસમય છે મોટા કળશમાં 'રાગ' અને નાના કળશમાં 'ભોગ' અને 'શૃંગાર' છે આ ભાવ અતિ ગૂઢ છે

કળશની ઉપર જે ચક્ર છે તે શ્રીજીનું સુદર્શન ચક્ર છે અને તે ભક્તની રક્ષા માટે બીરાજે છે. જે વૈષ્ણવ શ્રદ્ધા અને ભાવ પૂર્વક શ્રીસુદર્શનજીને ભોગ અત્તર સમર્પે છે, તેની મનોકામના સિદ્ધ થાય છે. પ્રસાદી અત્તરના ફેયા (પું મડાં), ચોકી (માદળીયા) માં પધરાવી બાળકના ગળામાં પહેરીવવાથી તેની રક્ષા થાય છે.

શ્રીહરિરાયજી અને રૂપકુંવરબા

- બાબુભાઈ નાયક, કડી

રૂપકુંવર એટલે રૂપરૂપનો અંબાર. બ્રહ્માજીએ નવરાશની પળોમાં ઘડેલી એ સૌંદર્યમુર્તિ સુરજસિંહ સિસોદિયા રજપૂતની એ દીકરી સૂરજસિંહ ઉદેપુરના રાણાના ભૈયાત્ર આ સંબંધે રૂપકુંવરઉદેપુરના રાણીવાસમાં વારંવાર જતી ઉદેપુરના રાણા યુસ્ત વૈષ્ણવ વૈષ્ણવ આચાર્યો તરફ તેમને ખુબ માન અને સંપૂર્ણ ભાવ

જે વખતની આ વાત છે તે સમયે રાયસિંહજી ઉદેપુરના રાણા તેમના પત્ની વજુબા. તેમણે સાંભળ્યું કે શ્રીહરિરાયજી શ્રીગોકુલથી ખિમનોર પધાર્યા છે. એટલે વજુબાએ તેમનાં દર્શને જવા નક્કી કર્યું. બીજે દિવસે વજુબા અને ઘરાનાનો બીજો સ્ત્રી-વર્ગ શ્રીહરિરાયજીમાં દર્શને જવા જ્યારે તૈયારી કરી રહ્યો હતો તે વખતે અચાનક રૂપકુંવર જનાનામાં આવી ચડ્યાં. બધાંને શ્રીહરિરાયજીના દર્શને જવાની તૈયારી કરતાં જોઈ

તેમણે સહજ વજુબાને પુછ્યું. ‘બા આ બધી તૈયારી ક્યાં જવાની ચાલે છે ?’

વજુબાએ કહ્યું ! અમે શ્રીહરિરાયજીનાં દર્શને ખિમનોર જઈએ છીએ. દર્શન કરવા જેવું એ સ્વરૂપ છે. તારે આવવું હોય તો તું પણ ચાલ આનંદ આવશે’ રૂપકુંવરે શ્રીહરિરાયજીનું નામ સાંભળેલું પણ દર્શન નહિ કરેલાં. તેણે વજુબાની સાથે શ્રીહરિરાયનાં દર્શને જવા નક્કી કરી વજુબાને પોતાની સંમતિ બતાવી અને ઉદેપુરના રાણાના સ્ત્રીસમુદાય સાથે રૂપકુંવર પણ શ્રીહરિરાયજીનાં દર્શને જવા નીકળી.

શ્રીગુંસાઈજીના બીજા લાલ શ્રીગોવિંદરાયજી. શ્રીગોવિંદરાયજીના પુત્ર શ્રીકલ્યાણરાયજી અને શ્રીકલ્યાણરાયજીના પુત્ર શ્રીહરિરાયજી. તેમનું પ્રાગટ્ય સં 1647ના ભાદરવા વદ પાંચમે થયેલું, શ્રીજી આજ્ઞા કરતાં કે શ્રીગુંસાઈજી મહારાજના ચર્ચિત તાંબુલન અધરામૃતથી આ લાલન પ્રગટ્યા છે અથવા સમજી લોને કે શ્રીગુંસાઈજી મહારાજ જ ફરી પ્રગટ્યા છે. આથી જ બાલકવિ ગોપાલદાસ શ્રીવલ્લભાખ્યાનમાં ગાય છે કે: ‘તાતતણો પ્રતિબિંબ રે રસના.’

ઉદેપુરના ધરાનાનો સ્ત્રીપરિવાર પાલખીઓમાં બેસીને સાંજના સમયે ખિમનોર પહોંચ્યો. શ્રીહરિરાયજી સુખાસન પર બિરાજ્યા છે. સામે વૈષ્ણવ-સમાજ પણ શાંતિથી બેઠો છે. ત્યાં આ રાણાનું કુંટુબ આવી પહોંચ્યું. વૈષ્ણવી મેંડ-મર્યાદા પ્રમાણે દાસભાવે સૌએ શ્રીહરિરાયજીને દંડવત કર્યા, ચરણારવિંદમાં ભેટ ધરી, પછી સૌ શાંતિથી બેઠાં. વજુબાએ દરેક વ્યક્તિનો શ્રીહરિરાયજીને પરિચય કરાવ્યો. શ્રીહરિરાયજીએ સૌને આર્શીવાદ આપ્યા. તેમાં રૂપકુંવરનો પરિચય કરાવતાં વજુબાએ કહ્યું-

‘આ દીકરી રૂપકુંવર તે અમારા વડીલ સુરજિતસિંહના પુત્રી તે અમને એટલી વહાલી છે કે તેને સાસરે વરાવવા અમારું મન નથી માનતું. એટલે તે કાયમ અમારે ઘેર જ રહે છે.’

શ્રીહરિરાયજીએ રૂપકુંવર સામે જોયું. જોતાની સાથે જ રૂપકુંવરની દૃષ્ટિ અને શ્રીહરિરાયજીની દૃષ્ટિ એક થઈ અને રૂપકુંવર તો શ્રીહરિરાયજીને એકીટશે જોઈ જ

રહ્યાં. સીત્તેર વર્ષની વયના શ્રીહરિરાયજી આપશ્રીના તપ,ત્યાગ,અને સંયમથી જાણે પાંત્રીસ વર્ષના ન હોય તેવું રૂપકુંવરને લાગ્યું. આ તો શ્રીહરિરાયજીનું તનુનવત્વ હતું આપશ્રીનાં દર્શન થતાં જ રૂપકુંવરને પોતાના સંયમ સરોવરની પાળ તૂટતી લાગી તેમની માનસિક વૃત્તિઓ જાણે બદલાતી હોય તેવું તેમને લાગવા માડ્યું તેમના રોમેરોમ મન્મથના પંચ બાણથી વીંધાતાં હોય તેમતેમને લાગ્યું.

શ્રીહરિરાયજી રૂપકુંવરની વિવશતા પારખી ગયા. તેઓએ પોતાની ફરજ સમજી આવેલ રાણાના કુટુંબને વચનામૃતો સંભળાવવા શરૂ કર્યા અને પોતાના વચનામૃતોમાં આપશ્રીએ રૂપકુંવરને આડકતરી રીતે ઉપદેશ પણ આપી દીધો કે:

‘વૈષ્ણવો ! પ્રભુએ આપણને મનુષ્યનો અમુલ્ય અવતાર આપ્યો છે તેની કિંમત સમજી આપણે શ્રીમહાપ્રભુજીના સિદ્ધાંતોનું ડગલે ને પગલે પાલન કરવું જોઈએ શ્રીમહાપ્રભુજી નિરોધલક્ષણ ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરે છે કે

હરિણા યે વિનિર્મુક્તાઃ તે મઝ્નાઃ ભવસાગરે ।

શ્રીહરિએ જેમનો ત્યાગ કર્યો છે તેઓ સંસારરૂપી અંધારા કુવામાં ડુબી જાય છે જે આપણે હરિથી વિમુખ થઈએ તો આપણામાં અને પશુમાં શો ફેર ? સંસ્કૃતમાં એ શ્લોક છે કે પશુમાં ચાર બાબતો જ છે – આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન. ફક્ત આ ચાર જ બાબતો જો આપણામાં પણ હોય તો પછી આપણામાં અને પશુમાં શો ફેર ? આપણે મનુષ્ય હોવા છતાં પશુ જ ગણાઈએ બે પગા પશુ ગણાઈએ પણ માણસની માણસાઈ ધર્મથી અંકાઈ છે. માણસે મનુષ્ય-જીવનને ઉત્તમ બનાવવા ડગલે ને પગલે વિચારપૂર્વક ધર્મથી જીવવું જોઈએ તેમાં જ મનુષ્યજીવનની સાર્થકતા છે.’

સૌ શ્રીહરિરાયજીમાં વચનામૃતનું પાન કરી રહ્યાં હતાં પણ ‘કામાતુરાણાં ન ભય ન લજ્જા’ કહેવત અનુસાર રૂપકુંવરનું મન તો વચનામૃતનાં પાનને બદલે શ્રીહરિરાયજીના લાવણ્યામૃતનું પાન કરી રહ્યું હતું વચનામૃતો પૂરા થતાં વજુબારં સૌને ઉઠવા આજ્ઞા કરી. આજ્ઞા પ્રમાણે રૂપકુંવરને પણ ઉભા થવાની ફરજ પડી. તે નું

શરીર ઉભું થઈ ચાલવા લાગ્યું, પણ મન તો ત્યાં જ રહ્યું.

હવે રૂપકુંવરે શ્રીહરિરાયજીના વચનામૃતો સાંભળવા જવાનો નિયમ નક્કી કરી દીધો. આધ્યાત્મિક માર્ગે જનારને રોકી પણ કોણ શકે ? ઉપરથી તેવા શ્રોતાની સૌ પ્રશંસા કરે. રૂપકુંવર દાસીની સાથે રોજ શ્રીહરિરાયજીનાં વચનામૃતો સાંભળવા આવે છે વચનામૃતો સાંભળે છે પણ મન નથી માનતું. દિવસે દિવસે તેમના દેહનું ખેંચાણ વધતું ચાલ્યું એટલે રૂપકુંવરે એક દિવસ પોતાની દાસી સાથે શ્રીહરિરાયજીને સંદેશો પાઠવ્યો. દાસી શ્રીહરિરાયજી પાસે ગઈ અને રૂપકુંવરનો સંદેશો શ્રીહરિરાયજીને કહ્યો:

‘કૃપાનાથ ! અમારાં રૂપકુંવરબા આપશ્રીને એકાંતમાં મળવા ઈચ્છા રાખે છે કારણકે તેઓશ્રી આપશ્રીનાં વચનામૃતોથી દ્રવી ગયાં છે તેમની વિનંતિ આપશ્રીને એકાંતમ મળવાની સ્વીકારો તેવો સંદેશો તેમણે આપશ્રીને આપવા મને મોકલી છે. આપશ્રી તેમને એકાંતમાં મળવાની તેમની વિનંતિનો સ્વીકાર કરો છો ?’

શ્રીહરિરાયજી તો મહાપુરુષ હતા આર્ષદંષ્ટિ ધરાવતા હતા. તેથી તેઓ રૂપકુંવરના ભાવને સમજી ગયા. તેમણે મનોમન વિચાર કરી લીધો કે ‘રૂપકુંવર છે તો પુષ્ટિજીવ, પણ પ્રવાહમાં ભટકાઈ ગઈ છે. જ્યાં સુધી તેની લૌકિકમાં ડૂબેલી વાસના દુર નહિ થાય ત્યાં સુધી તેનો ઉદ્ધાર અસંભવ છે.’ તેનો ઉદ્ધાર કરવાની શુદ્ધ ભાવનાથી તેઓ રૂપકુંવરને મળવા સંમત થયા.

આપશ્રીએ દાસીને કહ્યું, ‘કાલે બપોરને સમયે તમારાં કુંવરીબા મને મળવા આવે તેમ તમે તેમને કહેજો.’ દાસી શ્રીહરિરાયજીનો આ સંદેશો લઈ ખિમનોરથી વિદાય થઈ અને ઉદેપુર આવી રૂપકુંવરને શ્રીહરિરાયજીનો સંદેશો કહી સંભળાવ્યો બીજે દિવસે બપોરે સોળે શણગાર સજી રૂપકુંવર ઉલ્લાસપૂર્વક શ્રીહરિરાયજીને મળવા નીકળી પડી. જાણે કોઈ અભિસારિકા પોતાના પ્રેમાસ્પદને મળવા ન જતા હોય ! પાલખીમાં બેસી રૂપકુંવર ખિમનોરને માર્ગે વળ્યાં.

શ્રીહરિરાયજી પોતાના સેવાધ્યાય-ખંડમાં ગાદી-તકિયે બિરાજ્યા છે. ત્યાં રૂપકુંવર

તેમના ચરણસ્પર્શ નિમિત્તે પણ રતિપૂર્ણ ભાવે જ્યાં પોતાનો હાથ લંબાવે છેત્યાં તો તેમની વાસના ઠરીને ઠીકરૂં બની ગઈ હૃદયની વિકૃતિ દુર થઈ ગઈ. તેની સામે શ્રીહરિરાયજીને બદલે તેણે જોયું તો ‘શ્રીયશોદામા શ્રીબાલકૃષ્ણને ગોદમાં લઈ સ્તનપાન કરાવી રહ્યાં છે.’ તેવાં દર્શન થતાં રૂપકુંવર શ્રીબાલકૃષ્ણની આ બાલલીલા જોઈ જ રહ્યાં. તેમને શ્રીયશોદામાના વાત્સલ્યનાં દર્શન ન થયાં. મનની વાસના હડસેલાઈ ગઈ વરસાદ વરસી ગયા પછી જેમ આકાશ શુદ્ધ થાય તેમ રૂપકુંવરનું હૃદયાકાશ શુદ્ધ બની ગયું.

તેમણે શ્રીહરિરાયજીને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા પોતાને જાગેલા કામભાવ માટે ઉંડો પશ્ચાત્તાપ થયો અને તેમનાથી બોલી જવાયું ‘કૃપાનાથ ! ખરેખર ! આપ પ્રભુનાએ પ્રભુ મહાપ્રભુ છો. આજે આપશ્રીએ મને ભાન ભુલેલીને સદમાર્ગે વાળી. વલ્લભકુળ અગ્નિસ્વરૂપ છે તેની આપે મને પ્રતીતિ કરાવી. જેમ અગ્નિ તેનામાં પડેલાં કચરાને બાળી ભસ્મ કરી નાખે છે તેમ આપશ્રીએ મારા મનના કચરાને બાળી મારા મનને શુદ્ધ-વિશુદ્ધ કર્યું છે. અગ્નિમાં પડેલું સોનું શુદ્ધ થઈને જ બહાર આવે તે આપશ્રીએ મારી વિકૃતિને ભસ્મ કરી મને તનુનવત્વનું પ્રદાન કર્યું છે

શ્રીહરિરાયજીએ તે વખતે રૂપકુંવરને ‘કામાખ્ય દોષ’ ગ્રંથનું વિવરણ કરી ગ્રંથ ભે કર્યો. રૂપકુંવરને ભેટ થયેલો તે ગ્રંથ પુષ્ટિમાર્ગની અણમોલ અમાનત બની છે. તેનું શ્રવણ, મનન અને ચિંતન ગમે તેવા વિકૃત જીવને આજે પણ શુદ્ધ બનાવી તેને તનુનવત્વ અર્પે છે. જીવ પ્રભુનો અંશ છે તેનું જીવને એ ગ્રંથના શ્રવણથી ભાન થાય છે. અંતે તે સાચા પ્રેમની અનુભૂતિ કરતોથાય છે.

ખરેખર ! આવા ગુરૂ શ્રીહરિરાયજી પ્રભુ નહિ પણ મહાપ્રભુ છે. તેમનું પ્રાગટ્ય વિસં. 1647ના ભાદરવા વદી પાંચમે થયેલું. આપશ્રીએ પુષ્ટિજીવોના ઉદ્ધારાર્થે ઘણાં ગ્રંથો લખ્યા છે. તે વાંચી, વિચારી જો પુષ્ટિજીવ જીવનમાં ઉતારે તો આપશ્રીનો પ્રાગટ્ય મહોત્સવ સાચી રીતે ઉજવ્યો ગણાય, કારણકે વલ્લભી વૈષ્ણવો તેમને ખુબ વહાલા હતા. તે માટે આપશ્રીએ લખ્યું છે કે:

हौं वारि एन वल्लभियन पर ।
मेरे तनको करौं बिछौना,
शिश धरौं एनके चरनन तर ॥

આવા શ્રીહરિરાયજી મહાપ્રભુ ભૂતલ પર 125 વર્ષ સુધી બિરાજ્યાં સં 1872 (ઈ.સ. 1816)માં આપશ્રી ખિમનોરમાં જ નિત્ય લીલામાં પ્રવેશ્યા

શ્રીમહાપ્રભુએ પુષ્ટિમાર્ગ પ્રગટાવ્યો શ્રીગુંસાઈજીએ તેને પ્રસરાવ્યો, શ્રીગોકુલનાથજીએ દંઢ કર્યો અને શ્રીહરિરાયજીએ વૈષ્ણવોમાં માર્ગ માટે દંઢતા વધારી.

પુષ્ટિમાર્ગ અને મર્યાદામાર્ગના ભેદ:

-- મર્યાદામાર્ગમાં શ્રીકૃષ્ણમાહાત્મ્યપ્રતિપાદક વેદાંતનું શ્રવણ કરવાનું છે, તેથી સંસારદુઃખ નષ્ટ થાય છે; પુષ્ટિમાર્ગમાં માહાત્મ્યબોધક વેદાંતશ્રવણ નથી અહીં તો જ્ઞાન પણ ભગવાનની વિરહ ભાવનામાં સ્વાસ્થ્યજનક હોવાથી બાધક છે

-- મર્યાદામાર્ગમાં કાષાયવેશ પણ સન્યાસનું એંગ છે અહીં સંબંધીઓથી બંધનિવૃત્તિ અર્થેજ વેશ ધારણ કરવામાં આવે છે.

-- મર્યાદામાર્ગમાં મોક્ષની ઈચ્છા છે; અત્રે ઈચ્છા જ નથી, માત્ર શ્રીહરિની સેવાની જ ઈચ્છા છે.

-- મર્યાદામાર્ગમાં પ્રતિબંધની ભીતિ રહે છે અહિં સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ પણ પ્રતિબંધ કરી શકતા નથી.

-- મર્યાદામાર્ગમાં પ્રણવ મંત્ર (ૐ)નું ધ્યાન જ ઉચ્ચારણ જ હોય, અત્રે તાપાત્મક વિપ્રયોગ ક્લેશ માત્રની ભાવના છે.

- મર્યાદામાર્ગમાં બહિર્લીલાનુભાવ થાય છે, અત્રે સર્વ અનુભવ આંતર થાય છે.
- પુષ્ટિમાર્ગીય સંન્યાસ કેવળ અનુગ્રહસાધ્ય છે, જીવસાધ્ય નથી, એ જ પુષ્ટિમાર્ગનું મહત્ વૈલક્ષણ્ય છે
- જીવને શ્રીકૃષ્ણસંબંધ થાય પરમાનંદમાં પ્રવેશ થાય તેને જ સાયુજ્ય કહે છે. સ્વતઃ શ્રીકૃષ્ણ જીવમાં કરે તે મુક્તિ સદ્યોમુક્તિ કહેવાય છે (જીવને શ્રીકૃષ્ણસંબંધ થાય એ જ ભક્તિમાર્ગમાં વિમોચન કહેવાય છે) મર્યાદામાર્ગમાં જીવનો ભગવાનમાં લય થાય છે, જેમ મીકું જળમાં ભળી જાય તેમ.

પુષ્ટિમાર્ગ

પુષ્ટિ શબ્દનો સામાન્ય અર્થ અનુગ્રહ અથવા પોષણ થાય છે. પહેલી નજરે પૌષ્ટિક પદાર્થો ખાઈ, હ્યષ્ટ-પુષ્ટ શરીરવાળાઓનો આ માર્ગ હશે એમ લાગે, પરંતુ આચાર અને વિચાર એ બંને દૃષ્ટિએ આવો અર્થ બરાબર નથી.

શ્રીમહાપ્રભુજી ‘પુષ્ટિ’ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતા આજ્ઞા કરે છે કે: પુષ્ટિ એટલે પોષણ પોષણનો અર્થ છે અનુગ્રહ – ભગવાનની કૃપા. ભગવાનની કૃપા મેળવવાનો માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ. શરીરની હ્યષ્ટ-પુષ્ટતા સાથે આ માર્ગને કોઈ સંબંધ નથી હ્યદયમાં ભક્તિના બીજને દંઢ કરવાનો પ્રથમ ઉપાય ત્યાગ છે. તેથી શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે: ઈન્દ્રિયોરૂપી અશ્વોને કાબુમાં રાખવા જોઈએ, કારણકે વિષયાસક્ત શરીરમાં કદી પ્રભુ પધારતા નથી એટલે આ માર્ગ પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટેના વિરહતાપ-ક્લેશનો માર્ગ છે. મહાપ્રસાદ ખાઈ શરીરને પુષ્ટ કરવાનો માર્ગ નથી.

શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ આજ્ઞા છે કે: ‘પરમાત્મા કોઈ સાધન કરવાથી મળતા નથી, પરંતુ પ્રભુ જે જીવની ઉપર કૃપા કરે, તેને અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રભુ જીવની શક્તિ કે કાર્યોનો વિચાર કરતાં નથી, પ્રભુ પોતાની કૃપા કોઈપણ જીવ પર વરસાવવા માટે સ્વતંત્ર છે તેમને કોઈ શરત કે નિયમથી બાંધી શકાતા નથી.

આમ, પુષ્ટિમાર્ગ ભગવદ્કૃપાનો માર્ગ છે. શ્રીમહાપ્રભુની આજ્ઞા છે કે: 'આ માર્ગ નિઃસાધન ભક્તિનો માર્ગ છે. જીવનું જ્ઞાનસામર્થ્ય, ધન વિગેરે પ્રભુને રીઝવી શકતાં નથી. પ્રભુ કેવળ જીવની દીનતા અને નિઃસ્વાર્થ પ્રેમથી પ્રસન્ન થાય છે.'

જેમાં ગુરુ પરંપરા દ્વારા શરણમંત્રની પ્રાપ્તિ થાય તેને 'માર્ગ' અથવા 'સંપ્રદાય' કહેવામાં આવે છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે શ્રીવલ્લભકૃપા દ્વારા જીવને અષ્ટાક્ષર મંત્ર અને બ્રહ્મસંબંધ મંત્રની પ્રાપ્તિ થતાં તેના માટે ભગવદ્કૃપાનાં ઢ ખૂલ્લાં થાય છે. માટે, આ માર્ગને 'પુષ્ટિમાર્ગ' કહેવામાં આવે છે.

સત્સંગ ફલ રૂપ છે.

ભગવદ્ભાવ અગ્નિરૂપ છે. સત્સંગ કાષ્ટ રૂપ છે. જેમ અગ્નિમાં કાષ્ટ પડવાથી અગ્નિ વૃદ્ધિ પામે છે, તેજ-પુંજ થાય છે, તમે જો ભગવદ્ભાવને સત્સંગ પ્રાપ્ત થાય તો તે ભાવ દૃઢ થાય છે. સ્વલ્પ અગ્નિમાં બહુ જલ સિંચવાથી અગ્નિનો નાશ થાય છે; તે જ પ્રકારે ભગવદ્ભાવમાં દુઃસંગનું મિશ્રણ થવાથી તે ભગવદ્ભાવ નષ્ટ થાય છે દુઃસંગ રૂપી જલને સત્સંગ રૂપી પાત્રમાં રાખે તો એ દુઃસંગ ભગવદ્ભાવનો નાશ કરી શકશે નહિ. જેમ અગ્નિને જલનો સાક્ષાત્ સંબંધ થાય તો અગ્નિનો નાશ થાય પણ જો તે અગ્નિ ઉપર એક પાત્રમાં ભરીને જલ મૂકવામાં આવે તો અગ્નિનો નાશ થતો નથી પણ જલનો નાશ થાય છે. તેમ ભગવદ્ભાવ રૂપી અગ્નિને સત્સંગ રૂપી કાષ્ટથી વધારે તેજોમય કરી તેનાથી દુઃસંગ રૂપી જલને પાત્રમાં ભરી બાળી દે તો જ ભગવદ્ભાવ વધેલો રહે.

સત્સંગ સર્વ સાધનનું મૂલ છે સત્સંગથી તદ્રૂપ ભાવ હૃદયારૂઢ થાય છે સત્સંગથી ભગવત્ પરાયણ લોકોના સમાગમથી ભગવદ્ ભાવ, ભદવદ્ ધર્મ, ભગવદ્ દર્શન, ભજનાન્દ રસાનુભવાદિ સર્વ ફલ સિદ્ધ થાય છે.

માટે વૈષ્ણવોએ ભગવદીયનો સત્સંગ અવશ્ય કરવો અને દુઃસંગથી સદા બચતા રહેવો જોઈએ.

અન્યાશ્રયથી સાવધાન

પુષ્ટિમાર્ગીય – અસ્મિનમાર્ગી વૈષ્ણવે અતિ સાવધાનતાથી રહેવું. અન્યાશ્રય, અન્ય સંબંધ અન્ય સંગ્રહ અન્ય સમર્પિત વસ્તુથી ડરતા રહેવું આ સંસારચક્રમાં રહેવું ઘણું કઠિન છે. શ્રીમહાપ્રભુજી કૃપા કરી બચાવે તો બચે નહિંતર બચે નહિ. શ્રીમહાપ્રભુજીના વચનામૃતનું પાન કરે આપશ્રીની આજ્ઞામાં દૈવ વિશ્વાસ રાખે તો બચે આ સંસારરૂપી વિષ-સાગરથી બચે. શ્રીઠાકોરજી આપનો અનુભવ જતાવે – અલૌકિક સુખનું દાનકરે, માટે આ માર્ગ સાધન સાધ્ય નથી, કૃપા સાધ્ય છે.

એતન્માર્ગી વૈષ્ણવે રાત-દિન એમ વિચારવું કે શ્રીઠાકોરજી ક્યાંક અપ્રસન્ન થાય નહીં શ્રીઠાકોરજીને શ્રમ થાય નહીં. શ્રીઠાકોરજી પરમાનંદ રૂપ છે, પરંતુ વૈષ્ણવ જ્યારે અન્યાશ્રય, અવિશ્વાસ કરે છે ત્યારે શ્રીઠાકોરજીને મહાક્રોધ થાય છે. શ્રીઠાકોરજી તે જીવને અખંડ સુખનિધિનું દાન કરવાનું વિચારે છેપ્રિત રાખે છે, એક ક્ષણ પણ તેના વિના રહી શકતા નથી, તેની પાછળ પાછળ ફરે છે, તેનું પરમહિત વિચારે છે, માતા સમાન છે. તેથી પ્રભુને દુઃખ થાય છે.

તેથી વૈષ્ણવે અન્યાશ્રયથી ડરતા રહેવું રાત્રદિવસ એ વિચારવું કે ક્યારેય જાણતાં-અજાણતાં અન્યાશ્રય થઈ જાય નહીં.

શ્રીમહાપ્રભુજીના ગ્રંથોનું સદૃશસર્વદા વાંચન-મનન કરતાં રહેવું. તે મદોન્મત્ત હાથી જેવા ચંચલ મનને અટકાવી રાખવામાં બળવાન શુંખલાનું કામ કરે છે. દૈવ ભગવદાશ્રય મહાબળવાન મેખનું કામ કરે છે શ્રીમહાપ્રભુજીના વચનાનુસાર તાર્દશી વૈષ્ણવ સાથે મળીને શ્રીમહાપ્રભુજીના વચનામૃત તથા ગ્રંથનો વિચાર કરવો તે વચનોમાં સતત છક્યા રહેવું નિવૃત્તિ – કુરસદમાં બેસી રહેવાથી મન બગડે છે, માટે સાવધાન રહેવું.

શ્રીગુંસાઈજીના 28 બેઠકજીના દ્રશ્યમાં ચરિત્ર

પ્રેષક – શ્રીબળવંતભાઈ કારિયા ‘વ્રજદાસ’, થાણા

પ્રથમ બેઠકજી – ચરણાટ

શ્રીગુંસાઈજીનું પ્રાગટ્ય ચરણાટમાં થયું હતું આપશ્રીનું છઠ્ઠીપૂજન પણ ચરણાટમાં થયું હતું શ્રીગુંસાઈજી જ્યારે એક માસના થયા ત્યારે ગંગાપૂજનનો ઉત્સવ મનાવવામાં આવેલો. ગંગાપૂજન સમયે આપશ્રી પોતાનાં માતૃચરણતી ગોદમાં ગંગાજીના કિન બિરાજ્યા હતા. ગંગાજી શ્રીગુંસાઈજીના ચરણસ્પર્શ કરવા માટે ખુબ વધ્યા અં આપશ્રીના ચરણસ્પર્શ કરીને ઓસરી ગયા. તે વખતે ગંગાજીમાંથી વાણી પ્રગટ થઈ કે ‘હે મહાલક્ષ્મીજી, તમે બડભાગી છો. કારણ, પતિ અને પુત્ર તરીકે આપને સમસ્ત વંશમાં પણ બધા જ પૂર્ણપુરુષોત્તમ રૂપે પ્રગટ્યશે. સાંભળીને શ્રીમહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી કે ‘આપણે ત્યાં ભગવદ કૃપાથી પુત્ર સ્વરૂપે અને ઠાકોરજી સ્વરૂપે પ્રભુ સ્વયં પધાર્યા છે. પરિણામે શ્રીગુંસાઈજીનું નામશ્રીવિકલનાથજી રાખવામાં આવ્યું. ભગવદ સ્વરૂપનું નામ પણ શ્રીવિકલનાથજી ધરવામાં આવ્યું. હાલ આ સ્વરૂપ શ્રીનાથદ્વારામાં બિરાજે છે. અહીં બેઠકજી પ્રગટ બિરાજે છે.

દ્વિતીય બેઠકજી – શ્રીઅડેલ

શ્રીગુંસાઈજીનું બાળપણ અડેલમાં વ્યતીત થયું હતું સાસસ્વત કલ્પની જેમ એહીં પણ શ્રીમહાદેવજી શ્રીગુંસાઈજીને ખેલાવવા માટે દરરોજ નવા રમકડાં લઈને આવતા આપશ્રીને ખેલવા માટે શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજીનું સ્વરૂપ પધરાવી આપેલ શ્રીગુંસાઈજી શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજી સાથે રોજ ખેલતા અને સેવા કરતા. એક ઠોર માટે શ્રીગુંસાઈજીને શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજી સાથે ઠોર લઈ લેવા ખેંચા-ખેંચી થઈ. આ જોઈ શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીગુંસાઈજીને આજ્ઞા કરી ‘આપ પ્રભુને પહોંચશો નહિ. માટે તમને હું બીજો ઠોર આપું છું.’ ત્યારથી સેવામાં દરેક સામગ્રીમાં ઓછામાં ઓછા બે નંઁ ધરવાની પ્રણાલિકા શરૂ થઈ. અહીં આપશ્રીની બેઠક પ્રસિદ્ધ બિરાજે છે.

તૃતીયબેઠકજી – શ્રીમદ ગોકુલમાં

શ્રીમદ ગોકુલમાં શ્રીગુંસાઈજીના ત્રણ બેઠકજી બિરાજે છે પરંતુ ‘બેઠકચરિત્ર’માં બે બેઠકજીનો ઉલ્લેખ છે.

પહેલા બેઠકજી શ્રીગોકુલનાથજીના મંદિરમાં બિરાજે છે કારણકે અહીં જ શ્રીગુંસાઈજીને

સૌ પ્રથમ શ્રીનવનીતપ્રિયાજીને પધરાવી શ્રીગોકુલવાસ કર્યો હતો. આપશ્રીએ આસુર વ્યામોહ લીલા કરી, તે પછી પણ આપશ્રીના જયેષ્ઠ પુત્ર શ્રીગિરધરજીને અહીં આપશ્રીના સાક્ષાત દર્શન થતાં હતાં. શ્રીગુસાંઈજી અલૌકિક સ્વરૂપે સદાસર્વદા અહીં બિરાજે છે.

(4) શ્રીમદ્ ગોકુળના શ્રીમહાપ્રભુજીની બડી બેઠકમાં આવેલા બેઠકજીનું ચરિત્ર –

શ્રીગુસાંઈજી જ્યારે શ્રીગોકુળવાસ કરવા પધાર્યા ત્યારે શ્રીમદ્ ગોકુળ વસ્યું નહોતું તેથી આપશ્રીએ સર્વ પ્રથમ મુકામ અહીં બડી બેઠકમાં કર્યો હતો અહીં શ્રીમહાપ્રભુજીની સાથે બિરાજતા હતા. જન્માષ્ટમીનો મહોત્સવ ખુબ ધામધુમથી મનાવ્યો હતો અને નંદ મહોત્સવના મહાઅલૌકિક દર્શન બાદશાહ અકબર સહિત બધા ભગવદીયોને થયાં હતાં. છીતસ્વામીએ કીર્તન પણ ગાયેલું.

‘પ્રિય નવનીત પાલને ઝુલે,
શ્રીવિઠલનાથ ઝુલાવે હો....’

મહાવદ છઠની રાતની આપશ્રીની આજ્ઞા મુજબ યાદવેન્દ્રદાસ અને રાઘવેન્દ્રદાસે મંદિરનો પાયો ખોદી કાઢ્યો. તે દિવસ મહાવદ 7 સાતમનો શ્રીનાથજીનો પાટોત્સવ દિવસ હતો. શ્રીમદ્ ગોકુળનો પણ આ સ્થાપના દિન બની ગયો.

શ્રીઠકરાણીઘટનાં સંધ્યાવંદનનાં બેઠકજીનું ચરિત્ર–

શ્રીગુસાંઈજી પ્રતિદિન સવારે સેવામાંથી નિવૃત્ત થઈ સંધ્યાવંદન કરવા મા શ્રીઠકરાણીઘાટ ઉપર પધારતા હતા. અને આપશ્રી આ સ્થાન પર બિરાજી સંધ્યાવંદન કરતા હતા. બાદશાહ અકબરના ‘ભગવાન કેવી રીતે મળે ?’ પ્રશ્નનો જવાબ અહિંજ આપ્યો હતો. આ બેઠકજીનું ચરિત્ર ‘બેઠકચરિત્ર’ ગ્રંથમાં નથી મળતું અહિં આપશ્રીરં સંધ્યાવંદન જ કર્યું હતું.

(5) શ્રીરાધાકૃષ્ણકુંડના બેઠકજીનું ચરિત્ર

શ્રીરાધાકૃષ્ણકુંડ ઉપર શ્રીમહાપ્રભુજીના બેઠકજીની સાથે આપશ્રીના બેઠકજી આવેલા છે.

રધુનાથદાસ નામના ગોડિયા ભક્તે આપશ્રીને પુછ્યું કે ‘અમે સ્વામિનીજીને પરકીયા માનીએ છીએ. આપ શ્રીસ્વામિનીજીને સ્વકીયા માનો છો ?’ આપશ્રીની આજ્ઞાથી એક કાગળમાં ઉપરનું વૃતાંત લખી તે કાગળ જલમાં પધરાવ્યો તત્કાળ તે કાગળ જલમાં ડુબી ગયો. ત્યારે તે કાગળ ફરી તરતો તરતો કુંડના જળ ઉપર આવ્યો તે વાંચીને રધુનાથદાસ નિરૂત્તર થઈ ગયા બેઠકજી પ્રગટ બિરાજે છે.

(6) (7) શ્રીચંદ્રસરોવરના બેઠકજીનું ચરિત્ર:

અહીં ચંદ્રસરોવર ઉપર આપશ્રીના બે બેઠકજી બિરાજે છે. એક બેઠકજીની બાજુમાં બિરાજે છે. બીજા બેઠકજી આગળના ભાગમાં બિરાજે છે જે વિપ્રયોગના બેઠકજી તરીકે પ્રસિધ્ધ છે. જ્યારે શ્રીકૃષ્ણદાસ અધિકારીજીએ શ્રીગુસાંઈજીની માટે શ્રીનાથજીનાં દર્શન બંધ કર્યા ત્યારે શ્રીગુસાંઈજીએ છ માસ સુધી આ સ્થાન પર બિરાજી પ્રભુનો વિરહ કરી આપશ્રીએ શ્રીનાથજીને વિજ્ઞપ્તિઓ લખી હતી. આ બેઠકજી ફૂલધરના બેઠકજી તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ છે. કારણકે અહીં બિરાજી શ્રીનાથજી માટે પુષ્પમાળાજી સિદ્ધ કરતા.

(8) શ્રીગિરિરાજજીનાં બેઠકજીનું ચરિત્ર:

શ્રીગિરિરાજજીમાં જતિપુરામાં શ્રીમથુરેશજીના મંદિરમાં શ્રીગુસાંઈજીના બેઠકજી બિરાજે છે. શ્રીગુસાંઈજી દરરોજ શ્રીગોકુળથી શ્રીનવનીતપ્રિયાજીના શૃંગાર સુધીની સેવ પહોંચી શ્રીગિરિરાજ પધારતા. શ્રીનાથજીની રાજભોગની સેવા કરી આપશ્રી અહીં બેઠકજીમાં બિરાજતાં.

(9) શ્રીકામવનનાં બેઠકજીનું ચરિત્ર:

કામવનનાં શ્રીકુંડ ઉપર છોકરના વૃક્ષ નીચે શ્રીમહાપ્રભુજીનાં બેઠકજીની બાજુમાં શ્રીગુસાંઈજીનાં બેઠકજી બિરાજે છે શ્રીગુસાંઈજીના સેવક મધુસુદનદાસ શ્રીમહાપ્રભુ સાક્ષાત દર્શન માટે હઠાગ્રહ કરી શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્રના રોજ પાઠ કરતાં. શ્રીગુસાંઈજીએ તેમને હઠાગ્રહ કરી શ્રીમહાપ્રભુજીને પરિશ્રમ ન દેવા સમજાવ્યા. છ માસ બાદ

શ્રીમહાપ્રભુજીએ સાક્ષાત દર્શન દિધા. શ્રીમધુસુદનદાસના ચરિત્રમાં આપણને શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્રનું સ્વરૂપ તથા શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુસાંઈજીમાં રહેલી ભેદતાનાં દર્શન થાય છે. હમેશા શ્રદ્ધા અને વિશુદ્ધ બુદ્ધિપૂર્વક શ્રીસર્વોત્તમના પાઠ કરવાથી આપશ્રીના સાક્ષાત દર્શન થાય છે કારણ શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્ર વૈષ્ણવો માટે ગાયત્રી મંત્ર છે. શ્રીગુસાંઈજીની બેઠક અહીં પ્રગટ બિરાજે છે.

(10) શ્રીપ્રેમસરોવરના બેઠકજીનું ચરિત્ર

બરસાનાથી સંકેતવન જતાં પીરીપોખર પાસે પ્રેમ સરોવર આવે છે અહીં શ્રીગુસાંઈજી એક માસ પર્યંત બિરાજ્યા હતા. ‘શ્રીકૃષ્ણ પ્રેમામૃતગ્રંથની વિવૃત્તિ અહીં લખી હતી નિકુંજલીલામાં શ્રીસ્વામિનીજીના મુખારવિંદથી પ્રગટ થયેલો ગ્રંથ શ્રીમહાપ્રભુજીએ રચેલો ગ્રંથ છે. આ ગ્રંથ શ્રીગિરિરાજજીની શિલા ઉપર શ્રીસ્વામિનીજીના નખચંદ્રર્થ અંકિત થયો હતો. આ ગ્રંથની ટીકા શ્રીગુસાંઈજીએ લખી અને કૃપાપાઃ શ્રીગોવિંદસ્વામીને સંભળાવી હતી બેઠકજી પ્રગટ બિરાજે છે.

(11) શ્રીસંકેતવનના બેઠકજીનું ચરિત્ર:

સંકેત એટલે સુચના દ્વારા નક્કી કરેલું મિલનસ્થાન: શ્રીયુગલસ્વરૂપના સંકેતનું આ વ હોવાથી તેને સંકેતવન કહેવામાં આવે છે અહીં શ્રીસ્વામિનીજી સાથે પ્રભુના સર્વ પ્રથમ લગ્નનો મહોત્સવ મનાવાયો હતો. આ વનમાં શ્રીસંકેતદેવીનું મંદિર પણ આવેલું છે રેડાશ્રોગિત બ્રાહ્મણની વિનંતીથી શ્રીગુસાંઈજીએ દિવ્યચક્ષુનું દાન કરીને વિવાહ ખેલવો અલૌકિક દર્શન કરાવ્યા હતા. બેઠકજી પ્રગટ બિરાજે છે.

(12) શ્રીકરહેલાનાં બેઠકજીનું ચરિત્ર:

અહીં શ્રીરાધિકાજીના અષ્ટ સખીઓ પૈકીના મુખ્ય સખી શ્રીલલિતાજીનું પ્રાગટ્ય સ્થળ છે. શ્રીકુંડ ઉપર શ્રીમહાપ્રભુજીના બેઠક સાથે શ્રીગુસાંઈજીના બેઠકજી બિરાજે છે. શ્રીગુસાંઈજીએ શ્રીલલિતાજીને ધરાવવા પુષ્પમાળા સિદ્ધ કરી અને શ્રીસ્વામિનીજી

માટે પધરાવી ગયા. શ્રી સ્વામિનીજીએ આ માળા ધરાવીને પ્રસાદી કરીને માળા શ્રીગુસાંઈજી માટે પરત મોકલી. આ બેઠકજી પ્રગટ બિરાજે છે.

(13) શ્રીરીઠોરાનાં બેઠકજીનું ચરિત્ર:

રીઠોરા ગામ ચંદ્રભાન ગોપનું ગામ છે અહીં ઠાકોરજીના દ્વિતીય સ્વામિની શ્રાચંદ્રાવલીજીનું પ્રાગટ્ય થયું હતું નિત્યલીલામાં શ્રીગુસાંઈજીનું સ્વચ્છ શ્રીચંદ્રાવલીજીનું હોવાથી આ સ્થાન આપશ્રીના નિકુંજનું સ્થાન છે આપશ્રીએ અહીં 'શૃંગારરસમંડનનામના ગ્રંથના દ્વિતીય પ્રકરણ 'દાનલીલા'નો પ્રારંભ કર્યો હતો. અને આ પ્રકરણ શ્રીઅસારવા બેઠકે પૂર્ણ કર્યું હતું શ્રીગુસાંઈજીના બેઠકજી પ્રગટ બિરાજે છે.

કૃષ્ણનામનો મહિમા:

પાપ તાપ ટારે, ભય સંકટ નિવારે,
શોચ ઉદાસી મિટાવે, મન રહે સુખ ધામમેં,
કામ ક્રોધ લોભ મોહ, મદ મત્સર દુર કરે,
અવિદ્યા સમાવે, મતિ રાખે ધનશ્યામ મેં.
અનાયાસ સબે સુખ, અશુભાદિ દલી ડારે,
જગત જસ કૃષ્ણ દરસ, અંતકૃષ્ણ ધામમેં,
ઈત્યાદિ ફલ અનેક દેવ સ્વયમેવ સદ્ય,
'દયારામ'એસો બલ, એક કૃષ્ણ નામમેં.

પુષ્ટિ ભક્તિના ભેદ

(1) નિર્ગુણ ભક્તિ –સ્વસુખના વિચારનો અંશ પણ નહીં – શ્રીઠાકોરજી સ્વરૂપાનંદનું દાન કરે એવી પણ અપેક્ષા નહીં. અત્યંત ભાવપ્રચુર ભાવનાથી સભર હોય, કેવળ તત્સુખ માટેનું જ જીવન

(2) તામસી ભક્તિ – શ્રીઠાકોરજીમાં પૂર્ણ દૃઢતા અને આસક્તિ સેવા માટે જે આગ્રહ

જન્મે, તે કોટિ કાલે ન છૂટે. શ્રીઠાકોરજીને પોતાના વશમાં કરવાનો સ્વભાવ.

(૩) રાજસી ભક્તિ – વિવિધ સાધન-સંપત્તિના વિનિયોગથી – ઋતુકાલ મુજબના વિવિધ મનોરથો દ્વારા શ્રીઠાકોરજીને રીઝવવાની તત્પરતા. મનોરથ સભર હૃદય.

(૪) સાત્વિકી ભક્તિ – કથા-શ્રવણ, સ્મરણ, જપ પાઠ આદિમાં વિશેષ રુચિ. ચરણારવિંદની શીતલ ભક્તિ.

નિર્ગુણા ભક્તિ જ શ્રેષ્ઠ ભક્તિ છે, એનાથી જ શ્રીઠાકોરજી રીઝે છે અને મળે છે. વૈષ્ણવે આ નિર્ગુણા ભક્તિ જ કરવી જોઈએ.

- મદનમોહન પારિખ, મન્દસૌર (મ.પ્ર.)

- વચનામૃત -

(૧) વ્રજમાં જઈએ તોયે મન ઘરમાં રહે અને તેથી ત્યાં મરીએ તો પણ જન્મ પાછો અહીં લેવો પડે એના કરતાં ઘરમાં રહી વ્રજમાં મન રાખીએ અને આ રીતે મરીએ તો વ્રજમાં જનમ મળે.

(૨) પહેલાનાં વૈષ્ણવોને લૌકિક વૈદિક વ્યવહાર દેખાવ પૂરતો હતો અને વૈષ્ણવતા દિલથી હતી, જ્યારે અત્યારે વૈષ્ણવતા દેખાવ પૂરતી છે અને લૌકિક વૈદિક દિલથી છે.

(૩) શ્રીદ્વારકાધીશજી (દામોદરદાસ સંભરવાલાના) શ્રીમહાપ્રભુને ત્યાં પધાર્યા ત્યારે શ્રીગોપીનાથજીએ શ્રીમહાપ્રભુને વિનંતી કરી કે “શ્રીઠાકોરજી શ્રીલક્ષ્મીજી સાથે પધાર્યા.”ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી કે, “લક્ષ્મીજીમાં જેનું મન જાય તેનોનિર્વશ થાય,”શ્રીગુસાંઈજીનું ચિત્ત દ્રવ્યને કારણે સેવામાંથી વિક્ષિપ્ત થતાં આખેઆજ્ઞા કરી કે, “હજી તો ઘરમાં વસ્તું આવી નથી ત્યાં આટલો ઉપદ્રવ તો પછી તે ઘરમાંઆવ્યા બાદ કેટલો ઉપદ્રવ થશે !”એમ વિચારી ને દ્રવ્યને શ્રીયમુનાજીમાં પધરાવી દેવામાંઆવ્યું.

(૪) જ્યાં સુધી હૃદયમાં વાણિયાવૃત્તિ છે ત્યાં સુધી સેવા કરવાની યોગ્યતા જ નથી.

વાણિયાવૃત્તિ એટલે સંગ્રહ વૃત્તિ શ્રીહરિરાયજીના નાનાભાઈ શ્રીગોપેશ્વરજીના સમય સુધી આ સંગ્રહવૃત્તિનહોતી, પરંતુ વાણિયાઓના હાથમાં અધિકાર આવ્યો ત્યારથી આ વૃત્તિની શરૂઆત થઈ. પહેલા સન્મુખ ભેટ મહાવનીયા લઈ જતાં આ પ્રકાર વાણિયા અધિકારીઓથી ન સહન થયો. તેમણે તે રીતે બંધ કરી ધન વધ્યું એટલે પછી શ્રીઠાકોરજીનું સુખ બાજુ પર રહ્યું અને જે ધન શ્રીઠાકોરજીના કામમાં ન આવે એ પછી ખોટે રસ્તે જ જાય ને ! અને હેરાન-હેરાન કરી નાખે. તેથી ધન-લાલસા મહા બાધક છે.

ઉત્તમોત્તમ ભગવદરસ કેવી રીતે પ્રકટ થયો ?

જગતના તમામ રસોમાં ભગવદરસ ઉત્તમોત્તમ છે
તેમ આપણાં પ્રમાણ ગ્રંથ શ્રીમદ્ ભાગવતમાં વર્ણવેલ છે
પરમ ભગવદીઓ પાસેથી આપણે આ રસનું પાન કરી શકીએ છીએ

સૌપ્રથમ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા પૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને આ રસનું પાન બ્રહ્માજી કરાવેલ હતું. પછી બ્રહ્માએ નારદજીને, નારદે વ્યાસમુનિને અને વ્યાસ મુનિએ શુકદેવજીને રસપાન કરાવેલ. રાજા પરીક્ષિતને તો મુક્તિ જોઈતી હતી તેથી શુકદેવજીએ તે રસનું – રસાત્મક લીલાઓનું પાન પરીક્ષિતને કરાવેલ નહીં અને તેથી જ તે રસ શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ઢંકાઈને રહ્યો હતો. વ્રજમાં વૃંદાવન અને બંસીબટમ રસાત્મક પ્રભુએ આ રસની હેલી કરી તે લીલારૂપ રસ શ્રીવૃષભાનસુતા – શ્રીસ્વામિનીજીએ પોતાના હૃદયમાં સમાવી લીધો. શ્રીમહાપ્રભુજી ભૂતલ પાંચ શ્રીસ્વામિનીજી સ્વરૂપે પ્રકટ થયા અને શ્રીશુકદેવજીએ પણ જે રસ છુપાવી રાખેલ હતો તે રસ શ્રીમહાપ્રભુએ રસિકાનંદ રસિક ભગવદીયોને અલૌકિક આનંદદેવા માટે પ્રકટ કરી રૂચિ પ્રમાણે રસપાન કરાવ્યું. પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વામિનીજી સ્વરૂપની કૃપા થાય ત્યારે જ તેમના હૃદયમાં રહેલ આ ઉત્તમોત્તમ ભગવદરસનું પાન રસિક ભગવદીયોને થઈ શકે અને માટે જ પુષ્ટિમાર્ગમાં આપણે શ્રી મહાપ્રભુની કૃપામેળવવા સતત સેવા, સ્મરણ, ગુણગાન કરવા જરૂરી છે.

- ગોવિંદભાઈ જીવાભાઈ ભરડવા (સુરત)

કૃષ્ણ સેવા, સદા કાર્યા ।

રચયિતા – ગો. શ્રીગોકુલેશબાવાશ્રી (જૂનાગઢ)

નહીં કોઈ પ્રતિષ્ઠા કે પ્રસિદ્ધિ માટે,

નહીં કોઈ ફલપ્રાપ્તિ કે સિદ્ધિ માટે,

નહીં કોઈ મર્યાદા વેદ વિધિ માટે,

નહીં કોઈ નિશ્ચિત અવધિ માટે,

કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા

જીવનું સહજ કર્તવ્ય છે માટે,

પ્રાપ્ત કરવાનું ગંતવ્ય છે માટે,

શ્રીમહાપ્રભુનું ગૂઢ મંતવ્ય છે માટે

ભક્તિપથ ભવ્યાતિભવ્ય છે માટે,

કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા

ખરાં આનંદનું રસપાન કરવા માટે,

પરમાનંદ તરફ પ્રયાણ કરવા માટે,

પ્રસન્નતાનું આવાહન કરવા માટે,

જીવન કદી ન રહે સૂમસાન માટે

કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા

જીવ સંપૂર્ણપણે કૃતાર્થ થાય માટે,

સ્વરૂપ જ્ઞાન યથાર્થ થાય માટે,

પ્રભુ તરફ વૃત્તિ નિઃસ્વાર્થ થાય માટે,

પરમસુખ પામવાનો પુરૂષાર્થ થાય માટે,

કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા

પ્રભુએ જીવને સ્વિકાર્યો છે તેની પ્રતીતિ માટે,

ગોકુલનાથની ગહન મધુર પ્રીતિ માટે,
અરે ! સ્વયં ગોવર્ધનધરની તૃપ્તિ માટે,
કલિયુગના ઘોર અંધકારની દીપ્તિ માટે,
કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા
પ્રભુ જ જીવના ખરા પતિ છે માટે,
આત્માની ખરી ઉન્નતિ છે માટે,
પ્રભુ ચરણોમાં ખરી રતિ છે માટે,
શાસ્ત્રોના નિષ્કર્ષરૂપ મતિ છે માટે,
કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા
ભગવદ ભજન આહાર થાય માટે,
અગણિત દોષો પર પ્રહાર થાય માટે,
મનોહર વૈષ્ણવી વિહાર થાય માટે,
પાખંડની ઘોર બાર થાય માટે,
કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા
દાસભાવ પ્રસ્થાપિત થાય માટે,
સર્વસ્વનું અહિંસમર્પિત થાય માટે,
જીવન ખરેખર ઉલ્લસિત થાય માટે,
ભક્તિભાવ પૂર્ણવિકસિત થાય માટે,
કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા
ફક્ત રસમય સ્વરૂપાનંદ,
ફક્ત રસમય સ્વરૂપાનંદ,
ફક્ત રસમય સ્વરૂપાનંદ માટે જ
કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા

ચિંતન-બિંદુ

- પ.ભ. કૃષ્ણદાસભાઈ અઢિયા, કલ્યાણ

* બીજાના અવગુણ જોવા એના જેવી બુરી ટેવ બીજી કોઈ નથી અવગુણ પોતાના જોવા અને સદગુણ બીજાના જોવા તો જ સુખી થઈ જ્ઞાનના અધિકારી બની શકાશે.

- આ દુનિયામાં ભૂલ કરનારા ઘણા છેપરંતુ ભૂલને કબૂલ કરનારા તેમ જ ફરીથી ભૂલ ન કરનારા બહુજ ઓછા છે.

- ડગમગતા નાવડાની જેમ જેમના મન અસ્થિર છે તેઓ નાનું સરખું સત્કાર કરવાને પણ શક્તિમાન થતા નથી, મનની સ્થિરતાથી જ સર્વ પ્રકારના કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. નિરાશા અને નિરૂત્સાહ આપણી કાર્યશક્તિને ઢીલી કરી નાખનારા છે. માટે ગમે તેવા વિપરીત સંજોગોમાં ઉત્સાહીરહેવું જરૂરી છે

- જેણે આપણું બુરૂ(ખરાબ) કર્યું હોય તેનું ભલું કરીએભલુ કરનારનું ભલું કરાવે એ સહેલું છે, પરંતુ બુરૂ કરનારનું ભલુ કરવું મુશ્કેલ છે.માટે સ્વપ્ને પણ કોઈનું અહિંત ન કરીએ કે ન ઇચ્છીએ એમાં જ આપણી વડાઈ છે.

- સૌમાં એક જ પ્રભુ બિરાજે છે એવી ભાવના જાગૃત થાય અને એમ જો આપણે માનીએ તો બીજાના પ્રત્યે આપણાથી દ્વેષ થાય જ નહીં. પ્રભુની ઇચ્છા કે પ્રેરણા વિના આત્મા કંઈ જ કરી શક્તો નથી.

- પ્રભુના સંકલ્પમાંથી જ સમગ્ર સંસાર ઉત્પન્ન થયો છે, સંકલ્પના બળથી જ પોષાય છે અને અંતે પણ એમાં જ વિલીન થાય છે.

- 'જે જેનું તે તેનુંજો આ વાત નક્કી જ માનતા થઈએ તો પરાઈ વસ્તુ પ્રત્યે મમત્વ શા માટે રાખીએ ? પારકું પોતાનું થયું નથી અને થાય પણ તેમ નથી આ જ સમજણ આદરણીય છે.

- પ્રભુ પ્રત્યેની અડગ શ્રદ્ધા અને નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ વૈકુઠ વિહારી ભગવાનને ભર

ઊંઘમાંથી ઉઠાડી તેડી લાવનારા છે. પાંખો વિનાના પક્ષીની જેમ શ્રદ્ધા અને પ્રેમ વિનાનો આત્મા ભક્તિ કે જ્ઞાન સાધ્ય કરી શકતો નથી.

- 'હું અને મ્હારું' આ બે શબ્દો આપણને બાંધનારા છે અને 'તુ અને ત્હારું' આ બે શબ્દો મુક્તિ આપનારા છે. એટલા માટે હું ને ઠેકાણે તુ અને મ્હારું ને ઠેકાણે ત્હારું મુકો આ જગતમાં જે કંઈ છે અને તેમાંથી પણ આપણા પાસે જે કંઈ છે તે બધું પ્રભુનું જ છે

- આપણા પવિત્ર અંતઃકરણોમાં કદીયે કુસંકલ્પ કે કુભાવ ઉત્પન્ન ન થાય તે માટે સાવધ રહેવું. કુસંકલ્પ અને કુભાવથી જ દુઃખની ઉત્પત્તિ માનવામાં આવી છે

શ્રીમહાપ્રભુજીના મતે સમર્પિત-બ્રહ્મસંબંધી-જીવન

- બ્રહ્મસંબંધ દ્વારા આપણે આપણું સંપૂર્ણ જીવન પ્રભુને સમર્પિત કરવાની મૌખિક પ્રતિજ્ઞા શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીતુલસીદાસની સાક્ષીમાં પ્રભુસમક્ષ લઈએ છીએ.

- આ પ્રતિજ્ઞા દ્વારા આપણું શરીર, કુટુંબીઓ, ઘર, ધન, કાર્યો – સર્વ કંઈ પ્રભુને સમર્પિત કરવા સંમત થઈએ છીએ.

- આ માનસિક, વાચિક સમર્પણ છે. તેનો અમલ કરવા, પ્રભુસેવા કરવી જરૂરી છે.

- પ્રભુસેવામાં આપણું તન-મન-ધન સાથે પ્રભુને સમર્પિત થાય છે. આપણા જીવન માટે ઉપયોગી સર્વ પદાર્થો, પહેલાં પ્રભુને સમર્પિત કરી, પછી પ્રભુના પ્રસાદરૂપે તેમનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

- આપણું વાપરેલું કંઈ પણ પ્રભુને સમર્પિત કરી શકાતું નથી

- જે વસ્તુઓ શુદ્ધ અને પવિત્ર હોય, તે જ પ્રભુને સમર્પિત કરવી.

- સેવા પાર્ટ-ટાઇમ નથી. આપણું સમગ્ર જીવન સેવામય બનવું જોઈએ

- જીવનની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ, પ્રભુના સુખની ભાવના સાથે જોડાઈ જાય, ત્યારે જીવન

સેવામય બને. જેમ કે, દંતાધાવનથી લઈને સર્વનિત્યક્રમ પ્રભુના સુખના વિચારથી કરવા, આપણા સુખ માટે નહિ. નોકરી કે વ્યવસાય પણ સેવા માટે દ્રવ્ય કમાવાના હેતુથી કરવા લગ્ન, પુત્રપ્રાપ્તિ વગેરે પણ ભગવદ્સેવામાં સહાયક મળે તે હેતુથી કરવા. સેવા પણ લૌકિક ભોગ-સુખ-ફળ માટે નહિ, પણ પ્રભુના સુખ માટે કરવી કથા-શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ પણ પ્રભુની પ્રસન્નતા માટે થાય. ટૂંકમાં જેમાં પ્રભુનું સુખ હોય તેવું કંઈપણ ન કરવું. જેમાં પ્રભુનું સુખ હોય તે જ કરવું

- સર્વ પદાર્થો પહેલા પ્રભુને અંગીકાર કરાવવા પછી જ પ્રભુના પ્રસાદરૂપે તે વાપરવા જળ-ભોજન, વસ્ત્રો, આભૂષણ, ઘરમાં લાવવામાં આવતી સર્વ ચીજો પહેલાં પ્રભુને અંગીકાર કરાવવી, પછી આપણા માટે વાપરવી.

- લગ્ન આદિ પ્રસંગોએ આવશ્યક ખર્ચ કરવા માટે પહેલાં પ્રભુની આજ્ઞા લઈ તેની મર્યાદામાં જ ખર્ચ કરવો.

- અસમર્પિત, અન્યાશ્રય, દુઃસંગ અને અસદાલાપનો ત્યાગ કરવો

- પોતાના ઘરમાં, પ્રભુને પરિવારના સભ્ય તરીકે પધરાવી, તેમની તનુ-વિત્તજા સેવા પૂરા પ્રેમ અનેસ્વમાર્ગીય ક્રમથી કરવી.

- શ્રીગુરુદેવ પાસે સ્વરૂપ સેવ્ય કરાવી (પુષ્ટાવી)ને સેવા કરવી.

- સેવા જાતે જ કરવી. પૈસા આપીને સેવા કરાવવી નહીં. પૈસા લઈને સેવા કરવી નહીં.

- સેવામાં યથાશક્ય શુદ્ધિ અને પવિત્રતાનું પાલન કરવું

- શ્રીગુરુદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા કરવી.

- જીવનમાં સેવા-સત્સંગ, સ્મરણ-સેવા એ જીવનચક્ર ચાલતું રહે

બ્રહ્મસંબંધ આ માટે નથી

1. આપણા કુટુંબનાં સ્વજનોનાં હાથનું પાણી પી શકીએ અને તેમણે બનાવેલ ભોજન જમી શકીએ, તે માટે કુટુંબના સભ્યોને બ્રહ્મસંબંધ અપાવવું એશ્વીરમહાપ્રભુજીનો સિદ્ધાંત નથી.
2. બ્રહ્મસંબંધની દીક્ષાગોલોકધામમાં જવા માટેનો પાસપોર્ટ કે વીઝા નથી. બ્રહ્મસંબંધ લેવા-માત્રથી ગોલોકધામમાં પ્રવેશનો અધિકાર મળી જતો નથી.
3. અષ્ટાક્ષરમંત્રની દીક્ષાથી પણ ગોલોકધામની પ્રાપ્તિ ભગવદ્કૃપાથી થાય છે. તેથી જેમનાથી સેવા અને અસમર્પિત ત્યાગ નથી નભતાં. જેમને કેવળ ભગવદ્કથાનું શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ કરવું છે. જપ-પાઠ કરવા છે, તેમના માટે અષ્ટાક્ષર મંત્રની દીક્ષા પૂરતી છે તેમને બ્રહ્મસંબંધ દીક્ષાની જરૂર નથી.
4. બ્રહ્મસંબંધ થાય તો જ વૈષ્ણવ બનાય એ માન્યતા સાચી નથી. અષ્ટાક્ષરમંત્રની દીક્ષા થતાં જ વૈષ્ણવ બનાય છે. વૈષ્ણવ બનવા માટે બ્રહ્મસંબંધ આવશ્યક નથી.
5. અમારા બાળપણમાં, અમારી અણસમજમાં બ્રહ્મસંબંધ થયું છે માટે સેવા કરવાની અમારી જવાબદારી નથી, એ વાત સાચી નથી. ‘જાગ્યા ત્યારથી સવાર’ સમજ મળી, ત્યારથી જવાબદારી સ્વીકારવી પડે, એનો ઇનકાર કરવો દોષરૂપ બને છે.
6. બ્રહ્મસંબંધ જીવનનો શણગાર નથી. ફળ નથી.

બ્રહ્મસંબંધ આ માટે છે

1. પુષ્ટિજીવો પ્રભુની સેવા માટે જ છે, તેથી શરીર અને આત્મા પ્રભુસેવા માટે શુદ્ધ, પવિત્ર અને સમર્પિત બને તથા તેને પાંચ દોષો સેવામાં નડતરરૂપ ન બને, તે માટે બ્રહ્મસંબંધ છે.
2. બ્રહ્મસંબંધ મંત્રની દીક્ષા પ્રભુની સેવા કરવાનો અધિકાર આપે છે. આ દીક્ષા લેનારને માથે પ્રભુની સેવા કરવાની અને અસમર્પિત ન લેવાની ગંભીર જવાબદારી—

ફરજ – રહેલી છે.

3. જેમને પોતાનું સંપૂર્ણ જીવન પ્રભુસેવામાં સમર્પિત કરવું, જેમના માટે બ્રહ્મસંબંધ દીક્ષા આવશ્યક છે. બ્રહ્મસંબંધ એ પ્રભુ સાથેનું જીવાત્માનું અલૌલિક લગ્ન છે લગ્ન પછી પતિની સેવા કરવી એ પતિવ્રતા સ્ત્રીની ફરજ છે, તેમ બ્રહ્મસંબંધ પછી પ્રભુસેવ ફરજ બને છે.

4. વૈષ્ણવ બન્યા પછી, સમર્પિત જીવન જીવવા માટે બ્રહ્મસંબંધ લેવું જરૂરી છે.

5. અજ્ઞાનથી કે જ્ઞાનથી પણ જેને બ્રહ્મસંબંધ થયું છે તે કેવળ સત્સંગ, જપ-પાઠ, તીર્થયાત્રા કરે તે ચાલે નહીં, એણે સેવા દ્વારા સમર્પિત જીવન જીવવું જ જોઈએ આ જન્મે તેમ ન કરનારને, બીજો જન્મ લેવો પડે.

6. બ્રહ્મસંબંધ અલૌલિક ફળપ્રાપ્તિ માટેની ફરજ છે ફરજ ચૂક દોષરૂપ છે બ્રહ્મસંબંધવિષેની સાચી સમજ છે. આપણે તે સમજીએ. જેમને તેની દીક્ષા અપાવવી છે, તેમને પણ સમજાવીએ. પછી જ તેને દીક્ષા અપાવીએ.

પુષ્ટિમાર્ગીય સાધન પ્રકાર

શ્રીહરિરાયચરણ આજ્ઞા કરે છે કે, પ્રભુની પરોક્ષ દશામાં પ્રભુ પોતાના સ્વરૂપ બળર્થ જ જીવને ઇચ્છીત ફળ પ્રાપ્ત કરી આપે છે. એટલે કોઈપણ પ્રકારનું સાધન બળ ઉપયોગી બનતું નથી આપણા પ્રભુ શૃંગાર રસસ્વરૂપ છે અને તે પ્રભુ સંયોગ અને વિપ્રયોગ ભાવાત્મક છે. સંયોગ દશામાં જ્યારે ગોપીજનોના સર્વ અધ્યાસો દૂર થયા ત્યારે પ્રભુ સુખની પ્રાપ્તિ થઈ અને એ અધ્યાસો પ્રભુએ સંયોગ દશામાંયે પ્રમેદ બળથી દૂર કર્યા. જ્યારે વિપ્રયોગ દશામાં ફક્ત એક જ સાધન છે, અને જે સાધન છે તે જ ફળ છે. જ્યારે ગોપીજનો સહજ રીતે અકળાઈ ગયા અને રૂદન કરવા લાગ્યા ત્યારે પ્રભુ પ્રકટ થયા.

જીવ માયામાં લપેટાયેલો છે. પ્રભુ મેળવવા તે જે સાધન કરે છે તે મર્યાદા પ્રકારનું

હોય છે જેમ કે યજ્ઞ, હોમ, જપ, તપ, સ્વાધ્યાય વિ. સાધન કરે તો તેના ફળરૂપ તેને સ્વર્ગાદિ સુખોની પ્રાપ્તિ થાય. પરંતુ પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે તે સાધનો ફળરૂપ બનતાં નથી વિપ્રયોગ દ્વારા જ પ્રભુ પ્રાપ્તિ થાય છે. જીવ સતત પ્રભુ મેળવવા તાપ કરે, તો પ્રભુ પોતાના ભક્તોનો તાપ-કલેશ જોઈ જરા પણ વિલંબ ન કરે. કારણ કે પ્રભુનો સ્વભાવ માખણ જેવો છે. લૌકિકમાં માખણથી બીજી કોઈ કોમળ વસ્તુ નથી જો કે પ્રભુ તો માખણથી પણ કોમળ છે. માખણ જેમ લૌકિક તાપથી પીગળી જાય છે તેમ પ્રભુ પણ પોતાના ભક્તોના તાપથી પીગળી જાય છે અને સ્વરૂપાનંદનું દાન કરે છે પ્રભુ ભક્તોની પાછળ ફરે તે પુષ્ટિ અને ભક્ત પ્રભુની પાછળ ફરે તે મર્યાદા. આ મર્યાદા તે જ સાધન દશા. પ્રભુના સ્વરૂપમાં જ આસક્તિવાળી દશા થાય ત્યારે પ્રભુ પ્રમેય માર્ગથી જીવને લીલા ઉપયોગી બનાવે જે તેનો પુષ્ટિ રીતનો ઉદ્ધાર.

ચોર્યાશી વૈષ્ણવો પાસેથી શીખીએ

(1) દામોદરદાસ હરસાની : પ્રભુ-ગુરુ પાસે દીનતા રાખવી; ‘સાભળ્યું, પણ સમજ્યો નહીં’

(2) કૃષ્ણદાસ મેઘન : ગુરુ પાસે હઠ કરી, કશું માગવું નહિ જૂના ગુરુ પાસે હાથમાં અગ્નિ લઈ, પરીક્ષા આપી.

(3) સંભરવાળા દામોદરદાસ : શ્રી ઠાકોરજીને (ફક્ત) ‘બ્રહ્મ’ નહિ, પણ ‘યશોદા-ઉત્સંગ-લાલિત’ જાણવા; બિલાડીએ શૈયા બગાડી તે.

લૂડી: ‘મન, ત્યાં દેહ’; સેવામાં દામોદરદાસનું મન ઘોડા ખરીદવા માટે બજારમાં

(4) પદ્મનાભદાસ : પ્રભુ એક સામગ્રી પણ ભાવ હોય, તો જુદી જુદી ગણી આરોગે છે. છોલાના ભોગ.

બેટી તુલસાં:ઉત્કંઠા હોય તો પ્રભુ બીજું સ્વરૂપ ધરી સેવા કરાવે છે છોટા મથુરેશજી

બેટાની વહુ પાર્વતી : ગુરુ અને પ્રભુ-કૃપાથી અસાધ્ય રોગ પણ મટી જાય છે; સફેદ કોઢ મટી ગયો.

પાર્વતીના બેટા રઘુનાથદાસ : પુષ્ટિમાર્ગના જ્ઞાન પાસે શાસ્ત્રજ્ઞાન ગૌણ છે; માર્ગીય ગ્રંથ ભણવાથી પંડિત થયા

(5) રજો ક્ષત્રાણી :ઠાકોરજીની વસ્તુ લૌકિક કામ માટે ન વપરાય; શ્રાદ્ધ માટે ધી ન આપ્યું.

(6) શેઠ પુરુષોત્તમદાસ : પ્રભુસેવામાં હમેશા યુવાવસ્થા જ છે; બુહારી કરતાં ગોપાલદાસને દેખાડ્યું.

બેઠી રૂક્મણી : પ્રભુસેવામાં જ બધાં તીર્થો આવી જાય છે; ગંગા-સ્નાન ન કર્યું.

બેઠા ગોપાલદાસ :ભગવદ્ગાર્તામાં શ્રી ઠાકોરજી બિરાજે છે; શ્રીમદનમોહનજી હું કારો આપતા હતા.

(7) રામદાસ : ભક્તની પાછળ ભગવાન ફર્યા કરે છે; ભગવાન ભક્ત-વત્સલ છે.

(8) ગદાધરદાસ : ભગવાનને સ્વહસ્તે કરેલી સામગ્રી ધરવી; હલવાઇની જલેબી ધરી, પણ પોતે ન લીધી.

(9) માધવદાસ : ભગવદીયના વરદાનથી બધું શક્ય છે : વેશ્યામાંથી પ્રભુસેવામાં મન વાળ્યું.

(10) હરિવંશ પાઠક : પ્રભુની ભક્તિ ગુપ્ત રીતે કરવી; હાકેમને ડોલ માટે ગામ ગયા હતા, તે ન કહ્યું.

(11) ગોવિંદદાસ ભલ્લા :ગુરુ-દ્રવ્ય અને પ્રભુ-દ્રવ્ય કેમ ખવાય ? આજ્ઞા છતાં પ્રસાદ ન લીધો, પણ ના પાડવાથી સેવા છોડી.

(12) અમ્મા ક્ષત્રાણી : શ્રીઠાકોરજી પણ લૌકિક અનુભવ કરાવે છે; દીકરો મરતાં ઠાકોરજી પણ રડવા લાગ્યા, હજી ટોપી ધરતા નથી.

(13) ગજન ધાવન : પ્રભુ અને સેવક એકબીજા વિના રહી શકતા નથી; પ્રભુ રાજભોગ ન આરોગ્યા, ગજન પાન લેવા ગયા, ત્યાં જ પ્રભુ-વિયોગે બેહોશ થઇ ઢળી પડ્યા.

(14) નારાયણદાસ બ્રહ્મચારી : ગમે તેવું જરૂરી કામ હોય તો પણ ગરમ ખીર તો ન જ ધરવી; ચંદ્રમાજી, ગરમ ખીરથી દાઝ્યા.

(15) એક ક્ષત્રાણી : પ્રભુ કૃપા કરે તો ગમે ત્યાંથી પ્રાપ્ત થાય છે; ચાર-સ્વરૂપ જમનાજીમાંથી મળ્યાં.

(16) જિયદાસ સૂરિ: પ્રભુ ધારે તો થોડી સેવા કરાવીને પણ લીલામાં લઈ લે છે; ચાર પહોર જ સેવા કરાવી.

(17) દેવા કપૂર : જેની સેવા લેવી હોય, તેની જ લે છે; સંસ્કાર કરી આવ્યા ત્યારે શ્રીઠાકોરજી અંતર્ધાન થઈ ગયા હતા.

(18) દિનકર શેઠ : શ્રીમહાપ્રભુજીનો અનુગ્રહ; અંગાખરી (કાચી)રોટી ન ધરશો, તમે આવશો, પછી જ કથા શરૂ કરીશું.

(19) મુકુંદદાસ કાયસ્થ : ભાગવત જ્ઞાન કરતાં સુબોધિનીજી જ્ઞાન ઊંચું છે એક શ્લોક એક મહિના સુધી સાંભળી, પંડિત મોહ પામ્યો

(20) પ્રભુદાસ જલોટા : વૈષ્ણવ આગળ મુક્તિની કિંમત નથી; દહીંના બદલામા મુક્તિ આપી.

(21) પુરૂષોત્તમદાસ આગ્રાના:પ્રસાદ કરતાં, ચરણ-સેવા ઉત્તમ ગણી; ચરણસેવા કંઈ ફરી મળશે નહિં.

(22) પ્રભુદાસ ભાટ :પ્રભુસેવા આગળ પ્રથોદિક તીર્થ તુચ્છ છે પાછા આવી, પ્રભુ સેવા કરી, દેહ છોડ્યો.

(23) ત્રિપુરદાસ કાયસ્થ : ઠાકોરજી ભક્તનું અંગીકાર કરે છે જ, કવાઈ (અંગરખી) વિના, સગડી છતાં ટાઢ ન સમાઈ.

(24) પુરણમલ ક્ષત્રી : પ્રભુ સેવાનો બદલો આપે જ છે; મંદિર બંધાવ્યાની સેવાના બદલામાં, અરગજા એમના હાથે અંગીકાર કરી.

(25) યાદવેન્દ્રદાસ કુંભાર : ગુરૂકૃપાથી બધું શક્ય છે અઢી રાતમાં જ મંદિરનો પાયો નાખવા, નીમ ખોદી કાઢી.

(26) ગુસાંઈદાસ : વૈષ્ણવને 'ઠાકોરજી પાછા નહિ લઉં' તે વચન આપ્યું તે પાળ્યું; બદ્રિકાશ્રમમાં દેહ છોડ્યો, પાછા ન જ આવ્યા.

(27) માધવભટ્ટ કાશ્મીરી : ભક્ત-વચન સાચું જ પડે છે; ગામના શાહુકારનો દીકરો જીવતો કર્યો.

(28) વાંસવાડાના ગોપાલદાસ : ભક્ત-વચન પ્રભુ સાચું જ કરે છે, અડેલમાં પદ્મા રાવલને મહાપ્રભુજીમાં રણછોડજીનાં દર્શન થયાં

(29) પદ્મા રાવલ : શ્રીઠાકોરજીને ઘી વગર રોટી ન ધરવી; કોરી રોટીથી પેટમાં દુઃખતાં ગોપાલદાસે ચૂર્ણ ધર્યું

(30) પુરુષોત્તમ જોશી : વૈષ્ણવને આગ્રહ કરી, ઘરે રોક્યા; પદ્મા રાવલના દિકરા કૃષ્ણ ભટ્ટે પુરુષોત્તમ જોશીને રોકી રાખ્યા

(31) જગન્નાથ જોશી : પ્રભુને કશું છોવાતું નથી; સુતરાઉ વાઘા પહેરી, આરોગતાં છોવાઈ જશે, એ વિચારે પ્રભુએ થાળ નાખી દીધા

માતા : મહાપ્રભુજી અંતરયામી છે; બેઉ ભાઈઓ પાસેથી, માની લાકડીમાં મોકલેલ મહોરો માંગી લીધી

નરહરિ જોશી : વૈષ્ણવ અગ્નિને પણ વશ કરી શકે છે; તુલસીપત્રને જલકુંડાળું કરી અલિણામાં આગ બુઝાવી

(32) રાણા વ્યાસ : વૈષ્ણવ ઘણા દયાળુ હોય છે; ડોકું ધુણાવી, રજપુતાણીને સતી થતાં અટકાવી

(33) રામદાસ સારસ્વત : પ્રભુ-આજ્ઞાથી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો; રણછોડજીની આજ્ઞાથી પોતે નામ દઈ પરચારગી કરાવી. પછી મહાપ્રભુજી પાસે નિવેદન કરાવી, રસોઈની સેવા સોંપી.

(34) ગોવિંદ દુબે :શ્રીમહાપ્રભુજીની કથામાં વાતો ન કરવી; શ્રીરણછોડજી સાથે પણ વાતો કરતાં, પ્રસાદ બંધ થયો

(35) રાજા દુબે, માધા દુબે : વૈષ્ણવની કૃપાથી બધું સાધ્ય છે, મોટાભાઈની રજાથી, બ્રાહ્મણને ‘પુરુષોત્તમ સહસ્રનામ’ સંભળાવવાથી વિદ્વાન થઈ ગયો

(36) ઉત્તમશ્લોકદાસ : ‘ટહેલવાળાઓને’ (સેવકોને) મહાપ્રસાદ આગ્રહ કરી લેવડાવતા; માણસો સારા હોય તો શ્રીની સેવા કરી શકે.

(37) ઈશ્વર દુબે : સ્વ-દ્રવ્યનો સેવામાં વિનિયોગ; પોતાના ઘરનું ધી લાવી પીરસતા

(38) વાસુદેવદાસ છક્કા : શ્રીઠાકોરજીની સામગ્રી અને પ્રસાદનું ધ્યાન રાખવું; પ્રસાદ કેડે બાંધ્યો. સામગ્રી માથે ધરી ચાલ્યા.

(39) બાબા વેણુ : ‘માલા’ પણ વિદાયસૂચક હતી; માલા ધારણ કરી, ધ્વજાજીને દંડવત્ કરી દેહ છોડ્યો

કૃષ્ણદાસ : કીર્તન કરતાં કરતાં દેહ છોડવો ઉત્તમ છે

જાદવદાસ ખવાસ : વૈષ્ણવને પોતાના માટે પરિશ્રમ ન આપવો; પોતે ચિતા ખડકી તૈયાર કરી રાખી.

(40) જગતાનંદ :વ્યાસ ગાદીનું અપમાન ન કરવું; શ્રીમહાપ્રભુજીએ પણ નીચે વસ્ત્ર બિછાવી, ત્યાં બિરાજીને કથાના અર્થ કર્યા

.

(41) આનંદદાસ :વાર્તામાં પ્રભુને પણ રસ હોય છે (પ્રભુ પણ પધારે છે); એક ભાઈ ઊંઘતા.

વિશ્વંભરદાસ : પ્રભુ વાર્તા ચાલુ રાખવા હું કારો કરતા

(42) અડેલની ગરીબ બ્રાહ્મણી :ભાવ હોય, તો આચાર-વિચાર પ્રભુ જોતા નથી; માટીના કુંજામાં જલ ધરતી, રોટી તૈયાર કરે કે તરત ચોપડ્યા વિના પ્રભુ આરોગી લેતા.

(43) ચરખાવાળી ક્ષત્રાણી :પ્રણાલિકા બંનેએ તોડી; પ્રભુ ધર્યા વિના લાડુ આરોગ્યા. ક્ષત્રાણીએ આઠ દિવસની સામગ્રી તૈયાર કરી રાખી, રોજ તાજી સામગ્રી કરી, પ્રભુને ધરાવી.

(44) ગોરજા સમરાઈ :શ્રીઠાકોરજીના પેટમાં આટલી વાત પણ ન રહી; શ્રીમહાપ્રભુજીએ વહુને પૂછ્યું

સાસવહુ :શ્રીઠાકોરજી સાનુભાવ જતાવે છે; આરોગવા છતાં પ્રસાદ અકબંધ રહેતો શ્રીઠાકોરજીના હાથમાં પદ્મ છે, તેથી ખૂટે નહિ.

(45) ખવાસણી / કૃષ્ણદાસી :શ્રીપ્રભુએ વૈષ્ણવની આડી રાખી; દાસીના કહ્યા પ્રમાણે પ્રગટ્યા. શ્રીવલ્લભ નામ, છતાં દાસીની આડીથી 'ગોકુલનાથજી'નામ રાખ્યું.

(46) બુલામિશ્ર પંડિત : વૈષ્ણવ અશક્યને પણ શક્ય કરી શકે છે. હરિવંશ પાઠકની સ્ત્રીને ઉંમર વટાવી જવા છતાં એક શ્લોક સંભળાવી પુત્ર આપ્યો

(47) રામદાસ પુરોહિત : શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીમહાપ્રભુજી એક જ છે. બંનેમાં મીરાંએ ભેદ દ્રષ્ટિ રાખી, તેથી મોઢું ન જોયું અને ગામ છોડ્યું

(48) રામદાસ ચૌહાણ :પ્રભુ કૃપા કરે તો જાત જોતા નથી; ચૌહાણ હોવા છતાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીજીની સેવા સોંપી.

(49) રામાનંદ પંડિત : 'સિદ્ધાંત-રહસ્ય'નું વચન પ્રભુ પાળે છે શ્રીમહાપ્રભુજીએ ત્યાગ

કરવા છતાં શ્રીજી એમની જલેબી આરોગ્યા.

(50) વિષ્ણુદાસ છીપા :શ્રીવલ્લભના ઘર સિવાય એમની જ્ઞાતિનો પ્રસાદ લેવાય નહિ. શ્રીગુસાંઈજીનું જૂઠણ લીધું પણ સસરાના ત્યાંનું કશું લીધું નહિં

(51) જીવણદાસ કપુર ક્ષત્રી : વૈષ્ણવ ઇંદ્રને પણ રોકી શકે છે; રસોઇ વખતે વરસાદ પડતાં, શ્રીમહાપ્રભુજીની આણ દઈ, રોકી રાખ્યો.

(52) ભગવાનદાસ : શ્રીમહાપ્રભુજી ભૂ તલ પર બિરાજે છે જ; આસુરવ્યામોહ લીલા પછી પણ પોતાના ઘરે પાદુકાજીનાં દર્શન કરાવતાં વૈષ્ણવોને સાક્ષાત્ શ્રીમહાપ્રભુજીનાં દર્શન થયાં.

(53) ભગવાનદાસ, શ્રીજીના ભીતરિયા : સામગ્રી સંભાળથી કરવી; જીવ દોષથી ભરેલો છે. શ્રીજીના કહેવાથી શ્રીગુસાંઈજીએ ત્યાગ કર્યો. અચ્યુતદાસે કહ્યું, ‘જીવ દોષથી ભરેલો છે જીવના દોષ જોશો તો તે ક્યાં જશે ?’

(54) અચ્યુતદાસ સનોડિયા બ્રાહ્મણ : વૈષ્ણવે પરમાર્થ કરવો; શ્રીગુસાંઈજીએ વિનંતી કરી ભગવાનદાસને સેવા અપાવી.

(55) અચ્યુતદાસ ગૌડ-બ્રાહ્મણ : શ્રીગિરીરાજજીની એક સાથે ત્રણ પરિક્રમા કરવાથી દર્શન દે છે : (1) ગાયરૂપે (2) સિંહરૂપે (3) ઝાવરૂપે અને (4) ગૌર-ભુજંગ રૂપે

(56) અચ્યુતદાસ સારસ્વત બ્રાહ્મણ : શ્રીમહાપ્રભુજી ભૂ તલ પર બિરાજે છે જ ‘આસુરવ્યામોહ લીલા પછી, ઉત્થાપન વખતે વૈષ્ણવોને પોથી વાંચતા આચાર્જીનાં દર્શન કરાવ્યા.’

(57) નારાયણદાસ : ભગવદનામ સ્મરણ હંમેશ કરવું; ‘ગોકુલ કબ ચલેંગે’ યાદ કરવા માણસને રાખ્યો.

(58) નારાયણદાસ ભાટ : પ્રભુ કૃપા કરે તો સ્વયં પધારે છે; સ્વપ્નથી શ્રીમદનમોહનજીને વૃંદાવન રામબાગમાંથી જમીન ખોદી પધરાવ્યા.

(59) નારાયણદાસ ઠક્કના : વૈષ્ણવની ટહેલ નિષ્ફળ જતી નથી; કન્યાદાન માટે પૈસા આપવાથી કેદમાંથી છૂટી ગયા.

(60) દામોદરની માતા વીરબાઈ : પ્રભુ-આજ્ઞાથી કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં સેવા કરાય છે; સુવાવડમાં સેવા કરી અને પછી અપરસ પણ કાઢી

(61) સિંહનંદના સ્ત્રી-પુરુષ : શ્રીઠાકોરજીને પરિશ્રમ ન પડે તેમ રહેવું; પ્રભુ-આજ્ઞાથી ઘરમાં સૂતાં પણ શ્વાસ ન લીધો કે અવાજ આવે.

(62) અડેલનો સુથાર : શ્રીમહાપ્રભુજી પ્રીતિ નભાવે છે; સુથારને ઘેર જઈ રોજ દર્શન આપતા.

(63) એક ક્ષત્રાણી સિંહનંદની : દેવું કરી લાવેલ સામગ્રી પ્રભુ આરોગતા નથી; દેવાના પકવાન કરતાં, રોટી પ્રિય ગણી.

(64) અન્ય માર્ગીય : વૈષ્ણવના હાથની સામગ્રી પ્રભુ ગમે ત્યાં હોય તો પણ આરોગે છે. અન્યમાર્ગીયને ત્યાં બનાવેલી, વૈષ્ણવના હાથની સામગ્રી શ્રીજી આરોગ્યા, એના પ્રભુ ભૂખ્યા રહ્યા પછી તે અન્યમાર્ગીય વૈષ્ણવ થયો.

(65) લઘુપૂરુષોત્તમદાસઃ ચરણામૃતથી બુદ્ધિ સાત્વિક થાય છે; ધનિકોનાં કવિત્ત ન કરતાં શ્રીજી અને શ્રીમહાપ્રભુજીનાં (બેઉને) એક ગણી ઘણાં કવિત્ત કર્યા.

(66) કવિરાજ ત્રણ ભાઈઓ : સોબતથી ઉદ્ધાર થાય છે; કવિરાજ વૈષ્ણવ થયા પછી તેમની સોબતથી બંને ભાઈઓનો પણ ઉદ્ધાર થયો.

(67) ઇંદોડાના ગોપાલદાસ : સિદ્ધાંત-રહસ્ય ગ્રંથથી સ્વરૂપજ્ઞાન થાય છે; જ્ઞાન થવાથી,

શ્રીમહાપ્રભુજીના ઘણા ચોખરા ગાયા.

(68) જનાર્દન ચોપડા ક્ષત્રી : સત્સંગ ભગવદીયનો કરવો; વાસુદેવદાસના સંગથી પોતે પણ ભગવદીય બન્યા.

(69) ગડ્ડસ્વામિ : શ્રીઠાકોરજી કૃપા કરે તો સ્વામીને પણ સેવક કરે છે. 'સ્વામી' હતા, પણ ભગવદ્-આજ્ઞાથી, શ્રીમહાપ્રભુજીના સેવક થયા.

(70) કનૈયાશાલ ક્ષત્રી : ભગવદ્-જ્ઞાન ગમે તેની પાસેથી લઈ શકાય; શ્રીમહાપ્રભુજીએ ગ્રંથ ભણાવ્યા હતા તે ગ્રંથો શ્રીગુસાંઈજી કનૈયાલાલ પાણે ભણ્યા.

(71) નરહરિદાસ ગોડીઆ : 'પ્રભુસેવા' કરનાર કોઈ ન હોય તો ગુરૂને ત્યાં પધરાવવી શ્રીમદનમોહનજી શ્રીગુસાંઈજીને ઘેર પધરાવ્યા.

(72) બાદરાયણદાસ : શ્રીમહાપ્રભુજી વૈષ્ણવોને મોટા નામથી બોલાવે છે.

(73) નરહર સંન્યાસી : 'બ્રહ્મ સંબંધ વખતે વ્રતની આવશ્યકતા; સ્વામિનું મન બધે હોય અને ગૃહસ્થીનું ગૃહસસ્થાશ્રમનદુઃખમાં જ હોય, માટે વેણી કોઠારીને વ્રત ન કરાવ્યું.

(74) સદ્ પાંડે, ભવાની, નરો : પ્રભુ ભુલકણા બાળક છે;

(75) ગોપાલદાસ જટાધારી : અન્ય માર્ગીય સંગથી બુદ્ધિ ફરે છે, શ્રીના પંખાની સેવા છોડી, યાત્રાએ ગયા.

(76) કૃષ્ણદાસ સ્ત્રી-પુરુષ : વૈષ્ણવની સેવાથી દુર્બુદ્ધિ પણ ફરે છે; વાણિયાને ત્યાંથી વચન આપી, સામગ્રી લાવી, વૈષ્ણવોને પ્રસાદ લેવડાવ્યો. વચન પાળવા જતાં, વાણિયાની બુદ્ધિ ટેવી થઈ ગઈ અને શ્રીમહાપ્રભુજીને શરણે આવ્યો.

(77) સંતદાસ ચોપડા ક્ષત્રી : વૈષ્ણવની સંપત્તિ પર ગુરૂનો જ હક્ક છે, ગરીબી આવવા છતાં પણ નારાયણદાસની હૂંડી ન રાખત, ઉપરથી એક ટકો આપી ગુરૂઘરે મોકલી

દીધી.

(78) સુંદરદાસ માધવદાસ : વૈષ્ણવનો સંગ કરવાથી વૈષ્ણવ થવાય છે; સુંદરદાસની વિનંતીથી, આચાર્યશ્રીએ બતાવ્યું કે માધવદાસના ઠાકોરજીના સામગ્રી પ્રેત ખાઈ જતા હતા. ત્યાર પછી શરણે આવ્યા.

(79) માવજી પટેલ વિરજો સ્ત્રી-પુરુષ : જગદીશમાં પ્રસાદ છોવાતો નથી; વૈષ્ણવોને શ્રીગુસાંઈજીની આજ્ઞાથી જગન્નાથજી લઈ જઈ, સખડી-મહાપ્રસાદ લેવડાવ્યો.

(80) ગોપાલદાસ નરોડાવાળા : પ્રભુના કામે ગયા હોય તો પણ કહેવું નહીં છોકરાંએ 'પ્રભુ કામે ગયા છે' કહ્યું. તેથી આપશ્રી પાછા જતા હતા, પણ ગોપાલદાસે 'પેટ માટે ગયો હતો' કહેવાથી, પાછા એમને ઘેર પધાર્યા.

(81) સૂરદાસવાણિયો : પ્રભુ ભક્તની ઈચ્છા પૂર્ણ કરે છે, બાકી રહેલા પદ 'સૂરશ્યામ નામથી પૂરા કર્યા 'ભગવદીયની કૃપાથી બુદ્ધિ ફરે છે', સૂરદાસે ઘણા ધક્કા ખાઈને પણ અંતે વાણિયાને શરણે કરાવ્યો.

(82) પરમાનંદદાસ : ભગવદીય મારફત પ્રભુ કૃપા કરે છે જ; હરિદાસ જલધરિયા મારફત 'સ્વામીપદ' છોડી, શ્રીમહાપ્રભુજીને શરણે આવ્યા.

(83) કુંભનદાસ : વૈષ્ણવો જીવોનું સારું ઈચ્છે છે; એમની કૃપાથી જ જીવને સૂતકમ દર્શન થાય છે.

કૃષ્ણદાસ : ગાય-સેવા અને પ્રભુ-સેવા એક જ છે; ગાય બચાવવા, દેહ-ત્યાગ કરી, સિંહની પાસેથી ગાય છોડાવી.

(84) કૃષ્ણદાસ અધિકારી : શ્રીવલ્લભ જીવના દોષ મનમાં રાખતા નથી છ માસ વિરહ કરાવ્યા છતાં (અધિકારપદ પર) અધિકારગાદી પર, કૃષ્ણદાસને પહેલા બેસાડ્યા, પછી આપ સેવામાં નાહ્યા.

શ્રીવલ્લભને અનુસરીએ તો સાચા વૈષ્ણવ થઈએ જી !

(1) ભગવતિ જીવૈનમનમેવ કર્તવ્યં ।

નાધિકં શક્યમિતિ સિદ્ધાન્તઃ ॥

પ્રભુની સમીપ જીવે નમન જ કરવું જોઈએ; કારણ કે તેથી અધિક કંઈ જ શક્ય નથી.

(2) અશક્યે વા સુશક્યે વા સર્વથા શરણં હરિઃ ।

આપણાથી ન બની શકે તેવી અથવા બની શકે તેવી સર્વ બાબતોમાં પણ માત્ર શ્રીહરિનું જ શરણવિચારવું.

(3) અવિશ્વાસો નૈવ કર્તવ્ય ।

પ્રભુમાં ક્યારેય અવિશ્વાસ ન કરવો.

(4) ન લૌકિકઃ પ્રભુ કૃષ્ણઃ મનુતે નૈવ લૌકિકમ્ ।

પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ સર્વ કંઈ કરવા સમર્થ એવા અલૌકિક છે. તેમનામાં ગંધમાત્ર પણ પ્રાકૃતપણું – લૌકિકપણું નથી. લૌકિક ભાવે કરેલી સેવાથી તેઓ પ્રસન્ન થતા નથી.

(5) કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા ।

વૈષ્ણવે ક્ષણમાત્ર પણ ગુમાવ્યા વિના કૃષ્ણની સેવા કરવી જોઈએ.

(6) ચેતસ્તત્પ્રવણં સેવા, તત્સિદ્ધયૈ તનુક્તિજા ।

ચિત્ત પ્રભુમાં પરોવાય તેનું નામ સેવા આવી સેવા પોતાના તન અને ધનનો સાથે વિનિયોગ કરવાથી થાય છે.

(7) અસમર્પિતવસ્તુ નાં

તસ્માદ્ વર્જનમાયરેત્ ।

પ્રભુને અંગીકાર કરાવી ન હોય, તેવી બધી વસ્તુઓનો ઉપયોગ ન કરવો.

(8) ભગવત્સેવાયામપિક્ષિષ્ટં ન સમર્પયેત્ ।

લોકને, આત્માને અને મનને ક્ષિષ્ટ લાગતા પદાર્થો પ્રભુને ન સમર્પવા.

(9) ગૃહે સ્થિત્વા સ્વધર્મતઃ અવ્યાવૃત્તો ભજેત્કૃષ્ણમ્

ઘરમાં જ રહી, વર્ણાશ્રમ ધર્મના પાલનપૂર્વક તેમાં આવૃત્ત થયા વિના કૃષ્ણની સેવ કરવી.

(10) વ્યાવૃત્તોપિ હરૌ ચિત્તં શ્રવણાદૌ યતેત્સદા ।

ઘરમાં રહેવાથી જો ચિત્ત તેમાં આવૃત્ત રહે તો પણ શ્રવણ-કીર્તન દ્વારા ચિત્તને પ્રભુમાં લગાડવાનો સદા પ્રયત્ન કરવો.

(11) અભિમાનશ્ચ સંત્યાજ્યઃ સ્વામ્યધીનત્વભાવનાત્ ।

હું પ્રભુનો દાસ છું અને પ્રભુ મારા સ્વામી છે એમ વિચારી અભિમાનનો ત્યાગ કરવો.

(12) પ્રાર્થિતે વા તતઃ કિં સ્યાત સ્વામ્યભિપ્રાયસંશયાત્ ।

પ્રભુમાં શંકાલાવીને પ્રભુ પાસે કશું પણ માગવું નહિ.

(13) ભાર્યાદીનાં તથાન્યેષામસતશ્ચાક્રમં સહેત્ ।

પત્ની વગેરે કુટુંબીજનો તથા નોકરોના બધા પ્રકારના દુર્વ્યવહારોને સહન કરવા. તેમનો તિરસ્કાર ન કરવો.

(14) વિષયાક્રાન્તદેહનાં નાવેશઃ સર્વથા હરેઃ ।

કામ, ક્રોધ વગેરે વિષયોથી ગંદા શરીરમાં શ્રીહરિનો અનુભવ સર્વથા થતો નથી.

(15) આપદગત્યાદિ કાર્યેષુહઠસ્ત્યાજ્યશ્ચ સર્વથા ।

આપત્તિ આવી પડે ત્યારે કોઈ પણ વાતની હઠ ન કરતાં, તે વિવેકપૂર્વક છોડવી.

(16) ત્રિદુઃખસહનં ધૈર્યમ્ ।

ત્રણે પ્રકારનાં – સર્વ દુઃખો ધીરજપૂર્વક સહન કરવા.

(17) સર્વં સહેત્ પઞ્ચ સર્વેષાં કૃષ્ણ ભાવનાત્ ।

સર્વના અંતર્યામી શ્રીકૃષ્ણ જ પરોક્ષરૂપે ઉપદેશ આપે છે, તેમ વિચારી સર્વ પ્રકારની કઠોરતાઓ સહન કરવી.

(18) કૃષ્ણે સર્વાત્મકે નિત્યં સર્વથા દીનભાવના ।

જડ-ચેતન સર્વમાં કૃષ્ણ છે, એમ વિચારી સર્વત્ર ભગવદ્-બુદ્ધિ રાખવી માન મેળવવાની ઈચ્છા ન રાખતાં, હંમેશા દીનતા રાખવી.

(19) સર્વથા તદ્ ગુણલાપં

નામોચ્ચારણમેવ વા ।

સભાયામપિ કુર્વીત નિર્ભયો

નિઃસ્પૃહસ્તતઃ ॥

સર્વત્ર પ્રભુના ગુણગાન ગાવા અને નામોચ્ચાર કરવાં. તેમાં સંકોચ ન કરવો

(20) સાધનં પરમેતદ્ધિ શ્રીભાગવતમાદરાત્ ।

પઠનીયં પ્રયત્નેન નિર્હેતુ કમદંભતઃ ॥

નિષ્કામભાવથી, દંભ રાખ્યા વિના, પરમ સાધન એવા શ્રીભાગવતનું નિત્ય આદરપૂર્વક પઠનકરવું.

(21) તુલસીકાષ્ઠામજાસી તિલકં લિંગમેવ તત્ ।

હમેશાં તુલસી-કાષ્ઠની માળા અને કંકુયુક્ત ઊર્ધ્વપુંજ તિલક ધારણ કરવાં.

(22) એકાદશ્યુપવાસાદિ કર્તવ્યં વેધવર્જિતમ્ ।

વેધરહિત (અરૂણોદય દશમી ન હોય) એકાદશી અને ચાર જયંતિ – કૃષ્ણ, વામન, રામ, નૃસિંહ – વ્રતો અવશ્ય કરવા.

(23) તથૈવ તસ્ય લીલેતિ મત્વા ચિંતાં દ્રુતં ત્યજેત્

આવી પડેલી મહા આપત્તિ પણ પ્રભુની લીલા છે, પ્રભુ સર્વ દોષો દૂર કરવા સમર્થ છે, તેમ વિચારી ચિંતાને તત્કાળ છોડી દેવી.

(24) વૃથાલાપક્રિયાધ્યાનં સર્વથૈવ પરિત્યજેત્ ।

પ્રભુના સંબંધવિનાનું બોલવું ક્રિયા કરવી અને વિષયોનું ધ્યાન ધરવું – આ ત્રણેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો.

(25) સ્મરણં, ભજનં ચાપિ ન ત્યાજ્યં ઇતિ મે મતિઃ ।

પ્રભુનું સ્મરણઅને સેવા પણ ન છોડવાં એવો મારો (શ્રીવલ્લભનો) અભિપ્રાય છે.

આપણે યાદ કરીએ : પ્રકટ પ્રતાપ શ્રીમહાપ્રભુજીનો

1. શ્રી દામોદરદાસ હરસાનજીના ભાઈઓએ પણ શ્રીમહાપ્રભુજીનું તેજોમય અગ્નિ સ્વરૂપ જોયું હતું છતાં તેઓ દૈવી જીવ ન હોવાથી શરણે ગયા નહીં.

2. શ્રી જગન્નાથપુરીમાં એકાદશીના દિવસે તેમના હસ્તમાં શ્રીજગદીશનો સખડી પ્રસાદ અપાતાં, મંદિરમાં દ્વાદશીની સવાર સુધીહસ્તમાં પ્રસાદ રાખી, ઊભાં ઊભાં મહાપ્રસાદનું માહાત્મય વર્ણવ્યું એકાદશી સાયવી અને મહાપ્રસાદનો અનાદર પણ ન કર્યો.

3. શ્રીમહાપ્રભુજી બેટશંખોદ્ધારમાં કથા કરતા હતા, ત્યારે એકદમ વરસાદ ચઢી આવ્યો. આપે આજ્ઞા કરી : કથાસ્થળમાં ન વરસતો, પરિણામે, ત્યાં જેટલા શ્રોતાઓ બેઠા હતા તેમના પર અને તે ભૂમિ પર પાણીનું એક પણટીપું ન પડ્યું !

4. ઘટ સરસ્વતી નામનો એક બ્રાહ્મણ મંત્ર-સાધનાથી સરસ્વતીને વશ કરી, ઘડામાં પૂરી વિદ્વાનો સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરતો. સરસ્વતી પાસે પોતાને અનુકૂળ વચનો બોલાવી, બધાને હરાવતો. શ્રીમહાપ્રભુજી સામે તેની આ ચાલબાજી કામિયાબ ન રહી. સરસ્વતી વાકપતિ સામે અસત્ય ન બોલી.

5. મથુરામાં વિશ્રામઘાટ પર મુસલમાનસૂબાએ એવું યંત્ર લગાડ્યું કે ત્યાંથી પસાર થનારની ચોટલી કપાઈ જાય. શ્રીમહાપ્રભુજી ત્યાંથી પધાર્યા; ત્યારે તે યંત્રનું કાંઈ ચાલ્યું નહીંઆપે દિલ્હીના દરવાજે એવું યંત્ર લગાવ્યું કે ત્યાંથી પસાર થનારની દાઢી કપાઈ જાય ! સિકંદર લોદીએ મથુરાનું યંત્ર ઉઠાવી લેવડાવ્યું

6. ઉજ્જૈનમાં સાંદીપનિ ઋષિના આશ્રમના સ્થાનમાં આપ સંધ્યાવંદન

કરવા બિરાજ્યા હતા. ત્યાં એક પણ વૃક્ષ ન હતું પીપળાનું એક પાન ત્યાં ઊડીને આવ્યું આપે તેને જમીનમાં રોપી સંધ્યાનું જળ છાંટ્યું આંખના પલકારામાં તે પીપળાનું મોટું વૃક્ષ થઈ ગયું

7. ઉજ્જૈનમાં સેંકડો બ્રાહ્મણો એક સાથે આપની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા આવ્યા. બધા એક સાથે બોલવા લાગ્યા. જેટલા બ્રાહ્મણો હતા, તેટલાં મુખ ધારણ કરી આપે સૌની સાથે એક જ સમયે શાસ્ત્રાર્થ કર્યો.

8. બહુલાવનનો મુસલમાન સૂબો ત્યાંના વ્રજવાસીઓને ગૌપૂ જન કરવ દેતો નહીં. ત્યાં એક પથ્થરની ગાય હતી. શ્રીમહાપ્રભુજીએ તે ગાયના પૂંછડા પાસે ઘાસ મુકાવ્યું. ગાય સજીવન થઈ, ઘાસ તરફ ફરી ખાવા લાગી. આ ચમત્કાર જોઈ સૂબોએ ગૌપૂ જાની છૂટ આપી

9. કોકિલાવનમાં આપ બિરાજતા હતા, ત્યારે ચતુરા નાગા નામના વૈરાગી, તેમના શિષ્યો સાથે ત્યાં આવ્યા અને ભોજન કરાવવા કહ્યું. આપે પાંચ શેર દૂધની ખીર કરાવી, પોતાની દ્રષ્ટિથી તેને અક્ષય કરી, સૌને ભોજન કરાવ્યું.

‘કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા....’

પ્રે. દા.દા. અશોક નંદલાલ

પુષ્ટિજીવોને શ્રીમહાપ્રભુજીએ ડિમડિમ ઘોષ કરીને આજ્ઞાકરી કે : “કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા....”કૃષ્ણસેવા એ પુષ્ટિજીવોનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે

સર્વ પ્રથમ શ્રીગુરુદેવ જીવને નામશ્રવણ (શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ) મંત્ર આપે છે. આ અષ્ટાક્ષર મંત્રનું દાન એટલે જીવની પ્રભુ સાથે સગાઈ થઈ કહેવાય એટલે એ જીવને હવે અન્ય કોઈ પુરુષ (દેવ) પ્રત્યે રંચક પણ આકર્ષણ કે આસક્તિ રાખવાની હોય જ નહીં. કારણ કે જેની સાથે સગાઈ થઈ છે, એની સાથે લગ્ન કરી-એ પતિના ગૃહે સેવા કરવા જવાનું છે આનું નામ છે ‘બ્રહ્મસંબંધ સંપૂર્ણ સમર્પણ પછી પોત્તું કાંઈ રહેતું ‘

નથી.

બ્રહ્મસંબંધ થયા પછી સમર્પિત જીવનું મુખ્ય કર્તવ્ય 'ભગવદ્ સેવા' છે. પુષ્ટિસૃષ્ટિ શ્રીઠાકુરજીના શ્રીઅંગથી ઉત્પન્ન થઈ છે. જે જેનાથી ઉત્પન્ન થયું હોય તેની સેવા કરવી એ મુખ્ય ધર્મ છે.

પરંતુ અફસોસની સાથે કહેવું પડે છે કે અત્યારે આપણને સેવામાંથી રૂચિ ઓછી થતી જાય છે. એના માટે અનેક બહાના બતાવવામાં આવે છે. તે માત્ર આત્મવંચના છે. પરંતુ જેને સેવામાં રૂચિ છે તેવા વૈષ્ણવોને માટે સેવા એ પ્રાણથી પણ વિશેષ છે. સેવા વગર એ રહી શકેજ નહીં. બાકી સેવા કરવી જ નથી તો હજાર બહાના બતાવી શકાય. 'મન હોય તો માળવે જવાય'

આપણા પુષ્ટિ પુરૂષોત્તમની સેવા તો 'સુખ સેવ્ય' છે. જેટલી બની શકે તેટલી પણ સ્નેહપૂર્વક સેવા અવશ્ય કરવી જ જોઈએ અહીં સ્નેહ મુખ્ય છે. "રંચક જીતની સેવાકો પ્રભુ માનત મેરૂ સમાન" વિશેષ જાણવા માટે નીચેના દોહા વાંચ્યા પછી બધી શંકા નિવૃત્ત થશે અને આપણા મનની નિર્બળતા સમજાશે.

(દોહા)

દ્રવ્ય સાધ્ય સેવા નહીં, સેવા ભાવ પ્રધાન,
રંક-રાય સેવા કરે, પ્રભુને એક સમાન
પ્રભુ છે ભૂખ્યાભાવના, જો નહીં સંપત્તિયોગ,
જલ લોટી મુઠી ચણા, પ્રભુ આપે છપ્પન ભોગ
આભૂષણ વાઘાતણું, પણ સામર્થ્ય ના હોય,
ગુંડા પોત જાડા વસન, સેવા તજો ન કોઈ
ઘર જો હોય મોકળાં,
તોય ન છાંડો (સેવા) ટહેલ,
એક ગોખલો ઘર તણો, પ્રભુજી માને મહેલ

મનુષ્ય તણો સંકોચ હોય,
કોઈ ન હોય સહાય,
પોતાની જાતે રે, જેની સેવા થાય.
સેવા વિણ ઉદ્યમ કરી,
જો જન સંચે ગરથ (પૈસા)
તે બહુ બાધક રૂપ છે. થાય અનેક અનર્થ
વિન સેવા ખાવું પડે, વિના પ્રસાદી અન્ન
તેથી તો નિશ્ચય થશે, અસુર ભાવ ઉત્પન્ન
સેવા સ્નેહથી ના કરે, સરે ન કોઈ કાજ,
'પેટ ભરવા વૈષ્ણવં થયા' જરા ન આવે લાજ ?
કરે રસોઈ નિત્ય નવી નિજ સ્વાદને કાજ,
પેટ ભરે પશુવત થઈ, મનુષ્ય જન્મ શું કાજ?
મીઠું તીખું તમતમુ, ઉનું ને સુસ્વાદ
પ્રેત ભોજન સમાન છે, હરિનો વિના પ્રસાદ
સખડી અનેક જાતની, અનસખડી પકવાન;
પ્રભુને ધર્યું ના હોય તો,
કુકર (શ્વાન) ભક્ષ સમાન.

વિવેચન-કહેશો કે મારી પાસે દ્રવ્ય નથી તો સેવા કેમ કરું ? આ પ્રશ્ન નિરર્થક છે. સેવા દ્રવ્ય સાધ્ય નથી, ભાવથી કરવાની છે. પછી તે રાજા હોય કે રંક હોય, પ્રભુને એક સમાન છે. પ્રભુ ભાવસહિત સામગ્રી અંગીકાર કરે છે. ભાવ વગરના છપ્પન ભોગ સામે પણ જોતા નથી. સ્નેહપૂર્વક માત્ર જલના ઝારીજી અને મુઠી ચણા પણ પ્રભુ અલૌકિક પ્રસન્નતાથી અંગિકાર કરે છે.

શું તમારી પાસે પ્રભુને અંગીકાર કરાવવા માટે કિંમતી આભુષણો કે વસ્ત્રો નથી ? જરાય ચિંતા કરશો નહીં. તેમારા પહેરવા માટે વસ્ત્રો તો લાવો છો ને ? તેમાંથી પ્રથમ

પ્રભુ માટે જુદું લઈ વાઘા અંગીકાર કરાવો. પ્રભુને કિંમતી આભૂષણોની જરૂર નથીભાવ વગર ભગવાન એને પથ્થર સમાન માને છે. અને પથ્થર તો છે જ. પરંતુ સ્નેહ અને દીનતા પૂર્વક ગુંજામાળા અંગીકારકરાવશો તો પણ પ્રભુ ખુબ પ્રસન્ન થશે

શું તમારી પાસે જગ્યાનો સંકોચ છે ? તો ચિંતા કરશો નહીં. તમારી ઓરડીમાં એકાદ ગોખલો તો હશેને ? એને સુંદર બનાવી પ્રભુને પધરાવો અને સ્નેહથી સેવા કરો પ્રભુ મહેલથી પણ વિશેષ માનશે.

તમારી પાસે સેવામાં કોઈ સહાયક નથી ? દેહ વૃદ્ધ થયો છે ? ચિંતા કરશો નહિ. બને તેટલી ભાવપૂર્વકસેવા કરો. પ્રભુ પ્રસન્નતાથી અંગિકાર કરશે. ઘરના માણસોને સેવામાં આસક્તિ હોય નહિં તો આગ્રહ કરવો નહીં. ભાવ વગરની સેવાથી પ્રભુને પરિશ્રમ થાય છે. પરંતુ સ્નેહપૂર્વક સેવા કરવામાં આવે તો તેના ધન્યભાગ્ય છે. અને પ્રભુના કૃપાપાત્ર છે એમ માનવું.

ધનસંચય કરવા માટે આપણો આખો દિવસ ખૂબ પ્રયત્ન કરીએ તેમાં કંટાળો આવતો નથી, પરંતુ સેવા કરતાં કંટાળો આવે એ જીવ દુર્ભાગી છે. એનો જન્મ પશુથી પણ વ્યર્થ છે. માત્ર જન્મવું, ખાવું, પીવું, મોટા થવું અને મરી જવું, આવો પ્રકાર તો પશુમાં પણ હોય છે. તો પછી મનુષ્યજન્મનું મહત્વ શું ?

પ્રભુને સમર્પિત કર્યા વગરનું ભોજન કરવું નહીં એ પાપરૂપ છે એથી બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થાય છે.

જો હૃદયમાં ભાવ નથી, માત્ર લોકોને દેખાડવા માટે અને માન-પ્રતિષ્ઠા માટે સેવાનો દેખાવ કરવો એ પણ દંભ છે. શ્રીહરિરાયજીએ આવાને વંચક કહ્યા છે. સેવા એ તો આપણી અને પ્રભુ વચ્ચેનો અંગત ભાવ છે. તેનું પ્રદર્શન થાય નહીં (પ્રકટ કિયે રસ જાય)

આપણી જીભના સ્વાદ માટે આપણે વિવિધ પ્રકારની રસોઈ બનાવીએ અને પ્રભુને

મિશ્રિનો ટુક કે કેળાના ચગદાથી જાણે વેઠ ઉતારતા હોઇએ તેમ મનાવી લઇએ, એટલે આપણે પશુવત પેટ ભરીએ છીએ તેમ માનવું પડે

પ્રભુની સેવા બાળભાવથી થાય છે. આવા શ્રી યશોદાજીના લાડીલાને ભુલીને આપણા સ્વાદનો જ આપણે વિચાર કરીએ તો એમાં વૈષ્ણવતા તો શું પણ મનુષ્યત્વનું પા લાંછન છે. આવું ભોજન પ્રેતભોજન સમાન ગણાય છે. ગીતાજીમાં ભગવાને કહ્યું છે કે જે પાતાને માટે ભોજન બનાવે છે અને પ્રભુને અર્પણ કરતો નથી તે પાપનું ભોજન કરે છે. એ ભોજન શ્વાનના ભોજન સમાન છે.

સાર નવનીત :લગ્ન કર્યા છતાં સાસરે જવું નથી, પતિની સેવા કરવી નથી અને મનસ્વીપણે રહેવું છે તો પછીલગ્નનો અર્થ શું ? એવી જ રીતે બ્રહ્મસંબંધ લીધા પછી પ્રભુરૂપ પતિની સેવા કરવી નથી તો પછી બ્રહ્મસંબંધ અને વૈષ્ણવતાની સાર્થકતા ક્ય રહી ? દયારામભાઈએ કહ્યું છે એમ જ માનવું પડે :-

વૈષ્ણવ નથી થયો રે, શિદ તું ગુમાનમાં ધુમે
હરિજન જોઇ હૈયું ના હરખે,
દ્રવે ન હરિ ગુણ ગાતા.
કામ ધામ ચટકી નથી પટકી,
કોધે લોચન રાતા-વૈષ્ણવ
ઝુઠા મોતી કાય કીડીયા, ભગવત ભુષણ ધાલે,
સોના માણેક હિરા વિના,
સ્ત્રી સૂતને નવચાલે-વૈષ્ણવ
લુખુસુકુપ્રભુને ધરાવે, વેઠ વળગી હોય જાણે,
સગા સંબંધી ઘેરમહેમાન આવે,
ત્યાં મિષ્ટાન પિરસે પરાણે-વૈષ્ણવ
હરિ સેવા સ્મરણ કરતાં, આવે ઉંઘ અભાગી;
નાટક ચેટક ભવાઇ જોતાં,

રહે રાતભર જાગ-વૈષ્ણવ
મન તણો ગુરુ મનને કરશે,
તો સાચુ વસ્તુ જડશે;
“દયા” દુઃખ કે સુક માને,
પણ સાચુ કહેવું પડશે-વૈષ્ણવ

શ્રીહરિ, ગુરુ, વૈષ્ણવના અનુગ્રહથી અને શ્રીદમલાજીની આડીથી શ્રીવલ્લભાધીશ પ્રભુ
કૃપા કરે અને આપણું જીવન ધન્ય બને એવી અભિલાષા.

શ્રીગોકુલેશ વાક સુધા

- કિરણબેન એન. શાહ કડી,

શ્રીહરિરાયજી વચનામૃતમાં આજ્ઞા કરે છે કે ‘જેને નિરખતા પ્રભુ યાદ આવે તે તાદ્રશી’

જેને મળવાથી પ્રભુ સિવાય બીજી વાર્તા સ્ફુરે નહીં તે તાદ્રશી. ‘આકૃતિર્ગુણાન્કથયિત્’
આ કથન પ્રમાણે ભગવદીયનું સ્વરૂપ આકૃતિથી જ પરખાય જેનો સંગ થતાં પ્રભુ યાદ
આવે ને પ્રપંચની વિસ્મૃતિ થઈ જાય તે તાદ્રશી તાદ્રશી ભક્તના મુખ પર પ્રભુ પ્રત્યેના
પ્રેમનું અલૌલિક તેજ હોય છે તેમને જોતાં જ પ્રભુ યાદ આવે તાદ્રશી એટલે તેની
પ્રભુની લીલામાં દ્રષ્ટિ હોય તેથી તેને જોતાં જ જીવના મનમાં પ્રભુની લીલાસ્ફુરે.

નીચે જણાવેલા લક્ષણો જે ભગવદીયમાં હોય તે તાદ્રશી ભક્ત ગણાય.
તાદ્રશી જન જેને જાણીયે રે,
જેમાં એવા ગુણ હોય રે,
નિંદા-સ્તુતિ કોઈની નવ કરે,
સઘળે સમ દ્રષ્ટિ જોય.
જેના દર્શન માત્રથી રે,
ટળે પ્રપંચનું ધ્યાન રે,
સ્મરણ કરાવે શ્રીકૃષ્ણનું,

નસાવે અધ અજ્ઞાન રે.
ગુણ ગાતા ગોવિંદના રે,
પુલકિત તન થાય રે,
નેત્ર પ્રવાહ પ્રેમના,
હરખે હૃદય રૂંધાય રે.
પર દુઃખે દાઝે ઘણાં રે,
ન કરે કોઈનો દ્રોહ રે.
ઇન્દ્રિયજીત સાચા સદા,
ન પામે માયામાં મોહ રે.
સકળ ચરાચરને વિશે રે,
વસ્થા દેખે ભગવાન રે,
શુભ ઇચ્છે સર્વ જગતનું,
લેશ નહિ અભિમાન રે.
સકળ લીલા અવિનાશી રે,
જેમાં લુબ્ધજેનું મન રે
પ્રીત બહુ પર ઉપકારમાં,
સદા પ્રસન્ન વદન રે.
નટવર ઝલકે નેનમાં રે,
કાંતિ કરૂણામય હોય રે.
સત્યભાવ સંતોષ બહુ,
દોષ ન કોઈનો જોય રે.
વહાલા લાગે છે સર્વને રે,
અતિ ઉદાર જેનું ચિત્ત રે,
અનન્ય ભાવે ભજે શ્રીકૃષ્ણને,
જને વહાલું નહિ વિત્ત રે.
હરિ ગુરૂ વૈષ્ણવને વિશે રે,

જેને અતિ ઘણાં વહાલ રે,
દ્રઢ આશ્રય અરૂ દીનતા,
બોલે વચન રસાળ રે.
સેવા સ્મરણ સત્સંગ વિશે રે,
જેની આસક્તિ અનંત રે.
કપટનો લેશ નહિ હૃદય વિશે રે,
જેનું હરિચરણોચિત્ત રે.
વિહવળતા શ્રીવિઠ્ઠલેશશું રે,
મુખે શ્રીકૃષ્ણનું નામ રે
એવી ભગવદીયના દાસના,
'હરિદાસ' ગુણ ગાય રે.

ઉપરોક્ત લક્ષણો જેનામાં હોય તે તાદ્રશીજન કહેવાય
શ્રીમહાપ્રભુજીના સેવક પરમાનંદદાસ જેમને જોતાં જ પ્રભુનામ જ યાદ આવે.
પરમાનંદદાસને એક વૈષ્ણવે પૂછ્યું કે 'મને કંઈ સાધન આપ બતાવો તે હું કરું, તેથી
શ્રી ઠાકોરજી મારા પર પ્રસન્ન થાય' ત્યારે પરમાનંદદાસે વૈષ્ણવને કહ્યું, 'તમે મન
લગાડીને સાંભળો, હું તમને સરળ ઉપાય બતાવું છું પરમાનંદદાસે એક પદ વૈષ્ણવને
સંભળાવ્યું

પ્રાત સમે ઉઠિ કરીએ, શ્રીલક્ષ્મન સુત ગાન ।
પ્રગટ ભયે શ્રીવલ્લભ પ્રભુ, દેત ભક્તિ દાન ॥

તમે સવારે ઉઠીને શ્રીવલ્લભનું નામ જ લેશો અહર્નિશ શ્રીવલ્લભનું નામ જો તમે લેશો
તો શ્રીવલ્લભ તમને ભક્તિનું દાન કરશે

એક દિવસ બધા ભગવદીયો સૂરદાસજી કુંભનદાસજી તથા રામદાસજી
પરમાનંદદાસને ત્યાં આવ્યા પરમાનંદદાસ તો ભગવદીયોને જોઈને ખૂબ પ્રસન્ન થયા

પોતાને મહાભાગ્યશાળી માનવા લાગ્યા. આજે મારું મહાન ભાગ્ય છે કે ભગવદીયો કૃપા કરીને મારે ઘેર પધાર્યા છે. ભગવદીયો તો સાક્ષાત શ્રીગોવર્ધનનાથજીનું સ્વરૂપ છે. પરમાનંદદાસે બધા વૈષ્ણવોને ઉંચે આસને બેસાડીને નીચેનું પદ ગાયું

આપે મેરે નંદનં દનકે પ્યારે ।
માલા તિલક મનોહર બાનો,
ત્રિભુવન કે ઉજિયારે ॥

રામદાસજીએ તેમને પૂછ્યું પરમાનંદદાસ ! વ્રજમાં બધો પ્રેમ વ્રજભક્તોનો છે- શ્રીનંદરાયજી, ગોપીજન, ગ્વાલ, સખાઓનો તેમાં શ્રેષ્ઠ પ્રેમ કોનો છે ? ત્યારે પરમાનંદદાસે કહ્યું, ‘ગોપીજનોનો’ ‘ગોપી પ્રેમકી ધ્વજા’

તાદ્રશી એટલે પ્રભુની લીલામય જ જેની દ્રષ્ટિ હોય પરમાનંદદાસને પ્રભુની લીલાનાં જ દર્શન થતાં. જન્માષ્ટમી આવી ત્યારે શ્રીગુસાંઈજી પરમાનંદદાસને લઈને શ્રીગિરિરાજજીથી શ્રીગોકુલ પધાર્યા. પરમાનંદદાસે ઘણી વધાઈ ગાઈ. તેમનું ચિત્ત આનંદમાં ગરકાવ થઈ ગયું પોતે નાયવા લાગ્યા. પ્રેમના આવેશમાં રાગનો ક્રમ પણ ભૂલી ગયા રાત્રિનો સમય છતાં સારંગમાં પદ ગાયું.

‘હેરી હે આજ નંદરાયકે આનંદ ભયો પરમાનંદદાસને ઠાકોરજી પર ખૂબ આસક્તિ
‘મેં અપનો મન હરિસોં જોર્યો,
હરિ સોં જોરિ સબનસોં તોર્યો ।’

ઠાકોરજી પર જ મન લાગેલું. અન્ય સાથેનો વ્યવહાર પણ તેમણે તોડી નાખ્યો. પરમાનંદદાસજી પહેલા વિરહના જ પદો ગાતાં. શ્રીમહાપ્રભુજીએ તેમને બ્રહ્મસંબંધ આપ્યું પછી બાલલીલાનાં પદો ગાવા લાગ્યા. ‘મનનીય આંગન નંદ કે, ખેલત દોઢ ભૈયા.’

પરમાનંદસ્વામી સુંદર કીર્તનો ગાતા, તેમના કીર્તનો સાંભળવા જલધરીયા ક્ષત્રી કપુર

અડેલથી પ્રયાગ જતા. શ્રીનવીતપ્રિયાજીએ જલધરીયા ક્ષત્રી કપૂરની ગોદમાં બેસીને પરમાનંદદાસજીનાં કીર્તન સાંભળ્યા. આ દર્શન પરમાનંદસ્વામીને સ્વપ્નમાં થયાં : શ્રીનવીતપ્રિયાજી તેમનાં કીર્તન સાંભળે છે. શ્રીનવીતપ્રિયાજીએ સ્વપ્નમાં હસીને પરમાનંદદાસને આજ્ઞા કરી કે, ‘મેં આજે તારા કીર્તન સાંભળ્યા છે. આજે મેં તારા પર કૃપા કરી છે.’ તેઓ જાગ્યા. તેમના નેત્રોમાં શ્રીનવીતપ્રિયાજીનું સ્વરૂપ રમી રહ્યું હતું.

તેઓ કનોજના રહેવાસી હતા. કનોજમાં દુકાળ પડ્યો.હાકેમે તેમના પિતા પાસેથી દંડ લીધો તેથી પરમાનંદદાસના પિતાનું દ્રવ્ય ખલાસ થઈ ગયું પરમાનંદદાસે પિતાને કહ્યું, દ્રવ્ય ભેગું કરીને સારા કામમાં વાપર્યું નહિં. દ્રવ્ય બધું ખલાસ થઈ ગયું દ્રવ્યનો વિનિયોગ તો વૈષ્ણવમાં કરવો જોઈએ તેથી હું દ્રવ્યનો સંગ્રહ ક્યારેય નહીંકરું.

ભક્ત કવિ દયારામભાઈ ગાય છે કે, ‘તે ભગવદીયનાં દર્શન દુર્લભ, જેનું ભાગ્ય હોય તેને ભેટે રે’

આવા ભગવદીયોનાં દર્શન પણ ભાગ્ય હોય તેને જ થાય. આવા ભગવદીયોનો સંગ થાય તો જીવ કૃતાર્થ થઈ જાય.

બીજાની સત્તાનું આપણા ઠાકોરજી આરોગતા નથી

શ્રીગુસાંઈજીનાં પરમ કૃપાપાત્ર કિશોરીબાઈ. શ્રીયમુનાજીની પણ તેમના ઉપર ભારે કૃપા. શ્રીયમુનાજીનાં વાલુકાજીની ભાવથી સેવા કરે. શ્રીનાથજી સાતે નિધિસ્વરૂપ સહિત તેમને આરોગતાં દર્શન આપે.

એક દિવસ એક વૈષ્ણવ તેમના ઠાકોરજી માટે કાચી સામગ્રી આપી ગયા. કિશોરીબાઈએ તેની રસોઈ કરી, પોતાના ઠાકોરજીને ભોગ ધર્યો. તે દિવસે શ્રી ઠાકોરજીએ તેમને ભોજન આરોગતાં દર્શન ન આપ્યાં. શ્રીઠાકોરજી અપ્રસન્ન થયા.

કિશોરીબાઈએ શ્રીઠાકોરજીને ઘણી આજીજી કરી, ત્યારે શ્રીઠાકોરજીએ આજ્ઞા કરી : ‘હું તારો બની, તારા ઘેર બિરાજ્યો છું. તે તારી સર્વ વસ્તુઓનું મને સમર્પણ કર્યું છે તે :

સ્વીકાર્યું છે તેથી તારી સત્તાની સામગ્રી હું અંગીકાર કરું છું પણ તારા ઘરમાં બિરાજી, બીજાની સત્તાની સામગ્રી હું શા માટે અંગીકાર કરું ? હું તો પ્રેમનો ભૂખ્યો છું, સામગ્રીનો ભૂખ્યો નથી'

શ્રીહરિરાયજી આ પ્રસંગના 'ભાવપ્રકાશ'મા આજ્ઞા કરે છે : વૈષ્ણવોએ પોતાના પરસેવાની કમાણીમાંથી, પોતાની સત્તાની સામગ્રી જ પોતાના પ્રભુને અંગીકાર કરાવવી. બીજાની સત્તાની સામગ્રી આપણા પ્રભુ અંગીકાર કરતા નથી.

'તમારા ઠાકોરજી માટે છે' એમ કહી, કોઈ કંઈ આપી જાય, તો તે આપણા ઠાકોરજીને અંગીકાર કરાવતાં પહેલાં અપ્રસંગ વિચારવા જેવો છે.

રસના અષ્ટાક્ષર રટો

શ્રીઅષ્ટાક્ષર મહામંત્રનો જપ કરવાની રીત

- (1) સવારે બની શકે, તેટલા વહેલા સ્નાન કરી, શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી, ચરણામૃત લઈ, તિલક કરવું.
- (2) ઘરમાં જ્યાં શાંત જગ્યા હોય તેવાસ્થાનમાં જપ કરવા.
- (3) શક્ય હોય તો આપણું મોં પૂર્વ કે ઉત્તરદિશા તરફ રહે તેમ બેસવું.
- (4) આસન પર પલાંઠી વાળીને બેસવું.
- (5) સામે પાટલા કે બાજઠ પર શ્રીનાથજીનાં ચિત્રજી, વસ્ત્ર બિછાવી, પધરાવવા.
- (6) અનુકૂળતા પ્રમાણે શુદ્ધ ધીનો દીવો અનેઅગરબત્તીનો ધૂપ કરવો
- (7) જપનો પ્રારંભ કરતાં પહેલા, મંગલાચરણનો પાઠ કરવો.

- (8) જપમાળા ગૌમુખીમાંથી બહાર કાઢી, જમણા હાથમાં લઈ આંખ, મસ્તકે, હૃદયે લગાડવી.
- (9) જપમાળા ગૌમુખીમાં ફરૂ મૂકી જપનો પ્રારંભ કરવો.
- (10) જપમાળાને અંગુઠો, વચલી મોટી આંગળી અને તેના પછીની આંગળી લગાડવી. બાકીની આંગળીઓનો જપમાળાને સ્પર્શ થવો ન જોઈએ.
- (11) જપમાળાની વચ્ચેનો મોટો મણકો 'મેરૂ' કહેવાય. તેના પછીના મણકાથી જપનો પ્રારંભ કરવો.
- (12) એક માળા પૂરી થાય અને મેરૂનો મણકો આવે ત્યારે તે મણકો ઓળંગાય નહીં. માળા પલટાવવી: પછી મેરૂ પછીના મણકાથી ફરી જપ શરૂ કરવો.
- (13) આપણા હોઠ પણ ન ફફડે તેવી રીતે મનમાં એક સરખી ગતિએ 'શ્રીકૃષ્ણ: શરણં મમ'મંત્રનો શુદ્ધ ઉચ્ચારપૂર્વક જપ કરવો
- (14) જપ કરતાં મનમાં શ્રીનાથજીના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું આંખો તેમના ચિત્રજી પર સ્થિર કરવી. શરીરનું હલન ચલન ન કરવું
- (15) જપ કરતાં બીજો વિચાર આવે તો પ્રયત્નપૂર્વક તરત દૂર કરવો
- (16) મનમાં શાંતિ, સ્વસ્થતા અને પ્રસન્નતા રાખવી.
- (17) એકી સંખ્યામાં, જેટલી માળા થાય તેટલી કરવી.
- (18) બહારગામ જવાનું થાય તો ત્યાં પણ નિયમ સાચવવો.
- (19) સવાર-સાંજ બે વખત કે વધુ વખત પણ જપ કરી શકાય

(20) જપ સિવાયના બાકીના સમયમાં પણ તેના રટણની ટેવ પાડવી.

(21) આ મંત્રની દીક્ષા આપણને મળેલી છે, તેથી તે મંત્રરાજનું સેવન કરવાથી અલૌકિક ફળ અવશ્ય મળે જ તેવી શ્રદ્ધા રાખવી.

(22) શ્રીકૃષ્ણ મારા સ્વામી છે. હું તેમનો દાસ છું. તેઓ મારું શરણ છે. મને તેમનો જ આશરો છે. આ ભાવનું ચિંતન રાખવું

(23) લૌકિક કામનાઓ માટે તેનો જપ ન કરાય.

શ્રીવલ્લભ પ્રશસ્તિ

અનુગ્રહ માર્ગ બતાવ્યો, શ્રીવલ્લભ અનુગ્રહ માર્ગ બતાવ્યો.

વેદ ગીતા સૂત્રોમથી મથીને, શુકામૃત પીવાયો...અનુગ્રહ (1)

સુબોધિની તે બોધ દીયો પ્રભુ, શુદ્ધાદિક અપનાયો,

કર્મ-જ્ઞાન-ઉપાસન આદિ, જીર્ણ પુરાણ જણાવ્યો.....અનુગ્રહ (2)

કઠિન કલિના યવન-રાજ્યમાં. મહા પ્રતાપ સુનાયો,

પંદરસો વિક્રમ સંવતમાં, હરિદિન હરિમુખ જાયો.....અનુગ્રહ (3)

પાંત્રીસમે વર્ષે તે શકના, પ્રતાપ સોમ વધાર્યો,

તૈલંગણ-દ્વિજ-દીપક ઇલમ્મા લક્ષ્મણ ભટ ગૃહ આવ્યો.....અનુગ્રહ (4)

પૂર્વદિશાંતેરવિસમ પ્રભુજી, આપોઆપ પ્રકટાયો,

અગ્નિકુંડતે ચંપારણ્ય મેં, પ્રભુ પ્રતાપ જતાયો.....અનુગ્રહ (5)

બાલ-રવિ સમ બાલવયે પણ, પ્રૌઢ પ્રતાપ દર્શાયો,

નિગમ-શાસ્ત્ર-પુરાણ-મીમાંસા, વિશદ અર્થ પ્રકટાયો.....અનુગ્રહ (6)

આશ્રમ ચાર ને શ્રેષ્ઠ વર્ણનાં, ધર્મ-કર્મ સમજાવ્યા.

ભારત-પરિક્રમા ત્રણ પદસે, આચરી તૂર્ત બતાવ્યા.....અનુગ્રહ (7)

શાખા શુદ્ધાદ્વૈત સ્થાપી, શુદ્ધિ-પથ દર્શાયો.

કડાફૂટ મતાંતર કેરી, પરી કરી મર્મ દ્રઢાયો.....અનુગ્રહ (8)

- વિદ્યાનગરને નિજ વિદ્યાથી, સાર્થક કરી બતાવ્યું.
અભિષેક ઉપાધિ ગ્રહીને, પદાર્ય ટીપાવ્યું.....અનુગ્રહ (9)
પ્રભુ-આજ્ઞાએ પ્રભુજી પોતે, પદ ગૃહસ્થાશ્રમ ધાર્યું
ભક્ત-દ્વિજ-તનયા ઉદ્ધારી, લક્ષ્મી મહા પ્રતિ ચારૂ.....અનુગ્રહ (10)
સેવા શ્રી ગિરિરાજ ધરણીની, ભક્ત-હિતે પ્રકટાઈ.
પત્રાવલંબન પંડિત જીત્યા, શાંતિ-સુધા વરસાઈ.....અનુગ્રહ (11)
ગોવિંદ ધાટે બ્રહ્મસંબંધ ને અડેલમાં ગૃહસ્થાઈ
શ્રી વિઠ્ઠલ પ્રભુ ચરણાદ્રિમાં, પુષ્ટિ-ધજા ફરકાઈ.....અનુગ્રહ (12)
હરસાની હરખાણી સૃષ્ટિ, મેઘન મેઘ સમઝાઈ,
ભટ્ટ કાશ્મીરી માધવ પ્રિયને, સેવક મર્મ જણાઈ.....અનુગ્રહ (13)
મુદ્રા જ્ઞાન ધરી મહાપ્રભુજી, માર્ગ નિયોડ બતાવ્યો.
ચોરાશી વૈષ્ણવ આદર્શો, બ્રહ્મ પ્રકાશ છવાયો.....અનુગ્રહ (14)
ભાષ્ય-નિબંધ-સ્તોત્રાદિ રચીને, માર્ગ-પ્રતિષ્ઠા ધારી,
લીલા-સમયે શીખ દઈને, વૃત્તિવંશ સુધારી....અનુગ્રહ (15)
મન-મોહન મુરલીધરમાં રત, અતિ અનુગ્રહથી જાણી,
લીલા ગાઈ પ્રભુ-કૃપાથી, દાસ દીને કંઈ માણી.....અનુગ્રહ (16)

શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્રનું માહાત્મ્ય

શ્રીગુસાંઈજીએ સર્વોત્તમ સ્તોત્રનો પાઠ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે એવી આજ્ઞા કરી છે. ‘અવિશ્વાસો ન કર્તવ્ય સર્વથા બાધકસ્તુ સઃ’ શ્રીમત પ્રભુચરણ શ્રીગુસાંઈજીન શબ્દોમાં અવિશ્વાસ રાખવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્તિના માર્ગમાં બાધા ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે.

આજથી થોડાક વર્ષો પહેલા શ્રીવલ્લભફૂળના એક મહાન બાળકને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હતી-સર્વોત્તમ સ્તોત્રના પાઠ કરવાથી.

‘દસદિગંત વિજયી’ ઉપનામથી ઓળખાતા અને ‘લેખવાલા’ સંજ્ઞાથી જાણીતા એવા ગો.શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજ જેઓ સુરતની ગાદીના અધિપતિ હતા તેમની સાત

વર્ષની લઘુ વય હતી ત્યારે એક માયાવાદીએ સુરતમાં જઈ તેમને પોતાની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવાનો પડકાર ફેંક્યો. પડકાર થાય અને શ્રીપુરુષોત્તમજી જેવા બાળક ન ઝીલે એવું બને ખરું? પરંતુ હજી તો આપ બાળક હતા એટલે શાસ્ત્રાર્થ કરી વિજય મેળવવો અસંભવ તો નહીં પણ મુશ્કેલ જરૂર હતો તે સમયે આપશ્રીના માતૃશ્રીએ આપને સલાહ આપી : ‘વત્સ ! તમે એકાંતમાં બેસી સર્વોત્તમ સ્તોત્રનો પાઠ પુરા ભાવથી કરો. અને સર્વોત્તમનો પાઠ પોતાનો પ્રભાવ તમને બતાવશે.’

સપ્તવર્ષીય બાળકે શ્રદ્ધા વિશુદ્ધ મનથી પાઠ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો ત્રણ દિવસના અંતે એમને જે સિદ્ધિ મળવાની ખાતરી શ્રીગુસાંઈજીએ આપી હતી તે તેમને પ્રાપ્ત થઈ. સાક્ષાત પુષ્ટિ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ, શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુસાંઈજી તેમની સમક્ષ પ્રગટ થયા પુષ્ટિ પ્રભુએ પોતાનો અધરામૃતનો સ્વાદ પોતાની વાણી રૂપે શ્રીપુરુષોત્તમજીને પ્રદાન કર્યો.

બીજે દિવસે શાસ્ત્રાર્થ થયો અને માયાવાદીનો ભુંડી રીતે પરાજય થયો આવું છે સર્વોત્તમ સ્તોત્રના પાઠનું માહાત્મ્ય.

- કમળાબેન આશર, રાયપુર.

શ્રી વલ્લભ પરિવાર

* શ્રી ગોપીનાથજી * શ્રી ગુસાંઈજી * શ્રી ગિરધજી * શ્રી ગોવિંદજી * શ્રી બાલકૃષ્ણજી
* શ્રી ગોકુલનાથજી * શ્રી રઘુનાથજી * શ્રી યદુનાથજી * શ્રી ધનશ્યામજી અને નિત્યલીલાસ્થ તથા * તમામ ભૂતલ પર બિરાજતા શ્રી ગોસ્વામિ બાલકો અને વલ્લભીઓ.

*

વલ્લભકુળને ગયો જે શરણે, તે જીવ પામે શ્રીજીયરણે. કદી રોગ દુઃખો જે સહે, દેહ કેરા દંડો તે હશે. અસમર્પિત, અન્યાશ્રય, પુષ્ટિ મારગે બાધક છે. તેહ “રમણ” વલ્લભ-કૃપા બળે, સઘળું સુલભ તો થઈ પડે.

શ્રી વલ્લભઃ શરણં મમ

॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

શ્રીહરિરાયજી મહાપ્રભુજીનાં વચનામૃતો

(છંદ : હરિગીત)

હરિરાયજી મહાપ્રભુજીનાં, વચનામૃતો ભૂલશો નહીં
સ્વરૂપ માથે જે બિરાજે, સેવા કદી ચૂકશો નહીં . . હરિરાયજી. . . 1
સેવા પ્રભુની ભય તથા સ્નેહે કરી કરવી સદા;
વિષયતૃષ્ણાત્યાગીને, સત્સંગમાં રહેવું સદા. . હરિરાયજી. . . 2
સેવા, સ્મરણ, સત્સંગમાં, આળસ કદી કરશો નહીં;
ક્રોધ ક્રોધ પર ના કરો, ને ધૈર્ય ધરજો સર્વદા. . . હરિરાયજી. . . 3
ભગવદીય સાથે ભાવ નૌતમ, હૃદયમાં ધરજો સદા;
સેવા પ્રભુની પહોંચતાં, મુખથી કશું ના બોલશો . . હરિરાયજી. . . 4
સેવા કરી શ્રીહરિ તણી, ફળયાચના કરશો નહીં;
ભગવદીય ભક્તોના પ્રતિ, દાસત્વ રાખો સર્વદા. . . હરિરાયજી. . . 5
ભગવદીય પ્રત્યે દ્વેષબુદ્ધિ, ઉરથી કદી કરશો નહીં;
માર્ગની રીતિ પ્રમાણે, શ્રીહરિ તણી સેવા કરો. . . હરિરાયજી. . . 6
પ્રિય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતાં, હૈયે હરખ ધરશો નહીં;
હાનિ કે નુકસાન થાતાં, શોક ના કરશો કદી. . . હરિરાયજી. . . 7
મમતા અહંતાને ત્યજીને, સંતોષ રાખો સર્વદા;
સુખદુઃખ સરખાં માનજો, જૂઠું કદી નવ બોલશો. . . હરિરાયજી 8
શત્રુ તેમજ મિત્ર સાથે, વર્તજો સમભાવથી;
અપમાન કો'નું ના કરો, નિંદાસ્તુતિને અવગણો . . હરિરાયજી. . . 9
જગતનાં સહુ પ્રાણી પ્રત્યે, રાખજો ઉરમાં દયા;
આપો ક્ષમા ને વેર કાપો, ચતુરતાને ત્યાગજો . . હરિરાયજી. . . 10

એકાદશીનાં વ્રત અને, ચારે જયંતિનાં વ્રતો;
કરજો સદા નિષ્કામ ભાવે, ફળ તણી આશા ત્યજો. . . હરિરાયજી. . . 11
ચિત્તને સ્થિર રાખજો, ને ચિત્તને વશ રાખજો;
અન્ય આશ્રય ના કરો, ડરજો બહુ તેથી સદા. . . હરિરાયજી. . . 12
(શ્રી) મહાપ્રભુજી ગુસાંઈજીમાં રાખજો શ્રદ્ધા સદા;
ગોસ્વામિકુળનાં બાળકોમાં, વલ્લભ બિરાજે માનજો. . . હરિરાયજી. . . 13
વચનામૃતો હરિરાયજીનાં, અનુસરો વૈષ્ણવો સદા;
નિષ્કામ ભક્તિ આદરીને, પ્રભુ ચરણને પામજો. . . હરિરાયજી. . . 14

-વૈકુંઠલાલ શંકરલાલ ભગત (ભરૂચ)

પ્રભુનું સુખ વિચારે તે ભક્ત

રાજનગરવાળા ગો. શ્રી રણછોડલાલજી મહારાજ એક વાર હાલાર પ્રદેશમાં પધાર્યા હતા. ધ્રાફા હવેલીમાં મુકામ કરીને બિરાજતા હતા. ત્યારનો આ પ્રસંગ છે. આપશ્રી સાદી અને સરળ ભાષામાં વચનામૃત કરી વૈષ્ણવ કર્તવ્ય સમજાવતા હતા, એ વખતે શ્રીમાધવજીભાઈએ હાથ જોડીને વિનંતી કરી : ‘જે, જે, અમને ભક્તની વ્યાખ્યા કરીને સમજાવવાની કૃપા કરો, કે જેથી અમે ભક્તને ઓળખી શકીએ.’

માધવજીભાઈનો પ્રશ્ન સાંભળીને આપશ્રી પ્રસન્ન થયા અને આજ્ઞા કરી : ‘ભક્તની ટૂંકી અને સાદી ઓળખાણ એ છે કે, “પ્રભુનું જે સુખ વિચારે તે ભક્ત અને ‘મા બાપનું જે સુખ વિચારે તે પુત્ર’

‘કૃપાનથ ! અમને એકાદું દ્રષ્ટાંત આપીને સમજાવો કે જેથી જટ અમારે ગળે ઉતરે.’
માધવજીભાઈએ પ્રાર્થના કરી.

‘એક સમયની વાત છે. બે સ્ત્રીઓ ફૂવામાંથી જલ ભરીને પોતાને ઘેર જઈ રહી હતી એવામાં એક ત્રીજી સ્ત્રી એમની સાથે થઈ. ચાલતાં ચાલતાં પહેલી સ્ત્રીએ કહ્યું : “મારો દીકરો બહુ ડાહ્યો છે, ચતુર અને ચાલાક છે” બીજી સ્ત્રીએ એના સૂરમાં સૂર પૂરાવ.

કહ્યું : ‘મારો દિકરો પણ એવો જ હોંશિયાર છે. એનું ગળું ઘણું જ મીઠું છે એ ગાય દે ત્યારે જાણે કોયલ ટૂંકતી હોય એવું લાગે છે!’ ત્રીજી સ્ત્રી તો એ બંનેની વાત ચૂપચાપ સાંભળતી એમની સાથે જઈ રહી હતી. પહેલી સ્ત્રીએ એના સામું જોઈને પૂછ્યું: “બહેન ! તું પણ તારા દીકરા વિષે કેમ કંઈ કહેતી નથી ?” ત્રીજી સ્ત્રીએ ધીમેથી ઉત્તર વાળ્યો : “પણ બહેન ! એ તો સીધોસાદો છે. તમારા દીકરા જેવી એનામાં કશી વિશેષ આવડત નથી.” એ ત્રણેય સ્ત્રીઓની પાછળ પાછળ એક સાધુ મહાત્મા જલનું કમંડલ ભરીને જઈ રહ્યા હતા. અને ત્રણેયની વાતો સાંભળતા હતા.

પનઘટથી ગામ જરા દૂર હોવાથી ત્રણેય સ્ત્રીઓ ગામના ઝાંપા પાસે આવેલા એક વૃક્ષ નીચે જરા વિસામો ખાવા ઊભી રહી. એવામાં ગામમાંથી દોડતા દોડતા ત્રણ છોકરાઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. પહેલી સ્ત્રીનો છોકરો માની સામે નાચ કરીને એને રીઝવવા લાગ્યો, બીજાનો દિકરો અભિનય સાથે ગાવા લાગ્યો, અને ત્રીજાનો પુત્ર પોતાની માતાના મસ્તક ઉપરથી જલનો ભરેલો ઘડો લઈ પોતાના ખભા ઉપર મૂકીને માતાની આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યો. આ જોઈ ત્રણ સ્ત્રીઓમાંથી પહેલી સ્ત્રીએ મહાત્માજીની સામી દ્રષ્ટિ કરીને પૂછ્યું : “મહાત્માજી ! આ ત્રણ પુત્રોમાંથી તમને કયો પુત્ર ચતુર લાગ્યો ?” મહાત્માજીએ કહ્યું, : “ક્યાં છે, ત્રણ પુત્ર ? મને તો માતાજીનું સુખ વિચારી એના મસ્તક ઉપરનો બોજો હળવો કરનારા એક જ પુત્ર દેખાય છે મહાત્માનો ભાવ સમજ્યા ને !.... જે માતાનો તનનો અને મનનો બોજો હળવો કરે તે પુત્ર, અને જે શ્રીઠાકોરજીનો બોજો હળવો કરે, એઓશ્રીનું સુખ વિચારે તે ભક્ત!

લડવૈયા ઠાકુર :

- કમલાબેન આશર, રાયપુર

શ્રીગુસાંઈજી ત્રણેક વરસના હતા ત્યારે એમના પિતાશ્રી વલ્લભ મહાપ્રભુજીએ એમને સેવામાં બાલકૃષ્ણ પધરાવી આપ્યા હતા.

એક વખત ત્રણ વરસના શ્રીવિઠ્ઠલપ્રભુજીએ ધોતી ઉપરણામાં સજ્જ થઈ, તિલક કરી, ગળામાં માળા ધારણ કરી અને પ્રભુ બાલકૃષ્ણને મંગળભોગ આરોગવાની વિનંતી કરી.

રહ્યા હતા. 'હે મારા વ્હાલા બાલકૃષ્ણલાલ, મંગળભોગ આરોગજો' અને 'કાની' બોલી રહ્યા હતા. આચાર્યચરણ આ ખેલ મંદ મંદસ્મિત વેરતા જોઈ રહ્યા હતા. પાંચ મિનીટ બાદ જ્યારે શ્રીવિઠ્ઠલેશે ટેરો હટાવ્યો ત્યાં જ ચમકી ગયા. શ્રીબાલકૃષ્ણજી પ્રેમથી હાથમાં ઠોર લઈ આરોગતા હતા.

'અરે, અરે મારા વ્હાલા ! મારા પ્રસાદનો ભાગ તો આપો. તમે તો ખરા છો. આખો ઠોર ખાવા માંડ્યા.'

જવાબમાં શ્રીબાલકૃષ્ણજી અંગુઠો (ડીંગો) બતાવતા હસવા લાગ્યા.

'અરે, હસો છો શાના ? પેલા મારો ભાગ પ્રસાદી રૂપે છે તે આપો.' પણ શ્રીઠાકોરજી સાંભળે ત્યારેને ! એ તો અડધા જેટલો ઠોર આરોગી ચુક્યા હતા 'નહીં'આપું. આ મારો ઠોર છે. મંગળભોગે સામગ્રીમાં તે મને ધર્યો હતો આરોગવા માટે, તો હવે હું શેનો આપું ? બાલકૃષ્ણજીએ સામો જવાબ આપ્યો.

'અરે, બધા આપે છે ને તમે કેમ ન આપો' વિઠ્ઠલનાથજી વ્યાકુળ થઈને બોલ્યા. તરત જ શ્રીઠાકોરજીએ કહ્યું 'તેં તો મને વિનંતી કરી હતી કે હે મારા વ્હાલા બાલકૃષ્ણજી, મંગળભોગ આરોગજો પછી હું કેમ ન આરોગું ? હવે આમાં તારો ભાગ શેનો છે ?'

'ના, ના ભાગ તો આપવો જ પડશે' કહેતા શ્રીવિઠ્ઠલેશ બાલકૃષ્ણજીના હાથમાંનો ઠોર આંચકી લેવા માંડ્યા બાલકૃષ્ણજી હાથમાં ઠોર મજબૂત પકડી હાથને આમતેમ ધુમાવવા લાગ્યા ને વિઠ્ઠલનાથજી ઠોર લેવા આમ તેમ દોડવા લાગ્યા. ભક્ત અને ભગવાનનો આ ખેલ માતાપિતા પ્રસન્ન ચિત્તે જોતા હતા. જ્યારે ભક્ત અને ભગવાનમાં પ્રેમનું અદ્વૈત સર્જાય છે. ત્યારે ભગવાનને સિંહાસન છોડી ભક્ત જેવા માનવી બનવું પડે છે.

શ્રીવલ્લભ ભક્ત અને ભગવાનની આ બાલલીલા જોતા કંઈક વિચારતા હતા. ત્યાં ઝગડો વધી ગયો જાણી શ્રીમહાલક્ષ્મી વહુજીએ હસતાં હસતાં શ્રીવલ્લભને કહ્યું આ બેને છુટા પાડો ને કાંઈક રસ્તો કાઢો, શ્રીવલ્લભ ઉભા થઈ હસતા હસતા શ્રીવિઠ્ઠલેશને

છુટા પાડ્યા ને બોલ્યા, ‘વિફલ ! તમે આ બાળકૃષ્ણને જીતી શકશો નહીં. તે તો પ્રભુ છે લડવૈયા ઠાકુર છે તમને આ ઠોરમાંથી એક ટુકડો પણ મળવાનો નથી પણ હવેથી ભોગમાં બે ઠોર આપીશું. બસ હવે શાંત થાઓ.’ અને બાલકૃષ્ણજીને સંબોધતા કહ્યું, ‘લાલન, આ તો તમારો સેવક છે. એની સાથે એક ઠોર માટે ઝગડાય ? હવેથી બે ઠોર ધરશું તો તમે બન્ને એક એક ઠોર આરોગજો બરાબર છે ને !’ અને તરતજ બન્ને સ્વરૂપો ખડખડાટ હસી પડ્યા. નાનકડા વિફલ અને બાલકૃષ્ણલાલજી તાળી પાડી ખેલવા લાગ્યા.

પ્રભુનું નામ સંસારવેરી હોઈ સંસારીઓથી વેર કરાવે

જે જીવો ધર્મને અનુસરે છે, સત્યપ્રિય હોય છે, પ્રભુનું સ્મરણ કીર્તન અને સેવા કરે છે, ચિત્તની સ્થિતિ પણ પ્રભુના ચર્ણોર્વિંદમાં રહે છે સત્સંગમાં પ્રવૃત્તમય રહે છે દુઃસંગથી દુર રહે, પ્રભુને સમર્પણ કરીને જ તે વસ્તુનો ઉપયોગ કરે છે આવા સદાચારી મનુષ્યને દુઃખ પડે છે. અને જે સંસારમાં રચ્યો પરચો રહી જૂઠ્ઠા પ્રપંચ, પાપાચરણ, દુઃસંગમાં પ્રવૃત્તમય રહીને હરિનું સ્મરણભજન-કીર્તન-સેવા કરતો હોતો નથી. ચોરી, ઠગાઈ, અનિતિ કરી કરીને દ્રવ્ય એકઠું કરી મોટર ગાડી બંગલા વસાવી સુખ સાહ્યર્ભ ભોગવતા હોય છે ત્યારે શ્રીહરિના ભક્તોને અને અન્ય સંસારીઓને નવાઈ લાગે છે કે આવું કેમ બનતું હશે ! કપટીને ઘેર કુશળ અને ધર્મીને ત્યાં ધાડ ! આના બે જવાબ છે (1) પ્રભુને જે વહાલા ભક્તો છે તેની ચિંતા પ્રભુ ખૂબ રાખે છે આવા વહાલા જીવો જે સંસારમાંજ પ્રવૃત્તમય રહેતા હોય તેને સ્ત્રી પુત્રાદિક સગાંથી વેર કરાવી, કડવાં વચનોથી અપમાનિત કરાવી તેમનામાંથી આસક્તિ ઓછી કરાવી, પ્રભુ તે જીવને પોતાનામાં આસક્ત કરાવવા શ્રીવલ્લભકુળના બાલકદ્વારા બ્રહ્મસંબંધ કરાવી શરણે લેવડાવી પોતાના ચરણોર્વિંદમાં લેવાની ગેરંટી આપે છે જેથી તે જીવને શ્રી મહાપ્રભુજીમાં દ્રઢાશ્રય થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગની રીતો સમજાવવા સોડષગ્રંથો શ્રી સુબોધીનીજી, શ્રી ભાગવતજી 252, 84 વૈષ્ણવોની વાર્તાઓ શીક્ષાપત્રો વગેરેનું સત્સંગ દ્વારા વાંચન – કથન શ્રવણ કરાવડાવી પ્રેમ આસક્તિ ઉપજાવડાવે છે. સેવા સ્મરણ દ્વારા ચિત્તની સ્થિતિ પોતાનામાં રખાવડાવે છે.

સંસારીઓ સ્ત્રી પુત્રાદિક પોતાનાં કહેવાય છે પણ સ્વાર્થ પૂરતું જ વહાલ રાખે પ્રભુ ભક્તિમાં પ્રવૃત્ત થયેલ પિતાને કે માતાને પુત્ર સર્પ બનીને ડંસે છે કડવાં વચનો કહી કહી તેની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ બગાડી દુઃખો અને દર્દો આપે છે. છેવટે સ્ત્રી પણ કડવાં વચનો બોલી આવા વૈરાગી બનેલા, પતિને સખત ત્રાસ આપી દર્દો બનાવી દે છે. અન્ય સગાં સાથે પણ વેર કરાવે છે. કારણ શ્રીહરિનું નામ દુઃખોને હરનારૂ છે. અને પોતે “સંસાર વેરી છે” પુષ્ટિમાર્ગમાં જેને દ્રઢાશ્રય છે તેવો જીવ સ્ત્રી પુત્રાદિકથી ત્રાસ પામી કંટાળીને તેને મનથી છોડી દઈ તેમની સાથે કામ જેટલું જ બોલવાનું રાખી તેમનામાંથી આસક્તિ ઓછી કરીને પ્રભુમાં આસક્તિ વધારે છે. આમ કરવામાં લૌકિક દુઃખો ખૂબ પડે છે પરંતુ તે જીવ પ્રભુનાં ચર્ણાવિંદમાં જવા પૂરો લાઇ બની જાય છે. જે જીવને દ્રઢાશ્રય થઈ ગયો અને સદાય ચિત્તની વૃત્તિ પ્રભુન ચર્ણાવિંદમાં ચોંટી ગઈ તે ભક્ત આચાર, વિચાર કદાચ ન પાળે, તો પણ શ્રી હરિનો તે પ્રિય પાત્ર ભક્ત ગણાય છે.

બીજી વાત પુષ્ટિ આધારિત નથી પરંતુ સાંભળેલી અનુમાનવાળી અને તાર્કિક છે. જેને પુષ્ટિ ભક્તોએ મહત્વ આપવા જેવું નથી સામાન્ય રીતે આપણે જેમના રાજ્યમાં રહેતા હોઈએ તે રાજાના નીતિ નિયમો કાયદાઓનું પાલન કરવું જોઈએ સંસારી જીવો કળિયુગના રાજ્યમાં રહે છે. કળિયુગના કાયદાઓ એવા છે કે જુકું બોલવું પ્રપંચ કરવો, ચોરી, વ્યભિચાર અને અનિતિ કરવી, દુસંગ કરવો, ખાઈ પીને મજા કરવી, જુગાર રમવો, આવુ બધુ પુષ્ટિ જીવો કરે નહિં એટલે કળિયુગના કાયદાઓનું ઉલ્લંઘન કરવાથી તેને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, અને પ્રવાહી જીવો અનિતીમય આચરણો કરી પાપાસક્ત રહે છે. જેથી મોટર ગાડી બંગલામાં રહી સુખો ભોગવે છે પરંતુ ખરેખર તેનો જ જન્મારો એળે ગયો સમજવો અને જે ભલે દુઃખો ભોગવે પણ ચિત્ત પ્રભુમાં રાખે તેનો જન્મારો સફળ છે.

વૃથા જન્મ ભૂતલે

વલ્લભ મળ્યા તોય

સમજ્યા નહીં
વ્યર્થ ગઈ જિંદગી.

નહીં વલ્લભાશ્રય
ના સુબોધિની
ન વ્રજાધિપ સેવા.

શ્રીભાગવત વેચ્યું
ઉદર કાજે
વૃથા જન્મ ભૂ તલે!

વલ્લભ વાણી ઘણી
સાંભળી તોય
હાય, કાને ન ધરી !

ના હૃદયે દીનતા
ના ગુણગાન
વૃથા જન્મ ભૂ તલે!

પ્રદર્શન સેવાનાં
લીલામ ભાવનું
વૃથા જન્મ ભૂ તલે!

વલ્લભને ગુરૂ કીધા
ના ધરી શ્રદ્ધા
દ્રોહ ગુરૂનો કીધો !

ન આત્મનિવેદન

ન સમર્પણ
નહીં શરણાગતિ.

સ્વાર્થ માટે જ સેવા
ના નિષ્કામતા
વૃથા જન્મ ભૂ તલે!

વલ્લભે સેવા દીધી
લીધા ઠાકુર
રે ન સાચવી શક્યાં !

વિવેક ના, ન ધૈર્ય
વિશ્વાસ નહિં
વૃથા જન્મ ભૂ તલે!

સ્નેહ સેવાકથામાં
ના થયો કદી
વૃથા જન્મ ભૂ તલે!

વાત શ્રીવલ્લભની
ને જાત પુષ્ટિ
જીવી રહ્યા આસુ રી

ના હરિગુણ ગાયા
ન કીધી સેવા
લેશ ના વિરહાતિ.

કર્યું સૌ સ્વાર્થ કાજે

ના ધર્મ રીતે
વૃથા જન્મ ભૂ તલે!

બીજું બધું ય્મોલ
નહીં વલ્લભ
ના રહ્યો વલ્લભનો.

બસ સંસારસુખ
કામવાસના
વૃથા જન્મ ભૂ તલે!

સમજો હજી તમે
છે કાળ થોડો
વૃથા જન્મ ભૂ તલે!

સાંપડી વૈષ્ણવતા
નહીં સાચવી
અભાગી બની રહ્યા !

દેવદ્રવ્ય જ ખાધું
પેટ ભરીને
વૃથા જન્મ ભૂ તલે!

આપશો શો જવાબ
મળે વલ્લભ ?
બરબાદ જિંદગી !

દયારામ શિક્ષામૃત

સહેજે સહુને જે જન વહાલા, તેથી દૂર નથી નંદલાલા
હરિજન વહાલા તો હરિ વહાલા, નહિંતો સઘળાં લટકા ઠાલાં.
જે કોઈ હરિભક્તને નડે. નિર્ભય પદથી નરકે પડે.
જે કોઈ પરનારીથી હસે, જાણે ભાટ કટારી ઘસે.
જે કોઈ ક્રોધાનલે વ્યાપ્યા તે જન ઘર બાળીને તાપ્યા.
જે કોઈ પરસુખ દેખી દાઘા. તેને સુખ મળવાની બાધા
જે કોઈ પરસુખ જોઈ બળે. તેનું દુઃખ મુએથી ટળે
જેને હરિવિણ કશી ન ભૂખ તે જન સઘળે પામે સુખ
સમજ્યો સહુ કર્તા હરિ આપ. તેને કશો ન ક્યાંઈ સંતાપ
જેને કૃષ્ણ નામનો જાપ. તેને કશું અડે નહિં પાપ
જે જન મોત થકી ના ડરે. તે જે મન યાહે તે કરે.
જેને જેથી લાગ્યો સ્નેહ. તેને મન પરમેશ્વર તેહ.
જેને જે અતિ વહાલું લાગે તે માટે તે સઘળું ત્યાગે.
જે મોઢેથી બોલે મીઠું, વહેલું કપટ પડે નહીં દીઠું
જે બોલે વણ સમજે કડવું, હૈયે હેત પણ દીસે અડવું.
જેટલી વસ્તુ કરવી ઢાંકી, તેટલી સઘળી જાણો વાંકી

દુઃખમાં પ્રભુની કૃપા માનવી

ભગવદીય દુઃખમાં ધરશો રે, ધીરજ ધરી ભજતા ઠરશો ।
દુઃખમાં ધરશો કૃષ્ણ સ્મરસો, તો ભવ દધિ સઘ તરસો ॥
ગુણ ગણો છે દુઃખ સહયામાં, કરવો એમ વિચાર ।
નહીં તો ભક્તનું દુઃખ કેમ સહે, સમર્થ કરુણાગાર ? ॥
સકલ પાપ સંતાપ નિવારે, એક હરિનું નામ ।
હરિ રટાય નિત્ય તદપિ મટે નહિ, તો ગમતું ધનશ્યામ ॥

માયા મોહ વધે સુખ પામે, વિષય વિષે મન લુપ્ત રે ।
કૃષ્ણ પાસે દુઃખ કુંતાજીએ માગ્યું, દુઃખમાં હરિ નહિ દૂર રે ॥
તે જ દુસંગ જે હરિને ભૂલાવે, સ્મરાવે તે સત્સંગ રે ।
સુખ ભૂલાવે નેદુઃખ સ્મરાવે, માટે ન કરે હરિ ભંગ રે ॥
લૌકિક કલેશ અંગીકૃત લક્ષણ, મેળવે શ્રીવ્રજરાય રે ।
શ્રીહરિરાયજીનું વાક્ય વિલોકો, શિક્ષાપત્રમાં ગાય રે ॥
કોને મલ્યા કૃષ્ણ કષ્ટ પામ્યા વિના, સાંભળો શાસ્ત્ર પ્રમાણ ।
વિપત પડે તોએ હરિના વિસ્મરે, તેને ગણે હરિ પ્રાણ ॥
સુખ આવે છકી નવ જૈયે, દુઃખ આવે નહીં ડરીયે ।
આપણાથી અધિકા જોઈને, ગર્વ કલેશને હરીયે ॥
તપે ટીપાય કનક, સહે મોતી છેદ, તજે ન ઉજાસ રે ।
તો મહિપતિ મન ભાવે ભૂષણ, આપે હૃદય પર વાસ રે ॥
અંતરજામીથી નથી રે અજાણ્યું, વળી વહાલા પોતાના દાસ ।
“દયાપ્રિતમ” માટે સારૂ જ કરશે, રાખજો દ્રઢ વિશ્વાસ ॥

મંગલાચરણ

યતુર્ભિશ્ચ યતુર્ભિશ્ચ યતુર્ભિશ્ચ ત્રિભિસ્તથા
ષડભિર્વિરાજતે ચોડસૌ પન્થધાહૃદયે મમ ॥

આ શ્લોકમાં આપણે મંગલાચરણમાં રોજ બોલીએ છીએ પણ તેનો ભાવ સમજનાર બહુ જ થોડા હોય છે. આપણે તે સમજવા પ્રયત્ન કરીએ.

દશમસ્કંધના પાંચ પ્રકરણ કે વિભાગ છે. (1) જન્મ (2) તામસ (3) રાજસ (4) સાત્વિક (5) ગુણ પ્રકરણ ઉપલા મંગલાચરણમાં પન્થધા શબ્દ છે તે એવા ભાવમાં કે ઉપર જણાવેલા પાંચ પ્રકરણાર્થ રૂપ પ્રભુને હૃદયમાં બિરાજવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

પ્રથમ ચતુભિ છે તે આ જન્મ પ્રકરણના પહેલા ચાર અધ્યાયમાં બતાવેલી લીલા કરનાર પ્રભુને માટે છે. ચાર અધ્યાયના જન્મ પ્રકરણમાં બિરાજમાન પ્રભુને હૃદયમાં બિરાજવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

હવે બીજું તામસ પ્રકરણ છે. તેના ચાર વિભાગ છે. (1) પ્રમાણ (2) પ્રમેય (3) સાધન (4) ફલ-અકંદરે તામસ પ્રકરણના અઠાવીસ અધ્યાય છે. એટલે દરેક વિભાગમાં સાત સાત અધ્યાય આવે છે. બીજું ચતુભિ: મંગળાચરણમાં છે તે આ તામસ પ્રકરણના ચાર વિભાગોનું સૂચક છે મતલબ કે તામસ પ્રકરણના પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફલ, આ ચાર વિભાગમાં બિરાજમાન લીલાત્મક પ્રભુને હૃદયમાં બિરાજવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

જન્મ પ્રકરણના ચાર અને તામસ પ્રકરણના અઠાવીસ મળીને દશનસ્કંધના બત્રીસ અધ્યાય સુધી આપણે આવી પહોંચ્યા. આમાં પાંચથી અગીયાર સુધીના પ્રમાણના, બારથી અઠાર સુધીના પ્રમેયના, ઓગણીસથી પચીસ સુધીના સાધનના અને છવીસથી બત્રીસ સુધીના ફલ પ્રકરણના અધ્યાય છે. આ છવીસથી બત્રીસ સુધીના સાત અધ્યાય એ જ તામસ ફલપ્રકરણ શ્રીસુબોધિનીજી છે.

હવે ત્રીજું પ્રકરણ રાજસ છે. તેના પણ ચાર વિભાગ છે. (1) પ્રમાણ (2) પ્રમેય (3) સાધન (4) ફલ. મંગળાચરણમાં ત્રીજું ચતુભિ: છે તે આ રાજસ પ્રકરણના ચાર વિભાગો માટે છે. મતલબ કે રાજસ પ્રકરણના પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફલ આ ચારેય વિભાગમાં બિરાજમાન લીલાત્મક શ્રીપૂર્ણ પુરુષોત્તમને હૃદયમાં બિરાજવાનું પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. આ રાજસ પ્રકરણના પણ અઠાવીસ અધ્યાય છે એટલે દરેક વિભાગમાં સાત સાત અધ્યાય આવે છે. તેત્રીસથી ઓગણચાલીસ સુધીના સાત અધ્યાય પ્રમાણના, ચાલીસથી છેતાલીસ સુધીના સાત અધ્યાય પ્રમેયના, સુડતાલીસથી ત્રેપન સુધીના સાત અધ્યાય સાધનના અને ચોપનથી સાંઠ સુધીના સાત અધ્યાય રાજસફળ પ્રકરણના છે.

ચોથું પ્રકરણ સાત્ત્વિક છે. આ સાત્ત્વિક પ્રકરણના ત્રણ વિભાગ છે. (1) પ્રમેય (2) સાધન (3) ફલ. મંગળાચરણમાં ત્રિભિ છે તે આ સાત્ત્વિક પ્રકરણને માટે છે સાત્ત્વિક પ્રકરણના ઉપર બતાવેલા ત્રણ વિભાગમાં બિરાજમાન લીલાત્મક શ્રીપૂર્ણ પુરુષોત્તમને હૃદયમાં બિરાજવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. આના એકવીસ અધ્યાય છે. દરેક વિભાગના સાત સાત અધ્યાય આવે છે. એકસઠથી અડસઠ સુધીના સાત અધ્યાય પ્રમેયના, અડસઠથી ચુમોતેર સુધીના સાત અધ્યાય સાધનના અને પંચોતેરથી એકાસી સુધીના સાત અધ્યાય સાત્ત્વિક ફળ પ્રકરણના છે.

હવે છેલ્લે ગુણ પ્રકરણ આના છ અધ્યાય છે. મંગળાચરણમાં જે ષડભિ: શબ્દ છે તે આ ગુણ પ્રકરણના છ અધ્યાયો માટે છે મતલબ કે આ ગુણ પ્રકરણના છ અધ્યાયમાં બિરાજમાન લીલાત્મક શ્રીપૂર્ણપુરુષોત્તમને હૃદયમાં બિરાજવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. બ્યાસીથી સીત્યાસી સુધીના છ અધ્યાય ગુણ પ્રકરણના છે. ત્રણ અધ્યાય [12-13-14] ક્ષેપક છે. એ ત્રણ અધ્યાયો છે જ નહિ એ ગણીને ઉપરની રીતે બધું સમજવું એટલે સમજાશે કે આખા દશમસ્કંધમાં બિરાજમાન લીલાત્મક શ્રીપૂર્ણપુરુષોત્તમને હૃદયમાં બિરાજવાની પ્રાર્થના આ શ્લોકમાં કરવામાં આવી છે

વિપ્રયોગાત્મક શ્રીવલ્લભ – ગોપીજન

રાગ : ગોરી

શોભા રસમય ભાવ પ્રકટ કરી શ્રીવલ્લભવર દેહમ્
નખશિખાદિ વ્રજવધૂ વિરહની વ્યાપિ યુગલ સ્નેહમ1
વૃન્દારણ્ય ઇન્દુ સંપુટ હૃદય ગૂઢ કંદરા ગેહમ્
'પદ્મનાભ' સુતહિતકૃત મારગ નેહ મુરલિકા યેહમ્2

શ્રીવલ્લભાધીશજી સાત સ્વરૂપે બિરાજે છે. (1) મુખ્ય પુરુષાકાર સ્વરૂપ (2) આનંદરૂપ કૃષ્ણ સ્વરૂપ (3) પરમાનંદરૂપ સ્વામિની સ્વરૂપ (4) ભગવદ્ મુખારવિંદ રૂપ ધર્મી વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપ (5) વૈશ્વાનારરૂપ તાપાત્મક સ્વરૂપ (6) વલ્લભરૂપ લીલામધ્યપતી સ્વરૂપ (7) સન્મનુષ્યાકૃતિરૂપ આચાર્ય સ્વરૂપ

ઉપરના પદમાં શ્રીવલ્લભાધીશજીના અંગિકૃત શ્રીપદ્મનાભદાસજીએ શ્રીવલ્લભના ધર્મીવિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપનું વર્ણન કર્યું છે શ્રીવલ્લભવપુ શ્રીવ્રજજનોના વિરહનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ છે. સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં ‘વિરહાનુભવૈકાર્થ’ અને ‘રાસસ્રી ભાવપૂરિત વિગ્રહ’માં પણ ભાવ અને વિરહનું વર્ણન આવે છે આપશ્રીએ કહ્યું છે કે પુષ્ટિમાર્ગનું સર્વોત્કૃષ્ટ અને શ્રેષ્ઠ ફલ તે વિરહ છે. આપશ્રીએ પદમાં ‘વૃંદાવન રમ્યક રસદાની’એ પદમાં પણ થોડું વર્ણન આવી ગયું. આમાં પણ એ જ આવે છે.

શ્રુતિ સાંકેતિક કેવળ ધર્મીસ્વરૂપ શ્રીમદ્ વલ્લભવરનું ભૂતલ પર પ્રાકટ્યથયું છે. શ્રીવલ્લભાધીશે પણ મુખ્ય ભાવને જ ગણ્યો છે. પુષ્ટિમાં ભાવ વગર કશું જ નથી શ્રીગોપીજન વલ્લભનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ જ સર્વશ્રેષ્ઠ. શ્રીગોપીજન વલ્લભનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ ભાવાત્મક શ્રીગોપીજનોના ભાવને જ વશ થાય છે. ‘ભાવો ભાવનયા સિદ્ધ’ તેમાં ભાવનું જ પ્રાધાન્ય, ભાવનું જ માધુર્ય આવો સર્વાત્મભાવ પ્રકટ કરવા શ્રીવલ્લભવરે સન્મનુષ્ઠાકૃતિ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ગોપીગીત, ભૂમરગીત, વેણુગીત અને યુગલગીત વગેરેમાં વર્ણન કરેલ શ્રીવ્રજસુંદરીઓનો દુઃસહ વિરહ એ વિરહ શ્રીવલ્લભાધિશ્વરના અંગે અંગમાં વ્યાપી રહેલ છે. આપશ્રી તો સાક્ષાત વિરહાત્મક સ્વરૂપ છે. આપે આપના અમુક સેવકોને પણ આવા વિરહનું દાન કરેલ છે જેમાં એક છે ‘પ્રભુદાસ જલોટા’ કે જેઓ આપશ્રીના સાનિધ્યમાં પણ વિરહનો અનુભવ કરતા. સાચે જ પુષ્ટિમાર્ગનું પરમ ફલ એ વિરહ જ છે વિરહના ચાર પ્રકાર છે. (1) પ્રત્યક્ષ વિરહ (2) પલકાન્તર વિરહ (3) વનાન્તર વિરહ અને (4) દેશાંતર વિરહ. જેના વર્ણન ઉપર જણાવેલ ચાર ગીતમાં આપેલ છે. વિસ્તારભયથી અહીં રજૂ કરેલ નથી. અષ્ટસખાના પદોમાં પણ વિરહનું વર્ણન ઘણું આવે છે વિરહ વિશે સાખીમાં કહ્યું છે –

સંગમરસ સમ રસ નહીં,
પર વિરહ રસ કી રાસ ।
જહાં વિરહ તહાં પ્રિતમ,

રહત નિરંતર પાસ ॥
બીજા એક પદમાં પણ આવે છે કે
વિરહ વિના નહીં પ્રીત કી ખોજ,
લાગે બિન કહો કેસે આવે.
ઈન અખિયનમેં રોજ ॥

શ્રીવિક્રલેશ શ્રીગુસાંઈજી સંયોગાત્મક સ્વરૂપ છે જ્યારે શ્રીવલ્લભાધીશ્વર સાક્ષાત વિરહાત્મક સ્વરૂપ છે. એક વખત શ્રીપરમારનંદદાસજીએ પદ ગાયું કે ‘હરિ તેરી લીલા કી સુધિ આવે’ આ પદ સાંભળતા આપશ્રી સતત ત્રણ દિવસ સુધી યુગલસ્વરૂપન વિરહમાં રહ્યા. આવી યુગલ સ્નેહ-લતા શ્રીવલ્લભાધીશ્વરૂપ કલ્પવૃક્ષ પર સદા લપેટાઈ રહી છે.

શ્રીપદ્મનાભદાસજી બીજી તૂ કમાં વર્ણન કરેછે કે આપશ્રીનું હૃદયકાશ શ્રીભાગવદ, મન ચંદ્રોદયસ્થાન, શ્રીગિરિરાજની કંદરા સ્વરૂપ અને ગોપિકા ગેહ સમાન છે. તેથી આપશ્રીના અગમ્ય ગૂઢ હૃદયમાં રાસેશ્વર શ્રીવૃંદાવનચંદ સર્વ લીલા સહીતપ્રકટ બિરાજમાન છે. જે અલૌકિક માર્ગથી વ્રજવનિતાઓને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રમાં પરમ અનુરાગ-પરમ સ્નેહ પ્રકટ થયો છે. તે વ્રજનાથના વેણનાદના માર્ગથી જ થયો છે. તેવા ધર્મી સ્નેહમાર્ગને શ્રીવલ્લભાધીશ્વરે જ પ્રગટ કર્યો છે. એ સ્નેહમાર્ગ તેમના સુત અને તેમની નિજસૃષ્ટિ માટે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. તેમાં દામોદરદાસ હરસાનીજી પ્રતિ આપના વચન છે કે, ‘દમલા, યહ માર્ગ તેરે લિયે પ્રગટ કિયો હે.’ વિરહ તરીકે જ્યારે શ્રીગુસાંઈજી તેમના નિજસેવકો સાથે હાસ્ય વિનોદ કરી રહ્યા હતા ત્યારે દામોદરદાસજી દ્વારા કહેવરાવ્યું કે, ‘રાજ યહ માર્ગ તાપકલેશ કો હે, હાંસી વિનોદ કો નાહી.’

પદ્મનાભદાસજીએ આ પદમાં નખશિખ શ્રીવલ્લભના વિપ્રયોગસ્વરૂપનું વર્ણન કરેલ છે. આપણે પણ આપણામાં કંઈક વિરહનું દાન થાય એવી શ્રીવલ્લભાધીશજીને વિનંત કરીએ કે –

કાહુ કો દિયો કછુ, કાહુ લંક લુટાય ।

મોહી મયા (દયા) કર દિજીએ

જબ નિકસે તબ હાય ॥

શ્રીગિરિરાજજીનાં આઠ દ્વારની ભાવના :

શ્રીગિરિરાજજીમાં પ્રભુના નિત્યલીલા સ્થાનમાં જવા માટે આઠ દ્વાર છે. દરેક દ્વાર અષ્ટછાપ ભક્તકવિયો માટે ભક્તકવિના ભાવનું છે

(1) સુરભિકુંડ ઉપર શ્યામતમાલનું વૃક્ષ આ દ્વારના મુખિયા શ્રીપરમાનંદદાસજી છે

(2) માનસીગંગા પર પીપરનું વૃક્ષ: આ દ્વારના મુખિયા શ્રીનંદદાસજી છે

(3) ચૈરાવત કુંડ પાસેની ગોવિંદસ્વામીની કદંબખંડી : આ દ્વારના મુખિયા ગોવિંદસ્વામી છે.

(4) આન્યોરમાં સદૃ પાંડેજીનું ઘર: આ સ્થાનના મુખિયા શ્રીકુંભનદાસજી છે.

(5) ચંદ્ર સરોવર : આ સ્થાનના મુખિયા શ્રીસૂરદાસજી છે

(6) રૂદ્ર કુંડ ઉપર આંબલીનું વૃક્ષ:- આ સ્થાનના મુખિયા શ્રીચત્રભુજદાસજી છે.

(7) અપ્સર કુંડ પર શ્યામતમાલનું વૃક્ષ: આ સ્થાનના મુખિયા શ્રીછિતસ્વામી છે.

(8) બિલછુ કુંડ ઉપર શ્યામતમાલ વૃક્ષ: આ સ્થાનના મુખિયા શ્રીકૃષ્ણદાસજી છે.

ભગવદ્ પ્રાપ્તિનો પ્રકાર

એક સમય શ્રીગુસાંઈજીકો કલ્યાણ ભટ્ટને એક પ્રસંગ પૂછ્યોજો મહારાજ ! જીવકો ભગવદ્ પ્રાપ્તિ કેસે હોય ? ઓર શ્રીઠાકુરજીકો સ્વરૂપ કેસો હે સો કૃપા કરિકે કહીયે.

તબ ગુસાંઈજી અપને મુખસોં આજ્ઞા કીચે જો શ્રીપ્રભુજી તો રસાત્માક હે, સબનકો પ્રિય હે એસે પ્રભુજીકો પ્રભુ કહત હી ભય ઉપજે એસો સ્વરૂપ હે સો પ્રભુજી સબ માહાત્મ્યકે તિરોધાન કરકે કેવલ રસમય પ્રકટ હોય કે બેઠે હે. તિનકી પ્રાપ્તિ તો જબ સખી ભાવ ઉપજે તબ હોય. જે કોઈ પુરૂષ (દેહધારી) હે ઓર જો વાકો ત્રિયાભાવ ઉપજે તો વહ પુરૂષ નહિ હે, સ્ત્રી હી જાનની. “ભાવ હે સોઈ રસકો પ્રકાર હે” જબ પ્રભુજી કૃપા કરિકે સખી ભાવકો દાન કરે, તબ તિનકો પૂર્ણ રસકો અનુભવ હોય ભાવકી પ્રાપ્તિ તો કૃપ સાધ્ય હે, સાધન સાધ્ય નહિ હે. જીનકો પ્રભુજી ભાવકો દાન કરે તિનકો યાહી દેહસોં અત્યંત કૃપા કરે કદાચિત યા દેહસોં અધિકાર ન હોય તો યહ લૌકિક દેહ છુડાયકે દુસરી અલૌકિક દેહકી પ્રાપ્તિ કરાય કે રસલીલા યોગ્ય સખીભાવરૂપ દેહ દેકે લીલાકી પ્રાપ્તિ કરાવે એસી પ્રાપ્તિ એક કાલ નહિ હોય કમકમ સોં હોય જેસે સીઢી ઉપર ચઢે તેસેઈ હોય. ફિર વાકો દસમી પ્રેમલક્ષણા ભક્તિકી પ્રાપ્તિ હોય. તબ તાકો નિશ્ચય ભગવત્પ્રાપ્તિ હોય, યામેં સંદેહ નાહિ-વચનામૃત

શુદ્ધ પુષ્પિભક્તિનું સ્વરૂપ

- સુરતવાળા નિ.લી.ગો. શ્રીગોવિંદરાયજી મહોદય

શ્રુતિ સેવા માર્ગનો બોધ કરાવે છે. શ્રીમહાપ્રભુજી રચિત સિદ્ધાન્ત મુક્તાવલી ગ્રંથમ સેવા માર્ગ ઉપર વિચાર કરતાં ભગવદ ઈચ્છાથી એવી સ્ફુર્તિ થઈ અને બધું નિરૂપણ કરવાથી કંઈક સૌભાગ્ય મદથી કહેવાઈ ગયું કે:- ‘સેવા પિ કાપિકાર્યા.’

પ્રશ્ન :- શ્રીમહાપ્રભુજીએ રોક લગાવી હોય તો પ્રભુ બોલવાના નહીં અને જન્મ શું વૃથ જવાનો ?

સમાધાન :- શ્રીમહાપ્રભુજીએ સર્વ રીતે સાધનોની અનુકુળતા કરી આપવા છતાં, શ્રીમહાપ્રભુજીનું આ માર્ગમાં કૃપાબળ પ્રમેયબળ એટલું પ્રચંડ છે કે શરણસ્થોને સાધનની આવશ્યકતા રહેતી નથી. જેમ એક જ પહેલવાન એક ટોળાની સામે અસહાય જીવના બચાવમાં પ્રતિકારક બને છે. તે ટોળાની સામે બાથડી પડે છે, તેવી જ રીતે શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રમેયબળ નિઃસાધન એવા શરણસ્થ જીવોની અવશ્ય સહાય કરે છે.

જીવે તો માત્ર શ્રીમહાપ્રભુજીના ચરણાર્વિંદનો દ્રઢ આશ્રય કરવાની જરૂર છે.

આપણા પ્રભુ સ્વમાર્ગીય સાધનોની પણ અપેક્ષા રાખતા નથી, તો પછી મર્યાદાનાં સાધનોની અપેક્ષા તો રાખે જ કેવી રીતે ? પુષ્ટિમાં, જીવ-કૃતિની પણ અપેક્ષા રાખ્યા સિવાય જ પોતાના સ્વરૂપ બળે કૃપાદાન કરે છે, પરંતુ સાથે સાથે શ્રીમહાપ્રભુજી અકર્મણ્ય રહેવાનું ઈચ્છતા નથી તેથી “કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા”નું નિરૂપણ કરવા ગ્રંથોની રચના કરી પ્રભુને આપણે વહાલા થઈ પડીએ અને પ્રભુ આપણી માથે બિરાજે તે માટે વિવિધ ગ્રંથો વિગેરેની રચના થઈ છે. પુષ્ટિમાર્ગીય મર્યાદાનું પાલન અત્યંત આવશ્યક છે. અને તેનું પાલન કરવામાં જો જીવ એકચિત્ત રહે તો બાકીનું બધું શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વયં સિદ્ધ કરશે શ્રીમહાપ્રભુજીએ સ્વમાર્ગીઓને જે સુખનું દાન કરવાનું વિચારી લીધું છે તે સુખ આપણને મળવાનું છેમળવાનું છે અને મળવાનું જ છે

આપણે “સુપથગામી” હોઈશું કે “વિપથગામી”હોઈશું તો પણ ! કારણ કે બાપાનો વારસો દિકરાને યોગ્યતા હોવા છતાંય મળવાનો છે જ. પરંતુ જો સ્વમાર્ગીય સિદ્ધાન્તને વળગી રહીશું તો શ્રીમહાપ્રભુજીને આનંદ થશે નહીંતર તેઓશ્રીને અણગમો રહેશે કે જીવ આવો ! પ્રભુને પોતાની કાનીથી બાંધી લીધા છે છતાં શ્રીમહાપ્રભુજીના સ્વરૂપની ભાવનાનો વિચાર કરીએ તો શ્રીમહાપ્રભુજી જલદી કૃપા કરે છે. શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપા દ્રષ્ટિના અધિકારી આપણે બધા જ છીએ.

‘જલ ભરન ગઈ’, સુઘટ નેહ ભર લાઈ’ ‘ઈત મોહન ગાસ ઉત ગુરૂજન ત્રાસ’ જીવને કોઈ સાધન નથી, માટે લોક અને વેદ છુટે તો શ્રીમહાપ્રભુજી અંગીકાર કરવામાં હંમેશા તત્પર છે. પણ સંસારમાં રહેવાનું છે, માટે જલ ભરવા પણ જવું, અને સ્નેહ લઈ આવવો. કપટભાવથી જગતનું કાર્ય કરવાનું ‘કાપટયા તેષુ નાન્યથા’ કારણ કે એક તરફ પ્રભુનું અને જીવનું અસરપરસ ખેંચાણ છે અને બીજી બાજુ લૌકિક વૈદિક છે માટે. વેદશાસ્ત્ર તો છોડાય પણ ભગવદ ભાવનું અનુસંધાન લૌકિકકાર્યો કરતાં હોઈએ ત્યારે પણ બની રહેવું જોઈએ.

‘જેસે નાગરીકો ચિત્ત ગાગરી મેં’ પનિહારીની માફક રસ્તે વાતોચિતો કરતાં પણ તેનું ચિત્ત ઘટમાં (ઘડામાં) રહે છે. તેવીજ રીતે ભગવદ સંબંધી અનુસંધાન દ્રઢ રાખ જોઈએ. જો તે પ્રમાણે અનુસંધાન ન હોય તો પ્રભુ ન બોલે બાકી તો કયા જીવની પાર શું સાધન કરાવવું છે તે આપશ્રીની ઈચ્છાની વાત છે.

શ્રીગોકુલેશ આજ્ઞા કરે છે કે શાસ્ત્રનું અજ્ઞાન હોવાને કારણે પુષ્ટિમાર્ગનું ભક્તિમાર્ગનું નિરૂપણ યોગ્ય રીતે થતું નથી ફક્ત ભક્તિ નામથી જ ભક્તિનો ઉપદેશ માનવો નહીં. શ્રીદેવકીજીની સ્તુતિ પછી શ્રીગોવર્ધન લીલાના પ્રસંગમાં તેમજ મૃતિકા ભક્ષણ પ્રસંગ પછી યશોદાજીને શ્રીમુખ દર્શનના પ્રસંગ પછી જે નિરૂપણ છે તે શુદ્ધ પુષ્ટિનું નિરૂપણ છે. શ્રીકપિલદેવજીના દેવહૂતી પ્રસંગમાં મિશ્ર પુષ્ટિનું નિરૂપણ છે જેમ પતંગિયા પ્રકાશ જોઈને તેના ઉપર પડે છે. તેમ આપણને શાસ્ત્રની અજ્ઞાનતાને લીધે તેમાં બતાવેલા પ્રકારો સમજાયા નથી. તે સમજવા માટે તારતમ્યનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ

શ્રીમહાપ્રભુજીના માર્ગનો ‘ઘરાનો’ ખૂબ જ ઊંચો છે જ્યાં ઈતર ભક્તિમાર્ગોની જેવા કે જ્ઞાન માર્ગની સમાપ્તિ થતી હોય છે, ત્યાં શ્રીમહાપ્રભુજીના ભક્તિમાર્ગ (પુષ્ટિમાર્ગ)ની શરૂઆત થાય છે આમ જીવ ખોટે માર્ગે દોરવાઈ ન જાય તે માટે ‘જલભેદ’ ગ્રંથ આપે રચ્યો છે. જેમાં વીસ પ્રકારના જળની જેમ વીસ પ્રકારના વક્તા બતાવ્યા છે. દરેક જળના જુદા જુદા વિભાગ સમજીવીને જુદા જુદા વક્તાઓનો જુદા જુદા ગુણ બતાવ્યા છે. આથી જનતા (જીવ) આવા વક્તાઓની વાકપટુતાથી તેમની તરફ ન ખેંચાય. અને તેમનું અહિત ન થાય. ક્ષેત્રરૂપી હૃદયમાં જેવું જળ સિંચન થશે તેવું ફળપ્રાપ્ત થશે. તો કોનું સાંભળવું? માટે જીવ ક્યાંય પણ ભટકાઈ ન જાય અને ઉત્તમ ફળથી વંચિત ન થાય તે માટે આપે ઘણો પરિશ્રમ લીધો છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ માટે જલભેદગ્રંથમાં સ્પષ્ટ નિરૂપણ કર્યું છે કારણ કે પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવોની જીવન-નૌકા ખરાબે ન ચડી જાય માટે સર્યલાઈટ અને દીવાદાંડી પણ આપે તૈયાર રાખી છે કે જેથી જીવ ભુલો ન પડે.

નિબંધમાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ શુદ્ધ પુષ્ટિ ભક્તિનું નિરૂપણ કરેલું છેજો કે ભક્તિ કહેતાં પુષ્ટિ જ છે. છતાં અન્વય કરવો જોઈએ, એ દ્રષ્ટિએ શુદ્ધ પુષ્ટિ લક્ષણ સમજાવ્યું છે. નારદ પંચરાત્રમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ‘મહાત્મ્યજ્ઞાન પૂર્વક સુદ્રઢ અને સર્વતોષિઃ સ્નેહ જીવને પ્રકટ થાય તે પુષ્ટિ ભક્તિ કહેવાય છે’ મર્યાદા માર્ગમાં, સુદ્રઢ અને સર્વતોષિક સ્નેહ નથી, મહાત્મ્યજ્ઞાન તો મર્યાદામાં પણ છે.

નિઃસાધન જીવોનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવે તે પુષ્ટિ, અને સસાધન જીવોનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવે તે મર્યાદા. શાસ્ત્રનો આશય સમજવો બહુ જ મુશ્કેલ છે સુદ્રઢ અને સર્વતોષિક સ્નેહ પુષ્ટિ સિવાય બીજે ક્યાંય નથી. બાલાજી, જગદીશ, પાંડુરંગ, વ્યંકટેશમાં પુષ્ટિમાર્ગીય સેવા નથી આ બધા સ્થાનોમાં વૈભવ પૂજામાં પ્રવાહ રૂપે સાધનો છે. પોષ માસની કડકડતી ઠંડીમાં કુલ અને ચંદન શ્રીઅંગ ઉપર થતાં હોય તેવાં સ્થાનોમાં સુદ્રઢ સ્નેહ વ્યક્ત થતો નથી આપણે જ્યારે ઓઢીને, મફલર રાખીને, કોટ પહેરીએ, અને ઠંડુ જળ અડતા કંપારી આવે, ત્યાં ભગવાનને ચંદન ધરાય અને કુલના શ્રંગાર થાય તે કંઈ સ્નેહ કહેવાય ?

પુષ્ટિ સેવામાં શ્રીહરિના સ્વરૂપનો વિચાર કરીને, તેમજ પ્રભુને સુખસંતોષ કેવી રીતે થાય, તેનો પણ પુરેપુરો વિચાર કરીને જ પુષ્ટિમાર્ગમાં સેવાની પ્રક્રિયા નક્કી કરેલ છે. ‘તત્ સુખ એટલે શ્રીજીના સુખનો જ વિચાર આવો પ્રકાર ક્યાંય નથી. માટે જ શ્રીઠાકોરજી કહે છે કે ‘હું’ શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીગુસાંઈજી, શ્રીવલ્લભકુલ અને તેમના સેવકોના તેમ જ શ્રીગોપીજનોના ઘરે રહું છું. કારણ કે ત્યાં સુદ્રઢ પ્રેમસ્નેહ મળે છે શ્રીચશોદાજી આવી સેવા નથી કરી શક્યા. કારણ કે મારા ડરથી ગભરાઈને માખણ-મીશ્રી ઈત્યાદિ સંતાડી દેતા કે જેથી તે મારા હાથમાં ન આવે.

શ્રીગોકુલનાથજી કહે છે કે ‘સેવા તો બાપ અને બેટાની જ’ (શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુસાંઈજીની જ) સેવા તો શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીગુસાંઈજી અને એઓશ્રીના 84/252 સેવકોએ કરી. અત્યારે તો ‘લકીરજ’ રહી છે, અને તેને માટે જ ‘લકીરપીટ’નો ઉત્સવ મનાય છે.

શ્રીગોકુલનાથજી કહે છે કે ‘હવે કોઈ સાંભળવાવાળો નહીં હોય, કોઈ કહેવાવાળો નહીં હોય, એવો સમય આવશે.’ પણ આપણે બડભાગી છીએ કે આજે અમો અહીં કહીએ છીએ, અને આપ શ્રોતા સાંભળો છો. ત્યાં સુધી પુષ્ટિમાર્ગને વાંધો નહીં આવે દુરીજનને જે કહેવું હોય તે કહેજો રે પણ વ્હાલા મારા હૃદય કમળમાં રહેજો રે.

સ્નેહનો પ્રકાર પુષ્ટિમાર્ગમાં જ છે અન્યત્ર નહીં જ. પ્રભુના સુખ પૂર્વકના થત મનોરથોમાં, સેવા પ્રકારમાં જે કાર્યક્રમ રહ્યો છે તે ભાવનાને અનુરૂપ છે ભિતરમાં જે ભાવના છે, તે બહાર દર્શનમાં જોવામાં આવતી નથી એવી રીતે શ્રીમહાપ્રભુજીએ અને શ્રીગુસાંઈજીએ મેંડ બાંધી છે. વ્રજમાં પણ મર્યાદાના મંદિરોમાં દેખાવના મનોરથો થાટ છે.

‘સેવા રીતપ્રીત વ્રજ જનકી, જન હિત જગ પ્રકટાઈ’ સેવાની સર્વ ભાવના, સેવાનો પ્રકાર, વ્રજભક્તો અને ભગવદીયોની ભાવના મુજબ શ્રીમહાપ્રભુજીએ ગોઠવ્યો છે ‘ભાવો ભાવનયા સિધ્યતે’ આનાથી ભગવદ પ્રાપ્તિ સહજમાં જ થાય છે.

અન્ય પૂજાના જેવા થોડા પ્રકારો પુષ્ટિ માર્ગીય સેવા પ્રકારમાં છે જેમ કે શંખનાદ, ઘંટાનાદ, અભિષેકાદિક, ષોડશોપચાર વિગેરે. પરંતુ તે પૂજાના અંગ તરિકે નહીં પણ ભક્તોના ભાવથી જેષ્ઠાભિષેકમાં વેદાદિના ઉચ્ચાર ભક્ત ચરિત્રોના લીધે કરાય છે.

આરોગવવાનો પ્રકાર ફક્ત પુષ્ટિમાર્ગમાં જ છે વિદૂરજીનો અધિકાર પુષ્ટિ પુષ્ટિમાં છે માટે જ ત્યાં આરોગ્યા છે. પુષ્ટિ અંશ ન હોય તો આરોગે જ નહીં બાકી ખાવું એ તો જીવનો ધર્મ છે. મર્યાદામાં તો સામાનો સત્કાર કરવાની જ ઈચ્છા દેખાય છે જ્યારે પુષ્ટિમાં તો પ્રભુ પોતે આજ્ઞા કરે છે. પોતાના સેવકને જતાવે છે કે, ‘શાકવાળી બહાર આવી છે અને અમુક શાકભાજી લઈ આવ’

પુષ્ટિમાં મર્યાદાની રીત ભૂલી જવાય છે મર્યાદાની રીતથી વિપરીત જ હોય છે. બલીષ અને વિલક્ષણ પણ છે. ભક્તને માટે પ્રભુ ભાવરૂપ બની જાય છે. બાકી પ્રભુ

એવા શોખીન છે કે જગતમાં ખાનાર ખાસે શું ? નંદનંદન જેવો ખાનારો જગતમ કોઈજ નથી. પ્રભુને સુખરૂપ થયા તેવી રીત – સરળતા કોમળતા મર્યાદા માર્ગમાં નથી.

અમારા શ્રીબાલકૃષ્ણજીને નુપૂર ધરાવાય છે ત્યારે નીચેથી ગાદી દબાવીને દોર ખેંચ લઇએ છીએ કે જેથી શ્રીજીને શ્રમ ન થાય. અભ્યંગ આદિ સમર્પાય છે. શબ્દ માધુર્ય પૂર્વક પ્રક્રિયા થાય છે. જે હૃદયમાં અનેરું વાતાવરણ ખડું કરી દે છે આથી પુષ્ટિમાર્ગની રચના-માહત્મ્યજ્ઞાન પૂર્વક સ્નેહપૂર્વક મેંડપૂર્વક અને સમર્પણપૂર્વક છે.

જે રીતે પુષ્ટિમાર્ગીયો માહત્મ્ય જ્ઞાન સમજ્યા છે તેવું દુનિયામાં કોઈ સમજ્યું નથી, એવો શ્રીમહાપ્રભુજીનો દાવો છે પ્રભુનું સામર્થ્ય પણ શ્રીમહાપ્રભુજીએ સમજાવ્યું છે બા પ્રભુ કેવા ! પ્રભુને ટાઢ કેવી ! તડકો કેવો ! છાંયડો કેવો ! ભૂખ કેવી ! તરસ કેવી ! આ બધું સમજવું હોય તો શ્રીમહાપ્રભુજીને શરણે આવો કર્તુમ્, અકર્તુમ્, અન્યથા કર્તુમ્, સર્વ સમર્થ એવા પ્રભુ, ત્રિભુવન પ્રતિ છે, તે માહત્મ્ય જ્ઞાન છે પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગની ભક્તિ માહત્મ્ય જ્ઞાન પૂર્વકની સ્નેહ ભક્તિ છે. સ્નેહ સિવાયની ભક્તિ એ પુષ્ટિ ભક્તિ નથી મર્યાદા ભક્તિ છે. માહત્મ્ય જ્ઞાન પૂર્વક સુદ્રઢ અને સર્વતોષિક સ્નેહપૂર્વકની ભક્તિ એ જ પુષ્ટિ ભક્તિ કહેવાય

આ પુષ્ટિનું વિપરીત-બલિષ્ઠ અને વિલક્ષણ સ્વરૂપ, નિબંધની પ્રકાશ નામની ટીકામાં વિસ્તારપૂર્વક સમજાવવામાં આવ્યું છે

પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તો અને શ્રીવલ્લભીય બાળકો, શ્રીઠાકોરજીની સેવા-રાજાના જેવો ડર રાખીને ખૂબ સાવધાનીપૂર્વક પણ વાત્સલ્ય ભાવ યુક્ત કરે છે. આથી જ શ્રીમહાપ્રભુજી અત્યંત પ્રસન્ન છે.

॥ શ્રીગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ॥

॥ શ્રીમદાચાર્યચરણ કમલેભ્યો નમઃ ॥

[ભાદ્રપદ શુક્લ સપ્તમી, વિક્રમાબ્દ 2051, પૂ.પા.ગો. શ્રીવ્રજરત્નલાલજી મહારાજશ્રી
શતાબ્દી મહોત્સવ પ્રસંગે]

શ્રીવ્રજરત્નાષ્ટક સ્તવમ્

(પં ચયામર વૃ ત્તછાય)

મહોદયં કૃપાનિધિં શતાયુ પ્રાપ્તજીવનમ્ ।
પિતામહસ્ય શ્રીપદં નિરંતરં નમામ્યહમ્ ॥1॥
વલ્લભસ્ય વલ્લભં વ્રજરત્નપુષ્પિભૂષણમ્ ।
વિશિષ્ટભાવદાયકં નિરંતરં નમામ્યહમ્ ॥2॥
શ્રીમઞ્જલાલભામિનિ-સુપુત્રરત્નસુંદરમ્ ।
પતિતપાવનં પરં નિરંતરં નમામ્યહમ્ ॥3॥
મધુરભાષણં-ઉદારતાયુતં વિમત્સરમ્ ।
શ્રીબાલકૃષ્ણસેવકં નિરંતરં નમામ્યહમ્ ॥4॥
સ્વકીયદાસમણ્ડનં મહોત્સવસ્ય નાયકમ્ ।
કૃપાયુતં પ્રીતિયુતં નિરંતરં નમામ્યહમ્ ॥5॥
નિબંધ-આદિ દુષ્કરસ્ય ગ્રંથ-સેવનં કૃતમ્ ।
સુતત્પરં તુ પાઠને નિરંતરં નમામ્યહમ્ ॥6॥
ગોસ્વામિકુલભાસ્કરં શ્રીપુષ્પિસૃષ્ટિગૌરવમ્ ।
પ્રસન્નહાસસંયતં નિરંતરં નમામ્યહમ્ ॥7॥
સુદ્રષ્ટિ સૌખ્યનિર્ગતં તથાપિ નૈવ શોચનમ્ ।
અનન્યધૈર્યધારકં નિરંતરં નમામ્યહમ્ ॥8॥
શ્રીબાલકૃષ્ણકૃપયા સ્તુતિરિયં કૃતાલ્પકા ।
અંગીકૃત્વ દયાનિધે વિબુઢ્ઠ હે ગુરો વિભો ॥9॥
શ્રી હરિગુરુદાસચરણરજ

॥ શ્રીવ્રજરત્ન સ્તવન ॥

(વસંતતલિકા)

વિદ્યાનિધિ સકલ માર્ગ તણા વિભૂતિ
દાસોતણા પરમ પૂજ્ય તથા હિતૈષી
શ્રીબાલકૃષ્ણ પ્રભુમાં અનુરાગ તીવ્ર
સૌભાગ્ય દાસ સહુનું જ થયા શતાયુ 1
સેવાકથા-પથપ્રદર્શક પુષ્ટિ કેરા
'દાદાજી' નામ રસના સહુની રટે છે
'દાદાજી' ભાગ્ય ભૂમિના અણમોલ રત્ન
સૌભાગ્ય દાસ સહુનું જ થયા શતાયુ 2
દીર્ઘાયુ પામી ભૂતલે બહુ દાસ તાર્યા
તાર્યા ઘણા ભ્રમિત જીવ કૃપા કરીને
દાદાજી, આપ સહુને બહુ ધૈર્ય દેતા
સૌભાગ્ય દાસ સહુનું જ થયા શતાયુ 3
નિર્માણ આપ થકી થાય મહાસભાનું
સિદ્ધાંત વલ્લભતણા જ પ્રચાર કાજે
ઝૂઝ્યા, અનેક નડતાં સહુ કષ્ટ ટાળ્યાં
સૌભાગ્ય દાસ સહુનું જ થયા શતાયુ 4
પુષ્ટિ તણા પથ મહીં અણમોલ રત્નો
તે રત્નમાં પરમ રત્ન ઝગે અનેરા
દાદાજી, આપ અવની પર રત્નશ્રેષ્ઠ
સૌભાગ્ય દાસ સહુનું જ થયા શતાયુ 5
પ્રભુને સદૈવ સુખ થયા કરો પ્રયાસો
કંઠાગ્ર કીર્તન બધાં રસના ઉચારે
સેવા વિશે જ શણગાર ધરો અનેરા
સૌભાગ્ય દાસ સહુનું જ થયા શતાયુ 6

જિહ્વા થકી વિમલ પીયૂષવૃષ્ટિ થાયે
દાસો નિરંતર ઝીલે વચનામૃતોને
દેતા સ્વકીય જીવને ઉપદેશ મોંઘા
સૌભાગ્ય દાસ સહુનું જ થયા શતાયુ 7
સૃષ્ટિ અખિલ કૃતકૃત્ય થઈ વિલાસે
જીવ્યા જિવાડી સહુને થઈને શતાયુ
સાષ્ટાંગ દાસ સરવે કરતા પ્રણામો
ગાઓ વધાઈ વ્રજરત્ન થયા શતાયુ. 8
ગોપીજનો સહુ જ આશિષ દે પ્રભુને
ચિરંજીવો હરિ તમે વ્રજરાજ-ભૂપ
તેમે સહુય નિજદાસ કરે વિનંતી
જીવો યુગોયુગતમે વ્રજરત્નલાલ. 9

શ્રીકૃષ્ણાશ્રય

(છંદ : અનુષ્ટુપ)

સર્વ માર્ગ થયા નષ્ટ, કલિમાં ખલધર્મથી,
વ્યાપ્યો પાખંડ લોકમાં, કૃષ્ણ એ જ ગતિ મમ. 1
મલિનતા બધે વ્યાપી, પાપરૂપ થયાં સ્થળો,
દુઃખી સંતો અને લોકો, કૃષ્ણ એ જ ગતિ મમ. 2
ગંગાદિ ઉત્તમ તીર્થો, છવાયા પાપ-ભાવથી,
દેવશક્તિ તિરોભાવે, કૃષ્ણ એ જ ગતિ મમ. 3
અહંકારે અતિ મૂઢ પંડિતો પાપથી ભર્યા,
પ્રયત્ન લાભપૂજાર્થે કૃષ્ણ એ જ ગતિ મમ. 4
પરિજ્ઞાન નથી મંત્રે, નથી યોગ વ્રતાદિકે,
અર્થ, દેવ તિરોભાવે, કૃષ્ણ એ જ ગતિ મમ. 5
અનેક વાદથી નષ્ટ, સર્વ કર્મ અને વ્રત,

કરે પ્રયત્ન પાખંડે, કૃષ્ણ એ જ ગતિ મમ. 6
અજામિલાદિના દોષો, નાશકર્તા તમે હરિ,
માહાત્મ્ય દાખવ્યું આપે, કૃષ્ણ એ જ ગતિ મમ. 7
છે પ્રાકૃત બધા દેવો, ગણિતાનંદ અક્ષર,
પૂર્ણાનંદ સદાકૃષ્ણ, કૃષ્ણ એ જ ગતિ મમ. 8
નથી વિવેક ને ધૈર્ય, અભક્ત પાપમાં રતિ,
સાધનહીન હું દીન, કૃષ્ણ એ જ ગતિ મમ. 9
સર્વ સામર્થ્યથી સર્વે, અર્થ સ્વતંત્ર સાધતા,
ઉદ્ધારો શરણસ્થને, કૃષ્ણ એ જ ગતિ મમ. 10
જોડીને ચિત્ત કૃષ્ણમાં, પઢે આ સ્તોત્ર સન્નિધે
કૃષ્ણાશ્રય થશે સિદ્ધ, કહ્યું શ્રીમદ્ વલ્લભે 11

આનંદ

સાચો વૈષ્ણવ કદી બહારના વિષયોમાં સુખબુદ્ધિ રાખતો નથી ભગવદીય વૈષ્ણવનું સુખ ભગવાનમાં જ હોય છે એ ભગવાનના ચિંતનમાં, એના કીર્તનમાં, એની લીલાઓને યાદ કરવામાં અને એની સેવામાં જ એનો સઘળો આનંદ સમાઈ જાય છે. એનો સાચો આનંદ એના અંતરમાં હોય છે બાહ્ય વિષયોના પ્રપંચમાં એ ફસાતો નથી.

- શ્રીમહાપ્રભુજી

શ્રીકૃષ્ણાશ્રય

(છંદ : શાર્દૂલવિકીટિત)

માર્ગો નષ્ટ થયા બધા કલિયુગે, પાખંડ વ્યાપ્યો અતિ,
આવી જ્યાં ખલધર્મની પ્રચુરતા, શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ. 1
મલેચ્છોએ ભરડો દીધો ભૂતલને, જ્યાં પાપકર્મો થકી,
પીડા ત્યાં સહુ પામતા સુજન સૌ, શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ. 2
ગંગાદિ શુચિતીર્થમાં નિવસતા, દુષ્ટો ઘણા પાતકી,

તીર્થો દેવ ત્યહીં તિરોહિત થયા, શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ. 3
 જૂઠા દર્પ મહીં બન્યા સુજન તો, જ્યાં મૂઢશા વિભ્રમી,
 પાપી લાભ-પૂજામહીં મગન ત્યાં, શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ. 4
 પામી નાશ અપૂર્ણજ્ઞાન બનતાં, મંત્રો વ્રતોની વિધિ,
 અર્થો-દેવ થયા તિરોહિત ત્યહીં, શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ. 5
 વાદો તો વધતા વળી વિવિધ જ્યાં, કર્મો-વ્રતો નાશથી,
 પાખંડી બહુધા બન્યા જન ત્યહીં, શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ. 6
 દોષો દુષ્ટતા અજામિલ સમા, જે નષ્ટકર્તા હરિ,
 દર્શાવે નિજનું મહત્વ જગમાં, શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ. 7
 દેવી-દેવ બધાં દીસે સીમિત જ્યાં, પ્રાકૃત આનંદથી,
 પૂર્ણાનંદ સદાહરિ પરમ આ, શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ. 8
 ભક્તિ-ધૈર્ય-વિવેકથી રહિત હું, છે રંક મારિ સ્થિતિ,
 પાપાસક્ત રહ્યો વિશેષ જગમાં, શ્રીકૃષ્ણ મારી ગતિ. 9
 સર્વે શક્તિ તણા મહાનિધિ કરે, એ પૂર્ણ ઇચ્છા બધી
 ઉદ્ધારે શરણસ્થ જીવ નિજના, જાણું ગતિ કૃષ્ણની 10
 શ્રીકૃષ્ણાશ્રય સ્તોત્રના પઠનથી, સામે પ્રભુ કૃષ્ણની,
 થાયે આશ્રય કૃષ્ણ એમ વદતા, શ્રીવલ્લભ શ્રીહરિ: 11
 કોટિ જે કુસુમાયુધ સમ રૂડા લાવણ્યથી સોહતા,
 મોહે છે મને તેજ-રૂપ નિજથી, પુષ્ટિજનોનાં સદા,
 એવા વલ્લભદેવથી રચિત આ, શ્રીકૃષ્ણભક્તિ તણું,
 આવું આ પ્રિય છે ઘણું સ્તવન તો સૌ વૈષ્ણવોને ઘણું 12
 ચૈતસ્તત્ પ્રવણં સેવા તત્સિદ્ધયૈ તનુવિત્તજા,
 તતઃ સંસાર-દુઃખસ્ય નિવૃત્તિર્બ્રહ્મબોધન્મ
 પ્રોવાય ચિત્ત તે સેવા, સધાય દેહ-સંપતે
 દુઃખ સંસારના છૂટે, પામશે બ્રહ્મબોધને.

[રોજ સામે દેખાય એમ આ વચનોને ભીંત ઉપર મઢાવી રાખીએ.]

હે વૈષ્ણવો ! હૈયે કોતરીએ અને હાથે આચરીએ કે :-

આપણે શ્રી વલ્લભના સેવકો છીએ, સિંહના બચ્ચા છીએ, શ્રીવલ્લભનું નામ લાજે, તેવું કશું ના કરીએ.

હે વૈષ્ણવો ! આપણે યાદ રાખીએ કે

(1) આપણે પ્રભુના કૃપાપાત્ર પુષ્ટિજીવો છીએ દુનિયાના બીજા જીવો જેવા મામુલી જીવો નથી.

(2) શ્રીવલ્લભની કૃપાથી આપણે બ્રહ્મસંબંધ પામ્યા છીએ અને આપણે આપણું સર્વસ્વ પ્રભુને સમર્પણ કરી દીધું છે.

(3) આપણી સર્વ શક્તિ, સંપત્તિ, રૂચિ અને વૃત્તિ એ બધું જ પ્રભુસેવા પ્રભુસુખ માટે જ અંગીકાર થાય તેમાં આપણા જીવનની ધન્યતા છે !

(4) આપણા લાભ પૂજા માટે આપણે ના જીવીએ પણ આ જ જન્મમાં આ જ શરીરથી પ્રભુની સર્વ દિવ્ય લીલાઓનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરવા માટે શ્રીવલ્લભે બતાવેલા નિષ્કામ પ્રેમલક્ષણા, પુષ્ટિભક્તિના માર્ગે જ ચાલીએ.

(5) શ્રી હરિ, ગુરુ, વૈષ્ણવ અને ગાયોની સેવાને જ આપણું જીવન બનાવીએ.

મધલાળ

એક મુસાફર વાવમાં પાણી પીવા ગયો. પાણીમાં ઝેરી અજગર ચાર દિશામાં ચાર સાપ. પાણી પર વડવાઈ લટકે. ડરીને પકડી લીધી. બે ઉંદર તે વડવાઈ કાપે. ઉપર એક હાથી ઝાડને ઉખેડી નાખવા હચમચાવે. વડ પર મધપૂડો તેમાંથી મધનું એ! ટીપું. મુસાફરના હોઠ પર પડ્યું. સાથે મધમાખીઓ ઊડી. મુસાફરના આખા શરીરે વળગી પડી. પણ મધના બીજા ટીંપાના લોભે મુસાફર વડવાઈ છોડવા તૈયાર નથી.

વાત સમજાઈ ? આપણા સૌની આ વાત છે. મુસાફર = જીવાત્મા. વાવ = ભવસાગર.
વડવાઈ = આધુષ્યની દોરી. અજગર = નરક ચાર સાપ = કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ,
ઉંદર = સમય. હાથી = મૃત્યુ, મધ = સંસારનું મિથ્યા સુખ

વિષયવાસનાની મધલાળમાં ફસાયેલા જીવાત્માને જીવ બચાવવાની પરવા નથી. તે
મધના એકાદ ટીંપાના સ્વાદના ક્ષણિક સુખ માટે ભવસાગરમાં ડૂબી ફરી 84 લાખ
યોનિનાં જન્મ-મરણનાં ચક્કર કાપવા, નરકચાતના ભોગવવા તૈયાર છે. આપણે
આપણું ઉત્તમ મનુષ્યજીવન- વૈષ્ણવજીવન વેડફી નાંખીએ છીએ.

હજી ચેતો ! બહુ મોડું થયું નથી

ષોડશગ્રંથોનું ધોળ

રચયિતા – જયંત જી. ગાંધી ‘કુસુમાયુધ’

(ગિરિ કંદરામાંથી પ્રગટ થયા પ્રભુ આપ ગાવર્ધન નાથરે.....એ ઢાળમાં)

વૈશ્વાનર શ્રીવલ્લભ પ્રભુને, વંદન વારંવાર રે,

પુષ્ટિમાર્ગના સ્થાપક ગુરુજી, કૃષ્ણ-કમલ-મુખરૂપ..શ્રીમહાપ્રભુજીએ.

ભૂતલ પ્રગટ્યા ભગવાન, દૈવી જીવ કાજે રે (1)

ષોડશગ્રંથ, સુબોધિની રચિયા, પુષ્ટિજનો ને કાજરે;

શ્રીકૃષ્ણ-સેવાનો માર્ગ બતાવ્યો, ગૃહસેવાનો ધન્ય...શ્રીમહાપ્રભુ જીએ

ભૂતલ પ્રગટ્યા ભગવાન, દૈવી જીવ કાજે રે (2)

પ્રથમ ગ્રંથ ‘શ્રીયમુનાષ્ટક’ છે, પૃથ્વી છંદ મધુર રે

યમુનાજીની રૂપ માધુરીને, દિવ્ય કહ્યું છે સ્વરૂપ..શ્રીમહાપ્રભુજીએ.

ભૂતલ પ્રગટ્યા ભગવાન, દૈવી જીવ કાજે રે (3)

‘યમુનાષ્ટક’નિત ભાવે રટતાં, સિદ્ધિ સર્વે થાય રે;

પાપો સર્વે નષ્ટ થતાં ને, સ્વભાવ સુંદર થાય..શ્રીમહાપ્રભુજીએ.

ભૂતલ પ્રગટ્યા ભગવાન, દૈવી જીવ કાજે રે (4)

દ્વિતીય ગ્રંથ એ ‘બાલબોધ’ છે, છંદ અનુષ્ટુપ એહ રે;

પુષ્ટિમાર્ગમાં નૂ તન પ્રેશે, બોધ દીધો છે દિવ્ય...શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (5)
 'સિક્ષાંત મુક્તાવલી' નામે જે, ગ્રંથ તૃતીય છે દિવ્યરે
 સ્વમાર્ગના સિક્ષાંતો કહ્યા, પુષ્ટિના રસ રૂપ..શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (6)
 'પુષ્ટિ-પ્રવાહ-મર્યાદા ભેદ'નો, ચતુર્થ ગ્રંથ મહાનરે,
 ત્રણે પ્રકારે જીવને આપે, સાધન કહ્યાં છે સત્ય..શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (7)
 પંચમ ગ્રંથકહ્યો છે આપે, 'સિક્ષાંત રહસ્યમ્' નામ રે,
 શ્રાવણ સુદ અગિયારશ રાત્રે, સૂણીને શ્રીજીનાં વચન..શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (8)
 છઠ્ઠો ગ્રંથ તો 'નવરત્નમ્'છે, નવ શ્લોકોનો દિવ્ય રે,
 ચિંતા ટળે રટણથી જેનાં, શ્રીકૃષ્ણ કૃપાથી નિત્ય..શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (9)
 'અંતઃકરણ પ્રબોધ'રચ્યો છે, સપ્તમ ગ્રંથ સુજાણ રે,
 નિજને ઉદ્દેશીને કહેલા, શુચિ અંતરના ભાવ..શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (10)
 'વિવેકધર્માશ્રયનો કહ્યો, અષ્ટમ ગ્રંથ અમૂલ્યરે',
 વિવેક-ધીરજ-આશ્રય ત્રણનો, મર્મ બતાવ્યો પુનિત..શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (11)
 'શ્રીકૃષ્ણાશ્રય' સ્તોત્ર તણો છે, નવમો ગ્રંથ પવિત્ર રે,
 શ્રીકૃષ્ણ સમીપ એ પઠન કર્યાથી, કૃષ્ણાશ્રય સિદ્ધ થાય...શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (12)
 'ચતુઃશ્લોકી'એ વલ્લભપ્રભુનો, દશમો ગ્રંથ છે દિવ્ય રે,
 રાણા વ્યાસ જે ગ્રંથથી પામ્યા, શાસ્ત્રાર્થોમાં વિજય..શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (13)

એકાદશ જે ગ્રંથ મધુર તે, “ભક્તિવર્ધિની” ગ્રંથ રે,
 કર્મ, જ્ઞાન ને ભક્તિ ત્રણેમાં, ભક્તિ માર્ગ છે શ્રેષ્ઠ...શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂતલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (14)
 દ્વાદશ ગ્રંથ શ્રીવલ્લભપ્રભુનો, એ તો છે “જલભેદ” રે,
 શ્રીકૃષ્ણકથાના વક્તા કેરાં, વીસ લક્ષણનો ભેદ...શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂતલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (15)
 “પંચપદ્યાની” શ્રીમહાપ્રભુનો, ગ્રંથ ત્રયોદશ દિવ્ય રે,
 શ્રીહરિકથાના શ્રોતાઓના, લક્ષણ કર્યા છે ચાર...શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂતલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (16)
 “સન્યાસ નિર્ણય” ગ્રંથ ચૌદમો, શ્રીવલ્લભપ્રભુનો ધન્ય રે,
 ભક્તિમાર્ગીય સન્યાસનો જ્યાં, કહ્યો મંગલ પંથ..શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂતલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (17)
 “નિરોધ લક્ષણ” ગ્રંથ રચ્યો છે, પંદરમો જે દિવ્ય રે,
 દશમ સ્કંધના સારરૂપી જ્યાં, લીલારસ છે સેવ્ય...શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂતલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (18)
 “સેવા ફલમ” નો ગ્રંથ રચ્યો છે, ષોડશ આપે સત્ય રે,
 સિદ્ધાંતે નિજ માર્ગ તણાથી, સેવાફલ જ પ્રાપ્ય...શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂતલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (19)
 “સુબોધિની”ગ્રંથે સમજાવ્યા, ભાગવતના ગૂઢાર્થે,
 “અણુભાષ્ય” સમ મહા ગ્રંથમાં, શુદ્ધાદ્વૈત વિજ્ઞાન..શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂતલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (20)
 સરળ, મધુર પણ ગહન ઘણાં શ્રીવલ્લભ વચનો દિવ્ય રે,
 કૃપા એમની જીવ પર થાયે, તો સઘળાં સમજાય..શ્રીમહાપ્રભુજીએ
 ભૂતલ પ્રગટ્યાભગવાન, દેવી જીવ કાજેરે (21)
 કોટિ-કુસુમાયુધલાવણ્યે, શોભે શ્રીવપુ દિવ્ય રે,
 એવા શ્રીવલ્લભ જો પ્રગટ્યા, પુષ્ટિજન થયા ન્યાલ..શ્રીમહાપ્રભુજીએ

ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દૈવી જીવ કાજેરે (22)

‘ષોડશગ્રંથ’નું ધોળ મધુર આ ભાવે વૈષ્ણવ ગાય રે,
શ્રીવલ્લભ કરૂણાથી તેને, પુષ્ટિ રસ સમજાય..શ્રીમહાપ્રભુજીએ

ભૂ તલ પ્રગટ્યાભગવાન, દૈવી જીવ કાજેરે (23)

હે વૈષ્ણવો હાથે આચરીએ, હૈયા કોતરીએ કે –

આપણે શ્રીવલ્લભના સેવકો છીએ-સિંહનાં બચ્ચાં છીએ શ્રીવલ્લભનું નામ લાજે તેડું
કશું ન કરીએ, અણસમજથી કરતા હોઈએ તો આજથી અટકી જઈએ.

હે વૈષ્ણવો ! તમે યાદ રાખો કે –

- તમે પ્રભુના કૃપાપાત્ર પુષ્ટિ જીવો છો દુનિયાના બીજા જીવો જેવા કે તમે મામુલી
જીવો નથી.

- શ્રી વલ્લભની કૃપાથી તમે બ્રહ્મસંબંધ પામ્યા છો તમારું સર્વસ્વ તમે પ્રભુને સમર્પણ
કરી દીધેલું છે. તમે તેમના દાસ છો.

- તમારી સર્વ શક્તિ અને સંપત્તિ તમારા સર્વ રુચિ અને વૃત્તિ પ્રભુસેવા પ્રભુસુખ
માટે જ અંગીકાર થાય તેમાં તમારા જીવનની ધન્યતા છે.

- શ્રી વલ્લભના સેવક થયા છો, તો શ્રી વલ્લભે બતાવેલા નિષ્કામ પ્રેમલક્ષણા
પુષ્ટિભક્તિના માર્ગે જ ચાલો તે દ્વારા જ આ જન્મે આ શરીરથી જ પ્રભુની સર્વ દિવ્ય
લીલાઓનો સાક્ષાત અનુભવ થશે.

- પુષ્ટિમાર્ગ વાતો કરવાનો, લેખ લખવાનો અને ભાષણ કરવાનો વિષય નથી. તે
જીવન જીવવાનો વિષય છે તેવું જીવન જીવવામાં જે – કંઈ રુકાવટો આવે તેને
મક્કમતાથી હટાવી દો આપણું લક્ષ્ય એકજ-શ્રી વલ્લભના માર્ગે કોઈપણ બાંધછોડ
વિના ચાલવું !

- આપણો સત્સંગ ભક્તિ માટે છે. 'ભોગ' માટે નથી. તેનો વેપાર ન કરો. બીજા જો તેનો વેપાર કરતા હોય, તો તેમને સાથ ન આપો. ભક્તિને પેટ ભરવાનું સાધન ન બનાવો.

- આપણા લાભ, પૂજા માટે આપણે ન જીવીએ કશું પણ ન કરીએ

- શ્રી હરિ-ગુરુ-વૈષ્ણવ અને ગાયોની સેવાને જ આપણું જીવન બનાવીએ

જે વૈષ્ણવો બ્રહ્મસંબંધ લઈ ધરમાં સેવા નથી કરતા તે બધાપુષ્ટિ માર્ગમાં કેન્સરથી પીડાતા દર્દીઓ છે

- ગો. શ્રી શ્યામ મનોહરજી (કિશનગઢ મુંબઈ)

પ્રશ્ન : આપણાથી જેટલી શુદ્ધિ પાળી શકાય તેટલી શુદ્ધિ પાળીને શ્રી ઠાકોરજી પુષ્કરારવીને સેવા કરીએ તો તે ચાલે કે કેમ ?

જવાબ : શ્રી મહાપ્રભુજીએ મુળ મુદાનીવાત સમજાવતાં એમ આજ્ઞા કરી છે કે જે તમારી પાસે સારામાં સારું હોય, જે તમને અતિશય ગમતું હોય જેને તમે ઉત્તમોત્તમ કહી શકો એવી અવસ્થા, એવું દ્રવ્ય, એવાં સાધન અને એવા સમયે, તમારે શ્રી ઠાકોરજીની સેવા કરવી.

જો પરમાત્મા પોતાની કૃપાથી તે સ્વીકારવા તૈયાર ન હોય તો આપણે તેમને નોટિસ આપી શકતા નથી કે અમે તમને આટલી કીમતી વસ્તુ ધરાવીએ છીએ અને તમે કેમ સ્વીકારતા નથી ? એક કવિએ બહુ સુંદર કહ્યું છે કે, લક્ષ્મી તારી પત્નિ છે એટલે હું તને દ્રવ્ય ન આપી શકું તું વાણીનો પતિ છું. એટલે હું તારી સ્તુતિ ન કરી શકું પણ તારી પાસે એક ચીજની ઉણપ છે જે હું તને આપી શકું તેમ છું. તારું હૃદય તારા ભક્તોએ ચોરી લીધું છે એટલે તારી પાસે હૃદય નથી મારી પાસે હૃદય છે જે હું તને આપું છું.

સેવાનો સાચો સિદ્ધાંત તત્સુખના વિચારનો છે, સ્વસુખના વિચારનો નથી. એક પત્નિએ

નિયમ લીધો કે પતિને લેવડાવીને લેવું પણ એનાથી તો પતિને ભારે ત્રાસ થઈ ગયો, કેમકે પત્નીને જ્યારે ચા પીવાનું મન થાય, જમવાનું મન થાય, ત્યારે ત્યારે પતિને પણ તે લેવડાવે. ભલેને પતિની ઇચ્છા ન હોય, તો પણ લેવડાવે. આમાં તત્સુખને વિચાર નથી. આમ સેવામાં આપણે ધર્મી (પરમાત્મા)ને બદલે ધર્મને મહત્તા આપી. અધર્મ કરતાં ધર્મની મહત્તા તમે સમજ્યા એટલે તમને અભિનંદન પણ તે પ્રથમ પગથિયું છે ત્યાં અટકી ના જશો. હજુ આગળ વધો ધર્મી સુધી પહોંચો. પુષ્ટિમાર્ગનું સાચું રહસ્ય ધર્મની મહત્તામાં છે તમે અપરસનુ પૂછોછો તેમાટે હું તમને એક સ્પષ્ટ થર્મોમીટર બતાવું. અપરસ પાળવી હોય મનોરથ કરવો હોય વસ્ત્ર શુંગાર સામગ્રી ધરાવવી હોય, સેવાના વતા ઓછા નિયમ લેવા હોય તો તે થર્મોમીટર લગાવીને જુઓ તમે જે કંઈ કરો છો તે ભક્તિના ઉમળકાથી કરો છો કે ધર્મના ત્રાસથી કરો છો ધર્મ તો તમારા માટે છે તમારે પાળવા માટે છે તેને પ્રભુના સુખ સાથે શો સંબંધ? એવા તો અનંત કોટી જીવો છે જે ધર્મ પાળીને પ્રભુને બતાવી શકે છે પણ પ્રભુને તો તમારા ભાવની ગરજ છે જે ભક્તો અતિશય આનંદથી હસતા મુખે અતિ પ્રસન્નતાર્થ પ્રભુની સેવા કરતાં હોય તેની સેવાની પ્રભુને ગરજ છે અને તેની પાસે તો પ્રભુ માગી માગીને લે છે.

તમે સેવા કરતાં જે આનંદ ભોગવો છો, તેમાં પ્રભુને ભાગીદાર બનાવો તો તે સારી ભક્તિ છે. આનંદ હું ભોગવું અને ત્રાસ પ્રભુને આપું એવી ભક્તિ ના કરો તો સારુ ભગવાને તમારું શું બગાડ્યું છે કે તમે ભગવાનની આવી ભક્તિ કરો છો ? એક ભાઈએ મ કહ્યું કે હું સેવા કરું છું પણ મને સીગરેટ કુકવાની આદત છે. તો મેં કહ્યું કે સીગરેટ કુકવી તે પાપ છે પણ સેવા ન કરવી એ તો એથીય મહાન પાપ છે. એટલે તેમણે સેવા શરૂ કરી, પણ પછી તો ગામમાં એવો પ્રચાર થઈ ગયો કે શ્યામુ બાવાએ તેમને સીગરેટ પીવાની છૂટ આપી અરે ભાઈ, હું સિગારેટ પીવાની છૂટ આપું કે સેવાની મે સિગરેટની છૂટ નથી આપી, મેં તો સેવાની છૂટ આપી છે. જે વૈષ્ણવો બ્રહ્મસંબંધ લઈ ઘરમાં સેવા નથી કરતા, તે બધા પુષ્ટિમાર્ગમાં કેન્સરથી પીડાતા દર્દીઓ છે આ વાત પથ્થર ઉપર કોતરાવીને ઘરમાં રાખજો, પ્રભુ એમને સ્વાસ્થ્ય આપે અને સ્વાસ્થ્ય ન

આપે તો આવા દર્દીઓ પુષ્ટિમાર્ગમાંથી વિદાય થાય તો સાફ આવો વૈષ્ણવશ્રી મહાપ્રભુજીને પણ ગમતો નથી.

એક ભગવદીયના પત્રોમાંથી વીણેલા ૩૦ રત્નો

- તંત્રી

॥ શ્રી ગોપીજન વલ્લભાય નમઃ ॥

(વહાલા ભગવદીય જ મુ. રા., આપની કૃપાનો જે લાભ મને મળી રહ્યો છે તે લાભ આ પત્રોનાં રત્નો વડે વાંચકોને, વૈષ્ણવોને મળે તે હેતુથી આપના પત્રોમાંથી રત્ન વીણીને “સંવાદ”ને સજાવ્યું છે, તે માટે આપની આજ્ઞા પણ લીધી નથી, તો મને ક્ષમા કરશો.

- તંત્રી

અબ તો કૈસૈંક દિવસ ભરે રી, આઠ પ્રહરમેં નિકુંજભવનકી ના કોઈ મૂંહસે બાત કરે રી !!

નં દનં દનશ્રી ગોપીજન વલ્લભ, યહ શબ્દના મેરે સ્રવન પરે રી,
“નાગરીદાસ” બિનું સતસંગત કૌન યહ મનકી પીર હરે રી ?

(1) જેમણે ભૂતલ પર સેવા સાચા અને પ્રત્યક્ષ તથા નિર્હેતુલિક સહજ સ્નેહથી કરી છે, તેમનું સ્થાન તો શ્રીનાં ચર્ણાવિંદમાં જ હોય અહીં પણ સેવા અને ત્યાં પણ સેવા સેવાના જીવને પ્રભુ સેવા વગર ના રહેવા દે.

(2) પુષ્ટિમાર્ગ તો અગાધ છે, જેટલી ટહેલ પ્રભુકૃપાથી બની આવે તેટલી કરવી જ જોઈએ. નિર્હેતુલિક સેવા એજ સાચી સેવા છે અને એમ કરનારને આજીવિકા માટે ભગવદ્દય્યાથી થોડા પ્રયત્ને ઘણું મળી રહે છે કેવળ થોડી દ્રઢતા અને વિશ્વાસની આવશ્યકતા રહે છે.

(3) શ્રીજી અનુગ્રહિતનો પત્ર દ્વારા કે પ્રત્યક્ષ સત-સંગતની પ્રાપ્તિથી વિશેષ આનંદ બીજો ક્યો હોઈ શકે ?

(4) “નિગૂઢ હૃદયો અનન્ય ભક્તે શુ”માં કહે છે તે રીતે દ્રઢાશ્રય અનન્ય ભક્તથી જ પ્રાપ્ત થાય અને નિર્હેતુલિક ભાવનાથી એવા જ ભગવદીયોની સેવા ટહેલ બની શકે.

(5) શ્રી મહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે “અંતઃકરણ ગોચર” મન – બુદ્ધિ – ચિત્ત અને અહંકારનું બનેલું અંતઃકરણ કબુલ કરે ત્યાજ્યનિશ્ચય થાય, અને એ કાયમ ટકી રહે. અંતઃકરણની ભાવના અને મોટાઓની (ભગવદીયોની) કૃપાદ્રષ્ટિનું મિલન થતાં અશક્ય પણ શક્ય બની જાય અને માટે શ્રી નંદદાસજી કૃત રાસપંચાધ્યાયીમાં બહું જ સુંદર વાત બતાવેલી છે જે કાયમ યાદ કરી લેવી અને હૃદયમાં ચુભી જાય તેવી છે.

યદ્યપિ વધૂ નેઆભરન જહું કે કહું બનાયે
પર રંગીલે પિય અનુસરત હી, જહાં કે તહાં ચલી આયે

શ્રી ગોપીજનોએ વેણું નાદ શ્રવણ કર્યો કે જે જે જે કંઈ કરતા હતા તે પડતુ મૂકી દોડ્યાં, તેમાં જે શ્રુંગાર કરતાં હતાં તેમણે નાકના કાનમાં અને પગના હાથમાં એ ઉલટ-સુલટ ધરાવી દોડીને પ્રભુ પાસે પધાર્યા. અને પ્રભુ તો રસિયા છે. નિત્ય નવીન નવીનના ભોક્તા છે. ગોપીજનો પ્રભુને રૂચે એ રીતે અનુસર્યા તો બધાં આભુષણં ઉલટ-સુલટ હતાં તેમ છતાં યથાસ્થાનેગોઠવાઈ ગયાં. અને તે પણ કેવાં ? કે, “બિન ભુષણ, બિન વસન, જેહી ચલી ઉઠી મગન મન” “ષોડશ બને શ્રુંગાર પર વૈચિત્ર રૂચિર તન”

(6) અહાહાહા ! જુઓ તો ખરા ! રંગીલા પિયને અનુસરવાનો પરમાનંદ ! આ પ્રકારે શ્રી રસાત્મક પૂર્ણ પુરૂષોત્તમ શ્રી ગોપીજનવલ્લભ પ્રતિ પ્રયાણ કરવાનો આપણે જો સંકલ્પ પણ કરીએ તો આપણા જીવનમાં માયાના પ્રાબલ્યના કારણે

ખડકાયેલા આવરણના પહાડો તેની મેળે દૂર હઠી જાય જ. આ માટે “વિશ્વાસ” અને “વિશુદ્ધ બુદ્ધિ”ની પરમ આવશ્યકતા રહે છે અને તેનું આગમન સત્સંગ દ્વારા થાય છે.

(7) પરિપક્વ દ્રઢાશ્રયવાળા ભગવદભક્તોનો સતસંગત લોઢાને સોનું નહિ પણ પારસમણિ બનાવી દે તેવો છે.

(8) “પરમ” ભગવદીય ક્યારે પણ કોઈને કહેવું કે લખવું નહિ. આપણી કોઈ પ્રત્યે વિશેષ ભાવના હોય તો તે ભીતર રાખવી, અને એ રસનો આસ્વાદ માણવો. પ્રગટ ના કરવું. કેમ કે જીવનભર એ ભાવના બની રહેવી કઠિન છે તેથી દોષ ઉદભવવાનો સંભવ રહે છે, આ મોટાઓની આજ્ઞા છે તે તમને લખી જણાવું છું.

(9) મુખપૃષ્ઠ ઉપર કે કોઈપણ પ્રકાશન બહારપાડો તેના ઉપર બની શકે તો પ્રભુનું ચિત્રજી ક્યારેય ના છપાવવું કારણ કે જો પોસ્ટમાં મો-કલાય તો તેની ઉપર ઘડાઘડ સિક્કા પોસ્ટવાળા મારે અને થૂંકથી પત્રો ઉથલાવતા જાય.

(10) “અવ્યાવૃત્તો ભજેત કૃષ્ણ પૂજ્યાતઃ શ્રવણાદિભિઃ એ તો સર્વથી ઉત્તમ છે. પણ તેમ શક્ય ના હોય તો “વ્યાવૃત્તૌપિ હરિચિત્તમ” શ્રી મહાપ્રભુજીએ ષોડશ ગ્રંથમાં કહેલું છે અને સુરદાસજી પદમાં કહે છે કે—

“યા મેં કહા ઘટેગો તેરો ? નંદનંદન કરી અપુનો ઠાકુર તુ વ્હે રહે ચેરો કહું હરિ કથા કહું હરિ સેવા, કહું ભક્તનો ડેરો, સુરદાસ પ્રિત કર તીન સોં (હરિ, ગુરુ વૈષ્ણવ) યે હૈ સાયો મત મેરો”

(11) ભગવદ પ્રીત્યર્થ, ભગવદ કૃપાથી બની આવે તો ઉત્તમ. જો તત્સુખની ભાવના બની રહે તો બાધક ના થાય પરંતુ તત્સુખને બદલે સ્વસુખની બાવના પ્રબલ બને ત્યારે તાપ સહન કરવો પડે.

(12) સ્વસુખની ભાવના એટલે ભગવદઇચ્છાથી જે કાંઈ ટહેલ બની આવે તે દ્વારા હાથ પવિત્ર થાય. પણ એમ કરતાં કરતાં જો કર્તાપણાની ભાવના જાગે તો તાપ

સહન કરાવે કારણ કે કર્તા તો પ્રભુ છે, આપણાથી થાય ?

(13) પ્રભુ દયાના સાગર છે, જેને પોતાનો કરી માન્યો છે, તેનાં જન્મજન્માંતરના અંતરાય મુક્ત કરાવી, પોતાના નિજધામમાં જેને સ્થાન આપવા વિચાર્યું છે તેને જ આ તાપ સહન કરાવી દંડ દે છે. કારણ કે પરિપક્વ બનાવવા તપાવે છે પણ દયાળુ છે તેથી દાઝવા ના દે. સાવધાન કરવા દંડ દે છે.

(14) પુષ્ટિમાર્ગ તો અગાધ છે. જે એમાં ડુબે એ પાર થઈ જાય છે. “પ્રેમનગરકી ડગર મેં આવત નર અરૂનાર, મૂરખ હો સો બચી ગયે, ચતુરને ખાયો માર” ગોપીજનોએ ક્યાં વેદપુરાણ શાસ્ત્રો વાંચ્યાં હતાં ? કેવળ નિખાલસ પ્રેમથી, વાત્સલ્યતાથી 14 લોકના નાથને વશ કરી લીધા હતા. અને શ્રી ઠાકુરજીએ કહ્યું કે હે વ્રજલલનાઓ ! કોટિ જન્મ લઈ પ્રતિ ઉપકાર કરું તો પણ હું તમારા ઋણમાંથી મુક્ત થઈ શકું તેમ નથી !!

પ્રભુએ ગોપીજનોને આમ કહ્યું ? એમ વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણા શરીરનાં સાડા ત્રણ કરોડ રૂંવાડાં ખડાં થઈ જાય છે ! તો જેમને, સાક્ષાત મન્મથ મન્મથઃ રસૌ વૈશઃ સ્વરૂપે આમ કહ્યું હશે, ત્યારે એ મહાભાગ્યવાનને શું અનુભવ થયો હશે ? બસ, આ વિચાર કરવાથી પણ પરમાનંદની અનુભૂતિ થતી રહે છે

(15) મોટાઓ (ભગવદીયો) પાસેથી સાંભળ્યાનુસાર જે વ્યાજ આવક છે, તેમાંથી જે આનંદ મળવો જોઈએ તે યથાર્થ સ્વરૂપે નથી મળતો, કારણ કે બાંધી આવક કરીને, આર્થિક દ્રષ્ટિએ કદાચ નિશ્ચિતતા થઈ જતી હશે, પણ તેનાથી શીતળતા આવી જાય છે. જ્યારે આ તો તાપ કલેશનો માર્ગ છે, નિશ્ચિતતાનો નથી.

(16) “વહેવાર અને સિદ્ધાંતને ના બને” બંને એક હારે (એક સાથે) ના નભી શકે એવું મોટાઓ પાસેથી સાંભળ્યું છે અને “આશ કો જો દાસ, વો દાસ સબ જગતકો, હોય જો દ્રઢ વિશ્વાસ, તો નીડર વ્હે નિઘડક ફિરે” નિશ્ચિતતા કરવા માટે બાંધી આવક કરી લેવી એ અવિશ્વાસ છે.

(17) ભગવદ્ ભક્તોની વાણી પણ કૃપાળુ હોય છે, એ વાણી જ ખુદ કૃપા કરે છે. ભગવદ્ પ્રીત્યર્થના કાર્યમાં બહુ વિચારો કર્યા વગર ભગવદ્ નામ લઈ શરૂ કરી દેવું આગળ આગળ રસ્તો તેની મેળે થવા લાગશે.

(18) ...ઘરમાં જે સ્વરૂપ બિરાજે છે એમના ચરણાર્વિંદમાં શું નથી? તે, બીજે ક્યાંય પણ આપણે કશું ગોતવા જવું પડે? જેમના પર શ્રીનું સ્વરૂપ બિરાજે તે બીજા પાસે ભલે સુખ દુઃખની વાત કરે તે પણ ઘરમાં બિરાજમાન સ્વરૂપ પરનો અવિશ્વાસ કહેવાય. આમ મોટાઓ પાસેથી સાંભળ્યું છે

(19) ઘરમાં બિરાજમાન સ્વરૂપમાં આસકિત અને સન્મુખ રહીને જે બર્ન આવે તે, હાથ પવિત્ર કરી, સ્નેહરૂપી બે આંસુનો નેગભોગ અંગીકાર કરાવનારનો, પ્રભુ છપ્પન ભોગથી વિશેષ માની લે છે. માટે શક્ય હોય તો ક્યારેય કોઈને પણ કાંઈ કહેવું (માગવું) નહિ.

(20) બાદશાહે તાજબીબીને કહ્યું કે તને જોઉં છું ને બધું દુઃખ દઈ ભુલાઈ જાય છે પણ પરદેશમાં હોઉં ત્યારે હું બેચેન બની જાઉં છું તો તું મને એવું કંઈ લખ આપ, કે હું ચિંતામાં હોઉં ત્યારે વાંચુ તો આનંદમાં આવી જાઉં અને ખૂબ આનંદમાં હું ત્યારે આનંદના અતિરેકમાં છકી ના જાઉં

તાજબીબી તો શ્રી ગુસાંઈજી પરમદયાળની કૃપાભંજન સેવક હતી તેણે બાદશાહને લખી આપ્યું કે, “યે દિન ભી બિત જાયેગા”

(21) ભગવદ્ ભક્તો કે જે શ્રીજી અનુગ્રહિત છે એમની ટહેલ મળે તો પરમભાગ્ય માની અવશ્ય કરવી. કારણ કે એવા ભગવદ્ ભક્તોના હૃદયમાં પ્રભુ સદાસર્વદા બિરાજમાન છે.

(22) “નહિ નફો કે નુકસાન”ના ધોરણે સાહિત્ય વૈષ્ણવોને પીરસવામાં આવે

છે, આમ કહેવું કે લખવું તેમાં પણ ભીતરમાં અણકલ્પ્યો ગર્વ સમાયેલો છે. માટે મૂંઝે મોઢે જે કંઈ કૃપા કરી કરાવે તે ટહેલ કરવી અને ભીતરથી સ્મરણ કરતા રહેવું.

(23) જે પ્રાચીન ભગવદીયો છે. (ઘણી મોટી ઉંમરની છે) તેમને તમે પુછશો તો પણ કહેશે કે મને કંઈજ ખબર નથી, હું શું કહું? એવું કહ્યા પછી પુછનારના ચહેર ઉપરના ભાવથી તેની જુજાસા કેવી છે, તે જાણીને છાની કૃપા કરી દેશે કાંઈ બોલશે નહિ, કારણ કે ભગવદીઓમાં એ સામર્થ્ય હોય છે. આપણી જુજાસાને અધિકાર હોય તે પ્રમાણે કૃપા કટાક્ષથી દ્રષ્ટિ કરી આપણા હૃદયમાં ઉદભવતા પ્રશ્નોનો જવાબ, આપણી ઉપર દ્રષ્ટિ, એમના મુખાર્વિંદ પરના ભગવદ તેજ અને મૃદુ મુસ્કાનને વાગોળશે એટલે આપણા અનેક પ્રશ્નોનું સમાધાન આપણા અંતઃકરણમાં પ્રગટ થવા લાગશે. આ અનુભવજન્ય હકીકત છે !!

(24) શ્રી ઠાકુરજી, ઉદ્ભવજીને કહે છે કે,

1. ઉદ્ધો, એસો ભક્ત મોહી ભાવે, છાંડ સકલ જગતકી ચિંતા, મેરો હી ગુનગાન ગાવે..” 2. મેરી મૂરત ઉનકે હૃદયમેં વે મેરે ઉર આવે, એસો ભક્ત જહાં પાંચ ધરત હે, તીરથ વહાં ચલી આવે. 3 એસે ભક્તનકી પદરજ હોં અંગ લગાઉં, કોટિ બ્રહ્માંડ સુખ પાવે, સુરશ્યામ વે ભક્ત મેરે, હૃદયસુ કબહું ના ટરાવે— ઉદ્ધો એસો ભક્ત મોહી ભાવે.

(25) શ્રી ગદાધરદાસજી કહે છે કે જ્યારે આપણને વૈષ્ણવની ચરણરજનો લોભ લાગે ત્યારે જ શ્રી ઠાકુરજી આપણને કહે કે તું મેરો હે— ઔર શ્રીજી બાવા જાસું ય્ કહ દે તુ મેરો હે — તો ફિર જીવ કું ઓર કા ચહિયે ? વૈષ્ણવોનું આવાગમન ઘરમાં થતુ રહે, અને ભગવદભક્તોની ચરણરજ ઘરમાં આવતી રહે, તેમ તેમ ઘરમાં દિવ્યતા છવાવા લાગે. પછી તો એ ચરણરજ એવી સામર્થ્યવાન છે કે ક્યારેય દુઃસંગ ના લાગવા દે. અને સતસંગત પણ એ ચરણરજની પીછે પીછે આવવા લાગે... આ જ પુષ્ટિ !

(26) મોટાઓ પાસેથી સાંભળ્યું છે કે “ભગવદ્કૃપાનું બળ એવું છે કે એટલ અપરાધ કરવાનું પણજીવમાં સામર્થ્ય નથી !!!

(27) પ્રભુ પોતાના અનુગ્રહિત ભક્તને પરિપક્વ બનાવવા તપાવે પણ દાઝવા દેતા નથી. શરૂઆતમાં થોડી કસોટી થાય પણ વિશેષ કૃપાનું દાન કરવા પ્રભુ આવી વિરુદ્ધ ધર્માશ્રય લીલા બતાવીને કૌતુક રચતા હોય છે પણ દયાના સાગર છે ને ? તેથી જે ભક્ત જેટલી સહન કરી શકે તેટલી જ કસોટી કરીને તરત જ આનંદનું દાન કરી દે છે. થોડા દુઃખ પછીનું સુખ વિશેષઆહલાદક હોય છે. ભક્તને આનંદિત જોઈને પ્રભુ પણ પ્રસન્નતા અનુભવે છે ને ?

(28) શ્રી ઠાકુરજીએ કૃપા વિચારી જે કંઈ મજા ચખાડી હોય તે ભીતરને ભીતર એ રસના ધૂંટડા વાગોળતા રહીને મજેદારી માણવી. જ્યાં સુધી એ આનંદ અંદર રહ્યો ત્યાં સુધી તમારો પણ બહાર પ્રગટ થતા જ એ પરાયો થઈ જાય છે માટે મનમિલાપી સિવાય ભગવદરસ પ્રગટ કરવો નહિ.

(29) કાર્ય કારણ વગર અને સ્વાર્થ વગર પોતાનાં સગાંસંબંધી કે માવતરનું મળવા પણ કોઈ અમશ્યું જતું નથી એવા આ કાળના પ્રવાહમાં જ્યારે વૈષ્ણવો દોડ દોડી દર્શન કરવા જાય છે તો તેમાં જરૂર કંઈક ભગવદઘચ્છા છે. હા ! એટલું ખરું કે જો ઘરમાં, બિરાજમાન સ્વરૂપ સમજાય તો તમારે કંઈ કહેવું પણ નહિ પડે અને એની મેળે જ, દોડા દોડ કરનાર બંધ થઈ જશે ! શ્રી મહાપ્રભુજીએ પણ પ્રભુદાસ ભાટને જે કંઈ ઇચ્છા હતી તે બધું જ કરી લેવા દીધું અને તેઅંગે સહાયતા પણ કરી પરંતુ પછી જ્યારે બધેથી તેમનું મન નીકળી ગયું અનેઆવ્યા તો તરત નામ નિવેદન કરાવી શ્રી પધરાવી આપ્યા.

(30) શ્રી વલ્લભકુળનાં બાળક પાસે પાંચ રૂપિયા ન્યોછાવર દઈને શ્રીનાથદ્વારાથી શ્રીજીબાવાનું ચિત્રજી લાવો તેને બાળક પુષ્ટિ કરી દે તો એ ચિત્રજી પૂ. પુરુષોત્તમબની જાય છે ને ? પણ વૈષ્ણવ એમ કરી શકશે ? નહીં કરી શકે માટે મોટા

કહે તેમ કરાય, તે કરે તેમ ના કરાય.

ઈશ્વરને માત્ર નિવેદન કરવું સેવકની ફરજ છે શું કરવું તે તો પ્રભુ જ જાણે છે ઈશ્વરમ ન રોકી શકાય એવી આજ્ઞાશક્તિ છે, બ્રહ્મમાં સર્વ થવાનું સામર્થ્ય છે

શ્રી ગોપીજનો વિષે થોડું જાણવા જેવું

નંદરાયજી તથા યશોદાજી વાત્સલ્યભાવથી સેવા કરે છે. ભગવાન પણ નંદરાયજીને પિતા કહીને બોલાવે છે, ઉપર ઉપરથી તો પ્રભુ બાળલીલા કરે છે. પણ છે તો મહા કામણગારા દ્રષ્ટિમાત્રથી વીંધી નાખે છે.

વ્રજભક્તોમાં એક વર્ગ ગોપબાળકોનો છે. આ ગોપમાં કેટલાક પ્રભુથી નાના છે, કેટલાક મોટા છે. અને કેટલાક પ્રભુના જેવડા જ છે.

ગોપીજનોનો વર્ગ ઘણો મોટો છે ગોપીજનો બે પ્રકારનાં છે. એક તો પરણેલાં કુટુંબકબીલાવાલાં છે. અને બીજાં કુમારીકા છે. કુમારીકા ગોપીઓનાં યૂથને નંદરાયજી ગોડ દેશમાંથી કંશને ભેટ કરવા માટે લઈ આવ્યા હતા. આ કુમારીકાઓ નંદરાયજીના ઘરમાં જ રહીને રાજ સેવા કરતાં હતાં.

આ ગોપીજનો સંધ્યા, તર્પણ, પૂજા, ગાયત્રી વિ. કંઈ કરતાં નહિ એ તો બસ ભગવાનના શ્રીમુખના સૌંદર્ય અમૃતનું પાન કર્યા કરે બીજું કંઈ પણ કરવું તેમને ગ નહિ. કોઈ સાધનમાં તેમનું મનલાગેજ નહિ.

ગામડાંઓમાં તે વખતે બધાંના ઘરોમાં દીવા પ્રગટાવવાનાં સાધનો ના મળે. મોટા શ્રીમંતોના મહેલોમાં દીવારહેતા. શ્રી ગોપીજનો પણ દીવો પ્રગટાવવાનું બહાનું કાઢી નંદરાયજીને ઘેર જતાં અને પવનમાં દીવો હોલવાઈ ગયો. એમ કહીને પાછાં વારંવાર પ્રભુને નિરખવા જતાં હતાં.

ગોપબાળકોના કલ્યાણ માટે પ્રભુએ અઢીથી પાંચ વર્ષ સુધી પ્રમાણલીલા કરી છે. શ્રી મથુરેશજી અને શ્રી દ્વારકાધીશજી આ લીલાનાં સ્વરૂપો છે.

પરણેલાં ગોપીજનો શ્રુતિરૂપા છે અને તેમના મુખ્ય યુથાધિયા શ્રી ચંદ્રાવલીજી છે ચીરહરણથી નંદજીનાં સ્નાન સુધીની લીલા આ લીલામાં છે

પ્રેમલીલાથી પ્રભુ આસકિતનું દાન કરે છે અને પ્રમાણલીલાથી વ્રજભક્તોને પ્રેમનું દાન કરે છે.

“ચોપટ, સોગઠાં, શતરંજનો “ભાવ” જાણો.

ચોપટમાં 16 સોગઠાં હોય છે. તેમાં સાત્વિક રાજસ અને તામસ એ દરેકના ત્રણ ત્રણ ભેદ કરીએ એટલે નવ થયા ને ? તેમાં બીજા 7 ઉમેરો સત, ચિત, આનંદ, વિભાવ, અનુભાવ, વ્યભિચારીભાવ અને નિર્ગુણના... થયા ને સોળ ?

પાસામાં પોબારા હોય છે તેમાં પ્રથમષ્ટક અવયવ, દ્વિતીયષ્ટક, ધર્મ અને એક ધર્મી. ચોપાટમાં બધાં થઈને 96 ખાનાં હોય છે, તેનો ભાવ કેવો છે ?

16 શ્રુંગાર પુરુષના, 16 શ્રુંગાર સ્ત્રીના અને 64 કળાઓ, એ મળીને 96 ખાનાં છે. શતરંજમાં 32 સોગઠાં હોય જેમાં સ્ત્રીના 16 અને પુરુષના 16 શ્રુંગાર મળીને 32 ગોટિકા થાય. વળી તેમાં 64 ખાનાં કળરૂપ હોય છે, બે ખેલવા વાળા હોય છે અને બે જોવા વાળા, એમ મળીને સો (શત) થાય માટે જ તેને શતરંજ કહે છે.

વાઘ અને બકરીના ખેલનો આશય પણ જાણી લેવા જેવો છે કેમ કે એની પાછળનો ભાવ જાણી ને દર્શન કરીએ તો ભાવ ખૂબ જ વધે

20 બકરીઓ હોય છે તે સાત્વિકાદિ ભેદ વડે 9 ગુણ અને 11 ઇન્દ્રિયો છે, વાઘ હોય છે તે પુષ્ટિમાર્ગીય ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષરૂપ પુરુષાર્થ છે.

જ્યારે ભક્તો બકરીઓ લે છે એટલે કે નવ ગુણ અને 11 ઇન્દ્રિયોમાં સરી પડે છે ત્યારે પ્રભુ વાઘ લઈને ખેલે છે અને ભક્તોને 4 પુરુષાર્થ આપે છે.

પણ જ્યારે પ્રભુ બકરીઓ લે છે ત્યારે ભગવદ્ ભાવાધિક્યના કારણે ભક્તો ભોક્તા બને

છે અને ભગવાનને રસાનુભવ કરાવે છે, આ વાત ખુબ સમજી લેવા જેવી છે. ભક્તો ભોક્તા બની ને પ્રભુને રસનો અનુભવ કેવી રીતે કરાવે છે એ ચિંતનનો વિષય છે. જેમ જેમ આ વાતનો વિચાર કરશો તેમ તેમ આ “મહાવાક્ય”નો રહસ્ય ભરેલો અર્થ સમજાશે.

॥ પ્રભુએ ચાર ખાતાંની વહેંચણી કરી છે ॥

દશમ સ્કંધના પહેલા 4 અધ્યાય જન્મપ્રકરણ કહેવાય છે. આ ચાર અધ્યાયો કેમ ? તો આપણે કહીશું કે, ભગવાન ત્રિમૂર્તિનથી પણ ચતુર્મૂર્તિ છે તેથી ચાર અધ્યાયો છે

આ ચાર મૂર્તિઓ છે : (1) સંકર્ષણ (2) પ્રદ્યુમ્ન (3) અનિરુદ્ધ અને (4) વાસુદેવ આ ચાર વ્યૂહ કહેવાય છે. ભગવાન પોતે તો સ્વરૂપ છે તેથી પોતાને પૃથ્વીનો ભાર દૂર કરવો વિ. કાર્ય જ્યારે કરવાનાં હોય છે ત્યારે આ ચાર વ્યૂહો દ્વારા તેકરે છે.

(1) અસુરોનો સંહાર કરીને પૃથ્વીનો ભાર હરવાનું કાર્ય ભગવાને સંકર્ષણ વ્યૂહ સોંપ્યું છે (2) વંશનો વિસ્તાર કરીને સૃષ્ટિ રચવાનું કામ પ્રદ્યુમ્નજીને સોંપ્યું છે (3) ધર્મનું સ્થાપન કરવા માટેનું ખાતુ અનિરુદ્ધજીને સોંપ્યું છે અને (4) દર્શન માત્રથી માનવ-દાનવ બધાને મોક્ષ આપવાનું કાર્ય વાસુદેવજીને સોંપ્યું છે

જ્યારે ઉપરના ચાર કાર્યો પૈકી કોઈ પણ કાર્ય કરવું હોય છે ત્યારે તે તે વ્યૂહ દ્વારા ભગવાન તે કાર્ય કરે છે પણ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ પોતે તો રસભોગ જ કરે છે તેમ તૈતરીય ઉપનિષદમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે.

*

શ્રી મહાપ્રભુજીને મોડર્ન વૈષ્ણવ સમાજ “ગ્રેટ મેન” મહાપુરુષ માને છે. કોઈ આચાર્ય રૂપે વર્ણવે છે તો કેટલાક “શ્રીકૃષ્ણરૂપ માને છે. પણ કોઈ કોઈ વિરલા વૈષ્ણવો તો શ્રી મહાપ્રભુજીને “શ્રીકૃષ્ણના પણ આંતર કૃષ્ણ” માને છે એમની નિકુંજ પણ સ્વતંત્ર અને જુદી છે.

ભગવદીયો ગાય છે કે “કોટિ ગોવર્ધનરાય” શ્રી મહાપ્રભુજીના રોમરોમ પ્રતિ કોટાનકોટિ

શ્રીનાથજી બિરાજે છે. આ શ્રી વલ્લભાધીશ્વરની નિકુંજમાં, શ્રી દામોદરદાસ આદિ ભગવદીયો રસ એટલે શું અનેલીલા એટલે શું ? તેનો વિચાર કરી રહ્યા છે, હજુ તેનો પાર આવતો નથી.

આ પરમકાષ્ઠાપન્ન પરાત્પર સ્વરૂપનો અનુભવ પણ કોઈ વિરલ ભગવદીય વૈષ્ણવને જ થાય છે.

*

ન પેટભર ખાવત હૈ, ન નીંદભર સોવત હે, અહિર કે લરકે કુ રાતભર મનાવત હે,
રોતે રોતે ભયો સવેરો, ‘બાવરી’ કહી બુલાવત હે, દેખો સખી ! નિકુરાઈ ઇનકી બંસી
કેસી બજાવત હે,

વ્રજ કે પ્રભુ જબ આય મિલે તો, “દાસ વલ્લભ” સુખ પાવત હે.

રહત ન કલેશ લેશ, ગોકુલેશ મન ભાવેગો

જા કલેશ તે કલેશ પ્રતિ છિનુ બાઢત હૈ,
સો કલેશ કિયે તે કલેશ હાથ આવેગો.
સો કલેશ કરજો કલેશ હરે આદિ હુતે,
રહત ન કલેશ લેશ ગોકુલેશ મન ભાવેગો. (1)

વિપ્રયોગ રસ અનુભવકો કલેશ કર,
યા કલેશમાંજ છિનુ છિનુ સુખ પાવેગો
યા કલેશમાંજ કલેશ તેરો ન રહેગો કુછ,
જો તુ યા કલેશમન નીકો કર લાવેગો. (2)

ભાવાર્થ :

આપણે સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, ઘર, શરીર વગેરે સુખો માટે કલેશ કરતા રહીશું તો આપણે કલેશ વધશે. ક્ષણે ક્ષણે દુઃખ વધતું રહેશે આવો કલેશ કરવામાં આપણું કોઈ પણ પ્રકારે હિત થશે નહીં. કારણ કે પ્રભુએ જે વિચાર્યું હશે તેજ થશે આપણું ધાર્યું કંઈ પણ

થવાનું નથી માટે આપણેલૌકિક કલેશ છોડી દેવો જોઈએ. આપણા પ્રાણવલ્લભ હંમેશ માટે આપણા પરમ હિતકારી પાત્ર છે. તેમનો આપણને વિયોગ થયેલો છે. એમનું આપણને ફરીથી મિલન થાય એ અત્યંત જરૂરી છે. માટે એમના મિલન માટે કલેશ કરવો જોઈએ. તેમ કરવાથી આપણને લૌકિક કલેશ રહેશે નહીં ! અને લૌકિક કલેશનો મુળમાંથી નાશ થશે જ્યારે સર્વાત્મભાવપૂર્વક પ્રભુમાં આપણો સ્નેહ થશે ત્યારેજ લૌકિક અને અલૌકિક સર્વ પ્રકારના કલેશ દૂર થશે. પ્રભુ જે જીવનો અંગીકાર કરે છે તેને લૌકિક સંસારમાં અને વૈદિક કાર્યોમાં કલેશ આપે છે. આ પ્રભુનો અનુગ્રહ છે કારણ કે જીવ જ્યારથી પ્રભુથી વિખુટો પડ્યો છે ત્યારથી તેનું મન લૌકિક સંસારમાં આસક્ત થયું છે. તેની આશક્તિ છોડાવવા માટે પ્રભુ લૌકિકમાં કલેશ આપે છે તેવીજ રીતે જીવને વૈદિક ધર્મ સિદ્ધ થવા દેતા નથી. આમ કરીને પ્રભુ પોતાના કેવળ ધર્મો સ્વરૂપોમાં જ જીવની આશક્તિ કરાવે છે. આ પ્રભુની પરમ કૃપાનું લક્ષણ છે તેથી લૌકિક વૈદિક કાર્યોમાં કલેશ આવી પડે અથવા તે કાર્યો સિદ્ધ ન થાય ત્યારે તેમાં પ્રભુની કૃપા છે એમ માની તે કલેશ છોડી દેવો અને પ્રભુના વિયોગનો કલેશ સદા મનમાં ધારણ કરવો.

અહીં કોઈ એવી શંકા કરે કે એક બાજુ લૌકિકમાં કલેશ થતો હોય અને બીજી બાજુ તમે અલૌકિક કરવાનું કહો છો. આમ કરવાથી બંને બાજુનું દુઃખ જ રહે આમાં સુખ ક્યાં દે ? આવા દુઃખમાં પુરુષોત્તમના સ્વરૂપનો અનુભવ ક્યાંથી થાય ? એક બાજુ તમો એમ કહો છો કે શ્રી ગોકુલેશ મારા મનને ભાવ્યા છે અને બીજી બાજુ તેમનો કલેશ કરવાનું કહો છો, આમાં તમારો શો અભિપ્રાય છે સમજાતું નથી

આ શંકાનું સમાધાન એ છે કે પ્રભુના વિયોગનું દુઃખ એ દુઃખ નથી કારણ કે વિયોગ સુંગાર રસનું જસ્વરૂપ છે. તેતી તે સમરૂપ છે. પરિણામે ક્ષણે ક્ષણે સુખનો અનુભવ કરાવે છે. શ્રુંગાર રસના બે દળ છે. (1) સંયોગાત્મક શ્રુંગાર (2) વિપ્રયોગાત્મક શ્રુંગાર જેમ સંયોગ શ્રુંગારમાં સુખ રહેલું છે તેમ વિપ્રયોગ શ્રુંગારમાં પણ સુખ. છકારણ કે પ્રભુનું સ્વરૂપ રસરૂપ અર્થાત આનંદ રૂપ જ છે. તેવા સંયોગમાં પ્રગટ સ્વરૂપના

આનંદનો અનુભવ થાય છે. જ્યારે વિપ્રયોગમાં ભાવાત્મક માનસી સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવાથી અને તેમના રસરૂપ તાપાત્મક ગુણગાન કરવાથી આનંદનો અનુભવ થાય છે વિપ્રયોગનું દુઃખ કહેવા પુરતું જ છેબહારથી દેખાવમાં કલેશરૂપ લાગે છે. પરંતુ અંદરથી હૃદયમાં પ્રભુના ભાવાત્મક રસાત્મક સ્વરૂપનો સ્પર્શ થવાથી હૃદયમાં સુખનો અનુભવ થાય છે.

જેવી રીતે પરદેશથી આવતો મિત્ર પાછો આવે ત્યારે તેને ભેટતા સાત્વિક ભાવ વધે છે. પરિણામે નેત્રોમાં આંસુ આવે છે શરીરમાં રોમાંચ થાય છે અને હૃદયમાં અતિ આનંદ થાય છે. બાહ્ય રીતે જોતાં આંસુ આવવાની ક્રિયા દુઃખનો ભાસ કરાવે છે પરંતુ વાસ્તવમાં મિત્ર મળતાં હૃદયમાં આનંદ ભરાઈ આવે છે. માટે વિપ્રયોગનાં રસનો અનુભવ કરવા કલેશ કરવાનું કહ્યું છે.

અહીં બીજી એક શંકા થાય છે મિત્ર મળતાં આનંદના આંસુ આવતા હોય ત્યારે તેમ સુખ રહેલું છે એ વાત સમજી શકાય છે. પરંતુ જીવને પ્રભુનો સાક્ષાત સંબંધ તો થયે જ નથી. ત્યારે વિયોગમાં તેને સુખ કેવી રીતે થાય ?

આ પ્રશ્નનું સમાધાન એ છે કે આવો પ્રશ્ન કરનાર વ્યક્તિ નિરસ છે. તેઓ રસ માર્ગની વાત જાણતા નથી. લૌકિકમાં જીવ કોઈને મળવાની આશા કરે તે તો અત્યંત તુષ્ણ વસ્તુ છે. કારણ કે લૌકિક સુખ નાશવંત અને પરતંત્ર છે તેમાં કેવળ આનંદને પડછાયો છે. સાચો આનંદ નથી લૌકિક સુખ આખરે દુઃખ રૂપ બને છે. લૌકિક સુખની વાસનાથી જન્મ મરણ ના ફેરા છુટતા નથી તેથી લૌકિક સુખ દુઃખરૂપ બને છે. જ્યારે અલૌકિકમાં પૂર્ણપુરુષોત્તમનો અગણિત આનંદ થાય છે તેમનુંલાવણ્ય સૌન્દર્ય કરોડો કામદેવો કરતાં પણ અધિક છે. તેઓ નિરંકુશ અખંડ રસ લીલા કસ્તૂરા છે. તેથી તેમના વિપ્રયોગમાં કરવામાં આવતું ધ્યાન ગુણગાન, સ્મરણ પરમ સુખરૂપ છે. તે સાક્ષાત સ્વરૂપના સંગમ સમાન હોવાથી સુખરૂપ છે જેમ સંયોગમાં પ્રભુનું સ્વરૂપ બહાર પ્રગટ છે. તેમ વિપ્રયોગમાં પ્રભુનું પ્રગટ સ્વરૂપ અનુભવાતું નથીપરંતુ પ્રભુ ભાવાત્મક સ્વરૂપ સર્વદા હૃદયમાં અતિ નિકટ રહે છે. આથી એક રસિક વિરહી ભક્તે

આ વાત નીચે પ્રમાણે ગાઈ છે.

સંગમ રસ સમ સંગમનહીં
પરી વિરહજુ રસકી રાસ,
જહાં વિરહ પ્રિતમ
તહાં રહત નિરંતર પાસ
વિરહ અનલ યાતે કહત
સબ ગુન પુરણયેહ,
પકવદશા કર દેતે હે
તારદે નિરવધિ નેહ
વિરહ તપતકી વાસના
રહત હે આહો યામ,
પ્રજરી ઊઠે કહું છિનકમેં
નહીં કાહુંસો કામ

સંયોગમાં પ્રભુનો પ્રત્યક્ષ પ્રગટ સંગમ હોય છે તેનું સુખ વર્ણવી શકાતુ નથીઆ સંગમથી પ્રભુનીસ્વરૂપ માધુરી હૃદયમાં જડાઈ જાય છે પછી પ્રભુનો વિયોગ થાય છે. વિયોગમાં પ્રભુનું ભાવાત્મક માનસી સ્વરૂપ હંમેશાં સ્નેહી ભક્તની નજીક જ રહે છે કારણ કે જો વિરહમાં પ્રભુના ભાવાત્મક સ્વરૂપનો હૃદયમાં સંબંધ ન રહે તો તે ભક્તને દશમી અવસ્થા એટલે કે મૃત્યુ થાય છે આથી પ્રભુ પહેલાં પોતાના ભક્તને સંયોગ સુખનો અનુભવ કરાવીને પછી તેવિરહી ભક્તના હૃદયમાં પોતાનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ પધરાવી તેને વિપ્રયોગનો અનુભવ કરાવે છે.

આ વિપ્રયોગ ભક્તને મહારસને પાત્ર બનાવવા માટે છે. સંયોગમાં પ્રભુની જે રૂપ માધુરીનો અનુભવ કર્યો છે તે રૂપ માધુરીને વિપ્રયોગમાં ભક્ત પોતાના નેત્રોમાં લાવીને તેનું પાન કરેછે. તેથી તેનું રોમે રોમ રસમય બને છે જેમ જેમ તે આ સ્વરૂપ માધુરીનું પાન કરે છે તેમ તેમ તેને મહા વિરહ થાય છે. પ્રભુને પ્રગટ મળવાની

આરતી વધતી જાય છે. આમ થતાં તેનું રોમે રોમ રસમય બને છે ત્યારે પ્રભુ સાક્ષાત પ્રગટ થઈ પુર્ણ રસનો અનુભવ કરાવે છે. માટે અહીં ભક્ત કવિ કહે છે કે આ આનંદ રૂપ કલેશને મનમાં લાવીશું તો તેનાથી લૌકિક અને અલૌકિક બંને પ્રકારના કલેશ રહેશે નહીં. આ તાપકલેશ હૃદયમાં કેવી રીતે રાખવો તે સમજાવતા ભક્ત કવિ “નીકો કર લાવેગો” એવો શબ્દ પ્રયોગ કરે છે. તેનો ભાવ એ છે કે રસરૂપ પ્રભુનું પ્રત્યેક અંગ મધુર છે. તેની મધુરતાની ભાવના મનમાં કરીને પ્રભુની અખીલમ્ મધુરમ્ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો જેમ ગદ્ય મંત્રમાં કહ્યું છે તાપ કલેશનો આનંદ તીરો ભાવ્યથઈ ગયો છે. એવા જીવને બ્રહ્મસંબંધ એટલે તે પુરુષોત્તમનો સંબંધ કરાવી તાપકલેશ આનંદનું દાન કર્યું છે આમ પ્રભુના વિયોગનું દુઃખ આનંદરૂપ સ્વરૂપ છે

જ્યારે વિપ્રયોગની સ્થિતિમાં પ્રભુના ભાવાત્મક સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે ત્યારે કીટભ્રમર ન્યાયથી પ્રભુના સ્વરૂપમાં તદાત્મકતા થાય છે પ્રભુના વિયોગનું દુઃખ આશ્વાસ થવાથી રહેતું નથી મનમાં હંમેશાં અખંડ રીતે પ્રભુના સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ થયા છે. આ આનંદ અગણિત છે જ્યારે સંયોગમાં મળતો આનંદ અગણિત નથી કારણ કે સંયોગમાં પ્રભુની એકજ સ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે. સમસ્ત વિશ્વ પ્રભુના સ્વરૂપથી ભરાઈ જાય છે આવા અગણિત આનંદનો અનુભવ કરાવવા માટે જ આપણા પરમ હિતકારી નિત્ય સખા એવા પ્રભુએ વિપ્રયોગનું દાન કર્યું છે તેથી તેના તાપ કલેશને સારી રીતે મનમાં ધારણ કરવો જોઈએ.

અહીં એક શંકા થાય છે કે આપણે જીવ સ્વભાવવાળા છીએ તેથી આપણામાં સ્વાર્થ રહેલો છે માટે આપણે પ્રભુને વિનંતી કર્યા વિના રહી શકતા નથી કારણ કે વિરહ દુઃખનો અનુભવ કરવામાં અને તેને સહન કરવામાં આપણે કાયર છીએ. આ સ્થિતિમાં આપણે વિનંતી કર્યા વિના પ્રભુ પોતાના સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ કેવી રીતે કરાવશે.

*

ઈશ્વરને માત્ર નિવેદન કરવું એ સેવકની ફરજ છે શું કરવું તે તો પ્રભુ જ જાણે ઈશ્વરમાં ન રોકી શકાય એવી આજ્ઞાશક્તિ છે, બ્રહ્મમાં સર્વ થવાનું સામર્થ્ય છે

વીણેલાં મોતી

(1) શ્રી મહાપ્રભુજીના ઠાકોરજી શ્રીનાથજી અને આપણા ઠાકોરજી શ્રી મહાપ્રભુજી. આપણે સેવા કરી શ્રી મહાપ્રભુજીને રીઝવીએ તો જ આપણા ઠાકોરજી શ્રીનાથજી આપણી સાથે વાતો કરે. સીધા શ્રીનાથજીને આપણે કદાપિ રીઝવી ના શકીએ.

(2) જ્યારે શ્રી સ્વામિનીજી અલગ ન બિરાજતાં હોય, એટલે શ્રી ઠાકોરજીના સ્વરૂપમાં જ બિરાજતાં હોય ત્યારે “શ્રીજી” અને જ્યારે અલગ બિરાજતાં હોય ત્યારે “શ્રીનાથજી”

(3) પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રી ઠાકોરજી દ્વિભુજ છે. જે સ્વરૂપો ચતુર્ભુજ છે તેમાં ૦ ભુજાઓ સ્વામિનીજીની છે. સહસ્ર ભુજ પ્રસારી આપશ્રીએ જે અન્નકુટ આરાગ્યો છે, ત્યાં પણ આપશ્રી તો દ્વિભુજ છે, બાકીની ભુજાઓ ભક્તોની છે.

(4) ચતુર્ભુજ સ્વરૂપમાં સ્વામિનીજીની બેભૂજા માત્ર પ્રકટ દર્શન આપે છે બાકીનું શ્રીઅંગ તિરોહીત રહે છે.

(5) સ્વરૂપાસકિત એ પુષ્ટિ માર્ગનો સિદ્ધાંત છે. માહાત્મ્ય વધારવું એ પુષ્ટિમાર્ગનો સિદ્ધાંત નથી.

(6) આપણા માથે જે સ્વરૂપ બિરાજતું હોય તે સ્વરૂપમાં જો ન્યૂનતા જોઈ તો આપણું બધું ધૂળમાં મળી ગયું એમ સમજવું

(7) શ્રી મહાપ્રભુજી સેવક ઉપર સ્વરૂપ પધરાવી આપતી વેળાએ પંચામૃત કરાવી, ઝારી ભરી ભોગ ધરી પોતે પ્રસાદ લેતા આ પુરાવો પ્રત્યક્ષ છે કે શ્રી ઠાકોરજી સાક્ષાત છે, નહિતર આપશ્રી પ્રસાદ કેમ લે ? ફક્ત ત્યારે જ પ્રસાદ ન લેવાય કે જ્યારે અનાચાર દેખાતો હોય, અને જ્યાં અનાચાર હોય ત્યાં શ્રી ઠાકોરજી આરોગે નહિં, અને શ્રી ઠાકોરજીના આરોગે તો પછી આપણાથી કેમ લેવાય ?

(8) શ્રી ઠાકોરજીની બે શક્તિઓ છે, એક ઇચ્છાશક્તિ અને બીજી કૃપાશક્તિ. ઇચ્છાશક્તિથી સૌ જીવોમાં ભાગ્યનું નિર્માણ થાય છેજ્યારે કૃપાશક્તિથી જે ભોગ ભોગવવાના હોય છે તે અલ્પ સમયમાં ભોગવાવી દે છે અને જીવને પોતાના તરફ ખેંચે છે.

(9) એક જીવનો ઉદ્ધાર કરવા માટે તે જીવ જ્યાં હોય ત્યાં શ્રી ઠાકોરજી પધારે છે અને તેની સાથે તેવા થઈને રહે છે. જીવને બે જન્મનો અંતરાય હોય તો આપ પણ બે જન્મનો અંતરાય અંગીકાર કરે છે અને આપણી વચ્ચે તેટલા સમય સુધી આપણા જેવા થઈને બિરાજે છે અને આપણા થકી સેવા લે છે.

(10) ઇન્દ્રે જે વૃષ્ટિ કરી તેને શ્રી ઠાકોરજીએ સેવા માની, કેમ કે આટલું બધું આરોગ્ય, તો જલ પણ એટલું બધું જોઈએ ને?

(11) પ્રભુ તો જીવનું હિત જ કરી રહ્યા છે પણ દુર્ભાગ્યની વાત એટલી જ દે કે જીવને આ વાતની ગમ નથી.

(12) આટલો આટલો પરિશ્રમ શ્રી ઠાકોરજીને પડે છે છતાંય આપ કશું ચિત્તમાં લાવતા નથી એ બધું નિભાવી જાય છે તે શ્રી મહાપ્રભુજીની કાનીથી.

(13) શ્રી મહાપ્રભુજીની કૃપા વગર ક્રિયા વધે, પણ ભાવ તો ના જ વધે. ઠાકોરજી ભલે સાનુભાવ હોય પરંતુ શ્રી મહાપ્રભુજીની કૃપા વગર વ્રજલીલાનો અનુભવ તો ના જ થાય.

(14) જીવ પાસે ઠાકોરજીને બીજું શું નિવેદન કરવાનું હોય તે તો પોતાના પાપનો ભારો અને અપરાધો જ આગળ લાવીને ધરે છે અને અગ્નિસ્વરૂપે શ્રી મહાપ્રભુજી આ બધાં પાપોને તથા અપરાધોને ભસ્મ કરી નાખીને તે જીવને કંચન જેવો બનાવી શ્રી ઠાકોરજી સન્મુખ કરે છે.

(15) શ્રી ઠાકોરજીના શ્રીઅંગ ઉપર શ્રી રામચંદ્રજી કૌસ્તુભ સ્વરૂપે બિરાજે છે શ્રી વામનજી ક્ષુદ્ર ઘંટિકા સ્વરૂપે બિરાજે છે અને શ્રી નૃસિંહજી વાઘનખ સ્વરૂપે બિરાજે છે.

(16) શ્રી રણછોડલાલજી મહારાજે એક વાર એક માજીને પુછ્યું કે “તમારા પગ આટલા જાડા હાથીના પગ જેવા કેમ થઈ ગયા ? તો માજીએ કહ્યું, હું વારંવાર મારા લાલજીની સેવા છોડીને મનોરથમાં દોડતી એ એમને સોહાતુ નહિ તેથી તેમણે આ લીલા કરી છે તેથી હવે મારાથી ચલાતું નથી, પણ લાલજીની સેવા થાય છે.”

વલ્લભજી વલ્લભ જે કહે, ઠગ ઠાકોર ઓર ચોર,
કૃપાદ્રષ્ટિ વલ્લભ કરે, તો હો જાય બેડો પાર
નિર્મળ મનના ભાવથી, રસના રટે યહ નામ,
તે પર સદા પ્રસન્ન રહે, શ્રી વલ્લભ પરમ કૃપાળ

ચાંદીનો વરખ શાકાહારી છે ?

લેખિકા : મેનકા ગાંધી પર્યાવરણ ખાતાના રાજ્યકક્ષાના મંત્રી

અનુવાદ : રૂપેશ શાહ

શું તમે ભોજનના અંતે પાન-મિઠાઈ અથવા સુગંધી સોપારી ખાવાની પસંદ કરો છો? અને જો આ વસ્તુઓ ઉપર ચાંદીનો વરખ લગાડ્યો તો તો શું કહેવું મઝાજ આવી જાયને ! આ ચાંદીનો વરખ બહુ મોંઘો નથી હોતો. ચાંદીનો વરખ વજન ઉપર મળે છે. સામાન્ય રીતે 160 વરખ 100-200 રૂપિયા સુધીમાં મળી જાય છે આથી 1 રૂપિયાનો એક વરખ ગણી શકાય.

હવે તો મિઠાઈ, સુગંધીદાર સોપારી, પાન અને ફુલો ઉપર પણ વરખો લગાડવામાં આવે છે. ક્યારેક તો કોઈ આયુર્વેદિક દવાઓને પણ ચાંદીના વરખ દ્વારા લપેટીને રાખવાનું કહેવામાં આવે છે શું તમને ખબર છે ? આ વરખ કઈ રીતે બને છે ?

બળદના માંસવાળા આંતરડાને ચોપડી જેવું બનાવી તેમાં ચાંદીનાં પતરા મુકીને વરખ બનાવાય છે. બીજા અર્થમાં કહીએ તો બળદને કતલખાનામાં મારી નાંખીને તેના આંતરડા બહાર કાઢીને તરતજ વરખ બનાવવાવાળાને વેચી દેવામાં આવે છે. આ વાત ત્યાં સુધી કહી શકાય કે, બળદના આંતરડા તરતજ વેચી દેવા પડે છે કારણ કે એક દિવસ જુના આંતરડાં કામમાં નથી આવતા તે થોડા કલાકો પછીજ ઢીલા પડી જતા હોય છે.

વરખ બનાવવા માટે આંતરડામાંથી લોહી સાફ કરી, તેના કટકા કરીને આ કટકા એક ઉપર એક ગોઠવીને થપ્પી જેવું (ચોપડી જેવું) બનાવાય છે. પછી આ પુસ્તક જેવા ભાગને કારખાનામાં લઈ જઈને એક એક પત્તા ઉપર હથોડા મારવામાં આવે છે. આવું કરવાથી ચાંદી (અથવા સોનું) પાતળી થતી જાય છે. અને છેવટે વરખનું રૂપ ધારણ કરે છે. બળદના આંતરડા એટલા મજબૂત હોય છે કે લગાતાર હથોડી મારવા છતાં પણ આ આંતરડાને કાંઈજ નથી થતું, અને તેની અંદર રખાયેલ ચાંદીનું પતરૂ પણ આડું અવળું થતું નથી પરંતુ લગાતાર હથોડા મારવાથી બળદના થોડા ભાગ વરખમાં ભળી જાય છે.

ત્યાર બાદ આ વરખ મીઠાઈવાળાઓ પાસે કે મીઠી સોપારીવાળા પાસે વેચાઈ જાય છે. જ્યાં જ્યાં વરખનું ઉત્પાદન થોડા પ્રમાણમાં થતું હોય છે ત્યાં વરખને મંદિરોમ વેચવામાં આવે છે. જ્યાં વરખને પ્રસાદ રૂપે ચઢાવાય છે. આ વરખ ગંદી વસ્તુ તો દે જ. માંસાહારી પણ છે. માંસ ખાવાવાળાઓ પણ આંતરડા નથી ખાતા. પરંતુ આ વરખ સોપારી અને મીઠાઈને માંસાહારી બનાવી દે છે.

થોડા વર્ષો પહેલાં ઇન્ડિઅન એર લાઇન્સને આ વાતની ખબર પડી કે, વરખ શાકાહારી નથી ત્યારથી તેઓએ તેનો ઉપયોગ ભારતીય વિમાનમાં પીરસવામાં આવતી મીઠાઈઓ ઉપર બંધ કરી દીધો.

(ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિઆ, મહિલા ટાઇમ્સ પૂર્તિ તા 3-2-90-5ના સૌજન્યથી)

પૂ.પા.ગો. 108શ્રી અનિરુદ્ધલાલજી મહારાજ
(માંડવી-હાલોલ) દ્વારા પ્રેષિત

કૃપાનું ફળ

(1) રક્ષારૂપી અનુગ્રહ

એક વખત જગન્નાથ જોષી બહારથી આવતા હતા, ત્યારે એક રજપૂત ગરાસિયાએ પાછળથી તેમના પર તલવાર ઉગામી. ત્યારે સાક્ષાત્ શ્રીઠાકોરજીએ પાછળથી પધારી, તલવાર પકડી લીધી. સાથે સાથે શ્રીમુખથી આજ્ઞા કરી : આને ન માર. જગન્નાથ જોષીને શ્રમિત થયેલા શ્રીઠાકોરજીનાં દર્શન થયાં. પ્રભુને પરિશ્રમ થવાથી તેમને ઘણો ખેદ થયો.

(2) કૃપારૂપી અનુગ્રહ

(અ) અલૌકિક સામર્થ્યની પ્રાપ્તિ

શેઠ પુરુષોત્તમદાસ એક દિવસ મંદિરવસ્ત્ર કરતા હતા એટલામાં તેમના પુત્ર ગોપાલદાસ સ્નાન કરી, અપરસમાં ત્યાં આવ્યા તેમને વિચાર આવ્યો – પિતાજી હવે વૃદ્ધ થયા છે હવે સેવાનો બધો ભાર હું ઉઠાવી લઉં તો સારું. શેઠ પુરુષોત્તમદાસે પુત્રના મનની આ વાત જાણી. તેમણે પુત્રને નજીક બોલાવીને કહ્યું : ‘ભગવદીય પર કાળનું જોર ચાલતું નથી ભગવદીય સદા યુવાન રહે છે; છતાં શરીરની અવસ્થાને માન આપવું પડે.’ આમ કહી, તેમના યુવાન સ્વરૂપનાં અલૌકિક દર્શન પુત્રને કરાવ્યાં

સેવામાં પ્રાપ્ત થતું આ ‘તનુ-નવત્વ’ (અલૌકિક સામર્થ્યવાળો દેહ) ભગવાનની કૃપાનું ફળ છે. ઘણાં ભગવદીયોને આજે પણ અનુભવ છે કે ગમે તેવી માંદગીમાંય સેવામાં ન્હાતાંની સાથે સ્વસ્થતા આવી જાય.

(બ) કાળ પર વિજય

બાળ વિધવા એક બાઈ સેવા કરતાં કરતાં વૃદ્ધ થયાં તેમને લેવા એક દિવસ કાળ આવ્યો. અન્નકુટ પહેલાંના દિવસ હતા. તે બાઈએ યમદેવને જોયા. તેમણે કહ્યું : ‘અન્નકુટનો ઉત્સવ માથા પર છે, હું નહીં આવી શકું.’ યમદેવ ખાલી હાથે પાછા ફર્યા. અન્નકુટ પછી ફરી આવ્યા. માજીએ કહ્યું : ‘હવે પ્રબોધિનીનો ઉત્સવ આવશે.’ આમ આઠ વખત યમરાજાને તેમણે પાછા મોકલ્યા.

(૩) પ્રવેશરૂપી અનુગ્રહ

(ક) એક વખત શ્રીમહાપ્રભુજી મથુરાના બજારમાંથી પધારતા હતા એક કંસારો વેપાર માટે ઘણી મૂર્તિઓ બનાવી, દુકાનમાં ગોઠવતો હતો. તેમાં નાની-મોટી લાલનની મૂર્તિઓ પણ હતી, તો શ્રીમદનમોહનજીની મૂર્તિઓ પણ હતી ચતુર્ભુજ મૂર્તિઓ પા હતી. શ્રીમહાપ્રભુજીએ તેમના તરફ દ્રષ્ટિ કરી કહ્યું : ‘વાહ, સુંદર ભગવત્મંડળી ભેગ થઈ છે ને !’ આમ કહી, આપ આગળ પધાર્યા. દ્રષ્ટિ માત્રથી બધી મૂર્તિઓમ ભગવત્પ્રવેશ થયો. બધાં સ્વરૂપો શ્રીમહાપ્રભુજી પાસે પધાર્યા અને આજ્ઞા કરી : ‘પુષ્ટિમાર્ગમાં અમારી સેવા કરો.’

(ખ) ફૂલઘરમાં માળાનાં ફૂલ પરોવતાં શ્યામદાસે જોયું કે બધાં ફૂલો ગોપીજનો બન ગયાં છે. તેમણે શ્યામદાસને આજ્ઞા કરી : ‘તું માળા બનાવે છે તે ફૂલો અમારું સ્વરૂપ છે. અમે તારા ભાવથી પ્રસન્ન થઈ, શ્રીગુસાંઈજીની કાનિથી તને દર્શન આપીએ છીએ’

(ગ) કૃષ્ણદાસ મેઘને બદ્રીનારાયણ જતાં પર્વતની ટોચ પરથી ગબડી આવતી હજારો મણની શિલાને એક હાથથી રોકી હતી. ત્રણ રાતદિન વ્યાસાશ્રમ પાસે સતત ઊભા રહ્યા હતા. હાથમાં અગ્નિ ધારણ કર્યો હતો. રાતમાં ગંગાસાગર તરી મમરા લઈ આવ્યા હતા.

(ઘ) ચાચા હરિવંશજી જમુનાજી પર ચાલી મથુરાથી ગોકુળ ગયા હતા

(ચ) આગ્રાનાં એક વૈષ્ણવ બહેને, ઘેર આવેલા વ્રજવાસીની ગૌમુખી જે ગોકુળમાં રહી

ગયેલી, તે હાથ લંબાવી ગોકુળમાંથી મેળવી આપી.

(4) અભિવૃદ્ધિપી અનુગ્રહ

(ક) શ્રીમહાપ્રભુજીએ માધવદાસને કહ્યું : ‘ગામમાં જેટલા વૈષ્ણવ હોય, તેમને પ્રસાદ લેવા બોલાવી લાવ.’ માધવદાસે કહ્યું, ‘પ્રસાદ તો થોડો છે અને ગામમાં વૈષ્ણવ ઘણા છે.’ શ્રીમહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી, ‘પ્રસાદ કદી ઘટે નહીં.’ બધા વૈષ્ણવોને શ્રીમહાપ્રભુજીએ સ્વયં પાતળ ધરી બધાંએ ધરાઈને પ્રસાદ લીધો, છતાં થાળ ભરેલો રહ્યો.

(ખ) શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞાથી પાંચ શેર દૂધની ખીરનો પ્રસાદ ચતુરા નાગા અં તેમના સેંકડો સાધુઓને લેવડાવ્યો પછી બધા વૈષ્ણવોએ પણ ધરાઈને પ્રસાદ લીધો. ત્યાર બાદ વનમાં વાંદર, મોર આદિ બધાં પશુ-પક્ષીઓને ખીર ખવડાવી; છતાં ખીર હતી, તેટલી જ રહી.

(5) પોષણપી અનુગ્રહ

(ક) પોષણ : દામોદરદાસજીને શ્રી મહાપ્રભુજી ત્રીજા દિવસે દર્શન આપતા. ક્યારેક ત્રીજા દિવસે દર્શન ન થાય તો દામોદરદાસજીના પેટમાં પીડા થતી પછી દર્શન થતાં, તત્કાળ પીડા નાશ પામતી.

(ખ) ઊત્તિ-સદભાવના : વ્રજવાસીએ વિચાર્યું, શ્રીગુસાંઈજી બધાંને સેવા પધરાવી દે છે, તેમ મને ‘પરે’ ઠાકુર આપ્યા. તેણે ભંડારી પાસે જઈ બે સીધાં માગ્યાં પછી બિલછું કુંડ પર જઈ રસોઈ કરી. બે સરખી પાતળો પીરસી. પછી ‘પરે’ને બોલાવવા બૂમે પાડી. શ્રીગોવર્ધનનાથજી જલદી પધાર્યા.

(ગ) અસદભાવના : (ક) એક બાઈએ જમીન માપનારને કહ્યું : બેટા, તેં મને જિવાડી. આ સાંભળી તેના ઘેર બિરાજતા શ્રીઠાકોરજી અપ્રસન્ન થઈ, શ્રીગુસાંઈજીના ઘેર પાછા પધાર્યા.

(ખ) એક દિવસ દામોદરદાસ રાજભોગ ધરી, શય્યામંદિરમાં ગયા ત્યાં બિલાડીએ કરેલો બગાડ જોયો. આથી તેમના મનમાં આવ્યું કે શ્રીઠાકોરજી પોતાની શય્યા પર સાચવતા નથી. ત્યારે ભોગમંદિરમાં ચોકી પર ધરેલા રાજભોગના થાળને શ્રીઠાકોરજીએ લાત મારી ગબડાવી દીધો અને દામોદરદાસને પૂછ્યું: ‘સેવક તું છે કે હું છું?’

(ગ) જગન્નાથ જોશીને રાજભોગ ધર્યા પછી વિચાર આવ્યો કે શ્રીઠાકોરજી વાઘો ધરીને આરોગે, તો થાળ છોવાઈ ન જાય ? આથી શ્રીઠાકોરજીએ થાળને લાત મારી ગબડાવી દીધો.

(5) મન્વંતરરૂપી અનુગ્રહ

(ક) વીરબાઈ પ્રસૂતિમાં હતાં શ્રી ઠાકોરજીની સેવા કરનાર કોઈ ન હતું. શ્રી ઠાકોરજીએ આજ્ઞા કરી : તું મારી સેવા કર

(ખ) માધવદાસને કાબુલમાં તેમની દુકાને સાંજે ગોચારણ કરી પાછા પધારત શ્રીનાથજી રોજ સાક્ષાત્ દર્શન આપતા.

(6) આશ્રયરૂપી અનુગ્રહ

(ક) તુલસીદાસજીને નંદદાસજીએ કહ્યું: ‘ગિરિ રુચે તો બસોં શ્રીગોવર્ધન,
ગામ રુચે તો બસોં નંદગામ

તો તમે ખરા વૈષ્ણવ !!!

દુર્વાસાનો અવતાર બનીને તમે પુત્રને સેવા કરવા દો નહિ અને પછી એ બીજાનું ભજન કરવા લાગે ત્યારે તમે ચિંતા કરો કે કળિકાળ આવી ગયો. છોકરા મા-બાપનું કહ્યું માનતા નથી, તેથી અમારા ગયા પહેલાં મહારાજની ગ્વામંડલીમાં ઠાકોરજી પધરાવવા પડશે અથવા ટ્રસ્ટ બનાવવું પડશે ! ઠાકોરજીનું ટ્રસ્ટ બનાવો એટલે વાત

જ બધી ચોપટ થઈ ગઈ. આપણા બાળકોને મરતા પહેલાં અનાથાલયમાં જમા કરાવવા પડશે તેવી જાતની જ અસ્થિર ચિત્તવૃત્તિ ! મરતા પહેલાં ટ્રસ્ટ બનાવીને જશું જેથી ઠાકોરજી ભૂખે ના મરે ! અરે ! તમારા ઠાકોરજી તમારા ભોગના ભૂખ્યા જ નથી, એ તો ભાવના ભૂખ્યા છે

તમે તમારા છોકરાનાં એ સંસ્કાર રેડી નથી શક્યા કે તમારા છોકરા જેટલા તમારું સંપત્તિને ચાહી રહ્યા છે એટલા જ તમારા ઠાકોરજીને ચાહે ! છોકરામાં સંપત્તિ લેવાનું લાલસા તો પેદા થઈ ગઈ પણ તમારા ઠાકોરજીની સેવા કરવાની લાલસા તમારા છોકરામાં તમે કેમ પેદા કરી ના શક્યા ? કેમ કે છોકરાઓ ચતુર છે ! તેમણે જોયું કે – તમારી લાલસા સંપત્તિમાં જ વધારે છે ઠાકોરજીમાં વધારે નથી ! એટલે તેમને થયું કે – આ તો ઘડપણની ઘેલછા છે. અમેય ઘરડા થઈશું ત્યારે ગુરૂમહારાજને ત્યાં જઈને ઠાકોરજી પધરાવી લઈશું, અત્યારથી જ ભાંજગડમાં શું કામ પડીએ ?

તમે જેટલા ઉમળાકાથી તમારી સંપત્તિની જાળવણી અને મેનેજમેન્ટ માટે તમારા છોકરાને તૈયાર કરો છો તેટલા ઉમળાકાથી ઠાકોરજીની સેવા માટે કેમ તૈયાર નથી કરતા ? મહાપ્રભુજી આપણાથી એ અપેક્ષા રાખે છે કે સેવા આપણે એવી રીતે કરીએ કે જેમ સંપત્તિનો વારસો લેવાની છોકરાઓને પ્રબળ ઇચ્છા થાય છે તેમ એ આપણને કહે કે અમને સેવા પધરાવી દો, સંપત્તિ ભલે ના આપતા, તો તમે ખરા વૈષ્ણવ !! તારા સંગનો રંગ ના લાગે ત્યાં લગી તુંકાયો.

સેવાનો પ્રકાર

પેષક : ઠા. પોપટલાલ ત્રીકમજીભાઈ બીલખા (સૌરાષ્ટ્ર)

(ગતાંકથી ચાલુ)

પોતાના ઘરમાં સ્વચ્છ જગ્યાએ નાનું મંદિર બનાવી અગર કબાટ કે ઝાંપીજીમાં સવ પ્રમાણે પધરાવી, સિંહાસન, ચોકી, સુખ શય્યા વગેરે સિદ્ધ કરવું. પ્રથમ સિંહાસન બનાવી ઉપર શ્રી પ્રભુના સ્વરૂપને અગર ચિત્રજીને પધરાવી શકાય તેવી ચરણ ચોકી (લાકડાનું અંદર રૂ ભરી મખમલથી મઢી લેવું.) તે ઉપર કોમળ મલમલ કે બીજું શ્વેત

વસ્ત્ર બિલાવવું આ બધી સગવડ ના હોય તો એક કબાટ કે તાકામાં નાની ચોકી કે પાલખામાં રૂ ભરેલી રેશમી ગાદી બિલાવી, ઉપર ઘોળું કોમળ વસ્ત્ર પાથરવું. ચિત્રજી કે સ્વરૂપ પધારી શકે, તેવી શૈયા બનાવરાવી ઉપર સુંવાળી ગાદી બે બીલાવી નાનું ઓશીકું કે ગાલમસુરિયાં વગેરે રાખી, ચોકી પાલખો અને શય્યા રહે તેવી સવડ નાના તાકામાં ઉપર નીચે માળામાં કે સાથે રાખવી ઉપર પ્રમાણે વૈષ્ણવો પાસેથી સમજી મંદિર બનાવરાવી પછી સેવા નિત્ય નિયમ શક્તિ અને સમય પ્રમાણે કરવી

નિત્ય સેવા પ્રકાર : મંદિર કે કબાટને રજ કાઢી વસ્ત્રથી લુંછી બુહારી કરી શ્રી ઠાકોરજીને બિરાજવાનું સિંહાસન વગેરે હોય તે ઉપર શુદ્ધ કરી વસ્ત્ર બિલાવી પાસે કટોરીમાં મંગલભોગ ધરી ત્રણ તાલીઓ પાડી પ્રભુને જગાવવા ઝારીજી ભરતા હોય તો પ્રથમ ભરી મુકવી તકિયા ઉપર સુંવળું મલમલનું મુખ વસ્ત્ર(નાનો ટુક) ગડી વાળી મુકી પ્રભુને જગાવી પધરાવવા ટેરો કરી અગર કબાટ બંધ કરી કે વસ્ત્ર બિલાવી થોડીવાર જપ પાઠ કરવા પા કલાક બાદ ભોગ સરાવી. ચિત્રજી હોય તો સ્નાન નહીં, સ્વરૂપ હોય તો સ્નાન કરાવવું અગર ભાવનાથી સ્નાન કરાવી, આભરણ ધરવાં પ્રથમ નેત્ર ચિબુદ્ધ ધરી ચિત્રજીને વાગો રૂતુ અનુસાર ધરવો એટલે જન્માષ્ટમી ઉપર કેસરી સુતરાઉ રાધાષ્ટમી સુધી તે પ્રમાણે, દાનમાં દાનનાં કે વિવિધરંગનાં નવરાત્રમાં છાપાનાં ફરત ફરતી, રાસમાં ઘોળા તાંસનાં પુનમ સુધી એકાદશી દશહરાથી આરંભી પછી જરી કે વિવિધ રંગ તાંસનાં, દિવાળી બાદ તે પ્રમાણે ગોપાષ્ટમીથી રેશમી, ગુરુદેવનો કે ભગવાનનો જન્મોત્સવ કે પાટોત્સવ હોય ત્યારે કેસરી, શ્રી ગોકુલનાથજીના મહોત્સવમાં કેસરી, શ્રી ગુસાંઈજીના ઉત્સવમાં રેશમી કેસરી ધનુર્માસમાં વારાફરતી અમાસે વગેરે વસંતથી હોળી સુધી ઘોળાં મલમલનું હોળીથી ફાગણ અમાસ સુધી જરીનાં, ચૈત્ર સુદી 1 થી 9 સુધી છાપાનાં પછી લાલ લીલાં વગેરે શ્રી મહાપ્રભુજીના ઉત્સવ ઉપર કેસરી મલમલનાં અક્ષય તૃતિયાથી રથયાત્રા સુધી ઘોળા મલમલનું કસુંબા છઠથી લાલ અષાઢની પુનમથી રંગ બે રંગી શ્રાવણમાં વિવિધ રંગનાં પવિત્રા બારસર્થ કિનખાબનાં પછી કેસરી વગેરે વસ્ત્રો ધરવાં આભરણમાં શિયાળામાં સોનાનાં હીરાનાં ઉષ્ણકાળ વૈશાખ જેઠમાં મોતીનાં જન્માષ્ટમી વગેરેમાં બધાજ શૃંગાર પુર્ણિમાં પાંચ

અમાસ એકાદશીએ મુગટ ચૈત્રની પુનમથી સ્નાન યાત્રા સુધી મુગટ નહિ

તે બદલ ટીપારો મુગટનો બીજે દિને ટીપારો તેને બીજે દિને શહેરો બાકીના દિને પાગચંદ્રિકા જન્મોત્સવે કુલેહ મોરપીછ ચંદ્રિકા વગેરે અનુભવીથી જાણી શુંગાર કરવ શુંગાર ઉપર ગુંજામાલા ધરવી મોરપીછ ગુજામાલા એ ગોપમાલકના ભાવના પ્રિય શુંગાર છે મોરપીછ કામને જીતનાર મોર અને શ્રી કૃષ્ણ છે તે ભાવથી છે ગુંજામાલા ઘોળાં વિરહભાવના રાતાં સંયોગ ભાવનાનાં છે.

- દાદા પોપટભાઈ ત્રિકમભાઈના સદૈન્ય જયશ્રી કૃષ્ણ

શ્રી હરિરાયજી મહાપ્રભુજી

સં પાદક : પ્રો. જીવનલાલ છ. જોશી રાજકોટ

શિક્ષા પત્રકના સર્જક શ્રીમહાપ્રભુજીની પાંચમી પેઢીએ પ્રાકટય પ્રાકટય સ્થાન શ્રીમદ્ ગોકુલ, શ્રીગુસાંઈજીના રસાત્મક અને ભાવાત્મક ચર્વિત તાંબુલનું સ્વરૂપ પ્રાકટ સંવત (બેમત) 1645, 1647. નિત્યલીલા પ્રવેશ સંવત (બેમત) 1772, 1775. પિતાશ્રી કલ્યાણરાયજી (પ્રા.સા. 1625) માતુશ્રી જમનાવહુજી પત્નિ સુંદરવંતા વહુઃ (એમનું રચેલ ચિંતનનું ઘોળ “નંદન નંદન સખિ ! સુંદર વહાલો, ચિંતન તેનું કરીએજી” શ્રીવલ્લભ સૃષ્ટિ હોંશે હોંશે ગાય છે)

પુત્ર ચાર (1) શ્રી ગોવિંદજી (2) શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી (3) શ્રી છોટાજી (4) શ્રી નોરાજી લઘુભ્રાતા શ્રી ગોપેશ્વરજી સેવા સ્મરણાદિના રસિયા. સંસ્કૃત શિક્ષાપત્રના વ્રજ ભાષામાં ટીકા કરનાર.

માલા તિલક રક્ષક શ્રીગોકુલનાથજી (પ્રા. સં. 1608) શ્રીમદ્ ગોકુલમાં નિકુંજ નાયક શ્રીનાથજીના સાનિધ્યમાં શ્રીહરિરાયજીને બ્રહ્મ સંબંધ (નામ અને નિવેદન બંને) આપનાર. શ્રીમહાપ્રભુજીનું રાજસ સ્વરૂપ સંયોગાત્મક ધર્મી સ્વરૂપ

શ્રી હરિરાયજી મહાપ્રભુજી-શિક્ષા પત્રના સર્જક, શ્રી ગોકુલનાથજી કથિત આચાર્ય શ્રી

વલ્લભના 84 નિર્ગુણ અને શ્રી વલ્લભ નંદન શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીના 252 (સગુણ 84 સાત્વિક, 84 રાજસ અને 84 તામસ) વલ્લભી વૈષ્ણવ જનની ત્રણ જન્મની વાર્તાના ભાવ પ્રકાશનાર. શ્રીમહાપ્રભુજીના ષોડશ ગ્રંથાદિના શ્રી ગુસાંઈજીના સંસ્કૃત ગ્રંથાદિકં આલોચક વિવૃત્તિકાર-ટીકાકાર સાંપ્રદાયિક સેંકડો સંસ્કૃત ગ્રંથાદિના અને જી ભાષાદિના પદાદિના સર્જક (પદોમાં 'રસિક' છાપવાળા)

અત્યારે ડાકોરમાં જે શ્રી રણછોડરાયજીનું ભવ્ય મંદિર છે તે શ્રીહરિરાયજી દ્વારા સોમના સીસાના ગારાના પાયાથી સિદ્ધ થયેલું અને તેમાં વૈદિક અને પુષ્ટિમાર્ગની રીત અનુસાર પાટ બેસાડવામાં આવ્યા હતા તે અદ્યાપિ પર્યંત બિરાજે છે. એમનો પાટોત્સવ દર વર્ષે ધામધૂમથી ઉજવાય છે એ બધો યશ શ્રીહરિરાયજીને.

પુષ્ટિમાર્ગ બીજાં વધારે પચાસ વરસ ભૂતલ પર બિરાજે એવો એમનો મનોરથ શ્રી ગોકુલનાથજીની આજ્ઞાથી એમના જન્મ દિવસે, શ્રીનાથજીને કુલ્હે અંગીકાર કરાવવા કુલ્હે સિદ્ધ કરનાર સોની પરમાનંદ દ્વારા સિદ્ધ થયો હતો. શ્રીનાથજી અને શ્રીગોકુલનાથજીની પ્રસન્નતાથી અસીમ કૃપા કટાક્ષથી.

શ્રી હરિરાયજી મહાપ્રભુજી પુર્વાવસ્થામાં બાલ્યા વસ્થામાં યુવાવસ્થામાં અલૌકિક ઐશ્વર્યાદિ છ ગુણ સંપન્ન, છ ધર્મ સહિત, પુર્વદલ સંયોગાત્મક ધર્મી સ્વરૂપે અને ઉત્તરાવસ્થામાં વૃદ્ધાવસ્થામાં ઉત્તરદલ વિપ્રયોગાત્મક ધર્મી સ્વરૂપે બિરાજતા હતા પોતાના કૃપાપાત્ર અને અનન્ય અંતરંગ નિજજનને તેવા સ્વરૂપે દર્શન આપતા હતાં. હજીએ તેવા સ્વરૂપે બિરાજે છે ને દર્શન આપે છે.

શ્રી હરિરાયજી મહાપ્રભુજી-મહાકારુણિક શ્રીમહાપ્રભુજીનું સાત્વિક સ્વરૂપ માલા તિલક રક્ષક રક્ષક શ્રી ગોકુલનાથજીનું રાજસ સ્વરૂપ અને દશદિગંત વિજયી શ્રી પુરુષોત્તમજીનું તામસસ્વરૂપ છે. ત્રણે સ્વરૂપ સંયોગાત્મક અને વિપ્રયોગાત્મક ધર્મી સ્વરૂપ છે.

શ્રી હરિરાયજીના નામ પછી મહાપ્રભુજી અને શ્રી યમુનાજીના નામ પછી મહારાણીજી

એ નામ શ્રી વલ્લભી સૃષ્ટિમાં વપરાય છે પ્રસિદ્ધ છે, પ્રચલિત છે. એ આ રીતે બોલાય છે શ્રી હરિરાયજી મહાપ્રભુજી, શ્રી યમુનાજી મહારાણીજી.

શ્રી હરિરાયજી મહાપ્રભુજી પોતાના સ્વરૂપમાં, પોતાના મુખારવિંદમાં જમણી બાજુએ શ્રી ચંદ્રાવલીજી શ્રી ગુસાંઈજી સ્વરૂપે, ડાબી બાજુએ શ્રી સ્વામીનીજી શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વરૂપે અને મધ્યમાં નિકુંજ નાયક શ્રીનાથજી સ્વરૂપે નિજજનને દર્શન આપે છે. આપવાં હોય ત્યારે કોઈક કોઈકવાર મધ્યમાં, ડાબી જમણી બાજુ શ્રી યમુનાજી મહારાણીજી સ્વરૂપે શ્યામા-પ્રિયા સ્વરૂપે, ભગવત્સ્વરૂપે આપે છે.

શ્રી હરિરાયજી મહાપ્રભુજીની સાત બેઠકો ભૂતલ ઉપર બિરાજે છે. તેમાંની એક શ્રીમદ્ ગોકુલમાં, ત્રણ રાજસ્થાનમાં અને ત્રણ બેઠકો ગુજરાતમાં બિરાજે છે

શ્રી નાથદ્વારામાં શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીનાં મંદિરમાં પૂર્વદલ સંયોગાત્મક ધર્મી સ્વરૂપ.

(1) શ્રીમદ્ ગોકુલમાં બાલ્યાવસ્થા, કુમારા વસ્થા, યુવાવસ્થા પૂર્વદલ સંયોગાત્મક ધર્મી સ્વરૂપ.

(2) શ્રી ખિમનોરમાં વૃદ્ધાવસ્થામાં ઉત્તર દલ વિપ્રયોગાત્મક ધર્મી સ્વરૂપ

(3) જેસલમેરમાં શ્રી ગિરિધારીજીના મંદિરમાં

(4) ડાકોરમાં શ્રી રણછોડરાયજીની સન્મુખ ગોમતી તટે. ત્યાં બિરાજી પોતાના નાનાભાઈ શ્રી ગોપેશ્વરજી માટે શિક્ષાપત્ર લખવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો અને જેમ જેમ લખાતા જાય તેમ તેમ વિશ્વાસપાત્ર વ્રજવાસી સાથે મોકલતા હતા.

(5) સાવલી ગામની બહાર તળાવને કિનારે

(6) જં બુસણામમાં તળાવના કિનારા ઉપર.

શ્રીનાથજીનાં શ્રીધ્વજજીનો મહિમા

સં કલન – પ્રા. ગોપાલ શં. શાહ (આણંદ)

“ધ્વજસ્ય સ્થાપન ભક્તાનામ્ નિર્ભયવાસાર્થમ્ આ પ્રમાણે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ શ્રી સુબોધિનીજીમાં આજ્ઞા કરેલ છે શ્રી સ્વામીનીજીના ચરણકમળમાં ધ્વજજીનું સ્થાપન ભક્તોના નિર્ભયાવાસ માટે છે. શ્રી ઠાકોરજી ભક્તનું રક્ષણ કરે છે અને તેના હૃદયમાં બિરાજે છે. આવા જ ભાવનું એક પદ એક ભગવદીયે બનાવ્યું છે.

ષષ્ઠચિન્હ જો ધ્વજ બિરાજે, ભક્તજન કે ભય હરે,
શિષ બાંધે નિશંકડોલે, અરુહૃદય બિચ હરફરે.

યુગલ સ્વરૂપના ચરણ કમળમાં બિરાજતા શ્રીધ્વજજી ભક્તોને નિર્ભય કરી ભક્તોના ભયને હરે છે.

શ્રીનાથજી, શ્રી ગોવર્ધનનાથજી સ્વરૂપ વ્રજમાં શ્રી ગીરીરાજ પર્વતની એક કંદરામાં પ્રકટ થયા છે. શ્રી ગિરિકંદરામાંથી પરમાત્માનું તે સ્વયંસિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ થયું તેમને વૈષ્ણવો શ્રીનાથજી દેવદમન-નાગદમન અને ઈન્દ્રદમન શ્રી આચાર્યજી જ્યારે વ્રજમાં પધાર્યા ત્યારે આપશ્રીએ આ સ્વરૂપનું નામ શ્રી ગોવર્ધનનાથજી ધર્યું વૈષ્ણવો “શ્રીનાથજી” કહેવા લાગ્યા. શ્રીનાથજી શબ્દોમાં ત્રણ શબ્દો છે.

‘શ્રી’ એટલે શ્રી સ્વામિનીજી. લક્ષ્મીજી, શોભા કે રૂપ

‘નાથ’નો પ્રચલિત અર્થ સ્વામિ થાય. બીજો અર્થ નાથનાર, વશ રાખનાર. અને ત્રીજો અર્થ ઉપતાપક (જે વારંવાર દઝાડતો હોય (આપણને વિહવળ કરનાર) વળી પોતાના અધિકારનો ઉપયોગ કરી આપણા મનને મુઝવતો હોય તે પણ ‘નાથ’ કહેવાય. ચોથો અર્થ થાય ‘જી’ એ માનવાચક છે.

ટૂંકમાં

શ્રીનાથજી શબ્દનો અર્થ – ભક્તોને વશ રાખી, ભક્તોના મનોરથો પૂર્ણ કરનાર વ્રજના

અધિપતિ

શ્રીનાથજીએ સ્વેચ્છાથી સં 1556માં અંબાલાના પૂર્ણમલ ક્ષત્રીયનેસ્વપ્ન દ્વારા નવું મંદિર સિદ્ધ કરવાની આજ્ઞા કરી જો કે શ્રી આચાર્યજીએ ગિરીરાજ ઉપર નાનું મંદિર બનાવી શ્રીનાથજીને તેમાં પધરાવ્યા હતા, અને રામદાસ મુખીયાજી દ્વારા ભોગ ધરાવાની અને ઇતર સેવા પ્રણાલીની શરૂઆતતો કરી જ હતી, છતાં શ્રીજીએ સ્વેચ્છાથી બીજું વિશાળ મંદિરબનાવવાની પૂર્ણમલને આજ્ઞા કરેલી બંને વ્રજમ આવ્યા, શ્રી આચાર્યજીની આજ્ઞા લઈ મંદિરનો નકશો ત્રણ વખત બનાવ્યો પરંતુ ત્રણ વખત શિખરબંધી મંદિરનો નકશો થયો તેથી ભગવદિચ્છા માની શિખરબંધ મંદિરન આજ્ઞા આપે આપી.

સં. 1556 વૈશાખ સુદી તૃતિયાના દિવસે મંદિર બનાવવાની શરૂઆત કરી 1576ના વૈશાખ સુદી તૃતિયાના દિવસે મંદિર તૈયાર થયું મંદિરના ટોચ ઉપર કળશ, શ્રી સુદર્શન ચક્ર અને સાત વિવિધ રંગની ધ્વજાઓ ફરકતી હતી.

ગૌ કૃષ્ણાવતી વહુજી મહારાજશ્રીને વિવિધ રંગી સાતેય ધ્વજાનું નીચેના ભાવાત્મક વર્ણન કર્યું

સાખી

સાત ધ્વજા સાત રંગની, સહુના જુદા રૂપ

શું સામર્થ્ય ગુણ બરણીએ, ભાવ છે અધિ અનૂપ

ઘોળ

એક કળશ કહીએ શિખર ગિરીરાજ

અરે દર્શન કરતાં સર્વા સહુ કાજ,

અરે છપરા કરીએ ગોર્વધન રૂપ

અરે હાંરે ત્યાં બિરાજે ગોકુલ ભૂમ(1)

અરે મેઘશ્યામ ધ્વજા પ્રાણનાથ રે
અરે પીળી પ્રાણ પ્રિયાજીની સાથ,
અરે શ્યામ યમુનાજીના મન મોહ,
અરે હાંરે શ્વેત ધ્વજા ચંકાવેલ સોહે (2)

અરે રાધા સહચરીજીની લીલા રા,
અરે સોસની કહી તે કહીએ ગિરીરાજ,
અરે અનુરાગ હરિ બ્રજબાલા,
અરે હાંરે જોણે વશ કીધા છે નંદલાલ (3)

- (1) મેઘશ્યામ ધ્વજા – શ્રીનાજીના ભાવથી
- (2) પીળી ધ્વજા – શ્રી સ્વામિજીના ભાવથી
- (3) સ્યામ ધ્વજા – શ્રી યમુનાજીના ભાવથી
- (4) સફેદ ધ્વજા – શ્રી ચંદ્રાવલિજીના ભાવથી
- (5) લીલી ધ્વજા – શ્રી રાધાસહચરીજીના ભાવથી
- (6) જાંબલી ધ્વજા (સોસની) ધ્વજા – શ્રી ગિરીરાજના ભાવથી
- (7) ગુલાબી ધ્વજા – ગોપીજનોના ભાવથી
- (8) આ ધ્વજા ઉપર ફરફરે છે અને શ્રીજી નીચે મંદિરમાં બીરાજે છે, મતલબ, ધ્વજાજી સ્વરૂપ આ અંતરંગ સ્વામીનીજીઓએ શ્રીજીને વશ કરીને મંદિરરૂપ પોતાની અખંડ ચોકી કરે છે.

શ્રી ધ્વજાજી રૂપમાં શ્રી સ્વામિનીજી સહિત બધા યુગોના શ્રી સ્વામિનીજીઓ બીરાજે છે અને ભૂતળ ઉપરના પોતાની નિકુંજના અનેક કાળથી વિખૂટા પડેલા જીવોને શ્રીજીનાં દર્શન માટે આવવાનો સંકેત કરી રહ્યા છે. અને તેથી જ શ્રી નાથદ્વારામાં વિવિધ પ્રકારના ભક્તોના સમૂહના અવિરત દર્શન થાય છે. આ સિવાય બીજા પણ અનેક ભાવ છે.

ભક્તવત્સલ પ્રભુ અજબ કુંવરબાઈના મનોરથો પૂર્ણ કરવા વ્રજ પ્રદેશમાં મેવાઃ
પધાર્યા, અજબ કુંવરબાઈના સ્થાનમાં ચાર ચોકવાળું મંદિર સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું અં
સં. 1728 માં શ્રીજી ત્યાં બીરાજ્યા.

‘ચાર ચોકઠાઓ મંદિર બનાયો, આમ બિરાજો વ્હાલો છપર ધરી.’ ભક્ત કવિશ્રી
સુરદાસજીએ પણ ગાયું છેકે,

દીઠો કળશ એક અપાર, સકલ બ્રજકો સાર,

યામે મૃગરિપૂ નકીવાર ॥1॥

ધર્યો ચક્ર સંવારિ તાપર, વક્ર જાકી ધાર,

બીત ધ્વજા ફરહરાત તાપર, “ચુર” બલ બલિહાર ॥2॥

આમ શ્રી સુરદાસજીના પદ મુજબ સિંહાડ (નાથ દ્વાર)ના નિજ મંદિર પર સકળ વ્રજના
સારરૂપ સિંહાડ (નાથ દ્વાર)ના નિજ મંદિર પર સકળ વ્રજના સારરૂપ સુંદર કળશ
બિરાજે છે. આજુબાજુ ફરતી સિંહની વાડ છે. બાજુમાં શ્રી સુદર્શનચક્ર બિરાજે છે, અને
તેના ઉપર શ્રી ધ્વજાજી ફરફરી રહ્યા છે અને આવા સુંદર દ્રશ્યનું વર્ણન કરતાં શ્રી
સુરદાસજી ન્યોછાવર થઈ જાય છે.

શ્રી ધ્વજાજી અને કળશ ચાર ચોકના મધ્યમાં બિરાજે છે. બે કળશ અને સાત ધ્વજાજી
એ રીતે બિરાજે છે. કળશ એક મોટો અને એક નાનો એમ બે કળશ બિરાજે છે. મોટા
કળશ શ્રી મહાપ્રભુજી તથા શ્રી સ્વામિનીજીના ભાવથી બિરાજે છે. અને નાનો કળશ શ્રી
ગુંસાઈજી તથા ચંદ્રાવલિજીના ભાવથી બિરાજે છે.

મોટો કળશ પ્રેમ અને પ્રભુતાથી સભર છે એટલે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીએ પ્રેમ અને
પ્રભુતા પ્રકટ દેખાડ્યા છે. નાનો કળશ ભોગ અને શૃંગારથી સભર છે. એટલે જ શ્રી
ગુંસાઈજીએ ભોગ અને શૃંગારનેપ્રાધાન્યતા આપી છે.

શ્રી કળશ ઉપજ ચક્રજી બિરાજે છે તે સુદર્શન ચક્ર છે. પ્રભુએ નિજ ભક્તોની રક્ષા માટે

સુદર્શન ચક્રને ધારણ કર્યું છે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં આ બાબતનો ઉલ્લેખ છે. જેમ કે દુર્વાસા તરફ સુદર્શનચક્ર મોકલીને રાજા અંબરિષનું આપે રક્ષણ કર્યું છે શ્રીમદ્ ભાગવત મુમુક્ષુશ્રોતા શ્રી પરિક્ષિતનું પણ ગર્ભમાં સુદર્શન દ્વારા જ રક્ષણ કરેલું સુદર્શન ચક્ર નિજ ભક્તોના રક્ષાર્થે બિરાજે છે. સુદર્શનજીએ સારરૂપ છે. તેથી જ સુદર્શનજી પર અત્તર ચઢાવવામાં આવે છે. જે વૈષ્ણવ શુદ્ધ અત્તર ચઢાવે છે. તેનું અંતર શુદ્ધ થાય છે, અને તેની મનોકામના પણ પૂર્ણ થાય છે

કળશની નીચે ચાર સિંહ બિરાજે છે તે ધર્મ, અર્થ કામ અને મોક્ષના ભાવથી બિરાજે છે અને તે અનાધિકારીને અંદર આવવા દેતો નથી. કળશની બાજુમાં સાત ધ્વજાજી બિરાજે છે સાતેય ધ્વજાજી વાસમાંજ પરોવાયેલાં હોય છે. કારણ કે શ્રીજીને વાંસ ખૂબ જ પ્રિય છે પ્રભુએ વાસમાંથી જ વેણું બનાવી છેને ! શ્રી ધ્વજાજી, શ્રી ગોપીજનોના પ્રેમભાવનું પ્રતિક છે તેથી એક પદમાં ગાયું છે કે

“ગોપી પ્રેમકી ધ્વજા, જીન ગોપાલ વસકીને આપને”

શ્રી ધ્વજાજી સાત જ હોવાનો અન્ય ભાવ પણ છે આપણો પુષ્ટિમાર્ગ ભાવના પ્રદાન માર્ગ છે. સેવાપયોગી સર્વ પદાર્થો લીલાત્મક તેમજ ભાવાત્મક છે શ્રી હરિરાયચરણ પણ શિક્ષાપાત્રમાં આજ્ઞા કરેલ છે કે, ભાવોડત્ર સાધન માર્ગે પ્રમેયો ભાવાનહિસ:

- (1) પ્રભુએ સાત વર્ષની નાની વયેજ શ્રી ગોવર્ધન ધારણ કર્યો હતો.
- (2) પ્રભુએ સાત દિવસ સુધી શ્રી ગોવર્ધન ધારણ કર્યો હતો.
- (3) પ્રભુના વેણુંમાં સાત છિદ્રો છે
- (4) પ્રભુના છ ધર્મો છે અને સાતમા ધર્મી સ્વરૂપ પ્રભુ પોતેજ છે.
- (5) શ્રી મહાપ્રભુજીએ શ્રીમદ્ ભાગવતના અર્થની એક વાક્યતા સાત રીતિઓ કરી છે. નિબંધમાં સ્કન્ધાર્થે, પ્રકરણાર્થે અને અધ્યાયાર્થે અને શ્રી સુબોધનીજીમાં શ્લોક, પદ, શબ્દ અને અકારાર્થ એ રીતે સાત પ્રકારે અર્થ કર્યા છે.
- (6) શ્રી ગુંસાઈજીના બાળકો સાત છે.

(7) પુષ્ટિમાર્ગની મુખ્યગાદી અને નિધિસ્વરૂપો પણ સાત છે.

(8) શ્રીજીનો પાટોત્સવ પણ મહા વદી સાતમને દિવસે જ આવે છે.

(9) સં. 1878 માં તિલકાયત શ્રી દામોદરજી મહારાજશ્રીએ શ્રીનાથજીને છપ્પનભોગ અરોગવાનો મનોરથ કર્યો. ગામોગામ આમંત્રણ પત્રિકાઓ મોકલી પરંતુ વાહનવ્યવહારની અગવડતા અને સામાન્ય સ્થિતિને કારણે સામાન્ય અને અશક્ત વૈષ્ણવો શ્રીજીના આ છપ્પનભોગના દર્શન ન કરી શક્યા. આથી તેવા વૈષ્ણવોને ખૂબ વિરહ થયો. શ્રીજી તો ભક્તવત્સલ છે, ભક્તોના વિરહને સહી શકતા નથી અને તેથી શ્રીજીએ કૃપા કરી શ્રીદાઉજી મહારાજશ્રીએ ભેટીયાજી અને સેવકો દ્વારા જુદા જુદા પ્રદેશોમાં શ્રીનાથજીના શ્રી ધ્વજાજી પધરાવવાની વ્યવસ્થા કરી અને વિરહી ભક્તોના સ્વરૂપાનંદનું દાન કર્યું જે તે પ્રદેશના મુખ્ય ગામોમાં શ્રી ધ્વજાજી પધારાવવાને ત્યાં હજારો વૈષ્ણવો એકત્રિત થઈ શ્રી ધ્વજાજીને સાક્ષાત શ્રીજી સ્વરૂપની ભાવનાથી ભોગ ધરે દંડવત કરી ભેટ ધરે અને માનેલી માનતાઓ પૂર્ણ કરે

શ્રી ધ્વજારોહણ મહોત્સવ આજથી લગભગ 160 વર્ષથી પ્રચલિત થયો છે. વૈષ્ણવો શ્રીધ્વજાજીને પધરાવી શ્રીજીનાં સાક્ષાત દર્શન અને સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ કરે છે

શ્રીજી સ્વરૂપ શ્રી ધ્વજાજીના પણ ત્રણ સ્વરૂપો છે.

(1) આદિભૌતિક સ્વરૂપ – દરેક રાષ્ટ્રને પ્રતિક તરીકે રાષ્ટ્રધ્વજ હોય છે. આપણા ભારતદેશના રાષ્ટ્રધ્વજ ત્રિરંગી ઝંડો છે. દરેક નાગરિક તેનું ગૌરવ જાળવે છે તેવી જ રીતે આપણા પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રતિક તે આપણા શ્રીનાથજીના શ્રીધ્વજાજી છે. ધર્મમાં ધ્વજાજીની કક્ષા ઉંચી ગણી શકાય અને તે વંદનીય હોવી ઉપરાંત પૂજનીય પણ છે.

(2) આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ – શ્રીજીના સંબંધે કરી શ્રીજીના સર્વપયોગી પદાર્થ શ્રીજી સ્વરૂપ છે. તે રીતે શ્રીધ્વજાજી પણ શ્રીજીના સંબંધે સ્વરૂપાત્મક છે અને શ્રીજીનું સઘળું માહાત્મ્ય અને સામર્થ્ય શ્રીધ્વજાજીમાં બિરાજે છે. શ્રીજીના દર્શન અને

સેવાથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય તે જ ફળ શ્રી ધ્વજાજીના દર્શનથી પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી ચંદ્ર સરોવર પર વિરહાવસ્થામાં બિરાજી શ્રી ગુંસાઈજીએ પણ છ મહિના શ્રી ધ્વજાજીના દર્શન કરી પોતાનો દેહ ટકાવી રાખ્યો હતો. શ્રી ધ્વજાજીનું આ સ્વરૂપ અને મહાત્મયએ ધ્વજાજીનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે

(૩) આધિદૈવિક સ્વરૂપ – શ્રીનાથજીના શ્રી ધ્વજાજી વૈષ્ણવોને શ્રીનાથજીનું દર્શન સુખ અને સેવા સુખ આપે છે વ્રજવાસીઓ શ્રીજીના ઉર્ધ્વભુજાની માનતા રાખતા હતા. અને તે માનતા શ્રી ધ્વજાજીને દૂધ-દહીંનો ભોગ ધરાવી પૂર્ કરતાં હતા. કારણ શ્રી ધ્વજાજીમાં અને શ્રીનાથજીમાં જરાપણ ફરક નથી શ્રીનાથજીનું આધિદૈવિક સ્વરૂપ શ્રીજી સાક્ષાત પોતે જ છે જ્યારે શ્રી ધ્વજાજીનું આધિદૈવિક સ્વરૂપ શ્રી સ્વામિનીજી રૂપે છે.

શ્રી હરિરાય ચરણે પણ શિક્ષાપત્ર (૩જું શ્લોક ૧૩) આજ્ઞા કરી છે. શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં વ્રજમાં પ્રગટ થયેલ લીલા સામગ્રી શ્રી નંદરાયજી, શ્રી યશોદાજી, આદિ સર્વ પરિકર અને પદાર્થ સ્વરૂપાત્મક છે, શ્રી ઠાકોરજી સ્વરૂપ છે. તેવી જ રીતે શ્રી આચાર્યજીના આ પુષ્ટિમાર્ગમાં સેવા પ્રકાર, વર્ષાદિકના ઉત્સવો, નિત્યસેવા પ્રકાર, સામગ્રી, આભૂષણ, વસ્ત્ર, સિંહાસન, ખંડપાટ, પિછવાઈ, નિજમંદિર, આદિસર્વ સંબંધી પદાર્થ અલૌકિક અને સ્વરૂપાત્મક છે આવા અલૌકિક ભાવથી શ્રી ધ્વજાજીના દર્શન અને સેવા કરવી અને તે પ્રમાણે કરવાથી આપણને મનવાંછિત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આવશ્યકતા નથી હોતી

અંતરના અરીસાને,
પ્રતિબિંબની આવશ્યકતા નથી હોતી
સમર્પિત શ્યામને થયા પછી,
ઓળખની આવશ્યકતા નથી હોતી
ઘવાયેલા અંતરને,

આશ્વાસનની આવશ્યકતા નથી હોતી
અનન્યાશ્રય દ્રઢ થયા પછી,
અન્યાશ્રયની આવશ્યકતા નથી હોતી
આ ભાર ભરેલા જીવનમાં,
આભારની આવશ્યકતા નથી હોતી
ભવાટવીમાં ભૂ લાપડેલાને,
દુન્યવીદિશાની આવશ્યકતા નથી હોતી
વલ્લભવાણીમાં વીલસ્યા પછી
લૌકિકની આવશ્યકતા નથી હોતી
શ્રીનાથ થકી સનાથ જીવનમાં
અન્ય આધારની આવશ્યકતા નથી હોતી

કૃપા ભઈ તબ જાનિયે

એક યુવાન તરતાં શીખવા એક તરવૈયા-શિક્ષક પાસે ગયો. તેણે કહ્યું, તરવાની કળા મારે શીખવી છે. તેનું જ્ઞાન મળે એવાં પુસ્તકો બતાવો શિક્ષકે તેને પુસ્તકો આપ્યાં તે તરવાના હોંજના કિનારે બેઠો બેઠો પુસ્તકો વાંચવા લાગ્યો છ મહિના વીતી ગયા.

એક દિવસ શિક્ષકે પૂછ્યું: ‘ભાઈ, તરવાની કળા આવડી ?’ વિદ્યાર્થીએ કહ્યું, ‘હા, મને એની બધી બાબતો સમજાઈ ગઈ છે.’ એમ કહી તેણે તરવાના જુદા જુદા પ્રકારોનું વર્ણન વિગતવાર કર્યું.

શિક્ષકે કહ્યું, ‘તમે જાણકારી તો સારી મેળવી છે. હવે એ પ્રમાણે તરી પણ બતાવો ને !’

વિદ્યાર્થી તૈયાર થયો. પાણીમાં પડતાં ડૂબવા લાગ્યો પાણી પીવા લાગ્યો. શિક્ષકે પાછળ ડૂબકી મારી, તેને બહાર કાઢ્યો. તે હોશમાં આવ્યો, ત્યારે શિક્ષકે કહ્યું, પુસ્તકો વાંચવાથી તરતાં આવડી જાય નહિ. નિષ્ણાત બતાવે તે પ્રમાણે હાથપગ હલાવી તરવાનો મહાવરો કરવો પડે. પાણીમાં ડૂબી ન જવાય એટલું આવડ્યા પછી તરવાની વિશેષ રીતો શીખવામાં પુસ્તકો થોડું માર્ગદર્શન આપે.’

આવું જ આપણા જીવનનું પણ છે શાસ્ત્રો-ગ્રંથો વાંચ્યા જ કરીએ પણ પ્રભુસેવા ન કરીએ, તો તે શાસ્ત્રજ્ઞાનથી ભગવતપ્રાપ્તિ થતી નથી. ભગવતપ્રાપ્તિ તો સેવા-સ્મરણ કરતાં કરતાં શાસ્ત્ર-ગ્રંથો શીખીએ, વાંચીએ, સમજીએ તો સિદ્ધાંત પ્રમાણે સેવા-સ્મરણ સારી રીતે થાય.

સિદ્ધાંતની પૂરીસમજ આવી ત્યારે જાણવી, જ્યારે તે મુજબ સેવા-સ્મરણ થાય, એવું બને ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીની પૂર્ણ કૃપા માનવી

વિજ્ઞાપ્તિ-૩

ઓ વલ્લભજી બાંહયલડી ઝાલી તો પાર ઉતારીએ

મારા પ્રાણ જીવન વિપ્રયોગથી મહાદુઃખ દઈના મારીએ... ટેક

અબળા અવગુણની ખાણ અમે, દેહલડી દુઃખ કથમ કરી ખમે ?

શું નથી જાણતા પ્રભુજી તમે, ઓ વલ્લભજી... 1

પ્રભુ શરણે લે છે પ્રેમ કરી, તરછોડે નહિ કોઈ કાળે કરી,

એવું જાણી રાજને ચરણે વરી, ઓ વલ્લભજી... 2

અમો લોક લાજકુલ કાન તજી, આવ્યાં ચરણ શરણ શણગાર સજી,

તોય મન ઠારતાં સુખ ન મળ્યાં હજી ઓ વલ્લભજી.. 3

કહેતા તુજ પાસેમારે રહેવાનું રસદાન કરી સુખ દેવાનું

એ શું મુખેજુદું કહેવાનું, ઓ વલ્લભજી... 4

અમો દુઃખના દિન ક્યાં ગાળીએ, નિત્ય પિયુજીનો પંથ નિહાળીએ

રાજ બોલ્યાં વચન પ્રતિ પાળીએ, ઓ વલ્લભજી... 5

નથી આશ્રય રાજ વિના બીજો, ભલે રસિયા રીઝો કે ખીજો,

મારી વિનંતિએ માની લેજો. ઓ વલ્લભજી... 6

રીઝે રાજતો પામું રસરિદ્ધિ, પછી નથી જોઈતી અષ્ટમા સિદ્ધિ,

કુલ કુલી રહું જોઈ સુખ નિધિ, ઓ વલ્લભજી... 7

પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રશ્નોત્તરી અને જવાબો

પ્રશ્ન : સેવામાં અપરાધ પડે તેનો ડર લાગે છે તો શું કરવું ?

જવાબ : જે સેવા કરે તેનો અપરાધ પડે. જે બ્રહ્મસંબંધ લઈને સેવા ન કરે તેજ તેનો મહાન અપરાધ છે. આથી પ્રભુ સેવા કરનાર ભગવદીયોના અપરાધોને કદિ મનમાં લાવતાજ નથી. ચરણ સ્પર્શથી દોષોની નિવૃત્તિ સેવા સમયેજ થઈ જાય છે. માટે શ્રી ઠાકોરજીની સેવા પ્રેમ પૂર્વક ભાવથી સાવધાનીથી કર્યા કરવી એજ પુષ્ટિ જીવનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

પ્રશ્ન : પુષ્ટિ માર્ગીય વૈરાગ્ય એટલે કેવો વૈરાગ્ય ?

જવાબ : ઘર છોડવું નહીં, ભગવાં પહેરવાં નહીં, મુંડન કરાવવાનું નહીં કેવળ લૌકિકમાંથી પ્રીતિ ઓછી કરતા જવું. અને પ્રભુમાં પ્રીતિ દ્રઢ કરતા જવું ગૃહમાં સ્ત્રી પુત્રાદિક વગેરે પ્રતિકુળ હોય તો લૌકિક વ્યવહાર ઓછો કરવો અને કામ પુરતી વાત રાખી અષ્ટ પ્રહર પ્રભુમાં ચિત્ત રાખવું અલૌકિકમાં અનહદ ભાવ, અને લૌકિકમાં અભાવ, તેનું નામ વૈરાગ્ય સ્ત્રી પુત્રાદિકનું મનલૌકિકમાં વિશેષ હોય તો, પુષ્ટિમાં વાળવા પ્રયત્ન કરવો જો વળે તો ઠીક નહિતર ભગવદ ઇચ્છા સમજી ચિત્તની વૃત્તિ પ્રભુમાં વાળવી અને સત્સંગ કરવો દુસંગથી સદાય ડરતુંરહેવું નહિતર અદ્યપતન થશે,

પ્રશ્ન : તાદ્રશી વૈષ્ણવ કેવા હોય ?

જવાબ : જેમને મળતાંજ પ્રભુ સિવાયની વાતો ભુલી જવાય અને પ્રપંચ જતો રહી આનંદ થાય તે તાદ્રશીય વૈષ્ણવ છે.

સુખાષ્ટક

રચયિતા : ગો. શ્રીગોકુલેશબાવા, જુનાગઢ

હે જીવ,

0 દુઃખ આવે ત્યારે પ્રભુના ચરણારવિંદનો દ્રઢ આશ્રય કરી, દરેક દુઃખ સહન કર અને

સુખી થા !

0 પાપ થઈ ગયું હોય તો પણ પ્રભુના શરણે જઈ, શુદ્ધ ભક્તિ કરી, પાપોથી મુક્ત થા, સુખી થા !

0 ભય લાગે ત્યારે પણ પ્રભુશરણે નિશ્ચિત રહી, પ્રભુનું અપાર માહાત્મ્ય સમજી ભયથી મુક્ત થા, સુખી થા !

0 લૌકિક ઇચ્છાઓ ત્યાગ કરી, અલૌકિક ઇચ્છા પ્રભુમય પોષી, પ્રસન્ન રહે અને સુખી થા !

0 ભક્તનો દ્રોહ થઈ જાય તો પ્રભુનું શરણ સ્વિકારી અહંભાવને નિવારી અને સુખી થા !

0 ભક્તિનો અભાવ થાય તો પણ પ્રભુને શરણે જઈ, પ્રભુનું સ્વરૂપ ચિંતન કર અને સુખી થા !

0 ભક્તો અપમાન કરે કદાચિત તો પણ, પોતાનો દોષ જ વિચારી, પ્રભુને શરણે જા અને સુખી થા !

0 અશક્ય કામમાં કે સુશક્ય કામમાં સદા પ્રભુનું શરણ દ્રઢ રાખી પ્રભુની કૃપાનું સ્વરૂપ સમજ અને સુખી થા !

પત્ર મીમાંસા

પત્ર લેખનની પ્રણાલીકા ઠેઠ નિકુંજથી ચાલે છે. રસેશ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીસ્વામિનીજીનાં શ્રીઅંગ ઉપર કોઈ અનેરી ભાષાથી નખક્ષત અને દંતક્ષત રૂપી અક્ષરોથી પત્ર લખે છે. તેવી જ રીતે શ્રીસ્વામિનીજી પણ લખે છે. અને અંતમાં કપોલ ઉપર મહોરછાપ મારે છે જેથી પત્ર ગેરવલ્લે ન જાય, અન્યના હાથમાં ન જાય અને તે દ્વારા સ્મૃતિ ક્ષણ પ્રતિક્ષણ બની રહે. નંદાલયમાં પણ તે જ ક્રમ ચાલુ છે અહીં પરકીયા ભાવ વિશેષ છે, એટલે દૂરપણામાં પણ પત્રલેખન છે. એકાંત મિલન હોય તો ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે પત્રલેખન થાય છે. સાનિધ્યમાં પણ કોઈનો જો અંતરાય હોય તો નેત્ર કટાક્ષ દ્વારા અને વનાંતર સમયે દુતી દ્વારા બીડાં સાથે પત્ર મોકલાય છે. ‘પરમાનંદ પત્ર ઓર બીરાં, છોર લીયે પીય છોરતે.’ વળી વનમાંથી પધારતી વખતે કંદકલી-ચંપકલીમાં

પત્ર લખીને ગોપીજનો વર્ષા કરે છે. તેવી રીતે અહીં બસો બાવનના પ્રસંગોમાં પણ પત્ર વ્યવહાર સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે. શ્રીગુસાંઈજી પોતે પણ વિપ્રયોગ અવસ્થામાં નિત્ય શ્રીનાથજીને પત્ર પાઠવતા હતા, અને શ્રીનાથજી પોતે પણ શ્રીગુસાંઈજી ઉપર પત્ર પાઠવતા હતા, અને તે પણ બીડાં રૂપી કવરમાં શ્રીગુસાંઈજી આપ તેપત્રને જળમાં ઘોળીને પી જતાં તેમાં શું ભાવ હશે? કહે છે કે, ‘પત્ર આધો મિલન હે, અનેક ભાવ પ્રગટ કરે હે, વિપ્રયોગ અતિ બઢાવે હે.’ પત્રનો આવો ભાવ જાણવા છતાં જે વ્યક્તિ પત્ર લખવામાં ઢીલ કરતી હશે તેને કેવી ગણવી ? શિક્ષાપત્ર ગ્રંથ પત્ર લેખનની પરિપાટીનું દિવ્ય પ્રમાણ છે

પુષ્ટિમાર્ગની ઉત્કૃષ્ટતા

પુષ્ટિકાએન નિશ્ચય: પુષ્ટિ સૃષ્ટિ સેવાના અર્થે જ પ્રભુએ પ્રકટ કરે છે પ્રભુ સેવા જ પુષ્ટિ સૃષ્ટિના પ્રાણ છે. પુષ્ટિ જીવ સેવા વિના રહી શકે નહિં. પુષ્ટિ માર્ગ રૂપામૃતનો માર્ગ છે, અને સેવામાં સાક્ષાત સ્વરૂપનો સંબંધ છે સાક્ષાત સ્વરૂપાનુભવના અધિકારી દૈવી પુષ્ટિજનને તો ગમે તેવા સમયમાં સમતુલતા જ છે “મુક્તિ હું લોનસી ખાર લાગે.” સ્વરૂપના સાક્ષાત અનુભવ માટે કરુણાનિધિ શ્રી વલ્લભે સેવામાર્ગ પ્રકટ કર્યો છે તેની અદ્ભુતતાનું જ્ઞાન પણ આપની વાણી દ્વારા જ થાય છે “અદેવદાન દક્ષશ્ચ” આપનું જે શ્રીસર્વોત્તમજીમાં નામ બિરાજે છે તેનો પ્રકાશ સેવામાં છે. શ્રીમદ્ ભાગવત એકાદશ સ્કંધમાં નીમી રાજા અને નવ યોગેશ્વરોનો સંવાદ છે તેમાં નીમી રાજાએ યોગેશ્વરોને પ્રશ્ન કર્યો છે, કે અજ્ઞાની જીવ પણ પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરી શકે તેવો ભાગવત ધર્મ ક્યો છે ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં યોગેશ્વરો કહે છે કે “આંખ મુંદકે ચલે તો પણ ઠોકર ન લાગે સો ભાગવત ધર્મ.” આવો કોમળ, કુલની બીછાતવાળો દૈવી જીવ માટે મહાકારુણીક શ્રીવલ્લભે રસાત્મક સેવામાર્ગ પ્રકટ કર્યો છે. વિશેષ શું કહેવું? અવતાર લીલા કરતાં પણ શ્રીવલ્લભ પ્રકટીત સેવામાર્ગમાં જે દાન છે તેની અતિ ઉત્કૃષ્ટતા છે, અને તેથી જ આપનું નામ “મહોદાર ચરિત્રવાન” છે.

યદી ગૃહસ્થની કઠીન સમસ્યાથી સેવા કરવી અશક્ય હોય તો અતિ દીનભાવે મહાકારુણીકના ચરણકમલનું શરણ રાખી ચાતકવત આપના નામનું સ્મરણ સતત

કરતા રહેવું અને સેવા નથી થઈ શકતી તેનો પરિતાપ બુઝાવા નહિં દેવો-પોતાની હીનતાનો ખ્યાલ કરી દૈન્યભાવે સદૈવ શ્રી વલ્લભ પ્રભુના ચરણકમલનું શરણ રાખવું. ભગવદ્ પ્રાપ્તીનું અજોડ સાધન દૈન્ય છે તેથી સેવા કરવા અશક્ય જનોએ પરિતાપ પૂર્વક મહાકાર્ણીક શ્રી વલ્લભ નામનું સ્મરણ સતત કરતા રહેવું

આશ્રયનું સ્વરૂપ

ગો. ગોકુલેશબાવા (જુનાગઢ)

વિવેક ધૈર્યાશ્રય ગ્રંથમાં શ્રીમહાપ્રભુજી જણાવે છે કે કલિયુગમાં ભક્તિ આદિ બધા માંગ દુઃસાધ્ય છે. જીવ માટે એક માત્ર આશ્રય પ્રભુનું શરણ છે પ્રભુના શરણે જઈ જીવ અભયને પ્રાપ્ત કરે છે. જીવનમાં અનેકવિધ પરિસ્થિતિઓ આવે છે તેનો ઉલ્લેખ કરીને મહાપ્રભુજી આશ્રયનું સ્વરૂપ સમજાવે છે

1. દુઃખ આવી પડે ત્યારે – આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક કે આધિદૈવિક દુઃખ અગર સેવામાં વિધ્ન ઉભું કરતા હોય તો પ્રાર્થના ન કરતા પ્રભુને શરણે જવું. પ્રભુને શરણે જવાથી દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થશે અને પ્રભુકૃપાથી દુઃખ દુર થશે.

2. પાપ થાય ત્યારે – અજાણતા કે મોહથી કંઈ પાપ થઈ ગયું હોય તો પણ હવે તેવું પાપ નહીં થાય એવા નિશ્ચય સાથે પ્રભુને શરણેજવું. પ્રાયશ્ચિત ન કરવું. કારણકે પ્રાયશ્ચિતથી શરણ ધર્મ જાય. સેવા-સ્મરણમાં પ્રવૃત્ત થઈ પ્રભુના દ્રઢ આશ્રયથી પાપ દુર થાય અને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય

3. ભય લાગે ત્યારે – કોઈ પણ જાતનો ભય લાગે ત્યારે ગભરાઈ જવું નહીં કે અન્યાશ્રય ઉતાવળમાં ન થઈ જાય તેનો ખ્યાલ રાખવો. પ્રભુને શરણે જવું. પ્રભુ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે તેમની કૃપાથી ભય દુર થશે તેવો દ્રઢ વિશ્વાસ રાખવો.

4. ઇચ્છાઓ પૂર્ણ ન થાય ત્યારે – ઇચ્છાઓ બે પ્રકારની છે. (1) લૌકિક

સુખની (2) અલૌકિક સુખની લૌકિક સુખની ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. અને અલૌકિક સુખની ઇચ્છાઓ તો પ્રભુ પૂર્ણ કરે છે માટે પ્રભુના શરણેજવું.

5. ભક્તનો દ્રોહ થાય ત્યારે – ભૂલેયૂ કેપણ વૈષ્ણવનો – ભગવદીયનો અપરાધ થઈ જાય તો પોતનો દોષ વિચારી પ્રભુને શરણે જવું. પ્રભુકૃપાથી હૃદયમાં દીનતા આવશે.

6. ભક્તિનો અભાવ થાય ત્યારે – કોઈપણ કારણસર સેવા કરવા છતાં પ્રભુમાં પ્રેમ જાગૃત ન થતો હોય તો પણ પ્રભુના શરણે જવું પ્રભુ કૃપા કરશે અને સ્નેહનું દાન કરશે તેવી આશા રાખવી

7. ભક્તો અપમાન કરે ત્યારે – આવી પરિસ્થિતિમાં પોતાનો જ દોષ વિચારી કદી સામો તિરસ્કાર કરવો નહીં અને પ્રભુને શરણે જવું.

8. અશક્ય કામમાં કે સહેલાઈથી બને તેવું કામ હોય ત્યારે – અશક્ય કામ હોય તો માનવું કે પ્રભુએ એ સિદ્ધ ન કર્યું તેમાં જમારું હિત સમાયેલું હશે કોઈ કાર્ય સરળતાથી થાય તો તે પ્રભુકૃપાથી જ થયું છે તેમ માનવું. આ ભાવના સાથે પ્રભુને શરણે રહેવું

9. અહંકાર થાય ત્યારે – જીવ સ્વભાવથી કે દુઃસંગથી ક્યારેક અભિમાન થઈ જાય તો તુર્તજ દીનતાનો ભાવ કરી પ્રભુને શરણે જવું અહંકારથી અસુરાવેશ થયો, ગોપીજનોને પણ જ્યારે અભિમાન થયું ત્યારે પ્રભુ અંતર્ધ્યાન થઈ ગયાં હતા.

10. કુટુંબીજનોના પોષણ અને રક્ષણ કરતી વખતે – આ પરિસ્થિતિમાં પ્રભુને શરણે જવું. અભિમાન ન કરવું. પ્રભુ કૃપાથી સર્વ કંઈ થાય છે એવી ભાવના રાખવી.

11. કુટુંબીઓ તિરસ્કાર કરે ત્યારે પણ પ્રભુના આશ્રયે જવું. પણ અભિમાન

કરી સામનો ન કરવો. સર્વ કંઈ સહન કરવું. ‘મારી આસક્તિ અને અહંભાવના નિવારણ માટે જ પ્રભુએ આ કર્યું છે એમ માનવું. પ્રભુને શરણે જવાથી શુદ્ધ બુદ્ધિ મળે છે.

12. મનની અલૌકિકતા સિદ્ધ કરવા માટે – જ્યાં સુધી મન લૌકિક દેહ, ઈન્દ્રિય વગેરેમાં આસક્ત હોય ત્યાં સુધી તે સેવામાં લાગતું નથી પ્રભુ તેવા હૃદયમાં પધારતા નથી. માટે મનની અલૌકિકતા માટે દીનતા પૂર્વક પ્રભુને શરણેજવું.

આમ, ઉપર બતાવેલી બારેય પરિસ્થિતિઓમાં મન, વચન અને કર્મથી કેવળ પ્રભુનું જ શરણ સ્વિકારવું. પ્રભુ સર્વ દુઃખો દુર કરવાવાળા છે. માટે વિશ્વાસ રાખી પ્રભુનો દ્રઢ આશ્રય રાખવો.

ધન – યાત્રકી

બહોત શાસ્ત્ર શ્રવણ સુન્યો, મનમેં કરી પરતીત ।
તીહું લોક ઢુંઢત ફીર્યો, મીલે ન ધનસે મીત ॥
નયનન દેખ્યો શ્રવણ સુન્યો, સકલ વિશ્વકોસાર ।
કોટિક ઉપમા દીજીએ, મીલે ન ધન ઉનહાર ॥
સરવર સરિતા સાગરે, ગાવત વેદ પુરાન ।
નવધન જીવન યાત્રકી, બસત તાહીમેં પ્રાન ॥
ધન વરસનકી આશમેં, દીની દેહ ગીરાય ।
યાત્રક ચિત્ત કેસે ભરે, અનત ન મન ઠહરાય ॥
સબતેં મનજુ નીકાસીકેં, લીયો અનન્ય વ્રત એક ।
પ્રાણ જાઓ, પ્રણ ન જાઓ, યહ યાત્રકકી ટેક ।
અપને અપને ઇષ્ટ કો, ભજે કેઉ વિધ રીત ।
નવ ધન રટના યાત્રકી, ગાવત પિયુ પિયુ ગીત ॥
ધનહી જીવન પ્રાણ, ધનસો પ્રિત ધન પતિવર

ધનકો સુમરણ ધ્યાન, ધન ધન રટતે ધન ભયે

“શ્રી સુબોધિનીજીનાં રસબિન્દુ”

- (1) વ્યાજથી (બાનાથી) કરેલ કર્મ ધર્મ રૂપ થતું નથી
- (2) સાધન તરીકે ભગવાનમાં રૂચિ હોય એટલે કે ભગવાન અમુક અર્થ પ્રાપ્ત કરાવશે તેવા હેતુથી ભગવાનમાં રૂચિ હોય તો તે ધર્મ નથી.
- (3) પુત્ર વિગેરે કામનાથી કરવામાં આવતો ધર્મ, ધર્મ જ નથી. કારણ કે તેવા કાર્યનું ફલ પુત્ર વિ પ્રાપ્ત થાય છે. તે ફલ અવિદ્યાનું કાર્ય હોવાથી દુઃખરૂપ છે.
- (4) ધર્મમાં રચ્યા પચ્યા રહેનારાઓ પણ ભગવત્કથાથી વિમુખ રહે છે, ભગવત્કથાના શ્રવણ વિ. માટે તેમને અવકાશ નહિં હોવાથી કથાથી તેઓ વિમુખ રહે છે એમ ન માનવું પરંતુ દૈવેજ તેમને પ્રતિકુલ ઇન્દ્રિયો આપીને હણેલા છે, તેથી તેઓ ભગવત્કથાથી વિમુખ રહે છે.
- (5) અધર્મ કરનાર કરતાં પણ ધર્મની ધ્વજાવાળા વધારે દુષ્ટ છે, કારણ કે તેઓ (ધર્મની ધ્વજા વાળાઓ) બીજાનો પણ નાશ કરે છે.
- (6) ધનની પ્રાપ્તિજ ન હઠાવી શકાય તેવા અજ્ઞાનનું મુળ છે બીજું તેના જેવું અજ્ઞાનનું મુળકાંઈ નથી.
- (7) ધર્મને માટે યોજેલું હોવા છતાં ‘ધન’ સર્વ રીતે અનર્થ જ છે.
- (8) સમ્પત્તિ શ્રેય છે એ ખરું, પણ મૂળવાળી (નીતિવાળી) હોય તોજ. તેનું મૂળ ધર્મ વિ. છે. તે ન હોય તો તે મૂળ વિનાની સમ્પત્તિ ક્ષણમાં નાશ પામે છે આવી સમ્પત્તિને ભગવાનની માયાથી મોહ પામેલાઓ નિત્ય અને અચલ માને છે. આ માત્ર દેખાવમાં જ સમ્પત્તિ છે, પણ વાસ્તવિક રીતે અર્થ શૂન્ય હોવાથી આપત્તિ જ છે ઝાંઝવાના

જલની પેઠે તેનાથી કંઈ લાભ નથી, નકામો શ્રમ જ થાય છે.

(9) ઉદારતા વિના ધન શીલા જેવું છે.

(10) ચારે તરફ વ્યાપી રહેલી કાયમની આટયતા આંધળા જ બનાવે છે. પરિમિત ધન જ ગુણ છે, પણ અજીર્ણ અન્નની પેઠે અપરિમિત ધન ગુણ નથી.

શ્રી યમુનાજી

- કમલાબેન આશર, રાયપુર

જીવ અને પરબ્રહ્મ શ્રીઠાકોરજીના વચમાં જે પરદો છે, અંતરાય છે તે શ્રીયમુનાજીની કૃપાથી દૂર થાય છે. “નમો દેવી યમુને, નમો દેવી યમુને, હર કૃષ્ણ મિલનાન્તરાયમ્.” શ્રીયમુનાજી સમાન અન્ય કોઈ દાતા નથી. ‘શ્રીયમુનાસી ઓર કોઈ નહીં દાતા’ શ્રીયમુનાજી અને શ્રીઠાકોરજીના સમાન ધર્મ છે. ‘કૃષ્ણતનવર્ણ, ગુણધર્મ શ્રીકૃષ્ણકે, કૃષ્ણ લીલામયી, કૃષ્ણસુખ કંદની’

સાક્ષાત્ અવતારલીલામાં શ્રીયમુનાજી શ્રીકૃષ્ણ સંબંધકારિણી છે અન્નિકુમારીકાઓને શ્રીકૃષ્ણને પતિભાવથી સેવન કરાવવામાં શ્રીયમુનાજીની પરમ કૃપા જ હતી. ‘કુમારિકા કામ પૂરિકે કુરૂ ભક્તિરાયમ્’ શ્રીયમુનાજીએ જીવ માટે વ્રત ધારણ કર્યું છે કે શ્રીનંદકુમાર જીવના પ્રિયતમ કેમ બને ? શ્રીયમુનાજી ભક્તિદાયિની છે. શ્રીયમુનાજી શ્રીઠાકોરજીનું સ્મરણ કરાવે છે જીવને ભગવતસંબંધીબનાવવા યોગ્ય કરે છે, અને એના ભાવમાં વૃદ્ધિ કરે છે જીવને બ્રહ્મસંબંધ થાય છે ત્યારે શ્રીયમુનાજી અતિ પ્રસન્ન થાય છે. બ્રહ્મસંબંધ જબહોતહૈ જીવકો, તબહી ઈનકી ભુજા વામ ફરકે. દોર કર સોર કર, જાય પિયસો કહે, અતિહી આનંદ મનમેં જુ હરખે

સોચ કરો ક્યા ઉદર ભરનકી

કહા જુ ચાહ કર અટક્યો જનકી ॥

વિષયીનકે દ્વારે ભટકત ડોલત, જાય જન્મ, આશા કર ધનકી ॥1॥

જાય ધર્મ ધન તબહી આવે, છાયા રહે રવિ પીઠ કરન કી ॥
 તજો અભિમાન લોક બડાઈ, સોજ કરો ભવસીંધુ તરનકી ॥2॥
 કહા પ્રતીત સંપતિ સંપત્રકી કરો પાલના ગર્ભ બચનકી ॥
 એસો સમો હાથ નહિ આવે, અબ નહિં બિરિયાં નીંદ કરનકી ॥3॥
 દિનકરપૂત ફિરત શર સાંઘત બાંધિ કમર નિત્ય ચાહ લરનકી ॥
 આયુષ નેમ નહિં યા કલિમેં, ક્ષણભંગુર ગતિ જાનોયા તનકી ॥4॥
 કામ ક્રોધ મદ લોભ મોહ મિલિ, દગા દેત તોહિ યુદ્ધ કરનકી ॥
 કર્મયોગ આશ્રમ સબ દેખે, વહાં ઠોર નહિ પાંવ ધરનકી ॥5॥
 જાઓ શરણ શ્રી વલ્લભ સુતકે, જહાં રીત હરિ ભજન કરનકી ॥
 કરો મિલાપ નિશદિન વૈષ્ણવકો, સેવા કરો શ્રીનંદ સુવનકી ॥6॥
 શ્રી શુકદેવ વચન આશ્રય કર, સુનો સુબોધિનીટીકા જિનકી ॥
 'સુરદાસ' હરિ સેવા તજકે, 'સોચ કરો ક્યો ઉદર ભરનકી' ॥7॥

માર્ગેકત્વેપિ ચેદન્ત્યૌ તન્ ભક્ત્યાગમૌ મતૌ

[સ્વસુખનો વિચાર એ કામભાવ, પ્રભુસુખનો વિચાર એ સર્વાત્મભાવ]
 [પૂર્ણતાપામવા માટે શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર, યોગ્યતા લાવવા માટે શ્રીરામચરિત્ર]

પ. પૂ. મહાનુભાવ શ્રીગોવિન્દપ્રભુ (સૂરત)

પુષ્ટિ નિરાળી છે એ શ્રીમહાપ્રભુજીએ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવા છતાં હજી પણ વાદીને
 શંકા રહે છે અને કહે છે કે હજી પણ અમારા મગજમાં એ વાત બેસતી નથી કે પુષ્ટિને
 નિરાળી શા માટે માનવી ? એનો ઉત્તર આચાર્યશ્રી છઠ્ઠા શ્લોકમાં આપે છે.

પુષ્ટિ, પ્રવાહ અને મર્યાદા આવા ત્રણ ભેદ માનવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી. બે જ
 માનીએ તો ચાલે કે નહીં આ શંકાના ઉત્તરમાં પોતે બતાવી રહ્યા છે કે કેવી રીતે ચાલે
 ? કર્મમાર્ગ બે પ્રકારના છે. સકામ કર્મમાર્ગ અને નિષ્કામ કર્મમાર્ગ.

શ્રીમદભગવદગીતાના નવમા અધ્યાયમાં એનું સ્વરૂપ સમજાવવામાં આવ્યું છે ભગવદવાક્ય પ્રમાણે સકામ કર્મમાર્ગીઓને લૌકિક કામોમાં આસક્તિ હોય છે અને તેથી સકામ કર્મમાં તો ભક્તિની ગંધ પણ નથી એટલે કર્મમાર્ગનો કોઈ રીતે પણ આપણે ભક્તિમાર્ગમાં સમાવેશ કરી શકીએ જ નહીં. કર્મમાર્ગની એક વસ્તુ પણ એવી નથી હોતી કે જેને લઈને આપણે ભક્તિમાર્ગમાં એને સમાવી લઈએ. સકામ માર્ગમાં તો કોઈપણ પ્રકારનો ભક્તિનો લવલેશ પણ જોવામાં આવતો નથી. હવે વાત રહી નિષ્કામ કર્મમાર્ગની. તો નિષ્કામ કર્મમાર્ગી માટે પણ ચિત્તશુદ્ધિ પછીથી, ચિત્તશુદ્ધિ દ્વારા જ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરવામાં સાધનરૂપ બનતા એવા યમનિયમ વગેરેનો જ્યારે એ સ્વીકાર કરે, એ રસ્તે એ ચાલે ત્યારે એને કંઈક ફળ મળી શકે અને એ ફળનો પણ જો આપણે વિચાર કરીએ તો એનું પર્યવસાન જ્ઞાનમાર્ગમાં થાય છે, ભક્તિમાર્ગમાં થતું નથી નિષ્કામ કર્મયોગનું અનુસરણ કરનારની છેવટે પરિસ્થિતિ જ્ઞાનમાર્ગમાં પરિણમશે. ભક્તિમાર્ગમાં એનું પરિણામ નહીંવિચારાય.

હવે આ વિચારણા જ્યારે આપણે કરી રહ્યા છીએ ત્યારે ‘કામ’-શબ્દનો બહુ સુંદર રીતે આપણે વિચાર કરી લેવો જોઈએ. ભક્તિમાર્ગીય વિચારોમાં વારંવાર ‘સકામ’, ‘નિષ્કામ’ની ચર્ચા આવે છે. કામભાવના એવો શબ્દ પણ આવે છે. ત્યારે આ કામ કે કામભાવથી ડરવાની જરૂર નથી. કામ શબ્દ આવે એટલે આપણે સમજી બેસીએ છીએ કે કોઈ નિષિદ્ધ વસ્તુની ચર્ચા થઈ રહી છે ખરી રીતે તો કામ શબ્દનો અર્થ આપણે અશુદ્ધ કરી રાખ્યો છે. કામ, કામભાવ, કામવાસના એ કેં અસભ્ય શબ્દ નથી. કામ એટલે ઇચ્છા. કામના એટલે ઇચ્છા. આ ઇચ્છાનો પ્રત્યેક ઇન્દ્રિય સાથે સંબંધ રહેલો છે. પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયના વિષયનો અનુભવ કરવા માટે જે ઇચ્છા થવી એનું જ નામ કામવાસના, કામભાવ. હવે જો નિષિદ્ધ અર્થમાં વિચારીએ તો જેટલીએ કામવાસના છે એ તમામ કામવાસનાનો નિષેધ શાસ્ત્રમાં કરેલો છે. આપણે તો માત્ર જાતીય સંબંધ પૂરતી જ કામવાસનાને સમજી રાખી છે. પરંતુ શાસ્ત્રમાં એવું નથી આંખથી જોવું એ પણ કામવાસના છે. કાનથી સાંભળવાની ઇચ્છા થવી એ પણ કામવાસના છે. નાકથી સુગંધ ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા એ વે કામવાસના. ત્વચાથી સુખદ સ્પર્શની ઇચ્છા એ પણ

કામવાસના. આમ પ્રત્યેક ઇન્દ્રિય માટેનો ભાવ આપણે સમજી લેવો જોઈએ.

પ્રત્યેક ઇન્દ્રિયના વિષયની કામવાસના માટે શાસ્ત્રમાં એનો નિષેધ કરેલો છે. લૌકિક વિષયક કોઈ પણ પ્રકારની કામના એ જીવને હોવી ન જોઈએ. એટલે એક જ અર્થમાં આપણે કામવાસના નથી લેવાની અને કેવળ એ અર્થમાં જ એને દૂર કરવા પ્રયત્ન નથી કરવાનો. પરંતુ તમામ કામવાસનાઓને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવાનો છે. આ દ્રષ્ટિથી જ આચાર્યશ્રીએ “સંન્યાસ-નિર્ણય”માં આજ્ઞા કરી નિષેધ કર્યો કે, “વિષયાકાન્ત દેહાનાં નાવેશઃ સર્વથા હરેઃ” એ નિષેધનું તાત્પર્ય આ જ સાર સમજાવવા માટે કે જ્યાં સુધી આપણી ઇન્દ્રિયો લૌકિક વિષયોનું ચિન્તન કર્યા કરતી હશે, લૌકિક વિષયોને ગ્રહણ કરવા લાલાયિત રહેતી હશે ત્યાં સુધી “નાવેશઃ સર્વથા હરેઃ” માટે વિષયથી અહીં તમામ ઇન્દ્રિયોના વિષયો લઈ લેવાના. પ્રભુ સિવાય બીજું કંઈ જોનું વે મન્થાય તો સમજી લેવું કે “નાવેશઃ સર્વથા હરેઃ”. એક જ વિષયક નહીં. આમ પ્રત્યેક વિષયમાં સમજી લેવું. માટે કામભાવ શબ્દથી ગભરામણ કરવાની જરૂર નથી. લૌકિક વિષયક જે કામવાસના જીવનમાં અનુપયોગી છે એ આપણે વિચાર્યું.

પુષ્ટિમાર્ગ-બહુ જ વ્યવસ્થિત રીતે સાંભળી રાખજો હોં, એનો અનર્થ ન થાય, - પ્રભુમાં કામભાવ સ્થાપન કરવાનું શીખવે છે આપ સમજી લેજો કે કામભાવ પ્રભુમાં હોવો જોઈએ. જીવની બે પ્રકારની દશા, એક સાધનાવસ્થા અને એક ફલાવસ્થા. સાધનાવસ્થામાં કામભાવની આવશ્યકતા છે. ફલાવસ્થા આવશે, ફલાનુભવની અવસ્થા આવશે તે વખતે સર્વાત્મભાવ પ્રધાન બની જાય છે. સર્વાત્મભાવથી ભગવત્સ્વરૂપનો અનુભવ કરવાની યોગ્યતા જીવમાં આવશે ત્યારે પ્રારંભિક દશામાં કામભાવના કે કામવાસના પ્રભુ માટેની, ભક્તના ચિત્તમાં નહીં હોય તો તો એ પ્રભુ તરફ પ્રેરાશે જ નહીં. માટે પુષ્ટિમાર્ગ એવું શીખવે છે કે પ્રારંભદશામાં કામભાવના હોવી જરૂરી છે. શ્રીહરિરાયજીએ આપણને સમજાવ્યું કે કામભાવ કોને કહેવો, સર્વાત્મભાવ કોને કહેવો, કામભાવ અને સર્વાત્મભાવનું સ્વરૂપ શું ? પોતાના સુખની અપેક્ષાથી પ્રભુમાં ચિત્ત લગાડવું એનું નામ કામભાવ પોતાના સુખની અપેક્ષાથી પ્રભુમાં ચિત્ત લગાડવ

આપણે તત્પર થઈએ અને તે વખતે જેવા પ્રકારના ભાવોનો ઉદય આપણા હૃદયમાં થાય એનું નામ કામભાવ એ કામભાવ જ્યારે પ્રભુને માટે જાગે છે ત્યારે હૃદયમાં પહેલાં તો એ જ ભાવ પ્રગટ થાય છે કે પ્રભુ મારા છે. “પ્રભુ મારા છે” – આવા પ્રકારનો ભાવ એનું નામ કામભાવ “હું પ્રભુનો”-એનું નામ સર્વાત્મભાવ.

ત્યારે હવે એ સ્પષ્ટ થયું કે શરૂમાં કામભાવ આવશ્યક છે પ્રભુના સ્વરૂપમાં દ્રઢતા કેળવવા જીવ પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે ત્યારે પ્રારંભિક અવસ્થામાં એ પ્રકારનો ભાવ ન થાય કે પ્રભુ મારા છે ત્યાં સુધી આપણી પ્રવૃત્તિ પ્રભુ તરફ થશે નહીંએ સ્વાભાવિક છે. જગતમાં પણ કોઈ વ્યક્તિ માટે જ્યારે આપણી વૃત્તિ થાય છે ત્યારે પહેલાં એમ મમત્વ સ્થાપન થયેલું હોવું જોઈએ આ મારો-એવો મારાપણાનો ભાવ જે વખતે દ્રઢ થશે ત્યારે એનામાં પ્રીતિ લાગશે. અન્યથા પ્રીતિ નહીં લાગે. બીજાના છોકરાને અકસ્માત થયો સાંભળીએ ત્યારે આપણને સખત ઝાટકો, અકળામણ, ગભરામણ થતી નથી પણ કોઈ એમ કહે કે તમારા છોકરાને અકસ્માત થયો છે તો તો એ સાંભળતાં જ આપણે હાંફળા-ફાંફળા થઈ જઈએ છીએ, અને તરત તે સ્થળે રઘવાયા થઈને દોડી જઈએ છીએ. આ મારાપણાને, મમત્વને કારણે છે. એટલે જ્યાં સુધી મમત્વ નહીં બંધાય ત્યાં સુધી આગળ કોઈપણ આપણી પ્રવૃત્તિ તે પ્રકારની થવાની નથી. ભગવદગામી પ્રવૃત્તિ પણ આપણી થશે નહીં માટે કરીને શરૂઆતમાં કામભાવની આવશ્યકતા છે. કામભાવનું સ્વરૂપ એટલે “મમ પ્રભુ:”. જેમ શ્રીમહાપ્રભુજીએ ગિરિરાજધાર્યષ્ટકમાં આજ્ઞા કરી છે-“મમ પ્રભુ: શ્રીગિરિરાજધારી.”

ત્યારે પ્રભુ મારા છે, એ “મારા છે” એવા પ્રકારની ભાવના એ કામભાવના અને એ ખૂબ જ આવશ્યક છે. ઘરમાં શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાથી રાજસેવાનું સુખ છે મંગળાથી માંડ શયન સુધીની સેવાનો પ્રકાર છે. ઘરના સૌ સેવામાં અનુકૂળ છે અને સૌ પોતપોતાન મનથી સેવામાં લાગેલા રહે છે. આ સ્થિતિમાં માની લો કે કોઈ દિવસે આપણને પ્રમાદ થાય અને પ્રમાદને લઈને એવો વિચાર આવે કે મારા પર કેં દેતું છે? આજે હું સેવામાં નહીં આવી શકું ! મારી તબીયત સારી નથી કરીને લાંબા ટાંટિયા કરીને પડી રહીએ

ફલાણાને બોલાવી લો, મારાથી રસોઈબસોઈ કાંઈ થાય એમ નથી, મારા પર જ આટલી બધી શિરજોરી શા માટે ? તમે દશ-બાર જણ છો, હું નહીં આવું એટલે સેવા થોડી અટકી જવાની છે ? આ પ્રમાદ છે. આવો પ્રમાદ ક્યારે નહીં થાય ? જો આપણામાં સ્નેહ હોય અને દિલમાં ભાવના હોય કે પ્રભુ મારા તો ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ એ સ્થિતિને ન ગણકારી પ્રભુસેવા માટે તત્પર થઈ આપણે ખેંચાઈ આવીશું. કેમ તો કે “પ્રભુ મારા”-પ્રભુથી મને સુખ થઈ રહ્યું છે આપણા સુખની અપેક્ષા કરવી એ જો કે હલકી વાત છે, પરંતુ શરૂઆતમાં આટલોક અંશ છેવટે આપણે માંગી જ લેવો પડે હું સમગ્ર પ્રભુનો, એ ભાવના જો કે બહુ જ ઉચ્ચ ભાવના છે અને એવી ભાવના પલોટાવવી, એવી ભાવનાનો વિકાસ થવો, એ તો વિકાસ થતાં-થતાં થાય, એકદમ ન થાય. લૌકિકમાં પણ કોઈના પણ તરફ આપણને મારાપણાનો ભાવ હશે તો તેની સેવા શુશ્રૂષા માટે શરીર નહીં ચાલતું હોય તોયે આપણે ખેંચાઈશું. નવાપુરના એક વૈષ્ણવ રમણિકબેન કરીને, એ બિચારીને લકવો થઈ ગયેલો, ન ઉઠાય, ન બેસાય, છતાંય જેમ તેમ કરી વીસેક કદમ ચાલીને આવ્યા, એમના ચિત્તનો ભાવ જોઈને એમ થાય કે કેટલું બધું દુઃખ એમને થઈ રહ્યું છે આવું શા માટે એ કરે છે ? પણ એમનું મન કઈ રીતે માને ? એમને આ જ કામભાવના હતી કે આ મારા બાવા આવ્યા ! અમારા નવાપુરના એ વૈષ્ણવ ! ત્યારે “મારા બાવા આવ્યા” એ “મારા બાવા” આવવાને લઈને એમણે બિચારાએ પોતાના દેહના કષ્ટ તરફ પણ ન વિચાર્યું. પાછા એમના પતિ પણ એવા જ રુઝા અને એ પણ ખાટલાવશ. આવું હોવા છતાં પણ એમને જે આકર્ષણ રહ્યું મારા તરફ, એ ક્યા કારણથી ? તો કે “આ મારા સૂરતના બાવા”

તેથી આવું જો આકર્ષણ ન હોય તો કદીય પ્રવૃત્તિ થાય જ નહીં એટલે શરૂઆતમાં કામભાવની આવશ્યકતા છે. આવી કામભાવના એ પ્રભુમાં હોવી જોઈએ અને એ રીતે જીવ જ્યારે પલોટાય છે ત્યારે ઉત્તરોત્તર આ ભાવ પ્રભુમાં દ્રઢ થતાં-થતાં એને એક દિવસ એવી ભાવના આવી જશે કે “હું સમગ્ર પ્રભુનો છું.” આ “સમગ્ર પ્રભુનો છું”-એવા પ્રકારની ભાવના થવી એનું નામ સર્વાત્મભાવ. આ વખતે એને પોતાના સુખની અપેક્ષા રહેતી નથી પરંતુ એને એ વિચાર આવે છે કે જો મારાથી પ્રભુને સુખ થતું હો :

અને હું કેંક પ્રભુને સુખ કરવા ઉપયોગી થઈ પડુંએમ પ્રભુ વિચારતા હોય તો મારા દેહનો પ્રભુ જરૂર પોતે ઉપયોગ કરે, આ ભાવના રહે છે અને તે વખતે તો પછી પ્રમાદની કોઈ સંભાવના જ નથી. જ્યાં ગોપીજનોને એમ લાગ્યું કે પ્રભુવેણુનાદ કરીને અમને બોલાવી રહ્યા છે ત્યાં “સંત્યજ્ય સર્વવિષયાન્”-બધા વિષયો છોડીને પ્રભુ પાસે દોડી આવ્યા. આનું નામ સર્વાત્મભાવ ટુંકાણમાં મેં આપને સર્વાત્મભાવનું સ્વરૂપ સમજાવી દીધું કે જ્યાં પોતાનું સર્વસ્વ ધ્રુવે સમજી લઈને, હું પ્રભુના સુખને માટે છું એવા પ્રકારની ભાવના પ્રભુમાં જોડાય, એનું નામ સર્વાત્મભાવ પોતાના સુખની અપેક્ષાથી પ્રભુમાં આપણી ભાવના જોડવી એનું નામ છે કામભાવ.

શ્રીગોપીજનોના હૃદયમાં કલ્પકલ્પોથી પ્રભુનાં દર્શનની જે ભાવના થઈ રહેલી હતી તે મૂર્તિમંતસ્વરૂપમાં પ્રગટ થતી જોઈને, સાર્થક થતી જોઈને પોતપોતાને ઘેરથી બધાં ચાલી નીકળ્યાં. એમણે પોતે શું પહેર્યું છે કઈ રીતે પહેર્યું છે એનું ચે ભાન ન રહ્યું આ અસાધારણ ભાવના છે. આવી ભાવનાઓનું તો જ્યારે શ્રીમહાપ્રભુજી કૃપા કરીને દાન કરે ત્યારે એ સમજાય. નહીં તો શ્રીગોપીજનોના હૃદયને સમજવું એ જીવબુદ્ધિનું કાનથી.

આપણે ત્યાં ભગવદવિષયક અનુરાગ ત્રણ પ્રકારના બતાવ્યા છે. સહજાનુરાગ, શ્રુતાનુરાગ, દ્રષ્ટાનુરાગ કોઈપણ પ્રકારના કારણ વિના સહજ રીતે પ્રભુમાં ચિત્ત જોડાઈ જવું, પ્રભુ ચરણારવિન્દમાં પ્રીતિ સ્થાપિત થવી એ સહજાનુરાગ પ્રભુના કોટિમન્મથ લાવણ્યનાં દર્શન કરી મનમાં એનું આકર્ષણ જામે અને પોતાનું સુંદર સ્વરૂપ દેખાડી પ્રભુ આપણું મન પોતાનામાં ખેંચી લે પોતાના ચરણારવિન્દમાં પ્રીતિ સ્થાપન કરાવે એ દ્રષ્ટાનુરાગ “અરે, આ તો યશોદાજીના બાળક, એવા સુંદર જેની કોઈ સીમા નહીં. એવા તો મનમોહક છે કે છોડવા ન ગમે, વાતો કર્યા કરીએ, એમની સાથે ફર્યા કરીએ” આવું આવું સાંભળીને પ્રભુમાં આપણું મન ખેંચાય પ્રભુના ચરણારવિન્દમાં પ્રીતિ જોડાય એ શ્રુતાનુરાગ આમાં કોઈ ઊંચો નથી કોઈ નીચો નથી. દ્રષ્ટાનુરાગ પણ એટલો જ ફલપ્રદ છે, શ્રુતાનુરાગ પણ એટલો જ ફલપ્રદ છે અને

સહજમાં પણ એ વસ્તુ રહેલી છે છતાં ઉત્તમ, નિમ્નના જે ભેદ પાડીએ છીએ એ એમની વિશેષતા દેખાડવા માટે છે. શ્રીમદ્ ભાગવતના બાર સ્કંધમાં ક્યા સ્કંધને એમ કહેવો કે આ ચઢિયાતો અને આ ઊતરતો ! પ્રભુની જે દશવિધ લીલા એમાં કઈ લીલાને એમ કહેવી કે આ ચઢિયાતી અને ઊતરતી ! છતાં દશમ સ્કંધની વ્યવસ્થા કૈંક જુદી જ છે. એમાં જે વિશેષતા છે એ બીજામાં નથી માટે જ કરીને શ્રીમહાપ્રભુજીએ કહ્યું કે “યતુર્ભિશ્ચ યતુર્ભિશ્ચ યતુર્ભિશ્ચ ત્રિભિસ્તથાષ્ઠભિર્વિરાજતે યો સૌ પંચધા હૃદયે મમ” આ કેવળ એક શ્લોકમાં દશમ સ્કંધનું સ્વરૂપસમજાવ્યું.

જન્મ પ્રકારણના ચાર અધ્યાયનું એકત્ર પ્રકરણ, તામસ પ્રકરણના પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફળ ચાર અધ્યાયનું એકત્ર પ્રકરણ, રાજસ પ્રકરણના પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફળ ચાર અધ્યાયનું એકત્ર પ્રકરણ, આમ ‘યતુર્ભિશ્ચ’ ‘યતુર્ભિશ્ચ’ એમ ચાર-ચાર અધ્યાયના ત્રણ પ્રકરણ આવ્યા. હવે ‘ત્રિભિસ્તથા- યોથા સાત્વિકમાં પ્રમાણ પ્રકરણ નથી. ત્યાં પ્રમેય, સાધન અને ફળ, ત્રણ પ્રકાર છે. છેલ્લું છ અધ્યાયનું ગુણ પ્રકરણ- આ પંચધા પાંચ પ્રકારે મારા હૃદયમાં બિરાજો. દશમસ્કંધ એ પ્રભુનું સર્વસ્વ શરીરમાં જેમ હૃદય છે તેમ. શરીરમાં મુખ્ય તંત્ર હૃદય છે એમ ભાગવતમાં મુખ્ય દશમસ્કંધ હૃદયરૂપ છે. દામોદરદાસજીની વિશેષતા એ કે તેઓ હૃદયરૂપ છે. ટુંકાણમાં સૌ સૌની વિશેષતા હોય તેથી કોઈ ઊંચા ને કોઈ નીચા નથી.

પ્રારંભમાં કામભાવ જરૂર રાખવો જોઈએ. ખરી રીતે તો આપણો ભાવ એ હોવો જોઈએ કે હું સમગ્ર પ્રભુનો છું. લેશમાત્ર પણ પ્રભુ પાસે સુખની અપેક્ષા ન જ રાખવી જોઈએ. પણ જીવ સ્વભાવથી દોષવાળો છે. એનો સ્વભાવ એવો છે કે સ્વસુખની પૂર્તિ ન થાય તો એ માર્ગે એ ગતિ ન કરે-એટલે પ્રભુ તરફ ગતિ કરવા શરૂમાં કામભાવના-પ્રભુ મારા છે-એ ભાવના રાખીએ તો તે ઉચિત છે. સાંપ્રદાયિક માર્મિક સિદ્ધાંતોનો જે વખતે આપણે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે એ માર્મિકતા વિચારતાં જરૂર એવું હોવું જોઈએ જેથી કરીને આપણે પ્રભુ તરફ આપોઆપ પ્રેરાઈએ. પછી ગમે તે રીતે પ્રેરાઈએ, એમાં કોઈ જાતનો દોષ નહીં. કારણ પ્રભુ પણ “સંબંધમાત્રમપેક્ષતે.” જીવ જરાય પણ

સંપર્કમાં આવે એટલું એ ઇચ્છે છે ઇન્સ્યુલેટરની જેમ જીવસંબંધી પદાર્થનો પ્રભુ સાથે જરાપણ સંબંધ થશે તો તરત પ્રભુ પણ ખેંચાઈ આવશે ભગવતતત્વને ખેંચવા માટે જીવના સાધનની અપેક્ષા પ્રભુ રાખે છે અને તેથી શ્રીમહાપ્રભુજીએ આપણને બતાવ્યું કે “ભગવાન્ સંબંધમાત્રમપેક્ષતે”

ભગવાન એ જોતા નથી કે એણે હૃદયથી સંબંધ બાંધ્યો હાથથી બાંધ્યો કે પગથી બાંધ્યો કેશીએ પ્રભુની સાથે પગથી સંબંધ જોડ્યો ભગવાનને નિકટ આવેલા જોઈ લાત મારવા પગ ઉપાડ્યો. પ્રભુએ વિચાર્યું, અલ્યા હું પણ એ જ ઇચ્છું છું કે તું તાર કોઈપણ વસ્તુ મારા તરફ આગળ કર, હું પકડી લઉં. ભગવાને પગ પકડી લીધો, એનો ઉદ્ધાર કર્યો. ભગવાન સંબંધની અપેક્ષા રાખે છે પછી એ યોગ્ય પદાર્થ હોય કે અયોગ્ય. અયોગ્યતાના વિચારે કીરને શુકદેવજી જેવા જ્ઞાની ભક્તને પણ જરા વિચારણા થઈ પડી કે આ બિચારી કુબ્જાએ માંગી-માંગીને શું માંગ્યું ? પ્રભુ પાસે લૌકિક સુખની પૂર્તિ માંગી? પરંતુ “યે યથા માં પ્રપદ્યન્તે તાંસ્તથૈવ ભજામ્યહમ્”- એ ન્યાયે ભલે લોકદ્રષ્ટિથી એ હીન ગણાતું હતું છતાં એને એ ફલજોઈએ છે અને હું ફલરૂપ છું તો એ ફલનું દાન પ્રભુએ કુબ્જાને કર્યું ધ્રુવજીનચારિત્રમાં પણ આવું જ છે સાક્ષાત્ પ્રભુ મળ્યા છતાં પણ રાજ્યસુખની એણે અપેક્ષાકરી.

ભગવત્સ્વરૂપ એ ગમે તે રીતે પણ સંબંધમાં આવે પછી એની યોગ્યતા, એના ભાવની પણ યોગ્યતા, ભાવની ઓછીવત્તી માત્રા આ બધું બાજુએ રાખી પ્રભુ એના સંબંધમાં આવી જ જવાના, એમાં તો કોઈપણ જાતનો સંદેહ છે જ નહીં શ્રીકૃષ્ણ એ ફલરૂપ પદાર્થ છે. શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીરામચંદ્રજીમાં જે તફાવત છે તે આટલો જ શ્રીરામચંદ્રજી આદર્શ સાધનરૂપ છે. આદર્શ મનુષ્ય કોણ કહેવાય એ બતાવી આપવું એ દે શ્રીરામચંદ્રજીનું કર્તવ્ય ઈશ્વરનું સ્વરૂપ કેવું, એ ફલ કેવું, એ ફલરૂપે કરીને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવવું એ છે શ્રીકૃષ્ણનું કર્તવ્ય સાધનનો નિષ્કર્ષ સમજાવવા રામચરિત્ર, ફલનો નિષ્કર્ષ સમજાવવા શ્રીકૃષ્ણચરિત્ર. આધ્યાત્મિક ચર્ચાનો વિષય કૃષ્ણચરિત્ર છે, ભૌતિક ચર્ચાનો વિષય રામચરિત્ર છે, બન્નેની જગ્યાએ બન્ને સર્વથા

ઉત્કૃષ્ટ કોટિમાં છે. એકને પણ આપણે દૂર કરી શકીએ નહીં. માનવજીવની ઉત્કૃષ્ટતા આપણને રામાયણથી મળે છે. ફળ, તેનું સ્વરૂપ તેનો અનુભવ આપણને શ્રીમદ્ ભાગવત દ્વારા મળે છે, કૃષ્ણચરિત્રમાં સમજાય છે. એટલે આ બન્ને ચરિત્રોને એકબીજાથી ઉતારી નાંખવાની ચેષ્ટા ન કરશો. પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા માટે શ્રીકૃષ્ણનું ચરિત્ર અને આપણે આપણી અંદર યોગ્યતા લાવવા માટે શ્રીરામચંદ્રજીનું ચરિત્ર.

(ક્રમશઃ)

દિવ્ય સરોવર

લેખક : ગો. વા. મહાનુભાવ તારાચંદ્રબાપુ મધુવન

“ચકઈરી ચલ ચરણ સરોવર,
જહાં નહિં પ્રેમ વિયોગ’
જહાં બ્રહ્મ નિશા હોત નહિ કબ હું,
સો સાયર સુખયોગ-(1)
સનક સે હંસ મીન શિવ મુનીજન,
નખરવિ પ્રબલ પ્રકાશ,
પ્રકુલિત કમલ નિમીષ નહિં શશિ ડર
ગુંજત નિગમ સુવાસ-(2)
જિહિં સર સુભગ મુક્તિ મુક્તા ફલ
વિમલ સુકૃત જલ પીજે
સો રસ છાંડ ક્યોં કુબુદ્ધિ વિહંગમ
ઈહાં રહી કહા કીજે-(3)
જહાં શ્રી સહસ્ર સહિત હરિ કીડત,
શોભીત સૂરજદાસ
અબ ન સુહાય વિષય રસ છિલ્લર,
વહ સમુદ્રકી આસ-(4)

જા સમય સુરદાસજીને શ્રી મહાપ્રભુજીકે દરશન કીયે તબ આપને આજ્ઞા કરી : કછુ ભગવદયશ ગાવ. તબ દીનતા કે પદ ગાયે: હું પતિતન કો નાયક, હું પતિતન કો ટીકો. તબ શ્રી મહાપ્રભુજીને કહ્યો : સૂર હોય કે કહા “ધીધીયાત હો” ફિર આપને શરણમંત્ર નિવેદન કો ઉપદેશ કીયો સો તુરત હી હૃદયમે ભગવદલીલા પ્રકાશ હો ગઈ. તબ ઉપર લીખ્યો પદ ગાયો, તામે પ્રભુને, બહોત કાલતે વિછુરે હે, ઓર અપનો શ્રી ચંપકલતાજી કો સ્વરૂપ હે સો સબ બાત સ્ફુરાયમાન હોતી ભઈ, વે ચરણ કમલ કો હૃદયમે બિરાજમાન ભયો. તબ અપને મન બુદ્ધિમે નિશ્ચય ભયો જો અબતો વે ચરણ-સરોવર કો વિલાસ કરનો. સો યહાં ચરણ કમલ કી પ્રાપ્તિરૂપ વિનંતી કરી, તાકો કારણ ચરણ કમલમે દસ પ્રકારકે અમૃતકી સ્થિતિ હે દાસ્ય ભક્તિ કો સ્થાન હે. સો પ્રભુકો જો પંચામૃત હોયહે સો પાંચો શ્રીસ્વામિનીયોં કી સુધા .હેમસ્તક પેસું નીચે ઉતર્યો છશે અધરામૃત શ્રીઅંગમે ત્રીન રસ હે પ્રેમ, આસકિત, વ્યસન, ઓર સંપુર્ણ રસ સહિત દસમો ચરણામૃત યા પ્રકાર દસો અમૃતકી સ્થિતિચરણ કમલમે હે તથા “વૃન્દાવન રજોયુક્તં યમુનાજલપંકીલ “કદાપદતલે મુઘ્નો શ્રીમદ્ વલ્લભવાસ્યસી” (શ્રીહરિરાયપ્રભુ) “તે પદ વંદુ” (આખ્યાન) “અશેષભક્તમં પ્રાર્થ્યચરણાબ્જ રજોધન” “વૃન્દાવન વિરહ વહ્નિ ચરણ સમીપ બિન નહિ લીલા પ્રાપ્તિ તાકો પ્રમાણ રાસ મંડલમે પૈયત.

જબ પ્રભુ અંતરધ્યાનભયે તબ ગોપીજનને ઢુંઢે, પાછે લીલા કરી, પરંતુ પ્રાપ્તિ ન ભઈ. જબ ચરણ ચિન્હ કે દર્શન ભયે તબ સબ વસ્તુ પ્રાપ્ત હોય, પ્રભુ પ્રગટ હોય રાસ કીયે. “શ્રી વલ્લભ પદકંજ માધુરી જિનસોં અલિઅન યહાંરૂચી માની, પ્રથમહી જાય બસે શ્રી વલ્લભપદપંકંજ નગરમે માઈ, જિહિં પરાગ પદ્મનાભાદિક નિધી વૃંદાવન પાયે.” રસ બંધાદિમે કારણરૂપ ચરણ કમલ હી હે. તાતે ચરણ હીકી, વિનંતી દ્વારા અપનકોહું રસ વિલાસકી યાચના કરત હે તાતે કહે “ચકઈરી ચલ ચરણ સરોવર” સો યહાં મન બુદ્ધિકો સંવાદ હે મન બુદ્ધિ સોં કહે હે યા પદ મેં મૂલ લીલા (આંતર વિહાર) ગૌલોક ધામકી (બહાર વિહાર) યહ ઉભય ઠોરકી લીલા (ભજનાનંદ) પૃષ્ઠિકાધિકા સૃષ્ટિ કર્તવ્ય ભગવદ્ સેવા સ્વરૂપા નંદ કો અનુભવ તાતે આપકો નામ

(આનંદપરમાનંદઃ પૂર્ણાનંદઃ પૂર્ણ કામ્યહ પ્રથમ ઇચ્છાકો વિલાસ કહ્યો. દુસરી ઇચ્છા “તે પ્રભુને મન ઇચ્છા ઉપની યશ થાવા વિસ્તાર” તાતે ફેર ઉભય પ્રકારકી શ્રુષ્ટિ રચતે ભયે મર્યાદા, “વચસાવેદ માર્ગ મહી” ઓર પ્રવાહી મનતે, તાકે લીયે અબ બ્રહ્માંડકી રચના કરતે ભયે સો ‘ભૂ ભૂંગેથી સૃષ્ટિ નીપની અતિ સુંદર બ્રહ્માંડચૌદ લોકનાના વિચીત્રભૂ મંડલ નવ ખંડતાકે અધિષ્ઠાન અક્ષર બ્રહ્મ સ્વરૂપ હે “ગણિતાનંદ કંબ્રહત્” સો ક્ષર જગત અક્ષર બ્રહ્મને મર્યાદા સૃષ્ટિ કો લય મોક્ષફલ” “કર્તવ્ય, કર્મ, સાધનાદિ ભક્તિ, મર્યાદા હુંહે તામે દો પ્રકાર હે 1 સકામ, તાકો ફલ સ્વર્ગ પ્રાકૃતા સકલાદેવા” ! નિષ્કામ ભક્તિકો ફલ મોક્ષ, તામે કોઈકો સાયુજ્ય મિલે હે, યહ મર્યાદા કો પરમ ફલ (બ્રહ્માનંદ) અબ પ્રવાહી (આસુરી) તાંકાં સંસાર હી કર્તવ્ય સંસાર હી ફલ, જન્મ મરણ છુટે નહિ, તાકો આનંદ વિષયાનંદ સો યા પદમે તીનો બાત દીખાય. ચરણ સરોવર કે બરનનમે રસાત્મક પુરષોત્તમ કે ચરણકી વિનંતી હે સો ભજનાનંદ મર્યાદા સ્વરૂપકો બરનન ‘સનકસેં હંસ મીન શિવમુનીજન યહ બ્રહ્માનંદ “અબ ન સુહાય વિષય રસ છિલ્લર” યહ વિષયાનંદ “જહાં શ્રી સહિત હરિ દીડત” (નમામી હૃદયે શેષે) યહ આંતર બિહાર, યહ સબ બાતકો ભેદ કૃપા કરકેં આપકી સૃષ્ટિ પ્રતિ હું ઉપદેશ હે

જહાં તાંઈ સૂર્યઉદય ન ભયો હોય, તહાં તાંઈ અંધેરો રહે સૂરકે ઉદય તેં પ્રકાશ હે જાય હે. તેસેં “સૂરદાસજી” પુષ્ટિ માર્ગ કે સૂર હે તાતેં “ભક્તિમાર્ગાબ્જ માર્તડ” શ્રી મહાપ્રભુજીકો નામ હે, તેસેંહી ગુણકો દાન સુરદાસજીકોં હે તાતેં વે મુખ્ય હે ઓર વાણ કો પ્રાગટ્ય હે. શ્રી મહાપ્રભુજીને ભક્તિ માર્ગ કો પ્રકાશ કીયો. તેસેં સુરદાસજીને ભગવલીલા ગુણગાન દ્વારા પ્રગટ કરી જેસેં ઓરબી અષ્ટસખાનને ભગવલ્લીલા ગાઈ હે, પરંતુ સબપે છાંયા તો સુરદાસજીકી હે તાતેં સૂર્ય ઉદયભયો અબ પુષ્ટિ સૃષ્ટિ! તીમિર નાશમે કહાં આશ્ચર્ય હે તાતેં યા પદમેં સેવ્ય સ્વરૂપ તાકો વિલાસ ઉભય પ્રકાશ કે આનંદકો ઉલઘ કે ભજનાનંદ રૂપ ચરણ કમલકો પ્રાપ્તિ પરમ ફલ દિખાયો.

અબ શંકા હોય જો યા બ્રહ્માંડમેં તુ મને તો કેવલ વિષયાનંદ હી વર્ણન કીનો સો કયં યહાં તો શ્રી મહાપ્રભુજીકો પ્રાગટ્ય, આપકો નીજ વંશ, શ્રી નાથજી સાતો સ્વરૂપ

નિમિત્ત સેવાકો પ્રવાહ બહે રહ્યો છે, તહાંતો ભજનાનંદ કોહી અનુભવ હોનો ચાહીએ

તહાં એસેં સમજનો યદી ભગવદ રસ આનંદ તો બ્રહ્માંડમેં કણીકા રૂપ મૂલ ધામતે હો
આયો છે, પરંતુ યા બ્રહ્માંડમેં વિષયાનંદ પ્રદાન હોયવેસું વિષયમેં મીલ ગયો છે તાસું
વાકે ગુણ માર્યો ગયો. તાસું નંદદાસજીને યા ગુણકો મંજરીમેં સ્પષ્ટ કર દીખાઈ છે

“ગરલ અમૃત ઈકઠા કર રાખે, ભિન્ન ભિન્ન કર વિરલા ચાખે” વિષકાં અમૃતમેં સુભિન્ન
નહિ કરોગે તો અમૃત હુંકો ગુણ નહિ પ્રાપ્ત હોયગો. ઝેર કો હુ ગુણ પ્રાપ્ત ન હોયગો,
જેસેં દુધ ઓર પાણી મીલે ભયે છે તો દુધકો કેવલ સ્વાદ નહિ આવે છે. વાકોં પાણી તો
ન્યારો કરોંગે જબને કેવલ દુધ (અમૃત કો સ્વાદ આવેહે) સો એ કામતો હંસકો હીહે
“નીરક્ષીર નીરવારે જોઈ, યહમગ હરિપદ પાવે સોહી” તાતેં શ્રી હરિરાય પ્રભુને આજ્ઞા
કરી છે સેવા, સેવાકો સાજ, સેવાસંબંધી અલૌકિક છે પરંતુ સબકી દ્રષ્ટિ લૌકિક છે રહીહે
તાસું કછુ અનુભ નહિ હેસબકો નાશ છે રહ્યો છે, જો અલૌકિકમેં લૌકિક બુદ્ધિ સબકી છે
સામેં સત્સંગકી ખાસ આવશ્યકતા છે જો યહ ભાવતો શ્રી મહાપ્રભુજીને નીજ જનકે હૃદય
મેં હી દાન કીયો છે.

“અનન્ય ભક્તેષુ જ્ઞાપિતાષય” પ્રથમ તો પ્રાકૃત અપ્રાકૃત ‘લૌકિક અલૌકિક’ કહા. તાકે.
મૂળ સ્વરૂપ જ્ઞાનહીનહિ છે. ઓર સત્સંગ દુર્લભ છે જાકોં સત્સંગ કહે છે સો મીલે નહિ
છે. આધુનિક સમયમેં પાખંડ આદી ધર્મ ફેલ રહે છે તાસું શ્રી મહાપ્રભુજી આજ્ઞા કર
રહેહે ‘સર્વમાર્ગેષુ નષ્ટેષુ કલૌચ ખલ ધર્મિણી, પાષંડ પ્રચુરે લોકે કૃષ્ણએવ
ગતિર્મમ’ તહાં કહે કે સત્સંગતો બહોત મીલે સો ઠીકહે પરંતુ વહ સત્સંગ નહિ
સત્સંગકો ડોલ માત્ર છે શ્રી હરિરાય પ્રભુ શિક્ષાપત્રમેં આજ્ઞા કરે છે સત્સંગ ઓર દુસંગ
કોનકોં જાનનો ? જો શ્રીમહાપ્રભુજીકી આજ્ઞાનુસાર કહે ઓર ચલાવે સો સત્સંગ આજ્ઞાસું
વિપરીત કહે, સો દુસંગ વલ્લભાષ્ટકમેં ‘તસ્માદ્ધી વલ્લભાખ્ય ત્વદુદિત્ વચના
દન્યથારૂપ યન્તિ’ ભ્રાન્તા એ તે નિસર્ગ ત્રિદશ રિપુતયા કેવલા ધંત મોગાહા યાસું
સમજ લેનો.

યા ભેદકો વિશેષ સ્પષ્ટીકરણાર્થ શ્રી હરિરાયપ્રભુને ‘દ્વસંગ વિજ્ઞાન’ ગ્રંથ રચ્યો છે. તાકો ભલી પ્રકાર અવગાહન કરનો ચહીયે ઉપર શ્રી હરિરાય મહાપ્રભુને આજ્ઞા કરી છે કે- અલૌકિકમે સબકી લૌકિક બુદ્ધિ છે સો યહાં એસેંહી દ્રશ્યમાન છે રહી છે જો લૌકિક અનુભવ કરે છે, કહતે છે કહતે છે અમૃતપાન કરતે છે સો વિષ ખાવે તેં અમૃત કો આસ્વાદ સર્વથા નહિ હોય શકે. તામેં બુદ્ધિમાન પંડિતહું શ્રી ભાગવતકો પ્રમાણ દેતે : “લૌકિક સ્ત્રીપુસંસિદ્ધ તત્ત્વારા પુરુષેભવેત્ લૌકિક સ્ત્રીમેં ભજનાનંદ સ્થાપન કીયો છે, તાકે દ્વારા અનુભવ પુરુષકોં બીહોય એસેં સમજાવે હૈ. વિશેષ ખોલકેં લીખ્યો જાય નહિ છે. સો પંડિતહું એસેં સમજ બેઠે છે તહાં “કલીકાલ તમષ્ઞન્ન દ્રષ્ટિત્વા દ્વિદુષામપિ” એસેં સમજનો. યાકો આશય તો શ્રી ગુસાંઈજી ટીપણીજીમેં ખોલા હુઆ લૌકિક સ્ત્રીપદ શ્રીગોપીજન કો છે, કારણ ? વે પતિકે સબંધ વારેહે નહિ, પરંતુ પ્રમાણસું લૌકિક સ્ત્રી કહી છે. આગે રાસમેં અલૌકિક પદ દીનો છે સો તીનમેં (ગોપીજનમેં) ભજનાનંદ સિદ્ધ કીયો, તીનકે દ્વારા પુરુષકો હું પ્રાપ્ત હોય, તાકો આશય શ્રી ગોપીજનકો કૃપાતેં તીનકી ભાવકી ભાવનાતેં યહાં પુરુષ વાચક જીવ લેનો પુરુષ યા સ્ત્રી સબકો શ્રી ગોપીજન દ્વારાહી ભજનાનંદ કો અનુભવ હોય યહાં લૌકિક સ્ત્રીકો તો વેદ પુછે હું નહિ છે તાકો ઉદ્ધાર હું નહિ છે, પરંતુ ધન્ય શ્રી મહાપ્રભુજી એસે સ્ત્રી શુદ્રનકોં ઉદ્ધાર કરવેકા સામર્થ્ય તો એક આપહીમેં તાતેં આપકો નામ વિભુઃ સર્વ શક્તિ ધૂં કૃપાનિધિઃ મહાકારુણીક આદિનામ બિરાજમાન છે, તાતેં ભૂતલમેં કોન રસ વિષય રસ મીલ્યો છે તાતેં મીલ્યે રસ કહા કામકા નહિ સો ભગવદ્ પ્રાપ્તિ નહિ કરાઈ શકે તાતેં સુરદાસજી કહે “અબ ન સુહાય વિષય રસ છિલ્લર વહ સમુદ્રકી આસ” વિશેષ કહા કહેનો છે, જ્ઞાતા પુરુષ કોં તો ઇતનોં હી અલમ્

(ક્રમશઃ)

મધુ-સંચય

સંગ્રાહક અને પ્રેષક : પ. ભ. શ્રી કચનલાલ સી. લીમડો, મુંબઈ

(1) ગુજરાતના વૈષ્ણવોની સાથે એક વૈષ્ણવ શ્રી ગુસાંઈજીના દર્શન માટે શ્રી ગોકુલ આવ્યા. આ વૈષ્ણવે શ્રી ગુસાંઈજીના દર્શન અને ચરણસ્પર્શ કર્યા, પણ પોતાની સાથે

ભેટ કરવા માટે લાવેલી થેલી બગલમા રાખી મુકી અને ચરણસ્પર્શ કર્યા બાદ શ્રી ગુસાંઈજીની ગાદી નીચે તેમણે તે થેલી મુકી દીધી. આ વાર્તામાં સાર એ છે કે, વૈષ્ણવોએ ભગવદધર્મનું આચરણ ગુપ્ત રીતથી કરવું. કારણ કે ભગવદધર્મ જો બહાર પ્રગટ થાય તો તે હૃદયમાંથી નીકળી જાય અને વળી પ્રતિષ્ઠા તેમજ કીર્તિની ભાવના પણ મનમાં આવે તે બહુ જ બાધક છે.

(2) ભગવદીય વૈષ્ણવોનો સંગ નિરંતર કરવો તેથી કરીને આપણી પ્રીતિ શ્રીઠાકોરજીમાં વધે.

(3) રાજદ્રવ્ય શ્રી પ્રભુ અંગીકાર કરતા નથી, તે દ્રવ્ય આસુરી છે, તો વૈષ્ણવોએ પણ લેવું નહિ અને જોલે તો તેનાથી અનિષ્ઠ થાય. – લાડબાઈ ધારબાઈની વાર્તા.

(4) પુષ્ટિ માર્ગમાં ચાર પ્રમાણો છે. (1) વેદ (2) ગીતાજીમાં શ્રીકૃષ્ણનાં વાક્યો (3) વ્યાસ સૂત્ર અને (4) શ્રીમદ્ ભાગવતની સમાધિભાષા. આ ચાર પ્રમાણ પુષ્ટિ માર્ગમાં મુખ્ય છે. જો વેદમાં કંઈ સંદેહ થાય તો ગીતાજીમાંથી નિર્ણય કરવો અને જો એમાં શંકા રહે તો બ્રહ્મસૂત્રથી અને છતાં શંકા રહે તો શ્રીમદ્ ભાગવતની સમાધિભાષાર્થ સમાધાન કરવું. આનાથી વિરુદ્ધ હોય તો માનવું નહિ – જાડા કૃષ્ણદાસજીની વાર્તા.

(5) એક સમયે એક વૈષ્ણવ વ્રજમાં આવ્યો અને શ્રી ગુસાંઈજીના દર્શન કર્યા અને પછી શ્રી ગુસાંઈજીને વિનંતી કરી કે શ્રી પ્રભુ મને શરણે લ્યો અને મને બ્રહ્મસંબંધ કરાવો. શ્રી ગુસાંઈજીએ આ વૈષ્ણવને દેવી જીવ જાણી બ્રહ્મસંબંધ કરાવ્યું અને આ વૈષ્ણવ પોતાને ઘેર જે કોઈ વૈષ્ણવ આવે તેનું સમાધાન સારી રીતે કરે અને તેને મહાપ્રસાદ લેવરાવે. આ વાર્તામાં એ બતાવ્યું જે પ્રભુની સેવા પ્રીતિથી કરવી અને વૈષ્ણવો ઉપર અત્યંત ભાવ રાખવો અને વૈષ્ણવોએ સેવા અવશ્ય કરવી. સેવા વગર કદી રહેવું નહિ.

(6) આ સંપ્રદાયમાં તાપ્કલેશ-વિરહ ખાસ છે. જો કોઈ વૈષ્ણવ હૃદયમાં તાપ કલેશ પૂર્વક ભગવદ્સેવા કરે તો શ્રી પ્રભુ જલદી પ્રસન્ન થાય છે.

(7) ભગવદ્ ભક્તોનાં વચનમાં વિશ્વાસ રાખવો, અને તેઓ કહે તે પ્રમાણે કરવું.

(8) શ્રી યમુનાજી ચતુર્થ પ્રિયા છે રસાત્મક છે અને ખૂબજ કૃપાળુ છે કિશોરીબાઈને શીતળા નીકળ્યા, આંખ ગઈ, અપંગ થઈ ગયાં, પરંતુ તેમને શ્રી યમુનાજી ઉપર અત્યંત વિશ્વાસ અને અટલ શ્રદ્ધા હતી, તેથી શ્રી યમુનાજીકના ફક્ત અરધા શ્લોકનો અર્થ પાઠ તેઓ કરતા. (વિશુદ્ધ મથુરા તદે સકલ ગોપ-ગોપીવૃત્તે કૃપા જલધિ સંશ્રિતે, મમ મન સુખં ભાવય) તેથી શ્રી યમુનાજી પ્રસન્ન થઈ તેમનું શરીર સુંદર બન ગયું, આંખોમાં રોશની પણ આવી અને શ્રી યમુનાજીનો સાક્ષાત્કાર થયો આ વાર્તાનો સાર એ છે કે શ્રી યમુનાજીકના સતત પાઠથી લૌકિક-અલૌકિક સકલ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ભક્તજન પદરજ પ્રતાપ

લેખક : પ. ભ. તારાચંદ્રબાપામધુવન

ચોરાસી ભક્ત હે સો શ્રી મહાપ્રભુજીકે અંતરંગ ભક્ત હે શ્રી મહાપ્રભુજી પુષ્ટીરસ સમૂહાત્મક કમલરૂપ હે. તાકી ચોરાસી પાંખડી સો ચોરાસી ભક્ત રૂપ હે. મધ્ય મકરંદ કણિકા સ્થાનીય શ્રી મહાપ્રભુજી હે. તિન કરકે હી ચોરાસી પાંખડી મે રસ પૂરિત હે એહ ભાવતે ચોરાસી કોસ વ્રજમંડલ હે, જામે પ્રભુકો સંપૂર્ણ લીલા વિલાસ હે તારે પ્રતિક્ષણ નિકુંજસ્થ લીલા રસ સુપૂરિત:

શ્રી મહાપ્રભુજી તૃતીયાત્મક સ્વરૂપ હે સો આપકી લીલાકે એકસો આઠ નામ હે. તામે 35 શ્રીઠાકુરજીકી લીલાકે, 35 શ્રીસ્વામિનીજીકે લીલાકે, ઓર 35 શ્રીવલ્લભ પ્રભુકી લીલાકે નામ હે, સો 105 ભયે. ઓર મુલ તિન નામ હે. આનંદ (શ્રીઠાકુરજી) પરમાનંદ (શ્રીસ્વામિનીજી) શ્રીકૃષ્ણાસ્ય (સાક્ષીસ્વરૂપ શ્રીવલ્લભ) યા ભાંતિ 108 એકસો આઠ નામ હે.

પુષ્ટિકો લીલા વિલાસ સંપૂર્ણપરિપૂર્ણ હે સો ચોરાસી ભક્ત સમૂહાત્મક શ્રીવલ્લભ:

સ્વરૂપ જાનનો. તાસોં એકસો આઠ નામ ચોરાસી ભક્તનકે સ્વરૂપમેં પરિપુર્ણ હે. શ્રીવલ્લભ પ્રભુ અંગી હે ઓર ચોર્યાસી અંગ હે. અંગીકો રસ અંગમેં પરિપુર્ણ હોય તામેં કહા શંકા હે ? તાતેં યહ સિદ્ધાંત ભયો જો ભક્તકી ચરણરજ પ્રાપ્ત હોય તાકો હી પુષ્ટિ પરમ ફલકી પ્રાપ્તિ હોય.

શ્રી ગોપાલદાસજી હુ ગાયે હે, “ભક્તજન પદરજ પ્રતાપે સકલ સરિયા કાજ” – ઓર દયારામભાઈને હુ ગાયો હેજો ‘એ વૈષ્ણવ પદરજ રતિની છે ઘણી મુજને આશા’ શ્રીમદ્ ભાગવતમેં હુ રહુગણરાજાને જડભરતજી પ્રતિ કહ્યો હે વિના મહદ્ પાદ રજોભિષેક તેસેંહી કૃષ્ણદાસજીકી સ્ત્રી ઓર બનિયાકે પ્રસંગમેં યે બાત ફલિત હોય હે. જબ કૃષ્ણદાસજી અપની સ્ત્રીકું ખંધાપે ચઢાય બનિયાકે ઘર પહોચાવે કું ગયે, સો બનિયા પાંચ ધોયવેકે લિયે જલકી લોટા લે બેઠયો હતો ઓર “વિનકે ચરણકા ધ્યાન કર રહ્યો હતો” જો યા રીતીસુ અપને હાથસું પાંઉકી રજ ધોઉગો ઇતનીહી બાતપેં વાકી બુદ્ધિ નિર્મલ હો ગઈ. વા સ્ત્રીકે દર્શન તો બનિયા નિત્ય કરતો હતો. પરંતુ ચરણરજ કે ધ્યાન કે પ્રતાપસુ સકલ કાર્ય સિદ્ધ હોય ગયે. તાતેં “ભક્ત પદરજ પ્રતાપે સકલ સરિયાં કાજ”

બ્રાહ્મણકો છોરા ભાભીકે વચન બાણસોં પીડીત હોય રાજા દુવે માધવ દુવેજીકે ચરણ શરણ પ્રતાપતેં વે મુર્ખ હતો તો હુ વાકે સકલ કાર્ય સિદ્ધ ભયે. એસે ભક્ત પદરજ પ્રતાપકી મહિમા કહાં તાંઈ લિખીજાય.

નિરોધ લક્ષણમેં હું શ્રીમહાપ્રભુજીને આજ્ઞા કરી હે, જો મહતાં કૃપયા યાવદ્ ભગવાન ધ્યયિષ્યતિ યહાં મહત પુરુષકી કૃપા કહી હે સો શ્રીગોપીજનકી સમજની કારણ ? યહ સેવામાર્ગ પ્રકટ કિયો હે, સો વ્રજભક્તનકે ભાવ રૂપ હે. “સેવા રીત પ્રિત બ્રજજનકી,” ઓર બ્રજ ભક્તનકું આત્મ સમર્પણ રૂપ સેવા સિદ્ધ હતી. યહાં વિનકે ભાવભાવના કરની ઓર સબ સામગ્રી વિનકે અંગ ભાવાત્મકકી ભાવના કરકે ભોગ ધરની, સો પ્રભુ અંગીકાર કરે. સો પ્રભુકું વે અંગકે વિલાસકો સુખ હોય, ઓર ભક્તકોહું વેસોઈ રસાનુભાવ હોય તબ શ્રીગોપીજન અપને પર પ્રસન્ન હોય જો અમારે ભાવકું અંગીકાર

કરાવે છે. તાસોં વિનકુ બી એસોહી સુખ હોય, સો આશીર્વાદ દેય છે. તાસોં અપનહુકું એસોહી સુખ પ્રાપ્ત હોયગો. તાસું આજ્ઞા કરી: “મહતાં કૃપયા”.

યહ જીવ ચોરાસી લક્ષ્યોની ભુક્તે છે, જન્મ મરણ છુટે નહીં છે, પ્રભુકી પ્રાપ્ત નહિ છે યા જીવકો લેવેકોં શ્રીમહાપ્રભુજી ભૂતલપે પ્રગટે છે યહ ચોરાસીહુ આપકો સમાજ પ્રકટયો છે. સો યા જીવકી ચોરાસી લક્ષ્યોની છુડાયકે ભગવદ પ્રાપ્તિ કરાવે છે. તાતેં ઇનકે ચરણ કમલકો દ્રઢ આશ્રય કર્તવ્ય છે.

ઓર શ્રીમહાપ્રભુજી પ્રગટ હોય યહ માર્ગ પ્રગટ કીયો. ઓર માર્ગકે સિદ્ધાંત પ્રગટ દિખાયવેકે લિયે ચોરાસી ભક્તનકે પ્રગટય છે. કોઈ ભક્તદ્વારા ચાર, કાઈ દ્વારા દો, કોઈ દ્વારા એક, કોઈ દ્વારા આઠ, એસે યહ ચોરાસી ભક્ત દ્વારા પુષ્ટિ સિદ્ધાંત પ્રગટ દિખાયે. તામેં તે એક ભક્ત દ્વારા સિદ્ધાંત કે પ્રગટ દર્શન અવશ્ય કરને ચહિયે.

રામાનંદજી પંડિતકી વાર્તામેં લિખે છે જો “ગોબર સંકેલ લે, નાતર વૈષ્ણવ લે જાઈગે” ઈતનો સુનતેહી શ્રીવલ્લભને વાકો ત્યાગ કીયો. યહાંપે શંકા હોય છે જોશ્રીમહાપ્રભુજી યા જીવકો લેવેકું પધારે છે, અરે ! શ્રીમહાપ્રભુજી જીનકો ત્યાગ કરે ઉનકો સંભારવેકે સામર્થ્ય કોનમેં છે ?

જબ વિનને જલેબી ભોગ ધરી સો સાક્ષાત્ શ્રીનાથજી આરોગે મારગકી મેંડહું છુટ ગઈ (બજારકી લેકે ધરી તાસુ) ઓર કહી, “શ્રીનાથજી આરોગીયો” ઓર આપ આરોગે. શ્રીમહાપ્રભુજી કહે તાકોંહીશ્રીનાથજી અંગીકાર કરે છે. આપકે પરસ વિના પ્રભુ પરસ ન કરે. રસખાનજીકો કિતનો પ્રબલ વિપ્રયોગ ? શ્રીનાથજીને દર્શનહું દીયે, પરંતુ પકરવે દોરે તબ ભાગ ગયે. શ્રીગુસાંઈજીકી શરણ વિના ઉનકો પરસ ન કિયો, તો યહાં રામદાસજીકો શ્રીમહાપ્રભુને ત્યાગ કીયો, ફિર વાકે હાથકી જલેબી શ્રીજી આરોગે સો કેસેં ? યહાં વલ્લભાષ્ટકકે ચોથા શ્લોકકો ભાવ દર્શન દેત છે. “પ્રાદુભૂતેન ભુમો” તામેં આગે કહે છે જો આપકે સેવક કછુબી પદાર્થ કોઈ સ્થલમેં, કોઈ પ્રકારસું, ભોગ ધરે છે સો આપ પ્રસન્ન વદનસોં ચારૂ હાસ્ય કરતે ભયે આરોગે છે.

જબ શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રંગાર ધરાયવેકોં પધારે તબ શ્રીનાથજીને કહી “આજ તો મેં જલેબી બહોત સુદર આરોગ્યો હું.” તબ આપને પૂછી: “બાવા, કોનને ધરી હે ?” તબ શ્રીજીને કહી : “રામાનંદ આપકે સેવકને ધરી હે” તબ શ્રીવલ્લભ પ્રભુ બોલે “મેંને તો વાકો ત્યાગ કીયો હે.” તબ શ્રીનાથજીને કહી : “મેંને તો આપસે પ્રતિજ્ઞા કરી હે, જો જાકો આપ અંગીકાર કરોગે તાકો છોડુગો નહિ.” તાસું યહાં એસો સમજનો જો જાકે શ્રીવલ્લભ અંગીકાર કરે હે, તાકો શ્રીનાથજી છોડે નહિ હે. યહ સિદ્ધાંતકી ધ્વનિ લહેરાઈ દીની હે. તાતેં શ્રીવલ્લભ પ્રભુકો નામ હે જો અંગીકૃત્યેવ ગોપીશ વલ્લભકૃત માનવઃ સો શ્રીનાથજી ઓર શ્રીમહાપ્રભુજીકી પરસ્પર જો પ્રતિજ્ઞા ભઈ હે સો સત્ય હે. સત્ય પ્રતિજ્ઞ કારણ ? આપ નય વિશારદ હે. નીતિ ગુણમેં જો વિશારદ હોય વાહીકી પ્રતિજ્ઞા સત્ય હોય હે. દેવતાકીહુ પ્રતિજ્ઞા કોઈ કોઈ સમે સિદ્ધ નહિ હોય હે. પરંતુ આપ તો શ્રીગુણાતીત સ્વરૂપ હે, ઓર વિભુઃ સર્વશક્તિ ધૃક એસે નામ બિરાજમાન હે ફેર આપ વાકપતિ હે. સો આપ વાણીસો આજ્ઞા કરી સો અન્યથા કેસે હોય ? ઓર આપ ત્યાગ કરે સો આપકે નામ જો કૃપાનિધિ મહાકારુણિકઃ યામેં વિરોધ આવે, તાસું યેહી સિદ્ધાંત દિખાયવેકો હે જો “શ્રીવલ્લભ અંગીકાર કરે તાકું શ્રીપ્રભુજી નહિ છોડે.”

જેસે ક્ષત્રાણીક વાર્તામેં હે જો શ્રીબાલકૃષ્ણજી સબ લડુવા આરોગ ગયે, તબ ક્ષત્રાણીબાઈને છાતી કુટી, જો આજ પ્રભુને મેંડ છોડી, કલ મોકું બી શ્યાત છો દેં, વાકે તાંઈ છાતી કુટી એસેહી બાત હોય તો અનર્થ હોય જાય પ્રભુકોહી સંકલ્પ સત્ય હોય હે અન્યથા નહિ જબ પ્રભુ સમજાયે તબ સમજે જો મેને મારગ મેંડ છોડી નહિ હે. તુમને છોડી, તાકું સિદ્ધ કરવેકું યે કામ મેને કીયો હે. તબ ભક્ત સમજે. શ્રીનાથજી શ્રીમહાપ્રભુજીકી આજ્ઞા મેં એસે બંધેહે. (વધુ સમજણ માટે ક્ષત્રાણીની વાર્તા વાંચવી) પેડેકી ગાદીપે એક છોટી ગાદી ઓર બિછે હે, સો બીછાયવો ભૂલ ગયે, તબ શ્રીજી તહાંહી ઠાડે રહે. જબ શ્રીહરિરાયજી પધારિકે ગાદી બિછાઈ તબ શ્રીજી પધારે. યા વાર્તામેં હું સિદ્ધાંત દિખાયવેકો નિમિત્ત પ્રગટ કીયો હે. મૂલમેં કછુ હાનિ નહિ હે સો દ્રવ્ય સમજનો યદિ ચોરાસી ભક્તમેં કોઈ બાતકી ન્યૂનતા દિખે, તો યહ અંગકી ન્યૂનતા અંગીમે પર્યવસાન હોય. તાતેં અવશ્ય સમજનો જો ચોરાસીમેં કોઈ પ્રકારકી ક્ષતિ નહિ

હે.

ઉપર કહ્યો સો તો સિદ્ધાંત પ્રગટ કરવેકો મિષમાત્ર મિષ બતાવે બિના સિદ્ધાંત કેસે પ્રગટ હોય ! સો વાર્તાકે પ્રસંગ સે હુ માલુમ પડે હે નહિ તો શ્રીનાથજી જલેબી સર્વથા નહિ આરોગતે વિશેષ કહા કહેનો ? સમજદારકોં તો સમસ્યાહી બહુત હે “યાસુ ચોરાસી ભક્તકે ચરણકમલકો આશ્રય કર, વિનકો ગુણગાન કરનો, યહ પ્રભુ પ્રાપ્તિકો સદા ઉપાય હે. પ્રભુ અપને ગુણગાનતે પ્રસન્ન હોય હૈ પરંતુ અપને ભક્તકે ગુણગાનતે બહોત ભિન્ન હોય હે. કારણ યહ જો ભક્તને ભક્તિભાવસું પ્રભુકો વશ કર લીયે હે. તાતેં પ્રભુ વિનકે આશક હોય રહે હે. “જિનકે ગુન સુનનકોં લાલ ગિરિધરનપિય, આય સન્મુખ તાકે બિરાજે.” (શ્રીયમુનાજીનું પદ)

સબકે શિરોમણી ‘શ્રીદમલાજી’ હે, યા માર્ગ કે અધિષ્ટાતા હે. વિનકી કૃપાતે હી પુષ્ટિ ફલકી પ્રાપ્તિ હે ‘શ્રી વલ્લભ ઓર દમલાજી એકહી સ્વરૂપ હે.’ સ્વામિ સેવકકે વિલાસ અર્થ ઉભય પ્રકટે હે.

એક દિના શ્રી ગોકુલેશજીને વાર્તા વાંચી નહિ. બિચમેં શ્રી ચોરાસી ભક્ત-શ્રીદમલાજીકો પ્રસંગ ચલિ ગયો. પાછે વૈષ્ણવ બોલે જો આજ તો કછુ કથા ભઈ નહિ. તબ શ્રીગોકુલેશજી બોલે-‘આજ તો કથાકો ફલ ભયો’ યા પ્રમાણ એક સિદ્ધાંત ભયો.

અબ દુસરો સિદ્ધાંત કહત હે. વૈષ્ણવકો દ્રોહ (અપરાધ) નહિ કરનો. જેસે રામાનંદજીને અપની સ્ત્રીસોં કહી “ગોબર જલદી સંકેલ લે, નાતર વૈષ્ણવ લે જાઇંગે.” યા પ્રકાર વૈષ્ણવકો અપરાધ નહિ કરનો. યહ મહા બાધક હે. ભગવાન યદિ અપનો અપરાધ ક્ષમા કરે. પરંતુ વૈષ્ણવકો અપરાધ ક્ષમા ન કરે. યદિ ભગવાનકો આરત સહિત આરાધન કરતો હોય પરંતુ વૈષ્ણવકો દોષ કરતોહોય તો વાકો ભજન કેસો હે જો “પૂજ પાંવ, ઓર કંઠકો છેદન,” યા પ્રકારકો હે. યાસું યા અપરાધસોં બહોતહી ડરપન રહેનો. જેસે રાજા અંબરીષકોં દુર્વાસા રૂષીને બિના અપરાધ કૃત્યાગ્નિ પ્રગટ કર ભસ્મ કરિવેકો પ્રયોગ કર્યો, તબ ભક્તકી રક્ષા કરણાર્થ સુદર્શનજી દુર્વાસા રૂષીકે પીછે લગે. તબ

રક્ષાકે લીધે ભાગે સો ત્રિલોકમેં કોઈને રક્ષા ન કરી, ભગવાનને હુ રક્ષા ન કરી. ઉપાય બતાયો જો વિનકે પાસ જાઓ જિનકો તુ મને અપરાધ કીયો હે, વેહી રક્ષા કરેંગે. તબ દુર્વાસા અંબરીષ રાજાકે પાસ આવે ઓર વિનકે ચરણ પકડ લીધે. તબ અંબરીષને સુદર્શનજીકી સ્તુતિ કરી તબ દુર્વાસા ભયતેં મુક્ત ભયે તાતે “ભક્તજન પદરજ પ્રતાપે, સકલ સરીયાં કાજ”.

વે હતિત પતિતકો ઉદ્ધાર ચાચાજીને કીયો તબ શ્રીગુસાંઈજીને આજ્ઞા કરી; “યદી તુ મ યાકો ઉદ્ધાર ન કરતે તો એક કલ્પત ઈ મુક્ત નહી હોતે તાતેં વૈષ્ણવકો અપરાધ વૈષ્ણવહી ક્ષમા કરે. (વે હતિત પતિત વૈષ્ણવ કે અપરાધ તેં હી પ્રેતયોની પાયે હતે) જેસે ભગવાન નિર્દોષ, પુર્ણ ગુણગ્રહ હે, એસે હી આપકે ભક્તહું નિર્દોષ હે. યદિ તામેં દોષારોપ દિખે સો વે અપની દ્રષ્ટિકો દોષ હે. કારણ દ્રષ્ટિ નિર્દોષ નહિ ભઈ હે. જેસે કાહુકી આંખ પીળી હોય તાકોં સબ વસ્તુ પીત માલુમ પડે હે વાસ્તવમેં વસ્તુ પીરી નહિં હે. વહ દોષ વાકી દ્રષ્ટિકોહી હે એસે સમજ લેનો.

જાસું યહ નિશ્ચય ભયો જો ભગવદ ભક્તમેં મુલમેં કોઈ પ્રકાર દોષ નહિ હે. કેવલ સિદ્ધાંત પ્રગટ કરણાર્થ મિષ માત્રહી હે. નહિ તો શ્રી નાથજી જલેબી નહિં આરોગતે. ઓર શ્રી મહાપ્રભુજીકો સ્વરૂપ શ્રુતિમેં “આનંદ માત્ર કરપાદ મુખોદરાદિ” કહે. તાતેં આપકે નામ ‘આનંદ’ ‘પરમાનંદ’ ‘પુર્ણકામ’ ‘પુર્ણાનંદ’ ‘સ્વાનંદતુંદિલ હે. તામેં ક્રોધકો પાસ આવવેકો હી સ્થાન નહિં હે. વહાં લિખિ હે “ક્રોધ કરકે ત્યાગ કિયે” તાસુ સિદ્ધાંત પ્રગટ કરણાર્થ મિષ માત્રહી હે, મુલમેં નહિં, એસો નિશ્ચય કરકે સમજનો. સમજદાર આપકે ભક્તકો તો ઈતનોહી કાફી હે. જેસે ભગવાનકી સેવા અવશ્ય કરે તેસે ભક્તકી સેવા અવશ્ય કરે. સો સિદ્ધાંત દુર્બલ વૈષ્ણવકી વાર્તામેં શ્રી ગુસાંઈજીને પ્રગટ દિખાયો હે. તાતેં વૈષ્ણવકી સેવા અવશ્ય કરે. યહ પુષ્ટિકો સિદ્ધાંત હે યહ દો સિદ્ધાંત “રામાનંદજીને કૃપા કર પ્રગટ કરદિખાયે” “ફલ ફલિત ફલરૂપ જાને” સો ફલ હુ ફલિત જબ હોયગો, ફલકો સ્વરૂપ જાનિવેસુ, સો સ્વરૂપ સત્સંગ બિના કોઈ રીતસોં નહિ જાન્યો જાય. તાતેં સત્સંગહી પરમ સાધન હે તાતેં ‘સત્સંગ’કી સાધના જેસે બને તેસેં કરની

આવશ્યક છે. સો દેખો સત્સંગકે પ્રતાપસે થોડેઈ સમયમેં અપનમેં પ્રભુકૃપા કરેંગે ઓર બુદ્ધિકો પરિવર્તન હુ અવશ્ય હોયગો.

સેવા-ભાવના

શ્રી નાથજી નિકુંજનાયક અને શ્રીનવનીતપ્રિયાજી તો નન્દાલયમાં બિરાજે છે. ત્યાં તો અધિકાર હોય તેને સેવા મળે. વલ્લભકુળ ઉપર બિરાજતા સ્વરૂપો પણ જગતને હિતાર્થે બિરાજે છે. એટલે ત્યાં પણ પ્રમાણસર સેવા મળે. પરંતુ જે સ્વરૂપ આપણે માથે બીરાજે છે તે તો સર્વથા આપણને આધીન છે. તે સ્વરૂપને આપણે ફાવે ત્યારે જગાવીએ અને ફાવે ત્યારે પોઢાડીએ ફક્ત આપણે વિચારવાનું એ કે જે સ્વરૂપ આપણને આટલું બધું આધીન થઈને રહ્યું છે તે સ્વરૂપને આપણે કેટલા બધા આધીન થઈને રહેવું જોઈએ? સ્નેહથી સેવા કરતા હોઈએ તો અવેર પણ શ્રી ઠાકુરજીને સોહાય અને એ સ્નેહને વશ આપ આનંદથી અધિક સમય બીરાજે.

એટલી બધી સેવા અને શ્રી ઠાકોરજી ન બોલે ? શ્રી ઠાકોરજી શું આટલા બધા નિર્દય છે ? પણ સેવા જ ક્યાં છે ? આપણી જ કસર છે.

પુષ્ટિમાર્ગીય સાધન વિચાર

- સંપ્રદાયના પ્રખર વિદ્વાન ગો.વા.પ.ભ. મગનલાલ શાસ્ત્રીજી

સર્વ કંઈ ભગવદનુગ્રહેકસાધ્ય-શાસ્ત્રબોધિત, જીવકૃતિસાધ્ય, વિહિતજ્ઞાન ભક્તિરૂપ સાધન મર્યાદામાર્ગીય છે. અને તત્સાધનરહિત એવા પણ જીવને ભગવત્સ્વરૂપ બલેજ સ્વપ્રાપ્તિ રીતિ છે. અર્થાત્ ભગવદનુગ્રહેકસાધ્ય પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવકૃતિસાધ્ય કોઈપણ સાધનોનો સર્વથા અવકાશ નથી.

સાધનનો વિચાર ક્યા ગ્રન્થથી કરવો ?

પુષ્ટિમાર્ગમાં સાધનો હોઈ શકે કે કેમ ? એના નિર્ણયમાં પણ જ્યાં પુષ્ટિમર્ણનો વિચાર કર્યો હોય એવાંજ શ્રીમદાચાર્યચરણના વચન ઉપયુક્ત થાય અર્થાત્ આ પ્રશ્નના નિર્ણયમાં શ્રીમહાપ્રભુજીનાં પણ મર્યાદામાર્ગ સંબંધે લખેલ વચન ઉપરના વિચારમ્

ઉપયુક્ત ન થાય ફલિતાર્થ એ છે કે, પુષ્ટિમાર્ગના ઉત્તમોત્તમ અધિકારી શ્રીગોપીજનો છે, અને તેથી જે સંગોમાં શ્રીગોપીજનને ઉદ્દેશીને શ્રીમદાચાર્ય ચરણ પ્રભૂતિ મહાનુભાવિઓએ જે જે આજ્ઞા કરી હોય તે તે આજ્ઞા જ પુષ્ટિમાર્ગ વિચારમાં શિરસા ગ્રાહ્ય છે.

સાધનરૂપ કોણ ?

માર્ગ માત્રને સાધન હોય, પરંતુ મર્યાદા માર્ગમાં જેમ અક્ષરબ્રહ્મ પ્રમાણ પ્રમેય, સાધન અને ફલ છે, તેમ પુષ્ટિમાં સાક્ષાત્ શ્રી ગોપીજનવલ્લભ લોકાતીત વેદાતીત અનુભવૈકગમ્ય, રસરૂપ પુરુષોત્તમ જ પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફલરૂપ છે. અર્થાત્ ફલની પૂર્વાવસ્થા પણ પુષ્ટિમાર્ગીય પુરુષોત્તમ સ્વતઃ થઈ જાય છે એજ સિદ્ધાંતનું સ્મરણ શ્રી તત્વટીપ નિબંધ પ્રકાશમાં અસાધનં સાધનંકરોતિ ઇત્યાદિ કારિકામાં તેમજ મહાનુભાવી શ્રીહરિરાયજીના પણ પુષ્ટિમાર્ગ લક્ષણાનિ નામના ગ્રંથમાં સર્વ સાધનં રાહિત્ય ફલાપ્તોઅત્ર સાધનમ્ ફલં વા સાધનં યત્ર પુષ્ટિમાર્ગ સકથ્યતે ઇત્યાદિ શ્લોકમ્ સ્પષ્ટ કહ્યું છે. ફલરૂપ પુષ્ટિપુરુષોત્તમ પુષ્ટિસ્થ ભગવદીયના સાધન સ્વરૂપથઈ જાય છે. તેથી નિઃસાધન પુષ્ટિમાર્ગમાં સ્વભાવતઃ દુષ્ટજીવની કોઈપણ કૃતિથી ફલ મળતું નથી.

અત્ર ઉપપતિ (સાધક દ્રષ્ટાંત) પણ છે. જેમ અમૃત રોગીના પ્રયત્નની અપેક્ષા વિના અમરત્વ આપે છે, તેમ પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવ માત્રે સાધન કરવું જ પડે તેમ હોય તે ગોપ્યો ગાવો ખગા મૃગાઃ ઇત્યાદિ શ્લોકાનુસાર પુષ્ટિમાર્ગસ્થ અધિકારી આ ભક્તોએ પણ નિજ કૃતિસાધ્ય સાધન કરવું જ એમ થાય. પરંતુ તે અધિકારીઓમાં તેમનું અવસ્થા છે અર્થાત્ પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવ કૃતિસાધ્ય કોઈ પણ પ્રયત્ન કે સાધન નથી, પરંતુ ભગવાનજ સાધન છે. અતઃ એવ ભાષ્યના સાધનાધ્યાયમાં જ્યાં પુષ્ટિમાર્ગીય સાધનોનો વિચાર કર્યો છે, ત્યાં પણ પુષ્ટિમાર્ગમાં સર્વાત્મભાવનેજ સાધન ગણ્યું છે તે સર્વાત્મભાવ પણ જીવકૃતિસાધ્ય નથી, પરંતુ પ્રદાનવત છે, એમ સુત્રકારે અને ભગવાન ભાષ્યકારે પણ નિઃસંદિગ્ધ આજ્ઞા કરી છે.

આથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે- સાધનોનો અર્થ જીવકૃતિ નહિ પરંતુ ફલની પૂર્વાવસ્થા સાધન એટલે ફલની પૂર્વાવસ્થા એ પણ થાય છે કે સર્વાત્મભાવ તો પ્રદાનવત્ પ્રભુદાન કરે તોજ પ્રાપ્ત થઈ શકે એવો છે. એ જરાય જીવકૃતિસાધ્ય નથી.

વિશ્વાસ પૂર્વક આશ્રય એજ કર્તવ્ય

આપણે જીવોએ એકજ વચન ઉપર આશ્રય રાખવાનો છે, અને તે નીચે મુજબ છે :-
“મયિયેર્ધસ્ત વિશ્વાસ શ્રી ગોપીજનવલ્લભે” એ વાક્યથી પ્રભુમાં દઢ વિશ્વાસ એજ આપણને કૃતાર્થ કરનાર છે. શ્રીમહાપ્રભુજી પણ બ્રહ્માસ્ત્ર, અને ચાતક ન્યાયથી આપણને વિશ્વાસજ સૂચવે છે, અને આજ હેતુથી આપણને કલૌ ભક્ત્યાદિ માર્ગોઈ દુસાધ્યા ઇતિ મે મતિઃ આ વાક્યથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે પુષ્ટિમાર્ગમાં આશ્રય સિવાય અન્ય કાંઈ સાધન છેજ નહિ. સેવા – સ્મરણાદિ પણ સાધન નથી પરંતુ ફલની પૂર્વાવસ્થાજ છે એમ સમજીનેજ અવશ્ય કર્તવ્ય છે.

આદ્યૈ દ્રઢો નિજાચાર્ય ચરણામ્બુરૂહાશ્રયઃ

પુષ્ટિમાર્ગ ફલં નૈવ લભ્યતે દાન મન્તરા ॥2॥

તદાનાર્થ હિ સર્વેષામાચાર્ય પ્રકટી કૃતિ

અતઃ સાધનનિષ્ઠાં હિ સર્વામુત્સૃજ્ય સર્વતઃ ॥3॥

સ્વાચાર્ય ચરણામ્બોજં ભાષ્યતાં શરણં હૃદિઃ

તથાપિ સાધન કૃતિરપાષાણ્ણત્વસિધ્ધયે ॥4॥

અર્થ :- પ્રથમ ધર્મમાં જણાવે છે કે- આરંભમાં શ્રીમદાચાર્યચરણ કમળનો એક દઢ આશ્રય કરવો. કારણ કે પુષ્ટિમાર્ગનું ફલપ્રભુના આપ્યા વિના મળતું નથી તે ફલ જ દેવીજીવોને દાન કરવાને શ્રીમહાપ્રભુજીને શ્રીઠાકુરજીએ પ્રકટ કર્યા છે. માટે બીજા સાધનોમાં રહેલી સર્વ આસક્તિને ત્યજીને લેશ પણ સાધનની નિષ્ઠાનો અંકુર ન રહે તેમ સર્વાંશે તેનો ત્યાગ કરી શ્રીમદાચાર્યચરણારવિન્દની મનમાં ભાવના કરવી જોઈએ. વખતે લોકમાં દેખાડવા સાધનો કરવાં પડે તો આસક્તિરહિત કરવાં કે જેથી

પાખંડીપણું ન કહેવાય

વાણિયાવૃત્તિ

- શ્રી રણછોડલાલજી રાજનગરવાળાનાં વચનામૃત

જ્યાં સુધી હૃદયમાં વાણિયાવૃત્તિ છે ત્યાં સુધી સેવા કરવાની યોગ્યતાજ નથી વાણિયાવૃત્તિ એટલે સંગ્રહવૃત્તિ શ્રીહરિરાયજીના નાનાભાઈ શ્રીગોપેશ્વરજીના સમય સુધ આ સંગ્રહવૃત્તિ નહોતી પરંતુ વાણિયાઓના હાથમાં અધિકાર આવ્યો ત્યારથી અ સંગ્રહવૃત્તિની શરૂઆત થઈ પહેલા સન્મુખ ભેટ મહાવનિયા લઈ જતા વાણિયા અધિકારીઓથી આ ન સંખાયું તેમણે તે રીત બંધ કરી ધન વધ્યું એટલે પછી શ્રી ઠાકોરજીનું સુખ બાજુ પર રહ્યું અને જે ધન શ્રીઠાકોરજીના કામમાં ન આવે એ પછી ખોટે રસ્તેજ જાય ને ? અને હેરાન હેરાન કરી નાખવાનું. સંભારવાલાના શ્રીદ્વારકાધીશ શ્રીમહાપ્રભુજીને ત્યાં પધાર્યા ત્યારે શ્રી ગોપીનાથજીએ શ્રી મહાપ્રભુજીને એ પ્રમાણે વિનંતી કરી કે, “શ્રી ઠાકોરજી શ્રી લક્ષ્મીજી સાથે પધાર્યા” ત્યારે શ્રી મહાપ્રભુજીને આજ્ઞા કરી કે, શ્રી લક્ષ્મીજીમાં જેનું મન જાય તેનો નિર્વશ જાય અને શ્રી ગુસાંઈજીનું ચિ- સેવામાંથી વિક્ષિપ્ત થતાં આપે આજ્ઞા કરી કે, હજી તો ઘરમાં આવ્યું નથી ત્યાં આટલું ઉપદ્રવ, તો પછી તે ઘરમાં આવ્યા બાદ શું ઉપદ્રવ નહીં મચાવે ! અને એ દ્રવ્યને શ્રીચમુનાજીમાં પધરાવી દેવામાં આવ્યું. અમને પણ બહુ લોકો કહેવા આવેલા કે અત્યારે સોના વગેરેનો ભાવ સારો આવે છે માટે શ્રી ઠાકોરજીનાં પલના વિગેરે કાઢી નાખો. પરંતુ શ્રી નટવરલાલે પરમકૃપા કરી અમારી ચિત્તવૃત્તિ તો ઠેકાણે રાખી.

“ચતુઃ સૂત્રી ભક્તિ સિક્કાન્ત”

પ્રેષક – પ. ભ. શ્રી પી. સી. શાહ – મોડાસા

પુષ્ટિમાર્ગના એક માત્ર આરાધ્ય, સેવ્ય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ છે જે નન્દાલયમાં યશોદાના ખોળામાં રમ્યા છે, જેમણે વ્રજ અને વૃન્દાવનમાં વિહાર કરેલ છે જેમણે વૃન્દાવનની કુંજ-નિકુંજમાં ગોપીઓ સાથે શ્યામસુંદરના સ્વરૂપમાં લીલાઓ કરી છે વાત્સલ્ય, સખ્ય અને શૃંગારના એ રસ ત્રિપુટિના રૂપમાં વ્રજ ભક્તોનું એક માત્ર ધ્યેય ગેય અને પ્રેય

છે કે શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ- શ્રી ગોકુલેશ આપણા પરમ આરાધ્ય એક માત્ર દેવ છે, ભગવાન છે.

તેમના અનુગ્રહ માટે એક માત્ર સાધન તેમની ભક્તિ છે. આ પ્રભુ સહજ પ્રાપ્ય છે. પ્રભુનો આ અનુગ્રહપ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનાર ભક્તે નિર્મળ સ્નેહ, નિઃસ્વાર્થ અનુરાગ અને છલ રહિત પ્રેમ વિ રાખવાં જોઈએ. અહંતા મમતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. અન્યાશ્રયની કલ્પના પણ ન કરવી જોઈએ અને પ્રભુના વરદ ચરણોમાં સર્વસ્વ સમર્પણ કરી અહેતુકી શરણાગતિ સ્વીકારવી જોઈએ.

શ્રીવલ્લભાચાર્ય મહાપ્રભુજીએ રચેલી ચતુઃશ્લોકીમાં પુષ્ટિમાર્ગના ચાર ભક્તિ સિધ્ધાંત નિરૂપણ કર્યા છે તે ક્રમશઃ સમજવા પ્રયત્ન કરીએ.

(1) સેવાનુરાગ

સર્વદા સર્વ ભાવેન ભજનીયો વ્રજાધિપઃ
સ્વસ્થાય મેવ ધર્મોહિ નાન્ય કથાપિ કદાચન ॥

સર્વદા સર્વભાવથી વ્રજાધિપ શ્રીકૃષ્ણ એક માત્ર ભજનીય, સેવનીય છે. આ આપણો જીવનો ધર્મ છે કોઈ પણ દેશમાં, કોઈપણ સમયે શ્રીકૃષ્ણ-પ્રભુની ભક્તિથી અતિરિક્ત બીજો કોઈ ધર્મ નથી.

મધુસુદન સ્વામીલખે છે કે –

કૃષ્ણાન્ પરંકિમપિ તત્ત્વ મહં ન જાણે

આ જગતમાં શ્રીકૃષ્ણથી અતિરિક્ત બીજું કોઈ તત્ત્વ હોય તેવું મારી જાણમંડલપનામાં નથી,

શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ ગીતાજીમાં આજ્ઞા કરે છે કે –

મરિયતા ગદગત પ્રાણા બોધયન્તઃ પરસ્પરમ

કથયન્તશ્ચમાં નિત્યં તુષ્યન્તિ વ રમન્તિય

“મારામાં જ જેમનાં ચિત્ત લાગેલાં છે, જેમના પ્રાણ મારામાં જ રોકાયેલા છે, મારા પ્રત્યે જે જેમનું ધ્યાન લાગેલું છે જે મારી કથા(ગુણગાન) માં એક મન થઈ ગયેલા છે તે મારા ભક્તો, મારામાં જ સંતોષ માને છે અને તેમનો આત્મા મારામાં જ રમણ કરે છે.” આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અન્ય કોઈ પણ દેવ દેવીનો આશ્રય છોડી એક માત્ર શ્રીકૃષ્ણ-ગોકુલેશ પ્રભુમાં અનન્યાશ્રયની નિષ્ઠા રાખવી જોઈએ.

(2) અનન્યાશ્રય

એવં સદાસ્મ કર્તવ્યં સ્વયમેવ કરિષ્તિ

પ્રભુઃ સર્વ સમર્થોહિ તતો નિશ્ચિતનાં વ્રજેત્

આ પ્રમાણે હમેશા સેવા-રૂપ સ્વધર્મનું આચરણ કરવું જોઈએ શ્રી પ્રભુ સર્વ કંઈ કરનાર માટે સમર્થ છે. એમ સમજી ભક્તે દરેક રીતે નિશ્ચિત થઈ જવું જોઈએ.

આ શ્લોકમાં “સ્વધર્મ અને સસિદ્ધિફલ” ની કેટલી સુંદર પ્રેરણા આપી છે !!! ભક્ત જો સાચે સ્વરૂપમાં સેવા પરાયણ હોય તો શ્રી પ્રભુ પણ ભક્તના યોગક્ષેમ માટે પરાયણ એ છે માટે “મારું કલ્યાણ કરો” એવી પ્રાર્થના, ભક્તે કરવાની હોતી નથી. બધું જ પ્રભુના ધ્યાનમાં હોય છે જ્યાં સેવા હોય છે સેવામાં પુરી આત્મનિષ્ઠા હોય છે જ્યાં પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે તેવો આત્મવિશ્વાસ હોય છે ત્યાં શ્રી પ્રભુ પણ સુખદ ફલદ અને વરદ હોય છે.

“શ્રી પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે” એ વાત જો હૃદયમાં પૂરેપૂરી ઉતરી જાય તો નાની મોટી લૌકિક કામનાઓની તૃપ્તિ માટે બીજા દેવોની આરાધના કરવાની જરૂર હોતી નથી તેમજ તેવી આશાઓ લઈને એક બારણેથી બીજે બારણે ભટકવાનું સાચા ભક્ત માટે શોભનીય નથી. માટે એક માત્ર આપણા આરાધ્ય દેવ શ્રી હરિમાં અનન્યાશ્રય, તન્નિષ્ઠ ભાવના, શ્રી પ્રભુના અનુગ્રહ માટે સહજ અને સરલ માર્ગ છે.

શ્રી પ્રભુ ગીતાજીમાં આજ્ઞા કરે છે કે-

અનન્યાશ્રિયતો મામ્ યે જનાઃ પર્યુપાસતે
તેષાં નિત્યા ભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમ વહામ્યહમ્

“મારા જે ભક્તો અનન્ય ભાવથી માફે ચિંતન કરે છે, નિષ્કામ ભાવથી મારી સેવા કરે છે અને જે મારામાં જ એટલે કે મારી સેવા અને સ્મરણમાં રોકાયેલા રહે છે તેમના યોગશ્રેમ (અલભ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ અને જે મળેલું હોય તેની રક્ષા) નો ભાર હું પોતે ઉઠાવું છું.”

(3) સર્વસ્વ ત્યાગ

યદિ શ્રી ગોકુલાધીશો વૃત્તઃ સર્વાત્મનાહદિ
તતઃ કિમ પરં બ્રુહિ લૌકિકેઃ વૈદિકેઃ રપિ

જો શ્રી ગોકુલાધીશ – શ્રીકૃષ્ણને સંપૂર્ણ રૂપમાં સર્વ પ્રકારે આપણા હૃદયમાં ધારણ કરી લીધા હોય તો પછી લૌકિક-સંસારને લગતી ઇચ્છા કામનાઓ અને વૈદિક-વેદોમાં કહેલા ફલનું શું પ્રયોજન છે ?

અહીં શ્રી ગોકુલેશ પ્રભુના સર્વોપરિતા સિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આવા મહાસમર્થ પ્રભુને જ્યાં હૃદયમાં ધારણ કર્યા કે તુરત જ બધા જ પ્રકારના અનિષ્ટ, અમંગલ, જન્મ-જન્માંતરનાં પાપો, સર્વ કંઈ નાશ પામે છે તો લૌકિક વૈદિક કર્મોની સિદ્ધિ માટે બીજા કોઈ અન્ય દેવ-દેવીઓને ભજવાની કોઈ જરૂર રહેતી નથી. પણ આપણું મન ખરેખર અવળચંકું છે આ બધું સમજવા છતાં, શ્રી પ્રભુને હૃદયમાં ધારણ કરવાને બદલે, અને જે સમયે જે કંઈ બનવાનું છે તે બનવાનું જ છે તેવો પાકો વિશ્વાસ, મજબૂત નિષ્ઠા રાખવાને બદલે આપણે અન્ય દેવોની બાધા, બાખડી, પ્રસાદ, પૂજા ઉપાસના તરફ દોડી જઈએ છીએ. હજાર હાથવાળો સમર્થ ઘણી, માથે બેઠો હોય તો બીજાનું શું કામ છે? એ આસ્થા રહેતી નથી !

(4) સર્વાત્મ સમર્પણ

અતઃ સર્વાત્મના શશ્વત્

ગોકુલેશ્વરપાદયો સ્મરણં ભજનં ચાપિ ન ત્યાજયમિતિ મે મત્તિઃ

એટલા માટે સર્વ પ્રકારે હંમેશા શ્રી ગોકુલેશ પ્રભુના ચરણકમલનું સ્મરણ અને ભજન કરવું જોઈએ અને તે કદીપણ છોડવું જોઈએ નહીં આપણા શ્રી મહાપ્રભુજી – શ્રી વલ્લભાચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે કે, આ માટે ચોક્કસપણે દઢ માનવું છે

શ્રી આચાર્યચરણનું કહેવું છે કે આપણું મન આપણો દેહ અને આપણા આત્માની સર્વ વૃત્તિઓને શ્રી પ્રભુના સ્મરણ અને ભજનમાં કેન્દ્રિત કરવી જોઈએ, ‘પ્રભુ અમારા છે, અને હું પ્રભુનો છું’ એ પુષ્ટિમાર્ગનો પરમ ઉજ્જવલ સિધ્ધાંત છે. આ સ્થિતિએ ભક્ત પહોંચે છે ત્યારે તેના મનમાં અહર્નિશ પ્રભુનું સ્મરણ થયે જાય છે દેહ, ઘર, બીજા પદાર્થો તરફ તેને મમત્વ કે આસક્તિ રહે નહીં અને શ્રી પ્રભુનાં ચરણ કમળ એજ એન્ ધ્યેય, જ્ઞેય, આરાધ્ય બની જાય છે. પ્રભુમય બની જાય છે.

જીવની બ્રહ્મ સાથે આ તાદાત્મ્ય સ્થિતિ છે, અને તેને જ ‘બ્રહ્મ સંબંધ કહેવામાં આવે છે આજ કાલ અપાતા ‘બ્રહ્મ સંબંધો પ્રભુ મંદિરમાં પગથિયાં રૂપ પરંતુ બ્રહ્મ સંબંધનું ધ્યેય પ્રા કરવા ઇચ્છનારે સમજણ પૂર્વક આ ચાર મહાસિધ્ધાન્તો ધ્યાનમાં રાખી આગળ વધત કટિબધ્ધ થવું જોઈએ.

સર્વાત્મ – સમર્પણનો આદર્શ શ્રી પ્રભુ શ્રી મુખે ગીતામાં કહે છે કે–

યત્કરોપિ યદસ્નાસિ યજ્જુ હોપિ દદાસિયત્

યત્ત પસ્યસિ કૌન્તેય તત્કુરૂષ્વ મદર્પણમ્

“હે અર્જુન! તું જે કંઈ કરે છે ખાય છે, હવન કરે છે, આપે છે, તપ કરે છે તે બધું જ મને અર્પણ કરી દે”

ભક્તના આવા શ્રેષ્ઠ સમર્પણ ભાવથી શ્રી પ્રભુ, ભક્તને વશ થાય છે અને ભક્ત સર્વ કર્મોના બંધનોથી મુક્ત થઈ ભગવત્ શરણને પામે છે. ચતુઃશ્લોકીના આ ચારે

સિધ્ધાંતો દરેક વૈષ્ણવે સંપૂર્ણતઃ હૃદયમાં ધારણ કરવા જોઈએ

અભિલાષ

મને ખબર નથી ક્યારે તારામાંથી છુટો પડ્યો, આ પ્રભુ ! હું ક્યાં હતો અને શું હતો એ જાણવું મ્હારીશક્તિની બહાર છે, બુદ્ધિનો એ વિષય નથી વાણીનું એ ક્ષેત્ર નથી શાસ્ત્રો કહે છે કે જગત અનાદિ અને અનન્ત છે મ્હારું પણ કેંક એમજ છે.

કાલસમો અખંડ અને અવ્યય હું હતો, છું અને હઈશ. મન, કર્મ અને વચનથી એ અનુભવતો તારા પ્રકાશનો તણખો ક્યારે પ્રકાશમય થશે, ઓ પ્રભુ !

ગ્રીષ્મનો પ્રખર રવિ પોતાના તાપથી સાગરના જળ શોષે છે. વર્ષા આવતા એ ઝાકળથી બંધાઈ વાદળીઓના જુથ પરસ્પર વસન્ત-હોરી ખેલતાં શરીરવેલ સંતાડત ઝરમર વર્ષે છે. ગિરિગુહામાં એકઠું થતું એનીર ઝરાઓ રૂપે રસળતું રસળતું નદીરૂં વહે છે, નદીઓનો સંગમ થતાં તે પ્રવાહ આગળ વધારે છે, અને મહાનદ રૂપે પોતાનું નીર સાગરમાં વહેવરાવી સાગરમય થાય છે.

અનેક પરિવર્તનમાંથી પસાર થતાં સાગરના મહાજલ અંતે સાગરમય થાય છે જેની અવધિ સૃષ્ટિક્રમે એક વર્ષની આંકી છે, તો જુદી જુદી યોનિમાંથી પસાર થતાં મારા આત્માના રસળતા અણુઓ તારામાં વહેવરાવતાં કેટલો સમય વહેશે ઓ પ્રભુ !

આકાશમાં ચમકતી સૌદામિની મેઘમાં લપાય જાય છે. ચંદ્રિકા ચંદ્રમાંથી નિકળી ચંદ્રમ વિરામ પામે છે. બ્રહ્માંડની સૃષ્ટિનો એ ક્રમ સ્વભાવિક છે તો તારામાંથી નિકળેલો હું તારામાં જ સમાઈશને ? છતાં શ્રદ્ધાના કણ ન ખુટે તે ખેલાં દિવ્ય દદામી તે ચક્ષુઃન મંગલ શબ્દે આનંદજ્યોતિ જગાવજે, ઓ પ્રભુ !

એકમાંથી અનેક બની બ્રહ્માંડ ભરમાં રમવાના તારા ખેલને તો તું જાણે તારી રચેલી લીલાની પાર જોવા જેટલું મારે નથી જ્ઞાન કે નથી એ શક્તિ ભંડાર વ્રજ વનીતાનો તીવ્ર વિરહ કે ગજરાજનું આર્દ્ર હૃદય મારી પાસે નથી. એ કર્તવ્ય વિમુખ બનેલો હું છું.

અંધકારનો જીવ અજ્ઞાનથી છવાયેલો, છતાં તારા બિરદ સામું જોઈ હું દીન તારે ચરણે આવ્યો છું. પ્રભો, તો વાસનાના વસ્ત્ર હરણ કરી, મારી અંતર યમુનાનાં નીરમાં ઉડે ઉતરી વિષયકાલીનાગના ફણા ઉપર નાયતા બ્રહ્મ બંસરીનો નાદ ક્યારે સુણાવીશ ? ઓ બાલમુકુન્દ !

તારા કીર્તન અને મનનથી કોઈક પ્રસંગે યોગીઓની ધ્યાનસમાધિ સમી મને ય કદી રસસમાધિ લાઘતી હોય એમ લાગતું. મારો રસસાગર ઉભરાતો ને આત્મા ઉંચે ઉડતા ઇન્દ્રિયો નીચે રહી જતી. તારા મિલનના મીઠાં સ્વપ્નો, ભાવિની ક્ષિતિજપર કલ્પતો હું આનંદ માણતો, તો એ સ્વપ્ન સાચું પાડી રસો વૈસનો અખંડ આનંદ યખાડજે ઓ પ્રભુ !

અશક્યે વા સુશક્યે વા સર્વથા શરણ હરિ :

જે જીવનો પ્રભુમાં દઢ વિશ્વાસ થાય તેનું સકલ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે પુષ્ટિમાર્ગમાં ફલાત્મક પુષ્ટિ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણને શરણે જવાનું છે નિજ દૈવીજીવોના ઉદ્ધાર કરવાને માટે શ્રીમહાપ્રભુજીએ ન્યારો-પૃથક પુષ્ટિમાર્ગશરણમાર્ગ પ્રકટ કર્યો છે. શ્રીકૃષ્ણશ્રવ્ય ગ્રંથમાં શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે : “શરણસ્થ સમુદ્રારં કૃષ્ણં વિજ્ઞાપયામ્યહમ્” શરણે રહેલા જીવોનો ઉદ્ધાર કરનાર શ્રીકૃષ્ણને હું વિજ્ઞાપિ કરું છું આમ શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીકૃષ્ણપ્રભુને વિજ્ઞાપિ કરી પુષ્ટિમાર્ગિય સેવકનું શરણ સિદ્ધકર્યું.

વિવેક ધૈર્યાશ્રવ્ય ગ્રંથમાં શ્રીઆચાર્યજી પોતે કહે છે કે જીવમાં સાધન કરવાનું સામથ નથી. જીવ, વિવેક, ધૈર્ય, ભક્તિ આદીથી રહિત છે. એ જીવને શ્રીકૃષ્ણને શરણે ગયા વિના અન્ય માર્ગ રહ્યો નથી.

શ્રીકૃષ્ણને શરણે જવાનો માર્ગ સર્વ જીવોનું સર્વ સમયે હિત કરે એમ છે; કારણ કે આ કલિકાલમાં શરણમાર્ગ સિવાયના અન્ય માર્ગો દુઃસાધ્ય છે. શ્રીમહાપ્રભુજી સર્વ જીવોને સદાને માટે શ્રીકૃષ્ણને શરણે જવાનો માર્ગ પ્રપત્તિમાર્ગ, કલિકાલમાં ઉપદેશે છે. એ જ ગ્રંથમાં પોતે કહે છે. “અશક્યે વા સુશક્યે વા સર્વથા શરણં હરિ”

માટે વૈષ્ણવોએ અશ્કય બાબતોમાં તેમજ સુશક્યે બાબતોમાં પણ સર્વથા શ્રીકૃષ્ણ શરણ જ સ્વીકારવું જોઈએ.

શ્રીહરિરાયજી કૃત

શ્રીનાથજી મંદિરની ભાવ ભાવના

- પ્રા. ડો. પી. સી. રાયજીવાળા, સુરત

સિંહ પોરિની તથા ચાર સિંહ (વાઘ) છે તેની ભાવના : આ ચાર સિંહ છે. સિંહ પોરિ પર બે અને રત્ન પોરિ પર બે. અહીં સિંહ પોરિ પર સિંહ ઉભા છે. જે ઋગ્વેદ અને યજુર્વેદનું સ્વરૂપ છે જ્યારે રત્ન પોરિના બેઠેલા બે સિંહો ઊભેલા છે અને પૂંછડી ઊંચ છે એટલે તામસી છે. ઋગ્વેદ અને યજુર્વેદમાં પણ કર્મકાંડનું પ્રતિપાદન છે જ્યારે રત્ન પોરિના સિંહો પૂંછડી દાબીને દીનતાપૂર્વક બેઠા છે તે શ્રી પ્રભુના શરણમાં દીનતાપૂર્વક પડેલા છે અહીં સામવેદ અને અથર્વવેદમાં ભક્તિ અને ઉપાસનાનું પ્રતિપાદન છે.

બીજો ભાવ એવો છે કે નંદરાયજીને ત્યાં બહાર અને ભીતર બે બે સિંહોની ચોકી છે. એટલે એને સિંહ પોરિ કહે છે. વધુ અન્ય ભાવ એવો છે કે આ નિકુંજનો ભાવ છે. શ્રી ગિરિરાજની કંદરામાં શ્રીનાથજી બિરાજે છે. અને કંદરામાં બહાર સિંહ ઉભા છે. એ અધિકારી વગર બીજાને અંદર આવવા દેતા નથી. જેને શ્રીજીની લીલાનો અનુભવ છે તેજ આ ગુફામાં જઈ શકે છે.

સિંહ પોરિના બે ગવાખા-ગોખલામાં ત્રણ ત્રણ રંગીન શીશીઓની ભાવના :

આ વેદનું સ્વરૂપ છે. જેમ વેદ ત્રિગુણાત્મક છે તેમ એ શીશીઓ પણ ત્રણ રંગની એટલે ત્રણ ગુણોની સૂચક છે.

સિંહ પોરિનું એક કમાડ અનોસરમાં અંદર રહે છે તેની ભાવના: સિંહ પોરિમાં બે કમાડ છે તેમાંથી એક તો રાત દિવસ ખુલ્લું જ રહે છે અને બીજું કમાડ અનોસરમાં તથા શયન પદ બંધ થઈ જાય છે. અહીં જે કમાડ બંધ રહે છે તે નન્દાલયના ભાવથી છે નન્દાલય

ડાબી તરફ છે એટલે ડાબી તરફનું કમાડ અનોસર વખતે બંધ રહે છે અને જમણું કમાડ ઉઘાડું રહે છે. શ્રી નન્દાલયમાં બાલ ભાવથી સેવા થાય છે. ભગવાન બાળક છે. જ્યારે તેઓ પોઢી જાય છે ત્યારે કમાડ બંધ કરવામાં આવે છે અને શ્રીપ્રભુ જાગે છે ત્યારે ખોલી નાખવામાં આવે છે. જે બીજું કમાડ જમણી બાજુમાં છે તે નિકુંજના ભાવથી છે તે ખુલ્લું જ રહે છે કેમકે પ્રભુ નિકુંજમાં અખંડ લીલા કરતજી રહે છે એ વાત તો રૂપા પોરિયાની વાર્તામાં પણ પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં પણ એક કમાડ ખૂલ્લું રાખવાની આજ્ઞા છે.

સિંહ પોરિ ઉપર બે કોટડી છે તેની ભાવના : સિંહ પોરિમાં બે બાજુ બે કોટડી છે. તે નન્દાલયના ભાવથી છે. અને તેમાં અષ્ટસખા નિવાસ કરે છે. જમણી બાજુ જે કોટડી છે તે નિકુંજના ભાવથી છે તેમાં અષ્ટ સખીઓ નિવાસ કરે છે.

સિંહ પોરિની અંદર કમલ ચોકમાં બે ઘોડા છે તેવી ભાવના : સિંહ પોરિની અંદરની બાજુ કમલ ચોકમાં બે બાજુ બે ઘોડા છે. આ પણ નન્દાલયનો ભાવ છે. આ ઘોડાઓ યજ્ઞશાળાના ભાવથી છે. તેનું આધિદૈવિક સ્વરૂપ અશ્વિનીકુમાર છે. આ અશ્વિનીકુમાર નંદરાયજીના ઘરના વૈદ્ય છે. એટલે રાત દિવસ અહીં રહે છે. અને કોઈ રોગને અંદક પેસવા દેતા નથી. યજ્ઞશાળાનો ભાવ કહે છે કે શ્રીનાથજી અને શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રાકટ્ય સૂચક ચ કમલ ચોકમાં બે ઘોડાઓ છે.

ચરણામૃતના ગવાખા : કમલ ચોકની અંદર જતાં બે બાજુ ખૂણામાં ચરણામૃતનો ગોખલ છે. આ જગ્યાઓ શ્રીનાથજીના ચરણામૃતનું પાન કરવા મળે છે તેવો ભાવ છે વૈષ્ણવોને ચરણામૃત મળવાથી ભક્તિની વૃદ્ધિ થાય છે કેમકે પ્રભુના ચરણ કમલના અંદર ભક્ત રૂપી ભમરા નિવાસ કરે છે અને તે ભક્તોને ભગવાન આધિન રહે છે. ભક્તનો જેવો ભાવ તે રીતે તે ભક્તની ઉપર પ્રભુ કૃપા કરે તેને ભક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

કમલ ચોકના ગવાખાઓની ભાવના : કમલ ચોકના 19 ગવાખાઓ છે કે ગોપી ગીતોના

ભાવથી છે. ગોપી ગીતના 19 શ્લોક છે એટલે એક એક શ્લોકનો એક એક ગોખલો છે. ગોપીજનોએ રાસસ્થલના અંદર વિરહમાં એ શ્લોક કહ્યા છે એટલે તે કમલ ચોક છે તે પણ રાસસ્થલ છે.

કમલ ચોકના કમલની ભાવના :કમલની અંદર 24 પાંખડીઓ છે. અને આઠ આઠ પાંખડીઓના ત્રણ દલ છે. એ વ્રજ છે. તે કમલના આકારનો છે. એટલે એમાં વ્રજની જ ભાવના રાખવી. કમલને આજુ બાજુ આઠ પાટિયા અને 16 લહેરીયા છે. એનો ભાવ એ છે કે 8 પાટિયા પ્રભુનું સ્વરૂપ છે અને 16 લહેરીયા વ્રજ ભક્તોનાં સ્વરૂપ છે. “દ્રે ગોપી બીચ બીચ માધો” આ ભાવથી રાસમંડલના આકારમાં શ્રી પ્રભુ બિરાજમાન છે એટલે આજે પણ આ કમલની ઉપર ભાવ જાણેલા વૈષ્ણવો ભીતરિયા, મુખિયા અને ગોસ્વામી બાલકો તેના ઉપર પગ મૂકતા નથી અને શયનનાં દર્શન થયા પછી કમલની ઉપર મંદિર વસ્ત્ર થાય છે. એટલે ભીના લૂગડાથી કમલને લૂછીને સાફ કરે છે અહીં પ્રભુ નિત્ય રાસ રમે છે.

રતન ચોક તથા સૂરજ પોરિના દરવાજા ઉપર હાથી ઉભો છે તેની ભાવ ભાવના : કમલ ચોકના અંદર રતન ચોકના દરવાજા ઉપરના બે હાથી પોતાના મોઢામાં સૂંઢ નાખીને ઉભા છે અને સૂરજ પોલના દરવાજા ઉપર બે હાથી પોતણી સૂંઢને નીચી કરીને ઉભા છે. આ બધા વેદનાં સ્વરૂપો છે. રતન પોલના દરવાજા ઉપરના બે હાથી સામવેદ અને અથર્વવેદના સ્વરૂપ છે. તેઓ પોતાના સ્વરને બંધ કરીને શાંતિપૂર્વક મઝન થઈને ઉભા છે. જ્યારે સૂરજ પોલના હાથીઓ ઋગ્વેદ અને યજુર્વેદનું સ્વરૂપ છે આ હાથીઓના સ્વર ખૂલ્લા છે. અને તે હાથીઓની સૂંઢો નીચે કરેલી છે તે કર્મકાંડના ઉપદેશ કરનાર ઋગ્વેદ અને યજુર્વેદનાં સ્વરૂપો છે. રતન પોલના હાથી પુષ્ટિમાર્ગના સૂચક છે જ્યારે સૂરજ પોલના હાથીઓ મર્યાદા માર્ગના સૂચક છે તેવી ભાવ ભાવના છે

કમલ ચોકમાં રતન ચોકના દરવાજા બહાર હાથીઓની વચમાં ચાર સફેદ પથ્થર જડેલા છે તેવી ભાવના : રતનચોકના દરવાજા બહાર હાથીઓની વચ્ચે ચાર સફેદ પથ્થર છે અને બીજા કાળા છે. આ ચાર સફેદ પાટિયા સનતકુમારના ભાવથી છે એ જ સનતકુમાર પ્રભુ દર્શન

કરવા માટે ઊભા છે. બીજો ભાવ એવો છે કે ચાર પ્રકારની મુક્તિનો ભાવ છે. પ્રભુનાં દર્શનો માટે ધર્મ-અર્થ-કામ-મોક્ષ ઊભા છે. રતન ચોકના દરવાજાની બહાર બે ગવાખા છે. એકમાં તો રાજા ઇન્દ્ર ઐરાવત હાથી ઉપર બેઠેલા છે. અને બીજામાં ગાયોને આગળ દંડવત કરી રહ્યા છે. એનો એવો ભાવ છે કે રાજા ઇન્દ્ર બધા વૈષ્ણવોને ચેતવણી આપે છે કે પહેલાં તો શ્રીનાથજીએ મને એટલું માન આપ્યું કે બધા દેવતાઓનો રાજા બનાવી ઐરાવત હાથી ઉપર બેસાડ્યો. અને પછી હું અભિમાન કરી શ્રીઠાકોરજીની આજ્ઞાનો ભંગ કરી અવજ્ઞા કરવા માંડ્યો ત્યારે પ્રભુ શ્રીનાથજીએ મારા માનનો ભંગ કર્યો પછી મને ભાન થયું અને પ્રભુને પ્રિય ગાયોને વચમાં રાખી ભગવાનના શરણમાં આવ્યો ત્યારે પ્રભુએ મારા બધા અપરાધો માફ કરી મને અભયદાન આપ્યું. એટલે જીવે કદી અહંકાર કરવો નહિ. અને સદા શ્રીપ્રભુના શરણમાં રહી સદૈવ દીનતા રાખવી.

સિંહ પોલ અને રતન પોલના કમાડોની અંદર જે ગવાખ છે તેની ભાવના :સિંહ પોલ અને રતન પોલનાં બે બે કમાડ છે અને એક એક કમાડની અંદર 27 સત્તાવીશ ગવાખા છે. બધા મળીને 108 છે તે માળાના મણકાના ભાવથી છે. એ વ્રજભક્તોના સ્વરૂપ છે. શ્રીઠાકોરજીને 12 નિકુંજ છે. અને એક એક નિકુંજ તે 9 નવ ભક્તો છે. માલા ગોલાકાર હોય છે અને તેનાં બે મોઢાં ભેગા કરીને સુમેરૂ પરોવાય છે એક ભાવ એવો પણ છે તે શ્રીચમુને મહારાણીજીનું સ્વરૂપ છે જેમ મહારાણીજી વ્યાપી વૈકુંઠથી ભૂતલ પર પધારીને 7 સમુદ્રનું ભેદન કરીને પાછા વૈકુંઠ પધારે છે અને વૈકુંઠનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી તેમ અહીં પણ સુમેરૂને બાંધતા નથી (માળા ફેરવતી વખતે પહેલી આંગળી ઉંચી રાખી અંગૂઠો તથા બીજી ત્રીજી આંગળીની મદદથી માળા ફેરવણ. મણકો ઇશ્વર નામ પછી આગળ વધે અને સુમેરૂ આવે ત્યારે તેને ઓળંગ્યા વિના પાછા અવળી રીતે બીજી માળા શરૂ થાય.)

ચન્દવા (પાલ) બંધાય તેની ભાવના :કમલ ચોક, રતન ચોક અને ફૂલ ચોકમાં ઉષ્ણકાલમાં ચન્દવા બંધાય છે. રાતે તે ખોલી નાખવામાં આવે છે કે જેથી પ્રભુને શયનમાં ગરમી

ન લાગે અને પવન પ્રાપ્ત થાય. આ ચન્દવા પ્રભુ સુખ અર્થે છે. વૈષ્ણવ સુખ અર્થે નહીં. આ પુષ્ટિ લીલા છે. મર્યાદામાં માણસોની સુવિધાનું ધ્યાનરખાય છે. પુષ્ટિમાં તતસુખ ભાવનાથી પ્રભુને સુખ થાય એવું વિચારાય છે અહીં પ્રભુને તાપથી શ્રમ ન થાય તેથી દિનમાં ચન્દર્વા બંધાય જલનો છંટકાવ થાય, રાત્રે તે ચન્દર્વા છોડી નાંખવામાં આવે છે.

ધ્રુવ બારીની ભાવના :શ્રીનાથજીમાં ડોલતીબારીમાં જે બારી છે તે ધ્રુવ બારી કહેવાય છે ધ્રુવજી વ્યાપી વૈકુંઠની સામે રહે છે અને અહર્નિશ પ્રભુ ભક્તિ કરે છે. તેને દર્શન આપવા આ બારી છે. આ બારીમાં એક જાળી છે તેમાં 35 તો પ્રત્યક્ષ અને 1 દિવાલની અંદર ગુપ્ત એ મળીને 36 ભેદ છે. એમાં 30 રાગિણી છે અને છ રાગો છે. દરેક એક એક ગવાખામાં બેઠા છે.

કીર્તનના રાગ રાગિણીઓની ભાવ ભાવના :આ ભાવનામાં એવું છે કે શ્રીજીબાવા આગળ આ રાગ રાગિણીઓ કીર્તન કરે છે. આ રાગ રાગિણીઓ શ્રીપ્રભુથી પ્રકટ થયા છે. એટલે ગવાખામાંથી અહર્નિશ પ્રભુના મુખ કમળનાં દર્શન કરે છે અને જે વ્રજભક્ત કીર્તન કરે છે તેને સાંભળી પોતાના મનમાં તાપ કરે છે કે અમને એ ગાવાનું સૌભાગ્ય કેમ મળ્યું ? અમારું ગાયન આ લોકોની સરખામણીમાં કોઈ ગણતરીમાં નથી તેવો તેમનો તાપ છે.

ધ્રુવ બારીના કમાડો પર સખીનાં ચિત્રો છે તેની ભાવના :એવી છે કે ધ્રુવ બારીના બે બે કમાડો પર બે બે સખીઓ છે અને બે સખીઓના ધ્રુવ બારીની બહાર અને બે સખી અનારવાલા ચોકની બહાર દરવાજા ઉપર, એવી રીતે કુલ 8 સખીઓ છે (1) શ્રીલલિતાજી, (2) શ્રીવિશાખાજી, (3) શ્રીચન્દ્રાવલીજી, (4) શ્રીસંધાવલીજી, (5) શ્રીચંદ્રકાંતાજી (6) શ્રીબહુલાજી, (7) શ્રીઈન્દ્રલેખાજી, (8) શ્રીભામાજી એ આઠે સખીઓ શ્રી પ્રભુની સેવામાં હાજર રહે છે તેવી ભાવના છે.

કુબેરની ગાદીના ઉપરના ચિત્રામણની ભાવના :અનાર ચોકમાં સમાધાની બેસે છે ત્યાં કુબેરની

ગાદી ઉપર દીવાલમાં જે કામઘેનું, કલ્પવૃક્ષ અને ત્રીજી ગાય દોહી રહ્યા છે એ ચિત્રો જોવામાં આવે છે. એનો ભાવ એવો છે કે કામઘેનું અને કલ્પવૃક્ષ મનની કામનાઓ પૂર્ણ કરવાવાળા છે પણ એ પ્રભુની પ્રીતિ ભક્તિ આપી શકતા નથી. કેમકે ભક્તિ તે પ્રભુ આપ અધિકારીની પરીક્ષા કરીને પોતે જ આપે છે. આ ગો-દોહનનું ચિત્ર એ જ ભાવનું છે અહીં શ્રીનાથજી સમાધાનીના હૃદયમાં બિરાજી વૈષ્ણવ રૂપી ગાયોનું અમૃત જેવું દૂધ કાઢી લે છે તેમજ શ્રીનાથજી બાબા સમાધાની દ્વારા વૈષ્ણવોથી દૈવી દ્રવ્ય પોતે ગ્રહણ કરે છે. અને જેવી રીતે ગોયોને દૂધ કાઢવા પહેલા અને પછી ખાવાને માટે દાણો અને ચારો અપાય છે. તે જ રીતે વૈષ્ણવોને આપતી વખતે અને સેવા કર્યા પછી પ્રસાદ આપવામાં આવે છે. એ પરીક્ષામાં જે વૈષ્ણવ પાસ થઈ જાય તેને શ્રીનાથજી ભક્તિ પ્રદાન કરે છે. એટલે એ કામઘેનું, કલ્પવૃક્ષ અને ગો-દોહનનાં ચિત્રો ભાવાત્મક છે. તેની ચોક્કસ ઉપર જણાવેલ ભાવ ભાવના છે. ખર્ચ ભંડારમાં જ્યાં સીધા અંબ પડિયા મળે છે ત્યાં કામઘેનું અને કલ્પવૃક્ષના ચિત્રો છે તે વાંછિત ફલ દેનારાના ભાવથી છે. એટલે કુબેરના ગાદલાની ઉપરનાં ચિત્રો પુષ્ટિના ભાવથી છે અને ખર્ચ ભંડારનાં ચિત્રો મર્યાદાના ભાવથી છે એમ સમજવું

પ્રસાદી ભંડારની ભાવના :શ્રીજીને ભોગ લાગ્યા પછી સરાવેલો ભોગ જ્યાં પધરાવવામાં આવે છે તેને પ્રસાદી ભંડાર કહે છે તેનો ભાવ એવો છે કે પ્રસાદી ભંડારમાં શ્રીજીને પ્રસાદ શ્રીજી બાબાની પ્રસન્નતાથી બિરાજે છે. (ત્યારબાદ તે વૈષ્ણવોને કરેલી વ્યવસ્થા પ્રમાણે વહેંચાય છે)

જગમોહનની ભાવના :કીર્તન કરવાની જગ્યા જગમોહન કહેવાય છે. તેનો ભાવ એવો છે કે ગાયનની અંદર મોહિત કરવાની શક્તિ હોય છે. કોઈપણ સાધારણ રીતે સુંદર મધુર સ્વરથી ગાયન કરે કે તરત જ સાંભળવાવાળાનું મન આકર્ષિત થઈ જાય છે ત્યારે આ તો જ્યાં શ્રીપ્રભુના ગુણાનુવાદ વ્રજભક્તોથી ગવાય છે અને જે જગતને મોહપમાડે છે તેમાં નવાઈ નથી. આનું નામ જગમોહન છે

કીર્તનીયા ગલીની ભાવના :કીર્તનીયા ગલી શ્રીગિરિરાજની કન્દરાની ભાવનાથી છે.

શ્રીગિરિરાજની કન્દરામાં શય્યા મંદિર છે ત્યાં અષ્ટસખા અને અષ્ટસખી અહર્નિશ સમયઅનુસાર કીર્તન કરે છે. અહીં પણ તે જ ભાવથી ગુફાના આકારમાં ગલી વણાવેલી છે, એ લલિતાજીની નિકુંજ છે તેવી ભાવના છે.

આપણે સૌ વલ્લભી વૈષ્ણવુંદ અત્યારે જગમોહન અને કીર્તનીયા ગલીની ભાવના સુધ્ધ આવી પહોંચ્યા છીએ, હવે આપણે સૌ સતત અવિરત સદૈવ શ્રીજીના નિરખી નિરખીને દર્શન કર્યા જ કરીએ કે જેથી આપણી હાજરી શ્રીજીબાવા પૂરી લે તો જ આપણે સૌ ધન્ય થઈએ.

ભક્તિમાર્ગમાં સમર્પણનું મહત્વ

પ્રભુએ આપણને પાંચ ઇન્દ્રિયો અને તેના પાંચ વિષયો આપ્યા છે. જેમકે આંખનો વિષય રૂપ છે. કાનનો વિષય શબ્દ છે, નાકનો વિષય ગંધ છે, જીભનો વિષય રસ છે, હાથનો વિષય સ્પર્શ છે. આ બધા લૌકિક વિષયોથી આપણી ઇન્દ્રિયો અને દેહ ભરપુર છે તેથી તે સૌ લૌકિક છે, પ્રાકૃત છે. જ્યારે ભગવાન પૂર્ણપુરુષોત્તમ અલૌકિક અને અપ્રાકૃત છે. તેમનામાં કેવલ દિવ્ય આનંદ રસ છે જેમ ગંદકીમાં ઉત્તમ વસ્તુ ન રહે તેમ વિષયોથી ખદબદતા શરીરમાં અને ઇન્દ્રિયોમાં ભગવાનનો આવેશ કે પ્રવેશ કદી થતો નથી. આ સર્વ વિષયો ભગવાનનાં આવેશમાં વિધ્ન કરનારા છે.

ભક્તિમાર્ગમાં વિષયોનો ત્યાગ કહ્યો નથી પરંતુ તેનું ભગવાનને સમર્પણ કરવાનું કા છે. નેત્રોથી ભગવાનના રૂપનાં દર્શન કરવાં, કાનથી ભગવાનના ગુણ સાંભળવા, નાકથી પ્રભુની પ્રસાદી માલા અને તુલસીની સુગંધ લેવી જીભથી પ્રભુનો પ્રસાદ લેવો અને પ્રભુના ગુણગાન ગાવાં અને હાથથી પ્રભુને સ્પર્શ કરી, સેવા કરવી. એમ કરવાથી લૌકિક ઇન્દ્રિયો અલૌકિક વિષયોની વાહક બને છે. તેમનામાંથી લૌકિકતા ચાલી જાય છે.

માટે ભક્તિમાર્ગમાં ત્યાગ કોઈપણ પ્રકારે ભક્તિરૂપી પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરાવનારો થતો નથી.

શ્રીવલ્લભ સદા પ્રગટ છે

શ્રીમહાપ્રભુજીએ કાશીમાં સંન્યાસ ગ્રહણ કરીને આસુર વ્યામોહ લીલા કરી તે લીલાનાં દર્શન કરતાં કાશીના એક વૈષ્ણવને ભારે આઘાત લાગ્યો. તેઓ દુઃખી દુઃખી થઇ ગયા. શ્રી મહાપ્રભુજીએ તેને આજ્ઞા કરી: “તું કડામાં અચ્યુતદાસ પાસે જા તે તારો સંદેહ અને દુઃખ દૂર કરશે.”

આથી આસુરવ્યોમોહ લીલા પછી તે વૈષ્ણવ અચ્યુતદાસ પાસે કડા આવ્યા તેમણે અચ્યુતદાસને સર્વ હકીકત કહી અચ્યુતદાસને કહ્યું : ભલા, તમને મોહ થયો છે. શ્રી મહાપ્રભુજી આપણા જેવા લૌકિક પુરુષ નથી કે તેઓ દેહ છોડે. શ્રીમહાપ્રભુજી તો અલૌકિક અને અપ્રાકૃત છે. ભક્તોની વચ્ચે સદા સર્વદા બિરાજમાન છે. શ્રીમહાપ્રભુજીનાં દર્શન નહિ થાય એમ માનીને કલેશ કરવાની કોઇ જરૂર નથી. શ્રીમહાપ્રભુજીએ આસુરવ્યોમોહ લીલા કરી તે લૌકિક મનુષ્યો માટેની લીલા હતી. પોતાના સેવકો માટે નહીં. તમે શાંત થાઓ ને ઘડી પછી ઉત્થાપનનો સમય થશે. તમને શ્રીમહાપ્રભુજી અવશ્ય દર્શન આપશે. પછી તો તમારો વિશ્વાસ બેસશે ને ?

ઉત્થાપન સમય થતાં સ્નાન કરી, અચ્યુતદાસે મંદિરનાં કમાડ ખોલ્યાં વૈષ્ણવને દર્શન કરવા બોલાવ્યા. વૈષ્ણવે જોયું તો શ્રીમહાપ્રભુજી ગાદીતકિયા પર બિરાજ્યા છે અને શ્રીભાગવત્ વાંચીરહ્યા છે. વૈષ્ણવ શ્રીમહાપ્રભુજીને દંડવત્ કરી આશ્ચર્યચકિત થયા

શ્રીમહાપ્રભુજીએ સ્વયં તે વૈષ્ણવને આજ્ઞા કરી : તે કાશીમાં જોઇ તે મારી લૌકિક લીલા હતી. તે જોઇને તું કોઇ પણ પ્રકારનો સંદેહ કરીશ નહિ હું તો સદાય મારા ભક્તોના ઘરમાં બિરાજું છું અને મારા ભગવદીયોને તો હું નિત્ય દર્શન આપું છું.

માટે જાણવું કે, ભગવદીયોને આજ પણ શ્રીમહાપ્રભુજીનાં દર્શન થાય છે અને એમાં જરા પણ સંદેહ ન કરવો જોઇએ.

મદનમોહન પારિખ, મન્દસૌર

તુલસીની કંઠી

બ્રહ્મસંબંધ લીધાપછી વૈષ્ણવે તુલસીની કંઠી જરૂર પહેરવી જોઈએ આજ કાલ વૈષ્ણવો બ્રહ્મસંબંધ લીધા છતાંકંઠી ધારણ કરતા નથી. ઘણા મણીયા બાંધી લે છે, ઘણા ચાંદી સોનાની કંઠી પહેરે છે, પણ તુલસીની દોરાની બે કંઠીઓ પહેરવી પુષ્ટિમાર્ગન પ્રણાલિકા છે.

પોરબંદરવાળા ગોસ્વામિ પૂ. શ્રીગોવિન્દરાયજીએ પોતાના વચનામૃતમાં આજ્ઞા કરી છે કે વૈષ્ણવોએ તુલસીની બે કંઠી પહેરવી જોઈએ કારણ કે વૈષ્ણવોને બે દિક્ષા આપવામાં આવે છે. એક શરણ દિક્ષા (અષ્ટાક્ષરમંત્રની) અને બીજી બ્રહ્મસંબંધ દિક્ષા (ગદ્યમંત્રની) આપવામાં આવે છે. તેથી બે દિક્ષાના પ્રતિકરૂપે બે કંઠી પહેરવી જોઈએ. ઘણા શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીસ્વામિનીજીના ભાવથી પણ બે કંઠી પહેરે છે. કંઠી વગર પગલું ભરવું પણ દોષ છે કંઠી પહેરતી વખતે ત્રણ વખત શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમને મનમાં ઉચ્ચાર કરવો-સ્મરણ કરવું. સૂતકમાં મુસાફરી પછી, પિંઢરું, વૃદ્ધિ સુતઃ અથવા આભડછેટમાં કંઠી બદલવી જોઈએ. જ્યાં કંઈપણ ઉપાય ન હોય તો કંઠીને ભોગ ધરી પ્રસાદ પણ લેવામાં આવે છે. સવારમાં ઉઠતાવેંત કંઠીના દર્શન અને રાત્રે સુતી વખતે પણ કંઠીના દર્શન કરવા જોઈએ અને દર્શન કરતી વખતે અને આંખે લગાડતી વખતે નેત્ર ખુલા રાખવા જોઈએ જાડી, જીણી, ખાસા વિ. અનેક પ્રકારની કંઠી આવે છે. તે પૈકી ગમે તે કંઠી વૈષ્ણવના ગળામાં હોવી જોઈએ. કંઠી વૈષ્ણવોનું આભુષણ છે. કંઠીનું પ્રદર્શન નથી કરવું, ગુપ્ત જ રાખવી પણ કંઠી તો વૈષ્ણવતાની સંસ્કારનું પ્રતિક છે

પુષ્ટિમાર્ગમાં ભાવ જ સર્વોપરિ સાધન છે

પુષ્ટિમાર્ગમાં ભાવ છે તે જ સર્વોપરિ સાધન છે. ભગવાનનું પ્રમેયબલ ફલ છે શ્રીઠાકોરજી પોતે જ ફલાત્મક ભાવરૂપ, પ્રમેયરૂપ છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં એવું પ્રમાણ નથી કે, ‘આટલી સેવા કરે તેને આટલું ફલ પ્રાપ્ત થાય’ શ્રીકૃષ્ણની સેવા જ ફલરૂપ છે. જ્યારે પોતે પ્રમેયબલ વિચારે તે ક્ષણે ફલદાન થાય છે. આ માર્ગમાં જે શ્રીકૃષ્ણની સેવા પ્રમાણ છે તે પોતે જ ફલ છે.

જ્ઞાન માર્ગ તથા કર્મ માર્ગમાં સાધન ફલથી ન્યારું છે. એ બન્ને માર્ગમાં “આટલું સાધન કરે તેને આટલું ફલ પ્રાપ્ત થાય. ફલપ્રાપ્તિ થયા પછી સાધન વ્યર્થ છે.” એમ પ્રકાર છે. એવો પ્રકાર પુષ્ટિમાર્ગમાં નથી સાધનમાં પણ શ્રીકૃષ્ણની સેવા અને ફલમાં શ્રીકૃષ્ણની સેવા એમ પ્રકાર છે.

માટે વૈષ્ણવે શ્રીકૃષ્ણની સેવા ફલરૂપ જાણી કરવી જોઈએ.

ભગવદ્ ચિંતન

મનુષ્યે જન્મ લીધા પછી તે માયાજાલમાં એવો ફસાઈ જાય છે કે પ્રભુને ગર્ભમાં આપેલો કોલ ભૂલી જાય છે શ્રીમહાપ્રભુજીએ કૃપા કરી બ્રહ્મસંબંધ આપી જીવને જાગૃત કર્યો ને સેવા સ્મરણમાં લગાડ્યો. વિભૂટા પડેલા દૈવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા જ આપ ભૂતલ પર પ્રગટ થયા દૈવોદ્ધાર પ્રયત્નાત્મા આપનું શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં નામ છે

અંતઃકરણની શુદ્ધિ કરવા માટે એક માત્ર ઉપાય ભગવાનનું ચિંતન છે એના સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. વિષયોનો ભગવદ્ ચિંતન કરવાથી સર્વનાશ થાય છે. સાંસરિક જીવ વધારે સમય વિષયોનું ચિંતન કરવામાં વિતાવે છે, અને વિષયોમાં રચ્યો પચ્યો રહે છે. સંસારના પાંચ વિષયો શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ માનવને પ્રભુથી વિમુખ કરે છે, એટલે જ શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ પાંચે વિષયોને પ્રભુ તરફ વાળવા માટે આજ્ઞા કરી છે, જેથી મન અન્યત્ર ન ભટકે. વિષયો થકી અનેક પ્રકારના દુઃસંગ થાય છે. એટલે જ ભગવદીયોનો સંગ-સત્સંગ, માર્ગના ગ્રંથોનું અધ્યયન કરતા રહેવું. સેવા સ્મરણમાં મન લાગેલું રહેશે તો મન વિમુખ બનશે નહીં.

આપણા પુષ્ટિ પુરુષોત્તમ સર્વ સમર્થ છે. એમની કૃપા થકી મનુષ્ય નિશ્ચિત બની જીવન જીવે છે. શ્રીવલ્લભાધીશની કૃપા થકી બધું સંભવ બને છે સરલ બને છે. એટલે આપના શરણમાં રહી આપનું સ્મરણ કરી ભગવદ્ ચિંતન કરતા રહેવું

84 ના આંકની વિશિષ્ટતા

- (1) 84 શ્રીમહાપ્રભુજીના નિર્ગુણ સેવકો શ્રીદામોદરદાસ આદી
- (2) 84 શ્રીગુસાંઘજીના સાત્વીક ગુણ પ્રધાન સેવકો
- (3) 84 શ્રીગુસાંઘજીના રાજસ ગુણ પ્રધાન સેવકો
- (4) 84 શ્રીગુસાંઘજીના તામસ ગુણ પ્રધાન સેવકો
- (5) 84 શ્રીગદ્યમંત્રના અક્ષરો, બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર
- (6) 84 કોશના ક્ષેત્રવાળું શ્રીવ્રજ મંડળ
- (7) 84 લીલાધામ પ્રભુમા વ્રજમંડળમાં મુખ્ય નિકુંજો
- (8) 84 કુંડ શ્રીવ્રજમંડળમાં મુખ્ય ગણાવેલ છે
- (9) 84 શ્રીમહાપ્રભુજીની બેઠકો છે.
- (10) 84 ખંભાવાળો સારસ્વતકલ્પમાં નંદભુવનનો મહેલવ્રજમાં પણ ખરો]
- (11) 84 વચનામૃતબહુ જ સુંદર સૂત્રાત્મક[શ્રીહરિરાયજીનાં]
- (12) 84 ભક્તિના પ્રકારોનું વર્ણન છે
- (13) 84 મુખ્યલક્ષણો વૈષ્ણવના વર્ણવેલ છે. [શ્રીહરિરાયજીનાં]
- (14) 84 પુષ્ટિમાર્ગના મુખ્ય સિદ્ધાંતો
- (15) 84 આસનોનું વર્ણન રસ શાસ્ત્રમાં વિહારાદી લીલા.
- (16) 84 લાખ યોનિ, ભૂત, પ્રાણી માત્રના વર્ણવેલ શાસ્ત્રોમાં છે.
- (17) 84 યોગના આસનો છે.
- (18) 84 બ્રહ્મભોજન બહુ જ મહત્વકાંક્ષી માનેલું છે [પૂર્વકાળમાં]
- (19) 84 અપરાધ, 84 ગુણ શ્રીભાગવતનો ત્રીજો સ્કંધ
- (20) 84 લાખ યોજન સુમેરુ પર્વતની ઉંચાઈનું વર્ણન છે (પુરાણમાં)
- (21) $84 = 12 \times 7 = 84$ શ્રીમહાપ્રભુજીના દ્વાદશ અંગ એક એક અંગમાં 7-7 ધર્મો વિદ્યમાન છે.

શ્રીગોવર્ધનનાથજી પણ દ્વાદશ અંગવાળા, શ્રીમદ્ ભાગવતજી પણ દ્વાદશ સ્કંધવાળું આ ત્રણે સ્વરૂપો સારસ્વત કલ્પીય છે અને તેની પુષ્ટિલીલા પણ અગોચર છે. આ સ્વરૂપોને વિષે કે રૂદ્ર નથી ઓળખી શક્યા. ભક્તજન ઓળખે. આ પ્રમાણે અલૌકિક

વર્ણન વર્ણવાયેલા છે.

ચાર મહારાત્રિ

પુષ્ટિમાર્ગમાં અનેક ઉત્સવો મનાય છે. એ બધામાં ચાર રાત્રિઓ મહારાત્રિ ગણવામાં આવે છે. જેમ ઉત્સવ અને મહોત્સવ નંદ મહોત્સવ છે.

ચાર રાત્રિઓ: જન્માષ્ટમીની, શરદપૂર્ણિમાની, શ્રીવલ્લભાચાર્યનું પ્રાગટ્ય ચંપારણ્યમ મધ્યરાત્રિએ અને ચોથી રાત્રિ શ્રાવણ શુકલા એકાદશીની.

પ્રથમ રાત્રિ જન્માષ્ટમીની: મથુરાના કારગૃહમાં લીલા ઉપયોગીની માયાને કાર્યાન્વિત બનાવી ચાર વ્યુહ પ્રદ્યુમન, અનિરુદ્ધ, સંકર્ષણ અને વાસુદેવ સાથે અવતરિત થઈ મધ્યરાત્રિએ પ્રભુ પ્રકટ થયાં. આ સ્વરૂપ ગોકુલ જઈ રસાત્મક, ભાવાત્મક સ્વરૂપ સાથે મળતા પૂર્ણ બની પૂર્ણ પુષ્ટિપુરુષોત્તમ બનીપુષ્ટિજીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેમજ પ્રાણીમાત્રનો પણ ઉદ્ધાર કર્યો.

દ્વિતીયરાત્રિ શરદપૂર્ણિમાની: શરદ પૂનમનો પૂર્ણ ચંદ્ર ઉદય થયો મધ્યરાત્રિએ પ્રભુએ શ્રીગોપીજનોને સ્વરૂપાનંદનું દાન કરવા વેણુ વગાડી ગોપીઓના આત્માને જગાડ્યો આ સ્વરૂપ સંયોગ વિપ્રયોગનું ઉભય દલાત્મક સ્વરૂપ હતું પહેલા તો વેણુનાદ કરી ગોપીજનોને બોલાવ્યા સ્વાગત કર્યું. વાર્તાલાપ કરી પાછા ફરવાનું કહ્યું પરિક્ષા લીધી, પછી લઘુરાસ કર્યો ગોપીઓને સૌભાગ્યમદ થતા અંતર્ધ્યાન થયા અને પછી ગોપીઓએ વિરહગીત (ગોપીગીત)થી પ્રભુની સ્તુતિ કરી ગોપીઓનો વિરહતાપ દેખી, પ્રભુ પ્રગટ થયા અને રાસલીલા કરી. આ રાત્રિ મહારાત્રિ છે. ત્યારે પ્રભુ પણ ચાર સ્વરૂપે પ્રગટ થયા છે અને રાસસ્વરૂપ શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીના સ્વરૂપે રાસલીલાનું દાન કર્યું.

તૃતીયરાત્રિ: ચંપારણ્યમાં મધ્યરાત્રિએ શ્રીવલ્લભનું પ્રાગટ્ય શ્રીગુસાંઈજીના વચનોમાં 'વસ્તુ એવકૃષ્ણ સાક્ષાત પૂર્ણ પુરુષોત્તમ પોતે જ સેવક સ્વરૂપે પુનઃ અધુરી લીલા પૂર્ણ કરવા શ્રીવલ્લભ નામે પ્રગટ થયા. શ્રી ગોપીજનોને શ્રીમુખથી રાસના અંતે પ્રભુએ

આજ્ઞા કરી : તમે મારી ભક્તિ કરી તેનો બદલો વાળવા હું બ્રહ્માનું આયુષ્ય લઈ અવતરિત થાઉ તોયે બદલો ન વાળી શકું. છતાં તેની અપેક્ષા ન રાખો, હે ગોપીજનો એ તમારી મોટાઈ છે. અને એ બદલો ચુકવવા પ્રભુ સ્વયં ચંપારણ્યમાં પ્રગટથયા. આ ત્રીજી મહારાત્રિ.

ચોથી રાત્રિ: એક રાત્રિએ શ્રીવલ્લભને દેવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા ચિન્તા થઈ અને પોઢ્યા, પરંતુ મધ્યરાત્રિએ સાક્ષાત્ શ્રીગોકુલચંદ્રમાજીના સ્વરૂપે પ્રભુ પ્રગટ થયા અને શ્રીવલ્લભને બ્રહ્મસંબંધની આજ્ઞા આપી. ‘બ્રહ્મસંબંધ કરણાત સર્વેષાં દેહજીવયો સર્વ દોષ નિવૃત્તિ હિં શ્રીવલ્લભે તુલસીપત્ર હાથમાં રાખી શ્રીઠાકોરજીએ સગધ પંચાક્ષરમં: બોલાવ્યો તેમ આપ બોલ્યા અને પછી તુલસીદલ શ્રીચરણોમાં સમર્પિત કર્યા સાક્ષાત્ પ્રગટ થયેલા સ્વરૂપને સ્વહસ્તે તૈયાર કરેલું સુતરનું પવિત્ર ધર્યું અને સર્વરસમૂ એવી મિસરીનો ભોગ ધર્યો. પછી પ્રથમ દામોદરદાસ હરસાનીને નિવેદન કરાવ્યું. સારસ્વતકલ્પમાં ગોપીજનોએ પોતાનું સમર્પણજાતે જ કર્યું હતું કારણ કે તેમનો દે: અલૌકિક હતો તેથી તેમને ગુરુની વ્રતની કે બીજી કોઈ શુદ્ધિની જરૂર હતી નહીં.

આમ આ ચાર મહારાત્રિઓ સાક્ષાત્ પ્રાગટ્ય રાત્રિઓ છે.

ષોડશ ગ્રન્થો શ્રીવલ્લભના અંગરૂપ છે

જેમ શ્રીભાગવતજી શ્રીનાથજીબાવાનું નામ – સ્વરૂપ છે અને તેમના બાર સ્કંધો શ્રીનાથજીબાવાનાં દ્વાદશ અંગરૂપ છે, તેમ ‘ષોડશગ્રન્થ’ શ્રીમહાપ્રભુજીનું નામ– સ્વરૂપ છે. તે ગ્રન્થો શ્રીવલ્લભના અંગરૂપ છે. તેની ભાવના નીચેના પદમાં બતાવી છે, શ્રીહરિરાયજી મહાપ્રભુની રચના છે.

કરમન શ્રીવલ્લભ – અંગત ધ્યાન,

વામ ચરણ ‘કૃષ્ણાશ્રય’ હોય કે, દક્ષિણ ચરન ‘સિદ્ધાંત’ બરવાન ॥1॥

વામઅરૂ ‘નવરત્ન’ કહીયે, દક્ષિણ અરૂ ‘ભક્તિવર્ધિની’ જાન,

વામભુજા ‘વિવેકધૈર્યાશ્રમ’ જાનિકે, દક્ષિણ ભુજા ‘પુષ્ટિપ્રવાહ મર્યાદા’ જાન ॥2॥

નાભિ ‘અંતઃકરણ’ કહીયે, ‘સિદ્ધાન્ત મુક્તાવલિ’ હૃદય આન,

‘બાલબોધ’ શ્રીમુખારવિંદમે, ‘જલભેદ’ કંઠકર ગુનગાન ॥૩॥

‘સન્યાસનિર્ણય’ ભાલજુ ઝલકે, મસ્તક ‘નિરોધ’ પ્રમાન,
નિત્યપ્રતિ ક્ષણ ક્ષણ સ્મરન કીજે, ‘રસિક’ શ્રીવલ્લભજાન ॥૪॥

આ ઉપરાંત બાકી રહેલા ‘શ્રીયમુનાષ્ટક’ શ્રીવલ્લભનું જમણું અંગ ‘સેવાફલ’ ડાબું અંગ અને ‘પંચપધાની’ અને ‘ચતુઃશ્લોકી’ આપના કર્ણ છે.

વૈષ્ણવે શ્રીમહાપ્રભુજીના દ્વાદશ અંગોનું ધ્યાન કરી ‘ષોડશગ્રન્થ’નો નિત્ય પાઠ કરવો જોઈએ.

આર્તિ : ફલં સાધનં ચ વ્રજાધિપતિસંગમે:

કેટલા સમય – જન્મ, વર્ષોથી આપણે પ્રભુથી વિદ્યુર્યો છીએ એ પ્રભુને આપણે ક્યારે મલીશું ? આ પ્રકારની આતુરતા જ સાધન છે આવી પ્રભુ સમાગમની અતિ આકાંક્ષા સમાન અન્ય સાધન નથી. આ આતુરતા જ ફલ પણ છે. એ પ્રકારની પ્રભુમિલનની આતુરતા જ્યારે હૃદયમાં ઉદભવે ત્યારે જ સર્વભગવત્સેવા, સ્મરણ, ભજનાદિ થઈ શકે, અને પ્રભુ સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ કરાવે જેમ-જેમ પ્રભુસંગમાર્થે આર્તિ વધે તેમ તેમ પ્રભુ અધિક આનંદાનુભવ કરાવે, તેથી આર્તિ-પ્રભુમિલનાર્થ આતુરતા એ જ વ્રજાધિપ સંગમ કરાવવામાં કારણરૂપ છે

શ્રીઆચાર્યજી શ્રીમહાપ્રભુજી નિરોધ લક્ષણ નામના ગ્રન્થમાં કહે છે કે :

‘કિલશ્યમાનાન્ જનાન્ દષ્ટ્વા, કૃપાયુક્તોયદા ભવેત ।

તદા સર્વ સદાનન્દં, હૃદિસ્થં નિર્ગતં બહિ ॥

જ્યારે ભક્ત વિપ્રોગ-આર્તિ કરતો કરતો આર્તિરૂપ થઈ જાય છે ત્યારે પ્રભુ કૃપા કરે છે. જેમ અગ્નિ સમ્બન્ધથી માખણ દ્રવીભૂત થઈ જાય છે, તેમ ભક્તની વિપ્રયોગ આર્તિથી ‘આપણે કેવા ભાગ્યહીન કે આપણે પ્રભુથી વિખુટા છીએ પ્રભુને આપણે ક્યારે મલીશું !’ એ પ્રકારની આતુરતાથી – પ્રભુનું હૃદયદ્રવીભૂત થાય છે

માટે પુષ્ટિમાર્ગમાં આર્તિજ સાધન છે અને ફલ પણ છે.

ભગવદ્ ભાવની પ્રાપ્તિ માટે

પ્રેષક : પ. ભ. મોદી રમણલાલ ખેમચંદદાસ ડેમાઈ (સાંબરકાંઠા)

શ્રી મહાપ્રભુજીએ શ્રીકૃષ્ણાશ્રય ગ્રંથમાં તે સમયનું આબેહુબ ચિત્ર રજુ કર્યું છે. આ ગ્રંથના પ્રથમ શ્લોક “સર્વ માર્ગેષુ નષ્ટેષુ....”

શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે, ભગવદ્ પ્રાપ્તિના સર્વ માર્ગો જેવા કે કર્મ, જ્ઞાન, ઉપાસના, ભક્તિ વગેરે નષ્ટ થઈ ગયા છે અને આ સંજોગોમાં સ્વમાર્ગના સિદ્ધાંતનું નિશ્ચયપૂર્વક નિરૂપણ કરતા આપશ્રીએ “સિદ્ધાંત મુક્તાવલિ” ગ્રંથમાં આજ્ઞા કરી છે કે “કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા...” હંમેશા શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરવી આ સેવામાં પણ માનસી સેવા ઉત્તમ ફલરૂપ માનેલી છે. માનસી સેવા અંગે આગળ તેઓશ્રી જણાવે છે કે “ચેતસ્તત્ પ્રવણં સેવા...” ચિત્તનું શ્રી ઠાકોરજીમાં પરોવાઈ જવું તેજ ખરી સેવા છે જેમ માળાના મણકામાં દોરો પરોવાઈ જાય એમ શ્રીઠાકોરજીમાં ચિત્ત પરોવાઈ જવું જોઈએ.

આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનું સહેલું નથી ચિત્ત શ્રીઠાકોરજીમાં સતત પરોવાઈ જાય એ માટે શ્રી ઠાકોરજીની લીલાઓનું સતત અહોનિશ અવગાહન કરતા રહેવું જોઈએ. જાગવાથી સુતાં સુધી શ્રીઠાકોરજીની જે તે સમયની લીલાઓનું મનમાં સ્મરણ અને અવગાહન કરવું જોઈએ તેમજ ઋતુ ઋતુ પ્રમાણેની શ્રીઠાકોરજીની લીલાઓનું પણ સ્મરણ કરતાં રહેવું જોઈએ. આમ ઠાકોરજીની લીલાઓનું સતત સ્મરણ અને અવગાહન કરવામાં આવે તો ધીમે ધીમે ચિત્ત શ્રીઠાકોરજીમાં પરોવાઈ જાય છે અને માનસી સેવા સિદ્ધ થાય છે.

આ અંગે શ્રી હરિરાય મહાપ્રભુ પ્રથમ શિક્ષાપત્રના પ્રારંભમાં નિરૂપણ કરે છે કે, “મનસા ભાવયેન્નિત્યં લીલાઃ સર્વા ક્રમાગતાઃ” પ્રભુની સર્વ ક્રમપ્રાપ્ત લીલાની મનથી નિત્ય ભાવના કરવી. જન્માષ્ટમી, અન્નકૂટ, ડોલ, હિંડોળા, ઇત્યાદિ વર્ષ પર્યંતના અને ઋતુ ઋતુના ઉત્સવોની ભાવના કરવી શ્રી ઠાકોરજી પ્રાતઃ કાળે શ્રીનંદરાયજીને ત્યાં પોઢ્યા

છે, સખીઓ જગાવવા આવે છે ત્યારે આપ જાગે છે, ત્યારથી તે શયન પર્યન્ત તથા શયન પછી પણ રાત્રીની કુંજ લીલાઓની ભાવના કરવી. શ્રી ઠાકોરજી નંદાલયમાં પ્રાતઃકાલમાં જાગે છે, તેમજ કુંજમાં શ્રીસ્વામીનીજી સાથે જાગે છે, વ. લીલા તથા મંગલા, શ્રંગાર, ગ્વાલ, પલના, રાજભોગ, ઉત્થાપન, ભોગસંધ્યા શયન પર્યન્તની ઋતુ અનુસાર લીલાઓ તેમજ શયન પછીનીલીલા જેવી કે રાસલીલા, માનલીલા, જલ-સ્થળ વિહારદીકની લીલાઓનો ભાવ શુદ્ધ મનથી વિચારવો. અષ્ટ પ્રહરની લીલાઓનું સદા સર્વદા સ્મરણ અને અવગાહન કરવાથી હૃદયમાં ભગવદાવેશ થાય છે.

અનન્યા સક્તિ

શ્રીગુસાંઈજીની સેવિકા એક વૈષ્ણવ-સ્ત્રીની અનન્યતા દેખી શ્રીજીને (શ્રીગોકુલેશ પ્રભુને) ભાવ ઉદ્દેક થતાં આંખમાંથી અશ્રુ પ્રવાહ ચાલે છે ને તે સ્ત્રીના અનન્યવ્રતની સરાહના કરતાં તેને માતા તરીકે નિવાજે છે, તથા તેના જેવી અનન્યતા પોતાના સેવકોમાં આવે તે માટે પોતે પ્રભુ પ્રાર્થના કરે છે.

એક વૈષ્ણવ શ્રીગોકુલનાથજીનો સેવક હતો. તેની સ્ત્રીએ શ્રીગુસાંઈજી પાસે સમર્પણ કર્યું હતું. તે વૈષ્ણવે શ્રીગોકુલનાથજીને પોતાને ઘેર પધરાવ્યા. તે સ્ત્રી-ભરતારે શ્રીજીની સેવા ભલી ભાંતે કીધી. પધારતી વેલા પતિએ સ્ત્રીને કહ્યું જે “તમે આરતી કરો.”

તેવારે સ્ત્રીએ કહ્યું : ‘તમો કરો’ ત્યારે પતિએ કહ્યું; જે આરતી કરવી તો તમને ઘટે છે. તે વખતે પણ સ્ત્રીએ ના કહી. એમ માંહોમાંહે વીચાર કરે છે શ્રીગોકુલનાથજી ભોજનમ બીરાજે છે, કાન દઇને સ્ત્રી-ભરતારની વાતો આપ સાંભળે છે. પછી તે વૈષ્ણવે સ્ત્રીને આગ્રહ કરીને પુછ્યું જે તમે આરતીની ના શેના કહો છો ? તેનું કારણ શું?

એમ જેવારે ભરતારે હઠ કરી, તેવારે સ્ત્રીનું રૂદે ભરાઇ આવું નેત્રે જલધારા ચાલી. ગદગદ કંઠે તેણે કહ્યું જે શ્રી ગુસાંઈજીનું મુખારવંદ આરતી કરતાં નીરખ્યું છે તો વલ્લીહોનું મુખ જોવારવે છે! માટે નીરાંજન તમે કરો, હું નહીં કહું આ વાત શ્રીગોકુલનાથજીએ સાંભળી પોતે ઉઠીને કમાડ ઠેલીને પેલા બેહુ જણા પાસે આવા. પોતાને નેત્રે જલ ભરાઇ આવે છે. પેલી સ્ત્રીને પાંચ લાગીને

ગદગદ કંઠે કહે છે, “જે ધન માતા તુ ધન છો ! પછી પોતે શ્રીનાથજીની દીસા સાહીમા (તરફ) હાથ જોડીને કહું હે શ્રીગોવર્ધનનાથજી, જેસો નીરોધ ચીતકો યા બાઇકો શ્રીગુસાંઇજી વિષે હે તેસો નીરોધ મેરં સૃષ્ટિમે કાહુકો મેરે વીચે હોય” એ પ્રમાણે પ્રભુને વિનંતિ કરી પછીસ્ત્રી-ભરતારે કહું : રાજ, અમો આરતી કરવા આવતાં હતાં. પછી તે વૈષ્ણવે આરતી પ્રસન્નતાએ કરી, અને આપ પ્રસન્નતાએ પધારયા

– વચનામૃત

પુષ્ટિમાર્ગ (ધર્મ)

પુષ્ટિમાર્ગમાં લૌકિક, વૈદિક, સકામ અને નિષ્કામ સર્વ સાધનોનો કોઇ જ ઉપયોગ નથી, કારણકે ભગવાન સ્વયં પુષ્ટિજીવો માટે સાધનરૂપ બને છે. ભગવાનને મેળવવા માટે દીનતા જ એક માત્ર સાધન છે.

પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવ પોતાનાં સાધનોથી પ્રવેશ મેળવી શકતો નથી, કેવલ ભગવદ્કૃપાથી જ જીવનો પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રવેશ થાય છે

પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવનું વરણ કરવામાં ભગવાન જીવની યોગ્યતાનો વિચાર કરતા નથી

ભગવદ્ પ્રાપ્તિમાં જે જે ધર્મો અંતરાય કરતા હોય તે બધા છોડી દઇ પ્રભુના સ્વરૂપમાં જ મન ચોંટાડેલું રાખવું એ પુષ્ટિમાર્ગમાં ખાસ જરૂરી છે

પુષ્ટિમાર્ગમાં લોકવેદમાં નિષ્ઠા રાખવાની નથી, કેવલ પ્રભુના સુખની અપેક્ષા રાખવાની છે.

પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવદ્ ગુણગાન, સેવા વગેરે ભક્તિ સ્વતંત્ર સ્વરૂપની છે, તે મર્યાદા ભક્તિનથી જુદી છે.

પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવદ્ સેવા જ સર્વોપરી છે. અને તેથી જ સેવકના હૃદયમાં ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે.

પુષ્ટિમાર્ગની સમગ્ર સેવાનો પ્રકાર ગોપીજનો ના ભાવરૂપ છે. અને તેમનું રહસ્ય

શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાથી જ જાણી શકાય છે.

દીનતા

કરવા પ્રસન્ન ચાહે પ્રભુને તો, અભિમાન અળગું નાખ્ય ।
દયા કેશવ તણી ઇચ્છે તો, તું દીનતા રાખ્ય ॥
રાખ્ય દીનતા નિશ્ચય કરીને, કરવા કૃપા મન થશે હરિને ।
બોહોતેર કોટિ સાધનોએ સર્થ ન કામ, હરિબંધાયા માત્ર દીનતાને દામ ॥

લીલાધામથી વિદ્યુરેલા પ્રભુકૃપાપાત્ર જનોને પ્રભુ પ્રાપ્તિ સત્વરે થાય તેવું અનમોલ સાધન રહસ્યથી ભરેલું દૈન્ય મહાનુભાવ કરુણાવાન ભગવદીય બતાવી રહ્યા છે. મહાનુભાવોમાં પ્રેરક તો વાણીના પતિ જ હોય છે. તેથી જ ‘શ્રીવલ્લભ શરણ થકી સહુ પડે સહેલું.’ અને ‘શ્રીવલ્લભ નમચંદ્ર છટાબિન સબ જુગમેજુ અંધેરો’ દૈન્યની પ્રાપ્તિમાં અનમોલ સાધન શ્રીવલ્લભનું મન, વાણી, કીયાર્થ અનન્ય શરણ-આશ્રય જ બતાવી રહ્યા છે.

જનમ જનમકે કોટિક પાતક, છિનહીમાં જ દહે, જોપે શ્રીવલ્લભ ચરણ ગહે ॥

શ્રીવલ્લભપાદપદ્મમિલિન્દ

અભિમાનનો ત્યાગ

- બાબુભાઈ નાયક, કડી

સત્કર્મ કર્યા પછી મનને અભિમાન થાય છે. અભિમાન સત્કર્મના ફળનો નાશ કરે છે. અભિમાન કરનાર વ્યક્તિનું અભિમાન પ્રભુ ગમે તે રીતે દૂર કરે છે. શ્રીભાગવતજીમાં સુદર્શન વિદ્યાધરનું એક સુંદર દષ્ટાંત છે સુદર્શન ખૂબ સુંદર હતો તેને પોતાના સૌંદર્યનું અભિમાન બહુ. તે કોઈ કદરૂપી વ્યક્તિને જુએ તો મોં મરડે, હસે ને તે વ્યક્તિની મશ્કરી કરે.

એક વખતે તેની નજર અંગિરા ઋષિ પર પડી. અંગિરા ઋષિ કાળા-ફૂબડા હતા. ઋષિને ઘણું દુઃખ થયું તેમણે વિદ્યાધરને કહ્યું, “હે મુર્ખ! તું મારી આકૃતિને જોઈ હસે છે પણ તું જાણતો નથી કે મેં પ્રભુ-સ્મરણ અને સત્સંગ કરી મારા અંતઃકરણને સુંદર બનાવ્યું છે. સાચું સૌન્દર્ય તો હૃદયનું જોઈએ નહિ કે દેહનું” ઋષિ બહુ ક્રોધી હતા. આટલું કહી તેમણે સુદર્શન વિદ્યાધરને શાપ આપ્યો, “મારું શરીર કાળું અને ફૂબડું છે પણ મન ઉજળું છે. તારું શરીર ઉજળું છે, પણ મન કાળું છે. તું મારી આકૃતિ જોઈ હસે છે જા તું અજગર થઈશ.” સુદર્શન વિદ્યાધર અજગર બની ગયો. અજગરમાંથી વિદ્યાધર થવાની શક્તિ સુદર્શનમાં ન હતી એટલે તે અજગરનો અજગર જ રહ્યો.

શિવરાત્રીનું પર્વ હતું. નંદરાયજી અંબિકાવનની યાત્રાએ ગયા છે. યાત્રામાં તેમણે બ્રાહ્મણોને ખૂબ દાન આપ્યું. રાતના સમયે બધાએ સરસ્વતીના કિનારે મુકામ કર્યો છે. સુદર્શન વિદ્યાધર અંબિકાવનમાં અજગરરૂપે રહેતો હતો તે સરસ્વતીને કિનારે આવ્યો અને નંદબાવાને ગળવા લાગ્યો. ગોપીએ હાહાકાર મચાવ્યો એટલે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ત્યાં આવ્યા. પિતાએ લાલાને પોતાને બચાવવા આજ્ઞા કરી. એટલે લાલાએ અજગરને પોતાનાં ચરણારવિંદનો સ્પર્શ કરતા અજગર મરી ગયો અને તેમાંથી એક દેવપૂરુષ બહાર નીકળ્યો. ભગવાન અજાણ્યા થઈને તેને પૂછવા લાગ્યા, “આપ કોણ છો ?” સુદર્શને વિદ્યાધરે પોતાનો સઘળો વૃત્તાન્ત ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને કહી સંભળાવ્યો. ભગવાને પોતાના સ્પર્શથી તેના મૂળ શરીરની પ્રાપ્તિકરાવી.

આ કથા જીવને સૌંદર્યનું અભિમાન છોડવાનું કહે છે શરીરમાં કંઈ જ સુંદર નથી શરીરમાં હાડકાં, રૂધિર અને માંસ ભરેલાં છે. રસ્તામાં પડેલા હાડકાને મનુષ્ય પગથી પણ સ્પર્શ કરતો નથી. તે મળમૂત્ર અને હાડકાં આ શરીરમાં ભરેલાં છે

માટે ફક્ત કોઈની આકૃતિને જોવી નહિ. ચામડીનું ચિંતન કરવું એ પાપ છે મહાત્માઓ કોઈની આકૃતિને જોતા નથી, પણ તેની કૃતિને જુવે છે. આકાર જોવાથી મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થશે. સંસારનાં સૌંદર્યનું ચિંતન કરવાથી મન ચંચળ થાય છે પણ પરમાત્માના સૌંદર્યનો વિચાર કરવાથી મનને શાંતિ મળે છે. સત્કર્મ કર્યા રાત્રે નંદબાવા સૂતે

ત્યારે અજગર તેમને ગળવા લાગે છે. તેનો ભાવ સમજવા જેવો છે. સત્કર્મ કર્યા પછી જીવે જાગૃત રહેવાની જરૂર છે. સત્કર્મ કર્યા પછી લોકો જીવનાં વખાણ કરે છે એટલે અભિમાનરૂપી અજગર તેને ગળવા લાગે છે. સત્કર્મ કર્યા પછી મનમાં કહેજો કે શ્રીઠાકોરજીએ કૃપા કરી મને તો સત્કર્મનો નિમિત્ત બનાવે છે. એટલે અભિમાન જતું રહેશે અને મનમાં દીનતાનું પ્રાગટ્ય થશે દીનતા પુષ્ટિમાર્ગનો પાથો છે.

અનોસરમાં પંખાની સેવા

શ્રીઠાકોરજીની સેવામાં બપોરના અને રાત્રે અનોસરમાં પંખાની સેવા કેમ થતી નથી?

આ મર્યાદા પ્રાચીન સમયથી શ્રીગુસાંઈજીની આજ્ઞાથી ચાલી આવે છે. શ્રીગુસાંઈજી આજ્ઞા કરે છે :

સદા સર્વાત્મના સેવ્યો ભગવાન ગોકુલેશ્વર :

સ્મર્તવ્યો ગોપિકાવૃન્દેઃ કીડન્ વૃંદાવને સ્થિતઃ ॥

સેવા તો શ્રીગોકુલેશ્વર ભગવાન શ્રીનંદકુમારની બાલલીલાના ભાવની કરવી અને વૃન્દાવન વિષે શ્રીસ્વામિનીજી તથા વ્રજભક્તો સાથે રાસ અને વનકીડા વિ. પ્રભુની રસાત્મક લીલાનું સ્મરણ કરવું. આ સેવાનો અધિકાર આપણને નથી. આપણે તો સ્મરણ માત્ર કરવું. સર્વોત્તમજીમાં આચાર્યશ્રીનું એક નામ છે “રાસલીલૈક તાત્પર્ય.” શ્રીગુસાંઈજીએ આજ્ઞા કરી છે કે આપશ્રીને ભગવદ્ વાર્તા રસાત્મક લીલા જેવી લાગે છે, તેથી આ લીલાનો જીવને અધિકાર નથી. અનોસરમાં સજ્યા બિછાવે છે, ઝાંરીજી ભરે છે, ભોગ પણ ધરે છે, પણ સરાવતા નથી. અને આચમન મુખવસ્ત્ર થતું નથી કારણકે વનવિહારની લીલામાં આપણું સામર્થ્ય નથી આપણી પોંચ નથી. બાકી સેવા તો વ્રજભક્ત કરે છે. આપણે તો તૈયારી કરી દીધી. પછી અનોસર કરવું. બપોરે તો પ્રભુ વનમાં પધારે છે પણ રાત્રિના પણ નિત્ય વન બિહાર કરે છે. આ વાતનું શ્રીહરિરાયજીએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. રાત્રિના શ્રીયશોદાજી વ્યાઙ્ કરાવી પછી એક બે વાર્તા કરી પ્રભુને પોઢાવે છે અને પ્રભુ પોઢી ગયા એમ સમજી જશોદામાતા ઉઠી જાય છે. પછી પ્રભુ આપ વનમાં પધારી વ્રજભક્તોના મનોરથ સિદ્ધ કરે છે. અનેક ભાંતિ

ક્રીડા કરે છે. આવી રીતે રાત્રિના વનવિહારની લીલા કરવાથી રાત્રિના પંખાની સેવા થતી નથી એવો ભાવ છે.

શ્રુતિરૂપા અને ઋષિરૂપા ગોપીજનો

જેમ અગ્નિકુમારિકામાં સ્ત્રીભાવ અને પુંભાવ એમ બન્ને ભાવો છે તેમ શ્રુતિરૂપાઓમ પણ બન્ને ભાવો છે. શ્રુતિનું જે બીજું નામ વેદ છે તે પુંભાવનું સૂચક શ્લોકપથા મૂર્તિધરાસ્મિ પૃષ્ઠે આ વાક્યમાં વેદનું સાકાર પુરુષ તરીકે નિરૂપણ છે. શ્રીઠાકોરજીનાં દર્શન કરતાં તેઓને પણ સ્ત્રીભાવ ઉત્પન્ન થયો છે. તેઓમાં પુંભાવ છે એટલે તેઓનાં ‘પુષ્ટિ’માં અંગીકાર છે. એ પુંભાવ ન હોત તો તેઓનો ‘શુદ્ધ પુષ્ટિ’માં અંગીકાર હોત.

જેઓના વચનમાં કઠોરતા છે તે મર્યાદા શ્રુતિઓ

ઋષિરૂપાઓ તો અનન્યપૂર્વા અને શ્રુતિરૂપાઓ અન્યપૂર્વા છે પરંતુ દેહે કરીને તેઓ પરકીયા છે. ભાવે કરીને તો સ્વકીયા છે. તેમણે જન્મ પ્રભુ માટે લીધો છે, નહિ કે ગોપો માટે. પરંતુ પ્રભુની આજ્ઞા થઈ કે તમે ગોપભાર્યા થશો તો જ મારો આસ્વાદ પ્રાપ્ત કરી શકશો. એટલે તેમણે ગોપોને પતિ તરીકે સ્વીકાર્યા છે. અને આ રીતે પરકીયભાવનો આસ્વાદ પ્રાપ્ત થયો. પરકીયા ભાવમાં પ્રભુ તરફ દોષબુદ્ધિ નથી રહેતી સ્વકીયા પ્રભુને અને પ્રભુની બીજી પ્રિયતમાઓને ધમકાવી શકે છે. પરકીયા એવું કંઈ કર શકતી નથી. “પ્યારી પ્રિયકો બરજ” એ પદમાં આ ભાવનું દર્શન થાય છે અને આ રીતે કીર્તનનું અવગાહન જેને નથી તે સંસ્કૃતગ્રંથો યાહે તેટલા વાંચે પરંતુ તેને ભાસ્કુરતો નથી.

- રાજનગરવાળાનાં વચનામૃત

વ્રજ ક્યાં આવ્યું ?

પ્રેષક : કુ. જ્યોત્સના બી. શીંગાળા, મહોબતપુર (નવાગામ)

શું વ્રજ ઉત્તરપ્રદેશમાં યમુનાના પરિસરમાં ગોકુલમથુરાની ચોમેર આવેલો ભૌગોલિક પ્રદેશ માત્ર છે ? ‘વ્રજની રજમાં અરનિશ અમને સ્થિર કરીને સ્થાપજો એટલે શું’ આ પ્રદેશમાં ભૌતિક રીતે રહેવું ?

પ્રાચીન ભગવદીયો વ્રજના સ્થાન વિશે ખૂબ સુંદર સમજ આપે છે પ્રત્યેક વૈષ્ણવનો દેહ વ્રજભૂમિ છે દેહના બાર અંગથી વૈષ્ણવ પોતાના સેવ્ય શ્રીપ્રભુને સેવાદ્વારા લાડ લડાવે છે. આ બાર અંગ વ્રજના બાર વન છે. દેહમાં અગિયાર ઇન્દ્રિય અને બારમું મન છે. આ બાર ઇન્દ્રિયો અને મન દ્વારા વૈષ્ણવ શ્રીપ્રભુની સન્મુખ રહે છે શ્રીપ્રભુ આ અવયવોમાં બિરાજે છે, તેથી બાર અવયવો વ્રજનાં બાર ઉપવન છે. દેહમાં અંતઃકરણ છે. જે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર ચાર તત્ત્વોનું બનેલું છે તેનું સ્થાન મસ્તકમાં છે આ અંતઃકરણ સર્વ ઇન્દ્રિયોનું નિયમન કરનાર હોવાથી તે શ્રીગોવર્ધન રૂપ છે શ્રીપ્રભુના સુખ માટેના મનોરથો ત્યાં જ સંપન્ન થાય છે શરીરની નસોમાં લોહી વહે છે, તેનો વર્ણ રાતો છે. આ લોહી શરીરને સેવા યોગ્ય તંદુરસ્ત રાખે છે. શ્રીપ્રભુ પ્રત્યેના અનુરાગથી અરૂણવર્ણા શ્રીચમુના રૂપે આ લોહી આપણા સમગ્ર દેહમાં ભક્તિના તરંગો ઉચ્છલિત કરે છે. દેહના અંતરતમ મધ્ય ભાગમાં હૃદય છે. ત્યાં અંતર્યામી બિરાજે છે. તે જ નાનું શું ગોકુળિયું છે. ભક્તિ અને તેને માણનાર ભગવાન ગોકુળમાં જ પ્રગટે અને સદૈવ બિરાજે. વ્રજના બાહ્ય પરિસર પર વિશુદ્ધ મથુરા તટ છે તે આપણો બાહ્ય આકાર છે. આ આકારરૂપી મથુરા નગરીમાં કંસનું બેસણું છે યાણૂર એટલે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર. એમની નિવૃત્તિ થતા મથુરા તટ વિશુદ્ધ બને, ભક્તિને અનુકૂળ બને, વ્રજનું પ્રવેશદ્વાર બને.

આવા વ્રજમાં શ્રીવ્રજેશ સદા પ્રેમથી બિરાજે. સંયોગ-વિયોગનો અનુભવ કરાવે સ્વરૂપાનંદનું રસ પાનકરાવે. તેથી જ અષ્ટછાપ ભક્તકવિ પરમાનંદદાસજી માગે છે : ‘માનુષદેહ ઔર હરિ સેવા, બ્રજ બસવો દીજે મોહિ સુલભ’ શ્રીદયારામભાઈ પણ આગ્રહ રાખે છે : ‘વ્રજ વ્હાલું રે વૈકુંઠ નહિ આવું.’

આવો અલૌકિક વ્રજરૂપી પારસમણિ આપણી પાસે છે, તેની આપણને ખબર છે ? ખબર છે તો તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરીશું ? સ્થિર વાસ કેવી રીતે સંપન્ન કરીશું ? શ્રીમહાપ્રભુજીએ તેનો માર્ગ સુંદર બતાવ્યો છે : ‘ભગવદરૂપ સેવાર્થ તત્સૃષ્ટિર્નાન્યથા ભવેત્.’ આ દેહ રૂપી સૃષ્ટિ-વ્રજધામ શ્રીપ્રભુની સેવાર્થે જ છે, અન્ય કોઈ હેતુ માટે નથી

આવો, આપણે આજથી આવા વ્રજધામમાં શ્રીવ્રજેશ્વરના સેવા સ્મરણના સુખ લઈએ 'પધરાવો સાત સ્વરૂપ સેવા, આરોગાવો મીઠા મેવા, વૈષ્ણવને લાભ ઘણો લેવા. ધન્ય શ્રીયમુના કૃપા કરી શ્રીગોકુલવ્રજ સુખ આપજો.'

આપણું ગોલોક ધામ શ્રીગિરિરાજજીની ભીતર છે

- પટોલિયા વિજ્યાબેન જી. ચોકી (સોરઠ)

આપણા શ્રીઠાકોરજી વ્રજ છોડીને ક્યાંય ગયા નથી સદાય વ્રજમાં બિરાજી ગોવર્ધનની કંદરાઓમાં નિત્ય રમણ કરે છે. શ્રીમદાચાર્યચરણ, શ્રીગુસાંઈજી પ્રભુચરણ, શ્રીગોકુલેશજી, શ્રીહરિરાયજી મહાપ્રભુ, શ્રીગોવર્ધનધર, શ્રીનવનીતપ્રિયાજી, શ્રીનાથજી અને નિધિ સ્વરૂપો, ગોસ્વામિ બાલકો, લીલા સૃષ્ટિના જીવો, અષ્ટસખાઓ, શ્રીચંદ્રાવલિજી આદિ સખીઓ શ્રીસ્વામિનિજી સહિત અહીં લીલા ધામમાં સદાય બિરાજે છે. અને અનેક પ્રકારની લીલાઓ નિત્ય કરે છે. શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની ઇચ્છાથી સર્વે ગોસ્વામિ બાલકોમાં આજે પણ તેટલું જ સામર્થ્ય છે. જેમને શ્રીમદાચાર્યચરણની કૃપાથી દ્રઢ આશ્રય રહ્યો છે, તેવા ભગવદીયોને આ સમજાય છે અને જેમનામાં આસુરાવેશ છે તેમને માટે સમજવું મુશ્કેલ છે.

જેમણે બ્રહ્મસંબંધ લીધાં છે તેમને માટે લીલા ધામની પ્રાપ્તિ સુલભ છે શ્રીહરિમાં પ્રીતિ રહે, સેવા અને સ્મરણમાં જ ચિત્તની વૃત્તિ રહે વિરહતાપ થયા કરે અને સત્સંગ હંમેશા મળે, તથા અસમર્પિત વસ્તુઓ ન લે, અન્યાશ્રય ન કરે અને દઢાશ્રય રાખે તે શ્રીવલ્લભની કૃપાથી લીલાધામનો તત્કાલ અધિકારી બને છે. આવા જીવ માટે બીજો જન્માંતર નથી. જેને દ્રઢાશ્રય છે, અન્યાશ્રય નથી, સમર્પિત જ લે છે, પરંતુ ભગવત્સેવા વગેરેમાં શિથિલતા છે, તેવા જીવને બીજા જન્મે પણ લીલાધામની પ્રાપ્તિ થાય છે. આનાથી પણ વધુ શિથિલતા ધરાવનારાને ત્રીજા જન્માંતરે પણ ભગવદ્ લીલાની પ્રાપ્તિ થાય છે. પુષ્ટિસ્થ જીવોને ત્રણ જન્મ કરતાં વધુ જન્મોનો અંતરાટ નથી.

લીલા પ્રાપ્તિના જીવો દેહ છુટ્યા પછી શ્રીગોવર્ધનનાથજીનાં ચર્ણાવિંદમાં જ પ્રાપ્ત

થાય છે. આવા જીવોનું પ્રવેશદ્વાર પૂંછરી આગળ અપ્સરા કુંડ પાસે કહેવાય છે શ્રીગિરિરાજજીની ભીતરમાં અનંત લીલા ધામો છે ઉપર વર્ણવેલ છે તે એક જ રાત્રિનું રમણ છે. આવી અનેક કુંજ-નિકુંજોમાં પ્રભુ રમણ કરે છે જેનો જેટલો અધિકાર તેને તેટલું જ રહસ્ય સમજાય છે. અલૌકિક વસ્તુને લૌકિકભાવથી પચાવી ન શકાય અને વાગોળી પણ ન શકાય.

રત્નકણ :

- (1) લીલારસના સમુદ્રમાંથી એકદા બિન્દુ પ્રાપ્ત થાય તો પણ ભક્તના અહોભાગ્ય છે
- (2) ભક્તિના સ્વરૂપનું શ્રવણ પણ પ્રભુ કૃપા વગર ન થાય તો પછી ભક્તિની પ્રાપ્તિ તો અનુગ્રહ વગર ન જ થાય. શ્રવણ થયા પછી તાપકલેશ પ્રમાણે ભગવાન અનુગ્રહ કરે છે.
- (3) સ્વાર્થ બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થતા ભગવાન હૃદયમાંથી તિરોધાન થઈ જાય છે.
- (4) પુષ્ટિ ભક્ત જ સ્વરૂપાનંદ લઈ શકે છે. કારણ કે પુષ્ટિ ભક્તનું અંતિમ ફળ ૧ સ્વરૂપાનંદની 'અનુભૂતિ' છે.
- (5) પુષ્ટિ પુરૂષોત્તમ શ્રીગોપીજન વલ્લભના મેળાપમાં દરસ, પરસમાં જ પુષ્ટિભક્તનો સંબંધ જોડાયેલોરહે છે.
- (6) શ્રીમહાપ્રભુજીના દ્રઢ આશ્રયથી વિરહાનુભવ થતાં રસાત્મક સ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે.
- (7) જે કામ કરતા પરિશ્રમ થાય અને આનંદ ઓછો આવે તે ક્રિયા કહેવાય છે અને જેમાં પરિશ્રમ ન થાય અને કેવળ આનંદની અનુભૂતિ હોય તે સ્વરૂપાનંદ કહેવાય છે

એક ભક્તના આંતર ઉદગારો

પ્રાણનાથ પ્રભુ પર જેટલો વિશ્વાસ દઢ તેટલી જ ફળસિદ્ધિ. અવિશ્વાસ અને અન્યાશ્રય એ બન્ને પુષ્ટિમાં બાધક છે પ્રભુ પર આંધળો પ્રેમ જોઈએ. તેમાં તર્ક – વિતર્કને સ્થાન

નથી. તેમાં બુદ્ધિવાદ પણ ઉપયોગી નથી. એ સંબંધમાં મુગ્ધતાજ ફળરૂપ છે આપણા માર્ગમાં ચોરાસી બસોબાવન ભગવદીયો સર્વ કંઈ પંડીત ન હતા, તેમાં પણ કેટલીક ભોળી ડોકરીઓના પ્રસંગ અતિ રસિક છે. તેમના પર શ્રીની કૃપા પણ અદ્ભૂત હતી તેમના ચિત્ત અતિ સુંદર હતાં, કોઈ પ્રકારના કાદવ કીચડથી ખરડાયેલા ન હતાં, ઉજવલ સ્ફટિક જેવા હતાં, પ્રભુના આલય રૂપ હતાં.

શ્રીવલ્લભ મૂર્તીમામ સુધાનું સ્વરૂપ છે. આપશ્રીએ ભક્તસમાજને, વાકસુધાથી સીંચી હરી (પ્લાવિત) બનાવી દીધી હતી. એ ભક્તસમાજ સદા રસમાં છક્યા રહેતા તેમનું સર્વસ્વ શ્રીવલ્લભ હતું. આપશ્રીની સેવામાં જ ભક્તવૃંદે પોતાનું સૌભાગ્ય માન્યું હતું

પ્યારીજનું સ્વરૂપ, મૂર્તિમાન ભક્તિ સ્વરૂપ છે અલૌકિક શૃંગાર સ્વરૂપ રાસસ્રીભાવ પૂરિતવિગ્રહ કલ્પદ્રુમ સ્વરૂપવસ્તુતઃ કૃષ્ણ એવ

શ્રીઠાકોરજીને અને સ્વભક્તોને સર્વ પ્રકારના સુખદાન આપ શ્રીવલ્લભે કર્યા છે. આપનું સ્વરૂપ અતિ અદ્ભૂત તેમજ પરમ સુકુમાર અને મધુર છે ‘સ્મૃતિમાત્રાર્તિ નાશનાય નમઃ’ એવું આપનું નામ છે. આપની સાનિધ્યમાં અતિ શિતલતા છે. જેના ઉપર આપની કૃપા થાય છે એનો પક્ષપાત શ્રીહરિ કરે છે. આપશ્રી જ્યાં જ્યાં બિરાજ્યા તે સ્થળ શ્રીબેઠકજી એ નામે પ્રસિદ્ધ છે. તે ચોરાસી છે. ગ્રંથ પણ ચોરાસી, ભક્ત પણ ચોરાસી, પરીક્રમા પણ ચોરાસી, ગદ્યમંત્રના અક્ષર પણ ચોરાસી છે, યોનીઓ પણ 84 લક્ષ નિર્માણ થયેલી છે. તેમાંથી છુટવા માટે શ્રીમહાપ્રભુજીના સ્વરૂપમાં આપણા મનને પરોવવું.

શ્રીમહાપ્રભુજી મૂર્તિમાન શૃંગાર રસ સ્વરૂપ છે આપના સ્વરૂપની ભીતર કેવળ રસ જ ભર્યો છે. અહીં ભૂતલ પર આપ વિરહાનુભવ કરે છે બાહ્ય દ્રષ્ટિએ આપશ્રી વિપ્રયોગમાં બિરાજતા હોય એમ લાગે છે પરંતુ અંતઃકરણમાં કેવળ રસનું જ આસ્વાદન આપ લે રહ્યા છે. આપ કૃપારસથી ભરપૂર છે. જે કોઈ આપશ્રીને શરણે આવે છે તેને આપ શ્રીગોવર્ધનનાથજીને સોંપે છે. શ્રીમદ ભાગવતની ભીતર જે ગુપ્ત રસ રહેલો છે તે

રસનું આપ સીંચન કરે છે

અને શ્રીમદગોપીજનની શુદ્ધ પ્રેમ ભરી, રસ ભરી લીલાનું અવગાહન કરાવે છે અને ભક્તજનોને તેવા પ્રકારના સુખ ભોગવવાની ઉત્કટ આર્તિ ઉત્પન્ન કરાવે છે. એ ભગવદીય સમાજ શ્રીવલ્લભની કૃપાથી વિપ્રયોગનો મહા આનંદ અનુભવે છે
આપણને અનુભવ કેમ નથી ? જવાબ એ છે જે આપણામાં પતિવૃત્ત ધર્મ છે જ નહિ, કારણ પતિ સિવાય અન્યત્ર પ્રીત એ પતિવૃત્ત ધર્મ ન કહેવાય અને સ્વામિને ત્યજીને અન્ય સ્થળે ભટકિયે છીએ. તેથી સાચા સુખની પ્રાપ્તિ નથી

ગજેન્દ્રને સરોવરમાં મગરે ગ્રસ્યો હતો અને બુડવાની અણી પર હતો સ્વબલનો નાશ થઈ ગયો. એની હજાર હાથણીઓ પણ એને છોડીને ચાલી ગઈ, એ પણ એણે નજરે જોયું. અને તેને ખાત્રી થઈ કે હાથ ! મારું કોઈ નથી, ત્યારે હૃદયની અપાર વેદનાથી અંત સમયે પ્રભુ નામનો પોકાર કર્યો અને એક કમળ સૂંઢમાં લઈ પ્રભુને ધર્યું કરુણાસાગર ભગવાનથી ગજેન્દ્રનું કષ્ટ સહન થઈ શક્યું નહિ. આપ સત્વરે પધાર્યા. ગરુડની સવારી પણ છોડી દીધી, કારણ કે ગરુડનો વેગ આપને ઓછો જણાયો, અને બમણા વેગથી પધારી ગજેન્દ્રનું રક્ષણ કર્યું તદ્દવત આ સંસારમાં હે નાથ ! કામ, ક્રોધાદિક સર્પોથી હું ગ્રસાએલો છું, એમાંથી હું છુટી શકું તેમ નથી તો આપ બચાવો, હે શ્યામસુંદર ! આ શરીર રૂપી નાવને સાડા ત્રણ કરોડ છેદ છે. એક છેદવાળું નાવ પણ ઘડીકમાં ડૂબી જાય છે ત્યારે આટલા બધા છેદવાળું દેહરૂપી નાવ આ ભવસાગરમાંથી સલામત શી રીતે જશે ? તપ, ત્યાગ, ધ્યાન, ધારણા, સમાધી સાધનારા મોટા મોટા સાધકો પણ ભાવાબ્ધિમાંથી સામે પાર જઈ શકતા નથી. અધવચ્ચે ડુબેલાઓના ઘણા દાખલા શાસ્ત્રોના પાના પર મોજુદ છે. ત્યારે હું કે જેનામાં કોઈ સાધનનું બલ નથી તેમજ તરતાં પણ આવડતું નથી એવું મારું નાવડું આ ભવસાગરમાં શી રીતે પા ઉતરી શકે ? હે ગોવિંદ, તું 'ખેવટ' (નાવિક) બની જા. હે સ્વામિન ! તારા વિના કોઈ આધાર નથી.

સંસાર ચાતના કેટલી દુઃખદ છે ! એમાં તો ડુબવાનું જ છે ખ્યારો પાર લગાવે તો જ

છુટકો થાય, નહિંતર લક્ષ ચોરાસી યોનીના ચક્કરમાં પડવાનું છે

ભક્ત પ્રહલાદજીને પિતા હિરણ્યકશ્યપુએ કેટલા દુઃખ દીધાં છતાં ભક્ત પ્રહલાદે તે સહન કર્યાં. શ્રદ્ધા રાખી, પ્રહલાદનો પોકાર સાંભળ્યો, શ્રીનરસિંહ ભગવાનનું પ્રાગટ્ય થયું, હિરણ્યકશ્યપુને માર્યો અને પ્રહલાદને આલિંગન આપ્યું.

ભક્તનજન જેવી મારી કોટી નથી, કારણ કે તેઓ જન્મ તેમ જ કર્મ ઉભયથી દિવ્ય હતા. પણ આપ તો દયાળું છો. વ્હાલા ! આ કાળ કરાળ છે, સંતપુરુષોની મતી પણ બદલાય જાય છે એમ શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે, તો આપના અનુગ્રહબલ સિવાય અમારું કોઈ સ્થાન નથી. જીવ શું કહે ? નાથ ! તમો તો ચતુર શિરોમણી છો સર્વજ્ઞથી શુ છુપું છે, નાથ ! અપરાધોથી ભરેલા અમારા જીવન છે, આ સત્ય હકિકત છે. આપ બચાવો તો જ બચી શકાય તેવું છે

અમારી કૃતિ આપ વિચારતા નથી અને કૃપા કરે જ જાયો છો, પરંતુ અમે આપની કૃપા-વર્ષાને ઝીલતા નથી, અહંભાવનાને કારણે હે નાથ ! સંસારના મોહ અમારાથી છુટતા નથી. અહિંના વિષયભોગ અમને અમૃત જેવા લાગે છે દિવસે દિવસે એમાં વધુ ફસાતા જઈએ છીએ, અમારી મતિ મંદ છે સન્માર્ગથી અમો વિમુખ થયા છીએ તેવું અમારું સ્વરૂપ આપ પાસે ખુલ્લું છે જ !

શ્રી ઠાકોરજી ઉદ્ભવજીને કહે છે કે એના જ ભાગ્ય ઉત્તમ છે, અની જ કમાઈ ઉત્તમ છે, કે જેના દિલમાં મારી ભક્તિ ભરી છે ! માટે મમતા સર્વ છોડી દઈએ. ધર્મનું અનુકરણ કરીએ અને નંદલાલથી નેહનાતો જોડી દઈએ. એ ધુંધરાળા કેશવાળો વ્રજરાજ પ્યારો એની સાથે પ્રેમ કરીએ, એ રૂપના સાગરમાં ડુબી જઈએ, મદનગોપાલની મસ્તીમાં મસ્ત બની જઈએ, પ્રેમ વારૂણિ (રસ) નયનથી પીએ કે જેનો નશો જીવનભર જામેલો રહે નેનમાં ખુમારી રહી જાય ગાઢ આલિંગન એવું દઈએ કે જેનાથી છૂટવાનું રહે જ નહિ. એ મહેબુબને છેલાને પોતાનો બનાવી લઈએ સ્નેહના વશીકરણ કરી, મનમાણેકને મનમાં જટીત કરીએ કે તે ત્યાંથી ખસે નહિ. પ્રેમનો ખજાનો ભરી લઈએ

એટલે આલોક અને પરલોકમાં પણ એનો રસાસ્વાદ માણીએ કે જેથી જીવન ધન્ય બની જાય.

દૈન્ય પુષ્ટિમાર્ગનો મૂળ પાયો છે

પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રેમ મુખ્ય છે. એ પ્રેમ સાંખ્ય, યોગ જ્ઞાન, નવધા ભક્તિ વગેરેના વિવિધ પ્રકારોના સાધનો કરતાં ઉત્તમ છે. આવા ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમનો બદલો પ્રેમ જ હોઈ શકે. તે પ્રેમ ભક્તને પ્રભુ તરફથી પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ બાળક માતાને મળવા ઇચ્છતું હોય તે પણ પોતાના પગથી ચાલીને મળી શકતું નથી એ જ્યારે નિઃસાધન સ્થિતિમાં રૂદન કરે છે ત્યારે માતા દોડતી આવીને પોતાના બાળકને મળે છે.

વ્રજરત્ન ગોપીઓએ પ્રભુના અંતર્ધાન પછી પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા. પ્રભુની લીલાનું અનુકરણ કર્યું પણ જ્યારે એકે પ્રયાસ પ્રભુ સ્વરૂપના સંયોગ સદા આનંદજનક થયો નહિ ત્યારે છેવટે પોતાની નિઃસાધનતાની સ્ફુર્તિ થઈ અને રૂદનરૂપ દૈન્ય પ્રાપ્ત થયું ત્યારે જ પ્રભુ પ્રગટ થયાં.

જ્યારે જીવને પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે અત્યંત આર્તિ થાય છે ત્યારે ભગવાન સ્વયમેવ તેને પ્રાપ્ત થાય છે. આ આર્તિ મૂળ દીનતા છે, કારણ કે પ્રભુ એટલા બધા કોમળ અને સુકુમાર છે કે તે ભક્તની આર્તિ બિલકુલ સહન કરી શકતા નથી.

નહિ સાધન સંપત્યા હરિસ્તુષ્યતિકસ્યગ્રિત ।
ભક્તાનાં દૈન્યમેવૈકં હરિતોષણ સાધનમ્ ।

સાધન સંપત્તિથી પ્રભુ પ્રસન્ન થતા નથી, ફક્ત ભક્તોનું દૈન્ય એ જ હરિને પ્રસન્ન કરવાનું સાધન છે, માટે દૈન્ય પુષ્ટિમાર્ગનો મૂળ પાયો છે

મદનમોહનો પારિખ, મંદસૌર (મ.પ્ર.)

અનન્યાશ્રયની મહત્તા

અનન્યાશ્રય સિદ્ધાંત વેદવિહિત છે કે કેમ તેનું અહીંયા ટુંક વિવેચન કરીશું બીજાનો

આશ્રય ન કરવો તે, એટલે પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણથી ઇત્તરનો આશ્રય ન કરવો તે અનન્યાશ્રય. શ્રીકૃષ્ણની જે વિભુતિઓ છે તેમનો પણ આશ્રય ન કરવો અરે ! શ્રીમહાપ્રભુજી એમ જણાવે છે કેહારિત સ્મૃતિમાં પણ કહેલું છેઇત્યાદિ. શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજી પણ આ જ વાત કહે છે, તે ઉપરના શ્લોક ઉપરથી જણાશે. વળી ગીતામાંનોએ પણ અનન્યાશ્રયનો ઉદબોધ છે. વળી.....વગેરે પણ તેજ સૂચવે છે અરે ઋગ્વેદ પણ આની ટકોર કરે છે. ઋગ્વેદના છઠ્ઠા મંડલમાં એવું..... નામના દેવ માટે કહે છે તે સ્થળે સાયણાચાર્ય ટીકા કરતાં કહે છે કે આ ઉપર સમજાશે કે કોઈનો પણ આશ્રય ન કરવો ફક્ત એકનોજ આશ્રય કરવો તે ખરું, પણ કોનો આશ્રય કરવો ? ટુંકામાં આશ્રય શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ કે જેનાથી આ સર્વ ઉત્પન્ન થયું છે તેમનોજ આશ્રમ કરવો.

આ અનન્યાશ્રમ સિદ્ધ થવા માટે સત્સંગ અવશ્ય જોઈએ સારા માણસોનો સંગ કરવો એમ આચાર્યશ્રી આજ્ઞા કરે છે. સ્વમાર્ગનું સ્વરૂપ પણ જાણવું મુશ્કેલ હોય છે તેથી ઘણી વખતે સત્સંગની લાલશાએ દુઃસંગની લાલશામાં સપડાઈ જઈએ છીએ આવું ન થાય તે માટે શ્રીમહાપ્રભુજી ભક્તિવર્ધિનીમાં આજ્ઞા કરે છે કે અદ્ભૂત વિપ્રકર્ષેવા યથાયિતં ન દુષ્યતિ વળી શ્રીહરિરાયજી આજ્ઞા કરે છે કે સત્સંગ દુર્લભ છે, આપણે દુસંગ કોને કહેવાય તે પણગ્રંથોથી સમજી લેવું

ગૃહસ્થિત જે સંબંધીઓ છે તેમનાથી પણ ભગવદભાવથી વંચિત થવાય છે તેથી આપણા સંબંધીઓનો પણ દુઃસંગ જાણવો. તેનું ખરું સ્વરૂપ તો એ કે જેર્થ શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજીના વાક્યથી ઇતર વાક્ય બોલે તે દુઃસંગી જાણવો

હવે સત્સંગ કોને જરૂરનો છે તેનો વિચાર કરીએ. ઘણાં એમ માને છે કે બ્રહ્મસંબંધ કર્યાથી સર્વ દોષો નિવૃત્ત થાય છે ત્યારપછી સત્સંગની જરૂર છે જ નહિ. પણ તેમની ભૂલ છે નિવેદનં તુસ્મર્તવ્યમ્ સર્વથા તાદર્શી જનૈ. અહીં તાદ્રશ જનનો સંગ કરવાનો કહ્યોજ છે. વળી ઘણા એમ માને છે કે આપણે તો તે દશાથી પણ પર છીએ માટે

આપણને દુઃસંગ બાધ કરતો નથી પરંતુ આ મોટું અજ્ઞાન છે.

કોઈ છોડ હોય છે. તેને હંમેશા જલ સિંચન જોઈએ છે જો તેને હંમેશા જલ ન રેડીએ તો કરમાઈ જાય. જે મોટાં ઝાડ છે. જે ઘણાં જુનાં થઈ ગયા છે તેમને હંમેશા જલ ન રેડીએ તો કરમાઈ જાય. જે મોટાં ઝાડ છે જે ઘણાં જુનાં થઈ ગયા છે તેમને હંમેશા જલ સિંચવાની જરૂર નહિ. વરસમાં એકાદ વખત વરસાદ દ્વારા સિંચન થાય એટલે નભે. અહિં સિદ્ધાંતમાં જે માર્ગ પ્રવેશ કરનારાઓ છે વૈષ્ણવ થયા છે તેમને હંમેશા સત્સંગ જોઈએ, ને જે મહાનુભાવીઓ છે તેમને કાલાંતરે જોઈએ પણ તેમનેય સત્સંગની જરૂર છે જ. શ્રીહરિરાયજી તો એટલે સુધી આજ્ઞા કરે છે કે સત્સંગમાંય ક્ષ્ણ ઉણપ હોય છે. પણ પ્રભુનું નામ વિના કંઈ ઉચ્ચાર પણ કરવો નહિ નહિ તો બહિર્મુખતાનો દોષ આવે છે. અસ્તુ.

યમુના વિહાર

(રાસ ક્રીડા)

(ગર્ગ સંહિતા અંતર્ગત શ્રીનારદ-બહુલાશ્વ સંવાદ)

પ્રેષક : અ. સૌ. રમિલા પી. રાયજીવાળા અને

પ્રા. ડો. પી. સી. રાયજીવાળા, હિંમતનગર

(નોંધ : વૃંદાવનધામ, વૈશાખ પંચમીનો ચંદ્રોદયનો સમય સૂર્યોદય ભૂમિ સુશોભિત યમુમાજી, પ્રસિદ્ધ ગિરિરાજ, સર્વ નિકુંજો, કુંજો, શિતળ વાયુ, ગોપીકાઓના યુથો વગેરેનું વર્ણન આસાહિત્યમાં છે. ગોપીકાઓના યુથ (12, 08, 16, 32) સાથે પ્રભુએ શ્રીયમુના વિહાર કર્યો તેની વિગતપૂર્ણ નોંધ આ લેખમાં છે)

રાસના ઇશ્વર રાધાપતિ કૃષ્ણે વૈશાખ માસમાં રાસ આરંભ્યો. માધવી લત્તાઓથી આકુલ વૃંદાવનનું ધામ વૈશાખ પંચમીનો પૂર્ણ દિન શુભ ચંદ્રોદયનો સમય ત્યારે મોહન મનોહર કૃષ્ણચંદ્ર યમુનાઉપવન વિષે રાધાની સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યા. આ મહામુલા વખતે પૂર્વે ગોલોકથી જે ભૂમિપૃથ્વી પર પથરાયેલી હતી તે સર્વ સુંદર સુવર્ણમય અને પદ્મરાગમય થઈ ગઈ. તેવીજ રીતે દિવ્ય શરીરે ધારણ કરનારું વૃંદાવન કામને

આપનારા વૃક્ષોથી અને માધવી લત્તાઓથી નંદનવન તરછોડવા લાગ્યું. રત્નમય પગથીઆઓથી યમુનાજી સુશોભિત છે હંસ કમલ વગેરેના જુથોથી શોભાયમાન એવા યમુનાજી સાક્ષાત ત્યાં હાજર છે તથા રત્નમય અને ધાતુઓમય શિખરોથી ચળકત કાંતિવાળા, પક્ષિઓના ટોળાથી યુક્ત, લત્તાઓના પુષ્પોથી મનોહર અને ભમરીઓથી વિંટાએલા પ્રસિદ્ધ ગિરિરાજજી ગોવર્ધન, પાણીના નિર્મળ ઝરણાં તથા સુંદર ગુફાઓથ મોટા હાથીની જેમ શોભવા લાગ્યા. ચોતરફથી દિવ્ય શરીરને ધારણ કરનારા સર્વ નિકુંજો અતિ શોભવા લાગ્યા. સભા મંડળની તથા આંગણાના સ્તંભોની હારમાળાથી દિવ્ય કાંતિવાળા ઉડતી પતાકાઓ અને સોનાના કળશોથી સર્વ નિકુંજો શોભા આપી રહ્યા છે. પુષ્પના મંદિરોમાં રહેલ ધોળાઅને રાતા પુષ્પ તથા પત્રોથી પણ ત્યાં સર્વ નિકુંજો દેદિપ્યમાન થઈ રહી છે.

કોકિલ અને સારસ ટહુકે છે. કારણકે વસંતની મધુરતા છે એવી કુંજો વાતાવરણમ આનંદ ફેલાવે છે. પારેવા અને મયુરોના ગુંજનોની ભરપુર એવી કુંજો છે રાધા અને કૃષ્ણની કથાને ગાતી સર્વ કુંજો, મધથી મસ્ત થયેલા અને ઉડતા ભમરાઓ વડે અતિ શોભાયમાન થઈ રહી છે. સુંદર શીતળ, સંપુર્ણ મંદમંદ ગતિવાળો વારંવાર હજાર પાંખડીવાળા કમળોની રજને ઉડાવતો (વાયુ) વાતો હતો.

આ સમયે અને સ્થળે ગોલોકમાં વસનારી (1) શ્યામા પાથરનારી (2) શણગાર કરનારી, (3) હારને સાચવનારી, (4) પાર્ષદ નામવાળી (5) પંખાથી પવન ફોળનારી (6) છત્ર ચમ્મર હાથમાં રાખનારી, (7) પુષ્પના આભૂષણ ગુંથનારી (8) શ્રી વૃંદાવનને રક્ષણ કરનારી, (9) ગોવર્ધનમાં રહેનારી, (10) કુંજ કરનારી (11) નિકુંજમાં વસનારી (12) નૃત્ય કરનારી તથા વાદિત્રોમાં તત્પર એવી કિશોર અવસ્થાવાળી એને ચંદ્રવદની ગોપીકાઓ શ્રીકૃષ્ણરાધાની સેવા માટે તત્પર હતી. અનેક ગોપીજનોની સંખ્યામાંથી 12 યુથ શ્રીકૃષ્ણની સમીપ આવ્યા સાક્ષાત શ્રીયમુનાજી શ્રીકૃષ્ણ નજીક આવ્યા. શ્રીયમુનાજીનું સ્વરૂપ જોઈએ તો નીલ વસ્ત્રોને ધારણ કરી રત્નમય આભૂષણથી યુક્ત અને કમલ સરખાં જેમના નેત્રો છે એવા શ્રીયમુનાજી પ્ર

પાસે આવ્યા. તથા શ્વેત વસ્ત્રો, શ્વેત વર્ણ અને મોતીના આભરણોથી શોભિત ગંગાજી પણ ત્યાં આવ્યા.

વધુમાં રક્તવસ્ત્રોથી યુક્ત ચંદ્રસમાન વર્ણ અને મંદ હાસ્યવાળા તથા પદ્મરાગમણીય શોભતા લક્ષ્મીજી પણ ત્યાં પધાર્યા. ત્યારબાદ કમલ સરખા વર્ણવાળા શુભ વસ્ત્રોથી અને પુષ્પોરૂપિ આભૂષણથી યુક્ત કૃષ્ણના પ્રિયા મધુ માધવીનું પણ ત્યાં આગમન થયું. અતિ આનંદની વાત તો લીલા વસ્ત્ર અને સ્વેતવર્ણ વાળા રત્નમય અલંકારોથી શોભિત વિરજનદી ત્યાં આવ્યા. ત્યારબાદ લલિતાજી, વિશાખાજી તથા માયાનાં યુથ આવ્યાં. આમ ૦૮, ૧૬ અને ૩૨ સખીઓના યુથ સુંદર અલંકારો અને વસ્ત્રોથી સજ ધજ ત્યાં પધાર્યા. જેમ આકાશમાં ચંદ્રતારાઓ સાથે તેમ વૃંદાવન વિષે રાસમંડલમ ભગવાનશ્રી, ગોપીજનોના યુથો વિશે શોભવા લાગ્યા. પ્રભુ કેવા શોભતા હતા ? પીળા વસ્ત્રોને પહેરનાર, નટના સરખો જેનો વેશ છે એવા મનોહર મોર મુગટધારી, છડીથી શોભતા, વાંસળી વગાડતા, પીળા પિતાંબરધારી, ગોપીઓની પ્રીતિને ધારણ કરનાર, માળા, કુંડળ, બાજુબંધ ધારણ કરનાર શ્રીકૃષ્ણ રાસમાં રાધાજી સાથે અતિ શોભતા હતા. આ પ્રમાણે સુંદરીના રાગયુક્ત ગાતા એવા સાક્ષાત કૃષ્ણ ચંદ્રરાધીકાજી સહિત શ્રીયમુનાજીને કાંઠે પધાર્યા અને હસ્તકમલથી કમલ સરખી કાંતિવાળાપોતાની પ્રિયના હાથને પકડી કૃષ્ણ જલથી મનોહર શ્રીયમુનાજીને કાંઠેબિરાજ્યા.

ત્યારબાદ અતિમધુર બોલતાં, પ્રિય વૃંદાવનને જોતા, ચાલતા ચાલતા અને હાસ્ય વિનોદ કરતાં શ્રીહરિ રાધાજી સાથે કુંજ કુંજ પ્રત્યે વિહાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં તો પ્રભુ ઝટ પ્રિયાના હાથને છોડી કુંજમાં સંતપ્તા તથા વૃક્ષોની ડાળથી ઢંકાએલા જોઇ રાધાએ માધવ-કૃષ્ણને પકડ્યા. અને તેમના (કૃષ્ણના) હાથથી પગમાં ઝંકાર કરતા રાધાજી શ્રીકૃષ્ણને જોતાં કુંજોમાં સંતાપ્યા જે સમયે વિશ્વનો તાપ હરનાર હરિ દોડતા દોડતા શ્રીરાધે પાસે ગયા, તે વખતે વિશ્વમોહીની સૌંદર્યશ્રેષ્ઠ શ્રીરાધા ત્યાંથી પ્રસ્થાન કરી ગયા.

અને શ્રીસ્વામિનીજી વૃક્ષોની પડખે આમતેમ સંતાઇ સંતાઇને દોડવા લાગ્યા આ સમયે

જેમ તમાલ વૃક્ષ સુવર્ણવલ્લીની સાથે મેઘ વિજળીની સાથે અને નીલ પર્વત સુવર્ણની ખાણ સાથે શોભે તેમ અખિલમાં અતૂટ સૃષ્ટિમાં સૌંદર્યશ્રેષ્ઠ વૃષભાન દુલારી અંતઃ સર્વજન હીતકારી માયામોહક અને અતિતીવ્ર આકર્ષક એવા શ્રી રાધે કામદેવને મોહ પમાડનાર, વિશ્વતારક અને પાલક, સર્વાત્મભાવે સર્વમાં વસનાર અંતરયામી, રાધાના દિલ રમાનાર નિકુંજ કુજનાયક કૃષ્ણચંદ્ર શ્રીરાધે સાથે શોભતા હતા જે રીતે નાટ્યશાળામાં નટ નૃત્ય કરે તે રીતે જેટલી વ્રજમાં ગોપીઓ તેટલાં રૂપ કાનકુંવરે ધારણ કરી રાસરંગ (નાટ્યશાળા) વિશે નૃત્ય કરતાં હતા. જેવી રીતે દેવાંગનાઓ ઇન્દ્રની સાથે શોભે તેવી રીતે ગાતી અને નૃત્ય કરતી એવી સર્વ મનોહર ગોપીઓ કૃષ્ણચંદ્રની સાથે શોભતી હતી પછી જેમ પક્ષીનો રાજા પક્ષિણીઓ સાથે વિહાર કરે તેમ શ્રીકૃષ્ણે યમુનામાં સર્વ ગોપીઓના સમુહ સાથે ઉત્તમ વિહાર કર્યો આ સ્થાને ગોપીઓના ગુંથેલા કેશમાંથી ખરી પડેલા અને સુંદર ચિત્ર વિચિત્ર રીતે વૈવિધ્યવર્ણના પુષ્પોથી શ્રીયમુના નદી શોભતી હતી અને તેઓ મૃદંગના તાલો સહિત મધુઃ ધ્વનિવાળા શબ્દોથી શ્રીકૃષ્ણના યશોગાન કરતી હતી. જેના પુષ્પોના હાર હાલી રહ્યા છે અને વિરહ વ્યથાથી વ્યાકુળ તેવી ગોપીજનોની વ્યથા હરીને તેમના મનોરથો મોહને પુરા કર્યા છે તેવી વ્રજ સુંદરીઓ હર્ષ પામતી હતી જેવી રીતે ગજરાજ હાથણીઓ સાથે શોભે તેવી રીતે શ્રીકૃષ્ણ ગોપીજનો સાથે શોભતા હતા. આ સમયે સ્વર્ગમાં રહેલી, રાસના રંગને નિહાળતી, મોહ પામેલી અને જેના વસ્ત્ર તથા નાડીઓ શિથિલ થઈ ગઈ છે એવી પ્રસિદ્ધ વિદ્યાધરની તથા દેવ અને ગાંધર્વની સ્ત્રીઓ દેવતાઓ સમેત પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવા લાગી આ પ્રમાણે પ્રભુએ વ્રજસુંદરીઓ સાથે શ્રીયમુના જલ પ્રહાર કર્યો

આશ્રયનું સ્વરૂપ

વિવેક ધૈર્યાશ્રય ગ્રંથમાં શ્રીમહાપ્રભુજી જણાવે છે કે કલિયુગમાં ભક્તિ આદિ બધા માંગ દુઃસાધ્ય છે. જીવ માટે એક માત્ર આશ્રય પ્રભુનું શરણ છે પ્રભુના શરણે જઈ જીવ અભયને પ્રાપ્ત કરે છે. જીવનમાં અનેકવિધ પરિસ્થિતિઓ આવે છે તેનો ઉલ્લેખ કરીને મહાપ્રભુજી આશ્રયનું સ્વરૂપ સમજાવે છે.

1 દુઃખ આવી પડે ત્યારે – આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક કે આધિદૈવિક દુઃખ અગર સેવામાં વિઘ્ન ઉભું કરતા હોય તો પ્રાર્થના ન કરતાં પ્રભુને શરણે જવું. પ્રભુને શરણે જવાથી દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થશે અને પ્રભુકૃપાથી દુઃખ દુર થશે.

2 પાપ થાય ત્યારે – અજાણતા કે મોહથી કંઈ પાપ થઈ ગયું હોય તો પણ હવે તેવું પાપ નહીં થાય એવા નિશ્ચય સાથે પ્રભુને શરણે જવું. પ્રાયશ્ચિત ન કરવું. કારણકે પ્રાયશ્ચિતથી શરણ ધર્મ જાય. સેવા-સ્મરણમાં પ્રવૃત્ત થઈ દૈવ આશ્રયથી પાપ દુર થાય અને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય.

3 ભય લાગે ત્યારે – કોઈ પણ જાતનો ભય લાગે ત્યારે ગભરાઈ જવું નહીં કે અન્યાશ્રય ઉતાવળમાં ન થઈ જાય તેનો ખ્યાલ રાખવો. પ્રભુને શરણે જવું. પ્રભુ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે, તેમની કૃપાથી ભય દુર થશે તેવો દૈવ વિશ્વાસ રાખવો.

4 ઈચ્છાઓ પૂર્ણ ન થાય ત્યારે – ઈચ્છાઓ બે પ્રકારની છે. (1) લૌકિક સુખની (2) અલૌકિક સુખની. લૌકિક સુખની ઈચ્છાઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને અલૌકિક સુખની ઈચ્છાઓ તો પ્રભુ પૂર્ણ કરે છેમાટે પ્રભુના શરણે જવું.

5 ભક્તનો દ્રોહ થાય ત્યારે – ભૂલેયુ કે પણ વૈષ્ણવનો– ભગવદીયનો અપરાધ થઈ જાય તો પોતાનો દોષ વિચારી પ્રભુને શરણે જવું. પ્રભુકૃપાથી હૃદયમાં દીનતા આવશે.

6 ભક્તિનો અભાવ થાય ત્યારે – કોઈપણ કારણસર સેવા કરવા છતાં પ્રભુમાં પ્રેમ જાગૃત ન થતો હોય તો પણ પ્રભુના શરણે જવું. પ્રભુ કૃપા કરશે અને સ્નેહનું દાન કરશે તેવી આશા રાખવી.

7 ભક્તો અપમાન કરે ત્યારે – આવી પરિસ્થિતિમાં પોતાનો જ દોષ વિચારી કદી સામો તિરસ્કાર કરવો નહીં અને પ્રભુને શરણે જવું.

8 અશક્ય કામમાં કે સહેલાઈથી બને તેવું કામ હોય ત્યારે – અશક્ય કામ હોય તો

માનવું કે પ્રભુએ એ સિદ્ધિ કર્યું તેમાં જ માફ હિત સમાયેલું હશે કોઈ કાર્ય સરળતાથી થાય તો તે પ્રભુકૃપાથી જ થયું છે તેમ માનવું આ ભાવના સાથે પ્રભુને શરણે રહેવું.

9 અહંકાર થાય ત્યારે – જીવ સ્વભાવથી કે દુઃસંગથી ક્યારેક અભિમાન થઈ જાય તો તુર્તજ દીનતાનો ભાવ કરી પ્રભુને શરણે જવું. અહંકારથી અસુરાવેશ થાય ગોપીજનોને પણ જ્યારે અભિમાન થયું ત્યારે પ્રભુ અંતર્ધ્યાન થઈ ગયાં હતા.

10 કુટુંબીજનોના પોષણ અને રક્ષણ કરતી વખતે – આ પરિસ્થિતિમાં પ્રભુને શરણે જવું. અભિમાન ન કરવું. પ્રભુ કૃપાથી સર્વ કંઈ થાય છે એવી ભાવના રાખવી.

11 કુટુંબીઓ તિરસ્કાર કરે ત્યારે પણ પ્રભુના આશ્રયે જવું. પણ અભિમાન કરી સામનો ન કરવો. સર્વ કંઈ સહન કરવું. ‘મારી આસક્તિ અને અહંભાવના નિવારણ માટે જ પ્રભુએ આ કર્યું છે એમ માનવું. પ્રભુને શરણે જવાથી શુદ્ધ બુદ્ધિ મળે છે.

12 મનની અલૌકિકતા સિદ્ધ કરવા માટે – જ્યાં સુધી મન લૌકિક દેહ, ઈન્દ્રિય વગેરેમાં આસક્ત હોય ત્યાં સુધી તે સેવામાં લાગતું નથી પ્રભુ તેવા હૃદયમાં પધારતા નથી માટે મનની અલૌકિકતા માટે દીનતા માટે દીનતા પૂર્વક પ્રભુને શરણે જવું.

આમ, ઉપર બતાવેલી બારેય પરિસ્થિતિઓમાં મન, વચન, અને કર્મથી કેવળ પ્રભુનું જ શરણ સ્વિકારવું. પ્રભુ સર્વ દુઃખો દુર કરવાવાળા છે. માટે વિશ્વાસ રાખી પ્રભુનો દંઢ આશ્રય રાખવો.

શ્રીગિરિરાજ ધારણ લીલા

- કમળાબેન આશર, રાયપુર

(1) જ્યારે ઈન્દ્રના કોપથી મુશળધાર વરસાદ પડવા લાગ્યો ત્યારે વ્રજભક્તો ગોવર્ધનની તળેટીમાં આવી પહોંચ્યા. ગિરિરાજ-હરિરાજ હરિદાસોમાં શ્રેષ્ઠ છે. શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શનથી દીનતાના ભાવથી પુલકિત થયા શ્રીકૃષ્ણે તેને પોતાના ચરણારવિંદનો સુખદ સ્પર્શ આપ્યો અને તે હળવા ફુલ જેવા બની ગયા અને જેમ

હાથી સૂંઢથી કમળનું ફૂલ ઉપાડી લે તેમ શ્રીકૃષ્ણગિરિરાજને ઉઠાવી લીધો અને ટચલી આંગળી ઉપર ધારણ કર્યો.

મુશળધાર વરસાદના પ્રકોપથી ગિરિરાજની શીલાઓ ફાટવા લાગી અને જળ નીચે પડવું શરૂ થયું નીચેથી પણ મેઘજળ આવવા લાગ્યું. વ્રજભક્તોને અભયદાન આપવા શ્રીકૃષ્ણે સુદર્શન અને શેષજીનું સ્મરણકર્યું. બન્ને હાજર થયા એટલે સુદર્શનને આજ્ઞા કરી, તમે અગ્નિની જવાળા ધારણ કરી ગિરિરાજના શિખર ઉપર બેસી પ્રલયકાળના મેઘજળને સુકવી નાખો અને શેષજી, તમે ગિરિરાજની આજુ બાજુ કુંડાળું વાળી બેસી જાઓ અને બહારથી અંદર આવતા જળને દિવાલ બની રોકો. અને તમારી ફેણના ફૂતકારથી મેઘોને વિખેરી નાખો. ત્યાર પછી સાત દિવસ ભગવાને વ્રજવાસીઓની રક્ષા કરી ઈંદ્રનું માનભંગ કર્યું પછી શ્રીકૃષ્ણે સુદર્શન અને શેષજીને કહ્યું હું તમારી સેવાથી પ્રસન્ન થયો છું. મનમાં જે ઈચ્છા હોય તે વરદાન માગો.

સુદર્શનજી અને શેષજીએ હાથ જોડી વિનંતી કરી 'હે પ્રભો ! આપની આ લીલાનાં ધારણ અમને દર્શન થાય તેવા આપના સ્વરૂપની પાસે રહેવાનું અને સેવાનું સુ અમને આપો.

વરદાન પ્રદાન કરતાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું 'આજથી સાડાચાર હજાર વર્ષો પછી ગિરિરાજને ધારણ કર્યો છે તે સ્વરૂપે શ્રીનાથજીના નામે હું ગિરિરાજમાંથી પ્રગટ થઈશ મારા મંદિરના છાપરામાં ગિરિરાજની ભાવના હશે. હે સુદર્શનજી, તમે મારા છાપરા ઉપર બિરાજમાન થજો. અત્યારે જેવી રીતે અગ્નિતત્વથી ઈન્દ્રની વર્ષાનું જળ શોષણ કર્યું છે તેવી રીતે કળિયુગમાં મારાદર્શન કરવા આવતા મારા ભક્તોના દુઃખનું શોષણ કરજો'

હાલ નાથદ્વારામાં શ્રીનાથજીના નિજમંદિરના ગિરિરાજની ભાવનાવાળા છાપરા પર સાત ધ્વજાજી નીચે સુદર્શનજી બિરાજે છે.

શેષજીને વરદાન આપ્યું કે કલિયુગમાં હું ગિરિરાજની મધ્યમાંથી પ્રકટ થઈશ તમને મારા વડીલ ભાઈ તરીકે મારા ગળામાં ધારણ કરીશ રામાવતારમાં લક્ષ્મણજી અને

કૃષ્ણાવતારમાં બલદેવજી શેષજીના અવતાર મનાય છે. ઉષ્ણકાળમાં શ્રીનાથજીના શ્રીઅંગની ઝાંખી કરતાં માળાની જગ્યાએ ધારણ કરેલા શેષનાગનાં દર્શન થાય છે.

(2) શ્રીઠાકોરજીએ જ્યારે ગિરિરાજ પર્વત ધારણ કર્યો ત્યારે વ્રજમંડળના વ્રજવાસીઓ સાથે બરસાનાના પ્રમુખ ગોપ વ્રષભાનુ, મહારાણી કીર્તિદેવી અને તેમની દિવ્યરૂપા કન્યા રાધિકાજી પણ ગિરિરાજની છત્રછાયા નીચે હતા. શ્રીકૃષ્ણ અને રાધિકાજીની આમને સામને નજર મળી. શ્રીરાધિકાજી પ્રેમપુર્વક શ્રીકૃષ્ણ સામે આવ્યા અમે મંદમંદ હસવા લાગ્યા, અને આંખની કીકીઓથી આંખોને આંખોમાં વાતો કરવા લાગ્યા. આ ભાવનું રહસ્ય બતાવતા વિદ્વાનો કહે છે કે શ્રીરાધિકાજીએ પ્રેમની ગુઢભાષામાં પ્રભુને કહ્યું, તમે આ નાનકડા ગિરિરાજને ધારણ કર્યો એમાં શી નવાઈ કરી છે ! સમગ્ર બ્રહ્માંડને ધારણ કરનારા તમને મેં મારા હૃદયમાં કમળનાં ધારણ કર્યા છે તમારા કરતા મારો મહિમા મોટો છે.

વ્રજવાસીઓ શ્રીરાધિકાના આ ભાવનું રહસ્ય સમજ્યાં નહીં અને બોલ્યા: ‘શ્રીરાધિકે તારે શ્રીકૃષ્ણની સાથે આંખો મિલાવીને વાતો કરવી હોય તો પછી કરજે. તારી આ પ્રેમલીલામાં શ્રીકૃષ્ણનું મન ચંચળ બનશે અને એનો હાથ ઢીલો થશે તો ગિરિરાજ ધડાક દઈને નીચે પડશે ને આપણાં બધાના ભુકકા બોલાઈ જશે’

નાના ભાઈ શ્રીકૃષ્ણની આ પ્રેમલીલા જોઈ શ્રીબલરામ લજ્જાથી અને મર્યાદા સાચવવા સંકોચાઈ અને પીઠ ફેરવી ઉભા રહ્યા. તેમણે આ પ્રેમલીલાનું રસપાન ત્રાંસી આંખ કરીને કર્યું. શ્રીબલદેવજીનું આ શિવરૂપ પુંછરી ગામે બિરાજે છે અને ઢોકા બલદેવજી (દાઉજી) તરીકે ઓળખાય છે. વ્રજભાષામાં ઢોકે છે એટલે છાનોમાનો જુએ છે એવો અર્થ થાય છે.

(3) ગિરિરાજ ધારણ કરવાની લીલામાં શ્રીકૃષ્ણે વ્રજભક્તોને પોતાના અદ્ભૂત સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવ્યાં ચારભુજાઓ ધારણ કરી એક ભુજામાં શંખ બેભુજામાં વેણુ ધારણ કરી વેણુવાદન કર્યું અને ચોથી ભુજામાં ટચલી આંગળીએ ગિરિરાજ ધારણ કર્યો. આ શ્રીગોકુલનાથજીનું સ્વરૂપ છે.

બીજો ભાવ આ પ્રમાણે છે. વ્રજમંડળના જુદાજુદા નેસડામાં રહેતા વ્રજભક્તોને એ સાથે રાખી પોતાના અદ્ભુત સ્વરૂપનાં દર્શનનું સુખ આપ્યુંગોપીજનોને શ્રીકૃષ્ણ સાથે લાંબો સમય રહેવાનું સુખ મળ્યું અને તેમના હૃદયનો વિપ્રયોગ તાપ શાંત થયો તે પણ એક ગર્ભિત રહસ્ય છે.

સાત દિવસ શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદનું રસપાન કરતાં વ્રજભક્તો અને ગોધનને ક્ષુધા તૃષ્ણાની પીડા ન થઈ હતી. ગિરિરાજ પૂજા અને તેને ધારણ કરવાની કૃષ્ણની લીલ વીર્ય (પરાક્રમ) લીલા છે. ભગવાનના છ ધર્મોમાં આ બીજો ધર્મ છે.

*** પુષ્ટિમાર્ગમાં 7ના અંકની વિશિષ્ટતા ***

- (1) પ્રભુએ સાત વરસની નાની વયે ગોવર્ધન ધારણ કર્યો હતો.
- (2) પ્રભુએ સાત દિવસ સુધી ગોવર્ધન ધારણ કર્યો હતો.
- (3) પ્રભુની વેણુમાં સાત છિદ્રો છે.
- (4) પ્રભુના છ ધર્મો છે અને સાતમા ધર્મી સ્વરૂપ પ્રભુ પોતે જ છે.
- (5) શ્રીમહાપ્રભુએ શ્રીમદ્ ભાગવતના અર્થની એકવાક્યતા સાત રીતીએ કરી છે. નિબંધમાં સ્કન્ધાર્થ, પ્રકરણાર્થ અને અધ્યાયાર્થ અને શ્રીસુબોધિનીજીમાં વાક્યાર્થ, પ્રદાર્થ, શબ્દાર્થ અને અક્ષરાર્થ. એ રીતે સાત પ્રકારે અર્થ કર્યો છે.
- (6) શ્રીગુંસાઈજીના બાળકો સાત છે.
- (7) શ્રીજીનો પાટોત્સવ મહાવદી સાતમના થાય છે.
- (8) શ્રીનાથજીના મંદિર ઉપર ધ્વજાજી સાત રંગમાં ફરકે છે.

દીનતા

કરવા પ્રસન્ન ચાહે પ્રભુને તો, અભિમાન અળગું નાખ્ય ।
દયા કેશવ તણી ઈચ્છે તો, તું દીનતા રાખ્ય ॥
રાખ્ય દીનતા નિશ્ચય કરીને, કરવા કૃપા મન થશે હરિને ।
બોહોતેર કોટિ સાધનોએ સર્યું ન કામ, હરિબંધાયા માત્ર દીનતાને દામ ॥

લીલાધામથી વિદ્યુરેલા પ્રભુકૃપાપાત્ર જનોને પ્રભુ પ્રાપ્તિ સત્વરે થાય તેવું અનમોલ સાધન રહસ્યથી ભરેલું દૈન્ય મહાનુભાવ કરૂણાવાન ભગવદીય બતાવી રહ્યા છે મહાનુભાવોમાં પ્રેરક તો વાણીના પતિ જ હોય છે. તેથી જ ‘શ્રીવલ્લભ શરણ થકી સહુ પડે સહેલું.’ અને ‘શ્રીવલ્લભ નખચંદ્ર છટાબિન સબ જુગમેંજુ અંધેરો’ દૈન્યની પ્રાપ્તિમાં અનમોલ સાધન શ્રીવલ્લભનું મન, વાણી, કીયાર્થી અનન્ય શરણ-આશ્રય જ બતાવી રહ્યા છે

જનમ જનમકે કોટિક પાતક, છિનહીમાં જ દેહ, જોપે શ્રીવલ્લભ ચરણ ગહે ॥

ચરણસ્પર્શનો પ્રતાપ

શ્રીસુબોધિનીજીના આધારે

શ્રી ભગવચ્ચરણારવિંદના સ્પર્શનો પ્રતાપ શ્રીસુબોધિનીજીમાં અનેક સ્થળે વર્ણવાયો છે એમાં જોવાથી આપણને જ્ઞાત થાય છે કે એ ચરણસ્પર્શ સર્વ દોષોનું હરણ કરી જીવને નિર્દોષ બનાવનાર છે.

શ્રીમહાપ્રભુ 10-28-13ના શ્રીસુબોધિનીજીમાં આજ્ઞા કરે છે કે ભગવાન કરતાં પણ તેમનાં ચરણારવિંદ મોટાં છે.”

એ ચરણારવિંદની સેવાના પ્રતાપને દર્શાવતાં આપશ્રી 10-27-25 માં આજ્ઞા કરે છે કે “ભક્તના પાપના પર્વતો પણ ચરણારવિંદની સેવાથી છેદાઈ જાય છે.”

આ આજ્ઞાને આપણે અજગર અને શ્રીનંદરાયજીના પ્રસંગ પરથી સમજી શકીશું સર્પ

એ મહાદુષ્ટ કર્મોના ફલરૂપ અધમમાં અધમ યોનિ છે. શ્રીમહાપ્રભુજી પણ 10-31-9 માં આજ્ઞા કરે છે કે – “સર્વથી અધમ સર્પની યોનિ છે.” મહાદુષ્ટ કર્મોનો ક્ષય જ્ઞાન અથવા ભક્તિથી જ થઈ શકે, પરંતુ બિચારો સર્પ એ વસ્તુ ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરી શકે ? જો તેનો સંપૂર્ણ કર્મક્ષય કરવો હોય તો ભગવાનનાં ચરણારવિંદના સ્પર્શમાં જ એ સામર્થ્ય છે કે જે સંપૂર્ણ કર્મોનો ક્ષય કરાવી નૂતન દેહની પ્રાપ્તિ કરાવી શકે છે

આપશ્રી એક સ્થળે આજ્ઞા કરે છે કે- “જેમ કન્યા વરની પસંદગી કરી તેની થાય છે તેમ ભગવાનનાં ચરણારવિંદનું વરણ કરી તેમનો આશ્રય કરવો”

જ્યારે ભગવાનને સર્પ ઉપર જ્યાં આવી ત્યારે સ્વયં સામા પધારીને તેને સ્વચરણનો સ્પર્શ કરાવ્યો, જેથી તેનાં સર્વ કર્મનો ક્ષય થઈ ગયો અને નૂતન દેહની પ્રાપ્તિ થઈ ભગવાન ઈચ્છા કરતા તો સ્વહસ્તથીજ સર્પનો નાશ કરી નંદરાયજીને મુક્ત કરત પરંતુ આપશ્રીને એકી સાથે બન્ને કાર્યો કરવાં હતાં. શ્રીનંદરાયજીને મુક્ત કરવા ઉપરાંત પૂર્વના શ્રાપિત થયેલા ભગવદીય વિદ્યાધરને પણ સર્પ યોનિમાંથી મુક્ત કરવો હતો તે ચરણસ્પર્શ વિના અન્યથા બની શકે તેમ ન હતું. જેથી કરીને જ ભગવાને સર્પને સ્વચરણારવિંદનો સ્પર્શ થતાં હું નિર્ભય થઈ ગયો, સર્પ દોષથી મુક્ત થયો, સંસારથી મુક્ત થયો અને કાલ ભયથી પણ મુક્ત થયો.

ચરણારવિંદના સ્પર્શનું માહાત્મ્ય ભગવદીયો જ સમજી શકે એ ચરણરજમાં અસાધારણ બળ છે જેના વડે નૂતન દેહની પ્રાપ્તિ થાય છીએ. અને તેના વડે ભગવલ્લીલાઓનો અનુભવ નિત્ય પ્રતિ કરી શકાય છે આ નૂતન દેહની વિશિષ્ટતા શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીયમુનાષ્ટકમાં ઉલ્લેખી છે

મોટાઓના ચરણનું સામર્થ્ય સર્વથા અવર્ણનીય છે. શ્રીવલ્લભાધીશ અને શ્રીગુસાઈજીના ચરણારવિંદનું સામર્થ્ય બસોબાવન ચોરાસી વૈષ્ણવો જ જાણી શક્યા. એ પ્રતાપી ચરણનો સ્પર્શ અને રજનું વિશિષ્ટત્વ અનુભવીઓ વિના કોણ જાણી શકે ? શ્રી ગુરૂચરણોના ચરણારવિંદના સ્પર્શનો પ્રભાવ અનુભવીઓને જ જ્ઞાપન થયેલો છે.

કૃપા જ જેમાં કારણભૂત રહેલી છે સર્પને ચરણસ્પર્શ થયો તેમાં કૃપા જ મુખ્ય કારણરૂપે હતી. પુષ્ટિમાર્ગમાં અનુગ્રહ એકસ્વતંત્ર વસ્તુ છે જે ભાગ્યવાનોને જ મળે છે

ચરણ રજનું માહાત્મ્ય તો બસોબાવનમાંના એક ભગવદીએ આપણને દર્શાવ્યું કે જેએ સમર્પિત વસ્તુમાં પણ ચરણામૃત પધરાવતા હતા અને એ ન મળતાં ત્રણ દિવસ ભુખ્યા રહ્યા એટલું યાદ રાખવાની જરૂર છે કે ચરણારવિંદનો આશ્રય નિરંતર દાસત્વ અને દીનતાને સ્મૃતિમાં રખાવનાર છે સાથે એ પણ સ્મૃતિમાં રહેવું જોઈએ ચરણારવિંદનો આશ્રય ફલરૂપ થયેલો ક્યારે લેખાય કે જ્યારે સ્વામીને સુખ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રકારની સેવા કરાવનાર દાસત્વની સિદ્ધિ કરી શક્યા. સંયોગ વિપ્રયોગાવસ્થામાં દરેક સમયે તેમણે એ રજની ઈચ્છા કરી છે. ચરણનું દાસત્વ અને દીનતા એ પુષ્ટિમાર્ગનું ફલ છે. અને તેથી જ આપણે ત્યાં પંચાક્ષર મંત્ર એફલરૂપ રહેલો છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી 10-28-13 નાં શ્રીસુબોધિનીજીમાં આજ્ઞા કરે છે કે “ચરણકમળના પણ ભગવાનની માફક છ ગુણો છે. પ્રભુને જે અતિ નમેલા છે તેમની કામનાઓ પૂર્ણ કરનાર ચરણકમલ જ છે.....(આગળ) ભગવાન કરતાં પણ તેમનાં ચરણ મહાન છે, કારણકે આપત્ કાળે ધ્યાન કરતાંની સાથે જ આપત્તિને દુર કરે છે.”

ઉપરાંત તે ભક્તિ સિદ્ધિ કરી નૂતન દેહ આપનાર છે તે વિષયમાં પણ આજ્ઞા કરે છે કે “ભક્તિની સિદ્ધિને માટે અને ભગવદીય શરીરની પ્રાપ્તિ માટે ચરણથી તેનો સ્પર્શ કર્યો.” 10-31-8

ગુરુ ચરણારવિંદનું સામર્થ્ય દર્શાવતાં વિદ્યાધર કહે છે કે “ગુરુ સેવાથી જ પુષ્ટ થાય કે જો ગુરુ જાતે જ ચરણથી સ્પર્શ કરે તો અતિ વિશ્વાસુ અને પ્રીતિવાળાને પોતે ચરણથી સ્પર્શ કરે છે. તેનાથી જ અપરાધપૂર્ણ પાપ દુર (વિદ્યાધરનું) થયું.”

ચરણનો સ્પર્શ અતિ દુર્લભ છે. એ 10-31-17નાં શ્રી સુબોધિનીજીમાં સ્પષ્ટ દર્શાવેલું છે. “ચરણસ્પર્શ સર્વથા દુર્લભ છે. તેમાં ભગવાને કરેલો અને એમના ચરણે કરેલો સ્પર્શ ખાસ દુર્લભ છે. કારણકે ચરણથી ગંગાદિ તીર્થરૂપ રેણુ છે ભક્તોથી (તેમાં)

અમૃત રસ છે આ રીતે સર્વની સન્નિધિને લીધે સર્વદા તે દોષને દૂર કરી શકે તેમ છે. તેમાં પણ આપનું ચરણ સર્વ દોષનાનિવારણ માટે જ પ્રકટ થયું છે.

આમ ભગવાન અને શ્રી ગુરુના ચરણનો પ્રભાવ શાસ્ત્રોમાં અને અનુભવીઓના અનુભવમાં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. પુષ્ટિમાર્ગીય કીર્તનોમાં સંપૂર્ણ રી ચરણારવિંદનો પ્રભાવ, તેનું માહાત્મ્ય, તેનું સ્વરૂપ અને ભાવના પ્રકટ થયેલાં છે.

*** સત્સંગ સેવા-સ્મરણ પ્રભુ પ્રાપ્તિનો માર્ગ છે ***

મનનો સ્વભાવ છે કે તે એક સમયે એક બાબત વિચારી શકે છે. મન જો સત્સંગમાં પરોવાય, તો પછી તે લૌકિકમાં જોડાશે નહિ. લૌકિકમાં જોડાયેલું મન પ્રભુથી બહિર્મુખ થાય છે. અને સત્સંગમાં જોડાયેલું મન પ્રભુની સન્મુખ રહે છે સત્સંગના અભાવમાં દુઃસંગ લાગે છે. દુઃસંગથી આપણો ભગવદભાવ નાશ પામે છે. માટે શ્રીમહાપ્રભુજીએ ભગવદીયોનો સંગ કરવાની આજ્ઞા કરી છે.

‘સંતઃ સંગસ્યભેષજમ્.’ ભક્તો સંગનું ઔષધ છે રોગ થાય ત્યારે દવા લેવાથી રોગ મટે છે તેવી રીતે આપણામાં જે લૌકિક વિચારો છે, લૌકિકમાં આસક્તિ છે, એ બધા રોગ છે. એ રોગને દૂર કરવાની દવા સત્સંગ છે.

સ્મરણ અને સેવા વૈષ્ણવી જીવનમાં સતત ચાલતું ચક્ર છે સેવાના અનવસરમાં સત્સંગ અને સત્સંગના અનવસરમાં પ્રભુની સેવા-એમ આપણું જીવન બની જાય તો સત્સંગને લઈને આપણા મનમાં ભગદભાવ વધે. મન પ્રભુમાં પરોવાય સત્સંગ, સેવા-સ્મરણથી અલૌકિક પ્રભુની પ્રાપ્તિ થાય છે.

માટે વૈષ્ણવોએ પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે સત્સંગ, સેવા-સ્મરણ સતત કરવું જોઈએ

સેવા – માર્ગ

જીવ શ્રીની સેવા કરે છે તેમાં શ્રીહરિરાયજીએ છાંસઠ અપરાધ બતાવ્યા છે. અને નિવારણ પણ સહેલું જ બતાવ્યું છે. પરંતુ અપરાધ ન પડે તે માટેકાળજીપૂર્વક સેવા કરતી. (સેવા ધર્મો પરં ગહનો યોગીનામધ્યગમ્યઃ) એ રીતે યોગીઓના ચિત્તમાં ન

આવે એવા શ્રીપુરુષોત્તમ પ્રભુને વૈષ્ણવો ઉપર કૃપા કરી મહાપ્રભુજીએ પધરાવી આપ્યા છે.

સેવાના ત્રણ પ્રકાર છે. એક બાલભાવથી, બીજો રાજભાવથી અને ત્રીજો પતિભાવથી સેવા થાય છે. બાલભાવમાં વાત્સલ્યતા હોય છે. યશોદાજી પ્રભુને-પુત્રની જેમ રમાડે છે. પુત્રને ભૂખ લાગી હશે સમજી સારું ખાવાનું આપે છે બહુ દુર રમવા જવા દેતા નથી વિ. ભાવો હોય છે. રાજાના ભાવ એટલે માહાત્મ્ય જ્ઞાન સાથે બીક રાખી સેવા કરવી. મોટા માણસ પાસે વધારે બોલાય તેમજ હસાય નહિ. વળી બહુ જ સ્વચ્છતાથી તથા આદરથી રહેવું પડે તો આપણા પ્રભુ તો રાજાના પણ રાજા. એટલે પરાત્પર પરબ્રહ્મ. તેથી તેમની સેવા બહુજ સાવધાનતાથી કરવી, જેથી અપરાધ ન પડે. પતિભાવમાં પતિવ્રતા સ્ત્રી જે ભાવથી પતિની સેવા કરે છે, એ પ્રમાણે બધાની સાથે રહી સેવા થાય. પરંતુ તત્સુખ વિચારી સેવામાં મગ્ન રહેવું જોઈએ જેની બીજાને ખબર પડે નહિ ને મનથી ભાવ બની રહે તે ઉત્તમ છે. વૃત્રાસુર ચતુઃશ્લોકીમાં (અજાતુ પક્ષાઈવ માતરં ખગાઃ) ત્રણ પ્રકારનો સ્નેહ મુખ્ય બતાવ્યો છે. તેમાં એક એકથી વધારે અનુક્રમે છે. એ પ્રમાણે સ્નેહાત્મક સેવા ચિત્ત રાખી કરવી જોઈએ. જેથી સેવ્ય સ્વરૂપ વશ થઈ સાક્ષાત્કારનો અનુભવ કરાવે છે. જેમ ‘સમરાઈ’એ ચાર વખત ભોગ ધર્યો અને શ્રીઠાકોરજી ચારે વખત આરોગ્યા છતાં તેને ખાત્રી કરાવવા માટે આજ્ઞા કરી કે, “ટેરો શા માટે રાખે છે ? હું તારા દેખતા આરોગું છું.” અને પ્રસાદ ઘટતો નથી તેનું કારણ પ્રસાદ રૂપી કૃપા જેના પર થાય છે, તેને કોઈ પણ વસ્તુ અપ્રાપ્ય નથી

શ્રીવલ્લભાષ્ટકમાં કહ્યું છે કે સાક્ષાત પોતાના મુખકમલથી આરોગે છે. “શ્રીગોકુલેશઃ સ્વવદનકમલે ચારુ હાસે કરોતિ.” આ પુષ્ટિમાર્ગમાં રહેલાં જીવ જે કંઈ પણ સ્નેહથી ધરે છે તે આપ આરોગે જ છે. શ્રીગીતાજીમાં પણ યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ” વગેરે પ્રમાણ છે. પ્રસાદ તરીકે બધી વસ્તુ ઘટેલી લાગતી નથી એનું પ્રમાણ પણ છે. શ્રીઆચાર્યજીએ પાંચ શેર દુધની ખીરમાં પાંચસો વૈષ્ણવોને પ્રસાદ લેવરાવ્યા હતા. પદ્મનાભદાસજીના ધરેલ છોલાને છપ્પનભોગ માનેલો. તેમાં મુખ્ય કારણ “ભાવ” છે.

કાળજી રાખી ભાવથી ઉત્સાહપૂર્વક સામગ્રી સિદ્ધ કરી આરોગાવશું તો પ્રભુ આનંદપૂર્વક આરોગશે. કોઈ વૈષ્ણવ ઘરના માણસોના સંકોચથી આરોગાવવાની બીકને લીધે શ્રીઠાકોરજી પોતે પધારીને તેની ભાવાત્મક વસ્તુ અંગીકાર કરે છે જેમ એક વ્રજવાસી બાઈની ભેંસ ખોવાઈ ગઈ હતી અને તેણે માખણ આરોગાવવાની માનતા રાખી હતી, પરંતુ પોતાની સાસુ વિની બીકને લીધે આરોગાવવા જઈ શકતી ન બતી. શ્રીનાથજીએ સ્વયં પધારી તેનું માખણ અંગીકાર કર્યુંઆવા વિશેષ ભાવના પ્રકારો શ્રીહરિરાયજી કૃત “સહસ્ત્રી ભાવના” જોવાથી સમજ પડશે. વળી શ્રીજગન્નાથજી પોતાના પત્રમાં પણ ખાસ આજ્ઞા કરે છે કે, “કર્મોપ્યેકં તસ્ય દેવસ્ય સેવા.” શ્રીમહાપ્રભુજી પણ “સર્વદા સર્વભાવેન ભજનીયો વ્રજાધીપઃ” “મયિ યેદસ્તિ વિશ્વાસઃ શ્રીગોપીજનવલ્લભે” વિ. ભાવપૂર્વક સેવા કરવાથી પ્રભુ તેનો અંગીકાર કરેછે.

ઉપરના શ્રીજગન્નાથજીના વાક્યમાં શંકા કરનારને વર્ણશંકર બતાવ્યો અને રાજાન તપાસમાં તે વર્ણશંકર માલુમ પડ્યો તેથી તેને ગામ બહાર કાઢી મુક્યો હતો એટલે જીવે દૈવતા અને ભાવપૂર્વક સેવામાં તત્પર રહેવું જોઈએઆપણા જેવા જીવો પર કૃપા કરવા માટે જ શ્રીવલ્લભવંશનું પ્રાગટ્ય છે અને તેમની કૃપાથી જ આપણે કાંઈ પણ ભાવપુર્વક અને દીનતાથી અંગીકાર કરાવશું તે આપઅંગીકાર કરશે, એ નિશ્ચિત છે.

જીવને માટે શ્રીમહાપ્રભુને ચિંતા થયેલી, ત્યારે શ્રીજીએ આજ્ઞા કરેલી કે તમે જે જીવને શરણે લેશો તેને હું છોડીશ નહિ. આ પ્રકાર રામાનંદ પંડીતના પ્રસંગ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમનો શ્રીમહાપ્રભુજીએ ત્યાગ કરેલો છતાં એ અંગીકૃત થયેલા ભક્તર્ન જલેબી શ્રીનાથજી આરોગ્યા હતા.

બ્રહ્મસંબંધથવાથી જીવને નૂતન દેહની પ્રાપ્તિનો દાખલો પણ આપણે ત્યાં મોજુદ છે (252 વૈષ્ણવની વાર્તામાં મગનભાઈ ખંભાતવાળાની વાર્તા 213 મી) આવી રીતની ભાવના બની રહે અને જીવ ભગવદસેવા પરાયણ રહે તેમાં મુખ્ય કારણ શ્રીવલ્લભર્ન કૃપા છે. આ માટે સત્સંગની ખાસ જરૂર છે, જેથી અમૃતનું સિયંન બન્યું રહેમાટે અભિમાન તજી, લોભ રહિત, નિષ્કામપણાથી અને શુભ નિષ્ઠાથી આપણે સેવાપરાયણ

રહેવું જોઈએ

શ્રીયમુનાજી – સ્વરૂપ ભાવના

લે. પ.ભ. શ્રીરમેશભાઈ પરિખ, મહેસાણા

શ્રીગોપીજનોના ચાર યૂથમાં ચોથુ યૂથ છે નિર્ગુણસ્વાવપ્રધાન વ્રજભક્તોનું તેમના સ્વામિની છે શ્રીયમુનાજી શ્રીયમુનાજીનું પ્રાગટ્ય કોઈ ગોપ કુંડુંબમાં લૌકિક પુત્રીવ થયું નથી શ્રીયમુનાજીનું પ્રાગટ્ય અલૌકિક રીતે પ્રભુના નિત્ય લીલાભુમિ શ્રીગોલોકમાં થયું છે. અને ત્યાંથી જ આપ સ્વતંત્ર રીતે ‘સારસ્વત કલ્પ’ માં વ્રજમાં પધાર્યા છે, અને બિરાજ્યા છે.

પૂર્ણપુરુષોત્તમ પ્રભુએ ગોલોકધામમાં શ્રીસ્વામિનીજી સાથે રમણ કર્યું ત્યારે ઉભટ અલૌકિક પરમાનંદ સ્વરૂપના દ્રવીભૂત બનેલા હૃદયના એ અલૌકિક રસ, તે જ શ્રીયમુનાજીએ જ સ્વરૂપ, એ જ અલૌકિક રસ પ્રભુની ઈચ્છાથી સ્વરૂપાત્મક બનતાં શ્રીયમુનાજીનું પ્રાગટ્ય થયું તેથી શ્રીયમુનાજીનું આધિદૈવિક સ્વરૂપ આધિદૈવિક સૂર્ય એવા પ્રભુના હૃદયપ્રદેશમાંથી પ્રકટ થયું છે. આ સ્વરૂપ પ્રભુની જેમ મેઘશ્યામ વર્ણનું છે. પ્રભુના જેવા અષ્ટ ગુણથી સુશોભિત છે. શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીસ્વામિનીજી બંનેના કૃપાપાત્ર હોવાથી આપ લીલામધ્યપાતી છે. શ્રીસ્વામિનીજી માન કરે છે, ત્યારે માનમિલાપની સેવા શ્રીયમુનાજી જ કરે છે.

‘સારસ્વત કલ્પ’ માં ગોલોકધામની સર્વ લીલા ભૂતલ પર પ્રકટ કરવા માટે પ્રભુએ આજ્ઞા કરી ત્યારે આધિદૈવિકસ્વરૂપા શ્રીયમુનાજીએ પોતાનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ સૂર્યમંડળમાં બીરાજતાશ્રીનારાયણના હૃદયમાંથી બહાર પધરાવ્યું. અને તેમાં પોતે ગુપ્ત રીતે ઠાજી, ભૂતલ પર, હિમાલયની પર્વતશ્રેણીમાં આવેલ ‘કલિંદ’ નામના પર્વતશિખર પર આપે આગમન કર્યું. ત્યાંથી આધિભૌતિક જલપ્રવાહ સ્વરૂપે આપ ભૂતલ પર પધાર્યા તેમાં આપનું આધ્યાત્મિક અનેઆધિદૈવિક-એ બંને સ્વરૂપો ગુપ્ત રીતે બિરાજ્યાં. કલિંદ પર્વત પરથી પૃથ્વી પર પધાર્યા હોવાથી આપનું બીજું નામ ‘શ્રીકલિંદીજી’ પડ્યું.

અહીં એક વાત યાદ રાખવાની ખાસ જરૂર છે-કારિકાલીલામાં પ્રભુના ચતુર્થ પટારણ કાલિંદીજીથી શ્રીયમુનાજી ભીન્ન છે. શ્રીયમુનાજી વ્રજલીલામાં પ્રભુના ચતુર્થ પ્રિય સ્વામિનીસ્વરૂપે બિરાજે છે. આમ, શ્રીયમુનાજી સૂર્યમંડળ દ્વારા ભૂતલ પર પધારે હોવાથી, આપના અન્ય નામોમાં 'સુરસુતા', 'રવિતનયા' વગેરે નામો પણ પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રીયમુનાજી પરમ દયાળુ અને કૃપાળુ છે. જ્યારે કોઈ જીવ પ્રભુના શરણે આવે છે ત્યારે તેઓ સૌથી વધારે પ્રસન્ન થાય છે. જે કોઈ જીવ પ્રેમપૂર્વક હંમેશા તેમનું સ્મરણ કરે છે તેના સર્વ પાપો નાશ થાય છે, તેને પ્રભુમાં પ્રેમ થાય છે, તેના સ્વભાવ બદલાય છે અને પ્રભુ તેને પોતાનો ગણી અપનાવે છે. શ્રીયમુનાજીએ પોતાના તટપ્રદેશ પર પ્રભુના વિરહ માટે અનેક નિકુંજો સિદ્ધ કરી, ગોપીજનો સાથે પ્રભુના વિરહનું સુખ સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. શ્રીયમુનાજી સૌને અતિ પ્રિય છે કુમારિકાઓને કાત્યાયની સ્વરૂપે શ્રીયમુનાજીની જ કૃપા ફળી હતી. ગોપાંગનાઓને નવરાત્રિમાં દેવી સ્વરૂપે શ્રીયમુનાજીની કૃપાથી જ શ્રીશ્યામસુંદરની પ્રાપ્તિ થઈ હતી આવા પરમ દયાળુ શ્રીશ્યામસુંદર શ્રીયમુનાજીના આધિભૌતિક જલપ્રવાહનાં આપણને હંમેશાં દર્શન થાટ છે શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા છે કે: 'આપણે હંમેશા શ્રીયમુનાપાન ખૂબ ભાવથી કરવું જોઈએ અને શ્રીયમુનાજીનું સતત સ્મરણકરવું જોઈએ' ઘણા વૈષ્ણવોનાં ત્યાં ભાવથી સેવા પણ થાય છે. 252 વૈષ્ણવોમાં કિશોરીબાઈની વાર્તા પ્રસિદ્ધ છે, જેમના પર શ્રીયમુનાજીની પૂર્ણ કૃપા થઈ હતી શ્રીયમુનાજીનું આવું અલૌકિક સ્વરૂપ જાણી તેમની સેવા-સ્મરણ કરવાં. શ્રીયમુનાજીને કેવળ લૌકિક જલપ્રવાહ સમજવાં નહીં શ્રીયમુનાજી યમનાં બહેન છે, માટે યમુનાસ્નાન કરવાથી આપણી યમયાતના જશે, એવું ક્ષુલ્લક ફળ વૈષ્ણવોએ વિચારી સંતોષ નહીં માનતાં તૂંચ પ્રિયા શ્રીયમુનાજીનસાક્ષાત દર્શન અને સેવા માટે વિરહતાપ રાખવો જોઈએ.

રસિક રમણ – રાસેશ્વરની દિવ્ય લીલા

વૃંદાવનમાં સૌંદર્ય અને નિર્દોષતાની મુર્તિ-શરદઋતુનું સામ્રાજ્ય સ્થપાઈ ગયું હતું પૂર્ણિમાં હોવાથી નિશાનાથ ચંદ્રમાં પણ સોળે કળાથી ખીલી રહ્યા હતા કાલિંદીનાં શ્યામલ સલિલ પણ ધીર-ગંભીર નાદ કરતાં વહી રહ્યાં હતાં તેના રમણીય પુલિન પર મલ્લિકા અને વિવિધ પ્રકારનાં સૌરભમય સુમનો મંદ મંદ અને શીતલ વાયુર્થ

આસપાસનું વાતાવરણ સૌરભમય કરી રહ્યાં હતાં. આકાશ સ્વચ્છ હતું પૃથ્વી દેવી પણ લીલા રંગની-અવનવા કુસુમિત રંગોથી મિશ્રિત કોર વાળી-સુંદર સાડી પરિધાન કરી, મધુર હાસ્ય કરતી ચંદ્ર પ્રતિ અનિમિષ નયને સૌદર્ય જ દૃષ્ટિગોચર થતું હતું!

આવે વખતે શ્રીયમુનાજીના પુનિત પુલિન પર રસેશ્વરીકૃષ્ણચંદ્ર પધાર્યા અને નિજ અંતરંગ શક્તિ યોગમાયાનો આશ્રય કરી લલિતત્રિભંગ થઈ, અધરસુધાથી ભરિત મધુર વેણુનાદ કર્યો એ અલૌકિક વેણુનાદ થતાં માત્રમાં આનંદરસની સરિતા વહેવા લાગી. જ્યાં આનંદરસના અધિષ્ઠાતા-આનંદધન-શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સ્વયં પધારે, ત્યાં આનંદ મુર્તિમંત સ્વરૂપે હાજરહોય, તેમાં શું આશ્ચર્ય?

એ મધુર વેણુનાદ-શ્રવણ કરતાં જડમાં ચૈતન્યના આવિર્ભાવ થયો, અને ચૈતન્ય-જડ સુદૃશ ભાસવા લાગ્યા. વૃક્ષો અમૃતવર્ષા કરવા લાગ્યાં મુનિઓ સમવિહંગો (પક્ષીઓ) પણ વૃક્ષો પર બેસી, એક ચિત્તથી તે મધુર વેણુનાદરૂપી અમૃતનું પાન કરવા લાગ્યાં મૃગો પોતાની સ્વાભાવિક ચંચલતાનો પરિત્યાગ કરી, એક દ્રષ્ટિએ સ્થિર થઈ ગયા. કાલિંદીજી પણ વેણુનાદ શ્રવણ કરતાં એકાદ ક્ષણ સ્થીર થઈ જતાં; અને વળી ભાવોદ્રેક થતાં, પોતાની ઉર્મિબુજાઓને પ્રસારી પ્રિયતમ-શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને પરિરભણ કરવા દોડી જતાં હોય, તેમ લાગતું ! ટૂંકામાં, વેણુનાદ શ્રવણ કરતાં સર્વ પ્રાણીઓ તથા જડ સૃષ્ટિમાં પણ વિલક્ષણ ફેરફાર થઈ ગયો.

આ વેણુનાદ કરી નંદનંદનને બે કાર્યો સિદ્ધ કરવાં હતાં પ્રથમ તો, બ્રહ્મા-ઈંદ્ર આદિ દેવતાઓ ઉપર વિજય મેળવી કામદેવ મહાન ગર્વિષ્ઠ બની ગયો હતો, તેના ગર્વને ગાળી નાખી-તેના પર વિજય પ્રાપ્ત કરાવી. દ્વિતીય એ કે, પૂર્વે વસ્ત્રહરણ વખતે કુમારિકાઓને આપેલું વરદાન સિદ્ધ કરી, તેમને અમંદ ભજનાનંદનું દાન કરવું તેથી એ કાર્યો સત્ય સિદ્ધ કરવા રસેશે રસોદીપક સર્વ સામગ્રી સિદ્ધ કરીને, એ આનંદના અધિકારીઓને મધુર વેણુનાદથી આહવાન કર્યું.

એ મધુર ગાનનો ધ્વનિ, ગોકુલમાં ગૃહકાર્ય વિશે નિમગ્ન ગોપીઓના કર્ણપથ પર

અથડાયો નાદ સૂણતા સર્વેવ્રજરમણિ પોતપોતાનાં સર્વ કાર્યો પડતા મૂકીને એક ચિત્તે તે મધુર ‘નાદસુધા’નો આસ્વાદ લેવા લાગી. આમ કરવાથી તેમની ઈન્દ્રિયોના ‘બ્રાહ્મ વ્યાપાર’ અટકી ગયા અને ‘આંતર વૃત્તિ’ ઉત્તેજિત થઈ ગઈ. કોઈ પતિ અને કુંટુંબીઓને ભોજન કરાવતી હતી. કોઈ નાનાં બાલકોને સ્તનપાન કરાવતી હતી, તો કોઈ ગોદોહન કરતી હતી. ‘વેણુનાદ’ ક્ષવણ કરતાં, તે સર્વ કાર્યોનો પરિત્યાગ કરી, નાદની દિશામાં દોડી જેમ શ્રાવણ માસની સરિતા કોઈની રોકી રોકાતી નથી, પણ સાગર પતિને છેવટે મળે છે; તેમ આ ‘ગોપીજનો’ પણ પતિ, પુત્ર, પિતા, કુંટુંબ આદિ સર્વને, તથા લોક, વેદ અને કુલની મર્યાદાનું ચ ઉલ્લંઘન કરી નંદકુંવરસાગરને મળવા, પ્રણયાવેગથી અવળાં-સવળાં વસ્ત્રાભૂષણો પરિધાન કરી કાલિંદીજીના કમનીય કિનારા પર આવ્યાં.

ગોપીઓને આવેલાં જોઈ, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ચંદ્રે તેમના પ્રેમની પરીક્ષા લેવી શરૂ કરી એ તો સત્ય જ છે કે, કોઈ પણ વિષયમાં નિષ્ણાત થયા પૂર્વે પરીક્ષાની કસોટીમાં થ પસાર થવું પડે છે. પહેલા વર્ગમાં ઉત્તીર્ણ થયેલો વિદ્યાર્થી જ બીજા વર્ગમાં પ્રવેશ કરી શકે ! અસ્તુ.

ગોપીજનો સામા હાસ્ય કરતાં રસિક ચૂડામણિ બોલ્યાઃ
સ્વાગતં વો મહાભાગાઃ પ્રિયં કિં કરવાર્ણિય ।
વ્રજસ્યાનામય કશ્ચિદ્ ધ્રુતાગમન કારણમ્ ॥

‘હે મહાભાગ્યશાળી ગોપીઓ ! આપ ભલે પધાર્યા હું તમારું શું પ્રિય કરું? વ્રજમાં સહુ કુશલ છે ને ? અહીં શા માટે આવ્યા છો, તે કહો.’

‘હે સુમધ્યમાઓ ! આ રાત્રિ ધોર-ભયાનક છે. ધોર-ભયાનક પશુઓ અહીં રહે છે. આવી રાત્રિમાં સ્ત્રીઓએ ન નીકળવું જોઈએ જો કે, આ રાત્રિમાં ચંદ્રથી પ્રકાશિત છે, છતાં પણ રાત્રિની ભયંકરતા કંઈ ઓછી નથી ! તમારા જેવાં કુલવાન સ્ત્રીઓએ તો આવી ભયાનક રાત્રિમાં ઘરબહાર પગલું પણ ન ભરવું જોઈએ. માટે વ્રજ પ્રતિ યાન વ્રજમ

પાછાં પધારો.'

તમારાં માતા, પિતા, પુત્રો, ભાઈઓ તથા કુટુંબીઓ તમને નહિ જોવાથી તમને શોધતાં હશે ! તેમને વધુ શોધ કરાવી દુઃખી કરો માં !

વળી –

શ્રીયમુનાજીના કિનારે આવેલા તરુપલ્લવોથી સુશોભિત અને ચંદ્રનાં કિરણોથી રંગાયેલ આ વન તો જોયું ને ! માટે હવે વ્રજમાં જાઓ, વિલંબ કરો માં
શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર પાછા શ્રીગોપીજનોને સમજાવવા લાગ્યા:-

હે લલિતાંગનાઓ ! તમે વ્રજમાં જઈ, તમારા પતિઓની સેવા કરો. વાછરડાં અને બાલકો રૂદન કરે છે તેમને દુધ પિવડાવો અને ગોદોહન કરો.'

ભગવાનનાં શ્લેષ વચનોનો ગોપીજનો ઉત્તર જ નથી આપતાં. ભગવાન-શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર જરાવાર રહી ગોપીજનોનાં મુખસામુ જુએ છે તો તેમના નેત્રોમાં સ્નેહની ઝાંખી થત જાણે તેમનો આશય જાણી ગયા હોય તેમ બોલે છે- 'તમારું અતઃકરણ મારામાં બંધાયેલું હોવાથી મારા સ્નેહને લઈને જો તમે અહીં આવ્યા હો, તો તે યોગ્ય જ છે, કારણકે મારાં સંબંધી બધા જીવો મારામાં પ્રીતિરાખે છે.

હે કલ્યાણી સ્ત્રીઓ !

ભર્તુઃ શુશ્રુષણં સ્ત્રીણાં પરો ધર્મો હ્યમાયયા

સ્ત્રીઓએ પાતાના પતિની તથા તેના બંધુઓની સેવા નિષ્કપટ ભાવથી કરવી અને પ્રજાને ઉછેરવી, એ તેનો મુખ્ય ધર્મ છે.

એ સિવાય –

જો પતિ દુષ્ટ સ્વભાવનો, ભાગ્યહીન, વૃદ્ધ, મૂર્ખ, રોગી અથવા એમ છ દોષવાળો હોય, છતાં પાતકી ન હોય તો, આ લોક અને પરલોક ઈચ્છાવાળી સ્ત્રીઓએ તેને ત્યજવો

જોઈએ નહિ.

જો તમે લૌકિકભાવ-જારભાવ- કામભાવથી જ અહીં આવ્યાં હો તો –

અસ્વર્ગ્ય મનસ્યય કલ્ગુકૃચ્છામયાવહમ ।

જુગુષ્ણિતં ચસર્વત્ર હોપપત્યં કુલસ્ત્રિયેઃ ॥

હે કુલીન સ્ત્રીઓ ! ઉપપતિ-જારપતિનો સંબંધ તો નરકમાં નાખનાર અપજશ આપનાર, તુચ્છ, દુખરૂપ, ભય કરનાર તથા લોકમાં બધે નિંદા કરાવનાર છે.

મારું શ્રવણ કરવાથી, મારાં દર્શનથી મારામાં જેવો ભાવ રહે છે, તેવો ભાવ મારી નિકટ રહેવાથી થતો નથી. તતઃ ગૃહાન્ પ્રતિ યાત તેથી ઘર તરફ પાછાં પધારો ! શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે હસતાં હસતાંશ્રીગોકુલ પ્રતિ આંગળી ચીંધીને કહ્યું.

અહાહા ! જેણે આવી ધોર નિશામાં મોહક વેણુનાદ કરી, સગાં અને કુટુંબ વગેરેનો પરિત્યાગ કરાવીને બોલાવી, તે તો કહે છે કે, - તમે અહીં શા માટે આવ્યા છો ? શી શ્યામસુંદરની કપરી કસોટી ! !

જે નાદ સૂણીને, મનમાં રસરાજ સાથે ભગવદાનંદનો લહાવો લેવાનાં અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ કરી, ભયાનક રાત્રિમાં સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક ભય લજ્જા વગેરેનો પણ પરિત્યાગ કરીને ગોપીજનો પ્રિયતમ-શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સમીપ આવ્યાં હતાં, તે આપશ્રીનાં ઉપર્યુક્ત વાક્યો સાંભળીને હતાશ થઈ ગયાં; તેમના સંકલ્પો ભાંગી ગયા જે રસાનંદ પ્રાપ્ત કરવા મહાન પરિશ્રમ વેઠીને અહીં સુધી આવ્યાં, તે વિના હવે ખાલી હાથે ઘેર પાછાં જવામાં તેમને અતિશય દુઃખ થયું ! તેઓ ચિંતાસમુદ્રમાં-અસહાયની જેમ તરફડિયાં મારવા લાગ્યાં. ઘડીભર તેમને એમ થયું કે, આના કરતા તો દેહત્યાગ કરવો શું ખોટો ? વળી જરાવાર રહીને વિચાર થયો કે, ના ના, દેહત્યાગ કરવાથી તો ભગવત્સંબંધમાં ઘણો જ અંતરાય આવે ને આતમઘાતીનું મહાન પાપ લાગે ! !

આવી રીતે ચિંતા અને વિચારમાં કંઈ નિર્ધાર ન થયો ત્યારે:-

દુઃખથી શ્વાસ લેવાથી જેના લાલ હોઠ સુકાઈ ગયા છે એવાં મુખ નીચાં નમાવીને ચરણથી પૃથ્વીને ખોતરતાં, કાજળવાળાં આંસુથી કુચકુંકુમને ઘોતાં તે અતિશય દુઃખના ભારથી મૌન ધારણ કરી-કાષ્ઠની પૂ તળીની જેમ કેવળ શાંત ઊભા રહ્યાં

પોતાના અત્યંત પ્રિય પ્રભુ જાણે પોતે પ્રિય ન હોય, પણ કોઈ બીજા જ હોય, તેમ ઘેર જવાની વિપરીત આજ્ઞા કરતાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્રને તેમને જ માટે સર્વ કામનો ત્યાગ કરનાર ગોપીજનો રૂદન કરી કરીને સુઝી ગયેલાં નેત્રો પોંછી નાખી, કંઈક ક્રોધમિશ્રિત ગદગદ વાણીથી કહેવા લાગ્યાં.

‘હે પ્રભુ ! આપને આવું કઠોર બોલવું યોગ્ય નથીઅમેતો સંત્યંજ્ય સર્વે વિષયાંસ્ત-
પાદમૂલં પ્રાપ્તોઃ સર્વ લૌકિક વિષયોનો વાસના સહિત ત્યાગ કરીને, આપનાં ચરણકમળને પ્રાપ્ત થયાં છીએ. માટે હે દુરાગ્રહી ! અમારો ત્યાગ ન કરો- અમારો સ્વીકાર કરો. જેમ આદિપુરુષદેવ મુમુક્ષુઓનું ભજન કરે છે તેમ આપ અમને ભજો એટલે કે, દેવ જેમ ઉપાસકને આધીન થઈને તેની મોટાઈ વધારે છે, અથવા તો જેમ, આદિપુરુષ-પુરુષોત્તમ, પોતાના ભક્તોને પોતાના ચરણારવિંદમાં પ્રવેશ કરાવે છે, તેમ આપે પણ અમને ઘેર જવાનું ન કહેતાં, આપનાં નિજાનંદનું દાન કરવાની કૃપા કરવ જોઈએ. પ્રથમ ગોપીએ ભગવાનના નિજાનંદની પ્રાર્થના કરી.

બીજી ગોપી બોલી:-

હે અંગ ! ધર્મની જાણનાર આપે કહ્યું કે,- પતિ ,પુત્ર, મિત્ર વગેરેની સેવા કરવી, એ સ્ત્રીઓનો સ્વધર્મ છે. તો આપ જ સર્વ દેહધારીઓના પ્રિયતમ, બંધુ અને આત્મ હોવાથી અમને ઉપદેશ આપનાર આપ-ઈશ પ્રતિ અમારો એ ધર્મ થાઓ, કારણકે, પતિ-પુત્ર-બંધુ વગેરેમાંથી એકની સેવા કરતાંબીજાની સેવામાં બાધા આવે, પરંતુ આપની સેવામાં તો એ બધાની સેવાનો સમાવેશ થઈ જાય છે. પતિ-પુત્રદિક તો કાળને આધીન છે એટલે તેની સેવામાં નિયમ ન રહી શકે અમારે મન તો નિત્યસેવ્ય તરીકે એક આપ જ છો. માટે, પતિ-પુત્ર વગેરેની સેવારૂપી દેહધર્મનું આચરણઅમે

નહિ કરતાં, આપની આધિદૈવિક-સેવા રૂપી આત્મધર્મને જ-સ્વધર્મ માની, સર્વાત્મભાવથી આપને શરણે આવેલાને આપના આનંદરસનું દાન કરો!

ત્રીજી ગોપી કહે છે:-

માટે જ ચતુર જીવો, આપ આત્મસ્વરૂપ અને નિત્યપ્રિયમાં પ્રીતિ કરે છે, એટલે કે, જેઓ દેહના હિતાર્થી નહિ, પરંતુ આત્માના જ હિતાર્થી છે-આત્મ-કુશલ છે, તે તો આપનામાં જ પ્રીતિ કરે છે, કારણકે, દુઃખ આપનાર પતિ-પુત્રાદિકનું તેમને શું પ્રયોજ છે ? તો હે વરદાન આપનારમાં શ્રેષ્ઠ ! અમારા ઉપર આપ પ્રસન્ન થાઓ. અને હે કમલનયન ! આપનામાં અમે જે ઘણાં લાભાં વખતથી આશા ધારણ કરી રાખી છે તેનું છેદન ન કરો.

ચોથી ગોપી મીઠો ઠપકો આપતી બોલી:-

પ્રિયતમ ! ઘરનાં કામમાં અમારું ચિત્ત હતું તે ચિત્ત તો આપે ચોરી લીધું; એટલે કે, તે આપની પાસે આવી ગયું, તેથી વન જોવાનું તો દુર રહ્યું પણ ઘેર જવાનુંય મુશ્કે થઈ પડ્યું છે ! હવે અમારા બે હાથ ઘરકામમાં લાગે એમ નથી તેમ જ અમારા પગ પણ આપનાં સમીપથી એક ડગલું પણ આગળ વધી શકવાને અસમર્થ છે ! મતલબ કે, અમે જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિથી શૂન્ય બની ગયાં છીએ. તો પછી અમે વ્રજમાં શી રીતે જઈએ, અને ત્યાં જઈને કરીએ શું ?

પાંચમી ગોપીએ દૈઢતાથી કહ્યું:-

હે સખા ! આપનાં હાસ્યયુક્ત અવલોકનથી અને અવ્યક્ત મધુર ગીતથી ઉત્પન્ન થયેલ કામાગ્નિને આપનાં અધરામૃતનાં પૂરથી સિંચન કરો જો એમ નહિ કરો તો અમે વિરહથી ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિની પ્રચંડ જવાલામાં અમારાં દેહને ભસ્મ કરી નાખીશું અને આપનાં ધ્યાન વડે, આપનાં ચરણારવિંદની પદવીને પ્રાપ્ત કરીશું.

છઠ્ઠી ગોપી બોલી:-

હે કમલનયન ! વનમાં નિવાસ કરનાર જન ઉપર પ્રીતિ રાખનાર આપનું ચરણારવિંદ કે જેની સેવા લક્ષ્મીને પણ કવચિત જ મળે છે, તેનો અમે જ્યારથી સ્પર્શ કર્યો છે, અને આપનાથી આનંદ પામ્યાં છીએ ત્યારથી અમે અન્યની પાસે જઈ શકીએ એમ નથી.

લક્ષ્મીજીના કૃપાકટાક્ષ માટે બીજા દેવતાઓ પ્રયાસ કરે છે. તે લક્ષ્મી પણ આપના વૃક્ષસ્થળમાં નિવાસ કરી, આપના સેવકોએ સેવેલી ચરણકમલ રજની કામના કરે છે, તેમ અમે પણ આપનાં ચરણારવિંદની રજને પ્રાપ્ત થયાં છીએ. સાતમી એ ભગવદચરણારવિંદથી દુર જવાનું પોતાનું અસામર્થ્ય બતાવ્યું.

હે પાપ દુર કરનાર ! આપની સેવા કરવાની આશાએ, અમે ગૃહાદિકનો ત્યાગ કરી આપનાં ચરણકમલમાં આવ્યાં છીએ. અને આપનાં મંદ હાસ્યયુક્ત નેત્રના કટાક્ષથી ઉત્પન્ન થયેલા તીવ્ર કામ વડે અમારો આત્મા તપી ગયો છે. તો હે પુરુષભૂષણ! દાસ્યં દેહિ-અમને દાસ્યનું દાન કરો' આઠમી એ દાસ્યની યાચના કરી.

‘આપનું અલકથી વીંટાયેલ, કુંડલ-શોભાવાળા-ગંડસ્થળ એને અધરસુધા જેમાં છે એવું હાસ્યયુક્ત અવલોકનવાળું શ્રીમુખ, અભયદાન આપતી બે ભુજાઓ અને ભીનાં રમણસ્થાનરૂપ વક્ષઃસ્થળને જોઈ, અમે આપની દાસીઓ બન્યાં છીએ.’ નવમીએ દાસી થવાનું કારણ બતાવ્યું

‘હે અંગ ! આ ત્રણે લોકમાં એવી કઈ સ્ત્રી છે, કે જે આપના અવ્યક્ત, ને મધુર સુધા ભરેલા-અમૃતમય વેણુનાદથી મોહ પામીને તેનાં આર્યચરિતમાંથી ચલિત ન થાય ? ત્રણે લોકનાં સૌભાગ્યરૂપ આપનાં સૌંદર્યનું દર્શન કરીને ગાયો પક્ષીઓ, વૃક્ષો, અને મૃગોનાં પણ રોમાંચ ખડાં થયાં છે, તો આપનાં ત્રિભુવનમોહનદિવ્ય સૌંદર્યથી અને મોહ પામીને આપની કામના કરીએ તેમાં આશ્ચર્ય જ શું ? દશમીએ ભગવાનના મોહક સ્વરૂપનું વર્ણન કરી-અમારું ચિત્ત પણ આપનામાં મોહિત અને આકર્ષિત થયું છે એમ

સુ ચવી નિજાનં દની કામના દર્શાવી

‘એ તો સ્પષ્ટ જ છે કે-આદિપુરુષદેવ જેમ દેવલોકની રક્ષા કરે છે, તેમ આપ પણ વ્રજનાં ભય અને દુઃખને દુર કરવા પધાર્યા છો. તો હે આર્તબંધુ ! અમે આપની દાસીઓ હોવાથી, આપનાં કરકમલને અમારાં તપેલાં સ્તન અને મસ્તક ઉપર ધારણ કરો.’ અગિયારમીએ પ્રભુકૃપાની પ્રાર્થના કરી.

આ પ્રમાણે ગોપીજનોનાં દીનતાયુક્ત વચનોનું શ્રવણ કરીને યોગેશ્વરોના પણ ઈશ્વર નિઃસાધનાધીશ- ગોપીજનવલ્લભ- શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે હસીને દયાવાળા થઈ આત્મારામોઽપ્યરીરમન્ આત્મારામ છતાં પણ, ગોપીજનોને આનંદ-પ્રદાન કરવા રમણ કર્યું.

રસૌ વૈસ રાસેશ પૂર્ણપુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રેગોપીજનો સાથે કરેલી આ લીલા, દુષિત-કામલીલા નથી; પરંતુ નિષ્કામલીલા છે. કારણકે, ક્રિયા સેવાયિ સૈવાત્ર પરં કામોન વિદ્યતે । આ ભગવદસ્મરણમાં સર્વ ક્રિયા કામના જેવી છે, છતાં તેમાં કામ નથી. કામનો એવો નિયમ છે કે બીજ પડે એટલે કામ નિવૃત્ત થાય પરંતુ, અહીં ભગવાને રમણ કર્યા પછી ભાવની શિથિલતા થઈ નથી ! જન્મત્યાગી શ્રીશુકેવજી પણ લખે કે,- આ લીલાનું વિશુદ્ધ બુદ્ધિથી શ્રવણ કરનારપણ, અલ્પ સમયમાં હૃદયના રોગરૂપ-કામદેવને દુર કરે છે-નિષ્કામ થાય છે.

પુષ્ટિમાર્ગ અને મર્યાદામાર્ગના ભેદ:

* પુષ્ટિમાર્ગના જીવની આસક્તિ પ્રભુના સ્વરૂપમાં હોય છે, જ્યારે મર્યાદાની ગુણમાં હોય છે.

* પુષ્ટિમાર્ગનાં સાધન વિવેક, ધૈર્ય ને આશ્રય છે. મર્યાદામાર્ગમાં સાધન વિવેક, શમ, દમ, ઉપરતિ, તિતિક્ષા વગેરે છે.

* પુષ્ટિમાર્ગમાં ફળરૂપ ભગવાનનો અનુભવ ઈન્દ્રિયો કરી શકે અન્યમાં નહિ.

* આખું ગોકુળ પ્રભુને શરણે છે. પ્રભુ જ તેના નાથ છે. આ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય શરણ, કારણ તેનું ફળ, સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ છે એમ વ્રજલીલાથી સમજાય છે. મર્યાદાના શરણનું ફળ મોક્ષ છે અર્જુનને પણ મોક્ષ આપીશ એમ કહ્યું છે

* આ માર્ગ ભાવ પર રચાયેલો છે, કર્મ પર રચાયેલો નથી. જ્યાંસુધી શુદ્ધ ભાવ (કૃત્રિમ ભાવ વિના)થી પ્રભુ પ્રત્યેની ક્રિયા થાય ત્યાંસુધી તેમાંથી આસ્વાદ મળે છે ભાવ બદલાય, ભાવમાં કૃત્રિમતા આવી એટલે આ માર્ગનું રહસ્ય ગયું. અરે, લૌકિકમાં પણ ભાવ આવે ત્યારે જ ભરેલી વસ્તુમાં-વેપારમાં નફો મળે છે, તેમ આ માર્ગમાં શુદ્ધ ભાવ હોય ત્યાંસુધી જ નફો છે. જે ક્રિયાઓ છે તે ભાવને પોષણ કરનારી છે; પણ ભાવ ભૂલીને જે ક્રિયાઓ કરાય છે ત્યાં ફળ નથી. યથાશક્તિ ભાવને અનુકૂલ રહે તેટલો જ આચાર પાળી શકાય; પણ ભાવને ધક્કો પહોંચે તેવાં આચાર ક્રિયા વગેરે ન જ થાય એ આ માર્ગનું રહસ્ય છે

* માર્યાદિક વૈદિક માર્ગ બ્રહ્મની વાણીમાંથી પ્રકટ થયો છે, પુષ્ટિમાર્ગ શ્રીઅંગમાંથી પ્રકટ થયો છે.

* મર્યાદામાર્ગમાં વેદોક્ત ફળ છે, પુષ્ટિમાર્ગમાં સ્વરૂપાનંદનું દાન છે.

* મર્યાદામાર્ગમાં જ્ઞાન અને ભક્તિ સાધન છે, પુષ્ટિમાર્ગમાં વિપ્રયોગ રસાત્મક સર્વાત્મભાવ સાધન છે.

* મર્યાદામાં સાયુજ્ય ફળ છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં અધરામૃતનું પાન ફળ છે

વ્રજનું સ્વરૂપ

ઉક્ત:- આતા ! બધાય વૈષ્ણવ જાતરા કરવા જાય છે ને મારા ભાગ્યમાં જાતરા નહીં હોય ? કોક જાતરાનું નામ લે છે, તયીં મારા રૂંવાડે રૂંવાડાં ઉભા થઈ જાય છે. હો. આતા ! વરજ તે કેવું હશે ? તમે તો બે-ચાર વાર જાતરા કરી આવ્યા છો. કાંઈક વાત તો કરો, એટલે સાંભળીને મને નિરાંત વળે.

આતા:- ઉકા ! વરજનું સ્વરૂપ અલૌકિક છે વ્રજ તો સાક્ષાત ગોલોક છે. ભગવાનની નિત લીલાનું ધામ છે. એની ભોમકા ચિંતામણિ રોખી છે. ત્યાંના ઝાડ બધાંય કલપવરક્ષ તેવાં છે. તે વરક્ષની હેઠે બેસીને જી ચીંતવે ઈ ફળ દીયે એવાં છે. વરજમાં ઠેકાણે ઠેકાણે લીલાઉં જ કરી છે. ક્યાંક દાણ લીધાં છે, તો ક્યાંક માન કીધાં છે. ક્યાંક આંખ મીચામણી રમ્યા છે, તો ક્યાંક ભોજનથાળીએ ભોજન કર્યા છે. ક્યાંક સલ્યા લપસ્યા છે, તો ક્યાંક કુંજમાં વસ્યાં છે. ક્યાંક રાસ કર્યા છે, તો ક્યાંક દૈત્યને હસ્યા છે. ક્યાંક ગાયું ચારી છે તો ક્યાંક વનમાળી થયા છે. ક્યાંક હોરી ખેલ્યાં છે, તો ક્યાંક રસમાં રેલ્યા છે. ક્યાંક વેણુ વગાડી છે, તો ક્યાંક રસરેલ રેલાવી છે. ક્યાંક વીવા કર્યા છે, તો ક્યાંક જલમાં તર્યા છે. ક્યાંક ગોપીયુને મળ્યાં છે તો ક્યાંક મનોરથ પૂર્યા છે. ક્યાંક કાદંબરીમાં નાચા છે, તો ક્યાંક ગીતડાં ગાયા છે. ક્યાંક માટ ફોડ્યાં છે, તો ક્યાંક ગોરસ ઢોળ્યાં છે. ક્યાંક સખી થયા છે, તો ક્યાંક છાના ગયા છે. ક્યાંક માટી ખાધી છે, તો ક્યાંક સમાધી સાધી છે.

એમ ઠેકાણે ઠેકાણે અનેક પરકારે લીલાઉં કરી છે. એટલે દીકરા ! વધારે શું કહે ? પણ વ્રજ તો વ્રજ છે એના ઝાડવાં ય એવાં વાલા લાગે કે જાણે પ્રેમથી મળીએને તયીં રદાનો ને આંખુનો પ્રેમ પરવાહ છુટે હો ! ઈ વ્રજવાસીની બોલી તો મીઠી મધ રોખી લાગે. ઉકા ! વરજમાં વાસ કરનારના ચરણની રજને ભરમા (બ્રહ્મા), ઓઘા (ઉદ્ભવજી) રોખા પણ માથે ચડાવવાની તલખના કરે છે, હો ! તોવ મળવી મુશ્કેલ શ્રીગિરિરાજનાં દરશણ કરીએ તેથી આંખુ ટાઢી હીમ થઈ જાય હો ! જાણે આંઈથી આઘાય ન ખસીએ. એમાં કેટલી તો સઘન કંદારઉં છે જેમાં ઠાકોરજી ને રાઘાજી દિનેરાત વિહાર કરે છે. એટલે જાતરા કરવી તો કોક અનુભવી હારે કરવી

શ્રીમહાપ્રભુજીનું અલૌકિક સામર્થ્ય

એક વાર શ્રીમહાપ્રભુજી ઉજ્જૈન પધાર્યા ત્યારે કાંઠે ઈઆપશ્રી સંધ્યાવંદન કરતા હતા એટલામાં ત્યાં પવન ફૂંકાયો ને એક પીપળાનું પાન ઉડતું આવીને આપશ્રી પાસે પડ્યું આપશ્રીએ તે પાનને નજરભર નિરખી સંધ્યાનું જળ જ્યાં ભૂમિ પર પડ્યું ગતું થોડુક ખોદીને એ પાનની દાંડી આપે શ્રીહસ્તે રોપી તથા ઝારીમાંથી જળ રેડ્યું

એટલામાં તે પાનમાંથી અંકુર ફૂટ્યું-બેચાર પાન ફૂટ્યા અને વધતા-વધતા એક મુહૂર્તમાં તો સરસ પીપળાનું આશ્ચર્ય ગયું. જ્યાં તડકો ગતો ત્યાં છાંયો થઈ ગયો આ જોઈ બધા વૈષ્ણવો ચકરાઈ ગયા. બધાને વિશ્વાસ થયો કે આપ તો પૂર્ણ પુરુષોત્તમનું સ્વરૂપ છે આ પ્રમાણે વૈષ્ણવોમે માહાત્મ્ય દેખાડ્યું ત્યારે સૌને વિશ્વાસ થયો. આવું અલૌકિક કાર્ય ન કરતે તો વૈષ્ણવોને સંદેહ થાત.

કાશીમાં પત્રાવલંબન ગ્રંથ પ્રગટ કરી વિશ્વેશ્વરનાથ મહાદેવજીના મંદિરની ભીંત પર આરોપણ કરી બધા શૈવીઓનું માન સંદન કર્યું ત્યારે કાશીમાં ભક્તિમાર્ગનો પ્રકાશ થયો ઉજ્જૈનના શૈવી પંડીતો પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા આપણે શ્રીમહાપ્રભુજી સાથે વાદ કરી જીતીશું નહિ. તેથી કોઈ વાદ કરતા ન આવ્યા. શ્રીમહાપ્રભુજીએ વિચાર્યું કે આ શિવપુરીમાં કશું કમાહાત્મ્ય પ્રગટ નહિ કરીએ તો ભક્તિમાર્ગનો વિસ્તાર કેમ થશે ? તેથી પીપળાનું પાન રોપ્યું. પીપળાના પાનમાં વિષ્ણુનો અંશ છે અને એમણે જતાવ્યું કે આપે ભક્તિમાર્ગ સ્થાપન કરવાનો વિચાર કર્યો છે. હું પણ વિષ્ણુ છું આપ મને શિવપુરીમાં સ્થાપન કરો તોહું દૈવ થાઉં. તેથી શ્રીઆચાર્યજીએ પીપળાના પાનના મિષથી વિષ્ણુ ભગવાનનું સ્થાપન કર્યું. ત્યાં આપની બેઠકજી છે. એ સ્થાન અને પીપળાનું વૃક્ષ આજે પણ છે

શ્રીઠાકોરજીની લીલાનો વિચાર કરવાથી ભગવદાવેશ હૃદયમાં થાય છે

અનેક સ્થલે ભટકવું એ મનનો ધર્મ છે. ભગવાન વિના અન્ય સર્વ સ્થાને ભ્રમણ કરતાં મનને શ્રીઠાકોરજીની અનેક પ્રકારની અપાર લીલામાં કમાનુસાર આસક્ત કરવું મનનો વેગ વાયુના વેગ કરતાં અધિક છે, કોટિ ઉપાયથી પણ રોક્યું રોકાતું નથી એવા ચંચલ મનને લૌકિક વૈદિક કાર્યોમાંથી ખેંચી લઈ શ્રીઠાકોરજીની લીલામાં લીન કરવું. શ્રીઠાકોરજીની લીલા અનેક છે. તેથી તેમાં એનો નિરોધ સત્વર થશે.

જન્માષ્ટમી, અન્નફૂટ, હોલી, હિંડોલા, ઈત્યાદિક વર્ષ પર્યન્તના ઉત્સવોની અનેક લીલાની પુષ્ટિમાર્ગીય રીત્યાનુસાર ભાવના કરવા તેમજ નિત્યલીલા એટલે શ્રીઠાકોરજી પ્રાતઃ કાલથી શ્રીનંદરાયજીના ઘરમાં જાગે છે ત્યારથી તે શયનપર્યન્ત

તથા શયન પછી પણ રાત્રીની લીલાની ભાવના કરવી.

શ્રીઠાકોરજી નન્દરાયજીને ઘેર પ્રાતઃકાલ જાગે છે, તેમજ કુંજમાં શ્રીસ્વામિનીજી સાથે જાગે છે એ લીલા તથા ખંડિતા લીલા, મંગલાથી શયન પર્યન્ત ઋતુ અનુસાર તેમજ શયન પછીની લીલા જેવી કે રાસલીલા, માનલીલા, જલસ્થલ વિહારાદિકની લીલાનો ભાવ શુદ્ધ મનથી વિચારવો.

શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી, એમનું કુલ તથા શ્રીગુસાંઈજીના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો.

શ્રીઠાકોરજીનું પ્રાકટ્ય શા માટે થયું છે, લીલા સામગ્રી તથા ક્યા વસ્ત્રનો શો ભાવ છે, એ સર્વનો ભાવ મનમાં વિચારપૂર્વક ધારણ કરવો અષ્ટપ્રહરની લીલાનું સ્મરણ કરવું એમ ક્રમસહિત લીલાનો વિચાર કરવાથી ભગવદાવેશ હૃદયમાં થાય છે.

ભગવદ ભક્તોની અલૌકિકતા

-અશોક (શ્રીવલ્લભકિંકર) સુરત

પરમ ભગવદીય શ્રીદયારામભાઈએ ગાયું છે કે “હરિ-ગુરુ-વૈષ્ણવસરખા લેખો, ભેદ ભાવ નહીં હૃદયે પેખો, દાસ પણ ત્રણેયનું ગૃહજો, તન, મન, ધન વિવેકસુજો”

એક દિવસ શ્રીગુરુદેવ સમક્ષ ભગવદ્ ચર્યા ચાલી રહી હતી ત્યારે એક વૈષ્ણવે વિનંત કરી: કૃપાનાથ ! હરિ, ગુરુ, વૈષ્ણવોને એક સમાન માનવીનું તો શાસ્ત્ર – પુરાણોમાં પણ પ્રસિદ્ધ છે, અને વૈષ્ણવનો એ ધર્મ પણ છે. પરંતુ છેલ્લી કડીમાં કહ્યું છે કે તન, મન, ધન, વિવેક સુજો તો એનો મર્મ અમને સમજાતો નથી તો સમજાવવા કૃપા કરશો. ધર્મનો મર્મ સમજ્યા સિવાય ધર્મમાં અપૂર્ણતા રહે છે.

ત્યારે આપશ્રીએ આજ્ઞા કરી: “હરિ, ગુરુ, વૈષ્ણવને એક સમાન જોવા જોઈએ. તેમાં ભેદભાવ રાખવો એ અપરાધ છે. હવે તન, મન, ધન કોને અર્પણ કરવા તે હું તમને સમજાવું છું.”

હવે ‘તન’ કોને અર્પણ કરવું તે પ્રથમ સમજાવું છું

‘તન’ અને મન સહિત અને સમસ્ત ઈન્દ્રીઓ શ્રીઠાકુરજીની સેવામાં અર્પણ કરવા જોઈએ. માહાત્મ્ય જ્ઞાન પૂર્વક પરમ સ્નેહ અને શ્રદ્ધા પૂર્વક શ્રીઠાકોરજીની સેવા થાય એ જ યથાર્થમાં સેવા છે. નહીંતર સેવા માત્ર ક્રિયારૂપ બની જાય છે. ‘તન’ સમર્પણનો આ મર્મ છે ગોપીજનોના ભાવ સ્વરૂપ છે. એથી મનનો નિગ્રહ થાય છે

શ્રીમહાપ્રભુજીએ પણ આજ્ઞા કરી છે કે, “કૃષ્ણ સેવા સદા કર્યા” યતુઃશ્લોકીમાં પણ આજ્ઞા કરી છે કે, “સર્વદા સર્વ ભાવેન ભજનિયો વ્રજાધિય.” સર્વદા સર્વ ભાવથી એટલે ચંચળ મન જ્યાં જ્યાં ભૌતિક વાસનામાં જાય ત્યાંથી વિવેકપૂર્વક ખેંચી સદા શ્રીઠાકુરજીની સેવામાં સંલગ્નકરવું. એ સિવાય જીવનો અન્ય કોઈ ધર્મ નથી.

જે જેનાથી ઉત્પન્ન થયું હોય તેની સેવા કરવી તે તેનો ધર્મ છે. પુષ્ટિ સૃષ્ટિ શ્રીઠાકુરજીના શ્રીઅંગથી ઉત્પન્ન થઈ છે એટલે શ્રીઠાકોરજીની સેવા અવશ્ય કરવી જોઈએ. શ્રીમહાપ્રભુજીની પણ આજ્ઞા છે.

હવે “મન” નો મર્મ સમજાવું છું. તે પહેલા શ્રીહરિરા.જીએ દુઃસંગ વિજ્ઞાન ગ્રંથમાં આજ્ઞા કરી છે તે પણ યાદ રાખવાની છે. મન વૈષ્ણવને અર્પણ કરવું જોઈએ પરંતુ સંગ પણ જોઈ વિચારીને કરવો જોઈએ. નહીંતર આ જમાનામાં વૈષ્ણવના નામે કોઈ વેષધારી વંચકનો સંગ થઈ જાય તો જીંદગીભરના કર્યા કરાવ્યા ઉપર પાણી ફરી વળે.

પરંતુ વૈષ્ણવના સ્વરૂપને ઓળખી કેમ શકાય ? તે વિષયમાં શ્રદયારામ ભાઈએ ખુબ સરળતાથી સમજાવ્યું છે.

“જેના દર્શન માત્રથી રે છુટે પ્રપંચનું ધ્યાન સ્મરણ કરાવે શ્રીકૃષ્ણનું, મટે અદ્ય અજ્ઞાન, તાર્દશી જન તેને જાણીયે.”

પ્રથમ મુલાકાતમાં જ જેના દર્શન માત્રથી જ લૌકિક અસક્તિ છુટી જાય, મનનો

નિરોધ થાય, ભગવાનની સેવા, સ્મરણ, સત્સંગમાં આસક્તિ ઉત્પન્ન થાય, હૃદયમાં અલૌકિક ભાવો પ્રકટ થાય. જેનાં દર્શન માત્રથી જ હૃદયમાં આવા ભાવો જાગૃત થાટ તેવા ભગવદીયનો સંગ અવશ્ય કરવો જોઈએ.

જેના રોમ-રોમમાં ભગવદ્ ભાવ બિરાજતો હોય, એવા ભગવદીઓ ભગવાનથી જરાય ભિન્ન નથી. માત્ર સ્વરૂપથી ભિન્ન જણાય છે.

આપણા પુષ્ટિ પુરુષોત્તમ સાક્ષાત લીલારસનું સ્વરૂપ છે રસ પાત્ર વિના રહી શકતો નથી. આવા ભગવદીઓ હરિલીલા રસને બિરાજવાના પાત્ર સમાન છે.

ભગવદીઓ ભગવાનના શ્રીઅંગથી ઉત્પન્ન થએલ હોવાથી ભગવદ સમાન છે. અંગી અને અંગમાં કોઈ ભેદ નથી એટલું જ નહીં પણ ભગવાન આવા ભગવદીઓને પોતાનાથી પણ વિશેષ મહત્વ આપે છે. જેમ અગ્નિ કરતા અગ્નિમાં તપાવેલા લોખંડમાં વિશેષ ઉષ્ણતા જણાય છે તેમ ભક્તો પ્રત્યે ભગવાનની આવી વિશેષ કૃપા છે.

કલ્યાણ ભદ્રજીએ શ્રીગોકુલનાથજીને હરિ, ગુરુ, વૈષ્ણવના સ્વરૂપ વિષે પૂછ્યું ત્યારે શ્રીગોકુલનાથજીએ શ્રીઠાકુરજીના સ્વરૂપની અલૌકિકતા સમજાવી. શ્રીગુરુદેવના અલૌકિક સ્વરૂપને સમજાવ્યું. પરંતુ જ્યારે વૈષ્ણવના સ્વરૂપ વિષે પૂછ્યું ત્યાં શ્રીગોકુલનાથજીએ કહ્યું- વૈષ્ણવોના સ્વરૂપને હું પણ સમજી શક્યો નથી તો તમને ક્યાથી સમજાવું ? શરિરના સંબંધને કારણે ભૌતિક આવરણોની જે પરંપરા છે તેનો ક્યારેય અંત આવતો નથી. આપણા દેહાધ્યાસો, ઈન્દ્રીયાધ્યાસો, મનના અધ્યાસો વિગેરે સમુદ્રના ઉછળતા તોફાની મોજાઓની માફક મનની વૃત્તિઓને હચમચાવી મૂકે છે. સાત્વિક ભાવ છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે, ત્યારે પ્રભુના આવા પ્યારા ભક્તોનાં દર્શન અને સત્સંગથીજ આપણા ભાવનું રક્ષણ થઈ શકે છે અને બુદ્ધિ સાત્વિક બને છે.

અનેક ગ્રંથોના વાંચનથી, ભગવાનના ભક્તોના સત્સંગથી મનનો નિરોધ જલ્દી થાય છે. તેમાં પણ સજાતિય ભગવદીઓ કે જેની સાથે આપણા ભાવનો સુમેળ થતો હોય

તેના દ્વારા જે અલૌકિક ભાવ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે તે ખુબ દ્રઢ બને છે.

વૈષ્ણવોમા સ્વરૂપને સામાન્ય માનવાનું નથી વૈષ્ણવો તો હરતી ફરતી વ્રજયાત્રા છે. વૈષ્ણવોના દેહ વિશુદ્ધ મથુરાતટ છે અગિયાર ઈન્દ્રિયો અને બારમું મન બાર વન ઉપવનો છે. ગિરિરાજજીના હૃદય ગિરિરાજજી સમાન છે. ગિરિરાજજીના હૃદયમાં જેમ શ્રીગિરિરાજધરણ બિરાજે છે તેમ વૈષ્ણવોના હૃદયમાં પણ શ્રીગિરિરાજધરણ પ્રભુ બિરાજે છે.

વૈષ્ણવોનું મન શ્રીગોકુળ અને નંદગામ છે. વૈષ્ણવોનું હૃદય પરોસલી અને ચંદ્રસરોવર છે. વૈષ્ણવોના પ્રાણ બરસાના સમાન છે. વૈષ્ણવોના હૃદયમાં ભક્તિરૂપી શ્રીયમુનાજી સદા બિરાજે છે. વૈષ્ણવોમા દેહરૂપી વ્રજ મંડલમાં ભગવાન સદા રમણ કરે છે

સાક્ષાત શ્રીઠારુરજી પણ આજ્ઞા કરે છે કે, વૈષ્ણવોની પાછળ પાછળ હું એટલા માટે ફરું છું કે, એના ચરણની રજ ઉડી મારા ઉપર પડે તો એ ધન્ય બનું. “ભક્ત વિરહ કાતર કરૂણામય ડોલત પાછે લાગે” ધન્ય પ્રભુ, ધન્ય આપની ભક્ત વત્સલતા.

મહાનુભાવીઓએ કહ્યું છે કે –

“હરિમિલે સોઈદીન નીકો,
હરિજન મિલે સો દિન અતિ નિકો.”
“હરિ બડે હરિજન બડે,
બડે હરિ કે દાસ,
હરિજન સબતેયો બડે,
હરિ હૈ ઈનકે પાસ.”

ભક્તના હૃદયમાં જ્યારે ભગવાનનો નિરોધ થાય, અને ભગવાનના હૃદયમાં જ્યારે ભક્તનો નિરોધ થાય ત્યારે ભક્ત તાર્દશી બને છે.

શ્રીહરિરાયજી પણ આજ્ઞા કરે છે કે, હું પણ ભગવદીઓનું દાસત્વ માગું છું

વૈષ્ણવની નિંદા કરવી નહીં. દોષ જોવા નહીં. કટુવચનો કહેવા નહીં. અપરાધ કરવો નહીં. કોઈ વૈષ્ણવ સાથે આપણા સ્વભાવનો મેળ ખાય નહીં તો તટસ્થ રહેવું પરંતુ નિંદા કે અપરાધ કરવો નહીં. નહીંતર એની ક્ષમા મળતી નથી. નામધારી વૈષ્ણવ પણ આંગણે આવે તો સમાધાન કરવું. પણ સંગતો જોઈ વિચારીને કરવો.

આ પ્રમાણે શ્રીદયારામભાઈએ શ્રીહરિ અને ગુરુદેવ વિષે તન અને મનના સમર્પણના પ્રકારનો મર્મ સમજાવ્યો છે.

ધન શ્રીગુરુદેવને સમર્પિત કરવાનું છે કારણકે શ્રીગુરુદેવ દ્વારા આ ધન શ્રી ઠાકોરજીને અંગીકાર થાય છે. શ્રી વલ્લભકુળ સાક્ષાત શ્રીવલ્લભ સ્વરૂપ છે.

શ્રીઠાકુરજીના સુખાર્થે શ્રીવલ્લભકુળ પાસે જેટલું દ્રવ્ય હોય તેટલું ઓછું પડે છે જ્યાં તત્સુખની ભાવના મુખ્ય છે. પુષ્ટિમાર્ગનો આ સિદ્ધાંત છે શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા છે.

શ્રીદયારામભાઈએ શ્રીહરિ, ગુરુ, વૈષ્ણવોમા સેવાનો ધર્મ અને મર્મ આ પ્રમાણે સમજાવ્યો છે તે ખુબ યાદ રાખવાના છે.

જે ભક્તોના માટે ભગવાન પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો પણ ત્યાગ કરે છે, પોતાનાથી પણ વિશેષ મહત્વ આપે છે, આવા પ્રભુના પ્યારા ભક્તોની અલૌકિકતાનો પાર કોણ પામી શકે ? પ્રભુના આવા પ્યારા ભક્તોને આપણા કોટાન કોટી વંદન

પુષ્ટિમાર્ગ અને મર્યાદા માર્ગના ભેદ

- * મર્યાદામાર્ગમાં ફળની અપેક્ષા છે, પુષ્ટિમાર્ગમાં નિરપેક્ષતાં છે
- * મર્યાદાપુરુષોત્તમ સ્વરૂપે ધર્મરૂપ છે અને દક્ષિણ અંગ છે; પુષ્ટિમાર્ગીય સ્વરૂપ ધર્મિસ્વરૂપ છે અને વામ અંગ છે.
- * મર્યાદાપુરુષોત્તમ નિહિત છે, પુષ્ટિપુરુષોત્તમ સાક્ષાત્ છે
- * મર્યાદા પુરુષોત્તમનું સ્થળ અક્ષરાત્મક છે વ્યાપિ વૈકુંઠ છે. પુષ્ટિ પુરુષોત્તમનું સ્થા

ગોકુળ છે, વ્યાપિ વૈકુંઠથી પર છે.

* મર્યાદા પુરુષોત્તમ વ્યાપિવૈકુંઠમાં લક્ષ્મીજીની સાથે લીલા કરે છે, વ્યાપિ વૈકુંઠમાં લક્ષ્મીજી સાથે સ્વતંત્ર છે; પણ પુષ્ટિ પુરુષોત્તમ શ્રીમદ્ ગોકુળમાંવ્રજમાં લક્ષ્મીજીથી ઇત્કૃષ્ટ અનેક ભક્ત સાથે વિહાર કરે છે, એટલે વ્રજમાં લક્ષ્મીજી સદા સર્વદા ભગવત્સંગમની આકાંક્ષાથી દાસ્યભક્તિ કરે છે, માટે શક્તિરૂપ લક્ષ્મીરૂપ લક્ષ્મીજીનો તો વ્રજલીલામાં પ્રવેશજ નથી.

તત્સુખાર્થ નોંધાવરી

બાદશાહી ઠાઠથી કંટાળીને તાનસેનજી અવાર નવાર પોતાના શ્રીગુરુદેવ શ્રીગુસાંઈજીના દર્શન કરવા શ્રીજીદ્વાર આવતા. અહિં તેઓનું ચિત્ત સદાય આકર્ષાયેલું રહેતું. એક વખત તેઓ આવેલા ત્યારે શ્રીગુસાંઈજી પરદેશ પધારેલા શ્રીગિરધરજી અને શ્રીગોકુલનાથજીએ તાનસેનજીને આજ્ઞા કરી કે કાકાજી બે ચાર દિવસમાં પધારશે, શ્રીનવનીતપ્રિયાજીને તમારી કલા અંગિકાર થાય તે માટે શ્રીગોકુલ ચાલો. તેથી તાનસેનજી શ્રીગોકુલ આવ્યા. એક સમય શ્રીગિરધરજી શ્રીનવનીતલાલને શ્રંગાર કરી રહેલા હતા અને શ્રીગોકુલનાથજી પરચારકીમાં હતા તાનસેનજી બહાર કીર્તન ગાઈ રહેલા. વાતાવરણ રાગમય બની ગયું હતું પ્રભુ પોતે પણ ડોલવા લાગ્યા હતા. ‘સમ’ ઉપર શ્રીનવનીતલાલ પ્રભુએ તાલ દીધો એ દર્શન શ્રીગિરધરજી અને શ્રીગોકુલનાથજીએ કર્યા અને બન્ને ભાઈઓએ પરસ્પર આવેગ પીરિવક દ્રષ્ટિ કરી. બરાબર એ વખતે જ બહાર કોલાહલ થયો. શ્રીગુસાંઈજી પરદેશથી પધાર્યા અને સીધા શ્રીજીદ્વાર પધાર્યા છે તેવી વધાઈ લઈને કાસદ આવેલો, અને દસ હજારની હુંડી શ્રીનવનીતલાલની સેવાની આવેલી તે કારભારીને આપી. આ હકીકતો બધી બન્ને ભાઈઓએ શ્રી.....ના શ્રંગાર કરતાં સાંભળી એટલે શ્રીગિરિરાજજીએ શ્રીગોકુલનાથજીને આજ્ઞા કરી કે કાકાજીએ મોકલેલી હુંડી કારભારી પાસેથી લઈ આવો. કહેજો કે કાકાજીના હસ્તાક્ષરનાં દર્શન કરવા દાદાભાઈએ મંગાવી છે.

શ્રીગોકુલનાથજી હુંડી લઈને પધાર્યા એટલે બન્ને ભાઈઓએ હસ્તાક્ષરને નેત્રોથી

લગાડ્યા. અને શ્રીનવનીતલાલજી ઉપર ન્યોછાવર કરીને શ્રીગોકુલનાથજીને આપીને આજ્ઞા કરી કે આ હુંડી તાનસેનને આપી દો. શ્રીગોકુલનાથજીએ બહાર આવીને તાનસેનજીને હુંડી આપી આ જોઈને કારભારીજી અને વૈષ્ણવો તેમ જ તાનસેનજી પોતે પણ આશ્ચર્ય પૂર્વક બોલી ઉઠ્યા આ શું કરોછો ? જવાબમાં શ્રીગોકુલનાથજીએ નેત્ર સંકેતમાં જ તાનસેનજીને તે હુંડી રાખવાનો સંકેત કરીને ભીતર પધાર્યા. વૈષ્ણવોમાં કોલાહલ થઈ ગયો. કારભારીનો તો શ્વાસ ઉંચો ચડી ગયો. કોઈ બોલી શક્યું નહિં.

જ્યારે શ્રીગુસાંઈજી પધાર્યા ત્યારે કોઈના મોઢા ઉપર નુર નહોતું સાતેય બાળકોએ શ્રીકાકાજીને દંડવત કર્યા. સુમસામ વાતાવરણ જોઈને આપે પુછ્યું, કેમ બધા સુસ્ત છો ? કંઈ બનાવ બની ગયો છે શું ? આ સાંભળી કારભારીજી સન્મુખ આવ્યા અને વિદિત કર્યું, કૃપાનાથ ! આપે મોકલેલી હુંડી તાનસેન ગવૈયાને શ્રીદાદભાઈએ આપી દીધી.

શ્રીગિરધરજી સામે આપે દ્રષ્ટિ કરી પૂછ્યું ગોવર્ધન ! શું હકીકત છે ? શ્રીગિરધરજીએ ગદ્ ગદ્ કંઠે બનેલી હકીકત વિદિત કરી. આ સાંભળી આપશ્રી આનંદાવેગમાં બોર્લ ગયા. જેના સંગીતથી આપણા પ્રભુ પ્રસન્ન થયા તેને ફક્ત આટલી જ ન્યોછાવર આપી ? પ્રભુને પધારાવી લઈને ઘર આખું સોંપી દેવું હતું ને ! !

આ સાંભળી કારભારીજી અને સેવકો સૌ સુન્ન થઈ ગયા.... કારભારીજીના મનમાં થયું જે સારું થયું કેદસ હજારની હુંડીથી જ પત્યું, આપશ્રી હોત તો ઘર લુંટાવી દેત !...

સત્સંગ ફલ રૂપ છે.

ભગવદભાવ અગ્નિ રૂપ છે. સત્સંગ કાષ્ટ રૂપ છે. જેમ અગ્નિમાં કાષ્ટ પડવાથી અગ્નિ વૃદ્ધિ પામે છે, તેજ-પુંજ થાય છે, તેમ જો ભગવદભાવને સત્સંગ પ્રાપ્ત થાય તો તે ભાવ દૃઢ થાય છે. સ્વલ્પ અગ્નિમાં બહું જલ સિંચવાથી અગ્નિનો નાશ થાય છે, તે જ પ્રકારે ભગવદભાવમાં દુઃસંગનું મિશ્રણ થવાથી તે ભગવદભાવ નષ્ટ થાય છે દુઃસંગી રૂપી જલને સત્સંગ રૂપી પાત્રમાં રાખે તો એ દુઃસંગ ભગવદભાવનો નાશ કરી શકશે નહિ. જેમ અગ્નિને જલનો સાક્ષાત્ સંબંધ થાય તો અગ્નિનો નાશ થાય પણ જો તે

અગ્નિ ઉપર એક પાત્રમાં ભરીને જલ મુકવામાં આવે તો અગ્નિનો નાશ થતો નથી પણ જલનો જ નાશ થાય છે. તેમ ભગવદભાવ રૂપી અગ્નિને સત્સંગ રૂપી કાષ્ઠથી વધારે તેજોમય કરી તેનાથી દુઃસંગ રૂપી જલને પાત્રમાં ભરી બાળી દે તો જ ભગવદભાવ વધેલો રહે.

સત્સંગ સર્વ સાધનનું મૂલ છે સત્સંગથી તદ્રુપ ભાવ હૃદયારૂઢ થાય છે સત્સંગથી ભગવદ પરાયણ લોકોના સમાગમથી ભગવદ્ ભાવ, ભગવદ્ ધર્મ, ભગવદ્ દર્શન, ભજનાન્દ રસાનુભવાદિ સર્વ ફલ સિદ્ધ થાય છે.

માટે વૈષ્ણવોએ ભગવદીયનો સત્સંગ અવશ્ય કરવો અને દુઃસંગથી સદા બચતા રહેવું જોઈએ.

રત્નકણિકા

- * વ્રજની માટીને એક વખત અંગ ઉપર લગાડી તો જુઓ. કીર્તિનો અહંકાર મટી જશે. માત્ર પ્રેમની મુરલી જ સંભળાશે.
- * જે ભગવાન સાથે જોડાયેલો હોય અનું મોઢું પડે જ નહિ, તે અંદરથી મસ્ત રહેતો હોય.
- * અહંકારને માર પડવો જ જોઈએ, ત્યારે જ આપણું હૃદય નિર્મળ બને છે.
- * સંસાર અંધારા કુવા જેવો છે, તેમાં ડૂબીને આત્મહત્યા કરવા કરતાં વનમાં જઈ શ્રીહરિનું શરણલેવું.
- * ભગવદ ભક્તિ તો કુમારાવસ્થાથી જ શરૂ થવી જોઈએ.
- * જે ઘરની 'મા' રહે છે એ ઘરની લક્ષ્મી રહે છે. પ્રભુને વેદના થાય છે.
- * જીવનમાં જ્યાં સારું જુઓ તે અપનાવો.

પુષ્ટિમાર્ગમાં સાતનો અંક

- જયંતિલાલ એમ શાહ (અમદાવાદ)

* જ્યારે પ્રભુએ શ્રીગિરિરાજ ધારણ કર્યો ત્યારે આપની ઉંમર સાત વર્ષની હતી.

* શ્રીપ્રભુએ આ ગિરિરાજ સાત દિવસ ધારણ કર્યો.

* શ્રીનાથજીના મંદિર ઉપર ધજાઓ સાત છે.

* શ્રીગુસાંઈજીના લાલજી સાત છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં સાત ગાદીઓ અને સાત નિધિ સ્વરૂપો છે.

* સપ્તાહના સાત વાર છે અને ગમે તે વારે પ્રભુ દર્શન આપે છે.

* કૃષ્ણની અતિ પ્રિય વેણુના છિન્દ્રો સાત છે. સંગીતના સુરો સાત છે

* શ્રીગિરિરાજજીની સાત કોસની પરિક્રમા થાય છે.

* ગુરુદ્વાર સાત છે. ગમે તે ગુરુદ્વાર દ્વારા બ્રહ્મસંબંધ મેળવી શકાય છે

રાગ જાનપુરી

કૃષ્ણનામ જબ તે શ્રવણ સુન્યો રી અલી,
ભૂલી રી ભવન હોતો બાવરી ભઈ રી
ભરભર આવે નૈન, ચિત્તહુ ન પરે ચેન,
મુખહુ ન પરે બેન,
તનકી દશા કહુ ઔર ભઈ રી ॥
જેતેક નેમ ધરમ કીને રી બહુવિધિ
અંગઅંગ ભઈ હોતો શ્રવન મઈ રી

નં દદાસ જાકો નામ શ્રવણ સુનત યહ ગતિ,
માધુરી મુરતકેંધો કેસી દઈ રી ॥

મુણક ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે ભગવાન કંઈ પ્રવચન કરવાથી કે સાંભળવાથી મળત નથી. ભગવાન જેના પર કૃપા કરે છે તે જ ભગવાનને મેળવી શકે છે. જીવનો સ્વિકાર કરવામાં તેની જાતિ, સ્વભાવ કે ગુણ દોષ જોવામાં આવતા નથી ગોવિંદસ્વામિએ આ વાતને અનુલક્ષીને કીર્તન ગાયું છે કે –

રાગ નટ

પ્રીતમ પ્રીત હિ તેં પૈયે.
યદ્યપિ રૂપ ગુણ શીલ સુધરતા,
ઇન બાતન ન રિઝઈયે ॥
સતકુલ જનમ, કરમ શુભ લક્ષણ,
વેદ પુરાન પઢઈયે.
ગોવિંદ પ્રભુ બીના સ્નેહ સુવાલો,
રસના કહાજુ નચઈયે ॥

84 ના આંકની વિશિષ્ટતા

- (1) 84 શ્રીમહાપ્રભુજીના નિગુણ સેવકો શ્રીદામોદરદાસ આદી
- (2) 84 શ્રીગુસાંઈજીના સાત્વીક ગુણ પ્રધાન સેવકો
- (3) 84 શ્રીગુસાંઈજીના રાજસ ગુણ પ્રધાન સેવકો
- (4) 84 શ્રીગુસાંઈજીના તામસ ગુણ પ્રધાન સેવકો
- (5) 84 શ્રીગદ્યમંત્રના અક્ષરો, બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર
- (6) 84 કોશના ક્ષેત્રવાળું શ્રીવ્રજ મંડળ

(7) 84 લીલાધામ પ્રભુના વ્રજમંડળમાં મુખ્ય નિકુંજો

(8) 84 કુંડ શ્રીવ્રજમંડળમાં મુખ્ય ગણાવેલ છે

(9) 84 શ્રીમહાપ્રભુજીની બેઠકો છે.

(10) 84 ખંભવાળો સારસ્વતકલ્પમાં નંદભુવનનો મહેલ[વ્રજમાં પણ ખરો]

(11) 84 વચનામૃતબહુ જ સુંદર સૂત્રાત્મક[શ્રીહરિરાયજીનાં]

(12) 84 ભક્તિના પ્રકારોનું વર્ણન છે

(13) 84 મુખ્યલક્ષણો વૈષ્ણવના વર્ણવેલ છે. [શ્રીહરિરાયજીનાં]

(14) 84 પુષ્ટિમાર્ગના મુખ્ય સિક્કાંતો

[15] 84 આસનોનું વર્ણન રસ શાસ્ત્રમાં વિહારાદી લીલા.

[16] 84 લાખ યોનિ, ભૂત પ્રાણી માત્રના વર્ણવેલ શાસ્ત્રોમાં છે

[17] 84 યોગના આસનો છે.

[18] 84 બ્રહ્મભોજન બહુ જ મહત્વકાંક્ષી માનેલું છે [પૂર્વકાળમાં]

[19] 84 અપરાધ, 84 ગુણ શ્રીભાગવતનો ત્રીજો સ્કંધ

[20] 84 લાખ યોજન સુમેરૂ પર્વતની ઉંચાઈનું વર્ણન છે (પુરાણમાં)

(21) $84 = 12 \times 7 = 84$ શ્રીમહાપ્રભુજીના દ્વાદશ અંગ એક એક અંગમાં 7-7 ધર્મો વિદ્યમાન છે.

શ્રીગોવર્ધનનાથજી પણ ક્ષાદશ અંગવાળા, શ્રીમદ્ ભાગવતજી પણ ક્ષાદશ સ્કંધવાળું. આ ત્રણે સ્વરૂપો સારસ્વત કલ્પીય છે અને તેની પુષ્ટિલીલા પણ અગોચર છે. આ સ્વરૂપોને વિધિ કે રૂઢ નથી ઓળખી શક્યા. ભક્તજન ઓળખે. આ પ્રમાણે અલૌકિક વર્ણન વર્ણવાયેલા છે.

શ્રીઠાકોરજી શુદ્ધ પ્રેમને વશ છે:

ગુલાબકુંવર એક ક્ષત્રિયની દીકરી પ્રયાગમાં રહેતી હતી તેના પિતાએ જેમ તેમ કરીને નાનપણમાં જ તેનું લગ્ન એક સામાન્યઘરના છોકરા સાથે કરાવી દીધું હતું પરણાવીને સાસરે વળાવી દીધી હતી. ગુલાબકુંવરનો પતિ જન્મજાત માંદો હતો તે તેની ચાકરી કરતી. ઘરનો ખર્ચ ચલાવવા રોજ રેંટિયો કાંતતી તેમાં જે મળે તેનાથી ગુજરાન ચલાવતી. આમ પચાસ વર્ષની તે થઈ.

એક દિવસ ગુલાબકુંવરનો જન્મજાત માંદો પતિ મૃત્યુ પામ્યો તે વાતને થોડા દિવસો વીત્યા. એક સમય શ્રીગુસાંઈજી અડેલથી પ્રયાગ પધાર્યા શ્રીગુસાંઈજી ત્રિવેણી સંગમ પર સ્નાન કરતા હતા. ત્યારે ગુલાબકુંવર પણ ત્યાં સ્નાન કરવા આવી હતી તેણે શ્રીગુસાંઈજીનાં દર્શન કર્યા. તેને પ્રેરણા થઈ કે શ્રીગુસાંઈજીની / સેવક થઉં, તો બાકીની જિંદગી એમની કૃપાથી આનંદમાં જાય તેણે શ્રીગુસાંઈજી પાસે જઈને વિનંત કરી. સર્વ હકીકત કહી. દયાસાગર શ્રીગુસાંઈજીએ તેને સંગમમાં સ્નાન કરાવી બ્રહ્મસંબંધ આપી આજ્ઞા કરી: ‘બાઈ, અમે તને શ્રીઠાકોરજી પધરાવી આપીએ છીએ, તું પ્રેમથી સેવા કરીશ, તો તેઓ તારા ઉપર કૃપા કરશે અને તારો ઉદ્ધાર થશે.’ શ્રીગુસાંઈજીએ ગુલાબકુંવરને શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજીનું સ્વરૂપ પધરાવી આપ્યું ગુલાબકુંવરના ઘરમાં સેવા કરતાં કંઈ સાહિત્ય તો હતું નહિં એક ગોખલામાં શ્રીઠાકોરજીને પધરાવતી. રેંટિયો કાંતીને જે કંઈ પાઈ-પૈસો મળે, તેમાંથી ડાંગરની ઘાણી ખરીદી લાવતી. શ્રીઠાકોરજીને ઘાણીનો જ રોજ ભોગ ધરતી. પોતે પણ ઘાણીનો મહાપ્રસાદ ખાઈને જ જીવન નિર્વાહ કરતી.

શ્રીઠાકોરજી ગુલાબકુંવર ઉપર ઘણા પ્રસન્ન રહેતા તેને સાક્ષાત દર્શન આપતા.

ગુલાબકુંવર રૂની પૂણીઓલઈ કાંતવા બેસતી ત્યારે શ્રીઠાકોરજી રૂની પૂણીઓનોગાદી અને તકિયો બનાવી, તેના ઉપર બીરાજતા. ગુલાબકુંવર રેટિયો કાંતે ત્યારે શ્રીઠાકોરજી સ્વહસ્તે તેને એક એક પૂણી આપે અને તેની સાથે બાલલીલા કરે. આમ, શ્રાઠાકોરજી ગુલાબકુંવરને ઘણું અલૌકિક સુખઆપતા.

એક વખત અડેલથી શ્રીગુસાંઈજીના એક લાલજી પ્રયાગ પધાર્યા તેઓ ગુલાબકુંવરના ઘેર પધાર્યા. ગુલાબકુંવરના શ્રીઠાકોરજીના દર્શન કરી, તેમણે આજ્ઞા કરી, “માજી, તમારા આ ઠાકોરજી અમને આપી દો. અમે તેમની સાથે રમીશું.”

ગુલાબકુંવરે પ્રેમથી શ્રીઠાકોરજી પધરાવી દીધા. તેઓ શ્રીઠાકોરજીને અડેલ પધરાવી દીધા. શ્રીઠાકોરજી રાત દિવસ ‘ધાની-પૂની ધાનીપૂની એમ બોલ્યા કરે. તે બાલકે વિચાર કર્યો: શ્રીઠાકોરજી ધાણી-પૂણીવાલી ગુલાબકુંવરબાઈથી પ્રસન્ન છે તેના વિના રહી શકતા નથી એટલે તેઓ બીજા દિવસે શ્રીઠાકોરજીને પાછા ગુલાબકુંવરને ત્યાં પધરાવી આવ્યા અને આજ્ઞા કરી: “ શ્રીઠાકોરજી તમારા વિના રહી શકતા નથી. માટે તમેજ તેમની સેવા કરો.”

જે વૈષ્ણવ પ્રેમથી શ્રીઠાકોરજીની સેવા કરે છે, તેને આધીન શ્રીઠાકોરજી બને છે અને હૃદયના શુદ્ધ પ્રેમથી જ શ્રીઠાકોરજી રીજે છે. માટે શ્રીઠાકોરજીની સેવા હૃદયમાં શુદ્ધ પ્રેમ રાખી કરવી જોઈએ.

આપણા ઘરે બિરાજતાં શ્રીઠાકોરજી:

શ્રીમદ્ ભાગવત ભગવાનનું વાંગમય સ્વરૂપ છે તે શ્રીમદ્ ભાગવતના ત્રીજા સ્કંધમાં પાંચમો અધ્યાય અને અગિયારના શ્લોકમાં ભગવાનના ચાર ગુણો જે બતાવ્યા છે તે (1) સ્વરૂપથી પણ અમૃતથી સંપૂર્ણ છે (2) ફલમાં મોક્ષ રૂપ ફલ આપનારા છે. (3) યજ્ઞરૂપ છે. (4) તીર્થરૂપ છે. તો તીર્થરૂપ જે ભગવાનનું સ્વરૂપ છે તેને આપણા શ્રીમહાપ્રભજીએ સુબોધીનીજીમાં સુંદરરીતે બતાવ્યું છે.

તીર્થો છો ચરણમાં તેમના તેવા ભગવાન છે. વાયુએ કહ્યું કે સ્વર્ગમાં ભુમિ ઉપર અને

અંતરિક્ષમાં સાડાત્રણ કરોડ તીર્થ આવેલાં છે તે ખરેખર ગંગાના જલમાં છે એ વાક્યમાં જણાવેલી પ્રસિધ્ધ ગંગા ભગવાનના ચરણમાં છે તેવા ભગવાન શ્રીમહાપ્રભુની કા'નીથી આપણા ઘેર બીરાજે છે અને શ્રીહરિ, ગુરૂની કૃપાથી આપણે આપણા શ્રીઠાકોરજીની સેવા અને ચરણસ્પર્શ કરી શકીએ છીએ. આપણી હાથની હથેળીમાં જ્યારે આ સ્વરૂપ બિરાજે ત્યારે જે આનંદ અને પરમાનંદ થાય છે. તેની વાત કેટલી ગૂઢ છે ! જે ભાવ ભાવાદિક શ્રીઠાકોરજી આપણા ઘરે, આપણી સાથે, આપણા સંસારમાં રહીને આપણને જે સુખ આપે છે તે મોક્ષ અને તીર્થથી વિશેષકહી શકાય છે. આ એ જ શ્રીઠાકોરજી છે જે નિકુંજમાં બિરાજતાં તે આપણે ઘેર આપણી વ્રજરૂપી નિકુંજમાં બિરાજે છે.

252 ભગવદીયના વાર્તાજીમાં બતાવ્યું કે સેવા લાખ રૂપિયાનું કુલ પેલા ભગવદીયે પોતાના ઘરે બીરાજતાં શ્રાઠાકોરજીને ધર્યું તો વ્રજમાં શ્રીજીનું મસ્તક ઝુકી ગયું આ રીતે પોતાની ભક્ત વત્સલતા બતાવી કે હું મારા શ્રીવલ્લભની કાનીથી મારા ભક્તોને કેટલો આધીન છું ! શ્રીઠાકોરજીનું સ્વરૂપ અમૃતરૂપ છે જ શ્રીઠાકોરજીની ઝાંખી કરતાં અમૃતથી પણ વિશેષ ધૂંટડો ગળે ઉતરે છે સેવા એ જ ફળ અને મોક્ષ બંને ભોગ ધર્યો તે જ છે તે જ યજ્ઞરૂપ છે અને ચરણસ્પર્શ છે તે જ તીર્થ રૂપ છે અને પુષ્ટિ ભક્તો ઉપર તેનાથી પણ વિશેષ કૃપા કે સેવામાં પ્રવૃત્ત થવું તે ભાગ્ય અને સાનુભાવ જણાવે સૌભાગ્ય.

શ્રી ગુરૂ આજ્ઞા

પ્રેષક : પ્રભુદાસ ગોરધનદાસ મણીયાર, રાજકોટ

શ્રીવલ્લભાધીશે આપણને શરણે લઈ પૂરણપુરુષોત્તમની સેવા કરવાના અધિકાર બનાવ્યા છે. આપણે શ્રીગુરુદેવની આજ્ઞામાં વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ.

જુનાગઢ ગાદીના શ્રીગોકુલેશજી મહારાજશ્રી એક વખતે આપશ્રી પોતાના પ્રદેશના ઘરવાડા નામના ગામમાં પધાર્યા હતા ગામમાં પ્રેમજી પટેલ આપશ્રીના અનન્ય સેવક. શ્રીગુરુદેવ પધાર્યા તેના હરખમાં એ તો પ્રેમઘેલા બની ગયા.

રાતને વખતે કીર્તન થતાં હતાં ત્યાં 4-5 વૈષ્ણવોએ આવીને કહ્યું કે પ્રેમજીભાઈની વાડીમાં ગામની ગાયો પૂ ગી ગઈ છે અને લીલી જુવાર ખાઈ જાય છે.

સમાચાર મળતાં બે-ત્રણ વૈષ્ણવો પ્રેમજીભાઈની વાડીએ પહોંચી ગયા, અને જોયું તો ગાયો ચરી રહી હતી. તેને બહાર કાઢીને વૈષ્ણવો પણ કીર્તનમાં પાછા આવી ગયા.

સવારે વૈષ્ણવો દર્શન કરવા આવ્યા ત્યારે આપશ્રીએ પુછ્યું એ ગાયો કોની હતી? વૈષ્ણવોએ કહ્યું કે તેમાંની એક ગાય મંદીરની અને બીજી ગામની હતી.

મહારાજશ્રીએ મંદિરની ગાયને પોતાની પાસે લાવવાનું કહેતા ગોવાળ ગાયને લઈને આવ્યો. મહારાજશ્રીએ ગાયના બરડા ઉપર હાથ ફેરવતાં કહ્યું : ‘હે જગદંબા, હે ગાય માતાજી, તમે શ્રીદામોદરજી, શ્રીમદનમોહનજીની ગાય થઈને પારકો ચારો ચરો છો, તો તમારું દુધ પ્રભુ કેમ આરોગશે? મહારાજશ્રીના વચનો જાણે ગાયે માન્ય કર્યા હોય તેમ તે ભાંભરીને નીચું મોં કરીને ત્યાંથી ચાલી ગઈ

પછી એ ગાયને ઘણા સાથે સીમમાં ચરવા માટે ગોવાળે હાંકી, પણ ગાય બહાર નીકળી જ નહિ ! જીવી ત્યાં સુધી મઘરવાડાનો દરવાજો છોડીને બહાર ગઈ જ નહીં !

કહેવાનું એ છે કે ગાય જેવું પ્રાણી પણ ધણીની આજ્ઞા પાળે છે ત્યારે આપણે તો મનુષ્ય છીએ પ્રભુએ આપણને મન-બુદ્ધિ બધું આપ્યું હોવ છતાં શ્રીગુરુદેવની આજ્ઞા ન પાળીએ-ભગવાનના ચરણારવિંદમાં આસક્તિ ન રાખીએ તો પછી આપણો ક્યાં આરો ?

શ્રી ગુરુદેવનાં ચાર અમૃત

(1) નયનામૃત (2) ચરણામૃત (3) વચનામૃત (4) અધરામૃત

આ ચાર અમૃત વડે આ પુષ્ટિ સૃષ્ટિ નવપલ્લવિત્થએલી છે.

[1] નયાનામૃત દ્વારા સંસારમાં ભટકતા જીવોને પોતાના તરફ આકર્ષીને તેને શરણે લઈ ભક્તિમાર્ગ અનુસરતો કરે છે.

[2] પ્રભુને શોધતો શોધતો જીવ શ્રી ગુરુદેવના ચરણ કમલનો આશ્રય લે છે ત્યારે આપશ્રી તેને બ્રહ્મસંબંધ કરાવીને ભગવત્સેવાનો અધિકારી બનાવે છે.

[3] શરણે આવ્યા પછી એ જીવને ભગવત્સ્વરૂપ પધરાવી આપી તેને વચનામૃત દ્વારા પુષ્ટિમાર્ગનો બોધ કરે છે.

[4] અતિ કૃપાપાત્રને અધરામૃત-વચનામૃત-જૂઠણ આદિથી તેને ફળરૂપ કૃપાનું દાન કરે છે. શ્રી ગુરુદેવની કૃપા વિના જીવનો નિસ્તાર નથી.

ફલરૂપ દૈન્ય

હરિ, ગુરુ કે મહાનુભાવ ભગવદીયોની કૃપાને જો પચાવી ન લેવાય તો આપણી પાત્રતામાં હજુ ખામી છે તેમ માનવું જોઈએ. ચોરાસી વૈષ્ણવની વાર્તામાં ગોરજા-સમરાઈ સાસુ વહુનો પ્રસંગ છે. સમરાઈ (વહુ) અત્યંત ભોળી છે, તેનું હૃદય બીલોરી કાય જેવું નિર્મળ છે, જગતના પ્રપંચની તેનામાં ગંધ માત્ર પણ નથી. આ સમરાઈએ તેના સેવ્ય સ્વરૂપને એક જ દિવસની સેવાથી રીઝવી લીધા અને શ્રીઠાકોરજી વ્રજભક્તોના જેવું સુખ તેને આપવા લાગ્યા. આ સમયે શ્રી મહાપ્રભુજી ત્યાં પધારેલા હતા. સમરાઈ આપનાં દર્શન કરવા ગઈ, ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ સમરાઈની મીઠી મશ્કરી કરી કે, શ્રીઠાકોરજીએ તારી બધી વાત અમને કહી છે. (આ સમયે સમરાઈ, શ્રીમહાપ્રભુજીને જે વિનંતી કરે છે, તે શબ્દ આપણા હૃદયમાં જડી દેવા જેવા છે. સમરાઈ શ્રીમહાપ્રભુજીને વિનંતી કરે છે કે કૃપાનાથ ! અમે તો જીવ છીએ, શ્રીઠાકોરજી જે સુખ આપે છે તે તો આપની કૃપાથી જ આપે છે, અમારી કોઈ યોગ્યતા નથી.

પ્રભુનો સાક્ષાત અનુભવ હોવા છતાં સૌભાગ્યમદ વગરની સમરાઈની આવી દૈન્યતાભરી વાણી સાંભળી શ્રીવલ્લભ અત્યંત પ્રસન્ન થઈ ગયા. આવા પ્રકારની દૈન્યતા આપણને જ્યારે શ્રીવલ્લભ કૃપાથી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ નિત્ય લીલાસ્થ પૂર્ણાનંદ.

સ્વરૂપના અનુભવને લાયક બની શકીએ. આવી પાત્રતા શ્રીવલ્લભ પ્રભુ કૃપા કરી પોતાના રસાત્મક-તાપાત્મક સ્વરૂપનું આપણને દાન કરે તો જ સિદ્ધ થઇ શકે. શ્રીવલ્લભનું આ રસાત્મક તાપાત્મક સ્વરૂપ કેવળ પ્રિયતમ પ્રભુના સુખના વિચારવાળું જ છે, એટલે કે પોતાનાથી પ્રિય પ્રભુને સુખ મળતું હોય છતાં પોતાને અતૃપ્તિજ રહે કે મારાથી પ્રભુને સુખ આપી શકાતું નથી. આવા અતૃપ્તભાવમાં દૈન્ય ભાવ સદૈવ રહી આવે છે. તેથી પ્રભુથી મળતાં સુખમાં સૌભાગ્યમદ થતો જ નથી.

પુષ્ટિમાર્ગીયશરણ અથવા બ્રહ્મસંબંધ

જગતમાં ઉત્પન્ન થનાર દરેક મનુષ્ય માત્રને સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા થાય છે. પરંતુ સુખ શું વસ્તુ છે એ પણ સમજવું દરેકને આવશ્યક છે. જગતની ઉત્પત્તિથી અત્યાર સુધી આપણે જોઇશું તો કોઇ પણ રાજ્ય યાતો મનુષ્ય ધર્મ વિના જીવી શક્યો નથી, કે તેના વિના સાચું સુખ મેળવી શક્યો નથી. એ ધર્મ બે પ્રકારનો છે એક દૈહિક ધર્મ અને બીજો આત્મિક ધર્મ. દૈહિક ધર્મો ક્ષણિક સુખ આપનાર છે જ્યારે આત્મિક ધર્મો શાશ્વત સુખ આપનાર છે. બ્રહ્મસંબંધ આત્મિક છે. જીવનો બ્રહ્મ સાથે સંબંધ કરાવવો એનું નામ બ્રહ્મસંબંધ છે. અહીં કોઇ કહેશે કે વિશ્વને ઉત્પન્ન કરનાર પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ છે. જગતમાંની સર્વ વસ્તુઓ પરબ્રહ્મની છે અને દરેક વસ્તુ માત્ર સાથે એ પ્રભુનો શાશ્વત સંબંધ છે. પછી તમે કયા પ્રકારનો બ્રહ્મસંબંધ પ્રભુ સાથે કરાવો છો ? ત્યાં સમજવું જોઇએ કે, જેમ કોઇ મનુષ્ય સરકારમાં ન્યાયધીશ કે પ્રધાન પદે હોય પરંતુ કારણવસાત્ તેને તે પદેથી છૂટા થવું પડ્યું અને બીજા સરકારી કાર્યમાં લાગ્યો જ્યારે ફરીથી તેને તે સરકારી ખાતામાં હોવા છતાં અને આગળ ઉપર ઉચ્ચ અધિકાર પદે હોવા છતાં પુનઃ સોગંદવિધી કરવી પડે છે અને તે કર્યા બાદ જ તે પદનો સંબંધ તેને પ્રાપ્ત થાય છે.

તેવી રીતે મનુષ્ય બ્રહ્મનો અંશ છે પરંતુ અધિકાર પદ પર પ્રભુ પાસે હતો તે સંબંધ તેનો છૂટી ગયો અને છૂટી ગયા ઉપરાંત તે તે સંબંધને સર્વથા ભૂલી પણ ગયો. જગતની તમામ વસ્તુઓ જે પરબ્રહ્મની માલિકીની છે તેને તે પોતાની માનવા લાગ્યો. પરંતુ પ્રભુની તે જીવને તેના મૂળઉચ્ચ અધિકાર પદ પર મૂકવાની ઇચ્છા થઇ. આમ

થતાં તેને ફરીથી તે સંબંધ પ્રાપ્ત કરવાને સોગંદવિધીની માફક બ્રહ્મસંબંધની વિધી કરવાની જરૂર પડી. જેમ સોગંદવિધી થયા વિના મનુષ્ય જ વગેરેના કોઈ કાર્ય કરી શકે નહિ કે તેને તેવા કાર્ય કરવાનો કોઈ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય નહિ. તેમ પુષ્ટિમાર્ગમાં બ્રહ્મ સાથે સંબંધ કર્યાનો સોગંદવિધી થયા વિના તેની સેવા વગેરેનો કોઈ અધિકાર પ્રાપ્ત થતો જ નથી.

કોઈ કહેશે કે, આ બ્રહ્મસંબંધ તમે તમારા મનથી આપો છો કે તેને શાસ્ત્રોનો સાર જ બ્રહ્મસંબંધ છે. તમામ શાસ્ત્રમાં એને માટે ઘણું જ કહેવામાં આવ્યું છે. વેદ, ભગવદ્ ગીતા, પુરાણ, બ્રહ્મ સૂત્ર ભાગવત, નારદ પંચરાત્ર, એ સર્વમાં તેનું કથન વિસ્તૃત રૂપમાં છે. બ્રહ્મસંબંધ એટલે હું મારી સંપત્તિ વગેરે સઘળી વસ્તુઓ અને મારાં સ્ત્રી પુત્રાદિ સર્વ આત્મિય વર્ગ બધાં શ્રીકૃષ્ણનાં જ અને શ્રીકૃષ્ણની સેવાના ઉપયોગ માટેના જ છે, મારે માટેના નથી. જેથી તે વસ્તુઓ ઉપર રાખેલી મમત્વની વાસનાઓ હું પ્રભુને અર્પણ કરું છું. આ બ્રહ્મસંબંધ છે. આવી ભાવનાઓ રાખવી તેને તદીયત્વ બુદ્ધિ કહેવાય છે.

ત્યારપછી એવી ભાવનાઓ પ્રકટ કરવી જોઈએ કે, હે પ્રભુ ! આપે આપના સ્વરૂપથી આપને ક્રિડા કરવા માટે જ આ જગત પ્રકટ કર્યું છે. તેમાં મારી મમતાને રહેવાની જગા જ ક્યાં છે ? જ્યાં સર્વ આપની જ માલિકીની વસ્તુઓ હોય ત્યાં મારી મમતાની વાસનાઓ કેવી રીતે રહી શકે ? હું અને મારાપણાની વાસનાઓ તો મેં મારી અજ્ઞાનતાથી પ્રકટ કરેલી છે. જેથી એવી મમત્વ બુદ્ધિની વાસના; ઓ હું આપને અર્પણ કરું છું અને હું તો હવે આપનો સદાનો દાસ થાઉં છું. આપની વસ્તુઓમાં સહસ્ર વર્ષોથી મારાપણાનું અભિમાન મૂકી હું અપરાધોની પરંપરા કરતો આવ્યો છું. હું ખોટી રીતે આપની માલિકીની વસ્તુઓનો માલિક બની બેઠો હતો. ખરી રીતે હું જીવ આપનો દાસ છું. આપનો સેવક છું. સદા આપની સેવા કરવાને બંધાએલો છું. તે ન કરતાં મારા માલિકપણાના અભિમાનમાં પડી ગયો છું. અને ખરેખર તેનાથી જ અનેક દુઃખોને વહોરી રહ્યો છું.

આવા પ્રકારના ભાવથી પ્રભુને સર્વ વાસનાઓ અર્પણ કરી તેના દાસ થવું એજ બ્રહ્મસંબંધ છે. માયાનો સંબંધ છોડીને પ્રભુનો સંબંધ જોડવો તેનું જ નામ બ્રહ્મસંબંધ છે. આમ કરવાથી ભવ દુઃખોનો નાશ થાય છે. અને ઉત્તરોત્તર ભગવદ્ સેવાનો સંબંધ થતાં ભાવની અભિવૃદ્ધિ થાય છે. આ બ્રહ્મસંબંધ જીવમાત્ર કરી શકે છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં સ્ત્રી, શુદ્ર, યવન સુધ્યાં સર્વ કોઈ આ સંબંધને પ્રાપ્ત કરી પ્રભુપદને પ્રાપ્ત થયાં છે.

પ્રભુએ આ બ્રહ્મસંબંધને તો અતિ સરળ બનાવેલો છે. લીલાનો સંબંધ તો સાક્ષાત્કાર પછી જ થાય છે, જ્યારે આ સંબંધ તો તેની પહેલાં જ થઈ જાય છે. બ્રહ્મસંબંધ કોઈ અદભૂત અને અતિ મહાન વસ્તુ છે છતાં તેણે પોતાનું અતિ સરળપણું રાખ્યું છે.

બ્રહ્મસંબંધ થતાં તેના સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ પણ થઈ જાય છે. એની નિવૃત્તિ દેવતાઓના સંબંધથી પૂજા માર્ગમાં થતી નથી દેવતાઓ તો બ્રહ્મના અંશ છે. તેમનામાં જીવોનું નિર્દોષત્વ નિષ્પાપપણું કરાવવાનું સામર્થ્ય નથી. એ સામર્થ્ય ફક્ત શ્રીમહાપ્રભુજીને છે.

બ્રહ્મસંબંધ થવાથી પાંચ પ્રકારના દોષોની નિવૃત્તિ થાય છે.

હવે આગળ જોઈએ. આ બ્રહ્મસંબંધ શ્રીવલ્લભાધીશના વંશ દ્વારા જ થવું જોઈએ. તે વિના તે ફલિત નથી.

શ્રીવલ્લભ વંશ દ્વારા જ બ્રહ્મસંબંધ થવું જોઈએ અને એમ થાય તો જ સેવા પ્રતિબંધક સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ થઈ શકે છે અન્યથા નહિ જ.

શરણે આવ્યા પછી દરેક જીવે પ્રભુ સંબંધકાયમ રહે તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. દીનતા, અનન્યતા, સજાતિપણું, વિશ્વાસ, અન્યાશ્રય ત્યાગ, સત્સંગ વગેરે ગુણોને અવશ્ય ધારણ કરવા જોઈએ. આ ગુણો કેવો હોવા જોઈએ તેના દાખલાઓ બસો બાવન ચોરાસીની વાર્તાઓમાં પ્રકટ છે.

પદ્મનાભદાસજીમાં સ્નેહ અદભૂત હતો. જ્યારે મથુરામાં શ્રીમહાપ્રભુજી ભોજન સમયે બિરાજેલા તે સમયે બે લુંટાઈ ગયેલા વેપારીઓ દુઃખી થઈને આપશ્રીની પાસે યાચના

કરવા આવ્યા. ત્યાં સ્વામી સુખ વિચારી પદ્મનાભદાસે 10000 મહોર પોતે કરજે લઇને તેમને અપાવી દીધી, પણ પ્રભુને પરિશ્રમ ન પડવા દીધો.

બેટી તુલસાંનો અનન્યતા માટે દાખલો લો. ઘરની નજીક ગંગાજી વહે છે છતાં પોતાના શ્રીઠાકોરજીની સેવા છોડી જીંદગી સુધી તેમાં સ્નાન કરવા ગયા નહિ.

ત્રિપુરદાસ ક્ષત્રીનો વિશ્વાસ જુઓ : ગોકુલમાં વૈષ્ણવો પ્રસાદ લેતા હતા ત્યાં શ્રીમહાપ્રભુજીની આણથી વરસાદ બંધ કરાવી દીધો.

શ્રીયમુનાજીના આઠ અલૌકિક ચૈશ્વર્ય

1. સકલસિદ્ધિહેતુમ્ : શ્રીયમુનાજી સાક્ષાત સેવોપયોગી દેહ, સાક્ષાત ભગવદ્લીલાનું દર્શન, ભગવદ્લીલા રસાનુભવ, સર્વાત્મભાવ જેવી પુષ્ટિસિદ્ધિઓ આપનારા છે.
2. 'મુકુંદરતિવર્ધિની' : ભક્તોનો ભગવાનમાં પ્રેમ વધારનારા છે.
3. 'ભુવંભુવનપાવનીમ્' : પુષ્ટિજીવો પુષ્ટિપ્રભુને લાયક બને. પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવામાં તેને નડતા પ્રતિબંધો દુર કરનારાં શ્રીયમુનાજી છે.
4. 'કૃપાજલધિસંશ્રિત' : શ્રીયમુનાજી અને શ્રીઠાકોરજીના સમાન ગુણો હોવાથી, શ્રીયમુનાજી ભક્તો પર કૃપાસાગર વરસાવનારા છે.
5. 'કલિંદયા' : ભગવાનને પ્રિય પુષ્ટિજીવોમાં રહેલા કલિયુગના દોષો દુર કરે છે.
6. 'પ્રિયોભવતિ સેવનાત્' : શ્રીયમુનાજીના સેવનથી ગોપીજનોની જેમ પુષ્ટિજીવો પ્રભુના પ્રીતિપાત્ર બને છે.
7. 'તનુનવત્વમેતાવતા' : શ્રીયમુનાજીના સાનિધ્યમાં રહી, તેમનું સેવન કરનાર પુષ્ટિજીવોને તનુનવત્વનું ફલ આપે છે.
8. 'સ્મરશ્રમજલાણુભિ' : સ્મર-શ્રમ-જલ સંમિલિત શ્રીયમુનાજીના પ્રભુના સાક્ષાત

આનંદ રસનો અનુભવ કરાવે છે.

શ્રીપ્રભુએ પોતાનાં આઠ અલૌકિક ઐશ્વર્યો શ્રીયમુનાજીને આપ્યા છે, જે શ્રીયમુનાજી નિત્યલીલાસ્થ અને ભૂતલસ્થ પુષ્ટિજીવોને દાન કરે છે. માટે વૈષ્ણવે શ્રીયમુનાજીને નિત્ય નમન કરી શ્રીયમુનાષ્ટકનો પાઠ આનંદ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક કરવો જોઈએ.

તીર્થ કરતાં પણ મહાપ્રસાદની વિશેષતા

શ્રીગોકુલનરેશ નિ.લી.ગો. શ્રીકનૈયાલાલજી મહારાજ એક વખત સંવત 1958 ના વૈશાખ વદમાં મદ્રાસથી બાલાજી પધાર્યા. બાલાજીનું મંદિર પહાડ ઉપર છે. ત્રણ માઇલનું ચઢાણ છે ને ગાઢ જંગલ આપશ્રીએ પહાડની તળેટીમાં ધર્મશાળામાં મુકામ કર્યો અને ત્યાંથી દરરોજ આપશ્રી દર્શન માટે ત્રણવાર ઉપર ચઢતા. આ બાલાજીથી થોડે દૂર પાપનાશની ગંગા નદી છે. તેના વિષે કહેવાય છે કે જે માણસ પાપી હોય અને તે ગંગા નદીની ધારામાં ન્હાય તો પાણી ચોખાના ધોવરામણ જેવું બને છે અને જે માણસ પવિત્ર હોય તો પાણી ચોખ્ખું રહે છે.

આ કૌતુક જોવા માટે આપશ્રીએ સંગના કેટલાક માણસને ગંગા નદીમાં ન્હાવાની આજ્ઞા કરી. આથી ડેમાઇના ભાવુક વૈષ્ણવ ન્હાવા ગયા. એમાં કોઈ વૈષ્ણવ ન્હાયા ત્યારે જળ ચોખ્ખું રહ્યું પણ કોઈ વૈષ્ણવ ન્હાયા ત્યારે જળ ચોખાના ધોવરામણ જેવું થયું. તેથી તેઓ ક્ષોભ પામ્યા અને દુઃખ કરવા લાગ્યા. આથી આપશ્રીનું હૃદય ઘવાયું. તેથી એવા વૈષ્ણવોને બોલાવી, સમજાવી તેઓને મહાપ્રસાદ લેવરાવ્યો. પછી કહ્યું કે, ફરીથી સ્નાન કરી આવો. તેથી આપશ્રીની આજ્ઞાથી તેઓ ફરી સ્નાન કરવા ગયા ત્યારે જળ સ્વચ્છ રહ્યું. તેથી સૌ આનંદમાં આવી ગયા.

અહીં આપશ્રીએ તીર્થ કરતા મહાપ્રસાદમાં પાવન શક્તિ અધિક છે એમ આપના સ્વજનોને આ દ્રષ્ટાંતથી સમજાવ્યું. પુષ્ટિમાર્ગમાં અન્યાશ્રય અને અસમર્પિત વસ્તુ લેવાથી જીવ દોષિત બને છે તેવી આજ્ઞા છે, તેથી બે વસ્તુથી બચે તો જીવને પ્રભુનો અનન્યાશ્રય સિદ્ધ થાય અને પછી તે જીવ લીલાનો અનુભવ પામે છે.

શરણાગતિ સિદ્ધ કરવાના છ પગથિયા :

- (1) પ્રભુને જે પ્રિય – અનુકૂલ હોય તે કરવું.
- (2) પ્રભુને જે અપ્રિય – પ્રતિકૂલ હોય તે છોડવું.
- (3) પ્રભુ મારી રક્ષા ચોક્કસ કરશે, એવો પ્રભુમાં દઢ વિશ્વાસ રાખવો.
- (4) પ્રભુને પતિ – સ્વામી તરીકે સ્વીકારી, તેમના દાસ બનીને રહેવું.
- (5) પ્રભુને આપણું સર્વ કંઈ સોંપી દેવું,
- (6) દીનતા રાખવી, કોઈ વાતનું અભિમાન કે મદ ન કરવો.

ભક્તિમાર્ગમાં પહેલું પગથિયું શરણાગતિનું છે. બીજું પગથિયું સમર્પણનું છે. શ્રીપૂર્ણપુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ શ્રીનંદનંદન જ છે. તેઓ જ એકમાત્ર મારા સ્વામી છે, રક્ષક છે, આશ્રય સ્થાન છે, આધાર છે. હું તેમનો દાસ છું. તેઓ સર્વ પરિસ્થિતિઓમાં માફ અવશ્ય રક્ષણ કરશે જ એવો તેમનામાં દઢ વિશ્વાસ રાખવો, તેમના અનન્ય બનીને રહેવું – તેમને છોડી અન્ય કોઈનો આશ્રય-અન્યાશ્રય ન કરવો. સદા તેમના કથા શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણમાં તત્પર રહેવું તેનું નામ ‘તદાશ્રય’.

તદાશ્રય થતાં પ્રભુમાં પ્રેમ જાગે છે. પછી આપણું જીવન આપણા માટે ન જીવતાં, પ્રભુના સુખ માટે જીવવા, તેમની સેવા કરવા આપણે તત્પર થઈએ છીએ. સેવામાં સમર્પણ છે. તેનાથી ‘તદીયતા’ – ભગવદીયતા પ્રાપ્ત થાય છે.

આવી તદીયતાની પ્રાપ્તિ થતાં. મૃત્યુબાદઅલૌકિક દેહથી ગોલોક પ્રાપ્ત થાય છે. તેનું નામ કાયમી ભક્તિમાર્ગીય મોક્ષ છે.

માટે વૈષ્ણવ તરીકે આપણે આવો તદાશ્રય કેળવવો અને સેવવો જોઈએ.

વૈષ્ણવોની ચાર અવસ્થા :

શ્રીહરિરાયજીએ વૈષ્ણવની ચાર અવસ્થા બતાવી છે દાસ, સેવક, ભગવદીય અને તાદશી.

(1) દાસ – બ્રહ્મસંબંધલઇ, ગુરુદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા કરે તે દાસ.

(2) સેવક – સેવા કરતાં શ્રીઠાકોરજીમાં જ્યારે સ્નેહ વધે અને સ્નેહપૂર્વક સેવા કરે તે સેવક.

(3) ભગવદીય – શ્રીઠાકોરજી અતિ પ્રસન્ન થઈ, તનુનવત્વનું અને પોતાના છ દિવ્ય ધર્મોનું દાન કરે, તેમને દર્શન આપે, વાતો કરે ત્યારે ભગવદીય.

(4) તાદશી – વ્યસન અવસ્થા સિદ્ધ થયા પછી અંતઃકરણથી શ્રીઠાકોરજી સાથે લીલામાં તત્પર રહે તે તાદશી.

- મદનમોહન પારિખ, મન્ટસૌર

સર્વાત્મભાવ

આપણા પુષ્ટિમાર્ગમાં અન્યાશ્રય અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે. અન્યાશ્રયથી બચવું બહું જ કઠણ છે. જ્યાં સુધી સર્વાત્મભાવ નહીં થાય ત્યાં સુધી અન્યાશ્રયથી નહીં બચી શકીએ. અહંતા મમતા છુટે, અન્ય દેવો-દેવીઓનો આશ્રય અને વિશ્વાસ મટે તો જ સર્વાત્મભાવ ઉત્પન્ન થાય. મનમાં પણ એવું વિચારવું કે મારું કામ આ દેવતાથી કે મંત્રથી કે દેવીથી સિદ્ધ થશે એ પણ અન્યાશ્રય જ છે. પોતાના ઇષ્ટને છોડીને બીજાનો આશ્રય એ જ અન્યાશ્રય. અન્યનો આશ્રય – આવા દેવી દેવતાનો આશ્રય કરીએ તો પ્રભુ ક્યાંથી પ્રસન્ન થાય. માટે આસરો – દઢ વિશ્વાસ એક આપણા શ્રીઠાકોરજીમાં જ રાખવો. શ્રીવલ્લભની કૃપાથી બ્રહ્મસંબંધ થયો અને આપણે પુષ્ટિજીવ બન્યા તો એની જ કૃપા થકી પ્રભુ પૂર્ણ પુરુષોત્તમની સેવા મળી. વૈષ્ણવ બન્યા તો એની જ કૃપા થકી પ્રભુ પણ મળશે, પણ ભરોષો “દઢ ઇન ચરણન કેરો” હોવો જરૂરી છે.

- કમલાબેન આશર

સ્મરણ

- કાન્તિ ર. ગાંધી, અમદાવાદ

“સ્મરણ” શબ્દના અર્થમાં ચમત્કાર એ છે કે જે પદાર્થનો અનુભવ થયો નથી તેનું સ્મરણ થઈ શકે જ નહિ. ‘સ્મરણ’ એટલે ‘સાંભરવું’ , ‘સાંભરવું’ આવું સ્મરણ તો અનુભવેલી બાબતનું જ થઈ શકે છે. આ સ્થળે શંકા થાય કે આપણને ભગવદ્ સ્વરૂપનો અનુભવ નથી, તેમની લીલાનો અનુભવ નથી, તેમના પરિકર સ્વરૂપનો અનુભવ નથી, ત્યારે આ બધાનું સ્મરણ શી રીતે થઈ શકે ?

આ શંકાના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, આપણે આદિમાં શ્રીપ્રભુ પાસે હતા પછી તેમની રમણ (લીલાની) ઇચ્છાએ આપણને પોતાની અળગા કર્યા. તેને અનંતકાળ થઈ ગયો છે. જેથી તે તમામ આપણે ભૂલી ગયા છીએ. આ તમામ અભિપ્રાય આપણા નિવેદન (બ્રહ્મસંબંધ)ના મંત્રમાં છે.

જે પદાર્થનો પૂર્વઅનુભવ થયો હોય તે ભૂલી ગયો હોઈએ તો પણ તેને જો કોઈ સંભારી આપે છે તો તેનું યથાર્થ સ્મરણ થાય છે. તેથી શ્રીમહાપ્રભુજીએ ‘સ્મરણ’ ની આજ્ઞા કરી છે કે,

નિવેદનં તુ સ્મર્ત્યવમ સર્વથા તાદૃશી જનૈ.

નિવેદન ગદ્યમંત્રનો જે અભિપ્રાય છે તેનું તેવા (નિવેદિત) વૈષ્ણવો સાથે અવશ્ય સ્મરણ કરવું જ. નિવેદિત એટલે શ્રીગુરુ દ્વારા જેમણે સમર્પણ કર્યું હોય તેવા વૈષ્ણવ ભગવત્સ્વરૂપ, લીલા વિગેરેનું તાત્પર્ય જાણે છે, માટે તેમના સત્સંગથી તે જાણવું. તે પણ સ્મરણ કહેવાય અને તેનું ચિંતન કરવું તે પણ સ્મરણ કહેવાય.

માનસી સેવામાં ભૌતિક સાધનો દૂર જતા રહે છે. કેવળ ભક્ત અને ભગવાન જ આ

સેવામાં અવચિત્ત રહી જાય છે. તેથી આ સેવા સર્વોત્તમ કહેવામાં આવે છે. પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ આ પ્રમાણેની સેવા કરીને સંપ્રદાય પ્રતિપાદિત મુક્તિ, ગોલોકધામ, અથવા નિત્યલીલામાં પ્રવેશે છે.

પુષ્ટિમાર્ગમાં અન્યાશ્રય બાધક છે

શ્રીકૃષ્ણનું અનન્ય શરણ ધારણ કરનાર, શ્રીકૃષ્ણને વિષે અન્ય દેવને વિષે નહિ, સેવા સ્મરણાદિક કરનાર, શ્રીકૃષ્ણ વિના અન્ય દેવતાઓના ભોગ ન ભોગવનાર એવા અનન્ય ભક્તો પર પ્રભુ સદા અનુગ્રહ કરે છે. અન્યાશ્રય કરનાર જીવ પ્રતિ પ્રભુ ઉદાસીન થઈ જાય છે. પ્રભુ એમ વિચારે છે કે મારામાં શું સામર્થ્ય નથી કે જીવો અન્ય દેવોનો આશ્રય કરે છે ?

શ્રીદામોદરદાસ સંભરવાલાની સ્ત્રીએ એક રંચક અન્યાશ્રય કર્યો તો તેથી તેનો પુત્ર મલેચ્છ થયો.

શ્રીકૃષ્ણનો આશ્રય કરનાર ભક્ત કદાપિ મરણ કરતાં પણ અધિક આપત્તિમાં પણ શ્રીકૃષ્ણ વિના અન્ય દેવાદિકનો આશ્રય કરતો નથી.

માટે વૈષ્ણવે અન્ય દેવને નમસ્કાર ન કરવા, અન્યદેવનો પ્રસાદ પણ ન લેવો, અન્ય દેવના મંદિરે પણ જવું નહિ અને ભગવદીયોનો સંગ કરવો જેથી અન્યાશ્રયથી દૂર રહેવાય.

- મદનમોહન પારીખ, મંદસૌર

ગ્રહો કંઈ નથી કરી શકતા

એકવાર બ્રહ્મસંબંધ લીધા પછી અન્ય દેવી દેવતાઓનો આશ્રય ન કરવો. એથી અન્યાશ્રય થાય છે. આપણે તો આપણા શ્રીવલ્લભમાં – શ્રીઠાકોરજીમાં અનન્યાશ્રય રાખવો. ઘણા લોકો શનિની પનોતીથી ડરે છે. વૈષ્ણવો થયા પછી શનિથી પણ બીવાનું ન હોય. એના જપ દાન કરવાની જરૂર નથી. શનિ તો શ્રીયમુનાજીનો ભાઈ છે. અને

આપણે શ્રીમહારાણીમાંના બાળકો છીએ. તો શું મામા ભાણેજનું બુરું કરે ? તેને દુઃખ આપે ? કદી નહીં. યમરાજા કંઈ ન કરી શકે તો શનિ શું કરી શકે, માટે શ્રીકૃષ્ણના આશ્રિત વૈષ્ણવોને અન્ય દેવી દેવતાઓ પણ કંઈ ન કરી શકે. અનન્યાશ્રય રાખવો જરૂરી છે.

- કમલાબેન આશર

સર્વોત્તમજનું યશોગાન

- ધનશ્યામજી ભીમજી, પ્રેમપરા

પુષ્ટિ સેવા પ્રકારમાં શ્રીઠાકોરજીને ભોગ ધરતી વખતે શ્રીવલ્લભની કાની અપાય છે. કારણ કે, શ્રી ઠાકોરજીને જે સામગ્રી ધરવામાં આવે છે તેમાં શ્રીવલ્લભનો સંબંધ શ્રીવલ્લભની કાની થકી જ થાય છે. અને એ શ્રીવલ્લભના સંબંધવડે જ એ સામગ્રીનો અંગીકાર થાય છે. ખરેખર, પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રીવલ્લભના સંબંધ વગર પુષ્ટિમાર્ગનું કોઈપણ ફળ મળતું જ નથી. કારણ કે, પુષ્ટિ પુરૂષોત્તમ પણ શ્રીવલ્લભને જ વશ છે.

મર્યાદા માર્ગમાં પ્રભુને ધરાવેલ સામગ્રી સાક્ષાત નહિં પણ દ્રષ્ટિથી જ આરોગે છે, જ્યારે પુષ્ટિ પુરૂષોત્તમ તો શ્રીવલ્લભના સંબંધવાળી દરેક સામગ્રી પ્રસન્નતાથી અંગીકાર કરે છે. કારણ કે, પુષ્ટિમાર્ગ એટલે પ્રેમમાર્ગ છે. શુષ્ક (કોરો) જ્ઞાન માર્ગ નથી. શ્રીહરિરાયજી મહાપ્રભુજી પણ કીર્તનમાં કહે છે : “રતિપથ પ્રકટ કરણ કો, પ્રકટે કરૂણાનિધિ શ્રીવલ્લભ ભુતલ.” એટલે શ્રીવલ્લભના સંબંધવાળી બધી જ વસ્તુ શ્રીઠાકોરજીને પ્રિય છે. તેવી જ રીતે શ્રીઠાકોરજીનો અનન્ય આશ્રય રાખનારા વૈષ્ણવો પણ શ્રીઠાકુરજીને અતિ પ્રિય હોવાથી શ્રીગુસાંઈજીએ શ્રીસર્વોત્તમમાં “અંગીકૃતૈવ ગોપીશ વલ્લભીકૃત માનવ” આવું નામ કહે છે. શ્રીવલ્લભ તાપ ભાવત્મક સ્વરૂપ છે. અને એ સ્વરૂપને આશ્રયે જે રહે છે તેનામાં આ ભાવાત્મક સ્વરૂપ બિરાજી રહ્યું હોય છે. આ તાપાત્મક સ્વરૂપ અતૃપ્તતા જ રહે છે. કારણ કે, નિત્ય લીલાસ્થ કોટી કંદર્પથી અધિક લાવણ્ય સૌંદર્ય અને રસાત્મક અનંત સામગ્રીયુક્ત સ્વરૂપના સાક્ષાત્ અનુભવમાં (ભૌતિક, આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક) જેટલા પ્રતિબંધો છે તેનો નાશ કરવા

“શ્રીસર્વોત્તમજી” સમર્થ છે.

અવતાર લીલામાં ભક્તોની અવિદ્યા તામસ પ્રમાણ પ્રકરણ મુજબ ગૌચારણ લીલાથી દૂર કરી (ગૌચારણ એટલે ગાયો નહિં) ઇન્દ્રિયોને આધ્યાત્મિક બનાવીને વિનિયોગ સમયે મન પ્રભુમાં જોડાયેલું રહેવાથી ઇન્દ્રિયો સહિત મન જે આધ્યાત્મિક તત્ત્વરૂપ છે તેની શુદ્ધિ થતાં અવિદ્યા દૂર થયા પછી આધિદૈવિક પ્રતિબંધ શ્રીગિરિરાજ ધારણ કરી દૂર કર્યા, આમ ત્રણ પ્રકારના પ્રતિબંધો દૂર થવાથી મહારાસ સમયે નિત્ય લીલાસ્થ પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપનો શ્રીગોપીજનોને અનુભવ થયો. એવી જ રીતે શ્રીસર્વોત્તમજીનું લીલાચિંતન કરવાથી શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વરૂપાનંદનું દાન કરે છે.

પ્રભુ તરફ સાક્ષાત્ પ્રિતિ થયા પછી વેદની વાત જીવનમાં રહેતી જ નથી. પુષ્ટિસ્થ જીવ વેદની પરવા કરતો જ નથી. કારણ કે, ભગવદરસના આસવનો નશો ચડેલા જીવને જગત પ્રપંચનું કોઈ જ્ઞાન હોતું જ નથી. વેદ કે લોકશુંખલાને તોડીને ભગવદ્ ચરણારવિંદમાં રચ્યો-પચ્યો જ રહે છે. બીજું કશું ભાન રહેતું નથી. આવી સ્થિતિ બહું જ દુર્લભ છે. પણ આ સ્થિતિ તો “પર”ના અનુગ્રહને આધિન છે. એને માટે ભગવદ્સંબંધ અને ભગવદ્ વિચાર, કૃતિ ખૂબ જ આવશ્યક છે. પ્રભુના શ્રીમુખથી જે વેણુનાદ થઈ રહ્યો છે તે જ પુષ્ટિમાર્ગમાં વેદ કે શ્રુતિ ગણાય છે.

અનંત પ્રકારની રસાત્મક લીલાઓ લીલાધામમાં થઈ રહી છે. તે લીલા સંબંધી 108 નામ અને એ નામનું જોડાણ અખંડ નિત્ય લીલાધામની દિવ્ય લીલાઓ સાથે રહેલું છે. ભાગવતાર્થ નિબંધમાં પણ આપશ્રીએ આજ્ઞા કરી છે કે : “ભગવતનામ અવતાર તુલ્ય કામ કરનારું છે.” સર્વોત્તમજી આપણને ફલિત કેમ થાય ? તેનો પ્રકાર શ્રીગુસાંઈજી ફલશ્રુતિના 34 માં શ્લોકમાં જણાવે છે. શ્રીસર્વોત્તમજીનું અનન્ય ભાવથી પઠન કરવાથી દુર્લભ અધર સુધારૂપ સિદ્ધિ નિઃસંદેહ પ્રાપ્ત થાય છે. કારણ કે, નામ અને નામી અભેદ છે.

પુષ્ટિમાર્ગીય તત્ત્વ વિચાર

પુષ્ટિમાર્ગ એટલે રસ-માર્ગ, કલ્યાણ માર્ગ, જગત હિત માર્ગ, સર્વ-સમર્પણ માર્ગ, ત્યાગ-માર્ગ, સંયમ-માર્ગ, સ્નેહ-માર્ગ, સેવા-માર્ગ, અનન્યતાનો-માર્ગ, પ્રેમલક્ષણા-ભક્તિ-માર્ગ, દૈન્ય-માર્ગ, ભાવ-માર્ગ, પુષ્ટિમાર્ગના આ દ્વાદશ અંગ છે.

પુષ્ટિમાર્ગનું ફળ અનુગ્રહ અને ભગવત્કૃપા છે. નિવેદન મંત્ર એ એક હૃદયનો પલટો કરાવનાર તથા જીવનની આખી દ્રષ્ટિ ફેરવનાર અદ્ભૂત કીમીયો છે. અરે ! સંસારના મૃતપ્રાય બનેલા જીવને પ્રભુ પ્રેમનું અમૃતવર્ષણ કરીને સજીવન કરનાર તે સંજીવની ઔષધિ પણ છે. આ મંત્રમાં મુખ્ય બે ભાવનાઓ રહેલી છે. એક સમર્પણની અને બીજી તદીયત્વની. આ બન્ને ભાવનાઓ વેદાદિ પ્રસ્થાન ચતુષ્ટયના સાર રૂપ છે. તમામ શાસ્ત્રોનું દોહન કરીને જીવના ઉદ્ધારને માટે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને જે તત્ત્વ જણાવું તે અગાધ તત્ત્વ નિવેદન મંત્રમાં છે.

ચિત્ત સદાય પ્રભુમાં પરોવવું તેનું નામ સેવા છે. પુષ્ટિમાર્ગ એટલે તંદુરસ્ત અને પુષ્ટ થવાનો માર્ગ છે એમ ઘણા માને છે, પણ તે વિકૃત અર્થ છે, વાસ્તવમાં સિદ્ધાંત જુદો છે. આ માર્ગ તાપ-કલેશનો છે, પ્રેમ માર્ગ છે. પ્રેમમાર્ગની વિશિષ્ટતા તો એ છે કે જ્યાં ભગવાન અને ભક્તના ભેદ મટી જાય છે, બંને પરસ્પર પ્રેમીઓ બની જાય છે. તાપ ભાવના જેટલી ઉગ્ર એટલી મીઠાસ વધારે. શ્રીઠાકોરજીનો તાપ પણ ભક્તોથી અધિક હોય છે. સૂરદાસજીએ કીર્તનમાં ગાયું છે કે “કોક કલા રસ રીત પ્રવિન દોઉ, એક એક તે દોઢે.” જ્યાં સામસામી દેઢી પ્રીત થતી જતી હોય ત્યાં બાકી શું રહે ?

પુષ્ટિમાર્ગની હિનતાનો અનુભવ ખાલી ગ્રંથો વાંચવાથી જ થતો નથી. રસિકોના સંગ શિવાય પરમ સત્ય ન સમજાય. તેમાં પણ સમજવું એ એક વાત છે અને એ પરમ સત્યને ભોગવવું એ બીજી વાત છે. આપણે માયાના જીવો, તેમા કલિયુગનો ઝંઝાવાત એટલે આવા પ્રસંગોને જલદી પચાવી શકીએ નહિ. કદાચ ‘ધર્મ’ સુધી પહોંચી શકાય, પરંતુ ધર્મી સ્વરૂપનો અનુભવ ન થાય ! અનંત ધર્મો પ્રાણેશના કટાક્ષ માત્રમાં પ્રકટ થાય અને લય પામે છે. પ્રેમ માર્ગમાં ધર્મની મેંડ અલગ હોય છે અને તે સ્નેહધર્મને અનુસરીને હોય છે.

સર્વથી અમૂલ્ય વસ્તુ છે મન અને સમય. એ બન્ને સાવચેતીપૂર્વક અહર્નિશ ભગવત્સેવાનાં કાર્યોમાં લગાડી રાખો. પ્રમાદ ન કરો. આળસ અને દીર્ઘ સુત્રથી સમય નકામો જાય છે. ગયેલો સમય પાછો આવતો નથી અને ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મ નિષ્કારણ વેડફાઈ જાય છે. પ્રત્યેક ક્ષણને ભગવાનની સેવાને માટે અને સત્કાર્યમાં જોડી રાખવી. જે ચીજવસ્તુ ભગવાનની સેવામાં આવી તેનો સદઉપયોગ થયો. જે ધન ભગવદ્સેવામાં લાગ્યું તે સાર્થક થયું. જીવનનો જે સમય ભગવદ્ ચિંતનમાં ગયો તે સાર્થક થયો. મનુષ્ય જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ અમૂલ્ય છે. જીવનને ભગવત સ્મરણ અને ભગવત સેવામાં લગાડવાથી મહાન દુર્લભ ભગવતપ્રાપ્તિ થાય છે. જરાપણ ભગવત્ સેવામાં અને સ્મરણમાં પામરતાને પોષાવાનું આપણે છોડી શકતા નથી. ભગવાન જો પ્રમેય બલથી, આપણી કુટિલતા સામે નહિ જોતાં, નિભાવવાની રીતે જ જો ઝકડી રાખે, તો જ આરો આવે તેમ છે. “શ્રીવલ્લભ ભલે બુરે તોઉ તેરે” આમ કહીને બેસી જઈએ ચરનાર્વીન્દમાં, તો જ બચી શકાય. ભાઈ ! માયાના તોફાનો વિકટ છે. ચરનાર્વીન્દમાં પણ સ્થિર ન બેસવા દીએ. મન મક્કમ કરી લેવું સહેલી વાત નથી. ભગવદ્ ભક્તોના સંગ વિના જીવવું એ મહાન જોખમ છે.”

આ પ્રકારના જમાવટવાળી વાતોથી વ્રજદાસજી રોમ રોમથી દ્રવીભૂત બની ગયા. બીજા ભાઈઓ સહુ ભગવદ્ વાર્તામાં ક્યારના આવી ગયા હતા. સહુ આ પ્રસંગમાં ભળી ગયા હતા. નિયમ પૂર્વકની વાર્તામાં આનંદ આવે છે તેનાથી આજે સો ગણો વધુ આનંદ આવ્યો. સહુ ભાઈઓ વ્રજદાસભાઈની કૃપાથી આ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયાનું માની તેઓ તરફથી કંઈને કંઈ પ્રકાર, આવી રીતે ઉપસ્થિત થાય એવી આશાએ દરરોજ વહેલા આવી જવાનો નિર્ણય મનમાં જ કરવા માંડ્યાં. આજની વાર્તા આ પ્રસંગથી જ પુરી કરી આશ્રયનું પદ બોલ્યા :

ભૂલજિન જાય મન અનત મેરો ॥

રહો નિશ દિવસ શ્રીવલ્લભાધીશપદ-

કમલતે લાગ બિન મોલકો ચેરો ॥૧॥

અન્ય સંબંધતે અધિક ડરપત રહોં,
સકલ સાધનહીતે કર નિવેરો ॥
દેહ નિજગેહ યહ લોક પરલોક લોં,
ભજોં સિતલ ચરન છાંડ અરૂંજેરો ॥૨॥
ઇતની માંગત મહારાજ કર જોરકેં,
જેસો હુ તેસો કહાઉં તેરો ॥
“રસિક” સિર કર ધરો ભવદુઃખ પરહરો,
કરો કરૂણા મોહિ, રાખીયેં નેરો ॥૩॥

ખાંચો ન પડે, શ્વાસોશ્વાસની પેટે અસ્ખલિત ભગવત્ સ્મરણ અને સેવા ચાલુ જ રહે,
ભગવાનનું મધુરું સ્મરણ ક્યારેય પણ ન છૂટે અને દરેક કાર્ય ભગવાનમાં વિશ્વાસ રાખી
કરવામાં આવે તો જ જીવન સાર્થક છે. પ્રભુદાસ જલોટા જેમણે દહીંના બદલામાં મુક્તિ
આપી ત્યારે શ્રીગુસાંઈજીએ કહ્યું કે આપી આપીને મુક્તિ આપી તેમાં શું મોટું આપ્યું !
ભક્તિ આપવી હતીને ! આ પ્રસંગ માર્ગની મહત્વતા બતાવે છે.

નારણદાસ દિવાન જેવા રાજસભામાં ગયા છતાં એમનું મન તો શ્રીના શ્રંગારમાં જ હતું.
નારણદાસજી અને બાદશાહ વચ્ચેનો નાતો ખુદાઇ નાતો છે.

આ માર્ગમાં સાવધાની પણ એટલી જ રાખવાની છે. પોતાને ઘેર ઠાકોરજી જે સ્વરૂપે
બીરાજે છે તે સ્વરૂપની સેવા-સ્મરણમાં ખામી આવે તે પુષ્ટિ ધર્મ નહિ. અને ઠાકોરજી
પણ પ્રસન્ન થતાં નથી. નારણદાસ ઉતાવળે શ્રીમહાપ્રભુજીનાં દર્શન કરવા ગયા,
પોતાનું સુખ વિચાર્યું, પોતાના પ્રભુને ઉની ખીર સમર્પી જેથી શ્રીઠાકોરજીના શ્રીહસ્ત
દાઝી ગયા, એટલે શ્રીમહાપ્રભુજી ખીજ્યા.

નારણદાસને શ્રીઠાકોરજીએ કંઈક માગવાની આજ્ઞા કરી ત્યારે તેમણે વિનંતી કરી જ
કૃપાનાથ ! મારી દેહ અશક્ત થઇ ગઇ છે અને આપને શ્રમ પડે છે તેથી આપ આજ્ઞા
કરો તો આપશ્રીને શ્રીમહાપ્રભુજીના ઘેરે પધરાવું. એ રીતે નારણદાસે પોતાના સુખ માટે

કંઈ માગ્યું નથી.... આ રીતે પુષ્ટિભક્તિનાં લક્ષણ નારણદાસે જ બતાવ્યા છે. પોતાના પ્રિયના સુખનો જ વિચાર કરવો એનું નામ જ સાચો સ્નેહ કહેવાય.

દીનકરદાસ શેઠની વાર્તામાં આવે છે જે કાચી સામગ્રી ધરીને તેઓ શ્રીમહાપ્રભુજીની કથા સાંભળવા ગયા ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ ઠપકો દીધો કે કથા સાંભળવા માટે પ્રભુના સુખનો વિચાર ન કરવો એ યોગ્ય નથી. વેળાસર પ્રેમપૂર્વક શ્રીની સેવા કર્યા પછી જ વચનામૃત પાન કરવાનું આપે સુચવ્યું.

મુકુંદદાસ જેવા ભગવદીયનો દેહ અવન્તીકામાં છુટવાથી અવન્તીકાના પાપ દૂર થયા અને તે પુણ્ય ક્ષેત્ર બન્યું. જેમ રૂક્મણીજીથી ગંગાજી પાવન થયા તેમ અવન્તીકા મુકુંદ સજીથી પાવન થઈ એમ શ્રીમુખે સરાહના કરી.

કૃષ્ણદાસે શ્રીનાથજીની ગાયો માટે પોતાનો પ્રાણ અર્પણ કર્યો. કૃષ્ણદાસે તો વૈષ્ણવો ઉપર એવો અનુગ્રહ કર્યો કે જેમના પ્રતાપથી વૈષ્ણવોને હાલ પણ સુતકમાં દર્શન થાય છે. કારણ કૃષ્ણદાસે ગાયો માટે પ્રાણ ત્યાગ કર્યો એટલે કુંભનદાસજીને સુતક આવ્યું. તેમને દર્શનનો આટલો વિરહ ન થયો હોત તો હાલના સુતુકીવૈષ્ણવેને દર્શનનો લાભ ન મળત.

આ તો પુષ્ટિમાર્ગ છે, જેમાં સર્વસ્વનું સમર્પણ બ્રહ્મસંબંધ થતાની સાથે થઈ જાય છે. અહિં તો માથું મુકે તે માલ ખાય એવો સોદો પહલે પગલે જ કરવાનો હોય છે. જેમને સત્યાસત્ય સમજવા માટે ભગવાને બુદ્ધિ આપી હોય અને જેમના પરપરમાનંદરૂપ શ્રીવલ્લભાધીશની કરૂણા હોય તેને શ્રદ્ધા અને વિશુદ્ધ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત હોય છે.

સર્વાર્પણ કર્યા પછી માહાત્મ્યની જરૂર રહેતી નથી. સતિ સ્ત્રીપતિને પરણે પછી તેને પતિના સામર્થ્ય કે માહાત્મ્યની અપેક્ષા રહેતી નથી. તેને તો પોતાનો પતિ સર્વગુણ સંપન્ન દેખાય છે તે તો દિન રાત અને સ્વપ્નમાં પણ સ્વામીના સુખના વિચારમાં જ રહે છે, સેવામાં એકરૂપ થઈ જાય છે.

વ્રજમાં શ્રીઠાકોરજીની લીલા નિત્ય છે :

શ્રીવ્રજદાસ નામના એક વ્રજવાસી ગોકુલની નજીક રાવલ ગામમાં રહેતા હતા. એક દિવસ તેઓ ગોકુલ આવ્યા. તેમણે શ્રીગુસાંઈજીને સેવક થવા વિનંતી કરી.

શ્રીગુસાંઈજીએ તેને નામ મંત્ર આપીને પુછ્યું : ‘તુ રાવલમાં રહીને શું કરે છે ?’

વ્રજદાસે કહ્યું : ‘મહારાજ, હું ગામની ગાયો ચરાવું છું.’

‘બહુ સારું. કોઈ કોઈ દિવસે મારી પાસે આવતો રહેજે.’

‘મહારાજ, હવે આપનો સેવક થયો છું. મારે રોજ આવવું જોઈએ. પણ રોજ આવવાનું તો બનશે નહીં. કોઈ કોઈ દિવસે જરૂર આવીશ.’

એક વખત ફાગણના હોલીખેલના દિવસો હતા. વ્રજદાસ ગાયો ચરાવતો ચરાવતો દુર, ચિંતાહરણ ઘાટ સુધી પહોંચી ગયો. ત્યાં ચારે બાજુ ગાઢ વન હતું. એમાં તે ગાયોની પાછળ ફરતો હતો. અચાનક ત્યાં ગુલાલ વરસ્યો. પછી તો ગુલાલ, અબીર, ચોવાથી આખી ધરતી છવાઈ ગઈ. તેનાં દર્શન કરતો કરતો તે આગળ ગયો. ત્યાં જમીન પર એક રત્નજડિત પિચકારી પડેલી જોઈ.

પિચકારીને દંડવત કરી હાથમાં લીધી. મનમાં વિચાર કર્યો કે શ્રીગુસાંઈજીને સોંપી આવીશ. પછી તેણે ધરતી પરથી થોડો પ્રસાદી ગુલાલ, અબીર લીધો, તેમાં તેના વસ્ત્ર રંગ્યા. ધરતીને દંડવત કરી તે રાવલ આવ્યો.

રાતે તે શ્રીગુસાંઈજીને દંડવત કરવા ગોકુલ ગયો. શ્રીગુસાંઈજીને સર્વ હકીકત કહી. ગુલાલ-અબીરસ, ચોવા-ચંદન જે સાથ લાવ્યો હતો તે બતાવ્યાં. રંગેલા વસ્ત્ર બતાવ્યાં અને રત્નજડિત પિચકારી શ્રીગુસાંઈજીના શ્રીહસ્તમાં આપી.

શ્રીગુસાંઈજીએ આજ્ઞા કરી : ‘વ્રજદાસ, હમણાંને હમણાં અમારી સાથે ચાલ. તે સ્થળે અમને લઈજા.’

શ્રીગુસાંછજી ઘોડે સવાર થયા. આગળ વ્રજદાસ પગે ચાલતા જાય અને પાછળ શ્રીગુસાંછજી ધીમે ધીમે ઘોડા પર જાય. જ્યાં અબીર-ગુલાલ વરસ્યાં હતાં ત્યાં લઇ ગયો. શ્રીગુસાંછજીએ સર્વ લીલાનાં દર્શન કર્યાં. પોતે તે રંગમાં લોટ્યા. થોડાં અબીર, ગુલાલ સાથે લીધાં અને રાત્રે વ્રજદાસને લઇને પાછા ગોકુલ પધાર્યાં. વ્રજદાસને મહાપ્રસાદ લેવડાવ્યો. પોતાની પાસે બેઠકમાં સુવડાવ્યો. સવારે પોતાનો પ્રસાદી કેસરી ઉપરણો, જેને ચોવા લાગ્યો હતો, તે વ્રજદાસને ઓઢાડીને આજ્ઞા કરી, તું રોજ આવતો રહેજે. વનમાં જાય અને આવાં અલૌકિક દર્શન થાય તો મને જાણ કરતો રહેજે.’

માટે વ્રજમાં શ્રીઠાકોરજીની લીલા નિત્ય છે. શ્રીઠાકોરજી જે પરમ ભગવદીય ઉપર કૃપા કરે તેને અલૌકિક લીલાનો અનુભવ અવશ્ય થાય છે.

પુષ્ટિ પ્રભુ હૃદયમાં કેમ પધારતા નથી ?

અવિદ્યાના નીચેના દોષ હોય તો પ્રભુ હૃદયમાં પધારતા નથી.....

કામના આવેશવાળા, ક્રોધવાળા, સંસારમાં આસક્તિવાળા, લોભી, હંમેશા ધન એકઠું કરવા તત્પરવાળા.

કામાદિક વિષયોમાં આવેશ થાય તો આ બાબતમાં શ્રીમહાપ્રભુજી સન્યાસ નિર્ણય ગ્રંથમાં કહે છે. “વિષ્યાક્રાન્ત દેહાનાં નાવેશઃ સર્વથા હરે.” (ઇન્દ્રિયોના વિષયથી ભરપૂર હૃદયમાં સર્વથા પ્રભુનો આવેશ થતો નથી.) આ વચનોથી કામને દુષ્ટ જાણવો. હવે કામાદિક ન હોય પણ હૃદયમાં આવે ત્યાં ભગવાન શ્રી રીતે હૃદયમાં પધારે ? માટે ક્રોધ બાધક છે. આ સંસારમાં લૌકિક કુટુંબી, દેહ સંબંધીતેમજ ઘર વગેરેના ભરણ પોષણમાં આઠે પહોર આસક્ત રહે તો હૃદયમાં ભગવાન ન પધારે. જે લોભથી ભરેલો છે, દ્રવ્યાદિકને માટે વિશ્વાતઘાત ચોરી વગેરે કરે છે. દ્રવ્યને જ પોતાનું સર્વસ્વ જાણ્યું છે. આઠે પહોર ધન મેળવવામાં મન રહે દેહ સંબંધીલોભ રહે. એવાના હૃદયમાં ભગવાન ન રહે. વળી ધનના ઉપાયમાં જે પરાયણ છે, પોતાનો ધર્મ (વૈષ્ણવતા) ધનને માટે જણાવે છે, ધનને માટે અનેક વાર્તા કરે અને આઠે પહોર ધનમાં જ મન રાખે તેના

હૃદયમાં ભગવાન કદી પધારતા નથી.

બુદ્ધિનું રક્ષણ સત્સંગ દ્વારા થાય છે

સર્વની બુદ્ધિનો નાશ કરનાર કલિકાલ જ છે. તેથી બુદ્ધિરૂપી રત્નનું ગુપ્ત રાખી સર્વથી રક્ષણ કરવું. સત્સંગ, શ્રીકૃષ્ણસ્મરણ, શરણાગતિ આ સાધનોથી બુદ્ધિની રક્ષા થાય છે. તેના અભાવમાં બધું વૃથા થઈ જાય છે.

બુદ્ધિ પ્રેરક શ્રીકૃષ્ણનું ચરણકમલ પ્રસન્ન થાઓ, આ વૈષ્ણવોની ગાયત્રી છે.

બુદ્ધિના નાશથી સર્વવસ્તુનો નાશ થાય છે, એમ ગીતાજીમાં પ્રભુએ આજ્ઞા કરી છે અને સતત ભગવદભજન કરનારને પ્રભુ બુદ્ધિ યોગનું દાન કરે છે તેમ પણ સ્પષ્ટ કહેલું છે.

બુદ્ધિનું રક્ષણ કરવા સારૂ સદા શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણ કરવું અને જગતને ભુલી જવું, કારણકે જગતને યાદ કર્યા કરીએ તો પ્રભુનું વિસ્મરણ જ થાય.

આ ભક્તિમાર્ગમાં શ્રીકૃષ્ણ બિરાજતા હોય તે દેશ, સત્સંગના કારણરૂપ સમય, પોતાનું સર્વસ્વ એ સાધન, અભિમાન રહિત કર્તા, શ્રીભગવન્નામ એ મંત્ર, શ્રીકૃષ્ણ સેવા એ કર્મ, એ રીતે આ છ નું સાધન સત્સંગ જ છે.

માટે વૈષ્ણવ બુદ્ધિનું રક્ષણ સત્સંગ દ્વારા જ કરવું જોઈએ.

ભોળાના ભગવાન

એનું નામ લલિતા. અડેલમાં બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં નવ વર્ષની ઉંમરે લગ્ન થયું. પતિ જન્મથી માંદો. 45 વર્ષની ઉંમર થઈ. રોગી પતિ મૃત્યુ પામ્યો. કુટુંબમાં પાછળ કોઈ રહ્યું નહિ. કુટુંબમાં પ્રભુ સિવાય બીજું કોઈ સગું થશે નહિ એમ વિચારી મનને પ્રભુમાં લગાડવા અડેલમાં બિરાજતા શ્રીમહાપ્રભુજી પાસે આવી.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ તેને બ્રહ્મસંબંધ આપી શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજીનું સ્વરૂપ પધરાવી આપ્યું. બાઈએ કહ્યું શ્રીઠાકોરજીની બાળભાવે સેવા કરીશ અને મારી જિંદગીના દિવસો

આનંદમાં વિતાવીશ. લતિતા નિષ્કપટ અને ભોળી હતી. તેની સ્થિતિ ઘણી ગરીબ હતી, છતાં પ્રેમથી સેવા કરતી. ઘરમાં બધાં વાસણ માટીનાં હતાં. આચાર-વિચારની તેને ઝાઝી સમજ ન હતી. છતાં શ્રીઠાકોરજી તેના બાળક હોય તેવા પુત્રભાવથી તેમની પ્રેમપૂર્વક સેવા કરતી.

અડેલમાં વસતા વૈષ્ણવો અંદર-અંદર ચર્ચા કરતા, ‘આ બાઈને ત્યાં ધાતુના વાસણ નથી, શ્રીઠાકોરજીને લાયક ઘર નથી, આચાર-વિચારની સમજણ નથી, તેને ત્યાં શ્રીઠાકોરજીને કેવળ પરિશ્રમ છે.’

શ્રીમહાપ્રભુજીને આ વાત જાણી વૈષ્ણવોને આજ્ઞા કરી : “વૈષ્ણવો, મર્યાદામાર્ગમાં પૂજનો પ્રકાર શાસ્ત્રોનો નિયમ પ્રમાણેનો છે. તે નિયમો મુજબ પૂજા કરનારને તેનું ફળ મળે છે; પણ પુષ્ટિમાર્ગનો સેવાપ્રકાર પ્રેમનો પ્રકાર છે. તેમાં નિયમોનું મહત્વ નથી. સેવા કરનારનો આચાર, તેની ક્રિયા, તેની પાસેનું દ્રવ્ય, સાધન-સામગ્રી વગેરેથી શ્રીઠાકોરજી કદી પ્રસન્ન થતા નથી. શ્રીઠાકોરજી પાસે તો આ બધું છે જ. જીવ ઠાકોરજીને શું આપી શકે ? શ્રીઠાકોરજી તો કેવળ સેવકના શુદ્ધ પ્રેમથી પ્રસન્ન થાય છે.”

શ્રીસર્વોત્તમજીની ભાવના :

શ્રીપ્રભુચરણે શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં શ્રીઆચાર્યચરણ શ્રીમહાપ્રભુજીનાં 108 નામ કહ્યાં છે. આ બધા નામ અલૌકિક સ્વરૂપાત્મક છે. એ દરેક નામ ખાસ સ્વરૂપાત્મક હોઈ જે ભક્તની એ નામોમાં મુગ્ધતા હોય છે તેને એ સર્વસ્વરૂપે શ્રીમહાપ્રભુ જી સ્વાનુભાવ આપે છે. પુષ્ટિ લીલા નિત્ય છે એટલે શ્રી મહાપ્રભુજી પણ નિત્ય છે. એથી સર્વોત્તમનો પાઠ કરનારાએ એમ જ જાણવું કે શ્રીવલ્લભ મારી સામે સાક્ષાત બિરાજ્યા છે. મારા ચક્ષુ લૌકિક છે તેથી દર્શન થતાં નથી, તેથી આ સ્વરૂપના અનુભવ માટે હું આપશ્રીના સાન્નિધાનમાં આ મંત્ર જપું છું. મંત્ર જ્યારે ભક્ત જપે છે ત્યારે તે મંત્ર એટલે દરેક નામ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. ને સ્વરૂપ ધારણ કરી એ મંત્ર સાનિધ્યમાં બિરાજતા શ્રીમહાપ્રભુજીને વિનંતી કરે છે. જેમ કે જીવ જ્યારે આનંદ નામ જપે ત્યારે આ નામ સ્વરૂપ ધારણ કરી શ્રીમહાપ્રભુજીને વિનંતી કરે છે કે આ જીવ આપને યાદ કરે છે.

આપને આનંદાત્મક કહે છે, તો આપ કૃપા કરી એ ભક્તને આનંદસ્વરૂપે દર્શન આપો.

જો જપમાં ભાવ અને શુદ્ધ પ્રેમ ન હોય તો શ્રીમહાપ્રભુજી પેલા સ્વરૂપાત્મક બનીને સ્તુતિ કરનાર મંત્રને પ્રેરણા કરે છે કે હજી એના જપમાં ખામી છે. હજી એમે મારામાં આસક્તિ થઈ નથી. માટે આસક્તિ થશે ત્યારે અનુભવ થશે.

જ્યારથી વ્યક્તિ સર્વોત્તમનો જાપ કરે છે પાઠ કરે છે ત્યારથી તેનામાં ધીમે ધીમે વિદ્યુતની જેમ અલૌકિકતાનો પ્રવેશ થાય છે અને જે પ્રમાણમાં જપ થાય તે પ્રમાણમાં ફલાત્મક તો છે. વારંવાર કોઈને સંદેશો મોકલવાથી ક્યારેક એ વ્યક્તિ મળવા આવશે. એ જ પ્રકારે આપણે આપણી આત્માના અલૌકિક સંબંધી શ્રીમહાપ્રભુજીને જપરૂપે સંદેશો મોકલ મોકલ કરીએ તો આપશ્રી કૃપા કરી સ્વાનુભાવ આપ્યા વગર રહે જ નહીં. શ્રીમહાપ્રભુજીના એક એક નામ મંત્ર છે અને એમાં પણ જે નામ પર જેની પ્રીતિ હોય તે મંત્ર (નામ) સ્વરૂપાત્મક બની ફળદ્રુપ બને છે. અને શ્રીમહાપ્રભુજીનો સ્વાનુભાવ જલ્દી થાય છે.

શ્રીસર્વોત્તમજી મહાન છે. તેના ઋષિ શ્રીગુણસાંઈજી છે એટલે તેનો જાપ કરતાં આપણી જીભ પર શ્રીગુણસાંઈજી બિરાજીને જપતા હોય એવો ભાવ પણ કરી શકાય છે. આપણે એ જ વિચારવું કે મારા જેવા પામર દુષ્ટ જીવમાં શું સામર્થ્ય છે કે સર્વોત્તમજીનો જાપ કરી શકે ! જીવ સ્વભાવતઃ દુષ્ટ છે. એટલે આનો અધિકાર તો માત્ર એક પરમકૃપાળુ શ્રીગુણસાંઈજીને જ છે તેથી તે મને નિમિત્ત બનાવી મારા કલ્યાણ માટે મારા દ્વારા જપ કરાવે છે. આમ દીનતાથી જાપ કરવો. આમાં શ્રીગુણસાંઈજીનું પણ સ્મરણ રહે. જો એ જપ હૃદયારૂઢ થાય તો પણ એમ જ સમજવું : શ્રીગુણસાંઈજી મારા હૃદયમાં બિરાજી જે સંયોગાત્મક પૂર્ણપુરુષોત્તમ છે તે જ જાપ્યા કરે છે.

પુષ્ટિમાર્ગનું રહસ્ય સમજવા માટે અને ફળ માટે શ્રીસર્વોત્તમજીનું ધ્યાન, સ્મરણ, જાપ, મનન અને પાઠ કરવા આવશ્યક છે.

પુષ્ટિમાર્ગનું ફળ

જેઓ સાધન દશામાં છે અને સદા સેવામાં અનુરક્ત રહે છે તેવા સૌ વૈષ્ણવોને ક્યારેક ને ક્યારેક પ્રશ્ન ઊઠતો હોય છે કે, આ પ્રક્રિયાનું ફળ શું ? શ્રીગુંસાઇજીના ચતુર્થ લાલજી શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ આ પ્રશ્નનું સુંદર સમાધાન (તરંગ-11, શ્રીગોકુલેશ વાક્સુધામાં) આપે છે.

જે સંપ્રદાયને આપણે અનુસરીએ છીએ તે (પુષ્ટિ) માર્ગ છે, અંતિમ ધ્યેય-ફળ નથી. ક્યાં પહોંચવાનો તે માર્ગ છે ? પ્રભુની અસીમ કૃપાને પહોંચવાનો તે અસીમ માર્ગ છે. જે માર્ગનો અંત જ ન હોય તે કહેવાય અસીમ માર્ગ. તો શું ? પુષ્ટિમાર્ગમાં ચાલચાલ જ કરવાનું ? હા, ચાલચાલ કરવું તે જ તો ફળ છે ! જેમણે સુંદર સ્વાસ્થ્ય રાખવું છે તે કસરત સ્વરૂપે નિત્ય સવારે ચાલવાનું રાખે છે. જ્યારથી ચાલવાનું ચૂકે ત્યારથી અસ્વસ્થતા શરૂ થાય. પુષ્ટિમાર્ગમાં અસ્વસ્થતા એટલે ચિત્તનું પ્રભુ સિવાયના વિષયોમાં અહીં-તહીં ભટકવું, જીવના બધાં જ કાર્યો પ્રભુમય બનાવવા તેનું નામ સ્વસ્થતા અર્થાત્ નિરોધ.

શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ નિજસેવક શ્રીકલ્યાણ ભટ્ટને આજ્ઞા કરે છે કે, પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ પ્રારંભ નામ-સ્મરણથી કરતો હોય તો નામ-સ્મરણને કારણે જેટલો સમય ભગવાનની તેને સ્મૃતિ રહી તે સ્મૃતિનો સમય તે જ તેનું ફળ, સ્મરણ કરતાં-કરતાં ભગવદ્ભુખારવિંદના દર્શનની ઝલક પણ બે પણ માટે જે દિવસે રહે તે દિવસે તેટલું ફળ. તેમ કરતાં-કરતાં જે દિવસે તેને પ્રભુની સેવા કરવાની ઇચ્છા થઈ તે દિવસે પ્રભુની ઝલક થવી તે સાધન અને સેવા કરવાની ઇચ્છા થવી તે ફળ. સેવા કરવા માટે પૂ.પાદ્ ગો. બાળકને વિનંતી કરે અને પૂજ્યપાદ્ શ્રી....ની કૃપાથી પ્રભુને સ્વગૃહે પધરાવી લાવે તે દિવસે વિનંતી કરવી તે સાધન અને પ્રભુને ઘરમાં પધરાવ્યા તે ફળ. આગળ વધતાં, ભાવપૂર્ણ સેવાક્રમ જે બને તે સાધન અને પ્રભુ પ્રસન્ન વદને કાંઈક માંગી લે તે ફળ.

આમ ક્રમશઃ પ્રભુનું નિત્ય કાંઈક માંગવું તે સાધન અને કો'ક દિવસ સ્વચ્છાએ પ્રભુ આપણને કંઈક આપે તે ફળ. પ્રસંગોપાત્ આપવાના બદલે પ્રત્યેક કાર્યમાં પ્રભુ આપણાં

સંગની ઇચ્છા કરે તો આપણે પ્રભુને સાનુકૂળ થવું તે સાધન અને (શ્રીગજજનધાવન માટે પ્રભુ જેમ કરતા તેમ) પ્રભુ આપણાં વગર ન રહે તે ફળ. ક્યારેક વ્યુત્ક્રમ પણ થાય, અર્થાત્ સેવા માત્ર ક્રિયારૂપ બને અને તેને લીધે અનોસરમાં વિરહાગ્નિ પ્રગટે ત્યારે સેવા તે સાધન અને વિરહાગ્નિ તે ફળ. આમ પુષ્ટિજીવ માટે નિત્ય નવીન સાધન વડે નવીન ફળ બને તેનું જ નામ અનુગ્રહ. માટે તો પુષ્ટિમાર્ગ એ અનંત માર્ગ છે કે, જેમાં આજે ફળ ભાસે તે આવતીકાલનો માર્ગ છે જે અનંત ફળ પણ છે.

પુષ્ટિ પોષણં તદ્ અનુગ્રહ

શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે : “પુષ્ટિ પોષણં તદ્ અનુગ્રહ.” એટલે કે, ભગવાનની કૃપાથી પુષ્ટ થવું એ પુષ્ટિ.

જ્યાં સાધન દ્વારા નહિ, પરંતુ કૃપા દ્વારા પ્રભુની પ્રાપ્તિ થાય એને કહે છે ‘પુષ્ટિમાર્ગ.’ પુષ્ટિમાર્ગ નિઃસાધન જીવોનો માર્ગ છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રીઠાકોરજી ક્યારે કૃપા કરશે એ કહેવાય નહીં.

જ્યારે આપણાંથી ખોટું કામ થાય ત્યારે મનમાં પશ્ચાતાપ કરીએ, પછી પ્રાયશ્ચિત્ત કરીએ કે જીવનમાં બીજીવાર હું આવું કામ નહીં કરું. કર્મમાર્ગમાં પાપ ધોવાના બે રસ્તા છે, પ્રાયશ્ચિત્ત અને પશ્ચાતાપ.

જ્ઞાનમાર્ગમાં જ્ઞાન દ્વારા પાપનો નાશ થાય છે, પણ ભક્તિમાર્ગમાં શ્રીઠાકોરજીનું નામ-સ્મરણ કરવાથી જ પાપનો નાશ થઈ જાય છે. અંત સમયે અજામિલ નારાયણનું નામ લેવાથી જ એના સર્વે પાપનો નાશ થઈ વૈકુંઠ ગયા હતા. કલિયુગમાં નામ-સ્મરણ અને પ્રભુની સેવા કરવાથી જ આપણાં સારા દોષ, પાપ દૂર થઈ જાય છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી ‘કૃષ્ણાશ્રય’ ગ્રંથમાં ઉપદેશ આપે છે કે :

અજામિલાદિ દોષાણાં નાશકોડનુભવે સ્થિતઃ ।

જ્ઞાપિતામ્બિલ મહાત્મ્યઃ કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥

કલિયુગમાં પણ એક ગુણ છે : કેવલ પ્રભુનું નામ, જપ, સ્મરણ અને સેવાથી જ જીવનાં બધાં દોષ દૂર થઈ જાય છે. શ્રીમહાપ્રભુજી ઉપદેશ કરે છે કે :

સર્વદા સર્વભાવેન ભજનીયો વ્રજાધિપઃ ।

સ્વસ્થાય મેવ ધર્મોહિ નાન્યઃ ક્વાપિ કદાચન ॥૧॥

શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રાગટ્ય વાણી દ્વારા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે થયું છે. વૈષ્ણવોનો સાચો ધર્મ શ્રીઠાકોરજીની સેવા, નામ-સ્મરણ અને કીર્તન જ છે. માટે વાણી દ્વારા પ્રભુનું નામ, આપણાં સેવ્ય સ્વરૂપ શ્રીઠાકોરજીની સેવા અને પ્રભુ ગુણગાન હમેશાં કરવું જોઈએ. જેનાથી શ્રીઠાકોરજીની કૃપા પ્રાપ્ત થાય અને પ્રભુ સાનુભાવતા જતાવે.

પ્રશ્નોત્તર

નોંધ :- મહાનુભાવ ભગવદ્ ભક્તોના પત્રોમાં વિચારાયેલા પ્રશ્નો અને તેના જવાબનો સારભાગ આ નીચે આપવામાં આવ્યો છે. ભગવદીયોનો પત્રવ્યવહાર સ્થિતિ હજુ પણ ભૂ તલમાં હોવાનું મનાય છે માની શકાય તેમ છે રસિકોનો નિર્વાહ રસરીતથી થઈ રહેલો દર્શવાયું છે – સંપાદક

પ્રશ્ન : ભાવ એટલે શું ? (ભાવનું સ્વરૂપ શું)

જવાબ : ભાવ એટલે ભગવદ્ વિષયક સ્નેહ. તેથી એમ સમજાય છે કે ભગવાન શિવાય (અતિરિક્ત) સર્વમાં સ્નેહનું તિરોધાન. કેવળ ભગવાન પ્રત્યેનો સ્નેહ તે ભાવ. શ્રીનંદદાસજીએ પંચમંજરીમાં કહ્યું છે. “ભાવ બઢ્યો કબ જાનીયે સોઇ, અવર વસ્તુ કી ઠોર ન હોઇ.” અને સ્નેહ એટલે કેવળ મનની લાગણી. તેમાં કેવળ સ્નેહીનાં જ સુખો પચાર હોય, પોતાનાં નહિ. નિષ્કામ તત્સુખ ભાવના રૂપ હૃદયની લાગણીઓનો સંગ્રહ, તેનું નામ ભાવ. ભાવનું બીજું સ્વરૂપ ‘હિલગ’ આ હિલગ શબ્દથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે, તે આ પદના વિલાસથી જાણવું. “હિલગ પેંઠમેં સબે બિકાની, તબ ત્રિભંગી વર પાયો.” અથવા ભાવનું સ્વરૂપ ભાવો ભાવનીય સિદ્ધ શ્લોકથી સમજવું. અથવા વેણુગીતના

સુબોધિનીજીમાં પણ ભાવ તે પ્રમાણ પ્રકરણની લીલાથી પ્રેમ રૂપ થયો. પ્રમેય પ્રકરણની લીલાથી વેણુગીતમાં આસક્તિ રૂપ અને સાધન પ્રકરણ, ચિર હરણ, ગોવર્ધન લીલામાં વ્યસન રૂપ થયો. જ્યારે ભાવ વ્યસનરૂપ થાય ત્યારે ફલની પ્રાપ્તિ થાય. તે ફલદાન કરવા વેણુનાદથી સર્વાત્મ ભાવનું દાન થયું, અને ત્યારે લોક-વેદનો ત્યાગ કરી વ્રજભક્તો પ્રભુ પાસે પધાર્યા.

રાસમાં ભાવાત્મક સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થઈ, તે ભાવથી જ ભાવાત્મક સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થઈ તેથી સ્વામિની ગૂઢ ભાવ (સ્ત્રી ગૂઢ ભાવ તેજ શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ. તે સ્વરૂપનો વિલાસ શ્રીહરિરાયજીએ વેણુગીતની સુબોધિનીજીમાં લખેલ છે. વિશેષ જીજ્ઞાસા હોય તો તેમાંથી વિલાસ કરજો.)તેથી જ આપનું નામ ‘રાસ-સ્ત્રીભાવ પૂરિતવિગ્રહ’ છે.

આપશ્રીનું મુખારવિંદ ભક્તના ભાવના દર્પણરૂપ છે. એટલે જ્યારે ભક્ત-જન આપના શ્રીમુખારવિંદનાં દર્શન કરે એટલે ભાવદાન થાય. પછી તે ભાવનો ભક્ત દ્વારા વિલાસ કરે છે તેથી તે ભાવથી પરિપૂર્ણ સર્વાંગ છે. આ ક્રમ નિત્યલીલાનો છે. બાકી ભાવનો વિલાસ તો અગાધ છે. તે કંઈ લખવામાં આવી શકે નહિ. પદ્મનાભદાસજીનાં પદમાં છે : “ઇન ઘાતનમેં પાઈ” ઘાત એટલે દાવ. વળી આગળ કહે છે કે, “ભાવન કે ગ્રહ કીયે, ભાવન કે પેંડે કીયે, ઠોર ઠોર ભાવસ્થલી, ભાવ લપટાયી.” (એટલે ભાવમય થયા) તેથી પુષ્ટિમાર્ગ એટલે ભાવાત્મક માર્ગ, ભાવાત્મક સ્વરૂપ, ભાવાત્મક સેવા અને ભાવાત્મક ક્રિયા પુષ્ટિનો સંપૂર્ણવિલાસ કેવળ ભાવરૂપ જ સમજવો. તેથી શ્રીહરિરાય પ્રભુએ ભાવને જ નિધિરૂપ બતાવેલ છે. નિધિની રક્ષા કરજો. જે કંઈ પુષ્ટિમાં છે તે ‘ભાવ’ જ છે.

પ્રશ્ન – વાસવાડાના ગોપાલદાસજીને તેમની ઇચ્છાવિના પ્રમેય બળથી શરણે લીધા, એ કેમ ?

જવાબ :- પુષ્ટિ નામ અનુગ્રહ છે. શ્રીમહાપ્રભુજીનું ભૂતલપ્રાકટ્ય એજ અનુગ્રહરૂપ છે. પ્રમેય બળ જ દશ્યમાન થાય છે. ફલહી સ્વયં ફલદાન કરવા પધાર્યા. માશુક જ આશક

રૂપ થયા નહિ તો શરણે જવું એ આશકનું કામ છે.

શરણે આવ્યા પહેલાં જ કોટિકંદર્પ લાવણ્ય રૂપનાં દર્શન આપશ્રી દેતા, ત્યાં શું સમજવું ? તો પછી આપ જ સ્વયં કૃપા કરી શરણે લે તો તેમાં શું શંકા થાય છે. ? ચોરાશી વૈષ્ણવ એ તો આપનો સમાજ છે ખુદ શ્રીસ્વામિનીજી અંતરંગ સખીને વશ રહે છે. તો અહિં શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વેચ્છાથી શરણે લે તો તેમાં શું અયુક્ત ? આશક આશક જ રહે તે મર્યાદા. માશુક આશક થઈ જાય તે પુષ્ટિ. માનમાં પ્રભુ સ્વામિ થઈને પ્યારીજીને મનાવે છે. એ શું ? પુષ્ટિનો વિલાસ જ અનિર્વચનીય છે.

પ્રશ્ન – કુંજ, નિકુંજ, નવનિકુંજ તેનો તારતમ્ય શી રીતે ?

જવાબ –કુંજ એટલે બગીચો,(વૃંદાવન), તેમાં વિલાસ કરવાના મહેલ તે નિકુંજ. નવનિકુંજ એટલે તે મહેલમાં ઉદીપન રૂપ કુંજ તથા નિકુંજ. આલંબન વિલાસમાં સ્વામિની-ગણ સ્વરૂપ જ નવનિકુંજ રૂપ છે. આશય, નવનિકુંજમાં કુંજ, નિકુંજ બંનેનો સમાવેશ થાય છે. ઉદીપન – આલંબનમાં સ્વજાતિગણ નવનિકુંજ રૂપ છે. “કુંજ-કુંજ જુલાય, જુલાવત.” હિંદોરા અનેક ભક્તોની કુંજમાં પ્રભુ ઝુલે છે. તે કુંજ એટલે વૃંદાવન તેમાં ઉદીપન રૂપ નવ પલ્લવિત વૃક્ષલતા, તેમાં અનેક પક્ષીગણના મધુર શબ્દ, મયુરના નૃત્ય, તેમાં પ્રભુ પ્રત્યેક કુંજમાં હિંદોરા જુલે છે આ થયું કુંજનું સ્વરૂપ.

“નિકુંજ વૈભવ દામોદરદાસ” એ શ્રી પદ્માનાભદાસજીના પદ પ્રમાણે નિકુંજ એટલે રમણ વિલાસ કરવાનાં મહેલ. તેથી નિકુંજને વૈભવ કહ્યો. તેમાં શૃંગારનું સાહિત્ય આરોગવાની અનેક પ્રકારની સામગ્રી, રમણ વિલાસ માટે શૈયા આદિરચના એ બધાં રમણોપયોગી વૈભવ જેમાં છે તે નિકુંજ.

“નવનિકુંજ લીલારસ પુરીત, શ્રીવલ્લભ તન મન મોરે,” એ પદમાં ઉદીપન-કુંજ નિકુંજનું વિશેષતા છે. નવનિકુંજ એટલે આલંબન રૂપ, તથા બીજો ભાવ નવનિકુંજ સ્વામિનીગણ, તેથી કહ્યું ‘નવનિકુંજ લીલા રસ પુરિત.’ ઉભય પ્રકારમાં લીલા રસ પૂર્ણ

કરીને ભક્ત દ્વારા વિલાસ કરીને પુરીત થયાં. આ ત્રણે શબ્દના ભાવનું પ્રમાણ ત્રણ પદથી આપેલ છે.

પ્રશ્ન – કૃષ્ણદાસજીની આસક્તિ તેના ગુરૂમાં રહી તેનું કારણ શું ?

જવાબ :-કૃષ્ણદાસની આસક્તિ તેના ગુરૂમાં રહી તે સમજ ભુલ ભરેલી છે. સાક્ષાત શ્રીમહાપ્રભુજી સાથે ઉચ્ચ કોટિના વિલાસ કરનારની આસક્તિ તેના ગુરૂમાં ન સંભવે.

ત્રણેય વસ્તુ દરેક વખતે નથી માગી, એક એક વસ્તુ માગી છે. મુરમુરા પ્રસંગમાં અર્ધ રાત્રિ સમયે મુરમુરાલાલીને આરોગાવ્યા, તે સમયનો વિલાસ અનિર્વચનીય છે. આ સામર્થ્ય અને ભાવનું દાન હોય તો જ થઈ શકે. એ સમયે આપે આજ્ઞા કરી, માગો ! ત્યારે કૃષ્ણદાસજી શું માંગે ? જ્યાં પ્રભુ પ્રસન્ન થયા ! પરંતુ ગુરૂનો ઉપકાર યાદ આવ્યો. જ્યારે આપનું પ્રાકટ્ય થયું એ સમયે ગુરૂએ કહેલ કે, આ સમયે સાક્ષાત પૂર્ણ પુરુષોત્તમનું પ્રાકટ્ય થયું. તે સાંભળીને કૃષ્ણદાસજી ત્યાંથી ચાલી નિકળ્યા અને શ્રીવલ્લભ પાસે ઉપવિત સમયે પહોંચ્યા. જ્યારે આપે માગવાની આજ્ઞા કરી, ત્યારે તેને થયું કે ગુરૂને લીલાની પ્રાપ્તિ થાય તો સારું. તેથી માગ્યું કે ગુરૂને ઘેર પધારો. આપે ના કહી. કારણકે તેના ગુરૂને મોક્ષનો જ અધિકાર હતો. તેથી પ્રભુએ કરેલ વરણને પોતે ન ફેરવે, પરંતુ ભક્ત ફેરવી દીધે. એ કારણે જ પોતે ગુરૂને ત્યાં ગયા ને ત્યાં જઈ તે કાર્ય કરી આવ્યા. જેમ કે કૃષ્ણદાસ અધિકારીએ વેસ્યાને લીલામાં પહોંચાડી, ચાચાજીએ રજપુતની બેટીને પહોંચાડી. તેમજ મેઘનજીમાં પણ એ સામર્થ્ય હતું. વિનંતી કરવાનું કારણ તો આપનું સાનિધ્ય હતું. તેથી સ્વામિની આજ્ઞા વિના કાર્ય ન કર્યું. કૃષ્ણદાસ અધિકારીજી તથા ચાચાજીના કાર્યમાં તે સમયે શ્રીગુસાંઈજી પાસે ન હતા તેથી સ્વયં કાર્ય કર્યું.

પ્રશ્ન – રેડા ઉદંબરને લીલાનાં દર્શન પછી દેશમાં જવાની અને સંસારમાં પડવાની આજ્ઞા કેમ કરી ?

જવાબ :-ઉપરના વિષયમાં સમજવાનું કે, તેને રમણરેતીમાં દર્શન થયા. શ્રીઠાકોરજીએ પ્રસાદી માલા આપી. એવો સાક્ષાત અનુભવ થયા પછી શ્રીગુસાંઈજીએ દેશમાં જવાની આજ્ઞા કરી. તેમાં બે કારણ હતા. એક પ્રભુની ઇચ્છા અને બીજું તેની સ્ત્રી દેવી જીવ હતી અને તેનું કાર્ય રેડાજી મારફત જ થવાનું હતું. જો રેડાજી દેશમાં ન જાય અને વિવાહ ન કરે તો આ કાર્ય કેમ સિદ્ધ થાય ? વિવાહનું કાર્ય પણ આપે જ સિદ્ધ કરેલું રેડાજીનો વિવાહ માટે શો ઉદ્યમ હતો ? શ્રીગુસાંઈજીની પ્રેરણાએ જ એ બધું થયું છે. જેનાથી જ કાર્ય કરાવવું હોય તેના દ્વારા તે કાર્ય કરાવે છે. આમાં પ્રભુની ઇચ્છા જ કારણભૂત છે અથવા ભગવદ્ દર્શન થયા તે સંયોગ અવસ્થાનું દાન છે. પછી વિપ્રયોગનું દાન કરવાની ઇચ્છાથી દેશ મોકલ્યા, અને સ્ત્રીનું કાર્ય પણ સિદ્ધ કરાવ્યું. ફરી પાછા ગોકુલ આવ્યા અને થોડા જ સમયમાં ફરીને દર્શન થયાં. એટલે તેમાં કંઈ શંકા રહેતી નથી.

પ્રશ્ન – પ્રભુને સેવા સમયમાં અવેર ન કરવી તેમાં શું કારણ હશે ?

જવાબ :-ભગવદ્ સેવાની રીત વાત્સલ્ય પ્રચૂર હોય છે તેવો સમય જોઈને શ્રીને જગાડવા કે મંગળા પછી શૃંગાર, શૃંગાર થાય કે તરત જ રાજભોગ આવે જેમાં પ્રભુને જરાપણ ઢીલ થાય તો તેને સહન ન થાય. તેથી બાળકને પ્રસન્ન રાખવા એ હાથમાં પારો સ્થીર રાખવા જેટલું મુશ્કેલ કામ છે. માટે અવેર ન થવી જોઈએ. બીજું કારણ આપણી સેવા પ્રભુ શ્રીમહાપ્રભુજીની કાનીથી અંગીકાર કરે છે. અનોસરમાં વ્રજભક્તો સેવા કરે છે. અને તેથી જ અનોસર થાય છે. વ્રજ ભક્તોને પ્રભુની સેવા માટે તાપ થાય છે જે પ્રભુની સેવાનો ક્યારે અવસર મળે. માટે તે ભક્તના તાપને લીધે પ્રભુને પણ તેની સેવા અંગીકાર કરવાની ઉતાવળ હોય, તેથી પ્રભુ સેવાના કામમાં અવેર ન કરવી.

જેમ કે નંદાલયમાં વ્રજભક્તો શૃંગાર સુધીની સેવા કરીને જાય છે. પ્રભુ ગોચારણ મિષે વનસ્થ ભક્તોના મનોરથ પૂરણાર્થે પધારે છે, ત્યાં તે ભક્તોને પણ પ્રભુ દર્શનના વિરહ થાય છે. તેથી છાક આરોગીને તુરત શ્રીગિરિરાજજીની મધ્ય પધારી, ભક્ત મનોરથ પૂર્ણ કરી ત્યાંજ પોઢે છે. વ્રજભક્તોને વ્રજમાં મહા વિપ્રયોગ થાય છે. તેના મનોરથ

પૂરણાર્થ પાછા સાયકાળે વ્રજ વિષે પધારે છે. નંદાલયમાં શયનભોગ આરોગે છે. તે પણ ઘણી ત્વરાથી, બીરી પણ શ્રીહસ્તમાં લઇ પધારે છે.(સુગંધ બીરી કર ધરી.) વ્રજસ્થ ભક્તોને પણ વિરહ થાય છે. તેથી તેમના સર્વના મનોરથો રાત્રી વિશે પૂર્ણ કરે છે. “સકલ વ્રજમાં પોઢીયા, કરે વિવિધ રસ સુખ દાનજી.” સકલ વૃજમાં ગૃહગૃહ પ્રતિ પધારી મનોરથ પૂર્ણ કરે છે. આ પ્રસંગો સહસ્રી ભાવનામાં સારી રીતે દર્શાવેલા છે.

પ્રશ્ન – શ્રીગિરિરાજનું પૂજન કરીને અન્નકુટ ભોગ સેવ્ય સ્વરૂપને આવે છે તેનું શું કારણ ?

જવાબ :-સારસ્વત કલ્પમાં પણ પૂજન તો શ્રીગિરિરાજજીનું કરાવ્યું, કુનવારો ભોગ પણ ત્યાં જ આવ્યો, અન્નકુટનો ભોગ પણ ત્યાં જ સાજેલો, પણ તેનું ભોજન તો પ્રભુ બીજું સ્વરૂપ ધારણ કરી આરોગ્યા. “સહસ્ર ભુજા ઉર ધરે, કરે ભોજન અધિકાઇ. નખ-શિખલો અનુહાર માનો દુસરો કન્હાઇ.” પૂજાના સમયનું સ્વરૂપ ‘યજ્ઞકર્તા.’ જ્યારે આરોગવાળું સ્વરૂપ તે ‘યજ્ઞભોક્તા.’ એટલે યજ્ઞકર્તા, યજ્ઞભોક્તા એક જ સ્વરૂપ છે. એ જ ક્રમથી અહિં પણ શ્રીગિરિરાજજીના સ્વરૂપનું પૂજન કરી ભોગ સેવ્ય સ્વરૂપને આવે છે. એમાં દ્વિધા ને શંકા નથી. સારસ્વત કલ્પની પ્રણાલિકા પ્રમાણે અહિં પણ પૂજા શ્રી ગિરિરાજજીની થાય છે, અને અન્નકુટ ભોગ સેવ્ય સ્વરૂપ આરોગે છે.

પ્રશ્ન :- શ્રીસ્વામિનીજીને આરોગાવવાનો પ્રભુને મનોરથ થયો. પણ આરોગાવવા જતા પ્યારીજીના મંદ હાસ્યમાં તલ્લીન થઇ જવાથી પ્રભુનો મનોરથ પૂરો ન થયો. એ શું ?

જવાબ :-જેમકે “ગ્વાલન, પીછવારે વ્હે બોલ સુનાયો.” એ કીર્તનમાં સખીનો સંકેત સાંભળીને શ્રીઠાકોરજી મંગળભોગ આરોગવાનું છોડીને નંદાલયમાંથી નીકળી વનમાં સંકેત સ્થળે પધાર્યા. સંકેત કરનાર ગોપીજને પ્રભુને ભૂખ્યા રાખ્યા એવું તાત્પર્ય પણ આ પ્રસંગમાં દેખાય છે.

પરંતુ કોર છોડાવી નિકુંજમાં વિલાસ કરીને જે ભોજન કરાવ્યું તેવો સ્વાદ નંદભવનમાં મંગળભોગ આરોગવામાં ન હતો. તેવી જ રીતે શ્રીસ્વામિનીજીને આરોગાવવામાં

શ્રીપ્રભુને જે સુખ હતુ તેનાથી વિશેષ સુખનું દાન કરવા મંદ હાસ્ય કર્યું. તે મંદ હાસ્યનાં રસમાં પ્રભુ તલ્લીન થઇ ગયા – તે રસમાં ડૂબી ગયા. એટલે હાસ્ય રસથી જે સુખ પ્રાપ્ત થયું તે સુખ શ્રીસ્વામિનીજીને આરોગાવવાના સુખથી અનંતગણું હતું. તેથી શ્રીસ્વામિનીજીએ મંદ હાસ્ય કરી કોર આરોગાવવાના સુખથી અટકાવી કોટિ ગણો સુખાનુભવપ્રભુને કરાવ્યો. તે સુખ તો પરસ્પર એ યુગલ જ જાણે. “સો સુખ પિય નેના પહેયાને, મો મનમેં ન સમાય.” તેથી હું શું લખી શકું ? આ વાત સ્નેહીના હૃદયજ સમજી શકે. અહિં એ યુગલ સ્વરૂપના વિલાસનું સુખ પ્રેમી હૃદય જ જાણી શકે. આપણી તો મન વાણીથી અગોચર આ વસ્તુ દેખાય છે.

પ્રશ્ન :- શ્રીવલ્લભાખ્યાનમાં ‘દ્વિજ તિલક’ ત્રિભુવન નામ નિરૂપમ ‘રૂપ અંગીકાર’ એમ કહ્યું છે. તો કોના રૂપનો અંગીકાર કર્યો ?

જવાબ :- પોતે જ પોતાનું રૂપ એવું ધારણ કર્યું. તેમાં એમ સમજવું ‘દ્વિજ તિલક’ દ્વિજનું પ્રાકટ્ય જ ભગવદ્ મુખારવિંદથી છે. એવી જ રીતે આપનું (શ્રીવલ્લભનું) પ્રાકટ્ય પણ શ્રીકૃષ્ણ મુખારવિંદ વિયોગાઞ્ઞિ રૂપ છે. મર્યાદા સ્વરૂપના દ્વિજ અંશાવતારના મુખથી પ્રગટ્યા છે જ્યારે આપ તો રસાત્મક પુરુષોત્તમના મુખારવિંદ રૂપ છે, તેથી દ્વિજનાં તિલક રૂપ કહ્યા. અને ત્રિભુવનમાં (સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ સુધી) જીવની નામના પહોંચે તેવું તો સર્વથા ન બને, વળી ત્રીભુવનમાં જે કંઈ છે તે આપની લીલા જ છે, તેથી આપનું નામ “નિરૂપમ” કહ્યું. ત્રીભુવનમાં તે નામની ઉપમા આપવા યોગ્ય કોઈ નથી.

આપ પધાર્યા મનુષ્યવત રૂપ ધારણ કરીને પરંતુ જેમ મનુષ્ય ગર્ભમાં આવી દેહ ધારણ કરે તેમ નહિ, આપે તો અઞ્ઞિ કુંડમાંથી સ્વયં પધારી દર્શન દીધાં. એવું મહા અદભૂત અલૌકિક રૂપ અંગીકાર કર્યું. આનો વિલાસ ‘સપ્ત શ્લોકી’ ની ટીકામાં સુંદર કરેલો છે. શ્રીગુસાંઈજી આજ્ઞા કરે છે, “આપ મનુષ્યવત રૂપ ધારણ કીયો હે, પરંતુ યા રૂપમે બી હમકો તો અલૌકિક સ્વરૂપ દર્શન હોય હે.” ‘સ્ફુરત કૃષ્ણ પ્રેમામૃત રસ ભરેણાતિભરિતા’ વિહારાન્કુર્વાણા વ્રજપતિ વિહારાબ્ધિષુ સદા ॥ પ્રિયા ગોપી ભર્તુ : સ્ફુરતુ સતત વલ્લભઘતિ, પ્રથાવ ત્યસ્માકં હૃદિ સુભગ મૂર્તિ : ॥ એવું સુભગ સ્વરૂપ અંગીકાર કર્યું

છે, એમ સમજવું.

પદ્મનાભદાસજી પદમાં તેઓએ આપના રૂપનાં જેવા દર્શન થયાં તે જ પ્રમાણે સ્વરૂપ ગાયું છે. સપ્તશ્લોકીની ટીકા શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજી કૃત તથા શ્રીહરિરાયજી કૃત વાંચવાથી આપનું રૂપ અંગિકાર કર્યું છે તે કંઈક સમજાય.

પ્રશ્ન :- નાગજીભાઈના વિષે લખ્યું જે તેઓ સાઢીયા ઉપર આંભા લઈને દ્વારકા ગયા. સાંઢ ઉપર બેસવું નિષિદ્ધ છે. તેનું કેમ ?

જવાબ :- સાંઢ નિષિદ્ધ હોવાનું વેદમાં કહેલ હોય, વિધિ-નિયમ પુષ્ટિ ભક્તોને લાગતા નથી. મર્યાદામાં ધર્મ પર આધાર રખાય છે, જ્યારે પુષ્ટિમાં ધર્મી પર આધાર છે. ધર્મીની પાસે ધર્મની કંઈ વિશેષતા નથી. યદિ સાંઢણી પર બેસીને ન જાય તો આવી આંબાની સેવા કેવી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે ? તે સેવા કાર્ય સિદ્ધ કરવાને માટે ધર્મની મેંડ ગોળ બની જાય છે. જેમ પદ્મનાભદાસજીએ ધર્મી સ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીને ભોજનમાં અવેર ન થાય તે કાર્ય માટે પોતાનો “ધર્મ” ઘરેણે મૂક્યો તેમ અહિં પણ સમજવું. પ્રભુની સેવા સિદ્ધ થવામાં ધર્મની અપેક્ષા જેને નથી તો સાંઢણી પર બેઠા તે તેમને બાધક થઈ શકે નહિ.

પુષ્ટિમાર્ગ અને મર્યાદામાર્ગનો ભેદ :

- પુષ્ટિમાર્ગીય સાધન : વિવેક-ધૈર્ય અને આશ્રય અને શ્રવણ, મનન ને કીર્તન.
- મર્યાદામાર્ગીય સાધન : વિવેક, શમ, દમ, ઉપરતિ, શ્રદ્ધા, સમાધાન વગેરે અને શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન.
- પુષ્ટિમાર્ગમાં ઇન્દ્રિયો ભગવાનનો અનુભવ કરી શકે છે; મર્યાદામાર્ગમાં ઇન્દ્રિયો અનુભવ કરી શકતી નથી.
- પુષ્ટિજપ કોને કહેવાય ? : નામકીર્તન તાપકલેશપૂર્વક વિગાઢભાવથી થાય તેનું

નામ પુષ્ટિજપ, જેમાં સ્નેહઉમળકા આવે, કલેશ થાય, તેનું નામ પુષ્ટિ. પુષ્ટિમાં સ્વાસ્થ્ય હોય જ નહિ. જેમાં મનને સંતોષ થાય, સ્વાસ્થ્ય આવે તે મર્યાદા

અનુગ્રહમાર્ગની ઝલક

શ્રીકુંભનદાસ પરમ ભગવદભક્ત હતા. તેમને શ્રીનાથજીએ એક વાર ચારભુજાનાં દર્શન આપ્યાં, અને તે જ દિવસે તેમને ત્યાં પુત્ર જન્મ થયો, તેથી પુત્રનું નામ ચતુર્ભુજદાસ પાડવામાં આવ્યું. 11 માં દિવસે નામ અને 41 માં દિવસે શ્રીગુસાંઘજીથી નિવેદન કરાવ્યું. તેમના પર શ્રીહરિની અસીમ કૃપા હતી. એકાંતમાં પોતાના પિતા સાથે પ્રભુવિષયક વાર્તા કરતા હોય, પણ કોઈ અન્ય આવી જતાં મુઝબ બાલક જેવા બની જાય. જ્યારે પ્રભુની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેમને સાથે લઈ ખેલવા પધારે. ત્યાં પ્રભુની લીલાનાં જેવાં દર્શન થાય તેવાં પદો બનાવી ગાતા.

અને જે દિવસે તેમને પ્રથમ લીલાનુભવ થયો, ત્યારથી તેમને સર્વાત્મભાવ પ્રાપ્ત થઈ ગયો હતો. એક સમયે શ્રીકુંભનદાસ પોઢવાનાં દર્શન કરી આ કીર્તન કરી રહ્યાં હતા : “વે દેખો બરતઝરોખન દિપક હરિ પોઢે ઉંચી ચિત્ર સારી” એ સાંભળી ચતુર્ભુજદાસનું ઉર-તંત્રીનો ઝંકાર થયો : “સું દર બદન નિહારન કારણ બહુત ચતન શર્મ કર પ્યારી” શ્રીકુંભનદાસે ચતુર્ભુજદાસનું ઉક્ત પદ સાંભળી જાણી લીધું કે આના પર શ્રીહરિનો પરમ અનુગ્રહ થયેલો છે; પ્રતિક્ષણ નિત્યલીલાનાં એ દર્શન કરે છે.

પુષ્ટિમાર્ગની વિશેષતા

- ગોવિંદભાઈ ભરડવા, સુરત

આપણો પુષ્ટિમાર્ગ એ સનાતન હિંદુ ધર્મનો એક ભાગ છે, અને તેવી જ પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવો પહેલા માનવ છે અને માનવ બન્યા પછી વૈષ્ણવ બને છે. હિંદુ ધર્મનાં ધર્મશાસ્ત્રો આજ્ઞા કરે છે કે, દરેક માણસમાં ત્રણ ગુણ જન્મજાત હોય છે. તેમાં રજોગુણ, તમોગુણ અને સત્વગુણનો સમાવેશ થાય છે. ભગવાનની ભક્તિના રાજપથ પર ડગ ભરવાં હોય તો મનુષ્યે સત્વગુણી બનવું આવશ્યક છે. સત્વગુણ વગર ભક્તિ થઈ શકતી નથી. મતલબ કે માણસે પહેલાં પોતાની પ્રકૃતિ બદલવી જરૂરી છે. તમોગુણી-

રજોગુણી સત્વગુણ પ્રાપ્ત કરે તો જ ભક્તિમાર્ગે આગળ વધી શકે. અન્ય સંપ્રદાયોમાં જપ, તપ, દાન, પૂજ્ય યજ્ઞ વિગેરેથી શરિરને કષ્ટદાયક સાધનો અપનાવ્યા પછી જ ભક્તિને રસ્તે ચાલે તો મોક્ષ કે મુક્તિ મળે તેમ દર્શાવેલ છે, જ્યારે પુષ્ટિ સંપ્રદાયમાં શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે, ‘આ કરાલ કલિકાળમાં આ બધાં સાધનો શક્ય નથી તેથી ફક્ત શ્રીકૃષ્ણની જ શરણાગતિ સ્વીકારીને ભક્તિમાં આગળ વધી શકાય છે.’

શ્રીમહાપ્રભુજીએ પ્રકટ કરેલ પુષ્ટિમાર્ગની એ વિશેષતા છે કે, માણસ પ્રકૃતિ બદલ્યા વિના શરણાગતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે, ‘તમો જેવા છો તેવા (As it is) મારા દૈવી જીવો છો. તમારી પ્રકૃતિ બદલ્યા સિવાય મારે શરણે આવો. હું મારા કૃપાબળથી તમારી લૌકિક પ્રકૃતિને અલૌકિક બનાવી દઇશ.’ આ વાત ફક્ત શ્રીમહાપ્રભુજીએ જ જગતને બતાવી અને પ્રકૃતિ બદલ્યા વગરના શરણાગત જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો.

શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી રચિત સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં શ્રીમહાપ્રભુજીનું ‘પૃથકશરણમાર્ગોપદેષ્ટા’ નામ બતાવેલ છે. આપણા પ્રમાણ ગ્રંથો ગીતા, વેદ, શ્રુતિ, ઉપનિષદ્ વિગેરેમાં જે શરણમાર્ગ બતાવેલ છે તેના કરતાં તદ્દન સરળ, શરણમાર્ગનો ઉપદેશ આપીને મર્યાદાશરણ એટલે સાધનશરણ તથા પુષ્ટિશરણ એટલે ‘ફલશરણ’ જીવોને લઇને ઉદ્ધાર કરેલ છે. ગીતામાં ભગવાને અર્જુનને મર્યાદા શરણમાર્ગ બતાવેલ છે. જ્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીનો શરણમાર્ગ પુષ્ટિશરણનો છે કે જેમાં કોઇ સાધનની જરૂર રહેતી નથી. ફક્ત નામમંત્રની દીક્ષા લઇ લો, બાકીનું બધું શ્રીઠાકોરજી સંભાળશે નામમંત્રની દીક્ષા પછી બ્રહ્મસંબંધની દીક્ષા લઇ આંખે પાટા બાંધીને દઢ વિશ્વાસ રાખી સત્સંગના રાજમાર્ગ પર ડગ ભરવા માંડો, શ્રીઠાકોરજી સામેથી તમારા રસ્તામાં તમને મળવા આવશે. નાના બાળકને જેમ કોઇ ચિંતા હોતી નથી તેમ તમારે પણ દુઃખો માટેની ચિંતા કરવાની નથી. નાના બાળકની જેમ જ શ્રીઠાકોરજી તમારું રક્ષણ કરશે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ પુષ્ટિમાર્ગની વિશેષતા બતાવતા બીજો ‘નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગ’ બતાવ્યો. નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગમાં પોતાના ઘરમાં, પોતાના જ દ્રવ્યથી, પોતાની જાતે શ્રીઠાકોરજીની

ભાવપૂર્વક અહૈતુકી, ફક્ત તત્સુખ માટેની સેવા માટે 'સેવામાર્ગ' બતાવ્યો અને તનુજા-વિત્તજા સેવાના ફલરૂપે સિદ્ધ થતી માનસી સેવા દ્વારા પ્રભુના સ્વરૂપાનંદની પ્રાપ્તિ કરાવી.

અન્ય સંપ્રદાયમાં ભક્ત ભગવાનની પાછળ-પાછળ ફરે છે. જ્યારે પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રેમવશ રસેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ ભક્તની પાછળ-પાછળ ગોવાળ થઈને ફરીને તેનો ઉદ્ધાર કરે છે અને સામેથી ભક્તના ઘરમાં બિરાજી ગૃહસ્થાશ્રયી જીવોની ભાવપૂર્વકની સેવા સ્વીકારી ભક્તને પોતાના સ્વરૂપાનંદનું દાન કરે છે. 'રાઈ જીતની સેવા કો માનત મેરૂ સમાન' ની પેઠે ભાવપૂર્વકની યથાશક્તિ અહૈતુકી થોડી સેવાને પણ પ્રભુ પર્વત સમાન માની સ્વીકારે છે અને કૃપાપાત્ર ભગવદીયોનો 'કર્તુમ્ અકર્તુમ્, અન્યથાકર્તુમ્' બની પાપોનો-દોષોનો નાશ કરી ગોલોકધામની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. આવા સરળ, કષ્ટ વગરના અને ઉત્તમ પુષ્ટિમાર્ગને છોડીને જે અન્ય સ્થળે ફાંફાં મારે છે તેને મૃગજળસિવાય કશું પ્રાપ્ત થતું નથી. શ્રીમહાપ્રભુજીના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો મુજબ પુષ્ટિ પથ પર ચાલીએ તો જરૂર કરાલ કલિકાળમાં પણ રસેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ આપણો ઉદ્ધાર કરે છે તેવા અનેક ભગવદીયોના દાખલા આજે પણ જોવા-જાણવા મળે છે.

સંસાર તરફ નેત્રો બંધ રાખવા

સંકલનકર્તા : ભદ્રેશ શાહ, ગોધરા

જીવ સંસારના સંબંધોમાં પોતાના નેત્રો બંધ રાખી તેમને ભગવત્ પરાયણ બનાવે અને એમ કરતાં જો તેને સંતોષ થાય તો તેની બુદ્ધિ ભગવાનમાં દ્રઢ થાય અને અલૌકિક ફળની પ્રાપ્તિનો અધિકારી તે બને.

શ્રીહરિરાયજી મહાપ્રભુ આજ્ઞા કરે છે કે, જો જીવે પ્રભુના સાક્ષાત્કાર રૂપી અલૌકિક ફળનો લાભ લેવો હોય તો તેણે સંસારના સંબંધમાં પોતાનાં નેત્રોને બંધ કરવા પડશે. વિચાર આવે કે જીવ સંસારમાં રહે છે. સંસારમાં રહેવા છતાં તે કેવી રીતે નેત્રો બંધ રાખી શકે ? 'નેત્રો બંધ કરીને રહેવું' તેનો ભાવ એવો થાય છે કે આંખો બંધ કરી દેવી એમ નહીં,

પણ સંસારની વસ્તુ માંથી પોતાની આસક્તિ છોડી દેવી. પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગમાં અગત્યની બાબત એ જ છે કે લૌકિક આસક્તિ જીવે ઓછી કરી પ્રભુમાં આસક્તિ કરવી. ભક્તિનો ભાવ પણ એ છે કે, ભક્તે પ્રભુમાં જ મનને જોડી દેવું.

સંસાર તરફ નેત્રો બંધ રાખવા એનો અર્થ શ્રીકૃષ્ણ ગીતાજીમાં કહે છે કે, “જેવી રીતે કાયબો પોતાના અંગોને બધી બાજુથી સમેટી લે છે, તેમ જીવે સંસારમાં રહેવા છતાં પોતાની બધી ઈન્દ્રિયોને પ્રભુમાં જ કેન્દ્રિત કરી દેવી. જેથી તેની બુદ્ધિ પ્રભુમાં જ પ્રતિષ્ઠિત થશે.” અહીં કાયબાનું દ્રષ્ટાંત આપવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે કાયબો ચાલે છે ત્યારે તેના છ અંગ દેખાય છે. પરંતુ જ્યારે તે પોતાના અંગોને સમેટી લે છે ત્યારે કેવળ તેની પીઠ જ દેખાય છે. તેવી રીતે જો જીવ પોતાની પાંચેય જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને છઠ્ઠું મન લૌકિક વિષયોમાંથી દૂર કરીને પ્રભુમાં સંલગ્ન કરી દે તો તેની બુદ્ધિ પ્રભુમાં દ્રઢ થાય. જેવી રીતે આકાશમાં સૂર્યહોવા છતાં આંખો બંધ કરી દેવાથી સૂર્યદેખાતો નથી, પરંતુ આંખો ખોલતાની સાથે જ સૂર્યદેખાય છે. અહીં સૂર્ય અને આંખો એ બંનેનો સંબંધ એવો છે કે આંખો બંધ કરવાથી સૂર્ય જતો રહેતો નથી અને આંખો ખોલવાથી સૂર્ય આવતો નથી, પરંતુ આંખો બંધ કરવાથી આપણને સૂર્યનો અનુભવ થતો અટકી જાય છે. એવી રીતે ઈન્દ્રિયોને વિષયોમાંથી હટાવતા જીવને વિષયોનો અનુભવ બંધ થઈ જાય છે. તે જ ઈન્દ્રિયોને પ્રભુ સાથે જોડવાથી તેને પ્રભુનો અનુભવ થાય છે, પરંતુ એ ઈન્દ્રિયોમાં રહેલો સ્વાભાવિક વિષયરસ એકદમ નિવૃત્ત થઈ જતો નથી. તેને માટે જીવે સતત પોતાની ઈન્દ્રિયો અને મનને પ્રભુમાં લગાડેલાં રાખવા જોઈએ. તેથી ઈન્દ્રિયોને પ્રભુરસ ચાખવા મળશે. એટલે તેઓ વિષય રસમાંથી મુક્ત થશે.

જેવી રીતે એક રોગી અશક્ત બની ગયો હોય એટલે ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં રસ લેવા તે અસમર્થ બની ગયો, પરંતુ તેના અંતરમાં તો રસવૃત્તિ રહે છે. તેની નિવૃત્તિ થતી નથી. ઈન્દ્રિયોને વિષયરસથી નિવૃત્ત કરવા તેને ભગવાનમાં સતત ચોંટાડેલી રાખવી. એટલે ધીમેધીમે જીવને વિષયો તરફ વૈરાગ્ય થતો જશે. માટે જીવે સેવાના અનોસરમાં પ્રભુનું સ્મરણ ચાલુ રાખવું જોઈએ. જ્યારે જીવને ભગવાનમાં રસનો અનુભવ થઈ જાય ત્યારે

જ તેમની લૌકિક વિષયોમાંથી નિવૃત્તિ થઈ જાય. લૌકિક વિષયોમાંથી રસવૃત્તિ નિવૃત્ત થાય તો જ તે ભગવન્મય બને. ભલે ઈન્દ્રિયો ભગવન્મય બને, પણ જીવે સદૈવ જાગૃત રહેવું પડે. મન પર એકદમ વિશ્વાસ મૂકવા જેવું નથી, કારણ કે સંસારમાં રહેલી જીવબુદ્ધિ સ્થૂળરૂપે લૌકિક આસક્તિનું રૂપ ધારણ કરી લે છે. આમાંથી બચવા બ્રહ્મસંબંધદીક્ષા લેતી વખતે તેણે પ્રભુને બધું સમર્પણ કર્યું છે એનું જ સતત સ્મરણ કરવાથી જીવની લૌકિક આસક્તિ છૂટી જશે અને પછી તે વિચારતો થશે કે હું તો નિષ્કામ છું. આ નિષ્કામ ભાવ જ જીવની વિષયો તરફ જતી રસવૃત્તિને પ્રભુનો અનુભવ કરતી થશે.

‘હું પણ’ નિવૃત્ત થયા વિના ઈન્દ્રિયોનો નિરોધ થવો મુશ્કેલ છે. ઈન્દ્રિયોને વશ કર્યા વિના જીવની બુદ્ધિ સ્થિર થવી મુશ્કેલ છે. જો જીવનું ‘હું પણ’ નિવૃત્ત થાય તો તેના મન અને ઈન્દ્રિયો સંસારમાંથી આપોઆપ પ્રભુમાં જોડાઈ જાય. પછી તેને પ્રભુમાં જોડવા પ્રયત્ન કરવો નહીં પડે, તેનું નામ વૈરાગ્ય.

આંખો તો જોવાનું કામ કરે છે. જીવ જ્યાં સુધી જગતમાં ફરે છે ત્યાં સુધી ઈન્દ્રિયો બધે ઠેકાણે જવાની જ. જીવ ઈન્દ્રિયોને વશમાં રાખવા પ્રયત્ન કરશે તો પણ મન પર અંકુશ રાખવો અઘરો પડશે. વિષયોનું સતત ચિંતન કરવાનું કામ મનનું છે. મન ઈન્દ્રિયોને વિષયોમાં આસક્ત કરવા પ્રયત્ન કરશે. એટલે જીવના હૃદયમાં કામનાનું નિર્માણ થશે. હવે જીવની કામના પૂરી ન થાય તો જીવને ક્રોધ આવશે અને કામના પૂરી થશે તો લોભ આવશે. એટલે ક્રોધ શબ્દમાં લોભ પણ અભિપ્રેત છે. અને લોભી માણસ તદ્દન શ્રદ્ધા શૂન્ય અને બીકણ હોય. તેને પોતાની જાત પર પણ વિશ્વાસ ન હોય, તો પછી તેને પ્રભુ પર તો વિશ્વાસ ક્યાંથી થાય ? એટલે તેનું મન પ્રભુમાં ચોંટતું નથી. મનની શાંતિ વિના સેવામાં ચિત્તની એકાગ્રતા થતી નથી. માણસને મનની શાંતિ જોઈએ છે, પણ સંસારના સંબંધોતરફ તેના નેત્રો ખૂલ્લાં રાખે છે. એટલે તેને શાંતિ મળતી નથી. શાંતિ ન મળતાં તેને ચેન પડતું નથી. તેને ચેન નથી પડતું તેથી આનંદ મળતો નથી.

શ્રીહરિરાયજી મહાપ્રભુ આપણને અહીં સમજાવે છે કે, “જીવે સંસારના સંબંધોમાં

પોતાનાં નેત્રો બંધ રાખ્યા નથી, એટલે જીવબુદ્ધિથી જીવની આસકિત સંસાર તરફ રહે છે જે જીવને બહિર્મુખ કરે છે. બહિર્મુખપણાથી બચવા જીવે શ્રીમહાપ્રભુજીનાં ચરણયુગલોનો દ્રઢ આશ્રય રાખવો પડશે.

જ્યારે જીવની સંસાર પ્રત્યે વિસ્મૃતિ થશે ત્યારે ક્રમશઃ જીવનો પ્રભુમાં પ્રેમ થશે. તે માટે કૃપા એ જ મુખ્ય કારણ છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં કોઈપણ સાધનથી જીવ કંઈ જ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. અને કરેલું સાધન પણ ત્યારે જ સાર્થક થાય જો શ્રીઠાકોરજીની જીવ પર કૃપા ઊતરે. તેમાં પણ શ્રીમહાપ્રભુજીનાં ચરણોનો જ દ્રઢ આશ્રય આવશ્યક છે. એટલે પ્રેમલક્ષણા ભક્તિમાં જીવને સંસારની આસકિતમાંથી છૂટવા અને પ્રભુમાં આસકત થવા શ્રીઆચાર્યચરણની કૃપા જરૂરી છે. કૃપાધર્મ એ તો શ્રીમહાપ્રભુજીનું અનન્ય લક્ષણ છે. જે દેવી જીવ છે અને જેણે પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરવી છે તેના પર શ્રીઆચાર્યચરણની કૃપા અવશ્ય ઊતરે જ છે. શરત એક જ કે જીવે દ્રઢ શ્રદ્ધા અને અનન્યતાપૂર્વક આશ્રય રાખવો જોઈએ, કારણ કે પુષ્ટિમાર્ગ તો ભાવાત્મક છે. તેમાં પ્રભુકૃપા જીવ પર ક્યારે ઊતરે તે પણ નક્કી નથી. એમાં ધીરજની ખૂબ જરૂર છે. ભક્તિમાં બે વસ્તુઓ અનિવાર્ય છે – ધીરજ અને શ્રદ્ધા.

કોઈ એક જીવને કોઈએ સલાહ આપી કે, “તારામાં શ્રદ્ધા અને ધીરજ હશે તો તારો મનોરથ પૂરો થશે. શ્રદ્ધા નહીં હોય તો કદી મનોરથ પૂરો નહીં થાય.” પેલા માણસે પૂછ્યું કે : “જો હું ધીરજ અને શ્રદ્ધા રાખું તો મારું ઘર સોનાનું થઈ જશે ?” પેલા માણસે કહ્યું : “હા, ચોક્કસ. શ્રદ્ધા વસ્તુ જ એવી છે કે, સફળતા મળે જ પણ સાથે-સાથે ધીરજ અનિવાર્ય છે.” પેલા માણસો બીજા દિવસથી સતત બોલવાનું શરૂ કર્યું : “મારું ઘર સોનાનું થઈ જાય... મારું ઘર સોનું થઈ જાય.” તેણે સતત 359 દિવસ સુધી ‘મારું ઘર સોનાનું થઈ જાય’ તેમ બોલ-બોલ કર્યું, પણ છેવટે એણે ધીરજ ગુમાવી. 360 મા દિવસે એના મુખમાંથી એવી વાણી નીકળી કે, “મારું ઘર બળી જાય.” જે પળે ઘર સોનાનું થવાનું હતું તે જ પળે તેણે ધીરજ ગુમાવી, શ્રદ્ધા છોડી તેથી તેનું ઘર સોનાનું થવાને બદલે બળી ગયું.

આમ ગમે તે જીવ હોય પણ તેણે એક વખત નક્કી કર્યું કે, ‘પ્રભુની મારા પર કૃપા અવરશે જ.’ તો તે કૃપા ઊતરે ત્યાં સુધી તેણે ધીરજ અને શ્રદ્ધા રાખવા પડે. સાથે-સાથે સંસારની આસક્તિને છોડવી પડે. સંસારની આસક્તિ છૂટી એટલે ઈન્દ્રિયો અને મન શુદ્ધ થયાં, દિવ્ય બન્યાં. તેથી હૃદયમાં તેને એક પ્રકારનો આનંદ થશે. એ જે આનંદ થાય તે જ તેણે પ્રભુની કૃપા સમજવી. આમ જે જીવ સંસારના સંબંધોની આસક્તિ છોડીને પ્રભુમય બને છે તેને પ્રભુના સાક્ષાત્કાર રૂપી અલૌકિક ફળનો લાભ મળે છે. એક વખત તેને એ લાભ મળ્યો પછી તો એ લાભ છોડવા કદીયે તૈયાર થશે નહીં, કારણ કે, એ અલૌકિક અને દિવ્ય લાભ છે. એ કંઈ લાભનો આભાસ નથી.

નિત્ય સેવામાં નવધા ભક્તિ

- ભદ્રેશ શાહ, ગોધરા

આજે આપણે નિત્ય સેવામાં નવધા ભક્તિ કેવી રીતે સંકળાયેલી છે તે સમજીએ. પ્રેમના પાયા પર રચાયેલ ભક્તિમાર્ગમાં નવધા ભક્તિનું સ્થાન છે યા નહીં ? નવધા ભક્તિ પછી દશમી ભક્તિ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ માનવામાં આવી છે. એટલે પ્રેમલક્ષણામાં પ્રવેશ્યા પછી નવધાની દ્વિધામાં પડવાની શી આવશ્યકતા છે ? એવી રીતે મનનું સમાધાન તો થઈ જાય છે. પરંતુ સંપ્રદાયની દ્રષ્ટિએ આ વાત ખટક્યાં કરે છે. આપણાં સંપ્રદાયમાં નવધા ભક્તિનો ક્રમ ગણાયો નથી. સંપ્રદાયમાં પ્રવેશ ઇચ્છુક વ્યક્તિને માટે આ આવશ્યક નથી કે, તેને શ્રવણ, કિર્તન, સ્મરણ, પાદસેવન, અર્ચન, વંદન, અને દાસ્ય એ આઠેય ભક્તિ ક્રમશઃ સિદ્ધ હોવી જોઈએ. અહીં તો તે આઠેય સિદ્ધ થઈ ગયા પછી પ્રાપ્ત થનારી “આત્મ નિવેદન” ભક્તિ સ્વતઃ ગુરુસ્વરૂપ બળથી સિદ્ધ થઈ જાય છે, તથા પ્રેમલક્ષણાનું દાન પણ ગુરુદેવ જ કરે છે. એટલે “સિદ્ધાંત દર્શન” માં જે કહેવામાં આવ્યું છે કે, “પ્રેમમાં સેવામાર્ગમાં નવધા ભક્તિ સમાઈ જાય છે.” તે પૂર્ણતઃ સ્પષ્ટ થતું નથી. પરંતુ એ વિષયનું બહું જ સુંદર વિવેચન આપણાં સાંપ્રદાયિક ગ્રંથોમાં કરવામાં આવ્યું છે, આપણી પ્રેમમૂલક નિત્ય સેવામાં નવધા ભક્તિ નવરત્ન સમાન જડાયેલી છે. જેનું મનોહર દર્શન આ ગ્રંથોમાં કરાયેલું છે.

પાદસેવન ભક્તિ : નિત્ય સેવામાં ભક્તિ કેવી રીતે સમાઈ જાય છે તે સ્પષ્ટ રીતે સમજવા માટે આપણે સેવાનું સ્વરૂપ દ્રષ્ટિ સમક્ષ રાખવું પડશે. આપણે અરૂણોદય પૂરે ઊઠીને, દેહકાર્ય – સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈને તિલકમુદ્રા ધારણ કરીને મંદિરમાં જઈએ છીએ. મંદિરમાં દંડવત્ પ્રણામ કર્યા પછી સોહની સેવા બુહારી, પાત્ર માંજવા, સાજ બદલવો, મંગલભોગ સાજવો આદિ સેવા કરવાની હોય છે. એ પછી પ્રભુને જગાડવામાં આવે છે. ગોસ્વામી બાળક પ્રબોધથી જગાડે અને વૈષ્ણવો વેદસ્તુતિથી વસ્ત્ર ધરાવીને પ્રભુને સિંહાસન પર પધરાવીને મંગલભોગ ધરે છે. શિયાળો હોય તો પાસે અંગિઠી રાખવામાં આવે છે. ભોગના સમયે સ્નાનની તૈયારી કરવામાં આવે છે. ફૂલેલ, સુગંધ જળ, અંગવસ્ત્ર, ધરની રીતિ અનુસાર શૃંગાર, વસ્ત્ર આદિ બધું તૈયાર રખાય છે. એ પછી મંગલભોગ ધરીને, આચમન-મુખવસ્ત્ર કરાવીને, તત્પશ્ચાત સ્નાન, શૃંગાર આદિ શ્રીવલ્લભકુળની રીતિ અનુસાર શયન પર્યંત બધી સેવામાં પાદસેવન ભક્તિ આવી જાય છે.

અર્ચન ભક્તિ : અર્ચનનો અર્થ છે પૂજન.. પૂજનકોનું કરવામાં આવે છે ? જે ઉત્તમ હોય તેનું, જે સર્વોત્તમ હોય છે તેનું પૂજન કરવામાં આવે છે. અને સર્વોત્તમ તો પરાત્પર પૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ જ છે. તેઓ જ પૂજ્ય છે. તેમાં પણ શ્રીચશોદાની ઉત્સંગગોદમાં ક્રીડા કરતા લાડલા શ્રીકૃષ્ણની ! એનાથી પણ અધિક ભાવના કરવી હોય તો, વેદ જેમને રસરૂપ કહે છે એવા કોટિકંદર્પ, લાવણ્યમય શ્રીગોપીજનવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ અથવા તો પછી શ્રીમહાપ્રભુજીના વિપ્રયોગમય હૃદયના સર્વસ્વ શ્રીકૃષ્ણ, આપણાં ઘેર બિરાજીને, સુંદર શૃંગાર ધારણ કરીને અવર્ણનીય શોભાની ઝાંખી કરાવે છે. એવી અવસ્થામાં આપણાં ઉત્સાહની કોઈ સીમા હોય છે ખરી ? તે સમયે આપણે ઉત્સાહથી વિહ્વળ થઈ જઈએ છીએ. આપણાં હૃદયમાં તે સમયે દૈન્ય પ્રકટ થાય છે. આપણી નિઃસાધનતા સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. જેવી રીતે કોઈ સૂર્યને દીપક બતાવે તેવી રીતે, પ્રભુસેવાના આપણાં પ્રયત્ન છે, એવું આપણને લાગવા માંડે છે. તેમ છતાં પણ પ્રેમમાં મસ્ત થઈને સામગ્રી, ભોગ, બીડી, પુષ્પમાળા આદિ સમર્પિત કરી પૂજનકરીએ છીએ. પ્રેમના અતિરેકમાં પ્રભુના સ્વરૂપને નજર ન લાગે તે માટે આરતી કરીએ છીએ. અને

આરતીના સમયે પ્રભુનાં એક અપૂર્વ દર્શન થાય છે, જેનું વર્ણન શબ્દોમાં કરી શકાય એમ નથી. આ છે આપણા સેવામાર્ગની અર્ચન ભક્તિનું પ્રેમભર્યું સ્વરૂપ !

વંદન ભક્તિ : આરતી સમયની ઝાંખી હૃદયમાં વસી ગઈ છે. પુનઃ દૈન્ય સ્ફુરિત થાય છે. પ્રભુ પર આપણે આપણો આત્મા વારંવાર ન્યોછાવર કરીએ છીએ. અંતમાં દીનતાના કેન્દ્રને તો ભૂલીએ જ કેવી રીતે ? પ્રભુને માટે એક અણુ સરખો જીવ ભક્ત કરી જ શું શકે છે એ ભાવનાને ન ભૂલીને આરતી પછી આપણે સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરીએ છીએ. જીવ પ્રભુને નમન સિવાય બીજું શું અર્પિત કરી શકે છે ? આ જ છે આપણી વંદન ભક્તિ !

દાસ્ય ભક્તિ : શૈયાની સેવામાં દાસ્ય ભક્તિ હોય છે. શૈયા પર ગાદી બિછાવીને, તેના પર ચાદર એવી રીતે પાથરો કે એક પણ કરચલી ન રહે અને કસની તેને કસી દો. આ જ શૈયા સેવા છે. એવી સુકોમળ શૈયા પર પ્રભુને પોઢાવો, ઋતુ અનુસાર વીંઝણો વગેરે કરો. આ જ છે દાસ્ય ભક્તિનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ.

શ્રવણ ભક્તિ : જ્યારે પ્રભુ પોઢે છે ત્યારે અનવસર હોય છે. આપણે નિજમંદિર મંગળ કરી બહાર આવીએ છીએ. અતિ આનંદથી પુલકિત થઈને પ્રસાદી તુલસી, ચંદન, ચરણામૃત, માળા આદિ ગ્રહણ કરીએ છીએ. ત્યાર પછી જ મહાપ્રસાદ લઈએ છીએ. આપણે તો રહ્યાં દાસ, અને દાસ પોતાના સ્વામીનું ઉચ્છિષ્ઠ જ આરોગે છે. તેમાં પણ સાક્ષાત્ અધરામૃત ઉચ્છિષ્ઠ કહો યા મહાપ્રસાદ, તે અંદર અને બહારના દોષમાત્રનું શોધન કરે છે. આપણાં સૌભાગ્યને પ્રકાશિત કરે છે. બીજા સેવક ટહેલવાઓએ પણ તે જ મહાપ્રસાદ લેવો. સમગ્ર પરિવારને મહાપ્રસાદ આપવો જોઈએ. પોતે એકલા-એકલા કદી ન લેવો જોઈએ. મહાપ્રસાદ લઈને થોડો સમય વિશ્રામ કરવો. તે પછી વસ્ત્રાભરણાદિની સેવા કરવી જોઈએ. જો તે સેવા ન થાય તો તાદ્દશી વૈષ્ણવનો સંગ કરવો જોઈએ. સમાન સ્વભાવ વાળા અને એક જ આસક્તિવાળા ભગવદીય સાથે શ્રીભાગવત, શ્રીસુબોધિનીજી આદિનું શ્રવણ કરવું જોઈએ. આ જ આપણી શ્રવણ ભક્તિ છે.

સ્મરણ અને કિર્તન ભક્તિ : પ્રભુની રસમયી લીલા, પ્રભુનું સ્વરૂપ માધુર્ય અને સુંદરતાની પરાકાષ્ટા રૂપ પ્રાણપતિનું અલૌકિક સૌંદર્ય આ બધાના સ્મરણમાં ઉત્થાપન સુધીનો સમય ગાળવો જોઈએ. આ જ છે સ્મરણભક્તિ, કિર્તન ભક્તિનો સમય પણ આ જ છે. તાદ્દશી ભગવદીય સાથે જેવી રીતે શ્રસુબોધિનીજી આદિનું શ્રવણ કરીએ છીએ તેવી રીતે ભગવદ્ ગુણગાન પણ કરવા જોઈએ. ત્યારપછી ઉત્થાપન થાય છે. ઋતુ અનુસાર કંદમૂળ, ફળ આદિનો ભોગ ધરવામાં આવે છે. શ્રીપુલિંદીજીની ભાવના, અને તેમના સૌભાગ્યની સરાહનાનો આ સુમંગળઅવસર છે. વનમાં વિરાજતા પ્રભુને ફળ-ફૂલ આરોગાવવાનું સૌભાગ્ય શ્રીપુલિંદીજી સિવાય બીજા કોને મળી શકે ? એ પછી ગાયોની ભાવના કરવી જોઈએ. ઉત્થાપન સમયનાં શંખનાદ, ઘંટાનાદ, વેણુનાદ આદિ સંકેત પ્રમાણે પોતાના નામના શબ્દોના શ્રવણથી ઉત્સાહિત ઊંચી પૂંછડી કરી દોડતી, હર્ષથી પુલકિત અને હુંકાર કરતી, સુંદર મુખવાળી ગાયો પ્રભુ પાસે પધારે છે. એમની પાછળ ગોવાળિયાઓની મંડળી પણ હોય છે. તે ગ્વાલબાળ, પ્રભુનું ચરિત્ર સુંદર રાગોમાં ગાય છે. લટપટી ચાલો ચાલતા હોય છે. ગાયોની ખરીથી ઉડેલી રજ પ્રભુના શ્રીમુખ પર ચળકી રહી છે. જાણે કે, “અલક મુખ ખુરરજ લાગી તે કમલ ભ્રમર વિશેષે જી.”નો સાક્ષાત્કાર થઈ રહ્યો છે. મંદ હાસ્યયુક્ત શ્રીમુખ અને વિવિધ ભાવોથી પુરિત નેત્રોના કટાક્ષોથી, વ્રજાંગનાઓના નેત્રોના ઉત્સવરૂપ પ્રભુના વ્રજમાં પ્રવેશના સમયની ઝાંખીનો લાભ વિરલા લોકોને જ મળે છે. આ ભાવના પછી સંધ્યાભોગ ધરવામાં આવે છે. તેના પછી સંધ્યા આરતી થાય છે. સંધ્યા આરતી પછી શૃંગાર વડા કરી શયન સમયના શૃંગાર કરવા જોઈએ. પછી ઘૈયા સમર્પી વૈષ્ણવોને ત્યાં ઘૈયા હોતી નથી. ત્યારપછી શયનભોગ આવે છે. ભોગ ધર્યા પછી આરતી થાય છે. ત્યારપછી પ્રભુ પોઢી જાય છે. તે સમયે ચરણસ્પર્શ કરીને, વંદન કરીને અનોસર કરી દેવા જોઈએ. આ બધી સેવામાં ડગલે ને પગલે દાસ્ય ભક્તિ છે. સેવાની સમાપ્તિ પછી, મહાપ્રસાદ, શ્રીસુબોધિનીજી આદિનું શ્રવણ, અષ્ટસરખા આદિ મહાનુભાવોના કિર્તન વગેરે થાય છે.

સખ્ય – આત્મ નિવેદન : સખ્ય અર્થાત્ મિત્રતા. આત્મનિવેદન એટલે આત્મસમર્પણ.

આ બન્ને ભક્તિ તો પ્રભુ અંગિકાર કરે તો જ સંપાદિત થઈ શકે છે. પરંતુ શ્રીમહાપ્રભુજીએ આપણા પર કૃપા કરીને, પહેલેથી જ આત્મનિવેદન સિદ્ધ કરી દીધું છે. અને આજ્ઞા કરી છે કે, નિવેદનના વિષયમાં તમારે કોઈ જાતની ચિંતા કરવાની નથી. જ્યારે નિવેદન માટે આપણે ચિંતા કરવાની નથી તો પછી આપણે સખ્ય ભક્તિ માટે શા માટે ચિંતા કરીએ ? એ તો સિદ્ધ જ માની લેવી.

આવી રીતે આપણી નિત્ય સેવામાં નવધી ભક્તિનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

શ્રીમદ્ ભાગવત ૩ જા સ્કંધના સુબોધિનીજી(કા. 7થી 11)

- (1) રૂપથી ભગવાન મોક્ષ આપે છે.
- (2) રસથી ભગવાન આનંદનું દાન કરે છે.
- (3) ગંધથી ભગવાન ભક્તિનું દાન કરે છે.
- (4) સ્પર્શથી ભગવાન સર્વ પાપ દુર કરે છે.
- (5) નાદથી ભગવાન મનનું હરણ કરે છે.
- (6) યોગથી ભગવાન આત્મામાં પ્રવેશ આપે છે. (યોગ-સેવા)
- (7) દ્વેષ કરવાથી ભગવાન કાલમાંથી મોક્ષ આપે છે.
- (8) સ્વામી તરીકે ભગવાન સર્વ સુખનું દાન કરે છે.
- (9) પ્રભુને હીન માનવાથી દુઃખ આપે છે.
- (10) કેવલ મત્યા વિનાના માનવાથી સકલ અર્થનું દાન કરે છે.
- (11) ભિન્ન માનવાથી ભગવાન મૃત્યુ આપે છે.

(12) યથાસ્તિ બધું બ્રહ્મ છે એમ માનવાથી ભગવાન જ્ઞાન આપે છે.

(13) સ્નેહથી ભગવાન નક્કી વશ થાય છે.

શ્રીઠાકોરજીને દરરોજ વિનંતી કરીને કીર્તન બોલવું.

અનત ન જઈએ, પ્રિય રહીએ મેરેહી મહલ ॥

જોઈ જોઈ કહોગે, સોઈ સોઈ કરોંગી ટહલ (1)

શૈયા સામગ્રી બસન આભૂષન, સબ વિધ કરિ રાખોંગી પહલ ॥

ચતુરબિહારી ગિરિધારી, પિયાકી રાવરી યહી સહલ (2)

ત્રણ સેવા સિદ્ધ થઈ

શ્રીગુ સાંઈજીના પાંચમા લાલજી શ્રીરધુનાથજી હતા. તેમનો એક સેવક શ્રીહરજીવનદાસ. તેઓ હમેશાં રમણરેતીમાં જઈને ભજન કરતા. સાક્ષાત લીલાના અનુભવનો ભાવ થાય એજ ભાવનાથી ત્યાં પડ્યા રહેતા. એને સીત વર્ષા, ધૂ પકઈ ન લાગતું અને અન્નપાણી વગર પણ ચાર દિવસ નિકળી જતા તો પણ આ વૈષ્ણવને કંઈ ન થતું. ચોથે પાંચમે દિવસે સાવચેત થાય ત્યારે ગામમાં આવે ત્યારે વૈષ્ણવો આ વાત જાણતા હતા તેથી એમને કોઈ વૈષ્ણવ લઈ જાય ને પ્રસાદ લેવડાવે. પ્રસાદ લઈને એ તો પાછા રમણરેતીમાં ચાલ્યા જાય. આ વૈષ્ણવનું ધ્યાન શ્રીહરિરાયજી ખુબ રાખે. એક ખવાસને એમની ખબર રાખવા માટેજ રાખ્યો હતો.

એક દિવસ શ્રીહરિરાયજી પોતાના શ્રીઠાકોરજી શ્રીવિક્કલેશરાયજીની સેવા કરતા હતા. સિંગાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં ખવાસે આવીને ખબર આપી કે હરજીવનદાસ વૈષ્ણવ આવ્યા છે ને ફલાણી ડોકરીના ઘરે ગયા છે. આપ આ સાંભળી વિચાર કવા લાગ્યા કે, સિંગાર છોડીને કેમ જવું ? અને મનમાં વિચાર પણ કર્યો કે આ સમયે ડોશીને ત્યાં પણ પ્રસાદ ક્યાંથી હશે ? કારણ કે રાજભોગનો સમય પણ નથી. તેથી વૈષ્ણવનું સમાધાન કેમ થશે ? આમ મનમાં વિચારી શણગાર કર્યા પછી આપશ્રી પેલી ડોશીમાંને ઘેર પધાર્યા ને પુછ્યું : ‘પેલા વૈષ્ણવનું સમાધાન કેમ કર્યું ?’ ત્યારે ડોશીએ વિનંતી કરી

મહારાજ, સમય તો વધારે ન હતો પણ શ્રીઠાકોરજી માટે ખીરનો ડબરો સિદ્ધ કરી રાખ્યો હતો તે વૈષ્ણવના આગળ ધરી દીધો. તે ખીર ખાઈને વૈષ્ણવ જતા રહ્યા. ત્યારે આ વાત સાંભળી શ્રીહરિરાયજી અતિ પ્રસન્ન થયા અને કહ્યું, માર્ગનો સિદ્ધાંત તો તમેજ પામ્યા છો. એમ કહી આપ પાછા પોતાના મુકામે પધાર્યા.

આ વાત એક બીજા વૈષ્ણવે સાંભળી ત્યારે તેમણે શ્રીહરિરાયજીને વિનંતી કરી કે આપણા માર્ગની તો એ રીત છે જે સામગ્રી ભોગ ધર્યા સિવાય કોઈની સામે પ્રકાશ કરવી નહીં, તો પછી લેવાની તો વાત જ ક્યાં રહી ? ત્યારે શ્રીહરિરાયજીએ આજ્ઞા કરી, તમને શંકા થઈ એ બરાબર છે. માટે તમે પેલા માજીને ઘેર જાઓ તો તમારી શંકાનું સમાધાન થઈ જશે.

આ વૈષ્ણવ પેલા માજીને ઘેર આવ્યા તો ડોશીમાં સેવા પહોંચી પ્રસાદ લઈને સુતા હતા. ને ડોશીમાંના પેટ ઉપર શ્રીઠાકોરજી બિરાજે છે અને મોઢા પાસે ખીરનો ડબરો ભરેલો ધરેલો છે તે શ્રીઠાકોરજી સાક્ષાત આરોગી રહ્યા છે. આવા દર્શન પેલા વૈષ્ણવને થયા. આવા દર્શન કરીને તેમના મનનો સંદેહ મટી ગયો. વૈષ્ણવના હૃદયમાં શ્રીઠાકોરજી બિરાજે છે એજ ભાવ નિકળ્યો.

શ્રીઠાકોરજીની સેવામાં એક સેવા સિદ્ધ થાય. શ્રીગુરુદેવની સેવાથી શ્રીપુરુષોત્તમની સેવા પણ સિદ્ધ થાય અને વૈષ્ણવની સેવાથી ત્રણે સેવા સિદ્ધ થાય. વૈષ્ણવના હૃદયમાં શ્રીઠાકોરજી, શ્રીગુરુદેવ બિરાજે તેથી એ બન્નેની અને વૈષ્ણવની એમ ત્રણે સેવા સિદ્ધ થાય. આ પ્રસંગનો આવો ભાવ છે આવી આજ્ઞા શ્રીહરિરાયજીએ કરી. હરિ, ગુરુ અને વૈષ્ણવ સમાન જ સમજવા.

- કમલાબેન આશર

પ્રભુ સાનુભાવક્યારે જતાવે...?

પુષ્ટિમાર્ગ કૃપાદ્રષ્ટિનો માર્ગ છે. જ્યાં સુધી શ્રીમહાપ્રભુજી કૃપા ન કરે ત્યાં સુધી જીવનો

પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રવેશ નથી થતો.

જ્યારે શ્રીમહાપ્રભુજી કૃપા કરે ત્યારે જીવનો બ્રહ્મસંબંધ થાય છે. જ્યારે જીવનો બ્રહ્મસંબંધ થાય છે ત્યારે યમુનાજી ખુબ પપ્રસન્ન થાય છે.

બ્રહ્મસંબંધજબ હોત યા જીવ કો,
તબહિ ઇનકી ભુજા વામ ફરકે ।
દોરિ કરિ સોર કર જાય પિય સો કહે,
અતિ હિ આનંદ મન મેં જુ હરખે ॥

બ્રહ્મસંબંધથયા પછી જીવનો પ્રભુ સેવાનો અધિકાર થાય છે.

ગુરુદેવ સ્વરૂપને પંચામૃતસ્નાન કરાવી આપણાં માથે પધરાવી દે ત્યારે તે સ્વરૂપમાં પ્રભુનો આવિર્ભાવ (પ્રાણ-પ્રતિષ્ઠા) થાય છે. જે પ્રકારે બ્રહ્મસંબંધદાતાગુરુદેવ સેવાની રીત-પ્રીત સમજાવી આપણાં માથે પધરાવે તે સેવ્ય સ્વરૂપની સેવા કરવી તે આપણું કર્તવ્ય છે.

પ્રભુની સેવા તન, મન, ધન, ખૂબ જ ઉમંગથી અને પ્રેમથી કરવી. ઉત્તમથી ઉત્તમ વસ્તુ પ્રભુને આરોગાવવી. પ્રભુસુખનો હંમેશા ખ્યાલ રાખવો.

શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુસાંઈજી ઘણાં વૈષ્ણવોને ચરણપાદુકા, વસ્ત્ર ઉપર શ્રીહસ્તની છાપ, હસ્તાક્ષર અને પ્રભુના અંગવસ્ત્ર સેવા માટે પધરાવી આપે અને વૈષ્ણવો શ્રીમહાપ્રભુજીની અને શ્રીગુસાંઈજીની આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા કરતા. આવા ભાગ્યશાળી વૈષ્ણવોને થોડાં જ સમયમાં પ્રભુ સાનુભાવ જતાવતા.

જ્યાં સુધી લૌકિક અહંતા-મમતા ન છોડી, ગુરુદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રભુસેવા ન કરે ત્યાં સુધી પ્રભુ સાનુભાવતા નથી જતાવતા.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ આસુર વ્યામોહ લીલા પહેલા શ્રીગુસાંઈજી અને શ્રીગોપીનાથજીને

શ્રીગંગાજીની રેતીમાં લખી સદા પ્રભુ શરણે રહેવાની શિક્ષા આપી હતી.

જ્યાં સુધી અહંકારને છોડી, પ્રભુની સેવા ખૂબ જ પ્રેમ અને દીનતાથી ન કરીએ, પ્રભુસુખનું ધ્યાન ન રાખીએ, નિર્ગુણ ભાવથી સેવા ન કરીએ ત્યાં સુધી વૈષ્ણવોને પ્રભુ સાનુભાવતા જતાવતા નથી.

શ્રી હરિરાય મહાપ્રભુએ નીચેના શ્લોકમાં પણ શિક્ષા આપી છે :

અસાધનઃ સાધનો વાન સાધુઃ સાધુરેવ વા ।

શરણા દેવ નિખિલં ફલં પ્રાપ્નોત્ય સંશયઃ ॥

ભગવદ્ ચિંતન

મનુષ્યે જન્મ લીધા પછી તે માયાજાલમાં એવો ફસાઈ જાય છે કે પ્રભુને ગર્ભમાં આપેલો કોલ ભુલી જાય છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ કૃપા કરી બ્રહ્મસંબંધ આપી જીવને જાગૃત કર્યો ને સેવા સ્મરણમાં લગાડ્યો. વિખૂટા પડેલા દૈવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા જ આપ ભૂતલ પર પ્રગટ થયા. દૈવોદ્ધાર પ્રયત્નાત્મા આપનું શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં નામ છે.

અંતઃકરણની શુદ્ધિ કરવા માટે એક માત્ર ઉપાય ભગવાનનું ચિંતન છે. એના સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. વિષયોનો ભગવદ્ ચિંતન કરવાથી સર્વનાશ થાય છે. સાંસારિક જીવ વધારે સમય વિષયોનું ચિંતન કરવામાં વિતાવે છે, અને વિષયોમાં રચ્યો પચ્યો રહે છે. સંસારના પાંચ વિષયો શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ માનવને પ્રભુથી વિમુખ કરે છે, એટલે જ શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ પાંચે વિષયોને પ્રભુ તરફ વાળવા માટે આજ્ઞા કરી છે, જેથી મન અન્યત્ર ન ભટકે. વિષયો થકી અનેક પ્રકારના દુઃસંગ થાય છે. એટલે જ ભગવદીયોનો સંગ-સતસંગ માર્ગના ગ્રંથોનું અધ્યયન કરતા રહેવું. સેવા સ્મરણમાં મન લાગેલું રહેશે તો મન વિમુખ બનશે નહીં.

આપણા પુષ્ટિ પુરુષોત્તમ સર્વ સમર્થ છે. એમની કૃપા થકી મનુષ્ય નિશ્ચિંત બની જીવન જીવે છે. શ્રીવલ્લભાધીશની કૃપા થકી બધું સંભવ બને છે, સરલ બને છે. એટલે

આપના શરણમાં રહી આપનું સ્મરણ કરી ભગવદ્ ચિન્તન કરતા રહેવું.

દ્રઢ આશ્રય

શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીઠાકોરજીની કૃપા શક્તિનું સાક્ષાત સ્વરૂપ એ. ગોલોકધામમાં શ્રીસ્વામિનીજીનું સ્વરૂપ છે. શ્રીઠાકોરજી શ્રીસ્વામિનીજીને વશ છે. શ્રીસ્વામિનીજી જેમના ઉપર કૃપા કરે તેમને જ શ્રીઠાકોરજીની કૃપા પ્રાપ્ત થાય છે. આથી પૃથ્વી ઉપર પણ ગોલોકના દેવીજીવોને શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાથી જ શ્રીઠાકોરજી રૂપી પરમ ફલ પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રીસુરદાસજીએ પણ પોતાનો એ જ અનુભવ કહ્યો છે કે મને શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુસાંઈજીના ચરણકમલનો દ્રઢ આશ્રય છે તેથી જ મને સાક્ષાત ભગવ્દીલાનો અનુભવ થયો છે.

શ્રીગોપાલદાસજીએ ‘વલ્લભાખ્યાન’માં કહ્યું છે કે :

‘જેને શ્રીવિઠ્ઠલનાથ વિચારે રે, તેને પ્રકટ પ્રદાસ્થ ચારે રે ।

ઉપરાંત ભજન ફલ આપે રે, વ્રજમંડલસ્થિર કરી સ્થાપે રે ॥

શ્રીગુસાંઈજી જેના ઉપર કૃપા કરે તેના અલૌકિક ચાર પુરુષાર્થ – ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ સિદ્ધ થઈ જાય છે. તે માટે કોઈ સાધન કે શ્રમ કરવો પડતો નથી, ઉપરાંત શ્રીઠાકોરજીના સ્વરૂપાનંદનું અલૌકિક ફલ તેને પ્રાપ્ત થાય છે.

માટે વૈષ્ણવોએ શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીગુસાંઈજીનો દ્રઢ આશ્રય રાખી ભગવત્સેવા કરવી જોઈએ.

- મદનમોહન પારિખ, મન્દસૌર (મ.પ્ર.)

સત્સંગ એ અવશ્ય કર્તવ્ય છે

શ્રીઆચાર્યજીના ચરણકમલમાં જેની મતિ દ્રઢ, એકરસ થઈ છે, એવા જીવનો સત્સંગ કરવો. શ્રીગોકુલનાથજી શ્રીસર્વોત્તમજી ગ્રંથ પર ટીકા રચતા કહે છે કે પદ્મનાભદાસજી

ભગવદીય વિરલ છે. એવા ભગવદીયોના હૃદયમાં શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી નિત્ય બિરાજે છે. તેમના સંગથી સકલ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

જેમ ભીનાં કપડાના સંગથી સુકું કપડું ભીનું થાય છે, તેમ ભગવદીયના સંગથી જીવ ભગવદીય થાય છે. આવા સ્વકીય ભગવદીય અતિ દુર્લભ છે. એવા ભગવદીયને મળવાની તીવ્ર આકાંક્ષા રાખવી. શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી કૃપા કરી તેમનો સંગ પ્રાપ્ત કરી આપે તે સમયે શ્રદ્ધાપુર્વક દીનતાથી ચિત્ત લગાડી એમનો સંગ કરવો. જ્યારે એ ભગવદીય પ્રસન્ન થઈ, કૃપા કરી પુષ્ટિમાર્ગનો પ્રકાર લીલાભાવ બતાવે ત્યારે કાર્ય નિશ્ચય સિદ્ધ થાય છે.

શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુજી પોતાના નવરત્ન નામના ગ્રંથમાં નિરૂપણ કરે છે કે, ‘નિવેદનં તુ સ્મર્તવ્યં સર્વથા તાદ્રશૈર્જનૈઃ’ નિશ્ચય તાદ્રશીય (વૈષ્ણવ) જનના સંગમાં નિવેદનનું સ્મરણ કરવું.

આમ તાદ્રશીય વૈષ્ણવોના સંગમાં નિવેદન સ્મરણ થાય તો હૃદયમાં માર્ગ સ્ફુર્તિ થાય, તેથી સત્સંગ એ અવશ્ય કર્તવ્ય છે.

નિરોધ

પ્રપંચ વિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવદાસકિત, આ નિરોધનો અર્થ છે.

પ્રપંચ – જગતમાં પ્રપંચ જ ભરેલો છે. એટલે પ્રપંચને (જગતને) ભૂલી જઈ, ભગવાનમાં ચિત્તનું આસક્ત થવું (રોકવું) તેને નિરોધ કહેવાય છે. જગતમાં સર્વ પદાર્થો ભગવદ્રુપ છે, ભગવાનના છે તે ભૂલી જઈ, એ પદાર્થો પર અહંતા-મમતા કરી, જીવ એ પદાર્થો જ મારા છે એવો દુષ્ટ આગ્રહ રાખે છે, એમાં જ રચ્યો-પચ્યો રહે છે, મગ્ન રહે છે. તેથી એનું ચિત્ત ભગવાનથી દૂર થાય છે અને અહંતા-મમતાત્મક સંસારમાં ફસાય છે. આમ ભગવાન વિના અન્ય સાંસારિક પદાર્થોમાં આસક્ત થયેલા ચિત્તને ભગવાન જ દૂર કરાવે છે – હટાવે છે અને પોતામાં લગાડે છે. આનું નામ નિરોધ. એવો નિરોધ ભગવાને વ્રજભક્તોને સિદ્ધ કરી આપ્યો હતો.

વ્રજભક્તોનું ચિત્ત ઈન્દ્રાદિક દેવતાઓમાં આસક્ત હતું. તેઓ ઈન્દ્રયાગ કરતા હતા. તે અન્યાસક્રિત દૂર કરવા ભગવાને ગોવર્ધન પર્વતનું ઉદ્ધરણ કર્યું, ઈન્દ્રનો મદ ઉતાર્યો, તેનો માન-ભંગ કર્યો. ઉપરાંત રાક્ષસોનો વધ કર્યો, કાલિયાદમન કર્યું. દૂધ, દહીં, માખણની ચોરી કરી, વ્રજભક્તોનું ચિત્ત પોતામાં આકર્ષ્યું. અનેક લીલાઓ દ્વારા ચિત્તને પોતામાં ખેંચ્યું. આમ વ્રજભક્તોનું ચિત્ત અન્ય પદાર્થોમાંથી દૂર કરી પોતાનામાં રોક્યું. આવો નિરોધ ભગવાનની અતિ કૃપાને આધીન છે.

ભૌતિક ઈન્દ્રિયોની વિક્ષલતા

સંકલન : ડી.કે. માંડવીયા, પોરબંદર

- ૦ જે હાથ ભગવદ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થતા નથી તે મડદાના હાથ સમાન છે.
- ૦ જે પગ શ્રીહરિના સ્થાને જતા નથી તે વૃક્ષ સમાન જડ છે.
- ૦ જે જીભ ભગવદ ગુણગાન ગાતી નથી તે દેડકાની જીભ જેવી છે.
- ૦ જે કાન ભગવદ યશનું શ્રવણ કરતાં નથી સર્પના દર જેવા છે.
- ૦ જે મસ્તક ભગવાન મુકુન્દને નમતું નથી તે વૃથાભાર રૂપ છે.
- ૦ જે આંખો ભગવદ દર્શન કરતી નથી તે મોરનાં પીંછા સમાન છે.
- ૦ જે મન ભગવદ સ્મરણ ધ્યાન કરતું નથી તે વિષ્ણુ ખાતાં ભૂંડ જેવું છે.
- ૦ જે સત્પુરુષનો સગ કરતો નથી તે શ્વાસ લેતા શબ સમાન છે.

અંતિમ જન્મનાં લક્ષણો

સૃષ્ટિની રચના સમયે જ ભગવાન જીવ માત્રના જન્મોની અવધિ નિશ્ચિત કરે છે. જ્યારે અંતિમ જન્મ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે જ જીવ સંસારમાંથી મુક્ત થાય છે. કેટલા જન્મ પછી મુક્ત થશે તેનો કોઈ માપદંડ નથી. કારણકે સર્વ કાંઈ ભગવદ ઈચ્છા પર આધારિત છે અને ભગવાનની નિજ ઈચ્છા જાણવાનું જીવનું સામર્થ્ય નથી. તેમજ ભગવદ ઈચ્છાનું કોઈ નિયામક પણ નથી.

જીવના અંતિમ જન્મ દર્શાવનારા મુખ્ય ત્રણ લક્ષણ શ્રીમહાપ્રભુજી વર્ણવે છે (1)

ભગવદીયોની સેવામાં રૂચિ (2) ભગવદ સ્વરૂપના જ્ઞાનની ઈચ્છા (3) ભગવદ શાસ્ત્ર પરાયણતા. ભગવદ કૃપાથી જીવ શરણે આવે છે અને કૃપા થતાં જ ભગવદસેવા, સત્સંગ, સ્મરણમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. ભગવદ કૃપાનું પરિજ્ઞાન પુષ્ટિમાર્ગમાં રૂચિ પરથી થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં રૂચિ છે કે નહીં તેનું પરિજ્ઞાન સ્વમાર્ગીય વિચાર, આચાર, નિષ્ઠા વગેરેથી નક્કી થાય છે.

મંગલ ચતુષ્પદી ભાવના

પ્રેષક : હીરાભાઈ કે. શાહ, વડોદરા

‘મંગલં મંગલં વ્રજ ભૂમિ મંગલમ્...આ ચતુષ્પદી શ્રીગુસાંઈજીએ પ્રાતઃ કાલથી શયન પર્યંતની ભાવના ભરી શ્રીઠાકોરજીના લીલા સ્વરૂપનું જ અનુસંધાન રહે તે માટે રચી છે. જેનું પ્રાતઃકાલમાં મંગલાર્તિમાં અવશ્ય ગાન કરવું જેથી જીવની સર્વ ક્રિયાઓ પુષ્ટિફલરૂપ મંગલમય બની જશે. શ્રીઠાકોરજીનું સ્વરૂપ જે યશોદોત્સંગ લાલિત્ય સ્વરૂપ છે. તે મંગલ છે.

પ્રથમ શ્લોકમાં : જન્મ પ્રકરણથી શરૂ કરી પ્રમાણ પ્રકરણની લીલાનું સઘળું વર્ણન છે, જેથી તેનું ગાન કરવાથી અગીઆર અધ્યાયની લીલાનું સ્મરણ થાય.

બીજા શ્લોકમાં : શ્રીકૃષ્ણના નામનું કીર્તન જે મહામંગલ કલ્યાણ કર્તા છે જેથી આ શ્લોકમાં પ્રમેય પ્રકરણની વેણુગીત સુધીની લીલાનું વિવરણ છે. અષ્ટાક્ષર સંયોગાત્મક સ્વરૂપ છે અને પંચાક્ષર વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપ છે. આ પ્રકારે બન્નેમાં પૂર્ણાવતાર શ્રીકૃષ્ણનું નામ રસાત્મક સેવ્ય સર્વ શાસ્ત્રના સારરૂપ છે. જે શ્રીભગવાનનું ષટગુણ પૂરણ ધર્મી સ્વરૂપ છે.

ત્રીજા શ્લોકમાં : ફલ પ્રકરણની લીલા છે. જેથી ‘ગિરિરાજ ધરણ લીલા’ જે વ્રજભક્તો આદિ સર્વ શ્રીઠાકોરજીના શરણમાં આવ્યા, જેથી સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ થયો, અને ઇન્દ્રની વૃષ્ટિના જલથી સર્વનું રક્ષણ કર્યું.

ચોથા શ્લોકમાં : સકલ રાસ પંચાધ્યાયીની જલ-સ્થળ લીલાનો ભાવ છે. જે પણ સર્વ મંગલરૂપ છે, જેથી આ બધા મંગલ પદાર્થો જન્મલીલાથી યુગલગીત સુધી સ્મરણ કરે છે. જેના સ્મરણથી મહામંગલની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે પંચાધ્યાયી સંયોગકારી છે. અને યુગલ ગીતમાં વિપ્રયોગનો પ્રકાર છે.

પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવને સેવા આવશ્યક જ છે. સેવાનો કોઈ વિકલ્પ નથી. આ કારણથી જન્મ પ્રકરણથી ફલ પ્રકરણ સુધીના પાઠ પણ આવશ્યક જ છે. પરંતુ સેવા કરે અને બધા જ આ ગ્રંથોનું મનન કરે તો સેવા રહી જાય. જેથી મંગલા આરતિ સમયે ‘મંગલં મંગલં.. ઈતિનું. ગાન કરવાથી ફલપ્રકરણ સુધીનો શ્રીમદ્ ભાગવતનો બધો પાઠ થાય તેની મુખ્યતા છે.

શ્રીગિરિરાજધરણ આપની સતત જય થાઓ અને આપશ્રી જ સતત નિજદાસોનું પાલન કરો.

વસ્તુ તઃકૃષ્ણ એવ

- ધનશ્યામજી ભીમજી, પ્રેમપરા

શ્રીવિકૃલેશ્વર પ્રભુચરણ શ્રીવલ્લભના અલૌકિક નામોને પ્રકટ કરવા અને એમના સ્વરૂપ અને સ્વરૂપના પ્રાકટ્યના હેતુનું નિરૂપણ કરવા શ્રીપૂર્ણપુરુષોત્તમજીની સ્તુતિ કરે છે, અને સ્તુતિ કરવાનું કારણ પણ એ જ છે કે, શ્રીપુરુષોત્તમ જ શ્રીઆચાર્યજીના મૂળભૂ છે. શ્રીગુસાંઈજીએ ‘શ્રીસર્વોત્તમજી’માં અને ‘શ્રીવલ્લભાષ્ટક’માં પણ આપશ્રીના અલૌકિક સ્વરૂપનું વર્ણન કરેલ છે. ‘સપ્તશ્લોકી’માં પણ આપશ્રીના અલૌકિક નામ અને સ્વરૂપને અનુરૂપ અસાધારણ ગુણોનું દર્શન કરાવ્યું છે.

શ્રીવલ્લભાષ્ટક, શ્રીસર્વોત્તમજી અને સપ્તશ્લોકી આ ત્રણેયનું ચિંતન-મનન પરસ્પર સંકલન દ્વારા જો કરવામાં આવે તો, શ્રીમહાપ્રભુજી અને શ્રીકૃષ્ણ ભિન્ન નથી, એક જ છે એ સમજી શકાય. શ્રુતિ પણ કહે છે “આનંદો બ્રહ્મેતિ વ્યજાનાત્ તસ્માદ્ એતસ્માદિ જ્ઞાનામયાત્ અન્યોતર આત્માનંદમય” આ પ્રમાણે બ્રહ્મ આનંદમય છે. આનંદનું

મૂર્તિસ્વરૂપ કૃષ્ણ છે. કૃષ્ણ જ “આનંદ કરપાદ મુખોદરાદિ” સ્વરૂપે શાસ્ત્રોમાં પ્રતિપાદિત છે. સત્તા અને આનંદનું ઐક્ય, જે પરસ્પર બ્રહ્મ છે, એ જ કૃષ્ણ છે. રસધર્મી પ્રભુના હૃદયમાં રહેલું સ્વરૂપ સૌંદર્યવતી મૂર્તિશ્રીરાધિકા સત્તા છે. વ્રજાંગનાઓના હૃદયમાં ગૂઢ ભાવોનું સમૂહ સત્તાત્મક સમિષ્ટ સ્વરૂપ શ્રીરાધિકાજી છે, અને પ્રભુના હૃદયમાં સ્ત્રી ભાવાત્મક ગૂઢ રૂપે સદાય બિરાજે છે. “સ્ત્રીભાવો ગૂઢ પુષ્ટિમાર્ગો તત્ત્વમ્” આનંદરૂપ શ્રીકૃષ્ણની સેવા સ્ત્રી ભાવાપન્ન થઈને, એટલે કે તત્સુખાત્મક ભાવથી ભાવિત થઈને કરવાની જે રીત છે એ જ પુષ્ટિમાર્ગ છે.

આનંદરૂપ પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણમાં સ્ત્રી ભાવાત્મક ગૂઢ સમૂહસત્તાત્મક સમષ્ટિ સ્વરૂપ શ્રીરાધિકાજી સહિત સમગ્ર લીલા સામગ્રી અંતર્હિત રહેલી છે. પરબ્રહ્મનું આ એકાંકી વિપ્રયોગ અવસ્થાવાળું કેવળ ધર્મીસ્વરૂપ છે. અને એ જ સ્વરૂપે શ્રીમહાપ્રભુજી ભૂતલ ઉપર પધાર્યા છે. આનંદરૂપ શ્રીકૃષ્ણનું જેમ વિપ્રયોગાવસ્થા યુક્ત સ્વરૂપ છે, એમ જ શ્રીવલ્લભનું પણ વિપ્રયોગાવસ્થા યુક્ત સ્વરૂપ છે. આનંદરૂપ શ્રીકૃષ્ણમાં જેમ લીલા સામગ્રી અંતર્હિત છે, એમ શ્રીમહાપ્રભુજીમાં પણ આનંદાત્મક સેવા સાગરગર્ભિત છે. આનંદરૂપ શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે પોતાના અંતર્ગત રહેલા ગૂઢસ્ત્રીભાવને અનેક સ્વરૂપ ધારણ કરીને બહાર પ્રકટ કરે છે, ત્યારે આનંદરૂપ કૃષ્ણ જ પરમાનંદ રૂપ બને છે. આમ આંતરલીલા સામગ્રીવાળું સ્વરૂપ આનંદરૂપ છે. જ્યારે બહાર પ્રગટ કરેલ લીલા સામગ્રીવાળું સ્વરૂપ પરમાનંદ રૂપ બને છે. આમ હોવાથી પોતાની અંતર્ગત રહેલ આનંદાત્મક સેવા-સાગરને પુષ્ટિમાર્ગના રૂપમાં પ્રકટ કર્યો છે.

શ્રુતિ પણ કહે છે કે, ‘રસં દ્રુ વાયેલબ્ધાનંદિ ભવતિ’ રસની પ્રાપ્તિ વગર આનંદ મળતો નથી. સંપૂર્ણરસોનો સમાવેશ ‘રાસ’માં છે અને શ્રીમહાપ્રભુજી સર્વે રસમય રાસલીલાના આનંદમાં નિરંતર નિમગ્ન રહે છે. માટે જ તે પરમાનંદ રૂપ છે. આનંદ નામ ઈશ્વર ધર્મવાળું છે, જ્યારે પરમાનંદ નામ વ્રજભક્તોના દાસત્વરૂપ ધર્મવાળું છે. વ્રજભક્તોમાં શ્રીસ્વામિનીજી સર્વોપરિ છે. શ્રીસ્વામિનીજીનું દાસત્વ વ્રજભક્તોના દાસત્વથી વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે. પ્રભુની અભિરૂચિ શ્રીસ્વામિનીજી સિવાય ક્યાંય હોતી નથી. કારણ કે આપ

અન્યના બંધનમાં ક્યાંય આવતા જ નથી. (શ્રીરાધા અધરસુધા વિના પિયુને બીજુ તે કંઈ નવ ભાવેજી) શ્રીસ્વામિનીજીનું આધિદૈવિક દાસત્વ દેહ, ઈન્દ્રિય વગેરેના સાક્ષાત્ સમર્પણ રૂપ છે છતાં પણ એમાં તદીયત્વની, સર્વાત્મભાવની પૂર્ણસ્થિતિ છે. આવું છે આપણા શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપ !

રાસમાં ભગવાને દાસ્ય એટલે કે ભક્તાધિનપણું પોતે સ્વીકારેલ છે. કારણ કે ભગવાન પોતે જ કહે છે કે, “હે મનહરણીઓ, તમારા ઋણમાંથી હું ક્યારેય છૂટી શકું તેમ નથી.” આમ ભગવાનમાં ઐશ્વર્ય અને દાસત્વ બન્ને એક સાથે વિરુદ્ધ ધર્માશ્રયના રૂપમાં છે. તો આ જ વિરુદ્ધ ધર્માશ્રય શ્રીમહાપ્રભુજીમાં પણ છે જ. શ્રીવલ્લભ પોતાના વૈશ્વાનર સ્વરૂપથી જીવને શરણે લઈ એના દોષ ભસ્મિભૂત કરી દે છે. તેથી જ શરણે આવેલો જીવ સેવાનો અધિકારી બની શકે છે. સ્નેહપૂર્ણ દાસત્વ શ્રીસ્વામિનીજીમાં સ્થિત છે. તો આવું જ દાસત્વ શ્રીવલ્લભમાં પણ છે. આ જ આપનું શેષ મહાત્મ્યવાળું શ્રીસ્વામિનીજી ભાવ વિશિષ્ટ પરમાનંદ સ્વરૂપ છે. શ્રીમહાપ્રભુજીના આ લીલા વિશિષ્ટ યુગલ ભાવ સ્વરૂપનું વર્ણન શ્રીગુસાંઈજીએ સપ્તશ્લોકીમાં અને શ્રીવલ્લભાષ્ટકમાં પણ કરેલ છે. અંતસ્થિત સ્નેહ સંયુક્ત સેવા સાગરને જનહિતાર્થ પુષ્ટિમાર્ગના રૂપમાં બહાર પ્રકટ કર્યો, “સેવા રીતિ પ્રીતિ વ્રજ જન કી, જનહિત જગ પ્રકટાઈ.”

ભગવદભાવ રૂપ (પુંભાવ) અને શ્રીસ્વામિનીજી ભાવરૂપ (સ્ત્રીભાવ) બન્નેનું એકત્વ શ્રીવલ્લભમાં હોવાથી આપશ્રી બન્ને ભાવોથી સંપન્ન છે. ‘શ્રી’ એટલે સ્વામિનીજી સ્વરૂપ અને કૃષ્ણ એટલે ઠાકોરજી સ્વરૂપ. આમ બંન્નેના આસ્ય એટલે કે મુખારવિંદ રૂપ ઊભય દલાત્મક છે. કારણ કે ભોક્તા કે ભોગ્ય એક-બીજાનો રસાનુભવ કરે છે. પરંતુ સ્વરસાનુભવ કરી શકતાં નથી. બન્ને અનુભવ તો સાક્ષીરૂપ જ કરી શકે છે. અને એ સાક્ષીરૂપ પણ એ કે જે ભોક્તા, ભોગ્ય અને ઊભયાત્મક હોય. શ્રીવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણાસ્ય હોવાથી (શ્રી-સ્ત્રીભાવ, કૃષ્ણ-પુંભાવ બન્નેના મુખારવિંદ) સાક્ષી રૂપે બન્ને અનુભવ કરે છે. આમ અનુભવકર્તા સાક્ષી સ્વરૂપ ત્રિત્યાત્મક છે. ભગવદભાવ (પુંભાવ) સ્વામિનીભાવ (સ્ત્રીભાવ) અને સાક્ષીભાવ (અનુભવ કર્તાભાવ) ત્રણેય ભાવ

શ્રીમહાપ્રભુજીમાં હોવાથી આપનું સ્વરૂપ ત્રિદલાત્મક છે.

પ્રસંગ-રંગ

પ્રાચીન સમયમાં વૈષ્ણવોને ત્યાં ભગવદગીતા થતી રાત્રે બધા પોતાના કામોથી પરવારી કોઈ એક નિયત સ્થળે એકઠા થાય અને ભગવદગીતા થાય. ભગવદ્ કથા નહિ: કારણ ભગવદ્કથા અને ભગવદવાર્તાઓમાં ઘણો જ તફાવત છે. ભગવદ્કથામાં તો કોઈ એક સાક્ષર વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના ગ્રંથો વાંચતા હોય અને અન્ય વૈષ્ણવો શ્રોતા બની શ્રવણ કરતા હોય. પરંતુ ભગવદવાર્તામાં તેમ નથી થતું. ભગવદવાર્તામાં તો મહાનુભાવી વૈષ્ણવોની મંડળી જામી હોય અને તેમાં સંપ્રદાયના ગ્રંથોનું જેવા કે શિક્ષાપત્ર, 84-252 વૈષ્ણવોની વાર્તાનું વાંચન થાય અને પછી જે વંચાણું હોય તેમાં જે કાંઈ શંકાઓ હોય તે શંકાઓનું સમાધાન મંડળીમાં બિરાજતા મહાનુભાવી વૈષ્ણવો દ્વારા થતું જતું હોય. અંદરો અંદર ચર્ચા થાય. શંકાના સમાધાન થાય અને ગ્રંથનામર્મને ઉંડાણથી સમજતા જાય. અંદરો અંદર ચર્ચા થતી-વાર્તા થતી તેથી એ ભગવદવાર્તા કહેવાતી, અને આવી ભગવદવાર્તામાં કેટલો સમય વ્યતિત થઈ જતો તેનું અનુસંધાન પણ ન રહેતું.

અમારા ગામમાં પણ આવીજ એક વૈષ્ણવ મંડળી જામતી, અને ભગવદવાર્તા થતી. શ્રી કરશનદાદા, શ્રી હરિદાદા, શ્રી દાસકાકા વગેરે અમારી મંડળીના મુખ્ય મહાનુભાવીઓ એકત્ર થતાં અને મંડળીમાં અનેક શંકાના સમાધાન થતાં. અનેક વિષયો જેવા કે સેવા, અન્યાશ્રય, અસમર્પિત, દુસંગ વગેરે ઘણા પ્રશ્નો અને શંકાઓની શાસ્ત્રના આધારે છણાવટ થતી. પરંતુ ખૂબ જ સાદી-સરળ ભાષામાં. અભણ પણ સમજી શકે તેવી લોકભોગ્ય ભાષામાં. કદાચ કોઈ પ્રશ્નનો જવાબ ન આવડતો હોય તો, તેવી શંકાઓની યાદી તૈયાર થતી અને ગોસ્વામી બાળકો પાસેથી તેના સાચા સમાધાન મેળવી લેવાતાં.

આવી રીતે એકવાર ભગવદિયોની મંડળી જામી હતી, ત્યાં તો મીરાએ પ્રવેશ કર્યો અને સર્વેને ભગવદ-સ્મરણ કરી, વડિલોને દંડવા પ્રણામ કરીને કરસનદાદાને એક પ્રશ્ન

પૂછ્યો:

મીરા : દાદાજી ! આપણા સેવ્ય સ્વરૂપની સેવા કોઈને સોંપી શકાય ?

દાદાજી : ના બેટા, આપણા શ્રીઠાકોરજીની સેવા કોઈના ભરોસે ન રખાય. આપણા સેવ્ય સ્વરૂપની સેવા આપણે પોતે જ કરવી જોઈએ ઉત્સવોમાં યથાશક્તિ આભૂષણ, વસ્ત્ર, નાના પ્રકારની સામગ્રી સિદ્ધ કરી શ્રીઠાકોરજીને આરોગાવવી જોઈએ. પરંતુ એક વાતનું તો ખાસ ધ્યાન રાખવું કે ક્યારેય આપણે આપણા શ્રીઠાકોરજી પાસે ઉદાસીન રીતે ન રહેવું યથાશક્તિ આપણા ઘરની જે રીત હોય તે રીતે ઉત્સવોમાં સેવા કરવી જોઈએ જેથી શ્રીઠાકોરજી આપણા ઉપર અતિ પ્રસન્ન રહે છે.

મીરાએ કરસનદાદાને વચ્ચે અટકાવ્યા અને એક બીજો પ્રશ્ન પૂછીનાખ્યો :

મીરા : દાદાજી ! આવી રીતે સેવા કરતા જો શ્રીઠાકોરજી આપણી ઉપર પ્રસન્ન થાય તો આપણે આપણા શ્રીઠાકોરજી પાસે કંઈ માંગી શકાય ખરું ?

દાદાજી :- ના મીરા, ભગવદસેવા કરી આપણા શ્રીઠાકોરજી પાસે ક્યારેય કંઈપણ મંગાઈ જ નહિ. અને નિષ્કામ ભાવે જ સેવા કરવાની હોય, બેટા !

મીરા :- દાદાજી ! આ સેવાની રીત તો સમજાણી, પરંતુ ક્યારેક કોઈવાર સુતક, રોગાદિ પ્રતિબંધ જેવું કંઈક આવી પડે તો શું કરવું ?

દાદાજી :- જો બેન ! ક્યારેક સુતક, વૃદ્ધિ, અથવા રોગાદિ પ્રતિબંધ આવી પડે તો આપણા સજાતિ વૈષ્ણવ પાસે સેવા કરાવવી. સજાતી વૈષ્ણવ ન હોય તો કોઈ મર્યાદી (મરજાદી) વૈષ્ણવ પાસે સેવા કરાવવી. મર્યાદી (મરજાદી) વૈષ્ણવ પણ ન હોય તો કોઈ સમર્પણી વૈષ્ણવ પાસે સેવા કરાવવી, અને જો સમર્પણી વૈષ્ણવ પણ ન હોય તો કોઈ નામધારી વૈષ્ણવને હાથે પટવસ્ત્ર થેલી પહેરાવીને શ્રીઠાકોરજીને સેવા કરાવવી. સાક્ષાત્ શ્રીઠાકુરજીનો સ્પર્શ ન કરાવવો. પરંતુ અન્ય માર્ગીય પાસે તો ક્યારેય પણ આપણા સેવ્ય સ્વરૂપની સેવા ન જ કરાવવી. પછી પ્રતિબંધ નિવૃત્તિ થયે વ્રત કરી, શ્રીગુરુદેવની-શ્રીઠાકોરજીની ભેટ કાઢી પછી શ્રીઠાકોરજીનો સ્પર્શ કરવો.

મીરા :- દાદાજી ! આપે આ બધી રીતો સમજાવી તે તો ઉત્તમ છે. પરંતુ ક્યારેક સંજોગાવશાત એવું બને કે નામધારી વૈષ્ણવ પણ ન મળે તો શું કરવું ?

દાદાજી :- જો બેટા ! આપણી જેમ આ ભગવદમંડળી છે, તેવી જ ભગવદમંડળી આપણા કંઠી તથા તિલકનું રક્ષણ કરનાર ગોસ્વામી શ્રીગોકુલનાથજી સમયમાં પણ આવી જ ભગવદમંડળીઓ ભરાતી અને આવા અનેક શંકાના સમાધાનો થતા.

એક વાર મંડળીમાં શ્રીકલ્યાણ ભટ્ટજીએ તારા જેવો પ્રશ્ન ગો. શ્રીગોકુલનાથજીને પણ પૂછેલો, ત્યારે ગો. શ્રીગોકુલનાથજીએ ખુલાસો કરતાં શ્રીકલ્યાણભટ્ટજીને સમજાવ્યું હતું કે જો નામધારી વૈષ્ણવ પણ ન મળે તો આપણે પોતે જ પટવસ્ત્રથી કોરી સામગ્રી ધરવી. શ્રીઠાકોરજી પોઢ્યા પોઢ્યા જ આરોગે. પરંતુ સેવા તો અન્ય માર્ગીય પાસે સર્વથા ન કરાવવી. છતાં જો બેટા ! અત્યારે દેશકાળ સમય સંજોગો પ્રમાણે આપણે આપણા જે ગુરુદેવ પાસે સ્વરૂપ પુષ્ટ કરાવ્યું હોય તે ગુરુદેવની આજ્ઞા લઈ, ગુરુદેવ જે રીતની આજ્ઞા આપે તે રીતે સેવા કરવી જોઈએ. કારણ “નવરત્ન”માં શ્રીમહાપ્રભુજીએ પણ સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી છે કે : સેવાકૃતિર્ગુરોરાજા બાધનં વા હરીચ્છયા ।

હવે કદાચ શરીર સર્વથા જ ન ચાલે તો, શ્રીઠાકોરજીને અન્ય કોઈ વૈષ્ણવને ત્યાં પધરાવી વિરહ કરવો કે ભગવદ્ સેવા છૂટી ગઈ. અને આપણે જે રીતે પૂર્વમાં સેવા કરી હોય તે રીતે માનસીમાં સેવા કરી ભગવદમય રહેવું અને સદા સંતોષ રાખવો.

વિકસેલું વૃક્ષ

વૃક્ષનું મૂળ પૃથ્વીમાં ગયું. [[1] યજ્ઞનારાયણ-મૂળપુરુષ]

પછી થડ ઉપર આવ્યું [[2] ગંગાધરજી]

અને વૃક્ષ વધવા લાગ્યું [[3] ગણપતિ ભટ્ટ]

બાદ પાતળું થડ ધીમે ધીમે સમૃદ્ધ થયું [[4] બાલ ભટ્ટજી]

તેને સુંદર ડાળી ફૂટવા લાગી [[5] લક્ષ્મણ ભટ્ટજી]

બીજ, અને મૂળમાંથી દેખાતું, થડમાં છુપાતું, પાંદડામાં સંતાતું પણ ડાળમાં ઝબકતું

અગ્નિ તેજ બહાર આવ્યું, તે “શ્રી વલ્લભ”

[મૂળપુરુષ નારાયણ યજ્ઞ, શ્રુતિ અવતાર ભયે સર્વજ્ઞ] [મૂળપુરુષ પ્રારંભ]

બીજમાંથી યજ્ઞનારાયણજીએ મૂળવાવ્યું, ગંગાધરજીએ તેને જળ સીંચ્યું, ગણપતિ ભટ્ટે હવા આપી, બાલ ભટ્ટજીએ તેજ આપ્યું, અને લક્ષ્મણ ભટ્ટજી તેને પૃથ્વી પર લાવ્યા, અને ઇલ્લમાગારજીએ કુખમાં રાખ્યા, પણ વનવગડે પાંદડામાં ઢાંકી, વનમાં પક્ષીઓ જાગ્યા ને જગતમાં માનવો, ને પથારીમાંથી બાળકો ઉઠ્યાં.

વગડામાં પ્રકાશતો પૂંજજોવા માનવો દોડ્યા, પ્રવાસી માતા-પિતા પૂંજમાંલેવા દોડ્યા, વાયુ રમાડવા દોડ્યો, કિરણો રંગવા દોડ્યા, વાદળાં વરસાવા દોડ્યા, મેઘરાજે જળ છાંટીને તેને ન્હવરાવ્યું, હસીને સૂરજે તેને રમાડ્યું, ફરકીને વાયુએ તેને ઝુલાવ્યું, અને અધીરી માતાએ ઝટ ગોદમાં લઈ તેને પયપાન કરાવ્યું, પ્રતાપી પિતાએ ભાવથી ખેલાવ્યું.

અગ્નિ ચૌધા મધ્ય બાલક, દેખી સન્મુખ ધાવહિ,
મારગ દિયો જાની માતા લિયે ઉચ્છંગ મોહે દિયો હે વિધાતા,
ધન્ય સંવત પંદ્રહા પેંતીસ માધવ માસ હેઃ
કૃષ્ણ એકાદશી શ્રીવલ્લભ પ્રકટ વદન વિલાસ હે

સૂરજ ચંદ્ર વરૂણ, દેવો ઋષિઓ, અને માનવો, પૃથ્વી પર ઉઘડતું અવનવું ફૂલ જોઈ અતિ પ્રસન્ન થયાં.

મંગલ બધાયો હોત તિહું પુર, દેવ દુદુંભી બાજ હિ

કુલ ફરક્યું, અને પૂછ્યું : હું ખીલુને ? “જરૂર” દિશાઓ કહે :- “જરૂર” આકાશ કહે :- “જરૂર” ડાળ અને થડ કહે “જરૂર” પૃથ્વી, તેમજ માનવો કહે :- “હા !! હા ! જરૂર-જરૂર-ને જરૂર”

શ્રીવલ્લભ કું લે આયે કાશી, સું દરરૂપ નયન સુખરાશી
સાત વરસ ઉપવિત ધરાયે, તબ તેં વિદ્યા પઢન પઢાયે

બીજમાંથી છોડ મોટો થવા લાગ્યો, એમ કરતાં, કરતાં, જ્ઞાનું એવું ઝાડ થયું ને થડ
ઉપર આવ્યું, થડ ઉપર ડાળો ફૂટી, તેમાં બે ડાળી ખીલી, પાંદડાં ઉપર પાંદડાં
[લગભગ] 84 ઉગ્યા.

સંવત પંદ્રહા સડસઠ આયો આસો વદી દ્વાદશી શુભ ગામો
ગાયો શ્રી ગોપીનાથજી, જબ જન્મ લીનો આય કે

પહેલી ડાળ ઉગી તો ખરી, પણ પછી સુકાઈ, અને કરમાઈ ગઈ. બીજી ડાળીમાંથી
સુંદર ત્રણ ચાર ફૂલ, કળી ને પાન થયાં, ને તે ડાળી વિકસી, તેનું થડ જાડું થયું ફાલ્યું
ફૂલ્યું

પોષ કૃષ્ણ નૌમી જબ આઈ, ઘર ઘર મંગલ હોત બધાઈ
શ્રી વિઠ્ઠલનાથ જન્મ ભયો સુનિકે કહત ફિરત આનંદ ગુણ ગનિકે

ફૂલની સુવાસદિન પ્રતિદિન વધવા લાગી, ત્રણ વખત પૃથ્વી પરિક્રમા કરી, માયા મત
ખંડન, કનકાભિષેક, અને દૈવી સૃષ્ટિને શરણે લેવા બ્રહ્મ સંબંધનો પ્રચાર કરી,
પુષ્ટિમાર્ગનો –દેશ પરદેશમાં ફેલાવો કર્યો. ફૂલને કંટકો ઘણા નડ્યા, પણ હીંમતથી
પ્રવાસ ખેડ્યો ને સાકાર માર્ગે દૈવી જીવોને શરણે લીધા. ત્રણ વખત તો “કામ”ને
પાછોવાળી દીધો. એમ કરતાં ફૂલ અષાડી બીજની સાંજે [કાશી] હનુમાન ઘાટે કરમાઈ
ગયું, પાંદડી હેઠે પડી, ને ફૂલ ખરી ગયું, તેનું હાસ્ય આકાશે ગયું. રંગ સૂરજે ગયા,
[આસુરી વ્યામોહ-લીલા કરી.]

થોડા સમય બાદ કોઈએ કહ્યું : અરે ! ! ફૂલને ઠેકાણે ફળ છે. એવું જ કોમળ, એવી જ
સુવાસ, ફૂલ ખરીને ફળ પાક્યું છે, અને તે અતિ સુંદર અને શ્વેત છે.

ધન્ય સંવત પંદ્રહા, ધન બહોતરા શુભ માન કે

બીજમાંથી છોડ થયો, છોડમાંથી ઝાડ થયું, ઝાડનું થડ જાડું થયું. તેની સાત ડાળીઓ વિકસી, તેના ઉપર સાત ફૂલમાંથી ફળ થયા અને ચાર કળીઓ ઉઘડી. ઝાડને બે પાન, ચાર પાન, આઠ પાન, દસ પાન એમ પાંદડા ઉપર પાંદડા લગભગ 252 જેટલાં ઉગ્યા. ઝાડ ઘટાદાર સુશોભીત ને ભરાવદાર કદનું હતું. સાત જાડી ડાળી ઉપર ફળો ને કળીઓ ખીલવા લાગી. વૃક્ષ વિકસવા લાગ્યું, તેની છાયામાં સહુ શીતળતા અનુભવવા લાગ્યા.

વળી પાછા સૂર્ય વરુણ, ચંદ્ર પૃથ્વી આકાશ અને માનવો, ફૂલના ફળ ઉપર આશાની મીટ માંડી બેઠા. શ્વેત બીજના ઝાડની ડાળીમાંથી છોડ થયો, છોડમાંથી ઝાડ થયું એજ, એજ, એજ, પેલું પહેલાં વાવ્યું હતું તેનું તેજ બીજ એજ પાછું ફૂલ થયું, કળી, પાંદડાં ખીલ્યા, ફળ આવ્યું, ઘણું જ સુંદર, અતિ સુંદર.

પંદ્રહસે સત્તાણું કાર્તિક, વિમલ દ્વાદશી મંગલ નિત ઢિંગ
પ્રથમ પુત્ર પ્રગટે શ્રીગિરિધર, ષટગુણ ધર્મધર્મ ધુરંધર

ગુલાબના ફૂલ જેવા સુંદર સાત બાળકો ખીલ્યાં :- તે [1] ગિરિધરજી [2] શ્રી ગોવિંદજી [3] શ્રી બાલકૃષ્ણજી [4] શ્રી ગોકુલનાથજી [5] શ્રી રઘુનાથજી [6] શ્રી યદુનાથજી [7] શ્રી ધનશ્યામજી; વંશવૃક્ષનેશોભાવી રહ્યા.

કમળના ફૂલની કળી જેવાં ચાર બેટીજી ખીલ્યાં :- તે [1] શોભા [2] યમુના [3] કમલા [4] દેવકા બેટીજી. વંશવૃક્ષનેદિપાવી પરિમલ પ્રસરાવી રહ્યાં.

કેટલોક સમય વીત્યા બાદ એક દિવસે શ્વેત ફૂલ પાકીને ખરી ગયું. છતાં પણ પૃથ્વી પર આજે અનેક ફૂલ, ફળ, અને કળીઓ, એજ બીજમાંથી વિકસે છે અને તેમાંથી જ વધુ પ્રકાશીત બીજ [અગ્નિ સ્વરૂપ] છે, છે, છે ને છે જ. જે પહેલાં બીજ હતું તે સાત્વીક પછી રાજસી અને આજે બીજ તામસી સ્વરૂપે વિકસે છે. [કારણ જમાનો તામસી છે]

આ વૃક્ષસદાય ફૂલ્યું ફાલ્યું રહ્યું છે ને રહેશે.
મહા અલૌકિક અગ્નિ કુલ સબ અલૌકિક અષ્ટ છાપ હે;
અલૌકીક સબ ભક્તજન જો, શરણ લીને આપ હે.

[શ્રી મૂળપુરુષ સંપૂર્ણ]

શ્રી વલ્લભાધીશનું સ્વરૂપ

લેખક : શ્રી ચીમનલાલ વિશ્વલદાસ માસ્તર (દાહોદ)

એ સ્વરૂપને યથાર્થ રૂપે સમજવું એ જીવની શક્તિની બહારનું કાર્ય છે. એ વસ્તુ સમજવી એટલે અગાધ સમુદ્રનું મથન કરવા બરાબર થાય. છતાં જીવ બુદ્ધિથી કંઈ મહાનુભાવોના અનુભવ વડે આલેખન કરવા પ્રયત્ન કરી શકીએ.

રસાત્મક પુરુષોત્તમનું વિરહ ભાવાત્મક સ્વરૂપ એ જ શ્રી વલ્લભાધીશ. આ સ્વરૂપ ભગવાન સાથે સદા ઓતપ્રોત રહે છે. એટલે કૃષ્ણમાં વિરહ અને સંયોગનિરંતર સ્થિતિ કરી રહે છે. પરંતુ જ્યારે ભગવાનને જીવ પર મહાન કૃપા કરવાની યા તો તેમના મનોરથો પૂર્ણ કરવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે ભગવાનના વિરહાગ્નિની પ્રબળતા વધે છે. એ વિરહાગ્નિના સ્વરૂપને વેણુનાદ દ્વારા ભક્તના હૃદયમાં કર્ણ રંધ્ર દ્વારા પધરાવે છે. ભક્તને પ્રભુસેવાની તીવ્ર ઇચ્છા જ હતી. તેમાં સ્વયં પ્રભુએ તેમના હૃદયમાં વેણુનાદ દ્વારા આર્તિની પ્રગટ કરી. જેથી ભક્તો આર્તિ વધી અને એજ સ્થિતિમાં તેઓ ભગવત્ સેવા કરવા વૃન્દાવનમાં વિરહ રૂપી આકારમય સ્વરૂપ છે પરંતુ તે ભાવાત્મક છે. એ વિરહ ભાવાત્મક સ્વરૂપ એટલે ભક્ત અને ઠાકોરજીના વિરહનું સ્વરૂપ.

આ વિરહમાં નિરંતર સર્વ લીલાઓનો સમુહ બિરાજે છે. જેથી તે શ્રી વલ્લભાધીશ એટલે સર્વ રસાત્મક લીલાઓનું બનેલું એક સ્વરૂપ.

શ્રી વલ્લભાધીશમાં અનંત રસાદિલીલાઓ ચાલતી જ હોય છે. આ લીલાઓ માટે ભક્તો

જ્યારે વૃન્દાવનમાં સંયોગ લીલામાં પધારે છે તે વખતની વૃન્દાવનની શોભા અદભૂત વર્ણવવામાં આવે છે.

શ્રીમદ્ વૃન્દાવનેન્દુ પ્રકટિત રસિકાન્દ સન્દેહિ રૂપ
સ્ફૂર્જદ્રાસાદિ લીલામૃતજલધિ ભરાકાંત
સર્વોપિ શશ્વત તસ્યૈવાત્માનુભાવ પ્રકટન હૃદ-
યસ્યાજ્ઞયાપ્રાદુરાસિત્ ભૂમૌયઃ સન્મનુષ્યાકૃતિરતિ
કરુણંસ્તં પ્રપદ્યે હુતા શમ્ ॥ શ્રી વલ્લભાષ્ટકમ્ ॥

જે સ્વરૂપનું સ્વપ્ને પણ ધ્યાન ન આવી શકે એવા સાક્ષાત્ રસૌ વૈસઃ પ્રભૂ દેવી જીવોના કલ્યાણ ખાતર ભૂતલઉપર પરિશ્રમ લઈને પ્રકટ થયા છતાં જીવોને પરિશ્રમની કંઈ જ પડી નથી.

શ્રી ગુસાંઈજી સ્વયમ્ એ સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે. અને જીવોને જ્ઞાન કરાવે છે. છતાં એવા શ્રી વલ્લભાધીશનું શરણ જીવ સ્વીકારતો નથી. ખરેખર જીવ દુર્ભાગી છે. જેમના ગુણગાન વેદ પુરાણોએ તો ગાયા જ છે. જોવું હોય તેણે શ્રુતિ રહસ્યગ્રંથ ટીકા સહિત જોઈ લેવો જોઈએ; છતાં હાથ કંકણને આરસીની શી જરૂર છે ? જે સ્વરૂપ નજર સામે જણાતું હોય તેને તેવું સ્વરૂપ જાણવા બીજા અને પ્રમાણોની શી જરૂર હોય ?

આપશ્રી સાક્ષાત્ વિભૂ વદનવિરહ વૈશ્વાનરનું જ સ્વરૂપ છે. આપશ્રીએ પ્રાકટ્યને આસુર વ્યામોહ બન્ને સમયે પોતાનું અગ્નિ સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે છતાં યથાર્થ સ્વરૂપ શ્રી ગુસાંઈજીએ “સૌંદર્ય પદ્ય” માં બતાવ્યું છે. ત્રણ આત્માઓથી બનેલું એ સ્વરૂપ લીલામાં પણ સર્વોપરી બિરાજે છે. રામદાસજી અને પદ્મનાભદાસજી વગેરે ભગવદીઓને એ સ્વરૂપની અનંત લીલા સામર્થ્યનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો છે. (અસ્તુ)

ગદ્ય મંત્રવિષે પ્રશ્નોત્તરી.

લેખક : શ્રી જેઠાલાલ ગોવર્ધનદાસ શાહ. એમ.એ.

પ્ર. – સમર્પણમંત્રને ગદ્યમંત્ર કેમ કહેવામાં આવે છે ? અને તે મંત્રનું દાન પ્રથમ કોણે કર્યું ?

ઉ. – તે ગદ્યમાં છે માટે ગદ્યમંત્ર કહેવાય છે. તેનું પ્રથમ દાન શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજીએ કર્યું છે.

પ્ર. – પાંચ અક્ષરવાળું ગદ્યમંત્ર શ્રીમહાપ્રભુજીએ આપ્યું ?

ઉ. - શ્રી તેલીવાળાનું એવું માનવું છે કે પાંચ અક્ષરવાળું કૃષ્ણ તવાસ્મિ । એ મંત્ર શ્રીમહાપ્રભુજીએ આપ્યું છે. સહસ્ત્રથી શરૂ થતા શબ્દવાળો ભાગ એ શ્રીગુસાંઈજીનો છે. પણ હાલમાં એવો પણ મત છે કે આખો સળંગ મંત્ર શ્રીમહાપ્રભુજીનો છે. તે મત વાળાઓનું કહેવું એવું છે કે શ્રીમહાપ્રભુજીના હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલો તે મંત્ર હજુ પણ બિરાજે છે.

પ્ર. – કેટલેક સ્થળે મંત્રમાં ભગવદે કૃષ્ણાય શ્રીગોપીજનવલ્લભાય છે એ ખરું ?

ઉ. – હા, શ્રીગોપીજનવલ્લભાય શ્રીગોકુલેશજીએ ઉમેરેલ છે. અને તેમની સૃષ્ટિમાં તે રીતે મંત્રની પ્રસિદ્ધિ છે.

પ્ર. – આ મંત્ર શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીનાથજી દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલો, ખરું ?

ઉ. – હા, શ્રાવણ સુદ એકાદશીને દિવસે એ મંત્ર દ્વારા દૈવી જીવોના ઉદ્ધાર કરવા શ્રીનાથજીની આજ્ઞા શ્રીમહાપ્રભુજીને થયેલી છે.

પ્ર. – તે મંત્રદાનની ક્રિયાને બ્રહ્મસંબંધ કહેવામાં આવે છે, તેનો શો અર્થ ?

ઉ. – અહીં બ્રહ્મ શબ્દથી રસાત્મક, આનંદ સ્વરૂપ કૃષ્ણ લેવાના છે. તેમની સાથેના પુનઃસંબંધ માટે આ મંત્રનું પ્રાકટ્ય છે.

પ્ર. – પુનઃસંબંધનું પ્રયોજન બરાબર સમજાયું નહીં

ઉ. – સાંભળો, જીવોને પરમાત્માથી હજારો વર્ષોનો વિયોગ થયેલો છે. એ વિયોગના તાપ ને કલેશથી તેમનો આનંદ તિરોભૂત થયેલો છે. એવા દૈવી જીવોને રસાત્મક

કૃષ્ણની સાથે ફરીથી મિલન થાય-પ્રાપ્તિ થાય માટે સંબંધ શબ્દ કહેલો છે. સંબંધ એટલે સમ્યક બંધ-પુરેપુરા ફરીથી બંધાવું. જોડાવું કે જેથી ફરીથી પાછા વિયોગ થાય નહિ.

પ્ર. – તો આ મંત્રના અધિકારી કોણ ?

ઉ. – જેનામાં મંત્રના આરંભમાં જણાવેલું છે તે પ્રમાણે હજારો વર્ષોના પ્રભુથી થયેલા વિયોગને લીધે તાપને કલેશના કારણે આનંદનું તીરોધાન થયેલું છે તેવા જીવો ખરેખર આના અધિકારી છે. તે જ જીવો દૈવી જીવો છે. તેઓને સંસારમાં રહેવા છતાં પ્રભુના વિયોગનું સ્મરણ રહે છે.

પ્ર. – આમા એકલો ભગવતે શબ્દ ન ચાલે ?

ઉ. – ના, ભગવત શબ્દ ભગ કહેતા ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય. એ તે ધર્મનું વાચક છે. એટલે એ છ ધર્મોવાળા ભગવાન એટલો જ અર્થ થાય છે. પણ ધર્મી સ્વરૂપ ભગવાન જે રસસ્વરૂપ છે તે તેમનાથી પર છે. અને દૈવી જીવોનો સંબંધ તે રસાત્મક અને સદાનંદ કૃષ્ણની સાથે જ ઇષ્ટ હોવાથી કૃષ્ણાય પદ આવશ્યક છે.

પ્ર. – તો શ્રીકૃષ્ણાય કેમ નહિ ?

ઉ. – તમે જાણો છો કે રસસ્વરૂપ ભગવાનના બે સ્વરૂપ છે. એક ભક્તના વિપ્રયોગ વખતનું અને બીજું સંયોગ દશાનું. શ્રીકૃષ્ણ એ સંયોગ દશાનું સ્વરૂપ છે. – શ્રીથી યુક્ત હોવાથી. પણ અહીં તો ગદ્યમંત્રની પ્રતિજ્ઞા લેનાર જીવને વિરહ દશાનું સ્મરણ થાય છે. તે સંયોગ સુખથી રહિત છે. માટે કૃષ્ણાય પદ મૂક્યું છે.

પ્ર. – પુષ્ટિ સંપ્રદાયમાં અષ્ટાક્ષર મંત્ર પણ જાણીતો છે; તો પંચાક્ષર મંત્રની શી જરૂર ?

ઉ. – બન્ને મંત્રો શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજીના જ છે. પહેલા મંત્રથી માત્ર પ્રભુના શરણની ભાવનાનું પ્રયોજન છે. તે વડે મંત્ર તદીયત્વની સિદ્ધિ થાય છે. એટલે જીવ સર્વને છોડી દઈને કેવળ ભગવાનનું જ સ્મરણ સ્વીકારે છે અને સંસારના વ્યવહારમાં ભગવાનના જ

અનન્ય ભક્ત તરીકે રહેવાની ભાવના કરે છે. હવે આ પંચાક્ષરી મંત્ર કેવળ ભાવનારૂપ નથી. તે તદીયતાની ભાવનાને આચારમાં મૂકવાનેમાટે માર્ગદર્શન કરાવે છે.

પ્ર. – તે કેવી રીતે ?

ઉ. – પ્રભુના પુનઃસંબંધની ઇચ્છાવાળા જીવે પોતાનું સર્વસ્વ ભગવાનને અર્પી દેવું જોઈએ. જે કંઈ પોતાનું છે તે પ્રભુનું જ છે. અને એ પ્રભુને જ તેણે તે અર્પણ કરવાનું છે. તે વગર તદીયત્વની ભાવના સંપૂર્ણસિદ્ધ થતી નથી. તેમાંથી મારાપણું દૂર થવું જ જોઈએ.

પ્ર. – તમે અર્પણ કરવાની વાત કરી. તે શું અર્પણ કરવાનું ?

ઉ. – મુખ્ય તો અર્પણ કરવાનું પોતાનો આત્મા છે. પણ આત્મા કંઈ જુદો રહેતો નથી. એ દેહ, ઇન્દ્રિયો, પ્રાણ, અંતઃકરણ એ બધાના સંબંધવાળો છે. આથી દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ તથા અંતઃકરણ તથા તેમના કાર્યોનું અર્પણ કરવાનું છે.

પ્ર. – તે કેવી રીતે ?

ઉ. – દેહથી પ્રભુસેવા કરવી. ઇન્દ્રિયોથી પ્રભુના ગુણગાન વગેરેનું સ્મરણ કરવું. પ્રાણથી અને અંતઃકરણથી પણ પ્રભુનો જ વિચાર કરવો. અર્થાત્ દેહાદિ ભગવત્ કાર્યમાં, ભગવદ્ ગુણોમાં, ભગવાનની સ્મૃતિમાં અને ભગવાનના વિચારમાં જ રોકાયેલા રહે તેનું નામ અર્પણ.

પ્ર. – આ સિવાય બીજું કંઈ અર્પણ કરવાનું હોય છે ખરું ?

ઉ. – હા. દેહેન્દ્રિયોનું અર્પણ તો અહંભાવ દૂર કરવાને માટે છે. તેમનો આત્માની સાથે આંતર સંબંધ છે. પણ આ દેહમાં રહેલા આત્માનો બાહ્ય પદાર્થની સાથે પણ સંબંધ છે. જેમ કે પત્ની, પુત્રપૌત્રાદિ, સગાંવહાલાંઓ, વિત્ત અને આ લોકની કે પરલોકની કામનાઓ, એ બધાઓનું પણ ભગવાનને અર્પણ કરવું જોઈએ. એ બાહ્ય સંબંધવાળા પદાર્થોનું અર્પણ કરવાથી મારાપણાનો દોષ દૂર થાય છે ને મમતા એ બે ભક્તિમાર્ગના બાધક છે, કારણ અજ્ઞાન છે. એની નિવૃત્તિ માટે આવા બાહ્ય અને આંતર સંબંધવાળા

તમામનું અર્પણ ભગવાનને કરવું જોઇએ.

પ્ર. – પત્ની પુત્રનું અર્પણ કેવી રીતે થાય ?

ઉ. – અહીં અર્પણનો અર્થ વિનિયોગ સમજવાનો છે. એટલે પત્ની, પુત્ર વગેરેને પ્રભુની સેવામાં યોજવા દ્રવ્યનો પણ એમાં જ ઉપયોગ કરવો. સ્વાર્થ પૂર્વકનીલૌકિક કામનાઓ રાખવી નહિ, પણ એ પ્રભુ નિમિત્ત હોવી જોઇએ. આમ કરવાથી પ્રભુભક્તનો સંસાર ભગવન્મય બની જશે.

પ્ર. – પતિ હોય તે પત્નીનો સેવામાં વિનિયોગ કરીને સમર્પણ સિદ્ધ કરે પણ જો સ્ત્રી બ્રહ્મસંબંધલેનાર હોય તો શું સમજવું ?

ઉ. – ત્યાં દાર ને બદલે પતિ સમજવો. સ્ત્રીઓ પણ બ્રહ્મસંબંધનાં અધિકારી છે.

પ્ર. – આ મંત્ર પ્રમાણે તો સમર્પણ ભગવાનને જ કરવામાં આવે છે ને ? કેટલાક નહિ સમજનારા લોકો એવો અર્થ ઠસાવે છે કે એ સમર્પણ આચાર્યને કરવામાં આવ્યું છે.

ઉ. – સમર્પણ ભગવાનને જ છે. આચાર્ય દ્વારા એ સમર્પણ થાય છે. પણ તે આચાર્યને સમર્પણ નથી. જે લોક આચાર્યને સમર્પણ થવાની વાતો કરે છે તેઓ ઇરાદાપૂર્વક ખોટો અર્થ કરે છે. જો આચાર્યને અર્પણ કરવાનું હોય તો એ શબ્દ મંત્રમાં મૂકત

પ્ર. – આચાર્ય શબ્દ મંત્રમાં મૂકાએલો નથી. પણ આચાર્ય કહેતા ગુરુ અને ભગવાન એક જ છે. આથી ભગવાનને અર્પણ કરેલું એ ગુરુને પણ અર્પણ કેમ ન માનવું ?

ઉ. – આ ખોટો અર્થ છે. મહારાજા લાયબ કેઇસ વખતે સામાવાળાઓ તરફથી એ અર્થ કરવામાં આવ્યો હતો. પણ એ ખોટો અર્થ હતો. સંપ્રદાયની કોઈ પણ ટીકામાં એવો અર્થ નથી. આચાર્ય પણ ભગવાનના દાસ છે, ભગવાન નથી એવી શ્રીવલ્લભાચાર્યજીની માન્યતા છે. પોતે પણ ભગવાનના દાસ તરીકે પોતાને જણાવે છે. ભાવનાથી કોઈ ગુરુ ભગવદરૂપે માને તે ભલે માને પણ સિદ્ધાંતની દ્રષ્ટિએ તે માન્યતા ખોટી છે.

પ્ર. – આ મંત્ર લેવાની બાબતમાં કોઈ મર્યાદા છે ? કે તે દરેક વર્ણને આપી શકાય ?

ઉ. – હા, કોઈ પણ વર્ણનો જીવ હોય તે તેનો અધિકારી છે. પણ તેને બ્રહ્મસંબંધલેતી વખતે સ્થિતિનો કંઈ ખ્યાલ હોવો જોઈએ.

પ્ર. – બાળકોને પણ એ મંત્ર આપી શકાય ? તે મંત્રનો અર્થ સમજતા ન હોય અને એ સ્થિતિમાં મંત્રદાન લે તે બરાબર ગણાય ?

ઉ. – બરાબર ગણાય કે નહિ, એ પ્રશ્ન જુદો છે. પણ બાળકોને કરેલો સંસ્કાર ફળદાયી થાય છે. અજાણતાં અગ્નિનો સ્પર્શ કરવાથી દાહ અનુભવાય છે, અજાણતાં પુષ્પની સુગંધ લીધી હોય તોપણ તેનો આનંદ અનુભવીએ છીએ. એટલે બાલ્યાવસ્થામાં બ્રહ્મસંબંધલેવામાં આવે તો તે નિરર્થક જાય છે. એમ ન માનવું. પણ સામાન્ય રીતે સમજપૂર્વકલેવામાં આવે તો વધારે સારું.

પ્ર. – એક વખત નાનપણમાં બ્રહ્મસંબંધલીધું હોય અને પછી મોટી ઉંમરે ફરી લઈએ તો ?

ઉ. – એ બરાબર નથી. બે વખત લેવું એ બરાબર નથી.

પ્ર. – બ્રહ્મસંબંધકોની પાસેથી લેવું ?

ઉ. – પુષ્ટિમાર્ગની પ્રણાલિકા પ્રમાણે શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજીના વંશજ પાસેથી લેવું.

પ્ર. – એવી અનુકૂળતા ન હોય તો ?

ઉ. – તો કોઈ પરમ ભગવદીય શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજીમાં અનન્ય આસ્થાવાળા હોય તેની પાસેથી લેવું.

પ્ર. – કેટલાક લોકો એક વખત એક આચાર્ય પાસેથી બ્રહ્મસંબંધ લઈને ફરી બીજા આચાર્ય પાસેથી તે લે છે, તેમાં શું સમજવું ?

ઉ. – તે બરાબર નથી. સામાન્ય રીતે પોતાના ગુરુધરના વંશજ પાસેથી લેવું તે જ બરાબર ગણાય. એવી અનુકૂળતા ન હોય તો અન્ય પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્ય પાસેથી લેવું.

પણ એક વખત બ્રહ્મસંબંધલઈને ફરીથી બીજી વખતે તો ન જ લેવું જોઈએ.

પ્ર. – બ્રહ્મસંબંધમાં તમે સમર્પણની વાત કરી. આમ જ્યારે પોતાનું સર્વ શ્રીઠાકોરજીને અર્પણ કરવામાં આવે તો પછી આપણો વ્યવહાર કેમ ચાલે ?

ઉ. – આ બ્રહ્મસંબંધનું અર્પણ એ નિવેદન છે, દાન નથી. આપણું દ્રવ્ય વગેરે પ્રભુનું છે અને પ્રભુની સેવાના નિમિત્તે જ તેને વાપરવાનું છે. એ દ્રવ્ય એ રીતે વપરાતાં આપણા વ્યવહારમાં તેનો ઉપયોગ પ્રસાદી તરીકે આપણે કરવાનો છે. બ્રહ્મસંબંધમંત્રનું આ રહસ્ય છે.

પ્ર. – હમણાં એક અદાલતમાં સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય તરફથી શ્રીકૃષ્ણ: શરણં મમ એ અષ્ટાક્ષર મંત્ર નથી પણ બીજો છે એમ કહેવાયું છે, તે વિષે શું માનવું ?

ઉ. – શ્રી કૃષ્ણ: શરણં મમ એ જ અષ્ટાક્ષર મંત્ર સંપ્રદાય પ્રમાણે છે. બીજા સંપ્રદાયવાળાની તે માન્યતા બરાબર નથી.

સ્મરણ-સુહાનીવાર્તા

શ્રી કૃષ્ણદાસ મેઘન સર્વ પરિક્રમાઓમાં આચાર્યશ્રીની સાથે જ રહ્યા છે. એમણે આચાર્યશ્રીને સર્વસ્વ માનીને, પૂર્ણપૂરુષોત્તમશ્રીગોપીજનવલ્લભ અનુભવીને સેવ્યા છે. શ્રીમહાપ્રભુજી મેઘનની સેવાથી અત્યંત પ્રસન્ન રહેતા. સેવાથી અતિપ્રસન્ન થઈને આચાર્યશ્રીએ મેઘનને બબ્બે વાર વરદાનો આપ્યાં છે.

ઝારખંડમાં કૃષ્ણદાસ મેઘને આચાર્યશ્રી પાસે વરદાન માગ્યું કે : ‘લીલા સામગ્રીના દર્શન કરાવો’ ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી કે : બ્રજમેં લીલા સામગ્રી કે દર્શન કરાવેંગે પછી પરિક્રમા કરતાં શ્રીમહાપ્રભુજી વ્રજમાં પધાર્યા ત્યારે શ્રીગિરિરાજમાં લીલા સામગ્રીના દર્શન કરાવ્યા.

આચાર્યશ્રીની આજ્ઞા મુજબ કૃષ્ણદાસ પૂંછરી તરફના અપ્સરાકુંડની પાસેની ગુફામાં પેઠા. અંધારી ગુફામાં ત્રણ દિન અને ત્રણ રાત્રિ ચાલ્યા. ચોથે દિવસે એક રસ્તો દેખાયો. એ રસ્તો ધોર અંધારાથી વીંટાયેલો હતો. બીજો કોઈ તો એ રસ્તામાં ચાલે તો

તેના પ્રાણ રૂંધાઈ જાય. પણ કૃષ્ણદાસને મહાપ્રભુજીના વાક્યમાં પૂરો વિશ્વાસ હતો. ‘શ્રીવલ્લભ’ નામના પ્રતાપબલથી તેમને ભૂખ તરશ કે નિદ્રા સતાવતા નહિ અને દુન્યવી ભય તો તેમનાથી દૂર ન્હાસતો હતો. મહાન અંધકાર અને ભયાનક વિકટ રસ્તો બે દિવસ સુધી પસાર કરવો પડ્યો. વચ્ચે વચ્ચે એવો માર્ગ આવતો કે જાણે ભીંત ઉપર ચઢતા હોઈએ ને શું ! પણ કૃષ્ણદાસ શ્રી વલ્લભ નામના પ્રતાપથી જાણે ઉડતા હોય તેમ ચાલ્યા જતા હતા. શરીરને ઠોકરસુઢાં લાગી નહિ. છઠ્ઠે દિવસે એક બારી આવી. એ બારી ખોલતાં કૃષ્ણદાસ મેઘને એક મહાન પ્રકાશ જોયો. એ પ્રકાશ સૂર્યજેવો હતો. તેમાં બહુ જ સુંદર રમણીય સ્થળ દેખાયું પણ ત્યાં પશુપક્ષી જીવજંતુકાંઈ ન દેખાતાં કૃષ્ણદાસના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. દિવ્ય સ્થળના દર્શનથી તેમણે અદ્વિતીય આનંદ અનુભવ્યો.

કૃષ્ણદાસ આગળ ચાલ્યા, હીરા, માણેક, પન્ના, પોખાજ; પ્રવાલ આદિ મણિથી જડેલ ચિત્ર વિચિત્ર કુંજના દર્શન તેમને થયાં મોટા મોટા રંગમહેલ અને ફૂલ મહેલ દેખાયા. તેની આસપાસ સાત જોજનનો મોટો બાગ દ્રષ્ટિગોચર કર્યો. એમાં સુંદર લીલાસ્થાનો, કલામય સુવર્ણ રત્નજડિત નિરખ્યા. વળી આસપાસ અસંખ્ય લીલા સામગ્રીનાં દર્શન થયા. અનેક આભરણો, વસ્ત્રો, દર્પણો આદિ સુવ્યવસ્થિત ગોઠવાયેલા અવલોક્યા. મેવા, મીઠાઈ, શાકસામગ્રી, ખટરસ ભોજન અનેક પાત્રોમાં સાજેલાં હતા. જલ બીડી પણ પાત્રોમાં સાજેલાં હતા. આખો બાગ સ્વચ્છ હતો. વૃક્ષો ફળફુલોથી લચી રહ્યા હતા. મંદ સુગંધશીતલ પવન વહી રહ્યો હતો.

આ લીલાસ્થાનના દર્શન એક પછી એક કૃષ્ણદાસે કર્યા પણ તેમાં પશુપક્ષી કે મનુષ્ય કોઈ દેખાયું નહિ. કૃષ્ણદાસ આગળ ચાલ્યા. આગળ રસના સરોવરો નિરખ્યા. શ્રીયમુનાજીના અને રત્ન જટિત ઘાટના દર્શન થયા. અસંખ્ય લીલા સામગ્રી દ્રષ્ટિગોચર થઈ. પણ ત્યાં કોઈનાં દર્શન થયા નહિ. શ્રીમહાપ્રભુએ આજ્ઞા કરેલી કે ‘એ લીલાસ્થાનમાં એક વૈષ્ણવ રહે છે તે તને મળશે’ પણ હજુ કૃષ્ણદાસને કોઈના દર્શન થયા નહિ. કૃષ્ણદાસ વિચારમાં પડી ગયા છતાં આગળ ને આગળ ચાલ્યા.

એક સુંદર નિકુંજના દર્શન થયા. એક વિશાળ આંબાનું વૃક્ષ ત્યાં ઝૂમી રહ્યું હતું. શાખાશાખામાં આંબાનાં સુંદર ફળો લટકી રહ્યા હતા. આ વૃક્ષઉપર બહુ જ મનોહર એક સૂહા (પોપટ) બેઠેલો નજરે પડ્યો. તેનો સુંદર દેહ, તેની આસપાસ ફેલાયેલું ભગવતેજ જોતાં કૃષ્ણદાસ ત્યાં જ થંભી ગયા. એ સૂહાના સુમધુર 'શ્રીકૃષ્ણ' એ નામ મંદમંદસ્વરે ગુંજી રહ્યું છે. આ સારસ્વતકલ્પનો લીલા ભગવદભક્ત હતો. કાંઈ કારણથી અહીં રહ્યો હતો. એની પાસે સુંદર ફળો પડેલાં હતાં, અને શ્રીયમુનાજીના નિર્મળ નીર વહી રહ્યાં હતા છતાં તે ખાનપાન જરાય કરતો નહિ. સૂહાદેહ ધારી ભક્ત એમ સમજતો હતો કે ખાનપાન કરીશ એટલો સમય મારું કૃષ્ણ સંસ્મરણ બંધ પડી જશેને ! એ ભયથી સંસ્મરણમાં જ મસ્ત રહેતો. કેટલા દિવસનો ભૂખ્યો હશે તે કોણ કહી શકે ? પણ તેના મુખમાં નામરટન ચાલુ જ હતું.

કૃષ્ણદાસ મેઘન શ્રીમહાપ્રભુજીની પ્રેરણાથી 'શ્રી વલ્લભ' નામ છોડીને મુખથી અષ્ટાક્ષર મહામંત્રનો ઉચ્ચાર કરવા મંડી પડ્યા. સૂહાએ સંપૂર્ણસુધમાં આવીને ભગવદીયના મુખમાંથી ગુંજી ઉઠેલા 'શ્રીકૃષ્ણ' એ અક્ષરો સાંભળ્યા. અક્ષરો કાનમાં પડતા રહે તો મારી સ્મરણશક્તિમાં ભંગ નહિ પડે એવો વિચાર કરીને સૂહા ઉડીને નીચે પૃથ્વી પર આવ્યો. ચાંચમાં અન્નકણ લઈને તે ઉડી ગયો અને વળી પાછો વૃક્ષ ઉપર બેઠો અને નામસ્મરણ કરવા લાગ્યો.

હવે તો સૂહાનેલોભ લાગ્યો. નામરટન કાનમાં પડતું હતું. એટલે વૃક્ષઉપરનું ફળ તેણે ચાખ્યું. સૂહાને ખૂબ સ્વાદ આવ્યો. મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે 'ઓહો ! આવા સુંદર સ્વાદવાળાં ફળો પણ આ સંસારમાં છે ખરાં ? સૂહા કૃષ્ણનામ ભૂલી ગયો. ફલના સ્વાદમાં લપટાઈ પડ્યો. એકદમ બીજા વૃક્ષ ઉપર બેઠો અને ફલ ચાખ્યું. પણ એ ફળ તો બહુ જ કડવું હતું. તે ખાતાં તેને મૂર્છા આવી ગઈ, અને જમીન પર ઢળી પડ્યો. કૃષ્ણદાસ અષ્ટાક્ષર જપ કરવા લાગી ગયા, થોડીવાર પછી સૂહાની મૂર્છા દૂર થઈ. તે બેઠો થઈ ગયો. પણ શરીરમાં ખૂબ પીડા તેને થઈ રહી હતી. આખું શરીર ધુજી રહ્યું હતું, ભગવદનામ સાંભળીને સૂહાના મનમાં થયું કે : 'હું તો મહાદુષ્ટ છું, ખાનપાન માટે મેં નામસ્મરણ છોડ્યું અને મહાદુઃખ પામ્યો. આટલા દિવસો સુધી મેં કૃષ્ણનામ કદી

છોડ્યું ન હતું તે આજે જીભ-વશ થઇને છોડ્યું. હવે મને ધિક્કાર છે. મારા જેવો દુષ્ટ કોઈ નથી. માટે હવે જીવવું યોગ્ય નથી; એવો વિરહતાપ સૂહાનાહૃદયમાં પ્રગટ્યો અને તેના દેહમાંથી એક અગનઝાળ નીકળી. સૂહાનોદેહ જોતજોતામાં ભસ્મ થઈ ગયો.

મેઘનજી તો આ બનાવથી આશ્ચર્યમાં ડૂબી ગયા. આ લીલાસ્થાનમાં બીજો જીવ તો કોઈ દેખાતો હતો જ નહિ. કોને પૂછવું? ક્યાં જવું એવા વિચાર વંટોળીએ ચડેલા મેઘનજી એક વૃક્ષનીચે બેસી ગયા. હવે તેમને થકાવટ લાગી અને આંખો નિદ્રાથી ઘેરાઈ ગઈ. બે ઘડી પછી તેઓ જાગ્યા અને નેત્રો ઉઘાડીને જુએ છે તો શ્રી મહાપ્રભુજીની પાસે તેઓ હાજર થયા છે. કૃષ્ણદાસ મેઘને શ્રી વલ્લભાધીશ્વર ચરણયુગલમાં મસ્તક ધરી દીધું. સગ્ગી આંખે જોયેલા લીલાભૂમિ લીલા સાહિત્યના વર્ણન કરી બતાવ્યા. સૂહાનો ભેદ જણાવવા ગુરૂદેવને ખૂબ કાકલૂ દીભરીવિનંતી કરી.

શ્રી મહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી કે : વરદાન મુજબ નિત્યલીલાસ્થલીનાં દર્શન કરાવ્યા. માત્ર એક દિનની લીલા સામગ્રી તેં જોઈ. એના દર્શન અધિકાર વિના કોઈને થતા નથી. તે સુહા લીલામાં લલિતાજીની સખી દાસી હતી. તે સખી ગાનવિદ્યામાં બહુ જ ચતુર હતી. પણ તેને ખૂબ ગર્વ થયો. એટલે પોપટ થઈ ગયો. પણ તેને સ્વરૂપની યાદ હતી. તેથી ભગવદનામ તે લેતો હતો તેનામાં શરણભાવના તથા દીનતા આવી ન હતી. તેથી શ્રીજીના દર્શન તેને ન જ થયા.

કૃષ્ણદાસ ! જો. તારા મનમાં પણ એમ આવ્યું કે મારા જેવો વૈષ્ણવ બીજો કોઈ નથી. હું સદા આજ્ઞા પાલન કરું છું, ભગવદ્ધાર્તા સાંભળું છું. એ તારો ગર્વ દૂર કરવા સૂહાનાંતને દર્શન કરાવ્યા છે. પ્રભુનામમાં સૂહા જેવી આસક્તિ હોવી જોઈએ. સૂહાની શરણસિદ્ધિ તારા મુખમાંથી નીકળેલા અષ્ટાક્ષરથી થઈ. લીલાનો એ જીવ હતો. તેને ભૂખતરસ અડચણ કરતી ન હતી. સર્વ સામગ્રી આગળ છતાં તે ખાનપાન કરતો ન હતો. તેને ભય હતો કે ખાનપાનના સમય જેટલું હરિનામ છુટી જશે તો ? હરિનામ લેવામાં એટલો અંતરાય પડશે તો ? પણ તે અષ્ટાક્ષરનો ઉચ્ચાર તેથી તેણે થોડું ખાધું. પછી તો લોભ વધ્યો. બીજું ફળ ખાધું તે મીઠું લાગ્યું પરંતુ તેને સ્મરણભક્તિ સિદ્ધિ હતી તેથી ત્રીજી

વાર ખાતાં ફળ કડવું લાગ્યું. એનું નામ પ્રભુકૃપા છે. મૂર્છાખાઈ તે નીચે પડશે પછી સાવધાન થતાં તેને પોતાના દોષ સ્ફુર્તિ થઈ, અને તેણે દેહત્યાગ કર્યો. તે લીલાસૃષ્ટિમાં શ્રીસ્વામિનીજીની સખી સ્વરૂપ છે, તારા મનમાં એવો ગર્વ હતો કે મારા જેવો બીજો કોઈ નથી તેથી આ પક્ષી વૈષ્ણવતાના દર્શન કરાવ્યાં છે. વ્રજભક્તને પણ ગર્વ થતાં શ્રીઠાકુરજી અંતર્હિત થયા તો પછી બીજાનો શો હિસાબ ?

સૂ હાની સ્મરણભક્તિ પુષ્ટિમાર્ગીય સ્મરણનો જ્વલંત દાખલો છે. કોટિકોટિ વંદન હો એ સૂ હાને, કૃષ્ણદાસ મેઘનને અને મહાપ્રભુજીના યુગલપાદપદ્મને.

- વસંતરા

પુષ્ટિમાર્ગની સુધા

શ્રી પુષ્ટિના દિવ્ય અષ્ટ સ્વરૂપ મંગલમૂર્ત્ત આનંદમૂર્ત્ત કલ્યાણમૂર્ત્ત સૌંદર્યમૂર્ત્ત રૂપમૂર્ત્ત કામ મૂર્ત્ત મધુરમૂર્ત્તરસમૂર્ત્ત આ અષ્ટ સમયના અષ્ટ સ્વરૂપ પુષ્ટિમાં સ્મરણિય તેમજ ભજનિય છે. આ પ્રમાણેના દિવ્ય રસાત્મક ભક્તિ માર્ગને નિર્ગુણ પુષ્ટિમાર્ગ કહેવામાં આવે છે. પુષ્ટિની વ્યાખ્યા અતિ ગહન છે.

પુષ્ટિધર્મ એવા પ્રકારનો છે કે તેના અનુયાયીઓથી કોઈનું હૃદય દુભાય નહીં. તેમજ ભક્તના આદર્શનું અનુકરણ કરવાથી નીતિના સિદ્ધાંતનું સર્વત્ર પાલન થાય.

પુષ્ટિધર્મ જેમાં સદ અસદના વિવેકની સંતોષજનક મિમાંસા ભરી છે.

પુષ્ટિધર્મ જેમાં ઉચ્ચ નીચેના ભેદને સ્થાન નથી. કેમકે પુષ્ટિના પરમાચાર્ય સર્વોદ્ધાર પ્રયત્નાત્માથી વલ્લભાચાર્ય મહાપ્રભુ છે.

પુષ્ટિધર્મ-જેવાં સમસ્ત વિશ્વનું કલ્યાણ થાય એવી સુંદર યોજનાઓ વર્ણવેલી છે, એટલા ખાતર જેને વિશ્વધર્મ પણ કહેવામાં આવે છે, આ માર્ગમાં ભક્તિનું દ્રષ્ટિબિંદુ સંકુચિત નથી. પરંતુ તેની સમલોચના વિશાળ છે.

પુષ્ટિધર્મ – પુષ્ટિમાર્ગ સ્થિતો યસ્માત સાક્ષિણો ભવતામ્ અખિલા પુષ્ટિમાર્ગમાં એવી

રીતે સ્થિત રહેવાનું છે કે સમસ્ત વિશ્વમાં સાક્ષીરૂપ ગણાય. મતલબ કે વિશ્વમાં રહ્યા છતાં તેનાથી નિર્લેપ રહેવાય એનું નામ પુષ્ટિધર્મ, અગર તો પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે. પુષ્ટિ વૈષ્ણવ સદા જીવનમુક્ત છે. તે દેહધારી છતાં દેહાધ્યાસથી પર વિદેહ મુક્ત જ છે કારણ કે અનાસક્ત ભક્તિ યોગના તેઓ સાધક છે.

પુષ્ટિધર્મ – ટેકનો માર્ગ. પપૈયો એક પક્ષી છે. એને નિયમ છે કે સ્વાતિ બુંદ વગર અન્ય જળનું પાન ન જ કરવું. દેહ ત્યજાય તો ભલે પણ ટેક ન ત્યજાય. આવી ટેક ભગવાનના સ્વરૂપામૃતના પાનની જેને હોય તે ધર્મને પુષ્ટિધર્મ કહેવાય છે. પુષ્ટિભક્તના લોચન ભગવદ દર્શનના પ્યાસા છે. તેની પ્યાસ દર્શનથી જ છીપે છે, અન્યથી નહીં જ.

પુષ્ટિધર્મ અથવા તો પુષ્ટિમાર્ગ – પોષણ તદ્ અનુગ્રહ જેમાં કેવળ ભગવદ અનુગ્રહનું જ પોષણ છે તે પુષ્ટિમાર્ગ છે.

પુષ્ટિમાર્ગ – એટલે કે શ્રીમદ્ ગોપિકાઓનો પ્રેમ ભક્તિનો અજોડ માર્ગ.

પુષ્ટિમાર્ગ – એટલે કે સર્વેન્દ્રિયનો ભગવદ્ સ્વરૂપમાં વિનિયોગ. એક પણ ઇન્દ્રિય ભગવદ્ વિમુખ નહિં એવો માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ

પુષ્ટિમાર્ગ – કેવળ અનુરાગમય જીવન એનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ

પુષ્ટિમાર્ગ – રાગદ્વેષથી રહિત.

પુષ્ટિમાર્ગ – નિષ્કામભક્તિયોગ.

પુષ્ટિમાર્ગ – સતત પ્રભુ સ્વરૂપની સેવા.

પુષ્ટિમાર્ગ – કેવળ નિરપેક્ષતા.

પુષ્ટિમાર્ગ – કામ ક્રોધાદિ ષટ રિપુ પર વિજય.

પુષ્ટિમાર્ગ – ભાવ તરંગોનો સમૃદ્ધ ખજાનો.

પુષ્ટિમાર્ગ – ગોપી ભાવની સર્વોપરિતા.

પુષ્ટિમાર્ગ – નિઃસાધનો માટે ફળાત્મક.

પુષ્ટિમાર્ગ – દીનતાનો સાગર.

પુષ્ટિમાર્ગ – કેવળ ભગવદાશ્રય. મતલબ કે અનન્ય ભક્તિયોગ.

પુષ્ટિમાર્ગ – સ્વામિના સુખે જ સુખી થવું એવી મનોભાવના જેમાં સેવાય તે પુષ્ટિમાર્ગ.

પુષ્ટિમાર્ગ – એટલે જેમાં તાપ-કલેશ-વિરહ-આની તન્મયતા તલસતા – લગની – પ્રેમ – આસક્તિ વેદના વગેરે અનેક તાપાત્મક ભાવનું જેઓ પ્રભુ મીલનાર્થ સેવન કરી-રહેલ હોય-એ માર્ગનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ.

પુષ્ટિમાર્ગ – જેમાં ગુરુદેવ પરની અજોડ શ્રદ્ધાએ પુષ્ટિ.

પુષ્ટિમાર્ગ –

અવિશ્વાસો ન કર્તવ્ય સર્વથા બાધકસ્તુ સઃ

બ્રહ્માસ્ત્ર યાતકૌ ભાવ્યો પ્રાપ્તં સેવત નિર્મમઃ

પુષ્ટિમાર્ગ – જો કોઈ ચિત્ત સે મોય ના બીસારે મેં ના બીસારું પણ હૈં યહી મેરા ભગવાનની સત્ય પ્રતિજ્ઞા.

પુષ્ટિમાર્ગ – ભગવદવાક્ય – માર્ગની મહત્તા સૂચકકીર્તન રૂપે કહેવામાં આવે છે.

રોગ હરું ચિંતાકો ટાળુ

અભય કરું શત્રુનકો મારું

ગરીબ ભક્તજન બેગ ઉગારું

સેવા કરું આપબન ચેરા

પુષ્ટિમાર્ગ –

દુર્ગમ દેશ પંથ હૈં કપરો,

જીયરા અતિ ગભરાય

હૃદય મહેલમેં સેજ પિયાકી

કૃપા દ્રષ્ટિ ઉપાય.

નમામી રુદયે શેષે – એ સૈયા – શ્રી વલ્લભના હૃદયમાં લીલા સામગ્રી સહિત પોઢેલા ભગવાનનું દર્શન શ્રી વલ્લભની કૃપાદ્રષ્ટિ થકી જ લભ્ય. કૃપાદ્રષ્ટિ એનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ.

પુજિધર્મ

મનવા શ્રીકૃષ્ણ કું મત ભૂલ
જીનોને દીલ હટાયા વહી પ્રભુ કો પાયા
મનવા પ્રપંચમે-તું મત ફસ,
મનવા ખેલ ઇશ્વરકા તું દેવ
મનવા દુનિયામે-દીલ મત દે,
મનવા જીવેગા તું કબ તક ?

પુજિધર્મની-મર્મગ્ન-આજ્ઞા-આ ટુંકમાં છે. તેમજ સતત કૃષ્ણ ભજનનું ફરમાન છે.
પુજિમાર્ગ અવિચલ નેહ કૃષ્ણ પદ ધરકે ભવ સાગરતરો
પુજિમાર્ગ, છલ ત્યજો હિયપ્રેમ ભરી, તુમ પાવન પીયકો રાઘો
પુજિમાર્ગ ગાફીલ મત હોના મુસાફીર, રાસ્તેમે તુ લુંટ જાયેગા
આ ખાતર સાવધાન શબ્દનો પ્રયોગ પુજિમાં જ્યાં ત્યાં છે.
પુજિમાર્ગ – દૈન્યં ત્વત્ તોષ સાધનં. પ્રભુને સંતોષવાનું પરમ સાધન દીનતા.
પુજિમાર્ગ અભિમાનશ્ચ સંત્યાજ્ય સ્વામ્યધિનત્ય ભાવનાત્
પુજિમાર્ગ
પ્રેમ પારખુ શ્યામ સમ, દુજો નહીં દરશાય
રે મન મુરખ મોહત્યજી, ભજ હરો પદ મનલાય
પુજિમાર્ગ
પ્રેમ સાર સંસારમેં તા સમ ઔર ન નેમ
તાતે જન હરિ સેવ નિત, ઘરે રહો ઉર પ્રેમ.
પુજિમાર્ગ
પ્રેમ ન ઉદમ કર મીલે, પ્રેમ ન હાટ બિકાય
શ્રમકર ઢુંઢત મનહી મેં, પ્રેમ રત્ન મિલજાય.

પુષ્ટિમાર્ગ

પ્રેમ નિભાવત પ્રેમકો, નેમ નિભાવત નેમ
નિકો લગત દીલકો યહી, કેવલ પુરન પ્રેમ.

પુષ્ટિમાર્ગ

પ્રેમ કઠીન હે નેમતે, માનત પરખન હાર
જાનત એક મરાલ હી, ક્ષીર નીર નિરધાર.

પુષ્ટિમાર્ગ

જાની પ્રેમ પર તત્વહી હીએ ધર્યો હરિદાસ
હોની હોય સો હોયગી રક્ષક મદન ગોપાલ

પુષ્ટિમાર્ગ

ચારો વેદ-ચારો બાનીમેં ગાવત
તોહી મં કહા રોજાડં
જેતે રસ સબમેં રસ તેરો કોન
ઉપાય મેં તોહિ મનાઉં.

મતલબમાં જગતમાં જે કાંઈ રસ દેખાય છે તે સર્વ રસ તારા જ છે. તારામાંથી પ્રકટ થયેલ છે. અને તારામાં જ સર્વ રસનો હે પ્રભુ સમાવેશ. અને તમને લઈને જ સર્વ રસ શોભી રહ્યા છે. એવા રસિકેન્દ્ર રસ શિરોમણીને રીઝાવવાનું કોઈનું સામર્થ્ય નથી એટલે જ કીર્તનકાર કહે છે કે, હે સ્વામિ તને હું ગાનથી શી રીતે રીઝવું કારણ કે ચાર વેદ એની ચારે વાણીથી તારું ગાન કરે છે. પછી એમાં અમારા ગાનની ગણના શી ? વળી તેને રીઝાવવાને માટે એવો કોઈ ઉપાય દીસતો નથી કે તેનું રીઝી શકે. તારો રીઝ તારા હાથમાં જ છે. મતલબ કે કૃપાધન નાથ, કૃપા કરે, તો જ જીવ મંગળ પદાર્થને પામે એટલે કે પુષ્ટિમાં સર્વ કાંઈ કૃપા સાધ્ય છે. સાધન સાધ્ય નથી જ.

પુષ્ટિમાર્ગ –

કેશવ યાહી શોચ બડો હે

કોન જતન સે તુ મ્હે મનાઉં

આ પ્રમાણેનો શોય રહે તે પુષ્ટિ છે કારણ કે શોય વિરહાત્મક છે. પુષ્ટિમાં પ્રેમાત્મક વિરહની આવશ્યકતા છે.

પુષ્ટિમાર્ગ

ગુરુદેવને ભેદ દીખાયા

સેવા કરલે શ્યામસુંદરકી

અનવસરમે ભક્તજનસંગ કરકે

મનમોહનકી કરલે યાદી

શ્રી પરમકૃપાળુ ગુરુદેવ શ્યામસુંદરની સેવા કરવાની પુષ્ટિ શિક્ષા આપે છે તેમજ અનવસરમાં ભક્તસમાગમ કરી મદનમોહનની સદા યાદી કરવી. એલૌકિક ભેદ અગર તો તત્વ ગુરુકૃપા સિવાય સમજાય તેમ નથી. પુષ્ટિમાર્ગનું સર્વોપરિ ફળ ગુરુકૃપા સાધ્ય છે એમ ચોક્કસ માનો.

પુષ્ટિમાર્ગ

સર્વાત્મભાવની સિદ્ધિ મતલબમાં કૃષ્ણમય જગત દેખાય. શ્રીકૃષ્ણ જ ભક્તને સર્વે ઠેકાણે દરશાય. આગે કૃષ્ણ પાછે કૃષ્ણ ઇત કૃષ્ણ ઉત કૃષ્ણ જહાં દેખો તહાં કૃષ્ણ મઠરી વાસુદેવ સર્વમ્ ઇદમ્ આ જેની દ્રષ્ટિ થાય અગર તો જેનાથી તે પ્રાપ્ત થાય તે માર્ગને પુષ્ટિમાર્ગ કહેવામાં આવે છે.

પુષ્ટિમાર્ગ

તાપફલેષૈઅયંમાર્ગ શ્રીમદાચાર્ય નિરૂપિતઃ આ પ્રમાણેનો તાપકલેષાત્મક માર્ગ શ્રી મહાપ્રભુજીએ નિરૂપણ કર્યો છે તેનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ.

પુષ્ટિમાર્ગ

રહસ્ય, સ્નેહ, પ્રેમ, વાત્સલ્ય, દૈન્ય, વિપ્રયોગ, સંયોગ, નેહ, દયા, કરુણા, કૃપારસ, પ્રીત, નિખાલસતા, દાસદાસીભાવ અને સેવા. આ સર્વ સાગરમય જેમાં ભયા છે તે પુષ્ટિમાર્ગ, મતલબ કે –

સેવારસ સાગર પ્રકટાયો શ્રી વલ્લભ મહાઉદાર

આ સાગર કે જેનો થાહ આવે એમ નથી. જેમાં ભાવના, તરંગો ઉમટી ઉમટી આવે છે એવો રસ પ્રચુર ભક્તિનો રસોન્મત માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ.

પુષ્ટિમાર્ગ

અવિભક્ત કેવળ રસનાયક કૃષ્ણચંદ્ર પર અસ્ખલિત નિઃસિમ પ્રેમ; વિભક્ત પ્રેમ નહીં જ. એકવર્ત્યો ગોપીજન વલ્લભ નહીં સ્વામી દુજો આ અનન્ય પ્રેમને પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રેમ કહેવાય છે.

પુષ્ટિમાર્ગ

સદોષોપિ હરે જીવે અનુગ્રહં કુરુતે સ્વતઃ

દોષથી ભરેલા જીવો પર પણ પ્રભુ અનુગ્રહ કરે એવો માર્ગ એટલે પુષ્ટિમાર્ગ.

પુષ્ટિમાર્ગ

ભક્તને આધિન ભગવાન એનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ

પુષ્ટિમાર્ગ

પરમ ભક્ત કવિ રસમાનજી આપણે કહે છે. એક કવિત ગલે નોક પહેરાવો પાંચ બેડીલે ભરાવો ગાઢે બંધન બંધાવો, ઔર ખેંચાવો કાચી ખાલ સોં – તાપે બીછુલે બિછાવો તાપે મોહી લેસુવાવો, તાપે આગ ભી લગાઓ બાંધખ પર દુશાલસોં હાં હાં ગીરીસેં ગીરાવો, કાલીનાગ સેં ડસાવો, હાં હાં પ્રીતિ ના છુડાવો ગીરધારી નં દલાલ સોં.

આ ટેક ભક્ત કવિ રસમાનજીની છે. કેવો છળકતો અનન્ય પ્રેમ. રસમાનજીમાં છે આવો પ્રેમ હોય અગર તો જેનાથી પ્રાપ્ત કરાય. એવી રાહનો માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ.

પુષ્ટિમાર્ગ

ભગવદ ભક્તની સેવા જેમાં નિરૂપણ છે, એવો માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ

પુષ્ટિમાર્ગ –

સમસ્ત વૈષ્ણવોમાં પરસ્પર શુદ્ધ નેહનું સંગઠન એનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ

પુષ્ટિમાર્ગ-

શ્રી ઠાકોરજીને ભોગ ધરી વૈષ્ણવોને મહાપ્રસાદ લેરાવવામાં રાચવું એનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ.

પુષ્ટિમાર્ગ –

કાળનો જ્યાં ભય નથી એવો નિડર ભક્તિનો માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ

પુષ્ટિમાર્ગ –

જેમાં દ્રઢ શરણાગતિ છે. મતલબ કે અનન્ય શરણભક્તિનો ઉત્તમોત્તમ પથ. તેનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ. આ માર્ગ કેવળ અનન્યો માટે જ ફળરૂપ છે. અર્થાત્ કેવળ સુહાગિત્વ એટલે અમર પતિત્વ એ પુષ્ટિમાર્ગ.

રાસલીલા અને કામનિગ્રહ

- શ્રી શાસ્ત્રીજી જયેષ્ઠરામ હરજીવન જોશી,

શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર ભગવાનના ક્રીડાભાંડરૂપ આ જગતમાં જ્યારે કામદેવની મહાન સત્તા પ્રસરી રહી હતી. એટલું જ નહિ, પરંતુ જગદધિષ્ઠાતા બ્રહ્મદેવ કે જેમણે ભગવદઆજ્ઞાથી આ સૃષ્ટિની રચના કરી છે તેવા બ્રહ્મદેવ પણ કામની સત્તામાં કચડાઈ જઈ પોતાની પુત્રી ઉપર મોહિત થયા હતા, તેમ જ શંકર પણ ભગવાનના મોહિની સ્વરૂપથી મોહ પામી ગયા હતા. એ પ્રમાણે શંકર, બ્રહ્મા, ઇન્દ્ર, ચંદ્ર વગેરે અનેક દેવતાઓ ઉપર જ્યારે કામદેવે વિજય મેળવ્યો હતો ત્યારે કામદેવનો ગર્વ ઘણો જ વધી ગયો હતો.

એક સમયે કામદેવે વિચાર કર્યો કે મેં સર્વે દેવતાઓને જીત્યા, પરંતુ પરબ્રહ્મ શ્રીનારાયણને જીતવા જોઈએ, એમ નિશ્ચય કરી વૈકુંઠ તરફ જવા લાગ્યો. માર્ગમાં નારદજી મળ્યા. કામદેવ ને પૂછ્યું કે ‘ક્યાં ચાલ્યા ?’ કામદેવે કહ્યું કે ‘ત્રૈલોક્યને સ્વાધીન કરી હવે ભગવાનને જીતવા માટે વૈકુંઠમાં જાઉં છું’ નારદજીએ કહ્યું કે ‘હાલમાં તો એ પરબ્રહ્મ નારાયણે વૃંદાવનમાં અવતાર ધારણ કરેલો છે. અને એમને જીતવાનો સમય પણ ઉત્તમ છે. કારણ કે વૃંદાવન પ્રેમભક્તિનું નગર છે, એમાં અનેક છંદ રચનાની ઝાડી છે, છ શાસ્ત્રોનો ફરતો કિલ્લો છે, અઢારેપુરાણોરૂપ બુજ છે; ચાર વેદ ચાર દ્વારા છે; ભક્તિશાસ્ત્ર શતઘ્ની (તોપ) અને હરિભક્ત બાણધારી વીર છે; નાસ્તિરૂપ શત્રુઓને મારવાને યુક્તિરૂપ શસ્ત્ર છે; કૃષ્ણકૃપા અને હરિજનસેવારૂપ દ્વારપાલો છે; ત્યાં પુણ્યાત્માઓનો જ પ્રવેશ થઈ શકે છે; પાપીઓની ત્યાં ગતિ જ નથી. શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમી

ભક્તો ત્યાં નિવાસ કરે છે; એ વૃંદાવનના મધ્યમાં પ્રિયા-પ્રિયતમનો નિકુંજ મહેલ છે, જેમાં શ્રીકૃષ્ણ અને રાધિકા નિત્ય બિરાજે છે. ગીતા અને એકાદશ સ્કંધ એમના બોડીગાર્ડો છે. ‘આ સાંભળી કામદેવે કહ્યું કે એવા શ્રીકૃષ્ણને જીતવા એમાં શી મોટી વાત છે ? એમ કહી કામદેવ ચાલતો થયો.

ફરતો ફરતો તે વૃંદાવનમાં ગયો તો સંધ્યાનો સમય હતો અને કરુણાઅવતારી, રશેશ શ્રીકૃષ્ણ ચંદ્ર ગોચારણ કરી ગોપીજનો સામે કામને જોઈ કટાક્ષ ફેંકતા નિજ મંદિરમાં પધાર્યા. કામદેવે પ્રભુને આવતા જોઈ જાણ્યું કે આ તો સ્ત્રીઓને જ વશ છે એમને જીતવા એમાં શું આશ્ચર્ય ? આ તો સહેલાઈથી વિજય થશે’ એમ ધારી શ્રીકૃષ્ણના મહેલમાં જઈ તેમને પ્રણામ કર્યા. (વિજય મેળવવા આવ્યો છતાં પ્રણામ કર્યા એ જ એના પરાજયને સૂચવે છે.)

શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું ‘કેમ,કામદેવ ક્યાંથી આવ્યા ?’ કામદેવે કહ્યું ‘યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાથી આવ્યો છું’ શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે ‘કેવું યુદ્ધ કરશો ? કિલ્લાનું કે મેદાનનું ?’ કામદેવ કહે કે ‘મહારાજ ! હું તો ફક્ત યુદ્ધ જ જાણું છું. મને કિલ્લા કે મેદાનના પ્રકારની ખબર નથી. તે આપ જ સમજાવો’ શ્રીહરિ કહે કે જો સેંકડો સ્ત્રીઓના મધ્યમાં હું ઊભો રહું, તું તારા બાણ ચલાવ અને તારાં બાણોથી મને જો વિકાર થાય તો તારો વિજય; મને કંઈપણ વિકાર ન થાય તો મારો વિજય. આ કિલ્લાનું યુદ્ધ છે. અને વનમાં જઈ લંગોટલગાવી સમાધિ ચઢાવી હું બેસું અને તું તારા બાણો ચલાવ,તેથી જો મને વિકાર થાય તો તારો વિજય. આ મેદાનનું યુદ્ધ છે. આ સાંભળી કામદેવે વિચાર કર્યો કે સેંકડો સ્ત્રીઓના મધ્યમાં હશે તો વિકાર જલદી થશે અને ધારી કિલ્લાનું યુદ્ધ માગ્યું. એ કામદેવનો વિજય કરવા ભગવાને આ રાસલીલાનો ઉપક્રમ કર્યો છે. કામદેવનાં સંમોહન વગેરે પાંચ બાણો છે. તેને જીતવા માટે રાસલીલાના પાંચ અધ્યાયો છે. અતએવ કામનો વિજય કરવો એ જ રાસલીલાનો હેતુ છે.

ભગવાન શ્રીરામચંદ્રજી જ્યારે વનવાસ પધાર્યા હતા, ત્યારે દંડકારણ્ય નિવાસી મુનિઓ કોટિ કંદર્પલાવણ્ય શ્રીરામચંદ્રજીને જોઈ મોહિત થઈ કામિનીભાવને પ્રાપ્ત થયા અને

રમણ કરવાને માગણી કરી ત્યારે શ્રીરામચંદ્રજીએ કહ્યું કે ‘હાલ તો મારે એક પત્નીવ્રત છે, તેમ જ તમારો મનોરથ દુર્લભ અને દુર્ઘટ છે, તથાપિ તે સત્ય થશે.

કલ્પં સારસ્વતં પ્રાપ્ય વ્રજે ગોપ્યો ભવિષ્યથ ।

સારસ્વત કલ્પમાં તમો વ્રજમાં ગોપીજનો થશો તે સમયે શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં તમારો મનોરથ પૂર્ણ થશે’ આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે દંડકારણ્યનિવાસી ઋષિઓ ગોપીઓ રૂપે પ્રકટ થયેલ છે અને તેમને આપેલું વરદાન સિદ્ધ કરવું એ રાસલીલાનો હેતુ છે.

શ્રીભાગવત સ્કંધ 10-22-27માં કાત્યાયની વ્રત કરનાર કુમારિકાઓને શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું હતું કે, ‘તમો વ્રજમાં જાઓ. તમારો મનોરથ સિદ્ધ થશે. આ આવતી રાત્રિઓમાં તમે મારી સાથે રમણ કરશો. કારણ કે તમે મારે માટે જ કાત્યાયનીનું વ્રત કરેલું છે.’ એટલે આ વરદાન સિદ્ધ કરવું એ રાસલીલાનો હેતુ છે.

શ્રીમહાપ્રભુ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી કારિકામાં જણાવે છે કે-બ્રહ્માનંદમાંથી ઉદ્ધાર કરીને સર્વે ગોપીજનોને અર્થાત્ નિર્ગુણ વ્રજભક્તોને ભજનાનંદનું દાન કરવું એ રાસલીલાનો હેતુ છે.

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યચરણ શ્રીભાગવત સ્કંધ 10-3-20નાં સુબોધિનજીમાં સ્પષ્ટ લખે છે કે – બહુનર્તકીયુક્તો નૃત્યવિશેષો રાસઃ । રસસ્યઆભિવ્યક્તિર્યસ્માદિતિ । રસ પ્રાદુર્ભાવાર્થમેદ નૃત્યં । રાસે ક્રીડા લીલા સ્વસ્થ । ‘નાયનારી જેમાં વિશેષ હોય તેનું નામ રાસ. અર્થાત્ રસની અભિવ્યક્તિ થાય તે રાસ. રાસના પ્રાદુર્ભાવ માટે જ નૃત્ય છે. રાસમાં જે પ્રભુની ક્રીડા લીલા તે રાસલીલા’ આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે કે કેટલાક એમ માને છે કે ‘રાસલીલાજ એ રહસ્યલીલા એ શબ્દ ઉપરથી અપભ્રંશ થયેલો છે અને રહસ્યલીલા એટલે વ્યભિચારલીલા’ પરંતુ ઉપરોક્ત રાસલીલાના આપેલા અર્થથી સ્પષ્ટ થાય છે કે રાસલીલા એટલે પ્રભુનું વ્રજભક્તો સાથેનું એક જાતનું ક્રીડન અથવા અનેક વ્રજભક્તો સાથે કરેલું નૃત્ય તેને જ રાસલીલા કહેવામાં આવે છે.

ઘણાની એવી માન્યતા છે કે ગોપીઓ એટલે વ્રજમાં રહેનાર આહીરજાતિના ગોપલોકોની સ્ત્રીઓ, અને તે સ્ત્રીઓએ શ્રીકૃષ્ણ ઉપર મોહિત થઈને રાસલીલા કરી હતી. આ માન્યતા તદ્દન ભૂલભરેલી છે. કેમકે બૃહદવામનપુરાણમાં કહ્યું છે કે – ન સ્ત્રિયો વ્રજસુન્દર્યઃ પુત્ર તાઃ શ્રુતયઃ કિલ । બ્રહ્માજી નારદજીને કહે છે કે ‘હે પુત્ર ! વ્રજસુંદરીઓ સ્ત્રીઓ નથી, પણ તેઓ વેદની શ્રુતિઓ અર્થાત્ નિશ્ચય ઋચાઓ જ છે જેથી વેદો નારાયણઃ સાક્ષાત્ અર્થાત્ વેદરૂપ શ્રીકૃષ્ણનું ઋચાઓ એટલે શ્રુતિઓરૂપ ગોપીઓ સાથેનું કીડન એટલે નૃત્ય તે જ રાસલીલા છે. વળી રસાત્મક શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મની રસની સામર્થ્યરૂપા શક્તિઓ તે જ ગોપીઓ. અર્થાત્ પ્રેમરસમાં મગ્ન બનેલાં ભક્તો તેનું નામ ગોપીઓ છે. ગોપીઓ એટલે સ્ત્રીઓ નહીં, પણ સ્ત્રીભાવવાળા ભક્તો. આ ભક્તો બ્રહ્મના અંશ એટલે શક્તિઓ છે. પોતાની રસાત્મકલીલા કરવાને રસની સામર્થ્યશક્તિરૂપ જીવોને જે પ્રકટ કરવામાં આવ્યા તે જ ગોપીઓ છે. ગોપીઓ એટલે પરમાત્મામાં વિશુદ્ધ પ્રેમભાવયુક્ત ભક્તો. આવા ભક્તો સાથે જ શ્રીહરિએ રાસલીલા કરેલી છે.

વ્રજભક્તો જ્યારે વેણુનાદથી આકર્ષાઈને પ્રભુની સાંનિધ્યમાં આવ્યા ત્યારે પ્રભુએ તેમને ચાતુર્યયુક્તવચનામૃતોથી ગૂંચવાડામાં નાખ્યાં, પણ એમને લૌકિક કામનો ગંધસ્વાને પણ નહિ હોવાથી ભક્તિબળથી નીડર રીતે પ્રત્યુત્તર આપે છે કે :-

મૈવં વિભોઽર્હતિ ભવાન્ ગદિતું નૃશંસં ।
 સંત્યજ્ય સર્વં વિષયાંસ્તવ પાદમૂલમ્ ॥
 પ્રાપ્તા ભજસ્વ દુરવગ્રહ માં ત્યજાસ્માન્ ।
 દેવો યથાદિપુરુષો ભજતે મુમુક્ષુન્ ॥

“હે વિભો ! આપ સર્વ કરવા સમર્થ છો. સમર્થને આવું ફૂર ભાષણ કરવું એ યોગ્ય નથી, આ તો નિષ્ફુરતા થાય છે. દયાળુ હોય તે આવું નિષ્ફુર ન બોલી શકે. આપ પૂછો છો કે ‘વ્રજ કુશળ તો છે ?’ પણ તે સાથે અમારે સંબંધશો ? વ્રજ કુશળ હોય વા ન હોય, તે જાણવાની અમારે શી જરૂર છે ? અમે તો સર્વ વિષયોનો ત્યાગ કરીને આપની પાસે

આવેલા છીએ. હવે જે માર્ગે જવાનું છોડી દીધું, જે દિશાભણી જોવાનું જ આકરું થઇ પડ્યું, ત્યાં આપ પાછાં મોકલો એ શું વ્યાજબી છે ? જે વિષયો ઉપર પૂળોમૂક્યો તેનો ફરીથી સ્વીકાર કરવો એ શું યોગ્ય છે ? અમે આપને જાર માનીને પણ નથી આવ્યા; એકાદશ ઇન્દ્રિયોના વિષયોના વાસનારૂપ બીજ સાથે ત્યાગ અમોએ કરેલો છે.

જો તેમ ન કર્યું હોત તો આપના ચરણારવિંદની પ્રાપ્તિ કેમ કરી શકત ? સર્વ લૌકિક વિષયો જ્યારે છૂટે છે ત્યારે જ આપના ચરણકમળના મૂળની પ્રાપ્તિ થાય છે તે પ્રાપ્તિ અમોને થઇ છે, તેથી હવે વિષયોની વાસના અમારા હૃદયમાં નથી. એમ અમો માનીએ છીએ. આપે પુછ્યું કે, ‘અહીં આવવાનું કારણ જણાવો’ તો અમો જણાવીએ છીએ કે ‘તમે અમને ભજો’ નથી ભજતા એ આપનો એક પ્રકારનો દુરાગ્રહ છે. જીવોને બધું કરવું ગમે છે. પણ ભગવદભજન કરવું નથી ગમતું. તેમ આપને પણ થયું છે કે શું ? જેમ ભગવદભજન ન કરવાનો આગ્રહ જીવોમાં મહાદોષરૂપ ગણાય છે તેમ આપ પણ અમને નહિ ભજો તો તેવું જ ગણાશે. માટે આપ પણ અમોને છોડો નહિ. જેમ અદિપુરુષ દેવ સર્વને ભજે છે. તેમ આપ અમને ભજો. દેવનું ભજન કાંઈ વ્યભિચારજનક ન કહેવાય. જેમ મુમુક્ષુઓને ભગવાન ભજે છે. પોતાના તરીકે તેને અંગીકાર કરે છે, સ્વાનંદનું દાન કરે છે, તેમ અમારું ભજન આપે કરવું જ જોઈએ”

આ ગોપીજનોનાં વાક્યો શું લૌકિક કામથી રહિતપણું દર્શાવતાં નથી ? કામવાળી સ્ત્રીઓ આવા નિષ્કામભક્તનાં જેવાં વાક્યો બોલી શકે ખરાં ? આ શ્લોકમાં રહસ્યનું મનન કરીએ તો સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે કે ગોપીઓમાં વિષય તો શું, પણ વિષય એટલે લૌકિકામની ગંધ પણ નહોતી.

ષષ્ઠિવર્ષ સહસ્રાણિ મયા તપ્તં તપઃ પુરા ।

તથાઽપિ ન મયા પ્રાપ્તાસ્તાસાં વૈ પાદરેણવઃ ॥

(બૃહદવામનપુરાણ)

બ્રહ્મા નારદજીને કહે છે કે ‘હે નારદ ! મેં પૂર્વે ગોપીજનોના ચરણકમળની રજ મેળવવા

સાઠહજાર વર્ષ તપ કર્યું તો પણ તે શ્રીગોપીજનોના ચરણકમળની રજ મને પ્રાપ્ત ન થઈ' આ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે જો ગોપીજનો કામી હોત તો તેમના ચરણકમળની રજ બ્રહ્મા સરખા ઇચ્છા રાખે એ શું સંભવિત છે ? માટે સ્પુટ છે કે ગોપીજનોમાં લૌકિક કામ નહોતો.

ભગવત સ્કં. 10-47-57 થી 63 સુધી ઉદ્ધવજી કહે છે –

આસામહોચરણરેણુજુષામહં સ્યાં ।

વૃન્દાવનેકિમપિગુલ્મલતૌષધીનામ્ ॥

“આ પૃથ્વીમાં ગોપસ્ત્રીનો જ જન્મ સફળ છે, કારણ કે જે પ્રેમની મુમુક્ષુઓઅને અમો ભક્તો ઇચ્છા રાખીએ છીએ તે પ્રેમ એમણે પ્રાપ્ત કર્યો છે. આ સંસારાસક્ત વનમાં ફરનારી સ્ત્રીઓ ક્યાં, અને શ્રીકૃષ્ણમાં દ્રઢ પ્રેમભાવ ક્યાં ? તથાપિ અમૃત અજાણ્યે પીવાય તો પણ તે જેમ અમર બનાવી દે છે તેમ ભગવાન પોતાને સેવનારનું પરમ કલ્યાણ કરે છે. જે અનુગ્રહ રાસલીલામાં વ્રજગોપાંગનાઓએ પ્રાપ્ત કર્યો તે અનુગ્રહ (કૃપા) લક્ષ્મીજીને અને દેવસ્ત્રીઓને પણ પ્રાપ્ત થયો નથી. એટલા માટે જે ગોપીજનો સગાસંબંધીઓનામાર્ગનો ત્યાગ કરી શ્રુતિઓ જેને શોધે છે એવા ભગવાનની પદવીને પ્રાપ્ત થયાં તે ગોપીઓના ચરણરજની સેવા કરનાર વૃન્દાવનમાં ગુલ્મલતા ઔષધીઓ એમાંથી કોઈક હું થાઉં એ ઇચ્છુ છું જેઓની રાસોત્સવની કથા ત્રણ ભુવનને પવિત્ર કરે છે તે નંદરાયના વ્રજની ગોપીઓના ચરણની રજને હું વારંવાર પ્રણામ કરું છું”

ઉદ્ધવજી જેવા પરમભક્ત જેમના ચરણની રજ ઇચ્છે એ ગોપીઓમાં શું વિષયનો લૌકિકકામનો ગંધ હોઈ શકે ખરો ? આ ઉદ્ધવજીના વાક્યથી સ્પુટ થાય છે કે તેઓ શ્રીકૃષ્ણભગવાનનાં પરમકૃપાપાત્ર નિર્ગુણ પરમભક્ત હતા અને તેમને રસદાનાર્થ જ રાસલીલા કરી હતી.

બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણ, વિષ્ણુપુરાણ, પદ્મપુરાણ, મહાભારત, ગીતા પ્રભુતિ તમામ સ્થળોમાં તેમ જ શ્રીશંકરાચાર્ય, શ્રીમધુસુદન સરસ્વતી, શ્રીકૃષ્ણચૈતન્ય, અને મહાપ્રભુ

શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજી વગેરેએ શ્રીકૃષ્ણને પરબ્રહ્મ તરીકે જ વર્ણવેલા છે. તે શ્રીકૃષ્ણને રસૌ વૈ સઃ એ શ્રુતિમાં રસાત્મક તરીકે વર્ણવેલા છે. અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણ સર્વ રસોની વ્યક્ત મૂર્તિ છે. નાટ્યશાસ્ત્રમાં શૃંગારરસને મુખ્યરસ માન્યો છે. તે રસનો વર્ણ શ્યામ હોવાથી શ્રીકૃષ્ણને શ્યામ કહેલા છે. શૃંગારરસ સાથે અન્ય રસો પણ ભળેલા છે. તે તમામ રસોની જે મૂર્તિ તેનું જ નામ શ્રીકૃષ્ણ છે. તે શ્રીકૃષ્ણની રસાત્મકતાનું ભાગવતકારે, જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ બલદેવ સાથે મથુરામાં પધાર્યા, તે સમયે નીચેના શ્લોકમાં સ્પષ્ટરીતે વર્ણન કર્યું છે કે –

મલ્લાનામશનિર્નૃણાં નરવરઃ
સ્ત્રીણાં સ્મરો મૂર્તિમાન્
ગોપાનાં સ્વજનોઽસતા ક્ષિતિભુજાં
શાસ્તા સ્વપિત્રોઃ શિશુઃ ।
મૃત્યુર્ભોજપતેર્વિરાઽવિદુષાં
તત્ત્વં પર યોગિનામ્
વૃષ્ટીનાં પરદેવતેતિ વિદિતો
રઙ્ગ ગતઃ સાગ્રજઃ ॥

“રંગમંડપમાં પધારતી વખતે મલ્લોને શ્રીકૃષ્ણ વ્રજરૂપે દેખાયા (રૌદ્રરસ), મનુષ્યોને ઉત્તમ મનુષ્યરૂપે (અદભૂતરસ), સ્ત્રીઓને મૂર્તિમાન કામદેવરૂપે (શૃંગારરસ), ગોપલોકોને સ્વજનરૂપ (હાસ્યરસ), દુષ્ટ રાજાઓને શિક્ષા કરનાર તરીકે (વીરરસ), પોતાના માતાપિતાને શિશુ એટલે બાળકરૂપે (કરૂણરસ) ભોજરાજા-કંસને મૃત્યુરૂપે (ભયાનકરસ), અવિદ્વાન લોકોને વિરાટરૂપે (બિભત્સરસ) યોગીઓને પરમતત્ત્વરૂપે (શાંતરસ) અને યાદવોને પરમદેવતારૂપે (ભક્તિરસ) દર્શન થયા હતા.” આ શ્લોક ઉપરથી શ્રીકૃષ્ણ રસેશ છે તેનું સૂચન થતું નથી ? શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજી સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરે છે કે ગોપીજનના (નિર્ગુણ ભક્તોના) હૃદયમાં રહેલો ગૂઢભાવ તે હૃદયસ્થિત હોય ત્યાં સુધી અવ્યક્ત હોય છે, ભાવાત્મક હોય છે, પણ કાષ્ઠમાંથી બહાર પ્રકટ થતા

અગ્નિની માફક તે પ્રકટ થતા શ્રીકૃષ્ણ નામથી ઓળખાય છે.

વસુદેવગૃહેસાક્ષાત્ ભગવાનન્પુરુષઃ પરઃ ।

જનિષ્યતે તત્પ્રિયાર્થ સંભવં તુસુરસ્ત્રિયઃ ॥

“વસુદેવજીના ઘરમાં સાક્ષાત્ ભગવાન પરમ પુરુષ પ્રકટ થશે અને તેમની પ્રીતિ કરવા દેવલોકોની સ્ત્રીઓ પ્રકટ થશે” શ્રીકૃષ્ણો વે પરમં દૈવતમ્ વેદમાં પણ પરમદૈવત શ્રીકૃષ્ણ જ છે, એમ વર્ણન કરેલું છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જ પરબ્રહ્મ છે અને તેમનાં પ્રીતિપાત્ર ગોપીજનો દેવાંગનાઓ છે. શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ છે, એમ તે વ્રજાંગનાઓ સારીરીતે જાણતા હતા, તેથી જ ગોપીગીતના 4થા શ્લોકમાં કહે છે કે અખિલદેહિનામંતરાત્મદ્રક આપ નંદના પુત્ર જ નથી. કિંતુ સમગ્ર દેહધારીઓના અંતરાત્માના દ્રષ્ટા છો. અર્થાત્ અંશી પરબ્રહ્મ, અંશરૂપ જીવો સાથે ક્રીડા કરે તેને કામી કેમ કહી શકાય ?

બીજું જે સમયે શ્રીકૃષ્ણે રાસલીલા કરી તે સમયે તેમની ઉંમર લગભગ સાત વર્ષ ઉપરની અને અગિયાર વર્ષની અંદરની હતી. કેમકે કન્યાવસ્ત્રાપહારાદિલીલા ષઢવાપિકો હરિઃ કન્યાઓનાં વસ્ત્રાહરણલીલા છ વર્ષના શ્રીહરિએ કરી છે અને કા સપ્તહાયનો બાલઃ ક્વ મહાદ્વિવિધારણમ્ ક્યાં આ સાત વર્ષનો બાળક અને ક્યાં મોટા પર્વતને ધારણ કરવું ? અર્થાત્ ગોવર્ધનધારણલીલા સાતમે વર્ષે કરી, તે પછી શ્રીકૃષ્ણે રાસલીલા કરી છે. અને બારમું વર્ષ બેસતાં જ મથુરામાં પધાર્યા છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે સાતથી અગિયાર વર્ષ સુધીના બાળકોને કદાપિ કામોત્પત્તિ થતી જ નથી. એ વાત લૌકિકમાં પણ સ્પષ્ટ હોવા છતાં શ્રીકૃષ્ણને કામી કહેવા એ મૂર્ખતાનહીં તો બીજું શું ?

વળી ગોપાલતાપિની ઉપનિષદમાં લખ્યું છે કે – એક સમયે શ્રીયમુનાજીનો અત્યંત ભરપૂર પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો, અને ગોપીઓ અનેક પ્રકારના મિષ્ટ ભોજન લઈ દુર્વાસાઋષિને ભોજન કરાવવા જવા લાગ્યાં, તે સમયે યમુનાજીનો પ્રવાહ અત્યંત

ગંભીર જોઈને બોલ્યાં કે ‘હે કૃષ્ણ ! હવે પાર કેવી રીતે જવું ?’ ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે ‘શ્રીયમુનાજીને કહો કે- ‘જો શ્રીકૃષ્ણ યથાર્થ રીતે બ્રહ્મચારી હોય તે તમે અમોને ઊતરવાનો માર્ગ આપો’ આ સાંભળી ગોપીઓએ શ્રીયમુનાજીને કહેવાથી શ્રીયમુનાજીએ તેમને ઊતરવાનો માર્ગ આપ્યો. તે જોઈ ગોપીઓ આશ્ચર્ય પામી, અને શ્રીકૃષ્ણ પરબ્રહ્મ છે એમ નિશ્ચય કર્યો. આ વેદના ઉપનિષદ ઉપરથી શું સમજાય છે ? જો શ્રીકૃષ્ણે કરેલી રાસલીલા એ કામલીલા હોય અને શ્રીકૃષ્ણ કામી હોય તો શું તે બ્રહ્મચારી ગણી શકાય ? અને શ્રીયમુનાજી તે ગોપીઓને માર્ગ આપે ખરા ? માટે રસેશ શ્રીકૃષ્ણે કરેલી રાસલીલા એ કામલીલા નથી; પરંતુ ભજનાનંદ-દાનલીલા છે અને તેથી જ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કામી નથી; પરંતુ શ્રુતિવિમુગ્ધસાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ જ છે.

વૃન્દા ભક્તિઃ વૃંદા એટલે ભક્તિ અને તે ભક્તિનો પ્રદેશ ભક્તિનું નગર તેનું જ નામ વૃંદાવન શ્રીયમુનાજી એટલે પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનું પ્રવાહિત પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ. અર્થાત્ આ શ્રીયમુનાજીને કિનારે વૃંદાવનમાં સ્ત્રીભાવવાળાં ભક્તોને બોલાવી ભજનાનંદનું દાન કરવું તે જ રાસલીલાનું ધ્યેય હોવાથી રાસલીલા વૃંદાવનમાં કરેલી છે.

પ્રાચીન ટીકાકાર શ્રીધરસ્વામી કહે છે કે રાસલીલા કામદેવનો ગર્વ ઊતારવા માટે છે.

દર્પ કંદર્પ દર્પહા । કંદર્પ દર્પ વિજેતૃત્વ પ્રતીતેઃ । સાક્ષાન્મન્મથ મન્મથઃ । રાસક્રીડા વિડમ્બનં કામજયખ્યાપનાયેતિ વિશેષતો નિવૃત્તિપરેયં પંચાધ્યાયીતિ ॥

“કામના ગર્વને નાશ કરનારા. કામનો ગર્વ ઊતારી વિજય મેળવ્યાની સ્પષ્ટ પ્રતીતિ થવાથી સાક્ષાત્ કામના કામ અર્થાત્ કોટિ કંદર્પ લાવણ્ય. રાસક્રીડા કરી છે તે કામદેવનો વિજય કરવા માટે જ. એમ વિશેષે કરીને આ રાસપંચાધ્યાયીની કથા નિવૃત્તિમાટે છે.

બૃહત્ક્રમસંદર્ભમાં શ્રીજીવ ગોસ્વામી લખે છે કે ‘ત્યાર પછી ભગવાને બ્રહ્મા, ઇન્દ્ર, અગ્નિ, તથા વરુણ વગેરેના ગર્વને શાંત કરીને કામના ગર્વને શાંત કરવાને એકી સાથે અનેક

રમણીઓના સમૂહવાળા રાસ નામના નૃત્યનો આરંભ કરવાની ઇચ્છાથી એકી વખતે પોતાના યોગવૈભવને પ્રકટ કર્યો. ગૂઢાર્થ દીપિકાના કર્તા શ્રીધનપતિ પણ જીવ ગોસ્વામીના વાક્યને અનુમોદન આપતા જણાવે છે કે –

‘ઇન્દ્ર, વરૂણ વગેરેના વિજયમાં શું આશ્ચર્ય છે ? બ્રહ્માદિકને જીતવાથી ગર્વિષ્ઠ બનેલા કામને પણ ભગવાને પરાજય કર્યો એ જણાવવાને ક્રમપ્રાપ્ત ભગવાને કરેલી રાસકીડા વર્ણન કરવાને ઉપક્રમ કરે છે’ વળી આગળ લખે છે કે –

‘શ્રીકૃષ્ણે અને સેંકડો કરોડ યૂથ ગોપાંગનાઓ સૈન્યવાળા કામ સાથે યુદ્ધ કરવા છતાં પણ પોતાનું સૌરત પોતાનામાં રોકેલું હોવાથી પોતે તે કામની ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. એવો અર્થ આ પંચાધ્યાયી ગ્રંથથી જણાય છે.’

જો કે, આ ટીકાકારોના આશયો શ્રીવલ્લભાધીશ્વરના આશયોથી કંઈક ભિન્ન છે. તથાપિ એટલું તો તેઓ સ્પષ્ટ કરે છે કે આ રાસકીડા એ કામલીલા નથી; પરંતુ કામદેવના વિજય માટે આ રાસલીલા શ્રીકૃષ્ણે કરેલી છે.

શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજી જણાવે છે કે, “ગોપીઓને બ્રહ્માનંદથી પણ પર ભજનાનંદમાં વિનિયોગ કરવો હતો માટે જ રાસલીલા કરી. તે લીલા આ ચોથા ફલ પ્રકરણમાં કહેવાશે.”

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગોપીઓ સાથે રમણ શા માટે કર્યું, તેનું કારણ જણાવે છે કે સ્ત્રિય એબ હિ તં પાતું શક્તાસ્તાસુ તતઃ પુમાન્ । અતો હિ ભગવાન્કૃષ્ણઃ સ્ત્રિષુ રેમે હ્યહર્નિશમ્ ॥

“સાધારણ રીતે આ રસનું પાન કરવાને સ્ત્રીઓ જ શક્ત છે અને તેમના દ્વારા જ પુરુષને તે રસ મળી શકે છે, માટે જ ભગવાને તે પ્રેમભાવનું પાન કરવાને સમર્થ ગોપીઓ સાથે રમણ કર્યું.”

હવે ભગવાનને જે પતિ-પત્નિના ભાવથી ભજવાના છે. તે ભાવ પણ બે પ્રકાર છે :

(1) ભાવના પ્રમાણે સ્ત્રી પોતાના પતિને જ પતિ ભાવથી ભજે છે અને (2) પોતાના પતિને નહિ માનતાં અન્યને પતિ તરીકે માને છે બન્ને ભાવમાં પ્રેમ હોય છે; પરંતુ પતિને પતિ માનનાર સ્ત્રીના ભાવમાં શૈથિલ્ય હોય છે અને અન્યમાં ઉત્કટતા વધતી જાય છે. એકમાં પતિ પ્રેમ અને બીજામાં સ્નેહનો પ્રેમ છે. પતિના પ્રેમ કરતાં સ્નેહનો દરજ્જો ઊંચો હોવાથી પ્રભુ, પતિ તરીકે અગર સ્નેહી તરીકે ભજાય છે. માટે જ ગોપીજનો બે પ્રકારના હતા એક અન્યપૂર્વા અને બીજા અનન્યપૂર્વા હતા. પ્રભુ એજ્યારે રાસના આરંભમાં વેણુનાદ કર્યો કે તે નાદ તરત જ ગોકુલમાં ગોપીજનોના કર્ણ દ્વારા હૃદયમાં ઉતરી ગયો અને જેમનો સંબંધ અન્ય પતિઓ સાથે થયેલો હતો તેઓ ત્યાં જઈ શક્યા નહિં.

આ ગોપીઓનો ભાવ એવો હતો કે – ભગવાન જાર છે અને અમે અભિસારિકાઓ છીએ. તેથી જ પ્રભુને મળવામાં તેમને પ્રતિબંધ નડ્યો. નહિ તો પ્રતિબંધ થાત જ નહિ. આથી તેઓએ ગૃહમાં રહીને જ શ્રીકૃષ્ણનું ભાવથી ધ્યાન કર્યું અને દુઃસહ વિરહાગ્નિની જ્વાળાથી હૃદયગ્રંથીઓને ભસ્મીભૂત કરી પરમાત્માને પામ્યાં. આ અન્યપૂર્વા અને અનન્યપૂર્વા બન્ને ભક્તોના મળી અઢાર પ્રકારનાં ગોપીજનો થાય છે.

આ બન્નેથી પર જ ગોપીઓ છે તે નિર્ગુણા કહેવાય છે. આ રીતે શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજી પ્રેમભક્તિવાળા ભક્તને જ ગોપીઓ કહે છે અને તેમને બ્રહ્માનંદથી પર સર્વોત્કૃષ્ટભજનાનંદનું દાન કરવાને જ લીલા કરી તેનું જ નામ રાસ છે. રાસ એટલે રસાનાં સમૂહઃ । રસના ઢગલા ભજનાનંદમાં જ છે. અને તે ભજનાનંદના અધિકારી વ્રજભક્તો જ હોવાથી શ્રીકૃષ્ણે તેમની સાથે રાસ ખેલેલો. આ રાસ એટલે નૃત્યવિશેષ એમાં કામલીલા જ નથી. અતએવ શ્રીવલ્લભાધીશ્વર સુબોધિની કારિકામાં જણાવે છે કે –

“સર્વ ક્રિયાઓ એની એ છે, પણ કામ નથી. અહીં તેગોપીઓના કામની પૂર્તિનિષ્કામ (ભગવાન)થી થઈ છે, માટે તે પણ નિષ્કામ છે. (1) જો કામથી કામની પૂર્તિ થઈ હોત તો તેથી સંસાર ઉત્પન્ન થાત, પણ કામના અભાવે કરીને પૂર્ણભગવાન નિષ્કામ થાય

એમાં કોઈ પણ જાતનો સંશય નથી (2) એટલા માટે કોઈ પણ મર્યાદાનો ભંગ થયો નથી, ઊલટું તે મોક્ષફળ આપે છે. માટે જ આ લીલાનું શ્રવણ કરનાર લોક પણ સર્વથા નિષ્કામ થાય છે. (3) કારણ કે ભગવાનનું ચરિત્ર સર્વ પ્રકારે નિષ્કામ કહેવાય છે. માટે અહીં કામનો ઉદબોધ નથી. તેથી શ્રીશુકદેવજી વચન સ્પુટ છે કે –

ભક્તિ પરાં ભગવતિ પ્રતિલભ્ય કામં
હ્રોગમાશ્વપહિનોત્યચિરેણધીરઃ ।

‘આ રાસપંચાધ્યાયીની કથા શ્રવણ કરવાથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ પ્રાપ્ત કરીને હૃદયના રોગરૂપ કામને ધીર પુરુષ અલ્પ સમયમાં જલદીથી ત્યાગ કરે છે.’

ન જાતુ કામઃ કામાનામુપભોગેન શામ્યતિ ।
હવિષા કૃષ્ણહરર્ત્મેવ ભૂયએવાભિવર્ધતે ॥

‘જેમ ધી હોમવાથી અગ્નિ વધતો જ જાય છે, તેમ કામના ઉપભોગથી કામ કદી શાંત થતો નથી જ; બલ્કે વધારે વધે છે.’ જ્યારે લૌકિકમાં કામી પુરુષો કામની વાર્તા કરે, તો પણ કામનો ઉદબોધ થાય છે અને અહીં રાસલીલા શ્રવણ કરવાથી શુકદેવજી તેનું ફળ કામત્યાગ દર્શાવે છે, તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ કામલીલા નથી;

યુગલગીત

શ્રીમહાપ્રભુજીએ સંક્ષેપમાં શ્રીયુગલગીતના વિષયનું નિરૂપણ કર્યું છે ભગવાને ગોપીઓના હૃદયમાં સ્વઆનન્દ પૂર્યો એટલા માટે પોતે પૂર્ણાન્દ કહેવાય છે જો કે આનન્દ સર્વત્ર હૃદયમાં અનુભવાય છે. છતાં બાહ્ય રમણ હોય તો શરીર અને ચેષ્ટાઓનું પ્રાધાન્ય હોવાથી અને સ્વરૂપમૂર્તિ હોવાથી તેનો આનન્દ પણ મૂર્ત છે. તેથી શરીર તથા ઇન્દ્રિયાદિમાં સ્વરૂપથી સ્થાપિત કરેલા આનંદનો મનથી અનુભવ થાય છે. પણ અહિં તો અન્તઃ સંગથી આનન્દ પ્રકટ થાય છે.

રમણના બાહ્ય રમણ તથા આંતરરમણ એ બે પ્રકાર છે. બાહ્ય રમણમાં શરીરની ચેષ્ટાઓ મુખ્ય હોય છે અને જેથી જે આનંદ પ્રકટ થાય છે તેનો અનુભવ મનથી જ કરાય છે. પણ જે ભાવાત્મક સ્વરૂપ હોય છે તેમાં શરીરની ચેષ્ટાઓ નથી. તે ભાવરૂપે હૃદયમાં રમણ કરે છે એટલે તેનો અનુભવ હૃદયમાં થાય છે. આ અધ્યાયમાં આંતર રમણ ભગવાને કર્યું અને ગોપિકાઓના હૃદયમાં આનંદ પૂર્યો

ભગવાન શબ્દથી ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન, અને વૈરાગ્ય એ ષડગુણયુક્ત ભગવાન સમજવાના છે. તેમને માટે વળી હરિ શબ્દનું વિશેષણ પણ વાપર્યું છે. હરિ એટલે દુઃખના હર્તા. કૃષ્ણ એ ધર્મી છે. તેમના વિરહનું દુઃખ આ વ્રજ સુન્દરીને થયું છે તે દુઃખના નિવારણ માટે ગુણગાન તેઓ કરે છે એટલે પ્રભુ તેમના દુઃખનું નિવારણ કરીને આનંદનું દાન કરે છે. માટે તેમને હરિ કહ્યા છે અહિંઆ રૂપલીલા તથા નામલીલા ઉભય છે.

ભાવાત્મક સ્વરૂપથી આનંદનું દાન કર્યું માટે રૂપલીલા છે, અને ગોપીજન પ્રભુનું ગુણગાન કરે છે માટે તે નામલીલા છે. જેમ પ્રભુનું સ્વરૂપ પૂર્ણાનંદ છે તેમ તેમનું ગુણગાન પણ પૂર્ણાનંદરૂપ છે. જો કે અહિંઆ પૂર્ણાનંદસ્વરૂપ પ્રભુ એ ધર્મીરૂપ છે. છતાં ભાવની સ્થિરતા માટે ગુણગાન છે. એટલે ગુણગાનનો અન્તઃ પાત ભાવરૂપમાં છે ગાન એ ભાવનું કાર્ય છે, અને તે ભવગદ્રુ પહોવાથી ભગવાને આનંદ પૂર્યો એમ કહ્યું છે. એ આનંદનું પૂરણકેવી રીતે કર્યું તો કહે છે કે હૃદયમાં પ્રવિષ્ટ આનંદદ્વારા મુખમાંથી વાણી દ્વારા પોતે પ્રકટ થયા અને પછી કર્ણમાં પુનઃ પ્રવેશ કર્યો. આમ થવાથી એ ભાવની સ્થિરતા થઈ આ ગીતમાં તે આનંદનું પૂરણકેવી રીતે થયું તે સમજાવવામાં આવ્યું છે.

‘યુગલગીત’

યુગલ એટલે બે આમાં બીજા અધ્યાયોની માફક એક શ્લોક આપેલ નથી પણ બબ્બેનાં જોડકાંથી ‘શબ્દ’ અને ‘અર્થ’ એમ ઉભયની મુખ્યતા જણાવી છે. ‘શબ્દ’ એટલે નામલીલા અને ‘અર્થ’ એટલે રૂપલીલા. એ ઉભયનો સમન્વય યુગલ ગીતમાં કરેલો છે. પ્રથમ વેણુગીતમાં માત્ર નામ લીલા હતી ત્યાં કેવલ ભગવાનની વેણુના નાદની

સુધીનો જ અનુભવ આ ગોપીઓને હતો. પણ અહિંયાતો પ્રભુના સ્વરૂપનો પણ અનુભવ છે. આ રીતે એ ઉભયના સમન્વયથી સુધારસનું જ્ઞાપન કરાવવાને બબ્બે શ્લોકોનાં જોડકાં લીધાં છે.

આ યુગલગીતનો સાર માત્ર એટલો જ છે કે પ્રભુ જ્યારે દિવસે ગાયો વગેરેને ચારવાને માટે વૃંદાવનમાં જાય છે ત્યારે પ્રભુના વિયોગનું દુઃખ ગોપિકાઓથી સહન થતું નથી, એટલે હૃદયના તાપને શાન્ત કરવાને તેઓ પ્રભુનું ગુણગાન કરે છે એ ગુણગાનમાં તેઓ એટલાં બધા લીન થઈ જાય છે કે પ્રભુની જુદી જુદી લીલાઓનું ગુણગાન કરતાં તેઓ હૃદયથી સાક્ષાત્કાર અનુભવે છે, અને એ રીતે પૂર્ણાનંદમહારસને ભોગવે છે.

॥ હરિદાસવર્ય શ્રીગિરિરાજગોવર્ધનાય નમઃ ॥

બાર નિકુંજ અને છ ઋતુ

શ્રીગિરિરાજજીની ભીતર બાર નિકુંજો છે. તેમાં શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીસ્વામિનીજી સદા બિરાજે છે. બધાં ગોપીજનો રાતદિવસ તેમની સેવા કરે છે. અહીં શિશિર, હેમંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા અને શરદ એમ છયે ઋતુઓ એકસાથે બિરાજે છે. દરેક ઋતુનો ચાર કલાકનો સમય છે. દરેક ઋતુને અનુરૂપ બે-બે નિકુંજો છે. એક નિકુંજ રત્નજડિત અને બીજો પુષ્પલતામય.

ચરણઘાટીથી દંડવતી શિલા સુધીના વિસ્તારમાં આવેલી, શ્રીસ્વામિનીજીના મનોરથની, વસંતઋતુની નિકુંજમાં, પહેલી પોખરાજની નિકુંજમાં પ્રભુને સ્નાન-શૃંગાર થાય છે અને ગોપીવલ્લભ ભોગ આવે છે. પુષ્પલતામય નિકુંજમાં દોલોત્સવનો મનોરથ થાય છે દંડવતી શિલાથી માનસીગંગા સુધીના વિસ્તારમાં આવેલી, શ્રીલલિતાજીના મનોરથની, ગ્રીષ્મઋતુની નિકુંજમાં, પહેલી પન્નાની નિકુંજમાં પ્રભુ રાજભોગ આરોગે છે અને પુષ્પલતામય નિકુંજમાં ફૂલમંડલીનો મનોરથ અંગીકાર કરે છે.

માનસીગંગાથી શ્રીકુંડ સુધીના વિસ્તારમાં આવેલી શ્રીવિશાખાજીના મનોરથની, વર્ષાઋતુની નિકુંજમાં, પહેલી માણેકની નિકુંજમાં પ્રભુને ઉત્થાપન ભોગ આવે છે.

પુષ્પલતામય નિકુંજમાં હિંડોળે ઝૂલે છે. શ્રીકુંડથી ચંદ્ર સરોવર સુધીના વિસ્તારમાં આવેલી, શ્રીચંદ્રાવલીજીના મનોરથની, શરદઋતુની નિકુંજમાં, વિસ્તારમાં આવેલી, શ્રીચંદ્રાવલીજીના મનોરથની, શરદઋતુની નિકુંજમાં, પહેલી હીરાની નિકુંજમાં પ્રભુ શયનભોગ આરોગે છે અને પુષ્પલતાની નિકુંજમાં રાસોત્સવ મનાવે છે.

ચંદ્રસરોવરથી આન્યોર સુધીના વિસ્તારમાં આવેલી, શ્રીયમુનાજીના મનોરથની, હેમંત ઋતુની નિકુંજમાં પ્રથમ લહેરિયાદાર મીનાની નિકુંજમાં અનોસરમાં કુનવારાનો ભોગ આવે છે. અને પુષ્પલતાની નિકુંજમાં જાગરણ ઉત્સવ થાય છે. આન્યોરથી ગોવિંદકુંડ સુધીના વિસ્તારમાં આવેલી, શ્રીઠાકોરજીના મનોરથની, શિશિર ઋતુની નિકુંજમાં, પ્રથમ નીલમણિની નિકુંજમાં પ્રભુ મંગળભોગ આરોગે છે અને પુષ્પલતામય નિકુંજમાં હોળીખેલનો મનોરથ અંગીકાર કરે છે.

આમ ગિરિરાજજીની ભીતર શ્રીયુગલસ્વરૂપ સદા વિહાર કરે છે. શ્રીઠાકોરજી કૃપા કરીને દિવ્ય દ્રષ્ટિ આપે તેને આ દર્શન થાય છે.

ગુંજામાળા

શ્રીઠાકોરજીને ઋતુ અનુસાર વસ્ત્ર – આભૂષણ ધરાય છે. ઉનાળામાં ખાસ કરીને મોતીના આભૂષણ આવે છે. પણ ગુંજામાળા તો નિયમિત ધરાય છે. ઉનાળામાં સફેદ ગુંજાની અને બાકી લાલ ગુંજાની માળા પ્રભુને શણગાર કર્યા પછી ધરીએ છીએ ત્યારે જાણે શણગાર પૂરો થયો. પુષ્ટિમાર્ગમાં ગુંજામાળાનું ખૂબ મહત્ત્વ છે. ગુંજામાળા વગર શૃંગાર અધૂરો છે. ભલે હીરા-મોતી-રત્નના આભૂષણ ન હોય પણ એકલી જ ગુંજામાળા હોય તો પણ શ્રીઠાકોરજી સર્વે શૃંગારની ભાવનાનો અંગિકાર કરે છે.

ગુંજાફળ જેને આપણે ચણોઠીના નામથી ઓળખીએ છીએ તે નિઃસાધનતાનું પ્રતીક છે. મોરપિચ્છ પણ નિઃસાધન ભક્તોને પ્રિય છે. ગુંજામાળા અને મોરપિચ્છ શ્રીઠાકોરજીના નિઃસાધન ભક્તો તરફના વિશિષ્ટ પ્રેમનું પ્રતીક છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ પણ આજ્ઞા કરી છે : ભલે તમારા પાસે વધારે શણગાર ન હોય કે ન થતાં હોય તો મોર-પિચ્છ અને

ગુંજામાળા પ્રભુને અવશ્ય ધરવી. શ્રીઠાકોરજીને તે પ્રિય છે. શ્રીગિરિરાજજીમાં શ્રીજીબાવાનું પ્રાગટ્ય થયું ને શ્રીમહાપ્રભુજી પધાર્યા ને પ્રથમ મિલન થયું પછી શ્રીઆચાર્યચરણે પ્રભુને પાટે બેસાડીને શણગાર તથા ભોગ ધર્યો ત્યારે પણ મોર-પિચ્છનો મુગટ ધરાવ્યો હતો ને બંસીહાથમાં આપી હતી.

ગુંજામાળા લાલ અને સફેદ રંગની હોય છે. એ એક પ્રકારના ફળ છે. વ્રજમાં તો ગુંજાવન છે ને ત્યાં ખૂબજ ગુંજાના વૃક્ષ છે. લાલ રંગના ફળ ઉપર કાળા રંગનું ટપકું હોય છે. અને તે પીળા દોરામાં પરોવાય છે. આ ચારેય રંગ ચારે સ્વામિનીજીઓના ભાવથી છે. લાલ રંગ શ્રીરાધા સહચારીજીનો ભાવ છે. સફેદ રંગ શ્રીચંદ્રાવલિજીનો ભાવ છે. શ્યામ રંગ શ્રીયમુનાજીનો ભાવ છે અને પીળો રંગ શ્રીરાધાજીનો ભાવ છે.

ધન – યાત્રકી

બહોત શાસ્ત્ર શ્રવણ સૂન્યો, મનમેં કરી પરતીત ।
તીહું લોક ઢુંઢત ફીર્યો, મીલે ન ધનસે મીત ॥
નયનન દેખ્યો શ્રવણ સૂન્યો, સકલ વિશ્વકોસાર ।
કોટિક ઉપમા દીજીએ, મીલે ન ધન ઉપહાર ॥
સરવર સરિતા સાગરે, ગાવત વેદ પુરાન ।
નવધન જીવન યાત્રકી, બસત તાહીમેં પ્રાન ॥
ધન વરસનકી આશમેં, દીની દેહ ગીરાય ।
યાત્રક ચિત્ત કેસે ભરે, અનત ન મન ઠહરાય ॥
સબતેં મનજી નીકાસીકે, લીયો અનન્ય વ્રત એક ।
પ્રાણ જાઓ, પ્રાણ ન જાઓ, યહ યાત્રકી ટેક ॥
અપને અપને ઇષ્ટ કો, ભજે કોઉ વિધ રીત ।
નવ ધન રટના યાત્રકી, ગાવત પિયુ પિયુ ગીત ॥
ધનહી જીવન પ્રાણ, ધનસો પ્રિત ધન પતિવર

ધનકો સુમરણ ધ્યાન, ધન ધન રટતે ધન ભયે.

સંયોગમાં વિપ્રયોગ

આપણે અત્યારે આપણા પ્રિયતમ પ્રભુને વિરહ ભર્યા ગુણ ગાનથી રીઝવવાના છે જે પદોમાં વિરહ ભાવનું વર્ણન કર્યું હોય. તેવા પદો અને તેવા વિરહ ભર્યા ગ્રંથોનું અવલોકન કરતા રહેવું જેથી આપણો વિરહ તાપ પોષાતો રહે. શ્રી હરિરાય ચરણનો એક ગ્રંથ દસ મર્મનો છે, તેમાં એક મર્મ ગુણગાનનું બતાવ્યું છે. ગુણગાન સંયોગાત્મક અને વિપ્રયોગ બે પ્રકારનું છે. તેમાં શ્રી હરિરાય ચરણનો આગ્રહ વિપ્રયોગાત્મક ગુણગાન ઉપર વધારે છે. કારણ કે વિપ્રયોગોના ભાવો, તાપાત્મક હોવાથી, આપણા દોષોની નિવૃત્તિ સત્વરે કરે છે અને તેથી પ્રભુ પ્રાપ્તિ પણ સત્વરે થાય છે જો કે આપણા માટે તો પ્રભુ પરોક્ષ હોવાથી, સંયોગ લીલાનાં પદો પણ વિપ્રયોગ ભાવને જ પ્રકટ કરે છે પણ વિપ્રયોગ ભાવ પહેલા દ્રઢ થઈ જાય તો સંયોગમાં પણ વિપ્રયોગ જ અનુભવાય છે. અને સંયોગ કરતાં વિપ્રયોગનું સુખ મહાન છે. એટલે અષ્ટ સખાના પદો અથવા બીજું રસાત્મક સાહિત્ય, કે જેમાં વિપ્રયોગની ભાવના રહેલી હોય તેનું અવલોકન રાખવું તેથી તે વિપ્રયોગ ભાવો આપણા હૃદયમાં પ્રવેશ કરી તાપની વૃદ્ધિ કરતા રહે શ્રી સર્વોત્તમસ્તોત્રનો પાઠ વિરહ ભાવ સહિત કરવો.

પાઠ કરતી વખતે, અગર ગુણ ગાન કરતી વખતે અથવા રસાત્મક ગ્રંથોનું અવલોકન કરતી વખતે આપણા પ્રાણનાથનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ આપણી દ્રષ્ટિ ગોચર રહી આવે તેવો અભ્યાસ કરતા રહેવું. પુષ્ટિ માર્ગમાં સ્વરૂપજ પુરૂષાર્થની અવધી છે શ્રીમહાપ્રભુજીનો આગ્રહ પણ સ્વરૂપ માટેનો જ છે. શ્રી હરિરાય ચરણના “શ્રી વલ્લભ ભાવાષ્ટક” નામના ગ્રંથમાં “પતિશ્રી વલ્લભોરમાક” એ પંક્તિવાળા ગ્રંથનું સ્તવન સેવ્ય સ્વરૂપની સન્મુખ નિત્ય કરતા રહેવું અને બીજો ગ્રંથ “હા ! હા ! દૈન્યાષ્ટક, છે તેનો પાઠ પરોક્ષમાં કરતા રહેવું. આ બીજા ગ્રંથના પાઠથી સાક્ષાત્કાર માટેના તાપની વૃદ્ધિ અને દીનતા સિદ્ધ થાય છે, તેવી રીતે વિપ્રયોગાત્મક પદો અને બીજું વિપ્રયોગ ભાવાત્મક સાહિત્ય અવલોકતા રહેવાથી વિપ્રયોગ અને સંયોગમાં વિપ્રયોગનું દાન આપણા પ્રભુ નીજજનોને કરે છે.

નિરવધિ આનંદની પ્રાપ્તી

“સન્મનુષ્યાકૃતિઃ અતિ કરુણસ્થ તં પ્રપદ્યે હુતાશમ” – શ્રી વલ્લભાષ્ટક. આ પંક્તિમાં શ્રીમત્ પ્રભુચરણ શ્રીવલ્લભના તાપાત્મક માધુર્ય સ્વરૂપના શરણની પ્રાર્થના કરી નિજજનોને એમ સૂચવી રહ્યા છે કે, આ સ્વરૂપના શરણની જ નિજજનોએ ભાવના કરવી. દ્વિધા શ્રુંગાર વિલાસની અનંત રસ – સમ્પતિનું ભોક્તા-સ્વરૂપ ‘હુતાશ’ છે, તે ‘હુતાશ’ સ્વરૂપ અતિ કરુણતાથી હૃદયમાં સ્થાયી થવાથી અનંત રસાનંદનો અનુભવ કરવાનું સામર્થ્ય ભક્તને પ્રાપ્ત થાય છે. આવું ગુઢતાત્પર્ય હુતાશની શરણાગતિની પ્રાર્થનામાં રહેલું છે. નિજજનોએ નિજસ્વામીના આવા સ્વરૂપને સમજીને તેજ સ્વરૂપના આશ્રયની અભિલાષાથી, ગ્રંથાવલોકન સ્વરૂપ ધ્યાન, અને શ્રીસર્વોત્તમજીનું સ્તવન કરવું જોઈએ.

મહાનુભાવોની કેવી સુંદર અભિલાષા છે ? પ્રિયવિયોગ વ્યથાની બાષ્પ, નિર્ધનનું ધન છે, આ વ્યથારૂપ સમ્પતિથી પિયુને સુખરૂપ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. મતલબ કે નિત્ય લીલાસ્થ સ્વરૂપનું જ ચિન્તન કરવું જોઈએ. આ સિવાય અન્ય ચિન્તન અવરણને વધારનારું છે. તાપકલેશ પણ નિત્યલીલા સ્વરૂપ ચિન્તનથીજ જાગૃત થાય છે.

શિક્ષાપત્ર 18માં શ્રી હરિરાયચરણ આજ્ઞા કરે છે કે : વિરહેણ હરિ સ્ફૂર્ત્યા, સર્વત્ર કલેશ ભાવનાત્ । લીલાઅતિરિક્ત સૃષ્ટૌ હિ નિરાનંદત્ય નિશ્ચયાત્ ॥ યથા કથંચિત્ વિસ્મૃત્ય પ્રપંચ હૃદયે ન્યસેત્ ।

નિત્યલીલા સ્વરૂપનું જ્ઞાન જેને થયું છે, અને આપે તે સ્વરૂપના વિરહનું જેને દાન કર્યું છે, તેને નિત્યલીલા સ્વરૂપ સિવાય નિમિત્ત લીલામાં પણ નિરાનંદતા ભાસે છે, તેનું કારણ નિમિત્ત લીલામાં પ્રાકૃત ભાવોનું સાંકર્ય રહેલું છે, તેમાં નિરવધિ આનંદ અનુભવાતો નથી. નિરવધિ આનંદ તો નિત્ય લીલા સ્વરૂપમાંજ રહેલો છે. વિરહી ભક્તને નિત્યલીલા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું છે, તેને નિમિત્ત લીલામાં સ્વસ્થતા હોતી નથી, અને રહે પણ કેમ ?

રસ-ઝરણાં

ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા કરવી, કલ્પિત પ્રકારથી ન કરવી.

ભગવાનમાં વિશ્વાસ રાખો. અવિશ્વાસ દૂર કરો, કેમ કે શરણ સિદ્ધિમાં તે બાધક છે.
સેવા એટલે સ્વમી સંતોષ-જનિકા ક્રિયા.

બ્રહ્માનંદ કરતા ભજનાનંદ અધિક ફળરૂપ છે, બ્રહ્માનંદ એ મર્યાદા ભક્તિનું ફળ છે.
અને ભજનાનંદ પુષ્ટિ ભક્તિનું ફળ છે.

વૈષ્ણવે જીવમાત્ર ઉપર દયા રાખવી.

ભગવત્સેવા આગળ લૌકિક વૈદિક બધું તુચ્છ છે.

અહંકાર ધર્મનો નાશ કરે છે.

શરણસ્થ જીવનો પ્રભુ નિશ્ચય ઉદ્ધાર કરે છે.

આર્તિ ન થાય ત્યાં સુધી પ્રભુ અનુભવ કરાવતા નથી.

ભક્તિ ચિંતામણી રૂપ છે. તેનાથી ઇચ્છા કરેલા સર્વ પુરુષાર્થો પ્રાપ્ત થાય છે.

જેકાન ભગવત કથા સાંભળતા નથી તે કાન નથી પણ દર છે. તેમાં લૌકિક વાર્તારૂપ સર્પ દાખલ થઈ સર્વ નાશ કરે છે.

ગુરૂબ્રોહ

જેને સાક્ષાત્ ભગવત્ સંબંધી જ્ઞાન કરાવનાર ગુરૂમાં ભક્તિ નથી તેનું જ્ઞાન “કુંજર શૌચવત છે.” અર્થાત્ હાથી જેમ સ્નાન કરીને મસ્તક ઉપર ધૂળનાંખે છે તેવું તેનું જ્ઞાન છે શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે જેને પ્રભુમાં ઉત્તમ પ્રકારની ભક્તિ છે. અને જેવી પ્રભુમાં ભક્તિ છે તેવી જ ગુરૂમાં પણ ભક્તિ છે, તેને જ સર્વ અર્થ પ્રાપ્ત થાય છે, જે મંત્ર છે તે ગૂરૂ છે,

અને જે ગુરુ છે તે પ્રભુ છે. જેના ઉપર ગુરુદેવ પ્રસન્ન છે તેના ઉપર પ્રભુ પ્રસન્ન છે જ વળી ગુરુદ્રોહ મહા પાતક છે તેનું નીવારણ થઈ શકતું નથી. પુષ્ટિમાર્ગમાં ગુરુદેવ શ્રી વલ્લભકુળનું સ્વરૂપ સમજી શકાય તેવું નથી. “તેહી એહી એહી તેહી, કછુ ન સંદેહ” નજીક રહીને વગર સમજે અને વગર વિચારે ગુરુદેવની અગર કોઈની પણ નિંદા કરવી તે પોતાની ધોર ખોદવા બરાબર છે તેનું પરિણામ આપણે જ ભોગવવાનું હોય છે, ગુરુદેવના અપરાધમાંથી ભગવાન પણ છોડાવી શકતા નથી. માટે ખૂબ જ સાવધાનીપૂર્વક રહેવું જોઈએ નહિં તો ‘કરીએ તેવું પામીએ.’

વૈષ્ણવનો વિવેક

એક સમય શ્રીરઘુનાથજી પુત્ર શ્રીદ્વારકાનાથજી પોતાની બેઠકમાં બિરાજતા હતા. તે વખત સર્વ વૈષ્ણવ પાસે બેઠા હતા ત્યારે આપશ્રીએ વૈષ્ણવને પૂછ્યુંકે, “વૈષ્ણવ, તમો અમોને શું કરી જાણો છો ? ત્યારે વૈષ્ણવે વિનંતિ કરી જે રાજ, પૂર્ણાનંદપુરુષોત્તમ કરી જાણીએ છીએ ત્યારે આપે આજ્ઞા કીધી કે અધિક તે કેમ ? ત્યારે હીરાજી બોલ્યા : શ્રીકૃષ્ણ વસુદેવજીને ઘેર પ્રકટ્યા, પણ તેના કુલનો મહિમા કોઈએ ગાયો નહિ સોલ હજાર એકસોને આઠ પદરાણીઓ તેને પ્રત્યેકને દશ દશ પુત્ર થયા પણ કોઈ પ્રભુ કહેવાણા નહિ તેમ તેનો જશ કોઈએ ગાયો નહિ. અને શ્રીવલ્લભ પ્રકટ પ્રમાણ પુરુષોત્તમ, બોલતા, ચાલતા, હસતા ખેલતા દર્શન આપે છે પણ વિમુખ અસુર છે તેને વિશ્વાસ આવતો નથી વૈષ્ણવને કાને ચટકો લાગે તો તો વૈષ્ણવ થાય ઈંચળને ભમરીના ચટકાનું ધ્યાન રહે છે, તો ઈંચળ ભમરી થાય છે તેમ તાદ્રશી વૈષ્ણવ ભગવદવાર્તા કરે તે સાંભળીને તેનું ધ્યાન રાખે તો વૈષ્ણવ થાય ! વૈષ્ણવને પપૈયાની ટેક રાખવી. સ્વાતિનું બુંદ લહે, તે વિના અન્ય જલનો સ્પર્શ કરે નહિ વળી છીપની ટેવથી રહેવું સ્વાતિ બિંદુ લહે પણ બીજા જલનો સ્પર્શ કરે નહિ તેમ અનન્ય વ્રતે રહેવું.,

વૈષ્ણવનું ધન તે શ્રીઠાકુરજીનું છે. લૌકિકમાં વાપરી પ્રતિષ્ઠા ન વધારવી, દૂધરૂપી વૈષ્ણવને જામણરૂપી તાદ્રશી, એ બહુ એકઠાં મળે તો નવનીત ઉપજે. નહિ તો દૂધ વણસે તાદ્રશીની રીસરૂપી રવાયાના અવળા સવળા ધમકારા ખમે તો નવનીત થાય. પછી તેને વિરહરૂપી અગ્નિમાં ધરીએ તો ધૂત થાય. તેમ ભગવદીય સત્સંગ વિના રહે

તો વણસે વૈષ્ણવ શબ્દ તે વલ્લભ 'વ' અને બીજો અક્ષર કૃષ્ણનો 'ષ્ણ' અને ત્રીજો વિઠ્ઠલનો 'વ' એમ વૈષ્ણવ થાય. તેથી વૈષ્ણવ એ ભગવદ્ નામ છે. વૈષ્ણવનો દ્રોહ કરવો નહિ લોઢાનો ગોળો અઝિથી તપ્યો હોય, અઝિ હાથે ઝલાય, પણ ગોળો ઝલાય નહિ. તેમ ભગવાનનો અપરાધ હજી ક્ષમા થાય પણ વૈષ્ણવનો અપરાધ કેમે ક્ષમા થાય નહિ. પાંડવના દ્રોહથી કૌરવકુલનો નાથ થયો. અંબરીષના અપરાધથી દુર્વાસાને ભાગવું પડ્યું. કોઇએ સંઘર્ષા નહિ. વૈષ્ણવ સાથે સ્નેહ રાખવો જેમ હરિદાસને ઘેર મોહનદાસ આવ્યા, ને જુદા પડતાં રાખવાના ઉપાયે કરી બેટાને વિષ દીધું એવું વહાલ વૈષ્ણવથી રાખીએ. વૈષ્ણવના સંગથી ઠગ પણ વૈષ્ણવ થાય એવું સંગનું બળ છે. વળી લોક તો વ્યભિચારિણી ભક્તિ કરે છે, નામ ગ્રહ્યાનો બદલો લે છે, તે અંગીકાર પ્રભુ કેમ કરે ? પ્રભુને તો સ્વાર્થ વિનાની ભક્તિ વહાલી છે પ્રભુનું સ્વરૂપ તો પૂર્વના અંગીકૃત જીવ હશે તે જાણશે વૈષ્ણવે વિવેક વિચારે ચાલવું. પ્રભુમાં સર્વથી અધિક સ્નેહ રાખવો ઉત્તમ વસ્તુમાં પ્રભુના લાયકપણાની ભાવના કરવી પોતાની રસનાના સ્વાદ અર્થે ન લેવી વૈષ્ણવ સત્ય સંબંધે સર્વાનંદમય પ્રભુની લીલા અવલોકે ઇતિ.

અભિલાષ

મને ખબર નથી ક્યારે તારામાંથી છૂટો પડ્યો, ઓ પ્રભુ ! હું ક્યાં હતો અને શું હતો એ જાણવું મ્હારી શક્તિની બહાર છે, બુદ્ધિનો એ વિષય નથી. વાણીનું એ ક્ષેત્ર નથી. શાસ્ત્રો કહે છે કે જગત અનાદિ અને અનન્ત છે મ્હારું પણ કૈંક એમ જ છે.

કાલસમો અખંડ અને અવ્યય હું હતો, છું અને હઈશ. મન, કર્મ અને વચનથી એ અનુભવતો તારા પ્રકાશનો તણખો ક્યારે પ્રકાશમય થશે, ઓ પ્રભુ !

ગ્રીષ્મનો પ્રખર રવિ પોતાના તાપથી સાગરના જળ શોષે છે. વર્ષા આવતા એ આકળમાંથી બંધાઈ વાદળીઓના જુથ પરસ્પર હોરી ખેલતાં શરીરવેલ સંતાડતા ઝરમર વર્ષે છે. ગિરિગૃહમાં એકઠું થતું એ નીર ઝરાઓ રૂપે રસળતું રસળતું નદીરૂપે વહે છે, નદીઓનો સંગમ થતાં તે પ્રવાહ આગળ વધારે છે, અને મહાનંદ રૂપે પોતાનું નીર સાગરમાં વહેવરાવી સાગરમય થાય છે.

અનેક પરિવર્તનમાંથી પસાર થતાં સાગરના મહાજલ અંતે સાગરમય થાય છે. જેની અવધિ સૃષ્ટિક્રમે એક વર્ષની આંકી છે, તો જુદી જુદી યોનિમાંથી પસાર થતાં મારા આત્માના રસળતા અણુઓ તારામાં વહેવરાવતાં કેટલો સમય વહેશે, ઓ પ્રભુ !

આકાશમાં ચમકતી સૌદામિની મેઘમાં લપાય જાય છે. ચંદ્રિકા ચંદ્રમાંથી નિકળી ચંદ્રમાં વિરામ પામે છે. બ્રહ્માંડની સૃષ્ટિનો એ ક્રમ સ્વભાવિક છે. તો તારામાંથી નિકળેલો હું તારામાંજ સમાઈશને ? છતાં શ્રદ્ધાના કણ ન ખૂટે તે પહેલા દિવ્ય દદામી તે ચક્ષુઃ ના મંગલ શબ્દે આનંદ જ્યોતિ જગાવજે, ઓ પ્રભુ !

એકમાંથી અનેક બની બ્રહ્માંડ ભરમાં રમવાના તારા ખેલને તો તું જાણે. તારી રચેલી લીલાની પાર જોવા જેટલું મારે નથી જ્ઞાન કે નથી એ શક્તિ ભંડાર. વ્રજ વનીતાનો તીવ્ર વિરહ કે ગજરાજનું આર્દ્ર હૃદય મારી પાસે નથી. એ કર્તવ્ય વિમુખ બનેલો હું છું. અંધકારનો જીવ અજ્ઞાનથી છવાયેલો, છતાં તારા બિરદ સામું જોઈ, હું દીન તારે શરણે આવ્યો છું. પ્રભો, તો વાસનાના વસ્ત્ર હરણ કરી, મારી અન્તર યમુનાનાં નીરમાં ઊડો ઉતરી વિષયકાલીનાગના ફણા ઉપર નાયતા બ્રહ્મ બંસરીનો નાદ ક્યારે સુણાવીશ ? ઓ બાલમુકુન્દ !

તારા કીર્તન અને મનનથી કોઈક પ્રસંગે યોગીઓની ધ્યાનસમાધિ સમી મને ય કદી રસસમાધિ લાઘતી હોય એમ લાગતું. મારો રસસાગર ઉભરાતો ને આત્મા ઉંચે ઉડતા ઇન્દ્રિયો નીચે રહી જતી. તારા મિલનના મીઠાં સ્વપ્નો ભાવિની ક્ષિતિજપર કલ્પતો હું આનંદ માણતો, તો એ સ્વપ્ન સાચું પાડી “રસો વૈ સઃ” નો અખંડ આનંદ ચખાડજે ઓ પ્રભુ !

અદેય-દાની-શ્રીવલ્લભ

સંગ્રાહક : પ.ભ. વૃંદાવનદાસ ચી.અકુવાળા

(રાગ-સારંગ)

કેસરી ધોતી પહેરે કેસરી ઉપરના ઓઢે,
તિલક મુદ્રા ધરે બેઠે, શ્રીવલ્લભભટ ધામ !
જન્મ ઘોસ જાન જાન, અદભૂત રૂચિ માન માન,
નખ શિખકી શોભા ઉપર વારો કોટિક કામ ॥૧॥
સું દરતાઈ નિકાઈ તેજ પ્રતાપ અતુલતાઈ,
આસપાસ યુવતિજન કરતહે ગુણગાન ।
પદ્મનાભ પ્રભુ વિલોક, ગિરિવરધર વાગધિશ,
યે અવસર જે હું તે, તે મહાભાગ્યવાન ।

પૂર્વભૂમિકા – ઉપરોક્ત કીર્તન વાગધિશ શ્રી વલ્લભના સ્વરૂપના અનન્યાસક્તિવાળા મહાનુભાવી પદ્મનાભદાસજી કૃત છે. ઉપરોક્ત કીર્તન પુષ્ટિમાર્ગીય બધા મંદિરોમાં શ્રી વલ્લભના તેમજ શ્રી વલ્લભકુળના બાળકોના જન્મદિવસે રાજભોગના દર્શન સમયમાં પ્રભુ સન્મુખ ગવાય છે. તે શુભ દીને સેવ્ય સ્વરૂપોને કેસરી વસ્ત્રોજ ધરેલા હોય છે. ઉપરોક્ત કીર્તન પદ્મનાભદાસજીએ શ્રી વલ્લભના લગ્ન મહોત્સવ પહેલા તો આપશ્રી સફેદ ધોતી ઉપરણા જ સદોદીત ધરતા હતા, જે સ્વરૂપના દર્શન આપણને મહાન કલાકાર હોનહારના ચિત્રજીમાં તેમજ તે ચિત્રની પ્રતિકૃતિઓ વૈષ્ણવોના ઘર ઘરમાં બીરાજે છે તેમાં થાય છે.

ઉપરોક્ત કીર્તનમાં કેસરી ધોતી ઉપરણાનું વર્ણન કવિશ્રી કરે છે વિશેષતઃ માન્યતા એવી પ્રચલીત છે કે શ્રી વલ્લભે જીવનપર્યંત સફેદ ધોતી ઉપરણા ધારણ કર્યા હતા, અને ખુલ્લા ચરણાવિંદથી ત્રણ વખત પૃથ્વી પરિક્રમા કરી હતી. પરંતુ ઉપરોક્ત કીર્તન વાંચતા સ્પષ્ટ થાય છે કે શ્રી વલ્લભે પોતાના જન્મ દિવસે કેસરી ધોતી ઉપરણા ધર્યા હતા. પદ્મનાભદાસજીએ કોઈ પણ શબ્દ કલ્પિત કહ્યો નથી તે નિશ્ચય છે.

તેથી સ્પષ્ટ છે કે શ્રી વલ્લભે કેસરી ધોતી ઉપરણા ધર્યા હતા. આ વાતની પ્રતિતી માટે મહાનુભાવો અને વલ્લભકુળના બાળકોને પૂછતાં તેઓ આજ્ઞા કરે છે કે બધાએ વૈદિક

નિયમો પ્રમાણે લગ્ન પ્રસંગે પણ શ્રી વલ્લભકુળના બાળકો કેસરી વસ્ત્રો જ ધરે છે. તેવી જ રીતે શ્રી વલ્લભે પણ લગ્ન પ્રસંગે કેસરી ધોતી ઉપરણા ધર્યા હશે તેમા કોઈ શંકા કરી શકે તેમ નથી. તેવીજ રીતે વૈદિક નિયમો પ્રમાણે જન્મદીવસના શુભ પ્રસંગે પણ કેસરી ઉપરણાં ધર્યા હોય તે સહજ છે. વળી ઉપરોક્ત પદમાં “આસપાસ યુવતીજન કરત હે ગુનગાન” એ શબ્દરચના સૂચન કરે છે કે આપશ્રીના લગ્ન મહોત્સવ પછી શ્રી મહાલક્ષ્મીવહુજી સહીત શ્રી વલ્લભ શ્રી લક્ષ્મણભટજીના ધામમાં ગામ અડેલમાં સ્વગૃહમાં બીરાજી રહ્યા છે. અને આસપાસ રજો ઇત્યાદિ નિકટવર્તી યુવતીજનો આપશ્રીના ગુણગાન ગાઈ રહ્યા છે. આ અવસરે આપશ્રીની નિકટમાં આપના નિજજનો નામ દામોદરદાસ, કૃષ્ણદાસમેઘન, પદ્મનાભદાસ ઇત્યાદી પણ ઉભા જ છે અને શ્રી વલ્લભના અલૌકિક સ્વરૂપના દર્શન કરી મહાભાગ્યવાન થઈ રહ્યા છે.

શ્રી વલ્લભની નખશીખ શોભાના દર્શન કરીને નિકટવર્તિ ભક્તજનોને કરોડો કામદેવનું રૂપ એકત્રીત થાય તો પણ આપશ્રીના સ્વરૂપ સૌન્દર્ય આગળ તેમને તુચ્છલાગે છે.

શ્રી વલ્લભે કોઈ પણ સમયે ભૌતિક આભરણો ધર્યા નથી તેવી માન્યતા પણ નિર્મૂળ છે અર્થાત્ પાયા વગરની છે. બંને પ્રકારના આભૂષણ આપશ્રીએ ધર્યા છે તેની પ્રતિતી રૂપે મહાનુભાવી ભગવદભક્તોનાં કીર્તનો આપણી પાસે મોજુદ છે. આપશ્રીએ ભાવાત્મક ભૂષણો ધર્યા છે તેવું તો અનેક પદોમાં વર્ણન કરેલું છે, “નખશીખ પ્રતિ ભાવનકે ભૂષણ..” વિગેરે, પરંતુ આપશ્રીએ હીરા માણેકના આભૂષણ નખશીખ ધર્યા છે તેવું કીર્તન શ્રી વલ્લભની વધાઈનું પૂર્વીરાગમાં છે,

શ્રી વલ્લભરાજ મહારાજ, વ્રજજન પ્રાણઆધાર

સુખસાગર રૂપકે આગર, આગર, અતિ સુકુમાર ।1।

કુંચિત કેશ, પાગ સુદેશ, નિરખ તિલક મોહ્યો માર ।2।

પીત વસન ઉપરના ભુજ પર, લટકતં મુક્તાહાર

રત્ન જડિત આભૂષણ અંગ અંગ કુંડલ મકરાકર ।3।

શ્રી ગોકુલનાયક, નહી કોઉ લાયક લીલા વપુધાર

ભક્ત હેત વિદિત વેદપથ, પતિતન કે ઉરધાર ।4।

કરુણામય, કૃપાલ, પ્રેમવશ, નિજજનકો પ્યારો

“વિશ્વનુદાસ” શ્રી લક્ષ્મણનંદન યહ હેન નંદદુલારો ।5।

ઉપરોક્ત પુર્વિરાગના કીર્તનમાં પીતવસન તેમ જ રત્નજડીત આભૂષણો આપશ્રીએ ધારણ કર્યા છે અને તેવા સ્વરૂપના દર્શન વિશ્વનુદાસજી કરીને ગાઇ રહ્યા છે તે સ્પષ્ટ છે.

જેના ઉપર શ્રી વલ્લભની સદોદિત કૃપા વર્ષી રહી છે તેવા મહાનુભાવી પદ્મનાભદાસજીએ ઉપરોક્ત કીર્તન બંને ભાવમાં ઓતપ્રોત થઈને પ્રગટ કર્યું છે.

ભાવાનુવાદ : કેસરી ધોતી પહેરે...

ધામ...છતિ શ્રી વલ્લભે પોતાના જન્મદિવસનો શુભ પ્રસંગ હોવાથી કેસરી ધોતી ધારણ કરેલી છે, કેસરી ઉપરણો ઓઢેલો છે અને તીલક મુદ્રા ધારણ કરી પોતાના પિતા શ્રી લક્ષ્મણભટજીના ગૃહમાં બીરાજી રહ્યા છે. આ બાહ્ય દર્શન છે. હવે આંતરભાવ જોઈએ. શ્રી વલ્લભજીનું સ્વરૂપ સ્વામીની ભાવાત્મક છે. અને કેસરી રંગ પણ છે સ્વામિનીજીના રૂપની અનુહાર રૂપ, અર્થાત સ્વામિની ભાવાત્મક છે. અર્થાત પીત રંગના વસ્ત્રો સ્વામિની ભાવસૂચક આપશ્રીએ ધર્યા છે. વળી “સૌન્દર્ય નિજહૃદ ગમતમ્” અનુસાર શ્રી વલ્લભજીનું સ્વરૂપ સ્ત્રીગુહ ભાવ અને પું ભાવનું મીલ્યું ભયું સ્વરૂપ છે. અર્થાત પ્રિયા પ્રિતમ યુગલના રૂહનું સ્વરૂપ છે, અરે તેથી જ શ્રી વલ્લભે ધોતી પુંભાવસૂચક અર્થાત રસાત્મક શ્રી કૃષ્ણના ભાવથી ધરેલી છે. અને ઉપરણો સ્ત્રીભાવ સૂચક સાડી રૂપે અર્થાત સ્વામિનીજીની સાડીના ભાવથી ધરેલો છે. પ્રિયા પ્રિતમ ઉભયના ભાવરૂપ વસ્ત્રો શ્રી વલ્લભે ધર્યા છે, “તીલકમ્ મધુરમ્” ની ભાવનામાં શ્રી ગુસાંઈજીએ તીલકનો જે ભાવ પ્રગટ કર્યો છે તે ભાવ સૂચક શ્રી વલ્લભે તીલક ધારણ કર્યું છે.

શ્રી ઠાકોરજી શ્રી સ્વામિનીજીના ચર્ણકમલના આશ્રીત બની તીલક ધારણ કરે છે તેવી જ રીતે શ્રી સ્વામીનીજી શ્રી ઠાકોરજીના આશ્રીત બની તીલક ધારણ કરે છે. વિશેષભાવ સમજવા માટે “તીલકમ્ મધુરમ્” ની ભાવના વાચકવું દે જોઈ લેવી. હવે મુદ્રાઓ જે શ્રી

વલ્લભે ધારણ કરી છે તે વ્રજભક્તોના ભાવથી જે વૈદકીય રીતે સંધ્યા કરતી વખતે વલ્લભકુળના બાળકોએ કેટલી મુદ્રાઓ શરીરના કયા કયા ભાગ ઉપર કરવાની વિધિ છે તેનું સંપૂર્ણસમજૂતી આપતું ચિત્ર હાલમાં રાજનગરમાં બિરાજતા ગોસ્વામી શ્રી નટવરગોપાલ જે સ્થળે સંધ્યા-વંદન મંદિરમાં કરે છે તે મુજબ શ્રી વલ્લભ પોતે મુદ્રાઓ પોતાના શ્રી અંગ ઉપર ધારણ કરતા હતા આ મુદ્રાઓ અર્થાત છાપામાં શંખ, ચક્ર, ગદા પદ્મ વિગેરે ચિન્હો હોય છે, હવે શ્રી લક્ષ્મણભદ્રધામનો નિગૃહભાવ અક્ષરધામ છે.

ભૂતલ ઉપર મુખ્યત્રણ અક્ષરધામ નામ શ્રી લક્ષ્મણભદ્રધામ મનાય છે. પ્રથમ ચંપારણ્ય બીજું અડેલ, ત્રીજું ચરણાટ, જે સમયે પદ્મનાભદાસજીએ ઉપરોક્ત કીર્તન ગાયું તે સમયે અડેલરૂપ અક્ષરધામમાં શ્રી વલ્લભનો જન્મદિવસ ઉજવાઈ રહ્યો હશે તેવું સ્ફુરે છે.

જન્મદ્યોસ જાનજાન...કોટિકકામ – ઇતી : સામાન્યતઃ ખુલ્લો અર્થ એ જ છે કે શ્રી વલ્લભનો જન્મદિવસ ખૂબજ આનંદપૂર્વક તેમજ આપશ્રીની રૂચી પ્રમાણે ઉજવાતા, દર્શન કરીને નિકટવર્તી નિજજનો શ્રી વલ્લભની નખશિખ શોભા ઉપર કરોડો કામદેવના રૂપની ન્યાચ્છાવરી કરી રહ્યા છે અર્થાત કરોડો કામદેવના રૂપને અકત્રીત કરે તો પણ આપશ્રીના રૂપ આગળ તુચ્છ તેમને લાગે છે. નખ-શીખ સુધી શ્રી વલ્લભે અલંકારો ધર્યા હોય તો પણ તે સંભવિત છે, કારણ કે પૂર્વભૂમિકામાં આપેલા વિશ્વદાસ રચિત પદ મુજબ આપશ્રી શ્રીંગાર ધરતા હતા તે નિશ્ચયાત્મક છે તેમજ આપશ્રીએ બાહ્ય શ્રીંગાર શ્રી ગુસાંઈજીએશ્રી વલ્લભાષ્ટકમાં વર્ણન કર્યું છે તે મુજબ શ્રી ભાગવત પ્રતિપદમળિવરભાવાંશુ ભૂષિતા મૂર્તિઃ શ્રી ભગવતના પ્રતિપદરૂપ શ્રેષ્ઠ મણિઓથી ભૂષિતશ્રી વલ્લભનું સ્વરૂપ છે. હવે આ લીટીમાં “જાન જાન” અને “માન માન” એમ શબ્દની દ્વિરૂક્તિ છે દરેક શબ્દ દોહરા નામ દ્વિગુણીત ભાવસૂચક છે.

શ્રી કૃષ્ણના જન્મદિવસે જેટલો આનંદ-વધઈ માનવામાં આવે છે તેનાં કરતાં દ્વિગુણીત આનંદ વ્રજભક્તો સ્વામિનીજીના જન્મદિનની વધાઈમાં માને છે તેથી તે ભાવમાં ભાવીત થઈને કવિશ્રી અત્યારે દ્વિગુણીત આનંદમાં આવેશીત થઈને દ્વિરૂક્તિ શબ્દ

પ્રયોગમાં કરે છે. અથવા શ્રી વલ્લભના સ્વરૂપમાં પ્રિયા પ્રિતમ બંને સ્વરૂપોના જન્મદિવસ એકી સાથે જ ઉજવાતા હોય તેવી ભાવનામાં શબ્દોની દ્વીરૂક્તિ કરે છે અહીં ‘અદભૂત રૂચી’નો ભાવ બંને બાજુ લાગુ પડે છે. શ્રી વલ્લભની રૂચી નામ અભિરૂચી તેમજ નિકટવર્તી નિજજનોની અભિલાષાનામ મનોરથો, અન્યોઅન્ય એક સરખા જ છે, એવું કવિશ્રી પ્રતિપાદન કરતા હોય તેવું સ્પષ્ટ દેખાય છે.

સુંદરતાઈ નિકાઈ...ગુન ગાન... ઇતિ- સ્કુત અર્થ તો એ જ છે કે શ્રી વલ્લભનું સ્વરૂપ અગાધ તેમજ અવર્ણનીય સુંદરતાથી ભરેલું છે આપશ્રીનો તેજ પ્રતાપ પણ તુલના ન થઈ શકે તેવો છે. અર્થાત આપશ્રીની પ્રતિમા અવર્ણનીય છે. આજે આ શુભદીનના પ્રસંગે આપશ્રીની પ્રતિમા અવર્ણનીય છે. આજે આ શુભદીનના પ્રસંગે આપશ્રીની આજુબાજુ ઉભેલા યુવતીજનો નામ ભક્તજનો આપશ્રીનાં ગુણગાન ગાઈ રહ્યા છે. હવે નિગૂઢ ભાવાત્મક અર્થ જોઈએ. આ લીટીમાં પણ સુંદરતાઈ અને નિકાઈ તેમજ તેજ અને પ્રતાપ શબ્દનો અન્યોઅન્ય એક જ ભાવ સૂચકશબ્દ પ્રયોગ કવિશ્રીએ કર્યો છે. તેનો ભાવ વિચારતા એવું લાગે છે કે કવિશ્રીએ પ્રિયા-પ્રિતમના યુગલ સ્વરૂપનું એકીકરણ શ્રી વલ્લભના સ્વરૂપમાં કર્યું છે સૌંદર્ય પદની અનુસાર પ્રિયા-પ્રિતમ બંનેના રૂપનું સ્વરૂપ શ્રી વલ્લભ છે. અર્થાત્ યુગલ સ્વરૂપનું અતિપ્રિય સ્વરૂપ છે તેથી જ શ્રી વલ્લભના સ્વરૂપ વર્ણનમાં પદ્મનાભદાસજી શ્રી વલ્લભના સ્વરૂપ વર્ણનમાં દ્વીરૂક્તિ કરે છે, તે બરાબર જ છે.

“સુંદરતાઈ નિકાઈ” શબ્દ યુગલમાં સુંદરતાની રૂઠ તેમજ “તેજ પ્રતાપ” શબ્દ યુગલમાં પ્રતિભાની રૂઠ સમજાય છે શ્રી વલ્લભની સન્મુખ આજુબાજુ ઉભેલા બધાએ ભક્તો જેઓ શ્રીવલ્લભના ગુણ ગાન ગાઈ રહ્યા છે તે બધામાં વ્રજાંગનાઓની ભાવના કરે છે પાસે ઉભા રહીને પોતે પણ ગુણગાન ગાઈ રહ્યા છે. આ શુભ અવસરે દામોદરદાસ કૃષ્ણદાસમેઘન વગેરે નિજજનો પણ છે. ને બધાના આધિદૈવિક સ્વરૂપના દર્શન કરીને જ કવિશ્રી “યુવતીજન” શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે.

પદ્મનાભ પ્રભુ વિલોક...તે મહાભાગ્યવાન... ઇતિ – પદ્મનાભદાસજી શ્રીવલ્લભના

સ્વરૂપમાં પૂર્ણપૂરુષોત્તમપ્રભુ શ્રીગિરિવરધરના જ દર્શન કરી રહ્યા છે, અને તેઓ નિઃશંક ગાઈ રહ્યા છે કે શ્રી ગીરીવરધર અને વાણીનાપતિ શ્રી વલ્લભ બંને એક જ સ્વરૂપ છે શ્રી ગીરીવરધરે જેમ ગિરીરાજને ધારણ કરી સારાએ વ્રજભક્તોને નિરોધ લીલાનું દર્શન કરાવ્યું તેવી જ રીતે વાગધિશ શ્રીવલ્લભે પોતાના નિજજનોને નિરોધનું દાન કર્યું છે. અત્યારે કવીશ્રી અતિશય આનંદમગ્ન થઈ જવાથી બોલી ઉઠે છે, “યેહી અવસર જે હુતે તે મહાભાગ્યવાન” અર્થાત આ શુભ અવસર શ્રી વલ્લભ પોતાના નિકટવર્તીઓને કોઈ અલૌકિક નિજાનંદનું દાન કરી રહ્યા છે તેવું કવીશ્રી અનુભવી રહ્યા છે શ્રી યમુનાજીની સ્તુતિ કરતાં મહાનુભાવી નંદદાસજી ગાય છે કે “ભાગ્ય સૌભાગ્ય શ્રીયમુનેજુ દેની” તેનો ભાવ મહાનુભાવો એવો કરે છે કે ભક્તને રસેશ શ્રી કૃષ્ણની સન્મુખ કરવા તે ભક્તને ભાવનું દાન થયું કહેવાય. અને ભક્તને સુયોગ્ય બનાવી પ્રભુના આનંદનું દાન અપાવાયું તે ભક્તને સૌભાગ્ય પ્રાપ્તિ કરાવી કહેવાય આ રીતે શ્રી યમુનાજી સંયોગલીલાનું દાન કરવાવાળા છે અર્થાત શ્રી વલ્લભની કૃપાથી ભક્તોને મહાભાગ્યનું દાન થાય છે. કોટીશઃ વંદન હો એવા મહાભાગ્યનું દાન કરવાવાળા શ્રીવલ્લભને.

વિરહાગ્નિ યુક્ત પ્રેમનું પાત્ર દીનતા

મધુર તત્સુખી પ્રેમનું પાત્ર દીનતા છે, તેથી શ્રીમદ્ પ્રભુચરણ વિજ્ઞાપ્તિમાં આવા તત્સુખી પ્રેમને ધારણ કરવાવાળી દીનતાની પ્રાર્થના કરે છે. આ દીનતા પણ રસભરી છે. પ્રિયતમને કોટી ઘણું સુખ આપવા છતાં આ તત્સુખી પ્રેમીને સંતોષ જ થતો નથી. આવો તત્સુખી સ્નેહ ભાવવાળો માર્ગ આપણા સ્વામીએ પ્રકટ કર્યો છે. તેથી આપણા હૃદયમાં પણ તત્સુખી સ્નેહ ભાવનું બીજ રોપીને તત્સુખી ભાવથી જ તેનું સિંચન કરવું. આપણો સ્વામિએ જે અંગીકાર કર્યો છે, તે નિત્ય છે. આપણને પ્રભુએ સદોષ અંગીકાર કર્યો છે એટલે આપણા ત્યાગની સંભાવનાજ નથી. ફક્ત આપણા દૈન્ય ભાવની સ્વામિને અપેક્ષા છે. આ દીનતાની વૃદ્ધિ થાય અને પ્રાપ્ત દીનતાનું રક્ષણ થાય તેટલું આપણે કરવાનું છે આ દીનતા સેવા સ્મરણ ગુણગાન ધ્યાન રૂપી સાધનોમાં તાપ ભાવનું મિશ્રણ થવાથી પ્રાપ્ત થાય છે સંસારના આવરણ રૂપ પર્વતની ખાખ બનાવી દેનાર

પ્રિયતમના વિયોગનો પ્રયંડ અગ્નિ છે. દુનિયાથી નાતો તોડીને હરદમ પ્રિયને મળવાની ઇચ્છા પ્રયંડ અગ્નિનું રૂપ ધારણ કરે છે. અગ્નિનો જેને સંબંધ થાય તેને તે ભસ્મ કરે છે.તેની પાસે કોઈ ઉભુ રહી શકે નહીં વિપ્રયોગ એ રસરૂપ અગ્નિનો અનુભવ છે.

શ્રી યમુનાષ્ટકકાવ્ય

(હરી ગીત છંદ)

પ્રેષક : પ.ભ. અમૃતલાલરૂગનાથ કારાણી-નાગપુર

શ્રી કૃષ્ણના ચરણાવીંદની રજ થકી શોભી રહ્યા
સિદ્ધિ અલૌકિક આપનારા વંદુ શ્રી યમુનાજીને
સુપુષ્પનીસુવાસથી જં ગલબધું મહેકી ઉઠ્યું
ને મંદ શીતલ પવનથી જલ પણ સુગંધિતથઈ રહ્યું
પૂજેસુરા સુર સ્નેહથી વળી સેવતા દૈવી જીવો
વંદન કરું યમુનાજીને શ્રી કૃષ્ણ આશ્રય આપજો (1)
મા ! સુર્યમંડળછોડીને બહુ વેગથી આવી રહ્યાં
ત્યાં કલિન્દના શિખ ઉપર શોભા અતિ સુંદર દીસે
એ વેગમાં પથ્થર ઘણા હરખાઈને ઉછળી રહ્યા
ને આપ પણ ઉલ્લાસ પૂર્વકઉછળતાં શોભી રહ્યા
હરી હેતના ઝુલા ઉપર જાણે બીરાજ્યા આપ હે
વંદન કરું યમુનાજીને શ્રી કૃષ્ણ આશ્રય આપજો (2)
શુક મોર સારસ હંસ યાદિ પક્ષીથી સેવાયેલાં
ગોપીજનોને સેવ્ય ભુવન સ્વજન પાવન રાખતાં
તરંગ રૂપશ્રી હસ્તમાં રેતી રૂપી મોતી તણાં
કંકણ સરસ શોભી રહ્યાં શ્રી કૃષ્ણને બહુ પ્રિય થયાં
નિતમ્બ રૂપ શ્રી તટતણું અદભૂતદર્શન થાય જો.

વં દન કરું યમુનાજીને શ્રી કૃષ્ણ આશ્રય આપજો (૩)

અનન્ત ગુણથી શોભતાં સ્તુતિ દેવ બ્રહ્મા શિવ કરે

ધન શ્યામ જેવું મેઘ સમ છે સ્વરૂપ સુંદર આપનું

વિશુદ્ધ મથુરા આપના સાન્નિધ્યમાં શોભી રહું

સહુ ગોપ ગોપી વૃન્દને ઇચ્છીત ફળ આપી રહું

મમ કોડ સૌ પુરા કરો જ્યમ ધ્રુવ પરાસરના કર્યા

વં દન કરું યમુનાજીને શ્રી કૃષ્ણ આશ્રય આપજો (૪)

શ્રી કૃષ્ણના ચરણો થકી શ્રી જાનહવી ઉત્પન્ન થયાં

સત્સંગ પામ્યાં આપનોને સિદ્ધિ દાયક થઈ ગયા.

એવું મહાત્મય છે આપનું સરખામણી કોઈ શું કરે

સમ કક્ષમાં આવી શકે સાગર સુતા એકજ ખરે.

એવાં પ્રભુને પ્રિય મારા હૃદયમાં આવી વસો

વં દન કરું યમુનાજીને શ્રી કૃષ્ણ આશ્રય આપજો (૫)

અદભૂત ચરિત્ર છે આપનું વં દન કરું હું પ્રેમથી

યમ યાતના આવે નહિ; મા ! આપના પય પાનથી

કદી દુષ્ટ હોઈએ તોય પણ સંતાન અમે સૌ આપના

સ્પર્શે ન અમને કોઈ ભય છાયા સદા છે આપની

ગોપીજનો પ્રભુ પ્રિય બન્યાં એવી કૃપા બસ રાખજો

વં દન કરું યમુનાજીને શ્રી કૃષ્ણ આશ્રય આપજો (૬)

શ્રી કૃષ્ણને પ્રિય આપ છો મમ દેહ સુંદર રાખજો

ભગવદ્ લીલામાં થાય પ્રિતી સ્નેહ એવો આપજો

જ્યમ આપના સંસર્ગથી ગંગાજી પુષ્ટિમાં વહ્યાં

મમ, દેહ મન શ્રી કૃષ્ણને પ્રિય થાય એવાં રાખજો

વિરહાર્તિમાં હે માત ! મારા હૃદયમાં બીરાજજો,

વં દન કરું યમુનાજીને શ્રી કૃષ્ણ આશ્રય આપજો (૭)

હું આપની સ્તુતિ શું કરું માહાત્મય અપરંપાર છે

શ્રી લક્ષ્મી વિષ્ણુ સેવવાથી મોક્ષનો અધિકાર છે.
જલના અણુની સેવા થકી અદ્ભુત જલ ક્રિડાતણાં
એ સ્નેહનું સુખ દિવ્ય છે મન મારું એમાં સ્થાપજો,
વંદન કરું યમુનાજીને શ્રી કૃષ્ણ આશ્રય આપજો. (8)
કોઈ સ્નેહથી કરશે સદા આ પાઠ યમુનાષ્ટક તણો
નિશ્ચય પ્રભુને પ્રિય થશેને નાશ થાશે પાપનો
સિદ્ધિ સકલ મલશે અને શ્રી કૃષ્ણમાં વધશે પ્રીતી
આનંદ સાગર ઉમટશેને સ્વભાવ પણ જાશે જીતી
જગદીશને વ્હાલા શ્રી વલ્લભી નામ સદૈવ ઉચ્ચારજો
વંદન કરું યમુનાજીને શ્રી કૃષ્ણ આશ્રય આપજો (9)

શ્રી મહાપ્રભુજીના સ્વરૂપનું ધ્યાન

સૌન્દર્ય નિજરૂપતં પ્રકટિતં સ્ત્રીગૂઢભાવાત્મકમ્
પુરૂષં ચ પુનસ્તદન્તરગતં પ્રાચીવિશત્ સ્વપ્રિયે ।
સંશ્લિષ્ઠાવુભયોર્વભૌ રસમયઃ કૃષ્ણો હિ યત્સાક્ષિકમ્
રૂપં તતત્રિતયાત્મકં પરમભિધ્યેયં સદા વલ્લભમ્ ॥

અર્થ :- સ્ત્રીભાવરૂપી ગૂઢ ભાવાત્મક સૌન્દર્ય, અને પુંભાવરૂપી સૌન્દર્ય શ્રીઠાકુરજીના હૃત્સરોવરમાં વિરાજે છે. તેમાંથી શ્રીઠાકુરજીએ સ્ત્રીભાવાત્મક સૌન્દર્ય પ્રકટ કર્યું, અને શ્રીસ્વામિનીજીના હૃદયમાં સ્ત્રીભાવ અને પુંભાવરૂપી સૌન્દર્ય વિરાજે છે તેમાંથી પુંભાવ સૌન્દર્ય પ્રકટ કર્યું, અને આ ઉભય પ્રકારનું સૌન્દર્ય શ્રીકૃષ્ણે શ્રીમદ્વલ્લભાધીશમાં પધરાવ્યું. ઉભયવિધ સૌન્દર્ય પધરાવ્યા પછી બન્ને સ્ત્રીપુંભાવનો સંયોગ થવાથી શૃંગાર સમય શ્રીકૃષ્ણ શોભ્યા આ રૂપદ્વયીના સાક્ષીરૂપ, તેમજ સ્ત્રીપુંભાવાત્મક, એમ રૂપત્રિતયાત્મક સર્વોત્કૃષ્ઠ શ્રીમદાચાર્ય ચરણના સ્વરૂપનું નિરન્તર ધ્યાન ધરવું.

શ્રીમદાચાર્યશ્રીનાં પ્રાકટ્યના કારણો

સારસ્વત કલ્પમાં નિઃસાધન જીવને પુષ્ટિરસનું દાન કરવા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે શ્રીમદ્ ગોકુલમાં પ્રાકટ્ય લીધું હતું અને તેમ કરીને વ્રજભક્તોને પુષ્ટિમહારસનું દાન કરી ગોપીજનોને પુષ્ટિ ભક્તચક્ર ડામણિ બનાવ્યાં. પરંતુ તે સમયે, સ્વરૂપથીજ ઉદ્ધારના સમયમાં ભગવત્પ્રાપ્તિમાં સાધન અનપેક્ષિત હોવાથી, જો કે તે વખતે પણ, વેદની દુર્દશાતો થઈ જ ગઈ હતી, છતાં ભગવાને, નિજસ્વરૂપથી જ સર્વોદ્ધાર ચિકીર્ષિત હોવાથી, વેદનો ઉદ્ધાર ન કર્યો. જ્યારે વેદની દશા દિનદિન બુરી થવા માંડી, ત્યારે આ કલિમાં વાણીરૂપે શ્રીકૃષ્ણજ શ્રીમહાપ્રભુજી રૂપે પ્રકટ થયા અને અનન્ય જીવોએ કલુષિત કરી નાખેલા વેદાર્થને યથાર્થ સમજાવ્યો. આ એક વાકપતિને પ્રાકટ્ય થવાનો હેતુ થયો. બીજો હેતુ દૈવી જીવોનો અંગીકાર કરવાનો છે એટલે કે નિજ લીલાના ભક્તો દંડ તરીકે ભૂ તલઉપર ફેંકાયેલા છે તેઓને પોતાના સ્વરૂપના વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ છે, તેમને તે સ્મૃતિ કરાવવી એ આપના પ્રાકટ્યનો મુખ્ય હેતુ છે. જો કે પ્રાકટ્યના હેતુઓ જ દર્શાવવા લાગીએ તો તે અનેક છે, પણ મુખ્ય જ હેતુઓનું અત્રે નિદર્શન કરવામાં આવેલું છે.

આચાર્યશ્રીના સિદ્ધાંતોમાં અજાયબી ભરેલી ખૂબી

આ સંસારના દુઃખથી મુક્ત થવાની પ્રાણી માત્રને ઇચ્છા હોય છે, પણ આ સંસારમાં પોતે માની લીધેલા સુખને છોડવા કોઈ ઇચ્છતું નથી. માટે આ સંસારમાં માની લીધેલું સુખ તે વાસ્તવિક સુખ નથી પરંતુ જેવું દુઃખ અપ્રિય લાગે છે તેવું જ માની લીધેલું સુખ પણ વાસ્તવિક દુઃખરૂપ જ છે. એમ જો મનથી મનાય તોજ તેને છોડવામાં ઋચિ થાય છે. આવી રુચિ ઉત્પન્ન કરાવવી એમાંજ શ્રીમદાચાર્યચરણના સિદ્ધાન્તની ખૂબી રહેલી છે. અને એ સિદ્ધાન્ત તે બીજો કશો જ નહીં પણ તેઓશ્રીએ પ્રકટ કરેલી સેવા પદ્ધતિ જ. આ સેવા પ્રણાલીથી સેવા કરનાર જીવને આપોઆપ દુન્યવી સુખોમાં અરુચિ થઈ ભગવદાસક્તિ સિદ્ધ થાય છે. આનું નામ જ નિરોધ.

શ્રીમદાચાર્યજીનું સ્વરૂપ

શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનાં મુખારવિન્દસ્વરૂપ છે. નિજ માહાત્મ્યનું ભૂતલ ઉપર દૈવી જીવ પ્રતિ, પ્રાકટ્ય શ્રીમહાપ્રભુજી વિના ન થઈ શકે એમ વિચારીને શ્રીઠાકુરજીએ તત્ પ્રાકટ્યાર્થ શ્રીમહાપ્રભુજીને ત્રણ પ્રકારે આજ્ઞા કરી 1. પ્રથમ-સન્મનુષ્યાકૃતિઃ આ સ્વરૂપના દર્શન કરીને દૈવી જીવ પ્રેમપૂર્વક આપને શરણે આવે.

2. દ્વીતીય-અતિકરૂણ : અતિતેજસ્વીમાં કરૂણા ન હોય તો દૈવી જીવનું નિકટાગમન ન સંભવે, અને ત્યારે તો ઉપદેશ ગ્રહણ પણ ન થઈ શકે તેથી અતિ કરૂણની આજ્ઞા.

3. તૃતીય-હૃતાશ : જે ઉપદેશ ગ્રહણ કરે તેનાં પાપ ગૂરૂના સન્મુખ જાય છે, જો ગૂરૂ તેજસ્વી ના હોય તો તે પાપને શી રીતે બાળે ? તેથી શ્રીમહાપ્રભુજી અગ્નિસ્વરૂપ હોઈ દૂરતઃ જ ભક્તપાપનો દાહ કરે છે, તેથી આ તૃતીય આજ્ઞા.

કાલમાં શ્રીમદાચાર્યચરણ જ ઉદ્ધારક છે.

મહાનુભાવી શ્રીહરિરાયજી સ્વયં આજ્ઞા કરે છે કે,
ભગવાન વિરહં દત્વા ભાવવૃદ્ધિં કરોતિ હિ
તથૈવ યમુના સ્વામિસ્મરણાત્ સ્વીયદર્શનાત્ ।
અસ્મદાચાર્યવર્યાસ્તુ બ્રહ્મસંખ્યન્ધકરણાત્
તાપફલેશપ્રદાનેન નિજાનાં ભાવવર્ધકાઃ ॥

ભગવાન વિરહનું દાન કરીને ભક્તોની ભાવવૃદ્ધિ કરે છે, શ્રીયમુનાજી ભગવાનનું સ્મરણ કરાવીને તેમજ પોતાના દર્શનથી, પરંતુ શ્રીમદાચાર્યચરણ તો બ્રહ્મસંખ્યન્ધના દાનથી, તાપ કલેશનું પ્રદાન કરીને નિજ ભક્તોની ભાવવૃદ્ધિ કરે છે આ વાક્યાનુસાર શ્રીઠાકોરજી, શ્રીયમુનાજી અને શ્રીમહાપ્રભુજી આ ત્રણે સ્વરૂપનું સજાતીયત્વ સિદ્ધ થયું. આ કલિમાં તો ત્યારે જ જીવોનો ઉદ્ધાર થાય જ્યારે શ્રીમદાચાર્યચરણોનો સુદ્રઢ અન્યાશ્રયલેશમાત્રરહિત આશ્રય સિદ્ધ થાય.

દંડાદાર તિલક

એક દિવસે સેવામાં વિલંબ થવાથી શ્રીગોકુલેશપ્રભુ ત્વરાથી તિલક કરીને સેવામાં

પધાર્યા. આ તિલક નિચેથી બાંધેલું નહતું. જ્યારે આપશ્રી શું ગાર ધરવા બિરાજ્યા ત્યારે શ્રીનાથજી ખૂબ હસી પડ્યા શ્રીગોકુલનાથજીને પ્રભુના ખડખડાટ હસવાથી એકદમ આશ્ચર્ય થયું. આપશ્રી આસપાસ નજર ફેરવીને પ્રભુના હાસ્યનું કારણ ખોળવા લાગ્યા. પણ કાંઈ કારણ માલમ પડ્યું નહિ. એટલે પ્રભુને “આટલું બધું હસવું આવવાનું કારણ શું ? ” એવી વિનંતી કરી. પ્રભુએ આપશ્રીના આજના તિલક તરફ આંગળી કરી શ્રીગોકુલનાથજી તુરત સમજી ગયા અને એ તિલક સુધારવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા ત્યારે શ્રીનાથજીએ આજ્ઞા કરી કે, ‘ના, આ તિલક મને ઘણું જ પ્રિય છે’ શ્રીનાથજીની આ આજ્ઞા થયા પછી આ બાંધ્યા વિનાના તિલકનું મહાત્મ્ય શ્રીગોકુલનાથજીના ધરમાં વધ્યું છે.

શ્રી અષ્ટાક્ષર મહામંત્રનું રહસ્ય

- ગો. દ્વારકેશ (કાંદિવલી, ચંપારણ્ય, અમરેલી)

પ્રત્યેક પુષ્ટિ જીવાત્માને મન અષ્ટાક્ષર મંત્ર એટલે સર્વસિદ્ધ-સર્વોત્કૃષ્ટ મહામંત્ર છે. જ્યારે જીવાત્મા અષ્ટાક્ષર મંત્રનું સ્મરણ અંતઃકરણપૂર્વક કરે છે ત્યારે ચિત્તને પરમ શાંતિ અનુભવાય છે.

આ અષ્ટાક્ષર મહામંત્ર સામાન્ય અથવા લૌકિક ફળોને આપનારો કોઈ સાધારણ મંત્ર નથી પરંતુ પરમ અલૌકિક ફળને પ્રદાન કરનારો છે. તેના દરેક અક્ષરમાં અલૌકિક સિદ્ધિઓ રહેલી છે. જ્યારે જીવ શુદ્ધ હૃદયથી અષ્ટાક્ષરનો જપ કરે છે ત્યારે તેને અલૌકિક સિદ્ધિઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. અહંતાનો નાશ થાય છે. દાસભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. અને પ્રભુના ચરણાવિંદમાં દ્રઢતા થાય છે.

આ અષ્ટાક્ષર મહામંત્ર કોઈએ ઉપજાવી કાઢેલો મંત્ર નથી. તેનું પ્રાકટ્ય પણ અદભૂત અને અલૌકિક રીતે ગોલોકમાં થયું છે.

શ્રીઅષ્ટાક્ષર મહામંત્રનું પ્રાકટ્ય

ગોલોક ધામમાં પોતાની નિકુંજમાં બિરાજતા શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીસ્વામિનીજીએ પરસ્પર માન ધારણ કર્યું છે એ માન જ્યારે ચરમસીમા પર પહોંચ્યું ત્યારે બંને સ્વરૂપોનાં ગૂઢભાવ સ્વરૂપોનું મિલન થતાં શ્રીઠાકોરજીના મુખારવિંદમાંથી સ્ત્રીસૌંદર્ય ભાવરૂપ અગ્નિ પ્રકટ થયો અને શ્રીસ્વામિનીજીના મુખારવિંદમાંથી પુરુષાવ સૌંદર્યરૂપ પ્રકટ થયો. અને આ બંને અગ્નિનું સંમિલન થતાં ઉભયભાવાત્મક સ્વરૂપે યુગલ સ્વરૂપની સમસ્ત લીલાઓનો અનુભવ કરનાર સાક્ષીરૂપ શ્રીવલ્લભનું પ્રાગટ્ય થયું.

સૌંદર્ય નિજહૃદયગતં પ્રકટિતં
સ્ત્રીગૂઢભાવાત્મકં
પું રૂપં ચ પુનસ્તદન્ટરગતં
પ્રાવીવિશત સ્વપ્રિયે
સશ્લિષ્ટાવુભયોબંભૌરમસયઃ
કૃષ્ણોહિ યત્સાક્ષિકં
રૂપં તત્ ત્રિયતાત્મકં પરમભિધ્યેયં
સદા વલ્લભમ્ ।

આપશ્રીએ નિકુંજમાં માન કરીને બિરાજતાં શ્રીઠાકોરજીને વિનંતી કરી શ્રીસ્વામિનીજીની પાસે પધરાવ્યા અને શ્રીસ્વામિનીજી પણ અત્યંત સ્નેહથી શ્રીઠાકોરજી પાસે પધાર્યા ત્યારે આ બંને સ્વરૂપ તરફ દ્રષ્ટિ કરી શ્રીમહાપ્રભુજીએ ઉચ્ચારણ કર્યું “શ્રી કૃષ્ણઃ શરણં મમ” અર્થાત્ શ્રી એટલે સ્વામિનીજી અને શ્રીકૃષ્ણ આ બંને સ્વરૂપોને હું શરણે છું. આ રીતે આ મહામંત્ર પ્રકટ થયો.

શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીસ્વામિનજીનું પુનઃ મિલન કરાવનાર આ સ્વરૂપ ગોલોકના સહુ ભક્તોને અતિ પ્રિય લાગ્યું. એટલે આપનું નામ શ્રીવલ્લભ રાખ્યું. વલ્લભ એટલે પ્રિય, અત્યંત વહાલા.

પછી ભગવદ આજ્ઞાથી શ્રીમહાપ્રભુજી દૈવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા ભૂતલ ઉપર પ્રકટ

થયા અને શરણે આવતાં દરેક દૈવી જીવોને આપ પહેલા અષ્ટાક્ષર મંત્રનું દાન કરતાં.

આ મંત્રમાં આઠ અક્ષરો છે, તેથી તેને અષ્ટાક્ષર મંત્ર કહેવામાં આવે છે. આ આઠ અક્ષરો માત્ર મૂળાક્ષરો નથી પરંતુ અદ્ભૂત સિદ્ધિ આપનારા છે. દરેકે દરેક અક્ષરનો ગૂઢ અર્થ છે. તેનું નિરૂપણ શ્રીગુસાંઈજી પ્રભુ ચરણે શ્રીઅષ્ટાક્ષર વિવરણ ગ્રંથમાં કર્યું છે.

પ્રથમ આપણે દરેક અક્ષરનો ગૂઢ અર્થ જોઈએ.

(1) શ્રી :- સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. ધનવાન થાય છે. અને રાજાને અત્યંત પ્રિય થાય છે.

(2) કૃ :- પાપનો નાશ થાય છે.

(3) ષ્ણ :- આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક અને આધિદૈવિક આ ત્રિવિધ દુઃખોનો નાશ થાય છે.

(4) શ :- જન્મ-મરણનું દુઃખ દૂર કરે છે.

(5) ર :- પ્રભુ સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

(6) ણં :- કૃષ્ણમાં દ્રઢ ભક્તિ થાય છે.

(7) મ :- કૃષ્ણરૂપી પરમ રત્ન બતાવનાર ગુરુમાં પ્રીતિ થાય છે.

(8) મ :- શ્રી હરિની સાથે સાયુજ્ય થાય છે જીવનો પુનર્જન્મ થતો નથી. આ ભક્તિમાર્ગનું સાયુજ્ય જ્ઞાનમાર્ગમાં સાયુજ્ય કરવા ઉત્તમ છે.

હવે આ શબ્દાર્થને વિસ્તારથી જોઈએ

(1) શ્રી : સૌભાગ્ય આપે છે. સૌભાગ્ય એટલે સાડું નસીબ સાડું નસીબ એટલે ગૃહસ્થાશ્રમ આદિનું સુખ અને ગૃહસ્થાશ્રમ સારી રીતે ચલાવવા માટે લક્ષ્મી (પૈસો) જોઈએ માટે જે ભક્ત નિરંતર શ્રીઅષ્ટાક્ષર મહામંત્રનું રટણ કરે છે, તેની પાસે લક્ષ્મી આપો આપ આવે છે. લક્ષ્મીને શોધવા ભટકવું પડતું નથી. કારણ કે પ્રભુના ભક્તો હમેશા નિષ્કામ હોય છે.

નારાયણદાસ બ્રહ્માચારીને ત્યાં રાત્રિના ધનનો ઢગલો થઈ જતો. તેઓ તેને બગાડ

માનીને સવારે સાવરણીથી સાફ કરીને ઘરની બહાર ફેંકી દેતા. આમ ગૃહસ્થાશ્રમનું સુખ લૌકિક દ્રષ્ટિએ ઉત્તમમાં ઉત્તમ સુખ છે, જે મેળવવા મનુષ્યને અથાગ પ્રયત્ન કરવા પડે છે. પરંતુ નિષ્કામ ભાવે અષ્ટાક્ષર મંત્રનો અહર્નિશ જપ કરનારને તો માત્ર 'શ્રી' અક્ષરના ઉચ્ચારથી જ આ સુખ મળે છે.

(2) કૃ : અક્ષરનો ઉચ્ચાર કરવાથી જીવના મોટામાં મોટા પાપોનો નાશ થાય છે. શાસ્ત્રોમાં દોષોના નિવારણ માટેનો જે ઉપાયો બતાવવામાં આવ્યા છે, તે એટલા બધા કઠિન છે કે તેમ કરવાથી ખૂબજ કષ્ટ સહન કરવું પડે છે એટલે સુધી કે આપણું શરીર પણ જર્જરિત થઈ જાય છે. જ્યાં સુધી કરેલા પાપો નાશ ન પામે ત્યાં સુધી ભક્તિમાર્ગમાં પ્રવેશ ન થાય. પાપ ત્રણ પ્રકારના છે. (1) કાયિક : શરીરથી થાય તે (2) વાચિક : વાણીથી થાય તે (3) માનસિક : મન દ્વારા થાય છે તે. આ બધાં પાપો દૂર કરવાનો અત્યંત સરળ રસ્તો શ્રીમહાપ્રભુજીએ બતાવ્યો છે કે શ્રી અષ્ટાક્ષર મંત્રનું અહર્નિશ રટણ કરતાં 'કૃ' અક્ષરનો ઉચ્ચાર થતાંજ બધા પાપ નાશ પામે છે.

(3) ષ્ણ : જીવને ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખો પીડા આપે છે (1) આધિભૌતિક (2) આધ્યાત્મિક (3) આધિદૈવિક આ ત્રિવિધ દુઃખોને આપણે લૌકિક ભાષામાં આધિ, વ્યાધિ-ઉપાધિ કહીએ છીએ. તેમાંથી મનુષ્ય મુક્ત થાય ત્યારે જ તેનું ચિત્ત નિર્મળ બને છે અને પ્રભુના સેવા સ્મરણમાં લાગે છે. આવી ચિત્તની નિર્મળતા અન્ય કોઈ સાધનથી થતી નથી. તે કેવળ પ્રભુના શરણે જવાથી જ થાય છે. 'ષ્ણઃ' અક્ષરના ઉચ્ચારણથી મનુષ્યના ત્રણે પ્રકારના દુઃખ નાશ પામતાં વાસનાઓ નિર્મૂળ થાય છે અને અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે.

(4) શ : અક્ષરના ઉચ્ચારથી જન્મમરણના ફેરામાંથી મુક્તિ મળે છે. જીવને ચોરાસી લક્ષ યોનિયોમાં ભટકવું પડતું નથી. લૌકિકમાં તેની અહંતા-મમતા છુટી જતાં તેની સંસારમાંથી નિવૃત્તિ થાય છે. અને જીવ ભગવત્પ્રાપ્તિનો અધિકારી બને છે.

(5) ર : જે જીવની સંસારમાંથી આસક્તિ છુટી જાય છે તેને લૌકિક સુખ

તુ ય્હ લાગે છે. તેને હવે તો કેવળ પ્રભુ પ્રાપ્તિની જ ઝંખના હોય છે. તેથી પ્રભુ કોણ છે ? તેમનું સ્વરૂપ કેવું છે ? જીવનું સ્વરૂપ શું છે ? જીવ કેવી રીતે પ્રભુને પ્રસન્ન કરી પ્રાપ્ત કરી શકે છે ? આ બધી બાબતો જાણવાની જિજ્ઞાસા ‘ર’ અક્ષરના ઉચ્ચારણથી જાગે છે. તેની જિજ્ઞાસા આ મહામંત્રના રટણથી સંતોષાતા પ્રભુના મહાત્મયનું તેને જ્ઞાન થાય છે.

(6) ણિ : પ્રભુનું માહાત્મય જાણ્યા પછી તેમનામાં સુદ્રઢ અને સર્વાધિક પ્રેમ ઉત્પન્ન થતાં ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રભુ પ્રત્યેનો આવો પ્રેમ ‘ણ’ અક્ષરના ઉચ્ચારથી પ્રાપ્ત થાય છે. ભક્તિ દરેકને પ્રાપ્ત થતી નથી. ભક્તિ કરવા માટે પણ ભગવદ્કૃપા જોઈએ. પ્રભુ જે જીવના ઉપર કૃપા કરે તેને જ ભક્તિનું દાન કરે છે. ભક્તિ જ્ઞાન કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે.

(7) મ : ભક્તિમાર્ગમાં પ્રવેશ માટે ગુરૂદેવની કૃપા અનિવાર્ય છે. પ્રભુની પ્રાપ્તિ ગુરૂદેવ દ્વારા જ થાય છે. તેમની કૃપાથી જ જીવને સેવા કરવાનો અધિકાર મળે છે. પ્રભુ અને જીવની વચ્ચે ગુરૂદેવ સેતુ સમાન છે. માટે પ્રભુ પર પ્રીતિ થતાં પહેલાં શ્રી ગુરૂદેવ પર પ્રીતિ થવી જોઈએ. આવી પ્રીતિ ‘મ’ અક્ષરના ઉચ્ચારથી થાય છે. ત્યારે શ્રીગુરૂદેવની કૃપાથી આપણા અજ્ઞાન રૂપી અંધકારનો નાશ થાય છે. અને માર્ગનું જ્ઞાન થાય છે. ત્યારે પ્રભુના સ્વરૂપાનંદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

(8) મ : આવા જીવોને હવે પ્રભુ સિવાય બીજા કોઈનું આકર્ષણ રહેતું નથી. તેથી બીજા ‘મ’ અક્ષરનો ઉચ્ચાર કરવાથી પ્રભુનું સાયુજ્ય મળે છે. એટલે હવે પુનર્જન્મ રહેતો નથી.

આ પ્રકારે શ્રી અષ્ટાક્ષર મહામંત્રના દરેક અક્ષરમાં અલૌકિક સિદ્ધિઓ પ્રકટ કરવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ શરણે આવેલા જીવોની નિઃસાધન સ્થિતિ જોઈને તેમના પર કૃપા

વિચારી આ અલૌકિક મહામંત્રનું દાન કર્યું છે.

શ્રીગુસાંઈજી પ્રભુચરણે અષ્ટાક્ષર મંત્રનું માહાત્મ્ય જીવોને સમજાવવા માટે “શ્રી અષ્ટાક્ષર મંત્રાર્થ નિરૂપણમ્” નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. જે આપણે વિગતવાર જોઈશું તો અષ્ટાક્ષર મંત્રનો મહિમા સમજાશે.

ભાવભાવના અને સેવાભાવના

- પ. ભ. દ્વારકાદાસભાઈ પરિખ

ભાવભાવના :શ્રી હરિરાયજીએ ભાવભાવના રૂપથી વ્રજભક્તોના ભાવોનું ભાવન કર્યું છે. એમાં મંદિરથી લઈને સેવાપયોગી તમામ પદાર્થોમાં શ્રીવ્રજભક્તોના ભાવને જ સ્પષ્ટ કર્યો છે. આ ભાવન પણ બે પ્રકારે કરવામાં આવ્યું છે એક નંદાલય પ્રકરણથી અને બીજું નિકુંજ પ્રકરણથી.

નંદાલયના પ્રકરણથી મંદિરને નંદાલય, સિંહાસનને શ્રીચશોદા, ગાદી તકિયાને શ્રી ચશોદાની ગોદ અને વક્ષઃસ્થળ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિની ભાવના કરેલી છે.

નિકુંજ પ્રકરણથી મંદિરને શ્રીસ્વામિનીજી નિકુંજ, સિંહાસનને તથા ગાદિ તકિયાને શ્રીસ્વામિનીજીની ગોદ તથા હૃદય આદિ આદિની ભાવના કરેલી છે.

પ્રત્યેક ભગવદ્ ભોગ્ય સામગ્રીમાં વ્રજભક્તોના ઉદ્દીપન ભાવ રૂપ અંગોનું ભાવન છે. આ પ્રકારના ભાવોના ભાવનપૂર્વકજો સેવા કરવામાં આવે તો તે સાંગોપાંગ રસાત્મક થઈ રહે છે. એના સતત ચિંતનથી રસાત્મા શ્રીકૃષ્ણ સપરિકર હૃદયમાં સ્થિત થઈ રહે છે.

આ પ્રકારનું ભાવન વિશુદ્ધ હૃદય વિના શક્ય નથી. એતદર્થ ભાવ સ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીનું ભાવન નિતાન્ત આવશ્યક છે. એમ શ્રી હરિરાયજીનું માનવું છે શ્રી મહાપ્રભુજી પોતે વિરહ વહન્યાત્મક હોઈ તેમના સતત ચિત્વન રૂપ પ્રવેશથી જીવના પૂર્વ દેહને સ્વ-તાપ વડે શુદ્ધ કરી તેજોમય કરી દે છે. જેમ અગ્નિ કાષ્ઠમાં પ્રવેશી

કાષ્ઠને પોતાની સમાન કરી દે છે તેમ અત્રે કાષ્ઠની માફક દેહને બળી જવાની સંભાવના નથી, કેમકે તે વિપ્રયોગાગ્નિમાં સ્વરૂપાનંદની જે સ્થિતિ છે તે દેહને ટકાવી રાખે છે. એથી વિપ્રયોગાગ્નિના સંબંધે પૂર્વ દેહજ કીટ-ભ્રમર ન્યાયે અલૌકિક રૂપમાં પરિવર્તીત થઈ જાય છે. ત્યારે જ શુદ્ધ દેહમાં પૂર્વોક્ત વ્રજભક્તોના ભાવોનું ભાવન શક્ય થાય છે. એનાથી જીવ તદ્દુ પબની સર્વત્ર ફલાનુભવ-ભાવાનુભવ કરે છે.

પૂર્વોક્ત લીલાભાવના, સ્વરૂપભાવના અને ભાવભાવનાનું દિગ્દર્શન શ્રીહરિરાયજીએ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ પોતાના “સ્વમાર્ગીય ભાવના સ્વરૂપ નિરૂપણમ્” નામના ગ્રન્થમાં પણ કરાવ્યું છે.

આ ત્રણ પ્રકારની ભાવનાથી જીવ માનસીને સિદ્ધ કરી શકે છે. શ્રી હરિરાયજી ઉક્ત વ્રજભક્તોના ભાવની ભાવના શ્રીગુસાંઈજીના ‘ગુપ્તરસ’ અને શ્રી ગોકુલેશજીની “રહસ્યભાવના”ના વિસ્તારરૂપ છે. તેનું અવલોકન અને મનન વિશુદ્ધ હૃદયવાળા ભાવુકોને અર્થે જ ઉપયોગી છે.

સેવાભાવના – શ્રી હરિરાયજીએ આ “સેવાભાવના”ની સંસ્કૃતમાં એક સહસ્ત્ર ઉપર શ્લોકો વડે રચના કરી છે. એથી એ સહસ્ત્રીભાવનાના નામથી વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે એ નામની પ્રસિદ્ધિનું બીજું કારણ એ પણ છે કે શ્રીહરિરાયજીની સેવાની અન્ય ભાવનાઓ પણ ઉપલબ્ધ છે.

આ ‘સહસ્ત્રીભાવના’માં મંગલાથી સેન પર્યંતની સેવાની કિશોર મિશ્રિત બાલભાવનાને વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. શ્રીહરિરાયજીની અન્ય સેવા ભાવનાઓમાં નિત્યલીલાની અનેક ભાવનાઓને પ્રકટ કરવામાં આવી છે. એ ભાવનાઓમાં ચાર પ્રકાર મુખ્ય રૂપથી ઉપલબ્ધ છે. એમાં નંદાલય, નિકુંજ, વ્રજભક્તોના ઘરનો પ્રકાર અને વનના પ્રકારનો સમાવેશ થાય છે.

પ્રથમ-નંદાલયમાં પ્રભુ સવારથી જાગીને સેન પર્યંત કઈ કઈ લીલાઓ કરે છે તેનું

વર્ણન છે. આ નિત્યલીલા વ્રજભાષા પદ્યમાં છે.

દ્વીતીય – નિકુંજમાં પ્રભુ સવારથી જાગીને સેન પર્યતની જે રસકીડાઓ કરે છે તેનું વર્ણન છે. આ ભાવના વ્રજભાષાના ગદ્યમાં છે.

તૃતીય – પ્રત્યેક વ્રજભક્તના ઘરમાં એકાકિ રૂપે શ્રીઠાકુરજી પધારી તેમના સવારથી સાંજ પર્યતના મનોરથોને પૂર્ણકરે છે એનું વર્ણન છે.

ચતુર્થ – વનમાં શ્રીઠાકુરજી સખા આદિને કેરી રીતે સુખ આપે છે એનું વર્ણન છે.

ઉક્ત સેવા ભાવનાઓમાં શ્રીહરિરાયજીએ નિત્યલીલાની સાથે ષટઋતુઓની ઉત્સવોની અને તહેવારોની ભાવનાઓને પણ પ્રકટ કરી છે. (આપે સૂર્ય અને ચંદ્રના ગ્રહણ સમયે રૂષિરૂપા અને શ્રુતિરૂપાના માનની ભાવનાને પણ પ્રકટ કરી છે.) તહેવારોની ભાવનામાં આપે બ્રાહ્મણોના મુખ્ય તહેવાર રૂપે રક્ષાબંધન, ક્ષત્રીયોના મુખ્ય તહેવાર રૂપે દશહરા, વૈશ્યોના મુખ્ય તહેવાર રૂપે હોરીની સુંદર ભાવનાઓ પ્રકટ કરી છે. હોરીની એક ભાવના અત્યંત વિસ્તારપૂર્વક અલગ રૂપથી કહેલી છે. એ રીતે સ્ત્રીઓના તહેવાર ચૈત્ર અને આસોની નવરાત્રિઓનું પણ આપે નવવિલાસાદિની ભાવનામાં સુંદર વર્ણન કર્યું છે. એમાં વ્રજભક્તો અલગ અલગ દેવીને ભગવદ્ મિલનની ભાવનાએ પૂજે છે. જેમ કે :-

પહોંચી જાય નિકુંજ ભવનમેં

દરસી વું દા દેવી ।

તાકે સંકેત વિહાર કરન,

અલિ પૂ જાસાજી સં પૂ રના

વહુ ઉપહાર ભોગ પાયસ,

બાંહ હલાવતિ મૂ રના ।

મંદિર દેવી ગાન કરત યશ,

આય મિલે ગિરધારી ।

ઇત્યાદિ 'નવવિલાસ'માં દેવી પૂજનના અનેક ઉલ્લેખો પ્રાપ્ત છે.

અહિં એક વાત દ્રષ્ટવ્ય છે તે એ કે વ્રજ આધિદૈવિક સ્વરૂપાત્મક છે. અતઃ તેમાં જે દેવી દેવતાઓના સ્વરૂપો છે તે પણ આધિદૈવિક રૂપે જ ગ્રાહ્ય છે. એથી પ્રત્યેક દેવી દેવતા આદિ વ્રજ ભગવદ્શક્તિ રૂપ છે. એ માટે જ આજ પણ યાત્રા આદિમાં તેમનાં દર્શને ગોસ્વામી બાલકો આદિ જાય છે. અને ગનગોરાદિ તહેવારોમાં પણ શ્રીઠાકુરજીની સન્મુખ ઉપસ્થિત કરવામાં આવતાં ગોપગોપીઓના કાષ્ટના સ્વરૂપોમાં જ ગનગોરાદિની ભાવના ગોસ્વામી બાલકોને ત્યાં થાય છે. એથી તે વ્રજભક્તોના સ્વરૂપે જ માન્ય રહે છે, માટે અન્યાશ્રય નથી. આમ હોવાથી જ નવવિલાસાદિમાં પણ શ્રીહરિરાયજી આદિએ દેવીપૂજનથી ભાવનાનો સ્વિકાર કર્યો છે.

શ્રીહરિરાયજીએ નંદલાલ, નિકુંજ, વ્રજભક્તોના ઘરની અને વનની ભાવનાઓના અધુના ક્યાં ક્યાં દર્શન થાય છે તેનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે –

‘1-2 નંદાલય અને નિકુંજની ભાવનાઓ’ ગોસ્વામી બાલકોને ત્યાં છે. એથી જ ગોસ્વામી બાલકો પોતાને શ્રીયશોદાજી તથા સ્વામિનીજી ભાવથી ભાવિત માને છે. અને તેના આધારે ગો બાલકો ઉત્સવોમાં કડા, કંઠી અને પીતલવસ્ત્રાદિ ધારણ કરે છે. નિત્યની આરતી આદિ સમે પણ એકલાઇ, કડાં આદિને પણ ધારણ કરે છે. એમાં પણ શ્રીયશોદાજી તથા શ્રીસ્વામિનીજીના ઉત્તરીય વસ્ત્ર આદિની ભાવનાઓનું સૂચન રહેલું છે.

હિંડોરા ઝૂલાવતી સમયે પણ તેજ ભાવનાએ શ્રૃંગારાદિ હોય છે. રસાત્મક શ્રીકૃષ્ણની નિકુંજ-લીલાની ભાવનામાં આ પ્રકારની ભાવના આવશ્યક માનેલી છે કેમકે સ્વ-સંપ્રદાયમાં સ્ત્રી ભાવ વિના સેવાની સિદ્ધિ નથી. કેમકે એમાં વ્રજભક્તોનું ભાવન રહેલું હોય છે.

‘3- વ્રજભક્તોના ઘરની ભાવના’ વૈષ્ણવોને ત્યાં રહેલી છે. જેમ શ્રી ઠાકુરજી અનેક વ્રજભક્તોને ત્યાં અનેક રૂપોને ધારણ કરી એકાકિ પધારે છે. અને તેની સેવાનો

અંગીકાર કરે છે. તેમ અત્રે વૈષ્ણવોને ત્યાં પણ છે એથી વૈષ્ણવોને ત્યાં ગ્વાલ અને સંધ્યાર્તિની ભાવનાઓ હોતી નથી.

શ્રીસ્વામિનીજીની કૃપા જેમાં પ્રાપ્ત છે એવા જ વ્રજભક્તોને ત્યાં તે કૃપાના સંબંધે શ્રીઠાકુરજી પધારે છે તેમજ શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપારૂપી દીક્ષા જેને પ્રાપ્ત છે તેને ત્યાંજ એ રસાત્મક સ્વરૂપ પધારે છે. અન્યને ત્યાં બિરાજતા ઠાકુરજી પુષ્ટિરસનો અનુભવ કરાવનારા હોતા નથી.

4 વનની ભાવના વ્રજમાં સર્વત્ર છે.

ઈન્દ્રની વૃષ્ટિનું પ્રયોજન

પ્રભુએ પ્રાગટ્ય લઈને છ વર્ષ સુધી જે લીલા કરી તે આપના ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય આ ધર્મની કરી. આ લીલામાં દાન માન પનઘટ હોરી આદિ આવી જાય છે. આ લીલા કરવાનો ઉદ્દેશ સ્વરૂપનિષ્ઠ ઉત્પન્ન કરવા માટેજ હતો હવે સાતમા વર્ષે કેવલ સ્વરૂપના અનર્વચનીય આનંદનું દાન કરવા માટે ઈન્દ્રની વૃષ્ટિના મિષથી ગિરિરાજ ધારણ કરી, પોતાની સન્મુખ શ્રીવ્રજરત્નાઓને રાખી પોતાના ધર્મી સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ કરાવ્યો, અને ધર્મી સ્વરૂપમાં જ નિષ્ઠકર્યો. ઈન્દ્રની વૃષ્ટિ એ કોઈ બીજો પદાર્થ નથી કેવલ ધર્મી સ્વરૂપાનંદ અનુભવમાં અવરોધ રૂપ ધર્મ સ્વરૂપથી કરેલી લીલા આનંદના ભાવો જે શ્રી વ્રજરત્નોમાં હતા, તે ઈન્દ્રની વૃષ્ટિના મિષથી દૂર કર્યા અને પોતાના ધર્મ સ્વરૂપના અનિર્વચનીય-સૌન્દર્ય લાવણ્ય સુધા આસ્વાદમાં સ્થિત કર્યા.

હવે જ્યારે કેવલ ધર્મી સ્વરૂપાનંદના અનુભવમાં ધર્મ સ્વરૂપથી કરેલી લીલાનો આનંદ અવરોધરૂપ થયો હોય તો ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક ભાવાનંદ આવરણ રૂપ હોય તેમાં શું કહેવું ?

અનોખું માન

ચોરાસી વ્રજ કોસનો પ્રથમ દરવાજો વિશ્રામઘાટ છે અહીં સ્વામીનીજીની નિકુંજ છે. એક

સમયે શ્રીસ્વામિનીજીએ શ્રીઠાકોરજીને વિનંતી કરી કે હું ઘણી વખત માન કરું છું. અને આપ મારા પર દયા કરી તે માન છોડાવો છો, પરંતુ આજે મારી ઈચ્છા એવી છે કે આપે માન કરો ને તે માન હું છોડાવું શ્રીઠાકોરજી બોલ્યા કે, પુરૂષો માન કરતા નથી છતાં કદાચિત કરે તો છોડાવવું કઠણ પડે છે. માટે તે વાત રહેવા દો તો સાડું શ્રીસ્વામિનીજીએ કહ્યું કે આપ માન કરો હું સહેજમાં છોડાવીશ. આથી આપણી લીલાઓમાં એક નવી અદભૂત વિચિત્ર લીલાનો વધારો થશે. શ્રી ઠાકોરજીએ કહ્યું ભલે આપની ઈચ્છા તમારા મનોરથ પુરણ કરવા માટે તો હું સદાએ તત્પર છું.

પછી તો શ્રીસ્વામિનીજીએ પોતાના વસ્ત્ર તથા શણગાર વિગેરે શ્રીઠાકોરજીને પહેરાવ્યા અને શ્રીઠાકોરજીના શણગાર પોતે ધારણ કર્યા. મતલબ કે શ્રીઠાકોરજી શ્રીસ્વામિનીજી રૂપ બન્યા અને શ્રીસ્વામિનીજી શ્રીઠાકોરજી રૂપ બની માન કરીને એકાંત સ્થલમાં બિરાજ્યા શ્રીસ્વામિનીજી શ્રીઠાકોરજી રૂપ બનીને માન છોડવવા લાગ્યા. પોતાની ચતુરાઈ બધી વાપરી પણ માન છોડાવી શક્યા નહિ તેથી નિરાશ થઈ ગયા. તેમણે પોતાની અંતરંગ સખી લલિતાજી ચંદ્રાવલીજી બોલાવી સર્વ વાત કરી તેમજ માન છોડાવવા માટે પ્રયત્ન કરવા કહ્યું, વળી કહ્યું કે મે બહુ પ્રયત્ન કર્યો, પગમાં પડી, દંતમા તૃણ લીધું પણ માન છોડાવી શકી નહી માટે તમો છોડાવો તો સાડું. શ્રીચંદ્રાવલીજીએ કહ્યું કે પ્યારીજી, શ્રી ઠાકોરજીએ આપના કહેવાથી માન કર્યું છે તેમાં અમારો શો ઉપાય ? શ્રીઠાકોરજીનું માન છોડાવવાની અમારી શક્તિ નથી માટે અમે લાચાર છીએ અમારો તો પરકીયા ભાવ છે. આપ સ્વક્રિયા છો. આપની વિનંતીથી કરેલું માન અમારાથી છોડાય નહિં શ્રીસ્વામિનીજીએ કહ્યું બેન તમારી વાત તો સાચી છે, પણ હવે હું તો નિરાશ થઈ છું. મારી બુદ્ધિ ચાલતી નથી. માટે મને કંઈક રસ્તો-ઉપાય બતાવો તો સાડું. શ્રીઠાકોરજી વિના હું રહી શકતી નથી મેં હાથે કરીને દુઃખ માગી લીધું છે. શ્રીલલિતાજીએ વિનંતી કરી કે કદાચ “શ્રીયમુનાજી” પધારે અને માન છોડાવે તો સાડું બીજાં કોઈનું ગજું નથી, માટે આપ ‘શ્રીયમુનાજી’ પાસે જઈને કહેશે તો ‘શ્રીયમુનાજી’ આપનું કહેવું માનશે ના, નહિ કહે માટે આપ તેમની પાસે જરૂર પધારશો. એવી મારિ વિનંતી છે.

શ્રીસ્વામિનીજી તદ્દન નિરાશ થઈ ગયાં હતા. સવારમાં કરેલું માન સાંજ પડી પણ છૂટ્યું નથી તેથી “શ્રીયમુનાજી” પાસે જવાને કબૂલ થયાં અને શ્રીયમુનાજીની નિકુંજમાં પધાર્યા. “શ્રીયમુનાજી”એ દુરથી શ્રીઠાકોરજીને આવતા જોયા, પણ ગૌર સ્વરૂપ જોઈ અચંબો થયો એકદમ ઉઠી સામા આવ્યા નજીક નજીક આવતાં “શ્રીયમુનાજી” સમજી ગયા કે શ્રીઠાકોરજીના રૂપમાં શ્રી સ્વામિનીજી પધારે છે આજે નિકુંજમાં કંઈ અદભૂત લીલા કરી લાગે છે. શ્રીસ્વામિનીજી પાસે આવતાં આપનું સન્માન કરી ‘શ્રીયમુનાજી’ પૂછવા લાગ્યા અરે ! ખ્યારીજી, આ શી લીલા છે ? મને કૃપા કરીને સમજાવશો ? શ્રીસ્વામિનીજીએ વિસ્તારપૂર્વક બધી હકીકત કહી સંભળાવી અને કહ્યું કે શ્રીઠાકોરજીનો દોષ બિલકુલ નથી મેં હાથે કરીનેજ આ દુઃખ માગી લીધું છે. સર્વ વ્રજ ભક્તોને મેં છોડાવવા માટે કહ્યું પરંતુ તેઓએ પણ પોતાની શક્તિ બહારનું કામ હોવાથી ના કહી છેવટે તમારી પાસે આવી છું તમો જરૂર શ્રીઠાકોરજીનું માન છોડાવશો એવી મને શ્રદ્ધા છે. કારણ આપનો ભાવ મારા ભાવને મલતો છે. એટલે કે સ્વકીયા ભાવ છે. આપણી બન્નેની કોટી સરખીજ છે હું શ્રીઠાકોરજીનું ડાબું અંગ છું. આપ જમણું અંગ છો. બંને સમાન છીએ માટે આપ આ કામ જરૂર કરશો મને નિરાશ કરશો નહિ. તેવી આશા છે.

“શ્રીયમુનાજી”બોલ્યા, ખ્યારી ! તમારા જેટલી શક્તિ ચતુરાઈ મારામાં નથી, પરંતુ મારાથી બનતો પ્રયત્ન કરીશ પણ માન છોડાવનાર પુરૂષ રૂપે હોવો જોઈએ અને માન કરનાર સ્ત્રી રૂપે હોવી જોઈએ. શ્રી સ્વામિનીજી “શ્રીયમુનાજી”ના માનનો ભાવ સમજી ગયાં અને પોતે જ શ્રીઠાકોરજીના શણગાર વસ્ત્ર પહેર્યા હતા તે સર્વે “શ્રીયમુનાજી”ને પોતાની શ્રી હસ્તે પહેરાવ્યા પછી ‘શ્રીયમુનાજી’ શ્રીસ્વામિનીજીને સાથે લઈ શ્રીઠાકોરજી પાસે આવ્યા. શ્રીસ્વામિનીજી બહાર ઉભા રહ્યા અને “શ્રીયમુનાજી” કમળનીમાળા શ્રી હસ્તમાં લઈ શ્રીઠાકોરજીનું માન છોડાવા અંદર પધાર્યા “શ્રીયમુનાજી”ને પધારતાં જોઈને શ્રીઠાકોરજી એકદમ ઉભા થઈ ગયા. હસતાં હસતાં “શ્રીયમુનાજી”ને ભેટી પડ્યા અને બોલ્યા કે મારે તો શ્રીસ્વામિનીજી સાથે માન હતું આપની સાથે નથી.

આવી રીતે શ્રીઠાકોરજીનું માન છુટવાથી ‘શ્રીયમુનાજી’ ને બહુજ આનંદ થયો આનંદની

લહેરમાં કમળની માળા હસ્તમાને હસ્તમાં રહી ગઇ. પહેરાવવી ભૂલી ગયાં. આનંદ ઘેલા થઇ ગયા ત્યાં ભાન શાનુ રહે ? બંને સ્વરૂપો બહાર પધાર્યા સર્વે વ્રજભક્તોને બહુજ આનંદ થયો. શ્રીસ્વામિનીજીના આનંદનો તો પારજ રહ્યો નહિ. ત્યારબાદ ‘શ્રીયમુનાજી’ પોતાનો પૂરુષનો પોશાક ઉતારવા લાગ્યા પરંતુ શ્રીસ્વામિનીજીએ તેમ કરતાં બે હાથ પકડી લઇ વિનંતી કરી કે પ્યારી ! આજે તમે મારું બહુજ મોટું કામ કર્યું છે મને મહા સંકટમાંથી છોડાવી છે. માટે આ શણગાર સદાને માટે આપ ધારણ કરો એવી મારી ઇચ્છા છે. શ્રીસ્વામિનીજીની પ્રેમભરી માગણીને વશ થઇ તે દિવસથી આજસુધી ‘શ્રીયમુનાજી’ પુરુષ રૂપમાં જ બિરાજે છે હાલ પણ ‘શ્રીયમુનાજી’ના સ્વરૂપો જઈ જોશો ત્યાં આ રીતે જ દર્શન આપે છે.

‘પુષ્ટિમાર્ગનો પ્રાકટ્ય દિવસ’

- પ.ભ.કુમનલાલ જે. મહેતા, અમરેલી

દમલા તેને કછુ સુન્યો આ વચનામૃતનો પ્રાદુર્ભાવ શ્રાવણ સુદની મધ્ય રાત્રિએ શ્રી મહાપ્રભુજીના મુખારવિંદ દ્વારા થયો.

રાજ સુન્યોતો સહી પરંતુ સમજ્યો નહિ. દામોદરદાસજીએ સાષ્ટાંગ દંડવતસહ વિનંતિ કરી.

“શ્રી ઠાકોરજીએ આજ્ઞા કરી કે તમે જે જીવને “બ્રહ્મસંબંધ” કરાવશો તેનો હું અંગીકાર કરીશ.” શ્રી મહાપ્રભુજીએ દામોદરદાસજીને કહ્યું.

આ મધુર વાર્તાલાપ ગોકુલમાં ગોવિંદઘાટ ઉપર થયો હતો શ્રી મહાપ્રભુજીને શ્રીઠાકોરજીએ આજ્ઞા કરી કે જીવને “બ્રહ્મસંબંધ” કરાવો. આ આજ્ઞા સાંભળતા આપને ચિંતા ઉદભવી કે માયામાં રચ્યા પચ્યા રહેલા. અને અનેક દોષોથી ભરપૂર જીવને “બ્રહ્મસંબંધ” શી રીતે કરાવું ? કારણ કે ઠાકોરજી તો ગુણ નિધાન છે તેમની સાથે જીવનો સંબંધ કેવી રીતે થાય ? આમ ચિંતાતુર અવસ્થામાં શ્રીવલ્લભને નિદ્રા આવી ગઇ તત્કાલ ઠાકોરજી ત્યાં પધાર્યા અને શ્રીમહાપ્રભુજીને જાગૃત કરીને આજ્ઞા કરી કે, “જે

જીવને આપ નામ સાંભળાવીને બ્રહ્મસંબંધ કરાવશો તેના સેવામાં પ્રતિબંધ કરનારા સઘળા દોષો દૂર થશે અને તેની સેવા હું અંગીકાર કરીશ”

શ્રી ઠાકોરજી સાથેનો આ વાર્તાલાપ શ્રાવણ શુક્લ એકાદશીની અર્ધરાત્રિએ થયેલો તે વખતે અર્ધજાગૃત અવસ્થામાં દામોદરદાસજી આ પ્રમાણેનો વાર્તાલાપ સાંભળી રહ્યા છે.

શ્રી મહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી કે “દમલા, તે કાંઈ સાંભળ્યું?” ત્યારે શ્રી દામોદરદાસજીએ ના કહી એમ કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું હતું કે આપશ્રીના મુખારવિદથી શ્રીઠાકોરજી સાથેના વાર્તાલાપનું આસ્વાદન કરવું હતું. વળી પોતે સમજ્યાનું કહે તો આપવડાઈ ગણાય વળી પોતાને “બ્રહ્મસંબંધ” નહિ થયેલ હોવાથી શ્રીઠાકોરજીની ગૂઢાર્થ ભરેલી વાણી સમજી પણ ન શકાય સ્વામિસેવકનો અત્યુત્તમ ભાવ રાખવા માટે શ્રીદામોદરદાસજીએ “વચન સાંભળેલાં પરંતુ સમજવામાં નથી આવ્યાં” એમ કહેલું છે. પછી શ્રીવલ્લભ પ્રભુએ કહ્યું. “જો દમલા શ્રી ઠાકોરજીને હમકો યે આજ્ઞા દીની, જો ભૂતલ કે દૈવી જીવન કો ઉદ્ધાર કરો” આ આજ્ઞા સાંભળીને મને ચિંતા ઉપજી હતી તેવામાં હું નિદ્રાવસ થઈ ગયો. ત્યારે શ્રીઠાકોરજીએ સ્વયં પ્રકટ થઈને આજ્ઞા કરી કે, “તુ મ ચિંતા ક્યોં કરતહો ? જીનકો તુ મ નામ દે કે બ્રહ્મસંબંધ કરાવેંગે તાકે સઘરે દોષ દૂર હોય ગે ઔર મેરી પ્રાપ્તિ હોયગી”

જ્યારે સ્વયં શ્રીઠાકોરજીએ આજ્ઞા આપી, ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ આપશ્રીને પવિત્રા ધર્યાં અને મિશ્રી આરોગાવી મહામંગલમયદિવ્ય પુષ્ટિ માર્ગનો પ્રાકટ્ય દિવસ તે શ્રાવણ સુદ 11 ની મધ્યરાત્રિ. શ્રાવણ શુક્લ દ્વાદશીના પ્રભાતે મહાનુભાવી શ્રીદામોદરદાસજીને ગદ્યમંત્રનું દાન કરવામાં આવ્યું. અને શ્રી દામોદરદાસજીએ શ્રીમહાપ્રભુજીને પવિત્રાં ધરાવીને મીશ્રી આરોગાવી. ત્યારથી દ્વાદશીના દિવસે શ્રીવલ્લભકુળને પવિત્રાં ધરવાની પ્રણાલિ શરૂ છે.

આશરાના પદનો ગૂઢભાવ

પ્રેષક : શ્રીરતિભાઈ શાહ, સોલા.

દઢ ઇન ચરનન કેરો ભરોસો ।

શ્રીવલ્લભ-નખચન્દ્ર છટા બિન

સબ જગમે જું અંધેરો ॥1॥

સાધન ઓર નહીં યા કલિમેં

જાસોં હોત નિવેરો ।

‘સૂ ર કહા કહે દિવિધ આંધરો

બિના મોલકો ચેરો ॥2॥

હવે આનો ભાવ :-

પ્રથમ પંક્તિના અક્ષરો 13 છે તેમાં ‘અષ્ટાક્ષર’ અને ‘પંચાક્ષર’ આ બે મંત્રોના જપથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે 13 અક્ષરની આ પ્રથમ પંક્તિના જપથી ફળ મળે છે.

આ પછીની બીજી પંક્તિના અક્ષર 21 છે. તે દેહમાં પ્રાણ 10 છે તથા કર્મેન્દ્રિયો 5 અને જ્ઞાનેન્દ્રિયો 5 અને મન 1 આમ સંખ્યા 21 ની થાય છે. આ પંક્તિનો જપ કરવાથી તે બધાંની શુદ્ધિ થાય છે.

તે પછીની ત્રીજી પંક્તિમાં નિઃસાધનતાનો સાક્ષાત્ ઉપદેશ છે. આ તૂ કનાઅક્ષર 18 છે. એનો ભાવ એવો છે કે, શ્રીભાગવતના શ્લોક 18 હજાર છે અને શ્રીભગવદગીતાના અધ્યાય 18 છે, એટલે સમાસતઃ જ્ઞાનક્રિયા સુલભ વિશિષ્ટ પ્રભુનું સ્વરૂપ શ્રીગીતાજીમાં નિરૂપિત છે, સર્વ વિસ્તારથી શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પ્રતિપાદિત છે. આ બન્ને પાઠનું ફળ આ ત્રીજી પંક્તિના 18 અક્ષરોમાં છે.

આ ચોથી સમાપ્તિની તૂ કમાં 19 અક્ષરો છે તેનો ભાવ :-

8 અક્ષર શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપ, 1 અક્ષર શ્રીગુસાંઈજી, 1 અક્ષર શ્રીગોપીનાથજીના લાલજી શ્રીપુરુષોત્તમજી, અને 7 અક્ષર શ્રી ગુસાંઈજીના 7 લાલજી.

અર્થાત આ તૂ કનું અનુસંધાન કરવાથી શ્રીરાસલીલામધ્યપાતી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર અને શ્રીમહાપ્રભુજીથી આરંભીને સપ્ત બાલકો પર્યંતના વંશમાં ચિત્તનું પ્રવણ થાય છે.

વળી આ પદનાં 4 ચરણ છે તેમાં 4 વેદની અને 4 યુગની ભાવના છે; એટલે કર્મ, જ્ઞાન આ બે વેદના કાંડ છે અને સંયોગ વિપ્રયોગાત્મક બે દલ (શ્રી ઠાકોરજી તથા શ્રી સ્વામિનીજી)નાં સ્વરૂપની ભાવના છે.

આ પદ અંતિમ સમયે સૂરદાસજીએ શ્રી ગુસાંઈજીની સાનિધ્યમાં શ્રીચરણકમલ ઉપર પોતાનો દક્ષિણ કર રાખી ગાયું છે.

બાકી આ પદનો શબ્દાર્થ તો ગૂઢ છતાં સ્પષ્ટ છે. અને છેલ્લા ચરણમાં સૂરદાસજીએ વૈષ્ણવના હૃદયમાં દીનતા જોઈએ તે બતાવવા સારૂ પોતાને બે પ્રકારે અંધ કહેલ છે. જો કે જગતના જીવો પ્રાયઃ હૃદયના ફૂટેલ (અંધ) છે, પણ હું તો ચક્ષુથી પણ અંધ છું. ખરું જોતાં સૂરદાસજી શ્રીઠાકોરજીનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરતા એવું ઘણાં પદોમાં તેમણે જ કહ્યું છે જેથી કોઈ રીતે હૃદયથી કે ચક્ષુથી અંધ નથી જ, કારણ કે એમણે હજારો પદોની રચના કરીને ભગવદીયોના અંતઃચક્ષુ ઉઘાડ્યા છે. આ પદમાં છેલ્લે પોતાને બિના મોલકો ચેરો અર્થાત ‘જેની કોઈપણ કીંમત નહિ એવો હું દાસ છું’ એમ બતાવેલ છે તેમાં પણ સૂરદાસજીની સરસ્વતી આપણને જુદો જ ભાવ બતાવે છે કે, વિનામૂલ એટલે અમૂલ્ય જેનું મૂલ્યન થઈ શકે તેવા સૂરદાસજીએ તેમ સમજાય છે.

માટે, ભગવદ્દાર્તા પૂર્ણ થયા પછી સૂરદાસજીનું આશરાનું આ પદ ગાઈ, તેની ભાવના હૃદયમાં ઉતારીને પ્રસાદ ગ્રહણ કરી ભગવન્મન્ડલીમાંથી જવું (પ્રાચીન પુસ્તકમાંથી ઉધ્ધૃત સુધારા વધારા સાથે)

ભગવદ્ ધર્મની દ્રઢતા માટે :-

વૈષ્ણવોએ લૌકિક, વૈદિક અને દેહ કાર્યો અનિત્ય સમજવાં પુષ્ટિમાર્ગીય ધર્મને સત્ય માનીને ધર્મના કાર્યમાં તત્પર રહેવું બાકી બીજો ધર્મ તથા લૌકિક કાર્યને તુચ્છ માનીને તેને દુઃખરૂપ જાણવાં. વળી તીર્થનું ફળ પણ તુચ્છ છે માટે કોઈ પણ તીર્થનું માહાત્મ્ય

સાંભળીને સેવા-સ્મરણમાંથી પોતાનું મન ચલાયમાન થવા દેવું નહિં. ગંગાજી સમાન તીર્થ જગતમાં કોઈ નથી. તો પણ મહાનુભાવ શ્રી પુરુષોત્તમ શેઠની પુત્રી રૂક્ષણીબાઈ એ કાશીમાં રહેતા હોવા છતાંયે મનમાં તે તીર્થ વિષેનો જરાય વિચાર કર્યો નહોતો.

વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર, શ્રીમદ્ ભાગવત, ગીતાજી વિગેરેમાં બતાવેલી બાબતો તો સત્ય જ છે, પરંતુ જગતમાં અનેક પ્રકારના અધિકારીઓ છે તેથી તે બધું યતેઓના માટે છે તેવું સમજવું બાકી પુષ્ટિમાર્ગીય જે ધર્મ અને પુષ્ટિ ધર્મની વાતો સમજીને મનમાં રાખવી. અનેક પ્રકારના કર્મોથી અનેક પ્રકારના ફળ પ્રાપ્ત થતાં હોય છે. પરંતુ વૈષ્ણવે તે તુચ્છ જાણવાં વળી ભગવદ્ અવતારની ચાર જ્યંતિ તથા અગિયાર સાચી જ છે તેવું માનવું અને તે અંગે મોટાઓ જેમ કહે તેમ ફરવું, પરંતુ ફલની આશા તો મનમાં જરાય રાખવી નહિં ભગવદ્ સેવા અને સ્મરણનેજ મુખ્ય સર્વોપરી જાણવાં. ભગવદીય વૈષ્ણવ પાસે જઈને ભગવદ્ વાર્તા દીનતાપૂર્વક સાંભળવી. વળી પોતાને કોઈ બાબતનું જ્ઞાન ન હોય તો પરિક્ષા અર્થે નહિં પરંતુ શુદ્ધ ભાવથી પ્રશ્ન કરીને પૂછવું ભગવદ્ ભાવની વાતો પ્રત્યે દઢ વિશ્વાસ રાખીને પોતાના મનમાં જ રાખવી ભગવદીયની કોઈપણ જાતની લૌકિક ચેષ્ટા અર્થાત્ દેહ સંબંધે દેખાતી ઉપર ઉપરની કૃતિથી મનમાં દોષ ન લાવવો આમ દરેક રીતે સાવધાની રાખીને જો વર્તવામાં આવે તોજ ભગવદ્ ધર્મ દ્રઢ થઈને હૃદયમાં રહે.

મહાપ્રસાદનો અસાધારણ પ્રતાપ

કેટલાંક વર્ષો ઉપરની વાત છે. વડોદરામાં શ્રી કલ્યાણરાયજીના મંદીરના અધીશ નિ. લી. પૂ. પા. ગો. શ્રી 108 શ્રી વલ્લભલાલજી મહારાજશ્રી નિજમંદીરની બેઠકમાં બિરાજેલા હતા. સામે ચરણારવિંદમાં કેટલાક સદગૃહસ્થો અને બીજા વૈષ્ણવો બેઠેલા હતા. તે વખતે ભાઈએ સમાચાર કહ્યા કે અમુક વૈષ્ણવ નાની ઉંમરે ગંભીર માંદગી ભોગવી પહોંચી ગયા ઘણી ઘણી દવાઓ કરી પણ સર્વ નિષ્ફળ ગયું તે ઉપરથી વાતચીત ચાલતાં આપશ્રી એક પ્રસંગ કહ્યો કે, અમે થોડા વખત પહેલાં મુંબઈ ગયા હતા. ત્યાં અમારી બેઠકમાં સદગૃહસ્થ વૈષ્ણવો દર્શનાર્થે આવ્યા. એક ભાઈએ સાથે આવેલાનો પરિચય આપતા કહ્યું એઓ અમુક ગામના વૈષ્ણવ છે. તેમના એકના એક

પુત્રને છેલ્લાં સ્ટેજનો ક્ષય થયો છે. ઘણી ઘણી દવાઓ કરી છતાં ન મટવાથી અહીં આવ્યાં છે. અહીં પણ કંઈ સુધારો થયો નહિં, જેથી તેઓ હવે ઘેર જાય છે. આટલું કહેતામાં પેલા ભાઈની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં અને કરૂણ સ્વરે બોલ્યા કે જે, જે ! મેં હજારો રૂપિયા ખર્ચ્યાં, પણ એનું દરદ મટ્યું નહિં. જેવી શ્રીનાથજીની ઇચ્છા.

ત્યારે આપશ્રીએ પ્રશ્ન કર્યો કે હવે શું ઉપાય કરશો ?

વૈષ્ણવે કહ્યું કે જે, જે ! એને માટે હવે દુનિયામાં કોઈ દવા જ નથી. અમે હવે જઈશું, ત્યાં એનું જે થવાનું હશે તે થશે. બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

આપશ્રીએ કહ્યું, તો એક છેલ્લો ઉપાય કરી લ્યો. તમારી ઇચ્છા હોય તો હું જે કહું આપું તે તેને જરા જરા આપ્યા કરો. વિશ્વાસ રાખજો, પ્રભુ સહુ સારું કરશે. એમ કહી આપે એમના જોતાં જ ખવાસ પાસે ઝારીજીનું જળ મંગાવી તેને એક શીશીમાં ભરી તે શ્રીજીનું ચરણામૃત પધરાવી અને શ્રીકલ્યાણરાયજીનો પ્રસાદ પધરાવી હલાવીને તે જરા આપ્યું અને કહ્યું કે દિવસમાં બે ત્રણ વખત આપ્યા કરજો. પેલા ભાઈ તો સાવ નિરાશ હતા, કરૂણ સ્વરે કહ્યું કે ઠીક, જે, જે, હજુ બે ત્રણ દિવસ રોકાઈ જઈશ. અને દરદીને આપ્યા કરીશ.

ત્રીજે દિવસે તેઓ કંઈક આશાવાદી થઈ આપશ્રી પાસે આવ્યા અને કહ્યું, જે, જે, છોકરો પહેલાં કરતાં કંઈક ચેતનમાં છે, એજ વસ્તુ ફરીથી આપવા કૃપા કરો. આપે ફરીથી એની એજ વસ્તુ પ્રસાદ વગેરે શીશીમાં મેળવીને આપ્યું. એમ કરતાં કરતાં તો તે છોકરો એક મહીને તો પથારીમાંથી ઊભો થવા લાગ્યો. છ મહીને તો એ છોકરો જાતે વડોદરા આવીને આપશ્રીના દર્શન કરી ગયો અને આજે તે મોટો વેપાર કરે છે. અસ્તુ.

આ છે પુષ્ટિમાર્ગીય ગુરૂચરણોનો પ્રતાપ અને શ્રીયમુનાજી તથા શ્રીજીના મહાપ્રસાદનું બળ !!

રાસમણ્ડલસ્થ ગોપીજનોનું સ્વરૂપ

“કામ” પણ વાસના રહિત અને આત્મગાતામિ હોય તો રસાત્મક પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરાવે

છે.

સામાન્ય લોકો અજ્ઞાનતાને કારણે “કામ” શબ્દથી વાસનામય ઇન્દ્રિય લોલુપતા સમજે છે. ભૌતિક દ્રષ્ટિએ એજ રૂઢ અર્થ છે. ભગવત્સ્વરૂપાત્મક કામનું સ્વરૂપ ન સમજવાથી ચાલુ પ્રકરણમાં પણ તેવા લોકોને લૌકિક વાસનાજ જણાય એ સ્વાભાવિક છે આ પ્રસંગે આગળ પાછળના સંદર્ભ જોવાની અને વિચારવાની ખૂબ જ જરૂર છે. આપણી પ્રાપંચિક દ્રષ્ટિનો ત્યાગ કરી આધ્યાત્મિક અને આધિદૈવિક દ્રષ્ટિથી વિચાર કરવાથી જ સત્ય સ્વરૂપ સમજાય છે. ચાલુ પ્રસંગમાં આ ઘણી દ્રષ્ટિમાં બે પાત્રો જણાય છે. એક ભગવાન અને બીજું રાસસ્થ ગોપીજનો રસૌ વૈશં એ શ્રુતિ પ્રમાણે ભગવાન સ્વરૂપ છે. શાસ્ત્રકારોએ નિત્ય આપના સ્વરૂપને આનંદાત્મક કહ્યું છે. પ્રભુ નિત્ય છે એટલે આપનું રસાત્મક પણ નિત્ય છે. આપ જે રસનો અનુભવ કરે છે. તે રસ પણ નિત્ય હોવો જોઈએ. અને તેજ રસ આપનું રસાત્મક કામસ્વરૂપ છે લૌકિક કામમાં રસની હાનિ થાય છે તે નિત્ય ટકી શકતો નથી તેથી તે રસ નથી. પણ રસાભાસ છે આ ગૂઢ રસાત્મક કામનું જ્ઞાન આપવાને માટે વાત્સ્યાયન મુનિએ કામશાસ્ત્ર રચ્યું અને ભરત મુનિએ નાટ્યશાસ્ત્ર રચ્યું આ બન્નેની ફલ શ્રુતિમાં નિષ્કામતા અને પ્રભુ પ્રાપ્તિ છે તાત્પર્ય કામ વાસના રહિત અને આત્માગામિ હોય તો રસાત્મક પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.

ગોપીજનોનો સ્નેહ શુદ્ધ હતો પણ કામોપાધિક ન હતો

યે યથામાં પ્રપદ્યતે ભજામ્યહમ ગીતા 4-11 “જે મને જેવી રીતે ભજે છે તેને હું તેવી જ રીતે ભજું છું” એ વચન પ્રમાણે લીલામધ્યસ્થ રસાત્મક સ્વરૂપ સાથે સર્વેન્દ્રિય સહિત રસ ભોગ કરવાની ગોપીજનોની ઇચ્છા હોવાથી, ભગવાન તેમને પોતાના સ્વરૂપનું દાન કરે છે. અન્તર્ગુહગતા ગોપીજનોને જાર બુદ્ધિ હતી તેથી ભગવાન તેમને સંદેહે પ્રાપ્ત થયા નથી એ પરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે આ રાસમણલ થી ગોપીજનોનો સ્નેહ શુદ્ધ હતો પણ કામોપાધિક ન હતો. કામોપાધિક હોત તો અન્તર્ગુહગતાની માફક ભગવાન તેમનો એ જ દેહે અંગીકાર ન કરતા સંત્યજ્ય પાદમુલમ સર્વ વિષયોના ત્યાગ કરીને આપના ચરણારવિન્દના મૂલને પ્રાપ્ત થયાં છીએ એ ગોપીજનોના વચનો

તેમના હૃદયના ભાવોને સ્પષ્ટ કરે છે. ચરણારવિન્દમાં ભક્તિ રહેલી છે તે ભક્તિના મૂલ સુધી આપ ગયા છે, અને તે કેવી રીતે તો સર્વ લૌકિક વિષયો ત્યાગ કરીને ભા. 10,26,35 ના પ્રકાશમાં જણાવ્યું છે કે “વિરહાગ્નિએ વાસના દેહને બાળી નાખ્યો છે એટલે અમારે બીજો દેહ થવાનો નથી તેથી આ દેહ નાશ પામશે.... જ્યાં અંતર્યામિ જશે ત્યાં જ અમે પણ જઇશું વળી ભા. 10-28-7 માં કૃત્તિ હચ્ચયમ્ એ વચનોથી પોતાના હૃદયમાં કામ હોય તો તેનો નાશ કરવાની ભગવાનને વિનંતી કરે છે. ભા. 10-26-38 ના ટિપ્પણીજીમાં શ્રી ગુસાંઇજી ન ત દુપાધિકૃત ઇતિભાવઃ અમે આપની પાસે જે દાસ્યનું વરણ કરીએ છીએ તે કામની ઉપાધીવાળું નથી પરંતુ તેનાથી વિપરીત નિરૂપધિ શુદ્ધ છે” એમ ગોપીજનોનો મનોભાવ વ્યક્ત કરે છે. પ્રભુ પણ આજ્ઞા કરે છે કે જેણે મારે માટે લોક વેદ અને સ્વ(આત્મા) નો ત્યાગ કર્યો છે એટલે મારા સિવાય જેને આત્મા પણ પ્રિય નથી તેવા તમોને મેં છોડ્યાં નથી. આવી વિશેષ શુદ્ધ સ્નેહ શું હોઇ શકે ? (ભા 10 32 21)

ભગવાન કે ભક્તો બન્નેમાં કામ નથી કામ હોત તો સંસાર ઉત્પન્ન થાત

જો એમ માનીએ કે ગોપીજનોનો કામ લૌકિક હતો ભગવાનના અલૌકિક કામથી ગોપીજનોનો લૌકિક કામ પૂર્ણ થાય નહિ કારણ કે બન્નેના કામ સજાતીય નથી વિજાતીયથી વિજાતીયની કામ પૂર્તિ થઇ શકે જ નહિ માટે જ ગોપીજનો કામ રહિત હતાં એમ.(તાસ્તથા) વચનથી ગુસાંઇજીજણાવે છે. (ટિ. 10-26-42)

જો ભગવાનનો કામ લૌકિક હોત અને તેનાથી ગોપીજનોના કામની પૂર્ણતા થઇ હોત તો સંસાર, પુત્રાદિ, ઉત્પન્ન થાય પણ તેમ નથી જેમ ભગવાનને દ્વારકાલીલામાં પટરાણીઓનો કામ અમોઘ વીર્યથી પૂર્ણ કરી પુત્રાદિરૂપ સંસાર ઉત્પન્ન કરી પ્રધ્યુમન રૂપે પ્રગટ થયા એમ અહિં મૂલરૂપ કામથી ગોપીજનોનો કામ પૂર્ણ કર્યો હોત તો અત્રે પણ સંસાર સ્પષ્ટ રીતે ઉત્પન્ન થાત પણ તેમ નથી થયું તેથી ગોપીજનોનો કામ કામથી પૂર્ણ કર્યો નથી. સુ. પ્ર. 10-26-42 જેમ શેકેલ દાણા ફરીથી બીજના કામમાં આવતા નથી તેમ ભગવાનમાં આવેશવાળા ભક્તોનો કામ કામરૂપ રહેતો નથી વિરહનું સ્વરૂપ

એવું છે બળી ગયેલાં વસ્ત્રમાં વસ્ત્રપણું આકાર માત્રથી જ જણાય છે તેમ અત્રે ક્રિયાના સરખામણાથી બન્ને બાજુ કામ જેવું જણાય છે પણ ખરું જોતાં ભગવાન કે ભક્તોમાં કામ નથી. (પ્ર.10-26-42).

ગોપીજનોમાં જણાતો કામ નથી પણ સર્વાત્મ ભાવરૂપ કામ ભાવ છે.

ગોપીજનોના પ્રસંગમાં જણાતો કામ તે વિષયીજનોમાં રહેલા કામ જેવો નથી પણ કામભાવ છે, અને એતાસાં કામભાવોડપિ સર્વાત્મભાવાત્મક એવ ટિ. 10-29-2 માં જણાવ્યા પ્રમાણે આ ગોપીજનોનો કામભાવ પણ સર્વાત્મભાવ રૂપ જ છે. જેને સર્વાત્મભાવ પ્રાપ્ત થયેલો હોય છે તેને તો તત્વો અને અન્ય સર્વ જ પ્રભુની લીલામય દેખાય છે. સુ.10-1-41.

સર્વાત્મભાવની ભક્તિ એ તો ભક્તિની પણ પરાકાષ્ટા છે.

સર્વાત્મભાવ એટલે સર્વ આત્મા યત્રઅસ્મિત્ યોગે સર્વોપિ પ્રપંચ આત્મત્વેન ભાસતે જે યોગમાં સર્વ આત્મા છે ત્યાં બધો પ્રપન્ચ (સંસાર) આત્મપણાથી જણાય છે સુ લે 10-2-30

આત્માનો અર્થ ભગવાન એટલે સર્વત્ર ભગવાનની લીલા સિવાય કંઈ ન દેખાય તે સર્વાત્મભાવ સર્વાત્મભાવથી ભજન કરવું એજ સાધકનું સાધકપણું છે સર્વ ઠેકાણે આત્મા-ભગવાનની હયાતિ જણાય તેથી કરીને આત્મા ભગવાનનો અવિયોગ રહે એવો વિયોગનો અનુભવ જણાય. ગોપીજનોને આવો અનુભવ થયો છે અને તેવા ભાવના પ્રાયુર્યથીજ તેઓ ભગવાનની પૂતનાલીલા, શકટલીલા વિગેરે બાલલીલાઓનું અનુકરણ કરે છે આ સમયે દેહાનુસંધાન હોતું નથી આ પ્રમાણે આત્માની સર્વત્ર વિદ્યમાનતા એતો ભક્તિની પણ પરાકાષ્ટા છે. આ દશામાં ભગવાનના ઐશ્વર્યાદિ ધર્મો ભક્તોમાં આવે છે. સર્વાત્મભાવ સાધન નથી પણ પ્રદાનવત્ એ સૂત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દાન છે જુઓ ભૂ માધિકરણસૂત્ર 43

રસાત્મક પ્રભુએ પોતાના આનંદનો અનુભવ કરવા માટે જ ગોપીજનોને પ્રગટ કર્યા છે.

ગોપીજનો કામ વાસનાથી ભગવાનને શરણે ગયા નથી તેથી જ તેમનો ભગવદ્ વિષયક કામ નિત્ય હતો અને અપરિચ્છિન(અખંડ) હતો નિત્ય અને અપરિચ્છિનપણું એ ભગવાનના ધર્મો છે જીવ પણ નિત્ય છે પણ પ્રાપ્ત્યિક દ્રષ્ટિ પ્રબલ હોવાથી એ ધર્મોનું તેને ભાન થતું નથી. ગોપીજનોમાં પ્રાપ્ત્યિક દ્રષ્ટિ નહોતી તેથીજ ભગવાન તેમનામાં પોતાના અલૌકિક ધર્મો સ્થાપે છે રસાત્મક પ્રભુએ પોતાના આનંદનો અનુભવ કરવા માટે જ ગોપીજનોને પ્રગટ કર્યા છે અને તેમના દ્વારાજ ભગવાનને પોતાના આનંદ સ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે.

ગોપીજનો ભગવાનની શક્તિ જેવા છે

જેમ ક્રિયાશક્તિ અને જ્ઞાનશક્તિ પ્રગટ કરવાથી પ્રાકૃત મનુષ્ય લોકોની દ્રષ્ટિમાં અધિક શોભે છે. તેમ ભગવાન સ્વયં શોભાયમાનજ છે પણ જ્યારે ગોપીકાઓ રૂપી ભગવાનની શક્તિઓ પ્રગટ હોય છે ત્યારે બધાની દ્રષ્ટિએ ભાવિક ભક્તોના અંતઃકરણમાં અધિક શોભે છે હીરો સ્વયં તેજસ્વી હોય છે જ પરંતુ તેની આજુ બાજુ જ્યારે મણિઓ ગુંથેલા હોય છે ત્યારે વધારે તેજસ્વી જણાય છે તે જ પ્રમાણે જે ગોપીજનોથી ભગવાનની શોભામાં વધારો થાય છે તે ગોપીજનોનું સ્વરૂપ અતિ અલૌકિક જ હોય તે સ્વાભાવિક છે તેથી જ ભા. 10-29-10 માં શુકદેવજી કહે છે હે તાત ! શોકરહિત થયેલાં તે ગોપીજનોની સાથે વિંટળાયેલાં અચ્યુત ભગવાન જેમ પ્રાકૃત પુરુષ શક્તિઓથી શોભે તેમ અધિક શોભ્યા એ વચનથી ગોપીજનોને ભગવાનની શક્તિઓની ઉપમા આપે છે.

ઉપવાસાદિ વ્રતો અને ષોડશ સંસ્કાર

જે જે લોકો શાસ્ત્રોક્ત વ્રતાદિ કર્મ કરે છે તેમનામાં ઇન્દ્રિય નિગ્રહ દ્વારા આત્મ સંયમ આવે છે. શરૂઆતમાં ઇન્દ્રિયદમનની ટેવ નહિ હોવાથી ઉપવાસાદિ વ્રતો કરવા આકરાં લાગે છે. ફલની ઇચ્છાથી કરનારને ફલની આશાને લીધે તે આકરાં નથી લાગતાં પણ

કેવળ નિષ્કામપણાથી શાસ્ત્ર અથવા પરંપરાથી પ્રેરાઈને કર્મ કરનારને એમ લાગે છે કે આવાં વ્રતો વગેરે કરવાથી શું ફાયદો ? જે લોકો કંઈ નથી કરતાં તેમનામાં શું ઓછું છે ? પરંતુ આવા વિચારો મનની દુર્બળતામાથી જન્મે છે આ વૃતાદિમાંથીએક મહાન ફલ પ્રાપ્તિ થાય છે તેને ભાવ કહે છે. એકાદશી જ્યંતિ વગેરે વ્રતો ભાવ ઉત્પન્ન કરનાર છે આવી રીતે ઉત્પન્ન થયેલો ભાવ તેને સંસ્કાર કહે છે જે લોકો સ્વચ્છંદતા પૂર્વક વર્તે છે અને શાસ્ત્રની અવગણના કરે છે તેમનામાં આ ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી તેજ ઓછું છે ભાવ વિના પ્રેમ નથી માનવના જીવનમાં ભાવજ પ્રાધાન્ય છે કેમ કે તે આંતર જીવનને સ્પર્શ કરે છે એટલાં જ માટે આપણા વેદ ધર્મમાં શાસ્ત્રકારોએ સોળ સંસ્કારનું વિધાન કરેલું છે. જ્યારથી આપણે સંસ્કાર ધર્મ કરવા તરફ બેદરકાર રહ્યા છીએ ત્યારથી આધ્યાત્મિક જીવનની અધોગતિ થવા પામી છે. સંસ્કારથી દોષ ઉત્પન્ન થાય જ નહિ એમ શ્રી ગુસાંઈજી આજ્ઞા કરે છે. (ટિ. 10-19-1)

કુમારિકાઓને સંસ્કારથી મુખ્યરસના અનુભવની યોગ્યતા થઈ.

ભગવાન જેને ઉંચે લઈ જવાની ઇચ્છા કરે છે તેની પાસે સારા કર્મ કરાવે છે જેને નીચે લઈ જવાની ઇચ્છા કરે છે તેની પાસે હીન કર્મ કરાવે છે એવી શ્રુતિ છે તે શ્રુતિ અનુસાર રૂપિ રૂપા કુમારિકાઓને મુખ્ય ફલદાન કરવાની ઇચ્છાથી પોતાનાજ સ્વરૂપભુત કાત્યાયની દેવીનું વ્રત કરાવે છે. આ વ્રતના સંસ્કાર રૂપ મુખ્ય રસના અનુભવની યોગ્યતા તેમનામાં થઈ કુમારિકા ગોપીજનોને ઋષિગણું હોવાથી ગોપનો સંબંધ નથી ભગવાન સર્વ સમર્થ છે. તો પણ રસૌવેસઃ એ શ્રુતિ મુજબ આપનું સ્વરૂપ ભાવાત્મક છે અને એ ભાવાત્મક સ્વરૂપનું દાન કરવાની ઇચ્છાથી જ વ્રતાદિ કરાવે છે અન્ય પૂર્વાસ્તવન્યવૈવકૃત સંસ્કારા ઇતિ પરણેલ એ નો (શ્રુતિરૂપનો) બીજો જ રીતે સંસ્કાર થયેલો છે. આનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં શ્રી ગુસાંઈજી આજ્ઞા કરે છે કે “સ્ત્રીઓનો મુખ્ય સંસ્કાર લગ્ન જ છે કારણ કે તે સંસ્કાર મન્ત્ર સહિત છે અને એ સંસ્કાર દ્વારા અગ્નિહોમ વિગેરેમાં અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. ગોપીજનોને આ ફલનું પ્રયોજન નથી ગોપીજનો માટે જે ફળ (સ્વરૂપાનંદનું ધન) કહેવાની ઇચ્છા છે તેને સિદ્ધ કરનાર કોઈક ધર્મ અહીં

સંસ્કાર શબ્દથી કહેવો જોઈએ તે ધર્મ વિવાહ છે તે વિવાહ રૂપી સંસ્કાર તૃતીય પુરુષાર્થ એટલે કામના રસનો અનુભવ કરવામાં હેતુરૂપ છે કામ રસની મર્યાદા એવી છે કે તે રસ પતિ પત્નિમાં ઉત્પન્ન થઈ શકતો નથી તેથી અન્યથૈવ કૃત સંસ્કાર એટલે બીજાની સાથે તેમનો લગ્ન સંસ્કાર થયો છે એમ કહ્યું, ભગવદીયોનું બીજાની સાથે લગ્ન ઉચિત નહિ હોવાથી આચાર્ય શ્રીએ “લગ્ન શબ્દ ન વાપરતા અન્યથા શબ્દ વાપર્યો છે કારણ કે તે પતિઓની સાથે તેમનો સંબંધ થયો નથી અને તે લગ્ન ભગવદ્રસ પોષક છે તેથી જ તેને લગ્ન ન કહેતા સંસ્કાર કહ્યો છે. (સુ. 10-19-1) આ ગોપીજનો પ્રૌઢ છે ભાવના અંકુરો તેમનામાં ઉત્પન્ન થયા છે પ્રિય ભગવાનમાં દરરોજ વધતો જતો પ્રેમ તથા અત્યંત ભાવથી ભીનાં થયેલાં ચક્ષુ રસાત્મક પ્રભુના સમાગમની અપેક્ષા સિવાય બીજી કંઈ સ્ફુર્તિ ન હોવી આ બધા સંસ્કાર જ છે એ જણાવવા માટે જ અન્યથૈવ કૃત સંસ્કાર શ્રુતિરૂપાના સંસ્કાર બીજી રીતે જ થયેલા છે એમ આચાર્ય શ્રી આજ્ઞા કરે છે.

ગોપોને પોતાની પત્નીઓમા સર્વદા ભોગાદિનું અભિમાન માત્ર છે કારણ કે ગોપીજનો તો એક ભગવદ ભોગ્ય જ છે.

શ્રુતિરૂપા ગોપીજનો જેઓના પતિઓ છે એમ જણાવ્યું છે તે ખરું જોતાં પતિઓ નથી પરંતુ શ્રુતિમંત્રરૂપ આ ગોપીજનોના તે મંત્રાભિમાની દેવો છે. પતિ તો ભગવાન જ છે જેમ રાસોત્સવ સમયે ગોપીનાં તત્પતીના મંત્રભાતાઃ સ્વાયર્શ્વસ્વાન્ સ્થાન્ સ્થાન્ દારાન્ વ્રજોક્સઃ ગોપીઓ અને તેના પતીઓ તેમજ સર્વ દેહધારી જીવન હૃદયમાં ફરતા ભગવાન બહાર પ્રકટ થઈ કીડા કરે છે ત્યારે નટની પેઠે પુરુષ શરીર સ્વીકારે છે ખરું જોતા એ મનુષ્ય નથી અને દોષ તો મનુષ્યને લાગે. શાસ્ત્રની આજ્ઞા મનુષ્ય પરત્વે છે તેથી ગુણદોષ ભગવાનમાં નથી ભક્ત પર અનુગ્રહ કરવા માનુષ દેહ ધારણ કરે છે, અને તે દ્વારા મનુષ્ય ભગવત્પારાયણ થઈ શકે એવી કીડા કરે છે. વ્રજવાસીઓ ભગવાનની માયા વડે, પોતાની સ્ત્રીઓ પોતાની પાસે છે એમ માનીને કૃષ્ણમાં દોષારોપણ કરી શક્યા નહીં (ભા. 10-33-36 થી 38) એ વચનથી જેમ સ્વપાર્શ્વસ્થા ગોપીઓ પોતાના પાસે છે એવું ગોપોને અભિમાન માત્ર હતું ખરું જોતા ગોપીજનો

તેમની પાસે નહોતા તેમ ગોપોને પોતાની પત્નીઓમાં સર્વદા ભોગાદિનું અભિમાન માત્રત્વ છે કારણ કે ગોપીજનો તો ફક્ત ભગવદ ભોગ્ય જ છે આ પ્રમાણે સિધ્ધ કરેલું હોવાથી શ્રુતિરૂપાને પણ ગોપનો સંબંધનથી. પરકીયતાના રસપોષણ માટે જ ગોપોનો પતિપણાથી સ્વીકાર કર્યો છે. સુ. 10-26-33 ના વ્યાખ્યાનમાં ના નાસ્મામિ અંગીકારઃ અમે પતિસેવા કરી નથી, તેમજ પતિને માટે અમે ઘરમાં રહ્યાં નથી પરંતુ આપની આજ્ઞાએજ અમે રહ્યાં છીએ અને વચમાં મર્યાદાને અનુસરવાને માટે જ અમોએ ગોપોનો સ્વીકાર કર્યો છે. એમ ગોપીજનો જણાવે છે.

પુત્રાદિ ગોપ દ્વારા નથી, અલૌકિક પ્રકારે છે.

ગોપાનાં તત્વદભિમાની દેવતા સ્વાદિતિ સુ. 10-6-12 એતપાં નતુ વસ્તુતઃ સંબંધ અત એવ “કવેમઃ સ્ત્રિયઃ” ઈત્યમ દ્વિતીય વ્યાખ્યાને પુત્રીત્વ ત્યાદિકં તુ સર્વ ભવન સમર્થાધિ લૌકિક પ્રકારાદ્ ભગવદ્ એવેતિ । ગોપોને તો તેમના મંત્રભિમાની દેવપણું જ છે સંબંધનથી. તેથી જ કવેમા રિત્રયઃ ભા. 10-44-6 એ શ્લોકના બીજા વ્યાખ્યાનમાં પુત્રોત્પતિ ભગવાનથી જ અલૌકિક પ્રકારે સમજવી એમ જણાવ્યું છે

કામસુખ પુરુષોત્તમ સ્વરૂપાત્મક છે તેનો ભોગ કૃષ્ણજ કરે છે બીજો કોઈ નહિ

જે કામસુખનો ભગવાન અનુભવ કરે છે તે જીવોનું આધિદૈવિક સ્વરૂપ છે, ક્ષર અને અક્ષરથી ઉત્તમ અર્થાત પુરુષોત્તમ સ્વરૂપાત્મક છે તેથી જ આચાર્ય શ્રી સુ. 10-30 ની કારિકામાં આજ્ઞા કરે છે. કામાખ્યં સુખં ઉત્કૃષ્ટં કૃષ્ણો ભુક્તે ન ચાપરઃ કામ નામનું ઉત્તમ અને ઉત્કૃષ્ટ સુખ કૃષ્ણ ભોગવે છે બીજો કોઈ નહિ.

રમણાર્થે ભગવાનેજ કામોપાધિપણું પ્રકટ કર્યું છે.

ભગવાન ગોપીજનોને પૂર્ણરસનું દાન કરવાની ઇચ્છાવાળા છે અને તે દાન રસ શાસ્ત્રને અનુસરીને જ કરે છે, જેથી ગોપીજનોનો સદાય નિરૂપધિસ્નેહકામોપાધિવિનાનો સ્નેહ હોત તો ખંડીતા વગેરે ભાવો ન થાત. અને શ્રી ઠાકોરજી તથા ગોપીજનો બન્નેનો પૂર્ણ

રસની પ્રાપ્તિ ન થાત તેની નિરૂપધિત્વના અંશને આચ્છાદન કરીને કામોપાધિપણું પ્રકટ કર્યું આમ કરવાથી ભક્તિમાર્ગમાં હીનતા થાય તે અહીં થતી નથી. કારણ કે રમણની શરૂઆત નિરૂપાધીપણાથી જ શરૂ ભાવથી જ થયેલી છે અને ભગવાને નિજ આનંદનું દાન કરવાને માટે પોતે જ આ ભાવ પ્રકટ કર્યો છે. જુવો ટિ. 10-24-43

શ્રી ગુસાંઈજીનું પ્રાકટ્ય

એક દિવસ શ્રી મહાલક્ષ્મીજીએ શ્રી મહાપ્રભુજીને વિનંતી કરી: “પ્રભો, હમણાં થોડા દિવસથી હું સેવા કરું છું ત્યારે પ્રભુ મારી સામે જોઈ મંદ સ્મિત કરે છે, અને પછી શરમાઈ નીચી દ્રષ્ટિ કરે છે. આમ કેમ કરતા હશે ?”

“દેવી, આપણા પર નજીકના ભવિષ્યમાં ભગવદ કૃપા થશે તેનું આ શુભ ચિન્હ છે.” આ જાણી શ્રી મહાલક્ષ્મીજી ખૂબ પ્રસન્ન થયાં.

કાશીથી થોડે દૂર ચરણાટ (ચુનાર) નામનું ખૂબ જ રમણીય સ્થાન છે. ત્યાં ચરણાદિ નામનો પર્વત આવેલો છે. પુરાણોના જણાવ્યા મુજબ આ સ્થાન ભગવાનની ક્રીડાભૂમિ હતું. તે આધિદેવિક વૃંદાવન પણ કહેવાય છે. શ્રી મહાપ્રભુજીએ ત્યાં નિવાસ કર્યો.

ત્યારે વિ.સં. 1572ની સાલ હતી માગશર મહિનો હતો. આ સમયે શ્રીમહાપ્રભુજીને દરરોજ દેવતાઓની સ્તુતિનો મધુર અવાજ સંભળાતો. માગશર વદ નવમીનો શુભ દિન આવ્યો. શુક્રવાર હતો. હસ્ત નક્ષત્ર અને શોભન યોગ હતો આ સમયે શ્રીગુસાંઈજીનું પ્રાકટ્ય થયું. આ અલૌકિક બાળકનાં દર્શનો સૌ દોડી આવ્યા. શ્રી મહાપ્રભુજીએ ખૂબ આનંદ અને ઉત્સાહ પૂર્વક નંદ મહોત્સવ કર્યો.

“નંદ ઘેર આનંદ ભર્યો, જય કનૈયા લાલકી” ના ઉત્સાહ ભર્યા અવાજથી ચરણાટ ધામ ગાજતું હતું, ત્યારે એક બ્રાહ્મણ શ્રીમહાપ્રભુજી પાસે આવ્યો. તેમણે વંદન કરી, વિનંતી કરી:

‘મહારાજ, મારું નામ બટુક છે. શ્રીરામાનુજ સંપ્રદાયનો સેવક છું. ગંગાજીના કિનારે

એકાંતવાસ કરી, બાર વર્ષ સુધી મે સતત ‘વિષ્ણુસહસ્ર’ નામના જપ કર્યા મને ગંગાજીમાંથી પ્રભુની આજ્ઞા સંભળાઇ. “તું ચરણાટ જા, ત્યાં હું પ્રકટ થયો છું” તેથી હું આવ્યો છું. મારી પાસે શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીનું સ્વરૂપ છે તે આપ પધરાવો. આ સાંભળી શ્રી મહાપ્રભુજી ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા. તેમણે શ્રી દામોદરદાસ હરસાનીજીને આજ્ઞા કરી :

‘દમલા, શ્રી ઠાકોરજી આજે સેવક બની પુત્ર રૂપે પધાર્યા અને સેવ્ય બની શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી સ્વરૂપે પધાર્યા છે. માટે આ પુત્રનું નામ શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી રાખીએ.’

સર્વોત્તમ સત્સંગસુખનીપ્રાપ્તિ

(લે : વ્રજરત્નદાસ ચ. પરીખ)

પરંતુ વિપ્રયોગ વિના સંયોગરસને સાચી રીતે કેમ માણી શકાય ? એક વાર શ્રીજીએ એમને દેશાંતર વિરહનો અનુભવ આપવાની ઇચ્છા કરી. ફાગણ સુદ સાતમને દિવસે શ્રીજી મથુરા પધાર્યા. ત્યાં શ્રીગુસાંઈજીને ઘેર બીરાજ્યા. આપશ્રી તો પરદેશ પધારેલા હતા, પણ શ્રી ગિરધરજી આદિ બાલકો અને વહુજી બેટીજી ત્યાં હતા. સૌએ શ્રીજીની ખૂબ આગતા સ્વાગતા કરી. કેટલાક દિવસ પર્યંત ત્યાં બિરાજ્યા એમને શ્રીજીને અને શ્રીજીએ એનો સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો. અંગીકાર તો એટલે સુધી કે એક નાના બેટીજીને પોતાની વીંટી બહુજ ગમતી હતી, તે તેમણે છુપાવી રાખી. શ્રીજીએ શ્રીગિરધરજીને કહીને તે માગી લીધી. આથી સૌ અત્યંત પ્રસન્ન થયાં. આ રીતે શ્રી વલ્લભવંશ પ્રત્યે શ્રીજીની આત્મીયતા ત્યાં જણાઇ આવી.

હવે અહીં શું બન્યું કે ચતુર્ભુજદાસફાગણ સુદ સાતમે સાંજે જમનાવતાથી શ્રી ગિરિરાજ પર દર્શને આવ્યા. જોયું તો બધું સુનકાર ! શું બન્યું છે તે બીજાઓને પૂછીને જાણ્યું ત્યારે તેમના વિરહનો પાર ન રહ્યો. શ્રીજી પાછા ક્યારે પધારશે તેની પ્રતીક્ષા કરતા નિત્ય વિરહ અને વિપ્રયોગનાં પદો ગાયા કરતા : જેવાં કે –

બાત હિલગકી કાસોં કહિયો.

સુનરી સખી, વ્યવસ્થા યા તનકી,

સમઝ સમઝ મન યુ પ કર રહિયો,
મર્મી બિના મર્મ કો જાને,
યહ ઉપહાસ જાન જગ સહિયે.
ચતુર્ભુજપ્રભુ ગિરિધરન મિલે જબ,
તબહી સબ સુખ લહિયે.

[ચતુર્ભુજદાસગોપી-ભાવથી ગાઇ રહ્યા છે-હે સખિ, તું સાંભળ, મનની લગનીની વાત કોને કહેવી ? મનમાં સમજીને બેસી રહેવાનું. લોકો હાંસી કરે છે; પણ હું મનમાં સમજું છું કે સ્નેહના મર્મની વાત લોકો ક્યાંથી સમજે. આમ વિચારીને એ હાંસી પણ હું સહી લઉં છું. મારા ગોવરધનધર મને મળશે ત્યારે જ આ વિરહપીડા ટળશે અને સર્વ સુખ પામીશ.]

હવે બીજું પદ ગાયું :-

મોહન મોહિની પઢિ મેલી,
મુક દેખત તન-દશા ભુલાની, કો ધર જાય સહેલી,
કાકે તાત ભ્રાત અરૂ માત, કો પતિ નેહ નવેલી;
કાકે લોકલાજ ઔર કુલ-ડર, તો બન ફિરત અકેલી,
યાહી તેં કહત મૂલમંત્રતોસોં, એક સંગમિલ ખેલી,
ચતુર્ભુજપ્રભુ ગિરિધર રસ અટકી, શ્રુતિ મરજાદા પેલી

(ભાવાર્થ) મનમોહને મંત્ર ભણીને મારા પર એવી ભુરકી નાખી છે કે એનું મુખ જોતાં જ હું સુખબુધ્ધસાન ભાન ભૂલી ગઇ છું હે સખિ ! હવે ઘરે કોણ જાય ? કોનો પિતા કોની માતા, ને કોનો ભાઈ ? હું નવવધુ છું, છતાં લૌકિક પતિ-સ્નેહ પણ વિસરાઇ ગયો છે ! લોક લજ્જા, કુલ-કાન, અને વેદ-મર્યાદા છુટી ગઇ છે ! સાંવરાની ધૂનમાં એકલી વનમાં વિચરું છું સખિ ! આ હું તને મૂળવાત કરું છું કે મારે તો સાવરા સાથે મળીને ખેલવું છે હું એના રસમાં લુબ્ધ થઇ ગઈ છું. સખિ ! આવી મોહની એણે મને લગાડી છે

?]

દિવસો વીતતા જાય છે તેમ તેમ વિરહ વધતો જાય છે, આજે વૈશાખ સુદ 13 ની સાંજ છે. સંધ્યા આર્તિનો સમય છે ચતુર્ભુજદાસગિરિરાજ ઉપર આવ્યા છે, સૂનુંસૂનું મંદિર જોતાં એમના અંતરમાં મહા-વિરહ પ્રગટે છે-અને એ ગાય છે (પ્રસિદ્ધ પદ છે.)

શ્રી ગોવર્ધનવાસી સાંવરે લાલ,
તુમબિન રહ્યો ન જાય હો
વ્રજરાજ લડેતે લાડિલે

(પદના અર્થ) પ્રથમ કડીમાં લોચન તલફે...બિહાય હો = મારાં નેત્રો જલ વિના માછલીની જેમ તરફડે છે. એકેક પલક (ક્ષણ) તો કલ્પ જેવડી વીતે છે. (કડી 2 માં) સપ્ત સુરન બંધાનસોં – સંગીતના સાત સુરો બાંધીને (કડી 8 માં) કમલ કલી રવિ જ્યોં બઢે-સૂર્યઉગવાથી કમળની કળી ખીલે તેમ. (કડી 10 માં) યહ રટ... નંદકિશોર = જેમ ચાતક અને મોર મેઘની રટના કરે છે તેમ, ઓ ઘનશ્યામ ! મને આપની રટ લાગી છે તો હે નવધન નંદકિશોર ! આપનું પ્રેમ-જલ વર્ષાવો અને મને એમાં ભિજાવી દો. (કડી 11 માં) હમ શ્રીવૃંદાવન માલતી... ભૂપાલ હો = હે ભોગી ભૂમર ! આ માલતીના પુષ્પનો રસ લેવા, અર્થાત મારા સ્નેહનો અંગીકાર કરવા, આપ અહીં કુંજભવનમાં આપના મંદિરમાં પધારો, કીડા કરો અને અમને સુખસમૂહનું પ્રદાન કરો.

[(શબ્દાર્થ) બંકચિતે = વાંકા કટાક્ષ કરીને. મુસિકાયકે = હસીને. ટેર-હાંક મારવી તે. આન-અન્ય-બીજું. જિયકે-જીવના, મનના, વાહી ઔર એ તરફજ અંબુજ-કમલ, ભૂપાલ-રાજા. યહ સુખ શૈલ નિવાસ-આ શ્રી ગિરિરાજ પર્વત પરનો નિવાસ] એમણે વિરહના અન્ય પદો પણ ગાયાં. ગાતાં ગાતાં દેહભાન ભૂલ્યા ત્યાં તો શ્રીજીએ એમને દર્શન આપ્યા. બલદેવજી સહિત, ગાયો ચરાવીને પોતે પધારી રહ્યા છે, સાથે અગણિત ગાયો છે અને ગ્વાલબાલો છે.

ચતુર્ભુજદાસેદંડવત કર્યા અને વિનંતિ કરી “પ્રભુ, હવે પ્રગટ રૂપે, અહીં ક્યારે પધારશો

“આપના વિના મારાથી રહેવાતું નથી.”

ત્યારે શ્રીજીએ આજ્ઞા કરી : ચતુર્ભુજદાસ હવે કાલે જ અહીં પધારીશું. તું ચિંતા-કલેશ ન કરીશ.”- આ સાંભળતાં એમના આનંદનો પાર ન રહ્યો. મળવાની આશા બંધાઈ, પરંતુ હજુ તો વચમાં આડી રાત હતી. એમની અધીરાઈ હવે તો અકલ્પ્ય હતી.

મથુરામાં શ્રીજી પણ અધીરા બની રહ્યા હતા કે ક્યારે ગોવર્ધન પર્વત પર પધારું ? પરોઢિયે શ્રી ગિરધરજીને આજ્ઞા કરી કે આજે સવારમાં જ અહીંથી ઉપડવું છે. ત્યાં ચતુર્ભુજદાસવિરહાતુર થઈ રહ્યા છે.”

‘ભક્ત-વિરહ કાતર કરૂણામય, ડોલત પાછે લાગે’ – એવા શ્રીજી પોતાના ભક્તને મળવા અતિ આતુર થઈ રહ્યા હતા.

શ્રીગોકુલેશની ઇચ્છા, ‘શ્રીજી ચાર દિવસ મથુરામાં વધુ બિરાજે તો સારું’ એવી હતી, કેમકે શ્રી ગુસાંઈજી પરદેશથી પધારવાના હતા. શ્રીજીને પોતાને ઘેર પધારેલા જુએ તો સારું ને !

પરંતુ, શ્રી ગિરધરજીએ શ્રીજીની આજ્ઞાની વાત કહી. પધારવાની તૈયારીઓ થઈ. પરોઢિયે મંગલભોગ આરોગીને રથ આરોહણ કર્યું અને બપોરે શ્રી ગિરિરાજ પર પધાર્યા. તરસ્યા ચાતકની જેમ પ્રતીક્ષા કરી રહેલા ચતુર્ભુજદાસના આનંદની સીમા ન હતી.

પછી તો શૃંગાર અને રાજભોગની તૈયારી થઈ. સાંજ પડી ત્યાં તો શ્રી ગુસાંઈજી પરદેશથી પધાર્યા. આપે જાણ્યું કે શ્રીજીને રાજભોગ હવે આવે છે. આપશ્રી પૂછે છે, આમ કેમ ? શ્રીગિરિધરજી વાત બધી નિવેદન કરે છે. ત્યારે આપશ્રી કહે છે ; “ચાલો, ઘણું જ સારું થયું હું અહીં આવીને શ્રીજીને મંદિરમાં ન જુઅત તો મારું શું થાત ?”

શ્રી ગુસાંઈજી જ્યારે પરદેશ પધારતા ત્યારે શ્રીજીનો વિરહ કર્યા કરતા. પુરું ભોજન પણ

ન કરતા એટલે દુર્બળ થઇ જતા. આ સ્થિતિમાં શ્રી ગિરિરાજ પર પધાર્યા પછી પણ વિયોગ ચાલુ રહે તો આપને શું ન થાત !

શ્રીજી કેવા કૃપાનિધાન છે ! એક સમયે શ્રી ગુસાંઇજી અને ચતુર્ભુજદાસ એમ બંનેના વિરહનું નિવારણ થશે.

(12)

ચતુર્ભુજદાસનેજેવો ભાવ શ્રીજીમાં હતો તેવો જ શ્રીગુસાંઇજીમાં પણ હતો એની પ્રતીતિ હવેના પ્રસંગથી થશે.

શ્રી વિકલેશ પ્રભુએ ભૂતલ પરની લીલા સમેટીને લીલાધામમાં પધારવાની ઇચ્છા કરી. સદેહે શ્રી ગિરિરાજની કંદરામાં નિત્યલીલામાં પધાર્યા. માત્ર ઉપરણો શ્રી ગિરિધરજીને લૌકિક સંસ્કાર કરવા માટે આપ્યો.

આ સમયે સાતે બાલકોને, સમગ્ર પરિકરને અને ભગવદીયોને અત્યંત વિરહ કષ્ટ થયું. ભગવદિચ્છાથી ચતુર્ભુજદાસને સમયે જમનાવતા ગામમાં પોતાને ઘેર હતા. સાંભળતાં જ ત્યાં દોડી આવ્યા. એ કંદરા પાસે આવી પહોંચ્યા કે જેમાં આપશ્રી પધાર્યા હતા. તીવ્ર વિરહ-વ્યથા હૃદયને વલોવી રહી હતી. મહાવ્યાકુળ થઇને ત્યાં પડ્યા. વિવિધ-વિરહ વચનો એમના મુખમાંથી પ્રગટી રહ્યાં છે :-

કૃપાનિધાન ! અમને મૂકીનેઆપ પધાર્યા. પધારતી વખતે આપશ્રીનાં દર્શન પણ મને ન થયાં ! આપના વિના હું કેમ કરીને જીવીશ ? મને પણ આપની પાસે લીલામાં બોલાવી લો, પ્રભુ !”

જો એમ નહિ તો, આપ અહીં પધારી મને દર્શન આપો. તો જ હું જીવી શકીશ, મારા પ્રાણેશ !!”

આમ કહેતા કહેતા એ ભાવ ગદ્ ગદ્ થઇ ગયા અને એક કાવ્ય એમની વાણીમાંથી

પ્રગટ થયું.

ફિર વ્રજ વસહું શ્રી વિઠ્ઠલેશ !

કૃપા કરિકે દરસ દિખાવહું, વહ લીલા વહ વેશ,
સંગ ગાય અરૂં ગ્વાલ લે, ગોકુલ ગામ કરહું પ્રવેશ,
નંદરાય જહાં વિલસી સંપતિ, બહુ ઉદાર નરેશ.
ભક્તિ મારગ પ્રગટ કરિ, કલિજન દેહો ઉપદેશ.
રયો રાસ વિલાસ વહ સબ, ગિરિ ગોવર્ધન દેશ.
વદન ઇન્દુ તેં વિમુખ, નૈન ચકોર તપત વિશેષ.
સુધાપાન કરાય મેટહું, વિરહકો લવલેશ.
શ્રીવલ્લભનંદન, દુઃખ નિકંદન, સુનહુંચિત્ત સંદેશ
ચતુર્ભુજપ્રભુ ધોખ કુલકે, હરહુ સકલ કલેશ.

શ્રીઠાકુરજી અને શ્રીગુસાંઈજીની લીલાને આ પદમાં એકરૂપે વર્ણવે છે. ભુતલ પરના જીવોને પુનઃ પધારી સુખ આપવા માટે વિનવી રહ્યા છે. વિરહ કલેશ નિવારવા પ્રાર્થી રહ્યા છે !

વળી, વિરહની અસહ્ય પીડા થઈ આવી. ત્યાં તો શ્રી વિઠ્ઠલેશે અલૌકિક સ્વરૂપે એમને દર્શન આપ્યાં અને આજ્ઞા કરી :

ચતુર્ભુજદાસ તું આટલું દુઃખ શા માટે કરે છે ? હું તો સદા પાસે જ છું. શ્રી ગોવર્ધનનાથજીની પાસે જ તને મારાં દર્શન થશે.”

આમ કહીને પોતે અંતર્ધાન થયા. ચતુર્ભુજદાસનું મન હવે કંઈક સ્વસ્થ થતું ગયું. તે પછી અનેક કીર્તનો રચ્યાં.

શ્રી ગુસાંઈજીના સ્વરૂપને તો એ ભૂલી શકતા જ નહિ. આપશ્રીનું સ્મરણ કરતા, એક દિવસ એમની વાણીમાંથી આ પદ પ્રગટ્યું.

“શ્રી વિઠ્ઠલ પ્રભુ ભયે ન વ્હે હે.”પદ પ્રસિદ્ધ છે. આપશ્રી પ્રત્યેનો કેવો ઉત્કટ ભક્તિભાવ એમાં દર્શાવ્યો છે. ભાવાર્થ જોઇએ

“શ્રી વિઠ્ઠલેશ અને શ્રી નંદનંદનને પોતે એક રૂપે અનુભવ્યાં છે એજ પ્રકારે આ પદમાં વર્ણન કરેલું છે.”

પ્રથમ તો ગાય છે કે શ્રી વિઠ્ઠલેશ સમાન અગાઉ કોઇ થયું નથી, ને હવે પછી થશે નહિ.

પોતે શ્રી વિઠ્ઠલેશ રૂપે તેમજ શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપે ભૂતલ પર પધારીને શું શું કર્યું ? અને કહે છે કે અરે, આવું તે બીજું કોણ કરી શકે ?

શ્રી વિઠ્ઠલેશ સ્વરૂપે, ભક્તોનું હિત કરવા, ધોર કલિકાલમાં, મનુષ્ય રૂપ ધરીને લીલાનું સુખ છોડીને આ ભૂતલ પર પ્રગટ્યા.

નંદરાયજીના સમયમાં જે પ્રભુનું સુખ વ્રજવાસીઓને મળેલું તેનો વિલાસ અત્યારના જીવોને પણ કરાવ્યો. શ્રી ઠાકુરજીના રાગ ભોગ-શૃંગારનું સુખ ભગવદીયોને આપ્યું. નિજ સેવકો પર કરૂણાયુક્ત થઇને એમને કૃપા દ્રષ્ટિથી પોષ્યા.

ધર્મના સ્તંભરૂપ બનીને જગતમાં ભક્તિ પ્રગટ કરી.

અધમ જીવોને માથે હાથ ધરીને, અભય બનાવીને, વ્યાપી વૈકુંઠની પ્રાપ્તિ કરાવી.

શ્રી ગિરિરાજ ધરણીની સેવામાં જીવોનો આદરભાવ દઢ કર્યો.

શ્રીજીને પોતે વસ્ત્રાભૂષણ ધરીને, સેવા સિંગાર કરતાં જીવોને શીખવ્યું. શ્રીજીની આર્તિ ઉતારતાં, આનંદ પ્રેમની કેવી વૃદ્ધિ થાય છે તે બતાવ્યું. વ્રજનાં પશુ-પક્ષીઓનો મહિમા અર્થાત્ વ્રજનું સ્વરૂપ જીવોને સમજાવ્યું. શ્રી વૃંદાવનચંદ્રપ્રભુનાં સાક્ષાત દર્શન નિજ જનોને કરાવ્યા. આપશ્રીનો આવો પ્રગટ પ્રતાપ ભૂતલ પર છવાઇ ગયો. સૌએ અનુભવ્યો. આપના ગુણ, યશ અને લીલા સકલ લોકમાં પ્રસિદ્ધ થઇ.

શ્રીકૃષ્ણાવતારમાં પણ ગ્વાલબાલ અને ગાયો સાથે ગોકુલ ગામમાં વસીને વ્રજજનોને રાસવિલાસ અને ઉત્સવોનો આનંદ આપે આપ્યો હતો.

આવા અનેક પદોમાં અનેક લીલાઓ ગાઇને, આ મહાન ભગવદીયે, આપણને એમના ભાવનો અમૂલ્યવારસો આપ્યો છે.

સંપ્રદાયમાં આવો અમૂલ્ય ભંડાર ભરેલો છે. છતાં, આપણને વૈષ્ણવોને એ તિજોરી તપાસવાની ક્યાં કુરસદ છે !

શ્રીયમુનાજી કૃપા કરે અને આ દરિદ્ર મનોદશા દૂર થાય તો કેવું સારું !

સંસારવિષવૃક્ષસ્ય ળે ફલે અમૃતોપમે ।

કાવ્યામૃતરસાસ્વાદઃ સંગમઃ સુજનૈઃ સહ ॥

સંસારરૂપી વિષવૃક્ષ ઉપર પણ આ બે અમૃત ફળો લાગેલાં છે : ભગવદીયોનો સત્સંગ અને ભગવદ્ ગુણગાનનાં કાવ્યોના અમૃતરસનો આસ્વાદ !!

(સમાપ્ત)

સ્વમાર્ગીય કોષ

-પ્રેષક : ડૉ. કૃષ્ણકાન્ત એસ. શાહ (આણંદ/ભરૂચ)

(તાજેતરમાં મારું પ્રસિદ્ધ થયેલ પુસ્તક ‘પુષ્ટિ સમાજ દર્શન’ મારા મિત્ર શ્રીનવનીતભાઈ શાહ (મુંબઈ) ને મોકલ્યું હતું. તેઓએ આ પુસ્તકના અવલોકનની સાથે સાથે સાંપ્રદાયિક શબ્દકોષ બનાવવાનું સુચન કર્યું. મેં તેનો સ્વીકાર કર્યો અને તેનાથી આ લેખનું સર્જન (સંકલન) થયું. જેમ જેમ શબ્દ ભંડોળ એકઠું થતું જશે તેમ તેમ લેખના સ્વરૂપે પ્રગટ થશે.)

1. મંદિર - પોતાના માથે બિરાજતા સેવ્ય-સ્વરૂપનું પોતાના ઘરમાં બિરાજવાનું સ્થાન.
2. અપરસ - ભગવદેસેવા અને/અથવા વૈષ્ણવ આચરણ માટે આવશ્યક શુદ્ધિ.

3. અનોસર – શ્રી ઠાકોરજીની સેવા પછીનો સમય.
4. અપરસ જોડ – અપરસ કરીને પહેરવાનાં વસ્ત્રો.
5. ખાસા અપરસ – શ્રી ઠાકોરજીની સેવા માટે આવશ્યક શુદ્ધિ.
6. સેવકી અપરસ – વૈષ્ણવે નિભાવવાની દૈનિક આવશ્યક શુદ્ધિ.
7. હાથ ખાસા કરવા – સેવા સમયમાં નિયમ પ્રમાણે વારંવાર જરૂરિયાત અનુસાર હાથ ધોવા.
8. ખાસા કરવું – સેવા સંબંધીપાત્ર, સ્થળ, વિગેરે જળથી ધોઈ શુદ્ધ કરવાં.
9. સોહિની – ભગવદસંબંધીસ્થળની સફાઈ કરવા માટેવી સાવરણી.
10. મંદિર વસ્ત્ર કરવું – સેવા સંબંધીસ્થળનું પોતું કરી શુદ્ધ અને સ્વચ્છ કરવું.
11. દુધધર – દુધની બનાવટો, ધીમાં તળેલ ફલાહારની સમસ્ત વસ્તુઓ
12. નાગરી – જળનો ઉપયોગ કે સ્પર્શ વગર અનાજમાં ધી, ધી-ગોળ ખાંડના ઉપયોગથી બનેલી વસ્તુ. દા.ત. મગજની ગોટી.
13. સખડી – ચોખા પ્રધાન (દુધધર, નાગરી તથા અનસખડી સિવાયની તમામ વસ્તુઓ) દા.ત. ભાત, દાળ, શાક, કઢી, રોટલી.
14. અનસખડી- ધીમાં સિદ્ધ કરાયેલ સામગ્રી (પકવાન), ફીકામાં મીઠું ઉપરથી ભભરાવીને તૈયાર કરાયેલ હોય તે.
15. અષ્ટપ્રહરની સેવા – સેવા ક્રમમાં મંગલ, શૃંગાર, ગ્વાલ, રાજભોગ, ઉત્થાપન, ભોગ, સધ્યા, શયન – આ આઠ સમયની ભાવનામય ભગવદ સેવા.
16. પરનાળો – સ્નાન કરવાની / હાથ ધોવાની જગ્યા.
17. મથની – માટીની જળ ભરવાની માટલી / મટકી
18. તસ્ટી(તબકડી) – ઝારીજીને પધરાવવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતી ડીશ (તાસક)
19. નેવરો – ઝારીજીને ફરતે વીંટવાનું લાલ / સફેદ રંગનું વસ્ત્ર.
20. ઘૈયા – દુધને મથી ખુબ ફીણ થાય તે.
21. ખાસાજળ – અપરસમાં અથવા શ્રીજીની સેવામાં ઉપયોગી શુદ્ધ એવું પવિત્ર જળ.
22. સોહાતુ જળ – અતિ ગરમ કે અતિ ઠંડું ન હોય તેવા પ્રકારનું જળ.
23. પડઘો – ઝારીજી કે બંટાજી પધરાવવા માટે લાકડાનું ઉભું સ્ટેન્ડ.

24. મુહબંધ – શ્રીઠાકોરજીની સેવા દરમ્યાન મોં ઉપર બાંધવાનું વસ્ત્ર, જેથી થુકના છાંટા શ્રીઠાકોરજી કે અન્ય સેવા સામગ્રી ઉપર ઉડે નહિ.
25. સિદ્ધ કરવું – તૈયાર કરવું.
26. પ્રસાદ/મહાપ્રસાદ – શ્રીઠાકોરજીએ અંગીકાર કરેલી કે આરોગેલી સામગ્રી.
27. અચવન કરાવવું – ભોગ આરોગ્યા પછી જળથી આચમન કરાવવું.
28. પનો – મિસરી, એલચી, ગુલાબજળ આદિવાળું શીતળ જળ.
29. ખુલો – માવાનો લાડુ.
30. તરમેવા – તળેલો સુકો મેવો.
31. છાક – વનભોજન
32. છાનવું – ગાળવું
33. છન્ના – જળ ગાળવાનું ગળણું.
34. સંધાણા – અથાણાં.
35. દુના [દોણાં] – પડિયા
36. ટોકરી – શાક – સામગ્રી
37. ફાંક – ચિરી.
38. લુણ – મીઠું
39. ડબરો – મોટો કટોરો
40. થાળ સાનના – દાળ – સખડી [ભાત] મેળવવા
41. ભાંતવાર – જુદી જુદી રીતે
42. ભેરી – એકી સાથે જોડે (ખીચડી)
43. બીડી – પાન
44. બંટો – ઢાંકણવાળો ડબ્બો જેમાં શ્રીજીને આરોગાવવાની સામગ્રી તેમજ પાનની બીડી વગેરે રાખવામાં આવે છે.
45. મુખવસ્ત્ર – મલમલનું ચારે કોર ઓટેલું ચોરસ વસ્ત્ર [પ્રભુનો નેપકીન]

સ્વરૂપનિર્ણય

(પ્રભુના સ્વરૂપ વિષે આ સંપ્રદાયમાં ભલભલા ગુંચાઈ જાય છે. શ્રીમદગોકુલમાં બિરાજતા પ્રભુ, મથુરામાં પધારેલું સ્વરૂપ, દ્વારકાનું સ્વરૂપ, એ બધી ગુંચ ઉકેલવાને સંપ્રદાયમાં નાના નાના ઘણા ગ્રંથો છે. એ ગ્રંથો વાંચ્યા પછી શ્રીસુબોધિનીજીનું રહસ્ય તુરંત જ હૃદયમાં ઉતરી જાય છે. આ લેખથી પુષ્ટિ માર્ગીય પ્રભુનું સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે સમજાશે

“અદ્વિતીય એક જ બ્રહ્મ છે” અહીં કંઈ પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું નથી” એ શ્રુતિ વાક્યથી નિશ્ચય થાય છે કે વ્યાપિવૈકુંઠમાં પરબ્રહ્મ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનું એકજ સ્વરૂપ છે. પછીથી શ્રુતિ કહે છે કે “પ્રભુ એકલા રમતા નથી, તેથી પ્રભુએ બીજાની ઇચ્છા કરી, પ્રભુજ આ સર્વરૂપ થયા.” આ વાક્યથી સમજાય છે કે, પ્રભુને રમણ કરવાની ઇચ્છા થઈ, ત્યારે કોઈ બીજા વિના એકલા રમણ કરી શકાય નહિ તેમજ રમણ પણ સ્ત્રીઓ સાથેજ થઈ શકે. જ્યારે પ્રભુને રમણ કરવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારે પ્રભુનાજ હૃદયમાં કરોડો સ્ત્રીભાવો ઉત્પન્ન થયાં. તેજ કરોડો સ્ત્રીભાવો સાકાર આનંદમય સ્ત્રીસ્વરૂપે બહાર પ્રકટ કર્યા. ત્યારપછી રમણમાં ઉપયોગી રસસામગ્રી પણ જે પ્રભુમાં હતી તે બહાર પ્રકટ થઈ. શ્રીવૃંદાવન, શ્રીગિરિરાજજી, તેમજ મોર, હંસ, ભ્રમર, કોકિલ આદિ અનેક તરેહના પક્ષીઓથી યુક્ત શ્રીયમુનાજી પ્રકટ થયાં સૃષ્ટિ રચાયાં પહેલાં ઉપરની બધી લીલાસામગ્રી સાથે પ્રભુ સદા વિહાર કરે છે. ત્યાં કેવી સ્થિતિ છે તે કહીએ છીએ. પહેલાં તો અક્ષરબ્રહ્મલોક છે. તેમાં મધ્યમાં આનંદમય વ્યાપિવૈકુંઠ છે. વ્યાપિ વૈકુંઠની ભીતર શ્રીમદવૃંદાવન છે, શ્રીગિરિરાજજી છે, યમુનાજી બિરાજે છે શ્રીયમુનાજીના તટ ઉપર અનેક સ્ત્રીઓ સાથે ભગવાન રાસક્રીડા કરે છે. પ્રભુનું આ સ્વરૂપ કેવું છે તેનો પણ વિચાર કરીએ શ્રુતિ કહે છે કે, “પ્રભુ રસરૂપ છે.” રસ એટલે શૃંગારરસ એ સંયોગ અને વિપ્રયોગ બે પ્રકારનો છે. પ્રભુનું રસાત્મક સ્વરૂપ સંયોગવિપ્રયોગાત્મકજ છે.

પછી જ્યારે પ્રભુને રમણ કરવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારે પોતાનામાંથી કોટાનકોટી આનંદમયસ્ત્રીઓ પ્રગટ કરી. ત્યારપછી એ સ્ત્રીઓમાં પોતાને મળવા માટેની તાલાવેલી ઉત્પન્ન કરવાને માટે પોતાનું વિપ્રયોગાત્મકસ્વરૂપ પ્રભુએ સ્થાપન કર્યું. અને

સંયોગાત્મક સ્વરૂપે રમ્યા.

વ્રજમાં આવિર્ભાવ –તે પછી અક્ષરલોકની શ્રુતિઓએ પ્રાર્થના કરી અને તેથી આપશ્રીનો તેના પર અનુગ્રહ થયો તે કારણે એ શ્રુતિઓને માટે ભગવાન પ્રકટ થયાં. વળી સોળહજાર અગ્નિકુમારોની ઉપર શ્રીરામચંદ્રજીની કૃપા થઈ, તેથી પણ સૃષ્ટિ સરજાયા પછી સારસ્વત કલ્પમાં સર્વ લીલાસામગ્રીની સાથે ભગવાન પ્રકટ થયાં. શા માટે ? એવો પ્રશ્ન જો કરતા હો તો તેનો જવાબ આપીએ છીએ.

(1) પુત્રો ઉત્પન્ન કરવા, (2) ધર્મની રક્ષા કરવા, (3) દુષ્ટોનો નાશ કરવા અને (4) બધાને મોક્ષનું દાન કરવા. એ ચાર કાર્યો કરવા માટે પ્રધ્યુમ્ન, અનિરુદ્ધ, સંકર્ષણ અને વાસુદેવ, એ ચાર વ્યૂહથી યુક્ત વ્યાપિવૈકુંઠમાં બિરાજતું સંયોગરસાત્મક સ્વરૂપ મથુરાજીમાં પ્રકટ થયું. શ્રીવસુદેવજી અને દેવકીજીની પાસે ચારે વ્યુહ સાથે પ્રાકટ્ય થયું છે, તેથી ચાર ભુજાથી દર્શન આપ્યાં. અથવા આ જન્મ પહેલાનાં વસુદેવ દેવકીના બે જન્મમાં પૃસ્નિગર્ભ અને વામનરૂપ પોતે થયેલા, તે જણાવવા માટે પહેલાં વસુદેવદેવકીજી પાસે ચાર ભુજા સહિત પ્રકટ થયા.

ત્યાર પછી માતાપિતાએ સ્તુતિ કરી, તે પછી શ્રીદેવકી માતાજીને પ્રભુમાં જ્યારે સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો ત્યારે સ્નેહથી દેવકીજીએ પ્રાર્થના કરી કે, “હે વિશ્વાત્મા ! આ રૂપ હવે છુપાવી દો.” આ પ્રાર્થનાથી અને આગળ ઉપર જણાવેલાં કાર્યો કરવાનાં હોવાથી ચાર વ્યુહવાળું સ્વરૂપ ભીતર છુપાવીને ઉપરથી ભગવાન લૌકિક બાળક જેવા દેખાવા લાગ્યા. આ વખતે (અંદર) ચાર ભુજાથી યુક્ત (બહાર) બે ભુજાવાળું સ્વરૂપ થયું.

પછી તે સ્વરૂપની આજ્ઞા થઈ એટલે શ્રીવસુદેવજી એક ટોપલામાં કોમળ આસન બિછાવીને તેમાં પ્રભુના સ્વરૂપને પધરાવીને જ્યારે ચાલવા લાગ્યા ત્યારેજ માયાસંયુક્ત ભગવાન – રસાત્મક – પ્રભુ શ્રીનંદરાયજીને ઘેર પ્રકટ થઈ ગયા. શ્રીનંદરાયજીને ત્યાં પ્રભુનું બીજું સ્વરૂપ કેમ પ્રકટ થયું એ શંકાનો જવાબ કહીએ છીએ જ્યારે સંયોગરસરૂપ ભગવાનનું વ્યાપિવૈકુંઠથી મથુરામાં પ્રાકટ્ય થયું. ત્યારે વ્યાપિવૈકુંઠમાં વિપ્રયોગ રસરૂપ

પ્રભુ માયારૂપ પાત્રમાં બિરાજતા હતા. તેજ માયા ભગવાનની સાથે શ્રીનંદરાયજીને ત્યાં પ્રકટ થઈ. તેથી શ્રી નંદરાયજીના ઘરમાં જે સ્વરૂપ પ્રકટ થયું છે તે સ્વરૂપ માયાના આવરણવાળું વિપ્રયોગરસાત્મક સ્વરૂપ છે. પછીની વસુદેવજી મથુરામાં પ્રકટ થયેલા સ્વરૂપને પધરાવીને મહાવનમાં શ્રીનંદરાયજીને ઘેર જ્યારે આવ્યા ત્યારે પોતાની પાસેનાં સંયોગાત્મક સ્વરૂપને ગુપચુપત્યાં પધરાવીને, શ્રીયશોદાજીની ગોદમાં માયાના આવરણ સાથે પ્રકટ થયેલા વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપનું દર્શન કર્યા વિના કેવળ માયાને લઈને, ફરી મથુરાજીમાં આવીને કેદખાનામાં પહેલાની પેઠે રહ્યા. તે પછી દ્વારપાલોએ કંસને ખબર આપી એટલે કંસે આવીને માયાને લઈ લીધી. પછી માયા તો તેના હાથમાંથી અદ્વરજ ઉછળી અને પોતાને ઠેકાણે ચાલી ગઈ.

શ્રીનંદરાયજીને ત્યાં પ્રાગટ્ય કેમ ? -

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર કહેવાય છે. ભગવાન વ્યાપિવૈકુંઠમાંથી વ્રજમાં પ્રગટ થયા તે પહેલાં શું હતું તે જોઈએ પહેલાં વ્યાપિવૈકુંઠમાં પ્રભુએ રમણ કરવા માટે પોતાનું વિયોગાત્મક સ્વરૂપ સ્થાપીને જે સ્ત્રીઓ પ્રકટ કરેલી, તેમનાથી પોતાનું વિરહાત્મક સ્વરૂપ રસરૂપ હોવાથી માયારૂપ પાત્રમાં તેને જુદું સ્થાપિત કર્યું. તે પછી તે વ્યાપિવૈકુંઠમાંની સ્ત્રીઓ (વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપ વિનાની) પ્રભુના પ્રાગટ્ય પહેલાં બે વર્ષ અગાઉ વ્રજમાં પ્રકટ થઈ હતી. જો તે ભગવાનના સ્વરૂપ સાથે પ્રકટ થઈ હોત તો એમના પ્રકટ થયા પછી તુરંતજ ભગવાન પ્રકટ થાત. પણ તેઓ તો એકલાંજ વ્રજમાં પ્રકટ થયાં,

એટલે તેમને પ્રભુ માટે અત્યંત આત્મીય થઈ, તાલાવેલી વાગી. તેથી બે વર્ષ પછી ભગવાન મહાવનમાં શ્રીનંદરાયજીને ઘેર પ્રકટ થયા. બ્રહ્માના વચનનું પાલન કરવા માટે. ત્યાર પછી વ્રજમાં ૩ સ્વરૂપો થયાં. એક તો અંદર બે ભુજાવાળું અને બહાર ચારભૂજાવાળું વિપ્રયોગરસરૂપ. અને બીજું ભીતર ચારભૂજાવાળું અને બહારથી બે ભુજાવાળું વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપ (ચારભૂજાવાળું સ્વરૂપ પણ પ્રદ્યુમ્ન, અનરૂદ્ધ, સંકર્ષણ, વાસુદેવ એ ચાર વ્યુહવાળું છે.) આ બે સ્વરૂપ ઉપરાંત ત્રીજું સ્વરૂપ શ્વેતદ્વીપમાં બિરાજતા કાલાત્મક સ્વરૂપના અંશરૂપ સ્વરૂપ પણ વ્રજમાં પૃથ્વીનો ભાર હરવા માટે

પ્રકટ થયું છે. આ કાલાત્મક અંશથી જ અર્જુનની સાથે પૃથ્વીનો ભાર ઓછો કર્યો છે. પ્રભાસપાટણની યાદવાસ્થલીની લીલા પણ આજ સ્વરૂપની થઈ છે. ચતુર્ભુજયુક્ત રસાત્મક બે ભુજાવાળા સ્વરૂપથી ઉપરની લીલાઓ કરી નથી. એવી રીતે વ્રજમાં સાત સ્વરૂપો થયાં.

ઉપર જણાવેલ ચાર વ્યૂહવાળા ચાર સ્વરૂપ અને પાંચમું ભીતર ચાર ભૂજાવાળું અને બહારથી બે ભુજાવાળું, તેમજ છઠું બહારથી ચાર ભુજાવાળું, અને સાતમું કાલાત્મક અંશ સ્વરૂપ. આ સાતે સ્વરૂપોવાળું એક સ્વરૂપ વ્રજમાં પ્રકટ થયું. આજ સ્વરૂપે બાલલીલાથી લઈને બધી લીલાઓ વ્રજમાં કરી છે.

શ્રી મહાપ્રભુજી દ્વારા સ્વરૂપાનંદનું દાન

સંકલનકર્તા : ભદ્રેશશાહ, ગોધરા

શ્રીમહાપ્રભુજી સાત અલૌકિક સ્વરૂપોથી પોતાના સેવકોને સ્વરૂપાનંદનું દાન કરે છે.

(1) મુખ્ય પુરુષાકાર – સુધાસ્વરૂપ :

શ્રીમહાપ્રભુજીની દિવ્ય વાણીમાં આપ અલૌકિક નામાત્મક સ્વરૂપે બિરાજે છે. જેમ શ્રીકૃષ્ણે વેણુનાદ દ્વારા પોતાની અધરસુધાનું પાન વ્રજનાં જડચેતનને કરાવ્યું હતું, તેમ શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાની દિવ્ય વાણી દ્વારા પોતાની અધરસુધાનું પાન કરાવી, એ અલૌકિક સુધા સ્વરૂપે આપણા રોમ-રોમમાં બિરાજે છે. આજના સમયમાં શ્રીમહાપ્રભુજીનું સાનિધ્ય અને સાનુભવ, આપના ગ્રંથોના પાઠ – સ્વાધ્યાયથી વિશેષ અનુભવાય છે.

(2) આનંદ સ્વરૂપ – કૃષ્ણ સ્વરૂપ :

શ્રીમહાપ્રભુજીની એટલે શ્રીસ્વામીનીજીના હૃદયમાં બિરાજમાન પ્રભુનું પુંભાવાત્મક સ્વરૂપ. આથી આપે પોતાના સેવકોને સેવા માટે ભગવદ્સ્વરૂપ પધરાવી આપતા આજ્ઞા કરી : ‘આ મારું સર્વસ્વ તમને સોંપું છું.’ આપણાં માથે આપણાં સેવ્ય સ્વરૂપમાં શ્રીમહાપ્રભુજી આ ભાવત્મક સ્વરૂપે બિરાજી સંયોગ ધર્મ અને સંયોગધર્મી સ્વરૂપનો

અનુભવ કરાવે છે.

(૩) પરમાનંદ સ્વરૂપ – સ્વામિની સ્વરૂપ :

શ્રીમહાપ્રભુજી એટલે શ્રીઠાકરોજીના હૃદયમાં બિરાજતું શ્રીસ્વામિનીજીનું સ્ત્રીભાવાત્મક સ્વરૂપ. આ સ્વરૂપથી આપ સદા-સર્વદા ભગવદ્ વાર્તા અને લીલા ચિંતનમાં નિમગ્ન રહે છે. માટે આપનું નામ છે. – ‘પ્રતિક્ષણ નિકુંજસ્થ લીલા-રસસુપૂરિતઃ’ આ વિપ્રયોગ ધર્મ સ્વરૂપે આપ ભક્તોને પોતાનો સ્વરૂપાનુભવ કરાવે છે, વિપ્રયોગરસનું દાન કરે છે.

(૪) કૃષ્ણાસ્ય સ્વરૂપ : ભગવદ્ મુખારવિંદનું સ્વરૂપ :

શ્રીમહાપ્રભુજી ભગવદ્-મુખારવિંદ સ્વરૂપ છે. આ સ્વરૂપે આપ બાહ્ય અને અંતરમાં સદા નિકુંજ લીલારસમાં ડૂબેલા છે. આપનું આ સ્વરૂપ ધર્મી વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપ છે, જેનો અનુભવ શ્રીદામોદરદાસજી આદિ ભગવદીયોને આપે કરાવ્યો છે. આ સ્વરૂપ શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીસ્વામિનીજીના ઉભય ભાવનું સંશ્લિષ્ટ સ્વરૂપ છે.

(૫) વૈશ્વાનર સ્વરૂપ – તાપાત્મક સ્વરૂપ :

વૈશ્વાનર એટલે અલૌકિક અગ્નિ, શ્રીસુબોધિનીજીના પ્રારંભમાં આપે પોતાના આ સ્વરૂપનો પરિચય સ્વયં આપ્યો છે. આ સ્વરૂપથી આપ આસુરી જીવોને દૂર રાખે છે, અને સ્વભક્તોને ભગવદ્પ્રાપ્તિ માટે આવશ્યક દીનતા, વિરહ, પ્રેમનું દાન કરે છે.

(૬) શ્રીવલ્લભ સ્વરૂપ – લીલામધ્યપાતી સ્વરૂપ :

શ્રીયુગલ સ્વરૂપના માન-મિલાપ માટે નિજધામમાં પ્રકટ થયેલું સ્વરૂપ. આપ સૌ નિજજનોના પ્રિય હોવાથી – કૃપાશક્તિ સ્વરૂપ હોવાથી ‘શ્રીવલ્લભ’ નામે પ્રસિદ્ધ થયા.

(૭) શ્રીઆચાર્ય સ્વરૂપ – સન્મનુષ્યાકૃતિ સ્વરૂપ :

પૃથ્વી પર શ્રીલક્ષ્મણભદ્રનંદન સ્વરૂપે પધાર્યા તે સ્વરૂપ. કિશનગઢમાં બિરાજતાં ચિત્રજીમાં આ સ્વરૂપનાં દર્શન થાય છે. આ સ્વરૂપે આપ જીવોને બ્રહ્મસંબંધ આપી શરણે લે છે, માયાવાદ દૂર કરી બ્રહ્મવાદનું સ્થાપન કરે છે.

ભૂ તળઉપર આવા શ્રીમહાપ્રભુજી આપણાં ચર્મચક્ષુઓને સાત સ્વરૂપે દર્શન આપે છે.

(1) શ્રીબેઠકજીમાં ચોતરીજી સ્વરૂપે :

ત્યાં આપણે આપશ્રીને કેસરસ્નાનથી લઈ સર્વ સેવા અંગિકાર કરાવીએ છીએ. અહીં આપ શ્રીઆચાર્ય સ્વરૂપે આપણી સેવા અંગીકાર કરે છે. અહીં ગુરુભાવથી સેવા કરાય, ભગવદભાવ અહીં ગુપ્ત રહે.

(2) શ્રીપલંગડી પર શ્રીપાદુકાજી સ્વરૂપે :

જ્યાં જ્યાં શ્રીમહાપ્રભુજીનાં પાદુકાજી (મોટા ભાગે ખીંટી વિનાના) બિરાજે છે. ત્યાં ત્યાં પલંગડી પર, શ્રીઠાકોરજીના સિંહાસનની બાજુમાં બિરાજે છે. લીલા મધ્યપાતિ સ્વરૂપે શ્રીમહાપ્રભુજી ભગવદ સેવામાં સદા તત્પર છે, એવા ભાવથી આપની સેવા ત્યાં થાય છે.

(3) શ્રીસંપુટમાંહસ્તાક્ષર સ્વરૂપે :

શ્રીમહાપ્રભુજીનાં હસ્તાક્ષરને સંપુટમાંપધરાવી પલંગડી પર પધરાવી, શ્રી પાદુકાજીની જેમ જ સેવા થાય છે. હસ્તાક્ષર આપનું અલૌકિક સુધા સ્વરૂપ છે.

(4) શ્રીસંપુટમાંવસ્ત્ર સ્વરૂપે :

શ્રીમહાપ્રભુજીનાં તિલકવસ્ત્ર અથવા આપે ધારણ કરેલ વસ્ત્રને સંપુટમાં પલંગડી પર પધરાવી સ્વામિની ભાવે આપની સેવા થાય છે.

(5) શ્રીચિત્રજી સ્વરૂપે :

કેટલાક વૈષ્ણવોને ત્યાં તેમના શ્રીગુરુદેવની આજ્ઞાથી શ્રીમહાપ્રભુજીના ચિત્રજી/સ્વરૂપ સેવામાં બિરાજે છે. તે કૃષ્ણાસ્ય સ્વરૂપનું ભાવાત્મક છે.

(6) શ્રીગ્રંથ સ્વરૂપે – નામાત્મક સ્વરૂપે :

શ્રીમહાપ્રભુજીના ગ્રંથો આપણે ત્યાં બિરાજે છે. આપનું આ તાપાત્મક – વૈશ્વાનર સ્વરૂપ છે. ગ્રંથના શ્રવણ, વાંચન, સ્મરણ દ્વારા આપનું સેવન થાય છે.

(7) શ્રીભગવદ્ સ્વરૂપે :

આપણે ત્યાં બિરાજતાં આપણાં સેવ્ય સ્વરૂપમાં ભાવાત્મક આનંદ સ્વરૂપ – કૃષ્ણ સ્વરૂપે શ્રીમહાપ્રભુજી બિરાજી, આપણી સર્વ સેવા કૃપા કરીને, શ્રીગુરુદેવની કાનિથી અંગિકાર કરે છે. કૃપાપાત્ર ભક્તોને આવો અનુભવ થયો છે. જેમકે ‘શ્રીવલ્લભ સોઇ શ્યામ’, ‘એહીતેહી તેહીએહી કછુ ન સંદેહ.’

આમ, શ્રીવલ્લભ પોતાનાં સાતે અલૌકિક રૂપોયુક્ત સ્વરૂપો ધારણ કરી, આપણા માથે સદાસર્વદા આ પૃથ્વી પર બિરાજમાન છે. આપના નામ અને રૂપના ભાવપૂર્ણ સેવનમાં જ આપણી વલ્લભીય વૈષ્ણવતાની સાર્થકતા છે.

શુદ્ધ પુષ્ટિ-ભક્તિનું સ્વરૂપ

- સુરતવાળા નિ. લી. ગો. શ્રીગોવિંદરાયજી મહોદય

શ્રુતિ સેવા માર્ગનો બોધ કરાવે છે. શ્રી મહાપ્રભુજી રચિત સિદ્ધાન્ત મુક્તાવલી ગ્રંથમાં સેવા માર્ગ પર વિચાર કરતાં ભગવદ ઇચ્છાથી એવી સ્ફુર્તિ થઇ અને બધું નિરૂપણ કરવાથી કંઇક સૌભાગ્ય મદથી કહેવાઇ ગયું કે :- ‘સેવા પિ કાપિકાર્યા.’

પ્રશ્ન :- શ્રીમહાપ્રભુજીએ રોક લગાવી હોય તો પ્રભુ બોલવાના નહીં અને જન્મ શું વૃથા જવાનો ?

સમાધાન : શ્રીમહાપ્રભુજીએ સર્વ રીતે સાધનોની અનુકૂળતા કરી આપવા છતાં, શ્રીમહાપ્રભુજીનું આ માર્ગમાં કૃપાબળ. પ્રમેયબળ એટલું પ્રચંડ છે કે શરણસ્થાને સાધનની આવશ્યકતા રહેતી નથી. જેમ એક જ પહેલવાન એક ટોળાની સામે અસહાય જીવના બચાવમાં પ્રતિકારક બને છે, તે ટોળાની સામે બાથડી પડે છે., તેવી જ રીતે શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રમેયબળ નિઃસાધન એવા શરણસ્થ જીવોની અવશ્ય સહાય કરે છે. જીવે તો માત્ર શ્રીમહાપ્રભુજીના ચરણારવિંદનો દ્રઢ આશ્રય કરવાની જરૂર છે.

આપણા પ્રભુ સ્વામાર્ગીય સાધનોની પણ અપેક્ષા રાખતા નથી, તો પછી મર્યાદાના

સાધનોની અપેક્ષા રાખે જ કેવી રીતે ? પુષ્ટિમાં, જીવ-કૃતિની પણ અપેક્ષા રાખ્યા સિવાય જ પોતાના સ્વરૂપ બળે કૃપાદાન કરે છે, પરંતુ સાથે સાથે શ્રીમહાપ્રભુજી અકર્મણ્ય રહેવાનું ઇચ્છતા નથી. તેથી “કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા” નું નિરૂપણ કરવા ગ્રંથોની રચના કરી. પ્રભુને આપણે વહાલા થઈ પડીએ અને પ્રભુ આપણી માથે બિરાજે તે માટે વિવિધ ગ્રંથો વિગેરેની રચના થઈ છે. પુષ્ટિમાર્ગીય મર્યાદાનું પાલન અત્યંત આવશ્યક છે, અને તેનું પાલન કરવામાં જો જીવ એકચિત્ત રહે તો બાકીનું બધું શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વયં સિદ્ધ કરશે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ સ્વામાર્ગીઓને જે સુખનું દાન કરવાનું વિચારી લીધું છે તે સુખ આપણને મળવાનું મળવાનું છે અને મળવાનું જ છે. આપણે “સુપથગામી” હોઈશું કે ‘વિપથગામી’ હોઈશું તો પણ ! કારણ કે બાપાનો વારસો દિકરાને યોગ્યતા હોવા છતાંય મળવાનો છે જ. પરંતુ જો સ્વામાર્ગીય સિદ્ધાન્તને વળગી રહીશું તો શ્રીમહાપ્રભુજીને આનંદ થશે, નહીંતર તેઓ શ્રીને અણગમો રહેશે કે જીવ આવો ! પ્રભુને પોતાની કાનીથી બાંધી લીધા છે છતાં શ્રીમહાપ્રભુજીના સ્વરૂપની ભાવનાનો વિચાર કરીએ તો શ્રીમહાપ્રભુજી જલદી કૃપા કરે છે. શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપા દ્રષ્ટિના અધિકારી આપણે બધાજ છીએ.

‘જલ ભરન ગઈ, સુઘટ નેહ ભર લાઈ,’ ‘ઇતિ મોહન ગાસ ઉત ગુરુજન ત્રાસ.’ જીવને કોઈ સાધન નથી, માટે લોક અને વેદ છુટે તો શ્રીમહાપ્રભુજી અંગીકાર કરવામાં હંમેશા તત્પર છે પણ સંસારમાં રહેવાનું છે, માટે જલ ભરવા પણ જવું, અને સ્નેહ લઈ આવવો. કપટ ભાવથી જગતનું કાર્ય કરવાનું. ‘કાપટ્યા તેષુ નાન્યથા’ કારણ કે એક તરફ પ્રભુનું અને જીવનું અરસપરસ ખેંચાણ છે, અને બીજી બાજુ લૌકિક વૈદિક છે. માટે વેદશાસ્ત્ર તો છોડાય પણ ભગવદ્ ભાવનું અનુસંધાનલૌકિક કાર્યો કરતાં હોઈએ ત્યારે પણ બની રહેવું જોઈએ

‘જેસે નાગરીકો ચિત્ત ગાગરીમેં.’ પનિહારીની માફક રસ્તે વાતોચિતો કરતાં પણ તેનું ચિત્ત ઘટમાં (ઘડામાં) રહે છે, તેવી જ રીતે ભગવદ્ સંબંધી અનુસંધાન દ્રઢ રાખવું જોઈએ જો તે પ્રમાણે અનુસંધાનન હોય તો પ્રભુ જ બોલે. બાકી તો ક્યા જીવની પાસે

શું સાધન કરાવવું છે, તે આપશ્રીની ઇચ્છાની વાત છે.

શ્રીગોકુલેશ આજ્ઞા કરે છે કે શાસ્ત્રનું અજ્ઞાન હોવાને કારણે પુષ્ટિમાર્ગનું ભક્તિમાર્ગનું નિરૂપણ યોગ્ય રીતે થતું નથી. ફક્ત ભક્તિ નામથી જ ભક્તિનો ઉપદેશ માનવો નહીં. પણ શ્રીદેવકીજીની સ્તુતિ પછી શ્રીગોવર્ધન લીલાના પ્રસંગમાં, તેમજ મૃતિકા ભક્ષણ પ્રસંગ પછી યશોદાજીને શ્રીમુખ દર્શનના પ્રસંગ પછી જ નિરૂપણ છે. તે શુદ્ધ પુષ્ટિનું નિરૂપણ છે. શ્રી કપિલદેવજીના દેવહુતી પ્રસંગમાં મિશ્ર પુષ્ટિનું નિરૂપણ છે. જેમ પતંગિયા પ્રકાશ જોઈને તેના ઉપર પડે છે. તેમ આપણને શાસ્ત્રની અજ્ઞાનતાને લીધે તેમાં બતાવેલા પ્રકારો સમજાયા નથી. તે સમજવા માટે તારત્મ્યનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ.

શ્રીમહાપ્રભુજીના માર્ગનો ‘ધરાનો’ ખૂબ જ ઉંચો છે. જ્યાં ઇત્તર ભક્તિમાર્ગોની જેવા કે જ્ઞાન માર્ગની સમાપ્તિ થતી હોય છે, ત્યાં શ્રીમહાપ્રભુજીના ભક્તિમાર્ગ (પુષ્ટિમાર્ગ) ની શરૂઆત થાય છે. આમ જીવ ખોટે માર્ગે દોરવાઈ ન જાય તે માટે ‘જલભેદ’ગ્રંથ આપે રચ્યો છે. જેમાં વીસ પ્રકારના જળની જેમ વીસ પ્રકારના વક્તા બતાવ્યા છે દરેક જળના જુદા જુદા ગુણ બતાવ્યા છે. આથી જનતા (જીવ) આવા વક્તાઓની વાકપટુતાથી તેમનામાં ન ખેંચાય, અને તેમનું અહિત ન થાય, ક્ષેત્રરૂપી હૃદયમાં જેવું જળ સિંચન થશે તેવું ફળ પ્રાપ્ત થશે. તો કોનું સાંભળવું ? માટે જીવ ક્યાંય પણ ભટકાઈ ન જાય અને ઉત્તમ ફળથી વંચિત ન થાય તે માટે આપે ઘણો પરિશ્રમ લીધો છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ માટે જલભેદગ્રંથમાં સ્પષ્ટ નિરૂપણ કર્યું છે. કારણ કે પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવોની જીવન-નૌકા ખરાબે ન ચડી જાય માટે સર્યલાઈટ અને દીવાદાંડી પણ આપે તૈયાર રાખી છે કે જેથી જીવ ભુલો ન પડે

નિબંધમાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ શુદ્ધ પુષ્ટિ ભક્તિનું નિરૂપણ કરેલું છે. જો કે ભક્તિ કહેતાં પુષ્ટિ જ છે. છતાં અન્વય કરવો જોઈએ, એ દ્રષ્ટિએ શુદ્ધ પુષ્ટિ લક્ષણ સમજાવ્યું છે.

નારદ પંચરાત્રમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે, ‘મહાત્મ્યજ્ઞાન પૂર્વક સુદ્રઢ અને સર્વતોષિક સ્નેહ જીવને પ્રકટ થાય તે પુષ્ટિ ભક્તિ કહેવાય છે.’ મર્યાદા માર્ગમાં, સુદ્રઢ અને સર્વતોષિક સ્નેહ નથી, મહાત્મ્યજ્ઞાન તો મર્યાદામાં પણ છે.

નિઃસાધન જીવોનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવે તે પુષ્ટિ, અને સસાધન જીવોનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવે તે મર્યાદા. શાસ્ત્રનો આશય સમજવો બહુજ મુશ્કેલ છે. સુદ્રઢ અને સર્વતોષિક સ્નેહ પુષ્ટિ શિવાય બીજે ક્યાંય નથી. બાલાજી. જગદીશ, પાંડુરંગ, વ્યંકટેશમાં પુષ્ટિમાર્ગીય સેવા નથી. આ બધા સ્થાનોમાં વૈભવ પૂજામાં પ્રવાહ રૂપ સાધનો છે. પોષ માસની કડકડતી ઠંડીમાં કુલ અને ચંદન શ્રીઅંગ ઉપર થતાં હોય, તેવા સ્થાનોમાં સુદ્રઢ સ્નેહ વ્યક્ત થતો નથી. આપણે જ્યારે ઓઢીને, મફલર રાખીને, કોટ પહેરીએ, અને ઠંડુ જળ અડતા કંપારી આવે, ત્યાં ભગવાનને ચંદન ધરાય અને કુલના શ્રંગાર થાય તે કંઈ સ્નેહ કહેવાય ?

પુષ્ટિ સેવામાં શ્રીહરિના સ્વરૂપનો વિચાર કરીને, તેમજ પ્રભુને સુખ-સંતોષ કેવી રીતે થાય. તેનો પણ પુરોપરોવિચાર કરીને જ પુષ્ટિમાર્ગમાં સેવાની પ્રક્રિયા નક્કી કરેલી છે. ‘તત્ સુખ’ એટલે શ્રીજીના સુખનો જ વિચાર. આવો પ્રકાર ક્યાંય નથી. માટે જ શ્રીઠાકોરજી કહે છે કે, ‘હું શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીગુસાંઈજી, શ્રીવલ્લભકુલ અને તેમના સેવકોના તેમ જ શ્રીગોપીજનોના ઘરે રહું છું. કારણ કે ત્યાં સુદ્રઢ પ્રેમ-સ્નેહ મળે છે શ્રીયશોદાજી આવી સેવા નથી કરી શક્યા, કારણ કે મારા ડરથી ગભરાઈને માખણ-મીશ્રી છત્યાદિ સંતાડી દેતા કે જેથી તે મારા હાથમાં ન આવે.

શ્રીગોકુલનાથજી કહે છે કે ‘સેવા તો બાપ અને બેટાની જ’ (શ્રીમહાપ્રભુ અને શ્રીગુસાંઈજીની જ) સેવા તો શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીગુસાંઈજી અને એઓશ્રીના 84/252 સેવકોએ કરી. અત્યારે તો ‘લકીરજ’ રહી છે, અને તેને માટે જ ‘લકીરપીટ’નો ઉત્સવ મનાય છે.

શ્રીગોકુલનાથજી કહે છે કે ‘હવે કોઈ સાંભળવાવાળો નહીં હોય, કોઈ કહેવાવાળો નહીં

હોય, એવો સમય આવશે.’ પણ આપણે બડભાગી છીએ કે આજે અમો અહીં કહીએ છીએ, અને આપ શ્રોતા સાંભળો છો. ત્યાં સુધી પુષ્ટિમાર્ગને વાંધો નહીં આવે. દુરીજનને જે કહેવું હોય તે કહેજો રે, પણ વ્હાલા મારા હૃદય કમળમાં રહેજો રે.’

સ્નેહનો પ્રકાર પુષ્ટિમાર્ગમાં જ છે, અન્યત્ર નહીં જ. પ્રભુના સુખ પૂર્વકના થતા મનોરથોમાં, સેવા પ્રકારમાં જે કાર્યક્રમ રહ્યો છે તે ભાવનાને અનુરૂપ છે. ભિતરમાં જે ભાવના છે, તે બહાર દર્શનમાં જોવામાં આવતી નથી. એવી રીતે શ્રીમહાપ્રભુજીએ અને શ્રીગુસાંઈજીએ મેડ બાંધી છે, વ્રજમાં પણ મર્યાદાના મંદિરોમાં દેખાવના મનોરથો થાય છે.

‘સેવા રીતપ્રીત વ્રજ જનકી, જન હિત જગ પ્રકટાઇ.’ સેવાની સર્વ ભાવના, સેવાનો પ્રકાર, વ્રજભક્તો અને ભગવદીયોની ભાવના મુજબ શ્રીમહાપ્રભુજીએ ગોઠવ્યો છે. ‘ભાવો ભાવનયા સિધ્યતે’ આનાથી ભગવદ પ્રાપ્તિ સહજમાં જ થાય છે.

અન્ય પૂજાના જેવા થોડા પ્રકારો પુષ્ટિ માર્ગીય સેવા પ્રકારમાં છે. જેમ કે શંખનાદ, ઘંટાનાદ, અભિયોદિક, ષોડશોપચાર વિગેરે. પરંતુ તે પૂજાના અંગ તરીકે નહીં. પણ ભક્તોના ભાવથી. જેષ્ઠાભિષેકમાં વેદાદિના ઉચ્ચાર ભક્ત ચરિત્રોના લીધે કરાય છે.

આરોગાવવાનો પ્રકાર ફક્ત પુષ્ટિમાર્ગમાં જ છે. વિદુરજીનો અધિકાર પુષ્ટિ પુષ્ટિમાં છે. માટે જ ત્યાં આરોગ્યા છે. પુષ્ટિ અંશ ન હોય તો આરોગે જ નહીં. બાકી ખાવું એ તો જીવનો ધર્મ છે. મર્યાદામાં તો સામાનો સત્કાર કરવાની જ ઇચ્છા દેખાય છે. જ્યારે પુષ્ટિમાં તો પ્રભુ પોતે આજ્ઞા કરે છે. પોતાના સેવકને જતાવે છે કે, ‘શાકવાળી બહાર આવી છે અને અમુક શાકભાજી લઇ આવ.’

પુષ્ટિમાં મર્યાદાની રીત ભુલી જવાય છે. મર્યાદાની રીતથી વિપરીત જ હોય છે. બલીજ અને વિલક્ષણ પણ છે. ભક્તને માટે પ્રભુ ભાવરૂપ બની જાય છે, બાકી પ્રભુ એવા શોખીન છે કે જગતમાં ખાનાર ખાશે શું ? નંદનંદનજેવો ખાનારો જગતમાં કોઇ

જ નથી. પ્રભુને સુખરૂપ થાય તેવી રીત – સરળતા કોમળતા મર્યાદા માર્ગમાં નથી.

અમારો શ્રીબાલકૃષ્ણજીને નુપૂરધરાવાય છે ત્યારે નીચેથી ગાદી દબાવીને દોર ખેંચી લઇએ છીએ કે જેથી શ્રીજીને શ્રમ ન થાય. અભ્યંગ આદિ સમર્પાય છે, શબ્દ માધુર્ય પૂર્વક પ્રક્રિયા થાય છે, જે હૃદયમાં અનેરું વાતાવરણ ખડું કરી દે છે. આથી પુષ્ટિમાર્ગની રચના-માહાત્મ્યજ્ઞાન પૂર્વક સ્નેહપૂર્વક મેંડપૂર્વક અને સમર્પણ પૂર્વક છે.

જે રીતે પુષ્ટિમાર્ગીયો માહાત્મ્ય જ્ઞાન સમજ્યા છે તેવું દુનિયામાં કોઇ સમજ્યું નથી, એવો શ્રીમહાપ્રભુજીનો દાવો છે પ્રભુનું સામર્થ્ય પણ શ્રીમહાપ્રભુજીએ સમજાવ્યું છે બાકી પ્રભુ કેવા ! પ્રભુનો ટાઢ કેવી ! તડકો કેવો ! છાંયડો કેવો ! ભૂખકેવી ! તરસ કેવી ! આ બધું સમજવું હોય તો શ્રીમહાપ્રભુજીને શરણે આવો. કર્તુમ, અકર્તુમ, અન્યથા કર્તુમ, સર્વ સમર્થ એવા પ્રભુ, ત્રિભુવન પ્રતિ છે, તે માહાત્મ્ય જ્ઞાન છે. પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગની ભક્તિ માહાત્મ્ય જ્ઞાન પૂર્વકની સ્નેહ ભક્તિ છે. સ્નેહ સીવાયની ભક્તિ એ પુષ્ટિ ભક્તિ નથી. મર્યાદા ભક્તિ છે. માહાત્મ્ય જ્ઞાન પૂર્વકની ભક્તિ એ જ પુષ્ટિભક્તિ કહેવાય.

આ પુષ્ટિનું વિપરીત-બલિષ્ઠ અને વિલક્ષણ સ્વરૂપ, નિબંધની પ્રકાશ નામની ટીકામાં વિસ્તાર પૂર્વક સમજાવવામાં આવ્યું છે.

પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તો અને શ્રીવલ્લભીય બાળકો, શ્રીઠાકોરજીની સેવા-રાજાના જેવો ડર રાખીને ખુબ સાવધાની પૂર્વક પણ વાત્સલ્ય ભાવ યુક્ત કરે છે. આથી જ શ્રીમહાપ્રભુજી અત્યંત પ્રસન્ન છે.

અભેદ ભાવ :

- કમળાબેન આશર, રાયપુર

શ્રી ગુરૂદેવ અને શ્રીઠાકોરજી બન્ને એક જ સ્વરૂપ છે તેમ સમજવું. એમાં જરાપણ ભેદભાવ ન રાખવો. આમાં દ્વિધા ભાવ ન જાણવો. ભગવદીયોયે નિવેદન કર્યું છે :

છિતસ્વામી શ્રી ગિરિધરન શ્રી વિઠ્ઠલ, તેહી ચેહી ચેહી તેહી કછુ ન સંદેહ.

સૂરદાસજીએ ગાયું છે : ‘સૂરકહા કહે દ્વિવિધ આંધરો બિના મોલકો ચેરો’

કૃષ્ણદાસજીએ ગાયું છે : જાકે મનમેં ઉગ્ર ભરમ હે, શ્રીવિઠ્ઠલ શ્રીગિરિધર હે દોય, તાકે સંગ વિષમ વિષ હું તે, ભૂલે ચતુર કરો જીન કોય.

વલ્લભાખ્યાનમાં ગોપાલદાસજીએ ગાયું છે : ‘રૂપ બેઉ એક તે ભિન્ન થઈ વિસ્તરે. ભગવદીયોએ ગાયું છે ઉપરાંત શ્રીમદ્ ભાગવત જેવા મોટા મોટા વેદ પુરાણ આદિ ગ્રંથોમાં પણ ગુરુ અને ગોવિંદનું એક જ સ્વરૂપ બતાવ્યું છે કોઈ કેટલો પણ જ્ઞાની હોય પણ જો ગુરુના સ્વરૂપમાં ભેદ માને તે આસુરી જાણવો કારણ કે શ્રીગુરુદેવ તો સકલ સિદ્ધિદાયક છે જે ગુરુમાં અને શ્રીઠાકોરજીમાં ભેદભાવ રાખે તેવા માણસોનો સંગ કદાપિ ન કરવો. ગુરુદેવના વંશજને પણ ગુરુ તુલ્ય સમજવા. તેમનામાં પણ ગુરુદેવ જેવો જ સમભાવ રાખવો. કદાચ કોઈને સંદેહ થાય તો તેનો જવાબ એ છે કે, જ્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ દામોદરદાસજીને પુછ્યું : ‘તમે શ્રીગુસાંઈજીને કેવા જાણો છો ?’ ત્યારે દામોદરદાસ હરસાનીજીએ જવાબ આપ્યો, કૃપાનાથ, આપના પુત્ર રૂપે માનું છું ત્યારે આપશ્રીએ આજ્ઞા કરી ‘જેવા મને જાણો છો એવાજ એમને પણ સમજો.’ શ્રીગુસાંઈજી પોતે ચરણસ્પર્શ અને ચરણોદક દામોદરદાસજીને ન આપતા પણ પછી દામોદરદાસ બહુજ આગ્રહ કરીને લેવા લાગ્યા. એટલે ગુરુના પુત્ર પૌત્રાદિકને એકજ સ્વરૂપ સમજવું.

શ્રી મહાપ્રભુજીના સ્વરૂપનું ધ્યાન

- લે. શાસ્ત્રી ચીમનલાલ [સુરત]

આપણે વૈષ્ણવ, એટલે શ્રી અદેયદાન દક્ષ શ્રી વલ્લભ પ્રભુના અંગીકૃત જીવો છીએ. સર્વોત્તમ સ્તોત્ર પાઠ એ વૈષ્ણવનું સર્વસ્વ કર્તવ્ય છે. સર્વે સ્તોત્રનો પાઠ અષ્ટાક્ષર મંત્ર, પંચાક્ષર મંત્ર જાપ કરતી વખતે શ્રી મહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું જોઈએ. તે નીચે પ્રમાણે છે.

વિપ્રયોગ રસાત્મક તાપરૂપ શ્રીમહાપ્રભુ છે. શ્રીમહાપ્રભુજીના હૃદયમાં રાસ દ્વારા

ભજનાનન્દનું દાન કરનાર શ્રી ગોપીજન વલ્લભનું ધ્યાન કરવું.

એવામેવા સ્મદાચાર્ય સ્વરૂપમવબુદ્ધ્યતામ્ ।

સ્વામિની ભગવદાવયુતં યાપિ વિલક્ષણમ્ ॥

શ્રી સ્વામિની ભાવ અને ભગવદભાવ એમ બન્ને ભાવ શ્રી મહાપ્રભુજીમાં છે. માટે આપને “સર્વ લક્ષણ સંપન્ન” અને “રાસ સ્ત્રીભાવપૂરિત વિગ્રહ” એ બે નામ સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં આપેલા છે.

૩ અષ્ટાક્ષર મંત્રના જપથી શરણની સિદ્ધિ થાય છે. પંચાક્ષરના જપથી સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થાય છે.

આ વખતે ભાવના કરતાં શીખવું જોઈએ. ભાવા ભાવનયા સિદ્ધઃ ભાવ ભાવનાથી સિદ્ધ થાય છે.

એકાગ્ર મન કરી, ચિત્ત સ્થિર કરી, બુદ્ધિને પ્રભુ તરફ વાળવી, કંઈ પણ અન્ય વિચારો મનમાં ન લાવવા. કર્મેન્દ્રિય [5] જ્ઞાનેન્દ્રિય (5) એ દશેન્દ્રિયને સ્થિર કરી દેવી. પછી શ્રી મહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપ [ચિત્રમાં દર્શન કરી] મનસ્થિર કરીને હૃદયમાં ભાવપૂર્વક ધ્યાન કરવું. ભાવન કરવું.

શ્રી મહાપ્રભુજીના હૃદયમાં રાસલીલાસ્થ પુષ્ટિસ્થ પ્રભુનું ધ્યાન કરવું.

પ્રથમ પગથીઉં

તમે વ્રજયાત્રામાં ગયા છો. ત્યાં શ્રીયમુના મહારાણીજીનાં પ્રાતઃદર્શન કર્યાં છે. આ શ્રીયમુનાજીના પુલિન [તટ] ઉપર ગૂઢ સ્થાનમાં પ્રભુ બિરાજ્યાં છે ત્યાં કોઈપણ અધિકાર વિના જઈ શકતું નથી તેવા રમણીય એકાન્ત તટનું ધ્યાન કરો.

દ્વિતીય કક્ષા-આ ધ્યાનમાં આગળ વધો. યમુના તીર, અને વૃંદાવન ચારે તરફ આવેલ

છે. એવું ધ્યાન કરો. શ્રીયમુનાનાં શીતલ નીરની ઉર્મિઓ (છોળો) ઉછળી રહી છે. સરસ શીતલ વાયુ વાય છે. ભગવાન ત્રિભંગ-લલિત સ્વરૂપે બિરાજે છે. ત્રિભંગ-ત્રણ લોકને મોહિત કરે છે. આ પ્રભુનું ભાવન કરતાં ચિત્ત સ્થિર થશે કારણ કે ત્રિભંગનું લલિત સ્વરૂપ જ મનહર છે. મોહિત કરી મુગ્ધ કરી દે છે. મસ્તકે મયૂરપિચ્છનો જોડનો શું ગાર કરેલો છે. કમલ સદશમુખમાં ચંચલ લાલ નેત્ર તરફ ધ્યાન દોરો. કોમલ વાંકડીઆ કેશાવલીવાળું મુખારવિંદ નિરખી મુગ્ધ બનો. મકરકુંડલ પણ ધ્યાનમાં આવી જાય એવી રીતે અધર બિંબમાં ફલરૂપ ભાવના કરો કે અમારું કૃષ્ણાધરામૃતાસ્વાદ સિદ્ધ રત્ર ન સંશયઃ આજ ફલ છે. કૃષ્ણાધરામૃતનો આ સ્વાદ ભાગ્યશાળી અલૌકિક સામર્થ્યવાળા લીલાસ્થભક્તોને મળે છે. આપણને તે મળે એમ ભાવન કરો.

જો ધ્યાન કરતાં કરતાં ચિત્ત ચંચળ થાય તો શ્રી ચરણમાં રહેલ અંકુશ અને વ્રજ ચિહ્નનું ધ્યાન કરવું. પીતાંબર અને વનમાલા ધારણ કરેલ પ્રભુ તમારા હૃદયમાં પધાર્યા છે. હવે તે રાસમાં પધારે છે.

ઉત્તમ કક્ષા –રાસમાં રસિક પ્રભુ પધાર્યા. આઠ સોળ કે ચોવીશ ગોપિકાના વૃન્દમાં બિરાજ્યા છે. શ્રુતિરૂપા કે કુમારિકા વ્રજભક્તના ભુજ [હસ્તથી] આવૃત્ત છે. શાસ્ત્રરીતિએ નૃત્ય કરી રહ્યા છે. રસાસક્ત છે. જલ-સ્થલ ઉભય ક્રીડા યુક્ત પ્રભુને નિરખો.

આ પ્રમાણે શ્રીમહાપ્રભુજીના હૃદયમાં લીલા ક્ષિર સમુદ્રમાં લક્ષ્મીસહસ્ર સાથે લીલાઓ થઈ રહી છે.

એતાદશં પ્રભું શ્રીમદાચાર્ય હૃદય સ્થિતમ્

આ પ્રમાણે રાસમંડલ મધ્યસ્થ પ્રભુ શ્રી મહાપ્રભુજીના હૃદયમાં બિરાજે છે. એવું શ્રી મહાપ્રભુજીનું ત્રિતયાત્મક સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું. શ્રી સ્વામિની સહિત શ્રી કૃષ્ણ અને પ્રિય સ્વરૂપ શ્રી મહાપ્રભુજી એમ ત્રિતયાત્મક સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું.

ભગવદભાવ શ્રેષ્ઠ સાધન

જે આંધળો હોય, બહેરો હોય, મુંગો હોય, હાથ વિનાનો હોય, પાંગળો હોય, બાવરો હોય તેમજ શરીરથી પણ અશક્ત હોય તેનાથી અહીંઆ કયું કાર્ય સિદ્ધ થાય ?

શરીરમાં સામર્થ્ય ન હોય તો લૌકિક અલૌકિક કશી ક્રિયા ન બને, તેમ ભાવ વિના બધા સાધન જુઠાં છે. તેનું દષ્ટાંત કહે છે, જેમ આંધળો હોય તે શી રીતે જુએ ? બહેરો શું સાંભળે ? મુંગો શું બોલે ? હાથ વિના શું કાર્ય બને ? પગ વિના શી રીતે ચલાય ? વળી બાવરો હોય તે શું કાર્ય કરે ? તેજ પ્રમાણે જે ભાવ વગરનો છે, લૌકિકમાં આસક્ત છે, તે કેવી રીતે મહા દુર્લભ એવા ભગવદ ભાવને પ્રાપ્ત કરે ? ભાવ વિના તો પુષ્ટિમાર્ગીય ફળ સિદ્ધ નથી. આ બાબતમાં ભગવદીય ગાય છે કે “ભજ સખિ ભાવ ભાવિક દેવ.” આવી રીતે ભાવથી સર્વ સિદ્ધ છે. પણ મારામાં તો ભાવનો લેશ પણ નથી, તેથી કશું સિદ્ધ નથી.

- શ્રી હરિરાયજી

ગદ્ય-મંત્રનો અધિકાર

લેખક :- ગોવર્ધનેશ વિઠ્ઠલજી જોશી.

આજે મહારાજશ્રી આનંદમાં બિરાજતા હતા. સાંજનો સમય હતો, વૈષ્ણવોનો સમુદાય ચરણસ્પર્શ કરવા માટે આતુર હતો. મહારાજશ્રીનાં ચરણ સ્પર્શ કરી વૈષ્ણવો ભેટ ધરી દર્શન કરવા જઈ રહ્યાં છે.

મહારાજશ્રીનું કૃષ્ણ-છતાં તેજસ્વી શરીર દેદીપ્યમાન લાગતું હતું. લલાટમાં રહેલું તિલક વ્યક્તિત્વમાં અપૂર્વ વધારો કરતું હતું. એવામાં એક વૈષ્ણવ આવી મહારાજશ્રીનાં ચરણ સાનિધ્યમાં બેસી વિનંતી કરી.

જે જે કૃપાનાથ, ઘણા સમયથી મનમાં એક શંકા જાગી છે તેનો નિવેડો આપ કરો તો વધારે સારું.

મહારાજશ્રી મલકાયા.... બોલો શી શંકા છે ?

વૈષ્ણવે દીનતા પૂર્વકજણાવ્યું,

જે જે કૃપાનાથ, અમારા ગામમાં એક વૈષ્ણવ છે, તેઓ વૈષ્ણવ હોય ત્યાં ન હોય પરંતુ બધાને ગદ્યમંત્ર શિખવાડે છે, કારણ કે બ્રહ્મસંબંધ વગર ગદ્યમંત્ર શીખવો ન જોઈએ, આ અંગે આપનું શું મંતવ્ય છે ?

મહારાજશ્રીએ કહ્યું, “સાંભળો વૈષ્ણવરાજ”

એક રાજા હતો, તે એક દિવસ પ્રધાનના ઘેર ગયો; પ્રધાન બ્રાહ્મણ હતો, તેથી ગાયત્રીમંત્રનો જપ કરતો હતો, રાજા ઊભા રહ્યાં. જપ પૂરા થયા બાદ, રાજાએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું “તમો શું કરી રહ્યા હતા” ?

પ્રધાને કહ્યું, “ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરતો હતો,”

રાજાએ કહ્યું, “મને પણ તે પવિત્ર મંત્ર શિખવાડો.”

પ્રધાને કહ્યું, “મહારાજ અધિકાર વગર તે શિખવી ન શકાય.”

રાજા ગુસ્સામાં ચાલ્યો ગયો.

પ્રધાનમાં ગાયત્રી મંત્રનું તેજ હતું, તેથી અધિકાર વગર મંત્ર શિખવવાની પ્રેરણા તેનાં મનમાં ન જાગી.

ઘણો સમય પ્રસાર થઈ ગયો.

રાજાએ કોઈ બ્રાહ્મણ પાસેથી ગાયત્રીમંત્ર શીખી લીધો.

એક દિવસ પ્રધાનનાં ઘેર જઈ રાજાએ કહ્યું,-

“જુઓ પ્રધાનશ્રી આ ગાયત્રી મંત્ર શુદ્ધ અને સાચો છે ને” ?

પ્રધાને કહ્યું “મંત્ર તો તેજ છે, પરંતુ મંત્રમાં જે ગુણો જોઈએ તે નથી.”

રાજાએ ગુસ્સાથી કહ્યું, “પ્રધાનજી તમારે જવાબ આપવો પડશે, આ પ્રમાણે મને બનાવશો તે નહીં ચાલે.”

રાજાની સાથે આવેલા અંગરક્ષકને પ્રધાને કહ્યું, “આ રાજનાં ગાલ પર એક તમાચો

મારી દે.”

પરંતુ અંગરક્ષકે પ્રધાનની આજ્ઞા માની નહીં, એકવાર નહીં પરંતુ ચાર, પાંચ વાર કહેવા છતાં તેણે તેમ ન કર્યું.

રાજાએ પ્રધાનની આ ધૃષ્ટતા જોઈ, અને ગુસ્સે બની રક્ષકને આજ્ઞા આપી : આ નાલાયકનાં ગાલ પર ચાર તમાચા મારી દે.

ક્ષણવારમાં રક્ષકે પ્રધાનનાં ગાલ પર તમાચા લગાવી દીધા.

પ્રધાનજી હસવા લાગ્યાં. અને કહ્યું, આપનાં સવાલનો જવાબ મળી ગયોને મહારાજ ?”

“કેવી રીતે ? રાજાએ ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું”

પ્રધાને કહ્યું, “મારી તેજ આપની આજ્ઞા છે, કારણ કે હું તમારો નોકર છું. પાલન કરનાર વ્યક્તિ પણ તમારોજ નોકર છે. પરંતુ મેં આજ્ઞા આપી તેનું પાલન નોકરે ન કર્યું અને આપની આજ્ઞાનું જલ્દીથી પાલન કર્યું.”

ગદ્યમંત્રની એજ વિશેષતા છે કે અધિકારીનેજ ફળ આપે છે ભલે પછી કોઈ વ્યક્તિ અનધિકાર ચેષ્ટા કરી બીજાને શીખવે તો પણ તેનું કાર્ય સફળ થતું નથી.”

“કેમ વલ્લભ સાચી વાતને ?”

મહારાજશ્રી વાત પૂરી કરતાં વલ્લભ ઉપર દ્રષ્ટિ ફેંકી પૂછ્યું

વૈષ્ણવે મહારાજશ્રીનાં ચરણારવિંદ ગ્રહી લીધા, “ખરેખર દયાસાગર આજે મારી શંકા નિર્મૂળબની છે.” આપની કૃપાથી મને ખૂબજ જાણવાનું મળ્યું.

ગદ્યમંત્રનો ઉપયોગ અધિકારી વગર થાય તો કોઈને ફળ આપતો નથી. માટે અધિકારીનેજ ભગવદ ભક્તિની રીતિ બતાવવી જોઈએ.

દૈન્ય-બીજમંત્ર

કોઈ પુષ્ટિમાર્ગમાં સર્વસ્વ દીનતાનો નાશ કરનારો છે, તેથી મહાબાધક છે. શ્રીકૃષ્ણની

સેવા અને કથા વિગેરે સર્વ કાર્યમાં દીનતા બીજરૂપ છે. જેવી રીતે મંત્રશાસ્ત્રોમાં બીજ યુક્ત મંત્ર હોય તો તે ફળ દેનારો થાય છે તેવી રીતે આ પુષ્ટિમાર્ગમાં સેવાદિ વિગેરે બધુંજ દીનતા યુક્ત હોય તો ફળ દેનારું થાય છે. દીનતાનો અભાવ હોય તો સેવાદિ વિગેરે કાર્યો પુષ્ટિના એટલે કે ભગવદ અનુગ્રહના સિદ્ધ કરનારાં થાય નહિ.

આ પુષ્ટિમાર્ગનું સર્વસ્વ દૈન્યભાવ છે. તેનો નાશ કરનારો ક્રોધ છે. માટે તેનો ત્યાગ નિશ્ચય-પૂર્વક કરવો, અને સર્વ કાર્ય વિશે દૈન્યભાવ રાખવો. આ દીનતા શ્રીકૃષ્ણની તનુજા અને વિત્તજા સેવા પ્રીતિ પૂર્વક કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. વળી શ્રી કૃષ્ણની કથા, અને શ્રી સુબોધિનીજી વિગેરેનું હંમેશા શ્રવણ કરવું. આ પ્રમાણે સેવા અને કથાનો નિયમ રાખે તો હૃદયમાં દીનતા આવે. મંત્રનું મુળ બીજ છે તે જ પ્રમાણે સેવામાં દૈન્યભાવ છે તે બીજ સ્વરૂપ હોઈ ફલસાધક છે. દૈન્ય પૂર્વક સેવા કરે તો પુષ્ટિમાર્ગનું સર્વ ફળ સિદ્ધ થાય છે.

- શ્રી હરિરાયજી

હૃદય વ્યથા

પ્યારા શ્યામ ! કેટલો સુખદ સમય હતો એ, કે જ્યારે : આપ સંયોગાનુભવનું સુખ આપી રહ્યા હતા. આપનાજ દર્શન આપનું જ ધ્યાન સન્મુખતામાં તું પાસે, અને થોડું દૂર રહેવું પડે ત્યારે તારા આપેલાં સુખોની યાદમાં મસ્ત રહેવું. તે કૃપા કરી મને અનેક સુખો આપ્યાં, મારી લાયકાત એ સુખો માટે ન હતી છતાં આપે દોષ જોયા નહિ. પણ મને અભિમાન થયું જ અને એ અપરાધે હું હમણાં આપના દર્શન માટે તલસું છું. છતાં તારા દર્શનની આશાએ જીવું છું. હું હલકા અને અધુરો જીવ તેથી કૃપા મારાથી ન જીરવાઈ.

હે પ્રાણેશ ! ક્યાં એ સુખદ ઘડી ! હમણાં તો એનું સ્મરણ પણ દુઃખ ઉપજાવે છે. આપના દર્શન માટે પણ અત્યારે તો અનેક પ્રતિબંધો ઉભા થયા છે. કદિક ભોગવેલા સુખોનું સ્મરણ કરું છું ત્યારે મન દર્શન માટે ખુબ અધીરું થાય છે. આપના વિયોગની પળો આટલી બધી વ્યથા ભરેલી હશે એ તો મેં હવે જ અનુભવ્યું ! વિષયરૂપી સંસારમાંથી

ક્યારે છુટાશે નાથ આપના દર્શન નહિ, એથી વધુ અપરાધનો બીજો દંડ શું હોઈ શકે !

હા પ્રાણેશ ! પણ હું નીચે એજ દંડને લાયક છું. તારી કૃપા હતી ત્યારે બધું અનુકુળ જ રહેતું, અને હવે ! હવે તો બધું જ પ્રતિકુલ !

હદયે ! એ દરસ અને ક્યાં એ પરસ ? અને વ્હાલા ! ક્યાં એ અમૃત સમાં મીઠાં વચનામૃતો કેટલા ભાગ્યશાળી હશે એ ભક્તો કે જે તારા મુખચંદ્રનું પાન કરી રહ્યા છે ! ભલે નાથ ! જેમ રાખવો હોય તેમ રાખજો, પણ આખરે તો હું આપનો જ અંગીકૃત છું ને ? કોઈક વખત આપે સ્વીકારેલા જીવની યાદ આપને જરૂર આવશે. તારું એ કોમળ હૃદય જરૂર પીગળશે. હું તારી કૃપાને લાયક તો નથી જ, છતાં પણ આશા રાખું છું, કારણ કે શ્રી વલ્લભને શરણે આવેલો છું, શું એ મધુર સ્મરણો હવે સ્વપ્નવત જ રહેશે ? એવા મીઠાં સ્મરણો દિલને ડંખી રહ્યા છે, વ્હાલા ! નાથ.

તે હાથ પકડ્યો છે, છોડીશ તો બિરદ તારું જ જશે. મને નાલાયકને શું ? ખરેખર નાથ ! આપના દર્શનના સુખ જેવું સુખ મને સારી દુનિયામાં ક્યાંયે નજરે પડતું નથી. બસ એજ. વધુ શું કહું ? આપતો અંતરયામી છો. વ્હાલા નાથ !

સંસાર મગ્ન થઈ આપને ન ભુલું એટલી કૃપા તો જરૂર કરજો. મારા મનમાં તો તારા દર્શનનાં અનેક મનોરથો જાગે છે, પણ એ પુરા કરવા એતો તારે હાથ છે.

લી. દર્શનાતુર

સ્વ - સિધ્ધાંત સ્વરૂપ

શ્રી મહાપ્રભુજીએ “શુદ્ધાદ્વૈત” સંપ્રદાયને પુષ્ટિમાર્ગ નામ આપી પ્રાકૃત, વિષયાત્મક માર્ગ બનાવી કલુષિત કર્યો નથી, પણ વિષયગંધ રહિત, અપાકૃત, શુદ્ધ, વિમલ, ભજનાનંદયુક્ત ભાવપ્રચુર અને રસાત્મક કર્યો છે પુષ્ટિસૃષ્ટિ આસુરી વિષથી સૃષ્ટિ નથી. તે મર્યાદા સૃષ્ટિ પણ નથી, પણ સાક્ષાત આધિદૈવિક હોય છે, અને તેથી ભગવદ સ્વરૂપની સાક્ષાત પ્રગટ સેવા કર્યા વિના ભગવદ ભક્તો રહી શકતા નથી. દૈવી જીવો

નિત્ય લીલાના મધ્યપાતી અગર સહયોગી અંગરૂપ છે.

મર્યાદા માર્ગમાં જ્ઞાન અને ભક્તિ પ્રભુ પ્રાપ્તિનાં સાધન છે, જ્યારે પુષ્ટિ સંપ્રદાયમાં નિઃસાધન પૂર્વક વિપ્રયોગ સાધન છે. મર્યાદામાં સાયુજ્ય ફળ છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં કૃષ્ણાધરામૃતાસ્વાદ ફળ છે.

મર્યાદામાં સંન્યાસથી અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં કૃષ્ણસેવા કરતાં કરતાં સિદ્ધ થયેલી ભક્તિથી વિપ્રયોગાત્મક વ્યસન દશામાં સ્થિતિ થાય છે. સંન્યાસ માર્ગમાં શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન કરવાનું હોય છે. અને ચિત્તમાં વૈરાગ્ય રહે તે માટે એક સ્થાને રહેવાની તેમજ અનેકનો સંગ કરવાની મના છે. જ્યારે પુષ્ટિમાર્ગની વિપ્રયોગ દશામાં શ્રવણ તથા અટન બાધક હોઇ તેનો નિષેધ છે. સંન્યાસમાર્ગમાં મનની સમતા તેજ ફળ છે. જ્યારે અપ્રાકૃત વિકલત્વ તથા અસ્વાસ્થ્ય, પુષ્ટિમાર્ગના વિપ્રયોગનો સહજ સ્વભાવ છે.

મર્યાદામાર્ગમાં વેદાન્ત શ્રવણ અને શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ, મુક્તિ તથા આત્મસુખ પ્રદાનાર્થે છે, જ્યારે પુષ્ટિમાર્ગમાં ભગવાનના વિરહની ભાવનામાં ભગવદ્ માહાત્મ્ય બોધકજ્ઞાન સ્વાસ્થ્યજનક હોવાથી બાધક છે.

પુષ્ટિમાર્ગનો તો એક જ ભગવદ્ શરણ ધર્મ છે અને સર્વ ધર્મોનો તેના માટે ત્યાગ છે. મર્યાદામાં પ્રતિબંધનો સંભવ છે, જ્યારે ભક્તિમાર્ગમાં ભગવાન પણ પ્રતિબંધ કરી શકતા નથી ! તો ઇત્તર કોઇનો પ્રતિબંધ તો ક્યાંથી જ સંભવે ?

મર્યાદામાર્ગમાં ભગવાન મંત્રધિન છે, જ્યારે પુષ્ટિમાં ભગવાનનું પ્રમેય સ્વરૂપ છે તે કૃપા વિચારે ત્યારે જ દર્શન થાય છે. ભક્તિમાર્ગમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સાથેનો નિત્ય સંબંધ સર્વ અનર્થનો મોચન કરનાર હોવાથી અન્ય કોઇ સાધન કે શરણની અપેક્ષા રહેતી નથી.

વિરહ અને તેની દશ અવસ્થાઓ

લે. વિયોગી

ચિન્તા - નિકુંજનાયક ગોલોકવિહારી, રસરિસકેન્દ્ર પ્રભુ રાસેશ્વર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના કોટિકંદર્પલાવણ્યમય સ્વરૂપનાં દર્શનામૃત (વિવિધ પ્રકારની લીલાની ઝાંખી) માટે સુતાં, જાગતાં, ઉઠતાં, બેઠતાં, હરતાં ફરતાં, વિપ્રયોગાત્મક તાપકલેશ ઉદભવતાં, અહર્નિશ થતી ઝંખના, તાલાવેલી, તેનું નામ “ચિંતા.” ભગવદ ભક્ત સૂરદાસજી ચિન્તાના સજીવ સ્વરૂપનું વર્ણન નીચેના પદમાં આબેહુબ આલેખે છે.-

“નાહિન રહ્યો હિયમેં ઠોર.

નન્દ-નન્દન કસે આનિયે ઉર ઔર.

ચલત, ચિતવત, દિવસ, જાગૃત, સ્વપ્ન, સોવત રાત,

હૃદયતેં યહ શ્યામ મૂરતિછિન ન ઇત ઉત જાત.

કહા કરો તન પ્રેમ-પૂરનધન ન સિન્ધુ સમાત,

શ્યામ ગાત સરોજ આનન, લલિત ગતિ મૃદુ હાસ,

‘સૂર એસે રૂપ કારન મરત લોચન પ્યાસ.”

ઉપરના પદમાં સૂરદાસજી કહે છે કે તાપકલેશયુક્ત ઝંખના હોય, શ્યામ સ્વરૂપના દર્શનામૃતની પ્યાસ હોય, ત્યાં નેત્રોમાં નિદ્રાદેવીના પગલાં ક્યાંથી હોય ? નિદ્રા નેત્રોમાં આવે છે, પણ અહિં તો એ લોચનો “એસે રૂપ કારન મરત લોચન પ્યાસ” ની સ્થિતિ હોય ત્યાં આંખોમાં નિદ્રા કેવી ? કારણ કે શ્રી નિકુંજનાયક, શ્રી રાસેશ્વર પ્રભુના અદ્ભુત રૂપનો નશો તો આંખોમાં જામેલો છે, તો પછી એક મ્યાનમાં બે તલવાર કેવી ? હવે પછી બીજી અવસ્થા જાગરણ પ્રાપ્ત થાય છે.

“જાગરણ” તાપ કલેશ ઉપજતાં ઝંખના થાય તે, તે થતાં પારાવાર પ્રભુમિલનની ચિંતા પ્રાપ્ત થઈ, તે અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં નિદ્રાદેવી ક્યાંથી હોય ? અર્થાત્ ચિંતાને લઈને નિદ્રા નહિ આવતાં “જાગરણ” અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ. કદાચ વિરહિણીને ક્ષણભર નિદ્રા આવી જાય તો સ્વપ્નાવસ્થામાં પ્રભુના દર્શનામૃતનું સુખ મળે, પણ અહિં તો

પ્રિયતમના અદભુત સ્વરૂપે લોચનમાં અફો જમાવેલો હોવાથી નિદ્રા શેની હોય ? ભગવાન મથુરા પધાર્યા છે, વિરહિણી શ્રી પ્રિયાજી ભગવાનના દર્શનામૃતનું સુખ મેળવવા અહર્નિશ ચિંતન કરી રહ્યાં છે. પોતાની અતરંગ સખીને કહે છે કે “ખ્યારી સખી ! સ્વપ્નમાં પ્રિયતમનાં દર્શન કરે છે તેવી સ્ત્રીઓને ધન્ય છે. મુજ દુઃખિણીના ભાગ્યમાં એવું સુખ નહિં સૃજાએલું હોય ? કારણ કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મથુરા પધાર્યા, તેની સાથે મ્હારી નિદ્રા પણ મથુરા ચાલી ગઈ છે ! અને હવે તે મ્હારી પાસે આવતી પણ નથી, તેથી “જાગરણ” થતાં ચિત્તમાં પ્રભુ પ્રત્યેનો “ઉલ્લેગ” પ્રાપ્ત થાય છે. તે વિરહની ત્રીજી અવસ્થા છે.

“ઉલ્લેગ” હૃદયમાં પ્રભુમિલનની થતી તીવ્ર વ્યથાથી આકુળવ્યાકુળતા રહે, બેકારારી રહે, ચિત્તવૃત્તિવ્યગ્ર રહે, તેનું સજીવન હરિશ્ચંદ્રજી આપે છે.

વ્યાકુલ હી તડપો વિના પ્રિતમ,
કોઉ તો નેક દયા ઉર લાવો,
ખ્યાસી તજો તનુરૂપ સુધા વિનુ,
પાનિય પીય પપીહે પિઆઓ,
જીવમેં હોસ કહું રહિ જાય ન,
હા ! હરિચંદ કોઉ ઉઠી ધાઓ,
આવૈ ન આવૈ પિયારો અરે ! કોઉ,
હાલ તો જાય કે મેરો સુનાઓ,

બાબુ હરિશ્ચંદ્રજી ઉપરના પદમાં વિરહિણીના ઉલ્લેગ સ્વરૂપનો ખ્યાલ આપતાં કહે છે કે “હાલ તો જાય કે મેરો સુનાઓ” વાહ ! પાગલપનની શું હદ નથી કરી નાખી ? હવે વિરહિણીને ઉલ્લેગતા પ્રાપ્ત થતાં શરીર સુકાઈ જાય છે, એક તો પ્રિયતમનો દુઃસહ વિરહ અને “ચિંતા, જાગરણ, ઉલ્લેગ” એ ત્રણ દશાથી આવૃત્ત થયેલ હોઈને ચોથી દશા “કૃશતા” પ્રાપ્ત થાય છે.

‘કૃશતા’-શ્રીનિકુંજનાયક પ્રભુના દુઃસહ વિપ્રયોગથી ઉદભવેલ તાપકલેશથી થતા વિરહથી શરીર તદ્દન સુકાઈ જાય તેને કૃશતા કહેવામાં આવે છે. વ્રજમાં ઉદ્ભવજી ભગવાનનો સંદેશો લઈને પધારેલા છે, ગોપીજનોની વિરહદશા જોઈને ઉદ્ભવજી મથુરાજી આવીને કરૂણસ્વરથી વ્રજભક્તોની દશાનું રોમાંચક વર્ણન કરે છે, ઉદ્ભવજીના અવતાર સમા સૂરદાસજીનીચેના પદમાં ગાય છે કે -

“ચિત્ત દે સુનો શ્યામ પ્રવીન !

હરિ તુ મ્હારે વિરહ રાધા મેં જુ દેખી છીન
તજ્યો તેલ, તમોલ, ભૂષનઅંગ વસન મલીન,
કંઠના કર વામ રાખ્યો, ગાઢ ભુજ ગહિ લીન,
જબ સંદેશો કહન સું દરિ, ગવન મો તન કીન,
ખસી મુદ્રાવલી ચરન અરૂઝી, ગિરિધરનિ બલહીન,
કંઠ વચન ન બોલ આવૈ હૃદય આસું નિમી ન,
નૈન જબ ભરિ રોઈ દીનો, ગ્રસિત આપદ દીન
ઉઠિ બહુરિ સંભારિ ભટ જ્યો, પરમ સાહસ કીન,
‘સૂરપ્રભુકલ્યાન ઐસે, જિયહી આશાલીન.”

વિરહની બધી દશાઓનું આબેહુબ ચિત્ર ઉપરના અદ્વિતીય પદમાં દશ્યમાન થાય છે, વિરહિણી શ્રી રાધિકાજીની દશ અવસ્થા ‘ચિન્તા’ ‘ઉલ્લેગ’ ‘જાગરણ’ ‘કૃશતા’ ‘મલિનતા’ ‘પ્રલાપ’ ‘ઉન્માદ’ ‘વ્યાધિ’ ‘મોહ’ અને ‘મૃત્યુ સુધીની દશે અવસ્થાનું ચિત્તાકર્ષક વર્ણન ઉપરના પદમાં અચ્છી તરેહથી આલેખ્યું છે. મૃત્યુને શાસ્ત્રકારોએ સાક્ષાત મૃત્યું નહિ બતાવતાં “મૃત્યુતુલ્ય અવસ્થા” બતાવેલ છે. હવે પાંચમી દશાપ્રાપ્ત થાય છે.

‘મલિનાંગતા’પ્રિયતમના પ્રયંડ વિરહાન્નિથી સંતપ્ત થયેલ વિરહિણીને શરીરશુદ્ધિનું ભાન પણ ન રહે, વસ્ત્ર મલિન ગંદા થાય, બાલ (કેશ) માં તેલ વગેરે દ્રવ્યો નહિં નાખવાથી કેશ તદ્દન ભુખરા બની જઈ મુખની મલિનતામાં વધારો કરે તેને ‘મલિનતા’ અથવા “મલિનાન્ગતા” કહેવાય છે. ઉપરના પદમાં શ્રીઉદ્ધવજી વિરહિણી શ્રી

રાધિકાજીની દશાનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે : “તજ્યો તેલ, તંબોલ ભૂષન અંગ વસન મલિન” અર્થાત શ્રી સ્વામિનીજીએ પ્રાણવલ્લભના વિયોગથી તેલ, આભુષણ, શ્રંગાર આદિ ત્યાગી દીધું છે. તેથી આભૂષણ શ્રંગાર રહિત શરીર તથા વસ્ત્ર મલિન થઇ ગયાં છે. હવે છઠ્ઠી દશા “પ્રલાપ” પ્રાપ્ત થાય છે.

“પ્રલાપ”પ્રાણવલ્લભના દુઃસહ વિરહથી કંઇપણ ચેન પડતું નથી, ગાંડાની માફક પોતાને તથા બીજાને ભુલી જઇ હા નાથ, રમણપ્રેષ્ઠ, ક્વાસિ ક્વાસિ મહાભુજ । હા નાથ, રમણ, હા પ્રિયતમ ! હે મહાપ્રભુજ ! આપ ક્યાં છો ? આપ ક્યાં છો ? હે સખે, આપની આ કૃષ્ણ દાસીને સંનિધિમાં દર્શન આપો, વળી કહે છે કે:- હે દેવ ! હે દયાલો ! હે વિશ્વમાં એક બંધુ હે કૃષ્ણ ! અરે ઓ ચપલ ! હે કરુણાના સાગર, હે સ્વામિન ! હે મ્હારી સાથે ક્રીડા કરનારા ! હે મારા નયનોને સુખ દેવાવાળા આપ મને દર્શન ક્યારે આપશો ? આ પ્રમાણે વિરહિણી પ્રલાપ કરે છે. હવે “વ્યાધિ” દશાને પ્રાપ્ત થાય છે. “વ્યાધિ”- શરીરમાં કોઇપણ કારણથી થતી વેદના તેને વ્યાધિ કહેવામાં આવે છે, અને માનસિક વેદનાને “આધિ” કહેવામાં આવે છે. અહિં તો શ્રીપ્રિયતમના વિરહથી શ્રી પ્રિયાજી રોમેરોમમાં વિપ્રયોગાગ્નિ પ્રકટી નીકળી છે. પ્રભુના દર્શનની તાલાવેલીમાં હૃદયમાં જખમ પડ્યા છે. શ્રીવૃષભાનકુમારી પોતાની આ દશા પ્રાપ્ત થતાં પોતાના અંતરંગ સખી શ્રીલલિતાજીને કહી રહ્યા છે કે:- હે સખી ! ગોકુલપતિના વા ગોપાલના વિરહજવરથી મને મોટી પીડા થઇ રહી છે ! જેમ પાત્રમાં તપાવેલું સોનું (સુવર્ણ) અધિક ઉત્તાપદાયી છે તેમ પૃથ્વી પરના જેટલા ઝહેરા છે તે બધાથી અધિક ક્ષોભ પહોંચાડનાર, વ્રજથી પણ દુઃસહ, છિદ્રવાળા હૃદયમાં શલ્યથી પણ અધિક કષ્ટદાયી, તથા તીવ્ર વિસૂતિકાદિ રોગોથી પણ વધારે વધારે યંત્રણા ચલાવી રહ્યા છે. ખ્યારી સખી ! એવો વિષમજવનર મ્હારા મર્મસ્થાનોને ભેદી રહેલ છે. તેનું નામ વિરહ-વ્યાધિ કહેવાય છે. હવે ઉન્માદ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે.

“ઉન્માદ”- મનુષ્યની સાધારણ ચેષ્ટાઓ બદલાઇ જાય, અને વિરહના આવેશમાં વિરહિણી વિચિત્ર અટપટી ચેષ્ટા કરવા લાગે તેને “વિરહોન્માદ” કહેવામાં આવે છે. શ્રી

ઉદ્ભવજી મથુરા જઇ રાધિકાજીની વિચિત્ર ચેષ્ટાયુક્ત ઉન્માદ અવસ્થાનું વર્ણન ભગવાન પાસે કરે છે કે:- હે ભગવાન શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર ! શ્રીરાધિકાજીની દશા માટે શું પુછો છો ? તેમની દશા બહુ વિચિત્ર છે. વાત કર્યા વગર ખડખડાટ હસતી, ઘરમાં વિભ્રમ ચિત્તે આમતેમ ધુમતી, ઘડીકમાં ચેતનાવસ્થા તો ઘડીકમાં મૂર્છાવસ્થા, અને તમારા સંબંધિ ઉદગારો કાઢતી કોઇ વખતે ધૂળમાં આળોટતી, અને કોઇ વખતે શરીરથી થરથર કમ્પતી હતી, હે મુરારે ! હું શું બતાવું ? એ વિદ્યુત સરખી કાંતિવાળી રાધા તુમ્હારા વિષમ વિરહથી વિભ્રાન્ત થઇ ખેદયુક્ત વિચિત્ર ચેષ્ટાઓ કરી રહેલ છે.

એ શ્યામસુંદર સ્વરૂપના સ્નેહમાં મુગ્ધ બનેલ એક સખીની વિષમ વિરહયુક્ત વિચિત્ર ચેષ્ટાઓનું આકર્ષક વર્ણન ભારતેન્દુ બાબુ હરિશ્ચંદ્રજી નીચેના પદમાં આપણને સાક્ષાત અનુભવ ન કરાવતું હોય તેવું હૃદયભેદક દ્રશ્યનું સુંદર સ્વરૂપ આલેખ્યું છે.

ભૂલી-સી, ભૂમી-સી, ચૌકી, જકી-સી, થકી ગોપી,
દુખી-સી રહિત કછુ નાહિ સુધિ દેહકી ।
મોહી-સી લુભાઇ કછુ મોદક-સો ખાયે સદા,
નિસરી-સી રહે નેકુ ખબર ન ગેહકી ॥
રીસ ભરી રહે, કબૌ કુલી ન સમાતી અંગ,
હંસી-હંસી કહે બાત અધિક ઉમેહકી.
પૂંછેતેખીસાની હોય ઉતર ન આવે તાહિ,
જાની હમ જાની હે નિશાની યા સનેહકી. ॥

“મોહ”-વિપ્રયોગાત્મક તાપકલેશ યુક્ત મહાજવરથી શરીરના અવયવો શિથિલ થઇ જવાથી, શક્તિહીન થઇ જવાથી એક પ્રકારની મૂર્છાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે, એ દશાને “મોહ” કહેવામાં આવે છે. તે મૃત્યુ પાસેની દશા કહેવાય છે. તેનું આબેહુબ વર્ણન વૈષ્ણવરત્ન ભક્ત ભારતેન્દુ હરિશ્ચંદ્રજી નીચેના પદમાં વિરહિણીની મોહ દશાનું સુંદર વર્ણન કરતાં કહે છે કે:-

થાકી ગતિ અંગનકી, મતિ પરિ ગઇ મંદ,
સૂખીઝાંઝરી-સી વ્હે કે દેહ લાગી પિયરાન,
બાવરી-સી બુદ્ધિ ભઇ, હંસી કાહુ છીન લઇ,
સુખ કે સમાજ, જિન તિત લાગે દૂરિ જાન,
'હરિશ્ચન્દ્ર'રાવરે વિરહ જગ દુખમયો,
ભયે કછુ ઔર હોનહાર લાગે દીખરાન,
નૈન કુમ્હિલાન લાગે, બૈનહું અથાન લાગે,
આયો પ્રાનનાથ ? અબ પ્રાન લાગે મુરઝાન.

“મૃત્યુ”-દશમી અવસ્થા છે. તેની વ્યાખ્યા હું માયિકજીવ શું કરી શકું ? મૃત્યુ આવી જાય તો બસ ! સારી દુનિયાના ઝઘડા મટી જાય. રાત્રિ દિનનું મહાદુઃખ મટી જાય. સાંસરિક વિટંબણાથી મુક્ત થવાય, આ તો થઇ આ સ્થૂળદેહની લૌકિક મૃત્યુનીવાત, પણ સ્નેહીઓની મૃત્યુદશાતો જુદીજ હોય. અહિં તો પ્રિયતમની વિરહિણી ઝુરી ઝુરીને હવે મૃત્યુ સમાન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે. મધુરરસના પ્રખર ઉપાસક ભક્ત કવિયો એટલેથી વિરહિણીનો છુટકારો નહિ કરે, વિરહિણીની મૃત્યુદશા ભક્ત કવિ ગોવિન્દદાસજી વર્ણન કરે છે કે,

શ્રીનિકુંજનાયક, રાધિકાનાથ પ્રત્યે દૂતી કહી રહેલ છે કે પ્યારે માધવ ! ભલા આ કાંઇ સારી વાત દેખાય, એટલા બધા નિર્દય બની ગયા ? દુનીયાભરના જુઠા ! કાલે આવવાનું વચન આપી હજુ કાલકાલ કરી રહ્યા છો ? કાલ કાલ કરતાં કેટલા દિવસ ચાલ્યા ગયા ? આવા જુઠા, ખોટા ખોટા દિવસ ગણતાં ગણતાં એ બધાની સંભાળ ક્યારે લેશો ? અત્યારે તમારી પાસે વ્રજની દયામય દશાનું શું વર્ણન કરું ? ત્યાનું દ્રશ્ય મહાકરૂણોત્પાદક છે, કોઇ ગોપી પૃથ્વીતલ ઉપર આમતેમ ભાવવગરની થઇને લોટી રહી છે, કોઇ શ્રીયમુનાજીમાં કુદાકુદ કરી રહી છે, અને કોઇ કોઇ નિકુંજોમાં લાંબી લાંબી દંડવત કરી રહી છે, અર્થાત નિશ્ચેતન અવસ્થામાં માંડમાંડ શ્વાસ લઇ રહી છે. આવા પ્રકારે અત્યંત કષ્ટ સાથે રાત્રિદિવસ પસાર કરી રહેલ છે. તમારા દુઃસહ વિરહથી

અત્યારે તેઓ મૃત્યુ પાસે આવી પહોંચી છે, અને કદાચ તે વિરહિણીઓ મરણને શરણ થઈ તો સેંકડો સ્ત્રીઓના વધનું પાપ તમારે શિર ચોંટશે. એમની દશા જલવગરની માછલીઓ માફક છે, થોડા જલથી ભરેલા ખાડામાં પડેલી છે, પણ સૂર્યના સખત તાપથી ખાબોચીયાનું જળ શોષણ થઈ જતાં સૂર્યના તીક્ષ્ણ કિરણોથી તરફડતી થશે, તેજ માફક તમારા વિપ્રયોગાત્મક તાપકલેશયુક્ત વિષમ જવરથી વિરહિણીઓ તરફડી રહેલ છે. એમનામાં જીવ છે પરંતુ તે મરી ગયા બરોબર છે, કારણકે તે જીવ્યાં કરતાં મરવું લાખ દરજ્જે ઉત્તમ છે.

ઉપર વર્ણવેલ વિપ્રયોગાત્મક તાપકલેશ યુક્ત વિરહની દશ અવસ્થાઓનું વર્ણન કરવાનું એટલું જ કે આપણો વિશ્વધર્મ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગ તાપકલેશનો માર્ગ છે, અર્થાત પ્રભુના સંયોગાત્મક સુખ મેળવવા તાપકલેશ કરવો આવશ્યક છે શ્રીહરિરાયમહાપ્રભુ સો સો વર્ષ સુધી વિપ્રયોગ અવસ્થામાં બિરાજ્યા છે, એક ઘડી પણ એવી નહિં ગઈ હોય કે આપશ્રીના ચક્ષુમાંથી અશ્રુબિંદુ સુકાણા હોય ! કારણ કે છેલ્લી અવસ્થા મૃત્યુ સુધીની દશા પ્રાપ્ત થાય છતાં દર્શન કેમ ન આપે ? સંયોગસુખવર્ણનાતીત છે, અનુભવગમ્ય છે, તે સુખના ભોક્તા “કોટિમાં વિરલાજ” હોય, તેમાં બીજા કોઈનો અધિકાર નથી. જ્ઞાની શબ્દની મીમાંસામાં પડી શબ્દોની મારામારી કરી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે, કર્મકાંડીઓ કર્માદિ કાર્યો કરીને મોક્ષધામને પામે, પણ “દિવ્ય સુખ” મળવું મહાદુર્લભ છે. તેમાં “મીમાંસાક” નો પ્રવેશ નજ હોય, તેને માટે હૃદય કોમલ જોઈએ, જ્ઞાનિયોનું જ્ઞાન કે “મીમાંસકોની મીમાંસા નથી ચાલી શકતાં, માત્ર વિપ્રયોગાત્મક તાપકલેશ જોઈએ. “સુખનું વર્ણન છે. સર્વે પંડિતોએ, કવિઓએ વિરહના વર્ણનમાં પાંડિત્ય બતાવ્યું છે. પણ “દિવ્ય” સુખનું વર્ણન નથી બતાવી શક્યા, એ સુખ અનુભવ ગમ્ય હોવાથી કોઈક વિરલાનેજ પ્રાપ્ત થાય ભગવદભક્ત, જાતિના સૈયદ દિલ્હીના શાહી ખાનદાની રાજવંશાવતંસ શ્રીરસખાનજીએ અનુભવ પૂર્ણ એ સુખનું વર્ણન નીચેના પદમાં કર્યું છે.

એરી ! આજ-કાલ સબલોક-લાજ ત્યાગિ દોઉ,

સિખ હે સબે વિધિ સ્નેહ સરસાયવો.
યહ રસખાન દિન વ્હે મેં વાત ફેલિ જહે,
કહાંલો સયાની ! ચન્દ હાથન છિપાવવો.
તાજહોં નિહાર્યો વીર, નિપટ કાલિન્દી તીર,
દોઉન દોઉનસોં મુખ મુ સકાયવો.
કોઉ પરે પૈયાં, દોઉ લેત હે બલૈયાં,
ઉન્હે ભુલ ગઇ ગૈયા, ઇન્હે ગાગર ઉઠાયવો.

ઉપરના ભાવપૂર્ણ પદમાં સખીએ કમાલ કરી નાંખી છે. કેવું સુંદર આબેહુબ અનુભવ પૂર્ણ અનુભવ પૂર્ણ દૃશ્ય પ્રાણવલ્લભનું સાનિધ્ય પ્રાપ્ત થયું એટલે જીવાત્માને કશુંય કર્તવ્ય કરવાનું રહેતું નથી. માત્ર એટલુંજ કે સેવાકાર્ય સાધનરૂપ નહિં બનાવતાં એ શ્યામસુંદરના મનમોહન સ્વરૂપ ઉપર લગની લાગી જવી જોઈએ. પ્રિય વિરહમાં રડી લેવું જોઈએ, અને જીગરમાં એ રસિક માધુર્યમૂર્તિરમી રહેલ હોવી જોઈએ, હૃદયની કોમળતા; દીનતા વગર બધુંય નકામું, દીનતા વિનાના પાત્રમાં વિરહ રસ ઠરેજ નહિં, તેથી તેવાં હૃદય વ્રજ જેવાં કઠણ સમજવાં. ભગવદ ગુણગાન કરતાં ભક્ત હૃદયને “સ્તમ્ભ” “રોમાંચ” “અશ્રુ” આદિ આઠ પ્રકારના ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાંથી એક પણ ભાવ પ્રગટ થાય નહિં તો તે પાષાણહૃદયી જાણવો. શ્રીમદ્ ભાવગતમાં કહે છે કે:-

તદસ્મસારં હૃદયં વતેદ અર્થાત્ હરિ નામ સ્મરણ માત્રથી નેત્રમાં જળ નથી આવતાં, રોમાંચ નથી થતાં, તેમજ કોઇપણ ભાવ પ્રગટ નથી થતો, તો તે મનુષ્યના હૃદય ખરેખર વ્રજ જેવાં કઠણ સમજવાં, અસ્તુ.

“શ્રી મદ્વલ્લભાચાર્યજી”

લેખક : શ્રી જીવણલાલ છ. જોશી

પ્રાકૃતિક સૌંદર્ય અને નૈસર્ગિક શોભાથી સુશોભિત અને નવપલ્લવિત બનેલા ચંપારણ્ય પ્રદેશમાં આવેલી પરમ પુનીત સવિતાતનયા સમી ભીમરથી સરિતાના સોહામણા આરે

આવેલા ચૌડાગામમાં સંવત 1535 (1558) ના વ્રજ વૈશાખ, ગુર્જર ચૈત્ર વદી એકાદશીના દિવસે રવીવારે વિશ્વધર્મના સંસ્થાપક, વિશ્વોદ્ધારપ્રયત્નાત્મા, અખંડ ભૂમંડલાચાર્યવર્ય ભગવદ્રવદનાનલાવતાર, દૈવોદ્ધાર-પ્રયત્નાત્મા, મહાકાર્ણિક, જગદગુરુ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો.

શ્રી ઇલ્લમાગારજી આપશ્રીના માતૃશ્રી હતા. શ્રી લક્ષ્મણ ભટજી આપશ્રીના પિતાશ્રી હતા. મુળપુરુષ ગોવિંદ ભટ, તેમના શ્રીવલ્લભ દીક્ષિત, તેમના યજ્ઞનારાયણ, તેમના ગંગાધર તેમના ગણપતિ, તેમના વલ્લભભટ, તેમના લક્ષ્મણ ભટજી તેમના પરમ પુનીત પુત્રરત્ન તે રસનાયક શ્રીમદ્ વલ્લભાધીશ.

ગોવિંદ ભટથી તે લક્ષ્મણ ભટજી સુધીના એકે એક વડીલો વિદ્વાન સંયમી, ધર્મનિષ્ઠ, સોમયાગી અને સેવા પરાયણ હતા, યજ્ઞ નારાયણ ભટથી સોમયજ્ઞની શરૂઆત થઈ. શ્રી હરિયે પ્રકટ થઈ પ્રસન્ન વદને યજ્ઞનારાયણ ભટને આજ્ઞા કરી કે સો સોમયજ્ઞ પૂર થશે ત્યારે હું તમારા વંશમાં પ્રકટ થઈશ. શ્રી લક્ષ્મણ ભટજી પહેલાં 95 સોમયજ્ઞ પૂર થયા હતા. શ્રી લક્ષ્મણ ભટજીએ બાકી રહેલા 5 સોમયાગ પુરા કરવાથી સો સોમયાગ પુરા થયા. એ સો સોમયજ્ઞનું સોહામણું અને સલુણું, સરસ અને સુંદર ફલ તે શ્રી મહાપ્રભુજીનું રસભીનું પ્રાગટ્ય.

શ્રી મહાપ્રભુજીના અનુપમ પુત્રરત્નો તે શ્રી ગોપીનાથજી અને શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી. શ્રી ગોપીનાથજીનો વંશ વધારે સમય ન ચાલ્યો. શ્રી પુરુષોત્તમજીથી એમનો વંશ બંધ પડે છે. શ્રી ગિરિધરજીથી તે અત્યાર સુધીના સમગ્ર ગોસ્વામી બાલકો શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીના વંશજો છે અને તેમાંયે વર્તમાન સમગ્ર ગોસ્વામી બાલકો શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીના પ્રથમ પુત્ર શ્રી ગિરિધરજી અને છઠ્ઠા પુત્ર શ્રી યદુનાથજીના વંશજો છે. શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી શ્રી ગોકુલનાથજી, શ્રી હરિરાયજી, શ્રી પુરુષોત્તમજી, શ્રી યોગિગોપેશ્વરજી, શ્રી વલ્લભજી, શ્રી ગિરિધરજી વિગેરે, શ્રી મહાપ્રભુજીના રસજ્ઞ, મર્મજ્ઞ અને વિદ્વાન વંશજો હતા.

સારાચે જગતમાં થોડીકવાર ઝાઝેરો દ્રષ્ટિપાત કરીશું. આછી પાતળી ઉડતી નજર

કરીશું તો શ્રી મદ્વલ્લભાચાર્યજીના વડીલો અને વંશજો જેવા ધર્મનિષ્ઠ. સેવા પરાયણ અને વિદ્વાન ભાગ્યેજ મળી આવશે. લગભગ 500 વર્ષથી લાગટ એકધારો વંશવેલો જગતભરમાં ચાલ્યો આવતો હોય તો તે શ્રી વલ્લભ વંશજ શ્રી મદ્વલ્લભાચાર્યજીની એમના વડીલો અને વંશજોની સંસ્કૃત સાહિત્યની સેવા જ્યાં સુધી સંસ્કૃત સાહિત્ય જગતની સપાટી પર અસ્તિત્વ ભોગવશે ત્યાં સુધી સુવર્ણાક્ષરે લખાઈને ચિરંજીવ રહેશેજ, એ સેવાનાં મુલ્યાંકન આંક્યા નહીજ અંકાય, ફિલસુફી જેવા ગહન વિષયને સાદી, સરલ, અને સરસ શૈલીમાં રજુ કરવો, રજુ કરી નિઃસાધન જનતાને પ્રભુ પ્રાપ્તિનો સીધો રાજ માર્ગ બતાવવો, જગતને વિશ્વ ધર્મનો, પ્રેમધર્મનો, નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગનો, અનુપમ અને અદ્વિતીય આદેશ આપવો એ તે સમયમાં લોદી અને મોગલ રાજાઓના શાસન કાળમાં, ઘણોજ કપરો હતો. એ વિકટ કાર્ય મહાકાવ્યશ્રી શ્રી વલ્લભાધીશે સાંગોપાંગપાર પાડ્યું.

એ પાર પાડેલા કાર્યનો પરમ દયાળુ શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીએ સતત પ્રચાર કર્યો. એ પ્રચાર કરેલા કાર્યને ગુણનિધિ શ્રી ગોકુલનાથજીએ અનુપમ ઓપ આપ્યો, એ અનુપમ ઓપ અપાયેલાં કાર્યને શ્રી હરિરાયજીએ અને શ્રી પુરૂષોત્તમજીએ સઘન બનાવ્યું. જેના સરસ ફલનો, રસાત્માઓ, ભાવાત્માઓ, પ્રેમાત્માઓ, જ્ઞાનાત્માઓ રસભેર, ભાવભેર અને હોંશભેર રસાસ્વાદ લીધાં જ કરે છે. એ રસાસ્વાદ કેવો હોય છે તે તો અનુભવી જ જાણે. સંવત 1535 (1529) માં શ્રીમદાચાર્ય ચરણનો પ્રાદુર્ભાવ થયો, સંવત 1587 માં આપશ્રીએ આસુર વ્યામોહ લીલા કરી. (ઇ.સ. 1531) આ અડધી સદીનો સમય હિંદમાં ધર્મ સુધારણા અને રાજકીય પરિવર્તનનો સમય. ભારતમાં લોદી વંશનું શાસન હતું. મહાપ્રભુજીનો પ્રાદુર્ભાવ થયો ત્યારે બહલોલ લોદી વિજય કરતો હતો. બહલોલ લોદીના મરણ પછી સિકંદર લોદી ગાદીપર આવ્યો. એ ઘણોજ ઘાતકી અને ધર્માધ હતો. એણે ઇસ્લામનો પ્રચાર કરવા માંડ્યો. હિંદુઓને ખુબ ત્રાસ આપવા લાગ્યો. એણે હિંદુઓનાં દેવાલયો તોડી નાંખ્યા. હિંદુઓની પ્રાણપ્યારી મુર્તિઓ તોડી નાખી. એ જ્યારે મરણ પામ્યો ત્યારે શ્રી વલ્લભાચાર્યજી 38 (44) વરસનાં હતા. (ઇ.સ. 1517). સિકંદર પછી ઇબ્રાહીમ લોદી દિલ્હીની ગાદીએ આવ્યો. એના સમયમાં દેશમાં ઠેર ઠેર

બંડ જાગ્યાં. હિંદુઓ સાથે એને લડાઇ થયાજ કરતી. ચિતોડના રાણા સંગને એણે છલકપટથી હરાવ્યો. કાબુલના મોગલ રાજા બાબર સાથે એને ચક્રમક ઝરી. એ ચક્રમકનો નતીજો એ આવ્યો કે એ હાર્યો અને એને દિલ્હીની ગાદી છોડવી પડી.

બાબર દિલ્હીપતિ બન્યો. આમ શ્રી મહાપ્રભુજીના સમયમાં લોદી વંશનો અંત આવ્યો અને મોગલ વંશની શરૂઆત થઇ. ભારત મોગલોની ભીંસમાં ભીંસાઇ ગયું. હિંદુઓને ઉગરવાનો એકેય આરો નહોતો. હિંદુઓ મોગલરાજ્ય કર્તાઓથી સુરક્ષિત નહોતા, હિંદુઓને ધર્મોચાર્યો કે પંડિતો તરફથી ધર્મચેતન કે નવપ્રેરણા મળતી નહોતી, હિંદુઓ દરેક રીતે નિર્જીવ, નમાલા અને નિશ્ચિત બની ગયા હતા. આવા કપરા સમયમાં એક મહાન વિશ્વનાયકની એક ધુરંધર ધર્માચાર્યની જરૂર હતીજ. એ જરૂર શ્રી હરિયે પૂર્ પાડી. ભગવદાજ્ઞાથી ભગવદ્ વદનાનલાવતાર શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજી ભુતલ પર પધાર્યા. પધારી રસવર્ષા વરસાવી, જનતાને ચેતનવંતી અને જીવંત બનાવી, એનામાં નવો પ્રાણ રેડ્યો એને આત્મદર્શી અને પરમાત્મદર્શી બનાવી. એને રસાનુભવી ભજનાનંદાનુભવી અને સ્વરૂપાનંદમાં આસક્ત બનાવી. શ્રી મહાપ્રભુજી પ્રકટ્યા ન હોત તો ભારતની શી દશા થાત તે કલ્પી શકાતું જ નથી.

જ્યારે જ્યારે રાજકિય, સામાજિક અને ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં અરાજકતા અને અંધાધુધી પ્રસરે છે ત્યારે ત્યારે તે તે ક્ષેત્રની સમયાનુસાર સુવ્યવસ્થા કરવા માટે તે તે પ્રસંગે યુગ પુરૂષનો કે ફિલસુફનો જન્મ થાય છે જ. તેઓ તે તે ક્ષેત્રમાં અણધારી ક્રાંતિ લાવે છે, નવચેતન રેડે છે, જનતા જે પ્રમાણે પચવી શકે તે પ્રમાણે કે તેનાથીયે વધારે પ્રમાણમાં તે તે ક્ષેત્રનું નવેસર બંધારણ ઘડે છે. યુગાનુસાર દરેક ક્ષેત્રમાં ક્રાંતિ થતી આવી છે, થાય છે, અને થશે જ,

જ્યારે વેદની મર્યાદાનો લોપ થવા બેઠો, જ્યારે વેદ-ચર્યાઓનો વ્યવહાર અહિક મોજશોખ અને એશઆરામ વાસ્તે થવા લાગ્યો, જ્યારે ધર્મ પાલન માત્ર દેહ પુરત્ રહ્યું; આત્મોન્નતિ માટે કશુંયે કરવામાં આવતું નહોતું, ત્યારે શ્રી ગૌતમબુદ્ધે નૈતિક ધર્મપર વધારે ભાર મુક્યો. જ્યારે સત્ય અને અહિંસાના બલ પર સંગઠિત થયેલા

બંધનો કૃત્રિમ બની તૂટવા માંડ્યા ત્યારે શ્રી શંકરાચાર્યે વેદ માર્ગને ફરીથી સજીવન કર્યો, બુદ્ધના સિદ્ધાંતોને વેદમાં બતાવ્યાં પણ તેમણે બુદ્ધના નિરાકાર તત્વને સ્વીકારેલું હોવાથી એઓશ્રી નિર્ગુણવાદ તરફ ઢળી પડ્યા શ્રી શંકરાચાર્યનો નિર્ગુણવાદ-માયાવાદ વધારે પ્રગતિ ન પામે તે માટે શ્રી રામાનુજાચાર્ય વિગેરેએ ઉપાસના અને ભક્તિનો જોરશોરથી પ્રચાર કરવા માંડ્યો.

ઉપાસના ભક્તિ વિગેરે કલિકાલમાં અશક્ય હોવાથી શ્રી વલ્લભે અશક્યે વા શુશક્યે વા સર્વથા શરણં હરિઃ શરણમાર્ગની નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગની સુસંબદ્ધ સ્થાપના કરી. ષોડશગ્રંથ, નિબંધ, અણુભાષ્ય, પત્રાવલંબન, શ્રી સુબોધિનીજી વિગેરે ગ્રંથરત્નો આપશ્રીના શુદ્ધાલ્લેખ સિદ્ધાંતને ઘણીજ સરલતાથી સમજાવે છે. “બ્રહ્મ જગતનું અભિન્નનિમિત્તો પાદાન કારણ છે. બ્રહ્મ કારણ અને જગત કાર્ય.” બ્રહ્મ સત્ય હોવાથી જગત સત્ય છે, કારણ સત્ય છે તો કાર્ય સત્યજ હોય. ભગવાન અંશી છે, જીવ અંશ છે. અંશ અંશીને ભજેજ. જીવે કલ્પેલો અહંતા મમતાત્મક સંસાર મિથ્યા છે. શ્રી ગોપીજનોના શ્રી યશોદાજીના ભાવથી શ્રી સ્વામિની ભાવ કે માતૃસ્નેહથી શ્રી હરિની સેવા કરવી. આ છે આપશ્રીના અમુલ્ય સિદ્ધાંતો.

ભારતના મુસ્લીમ શાસકો ઇસ્લામ ધર્મના કદર અનુયાયી હતા. હિંદુ ધર્મ સદાયે ભયમાંજ હતો. આવા વિકટ અને કટોકટીના સમયમાં શ્રી મહાપ્રભુજીનો પ્રાદુર્ભાવ થયો. એમણે નિરાશામાં ડુબેલા હિંદુ સમાજનો ઉદ્ધાર કર્યો, નિશ્ચેતન જનતાને ચેતનવંતી બનાવી. હિંદુઓને સાચી ધર્મભાવના બતાવી. હિંદુઓ તેમજ મુસલમાનોને રસબસતી રસ વાંસલડીનું રસપાન કરાવી રસરાસેશ્વરનાં રસદર્શન કરાવી રસાનંદના રસાસ્વાદ લેવડાવ્યો જાતિભેદ, લિંગભેદ, વર્ણભેદ વિગેરે સૌનાં હૃદય ઠાર્યા. સૌનો અંગીકાર કર્યો, સૌને ભજનાનંદનો અને સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ કરાવ્યો. નિર્ગુણ ભક્તિ માર્ગમાં પ્રેમ માર્ગમાં કૃપા માર્ગમાં શરણ માર્ગમાં એ ભેદ હોઈજ ન શકે. એ માર્ગમાં સૌ સરખાજ, એમાં સૌ પ્રવેશી શકે નહીં આડખીલી પુષ્ટિમાર્ગ દેહનો નથી પણ આત્માનો છે. દેહથી દરેકના ભેદ પડ્યા છે, આત્માથી નહીંજ. આત્મા તો સૌના વાસ્તે છે દેહ ધર્મ કરતાં

આત્મધર્મ ઉત્તમ, આત્મધર્મ કરતાં ભગવદ્ધર્મ સર્વોત્તમ. આત્મધર્મમાં ભેદભાવ ન હોય તો પછી ભગવદ્ધર્મમાં એ ભેદ સર્વતા હોઈજ ન શકે. ભગવદ્ધર્મના અનુયાયીઓમાં તો ભેદ હોય જ નહિ.

શ્રી મહાપ્રભુજીએ કોઈ પણ પ્રકારના ભેદભાવ વગર સૌને નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગમાં સરખુજ સ્થાન આપ્યું, સૌને માટે પુષ્ટિમાર્ગનાં બારણાં ખોલી દીધાં. સૌને રસપાન કરાવ્યું, સૌને રસાનંદનો લાહવો લેવડાવ્યો, રસાનંદમાં, ભજનાનંદમાં મસ્ત બનો, રસ રાસેશ્વરની, શ્રી સ્વામિની કે માતૃભાવથી સ્નેહ અને દીનતાપૂર્વક સેવા કરો. આજ આપશ્રીનો અનુપમ ઉપદેશ, અપ્રતિમ ઉદ્દેશ શ્રી હરિની સેવાનો શ્રી મહાપ્રભુજીએ સૌને સરખો અધિકાર આપ્યો છે. સૌ કોઈ પોતપોતાના ભાવ પ્રમાણે સેવા કરી શકે છે. આ બાબતનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે સ્ત્રી શુદ્રાધ્યુદ્યુતિ ક્ષમઃ એ આપશ્રીનું નામ સાર્થક દીસે છે.

જેવી રીતે બ્રહ્માનાં અને ગંગાના આધિભૌતિક; આધ્યાત્મિક અને આદિદૈવિક એમ ત્રણ સ્વરૂપ હોય છે, તેવી રીતે શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીનાં ત્રણ સ્વરૂપો છેજ. જલ, તીર્થ અને દેવી એ ગંગાજીનાં ત્રણ સ્વરૂપ. જગત, અક્ષરબ્રહ્મ અને બ્રહ્મ એ બ્રહ્મનાં ત્રણ સ્વરૂપ, અને રાસસ્ત્રી ભાવ પૂરિત વિગ્રહઃ એ રસ સ્વરૂપ. એ રીતે શ્રી મહાપ્રભુજીનાં પણ ત્રણ સ્વરૂપો છે.

શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીએ પોતાના પુત્ર પરમ પુનીત શ્રીમદ્દિઠલનાથજીને એ રસસ્વરૂપનું રસદર્શન કરાવી એ રસ સ્વરૂપની દૈવીજીવોને સમજણ પાડવા પ્રેરણા આપી ન હોત તો ખરેખર દૈવી જીવો રસ સ્વરૂપની એ રસ લહાણ નજ લઈ શકત, એ રસસ્વરૂપનો રસાનંદ નજ લઈ શકત, શ્રી દામોદરદાસજી, શ્રી કૃષ્ણદાસજી, શ્રી પદ્મનાભદાસજી, શ્રી દિનકરદાસજી વિગેરે મહાનુભાવી ભગવદીયોએ રસસ્વરૂપની જે રસલહાણ લીધી હતી, એ સ્વરૂપનું રસભર્યું રસ દર્શન કર્યું હતું, એ રસ સ્વરૂપનો જે રસાનંદ માણ્યો હતો તેમાંના કરોડમો ભાગનો આનંદ પણ આપણને મળત નહિ.

જેમના રોમેરોમમાં શ્રીનાથજી અખંડ બીરાજે છે, જેમના રૂંવાડે રૂંવાડે શ્રી ગિરિરાજધરણનાં રસ દર્શન થાય છે, જેમની નસેનસમાં સંયોગ અને વિપ્રલંબ શ્રંગાર રસની સરિતા વહી રહી છે, જેમના હૃદયકમલમાં રસ રાસેશ્વર લીલાપરિકર સહિત અખંડ વસી રાસ ખેલી રહ્યા છે, શ્રી દામોદરદાસદિ મહાનુભાવી ભગવદીયો જેમનો અવિરત અનુભવ કરી રહ્યા છે, એવા શ્રી મહાપ્રભુજીના રસ સ્વરૂપ દર્શન શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી પ્રકટ્યા ન હોત તો, આપણને કોણ કરાવત ? રસ સ્વરૂપનાં દર્શન, એ રસ સ્વરૂપની પિછાન, એ રસ સ્વરૂપની કૃપાથીજ પ્રાપ્ત થાય.

શ્રીમદ્ વલ્લભાધિશનાં રસદર્શન વગર સર્વ અફલ. એમનાં રસદર્શન થાય તોજ સર્વ સફલ, એમના રસાનંદ વગર જીવન નીરસ. એમનો રસાનંદ માણીએ તોજ જીવન સરસ. એમનામાંજ સંપૂર્ણપ્રીતિ ઉપજે, એમનામાંજ અખંડ આસક્ત રહીએ, એમનીજ તન્મયતાએ સતત ઝુરીએ, ઝુકીએ તોજ સર્વોત્તમ ફલ મળે, તોજ આપશ્રીના હૃદયમાં અચલ સ્થાન મળે, બાકી તો ફાંફાંજ.

શ્રી મહાપ્રભુજીમાં અવિશ્વાસ રાખશો, એમના વચનમાં અશ્રદ્ધા રાખશો, તો જરૂર માનજો કે ભગવમિલનમાં પ્રતિબંધ નડશેજ. અણધાર્યા અંતરાયો અવરજવર આવ્યાજ કરશે. એમના રસ સ્વરૂપના સાચા જાણકાર નહીં બનાય તો રસદર્શન નહીં થાય અને રસાનંદ નહિંજ માણી શકાય. એ માટે એમની કૃપા જ જરૂરની છે. શ્રી સર્વોત્તમ સ્તોત્રની શરૂઆત અને અંતની શ્રી ગુસાંછજીની આજ્ઞા પ્રમાણે, એ રસ સ્વરૂપનાં રસદર્શન કાજે, સદાય “શ્રી સર્વોત્તમ” જીનો સતત જપ કર્યા જ કરવો. રસભોગી રસિક જીવોનું આજ કર્તવ્ય હોવું જોઈએ, એમ હોય તોજ પાસા પોબારા પડે અને સફલ થાય.

વિશુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગના, નિર્ગુણ ભક્તિ માર્ગના, પરમ પુનીત પ્રમેય માર્ગના, સંયોગાત્મક અને વિપ્રયોગાત્મક રસ સ્વરૂપનું સાંગોપાંગ દિગ્દર્શન કરાવી સચોટ ભાન કરાવનાર સાચાં અને સર્વોત્તમ ગુરુ તે ‘શ્રી ગોપીજનો’ છે એ રસ રૂપા, ફલ રૂપા, અને ભાવરૂપા શ્રી ગોપીજનોના હૃદયકમળમાં રસાત્મક સ્વરૂપે અખંડ બિરાજી અવિરત વિચરનાર, શ્રી વૃંદાવન વિહારીને સલુણા સાંવરીઆને; પામવાનો, તેમનો રસાનંદ લેવાનો સૌથી

સરલ, સુંદર, સરસ અને સર્વોત્તમ માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ એ પુષ્ટિમાર્ગને કૃપા માર્ગ કહો, રસમાર્ગ કહો, પ્રમેય માર્ગ કહો, નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગ કહો, જે કહો તે. જે માર્ગમાં હંમેશા પ્રભુની કૃપાનું જ અવલંબન હોય છે, જેમાં શ્રી હરિના પ્રમેયબલ પરજ આધાર હોય છે તે પ્રમેય માર્ગ. જેમાં સૌ સાધન ગૌણ અને ભગવત્કૃપા જ મુખ્ય છે તેજ કૃપા માર્ગ. જેમાં સદાયે સતત પ્રભુનાજ સુખનો વિચાર કરવામાં આવે છે તે જ પુષ્ટિમાર્ગ. પુષ્ટિસૃષ્ટિરસરાસેશ્વરની રસ સેવા માટેજ પ્રગટ થયેલી છે, બીજા કોઈ પણ કાર્યો માટે નહીંજ. માટે શ્રીમહાપ્રભુજીએ અનુપમ પુષ્ટિમાર્ગ આપણા માટે પ્રકટ કર્યો છે.

રસમાર્ગના આ રસનાયક, રસકુંજના આ રસિકવર, સદાયે રસવર્ષી વરસાવ્યા કરે એજ દીન જીવની અંતરની ભાવભીની અભિલાષા.

શ્રીમહાપ્રભુજીના ચરણચિહ્નો ભાવ

દક્ષિણ ચરણ

ચિહ્ન

ભાવ

1. કમલ – કૃષ્ણદાસજી અધિકારી જેમણે કમલસ્થ રાસ – લીલાનું ગાન કર્યું, અવ્યાવૃત્તિ કરી.
2. ગદા – ગદાધરદાસજી-મુખ્યપણાથી સેવા કરી અવ્યાવૃત્ત ક્રિયાશક્તિ ગદાસ્વરૂપ વામ હસ્ત.
3. વ્રજ – પદ્મનાભદાસજી જેમણે છોલા ધર્યા-દક્ષિણ ચરણ
4. પતાકા – શ્રી હરિરાયજી જેમણે વિરહાનુભવ કર્યો.
5. તોરણ – શ્રીરઘુનાથજી જેમણે અધરસુધા પ્રાપ્ત કરી.
6. સુખદવલ્લી – શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી જેમણે શ્રીજીની સુખદ સેવા કરી.
7. ધનુષ્ય – શ્રીધનશ્યામજી-વૈરાગ્ય ગુણ-જેમણે મધુરાષ્ટકની ટીકા કરી વિયોગ અનુભવ્યો.

વામચરણ

1. ધ્વજા – શ્યામદાસજી કૃપારૂપી વ્યારથી નિકટ પધારતા.
2. અંકુશ – ગ્રંથરૂપ-ભક્તિથી મનને ઠેકાણે લાવે.
3. મીન – મહાવનની ક્ષત્રાણી-ચરણ સરોવરથી ન્યારી નથી રહી.
4. સુદર્શન – નાગજીભાઈ જેમણે શ્રીવિક્રલેશ પ્રભુને વશ કર્યા.
5. અષ્ટદલ – રજોબાઈ જે મરકંદ રૂપ છે.
6. પદ્મ – શ્રી પદ્માવતી વહુજી જે વિયોગભાવ દલરૂપ છે.
7. કુંભ – શ્રી મહાલક્ષ્મી વહુજી

યવ – કનૈયાલાલ જેમની પાસેથી શ્રી વિક્રલેશપ્રભુ ગ્રંથ પઢ્યા.

વૃથાજન્મ ભૂતલે

વલ્લભ મળ્યા તોય સમજ્યા નહીં વ્યર્થ ગઈ જિંદગી.
વલ્લભ વાણી ઘણી સાંભળી તોય હાય, કાને ન ધરી !
વલ્લભને ગુરૂ કીધા ના ધરી શ્રદ્ધા દ્રોહ ગુરૂનો કીધો !
વલ્લભે સેવા દીધી લીધા ઠાકુર રે ન સાચવી શક્યાં !
વાત શ્રીવલ્લભની ને જાત પુષ્ટિ જીવી રહ્યા આસુરી.
બીજું બધું યબોલ નહીં વલ્લભ ના રહ્યો વલ્લભનો.
સાંપડી વૈષ્ણવતા નહીં સાચવી અભાગી બની રહ્યા !
નહીં વલ્લભાશ્રય ના સુબોધિની ન વ્રજાધિપ સેવા.
ના હૃદયે દીનતા ના ગુણગાન વૃથાજન્મ ભૂતલે !
ન આત્મનિવેદન ન સમર્પણ નહીં શરણાગતિ.
વિવેક ના, ન ધૈર્ય, વિશ્વાસ નહીં વૃથાજન્મ ભૂતલે !
ના હરિગુણ ગાયા ન કીધી સેવા લેશ ના વિરહાર્તિ.
બસ સંસારસુખકામવાસના વૃથાજન્મ ભૂતલે !
દેવદ્રવ્ય જ ખાધું પેટ ભરીને વૃથાજન્મ ભૂતલે !
શ્રી ભાગવત વેચ્યું ઉદર કાજે વૃથાજન્મ ભૂતલે !

પ્રદર્શન સેવાનાં લીલામ ભાવનું વૃથા જન્મ ભૂ તલે !
સ્વાર્થ માટે જ સેવા ના નિષ્કામતા વૃથા જન્મ ભૂ તલે !
સ્નેહ સેવાકથામાં ના થયો કદી વૃથા જન્મ ભૂ તલે !
કર્ત્ય સો સ્વાર્થ કાજે ના ધર્મ રીતે વૃથા જન્મ ભૂ તલે !
સમજો હજી તમે છે કાળ થોડો વૃથા જન્મ ભૂ તલે !
આપશો શો જવાબ મળે વલ્લભ ? બરબાદ જિંદગી !

“શ્રી ગોપીજન વલ્લભ” એ નામનું સ્વારસ્ય

પ.ભ. એક વૈષ્ણવ

શિક્ષા શ્લોકીમાં મયિ ચેદસ્તિ વિશ્વાસઃ શ્રી ગોપીજન વલ્લભે મને જ જો ગોપીજન વલ્લભ જાણશો તો તદાકૃતાર્થા યુથંહિ શોચનીયં ન કહિયિત્ તમે “કૃતાર્થ” જ છો.

શીક્ષા શ્લોકીમાં આપી રીતે આપે અન્તીમ રહસ્યમય ઉપદેશ કરેલો છે, અહીં આપ પોતાનેજ ગોપીજનોના વલ્લભ રૂપે જતાવી રહ્યા છે. ગોપીજનોને આપ વલ્લભરૂપે ક્યારે પ્રાપ્ત થયા ? જવાબમાં – મહારાસ પશ્ચાદ્ આપે વિરહભાવનું દાન શ્રી ગોપીજનોને કર્યું. તે વિરહભાવમાં અનુભવાતું સ્વરૂપ નિરવધિ આનંદ રૂપ છે, તેમજ નિરૂપાધિક છે જેમાં ખંડીતા આદી ભાવોની ઉપાધિ ન હોય અને નિરવધિ આનંદ અખંડ અનુભવાતો હોય ત્યારે તે ભગવદ્ સ્વરૂપ “વલ્લભ” કહેવાય. તેથી જ્યારે વિરહના અનુભવથી ગોપીજનોની ધર્મીવિપ્રયોગ અવસ્થામાં સ્થિતિ થઈ ત્યારે તેમણે શ્રીવલ્લભને પ્રાપ્ત કર્યા એમ સમજવું પ્રિયત્વમાં કોઈ ત્રુટી ન થાય ત્યારે તે ભગવદ્ સ્વરૂપ “વલ્લભ” કહેવાય. આવો પ્રિયત્વનો અખંડ અનુભવ શ્રીવલ્લભથીજ થાય છે તેથી ગોપીજનોના આપ વલ્લભ છે.

શિખરશ્રુતિઓ રસાત્મકનું પણ શોધન કરનારી છે જેમાં ઉપાધી નથી અને આનંદ પણ નિરવધિ અનુભવાય છે તેવા રસાત્મક વિલાસ યુક્ત સ્વરૂપનું શોધન કરનારી છે. તેથીજ અંજનનો ત્યાગ કરીને પ્રિય નિકટ જનારા ગોપીજન માટે જ્ઞાનમાર્ગ શોધિકા,

અને દુર્લભ અધિકારવાળા, તેમજ નિર્ગુણ કલ્યા છે. રસાત્મક વિલાસનું શિખર ધર્મીવિપ્રયોગ સ્વરૂપમાં રહેલું છે. તે સ્વરૂપ શ્રી વલ્લભનું હોવાથી અને આ સ્વરૂપને મહારાસ પશ્વાદ વિરહનુભવમાં ગોપીજનોએ પ્રાપ્ત કરેલું હોવાથી આપ “ગોપીજન વલ્લભ” કહેવાય છે. “કૃતાર્થ” પદ ઉત્કૃષ્ટ અધિકારને પ્રાપ્ત કરવામાં યોજાયેલ છે. શ્રીમત્પ્રભુચરણો પ્રતિ ‘કૃતાર્થ’ શબ્દથી સૂચન કરવાનું સ્વારસ્ય એ છે કે આપ શ્રુતિરૂપાઓના યૂથાધિપતિ છે. આપનું યુથ મને ગોપીજન વલ્લભ જાણીને કૃતાર્થ થઈ જશે, શ્રીનાગજીભટ્ટ આદિ રૂયા જ પ્રકટ થયેલા છે. વધાઈ-

“સો અબ વેદ રૂયા ભઈ તેહ” ।

આદર્શ ગુરુભક્તિ-

શ્રી હરિરાયજીને શ્રી ગોકુલેશ દ્વારા બ્રહ્મસંબંધ થયેલું. સ્વગુરુ પ્રતિની આપની ભક્તિ અદ્વિતીય હતી. શ્રીગોકુલેશ ભૂતલ ઉપર બિરાજ્યા ત્યાં સુધી આપે શ્રીગોકુલેશમાં જ પોતાની ગુરુભક્તિને સ્થાપી હતી. આપશ્રી શ્રીગોકુલેશના નિત્યપ્રતિ દર્શન ચર્ણસ્પર્શાદિ નિયમપૂર્વક કરતા અને શ્રીગોકુલેશના આરોગ્યા પછી જ આપ ભોજન કરતા. આપશ્રી દરેક વરસે શ્રાવણ સુદિ બારશે (પવિત્રા બારસે) શ્રી ગોકુલેશને પ્રથમ પવિત્રાં ધરાવતા. ભેટ કરતા અને ત્યાર પછીજ ભોજન કરતા. આપશ્રીને આગ્રહ હતો કે “શ્રી મહાપ્રભુજી અને શ્રી ગુસાંઈજીનું કોઈપણ સેવ્ય સ્વરૂપ તેમજ પોતાના ગુરુચરણ સ્વસ્થાથી બે ગાઉ પર્યંત કોઈપણ સ્થળે બિરાજતા હોય તો તેમનાં ચરણ-સ્પર્શાદિ કર્યા વિના ભોજન ન કરવું.” આ આગ્રહને આપે યાવજજીવન નભાવ્યો હતો. આપશ્રીના આ નિયમને અનુસાર આપના કૃપાપાત્ર વૈષ્ણવો પણ સ્વસ્થાનેથી બે ગાઉ પર્યંત કોઈપણ ગોસ્વામી બાલક અથવા સેવ્યનિધિ બીરાજતા હોય તો તેમનાં દર્શનાદિ કર્યા વિના ભોજન ન લેતા.

સ્વતંત્ર પ્રમેય બલ

શ્રીવલ્લભ ચાહે સોઈ કરે ।।

જો ઈનકે પદ દ્રઢ કરિ પકરે, મહારસ સિન્ધુ ભરે ॥1॥

વેદ પુરાણ, સુઘડતા સીમા, યે બાતન ન સરે ॥

શ્રી વલ્લભકે પદરજ ભજકે, ભવસાગર તે તરે ॥2॥

નાથકે નાથ, અનાથકે બંધુ, અવગુણચિત ન ધરે ॥

‘પદ્મનાભકો’અપનો જાનકે, ડુબત કર પકરે ॥3॥

આપ શ્રી વલ્લભ યાહે સોઈ કરે, એમ કહેવાનો ભાવાર્થ એવો છે કે, આપ સ્વતંત્ર છે. સ્વતંત્ર હોય તે પોતાની ઈચ્છા મુજબ કરે. વેદની મર્યાદા, અથવા પુષ્ટિની મર્યાદાથી પણ વિપરીત કરવામાં આપને કોઈ રોકી શકે નહીં. અથવા આ બંને મર્યાદાઓમાં આપનું સ્વતંત્ર સ્વરૂપ બંધાયેલું નથી.

હવે વેદની મર્યાદા બ્રહ્મભાવરૂપ છે. આ બ્રહ્મભાવની મર્યાદાનું આપ સ્વકીયોને ઉલંઘન કરાવે છે. તે ક્યારે કે જ્યારે આપ પોતાના સ્વરૂપાનંદના દાનની ઈચ્છા કરે ત્યારે. આપની ઈચ્છા થાય તો આ મર્યાદાનું પણ સ્વકીયોને ઉલંઘન કરાવે છે, તેનું પ્રમાણ આપની જ વાણીમાં “બ્રહ્માનન્દાત્સમુદ્ધોત્ય ભજનાનન્દ યોજને”શ્રી ગોપીજનોને બ્રહ્માનંદમાંથી બહાર કાઢીને પોતાના સ્વરૂપાનંદના અનુભવમાં જોડ્યા. આ આપની વાણીનું એક પ્રમાણ હવે બીજું પ્રમાણ ભજનાનંદનો અનુભવ કરાવવામાં ગોપીજનનું નીચે મુજબ પદ છે કે:

કેસે કીજે વેદ કહ્યો ॥

હરિ મુખ નિરખત વિધિ નિષેધકો

નાહીન ઠોર રહ્યો ॥1॥

દુઃખકો મૂલ સ્નેહ સખીરી

સો ઉર પેઠ રહ્યો ॥

“પરમાનંદ”પ્રેમ સાગરમે,

પર્યો સો લીન ભયો ॥2॥

આ પદમાં ભજનાનંદ (સ્વરૂપાનંદ)નો અનુભવ કરનાર ગોપીજનોએ વેદની મર્યાદાનું ઉલંઘન કરેલું છે. બ્રહ્મભાવથી મળતા આનંદને ‘બ્રહ્માનંદ’કહેવાય છે. આ બ્રહ્માનંદમાં જન્મ-મરણનાં દુઃખની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે અને સર્વત્ર આત્મ ભાવના, લીલા ભાવના રહેવાથી વ્યાપક બ્રહ્મના આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ કે ગીતાજીના એક શ્લોકમાં આ બ્રહ્માનંદનો પરિચય કરાવ્યો છે કે, “બ્રહ્મભૂત પ્રસન્નાત્મા ન શોચયતિ, ન કાંક્ષયતિ”જેને બ્રહ્મભાવ પ્રાપ્ત થાય છે તેને સંસારના અહંતા મમતાત્મક દુઃખની નિવૃત્તિ થવાથી સદા પ્રસન્ન રહે છે પરંતુ આવા બ્રહ્માનંદમાં પ્રભુના સ્વરૂપનો જે અનિર્વચનીય આનંદ છે તે મળતો નથી. તેથી સ્વકીયજનોને આવા બ્રહ્માનંદમાંથી આપ કાઢીને ‘ભજનાનંદ’માં સ્થિત કરે છે. આ આપના સ્વતંત્ર પ્રમેયબલથી થાય છે હવે પુષ્ટિની મર્યાદાનું પણ ઉલંઘન કરીને આપ સ્વતંત્ર પ્રમેય બલથી પોતાના જ સ્વરૂપનું સ્વકીયોને દાન કરે છે, તેનું પ્રમાણ નીચે મુજબ છે,

અચ્યુતદાસજી શ્રીમહાપ્રભુજીને શરણે આવ્યા પછી આપે અચ્યુતદાસજીને આજ્ઞા કરી કે, “ભગવત્સેવા કરો.”ત્યારે અચ્યુતદાસજીએ વિનંતી કરી કે, “રાજ, મને આપ કૃપા કરીને માનસી સેવાનું દાન કરો”આવી વિનંતીથી આપે પોતાના સ્વતંત્ર પ્રમેયબલથી તેમને માનસી સેવાનું દાન કર્યું. હવે પુષ્ટિની મર્યાદા આપેજ પ્રગટ કરી છે કે તનુજા વિત્તજા સેવા કર્યા પછી માનસી સિદ્ધ થાય આવા પ્રકારની પુષ્ટિની મર્યાદાનું પોતાના સ્વતંત્ર પ્રમેયબલથી ઉલંઘન કરી, અચ્યુતદાસજીને માનસી સેવાનું આપે દાન કર્યું આ બંને પ્રમાણોથી એ સિદ્ધ થાય છે કે, આપ સ્વતંત્ર પ્રમેય બલથી યાહે તેમ કરે. તેથી પદ્મનાભદાસજી પણ કહી રહ્યા છે કે, “શ્રીવલ્લભ યાહે સોઈ કરે.”આવું આપનું “સ્વતંત્ર પ્રમેયબલ”વિરહી સ્વકીયોમાં આપ પ્રસ્થાપિત કરે છે.

સ્વતંત્ર પ્રમેયબલથી નિજજનોમાં કેવું ફલ સિદ્ધ કરે છે તે પછીની તુ કમાં કહે છે.

“જો ઈનકે પદ દ્રઢ કરિ પકરે મહારસ સિન્ધુ ભરે”પદ કમલનો દ્રઢ આશ્રય કરનારમાં આપ મહારસ-સિન્ધુ ભરી દે છે “મહારસ”એટલે ધર્મી વિપ્રયોગાત્મક વિલાસ રસ. આ ધર્મી વિપ્રયોગાત્મક રસમાં કેવલ લાવણ્યામૃત સુધાનો જ એનુભવ છે.

રસ બે પ્રકારનો છે એક “કામરસ”અને બીજો “સ્નેહ રસ”દ્વિધા શ્રુંગાર વિલાસમાં સ્નેહ સહ કામ રસનો અનુભવ છે. આ સ્નેહ રસને જ ‘મહારસ’કહ્યો છે. આવા સ્નેહ રસના આપ ‘મહાસિન્ધુ’છે દ્વિધા શ્રુંગાર વિલાસમાં પ્રભુ કોટી કન્દર્પની લાવણ્યતા, સૌન્દર્યતાને ધારણ કરી અનંત શ્રી સ્વામિનીજીઓને સુખ આપે છે. આપ પ્રભુનાં કોટિકન્દર્પ સૌન્દર્ય સ્વરૂપો આપ શ્રીવલ્લભનીં પ્રત્યેક રોમમાં બિરાજી રહ્યા છે, તેથી આપનું સુધા સ્વરૂપ, શ્રીજીના અનંત સ્વરૂપોની સૌન્દર્યતાને ધારણ કરનારું છે. આવા મહારસના મહાસિન્ધુ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કેવલ આપનાપ મલનો દ્રઢ અનન્ય આશ્રય કરનાર વિરહી જનને જ થાય છે. શ્રી પદ્મનાભદાસજીને આપના આવા સ્વરૂપનો અનુભવ હોવાથી તેઓ કહે છે કે- “જો ઈનકે પદ દ્રઢ કરી પકરે, મહારસ સિન્ધુ ભરે”

આવા મહારસ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કોને થાય કે જેણે આપની સેવા માટે સર્વ સ્વાર્થો અને મોક્ષ પર્યતના સુખની આકાંક્ષાઓ છોડીને કેવલ શ્રીવલ્લભની તત્સુખ સેવા માટે જે જન વિરહના દુઃખને સહન કરી રહ્યા છે તેવા વિરહી ભક્તને આપ આ મહારસ નું દાન કરે છે.

આવા ભક્તો વિરહમાં આપના સ્વરૂપનું નિરંતર ધ્યાન કરે છે, આવા ધ્યાનથી વિરહી જન આપના સ્વરૂપમાં તદાકાર થઈ જાય છે, ત્યારે મહારસ સ્વરૂપને પોતાનામાં ધારણ કરી શકે છે આવું મહાન ફલ કેવલ આપના પદકમલનો અનન્ય અને દ્રઢ આશ્રય કરવાથી જ મેળવી શકાય છે. તેથી શ્રી પદ્મનાભદાસજી કહે છે કે – “જો ઈનકે પદ દ્રઢ કરિ પકરે, મહારસ સિન્ધુ ભરે.”

“નાથકે નાથ અનાથકે બન્ધુ
અવગુણ ચિત્ત ના ધરે.”

“નાથકે નાથ”એટલે શ્રીજી પુષ્ટિ સૃષ્ટિના નાથ છે. સમગ્ર પુષ્ટિ ભક્તોને શ્રીજી પોતાને વશ રાખે છે અથવા સર્વ ભક્તોને શ્રીજી એલૌકિક સુખ આપી પાલન પોષણ કરે છે. તેથી શ્રીજી પુષ્ટિ સૃષ્ટિના નાથ કહેવાય છે. “આવા શ્રીજીના પણ નાથ શ્રીવલ્લભ પ્રભુ

છે.”એટલે કે આવા શ્રીજીને પણ શ્રીવલ્લભે વશ કરી રાખ્યા છે. તેથી નાથકે નાથ તેમ કહ્યું શ્રીવલ્લભ આવા સામર્થ્ય વાન હોવા છતાં પોતાના વિરહથી જે જનો દીન બન્યા છે તેવા અનાથ જનોના આપ બન્ધુ થઈને રહે છે, ‘બન્ધુ’શબ્દનો અર્થ બંધાઈને રહેવું તેવો થાય છે. અથવા વિરહીજનોના હૃદયમાં આપ સદા બિરાજી તેમને દિવ્ય સુખ આપે છે, તેથી અનાથના બન્ધુ કહ્યા.

“પદ્મનાભકો અપનો જાનકે, ડૂબત કર પકરે”અપનો જાનકે શ્રીવલ્લભ આપણને પોતાના ક્યારે માને ? કે જ્યારે કાયાથી, વાણીથી અને મનથી, કેવલ શ્રીવલ્લભનો જ દ્રઢ અને અનન્ય આશ્રય હોય, શ્રીવલ્લભની જ આપણને આશા હોય, દિવ્ય સર્વ સુખને મેળવવા શ્રી વલ્લભનોજ એક વિશ્વાસ હોય, બીજા કોઈથી સુખની આશા ન હોય, પતિવ્રતા જેવું વ્રત શ્રી વલ્લભમાં હોય, શ્રી વલ્લભની તત્સુખ સેવા માટે પોતાના સર્વ સુખો જેણે છોડ્યા હોય, તેવા જનને શ્રી વલ્લભ પોતાનો કરીને જાણે છે.

હવે “ડૂબત કર પકરે”એટલે આપણે લીલા ધામથી વીછૂર્યા ત્યારથી શ્રી વલ્લભના મહાન દિવ્ય સ્વરૂપને ભૂલી ગયા છીએ. શ્રી વલ્લભના મહાન દિવ્ય વિલાસને, દિવ્ય લીલા ધામના વૈભવને અને ખુદ આપણા દિવ્ય સ્વરૂપને પણ આપણે ભૂલી ગયા છીએ, તેથી બીજા સુખોની લાલચમાં અજ્ઞાનતાથી આપણે ફસાતા રહીએ છીએ. શ્રી વલ્લભ આપણા મનને આ સર્વ લાલસાઓમાંથી કાઢીને સ્વરૂપાનંદનું દાન કરી ભજનાનંદમાં યોજે છે. તેથી કહ્યું જે, “ડૂબત કર પકરે.”

સાધક માટે અતિ આવશ્યક –

ધન કમાવામાં અને કમાયા પછી એમાં વૃદ્ધિ કરવામાં, ધનને સાચવવામાં અને તેનો વ્યય કરવામાં તથા એનો નાશ થવામાં કે તેનો ઉપભોગ કરવામાં-મનુષ્યને પરિશ્રમ, ભય, ચિન્તા અને ભ્રમનો સામનો કરવાનો હોય છે. તેથી મનુષ્યના જીવનમાં સતત અશાંતિ રહે છે.

ચોરી, હિંસા, અસત્ય, દમ્ભ, કામ, ક્રોધ, ગર્વ, અકાર, ભેદબુદ્ધિ, વેર, અવિશ્વાસ, સ્પર્ધા, લંપટતા, જુગાર, અને શરાબ એ પંદર અનર્થો મનુષ્યમાં ધનના કારણે હોવાનું માન્યું

છે. એટલે કલ્યાણની ઈચ્છાવાળા પુરૂષે સ્વાર્થ અગર પરમાર્થ માટે પણ અર્થ તરફની વૃત્તિમાંથી (ધન કમાવાની અને સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિમાંથી) જલદી નિવૃત્ત થવું એજ ઈષ્ટ છે.

આધિદૈવિક – ધર્મી શ્રવણ

કથા શ્રવણ, ભગવદ વાર્તા આદીનું શ્રવણ ધર્મી શ્રવણ છે કે નહીં એ સમજવા માટે શું ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં ધર્મી શ્રવણમાં ભૌતિક પ્રપંચનું વિસ્મરણ થતું જાય છે. અને લીલા પ્રપંચમાં નિરોધ વધતો જાય છે. ધર્મી શ્રવણમાં સ્વાદ રહેલો છે અને આ સ્વાદથીજ મન ચીત્તનો નિરોધ થાય છે. પરંતુ ધર્મી શ્રવણમાં પ્રાપ્ત થતો સ્વાદ તાપ કલેશ વિના સંભવીત નથા, કારણકે પ્રભુ પરોક્ષમાં ગુણગાન દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર છે. આવા ગુણગાનમાં ભાવાત્મક સ્વરૂપની સ્થિતિ હોવાથી હૃદયમાં સ્પર્શ કરીને સ્વાદ આપે છે. અને અગ્નિમાં જેમ ધૃતની આહુતી દેવાથી અગ્નિની વૃદ્ધિ થાય છે, તેવા તાપ કલેશાનંદનો અનુભવ કરનારું ધર્મી શ્રવણ છે બીજું ધર્મી શ્રવણનું લક્ષણ “પ્રિત બઢાવત છીનહી છીન પુછ પુછ પ્રિય અનુહાર”પ્રિતમના સૌન્દર્ય લાવણ્યનો જેમાં અનુભવ થતો જાય છે અને દિનો દિન સ્વરૂપમાં પ્રેમ-આસક્તિ થતી જાય છે. શ્રવણ કરીએ તેટલો સમયજ આનંદ પછી કંઈ નહીં તે ધર્મી શ્રવણની વાસ્તવીકતા નજ કહેવાય એટલે જ ભૌતિક પ્રપંચના વિસ્મરણ વિના ધર્મી શ્રવણનો સદાકાલ આવેશ રહી શકતો નથી.

અહીં એક વિષય ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે કે પ્રપંચ વિસ્મૃતિ વિના ધર્મી શ્રવણનું સ્થાયીત્વ પ્રાપ્ત થવું અસંભવીત છે. પ્રત્યેક સિદ્ધાંતના ત્રણ સ્વરૂપો છે – (1) ભૌતિક, (2) આધ્યાત્મિક અને (3) આધિદૈવિક. ભૌતિક શબ્દ રૂપ છે, આધ્યાત્મિક: જ્ઞાન રૂપ છે, અને આધિદૈવિક રસરૂપ છે. જ્યારે આધિદૈવિકમાં સ્થાયી ભાવ પ્રાપ્ત થાય ત્યારેજ સિદ્ધાંતની વાસ્તવીકતા કહી શકાય,. નિત્ય લીલાસ્થ હરિની પ્રાપ્તિ માટે પંચ પર્વા વિદ્યાનું નિરૂપણ-તામસ પ્રમેય પ્રકરણના 18 માં અધ્યાયમાં કરેલું છે. તે વિદ્યા સહીત સ્થિતિવાળા ગુણગાનથી શ્રવણ આધિદૈવિક થઈ શકે શ્રી આચાર્યચરણે ‘રસો વૈસ:’સ્વરૂપની પ્રાપ્તિના સાધન ક્રમને તામસ પ્રકરણના 18માં અધ્યાયમાં નિરૂપ્યો છે,

તે સાધન ક્રમના જ્ઞાનની પણ આવશ્યકતા છે. શ્રીહરિરાયચરણ “સ્વમાર્ગ રહસ્ય નિરૂપણ” નામના ગ્રંથના શ્લોક 9-10-11માં આજ્ઞા કરે છે કે-

તાપેન સર્વથા સર્વ પરિત્યાગો ભવિષ્યતિ પરિત્યકતે અખિલે નૂનં પ્રપંચ અસ્મરણ ભવેત્ ॥9॥ જો તેવા પ્રકારનો તાપ કલેશ થાય તો જ સર્વ રીતે ત્યારેજ પ્રપંચ દુનિયાનું સ્મરણ મળી શકે. પ્રભુના સાક્ષાત્કાર માટે વધતા જતા તાપ કલેશથીજ પ્રપંચ ભૂલાય છે બીજી રીતે એટલે સ્વસ્થતાથી પ્રપંચનું વિસ્મરણ થતું નથી, એક ક્ષણ પ્રિય વિયોગની સત યુગ સમાન વ્રજરત્નાઓને અનુભવાતી હતી આવી તાપ કલેશ યુક્ત અવસ્થાજ પ્રપંચને ભૂલાવી શકે છે

તદસ્મૃતો તદાસક્તિઃ સર્વથૈવ ભવિષ્યતિ આસક્તૌ વ્યસને જાતે પરક્રિમવશિષ્યતિ ॥10॥ જ્યારે દુન્યવી પદાર્થોનું તાપકલેશથી વિસ્મરણ થયું કે તુર્તજ પ્રભુમાં આસક્તિ હરેક પ્રકારે થાય અને આસક્તિ થતા વ્યસન થઈ ચૂક્યું, તો પછી બાકી શું રહ્યું ? ભૌતિક પ્રપંચની ગંધ પણ ન રહે અને લીલા પ્રકારમાં મન ચિત્તની તદાત્મક રહે ત્યારે આસક્તિ સિદ્ધ થઈ માનવા યોગ્ય છે.

પ્રભુમાં પ્રેમ મુશ્કેલ નથી, પરંતુ દુન્યવી પદાર્થોનું સ્મરણ એજ ભારે બાધ કરનારું છે, માટેજ બુદ્ધિશાળી પુરૂષે શ્રીમહાપ્રભુજીનું શરણ રાખવું (શ્લોક-11) શ્રી હરિરાયચરણ દુન્યવી પદાર્થોના વિસ્મરણ ઉપરજ વિશેષ ભાર મૂકે છે જ્યારે આપ આવી આજ્ઞા કરે છે કે – “પ્રેમ”દુર્લભ નથી પણ ભૌતિક પ્રપંચનું સ્મરણ ભારે બાધ કરનારું છે, ત્યારે એમ મહત્ કૃપાથી સમજાય છે કે ભક્તિ [પ્રેમ] નું બીજ તો બ્રહ્મસંબંધસમયેજ રોપણ થઈ ગયું છે, પણ તે બી ને અંકુરીત થઈ નવપલ્લવીત થવામાં ભૌતિક પ્રપંચજ બાધ કરનાર છે.

“એક વૈષ્ણવ-પારલા”

પુષ્ટિમાર્ગમાં પરમ પુરૂષાર્થવિરહ

પ્રેષક - પ. ભ. જાદવજી ખેરાજભાઈ, સુરત.

લેખક - પ.ભ.મધુકર

વિરહ ચાર પ્રકારનો છે (1) પ્રત્યક્ષ (2) પલકાન્તર (3) વનાન્તર અને (4) દેશાન્તર.

(1) પ્રત્યક્ષ વિરહનું લક્ષણ

પોઢી પ્રિતમ અંક સુહાઈ,
કછુ એક લહર પ્રેમકી આઈ.
સંભ્રમભયો કહત રસ વલિતા,
મેરે લાલ કહાંરી લલીતા ?

શ્રી સ્વામિનીજીની પાસેજ પ્રિયતમ પોઢેલા છે, તે સમયે સમુદ્રમાં જેમ તરંગ પ્રકટ થાય છે, તેમ પ્રેમના સિન્ધુ સ્વરૂપ શ્રી પ્રિયાજીમાં વિરહ ભાવનો તરંગ પ્રગટ થયો – કે જાણે પ્રિયતમ પોતાની પાસે નથી. પ્રત્યક્ષ વિરહ મહાન વિલક્ષણ છે. પ્રિયતમને પણ આશ્ચર્ય કરાવે તેવો આ પ્રત્યક્ષ વિરહ છે. જેમ સાગર જલરાશીમાં વડવાનલ અગ્નિ વ્યાપ્ત રહે છે તેમ દિવ્ય પ્રેમમાં વિરહાગ્નિ વ્યાપ્ત રહે છે.

જીતનો વિરહ સંતાપ તીતનો પ્રેમ પ્રમાનીએ,
યહ સ્નેહકો માપ સમજ લેહો અનુમાનતે.

જેમ દિવ્ય કામાનંદના અનુભવમાં શ્રંગાર રસનો સ્થાયી ભાવ રતી છે તેમ દિવ્ય પ્રેમાનંદના અનુભવમાં સ્થાયી ભાવ વિરહાગ્નિ છે. આ વિરહાગ્નિનું બીજુ નામ સુધા છે. આ સુધા મધુર તાપાત્મક છે. શ્રી વલ્લભાગ્નિની નિર્ભૂત નિકુંજમાં આ દિવ્ય પ્રેમાનંદ-તાપાત્મક માધુર્ય સુધાનોજ વિલાસ અને અનુભવ છે, નહિ કે કામાનંદનો-આ પ્રેમાનંદની પ્રાપ્તિ અતી દુર્લભ છે.

નિરતિશય પ્રીયતમના સ્વરૂપ સૌંદર્ય સુધાનું પાન અવિરત કરવા છતાં તેમાં વિરહાગ્નિ

વ્યાપ્ત હોવાથી તૃપ્તી થતી નથી. શ્રીપ્રિયાજી દિવ્ય પ્રેમના સિંધુ સમાન છે. જલને જલની ખ્યાસ લાગે તો કોણ બુઝાવે ? ખ્યાસ સદૈવ બનીજ રહે છે આવો આ પ્રત્યક્ષ વિરહ વિલક્ષણ છે. “કમલ મુખ દેખત તૃપ્તિ ન હોય”આ પદમાં મહાનુભાવ શ્રીપરમાનંદદાસજી આ અવસ્થાનું વર્ણન કરેલું છે.

(2) પલકાન્તર વિરહનું વર્ણન-

કોટિકંઠર્પથી અધિક પ્રિયતમના શ્રીમુખના સૌંદર્યનું શ્રી પ્રિયાજી અવલોકન કરે છે, સૌંદર્ય સુધાના રસનું પાન કરે છે. તે સમયે નેત્રની પલક પડે છે, તેટલો વિયોગ પણ સહન થતો નથી. આ પલકાન્તર વિરહનું લક્ષણ છે.

બડો મંદ અરવીંદ સુત,
જીહી નહિં પ્રેમ પહિયાન,
પીયમુખ નિરખત દ્રદનકે,
પલક રચી હે આન.....

(3) વનાન્તર વિરહનું લક્ષણ-

પ્રિયતમ જ્યારે ગૌયારણ કરવાં વૃંદાવન પધારે છે ત્યારે પ્રિયતમના વિયોગની એક એક પલ કલ્પ સમાન બની જાય છે. અને વિયોગના દુઃખમાં ગોપીજનો ચિત્રવત જડ જેવા પ્રાણ વગરના બની જાય છે.

જબ વૃંદાવનગોગણ ગોહન,
જાત હે નંદ સુવન મન મોહન,
તબકી કહી ન પરત કછુ બાત,
એક એક અલ્ક, કલ્પ સમ જાત,
ઈકટક દ્રષ્ટી લીખીસી ડોલે,
બોલે તો પુતરી સી બોલે.
નેન – બેન – મન – શ્રવણ સબ,

જાય રહત પીય પાસ,
પ્રાણ માત્ર ઘટ રહત હે,
ફિર આવનકી આસ.

પ્રિય જ્યારે સંધ્યા સમયે વ્રજમાં પધારે છે ત્યારે દર્શનથી પ્રાણ પાછા આવ્યા હોય તેવાં બને છે. આ વનાંતર વિરહ છે.

(4) દેશાન્તર વિરહનું લક્ષણ-

સૂરસાગરમાં ભ્રમર ગીતના પ્રસંગમાં વિરહના અનેક પદોમાં દેશાન્તર વિરહનું વર્ણન કરેલું છે, પ્રભુ મથુરા પધાર્યા પછીનો જે વિરહ તે દેશાંતર વિરહ છે. આ વિરહમાં નિરંતર પ્રિયતમના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરીને શ્રી ગોપીજનો પ્રિયતમના સ્વરૂપમાં તદાકાર બની જાય છે. “નાહીન રહ્યો મનમેં હોર ॥ નંદ નંદન બિનું કાસુ આનીયે ઉર ઓર ॥”.....આ પદમાં દેશાંતર વિરહનું શ્રી સૂરદાસજીએ પણ વર્ણન કરેલું છે. આ છે દેશાંતર વિરહ.

આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના વિરહનું વર્ણન મહાનુભાવ શ્રીનંદદાસજીએ “પંચમંજરી”અંતરંગત વિરહમંજરીમાં કરેલું છે. માત્ર અનુભવમાં તારતમ્ય છે. પ્રત્યક્ષ વિરહ પરાકાષ્ઠા છે. પ્રભુમાં સ્નેહ થયા પછીનો જે વિરહ છે તેનેજ ફલાત્મક કહેવાય છે. પ્રેમ-આસક્તિ-વ્યસન અને તન્મયતા ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચ કક્ષા છે, કારણકે દિવ્ય પ્રેમમાં વિરહાન્નિ વ્યાપ્ત રહેલી હોય છે તેથી પ્રેમની જેમ ઉત્તરોત્તર ઉંચી કક્ષા, તેમજ વિરહની થાય છે.

॥ શ્યામ શ્યામ રટત, શ્યામા શ્યામ ભઈ,
શ્યામા પુછત અપની સખીસો, શ્યામા કહાં ગઈ ॥

આ તદાત્મક અવસ્થા છે. શ્રી પ્રિયાજી પોતાના સ્વરૂપને ભૂલીને પ્રિયતમ રૂપ બની જાય છે.

પ્રીયતમમાં તદાત્મક થએલા પ્રિયાજીના સ્વરૂપનું વર્ણન નીચેના પદમાં છે:

રાધિકા આજ આનંદ મેં ડોલે,
સાંવરે ચંદ ગોવિંદકે રસભરી,
દુસરી કોકિલા મધુરસ્વર બોલે.
પહેરે તન નીલપટ કનક હારાવલી,
હાથ લે આરસી રૂપ કો તોલે
કહત 'શ્રીભદ્ર'વ્રજનારી નાગર બની,
કૃષ્ણકે શીલકી ગ્રંથીકા બોલે

પ્રભુ પ્રેમની આ ચરમ કોટીએ પહોંચાડનાર વિરહ છે. તેવો પરમ પુરુષાર્થરૂપ વિરહ,
વિરહભાવાત્મક સ્વરૂપ શ્રી વલ્લભાગ્નિની નિરૂપધિ કૃપા-કરુણાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે.
કોઈ અન્ય સાધનથી તો નહીંજ.

સર્વ પ્રથમ એજ વિચારણીય છે કે પ્રભુમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન કેમ થાય ? આપણે આધુનિકોમાં
પ્રેમનોજ અભાવ છે ત્યાં ફલાત્મક વિરહની સંભાવના ક્યાંથી ? પ્રભુ – પ્રેમમાં બાધક
અને સાધકનું શ્રીસૂરદાસજીએ “હરિરસ તબહિતો જાય પૈયે ॥”.....આ પદમાં
વર્ણન કરેલું છે. તેને સમજીને તેવા પ્રકારની સાધનામાં જ્યારે નિષ્ઠા થાય ત્યારે પ્રભુ
પ્રેમને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે ખારા જલનો સમુદ્ર ભર્યો હોય પણ એ જલ પ્યાસા
માનવનો પ્રાણ બચાવી શકતું નથી, તેમ અર્થાત્ ખારી જલ સમુદ્ર સમાન ભરેલું છે-
છતાં એ માનવના ઉપયોગમાં જેમ આવતું નથી, તેમ પ્રભુ પ્રેમ વિનાનું શાસ્ત્રોક્ત જ્ઞાન
ખાસ સાગર જેવું મેળવેલું હોય તેની તથા અનેક પ્રકારની સિદ્ધિયો પ્રાપ્ત કરેલી હોય
તેની પ્રેમીઓના જગતમાં કોઈ કીંમત નથી.

સ્નેહ તણા એકજ બિંદુમાં
સિન્ધુ લાખ સમાતા ।
સ્નેહ વિનાના આ જીવનમાં,

સર્વસ્વ ઓછું લાગે ॥
કુલ બિછાવો નંદન વનમાં,
ત્યાં પણ કાંટા વાગે ।
પ્રિયની મધુરી મીટ વિનાની,
દુનિયા કડવી લાગે ॥
બિન દેખે મનમોહન કો મુખ
મોહિ લગત ત્રિભુવન દુખદાઈ”

દિવ્ય સ્નેહના એક બિંદુ સમક્ષ ત્રિલોકીના વૈભવો પણ તુચ્છ છે. આવા દિવ્ય પ્રેમના એક બિંદુ માટે ચાતક પ્રણય વેદીમાં પ્રાણની આહુતી આપતો રહ્યો છે.

ઝુરી ઝુરીકે પિંજર ભયો,
ગિરન લગી તન પાંખ ।
ચાતક વનઘન બુંદકી,
નહીં છાંડત અભિલાષા ॥

ચાતકનું અનુસરણ કરનારજ દિવ્ય પ્રેમને મેળવી શકે છે. ત્યાગનું નામજ પ્રેમ છે. પ્રિય પ્રભુ માટે જેણે સર્વ સુખનો ત્યાગ કર્યો છે, તેવો સાધકજ દિવ્ય પ્રેમને પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી બને છે. આપણે આધુનિક વૈષ્ણવો તો વાતોનાજ રસીયા – વાતોમાંજ સ્વાદ લેનારા, ત્યાગમાં અસમર્થ, તેમને આ મહાન દિવ્ય પ્રેમ પ્રદેશના સમીરનો સંબંધ થવો પણ અસંભવ છે, દિવ્ય પ્રેમ પ્રદેશમાં, અંતરમુખ એટલે લોકાતીત થઈને અથવા લોકવેદના બંધનોથી મુક્ત થઈને વિરહનો નિરંતર અનુભવ કરનારને આંતરમુખ કહેવાય છે.

એકાદશ સ્કંધમાં ઉદ્ભવજી પ્રતિ પ્રભુનાં વાક્ય છે – “શબ્દ બ્રહ્મનો નિષ્ણાત પરબ્રહ્મમાં પ્રવેશ કરતો નથી.” વસુકી ગયેલી ગાય તેના પાલકને જેમ બોજારૂપજ છે, તેમ શાસ્ત્રોક્ત મેળવેલું શબ્દ બ્રહ્મનું જ્ઞાન પ્રેમસ્વરૂપ પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કર્યા વિનાનું વ્યર્થજ

છે. પંડિતો શબ્દબ્રહ્મના જ્ઞાનનો ઉપયોગ લાભ અને પૂ જાવામાં કરતા હોય છે !

શાસ્ત્ર પઢી પંડિત ભયે, કે મોલવી કુરાન ।

જો પેં પ્રેમ જાન્યો નહીં, કહા કીયો રસખાન ॥

દિવ્ય પ્રેમની ધ્વજા રૂપ ગોપીજનો શાસ્ત્રોક્ત જ્ઞાન પારંગત ઉદ્ભવજીને ચેતવણી આપતાં કહે છે કે-

“પ્રેમ વિના સબ પચીમરે

વિષય વાસના રોગ, સખા સુન શ્યામકે”

પ્રેમ વિના અન્ય સર્વ વિષયો પ્રેમી આત્માનો ક્ષય કરનારા રોગ જેવાજ છે. કહેવાનો આશય એ છે કે પ્રથમ દિવ્ય પ્રેમને જાણવો, પછી ભીરૂતા-કાયરતાને ફેંકી દઈને તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે દેહં પાતયામી, યા કાર્ય સાધયામી ॥ એવો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. સાધનામાં દેહનો નાશ થઈ જાય તો ભલે, પણ તેને મેળવેજ છુટકો છે, આવી દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા કરવા વિજયવંત અવશ્ય થાય જ.

પ્રેમ ફાંસીમેં ફસી મરે,

સોઈ જીયે સદાહી ,

પ્રેમ મરમ જાને બીના,

કોઉ જીવત નાહિ. (રસખાન)

પ્રેમ એજ જીવન છે, પ્રેમ એજ સમ્પત્તિ છે, તે વિનાનું ગમે તેટલું આદર્શ જીવન વ્યર્થજ છે.

વિશુદ્ધ દિવ્ય પ્રેમ એકાંગી છે તેમાં પ્રિયતમના સ્વરૂપ સિવાય અન્ય કોઈનો પણ પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. દિવ્ય પ્રેમ બે પ્રકારના છે. (1) વિશુદ્ધ અને (2) મીશ્ર –મીશ્ર પ્રેમ પ્રભુ સંબંધી પરિકરમાં પણ વટાયેલો રહે છે, અને વિશુદ્ધ પ્રેમ કેવળ પ્રિયતમના

સ્વરૂપમાં જ લાગેલો રહે છે.

વિશુદ્ધ પ્રેમનું લક્ષણ-
પ્રેમ એક, એક ચિત્તસોં
એક હી સંગ સમાય,
ગાંધીકો સોદા નહીં,
જન જન હાથ બિકાય (નં દદાસજી)

જ્યારે આ વિશુદ્ધ પ્રેમમાં પ્રિયતમ સંબંધી પરિકરનો પણ પ્રવેશ નથી તો દેહના સંબંધી મિત્ર, કલત્ર, બંધુ, સુત આદિની તો ગંધ પમ કેમ હોઈ શકે ? આ એકાંગી વિશુદ્ધ પ્રેમ પ્રાપ્તી સાધના પ્રારંભથી જ વિરહાત્મક છે.

નિરંતર વિરહના અનુભવથી લૌકિક – અલૌકિક ઉભય સંસાર પ્રપંચ પરિકર સંબંધથી નિવૃત્ત થાય છે અને હૃદય શુદ્ધ થાય છે. ત્યારે જ વિશુદ્ધ પ્રેમ હૃદયમાં પ્રગટ થાય છે.

દંપતી સુખ, અરૂ વિષયરસ,
પૂજાનિષ્ઠા ધ્યાન,
ઈનતે પર બખાનીએ,
શુદ્ધ પ્રેમ રસખાન,
મિત્ર, કલત્ર, સુબંધુ સુત,
ઈનમેં નહીં,
અકથ કથા સવિશેષ,

સ્ત્રિ:પુત્રાદિક પરીવારને બ્રહ્મસંબંધ લેવરાવીને તેમાં પ્રભુના સંબંધનો પ્રેમ રાખવો આ મીશ્ર પ્રેમ છે. વિશુદ્ધ પ્રેમમાં આવા પરિવાર સંબંધના પ્રેમને પણ સ્થાન નથી. આવા શુદ્ધ પ્રેમી ભક્તો “શુદ્ધા પ્રેમણાતિ દુર્લભા” કહીને આપશ્રીએ પરિચય કરાવ્યો છે. વિરહના અતિ દુઃખથી આ પ્રેમ પ્રાપ્ત થતો હોવાથી દુર્લભ કહેલ છે. કોઈ મરજીવા

વિરલા જ આ વિશુદ્ધ પ્રેમને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

વિશુદ્ધ પ્રેમમાં પ્રિયતમ પ્રભુ સિવાય ધર્મ-સમૂહપરિકરમાં પણ પ્રવેશ નથી તેનું દ્રષ્ટાંત શ્રી ગજનધાવનજી છે. શ્રી નવનીત પ્રિયાજીમાં તેમનો વ્યસન ભાવ હોવાથી ક્ષણ પણ પ્રભુ વિના તેઓ રહી ન શકતા. તેવોજ પ્રભુનો વ્યસન ભાવ ગજનધાવનજીમાં હતો, તેવું તેમના વાર્તા પ્રસંગથી જાણવા મળે છે.

વ્યસન ભાવ સિદ્ધ થયા પછી તન્મય અવસ્થા થાય છે. તેમાં બાહિર સ્વરૂપની આવશ્યકતા રહેતી નથી. તન્મયતામાં સર્વાત્મ ભાવ સિદ્ધ થવાથી સર્વત્ર પ્રભુના ભાવાત્મક સ્વરૂપનો અને આપની અનેક લીલાઓનો સાક્ષાત અનુભવ નિરંતર થયા કરે છે. તેનું દ્રષ્ટાંત આશકરણજી છે.

આ વિશુદ્ધ મહાન પ્રેમની વાતો, એ તો ગિરિ શિખરની વાતો છે, અને મારા જેવા તો હજી તરેટીમાંજ વિચરતા હોય છે. વળી ગિરિશિખર તરફ લક્ષ પહોંચ્યાં પછી તરેટીને છોડીને શિખરપર પહોંચવાની ગતિ વિના તરેટીમાંજ વિચરવાનું રહે છે જાણ્યું તેને સિદ્ધ કરવા સાધન-નિષ્ઠ ન થવાય તો શિખરની વસ્તુથી વંચિતજ રહેવાના. અરે ! મૌલિક રતિ પથના સંબંધવાળાદિવ્ય જૂવનથી ઠગાઈ જવાના- કથની નાહીન પાઈએ,

કરની પૈયે સોય,

બાતન દીપક ના બરે,

બારે દીપક હોય (નં દદાસજી)

પુનઃ – પ્રેમ વિના સબ પચિમરે,

વિષય વાસના રોગ,”

દિવ્ય પ્રેમ રાજ્ય પર વિજયધ્વજ ફરકાવનાર શ્રી વ્રજલલનાઓનું ઉપરોક્ત વાક્ય રતીપથની દીવાદાંડી જેવું અને ગૌલોકમા દ્વાર સુધી પહોંચાડી અલૌકિક સુખ આપનારું

છે. આ વાત રતિપથ પથિકના હૃદયમાં સદા પ્રકાશિત રહેશે તો તેને લુંટાવાનો ભય નહિં રહે. આ રાજમાર્ગ કેવા પ્રકારનો તે સમજવા માટે “સુનો બ્રજજન મારગકી બાતે”..... મહાનુભાવ પદ્મનાભદાસજીના આ પદનું અવલોકન કરવું.

ભગવાન નામ-સ્મરણ મહિમા

મુનીવરોમાં નારદજીને દેવર્ષિ કહે છે અને વિશ્વામિત્રને રાજર્ષિ, તેમજ વ્યાસજીને મહર્ષિ અને વસિષ્ઠને બ્રહ્મર્ષિ કહે છે. (તેમાં તેઓના સ્વભાવનું પ્રતિબિંબ છે.)

એક સમયે વસિષ્ઠ મુની વિશ્વામિત્ર મુનીને ત્યાં ગયા. મુનીએ વસિષ્ઠનો સુંદર આદર સત્કાર કર્યા બાદ, વિદાય વખતે એક હજાર વર્ષની તપશ્ચર્યાનું ફળ તેમને આપ્યું. વસિષ્ઠે તે સ્નેહપૂર્વક સ્વીકારી વિદાય લીધી.

કેટલોક સમય વિત્યા પછી વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠને ત્યાં મહેમાન થયા, ત્યારે તેમનું યથાયોગ્ય સન્માન કરી વિદાય વખતે વસિષ્ઠ મુનીએ ભગવદ સ્મરણ આપ્યું. એટલે રાજસ ભાવવાળા વિશ્વામિત્રને ખોટું લાગ્યું. કારણ કે વિશ્વામિત્ર તો હતા રાજર્ષિ એટલે વસિષ્ઠ જેવો બ્રહ્મભાવ થયો નહોતો, તેથી આ વાતનો વસિષ્ઠ સાથે ઝઘડો કર્યો. આ વાતનું સમાધાન કરવા માટે દેવતાઓની સલાહ લેતાં છેવટે વિષ્ણુના કહેવાથી ધરણીધર શેષજી પાસે સૌ ગયા અને તેમને બનેલી વિગત કહી, અને ખુલાસો પૂછ્યો કે એક હજાર વર્ષનું ફળ વધારે કે ભગવદ નામ સ્મરણનું ?

શેષજીએ કહ્યું કે પૃથ્વીના ભારથી મારું ચિત્ત સ્વસ્થ નથી, પણ જો તમે થોડી વાર તમારા તપના પ્રભાવથી મારો ભાર ઉપાડી પૃથ્વીને સ્હેજ ઉંચી કરો, તો નિરાંતે તમારો જવાબ આપું.

વિશ્વામિત્રએ કહ્યું : પૃથ્વીના ભાર ઉપાડવા જેટલી મારામાં શક્તિ નથી, પરંતુ એક હજાર વર્ષના તપનું ફળ અર્પણ કરું છું. આમ કરવા છતાં પૃથ્વી એક તસું પણ ઉંચી થઈ નહિ. એટલે શેષજીએ બ્રહ્મર્ષિ વસિષ્ઠને કહ્યું : મુનીરાજ ! તમો કંઈ કરશો ? એટલે તરત જ વસિષ્ઠે શ્રી પ્રભુનું સ્મરણ કર્યું, અને તુરંત જ પૃથ્વી એક વેંત ઊંચી થઈ.

એટલે શેષજીએ વિશ્વામિત્રને કહ્યું : મુનિવર ! તમારો ન્યાય તો આ પૃથ્વીએ પ્રત્યક્ષ કરાવ્યો, તે જોયો ને ?

આ સાંભળતા જ તેઓ વસિષ્ઠ મુનિના પગમાં પડ્યા અને પોતાના રાજસ ભાવને લીધે ઝઘડો કર્યો તેની ક્ષમા માગી, તેમજ ભગવદ્ સ્મરણની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી.

-: સિંહાવલોકન :-

પુષ્ટિમાર્ગીય દૈવી જીવનની સાર્થકતા દિવ્ય પ્રેમને પ્રાપ્ત કરવાથી જ માની શકાય છે. આ દિવ્ય પ્રેમ આપણને કેવા પ્રકારની સાધનાથી પ્રાપ્ત થાય તેનું માર્ગદર્શન પરમ કારુણિક શ્રી હરિરાય પ્રભુએ “સ્વમાર્ગીય ભાવના સ્વરૂપ નિરૂપણ” નામના ગ્રંથમાં જણાવ્યું છે કે આત્મનીવેદન કરેલા પુષ્ટિ માર્ગીય દૈવી જીવોએ સ્વરૂપ ભાવના અવશ્ય કરવી. આપણે બ્રહ્મસંબંધ લઈને સેવ્ય સ્વરૂપને પધરાવીને સેવા કરીએ છીએ છતાં દિવ્ય પ્રેમને પ્રાપ્ત કરેલો નહીં હોવાથી સેવ્ય સ્વરૂપનો આપણને કંઈ અનુભવ થતો નથી. આ દિવ્ય પ્રેમ સ્વરૂપ જ્યારે પ્રથમ હૃદયમાં પ્રગટ થાય ત્યારેજ બહાર બિરાજતા સેવ્ય સ્વરૂપમાં આપણને દિવ્ય પ્રેમનો અનુભવ થાય છે. કારણ કે દિવ્ય પ્રેમના ભાવો હૃદયમાંથી જ્યારે પ્રગટ થાય ત્યારે બહાર પ્રગટ સ્વરૂપમાં તે પ્રેમ ભાવોનો સંબંધ થતાં બહાર પ્રગટ સ્વરૂપનો પણ પ્રેમથી અનુભવ થાય છે. આ કથનની સંગતિમાં વેણુગીતના “ધનયાસ્તુ મૂઢ મતયોડપિ હરિષ્ય” આ શ્લોકના સ્વતંત્ર લેખમાં શ્રીમત્પ્રભુચરણ ગુસાંઈજી આજ્ઞા કરે છે કે, હરિણીમાં પ્રથમ પ્રભુએ વેણુનાદ દ્વારા પોતાના પ્રેમ-સુધા સ્વરૂપનો પ્રવેશ કરાવ્યો ત્યારે હરિણીમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ જવાથી “પ્રણયાવલોક” એટલે પ્રેમભરી દ્રષ્ટિથી બહાર પ્રગટ પ્રભુના શ્રીમુખ સૌંદર્યનું પાન કરી રહી છે. હરિણીના આ અનુભૂત પ્રમાણથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે જ્યાં સુધી દિવ્ય પ્રેમ સુધા સ્વરૂપ હૃદયમાં પ્રગટ ન થાય ત્યાં સુધી બહાર પ્રગટ સ્વરૂપમાં પ્રેમ પ્રગટ થતો નથી. આ દિવ્ય પ્રેમ સ્વરૂપનો આપણા હૃદયમાં પ્રાદુર્ભાવ કેવી રીતે થાય, તેનું સાધન શ્રીહરિરાય પ્રભુએ “સ્વરૂપભાવના” બતાવી છે. “સ્વરૂપ ભાવના” એટલે આપણા સેવ્ય

સ્વરૂપનું સતત ધ્યાન કરવું તેનું નામ “સ્વરૂપ ભાવના.”

ભા. 11-14 માં ઉદ્ધવજીએ પ્રભુને પ્રશ્ન કરેલ છે કે “હે શ્રીકૃષ્ણ ! બ્રહ્મવાદી મહાત્માઓએ આત્મ કલ્યાણના (આપની પ્રાપ્તિના) અનેક સાધનો બતાવ્યા છે. આપના મતમાં શ્રેષ્ઠ સાધન કયું છે ? જવાબમાં પ્રભુએ પોતાના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું તેજ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. એકાદશ સ્કંધ મુક્તિ પ્રકરણ છે. પ્રભુ પોતાના સ્વરૂપાનંદનું દાન કરવાની ઇચ્છા કરે છે. ત્યારે જીવને સર્વ બંધનો સર્વ પ્રલોભનોમાંથી મુક્ત કરીને સ્વરૂપાનંદનું દાન કરે છે. આ દાન માટે આપે પોતાના સ્વરૂપના ધ્યાનનું સાધન બતાવ્યું છે.

દિવ્ય પ્રેમ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવાની સાધના કોણે કરી ? તેનું પ્રમાણ શ્રી હરિરાય પ્રભુ શ્રુતિરૂપા ગોપીજનોનું આપે છે. આ શ્રુતિરૂપા ગોપીજનોએ પોતાના દેહમાંથી દેહના સંબંધીઓમાંથી અને દશ્યમાન જગતમાંથી રાગને ખેંચીને તે જે સ્વરૂપનું ધ્યાન કરે છે તે સ્વરૂપમાં રાગ-સ્નેહનું જોડાણ કર્યું. તે સ્નેહ સ્વરૂપજ તેમની પરિપાક દશાએ તેમના હૃદયમાં પ્રગટ થયું ત્યારે નંદાલયમાં પ્રગટ થયેલા પ્રિય પ્રભુનો બાલલીલાથી આ સ્નેહ સ્વરૂપનો અનુભવ કર્યો.

અથવા પ્રભુએ બાલલીલાથી આ ગોપીજનોના સ્નેહ ભાવને વધાર્યો. આજ પ્રકારે શ્રુતિરૂપા ગોપીજનોએ કરેલી સાધના મુજબ સર્વના ત્યાગ અને વૈરાગ્યથી દિવ્ય પ્રેમને પ્રાપ્ત કરવાના વિરહતાપથી જ્યારે સતત સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવામાં આવે ત્યારેજ દિવ્ય પ્રેમ સ્વરૂપનો ભાવાત્મક પ્રકારે હૃદયમાં આવિર્ભાવ થાય છે. અને ત્યારે જ બહાર પ્રગટ સ્વરૂપમાં સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી આચાર્યજીના સ્વરૂપની ભાવના

પુષ્ટિના આનંદની ધારા સમા અનેક ગ્રંથોના ચિંતન-મનનમાંથી સમજાય છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનું સ્વરૂપ અનુભવ ગમ્ય છે. તેમાં મુખ્ય શ્રીદમલાજી દ્વારા શ્રીઆચાર્યચરણે સ્વયં પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ પ્રભુચરણ શ્રીગુસાંઈજીને કરાવ્યો, એટલે શ્રીગુસાંઈજીએ શ્રીવલ્લભના નામ, રૂપ અને ગુણને સંસ્કૃતમાં ક્રમશઃ

શ્રીસર્વોત્તમજી, શ્રીવલ્લભાષ્ટક અને સપ્તશ્લોકી વિ. પ્રગટ કર્યાં, જેથી અધિકારી જીવોને તેનો અનુભવ થયો.

આ રીતે શ્રીઆચાર્યજીના જીવનચરિત્ર રૂપે શ્રી વલ્લભાખ્યાન, બેઠક ચરિત્ર, શ્રીસર્વોત્તમજી, ષોડશ ગ્રંથ અને 84 વૈષ્ણવોની વાર્તાઓના એક એક અક્ષરમાં શ્રીઆચાર્યજી બિરાજમાન છે.

84 વાર્તાઓ, બેઠક ચરિત્ર, શ્રીસર્વોત્તમજી અને ષોડશ ગ્રંથ ઈત્યાદિ સાંપ્રદાયિક સાહિત્યમાં ચિત્તને હલાવી દે, પ્રેરણા આપે એવા પ્રબળ સંસ્કારો પાડનાર પ્રસંગોનો તોટો નથી. ચિંતન, વાંચન અને મનન કરવા માટેના એ બહુમુલા ગ્રંથો છે. એ ગ્રંથોમાંથી બુદ્ધિને પણ હૃદયની ભાષા વાંચવી પડે એટલી આનંદધારાઓ તે પ્રસંગોમાંથી ઝરે છે.

શ્રીઆચાર્યજીએ, પોતાના નિગૂઢ સ્વરૂપનો પ્રગટ અનુભવ પોતાના નિજસેવકોને કરાવ્યો, અને પોતાનું ભાવાત્મક સ્વરૂપ શ્રીસુબોધિનીજીમાં પણ સ્થાપ્યું. એટલે શ્રીગુસાંઈજીએ તે અનુભવ સ્વભક્તોમાં પ્રગટ કરવા માટે, મહાનુભાવ ગોપાળદાસજીને દેવી વાણીનું દાન ચર્વીત મુખમાં આપીને કર્યું એટલે તરતજ તેમના રોમેરોમમાં અલૌકિક કવિત્વશક્તિ સ્ફુરાયમાન થઈને અખંડ આનંદધારાની દિવ્ય સરીતા વહેવા લાગી, જેનું સુમધુરરસપાન તે વલ્લભાખ્યાન. જેને મહાનુભાવોએ “પુષ્ટિમાર્ગીયભાવ વેદ”ની અતિ ઊંચી ઉપમા આપી છે. ઉપરાંત સરળ ને સુંદર રીતે સમજાવ્યું છે કે, વલ્લભમીઠામાં ત્રિવેણી સંગમનો ભાવ સમજાવતાં જણાવ્યું છે કે : વલ્લભાખ્યાનમાં જે ગુજરાતી ભાષા છે, તે શ્રીગોપાળદાસજીની વાણી છે, ને વ્રજ ભાષાના શબ્દો આવે, તે બધા શ્રીનાથજીની વાણી છે, અને સંસ્કૃત ભાષાના જે શબ્દો છે તે શ્રીગુસાંઈજીની વાણી છે.

જેમ પ્રયાગમાં ગંગા, યમુના, સરસ્વતીનો ત્રિવેણી સંગમ છે. તેમાં ત્રણેનું પાણી જલરૂપ છે, તેમ શ્રી વલ્લભાખ્યાનમાં હરિ, ગુરૂ ને વૈષ્ણવની વાણીરૂપ અધરામૃત છે.

શ્રીઆચાર્યજી અને પ્રભુચરણ (શ્રીગુસાંઈજી)ના ઈતિહાસ રૂપ ગ્રંથો, સર્વોત્કૃષ્ટ સાહિત્ય છે.

સદા આનંદ સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભ વિના પુષ્ટિપ્રભુની સર્વ રસમય લીલાનો પ્રાદુર્ભાવ શક્ય ન હતો. તે સુધા વિપ્રયોગાત્મક ને આનંદરૂપ હોવાથી કૃષ્ણસ્વરૂપ છે, તેનો વિલાસ સ્વતંત્ર નિરપેક્ષ છે, તેનાં સાત સ્વરૂપો નીચે મુજબ છે.

(1) પુરુષાકાર સુધા (મુખ્ય) (2) આનંદ સ્વરૂપ (3) પરમાનંદરૂપ ગૂઢ સ્ત્રીભાવ સ્વામિનીજી સ્વરૂપ (4) કૃષ્ણાશ્રય સ્વરૂપ ધર્મીવિપ્રયોગાત્મક (5) વૈશ્વાનરરૂપ તાપાત્મક (6) વલ્લભ રૂપ લીલામધ્યપાતી દાસ્યરૂપ અને (7) વાકપતિ રૂપ ભક્તિમાર્ગાબ્જમાર્તંડ. આ સાતે સ્વરૂપથી આચાર્યજીના જુદા જુદા પ્રકરણનો સ્વતંત્રવિહાર ભાષા સાહિત્યમાં, અને ખાસ કરીને કીર્તનોમાં પણ બિરાજે છે.

આથી શ્રીવલ્લભાખ્યાન, કીર્તનો, ષોડશ ગ્રંથ અને વાર્તાઓ રૂપી આચાર્યજીનો આધિદૈવિક નિર્ગુણ ભાવાત્મક વિલાસ, રસનોય રસ ને ફલનું યફલ છે.

પુષ્ટિમાં શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્ર વૈષ્ણવોની ગાયત્રી છે, તેમજ ષોડશગ્રંથ વૈષ્ણવોની ગીતા છે, અને શ્રીવલ્લભાખ્યાન પુષ્ટિમાં નવ વેદ છે. તેનો પાઠ કરવાથી નવધા ભક્તિ સિદ્ધ થાય છે.

આ ભાવ પ્રાપ્તિમાં, કેવળ વિરહની ભાવના જ એક સાધનરૂપ છે. એમાં લીલાની ભાવના, સાધનરૂપ મટી જઈ ફલરૂપ થાય છે. અને તેમાં જ્ઞાન સ્વરૂપની ભાવના ગુણાનુવાદ ઇત્યાદિ ગૌણ છે.

જેમ શ્રીમદ્ ભાગવત, શ્રીનાથજીનું સ્વરૂપ છે, તેમ આચાર્યશ્રીનાં દ્વાદશ અંગ ને તેના છ ધર્મો ને એક ધર્મી મળી 84 લીલાત્મક સ્વરૂપ શ્રી આચાર્યજીનું છે.

શ્રી વલ્લભાચાર્યજીના દ્વાદશ અંગ અને ભાવાત્મક લીલાનું વર્ણન શ્રીભાગવતજીમાં

નીચેની વિગતે બીરાજે છે.

હૃદય, નિરોધ લીલા-દશમ સ્કંધ.

મસ્તક, મુક્તિ-એકાદશ સ્કંધ.

બે હાથ, ઉત્તિ અને આશ્રય-સાતમો સ્કંધ બે સ્તન, મન્વંતર અને ઈશાનુકથા-નવમો સ્કંધ.

બે સાથળ, પોષણ-પાચમો ને છઠો સ્કંધ.

બે ભુજા-સર્ગ અને વિસર્ગ-ત્રીજો ને ચોથો સ્કંધ.

બે ચરણો-અધિકાર અને સાધન, પહેલો ને બીજો સ્કંધ.

આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ ભાગવતના દ્વાદશ સ્કંધમાં શ્રી આચાર્યજીનાં દ્વાદશ અંગોના ભાવો સમાયેલા છે. એ ભાવ જે ભક્તોના હૃદયમાં સ્થિર થાય, તેને પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર અવશ્ય થાય છે; અને એ રીતે શ્રીઆચાર્યજી પણ પ્રભુસ્વરૂપનો અવશ્ય અનુભવ કરાવે છે.

જેમ શ્રીમદ્ ભાગવત વૈકુંઠમાં, નિત્ય ફલરૂપે બિરાજે છે, અને તે શુકદેવજી દ્વારા પૃથ્વીમાં સર્વોદ્ધારાર્થે પ્રગટ થયું. તેવી જ રીતે આ સુધા સ્વરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી નિર્ગુણ લીલામાં સ્થિત છે. પુષ્ટિપ્રભુનો પ્રાદુર્ભાવ કેવળ નિઃસાધન જીવને માટે જ છે. વ્રજભક્તોમાં પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન, ને ફળ પણ પ્રભુસ્વરૂપ સ્વતઃ જ છે. એ સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ કરવા તામસ પ્રકરણના પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફળ એમ ચાર અવાન્તર વિભાગો છે.

જેમકે સાધનાત્મક ગોવર્ધનલીલાનો અંગીકાર કરી વ્રજજનોને વ્યસનનું દાન કર્યું. પ્રમેયાત્મક ગોચારણાદિલીલાનો અંગીકાર કરી વ્રજવાસીઓને આસકિતનું દાન કર્યું અને નિજસ્વરૂપ પ્રગટ કરી અનંત પ્રમાણાત્મક બાળલીલાનો સ્વીકાર કરી નિજજનોને પ્રેમનું દાન કર્યું. આ પ્રમાણે નિઃસાધન વ્રજજનોને પ્રેમ, આસકિત અને વ્યસનનું દાન

કરીને, બ્રહ્માનંદથી પણ અધિક ભજનાનંદાત્મક, પુષ્ટિરસ, રાસલીલાદિમાં પ્રવેશ કરાવી, અતિ ઉત્તમ ફળનું દાન કર્યું છે.

આજના ભર કલિકાલમાં પ્રમેયાત્મક પુષ્ટિસંપ્રદાયનો અનુભવ શ્રીઆચાર્યજીની કૃપા વિના અશક્ય છે. ઉપરાંત શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનાં રૂપ, ગુણ, વય, ભક્તવત્સલતા, આકાર, રીતભાત આદિ ધર્મો તેમજ વિવિધ ચરિત્રોનો ચોર્યાશી બેઠકો ને ચોર્યાશી વાર્તાઓમાં સમાવેશ થયેલો છે. એજ પ્રકારે શ્રીવલ્લભદિગવિજ્યમાં વાણીમાધુર્ય, નિત્ય સેવાક્રમ, સત્ય, દયા, દીનતા, શાસ્ત્રાર્થશૈલી, કથાની તત્પરતા, પાકક્રિયા, આનંદિત સ્વભાવ, વિવેક અને વિરહ આદિ નિગૂઢભાવો સમાયેલા છે.

સારાંશ કે, શ્રીવલ્લભનું સાંગોપાંગ આંતરબાહ્ય સ્વરૂપ અને તેના ધર્મો. તત્વો અને ભાવનાઓ પુષ્ટિના ગ્રંથોમાં વિદ્યમાન છે. – અસ્તુ

સંજીવનબૂટી

પ્રેમી પરિચય ના કરે, એક શ્યામ બીન અન્ય ।
જગમાં સૂ તાંજાગતાં, પ્રભુમાં પ્રેમ અનન્ય ॥
ધીક વો ખાખ ફકીરી, દિલસે ચાહ ન છૂટી ।
માન – બડાઈ જબતે પાઈ, તબતે કિસ્મત ફૂટી ॥
પુરી વિપત્તિ મહંતાઈ આઈ, પ્રીત શ્યામસો ટૂટી ।
મીલે “રસિક” જબ નંદ દુલારા, સંજીવન રસ બૂટી ॥

પરાર્થ વૃત્તિ

પોતાની પાસે જે કંઈ પણ હોય તે બીજાને આપો : જ્ઞાન હોય તો જ્ઞાન આપો, ધન હોય તો ધન આપો, સેવા કરવાની શક્તિ હોય તો સેવા આપો, શરીરબળ હોય તો હીનબળ ધરાવનારાઓનું રક્ષણ કરો, બુદ્ધિ હોય તો બીજાને પ્રામાણિક દોરવણી આપો- પણ, “આપો, આપો અને આપો.” પ્રભુએ તે તે શક્તિ માત્ર સ્વાર્થસિદ્ધિ માટે માનવને

નથી આપી, એનો વિનિયોગ બીજાને માટે કરવા જ આપી છે. એ કદી ભૂલવાનું નથી કે આપનારની તે તે પ્રકારની મુડી-પછી તે જ્ઞાન, ધન, સેવા, શરીરબળ, બુદ્ધિ આદિ ગમે તે પ્રકારની હોય-તે એના સદ્ વ્યયથી વૃદ્ધિ જ પામે છે. સન્માર્ગે પોતાનું ધન વાપરનારા દાનવીરોની સંપત્તિ પણ સદા વધતી જ જોવા મળે છે. કારણ કે એવા દાનવીરો અયોગ્ય રીતે પોતાની સંપત્તિનો વ્યય કરતા નથી.

આઠ સમયનાં દર્શનનો ભાવ

(પ્રાચિન હસ્તલિખિત પુસ્તકના આધારે)

પ્રથમ દર્શન મંગલા સમય

મંગલાના દર્શન : શ્રી નવનીત પ્રિયાજીના દર્શનનો ભાવ. શ્રી પરમાનંદ સખા કીર્તન કરે. સારસ્વત કલ્પમાં દિવસે તોક સખા. રાત્રી વિહારમાં ચંદ્ર સહયરી. ગ્વાલપગાનો શ્રુંગાર, બાલલીલાનો અનુભવ, શ્રવણ સ્થાનમાંથી પ્રકટ, મંગલાના દર્શનનો મુખ્ય ભાવ-સુરભી કુંડની ઉપર શ્યામ તમાલ વૃક્ષનિયે, શ્રી ગીરીરાજમાં નિવાસ.

બીજા દર્શન શ્રુંગાર સમય

શ્રુંગાર દર્શન : શ્રી ગોકુલચંદ્રમાજીના દર્શનનો ભાવ. શ્રી નંદદાસજી સખા કીર્તન કરે. સારસ્વત કલ્પમાં દિનમાં ભોજ સખા, રાત્રી વિહારમાં નવી ઇન્દ્ર સહયરી, ફેંટાનો શ્રુંગાર, રાસ પંચાધ્યાયી લીલાનો અનુભવ, ઉદર સ્થાનમાંથી પ્રાગટ્ય, શ્રુંગારના દર્શનનો મુખ્ય ભાવ: માનસી ગંગા ઉપર વૃક્ષનિયે, શ્રી ગિરિરાજજીમાં નિવાસ.

ત્રીજા દર્શન ગ્વાલ સમય

ગ્વાલદર્શન : શ્રી દ્વારકાધીશજીનાં દર્શનનો ભાવ. શ્રીગોવિંદ સ્વામી સખા કીર્તન કરે, સારસ્વત કલ્પમાં દિનમાં શ્રીદામા સખા, રાત્રી વિહારમાં ભામા સહયરી, ટીપારાનો શ્રુંગાર, હિડોળાની લીલાનો અનુભવ, નેત્ર સ્થાનમાંથી પ્રાગટ્ય, ગ્વાલના દર્શનનો મુખ્ય ભાવ, ગોવિંદ સ્વામીની કદમ ખંડીમાં, ઐરાવત કુંડ ઉપર, શ્રીગિરિરાજજીમાં નિવાસ.

ચોથા દર્શન રાજભોગ સમય

રાજભોગ દર્શન : શ્રી નાથજી શ્રીનિકુંજનાયકનાં દર્શનનો ભાવ. શ્રીકુંભનદાસજી સખા કિર્તન કરે, સારસ્વત કલ્પમાં દિવસમાં અર્જુનસખા, રાત્રી વિહારમાં વિશાખા સહયરી, કુલ્હેનો શ્રંગાર, નિકુંજ લીલાનો અનુભવ, હૃદય સ્થાનમાંથી પ્રાગટ્ય, રાજભોગના દર્શનનો મુખ્યભાવ: આન્યોરમાં સદુપાંડેના નિમના વૃક્ષ નિચે, શ્રી ગિરિરાજજીમાં નિવાસ.

પાંચમા દર્શન ઉત્થાપન સમય

ઉત્થાપન દર્શન : શ્રીમથુરેશજીના દર્શનનો ભાવથી સુરદાસજી સખા કિર્તન કરે. સારસ્વત કલ્પમાં દિવસમાં કૃષ્ણ સખા. રાત્રી વિહારમાં ચંપકલતા સહયરી પાગનો શ્રંગાર, માનલીલાનો અનુભવ, મુખારવિંદમાંથી પ્રાગટ્ય, ઉત્થાપનના દર્શનનો મુખ્ય ભાવ. સઘનકંદરા, પરાસોલીમાં, ચંદ્ર:સરોવર ઉપર, શ્રી ગિરિરાજજીમાં નિવાસ.

છઠ્ઠા દર્શન ભોગ સમય

ભોગ દર્શન : શ્રીગોકુલનાથજીના દર્શનનો ભાવ. શ્રી ચત્રભૂજદાસજી સખા કિર્તન કરે, સારસ્વત કલ્પમાં દિવસના સુબાહુ સખા, રાત્રી વિહારમાં સુશીલા સહયરી, સહેરાનો શ્રંગાર, શ્રીઅનન્કુટલીલાનો અનુભવ, હૃદયસ્થાનમાંથી પ્રાગટ્ય, ભોગના દર્શનનો મુખ્ય ભાવ. રૂદનકુંડ ઉપર, આંબલીના વૃક્ષનીચે નવા કુંડની પાસે, શ્રી ગિરિરાજજીમાં નિવાસ.

સાતમા દર્શન સંધ્યા આરતિ

સંધ્યા આરતિ : શ્રીવિકલનાથજીના દર્શનનો ભાવ, શ્રી છીતસ્વામી સખા કિર્તન કરે. સારસ્વત કલ્પમાં દિવસના સુબલ સખા, રાત્રી વિહારમાં પદમા સહયરી, શ્રંગાર દુમાલા. શ્રી ગુસાંઈજીની જન્મ લીલાનો અનુભવ, કટી સ્થાનમાંથી પ્રાકટ્ય, અપસરા કુંડની ઉપર શ્યામ તમાલ વૃક્ષનીનિચે, શ્રીગિરિરાજજીમાં નિવાસ.

આઠમા દર્શન શયન આરતિ

શયન આરતિ : શ્રી મદનમોહનજીના દર્શનનો ભાવ. શ્રી કૃષ્ણદાસ અધિકારી સખા કિર્તન કરે, સારસ્વત કલ્પમાં દિવસના ઋષભ સખા, રાત્રિ વિહારમાં લલિતા સહયરી, શ્રંગાર મુગટનો, રાસલીલાનો અનુભવ, ચરણસ્થાનથી પ્રાગટ્ય, બીલછુ કુંડ ઉપર શ્યામ તમાલ તથા કદમના વૃક્ષનિચે શ્રીગિરિરાજજીમાં નિવાસ.

સેવા મુખ્ય-આચાર ગૌણ

પ્રશ્ન : સેવા કરવા માટે કુવાના જલની બિલકુલ અનુકૂળતા નથી, તો નળના જલથી સેવા કરવી કે કેમ ? ઝારી ભરવી કે નહીં ?

ઉત્તર : સગવડ મળે ત્યાં કુવાના જલથી સેવા કરવી આવશ્યક છે. સંપ્રદાયની પ્રણાલી પ્રમાણે કુવાના જલનો આગ્રહ રાખવો જ જોઈએ. પરંતુ આપણે સંજોગોને વિચાર પણ કરવો જોઈએ. મુંબઈ જેવા શહેરોમાં કે જ્યાં કુવાનું જલ ઉપલબ્ધ નથી તેવાં સ્થળોનો વિચાર કરીએ તો નાઇલાજે જુદા જ નિર્ણય પર આવવું પડે છે. કુવાનું જળ ન મળે તો શું ભગવત્સેવા જ ન કરવી ? એમ સર્વથા કહેવાય નહિ. સેવા તો આપણો મુખ્ય ધર્મ છે. કુવાનું જલ પ્રાપ્ત ન જ હોય તો નળના જલથી પણ અવશ્ય ઝારી ભરી શકાય. રસોઈ વિ. નળના જલથી કરીને ભોગ ધરી શકીએ. (પણ તે ગૌણપક્ષ છે.) “અસમર્પિત વસ્તુનાં તસ્માદ્ વર્જનમાચરેત્” આ તો આપણો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે.

આ સંજોગોમાં બને ત્યાં સુધી ભાવનાથી શુદ્ધિ કરી લેવી જોઈએ. ભગવન્નામ લેવું. બને તો નળની ચકલી જુદી રાખવી કે માંજી લેવી. પાત્રમાં જળ કાઢ્યા પછી બહારના સ્પર્શથી એને અલગ રાખવું. પ્રભુ માટે આપણે કંઈક જુદી રીતે કરીએ છીએ, તેવી ભાવના તો પ્રગટ થવી જ જોઈએ. “શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ” મહામંત્રમાં સર્વ કંઈ શુદ્ધ કરવાનું સામર્થ્ય રહેલું જ છે. એ દ્રઢ વિશ્વાસ હોય તો એ નામથી સર્વોત્તમ શુદ્ધિ થાય જ. તે સિવાય અશુદ્ધ જલ કે અશુદ્ધ સામગ્રી તો પ્રભુને કેમ ધરાય ? ભાવનાથી થતી શુદ્ધિ પણ ઘણી ઉત્તમ ગણાય ! જુઠનનો સંબંધ તો ન જ થવો જોઈએ. નહિંતર સેવા પ્રભુને પરિશ્રમ આપનારી બની જાય.

શ્રીવલ્લભાષ્ટકમાં શ્રીગુસાંઈજીનું વચન છે : ‘પ્રાદુર્ભૂતેન ભૂમૌ એ શ્લોક છે. “હે શ્રીવલ્લભ ! આપે પ્રગટ થઈને વ્રજપતિ શ્રીકૃષ્ણની સેવાનો માર્ગ જે પ્રગટ કર્યો છે તે ખરેખર નિજજનોના હિત માટે જ છે. કેમ કે આ માર્ગમાં આવેલો જીવ (મનુષ્ય) કોઈ પણ વસ્તુ, કોઈ પણ રીતે, કોઈ પણ સ્થળે, પ્રભુને આરોગવાની વિનંતી કરે છે, તો શ્રીગોપીજનવલ્લભ પ્રભુ ઘણી પ્રસન્નતાથી તે આરોગે જ છે.” (યસ્માદસ્મિન્ સ્થિતો યત્...)

પ્રમેયનો વિચાર કરતાં પુષ્ટિમાર્ગનું સામર્થ્ય (પ્રભુનું કૃપાબલ) કાર્યને સિદ્ધ કરે છે. કર્મમાર્ગ કરતાં પુષ્ટિભક્તિની-સ્નેહમાર્ગની વિશેષતા છે. પ્રભુ જ્યાં કૃપા જ કરવા પ્રગટ થાય છે ત્યાં જીવના સાધનની અપેક્ષા રાખતાં નથી. જો હૃદયનો શુદ્ધ પ્રેમ અને ભાવના હોય તો પ્રભુ અવશ્ય સેવાને સ્વીકારે જ છે. (જીવ આ માર્ગમાં અનન્ય બનીને રહેલો હોવો જોઈએ, અન્યાશ્રયી ન હોય) ઉપરના શ્લોકમાં “અસ્મિન્ સ્થિતઃ” શબ્દ પ્રયોગ છે.

અને, મુખ્ય વસ્તુ તો સેવા છે. તે કેમ કરવી એ બાબતો તો ગૌણ છે. એમાં સમયાનુસાર ફેરફારો થઈ શકે. પણ સેવા છોડવી તે સર્વથા ઇષ્ટ નથી. કેટલાક મર્યાદી વૈષ્ણવોને ત્યાં કઠીન સેવા પ્રકારને લીધે તેમના કુટુંબીજનો સેવાથી વિમુખ બન્યા છે. આ પરિસ્થિતિ યોગ્ય નથી. સરળ આચાર ક્રિયા ભલે હોય, પણ સેવા ચાલુ રહે એજ ઇચ્છનીય છે. સેવામાં ઘરના બધા સભ્યોનો વિનિયોગ થાય તેવો સરળ સેવાક્રમ રાખવો જોઈએ.

મનમાં તાપભાવ રહે કે, “પ્રભુ ! મારાથી યોગ્ય રીતે થતું નથી, કૃપા કરીને આપ માની લેજો.” તો આવી મનની આર્તિ તો ઉલટ ફલરૂપ બનશે.

શાસ્ત્રોના શુદ્ધિ નિયમોનો વિચાર કરીએ તો પણ આ બાબત સમજાય છે. નિયમો સાથે તે વિવેક પણ શીખવે છે. દાખલા તરીકે શાસ્ત્ર કહે છે કે, કોઈ રજસ્વલા સ્ત્રીને મુદતિયો સખત તાવ હોય તો શું ચોથે દિવસે તેને નવરાવવી ? ના, એમ તો એ મરી જાય. મારી નાખીને કે દુઃખી કરીને ધર્મ પળાવવાનો નથી. ધર્મ તો સુખમય જીવન માટે છે.

શાસ્ત્ર કહે છે, ચાર સ્ત્રીઓ એક પછી એક, એ રજસ્વલાને અડકીને પોતે નાહી લે તો રજસ્વલા વિના નાહયે શુદ્ધ થઈ જશે. પ્રત્યેક બાબતમાં આવા વિવેક વિચારની જરૂર છે. (ધર્માધમાં ગ્ર દર્શનમ્ – શ્રીમહાપ્રભુજી.)

શિક્ષામૃત

- (1) પ્રભુની શરણભાવના હૃદયમાં સ્થિર થતાં જ માનસિક ઉદ્વેગો દૂર થાય છે.
- (2) ક્રિયા ભલે લૌકિક હોય, એ ક્રિયા પાછળનો ભાવ અલૌકિક હોવો જોઈએ.
- (3) ગોપીઓ, “પ્રાતઃ સમે ઉઠી વ્રજબાલા, ગાવત મંગલગીત રસાલા, કરિ સિંગાર મથનિયાં ધોવે, અપનો અપનો દહો બિલોવે.”
“મથન કરે મોહન જશ ગાવે, સુમર સુમર હરિગુન સચુ પાવે.”
ગોપીઓના હાથ દધિમંથન કરે છે. પરંતુ હૈયું અને હોઠ તો પ્રભુના ગુણાનુવાદ જ કરે છે. પ્રભુના ગુણગાનથી પ્રભાતનો પ્રારંભ કરીએ અને પ્રત્યેક પળે તેને સાથે રાખીએ.
- (4) મનથી ભગવદ્લીલાની નિત્યભાવના કરવી.
- (5) પ્રભુની આજ્ઞા લઈને ખપ પૂરતું દ્રવ્ય વાપરવું.
- (6) સંબંધીઓ સેવામાં સહાયક હોય તો તેઓને દૈવી જાણવા અને વિરોધી હોય તો આસુરી જાણવા.
- (7) જરૂર પૂરતું જ બોલવું, બાકી મૌન રાખો.
- (8) લૌકિક, વૈદિક કર્મો આસ્થા રાખ્યાં વિના કરવાં. તેમાં અહંતા, મમતા ન રાખવી. તે માટે ઉદ્વેગ, કલેશ ન કરવાં.

શૈયાજીની ભાવના

સંગ્રાહક : સોની કાંતીલાલ છગનલાલ, ચિત્તલ

શૈયા મુખ્ય સ્વામિનીજી રૂપ છે. બન્ને બાજુના તકિયા ભક્તના હસ્ત રૂપ છે. શૈયાનું વસ્ત્ર ભક્તના હૃદય રૂપ છે. અથવા શૈયા ભક્તનું સ્વરૂપ પણ કહેવાય છે. “સકલ વ્રજમાં પોઢિયા, વહાલો કરે વિવિધ રસ સુખ દાનજી.” (શ્રી વલ્લભાખ્યાન) અને ચાર યૂથપતિના ભાવથી ચાર પાયા છે. ડાબી બાજુનો તકિયો શ્રીસ્વામિનીજીના ભાવથી છે. જમણી બાજુનો તકિયો શ્રી ચંદ્રાવલિજીના ભાવનો છે. શ્રીમસ્તકનો તકિયો શ્રીયમુનાજીના ભાવથી છે. તથા દુલીયા બધી સખીજનોના ભાવથી બિછાવવામાં આવે છે.

શૈયાની કસ પ્રબોધિનીથી રામનવમી સુધી બાંધવામાં આવે છે. તે એટલા માટે કે પ્રબોધિનીથી શીતકાલ શરૂ થાય છે. અને શીતકાલમાં વિરહ ભીતર હોય છે. તેથી કસ બાંધવાની જરૂર રહેતી નથી. કારણ કે અંગથી અંગ આપ મેળેજ ચીટકી રહે છે, અને ઉષ્ણકાલમાં વિરહ બહાર પ્રગટે છે. કારણ કે શૈયા ભક્ત રૂપ છે, તેથી વિરહ બહાર પ્રગટે છે, તેથી ભક્તો કસના મિષથી પ્રભુને ચારે બાજુથી ઘેરી લ્યે છે. તેથી શીતકાલ શ્રીઠાકુરજી તથા ભક્તો માટે પરમ સુખદાઈ છે.

શીતકાલમાં તેજનાવાળી સામગ્રી પણ અધિક આરોગાવવામાં આવે છે. બધી સામગ્રી ભક્ત સ્વરૂપ છે. તેમાં એ ભાવ છે કે, અમારા ઉચ્છલિત ભાવરૂપ ગરમ સામગ્રી દ્વારા અમારો અંગીકાર કરો, એમ ભક્ત વિનતી કરે છે. શૈયાજી તથા સામગ્રીનો આ ભાવ વિચારવો. નિકુંજલીલામાં તમામ પ્રકારની સાહિત્ય-સામગ્રી, કુંજ-નિકુંજ, પશુ-પક્ષી, આદિ બધું જ દિવ્ય અને સ્વરૂપાત્મક છે.

શ્રીવલ્લભ ગુણગાન

શ્રી વલ્લભ દમલાકે ઉર વાસી ।
ઉનહી સો કાજ હમારો,
બસત અડેલ સુખરાસી ॥૧॥
વિનકે મુખ આભા સમ નાહિ,

કોટિક ચંદ પ્રકાશી ।
'રામદાસ' યહી પ્રભુ મેરે,
મેં હું ઉનકી દાસી ॥૨॥
નિશ દિન શ્રીવલ્લભ ગુન ગાય ।
ભક્ત હૃદય કમલ પ્રકાશિત કર,
નિજજન સુધા પીવાય ॥૧॥
જ્ઞાન યોગ વૈરાગ્ય જપ તપ,
અન્ય ભજન ભજાયે ।
વ્રજાધીશ વિલાસ શ્રીવલ્લભ,
ચરન કમલ શિર નાયે ॥૨॥

શ્રી વલ્લભ ચરિત્ર

એક સમે શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુ ગોકુલ પધારે તબ દામોદરદાસ હરસાની, કૃષ્ણદાસમેઘન, પ્રભુતિ સબ ભગવદીય આપકે સાથ હતે. તા સમય એક વૈષ્ણવ પૂરવતેં મિશ્રી લેકેં આયો, સો સામગ્રી વા વૈષ્ણવને શ્રીઆચાર્યજીકે આગે ધરિ સાષ્ટાંગ દંડવત કરી. મિશ્રી બહુત હતી, તબ આપને સબ ભગવદીયનસોં આજ્ઞા કરી : તુમ યહ સામગ્રી દેખિકેં છોટે છોટે ટુક કરો. જેસેં શ્રીઠાકુરજીકે શ્રીસુખમેં ધરે જાય. તબ સબ ભગવદીયનને વહ સામગ્રી નીકી ભાતિસોં ટુક કરીકે સિદ્ધ કરી, જેસે સુખસે શ્રીઠાકુરજી આરોગે, શ્રમ ન હોઈ. સો કિતનીક છાબેં મિશ્રીસોં ભરી ગઈ. તબ શ્રીઆચાર્યજી મહાપ્રભુનને સબ મિશ્રી લેકે શ્રીઠાકુરજીકો સમર્પી ઓર કિતનીક બચી સો ભોગ ધરિકે શ્રી ઠકુરાની ઘાટ ગોવિંદઘાટપે શ્રીયમુનાજી સ્નાનકો પધારે, તહાં હું વહ મિશ્રી શ્રીયમુનાજીકોં સમર્પી. જલકે પ્રવાહ મારગ અંગીકાર કરાચે. તબ જો વૈષ્ણવ વહ સામગ્રી લાયો હતો વાને દેખિકે અપને મનમેં ખેદ કીયો મેને તો જાન્યો જો બહુત દિનાલોં થોરી થોરી સામગ્રી પહુંચેગી, ઓર આપને તો એક હી બેર શ્રીયમુનાજીમે પધરાય દીની. આપ જો કરત હે સો સબ આછોહી કરતહે, ઓર જો અંગીકાર ભઈ સોઉં આછી ભઈ. યા ભાંતિસોં યહ વૈષ્ણવને અપને મનમેં વિચાર્યો. શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુ તો

અંતરયામી સાક્ષાત શ્રીભગવાન છે, તાતે યાકે અંતઃકરણકી જાની. તબ વા વૈષ્ણવકું બુલાય આપ શ્રીમુખસોં કહે જો એસો સંદેહ તોકુ કાહેતેં આયો ? વહ તો સબ મિશ્રિ શ્રી ઠાકુરજી આપહી અંગીકાર કીએ હે. તબ વહ વૈષ્ણવને બિનતિ કરી જો મહારાજ, જીવબુદ્ધિ હે, જેસે દેખે તેસેં મનમેં આવે. આપ જો સામગ્રી સિદ્ધ કરિકે સમર્પી સોઉ દેખી ઓર શ્રીયમુનાજીમેં પધરાઈ સોઉ દેખી તાતેં મેરે મનકો એસો સંદેહ આયો.

આપ તો હમારે મુકુટમણિ હો ઓર સાક્ષાત શ્રીપુર્ણપુરુષોત્તમસચિદાનંદ હો, હમારે તો સર્વસ્વ શ્રીઠાકુરજી આપહી હો. હમને તો તન, મન, ધન, આપહીકો સમર્પ્યો હે. શ્રીઠાકુરજી તો આપહીકે અનુગ્રહતેં કૃપા કરેંગે, નાતર શ્રીઠાકુરજી હમકો કહા જાને ? હમ સરિખે તો કોટિક જીવ પરે હે, યહ તો આપકે અનુગ્રહતેં મેરો ભાગ્ય સિદ્ધ ભયો હે. તબ શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુ વાકી દીનતા દેખિકે વાકે ઉપર પ્રસન્ન હોયકે જો વસ્તુ કાહુસોં ન દીની જાય સો આપ કૃપા અનુગ્રહ કરિકે વાકો દીની, કાહેતે જો આપ કૃપાસિંધુ હે. શ્રીસર્વોત્તમમેં શ્રીગુસાંઈજી આપ કહે હે, (અદેવદાનદક્ષશ્ચ મહોદારચરિત્રવાન) પાછે તાહી સમય શ્રી આચાર્યજી વા વૈષ્ણવ સોં કહે, જો વૈષ્ણવ, તું દેખિ, તેરી સામગ્રીકો કહા ઉપયોગ ભયો હે. તબ વહ વૈષ્ણવકોં કેસે દર્શન ભયે સો આપને શ્રીયમુનાષ્ટકમે વર્ણન કીયો હે. (સકલગોપગોપીવૃત્તે કૃપાજલધિસંશ્રિતે) શ્રીયમુનાજીમેં સકલ ગોપગોપીન સહિત શ્રીઠાકુરજી સામગ્રી અંગીકાર કીએ હે. એસી ઠોર શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુને વાકી સામગ્રી ઉપયોગ કરાઈ. શ્રીઠાકુરજીકી લીલા સહિત દર્શન કરિકેં વહ વૈષ્ણવ બહુતહી પ્રસન્ન ભયો. આપનો પરમ ભાગ્ય માનત ભયો, જો ધન્ય શ્રીઆચાર્યજીમહાપ્રભુ હે, જિનને મેરે ઉપર એસોં અનુગ્રહ કીયો, ઓર આપને શ્રીયમુનાજીકો સ્વરૂપ પ્રગટ કીયો હે. તાસોં ભગવદીયકોં શ્રીયમુનાજીકોં એસોહી જાનનો. તાહીતેં ગોવિંદસ્વામી શ્રીયમુનાજીમેં પાંચ ન દેતે. શ્રીગુસાંઈજીને એસો દર્શન ગોવિંદસ્વામીકોહું કરવાયો. યામેં વૈરાગ્યકો યહ સ્વરૂપહુ પ્રગટ કીએ જો સંગ્રહ ન રાખનો.

શ્રીરસમાનજીની રસધારા

- શ્રીપરાગ

શ્રીરસખાન વ્રજભાષાના પ્રાચીન લબ્ધપ્રતિષ્ઠ કવિઓ મધ્યના એક હતા. મુસલમાન હોવા છતાં શ્રીકૃષ્ણ કનૈયાના અનન્ય ભક્ત અને ઉપાસક હતા. પોતાના સમાજની ટીકા કે તિરસ્કાર ખમી લઈને પણ નીડરપણે પોતાનો ઇક્ષિતમાર્ગ ગ્રહણ કર્યો હતો. શ્રી મહાપ્રભુજી યમુનાષ્ટકમાં તે જણાવે છે કે શ્રી યમુનાનું પાન કરવાથી સ્વભાવ ઉધ્વગામી બની જાય છે, તે પ્રમાણે શ્રીરસખાન યમુનાપુલિન પર આળોટતા ખાનના આકર બની ગયા હતા. આપણે એમને ‘રસાકર’ કહીશું તો કશી અતિશયોકિત નથી.

એમણે કેટલું સાહિત્ય નિર્મિત કર્યું, એ ચોક્કસ ન કહી શકાય. જેમ બેગમ તાજ અને અલીખાન પઠાણના શ્રીનાં સ્વરૂપો મળે છે, તેમ મહાકવિ શ્રીરસખાનના સેવ્ય મળતા નથી; પરંતુ એ નિર્વિવાદ છે કે તેઓ પુષ્ટિમાર્ગીય હતા, એટલું જ નહિ પણ સર્વતંત્રસ્વતંત્ર પુષ્ટિભક્તના રંગથી તરબોળ હતા. અગોચર, બ્રહ્માંડનાયક અને વ્યાપક પરમાત્માને તેઓ નહોતા ઓળખતા, પણ નન્દ-યશોદાના આંગણમાં ધૂળર્થ આચ્છાદિત એવા કનૈયાને જ પિછાનતા હતા, અને તેના લીલાસરોવરમાં જ ડૂબ્યા રહેતા.

શ્રીપદ્માકર ગ્વાલદેવ બિહારી અને મનિરામ પ્રભૃતિની કૃતિઓની અપેક્ષાએ શ્રીરસખાનની અને રહીમની રચનાઓમાં અનેરો ચમત્કાર Strikig beauties જોવાય છે. શ્રીરસખાનની કૃતિઓમાં લૌકિક શૃંગારને સ્થાન નથી. તેમણે જે કંઈ લખ્યું છે, તે ભક્તકવિ શ્રીદયારામભાઈની જેમ શ્રીયુગલસ્વરૂપનું અનુસંધાન કર્યું છે. ભગવદરસસિંચિત અંતઃકરણ જ તેમની રચના-works-ઓને ઝીલી (realize or appreciate) શકે. સામાન્ય કોટિની વ્યક્તિઓ માટે તે નથી.

તેમની કવિમય કૃતિઓનો સાર નીચે પ્રમાણે છે :

1. “જો હું મનુષ્યરૂપે ફરીથી જન્મુ તો મારી એ અભિલાષા Aspiration છે કે આ

વ્રજનો ગોપ-Cow-herdજેવો નહિ, પણ તે મધ્યનોજ એક થાઉં. પશુયોનિ મને જો મળે તો શ્રીનન્દરાયની ગાયોમાંથી એક બનું. જડતા પ્રાપ્ત થાય તો શ્રીહરિદાસવર્ય શ્રીગોવર્ધનનો એક પ્રસ્તર Stoneથાઉં. અને જો પક્ષીઓમાં મારે પુનર્જન્મ લેવો પડે તો શ્રી યમુનાપુલિન પરનાં તરુઓની શાખાઓ પર બેસી ધ્યાનસ્થ બની શ્રીકૃષ્ણનો વેણુનાદ સાંભળતા વિહંગો (પક્ષીઓ) પૈકી એક થાઉં.”

કવિવરની શી ભવ્ય આકાંક્ષા ? આમાં લેશ પણ લૌકિક વાસના નથી. તેમણે પ્રભુ પાસે ઐશ્વર્ય ભોગવિલાસ, એટલું જ નહિ, પણ કિંચિત સ્વાર્થે સુખ પ્રકટ નથી કર્યું. જેમ શ્રીમદગોપીજનોએ ફલપ્રકરણમાં રુરુદુઃ સુસ્વરં રાજન્ કૃષ્ણદર્શ નલાલસાઃ કેવલ એક જ વાર ત્રિભંગલલિત શ્રીનન્દનન્દનના મુખચન્દ્રનાં દર્શન થઈ જાય, એટલી જ આશા વ્યક્ત કરી હતી. લગભગ તેના જેવી જ કવિવરની નિષ્કામ અભિલાષઉક્તિ અવલોકાય છે.

2. “પ્રભુ જ્યારે શ્રીયશોદાજીથી શીઘ્ર ઊઠી, કલેવો કરી, સ્નાન કરી શૃંગાર ધરી ગોપોથી ઘેરાયેલા વ્રજસ્થિત ભક્તોને વિચિત્રવેશે દર્શનનું સુખ આપતા, અને ક્ષણાદિમાં વિરહનો તાપકલેશ ઉત્પન્ન કરતા વૃન્દારણ્યપધારે છે, ત્યારે તેઓએ ધારણ કરેલ કાળી ધાબળી અને લાકડી પર કવિવર કહે છે કે હું સ્વર્ગ, પૃથ્વી અને પાતાળને ઓવારી નાખું, આઠે સિદ્ધિઓ અને નવે નિધિઓનાં સુખ મારા મને શ્રીનન્દની ગાયો ચરાવવાની અપેક્ષાહીન છે, અરે ! એક જ વાર જો આ નેત્રથી ફરીથી વ્રજના વન ઉપવનો, સરિતા, સરોવરને જોવાનું મળે તો, તે પર કવિવર કહે છે કે વ્રજની કુંજો ઉપર રજત પ્રાસાદો ન્યોછાવર છે.” (આ રચના કવિએ વ્રજ બહાર ક્યાંક પ્રવાસમાં રચી હોય તેમ લાગે છે.)

કેવો ઉચ્ચ આદર્શ ! કવિવર આમાં પ્રભુનાં ચરણોમાં આત્માનું સમર્પણ કરી દે છે. વાસ્તવિકમાં ખરું સુખ, ખરો આનંદ કેવલ શ્રીકૃષ્ણ જ છે. તેની પાસે બ્રહ્માંડોનું સુખ કશા હિસાબમાં નથી. ભક્તકવિ શ્રીદયારામ પણ ગાય છે કે – “વ્રજ વહાલું રે ! વૈકુંઠ નહિ આવું, ત્યાં હું નન્દકુંવર ક્યાંથી લાવું ?” ખરું છે. શ્રીકૃષ્ણ વ્રજથી અતિરિક્ત સ્થળે નથી, અને જ્યાં તે છે, ત્યાં જ ખરું સુખ આનંદ અરે ! ભક્તોનું સર્વસ્વ છે. કવિવર આપણને

તત્ત્વ જ્ઞાન દેખાડી ભગવાનના સન્મુખ રહેવાનો બોધ આપે છે.

૩. “પ્રત્યેક દેવાધિદેવો તેના ગુણાનુવાદ કરવા છતાંયે તેને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. યોગીઓ અને તપસ્વીઓ જેના માટે સાધના કરે છે, એવા ત્રિભુવનપતિ વિશ્વમ્ભરને અહીંર બાળાઓ છાશ અને માખણ માટે પોતાના આંગણમાં નાચ નચાવે છે.

અહં ભક્તપરાધીનઃ, ભક્ત્યાહમેકયા ગ્રાહ્યઃ વગેરે શાસ્ત્રોની ઉક્તિઓનો પડઘો Echo કવિવરની ઉક્ત રચનામાં સ્પષ્ટરૂપે સંભળાય છે, અને સાથે સાથે જીવની નિઃસાધનતા, દુષ્ટતા અરે ! કપટતા સામે પ્રભુની કૃપાલુતા ભક્તવશ્યતા અને નિષ્કપટતા તરવરી રહે છે. જે ગોપીઓ પ્રભુને નચાવે છે, તેને બુદ્ધિ નથી કે આ બ્રહ્માંડનો નાયક છે, તે તો તેમને કેવલ નન્દનો નન્દન યશોદાના ઉત્સંગમાં કીડનાર વ્રજનો એક અહીંરબાળક સમજે છે. કેટલાકોને નાના બાળકોને ટગાવી ટગાવીને એમને આપવાની ટેવ હોય છે. તેવી રીતે ગોપીઓ પણ પ્રભુને છાશ અને માખણ માટે પોતાના ફળિયામાં ટગાવી ટગાવી, નાચ નચાવી છાશ અને માખણ આપે છે. શ્રીયશોદાએ તો તેમને દોરીએ બાંધ્યા હતા. યોગીઓ જ્યારે હજારો વર્ષો યોગ સેવે, તપસ્વીઓ તપ કરે, છતાં તેમને પ્રત્યક્ષમાં જેનાં દર્શન નથી થતાં, અને હૃદયે આભાસ જ પ્રાપ્ત થાય છે. એવા તત્ત્વને કુમારિકાઓ પોતાની પાસે માખણ અને છાશની યાચના કરવા છતાં ટગાવે છે, અને ધાર્યું કરાવીને છાશ માખણ અર્પે છે. વેદોના સિદ્ધાન્તને વશ કરવાની આવી શક્તિ અનન્ય ભક્તિ સિવાય અન્ય કોઈમાં નથી, એવો ઉપદેશ અહીં કવિવર આપે છે. (એક સખી પ્રભુની વેણુ ચોરી પ્રભુને રીઝવવા અન્ય સખીને કહે છે.)

૪. “મયૂરપિચ્છને શિર પર ધારણ કરીશ, કંઠે ગુંજામાલ અલંકૃત કરીશ, પીતામ્બર ધરીશ, વેણુ ગ્રહણ કરીશ, ગાયોની પાછળ વનમાં ગોપો સાથે સંચરીશ, એટલું જ નહિ પણ આ મુરલીધરની અધરે ધરેલ મુરલીને હુંયે અધરે ધરીશ, કેમકે મને તે પ્રભુ અતિપ્રિય છે; એટલે તેને મેળવવા તું કહે તે સ્વાંગ ધારણ કરીશ.”

૫. “હે સખી ! જ્યારથી મેં પ્રભુને જોયા છે, ત્યારથી મર્યાદા વીસરી ગઈ છું. ધરનું

બંધન સ્વતઃ તૂટીગયું છે. જે વેળા તે શ્યામસુન્દર ચારૂવિલોકન શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણ થયું હતું ત્યારે જ કામદેવે મને લૂંટીલીધી હતી. અર્થાત્ આધિપત્ય જમાવ્યું હતું. વર્ષામાં જેમ નદીઓ બંધને તોડી સાગર કને દોડી જાય છે, તેમ હું કુલ કાન-રૂપી મર્યાદાને તોડી શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિ દોડી જઈશ, અને તેમાં જ મગ્ન બની પ્રભુની સ્વરૂપ સુધા-રસનું પાન મન ભરીને કરીશ.”

6. “રજભર્યા, સુન્દર ચોટીવાળા, આંગણમાં નેપૂરનો ઝંકાર કરતા, પીતામ્બરધારી, કરોડો કામદેવના સૌંદર્યને લજ્જિત કરતા, પ્રભુના શ્રીહસ્તમાંથી જે પક્ષી માખણ રોટી ઊપાડી ઊડી જાય છે, તે ખરેખર ! ધન્ય છે.”

ઉપલી ત્રણે રચનાઓના આશયમાં શ્રીકૃષ્ણની અનન્યતા એટલે શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિ અનન્યતાનો ભાવ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. કવિવરની પ્રત્યેક રચનામાંથી ભગવદ્રસની મધુર-માદકતા સ્ત્રવ્યા કરે છે. શ્રીરસખાનજી શ્રીગુસાંઈજી પછી એતન્માર્ગીય થયા હોય એમ ભાસે છે. તેમની કૃતિઓને આજેય રાષ્ટ્રભાષા-સાહિત્યમાં અષ્ટસખાની રચનાઓ જેવો સમાદર પ્રાપ્ત થાય છે. વ્રજભાષા આધુનિક રાષ્ટ્રભાષા (નેશનલ લેંગ્વેજ)ની જનની છે. પ્રત્યેક પ્રાચ્ય, ઉત્તર અને પૂર્વના કવિઓએ સંસ્કૃત કવિઓના પગલે શ્રીકૃષ્ણ-રાધાની શૃંગાર-ગાથા ગાઈ છે. તેમાં અષ્ટસખા, તાજ અને કવિવર શ્રીરસખાન જેવા નિર્મલ, નિષ્કિંચન અને નિરોધપ્રાપ્ત ભક્તસમા કવિઓ અને કવયિત્રીઓની રચનોર્મિઓ અલૌકિક શ્રીકૃષ્ણના મધુર લીલાર્ણવમાં ઊછળ્યા કરે છે, એટલી વિશેષતા છે. (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ એ બધા ભાવો પ્રભુમાં યોજી શકાય છે, અને તે દ્વારા પ્રભુ જીવોને અવશ્ય મુક્ત કરે છે, વા લીલામાં લે છે. આવા પ્રત્યેક સૈદ્ધાન્તિક વિષયપ્રતિ કવિવર સ્વકીય કૃતિઓમાં સ્થળે સ્થળે દ્રષ્ટાંતો આપીને ધ્યાન ખેંચે છે, અને તે ભાવિક હૃદયમાં કોતરાઈ રહે છે.

ભક્તકવિશ્રી રસખાનનું દરેક સાહિત્ય વ્રજ-ભાષામાં છે. અતઃ તેના અભ્યાસીઓ દક્ષિણ અને પશ્ચિમ પ્રદેશમાં બહુ થોડા છે. તેથી તેમની કવિતાઓનો આસ્વાદ ઉત્તર અને મધ્ય ભારત સુધી સીમિત થઈ રહે છે. જો પરિશુદ્ધ મૂળ સાથે ગુજરાતી, હિન્દી વા અંગ્રેજી

અથવા ત્રણ ભાષાઓમાં ટીકા લખી તેના ફકરાઓથી તેમની સાનુવાદ રચનાએ ટૂંક આલેખન સાથે મુદ્રિત કરી હોય તો તે વિશાળ જગતના પ્રત્યેક રસિકોને આસ્વાદ કરાવી શકે. જો શ્રીરસખાન અન્ય દેશોમાં જન્મ્યા હોત તો ત્યાંની પ્રજા તેમનું અવશ્ય આધુનિક ભારતીઓની અપેક્ષાએ વધુ મૂલ્યાંકનકરત, એમાં સન્દેહને સ્થાન નથી.

(પ્રાચિન સંગ્રહમાંથી)

શ્રીકાકા વલ્લભજી મહારાજનાં વચનામૃત

શ્રીવલ્લભજી મહારાજને આજ્ઞા કરી જો "પુરુષોત્તમકી એક પ્રહર સેવા સ્મરણ કરો, ઔર શ્રીઆચાર્યજીકી એક ઘડી, પલ ક્ષણ એકાગ્ર મન હોય સ્વરૂપ ચિંચન કરે તો કૃતાર્થ હોય." શ્રીઆચાર્યજીકો ફલ દેવે મેં એસી સામર્થ્ય હૈ. તાસોં પુરુષોત્તમ તેં શ્રીઆચાર્યજી ઉપર ભાવ રહે સો અધિક હૈ.

ઔર વૈષ્ણવપેં જબ ઈષ્ટભાવ આયો તબ જાનનો જો ઇનકું ફલ નજીક હૈ. એસે આજ્ઞા કીની. તાપેં એક વાર્તા કહી, જો શ્રીગુસાંઈજીકે પુત્ર શ્રીરધુનાથજીકે સેવક હરજીવનદાસ સો રમનરેતીમેં જાયકેં ભજન કરતે સો લીલાકો સાક્ષાત્ અનુભવ હોય જાય. સો સીત, વર્ષા, ધુપ, કછુ લાગે નહીં ઔર અન્ન-જલ વિના ત્રીન-ચાર દિન ચોંહી નિકસ જાય. પરંતુ યા વૈષ્ણવકો તો કછુ બાધ ન કરે. ચોથે-પાંચમે દિન સાવચેત હોય તબ ભૂખ લગે, તબ શહરમેં આવે સો ગામકે વૈષ્ણવ જાની રહે હતે સો વે વૈષ્ણવ ગામમેં આવે તબ જીનકો મિલે સોઈ લે જાયકે ઇનકો પ્રસાદ લિવાવે, સો પ્રસાદ લેયકે રમનરેતીમેં જાયકે રહે. સો યા વૈષ્ણવકી શ્રી હરિરાયજી બોહોત ખબર રખતે. એક ખવાસ ઇનકી ખબર કે લિયે હી રાખ્યો. સો એક દિન શ્રીહરિરાયજી તો અપને શ્રીઠાકુરજી, શ્રીવિઠ્ઠલેશરાયજીકી સેવા સીંગાર કરત હતે. સો તા સમે ખવાસને આયકે ખબર દીની જો વૈષ્ણવ હરજીવનદાસ ઊઠયો હૈ સો ફલાની ડોકરીકે ઘર ગયો હૈ. સો આપ સુનિ પરંતુ સિંગાર છોડીકેં કેસે આવેં ? ઔર મનમેં વિચારી જો ડોકરીકેં અબહી પ્રસાદ કહાંતે હોયગો ? રાજભોગકો સમય નહીં હૈ સો વૈષ્ણવકો સમાધાન કેસેં હોયગો ! એસેં મનમેં બિચારી સો સિંગાર કરિકે બાહિર પધારે તબ શ્રીહરિરાયજી વા ડોકરીકે ઘર પધારે ઔર

પૂછી વહ વૈષ્ણવ આયે હતે વાકો કેસેં સમાધાન કીનો ? તબ ડોકરીને કહી જો રાજ ! ઔરતો વા બખત કછુ બોહોત હતો નાંહીં, પરંતુ ઠાકુરજીકે લિયે ખીરકો ડબરા સિદ્ધ કિયો હતો, સો વૈષ્ણવકે મોહોડે આગે ધરી દીનો સો ખીર લેકે વૈષ્ણવ ગયે. તબ શ્રીહરિરાયજી સુનિકે બોહોત પ્રસન્ન ભયે. ઔર કહે જો માર્ગકો સિદ્ધાંત તેને હિ પાયો. ઐસેં કહિકે ઘર પધારે સો દુજે વૈષ્ણવનને યહ બાત સૂની, તબ શ્રીહરિરાયજી સોં બિનતિ કીની, જો અપને માર્ગકી તો ઐસી રીતિ હૈ, જો સામગ્રી ભોગ ધરે બિના કાહુસો પ્રકાસ કરનો નાંહી, સો લેવેકીતો કેસેં બને ? તબ શ્રીહરિરાયજી આજ્ઞા કીની જો તુ મકો શંકા ઉપજી સો ઠીક હૈ. તુ મ વા ડોકરીકે પાસ જાઉ તબ તુ મ્હારો સંદેહ મિટેગો. તબ વા વૈષ્ણવ વહ ડોકરીકે ઘર ગયે સો ડોકરી સેવાતેં પહોંચીકે મહાપ્રસાદ લેયકે સો વૈષ્ણવ દેખેતો ડોકરીકે પેટ ઉપર શ્રીઠાકુરજી બિરાજે હૈ ઔર મોહોડે આગે ખીરકો ડબરા ભયો હૈ સો શ્રી ઠાકુરજી આરોગત હૈ, ઐસે વૈષ્ણવકું દર્શન ભયે સો દર્શન કરિકે પીછે ફિરે, ઔર મનકો સંદેહ મિટિ ગયો. વૈષ્ણવકે હૃદયમેં તો શ્રીઠાકુરજી બિરાજત હૈ યહી ભાવ નિકસ્યો. ઐસેં આજ્ઞા કરી.

શ્રીઠાકુરજીકી સેવાતેં એકહી સેવા સિદ્ધ હોય. ગુરૂનકી સેવામેં પુરુષોત્તમકી સેવા હુ હોય તાસોં દોય સેવા સિદ્ધ હોય ઔર વૈષ્ણવકી સેવા તેં ત્રીન સેવા સિદ્ધ હોય હૈં. ક્યોં જો વૈષ્ણવકે હૃદયમેં શ્રીઠાકુરજી ઔર શ્રીગુરુદેવ બિરાજત હૈ સો તામેં ત્રીન સેવા સિદ્ધ હોય ઐસેં આપ આજ્ઞા કીની.

સત્સંગનું મહત્વ અને મહિમા

- શ્રીકૃષ્ણદાસ મ. અઢીઆ, કલ્યાણ

‘સત્સંગ’ એટલે સારો સંગ અર્થાત ભગવદભક્તો સાથેનો સહવાસ. સામાન્ય રીતે આપણે સત્સંગના બે વિભાગો સમજીએ છીએ. એક ક્ષણિક અને બીજો સ્થિર. આપણે જ્યારે તીર્થસ્થળોમાં યાત્રાએ જઈએ છીએ ત્યારે તે તે સ્થળોએ વસતા ભગવદભક્તોના સંપર્કમાં આવીએ છીએ, તેમજ જે તે સ્થળોમાં નક્કી કરેલા સમય માટેની કથા-સપ્તાહ વિ. કાર્યક્રમોમાં ઉપસ્થિત રહીને વિદ્વાન શાસ્ત્રીજીઓ દ્વારા ભક્તિમાર્ગીય મધુર-વાણીનું

કથા-શ્રવણ કરીએ છીએ. આ પ્રકારનો સત્સંગ પ્રાસંગિક સત્સંગ કહીએ. પણ આપણે જ્યારે નિયમિત સત્સંગ કરવાના ઉદ્દેશથી મંદિરમાં અથવા ભગવદમંડલીમાં જઈએ છીએ ત્યારે ક્રમે ક્રમે અલૌકિક માર્ગદર્શનથી સત્સંગનું પરિણામ નવું જ રૂપ ધારણ કરે છે કે જેને આપણે સ્થીર ને સ્થાયી સત્સંગ કહીએ. આ પ્રકારના સત્સંગથી પૂર્ણ ભક્તિ, શરણાગતિ અને સ્વાર્પણની ભાવના પ્રકટ થાય છે.

માનવ જીવનના આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે 'સત્સંગ' એ મુખ્ય ને સૌથી અગત્યનું સાધન છે. પરંતુ સત્સંગ સફળ થઈ આત્મસાક્ષાત્કારમાં પરિણમશે કે નિષ્ફળ થઈ ફળહીન બનશે તેનો આધાર તો માનવીની ભાવના, ઉત્કંઠા, તીવ્ર ઝંખના તેમજ ગ્રહણ કરવાની વૃત્તિ પર જ અવલંબિત હોય છે. આપણે જે ભાવનાથી સત્સંગમાં જઈએ છીએ, તે ભાવના અનુસાર જ તેની ફળપ્રાપ્તિ થાય છે.

અત્યારના આ પ્રવૃત્તિશીલ જગતમાં જ્યારે મહાપુરુષોનો સત્સંગ દુર્લભ બન્યો છે ત્યારે ભક્તિભાવવર્ધક સારાં પુસ્તકોના વાંચનથી પણ અલૌકિક પોષણ મેળવી શકાય છે. જીવન વિકાસમાં સત્સંગનું કેવું અનોખું સ્થાન છે એ તો જેણે અનુભવ્યું હોય તે જ સમજી શકે.

જેઓ નિયમિત સત્સંગ કરે છે તેમનામાં પ્રભુ પ્રત્યેનો માધુર્ય પ્રેમ અને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે. ભગવદીયના સંગથી પાપી પણ તરી જાય છે. અનેક દુષ્ટો અને લુટેરા પણ સત્સંગથી સંપૂર્ણ પરિવર્તન પામ્યાના દાખલાઓ આપણા સાહિત્યમાંથી મળી રહે છે. સત્સંગ એ જ જીવનનું અમૃત, વિચારોનું રસાયણ અને આત્માનો આનંદ છે. સત્સંગથી જ જીવનમાં આધ્યાત્મિક જાગૃતિ આવે છે કે જે દ્વારા માનવીના હૃદયમાં ભક્તિરૂપ ભાવસમૃદ્ધિ વધતી રહે છે. આ કલિયુગમાં સંસાર સાગર તરવાને માટે સત્સંગ જ નૌકારૂપ છે. પરંતુ જે મનુષ્યો માન, પ્રતિષ્ઠા, અહંભાવયુક્ત પ્રકૃતિ, વિચારો અને માન્યતાઓને વળગી રહે છે. તેઓ સત્સંગનો રસાત્મક સ્વાદ માણી શકતા નથી.

જેમ કે કોઈ પથ્થર સમુદ્રની અંદર હજારો વર્ષ સુધી ડુબેલો હોય, છતાં તે પીગળતો

નથી. એ જ રીતે મનુષ્ય જીવનભર કથા, પ્રવચનો સાંભળવા માટે સત્સંગમાં જાય ત્યારે તે તે સમયે ઘડીભર માટે તો તેના મનમાં પરિવર્તનશીલ વિચારો ઉદભવતા હોય છે, પરંતુ કથા-સત્સંગના સ્થાનમાંથી બહાર નીકળ્યા પછી મૂળસ્થિતિમાં ફરી અટવાઈ જાય છે.

કથા-શ્રવણ, સત્સંગ અને ભક્તિવર્ધક સાહિત્યના વાંચન-મનનથી આપણને ઘણું જ માર્ગદર્શન મળે છે, અને તેનાથી આપણી મનોભાવના સુસંસ્કારના કિલ્લા જેવી ઢઢ બની જાય છે.

ટૂંકમાં સત્સંગનો મહિમા શબ્દો દ્વારા વર્ણવી શકાય એમ નથી. સમસ્ત શાસ્ત્રોએ સત્સંગનાં યશોગાન ગાયાં છે. આ કલિકાલમાં માયાનાં પ્રયંડ પૂર અને પ્રલોભનો સામેની રક્ષા માટે સત્સંગ જ મુખ્ય સાધન છે.

મહાપ્રસાદની ભાવના

ભગવાને આરોગેલી સામગ્રી પ્રસાદરૂપ ગણી તેનો ઉપભોગ આનંદપૂર્વક કરવો જોઈએ. પ્રસાદની ચીજો કડવી, ખારી, તીખી, મોળી કે ગળી છે એવી ટીકા કે ચર્ચા શોભાસ્પદ નથી. વસ્તુ પ્રભુ આરોગ્યા છે તે જ બસ છે. મારા પ્રભુ જે સામગ્રી આરોગ્યા છે તે પ્રસાદ રૂપે લેવાનું મને સદભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. એ ભગવાનની મારા ઉપર કૃપા છે એમ સમજવું. પ્રભુએ ઘરેલાં વસ્ત્રો-વાઘા વિ. કિંમતી હોય કે ન હોય, તો પણ તે અમૂલ્ય છે. કારણ કે તે વસ્તુઓને પ્રભુનો સંબંધ થયો છે. અને તેથી જ એ મહા મૂલ્યવાન છે. કિંમતની દ્રષ્ટિ રાખીને એક વસ્તુને સામાન્ય અને બીજીને કિંમતી ગણવી તે અણસમજ છે.

વૈષ્ણવોનું કર્તવ્ય

જીવનો સાચો સંબંધતો માત્ર એક પ્રભુ-ભગવાન સાથે જ છે. કારણ કે એ એમનો અંશ છે. અને એ રીતે આ દુનિયામાં જન્મ ધારણ કરીને જેની સાથે નિત્યનો-કાયમનો સંબંધ છે તેનો સંબંધતાજો કરી, સ્મરણમાં રાખી, સંબંધને જાળવી રાખવો અને એનું ભાન સતત રાખવું, એ પુષ્ટિમાર્ગસ્થ જીવે પ્રથમ વિચારવાનું છે. એથી જ પુષ્ટિમાર્મીય જીવે

બ્રહ્મ સંબંધની દીક્ષા લેવી પડે છે. બ્રહ્મસંબંધ એટલે ભગવાન સાથેનો સંબંધ બીજા કોઈ સાથેનો નહિ.

જીવ એવો અભાગી છે કે પોતાનો સંબંધ જેની સાથે બિલકુલ છે જ નહિ તેની સાથે બાંધી રહ્યો છે. અનેક યોનિઓમાં સુખદુઃખના વમળમાં તણાતો રહી અહિંથી તહીં પવનમાં તણખલાની માફક અથડાયા કરે છે. અનેક પ્રકારના ત્રિવિધ તાપથી તપ્ત થયેલો જીવ આ બધાં ખોટાં પોતાના માની લીધેલા સંબંધોથી છુટો થાય ત્યારે એ બ્રહ્મસંબંધ લેવાને લાયક બને છે. બ્રહ્મસંબંધી જીવ ફરીથી આ સંસારના કોઈ પણ પદાર્થ, ક્રિયા કે ભાવ સાથે સંબંધ જોડતો નથી.

૫૬

પાપ તાપ ટારે, ભય સંકટ નિવારે,
શોચ ઉદાસી મિટાવે, મન રહે સુખ ધામમેં ॥
કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર દૂર કરે,
અવિદ્યા સમાવે, મન રાખે ધનશ્યામમેં ॥૧॥
અનાયાસ સબે સુખ અશુભાદિ દૂર કરે,
જગત જસ કૃષ્ણ દરસ, વસે કૃષ્ણ ધામમેં ॥
ઇત્યાદિ ફલ અનેક, દેહે સ્વયં મેવ સદ્ય,
“દયારામ” એસો બલ એક કૃષ્ણ નામમેં ॥૨॥

સ્વામિનીજીનાં રસાર્થ બોધ નામો

(પુરાણો અને ઉપનિષદો ઉપરથી)

(લે. – ચમનલાલ સોમનાથ શાહ, કડી)

શ્રી રાધાજી કોણ ? એનો સાચો જવાબ તો એ પોતેજ આપે ત્યારે કંઈક સમજાય, કારણકે એમનાથી અભિન્ન સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ પણ રાધા ભાવનું વર્ણન કરવા અસમર્થતા

અનુભવે છે. જેથી અહીં તો એમના નામોનો અર્થ સમજવાનો યત્નિચિત પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રી મહાપ્રભુજીએ રાધા નામ પ્રકટ કર્યું નથી. શ્રીમદભાગવતમાં રાધા તત્વ છે, પણ તેને શ્રીમહાપ્રભુએ ગોપ્ય રાખ્યું છે. એનું કારણ તો એમ લાગે છે કે શ્રી મહાપ્રભુ પોતેજ શ્રી સ્વામિનીજી રૂપ છે. અને પોતે પોતાનું નામ બોલે એ રસશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ બરાબર નથી; આથીજ સુબોધનીજીમાં ક્યાંય રાધા તત્વ વિષે ઉલ્લેખ નથી. પણ શ્રીગુંસાઈજી પોતાના અનેક સ્તોત્રોમાં ભગવાનનાં પરમ અલ્હાદની શક્તિ શ્રી રાધાજીનું દાસ્ય માગે છે, અને તે દાસ્ય આગળ સુક્તિ પણ તુ ય્થ ગણે છે.

વળી રાધા પ્રાર્થનામાં તો પોતે સમસ્ત વિધ્નોનો નાશ કરનાર શ્રી રાધાજીની કૃપા થાય તો પછી મર્યાદાનાં અને પુષ્ટિનાં સાધનોની મારે અપેક્ષા રહેતી નથી, એમ કહે છે.

વળી હું દાતમાં તરુણ લઈને શ્રી ઠાકોરજીને પ્રાર્થના કરું છું કે હે મોહન ! આપનાં અતિ વલ્લભા શ્રી રાધાજી મારા જન્મે જન્મનાં ઈશ્વરી બનો અને હું એમની દાસી થાઉં.

1 રાધાજી -

રા = ભક્તિ. ધા = દાતા, અથવા દાન કરનાર.

“ભક્તિનાં આપવાવાળાં એટલે શ્રીરાધાજી” સર્વ શ્રુતિઓનો સાર મૂર્તિમતિ પુષ્ટિ પુષ્ટિ પ્રેમ ભક્તિનો અવતાર એટલે શ્રીરાધાજી શ્રીકૃષ્ણ જેની સદા આરાધના કરે છે અથવા સર્વદા જે શ્રીકૃષ્ણની આરાધના કરે છે તે શ્રી રાધાજી. પ્રભુની પ્રીતિયોગે પ્રગટ થયેલ પ્રેમ યોગિની તે શ્રી રાધાજી. જેની કૃપા બળે પરમ પુરુષ શ્રીપુરુષોત્તમનો કૃપારસ સહેજે પ્રાપ્ત થાય તે શ્રી રાધાજી. શુદ્ધ પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિનું મૂર્તિમંતસ્વરૂપ તે શ્રી રાધાજી. શ્રીકૃષ્ણના પ્રાણની અધિષ્ઠાત્રી દેવી એટલે શ્રી રાધાજી. એકાંતમાં ચારે વેદ જેની સ્તુતિ કરે છે તે શ્રી રાધાજી બ્રહ્મા પોતાના સમસ્ત આયુષ્ય પર્યંત પણ જેનું વર્ણન કરવા અશક્ત જે તે શ્રી રાધાજી. શ્રી કૃષ્ણમાં પરમ દિવ્ય પરમોત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ પ્રેમની પ્રત્યક્ષ

મૂર્તિ એટલે શ્રી રાધાજી. સર્વને પવિત્ર કરવા વાળી મધુર પ્રેમની સુધા-ધારાની રસ વર્ષા કરવાળાં એટલે શ્રી રાધાજી. પોતાનો યોગ અને ક્ષેમ પૂર્ણપણે પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણમાં જેણે સમર્પણ કર્યો છે તે શ્રી રાધાજી. શ્રી કૃષ્ણ ની સેવામાં નિપુણ છે, છતાં હૃદય બહુજ સરળ છે (સરળ હૃદય છે.) તે શ્રી રાધાજી.

બધાજ વિષયોમાં મૌન ધારણ કરે છે, જે શ્રીકૃષ્ણના ગુણ ગાનમાં સદાજ મુખ્ય છે તે શ્રી રાધાજી. જેના રોમે રોમમાંથી શ્રીકૃષ્ણ તરફ પ્રેમનાં ઝરણાં ઝરે છે, છતાં પણ પોતામાં પ્રેમની ખામી જુએ છે; અને શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમની ભૂખનો અનુભવ કરે છે, તે શ્રી રાધાજી. શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે નવી નવી વિચિત્ર સ્ફૂર્તિઓ જેના જીવનમાં વારંવાર ઉદભવે છે તે શ્રી રાધાજી. શ્રીકૃષ્ણ હંમેશાં મુગ્ધ ચિત્તથી જેના ગુણગાન કરે છે તે શ્રી રાધાજી. શ્રીકૃષ્ણના સુખની ખાણ એટલે શ્રી રાધાજી. જેના જીવનનો સાર સર્વસ્વ શ્રીકૃષ્ણનું સુખ છે તે શ્રી રાધાજી. નિત્ય દિવ્ય લીલા વિહારણી એટલે પ્રીતિ વિ.નું વિધાન કરવાવાળાં એટલે શ્રી રાધાજી. શ્રી કૃષ્ણ તરફ ધનીભૂત સ્નેહવાળાં એટલે શ્રી રાધાજી. શ્રી કૃષ્ણ જેના પ્રેમ સમુદ્રમાં પડીને મધુર મધુર લહરિયોની સાથે નિત્ય આનંદીત મનથી નાચી ઊઠે છે તે શ્રી રાધાજી. શ્રીકૃષ્ણ જેના પ્રેમ સર્દશ પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા કરે છે તે શ્રી રાધાજી. શ્રી કૃષ્ણ સુખેક નિર્મળ વિશુદ્ધ અને સરળ તાત્પર્યમય પ્રેમ એટલે શ્રી રાધાજી. જેના શ્રી અંગમાંથી શ્રી કૃષ્ણ તરફ નિત્ય લીલા રસ સુધાના તરંગોનો સતત પ્રવાહ વહ્યા કરે છે તે શ્રી રાધાજી. દૈવી જીવોની સમસ્ત કામનાઓની સિદ્ધિના દાતા એટલે શ્રી રાધાજી. જગતની સમસ્ત કળાઓની પ્રસવિની એટલે શ્રી રાધાજી. જગતના દૈવી જીવોને શ્રીકૃષ્ણની મધુર પ્રેમની રસધારાનું જે પાન કરાવે છે તે શ્રી રાધાજી.

શ્રીકૃષ્ણ જન્મખંડમાં (બ્રહ્મા વૈવર્ત પુરાણમાં) ગર્ગાચાર્યે પણ એજ કહ્યું છે કે “શુકલ પક્ષમાં જેમ ચંદ્રની કળા વધે છે તેમ વ્રજમાં શ્રી રાધાજી વધે છે. શ્રીકૃષ્ણના તેજનો અર્ધભાગ જ્યારે અલગ થઈને આકાર ધારણ કરે છે ત્યારે તે સાક્ષાત મૂર્તિમતી શ્રી રાધાજી કહેવાય છે.

બ્રહ્માના રસસ્વરૂપે પ્રકટ કરનારી મહાન શક્તિ એટલે શ્રી રાધાજી. વિશ્વશાંતિ સુધાકર

ચંદ્રસમા શ્રીવ્રજચંદ્ર શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર કે જે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ સ્વરૂપ છે. તેની ચંદ્રિકાસમા 'પ્રિયાજી' એટલે શ્રી રાધાજી.

ભગવાનની સૌંદર્ય શક્તિ એટલે શ્રી રાધાજી.

રસ-પ્રેમ-આનંદદાસ-સૌંદર્યની શક્તિ એટલે શ્રી રાધાજી. રાધા એ શ્રીકૃષ્ણની નિત્ય સિધ્ધા શક્તિ છે. કારણકે તેમની સર્જન લીલામાં મુખ્ય સહાયક આ શક્તિ છે. તેને યોગમાયા પણ કહે છે. યોગમાયાનું કાર્ય ભગવાનથી છુટા પડેલા જીવોને તેમની સાથે મિલન કરાવવાનું ને તેમને પુનઃ આનંદના ભોક્તા બનાવવાનું છે, શ્રીકૃષ્ણના રસસ્વરૂપનો આવિર્ભાવ કરાવી અને આનંદનું-વર્ષણ ભોગ કરાવનાર મહાન શક્તિ એટલે શ્રી રાધાજી. શ્રી વૃંદાવનની અધિશ્વરી દેવી શ્રી વૃષભાનકુમારી એટલે શ્રી રાધાજી.

(2) શ્રી રાસેશ્વરી –

શ્રી રાસેશ્વરી શ્રી કૃષ્ણનાં અર્ધાંગના હોવાથી રાસેશ્વરી કહેવાય છે. રાસની બધીજ લીલાઓ એમના મધુરતમ ઐશ્વર્યનો પ્રકાશ હોવાથી તે રાસેશ્વરી કહેવાય છે.

(3) શ્રી રાસવાસિની –

નિત્ય રાસમાં નિત્ય નિવાસ હોવાથી શ્રી રાસવાસિની કહેવાય છે. કામશાસ્ત્ર ભણ્યા વગર આપ સકલ રસ શાસ્ત્રનાં જાણકાર રસની ખાણરૂપ હોવાથી શ્રી રાસવાસિની. રાસના પ્રત્યેક રમણમાં અગ્રભાગ ભોગવે છે, માટે રાસવાસિની.

(4) રસિકેશ્વરી –

રસિક શિરોમણિ શ્રી કૃષ્ણની સ્વામિની હોવાથી શ્રી રસિકેશ્વરી કહેવાય છે. મધુરાતિ-મધુર અનંત મહારાસની આતેમા, અખિલ આનંદ ચિન્મય, રસામૃત રૂપિણી, શ્રીરસિકેશ્વરી કહેવાય છે.

(5) શ્રીકૃષ્ણ પ્રાણાધિકા –

લોકાતિત, વેદા તિત અને સર્વાતિત ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય હોવાથી તેમને શ્રીકૃષ્ણની પ્રાણાધિકા કહેવામાં આવે છે રાધા શ્રીકૃષ્ણની પ્રાણાધિકા દેવી છે.

(6) શ્રીકૃષ્ણ પ્રિયા -

શ્રીકૃષ્ણનાં પરમ વલ્લભ હોવાથી અથવા શ્રીકૃષ્ણ તેમને સદા પરમ પ્રેય હોવાથી શ્રી કૃષ્ણ પ્રિયા પણ કહેવામાં આવે છે શ્રીકૃષ્ણની કૃપા મેળવવા માટે શ્રીપ્રિયાજીની સિફારસની જરૂર છે. કવિશ્રી દયારામભાઈ કહે છે કે:

આત્મા શ્રીજીનો સદા, મુખ્ય સ્વામિની જેહ,
તે સ્વયં શ્રીવલ્લભ થયા, ધર્યો પુરુષનો દેહ,
અતિ વલ્લભ શ્રીકૃષ્ણને, માટે વલ્લભ નામ,
કૃપા ઈહાંની પણ કદી, નવ રીઝે ધનશ્યામ,
શ્રી મહાપ્રભુ સંબંધવણકશું નહિ ફળદાય.
પુષ્ટિ સૃષ્ટિનો રીત એ જગનો જુદો ન્યાય.
(શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીસ્વામિનીજી રૂપ છે માટેજ)

(7) શ્રી કૃષ્ણ સ્વરૂપીણી -

શ્રીકૃષ્ણથી હંમેશાં અભિન્ન છે, શ્રીકૃષ્ણ સમાન છે. લીલાથી પણ શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપને ધારણ કરવામાં સમર્થ હોવાથી શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપીણી કહેવાય છે. શ્રીકૃષ્ણ એટલે પ્રિયા પ્રિયતમની જુગલ જોડી. શ્રીકૃષ્ણ! અંગ સમભૂતા હોવાથી શ્રીરાધાજી નિત્ય શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપીણી છે. શ્રીરાધાજી શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનો આત્મા છે. જગતમાં જેમ સર્વને પોતાનો આત્મા સર્વથી અધિક પ્રિય હોય છે, તેમ શ્રીઠાકોરજીને પોતાના આત્મા સ્વરૂપ શ્રી રાધાજી હોવાથી સર્વથી અધિકપ્રિય હોવાથી શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપીણી કહેવાય છે.

(8) શ્રીકૃષ્ણવામ અંગસમભૂતા -

શ્રીકૃષ્ણના વામ અંગથી પ્રગટ થયેલા હોવાથી શ્રી કૃષ્ણ વામઅંગ સમભૂતા કહેવાય છે.

(9) પરમાનંદ રૂપિણી -

શ્રીકૃષ્ણથી અભિન્ન પરમ આનંદ સ્વરૂપા આલ્હાદિની શક્તિ હોવાથી પરમાનંદરૂપિણી કહેવાય છે. શ્રીકૃષ્ણ પણ પરમાનંદ છે એટલે શ્રી સ્વામિનીજી પણ શ્રી પરમાનંદ રૂપિણી કહેવાય છે (શ્રીમદ રાધિકા શ્રી કૃષ્ણ વસ્તુ એક છે જો.)

(10) શ્રીકૃષ્ણ -

કૃષ શબ્દ લીલા પ્રાપ્તી કરાવવાનો સૂચક છે. ન = ઉત્કૃષ્ટતાનો દ્યોતક છે. આ = આપવાવાળા છે. લીલાની પ્રાપ્તી કરાવવાવાળાં છે. જેમ શ્રી મહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણથી નિત્ય અભિન્ન છે, પરંતુ લીલાથી ભિન્ન સ્વરૂપ છે તેમ. તેથી શ્રી કૃષ્ણ કહેવાય છે.

(11) શ્રી વૃંદા -

વૃંદા = સખીઓના સમુદાય વાચક છે. (ગોપીજનોનાં) અ = સ્વામિત્વ બોધક છે. સખીવૃંદ એમનું છે, અને શ્રી ગોપીજનોનાં એ સ્વામિનીજી છે, જેથી શ્રી વૃંદા કહેવામાં આવે છે.

(12) શ્રી વૃંદાવની -

વૃંદાવનીજેનું મધુર લીલા ધામ છે અને વિહાર ભૂમિ છે, જેથી તેમને વૃંદાવની કહેવામાં આવે છે.

(13) શ્રી વૃંદાવન વિનોદિની -

વૃંદાવનમાં જેનો વિનોદ થાય છે. અથવા સમસ્ત વૃંદાવનને જેનાથી આમોદ=હર્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે શ્રી વૃંદાવન વિનોદિની કહેવાય છે.

(14) શ્રી ચંદ્રાવતી -

જેની નખાવલી અનંત ચંદ્રમાઓની પંક્તિ સમાન છે, અને જેનું મુખારવિંદ પૂર્ણચંદ્ર થ કોટિ ગણું શોભાયમાન છે, તેથી તેમને શ્રી ચંદ્રાવતી કહેવામાં આવે છે.

(15) શ્રી ચંદ્રકાંતા –

જેના દિવ્ય શ્રીઅંગ ઉપર સદા સર્વદા અનંત ચંદ્રમાઓની કાંતિ ઝગમગી રહેલી છે, તેથી તેમને શ્રી ચંદ્રકાંતા પણ કહેવામાં આવે છે.

(16) શ્રી શત ચંદ્રનિભાનતા

જેનું મુખારવિંદ નિત્ય નિરંતર કરોડો ચંદ્રમાઓની જ્યોત્સનાઓ કરતાં પણ વધારે ઝગમગી રહેલું છે જેથી એમનું નામ શ્રી શતચંદ્રનિભાનતા પણ કહેવાય છે. (“કુંવરી રાધિકે તુવ સકલ સૌભાગ્ય સીમા, યા વદન પરકોટિશત ચંદ્રવારો” – શ્રી કુંભનદાસજી.)

આર્તનાદ :-

લેખક – એક વિરહી ભક્ત.....

ભગવન્ ! મંગલદિવસે, સમયે, ક્ષણે પ્રણામ છે, આપનાં મંગલ યુક્ત ચરણયુગલમાં.

હે શ્રીકૃષ્ણ ! અંતર્યામિન્ ! અમારા મન બુદ્ધિ અને વાણીના પ્રેરક દેવ પ્રભુ ! આપનું આજથી અમે અનન્ય શરણ સ્વીકારીએ છીએ. સંસારના વ્યવહારકાર્યમાં પડીને આપને ભૂલીજનારા; અમારા કૃતઘ્ની ઉપર આપ અનુગ્રહ કરશો.

વિશ્વસાક્ષીન્ ! અમે તો આપની માયામાં વિવશ થઈ ગયેલા પ્રાકૃત જીવો છીએ. પરંતુ આપની કૃપા તો “મુકં કરોતિ વાચાલં”- મૂંગાને વાણી આપે તેવી છે. એ કૃપાબલથીજ અમારો ઉદ્ધાર છે.

જેનું કોઈ નથી તેના આપ છો. નિરાધારના આધારરૂપ, અનાથોના બેલી આપ પ્રભુને ઉપાસી અને જીવનમાં નિર્ભય બનીએ છીએ અમારું અન્ય કથન બીજું શું હોય, પ્રભુ !

આપનો વિશ્વાસ જેણે રાખ્યો છે તેને પછી દુઃખ શું છે ? સુધન્વાએ ઉકળતી તેલની કઢામાં આપના વિશ્વાસે ઝંપલાવ્યું. ઉકળતા તેલે શીતલતાનું ભાન કરાવ્યું. આપના

વિશ્વાસે રહેલી દ્રૌપદીના ચીર ભર સભામાં આપે પૂર્યા ભક્તોનું શું શું કાર્ય આપે નથી કર્યું ? અણીના સમયે મદદે આવી આપે સહાય કરી છે અને હે પરમાત્મન્ ? તેજ વિશ્વાસે અમે માગી રહ્યા છીએ કે અમારા હૃદયને ઉંધામાંથી ચતું કરજો કે જેથી કરીને તેમાં ઉત્તમોત્તમ સદગુણો ભરી ભરીને આપના પ્રતિ વેગથી આવી શકીએ અને આપના ચરણ શરણમાં સ્થિર થઈએ.

હે ભગવાન્ ! આનંદઘન, ઘનશ્યામ, શ્યામસુંદર, સુંદર સરોજાક્ષ, વનમાલા ધારી, ધરણી ધારણ, શ્રીકૃપાળુ કૃષ્ણ ! આપના ચરણકમલમાં પુનઃ પુનઃ પ્રણામ.

અંતર્યામિન્ ! અંતરમાં રહ્યા રહ્યા આ જીવન-તંત્રને ચલાવો છો તો કૃપા કરી પ્રકટ તો થાઓ. આ પિપાસું નયનો આપના દર્શન કરવા તલસી રહ્યાં છે. આશાના પાશથી બંધાયેલો દિવસ ઉપર દિવસ વિતાવું છું. ઝાંખી ક્યારે કરાવશો ? ભગવાન !

ધાઓ ધાઓ, હે દયાળુ પ્રભુ ! ભક્તની વ્હારે ધાઓ. આપ આપનાને વિસારશો તો તે બીયારા ક્યાં જશે ? પ્રભુ વિનતી સ્વીકારી અને પ્રગટ આવી હાથ ઝાલો.

જ્યારે જ્યારે લાવશો આરે, (કીનારે) એ નિશ્ચય છે અમારે, નમિયે નમિયે વિભુ વારે વારે, એ સૂત્રને સ્વીકારી આપને નમન કરીએ છીએ; આપનું રટણ કરીએ છીએ.

અંતર્મુખતાના સાચા સુખને છોડી, બહિરમુખ થઈ ગયેલા અમારા મનને એ દયાળુ દીનવત્સલ દીનાનાથ ! આપના પ્રતિ અભિંમુખ કરો. વ્યવહારના અનેક કાર્યો કરતાં જેમ વનમાં ચરતી ગાયની વૃત્તિ અમારું મન પણ આપમાં સંલગ્ન રહે તેમ કરો.

પ્રભો ! આપની માયાનો પાશ તો અમને ઘડી ઘડીમાં નચાવે છે. ભલા ભલા ઋષિ મુનિવરો મોહ્યા તો પણ અમારું તો શું ગજું ? કૃપા કરી મને એ માયાના પાશમાં લુબ્ધ ન કરશો. પરમાત્મન્ ! અમારા જીવનમાં જ્યાં જ્યાં અપૂર્ણતા હોય ત્યાં ત્યાં પૂર્ણત પ્રકટાવજો. અમે જે જે બાબતમાં અપૂર્ણ છીએ; ઓછા છીએ, તે તે બાબતમાં દયાળુ દેવ ! અમને પૂર્ણ કરજો એ અમારી પ્રાર્થના છે.

પ્રભો ! જીવનને નિરખીને જોતાં જણાય છે કે અમે એક બાબતમાં પૂર્ણ નથી. જીવનું સ્વરૂપજ અપૂર્ણતાના અંશોવાળું છે જીવત્વદશા એજ અપૂર્ણતાની નીશાની છે. આ વિશ્વમાં આપના વિના બીજા પૂર્ણકોણ છે ? અને તેથીજ આપના શરણને ગ્રહી લેવાની આવશ્યકતા છે. પ્રભુ આપણી મિથ્યા અહંવૃત્તિનિમૂળકરી સ્વાનંદદાન કરે છે.

અંતર્યામિન્ ! અંતરની જાણવાવાળા ! આપની આગળ અધિક શું કહીએ ? પ્રભો ! હૃદય દ્રવે છે હાર્દ સમજી હવે તો અનુગ્રહામૃતવર્ષણ કરો, જે જીવનવલ્લી સંસારના ભીષણ તાપોથી દગ્ધ થયેલી છે, તેને મનપલ્લવિત બનાવો.

ભગવન્ ! અને જીવનમાં કાંઈ કર્યું નથી. પરંતુ ગમે તેવા તોયે આપના તો છીએજ. આંધળા લુલાં લંગડાં સર્વનું પાલન કરો છો તો હે વિશ્વપિતા ! અમારું પાલન કરશોજ તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

કર્તાવ્યાકર્તવ્યના ભાનને ભૂલેલા આ સાધનહીન અંતઃકરણના આપ નેતા થશો. ડુબીએ છીએ અને પરાધીનપણે વહી રહ્યા છીએ, તેમાં અમારો હાથ ઝાલી ઉગારી લ્યો. આ ભવાટવીમાં આપના વિના અમારું કોણ છે ?

કંઈ કેટલા દિવસના અંતરે પણ પ્રભુ આપને સામે નિહાળ્યા વિના છુટકો નથી. આજ સુધી કસોટીના તાપમાં તપવ્યા અને હવે લાગે છે કે – જીવનનો એ વિષમ પંથ વીત્યો છે. નાથ ! પરમાત્મન્ ! અમારે હવે તો એક પણ આરો નથી. ક્યાં જઈએ ? હૃદયની વ્યથા કોને કહીએ ? અરે ! અરે ! જેને પોતાના માન્યા છે, તે પણ સમયની પ્રતિકૂળતા થતાં વિખુટા થઈ જાય છે, ત્યારે અન્યની તો વાતજ શી ! પ્રભો ! કહેવાતું નથી તેમ સહેવાતું પણ નથી. અંતરના ભાવો ભગવન્ ! આપથી ક્યાં અજાણ્યા છે ? આ લક્ષ્ય સ્થાનને ચુકીને આડે વહી જતા જીવનને ઠેકાણે લાવવાનું આપ દીનવત્સલ દયાળુના હાથમાં છે. જય જય ભગવાન્ ! અમારા સાધનમાં કાંઈ નથી, આપનું પણ નામ લેવાતું નથી. નામ લેવા માટે પણ સન્મતિ અર્પણ કરો:-

પદ- વિભુ જગત્પતિ, સદા આપો સન્મતિ, તમ ગુણાનુવાદ કરું, હર્ષ મન અતિ. તુજ ગુણ ગાતાં, પાર ન પામે, માનવ દેવ મહંત, અલ્પ મતિ, અમ અવગુણ ભારી, ક્ષમા કરો ભગવંત.....વિભુ.

કૃપાસિન્ધુ કૃપા કરીને, તોડજો ભવનો પાસ; દોષ અમારા લક્ષ ન લેતાં, ગણો સદા તમ દાસ.....

પ. ભ. મોતીલાલ બાપાનો પત્ર :-

તમારો નિખાલ સ્નેહ ભર્યો પત્ર મળ્યો, વાંચી અતીવ આનંદ થયો. તેમજ પ્રથમના સર્વ મિલન સુખોની યાદ આવી. પ્રારંભિક દશાના મિલનોમાં અતી ઉંચા ભાવોની લેવડ દેવડ કેટલી ઉંચી કોટીએ ગતી કરાવતી હતી તે તો હૃદયજ સમજે, અન્ય એ ભાવાત્મક રહસ્ય વાર્તાનું હાર્દ ક્યાંથી સમજે ? સ્વજાતીયના સમાગમ સુખ પાસે સ્વર્ગાદિ તુચ્છ છે. પરમ ધનની પ્રાપ્તિ ઉચ્ચ પ્રકારના સ્વજાતીય સંગમાજ વસેલી છે. ઓછામાં ઓછા શ્રમે ભગવદ્ પ્રાપ્તિ ભક્ત સમાગમમાંજ વસેલી છે. કુંભનદાસજી જેવા ભગવદીયને સત્સંગનો વિરહ હતો એટલે શ્રી વલ્લભપ્રભુએ ચત્રભુજદાસજીનું પુત્ર રૂપે દાન કર્યું. જન્મતાની સાથેજ એકાંતમાં લીલા વાર્તા કરવા લાગ્યા. ભગવાનને પણ ભક્તનો વિરહ થાય છે. ભક્ત વિરહ કાતર કરૂણામય ડોલત પાછે લાગે. સત્સંગની એક ક્ષણ બરોબર કોઈ નથી એમ શ્રી ભાગવતજી કહે છે. વળી શ્રીમુખના વાક્ય તેમાં પ્રમાણભૂત ઉધ્ધવજીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે હું સત્સંગ સિવાય કોઈ સાધનમાંથી વશ થતો નથી. શ્રી હરિરાયપ્રભુ ભક્ત સમાગમ માટે વિરહ કરે છે. આ સંસાર સાગરમાંથી તરવા માટે પુષ્ટિમાર્ગરૂપી સુંદર નાવ આપણને મળેલ છે છતાં આપણું ધ્યેય આપણે સાધી શકતા નથી એ આપણું કમભાદ્ય છે. મતલબકે મૃગજળવત દેખાતા સાંસારિક શ્રણિક સુખના મોહના ચક્કરમાં ફસાઈ ઈષ્ટ પ્રસન્ન કરવાના સેવા, વિગેરે કાર્યો કરવામાં જીવ પ્રમાદી બન્યો છે, અને સદોદિત દુઃખાત્મક દુનીયામાં ભટક્યા કરે છે. આ સર્વ વિટંબણા જીવને સત્સંગના અભાવેજ ભોગવવી પડે છે.

એક સમયે નારદજી શ્રી ગંગાજીના તટપર થઈ જતા હતા. ગંગા સ્નાન કર્યા વગર

ફક્ત નમન કર્યું હતું. ગંગાજીએ નારદજીને પૂછ્યું કે સર્વ મુનીજનો સ્નાન કર્યા પછી જાય છે અને તમો એમજ કેમ ચાલ્યા જાઓ છો ? જવાબમાં નારદજીએ કહ્યું કે, હે અંબ ! તારા દર્શન માત્રથી હું કૃત કૃત્ય થયો છું, મને સ્નાનના ફળની તો ખબર પણ નથી. તીર્થો પણ સંતચરણરજની અપેક્ષા કરે છે. ભક્તરાજ સુકારામ કહે છે કે અનાયાસે, અજાણતાં પણ સંતચરણની રજ લાગી જાય તો વાસના તો શું, પરંતુ વાસનાના મૂળ બીજ પણ બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે. એક જગ્યાએ કહ્યું છે કે, “ગંગાપાપં શશિતાપં, દૈન્યં કલ્પતરુ સ્તથા, પાપં તાપયં દૈન્યં ચ હરતિ સંત સમાગમઃ” ત્રિલોક પાવની ગંગાજી પાપને હરે છે, ચંદ્રમાં તાપને અને કલ્પતરુ દૈન્ય કહેતા દરિદ્રતાને હણે છે પણ સંત સમાગમ તો પાપ-તાપ અને દરિદ્રતા ત્રણેને હરે છે. અર્થાત સત્સંગની અતિ બલીષ્ઠતા છે. ધૃત નામ ધી તેનું નામ સ્નેહ, તે જો શુદ્ધ તૈયાર મળી જતું હોય તો પછી દુધ લઈ તેને મેળવી દહીં બનાવી તેને વલોવી નવનીત કાઢી તેને ઉકાળીને ધી બનાવવાની તકલીફ કોણ વેઠે ? અર્થાત ભક્ત સમાગમમાં કેવળ સુગંધ યુક્ત સ્નેહાત્મક ધૃતજ છે.

પુષ્ટિ ભક્તોના સમાગમમાં કેવળ સાર ભુત-ધનીભુત રસજ ભર્યો છે. શ્રી ગોપીજન સાથેની અનેકવિધ રસાત્મક લીલાની રહસ્યગાથા, ભગવદીય એવી સુંદર રીતે કથે છે કે તે સાંભળતાંજ આપણું મન ભગવદ સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે તલપાપડ થઈ જાય છે. ભગવદીય પુષ્ટિમાર્ગની દુતીકા છે. દુતીકાનું કાર્ય સંદેશ વાહીકાનું છે. અર્થાત નાથ પ્રભુનું મિલન છે. ઉચ્ચ સત્સંગ પ્રાપ્ત થયો એટલે અવશ્ય પ્રભુ પ્રાપ્તિ થઈ સમજવી. ગ્રંથોનું સ્વારસ્ય પોતાની મેળે સમજાય એમ નથી. કારણકે એમાં સર્વ લીલા સંપુટમાંકથેલી હોય છે. ભગવદીય તો સર્વ ગ્રંથોને ખોલી અંદરનું જવાહીર આપણા સમક્ષ મુકે છે. અને વળી સ્નેહાત્મક હૃદયથી પ્રાણનાથ પ્રિયતમનું દાન કરે છે. ભક્તજન સદા પરોપકારી છે. ભક્તજન અન્યના સુખમાંજ રાચે છે. જીવની ઉચ્ચ ગતી થાય એ જોવા પોતે ઉત્સુક છે, ભક્તજન તો પ્રાણનાથ ના વઘૈયા છે. દીનતા રોમેરોમમાં ભરી હોય છે. વળી ઉદાર-ચરિત હોવાથી ભક્તજન સહજમાં નહિં મળી શકતા હો, બને તો મળીને બે ઘડી સ્વામી સંબંધનો વાર્તાલાપ જરૂર કરવો.

મીત્રો ! સમય અતી કઠણ છે, આધિવ્યાધિ, ઉપાધિ, વિ. ત્રિવિધ તાપથી ઘેરાયેલો આ જીવ કેવી રીતે શાંતિ પ્રાપ્ત કરે એજ સમજાતું નથી. એકજ આશા ઉપર જીવન નિર્ભર છે, અને તે એ છે જે આપણો સ્વામિ-અતીદયાળુ, કૃપાળુ, તેમજ સર્વતોષિક અતી સામર્થ્યવાન છે. તેને શરણે ગયા છીએ, તેના કહેવાઈએ છીએ, અને સ્વાંગ તેના જન તરીકેનો છે. જોકે વાસ્તવીક સત્ય સ્વાંગ તો નથી, છતાં સ્વામીને બાનાની લાજ રાખવાનો સહજ સ્વભાવ પડેલો છે. એટલે આ ડોલતી તુટતી નૈયાને એ પાર લગાવી દેશે.

મારી અપાર ત્રુટીઓ હું પુરેપુરી સમજું છું. તેમાં સુધારો કરી શકવા હું અસમર્થ છું. ફરજને પુરી ચુકેલો છું. સ્વધર્મના અનુસરણમાં પ્રમાદિ છું. અહતા, મમતામાં ઘેરાયેલો છું, ભૌતિક સુખનો અભિલાષી છું. નાથના મીલનની ગરજ વગરનો છું છતાં આશા તો ચોક્કસ છે કે નાથ મને નહીંજ છોડે. હું તેનો, તે મારા, એ મટી નહીંજ જાય. મારું શું હતું. અને શું ગયું, અને શું ગુમાવવાનું છે ! એટલે સુખદુઃખની ત્રુટી હોય અગર તો પૂર્ણતા હોય તેની મને દરકાર નથી. મારી દરકાર રાખવાવાળો માલીક સમસ્ત બ્રહ્માંડનો પોષક છે. મહાપતિત પાવન નામ પ્રભુનું છે. એટલે મને તો કોઈ પ્રકારનો ભય ભાસતો નથી. પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરો એવું હૃદયથી યાહું છું, હું રંક જન તમ લાડીલાઓની કૃપાનો ભિક્ષુક છું. તમો અવશ્ય દયા રાખશો. શ્રી સાનિધ્ય દંડવત, શ્રી ગુરુદેવને દંડવત્.

સુવર્ણસૂત્રો

1. શ્રી આચાર્યજીનું શરણ અને શ્રીકૃષ્ણ શરણ એકજ છે. જે જીવ શ્રીઆચાર્યજીને શરણે આવે છે. તેને વ્રજ, શ્રીયમુનાજી, શ્રીગિરિરાજજી અને શ્રીનાથજીની સકળ લીલાનો અનુભવ થાય છે. શ્રી આચાર્યજીના શરણ વિના કશી ફળસિદ્ધિ થતી નથી.
2. શ્રીમદાચાર્ય ચરણારવિંદનો દૈઢ આશ્રયભાવ પુષ્ટિમાર્ગમાં સર્વ ફળ સાધે છે, તેથી સર્વધર્મ પરિત્યજીને કેવળ શ્રીવલ્લભાધીશ્વર (ગુરુદેવ) શરણજ નિઃસાધન નિષ્ઠિંચનનું

સર્વસ્વ છે.

૩. કૃપાપાત્ર નિજભક્ત સ્વતંત્ર નથી, પરંતુ ભગવદ્ આધીન છે. અને પોતે અવશ હોવાથી અર્થાત્ ભગવદ્ વશ્યતાથીજ, અથવા જીવમાં ભગવત્ પ્રવેશ થવાથી, અથવા શ્રીમદાચાર્યચરણના પ્રવેશથીજ, પ્રેમ પછી થવાના શ્રવણાદિક કથા સેવાનો રસ પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી પણ વિહિત સમજવું નહિ, પરંતુ આવશ્યક કર્તવ્ય તે ભાવના સ્વભાવથી જ સહજ કરી બેસે છે, એમ સિદ્ધ થઈ રહેતાં તનુજા વિત્તજા સેવા પણ જીવકૃતિ સાધ્ય સર્વથા નજ થઈ ગઈ. જીવકૃતિ સાધ્ય કોઈપણ સાધનથી પુષ્ટિમાર્ગીય પુરુષોત્તમ મળતા નથી. કેવળ શ્રીમહાપ્રભુજી (ગુરુ) ને આધીનજ પુષ્ટિમાર્ગીય ફળ છે. તેથી શ્રીમહાપ્રભુજીના દૈવ આશ્રય માત્રથી સર્વ સંઘાતને તાપ કલેશ થતાં અતિ આદતાએ કરીને આર્તિરૂપ નિધિનું રક્ષણ એજ પુષ્ટિમાર્ગમાં ગૂઢ આશય છે. કારણકે પુષ્ટિમાર્ગમાં કોઈ પણ ધર્મને આદર નથી; પરંતુ ધર્મિસ્વરૂપનોજ આદર છે.

૪. શરણે આવેલા જીવ માત્રના પ્રભુ શ્રીઆચાર્યજી છે, તેમના ચરણ કમળના કૃપાથી તદીય જનોના સંગ, ભગવત્સેવા, તથા સ્મરણ આદિ સિદ્ધ થાય છે અને પુષ્ટિમાર્ગનો સિદ્ધાંત હૃદયારૂઢ થાય છે. તાદ્રશીય ભગવદીયનો સંગ શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાથી થાય છે. એવા તાદ્રશીય ભગવદીયથી શ્રીમહાપ્રભુજી એકક્ષણ પણ દૂર નથી.

૫. જો સામગ્રી શ્રીઠાકુરજીકે લીયે વિચારીકેં કરીયે તો શ્રીઠાકુરજી પ્રીતિસોં આરોગે જો ઓર મનોરથ કરીયે, જો લોગનકો સમાધાન કરનોં હૈં, ઈત્યાદિક ભાવ હોઈ તો દ્રષ્ટિસોં અંગીકાર કરે, પરંતુ પ્રસન્ન હોઈકેં ન અરોગેં, તાતે શ્રીઠાકુરજીકે ભાવસોં સામગ્રી કરની.

૬. સંયોગ રસના અનુભવ વિના ભગવત સેવા બની શકતી નથી.

૭. શરણ ભાવના, ભગવદીયનો સત્સંગ અને કૃપણવત્ અત્યંત દૈન્ય આ ત્રણથી પ્રભુ કૃપા કરી હૃદયારૂઢ થાય છે.

૮. પુષ્ટિમાર્ગીય દ્રઢ સ્થિતિ થવામાં એક શ્રીહરિની કૃપાજ કારણરૂપ છે.

પુષ્ટિમાં સર્વાત્મભાવ રૂપી ભક્તિ કરતાં અધિક કોઈ ફળ નથી.

જરા વિચારી જુઓ !

1. કદી સવારમાં ‘રહા’ ને બદલે પ્રભુનું નામ લીધું છે ?
2. કદી ગપાટા કે કુથલીને બદલે સત્સંગ કર્યો છે ?
3. નોવેલો જેવી કૃત્રિમ પુસ્કતો વાંચવાને બદલે સ્વમાર્ગીય રસિક ગ્રંથો કદી ઉઘાડ્યા છે ?
4. અમલદારોની ખુશામત કરવાને બદલે કદી પ્રભુસેવા કરી છે ?
5. સ્વધર્મની નિંદા કરવાને બદલે માર્ગમા “શું કહેલું છે અને ધર્મની પ્રણાલિકા શું છે” તે કદી જોયું છે ?
6. આપણા દરેક કાર્યનું કેન્દ્ર પ્રભુ થાય એવી પ્રવૃત્તિ કરી છે ?
7. નાટક, સિનેમા જોવાને બદલે પ્રભુના દર્શન કરવા કદી મંદિરે ગયાં છો ?
8. નાટકી ગાયનો ગાવાને બદલે પ્રભુનાં કીર્તનો કદી ગાયાં છે ?
9. આપણે જગતની પરીક્ષામાં પાસ થવા વિચાર કરીએ છીએ પણ પ્રભુને આપવાની પરીક્ષામાં પસાર થવા વિચાર ક્યારે પણ કર્યો છે ?
10. રખડવામાં જીંદગી ગાળવાને બદલે ધર્મના સડાઓ અને કુરિવાજો દૂર કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે ?
11. વધારે અને વધારે પૈસા મેળવવાને બદલે તે પૈસાનો ઉપયોગ ભગવત્સેવામાં કર્યો છે ?

12. આપણે પશ્ચિમના રંગમાં રંગાઈને નેકટાઈ ચડાવી, પણ 'ટાઈ' ને બદલે કદી તિલક કર્યું છે ?

13. દેહને સુશોભિત વસ્ત્રોથી શણગારવાને બદલે પ્રભુને કદી શણગાર્યા છે ? અને “યથા દેહે તથા દેવે” નું સૂત્ર કદી યાદ કર્યું છે ?

14. પાખંડી વૈષ્ણવ થવાને બદલે ખરા વૈષ્ણવ થયા છો ?

15. સમર્પણની ભાવના કદી વિચારી છે ?

16. બ્રહ્મસંબંધલીધા પછી સમર્પણની પ્રતિજ્ઞા શ્રીઠાકોરજી સન્મુખ કર્યા પછી સમર્પણ કેટલે અંશે સિધ્ધ થયું છે તેનો વિચાર કર્યો છે ?

17. પોતાના બૈરા છોકરાં માટે કેટલાં ઘરેણા કરાવ્યા છે અને શ્રી ઠાકોરજી માટે કેટલા આભૂષણો છે તે ખ્યાલમાં છે ?

18. જ્યાં ભગવદ્ વાર્તા વંચાતી હોય ત્યાં જવાનો નિયમ છે ?

19. અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ કરેલો છે ? ખાનપાનનો વિવેક અગર મર્યાદા છે ?

20. નિત્ય નિયમ પૂર્વક ભગવદ્ દર્શન કરવા જવાનો ક્રમ છે ?

પુષ્ટિમાર્ગીય સાધન વિચાર

- લે.પ.ભ.ગો.વા. મગનલાલ શાસ્ત્રીજી -

સર્વ કંઈ ભગવદનુગ્રહૈકસાધ્ય – પુષ્ટિમાર્ગનાં લક્ષણ વિચારતાં સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે શાસ્ત્રબોધિત જીવકૃતિસાધ્ય વિહિતજ્ઞાન ભક્તિરૂપ સાધન, મર્યાદામાર્ગીય છે, અને તત્સાધનરહિત એવા પણ જીવને ભગવત્સ્વરૂપ બલેજ સ્વાપ્રાપ્તિ થાય એ પુષ્ટિમાર્ગીય રીતિ છે અર્થાત ભગવદનુગ્રહૈકસાધ્ય પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવકૃતિસાધ્ય કોઈપણ સાધનનો

સર્વથા અવકાશ નથી.

સાધનનો વિચાર કયા ગ્રંથથી કરવો ? પુષ્ટિમાર્ગમાં સાધનો હોઈ શકે કે કેમ ? એના નિર્ણયમાં પણ જ્યાં પુષ્ટિમાર્ગનો વિચાર કર્યો હોય એવાંજ શ્રી મદાચાર્યચરણ વચન ઉપયુક્ત થાય, અર્થાત આ પ્રશ્નના કાર્યમાં શ્રી મહાપ્રભુનાં મર્યાદામાર્ગને લીધે લખેલાં વચન પણ ઉપરના વિચારમાં ન થાય. ફલિતાર્થ એ છે કે પુષ્ટિમાર્ગના ઉત્તમોત્તમ અધિકારી શ્રીગોપીજનો છે તેથી જે જે પ્રસંગોમાં શ્રીગોપીજનને શ્રીમદાચાર્યચરણ પ્રભુતિ મહાનુભાવિ જે જે આજ્ઞા કરી હોય તે તે આજ્ઞાજ માર્ગમાં શિરસા ગ્રાહ્ય છે.

સાધનરૂપ કોણ ?

માર્ગ માત્રને સાધન હોય, પરંતુ મર્યાદા માર્ગમાં જેમ અક્ષરબ્રહ્મ પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન, ફલ છે તેમ પુષ્ટિમાં સાક્ષાત શ્રીગોપીજનવલ્લભ લોકાતીત, વેદાતીત અનુભવૈકગમ્ય રસરૂપ પુરુષોત્તમ જ પ્રમાણ, પ્રમેય, સાધન અને ફલરૂપ છે. અર્થાત ફલની પૂર્વાવસ્થા પણ પુષ્ટિમાર્ગીય પુરુષોત્તમ સ્વતઃ થઈ જાય છે. એજ સિદ્ધાંતનું સ્મરણ શ્રીતત્ત્વદીપ નિબંધ પ્રકાશમાં ‘અસાધનં સાધનં કરોતિ’ ઈત્યાદિમાં તેમજ મહાનુભાવી શ્રીહરિરાયજીના પણ ‘પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ’ નામના ગ્રંથમાં ‘સર્વ સાધનરા હિત્યફલાપ્તૌ યત્ર સાધનમ્। ફલં વા સાધનં યત્ર, પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે’ ઈત્યાદિ શ્લોકમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે. ફલરૂપ પુષ્ટિપુરુષોત્તમ પુષ્ટિસ્થ ભગવદીયના સાધન સ્વરૂપ થઈ જાય છે. તેથી નિઃસાધન પુષ્ટિમાર્ગમાં સ્વભાવતઃ દુષ્ટજીવની કોઈપણ કૃતિથી ફલ મળતું નથી.

અત્ર ઉપપતિ (સાધક દ્રષ્ટાંત) પણ છે. જેમ અમૃત રોગના પ્રયત્નની અપેક્ષા વિના અમરત્વ આપે છે, તેમ પુષ્ટિમાર્ગસ્થ પ્રભુ પણ પોતે વરેલા જીવની કૃતિમાત્રની અપેક્ષા વિના જ તે ભક્તની પૂર્વાવસ્થામાં સાધનરૂપ અને ઉત્તરાવસ્થામાં ફલરૂપ થઈને રમણ કરે છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવ માત્રે સાધન કર્તવ્ય હોય તો ‘ગોપ્યો ગાવો ખગા મૃગા’ ઈત્યાદિ શ્લોકથી પુષ્ટિમાર્ગસ્થ અધિકારીઓએ પણ નિજ કૃતિસાધ્ય સાધન કરવું જ એમ થાય. પરંતુ તે અધિકારીઓમાં સાધન જ અશક્ય છે, અર્થાત પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવ

કૃતિસાધ્ય સાધન કરવું જ એમ થાય પરંતુ તે અધિકારીઓમાં સાધન જ અશક્ય છે. અર્થાત પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવ કૃતિ સાધ્ય કોઈ પણ પ્રયત્ન કે સાધન નથી પરંતુ ભગવાન જ સાધન છે. અતઃ એવ, ભાષ્યના સાધના ધ્યાયમાં જ્યાં પુષ્ટિમાર્ગીય સાધનોનો વિચાર કર્યો છે, ત્યાં પણ પુષ્ટિમાર્ગમાં સર્વાત્મભાવનેજ સાધન ગણ્યો છે. તે સર્વાત્મભાવ પણ જીવકૃતિસાધ્ય નથી, પરંતુ પ્રદાનવત છે, એમ સુત્રકારે પણ નિઃસંદિગ્ધ આજ્ઞા કરી છે. આથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે – સાધનોનો અર્થ જીવૃ કૃતિ નહિં, પરંતુ ફલની પૂર્વવસ્થા સાધન એટલે ફલની પૂર્વાવસ્થાએ પણ ગુડજીવિકા છે. કારણકે પુષ્ટિમાર્ગમાં તો અધિકારી વિશેષને ફલનો અનુભવ પ્રથમ કરાવી લઈને તદનન્તર પુષ્ટિમાર્ગસ્થ પુરુષોત્તમ તેના સાધનરૂપ થઈ જાય છે. અર્થાત પૂર્વ સાધન પશ્ચાત્ ફલ એમ પણ ક્રમ પુષ્ટિમાર્ગમાં નક્કી નથી. અર્થાત્ કેવલ ભગવદિચ્છાધીનત્વજ પુષ્ટિમાર્ગમાં પરમભૂષણ છે.

ષોડષ ગ્રંથમાંજ કૃષ્ણાશ્રય, વિવેકઘૈર્યાશ્રયાદિ ગ્રંથમાં “કૃષ્ણા સ્વ ગતિમર્મ” કલૌ મક્ત્યાદિમાર્ગાં હિ દુઃસાધ્યા ઈતિ મે મતિઃ”ઈત્યાદિ વચનામૃતનું પણ એ જ સ્વારસ્ય જણાય છે કે દેશ, કાલ, દ્રવ્ય, કર્તૃ, મન્ત્ર, કર્મ પ્રકાર, ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ, ઈત્યાદિ સર્વથી નિરપેક્ષ શુદ્ધ પુષ્ટિસ્થ પુરુષોત્તમનો આશ્રય માત્ર જ ગતિ છે. આધુનિક જીવો માટે તે વિના બીજી ગતિજ નથી. આ સર્વ પરોક્ષવાદ માત્ર છે, વસ્તુ તઃ તો શ્રીયમુનાજી અને શ્રીમહાપ્રભુજી આપણા સાધનરૂપ છે, તેથી ‘પતિ વલ્લભોસ્માકમ્’ ગ્રંથમાં ઉક્ત પ્રકારે ‘સ્વદાસાર્થ કૃતાશેષસાધનઃ’ શ્રીમદાચાર્યચરણારવિદનો દ્રઢાશ્રયભાવ પુષ્ટિમાર્ગમાં સર્વ ફલ સાધે છે, તેથી સર્વ ધર્મ પરિત્યજીને કેવળ શ્રી મદ્વલ્લભાધીશ્વરનું શરણજ નિઃસાધન નિષ્કંચનનું સર્વસ્વ છે.

વિધિવાક્યનો વિચાર ‘કૃષ્ણસેવા સદા કાર્યા’ ઈત્યાદિ વાક્યમાં પણ વિધિ નથી પરંતુ આવશ્યકત્વ છે. “આવશ્યકત્વ” શ્રી સુબોધિનીમાં 2-1-5 છે. આવશ્યકનો અર્થ પણ વિચાર્યો છે. કૃપાપાત્ર નિજભક્ત સ્વતંત્ર નથી, પરંતુ ભગવદધીન છે, અને પોતે અવશ હોવાથી અર્થાત્ ભગવદ્રશ્યતાથીજ અર્થાત જીવમાં ભગવત્પ્રવેશ થવાથી અથવા

શ્રીમદાચાર્ય ચરણના પ્રવેશથીજ પ્રેમ પછી પ્રાપ્ત થવાના શ્રવણાદિ કથા સેવાનો રસ પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી પણ વિહિત સમજવું નહિં, પરંતુ અવશ્ય કર્તવ્ય અને ભાવના સ્વતઃ અને સહજ કરી બેસે છે. તે કથા સેવાદિ પણ શ્રીમદ્વલ્લભાધીશ્વરના હૃદય પ્રવેશને આભારી છે, એમ સિદ્ધ થઈ રહેતાં તનુજા વિત્તજા સેવા પણ જીવકૃતિસાધ્ય સર્વથા ન જ થઈ. જીવકૃતિસાધ્ય કોઈપણ સાધનથી પુષ્ટિમાર્ગીય પુરુષોત્તમ મળતા નથી, અને કેવલ શ્રીમહાપ્રભુજીનેજ અધીનપુષ્ટિમાર્ગીય ફલ છે. તેથી શ્રીમહાપ્રભુજીના દ્રઢ આશ્રય માત્રથી સર્વ સંગતિ અને કલેશ થતાં અત્યાર્દ્રતાએ કરીને આ નિધિનું રક્ષણ એજ પુષ્ટિમાર્ગમાં ગુઢ છે. કારણકે પુષ્ટિમાર્ગમાં કોઈ પણ આદર નથી, પરંતુ કેવળ ધર્મિસ્ક અતિ આદર છે. માટે શ્રી મહાપ્રભુજી “ભજનીયો વ્રજાધિપઃ”[વિધિ] ભજનની આજ્ઞા કરેલી છે પ્રભુને પ્રસન્ન કરવાની આજ્ઞા છે, તે સાધનો નથીજ. આ વાત પણ હવે સ્પષ્ટ થઈ.

આ ચોતરફથી વશ્ય એટલે તાબે થઈને રહેવું તે, અર્થાત જેના સિવાય ઘડીવાર પણ ન રહી શકાય. આથી સમજી શકાય છે કે શ્રોતવ્યઃ એટલે શ્રવણ વિના રહી ન શકાય તેજ. પાછળથી આપણે વિચાર કરી ગયા કે-વ્યસની ભક્ત પ્રભુ સિવાય જેમ રહી ન શકે તેમ પ્રેમનું દાન કરેલો ભક્ત આ શ્રવણ વિના ક્ષણ પણ રહી શકતો નથી. તાત્પર્ય કે- આ જીવ પૂર્વોક્તશ્રવણાદિ કરી બેસે છે. શ્રીમહાપ્રભુજીનો પ્રવેશ થતાં તેમને વશ થાય છે. આટલા જ માટે એક મહાનુભાવે કહ્યું છે કે-સાધન એજ ફળ છે, અને ફળ એજ સાધન છે. પ્રેમથી કરતાં સાધનો ફળરૂપ હોવાથી તેની ગણના અન્ય સાધનવત્ નથી અર્થાત્ અન્વયવ્યતિરેકથી વ્યભિચારી નથી, પરંતુ તે ફળરૂપ હોવાથી સાધન કક્ષાનું ફળજ છે આ પ્રમાણે ભાષ્યાદિક અનેક પ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય છે કે, સર્વાત્મભાવ તો ‘પ્રદાનવત્’ પ્રભુદાન કરે તોજ પ્રાપ્ત થઈ શકે એવો છે, એ જરાય જીવકૃતિસાધ્ય નથી.

વિશ્વાસ પુર્વક આશ્રય એ જ કર્તવ્ય. આપણે જીવોએ એકજ વચન ઉપર આશ્રય રાખવાનો છે, અને તે નીચે મુજબ છે-

‘મયિ ચેદસ્તિ વિશ્વાસ શ્રીગોપીજનવલ્લભે’

એ વાક્યથી પ્રભુમાં દૈવ વિશ્વાસ એજ આપણને કૃતાર્થ કરનાર છે, શ્રી મહાપ્રભુજી પણ બ્રહ્માસ્ત્ર અને ચાતક ન્યાયથી આપણને વિશ્વાસજ સૂચવે છે. અને આજ હેતુથી આપણને ‘કલૌ ભક્ત્યાદિમાર્ગા હિ દુઃસાધ્યા ઇતિ મે મતિઃ॥’ આ વાક્યથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે શ્રી મહાપ્રભુજીના સિવાય અન્ય કાંઈ સાધન છેજ નહિં.

પ્રથમ ધર્મમાં જણાવે છે કે- આરંભમાં શ્રીમદાચાર્યચરણ કમળનો એક દૈવ આશ્રય કરવો. કારણકે પુષ્ટિમાર્ગનું ફલ પ્રભુના આપ્યા વિના મળતું નથી. તે ફલનું દૈવી જીવોને દાન કરવાને શ્રી મહાપ્રભુજીને શ્રી ઠાકુરજીએ પ્રકટ કર્યા છે માટે બીજા. સાધનોમાં રહેલી સર્વ આસક્તિને ત્યજીને-લેશપણ સાધનની નિષ્ઠાનો અંકુર ન રહે તેમ સર્વાંશે તેનો ત્યાગ કરી શ્રી મદાચાર્યચરણારવિન્દની મનમાં ભાવના કરો. વખતે લોકમાં દેખાડવા સાધનો કરવાં પડે તો આસક્તિરહિત કરવાં જેથી પાખંડીપણું ન કહેવાય.

પ્રેમ દિવાની મુગલાની તાજ

સં. – કુમનદાસ મા. શેઠ

તાજ બીબીએ આગ્રાનું ગોકુલપુરા વસાવ્યું ! એમની સમાધી આજે પણ વૃજમાં શ્રી ગોવર્ધન પર્વતની પાસે સુરભિ કુંડ ઉપર છે. શ્રી વલ્લભ કુલના અકબરકાલીન 84 અને 252 વૈષ્ણવોમાં તે પદ કોઈને પણ નથી મળ્યું, કે જે તાજબીબીને પ્રાપ્ત થયું વલ્લભ-મતના દેશભરના સર્વ મંદિરોમાં, રાજભોગ પછી દર્શનમાં શ્રી સન્મુખ તે સમયથી લઈને આજ સુધી ચોપાટ બીછાવાય છે. વૈષ્ણવોનું પ્રેમવશ એવું કથન છે કે તાજબીબીએ શ્રી ઠાકુરજીને ચોપાટ રમવાની આદત પાડી દીધી હતી. તાજબીબી પોતાના આરાધ્યશ્રીની સાથે ચોપાટ રમતી હતી. એટલા માટે આજ પર્યંત રાજભોગમાંય આ ચોપાટ બીછાવવાની ભાવના ચાલું છે

શ્રી ગુસાંઈજીના ચોથા લાલજી શ્રી ગોકુલનાથજીએ વલ્લભ કુલના પરમ ભગવદીય વૈષ્ણવોની વાર્તાનો સંગ્રહ કર્યો છે. એનાથી ફક્ત એટલુંજ જાણવા મળે છે કે તે

અકબરની બેગમ હતી. રાયવૃન્દાવનદાસ અને બીરબલની બેટી શોભાવતી-બન્ને તેમની પરમ મિત્ર હતી. ગોવર્ધન પર શ્રીનાથજીના દર્શન કરતાં કરતાં તેમણે પ્રાણત્યાગ કર્યો.

શ્રી ગોકુલનાથજીએ વાર્તાઓનો સંગ્રહ જહાંગીરના સમયમાં કર્યો હતો અને જહાંગીરથી કંઠી તીલકની બાબતમાં તેઓશ્રીની અનબન થઈ ગઈ હતી. કદાચ એટલા માટે તેઓશ્રી કેટલાક મુસલમાન વૈષ્ણવોના બારામાં વિસ્તારથી વાર્તા અધિક નથી લખી શક્યા.

પરંતુ આ એક વિચાણીય પ્રશ્ન છે કે જે વૈષ્ણવતા ભારતીય માનસની એકતાનો આધાર બનતી હતી, ધીરે ધીરે મુગલશાસક એ ભાવનાથી દૂર થતા ગયા અને અન્તમાં ઔરંગઝેબના સમયે-વૈષ્ણવોના આરાધ્ય સ્વરૂપોની પવિત્રતા બચાવવા માટે વૃજ પ્રદેશથી રાજસ્થાન આદિ સુરક્ષિત જગાએ પ્રસ્થાન કરવું પડ્યું. એમાં તાજના પરમ પ્રિય શ્રીનાથજી પણ હતા. આખું ગામ તે સમયે શ્રીનાથજીની સાથે મેવાડ તરફ પ્રસ્થાન કરી ગયું હતું એમાં કેટલાક ઘર મુસલમાનોનાં પણ હતાં, જે આજ પણ ત્યાંજ (શ્રીનાથદ્વારામાંજ) વસેલા છે. વૈષ્ણવોના પરમપ્રિય શ્રીનાથજીના સન્માન અને પવિત્રતાની રક્ષાને માટે તે સમયના મહારાણા રાજસિંહે પોતાની પૂરી ફોજો મેવાડની સીમા પર લગાવી હતી તે ફોજોનું અસીમ સાહસ અને બહાદુરી જોઈને ઔરંગઝેબની સેના પાછી ફરી ગઈ હતી.

આજે જો આપણે આ વૈષ્ણવતાનું સાચી રીતે પૂનર્મૂલ્યાંકનનહીં કરીએ, તો આપણે આપણી સંસ્કૃતિની આન્તરિક ચેતનાને સમજવામાં ફરીથી ભૂલ કરી બેસીશું.

આ પ્રસંગે એક વાત ખાનખાના રહીમના જીવનની યાદ આવે છે. તેઓને હિન્દુસ્તાનથી દૂર મોકલવા માટે જહાંગીરને એક તરકીબ સુજી હતી. જહાંગીરે રહીમજીને કહ્યું કે તમે તમારા પિતા બેરામખાંને યાત્રાને માટે અરબસ્તાન લઈ જાઓ. ત્યારે રહીમજીએ કહ્યું હતું કે જેના ઘરથી થોડે જ દૂર યમુના મૈયા વહે છે, તે જખ મારવા અરબસ્તાનની ધુળ

છાણવા જાય !

રસખાને આ વૃજની ધરતી પર સોનાના કરોડો મહેલો ન્યોચ્છાવર કર્યા છે એટલું જ નહીં પરંતુ બાદશાહ વંશની ઠસક પણ છોડી દીધી. (છિનહિ બાદસા-બંસકી ઠસક છાંડિ રસખાનિ), પરંતુ તાજ એથી પણ આગળ વધીને કહે છે કે- “સાંવરો સલોનો સિરતાજ સિર ફુલ્લેદાર, તેરે નેહદાધ મેં નિદાધ વે દહુંગી મેં” પ્રેમ-વિરહ-લતાની આ પરાકાષ્ટા છે.

પરંતુ તાજનું મહત્વ આથી પણ અધિક છે. મહાન ગાયક અને હિન્દીના પ્રખ્યાત અષ્ટછાપના કવિ કુમનદાસે સીકરી જઈ ને અકબરની સામે ગાવાનો ઈન્કાર કરી દીધો હતો. તેમજ ગોવિન્દ સ્વામીએ કહેલું કે હું રાજગવૈયો નથી, ગોપાલકૃષ્ણનો ગવૈયો છું. એમના ગાવાની તાનસેન ખૂબ જ પ્રશંસા કરતા હતા. એકવાર અકબરે તાનસેનની સાથે છુપાઈને એમનું ગાન સાંભળ્યું, જ્યારે આ વાતની ગોવિન્દ સ્વામિને ખબર પડી, તો તેઓએ જીવનભર તે રાગ ફરી ન ગાયો. છતાં અષ્ટછાપના આ બન્ને કવિ અને ગાયક “તાજ”નાં પદો ખૂબ જ આદરથી ગાતા હતા.

કુમનદાસ અને ગોવિન્દસ્વામી તાજનું આ પદ ગાઈ રહ્યા હતા-

બહોરિ ડફ બાજન લાગે હેલી !
ખેલત મોહન સાંવરો, કિસ વિધ દેખન જાય ।
સાસ નનદ બેરન ભઈ, અબ કીજે કોન ઉપાય ।
ઓજત ગાગર ડારિએ, જમુના ભરન કાજ ।
ઈહમિસ બાહિર નિકસકે, હમ જાય મિલે તજ લાજ ॥
રાગ-રંગ ગહગડ મચ્યો નન્દરાય દરબાર ।
ગાય ખેલ હંસ લીજીએ ફાગ બડો ત્યોહાર ॥
તિન મેં મોહન અતિ બને નાયત સબહી ગ્વાલ ।
બાજે બહુવિધિ બાજહી ગૂં જમુરજ ડફ તાલ ॥

મુરલી મુકટ બિરાજહી કટિ પટ બાંધે પીત ।
નૃત્યતઆવત 'તાજ' કે પ્રભુ ગાવત હોરી ગીત ॥

આ પદ સાંભળતાં શ્રીનાથજીના દર્શન કરતાં કરતાં તાજ એટલી પ્રેમ વિભોર થઈ ગઈ કે- વા સમય શ્રીનાથજી ને (તાજ કે) સન્મુખકટાક્ષ ચલાયે સો તાજ મિલિવે કો દોરી । મણી કોઠા કી દેહરી પેં ચઢિ ગઈ કિંતુ રાયવૃન્દાવનદાસ કી બેટી તથા બિરબલકી બેટી શોભાવતીને પકર લીની । સો ઈન કે (તાજ કે) પ્રાણ છૂટ ગયે. અલૌકિક દેહ ધરિકે તાજ લીલામેં પ્રાપ્ત ભઈ.

અકબર તાજબીબીની સાથે તેમને દર્શન કરાવવા આવ્યા હતા, જ્યારે તેઓએ આ વાત સાંભળી, ત્યારે અકબરે કહ્યું કે “ જ્યાંની વસ્તુ હતી, ત્યાં પહોંચી. તાજ મને અહિં એટલા માટેજ લઈ આવી હતી.”

અકબર તાજને ખુબજ પ્રેમ કરતો હતો. તાજના મહેલમાં બે હિસ્સા અલગ-અલગ હતા. એક અકબરનો અને બીજો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો. સૌથી પહેલાં તાજે મહાપ્રભુ શ્રી વલ્લભાચાર્યજીના ચિત્રજીનીજ પ્રભુવત સેવા કરવી શરૂ કરી હતી.

તાજે બીરબલની બેટી શોભાવતી અને રાયવૃન્દાવનની બેટીની સલાહથી વલ્લભકુલની દીક્ષા લીધી. આ કાર્યમાં અકબરની પણ સંમતી હતી. અને તેથીજ કોઈ મુલ્લા કાજીનું આમા ચાલ્યું નહીં.

તેઓએ રાયવૃન્દાવનદાસની બેટી અને શોભાવતીની મિત્રતા જીવનભર નીભાવી. તાજ શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમમાં એટલી વિભોર રહેતી હતી કે એમને મહેલમાંજ બધી લીલાનાં દર્શન થતાં.

પરંતુ જ્યારે જ્યારે લીલાનું અનુસંધાન ન હોય, ત્યારે તાજ વીરહના દોહા ગાવા લાગતી....

પ્રીતમ બસે પહાડ પેં, હમ જમુના કે તીર ।
અબકો મીલનો કઠિન હે, પાય પરી ઝંઝીર ॥
નગર આગરામેં રહોં, ગિરિ પર બસે મોં નાથ ।
તોરું જં જુરજોમસો, રહોં પ્રિતમકે સાથ ॥
નિશા અન્ત મહા વિરહમેં દરશન દિયો વ્રજરાજ ।
શાહ અકબર મથુરા ચલે, સંગલીચે તિય-તાજ ॥

એમની આ વિરહ-દશાને જોઈને અકબર સમજી ગયો કે તાજની વ્યાકુલતા એમના ઈષ્ટદેવના દર્શન વગર નહીં મટે, તેથી તેઓ શ્રી ગીરીરાજજી ગયા, અને “તાજ” પ્રભુની લીલામાં વીલીન થઈ ગઈ.

પ. ભ. મોતીબાપાનો પત્ર -

પ્રિય વૈષ્ણવો !

સમય દુઃસહ્ય છે, સત્સંગનો અભાવ છે, પ્રેમ ભાવની જ્યાં જુઓ ત્યાં ત્રુટી છે, સ્વાગત સત્કાર દુર થયા છે, મનુષ્ય ધર્મ પણ ખોવાઈ ગયો છે, ધાર્મિક વર્તીવ તિરોભુત દેખાય છે. સરળતા, નીતિ, સચ્ચાઈ જોવામાં આવતી નથી. જ્યાં ત્યાં કુટીલતા પ્રવર્તી રહી છે, સમાજ અસ્ત-વ્યસ્ત બની ગયો છે, ધોર કળીયુગ પ્રવર્તતો જાય છે, આવી પ્રભુની અદભૂત લીલા છે. સમજાતું નથી, શું થશે. શ્રી હરિ સમર્થ છે, આપણને તેનોજ સહારો છે, એજ આપણો રક્ષક છે. પુષ્ટિમાં તો એ નાથના પોષણથી નભવાનું છે. જીવ નિઃસાધન છે, પ્રભુ સર્વ કર્તા છે. મિથ્યા મોહથી આપજ દુર રખાવે છે. જીવ-બુદ્ધિથી કાંઈ બનતું નથી. બગડેલી બાજી સુધારવી નાથના હાથમાં છે. કાયા રંગ સોહામણા દેખાય છે પરંતુ તાપમાં એ ઉડી જાય છે, એમ કવચિત્ ભગવદભાવનો આવેશ આવી જાય છે, પરંતુ સંસારનો તાપ લાગતાં એ ઉડી જાય છે. મતલબ કે જ્યાં સુધી પાકી ખુમારી ન આવે ત્યાં સુધી સર્વ કાયું છે. દુનિયા સ્વાર્થથી ભરેલી છે, એના સંબંધો પણ સ્વાર્થથી. માટે એવી મોહમયી દુનીયાથી જેમ બને તેમ દૂર રહેવું, એમાંજ કલ્યાણ છે. ત્યાગ વગર સંસારાસક્તિ દુર થતી નથી, તેમજ સંસારાસક્તિ દુર થયા વગર સ્થાઈ

ભગવદભાવ પ્રાપ્ત થતો નથી. માટે અહંતા મમતાના બંધનોથી અલગ પડી જો ભગવદ ધર્માચરણ કરશું તોજ ફળીભૂત થશે.

સદા સર્વાત્મભાવથી શ્રી હરિનું સેવન કરવું, ભજન કરવું, એ આપણું પ્રથમ વિધાન છે. દેહભાવ અને ઈન્દ્રીયભાવથી પર આત્મભાવ છે. તેથી સર્વેન્દ્રિયનો વિનિયોગ આત્મામાં થાય અને પછી આત્મભાવથી શ્રી હરિનું સેવન ભજન બને તોજ પુષ્ટિફળની પ્રાપ્તિ થાય. અર્થાત દેહાધ્યાસ, ઈન્દ્રિયાધ્યાસ, અંતઃકરણાધ્યાસ, મનાધ્યાસ એ સર્વ અધ્યાસો છુટી જાય અને પૂર્ણ પુરુષોત્તમના સ્વરૂપની સ્વરૂપાસક્તિનો અધ્યાસ જાની જાય તોજ તે ખરો અધ્યાસ ગણાય. આપ વિચારો, તેવો અધ્યાસ છે ? અરે ઈન્દ્રિયોના સ્વાદ, યુવાનીના મદ, વિદ્યા, રૂપ, અધિકાર, ધન-કીર્તિના મદો જીવનને અંધ બનાવી દે છે, અને આંધળાને જેને (રસ્તો) ન દેખાય તેવીજ રીતે આ મદાંધોને ભગવતમાર્ગની રાહ સુઝતી નથી. આ પ્રમાણે અનેક જન્મોથી મિથ્યા અભિમાનમાં ઘેરાએલો આ જીવ ભવસાગરમાં અનેક જન્મ મરણ ભોગવતો ભોગવતો આ સમયે આ મનુષ્ય દેહ આવ્યો છે. આમાં યુક્ત્યા તો પછી એનો પાર આવવો અતી મુશ્કેલ છે.

આવા જીવોને જોઈને શ્રી મહાપ્રભુજીને અતી દયા ઉપજી, આપે વિચાર્યું કે આ જીવ તો દૈવી છે, પરંતુ અહંતા મમતાના અધ્યાસ વડે કરી સ્વકર્તવ્યને ભૂલી ગયો છે, માટે તેનો માર્ગદર્શક હું થાઉં. એટલે આપશ્રીએ પ્રાણેશ પ્રભુને મનાવ્યા. અને એવા જીવોને શરણે લેવાની આજ્ઞા મેળવી, અને તે જીવો શરણે આવ્યા અને તેમને વાણી સુધાથી સીંચી તેમને તેમના કર્તવ્યનું ભાન કરાવ્યું અને સેવા-ભજન માટે અધિકારો આપ્યા, તેમજ સ્વરૂપનિષ્ઠ બનાવ્યા, સર્વસ્વ નિવેદન કરાવી, ત્યાગ સિદ્ધ કરાવ્યો. તેમજ અહંતા મમતા નિવૃત્તિ કરાવી રાજમાર્ગે ચડાવ્યા. તેમના માટે ધર્મ સેતુ બાંધ્યો તે રાહે ચાલનારા કોઈપણ પ્રકારના વિઘ્ન વગર નિજ ધામે પહોંચે એવો પ્રતિજ્ઞા સાથે કોલ આપ્યો. અર્થાત અનહદ કૃપા કરી. હવે જીવ તે પ્રમાણે વર્તે તો આ સંસાર તરવો જરાપણ મુશ્કેલ નથી, પરંતુ જીવ તે પ્રમાણે વર્તતો નથી, એટલે આ લોક તેમજ પરલોક ઉભય તેના બગડે છે નહિતર આ કલીમાં ભવસાગર તરવા માટે ઉત્તમ

પ્રકારનો જો કોઈ માર્ગ હોય તો પુષ્ટિમાર્ગજ છે. પરંતું જીવની મંદ મતીના કારણે આ બહારના સંસર્ગોને લઈ મતી ભ્રમાત્મક બનવાથી ભગવદધર્મ તેનાથી છુટી જાય છે અને કેવળ સંસારી બની જાય છે, એટલે એનું પતન થાય છે. અને એવા બહિર્મુખના સંગમાં આવવાથી આપણે પણ ગુમાવવાનું જબને છે.

ચીત્ત જ્યાં સુધી ખીલે ન બંધાય ત્યાં સુધી સર્વ બાબતમાં સાવધાન રહેવાની જરૂર છે, અને તે હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે સત્સંગની પ્રાપ્તિ આવશ્યક છે. ભગવદિયોનો સમાગમ પુષ્ટિમાં દિવ્ય રસાયન છે, તેમાં અતિ દિવ્ય ઔષધિઓ આપણને સાંપડે છે, તેમાંથી ભવ રોગોનો સંપૂર્ણ નાશ થાય છે. માટે ભાઈઓ, ભક્ત સમાગમ માટે હંમેશાં પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ. અશક્ય સર્વ શક્ય બનાવવાને શ્રી હરિ તેમજ ભગવદિયો સમર્થ છે. એની સેવા એ મહાન તત્વ છે. “એક ભરૂસો હરિ ભક્તનકો, દુજો નંદકિશોરકો.” પ્રથમ ભગવદીયનો ભરૂસો જણાવ્યો છે, તેઓ અતી દયાળુ છે, તમે અવશ્ય તેનો પ્રેમપૂર્વક સત્સંગ કરો.

આ જગતમાં અનેક ધર્મો છે, અને તેનાં સાધનો બતાવ્યાં છે, જ્યારે કૃપાસાધ્ય વસ્તુ એક પુષ્ટિમાર્ગમાં જ છે. હતીત-પતીત આદિ ઘણાં મહા પતીતોનો ઉદ્ધાર પુષ્ટિમાં જ છે. મીસરીના ટુકનો છપ્પન ભોગ પુષ્ટિમાં જ છે. શુદ્ધ અગર અશુદ્ધ પ્રેમથી ભગવદ્ ભજન કરો તો પણ ભગવાન અનુગ્રહ કરે, પુષ્ટિમાં જ છે. અજામીલને પુત્રભાવથી લીધેલા નારાયણ નામનો પરચો પુષ્ટિમાં જ છે. પુષ્ટિ સિવાય કૃપા ક્યાંય નથી. પુષ્ટિમાં શરણે આવવું એજ મહાભાગ્યની નિશાની છે.

વૈષ્ણવ શબ્દ કેવો મનોહર છે ! તિલકછાપ કેવી સુંદર છે, વૈષ્ણવની લટક કેવી મનમોહક છે, ભગવદ્ ભક્તો વેશ કેવો સુંદર છે ! વૈષ્ણવ સંજ્ઞા મેળવવી દેવને પણ દુર્લભ છે શ્રી મહાપ્રભુજીના લાડીલા-બનવામાં જ ખરેખરું સૌભાગ્ય છે. રસામૃતના ઝરણાં વહી રહ્યાં છે. ભાગ્યવાન જીવો તેનું પાન કરે છે. સ્વામિ સુંદર-સોંપ્યો છે. એને પ્રેમથી પોતાનો કરો, રૂપાળો કોડીલો કામકુંવર મધુર, રસીક શિરોમણી વૃજરાજ કુમાર એની સાથે દીલ લાગી જાય ત્યારેજ બેડો પાર થઈ જાય. ભાઈ ખરી મજા ત્યાં છે. ભ્રમર

કમળની મકરંદનો ભોગી છે અને તેમાંજ બંધાય છે, અર્થાત ગત પ્રાણ થાય છે, છતાં તેમાં તે હર્ષ માને છે. તેવી રીતે આપણે પણ પ્રીતી નંદનંદનની સાથે એવીજ બાંધવી જોઈએ અને તેમાં પ્રાણ ત્યાગનો સમય આવી જાય તો પણ હર્ષ માનવો જોઈએ. સર્વ છુટી જાય પરંતુ નંદનંદનની પ્રીત ન છુટવી જોઈએ.

“પ્રીત કર કાહુ સુખ ના લીયો, એ પદમાં ઘણા દ્રષ્ટાંત આપ્યાં છે. છતાં પ્રીતમાંજ આનંદ માન્યો છે. કારણ પ્રીત એજ ફળ છે. પ્રીત વગરનું જીવવું જ નિર્થક છે. જડમાં અને પ્રીતીશુન્યમાં જરાફરક નથી. શીર સાટેના સોદા તો પ્રેમીઓજ કરી શકે છે. અને કીર્તી પણ પ્રેમી ભક્તોનીજ છે. જ્ઞાન-વૈરાગ્યની કીર્તી પ્રેમી ભક્તો આગળ ઝાંખી પડે છે. જ્ઞાન પ્રેમમાં બાધક છે. “ગોપી પ્રેમકી ધ્વજા, જીન ગોપાલ કીયો વશ, અપને ઉર ધર શ્યામ ભુજા; પ્યારો પૈયત કેવળ પ્રેમસે”આ પદોમાં પ્રેમની ઉત્તમતા છે, પ્રેમ પ્રશંસનીય છે. પ્રેમ વગર પ્યારો રીઝતો નથી. સ્વામી તો નેહ સામગ્રી આરોગે છે. ફીક્કું લુખ્ખુ આરોગતો નથી. એ તો રંગીલો છે, રંભર છે, નેહ ગર્વીલો છે. માટે તેમાં પ્રીત કરો, એટલે તે તમારી નીકટ રહ્યા કરશે. એનામાં ઘનીભુત રસ છે, રસાઢ્યતા છે, અમોઘતા છે. પ્રીત કરનારને છુટા હાથે દાન કરે છે. એ તો રસનો સાગર છે, ત્યાં તુટે નથી. માટે વૈષ્ણવો ! તેની સાથે પ્રીત કરો, અને તે મહાન રસીકનાયકના સાથમાં અલભ્ય રસ સુખ માણો, ખરો લહાવો તેમાં છે.

સંસારના ગંદા, હઠીલા-રસના સામું પણ ન જુઓ, એમાં તો કીડાની જેમ ઘણા ખદબદે છે. તમને તો તેનાથી અરૂચી થવી જોઈએ, તમો તેનાથી અતી દૂર ખસી જશો.

આપણા શ્રી ઠાકોરજી ક્યારે બોલે ?

જે, જે, કૃપાનિધાન , ઘણાં વર્ષોથી સેવા કરું છું, મેંડ પાળું છું, ખાસા-સેવકી સાચવું છું, ભોગ ધરી મહાપ્રસાદ લઉં છું, મંગળાથી શયન પર્યંત સેવામાં પહોંચું છું. પરંતુ શ્રી ઠાકોરજી મારી સાથે બોલતા નથી ! આ પ્રમાણે આપશ્રીના એક અંતરંગ સેવકે વ્યથાભરી વિનંતી મોટા મંદિર (મુંબઈ) ના ગો. શ્રી ગોકુલનાથજી મંહારાજશ્રીને કરી. આપશ્રીએ વિનોદ વાર્તારૂપે આજ્ઞા કરી કે શ્રીજી તો બોલેજ છે. તમારાથી ન બોલતા

હોય તો તેનું કારણ શોધી કાઢવું જોઈએ, એ પ્રમાણે મુંબઈના શેર બજારના એક દલાલને આપશ્રીએ જણાવ્યું દીનતા પૂર્વક દલાલ ભાઈએ વિનંતી કરી કે, જીવની ભૂલ તો થાયજ આપ જો કૃપા કરો તો શ્રીજી મારી સાથે બોલે. આપશ્રીએ પ્રસન્નતા પૂર્વક આજ્ઞા કરી કે તમો દ્રઢ શરણ સ્વીકારી, આર્તિ પૂર્વક ચિન્તન કરો તો શ્રીજી એકાદ મહિનામાં તમારાથી જરૂર બોલશે. પરંતુ તમારે સેવા કરવાનો એક સમય નિશ્ચિત કરવો જોઈએ. તે પ્રમાણે સેવા સમયસર બીનચુક થવીજ જોઈએ.

આપશ્રીની આજ્ઞા લઈ ભગવદીય દલાલભાઈએ સવારનો સમય અનુકુળતા પ્રમાણે અને ઉત્થાપનના સમયે સાંજે બરાબર ચાર વાગે શ્રીને જગાડવાનો નિશ્ચય કર્યો. ઘેર જત ડ્રાઈવરને જણાવી દીધું કે બરાબર ત્રણ વાગે શેર બજારની ઓફીસમાં તેણે આવી પોતાને સમયની જાણ કરવી અને યાદી આપવી. ત્યારબાદ વીસ પચીસ દિવસ સુધી સેવાનો કાર્યક્રમ વ્યવસ્થિત રીતે ચાલ્યો. એક દિવસ બજાર ભાવની મોટી ઉથલ પાથલ હોવાથી ત્રણ વાર ડ્રાઈવર આવ્યો, પરંતુ શેઠ તૈયાર ન થયા. વારંવાર ડ્રાઈવરે સમયની જાણ શેઠને કરી છેવટે સાડાત્રણ વાગ્યા એટલે અકળાઈને ડ્રાઈવરે કહ્યું કે શેઠજી, સાડાત્રણ વાગ્યા છે. અવાજ સાંભળતાંજ શેઠ કામ પડતું મુકી ઉભા થયા. મોટરમાં બેઠા, મીનીટે મીનીટે ઘડીયાળ જોતા જાય. ચાર વાગવામાં છોડીક મીનીટો બાકી રહી અને શેઠ પહોંચ્યા. ઝડપથી કપડાં કાઢી બાથરૂમમાં ગયા. સ્નાન વીધી પતાવી ત્યાં ચારના ટકોરા બાથરૂમમાંજ સાંભળ્યા. ગુરૂદેવની આજ્ઞા યાદ આવી, આતુરતા વધી, દેહનું ભાન ભૂલાયું બાથરૂમનો દરવાજો ખોલી દોડ્યા. મંદિર આગળ આવી દંડવત કરી ત્રણ તાલી પાડી શ્રીજીને જગાડ્યા. મંદિરના દરવાજાખોલી ટેરો સરકાવ્યો, ત્યાં તો શ્રીજીનો ખડખડાટ હસવાનો સુમધુર અવાજ સાંભળ્યો ! ‘વંદનં મધુરમ્’નાં દિવ્ય દર્શન કર્યા, વિવશતા વધી ગઈ અને હાસ્યમકરંદયુક્ત શ્રીજીનું મુખ કમલ એકી ટસે નિરખી રહ્યા. અર્ધ બેભાન અવસ્થામાં શેઠના શ્રવણ ઉપર મંજુલ મધુર અવાજ આવ્યો. “અરે ! બાવરે ! તુ કેસો દીખાવત હે !”

શેઠ સભાન થયા, પોતાના દેહ તરફ જોયું તો પોતે ભીના શરીરે અને નવસ્ર તેનો

ખ્યાલ આવ્યો. મોઢા ઉપર શરમના શેરડા પ્રસરી ગયા, સેવાનો રૂમ દિવ્ય પ્રકાશ ઝળહળી રહ્યો ! શ્રી.....નું સુમધુરહાસ્ય વાતાવરણમાં ગુંજી રહ્યું !

- એક ભગવદીય.....

પુષ્ટિમાર્ગીયસેવા પ્રકાર

સાક્ષાત અને પરોક્ષમાં બેઉ સમયમાં સેવ્ય સ્વરૂપની સાથે એકમેક એટલે તદ્રુપ થઈને સેવા કરવી. સેવાના સમયમાં સાક્ષાત સ્વરૂપની સેવા કરી સંયોગ રસનો અનુભવ કરવો અને સેવા શિવાયના વખતમાં કુંજ-નીકુંજની લીલાઓની ભાવના વિચારી વિપ્રયોગનો અનુભવ કરવો. રાસમાં વ્રજભક્તોએ સંયોગ રસનો અનુભવ કર્યો અને જ્યારે પ્રભુ અંતર્ધ્યાન થયા ત્યારે તેમને વિપ્રયોગ રસનો અનુભવ થયો. કારણ પ્રથમ જો સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ પ્રભુ ન કરાવે તો વિપ્રયોગનું દુઃખ ન થાય. જેમ લૌકિકમાં ધન મળે અને પછી તે જતું રહે તો બહુ દુઃખ થાય છે, પણ મૂળથીજજો પૈસો ન હોય તો દુઃખ શેનું ! તેથી વ્રજભક્તોને સંયોગ રસનો અનુભવ કરાવ્યા પછી વિરહનું દાન કર્યું, તેવીજ રીતે પુષ્ટિમાર્ગમાં સેવા છે, ભગવત્સેવા કરતી વખતે સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ કરવો તેમજ સંયોગ ભાવનાનાં કીર્તન કરવાં, અને અનોસર વખતે વિરહ ભાવના કરવી અન્ વિપ્રયોગનાં કીર્તન આતુરતાથી કરવાં, આ પ્રમાણે સેવા કરે તો ભાવ વધે અને સર્વ સિદ્ધ થાય.

- શ્રી હરિરાયજી.

- શ્રીનાથજીની વિચક્ષણતા ! -

“હા કૃપાનાથ ! મને જૂની આદત છે. બ્રહ્મસંબંધલીધા પછી એ કામ ન થઈ શકે એવી ખબર હોવા છતાં પણ આદત છુટતી નથી. થોડા દિવસથી ઓછી કરવા માટે પ્રયત્ન ચાલુ કરેલો છે, પરંતુ હવે તો સદંતર બંધ કરીશ.”તાનસેનજીએ દૈન્યભાવે કહ્યું.

આપશ્રી મુસકાઈને ભીતર પધાર્યા.

બીજા દિવસે શ્રીગુસાંઈજી શ્રીનાથજીને શૃંગાર ધરાવી રહેલા હતા. તાનસેનજી

જગમોહનમાં બેસી કીર્તન ગાઈ રહેલા હતા. શ્રીનાથજી વારંવાર અલસાઈને બગાસાં લઈ રહેલા હતા, તે જોઈને શ્રીગુસાંઈજીએ આપશ્રીને વિનંતી કરી, “ક્યો બાબા ! આજ સુસ્ત કેસેં હો ?”ત્યારે શ્રીનાથજીએ આજ્ઞા કરી જે “આજ તાનસેનને આપકે કહેવેસું મદિરાપાન નહિ કીયો હે, તાસું ઉનકો સંગીત જમે નહિ હે તાસોં હમકું સુસ્તાઈ આવે હે”આ સાંભળીને શ્રીગુસાંઈજી બહાર પધાર્યા અને તાનસેનજીને આજ્ઞા કરી, “તાનસેન ! તુ મઅપનો કામ કરિકેં આવો. શ્રીનાથજીકું સુહાવે નહિં હે”

તાનસેનજી દંડવત કરીને પોતાના મુકામે ગયા. પોતાની પ્રથમની આદત પ્રમાણે મદિરા લઈને પાછા તાનપુરો લઈ ગાવા બેઠા. અવાજ સાંભળીને શ્રીનાથજી હસિ ગયા. અને એ જોઈને શ્રીગુસાંઈજીએ પ્રસન્નતાપૂર્વક શ્રીનાથજીને વિનંતી કરી, “આપ બડે વિચક્ષણ હો”

વૈષ્ણવનું સ્વરૂપ.

અરે ગોવર્ધન ! કલ તુ મછીયે ભયે શ્રીનાથજીકી સેવામેં ગયે ? સબ વૈષ્ણવ કહે રહે હે જો બાવાકે ઉપરનાકો પલ્લા એક વૈષ્ણવકુ લગ ગયો. સો બાત તુ મને જાની તો હુ બીના ન્હાયે મંદિરમેં પધારે ?”આ રીતે પાંચ દશ વૈષ્ણવોની હાજરીમાં શ્રીગુસાંઈજીએ ચતુર્થલાલજીશ્રીગોકુલેશને બરજીને પુછી. શ્રીગોકુલેશ પ્રભુ નિઃસંકોચ ભાવે બોલ્યા:

“કાકાજી ! જીનકું મેરે ઉપરનાકો પલ્લા લગ ગયો તાકું મેને તીન બેર પૂછીજો તુ મ કોન હો ? સો તીન્યો બેર વાને ઉત્તર દીયો જો વૈષ્ણવ ! સો વૈષ્ણવસું કબહું છીયો જાય ?” ઉત્તર સાંભળી શ્રીગુસાંઈજી હસિ ગયા અને આજ્ઞા કરી જે “બાવા, તુ મને હી વૈષ્ણવકો સ્વરૂપ જાન્યો.”

પ્રેમ-પંથ-

રસિક રસખાની અપની પ્રેમ વાટીકામે લીખતાહે કી-

ઈકલગી વિનુ કારનહિ, ઈક રસ સદા સમાન.

ગિને પ્રિયહી સર્વસ્વ જો, સોઈ પ્રેમ પ્રમાન.

મેં તો સીફ ઈતનાહી જાનતા હું પ્યારે ! કી મેં તેરા બંદા હું. ઈસકા મુઝે પતા નહિં કી તેરી નજરમેં મેં કયા હું. તૂ જાને, યા ન જાને, મુઝે ઈસકી કોઈ પરવા નહિં, શીકાયત ભી નહિં. યહ મેં માનતા હું કી તેરા દીલ મુઝસે મીલતા નહિં હે. ફિર ભી મેં તુજે પ્યાર કરતા હું । કયા કરૂ વિના પ્રેમ કીયે જી માનતા હી નહિં હૈ. પ્રેમ કરના મેરા સ્વભાવ બન ગયા હે. મુઝપર અપરાધ આરોપીત કીયા જા રહા હે કી તુમ ક્યોં પ્રેમ કરતે હો ? ઈસપર મેં ક્યાં સફાઈ દઉં ?

ઠહેરે હે હમતો મુઝરીમ, પ્યાર કરકે તુમકોં,
તુમસેભી કોઈ પુછે, તુ ક્યોં હુએ પિયારે.

કયા કરૂં, કયા ન કરૂં, પ્રેમ કરના મેં કેસે છોડ દઉં, ભાઈ ! તૂ મુઝસે હંમેશાં દૂર ભાગતા રહે ઓર મેં તૂ ઝેચાહતા રહું. બસ યહી મેં તુઝસે માંગતા હું ! મેં તુઝસે તેરે પ્રેમકોં નહિં માંગતા હું મે તો તુઝસે તુઝીકો માંગતા હું.

હર સુબે ઉટકે તુઝપે માંગુ હું મેં તુઝીકો,
તેરે સિવા મેરા કુછ મુદ્દા નહિં હે.

ઈસ ભાવમેં હી મેરે જીવનકા અર્થ હે. તૂ હીબતા, મૈ અપને જીવનકો નિરર્થક કેસે કરદું ? પ્રેમ કરનેકી આદત કેસે છોડ દઉં ? યહ તો મેરા સહજ સ્વભાવ હે. જો બન ગયા સો બન ગયા, તૂ યાહે જો સમજે, મેં તો યહ સમજ બેઠા હું કિ તેરે સિવાય મેરા કુછ મુદ્દા નહિં હે. સો પ્યારે, યહ જીંદગી જીસ ઢરે પર ચલ રહી હે ઉસીપર ચલને દે. તૂ ક્યોં મેરી ફીક કરતા હે ? તૂ જો યાહે યા ન યાહે, મેં તો તૂ ઝેચાહતા હી રહુંગા.

દુસરી ઓરસે ભલેહી પ્રેમકા લેશ ભી ન હો. પર ઈસ ઓરસે સચ્ચે પ્રેમીકે પ્રેમમેં કભી કમી આનેકી નહિં. ઉસે ઈસકી ખબર બી નહીં કી ઉસકા પ્રેમપાત્ર પ્રેમ કરના જાનતા હે યા નહીં ? ઉસે તો અપનેહી પ્રેમમેં કુર્સત નહિં. વહ તો બસ એક પ્રેમ કરનાહી જાનતા હે ! વહ પ્રેમકા પ્રેમી હે. પ્રેમકા વ્યાપારી નહિં ! લાભ હાનિ સોચે વિનાહી વહ અપને

પ્રેમપાત્રકો હૃદયકા અતુલિત ધન દે રહા હે. પ્રેમ કરના ઉસને અપના સ્વભાવ બના લીયા હે, ઈસકી ઉસે જરા બી પરવા નહીં કી ઈસકે પ્રેમકા કોઈ આદર કરતા હૈ યા નિરાદર.

ઉસે અપને ખ્યારકી હી યાદ રહેતી હે. ઉસકી નિહુરતાકી નહિં. વહ ઉસે દેનાહી દેના જાનતા હે લેના નહિં. ઉસપર કીતનાહી જોર જુલમ કીયા જાય, ઉસકા પ્રેમધન કિતનાહી ફુકરાયા જાય કીંતુ વહ અપને ભાવમેં કમી ન આને દેગા. ઉસકા પ્રેમ ભાવ તો દીનપર દીન બઢેગા, જીતનાહી વહ સતાયા જાયગા ઉતનાહી ઉસકા પ્રેમ બઢેગા !!!

નિત્યની સેવાનો પ્રકાર –

નોંધ –સંક્ષિપ્ત સેવા પ્રકાર વૈષ્ણવોને ત્યાં થઈ શકે તેવી પ્રણાલિ સત્સંગ દ્વારા પ્રગટ કરવાની ઘણા વૈષ્ણવોની માગણી હોવાથી સુરત મોટા મંદિરથી પ્રગટ થયેલ ‘શુદ્ધાદ્વૈત પાઠાવલિ ભા.1’ માંથી આવશ્યક વસ્તુ હોવાથી અહિં પ્રગટ કરેલ છે. જેના લેખક શાસ્ત્રીજી શ્રી ચીમનલાલભાઈ હોઈ તેઓની આજ્ઞા માંગીએ છીએ. સંપાદક)

પ્રાતઃકાલે બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં એટલે ચાલુ સમયમાં 4 થી 5 વાગે ઉઠવું, સૂર્યોદય પહેલાં બે કલાક સવારના વહેલા ઉઠવું. ભગવન્નામ લેવું, ભગવત્સ્વરૂપનું ચિંતન કરવું. ગળામાં પહેરેલી તુલસીની કંઠીનાં દર્શન કરવાં, પ્રભુના ચિત્રજીના દર્શન કરવાં રાતનો પ્રભુથી થયેલો વિયોગ વિચારવો. રાતના કપડાં બદલવાં. હાથ પગ ધોવા. કોગળા કરવા. ચરણામૃત લેવું. પૂર્વ અથવા ઉત્તર મુખ બેસવું. શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીગુસાંઈજી, સાતે લાલજી, પોતાના શ્રીગુરૂ, શ્રીનાથજી શ્રીનવનીતપ્રિયાજી, સાતે સ્વરૂપો, આપણા શ્રીગુરૂના સેવ્ય સ્વરૂપ, શ્રીગુરૂ પાસેથી સેવ્ય કરાવી પધરાવેલું આપણી સેવાનું સ્વરૂપ, શ્રીસ્વામિનીજી, શ્રીયમુનાજી, શ્રીવ્રજભક્તો, એ બધાનું નામસ્મરણ કરવું, ધ્યાન ધરવું, વિજ્ઞપ્તી કરવી, દંડવત્ કરવા.

પ્રાથમિક કર્તવ્ય

દેહકૃત્ય કરવું. હાથ પગ વગેરે માટીથી ધોવા, બનતા સુધી દાતણ સૂર્યોદય પહેલા કરવું, એક વેતનું કરવું. કશા ઉપર બેસીને કરવું. કોગળા કરવા. શરીરે તેલ લગાવીને નહાવું, સ્નાન કરતી વખતે કાંઈપણ બોલવું નહિ. (એકાદશી વ્રત વગેરે દિવસોમાં તેલ ન લગાવવું. પાન ન ખાવું.) શરીરને કોરું કરવું. ચરણામૃત લેવું. તિલક ધારણ કરવું. ક્ષાદશ તિલક કરવાં. ષટમુદ્રા ધારણ કરવી તિલક સંધિ કરવું. (ક્ષાદશ તિલકનાં સ્થાન અને પ્રમાણ છે.) શ્રીયમુનાષ્ટકનો પાઠ કરવો.

મંદિરમાં પ્રવેશ.

મંદિરના દ્વાર પાસે આવી દંડવત્ કરવા. ભાવના કરવી. ઘાંટા પાડીને બોલવું નહીં. શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્મરણ કરવું. શ્રીવલ્લભાષ્ટકનો પાઠ કરતાં મંદિરનું તાળું બોલવું. અંધારું હોય તો દીવા પ્રકટાવવા, પછી (શુદ્ધ) ખાસા જલથી, ખાસા (શુદ્ધ) માટી લઈ હાથ ધોવા. મંગલભોગની સામગ્રી સિદ્ધ કરવી.

પછી હાથ ધોવા, પછી શય્યાભોગની ઝારી બંટા, માલા, બીડા બધું સરાવવું અલગ પાત્રમાં ઠાલવવું. પછી મંદિરમાં જઈ સોહની (બુહારી) કરવી. અંતઃકરણપ્રબોધનો પાઠ કરતાં બધે સોહની કરવી. સોહની ઠેકાણે મૂકવી પછી ભૂમિ પાણીથી ધોઈ અથવા જલ છાંટી પછી ભીનું વસ્ત્ર ફેરવી પછી કોરું વસ્ત્ર ફેરવવું. એને મંદિરવસ્ત્ર કર્ચું કહેવાય. તે વખતે સિદ્ધાંતરહસ્યનો પાઠ કરવો. સોહની તથા મંદિરવસ્ત્રની ભાવના કરવી.

મંગલા માટે શ્રીઠાકુરજી જગાવતા પહેલાં કરવાની રીતિ.

પછી મંદિરમાં સિંહાસન હંમેશાં ખંખેરીને બીંછાવવું. શ્રીગોકુલાષ્ટકનો પાઠ કરતાં સિંહાસનવસ્ત્ર બીંછાવવું. ગાદી, ત્રણ તફ્ફા અને તકિયા પર મુખવસ્ત્ર પ્રભુની જમણી બાજુ યુનીને એટલે પાટલી કરીને ગડી વાળીને ધરવું. ગાદી પર સફેદ વસ્ત્ર બીંછાવવું. સિંહાસનમાં ત્રણ કળશા આવે. કોઈ કોઈ ઘરમાં ચાર કળશા આવે છે. સિંહાસન વિગેરેની ભાવના વિચારવી. પછી ‘ભક્તિવર્ધિની’ નો પાઠ કરતાં કરતાં જળધરામાં જઈ

જળપાનની મથનીમાં જળ છાંની ઢાંકીને ધરવું. ‘સેવાફલ’ ના શ્લોકોનો પાઠ કરવો.

ઝરીજીનું વસ્ત્ર ખુલ્લું કરીને ઝરીજી નિત્ય માંજવાં. શુદ્ધ છાળેલા જળથી ભરવાં. ઝરીજી પર નેવરા (લાલ ખોલી) ચડાવવી અથવા લાલ વસ્ત્ર લપેટવું. ઝરીજી શ્રીઠાકોરજીના ડાબા ભાગમાં તબકડીમાં ધરવાં. તે વખતે ‘નવરત્ન’નો પાઠ કરવો. ઝરીજી વિગેરેની ભાવના વિચારવી ગુરૂદેવની આજ્ઞા હોય તો ઝરીજી ભરવાં. નહિ તો મીશ્રીમાં જ જલની (ઝરીજી) ભાવના થઈ જાય છે.

પછી મંગલાભોગનો થાળ સજવો. એક કટોરીમાં ઓટ્યો દૂધ, સુગંધીમેળવીને ઉકાળેલું દૂધ એક કટોરીમાં દહીં, એક કટોરીમાં અથાણું, એક કટોરીમાં ખાંડ, અથવા દળેલી મીશ્રી, એક કટોરીમાં મલાઈ એક કટોરીમાં માખણ તથા ઠોર અથવા મગજ. સેવ, બુદી, દળ, ગોળપાપડી એમાંથી જે બની શકે તે એક સામગ્રી ધરવી. નંગની સંખ્યા વજનમાં શક્યનુસાર ધરવાં. અનસખડીની અગાડીમાખણ ખાંડ લાડુ રાખવા. દૂધમાં કટોરી અથવા ચમચો ધરવો. અને જ્યારે જે ઋતુ હોય ત્યારે તે મેવો યથાશક્તિ ધરવો. શિતઋતુ હોય તો કેરી, ખડબુચા વગેરે ધરવા. સૌભાગ્ય સૂંઠપણ ધરાવાય, એમ સારી રીતે મંગલભોગ સજીને તૈયાર કરીને ઢાંકી રાખવો. આ સમયે ‘મધુરાષ્ટક’નો પાઠ કરવો. શ્રી હરિરાયજીકૃત સહસ્ત્રીભાવનાનુસાર મંગલભોગની ભાવના વિચારવી. પછી (હાથ ધોઈ) ખાસા કરી શ્રીપાદુકાજીની સેવા હોય તો સ્તુતિ કરીને જગાડવા. ‘સપ્ત શ્લોકી’ પાઠ કરવો.

શ્રી ઠાકુરજીને જગાડવાનો વિધિ

શ્રીઠાકુરજીને જગાડવા ત્રણવાર ઘંટાનાદ કરવા. વૈષ્ણવને ઘેર શંખનાદની ભાવના વિચારવી. મુખારવિંદના દર્શન કરવાં શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્મરણ કરવું અને વિજ્ઞપ્તિ કરવી. ‘જય જય મંગલરૂપ જાગીએ ગોકુલકે નાયક’ વગેરે (શ્રીમહાપ્રભુને તથા શ્રીગુસાંઈને, શ્રી ઠાકોરજીને જગાડવાનાં પદ બોલવાં.) અને જગાડવાની ભાવના કરવી.

જગાડવાની વિનંતિ

જગાવતાં વિનંતિ કરવી – “જય જય મહારાજાધિરાજ, મહાપ્રભુ, મહામંગલરૂપ, કોટીકંદર્પ લાવણ્ય, શ્રીમદાચાર્યજીના અંતઃકરણના ભૂષણ શ્રી ગુસાંઈજીના લાડીલા, શ્રી યશોદોત્સંગલાલિત, વ્રજજનના સર્વસ્વ, રાજીવલોચન, અશરણશરણ, શરણાગતવત્સલ જય જય જય.” પ્રભુને સિંહાસનની ગાદી પર પધરાવવા. પછી પ્રભુને દંડવત્ કરવા પછી ‘ચિંતાસન્તાનહન્તારો’ એ શ્લોક બોલી શ્રીપાદુકાજીને દંડવત્ કરવા. પછી ટેરો (પડદો) ખેચી હાથ ખાસા (શુદ્ધ) કરી મંગલભોગ ધરવો. આ પ્રમાણે મંગલભોગ ધરીને પ્રાર્થના કરવી કે શ્રીઆચાર્યજી, શ્રદ્ધમહાપ્રભુજી તથા શ્રીગુસાંઈજી અને મારા શ્રીગુરુ (અમુક) તથા અષ્ટસખા. ચોરાસી વૈષ્ણવ, બસો બાવન વૈષ્ણવની કાનીથી મંગલભોગ આરોગજો, એમ કહી ટેરો દઈને બહાર આવવું. ટેરાની ભાવના વિચારવી. મંગલભોગના તથા કલેવુના તથા દધિમંથનના પદ બોલવા.

પછી શૈયામંદિરમાં જઈને શૈયાજી ઉઠાવી સોહની કરવી. મંદિરવસ્ત્ર કરવું જલથી ખાસા કરવું. અથવા ભીનું વસ્ત્ર મંદિરમાં ભૂમિ ઉપર ફેરવવું. વિજ્ઞાપ્તિ કરવી પછી દશમસ્કંધની અનુક્રમણિકાનો પાઠ કરવો. શૈયાજીના કસના ખોલીને ઝાટકીને પછી બીછાવવી. સુજની સમયાનુસાર બીછાવવી, સુપેદી ચાદર બીછાવી, કસના બાંધવા. ચારે તરફ તકીયા ધરવા. શ્રીમસ્તક તરફ બાલસ (તકીઆ) ધરવા ચરણાવિંદ તરફ ઓઢવાનું વસ્ત્ર ગડી કરી ધરવું. શિયાળામાં શ્રીમસ્તક તરફના તકીયામાં બે કસ્તુરીની થેલી કરીને બાંધવી. શૈયાની ઉપર ચાદર ઓઢાડવી, શૈયાજી વગેરેના સફેદ વસ્ત્ર મેલાં થતાં સમયાનુસાર બદલવાં. શૈયાજીની આસપાસ ઝારી તથા બીડા તથા ભોગને માટે ચોકી પડઘા કરવા. અને પંખા શૈયાની એક બાજુ રામનવમીથી તે દિવાળી સુધી ધરવા. શૈયાજી વગેરેની ભાવના વિચારવી. પછી બહાર આવી ‘શ્રી યમુનાષ્ટક’ નો પાઠ કરવો. આયમનને માટે ઝારી બીડા તથા ત્રસ્ટી તૈયાર કરવી. શીતકાલ હોય તો આયમન કરાવવાની ઝારીનું જલ ગરમ એટલે હાથને સોહાતુ રાખવું, પછી પાટલા પર થાળી ધરી તેમાં ચોકી ધરી તેના પર સફેદ ઝીણું કોમલ વસ્ત્ર બીછાવવું અને અંગવસ્ત્ર

પણ કોમળ રાખવું.

અભ્યંગનો નિયમ.

શનિવાર અથવા ઉત્સવ હોય તો અભ્યંગની સામગ્રી તૈયાર કરી રાખવી. ઉષ્ણકાળમાં અક્ષયતૃતીયાથી રથયાત્રા સુધી, શનિબુધે અને શીતળકાળમાં પખવાડીએ અભ્યંગ થાય, પરંતુ સમીપમાં ઉત્સવના અભ્યંગમાં રવિ મંગળવાર હોય તો આમળાને ઠેકાણે ચંદનનું શ્વેત (સફેદ) ઉંબટનું (ચંદન બરાસ સાંધો;) શીતકાળમાં કસ્તૂરી વિગેરે પધરાવવું. પરંતુ જન્માષ્ટમી, રાધાષ્ટમી, શ્રી ગોપીનાથજીનો ઉત્સવ, દશેરા, શરદ, રૂપચતુર્દશી, દિવાળી, ડોલ-હોલી, પ્રબોધિનીઓ અને એવા મોટા ઉત્સવે રવિ, મંગળવાર હોય તો આંબળા, ઉંબટનું અને કેશરી ચંદન ત્રણે લેવા. શિયાળામાં અભ્યંગની સામગ્રી ગરમ કરી રાખવી. ઋતુ અનુસાર વાગા વસ્ત્ર શૃંગાર છાબમાં તૈયાર ધરી રાખવા. ત્યાર પછી સમય થાય એટલે મંગલભોગ સરાવવો. ભાવના વિચારવી.

મંગલભોગ સરાવવાની રીતિ.

ઝારી, બીડા, ત્રસ્ટી લઈને મંદિરમાં જવું. બીડા સિંહાસન પર જમણી બાજુ તબકડીમાં ધરાવવા. પછી ડાબા હાથમાં ત્રસ્ટી લેવી. જમણા હાથથી ઝારીનું જલ ત્રસ્ટીમાં નમાવવું. આમ આચમન કરાવી, તે આ જળ અલગ રાખવું. ત્રસ્ટી ખાસા કરી ઠેકાણે ધરી, ફરી હાથ ખાસા કરી, પછી ભોગ ઉઠાવી ઠેકાણે ધરવો. ભોગની ઠેકાણે પડઘા પર જલનો હાથ ફેરવવો. મંદિરવસ્ત્ર કરવું, હાથ ખાસા કરવા. ટેરો ખોલી કીર્તન કરવાં, ‘મંગલં મંગલં’, શ્રી ગુસાંઈજીકૃતષટ્પદી, શ્રી યમુનાજીનાં પગ, પછી શીતકાળ હોય તો ખંડિતાના પદ પછી આરતીમાં બત્તી (ઉનાળામાં 4 બત્તી તથા શિયાળામાં 16 બત્તી) ધરી આરતી પ્રકટાવી મંદિરની જમણી બાજુ ઉભા રહી ઘંટા નાદ સાથે મંગલાની આરતી કરવી. શ્રી ગોસ્વામિબાલકને માથે બિરાજતાં મંદિરમાં ટકોર પણ કરવો. પછી હાથ ખાસા કરવા, હાથ લુછવા. ટેરો ખેંચવો. ભાવના વિચારવી.

સ્નાન

પછી શણગારની ચોકી તથા સ્નાન સામગ્રી બધી લાવી રાખવી. પ્રભુને ચરણચોકી પર પધરાવવા. તેની જમણી તરફ ચોકી પર મંગલા વખતની ઝારી બંટા ધરવા. શણગાર ભોગ માટે મેવાની કટોરી ઢાંકીને પધરાવવી. શીતકાળ હોય તો અંગીઠી પાસે રાખવી. હાથ ગરમ કરવા, જળ ગરમ કરવું. રાત્રીના આભરણ વસ્ત્ર વડા કરી થાળી પર સ્નાનના પીઢા પર વસ્ત્ર બીછાવી પ્રભુને પધરાવવા. ઉત્સવ અથવા શનિવાર હોય તો પ્રથમ લખ્યા મુજબ અભ્યંગ કરવું. અભ્યંગની સામગ્રી શિયાળામાં ગરમ કરવી, શ્યામસ્વરૂપને ફૂલેલ ચરણારવિંદમાં સમર્પવું અને ખુબ ગરમ જળમાં અંગવસ્ત્ર ભીજોવી નિચોવી સોહાતું ગરમ અંગવસ્ત્ર શ્રીઅંગ પર કરવું. આ પ્રકાર શ્યામસ્વરૂપના માટે રોજના સ્નાનનો છે. અભ્યંગ પણ ચરણમાં થાય સર્વાંગમાં કોમલ હાથથી ફૂલેલ સમર્પવું. ગૌરસ્વરૂપને નિત્યસ્નાન થાય, અભ્યંગ દિવસે એવીજ રીતે ઉબટના લગાવવા. એક લોટી ગરમ જલ સ્નાન માટે શ્રીઅંગ ઉપર સમર્પવું. ચંદન ઉબટનાની માફક સર્વાંગમાં કોમળ હાથથી સમર્પવું. ગરમ જલ સુહાતું લઈ એક નાની લોટીથી ઝીણી ધારથી સ્નાન કરાવવું. ચોથી લોટીમાં ઠાલવવું. ભાવના વિચારવી. સ્નાન તથા અભ્યંગના પદ બોલવાં. “કર મોદક માખણ મીશરી લે કુંવર કે સંગ ડોલત નંદ રાની”એ પદ બોલવું.

અંગવસ્ત્ર.

ઝીણા વસ્ત્રથી શ્રીઠાકોરજીને કોમળ હાથથી અંગ વસ્ત્ર કરવું. અલંકાર (નેત્ર) ધરતા હોઈએ તો ધરવા.

અંજન ધરાવતા હોઈએ તો અંજન વડુ થયું હોય તોજ કોઈ દિવસ ધરવું, શણગારચોકી પર પ્રભુને પધરાવવા. વસ્ત્ર ધરાવવા. પછી બીજા સ્વરૂપને (બિરાજતાં હોય તો) સ્નાન કરાવવું. અંગવસ્ત્ર કરી પ્રભુની ડાબી બાજુ વસ્ત્ર ઓઢાવી પધરાવવા. પછી શ્રી શાલિગ્રામજી અથવા શ્રીગિરિરાજજી હોય તો ચંદન સર્મપી સ્નાન કરાવવું. અંગવસ્ત્ર

કરી પધરાવવા અને ઉત્સવ અથવા શનિવાર ન હોય તો એકલા ગરમ જળથી સ્નાન કરાવવું. આમલાં નહીં. સ્નાન અને શું ગાર વખતે મેવા મીઠાઈની કટોરી પાસે રાખવી. ઝારી બીડા મંગલાના છોટા પડધા પર પાસે રાખવા. ભાવના વિચારવી. પછી સ્નાન કરી સામગ્રી ઉઠાવી ઠેકાણે ધરવી. મંદિરવસ્ત્ર ફેરવી હાથ ખાસા કરી લુછવા.

વ્યથા –

‘વ્યથિત’

નાથ ! વિનંતી કરવાની યોગ્યતા પણ ગુમાવી છે. કયે મોઢે ઉંચી આંખ કરીને સામે પણ જોઈ શકું ?

આપની ઉદારતાના અનેક પ્રસંગો અનુભવ્યાં છે એ ઉદારતાના ભરૂંસે નિર્લજ થઈને ઉભો છું. દ્વારમાં !

“દ્વાર પુકારું દીન વ્હે, સુનિયે ટેર કછુક દગ જોરીમેં ડારિયે દર્શન ભિક્ષા ટૂક”

મારી દીનતા ઉપર મને પોતાને પણ ભરોસો નથી. આપને ક્યાંથી હોય ? અનંત કાળથી ભટકતો ચાલ્યો આવું છું. સ્વરૂપ વિસ્મૃતિ અને એના તાપ કલેશાનંદની વિસ્મૃતિ પણ થઈ ગઈ છે. આમ લુંટાઈ ગયા પછી એનો તાપ પસ્તાવો પણ નથી. દેહ, પ્રાણ, ઈન્દ્રિય, અંતઃકરણ, અને એના ધર્મો એમ સર્વત્ર જડતા છાઈ ગઈ. એ જડતાએ પણ માઝા મૂકી કેવલ માયાનો દાસ બની ગયો. ખીચોખીચ મૂઢતાવ્યાપી ગઈ.

આપના સામર્થ્યના પ્રગટ દર્શન થયા પછી પણ માયાનો આશ્રય છોડી શક્યો નથી. મારી આ અવસ્થાનો વિચાર પણ આવે છે તો પણ ઘેરાઈ ગયો છું ચારે બાજુથી. કંઈ સુઝ પડતી નથી. અકળાઈ જાઉં છું. વેદના પણ થાય છે, રોવાય જવાય છે. આ સ્થિતિ મને ગમે પણ છે. કારણકે ત્યારે આપ હૃદયમાં જાણે દિલાસો આપવા પધાર્યા હો તેવો અનુભવ થાય છે. કંઈક પ્રગટ પ્રકાશ પણ ભોગવું છું. આમ આશ્વાસનની પરંપરા સતત ચાલુ નથી રહેતી અને સમય પ્રવાહની પેઠે વહ્યો જ જાય છે. પરંતુ હવે સમજણ આવી

છે કે આમ સમય જવા દેવાય નહિં. હવે તો હઠ કરીને મારું ધારેલું મેળવવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

અત્યારનો નિર્ણય પણ મારો કાયમ રહેશે કે કેમ, તેની પણ મને તો શંકા છે.

વ્હાલા ! મારી પામરતા ઉપર મને જ સુગ ચડે છે, શું કરું ? ક્યાં જાઉં ? કંઈ સુઝ પડતી નથી. “ અબ ન સુહાય વિષય રસ છિલ્લર, વહ સમુદ્રકી આસ ” એક એક શ્વાસમાં શૂળ પરોવાયાં છે. છતાં આશા તો એટલી પ્રબળ છે, એ પણ હઠ કરીને સામે ઉભી જ છે. આમ દ્વિધા પરિસ્થિતિમાં પણ જીવી રહેલ છું. આ ક્યાં સુધી ચાલશે ?

આપ કૃપાનિધિ છો, મારી સ્થિતિ ઉપર ન્યાય આપવા બેસશો તો કૃપાનિધિપણાની ખામી આવશે. હિસાબ તપાસવા જેવું કંઈ છે જ નહિ આપના બિરુદના ભરોસે જ કંઈ થવાનું છે તે થશે, અને તોજ આરો આવવાનો છે.

આથી વધારે કંઈ દંડની જરૂર દેખાતી હોય તો આપી દો એકજ ઝટકે, પરંતુ આમ ધીરે ધીરે ઢરડોમાં.

મેરે વલ્લભ ! આપ તો વલ્લભ છો. પછી આ બધું શું કરવા ? સહસ્ર પરિવત્સરોથી ભટકતો રહ્યો છું એ દંડતો ખૂબસારી રીતે ભોગવી ચૂક્યો છું.

બ્રહ્મસંબંધ દ્વારા અમૃત સીયન થયું અને આપે સ્વીકાર કરી લીધો. પછી કેમ વાર લગાડો છો ? જે ભડક પેદા થઈ છે તેને શમાવવાની મારા હાથની વાત તો નથી જ મારે એ શમાવવી પણ નથી. ભલેને હજુ આપ દૂર રાખો ! પરંતુ મારી ભડક તો મારી પાસે રહેવા જ દેજો.

હજુ એકવાર કહીં દઉં છું કે આનું પરિણામ સારું નહિ આવે. પછી આપની મરજી આપને જ પસ્તાવું પડશે. વિલંબ હવે સહેવાતો નથી.

વચનામૃત-

સં પાદક - 'તપ્ત'

આપશ્રી જ્યારે અમરેલી બિરાજતા હોય ત્યારે રાત્રે નિયમ પૂર્વક વચનામૃત સાંભળવા આવવાવાળા અંતરંગ સખ્યતાના સંબંધવાળા પણ થોડા વૈષ્ણવો આવતા. ત્યારે ચોરાસી બસોબાવન શિક્ષાપત્ર એ નિયમ પૂર્વક વંચાય વંચાયેલા પ્રસંગો ઉપર આલોચના થાય ત્યારે તો ઓર જમાવટ થાય.

શેઠ પુરુષોત્તમદાસજીની વાર્તાનો પ્રસંગ પૂરો થયા પછી એક વૈષ્ણવે વિનંતી કરતાં પૂછ્યુંજે “ કૃપાનાથ ! અત્યારના સમયમાં પણ એ ચોરાસી બસોબાવન મહાનુભાવો વલ્લભી સૃષ્ટિના પોષણ માટે ભૂતલપરબિરાજતા હોય તેવી માન્યતા પ્રચલિત છે. એ માટે આપશ્રી કંઈક સમજાવો તો ઠીક. વળી કેટલાક સેવા વિલાસી ભગવદીયોને એવા મોટા નામોથી સંબોધાતા હોય છે. કોઈને તો ‘પુરુષોત્તમદાસ શેઠ’નું બિરુદ અપાય છે તો કેટલાક પોતે થઈને ‘દામોદરદાસ સંભરવાળા’ હોવાનું અન્યને મનાવતા હોય છે. જ્યારે કેટલાક પોતાને ‘રસિક’ ની કોટિમાં હોવાનું મનાવતા હોય છે અને સૈદ્ધાન્તિક રીતે પ્રતિપાદન પણ કરતાં અચકાતા ન હોય તેવા પણ હોય છે. આ વાતો ઉપર આપશ્રી કંઈક આજ્ઞા કરો તો અમો સૌના મનનું સમાધાન થાય”

આ વાત સાંભળી આપશ્રી હસી ગયા અને આજ્ઞા કરી જે ‘વૈષ્ણવ તત્ત્વ છે એ તો મહા અલૌકિક છેજ ભગવદીયોને ભગવાન સર્દશ માનવાની ભાવના સમ્પ્રદાયના સિદ્ધાંતમાં પણ છેજ પરંતુ ‘હું એવો છું’ એવું કોઈ માની ન શકે. શરણસ્થોમાં બ્રહ્મસંબંધ દ્વારા મુકાયેલું બીજ છે, એ બીજની અલૌકિકતા છે. બીજ ફલિત થાય ત્યારે સહુ એને જોઈ શકે છે. એનો પ્રભાવ પડે છે. વ્યક્તિની વિશેષતા નથી.

ચોરાસી બસોબાવનની ભાવનાના ભગવદીયો ભૂતલ ઉપર બિરાજે છે એમાં અતિશ્યોક્તિ નથી. પરંતુ તમે કહો છો તેમ પોતે થઈને પોતાને મહાનુભાવ હોવાનું માનવું યોગ્ય નથી. જેમના હૃદયમાં ભગવદભાવ બિરાજે એ તો દીનતાથી છલાછલ હોય એ પોતાને કંઈક હોવાનું નજ માને અને રસિક તરિકે પોતાને મનાવવાવાળા કોઈ

હોય તો એ ઈન્દ્રિયોના ધર્મોને આધિન હોય એને રસિક ન કહી શકાય. મોટાઓએ તો એને રસિક કહેલા છે કે જેની અવસ્થા આવી હોય. “રસિકનકો રસ યહિ બાતનમેં નયન બહે મુખ બેન ન આવે”

“પુષ્ટિમાર્ગ પોતે ફલરૂપ હોવાથી એ માર્ગના આશ્રયે રહેલા અનેક પ્રકારના જીવો છે જેમાં વિવિધતાઓ લીલાભેદના કારણે હોય છે. પરંતુ જેઓ પોતે થઈને પોતાને ચોરાસી બસોબાવનની કોટિમાં હોવાનું કે પોતે રસિક છે તેમ માનવા-મનાવવા વાળા તો કાંતો સમજ વિનાના અને કાં પૂજાવાના લોભે હેરાન થતા હોય છે. વૈષ્ણવ હૃદયની વાત જુદી છે. એને કોઈ અધમ ન દેખાય કે કોઈ ધૂર્ત ન દેખાય. વિશેષે કરીને એમની દૃષ્ટિ નિર્મલ હોય. કોઈ પંચાતોમાં ઉતરવાની એને જરૂરજ હોતી નથી. પોતાના આનંદમાં નિમગ્ન રહેવા શિવાયની જેટલી મથામણ હોય તે ભગવદભાવ સિદ્ધ કરવાવાળાને માટે મોટી હાનિ રૂપ હોય. માટે અહર્નિશ અષ્ટાક્ષરનું સ્મરણ કરવું અને એ સ્મરણ દ્વારા નિર્મળ થયેલું મન ભગવચ્ચરણાર્વીંદમાં લગાડવું. એ શિવાય અત્યારના સમયમાં બીજું એકેય સાધન શક્ય નથી.

“શ્રી મહાપ્રભુજીની માધુરી વાણી”

અનેરો આશ્રય

સર્વમાર્ગેષુ નષ્ટેષુ કલૌ ચ ખલધર્મિણિ ।

પાષંડપ્રચુરેલોકે કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ ॥ ૧ ॥

શ્રી કૃષ્ણાશ્રય.

“ ભગવાનં દનં દન યશોદોત્સં ગલાલીત શ્રીકૃષ્ણને મેળવવાના જેટલા જેટલા માર્ગો છે, તે બધા નાશ પામી ગયા હોય; ચલ-કપટ-ખલ ધર્મ તે જ ધર્મ ગણાતો હોય તેવો કલિયુગ આવી પહોંચ્યો હોય; તેમજ સામાન્ય લોકો પણ પાષંડને વશ થયા હોય; તેવે વખતે મારી ગતિ એક જ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન છે.”

1 માર્ગનો આશ્રય – કલિયુગના વિકરાળ સ્વરૂપનું આ શ્લોકમાં વર્ણન છે. એક ગામથી બીજે ગામ જવું હોય, ત્યારે માણસ સારા માર્ગનો આશ્રય લે છે તે રીતે પરમાર્થ સાધવો હોય અને ભક્તિ માર્ગે જવું હોય તો સારા માર્ગ-અનુયાયીનો આશ્રય લેવો જોઈએ. પરંતુ કલિયુગ આવતાંની સાથે જ બધા જ સારા માર્ગો બંધ પડી ગયા છે. ચોમાસામાં પાણી ફરી વળતાં જેમ બધા જ માર્ગો ડૂબી જાય તેમ કલિયુગના સમયમાં કોઈ માર્ગ કે મર્યાદા રહ્યાં નથી. સારો માર્ગ પણ કાંટા કાંકરા અને કાદવથી ભરાઈ જાય છે; એ કારણે કલિયુગમાં કોઈ માર્ગનો આશ્રય લેવાય એમ નથી.

2 ધર્મનો આશ્રય – કોઈ માર્ગ ન સૂઝતો હોય; તો પણ માણસ ધર્મનો આશ્રય લે તો તે ઉગરી જાય છે અને તેનું ભલું થાય છે; પરંતુ કલિયુગ પોતેજ કપટી છે. છલ-કપટ ઉપર તે નભે છે. પાણીમાં માટીનું ઘર બાંધ્યું હોય તે કેટલો વખત ટકે ? તેજ રીતે ખલ ધર્મ કેટલો વખત ટકે. તેનો આશ્રય લેનાર કાદવમાં ખૂંચી જ જાય, તેથી કલિયુગમાં કોઈ ધર્મનો આશ્રય પણ લેવાય તેમ નથી.

3 લોકનો આશ્રય – વટેમાર્ગે ભૂલો પડે, તે લોકને પૂછીને સારે રસ્તે ચઢી જાય છે, એ રીતે ભક્તિને માર્ગે ભૂલો પડેલો માનવી અનુભવીને પૂછી પૂછીને માર્ગ શોધી કાઢે છે, પરંતુ કલિયુગમાં એવો અનુભવી સરળ ભક્તજન મળે જ ક્યાંથી ! લોક બધાજ પાખંડી બની ગયા છે. ધર્મને છોડીને અધર્મને માર્ગે વળ્યા છે, તેથી કોઈનો આશ્રય લેવાય એમ નથી. એ પ્રમાણે જોતાં અનન્ય આશ્રય શ્રી મહાપ્રભુજી પોતે સૂચન કરે છે કે “આવી વિષમ દશાને સુધારનાર બીજું કોઈ નથી, તેથી એક ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો જ આશ્રય તે જ સર્વોત્તમ છે.

અનુવાદક – વિષ્ણુદેવ પંડિત, એમ. એ.

શ્રી વેણુગીત સુબોધિનીજી

લેખક – શ્રી વસંતરામહ. શાસ્ત્રી

મૂ લમ્બર્હાપીડં નટવરવપુઃ કર્ણયો કણિકારં

વિભ્રદ્રાસઃ કનકકપિશં

વૈજયંતી ચ માલામ્ ॥

વૃન્દારણ્યં સ્વપદરમણં

પ્રાવિશદ્ ગીતકીર્તિઃ ॥૫॥

શ્લોક 5 અર્થ – મોરપિચ્છના મસ્તક આભૂષણ (મુકુટ) વાળા નટ-વર શ્રીઅંગને, બન્ને કર્ણમાંના કરેણના પુષ્પને સુવર્ણ સરખાં કેસરી પીતાંબરને, વૈજયંતીમાલાને ધારણ કરતા, અધરસુધાથી વેણુના છિદ્રોને પૂરીદેતા (પ્રભુએ) ગોપસમૂહોજ્યારે [આપશ્રીની] કીર્તિનું ગાન કરી રહ્યા હતા ત્યારે વૃંદાવનમાં પ્રવેશ કર્યો.

ભાવાર્થ –શ્રીગુસાંઈજીએ આ શ્લોકના શ્રીસુબોધીનીજીમાં કેટલોક વધારે ખુલાસો કર્યો છે. આ ખુલાસો શ્રીસુબોધીનીજીમાં જ છે એમ શ્રીપુરુષોત્તમજી માને છે. જ્યાં જ્યાં શ્રીમહાપ્રભુજીની વાણીમાં ભાવાર્થ ગુપ્ત દેખાયો છે ત્યાં ત્યાં શ્રીગુસાંઈજીએ ખૂબ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. અને તે ભાગ શ્રીસુબોધીનીજીના અવયવરૂપે જ સ્વીકારાયો છે. હવે આપણે શ્રીગુસાંઈજીના પરમ રહસ્યપૂર્ણમાર્મિક લેખનો વિચાર કરીએ.

શંકા –‘બર્હાપીડ’ એ વેણુગીતનો પાંચમો શ્લોક છે. પણ આ શ્લોક ચોથા શ્લોક અને છઠ્ઠા શ્લોક સાથે બંધબેસતો લાગતો નથી. કારણકે ચોથા શ્લોકમાં કહ્યું કે “ પ્રભુની રાસલીલાનું વર્ણન શ્રીવ્રજસુંદરી કરી શક્યા નહિ.” પછી તુરંત જ પાંચમા શ્લોકમાં કહ્યું કે “વેણુના છિદ્રોને અધરસુધાથી પૂરતા (વેણુનાદ કરતા) પ્રભુએ વૃંદાવનમાં પ્રવેશ કર્યો.” પછી શ્લોકમાં લખે છે કે- “વેણુનાદ સાંભળીને તેના વર્ણનનો આરંભ કર્યો.” સૂક્ષ્મવિચાર કરીએ તો આ પાંચમો શ્લોક ચોથા અને છઠ્ઠા શ્લોક સાથે સુસંગત નથી. ભગવદ્લીલાનું વર્ણન કરવાની અશક્તિનું બીજ સ્મરવેગ છે. પહેલાં શ્રી મદનમોહનનું સ્વરૂપ યાદ આવે છે, તેથી સ્મર-અલૌકિક કામનો કામનો ઘસારો થાય છે. તો પછી પ્રભુલીલાનું વર્ણન ક્યાંથી થઈ શકે ? ચોથા શ્લોકમાં વર્ણન કરવાની અશક્તિ કહી પછી પાંચમા શ્લોકમાં વેણુનાદ અને વૃંદાવન પ્રવેશ કેમ વર્ણવ્યો ? વળી છઠ્ઠા શ્લોકમાં

વર્ણનનો આરંભ ક્યાંથી આવ્યો ? વર્ણન કરી શકાયું નહિ તેનું કારણ ‘સ્મરવેગ’ છે, તો એ ‘સ્મરવેગ’ તો પ્રિયસ્મરણ થતાં ચાલુજ રહેવાનો છે, એટલે છઠ્ઠા શ્લોકમાં વર્ણન કરવાનો આરંભ કર્યો એમ કેમ કહી શકાય ? અસંગતિનું આ સૂક્ષ્મસ્વરૂપ છે.

સમાધાન – આ વેણુગીતના પહેલા શ્લોકમાં પ્રભુનો વૃંદાવનમાં પ્રવેશ જ ફક્ત વર્ણવ્યો છે. ખાસ કરીને બીજી લીલાનું વર્ણન કર્યું નથી. ત્યારબાદ બીજા શ્લોકમાં ‘વેણુ વગાડી’ એમ કહ્યું. ત્રીજા શ્લોકમાં ‘એ વેણુ ગીત સાંભળીને’ એમ કહ્યું. બીજા શ્લોકમાં ‘વેણુકુજન’ કહ્યું. એ વેણુકુજનથી જ તે સાંભળતાંની સાથે જ ભાવનું ઉદ્દીપન થયું. ભાવ ઝળકી ઉઠ્યો-જળહળી રહ્યો. અહીં પહેલાં ‘વેણુકુજન’ શબ્દ છે, પછી ‘વેણુગીત’ શબ્દ છે. બન્નેમાં સુક્ષ્મ ભેદ છે. ‘કુજન’ પછી ‘ગાન’ થયું છે. ભાવનું ઉદ્દીપન થયા પછી લીલાનું વર્ણન આદિ આગળ કરવાનાં કાર્યો માટે પ્રિયતમે પોતાનું લીલાવિશિષ્ટ સ્વરૂપ વેણુ દ્વારા ગાયું એ થયું વેણુગીત, એનું ખૂબશ્રવણ કર્યું અને ભાવનું ઉદ્દીપન કર્યું. પછી પોતાનું રસાત્મક સ્વરૂપ ગાયું એટલે વેણુકુજન પછી વેણુગીત કર્યું એમ બે વાર વેણુ વગાડી. એમ બે વાર નાદ થયો અને શ્રીગોપીજનોએ ખૂબ સાંભળ્યો. પહેલા કુજનથી ભાવોદ્દીપન થયું અને બીજા ગીતથી સ્મરોદય થયો. ‘કુજન’ કાંઈક અસ્પષ્ટ છે. તે સાંભળીને હૃદય વલોવાવા લાવે. પણ ‘ગીત’ તો સ્પષ્ટ અર્થવાળું અને રસનો ચિતાર ખડો કરનારું હોય છે તે ગીત સાંભળીને લીલારસાત્મક રસેશના સ્વરૂપનો અનુભવ હૃદયમાં થયો. એ જ વસ્તુ 4થા શ્લોકમાં સ્પષ્ટ કરી છે. ‘વેણુગીત’થી જ હૃદયમાં શ્રીકૃષ્ણલીલાનું સ્મરણ થાય છે, અનુભવાય છે, આ સ્મરણ પણ પ્રત્યક્ષ લીલારસનો સ્વાદ ચાખ્યો નથી એટલે લીલાનું સ્મરણ થતાં, રસલીલા વિના રહી શક્યા નહિ તેથી ભાવનાસહજ સ્વભાવથી લીલાનું વર્ણન આરંભ્યું.

હૃદય ભાવથી ભરપૂર બને ત્યારે પ્રભુલીલાગાન અનાયાસે થયા જ કરે. અહીં સુધી ત્રણ શ્લોકનો અર્થ થયો. પણ વર્ણન કરવું સહેલું નથી. પ્રભુના ગુણો અને લીલાથી યુક્ત રસસ્વરૂપ જો સર્વાંશે અનુભવ્યું હોય તો જ વર્ણન થઈ શકે. અહીં તો પ્રભુએ જે વેણુગીત કરેલું છે તે માત્ર સ્મરનો-તીવ્ર કામનાઓનો-ઉદય કરનારું જ છે, તેથી બધી

રીતે સ્વરૂપનો અનુભવ થઈ શકે નહિ. જો અનુભવી શકાય નહિ તો વર્ણન ક્યાંથી બની શકે ? અહીં તો પ્રભુએ માત્ર “નાદ” કર્યો, શબ્દ દ્વારા સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યું; સાક્ષાત્ પ્રકટ રસ ચખાડ્યો નહિ. વેણુગીતથી પહેલાં તો માત્ર સ્મરનો જ ઉદય કરવાનો છે. તેથી વર્ણન કરવાની શક્તિ રહી નહિ. અહીં સુધી ચોથાશ્લોકનો અર્થ સમજવો.

જો પ્રભુની રસલીલા વર્ણન કરવાની શક્તિ ન જ રહી, તો પ્રિયતમને જે લીલાઓ હવે કરવાની છે તે સિદ્ધ થશે નહિ. તેથી પહેલા એવો વેણુનાદ એ પ્રિયતમે કર્યો કે જેકાન દ્વારા હૃદયમાં પ્રવેશતાં જ ગુણ અને લીલાઓથી ભરેલું ઉછળતું રસરૂપ સર્વ શ્રીગોપીજનોનાં સર્વ ઈન્દ્રિયો, પ્રાણો, અંતઃકરણો અને જીવોમાં સંપૂર્ણરીતે પ્રગટ થયું. ત્યારે તેનું વર્ણન થઈ શક્યું અને તેથી રમણ સંપન્ન થયું. એટલે 4 થા શ્લોકમાં વર્ણન કરવાની અશક્તિ કહી. આ પાંચમાં શ્લોકમાં વર્ણન કરવાની શક્તિનું કારણ જણાવ્યું. ત્યાર બાદ છઠા શ્લોકમાં શ્રીશુકદેવજી ‘વર્ણનનો આરંભ કર્યો’ એમ કહે છે. આ પ્રમાણે બધું બંધબેસતું થાય છે, તમામ સાંકળ મળી રહે છે. એક પછી એક વધઘટ થતાં રસનું નિરૂપણ કરતાં ક્રમે ક્રમે રસનો આવિર્ભાવ થાય તો મહાન રસ ઉદ્ભવે. આવો ક્રમ જણાવીને પ્રભુએ આ રસ મહા દુર્લભ છે એમ કહ્યું. પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલા મહારસનું દાન કરવાની ઈચ્છાથી જ પ્રભુની આ લીલા છે. ઈન્દ્ર, શિવ આદિને અજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં, પ્રભુએ આ મહારસનું દાન તેમને કર્યું નહિ. તે ક્રમ આ રહ્યો- પહેલા શ્લોકમાં માત્ર વૃન્દાવન પ્રવેશ કહ્યો. કેવી રીતે કવી લીલા એ બધું પાંચમાં શ્લોકમાં વર્ણવ્યું. પછી વેણુકૂજન (અસ્પષ્ટ ભાવોદીપક), બાદ વેણુનાદ, (સ્મરનો ઉદય કરનાર) આ પ્રમાણે કમલીલા સમજવી.

આપણને શ્રીનો સામ્રાટ્કાર કેમ નથી થતો ?

(સંપાદક – નિ. લી. શ્રીમદ્ ગોસ્વામી શ્રીવ્રજનાથલાલજી)

આજકાલ કેટલાક વૈષ્ણવોના મનમાં એવી આશંકા રહે. કરે છે કે 252, તેમજ 84 વૈષ્ણવોને શરણ મંત્ર તથા આત્મનિવેદન, શ્રીમત્પ્રભુચરણ તેમજ શ્રીમદાચાર્યચરણ જેવી રીતે આપતા હતા તેવી રીતે આપણને સાંપ્રત સમયમાં શ્રીમદાચાર્ય વંશજો આપે

છે, છતાંએ આપણને 252 તથા 84 વૈષ્ણવોની માફક શ્રીનો સાક્ષાત્કાર કેમ નથી શ્રીગુરુચરણની કૃપાથી બે શબ્દ લખીશ.

શરણમંત્ર લેવો એટલે પ્રભુને શરણે જવું. સેવક થવું, દાસ થવું, આમ શા માટે ? સ્વતંત્રતા ગુમાવી હાથે કરીને પરતંત્ર શાને થવું ? સ્વાતંત્ર્ય મનુષ્ય માત્રને પ્રિય હોય છે. એજ સ્વતંત્રતા માટે આયલેન્ડ 75 વર્ષ સુધી ઈંગ્લાંડ સામે એકાકી ઝુઝ્યું. એજ સ્વતંત્રતા માટે અમેરીકાએ અનેકવાર યુરોપ સાથે ટક્કર ઝીલી, તેજ સ્વતંત્રતા સાડું આ હિંદમાં પણ અહિંસક લડત ચલાવીને ગાંધીજીના નેતૃત્વ નીચે યાહોમ કરીને ઝઝુમ્યા, કારાવાસ વેઠ્યા, અનેક સંકટોનો સામનો કર્યો, અને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી.

જ્યારે આપણા ઉપર મહાભયંકર આફત આવી પડે છે, ત્યારે આપણને કોઈક મહાપુરુષને શરણે જવું પડે છે, તે તેને માટેજ કે આપણને આ ભયંકર સંકટમાંથી મુક્ત કરે, દાખલા તરીકે કોઈ કરોડપતિને નાણાં ભીડ હોય ત્યારે તે કોઈ અબજ પતિનેજ શરણે જશે ત્યારબાદ તેને આબરૂની કે બીજી કોઈ જાતની ચિંતા કરવી નથી પડતી, તેને તો કેવલ જેને શરણે ગયો હોય તેના કહ્યા પ્રમાણેજ ઉત્સાહપૂર્વક કાર્ય કરવું પડે છે.

આપણે પણ આવા જ સંસારરૂપી ધોર સંકટમાં સપડાયેલા છીએ. તેમાંથી મુક્ત કરવા જો કોઈ સમર્થ હોય તો તે શ્રીમદાચાર્યચરણજ છે, આપણા જેવાને તેઓશ્રી જો મુક્ત ન કરે તો પણ તેઓશ્રીનું ખોટું દેખાશે. માટે આપણા મનમાં આપણને એમ ન થવું જોઈએ કે હજી સુધી ફલ પ્રાપ્ત ન થયું, આટલી સેવા કરી તોયે આપણને સાનુભવ ન થયો, અથવા આમ તો જન્મારોયે નીકળી ગયો તોયે સાક્ષાત્કાર ન થયો તો હવે શું થવાનું છે ! જો આવી રીતે અવિશ્વાસ થાય તો શરણે ગયા પછી આપણું કર્તવ્ય તો ગુરુઆજ્ઞાનુસાર સેવા કર્યા કરવી. એ સિવાય ફલની આશા નજ રાખવી જોઈએ. શરણે ગયા છતાં તે પ્રમાણે વર્તી શકતા નથી. તો પછી પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર ક્યાંથી થાય ? આપણે પહેલું પગથીયું ચઢી શકતા નથી તો પછી ઉપર ચઢવાનું ફલ ક્યાંથી થાય ?

પહેલા તો આપણને શરણમંત્રમાં જ વિશ્વાસ નથી. શરણમંત્ર કોઈ સાધારણ મંત્ર નથી. તેના અક્ષરે અક્ષરનાં ભાવ શ્રીમત્પ્રભુ ચરણે અષ્ટાક્ષર નિરૂપણમાં કહ્યા છે કે;

શ્રીશ્રીસૌભાગ્યસં પ્રાપ્તિર્ધનવાન્ રાજવલ્લભઃ ॥

કૃશબ્દઃ શોષયેત્પાપં ષ્ણશબ્દસ્તાપસંહતિમ્ ॥

અર્થાત્ – શ્રીશ્રી સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે તથા ધનવાન્ તેમજ રાજાને પ્રિય એટલે (રાજા તરફથી માન મળે છે) કૃ શબ્દ છે તે પાપને શોષે છે ષ્ણ શબ્દ છે તે પાપના સમૂહને નાશ પમાડે છે.

શશબ્દો નિર્દેહ્યોનિ રશબ્દો જ્ઞાનમાપ્તવાન્ ॥

ણશબ્દેન સદા કૃષ્ણે દૈઘા ભક્તિઃ સદા ભવેત્ ॥

અર્થાત્ – શ શબ્દ યોનીઓને બાળે છે, અને ર શબ્દ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. ણ શબ્દ વડે શ્રીકૃષ્ણની અંદર સદા દૈઘ ભક્તિ થાય છે.

મશબ્દેન દુરૌ પ્રીતિઃ કૃષ્ણરત્નોપદેશકે ॥

મશબ્દેન હરિસાતુજ્યમાન્યયોનિન ગચ્છતિ ॥

અર્થાત્ – મ શબ્દથી શ્રીકૃષ્ણ રૂપી જે રત્ન તેના ઉપદેશક જે ગુરુ તેમની અંદર પ્રીતિ થાય છે. મ શબ્દથી હરિસાતુજ્ય થાય છે અને અન્યયોનિમાં તે નથી જતો.

ઈતિ શ્રીકૃષ્ણમન્ત્રાર્થે યો જપેદ્વિઘ્નલે રતિમ્ ॥

ભક્તિવૈરાગ્યમાખ્નોતિ ભુક્તિમુક્તિકર્ સ્થિતે ॥

અર્થાત્ – જે શ્રીકૃષ્ણના મન્ત્રનો અર્થ જપે તેને શ્રીગુસાંઈજીમાં પ્રેમ થાય છે. ભુક્તિ એટલે ભોગ તેમજ મુક્તિ તેના હાથમાં હોય છે.

ઉપર પ્રમાણેના સર્વ ફલ આપણને મળવા જોઈએ. તે તો આપણને થતા નથી તેનું કારણ કેવલ અવિશ્વાસજ છે, તેનો તો નશ્રી મહાપ્રભુજીએ ખાસ નિષેધ કર્યો છે કે અવિશ્વાસ સર્વથા ન કરવો. તે સર્વથા બાધક છે. તે અવિશ્વાસ તો આપણામાંથી જતો નથી.

હવે આત્મનિવેદન એટલે બ્રહ્મસંબંધ લઈએ છીએ તે પણ ઉપરની માફક નામ માત્રજ છે. બ્રહ્મસંબંધ થયું એટલે આપણી અહંતા તેમજ મમતાની નિવૃત્તિ થવી, તે મમત્વ બુદ્ધિનો તો નાશ આપણે કરી શકતા નથી તો પછી તેનું ફલ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? ગદ્યમંત્રથી આપણે હાથમાં તુલસીજી લઈ ગુરુચરણની સાક્ષીમાં તેમજ તેઓશ્રી દ્વારા પ્રભુને દેહ, પ્રાણ, ઈન્દ્રિયોના ધર્મ જેવા કે હાથથી પ્રભુની જેટલી સેવા થાય તેટલી કરવી તે હાથનાં જેટલા ધર્મ હોય એટલે હાથથી જે જે કામે થાય છે તે બધા પ્રભુ માટેજ થવા જોઈએ તેમજ બીજી અન્ય ઈન્દ્રિયોથી પણ તેમજ સમજવું, (આ બાબતનો વિશેષ ખુલાસો શ્રીહરિરાયજી કૃત મોટા શિક્ષાપત્રમાંના 1 શિક્ષાપત્રમાં જોઈ લેવો) દાર, આગાર, પુત્ર, આપ્ત, વિત્ત, અને બીજા જે કાંઈએ વસ્તુ આપણી હોય તે આત્માની સાથે સમર્પણકરીએ છીએ. છતાંએ તેઓની અંદરથી મમતા નીકળતી નથી; તો પછી તેના (આત્મનિવેદનના) ફલની આશા ક્યાંથી રાખી શકાય ?

આગલનાં મહાનુભાવોની સ્થિતિ તો જુવો ! તેમની શરણ તેમજ આત્મનિવેદન પહેલાંજ કેટલી ઉચ્ચ દશા હતી ? તેઓમાંથી હું એકજ રસખાનજીનો જ દાખલો આપીશ. તેઓએ કોઈ યવનને ત્યાં ઉચ્ચ કુટુંબમાં જન્મ લીધો હતો ત્યાંજ તેમને સૌન્દર્યપ્રતિ બાલ્યાવસ્થાથી જ અભિરૂચિ હતી, તેથી ચિત્ર, કળા, તેમજ અન્ય લૌકિક સૌન્દર્ય પોષક વસ્તુઓનો સંગ્રહ તેઓ મોટા થયા ત્યારે કર્યો હતો. એમ કરતાં કરતાં એક કોઈ વ્યાપારીના છોકરી ઉપર તેમનો પ્રેમ ચોટ્યો તે એટલે સુધી કે તેના વગર એક મીનીટે ન રહી શકતા. એમ કરતાં થોડાક દિવસો વિત્યા હશે ત્યાં તેઓ પાસે એક વૈષ્ણવ વ્યાપારી કોઈ કારણસર આવ્યા. ત્યારે તેમણે તેમની (રસખાનજીની) આટલી બધી આસક્તિ તે છોકરા ઉપર જોઈને વિચાર્યું કે આવી આસક્તિ પ્રભુમાં હોવી જોઈએ. ત્યારબાદ તેઓએ રસખાનજીનેકહ્યું કે તમે મને તેઓશ્રીના સૌન્દર્યામૃતનું પાન કરાવશો

? ત્યારે તેમણે તેમને શ્રીનાથજીની છબીના દર્શન કરાવ્યાં. ત્યારથી એટલી બધી તેઓશ્રીની અંદર આસક્તિ તેમની થઈ, તેમજ નિર્ણય કર્યો કે તેમના દર્શન વગર અન્નજલ ન લેવું. તે ત્યાંથી રવાના થયા ચાલતાં ચાલતાં ઠેઠ શ્રીગિરિરાજજી આવ્યા તે ગુલાલ કુંડ ઉપર મુકામ રાખ્યો. ત્યાંથી પોતે તપાસ કરી શ્રીનાથજીના મંદિરમાં ઉત્થાપન સમયે જતા હતા ત્યાં તેઓને અટકાવવામાં આવ્યા,ત્યારથી તેઓ ગુલાલકુંડ ઉપર ગયા ને ત્યાંજ શ્રીના વિરહમાં ઝુરવા લાગ્યા પ્રભુ તો ભક્તવત્સલ છે. તેઓશ્રીને તેમનો તાપ અસહ્ય લાગ્યો ને પોતે તેમની પાસે પધારી દર્શન આપ્યાં. પણ સ્પર્શ નજ કર્યો ને આજ્ઞા કરી કે તમો શ્રીગુસાંઈજીને ત્યાં જાઓ ને શરણમન્ત્ર લો ત્યાર પછી અંગીકાર કરીશ બીજેજ દહાડે શ્રીરસખાનજી શ્રીમત્પ્રભુચરણ પાસે ગયા અને પ્રભુને શરણે આવ્યા. ત્યારથી તેમને બોલાવી દર્શન થવા લાગ્યા તેમ તેમ તદનું સાર કીર્તનો રચવા લાગ્યા. હવે તમે જોયું હશે કે તેમને જ્યારથી ફક્ત શ્રી નાથજીના ચિત્રના દર્શન થયા ત્યારથી જ તેમની તેઓશ્રીમાં કેટલી બધી ઉત્કંઠા હતી ? તેમાંની આપણામાં તો તેમના દર્શનની એક અણું જેટલીય ઉત્કંઠા તેમજ તેઓશ્રીથી આટલો સમય જુદા રહ્યા તેનો વિરહતાપ નથી તો પછી તેમનાં જેટલું સુખ આપણને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? આપણે જ્યારે બ્રહ્મસંબંધલઈયે છીએ ત્યારે આપણા સ્વરૂપનું વર્ણન અથવા આપણી તે સમયે થવી જોઈતી દશા કેવી હોય છે તેનું આપણને ભાન નથી. તે મંત્રમાં આપણને આટલા વર્ષોથયાં પ્રભુથી વિખુટા પડ્યા તેથી ઉત્પન્ન થયેલ જે વિરહતાપ તે યુક્ત એમ વર્ણવેલ છે. તેવા તો આપણે હોતા નથી તો તો પછી તે દશા તો ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? મેં મારા પૂજ્યએક ગોસ્વામી મહારાજનાં મુખે એમ સાંભળેલું કે “રામાજુજા જે તપ્તમુદ્રા લીધા પછી ભગવત્સેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે એમ કહે છે તે યુક્ત નથી પણ આપણા દેહને અગ્નિને બદલે વિરહાગ્નિથી તપાવ્યા બાદજ પ્રભુપરિચર્યાધિકારી થવાય છે એમ શ્રીમદાચાર્યપ્રણીત કોઈક ગ્રંથનું નામ લીધું તેમાં લખ્યું છે. તે હવે આપણે વિચારવું જોઈએ કે આપણે કેટલા બધા પછાત છીએ ? આપણા કેટલાએક વૈષ્ણવ બંધુઓને તો સેવા કરવી પડે છે તે આફતની જેમ લાગે છે. ત્યારે આગળના મહાનુભાવોની દશા તરફ વિચાર કરવા તસ્દી લેવી જોઈએ. આપણને 84 તેમજ 252 વૈષ્ણવો જેટલું સુખ જોઈએ છે પણ તે પ્રમાણે કરવાનું મન થતું નથી. વાવવું તો

બાવળને, આશા રાખવી મીઠાં ફલવાળા આમ્રવૃક્ષની તે કેમ બને ? અહીં કેટલાક કહેવાવાલા નીકળશે કે આપણો પુષ્ટિસંપ્રદાયતો અનુગ્રહમાર્ગ છે, તેમાં વળી સાધનની શી જરૂર છે ? વાહ કેવો સવાલ, કેવી વિચિત્રતા ? વાહ ધન્ય છે ? કહેવાવાલાને, આપણું આ માર્ગમાં આવ્યા બાદ કાંઈ કર્તવ્યજ નથી ? તેમ તો નથી જ, તો પછી શ્રુતિમાં તેમજ અન્ય સ્થળે કહ્યું છે કે –

નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેઘયા ન
બહુના શ્રુતેન ॥
યમેવૈષ વૃણુતેતેન લભ્યસ્તસ્યૈષ આત્મા
વૃણુતેતનું સ્વામ્ ॥

અર્થાત આત્મા પ્રવચનથી લભ્ય નથી, બુદ્ધિથી પણ લભ્ય નથી તેમજ બહુ શ્રુતથી પણ લભ્ય નથી, કિન્તુ જેને આ આત્મા વરે છે તેને જ તે પ્રાપ્ત થાય છે. મારી અલ્પ બુદ્ધિ પ્રમાણે તો ઉપર કહેલી શ્રુત્યાજ્ઞાનો ભાવાર્થ આ જીવને દીનતા રહે અને અહંકાર ન થાય એ છે. જેમકે “ મારા જેવી સેવા કોઈ નહીં કરતો હોય, હું કઠિનમાં કઠિન સેવા કરી પ્રભુનો સાક્ષાતકાર અવશ્ય કરીશ, ઈત્યાદિ આવી રીતે જીવને અહંકાર આવે ત્યારે તેનું સર્વસ્વ બગડી જાય છે. માટેજ ઉપર કહેલા જેવા વાક્યો શાસ્ત્રોમાં કહ્યા છે. તેનો ભાવાર્થ આપણે કંઈ ન કરવું એમ તો ન જ હોય, આપણાથી જેટલું સત્કર્મ, સેવા વિગેરે થાય છે તે તેઓશ્રીની કૃપાનું જ પરિણામ છે તેમજ જેટલું સત્કર્મ ન થાય તે તેમની અકૃપાનું જ પરિણામ છે. એમ મારું માનવું છે.

અદેયદાનના દાતા શ્રીવલ્લભ

લેખક : પ. ભ. જાદવજી ખેરાજભાઈ (ચરણરજ), સુરત

ઘોર કલિ કાલમેં જબ અસૂ રકોત્રાસ ભયો ।
દેવમંદિર નષ્ટ કીયે હા-હા કાર મચાયો હૈ ॥
ભારત કે ધર્મ કર્મ નષ્ટપ્રાય હોઇ ગયે ।

પ્રકટે વલ્લભસૂર્યત્રાસ તિમિર મિટાયો હૈ ॥
માયાવાદ માતંગકો નાથ લીયો કૃપાનાથ ।
પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગકો શંખનાદ જુ બજાયો હૈ ॥
વધાઇ હૈ વધાઇ હૈ પૂર્ણબ્રહ્મપ્રકટ ભયે ।
શરણ આયો ‘ચરણરજ’ મોહ તિમિર મિટાયો હૈ ॥

સોળમી સદી એટલે આર્ય સંસ્કૃતિની જાણે કાળ મંદિરો સલામત નહીં, કુળવધુઓના શિયળનું જોખમ, લોકોની માલ-મિલકત લૂટાઈ રહી છે, લોકો વિહવળ બનીને પોકારી રહ્યા છે, છે કોઈ અમારું રક્ષણ કરનાર ! ક્યાં ગયાં ગૌ-બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળનું બિરુદ ધારણ કરનારા મહારથીઓ ? અરે, પ્રત્યક્ષમાં દેવપૂજા પણ થાય નહીં. આરતી ઝાલર પર પણ પ્રતિબંધ “માથા પડે અને ઘડ લડે” એવા વીરોનો શું દુષ્કાળ પડ્યો ? માત્ર મેવાડના મરણીયા સીસોદીયા વીરો અને ગણ્યા ગાંઠ્યા મરજીવાઓ સિવાય કોઈમાં પણ નૂરજણાતું ન હોતું. વિદેશી સત્તાના સર્વજી હજીરીયા બની ગયા હતા.

આવા કરાળ કાળમાં શ્રી ભગવાનની ગીતાજીમાં પ્રતિજ્ઞા અનુસાર “સંભવામી યુગે યુગે” મુજબ પુષ્ટિમાર્ગના પ્રણેતા, રસિક રાસવિહારીની લીલાધામના આત્મા સ્વરૂપ, સાક્ષાત પૂર્ણબ્રહ્મ પુરુષોત્તમનું પ્રાકટ્ય ચંપારણ્ય ધામમાં અગ્નિકુંડમાંથી થયું. સંવત 1535 ચૈત્ર વદ-11 અને એજ સમયે શ્રી ગિરિકંદરામાંથી શ્રીનાથજી બાવાના મુખાર્વિંદનું પણ પ્રાકટ્ય થયું. પૃથ્વીઆકાશ સર્વત્ર જય જયકાર ધ્વનિ પ્રકટ થયો.

શ્રી મહાપ્રભુજી માત્ર સૃષ્ટિ માટે જ પ્રકટ થયા છે એમ માનવાનું નથી, પણ આપશ્રીએ પ્રકટ થઈને સમસ્ત આર્ય સંસ્કૃતિનું રક્ષણ કર્યું છે.

યાદ કરીયે મથુરા વિશ્રામઘાટનો પ્રસંગ રૂસ્તમઅલીએ ત્યાં એક યંત્ર લટકાવ્યું હતું. એની નિચેથી પસાર થનાર હિંદુઓની ચોટલી ગાયબ થઈ જાય અને દાઢી ઉગી જાય. આવા અનેક ઉત્પાતોની જ્વાળામાંથી આર્ય સંસ્કૃતિનું રક્ષણ શ્રી વલ્લભાધિશ પ્રભુએ કર્યું છે. નહીંતર આપણી શું દશા થઈ હોત ! સિકંદર લોદી જેવો ધર્મ-દ્રોહી પણ

શ્રીવલ્લભ પ્રભુ સમક્ષ નતમસ્તક બની ગયેલો. અને તેણે શ્રી મહાપ્રભુજીનું ચિત્રજી જે હોનહાર ચિત્રકાર દ્વારા તૈયાર કરાવ્યું હતું તે અત્યારે પણ કૃષ્ણગઢમાં પ્રત્યક્ષ બિરાજે છે.

દૈવી સૃષ્ટિ ભારતમાં સર્વત્ર ફેલાયેલી હતી. પ્રવાહી જીવોના દુઃસંગથી પોતાના સ્વરૂપને પણ ભૂલી ગઈ હતી. અમે કોણ ? ક્યાંથી આવ્યા ? ક્યાં જવું છે ? વિગેરે કાંઈ વિચારી શકતા ન હતા. એ સર્વના ઉધ્ધાર માટે માતા-પિતા જેમ ભુલા પડેલા પોતાના બાળકોને શોધી નિજગૃહમાં આશ્રય આપે તેમ શ્રી મહાપ્રભુજીએ ત્રણ-ત્રણ વખત પૃથ્વી પરિક્રમા કરી બ્રહ્મસંબંધ દ્વારા દૈવીજીવોને શરણે લઈ શ્રીનાથજીને સોંપ્યા છે અને શ્રીનાથજી બાવાએ પણ આજ્ઞા કરી છે કે શ્રીવલ્લભ અને આપના વંશ દ્વારા જે જીવો શરણમાં આવશે તેનો હું ક્યારેય ત્યાગ કરીશ નહીં. એના પ્રમાણ રૂપે રામદાસજીનો પ્રસંગ પ્રસિદ્ધ છે. આપ પૃથ્વી પરિક્રમામાં પધારતા ત્યારે માત્ર દૈવી જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો એવું નથી, પણ અન્ય અસંખ્ય તામસી જીવો જે ભવાટવિમાં ભટકતા હતા, લક્ષ ચોર્યાસીના ચક્કરમાંથી ક્યારે છુટકારો થશે એ જાણતા ન હોતા, આવા દીન અને અનાથ જીવો પ્રત્યે પણ અનહદ કૃપા કરી છે. આપનો જ્યાં જ્યાં મુકામ થતો ત્યાંના અસંખ્ય તામસી જીવો (કીટ-પતંગ-વ્યાઘ્નાદિ) પર કૃપા કરી છે. આપના નિજ ચર્ણોમાંથી દિવ્યગંધ પ્રકટ થતી અને એને પ્રાપ્ત કરી એ તામસીજીવો પાપ મુક્ત બની લક્ષ ચોર્યાસીમાંથી મુક્ત બની જતા. ગોપાલદાસજીએ પણ વલ્લભાખ્યાનમાં ગાયું છે કે, “તે તામસના અધ હર્યા પ્રતાપ પદ રજ ગંધ”

આપની અલૌકિકતાનો પાર શેષજી અને શારદા પણ પામી શકે નહીં, તો જીવનું શું સામર્થ્ય !

અલૌકિક પ્રભાવ છે, શ્રીવલ્લભાધિશ પ્રભુના નામ સ્મરણનો. જેના સ્મરણ માત્રથી સર્વ સંશયો દૂર થઈ જાય છે. શ્રીવલ્લભનામ તો તત્ત્વનું પણ તત્ત્વ છે પુષ્ટિ પ્રભુની અનંત દિવ્ય લીલાઓમાં જે આનંદ છે તેથી અનેક ગણો આનંદ શ્રીવલ્લભનું સ્મરણ અને ધ્યાનથી પ્રાપ્ત થાય છે: કારણકે આ સર્વ લીલા સાહિત્ય શ્રીવલ્લભ પ્રભુના હૃદયમાં

બિરાજે છે. પુષ્ટિ પુરુષોત્તમ અને આપનો અલૌકિક પરિકર સહિતની સમસ્ત લીલા સામગ્રી શ્રીવલ્લભના એક રોમમાં બિરાજે છે.

બ્રહ્મસંબંધ સમય દૈવીજીવોમાં જે આધિદૈવિક શક્તિનો પ્રવેશ થાય છે તે શક્તિ શ્રી વલ્લભની કૃપાનું સ્વરૂપ છે અને એ અંતરંગ યોગમાયા અથવા શ્રીયમુનાજી સ્વરૂપ પણ કહેવાય છે.

પુષ્ટિમાર્ગની પ્રભુની સેવા, સ્મરણ, ગુણગાન, ધ્યાન વિગેરે સમસ્તના સાધનરૂપ સાક્ષાત શ્રીઠાકુરજી પોતે જ બને છે. પ્રભુ સ્વયં સાધનરૂપ બની પોતાના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. અહીં સાધન અને ફળ જુદા નથી. સર્વ ફળ રૂપ છે.

શ્રીવલ્લભ પ્રભુ સાક્ષાત પૂર્ણબ્રહ્મશ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપ છે. શ્રીગુસાંઈજીએ પણ વલ્લભાષ્ટકમાં જણાવ્યું છે કે-“વસ્તુ તઃ કૃષ્ણ એવ.”

શ્રી મહાપ્રભુજી સાક્ષાત પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે એવું આસુરી જીવો ન જાણે એ માટે આપ ભુતલ પર મનુષ્ય સ્વરૂપે ગુરુભાવ બતાવીને ઇશ્વર પણાના સ્વરૂપને ગોપ્ય રાખ્યું છે. એથી સર્વોત્તમજીમાં “પ્રાકૃતાનુકૃતિ વ્યાજ મોહિતાસુર માનુષ” એવું આપનું નામ બિરાજે છે.

શ્રીપુરુષોત્તમ પોતે ગુરુસ્વરૂપે પ્રકટ ન થાય તો દૈવીજીવોને જે વેદાતીત પૂર્ણ પુરુષોત્તમ અને ગૌલોકમાં રસાત્મક લીલાવિહારી છે તેનું જ્ઞાન થાય નહીં અને પુષ્ટિ સૃષ્ટિ વ્યર્થ થઈ જાય. એ કારણથી જ આપ પુરુષોત્તમ પ્રભુ ગુરુસ્વરૂપે પ્રકટ થયા છે.

કાશીમાં આસુર-વ્યામોહ લીલા સમયે પોતાના સ્વરૂપમાં સાક્ષાત શ્રીનાથજી સ્વરૂપે દર્શન આપી શ્રીગુસાંઈજી અને શ્રીગોપીનાથજીને આજ્ઞા કરી છે કે:

‘મયિયેદસ્તિ વિશ્વાસઃ શ્રીગોપીજન વલ્લભે તદા કૃતાર્થા યૂ યં હિ શોચનીયં ન કર્હિચિત્’

હું શ્રીગોપીજનવલ્લભ છું તેવો જો તમને વિશ્વાસ છે તો તમે કૃતાર્થ જ છો, તેમાં કોઈ

પ્રકારની ચિંતા કરશો નહીં.

આમ શ્રીગુસાંઈજી અને શ્રીગોપીનાથજીના નિમિત્તે સમસ્ત પુષ્ટિ સૃષ્ટિને પોતાના આંતર સ્વરૂપનું દર્શન શ્રીવલ્લભ પ્રભુએ કરાવ્યું છે. શ્રીવલ્લભ ઇશ્વરના પણ ઇશ્વર છે: “રોમ રોમ પ્રતિ રાજહિ કોટી ગોવર્ધનનાથ.”

શ્રીવલ્લભ સાક્ષાત “સુધા” સ્વરૂપથી બિરાજે છે. જે સર્વના આત્માના ભોક્તા, દાતા અને સાક્ષી સ્વરૂપ પણ છે. આવા સુધા સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભ વિના ભગવાન અને વ્રજભક્તોની વિવિધ લીલાઓ થઈ શકે નહીં.

શ્રીવલ્લભના શરણ વિના ગમે તેટલી સેવા સ્મરણથી લીલા પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. તેનું કારણ છે કે શ્રીવલ્લભ તાપાત્મક સ્વરૂપ હોવાથી આપના શરણથી જ જીવમાં તાપાત્મકભાવ પ્રકટ થાય છે. ત્યાર પછી જ અલૌકિક દેહ (તનુનવત્વ) પ્રાપ્ત થયા પછીજ ભગવદલીલાનો અનુભવ થાય છે.

શ્રીવલ્લભ શ્રીઠાકુરજીના મુખાર્વિંદ સ્વરૂપે પ્રકટ થયા હોવાથી અને આપ શ્રીસ્વામિનીજી સ્વરૂપે પણ હોવાથી શ્રીઠાકુરજીને જે સામગ્રી સમર્પવામાં આવે છે તે મુખ સ્વરૂપ અને શ્રીસ્વામિનીજી સ્વરૂપ હોવાથી પ્રથમ શ્રી સ્વામિનીજી (શ્રીવલ્લભ) આરોગે છે, ત્યાર પછી શ્રીઠાકુરજી અંગિકાર કરે છે. “શ્રીરાધા અધરસુધા વિના પિયુને બીજું કંઈ ન ભાવેજી.” આ કારણથી જ શ્રીને ભોગ ધરતી વખતે શ્રી વલ્લભની કાની આપવામાં આવે છે.

પુષ્ટિમાર્ગ કૃપામાર્ગ છે. પ્રેમ સ્વરૂપ છે. જ્ઞાનમાર્ગ જેવો શુષ્ક નથી. એટલે શ્રીવલ્લભના શરણાગત જીવો પણ પ્રભુને ખુબ વહાલા લાગે છે.

પ્રભુને શ્રીવલ્લભ પરમ પ્રિય છે. એટલે શ્રીવલ્લભના કૃપામાત્ર જીવથી કદાચ કોઈ અપરાધ થઈ જાય તો પણ શ્રીઠાકુરજી શ્રીવલ્લભના સંબંધથીએ જીવને ક્ષમા કરે છે, અપરાધ સામે જોતા નથી.

આવા પૂર્ણબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ શ્રીવલ્લભાધિશ પ્રભુના શ્રીચરણોમાં આપણા સહુના દીનતા પુર્વક પુનઃ પુનઃ કોટાનકોટી વંદન

“કલિયુગને સબ ધર્મ કો રોક્યો દ્વાર હે આય, શ્રીવલ્લભ ખિડકી પ્રેમકી નિકસ જાય તો જાય.”

ભાવનાનો ચળકાટ

શ્રી ગુસાંઈજીના એક સેવક સ્થિતિએ ગરીબ હોઈ નિત્ય લાકડાની ભારી લાવી તે વેચીને પોતાનો વ્યવહાર ચલાવતા હતા. નિત્ય બે ત્રણ પૈસા આ રીતે મળતા, અને એટલામાં નિભાવતા.

એક દિવસ તેમણે સાંભળ્યું કે ‘અહિંથી શ્રી ગુસાંઈજી પધારવાના છે’ સાંભળીને તેમને બહુ હરખ થયો. સાથે સાથે વિચાર પણ થયો કે સૌ વૈષ્ણવો તો કાંઈને કાંઈ ભેટ મુકશે હું શું મુકીશ ? મારી પાસે તો કાંઈ નથી. પછી નિત્ય તેમણે પાંચ સાત કોડી બચાવવા માંડી. 48 કોડી એકઠી થાય એટલે પૈસો કરી લે. એમ કરતાં કરતાં એમણે એક રૂપિયો કર્યો. તેનું જતન એ ઘણું જ કરે. દશ પંદર દિવસ થાય અને રૂપિયો જરા ઝાંખો થાય એટલે શરાફને (ચોક્સીને) અઘેલો આપીને બીજો ઉજળો સરખો રૂપિયો બદલાવી લાવે.

એમ કરતાં કરતાં કેટલેક દિવસે તે ગામમાં શ્રીગુસાંઈજી પધાર્યા. વૈષ્ણવોએ ઘણી ભેટ કરી દંડવત કર્યા. શ્રી ગુસાંઈજીએ પોતે તે રૂપિયો શ્રી હસ્તમાં લઈ ફેરવી ફેરવીને જોયો અને કહ્યું “કેવો સુંદર લાગે છે !”

ગામના વૈષ્ણવોએ પછી કાંઈ ઉત્સવ કર્યો, સો વૈષ્ણવોને પ્રસાદ લેવા તેડ્યા. સર્વની પાતળો ધરી. શ્રીગુસાંઈજી જોવા પધાર્યા. બધે ફરીને જોઈને કહ્યું કે હજુ એક વૈષ્ણવ આવ્યા નથી. સર્વ ચકિત થઈ ગયા કે આપ આમ કેમ કહેતા હશે ? વૈષ્ણવો સર્વ આવ્યા છે. પરંતુ આપે તો ફરિથી પણ તેમ જ કહ્યું. પછી બહુજ તપાસ કરતાં જણાયું કે પેલા ઉજળા રૂપિયાવાળા વૈષ્ણવ આવ્યા ન હતા, તેમને તેડાવરાવ્યા. તેમને જોઈને

શ્રી ગુસાંછજીએ કહ્યું કે હાં, હવે વૈષ્ણવ આવ્યા, પછી પોતે ઘણા પ્રસન્ન થયા અને સર્વ વૈષ્ણવોએ પ્રસાદ લીધો.

આપ તે વૈષ્ણવ ઉપર રીઝ્યા તે ઉજળો રૂપીયો જોઇએ નહિ, પણ તેમાં તે વૈષ્ણવના હૃદયનો ભાવ ચળકતો હતો તે જોઇને રીઝ્યા હતા.

- વચનામૃત

સૌંદર્ય પદ્ય

ગો. શ્રી ગોકુલોત્સવજી કૃત ટીકાનો અનુવાદ

અનુવાદક : શ્રી ચીમનલાલ હ શાસ્ત્રી – સુરત
સૌન્દર્ય નિજહૃદયગતં પ્રકટિતં સ્ત્રીગૂઢભાવાત્મક
પુંરૂપં ચપુનસ્તદન્તરગતં પ્રાથીવિશત્વસ્વપ્રિયે ।
સંશ્લિષ્ટા વુભયોર્વ ભૌરસમયઃ કૃષ્ણોહિ, યત્સાક્ષિક
રૂપં તત્ત્રિયાત્મકં પરમભિધ્યેયં સદા વલ્લભમ્ ॥

ભાવાર્થ :- સ્ત્રી ભાવરૂપી ગૂઢ ભાવાત્મક સૌન્દર્ય, અને પુમ્ભાવરૂપી સૌન્દર્ય શ્રીઠાકુરજીના હૃદયમાં બિરાજે છે તેમાંથી સ્ત્રી ભાવાત્મક સૌન્દર્ય પ્રકટ કર્યું. શ્રીસ્વામિનીજીના હૃદયમાં પણ સ્ત્રીભાવ અને પુમ્ભાવરૂપી સૌન્દર્ય બિરાજે છે, તેમાંથી પુમ્ભાવરૂપી સૌન્દર્ય પ્રકટ કર્યું આ બંને પ્રકારનું સૌન્દર્ય શ્રી વલ્લભમાં (શ્રીકૃષ્ણે) પ્રવેશ કરાવ્યું. (પ્રવેશ કરાવ્યા પછી) સ્ત્રી ભાવ અને પુમ્ભાવનો સંયોગ થવાથી શૃંગાર રસમય કૃષ્ણ શોભ્યા. આ રૂપ દ્રવ્યના સાક્ષિરૂપ તેમજ સ્ત્રી પુમ્ભાવાત્મક એમ સર્વથી ઉત્તમ તૃતીયસ્વરૂપ શ્રીમદાચાર્યચરણના સ્વરૂપનું નિરંતર ધ્યાન કરવું.

વિવેચન

ઉદ્દેશ – શ્રી પ્રભુચરણ પોતાના ભક્તોને માટે શ્રીમદાચાર્યચરણના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવાનો ઉપદેશ આપે છે. આપણે સ્વરૂપ ન સમજીએ તો સ્વરૂપ ધ્યાન ન કરી શકીએ,

તેથી ‘સૌન્દર્ય’ શ્લોકથી સ્વરૂપ દર્શાવ્યું શ્રીમદાચાર્યચરણના ‘સ્વરૂપ’ નું વર્ણન આજ પ્રકારે શ્રીવલ્લભાષ્ટક વિગેરેમાં દર્શાવ્યું છે, તથાપિ જીવદોષથી વખતે ન સમજાય, આ દોષ દૂર કરવાની ખાતર કે અનહદ કૃપાની ખાતર આ સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપણને કરાવ્યું.

ઉપોદઘાત :- સાક્ષાત પુષ્ટિ રસામૃત મેળવવાની ઇચ્છાવાળા શ્રી ગોપીજનોના યુથને પોતાનું લાવણ્યામૃત આપવાની ઇચ્છાથી, જેનું વર્ણન પણ ન થઈ શકે એવા આનન્દ રસમય શ્રીકૃષ્ણ પ્રકટ થયા. આ વાત નિબંધમાં પણ લખી છે.

“કદાચિત સર્વોદ્કૃષ્ટ મારામાં રહેલું પરમ સૌન્દર્ય પ્રકટ કરીશ, એ હેતુથી-સાકાર-આન-દાકાર સૌન્દર્ય પ્રકટ થયું, એ જ શ્રી કૃષ્ણ” આ ભગવાનમાં પુમ્ભાવ અને સ્ત્રીભાવ એ બંને ભાવ રહ્યા છે શ્રી સ્વામિનીજીમાં પણ બન્ને ભાવ બીરાજે છે શ્રી હરિરાય પ્રભુ પણ આજ્ઞા કરે છે કે “જેમ સર્વ ભાવાત્મા શ્રી કૃષ્ણચન્દ્ર છે તેમ શ્રી સ્વામિનીજી પણ સર્વ ભાવાત્મક છે.” હવે જો શ્રી ઠાકોરજીમાં અને શ્રી સ્વામિનીજીમાં રહેલા સ્ત્રી ભાવ અને પુમ્ભાવ એ બન્ને ભાવોનું રથાયિત્વ થાય તો સંયોગરસ સમયે બે પુમ્ભાવ અને બે સ્ત્રી ભાવ પ્રગટ થાય અને તો રસાભાસ થઈ જાય, માટે સંયોગ સમયે ભગવાનમાંથી સ્ત્રીભાવ અને સ્વામિનીજીમાંથી પુંભાવ એમ એક એક ભાવ જુદો પડ્યો તે યુગલ ભાવ સંપન્ન શ્રી વલ્લભનું સ્વરૂપ છે.

ભાવ મૂર્ત કે અમૂર્ત? શંકા-અત્ર ભાવ તો ધર્મરૂપ હોવાથી મૂર્તિમાનન હોય અતઃ ભાવ અમૂર્ત રહે તો ભક્તજનો ઇચ્છે છે તેવા સાકાર સ્વરૂપની સિદ્ધિ કેમ થાય ? જ્યાં સુધી સાકાર સ્વરૂપની સિદ્ધિ ન થાય ત્યાં સુધી ધ્યાન થઈ શકે જ નહિ.

“ભાવમૂર્ત છે.” સમાધાન-અહિંયા આ પ્રમાણે વિચાર કરવો. ભગવાનના ધર્મો ભગવાનમાં લૌકિક જેવા દેખાય તો પણ લૌકિકથી વિલક્ષણ છે, નિત્ય છે, ભગવાનના સ્વરૂપથી અભિન્ન છે, (જુદા નથી) આવા ગુણોનો વિચાર લૌકિક ન્યાયથી ન કરી શકીએ જો લૌકિક દષ્ટાંતથી વિચાર કરીએ તો વિરુદ્ધ ભાન થાય. ભાવ (ભગવદ્ ધર્મ) મૂર્તિમાનનથી એવો ભાસ થઈ જાય (એનો વિચાર આપ્ત વાક્યથી જ થાય) ગીતામાં

બ્રહ્મનું સ્વરૂપ વર્ણન કરતાં કહ્યું છે કે, “ચક્ષુ વિગેર સર્વ ઇન્દ્રિયના ગુણોમાં રૂપ વિગેરેથી શોભતું તથાપિ જેને પ્રાકૃત ઇન્દ્રિય નથી એવું બ્રહ્મ છે.” લોકમાં પણ જે કંઈ સૌન્દર્યાદિ છે તે પણ ભગવાનના સંબંધથીજ છે.

સર્વ ચક્ષુઃવાગ વિગેરે ઇન્દ્રિય અને ઇન્દ્રિયોથી ગ્રહણ થતાં ગુણો અલૌકિકમાં છે. તેવા જ પ્રકારે પોતે બ્રહ્મ જ શુદ્ધ ભાસે છે. અર્થાત બ્રહ્મ જ કર્મેન્દ્રિયરૂપે પ્રકાશે છે. માટે ભગવાન સંબંધી જ્ઞાનાદિ ધર્મો પણ સચ્ચિદાનન્દરૂપ હોવાથી આનન્દમય હસ્ત, પાદ, મુખ ઉંદરવાળું બ્રહ્મ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે સર્વ તરફ હસ્ત પાદવાળું, સર્વ તરફ ચક્ષુઃ મસ્તક મુખવાળું બ્રહ્મ જ છે.” (અર્થાત આનંદ એ આકારને આપનાર છે, સાકરની પુતળી માફક સર્વત્ર આનંદધન છે, ભગવાન અને ભગવદ્ ધર્મો એક જ હોવાથી ભગવદ્ ધર્મો પણ ભગવાનની માફક આનંદધન રસપ્રચુર અને સાકાર છે.) માટે લોકમાં જો કે ભગવદ્ ધર્મોનું મૂર્તિમત્વ પ્રસિદ્ધ જ નથી તો પણ આ પ્રસંગમાં જે ધર્મોનું વર્ણન છે તે ધર્મો સાકાર છે એમ વેદ કહે છે. શ્રુતિ સિદ્ધ છે, અને તેથી શ્રીમદાચાર્યચરણનું શ્રીમત્પ્રભુચરણે સ્ત્રી પુમ્ભાવાત્મક સાકાર સ્વરૂપ ઉપદેશ્યું તે યોગ્ય જ છે.

ભાવમૂર્ત છે. તેમાં વેદનું દષ્ટાંત લોકમાં વેદ શબ્દાત્મક હોવાથી વેદને અમૂર્ત માને, તથાપિ ખરી રીતે મૂર્તિમાન છે. ‘જેમ સ્વર્ગમાં મૂર્તિવાળા વેદો છે,’ આ વાક્યના પ્રમાણથી શબ્દ બ્રહ્માત્મક વેદ મૂર્તિમાન છે, એવું સ્પષ્ટ થાય છે, તેવી રીતે ભગવદ્ ધર્મો પણ મૂર્તિમાન છે, સાકાર છે. શ્રીમત્પ્રભુચરણે આ વિષય ટિપ્પણીમાં અને તૃતીયાધ્યાયભાષ્યમાં વર્ણવ્યો છે. વિશેષ જીજ્ઞાસાની ત્યાંથી તૃપ્તિકરી લેવી.

અનુભવ કર્તુ સ્વરૂપની અપેક્ષા છે: હવે આપણે ચાલતા પ્રસંગ ઉપર આવીએ. આ સર્વ ભાવાત્મક શ્રીસ્વામિનીજી અને શ્રી ભગવદ સ્વરૂપને (સ્વ લીલાનો) અનુભવ કરનાર એક સ્વરૂપની અપેક્ષા છે. અનુભવ કરનાર વિના રસમાં ચમત્કાર ન આવે આ અનુભવ કરનારું જે તીતૃયશ્રીવલ્લભ સ્વરૂપ હતું તેને જ આપણે સાક્ષી સ્વરૂપ કહીએ છીએ આ સાક્ષી સ્વરૂપ પુરુષોત્તમ સ્વરૂપથી જુદું નથી, સાક્ષાત પુરુષોત્તમ જ છે. (જો કોઈ બીજાનું અનુભવ કર્તુ આવે તો રસાભાસ થઈ જાય) તેમ જ ‘હે પુરુષોત્તમ ! તમે આપના

સ્વરૂપને આપ જ જાણો છો.’ આ ગીતા વાક્યથી પણ નિશ્ચય થયો કે રસપ્રચુર આનંદધન શૃંગાર કલ્પન્દુમ ભગવદ સ્વરૂપનો અનુભવ બીજાને ન થતા આપના જ પ્રિય વલ્લભ સ્વરૂપને જ થયો આ તૃતીય સ્વરૂપ શ્રી પુરુષોત્તમથી અભિન્ન જ જાણવું. આજ ત્રીતયાત્મક શ્રીમદાચરણના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું.

શ્લોકનો અન્વયાર્થ ; સ્ત્રી ગૂઢ ભાવાત્મક સૌન્દર્ય અને પુરુષાવરૂપ સૌન્દર્ય ભગવાનના હૃદયમાં બિરાજે છે. તે તેમજ સ્ત્રીપુરુષાવાત્મક બન્ને પ્રકારનું સૌન્દર્ય શ્રી સ્વામિનીજીના હૃદયમાં બિરાજે છે, તે બન્ને સ્થલનું અને બન્ને પ્રકારનું સ્ત્રીભાવાત્મક અને પુરુષાવાત્મક સૌન્દર્ય શ્રી વલ્લભમાં શ્રીકૃષ્ણે પ્રવેશાવ્યું. પ્રવેશ કરાવ્યા બાદ ઉભય સ્ત્રીપુરુષાવનો સંયોગ થતાં શૃંગાર-રસમય શ્રીકૃષ્ણ શોભ્યા. અર્થાત્ સ્ત્રિપ્રિય સ્વરૂપ સાથે એકરસ થઈ શોભ્યા. આટલે સુધી તો જાણે બે રૂપની વાત થઈ. હવે તૃતીયરૂપનો વિચાર કરીએ. જે પૂર્વે કહેવામાં આવ્યાં બે રૂપ, એક શ્રી સ્વામિનીજીના હૃદયમાં અને બીજું શ્રી ભગવાનના હૃદયમાં બિરાજતું સ્વરૂપ, આ બન્ને સ્વરૂપના સાક્ષિરૂપ મધ્યસ્થ ત્રીજું રૂપ શ્રી વલ્લભ સ્વરૂપ છે, તેનું હંમેશા ધ્યાન કરવું.

ત્રણ સ્વરૂપનો વિચાર – 1 આ ત્રણે સ્વરૂપ શ્રી વલ્લભાષ્ટક વિગેરેમાં વર્ણવ્યાં છે ‘વસ્તુ તઃ કૃષ્ણા ઇવં’ “શ્રી વલ્લભાચાર્ય ચરણને કવિલોકો વૈશ્વાનર કહે છે, પણ વસ્તુ તસ્ સાક્ષાત્ કૃષ્ણ જ છે, “ આ વાક્યમાં પુરુષાવ દર્શાવ્યો છે.

2 રાસસ્ત્રીભાવપૂરિતવિગ્રહ; પ્રિયાગોપીભર્તુઃ ‘રાસસ્ત્રી શ્રદ્ધ ગોપીજનોના ભાવથી જેમનું શ્રી અંગ પૂરિત છે. અને શ્રી ગોપીજનોના ભર્તા શ્રી કૃષ્ણચંદ્રના શ્રી મદાચાર્યચરણ પ્રિયા છે.’ આ વાક્યોમાં સ્ત્રી ભાવ સ્પષ્ટ સમજાય છે.

2 રાધાવલ્લભસેવયા તદ્દુ ચિતપ્રેમ્ણો પ્રદેશૈરપિ ‘શ્રી રાધાવલ્લભની સેવાથી અને તેને યોગ્ય પ્રેમના ઉપદેશથી પણ શ્રી મદાચાર્યચરણ સમાન કોઈ થવાનું નથી.’ આ વાક્યોથી સાક્ષિત્વ સિદ્ધ થયું આ પ્રમાણે શ્રી મદાચાર્યચરણનું ત્રણ સ્વરૂપપણ સિદ્ધ થયું.

શ્લોકના દરેક પદનું વિવેચન – સૌન્દર્ય નિજહૃદયગતમ્ – પોતાના હૃદયમાં રહેલું અસાધારણ ધર્મરૂપી સૌન્દર્ય દર્શાવ્યું.

સ્ત્રીગૂઢભાવાત્મકમ્ –સ્ત્રીત્વરૂપી જે ગૂઢભાવ છે તે ભાવયુક્ત એક સૌન્દર્ય છે આ ભાવ લોકમાં પ્રસિદ્ધ નથી તેથી તેને ગૂઢકલ્પો છે.

પુરુષપય –જેનાથી પુરુષ ઓળખાવાય, જણાવાય તે પુંસ્ત્વ ધર્મ અને ધર્મીને અભેદ છે, તેથી પુસ્ત્વરૂપી સૌન્દર્ય એવો અર્થ થયો ન્યાય છે કે [જુઓ સંસ્કૃત] ટીકા “જે તેનાથી ભેદ નહીં હોવાથી અભિન્ન રહતું હોય તેને પણ અભિન્ન એટલે ભેદરહિત ગણવું” [તેનાથી સૌન્દર્યથી ભેદ વગર રહેતું] ધર્મિસ્વરૂપ તેનાથી [અભિન્ન રહેતું] જે પુસ્ત્વ [તેને પણ] તેનાથી ભેદ રહિત ગણવું. એટલે પુસ્ત્વને પણ સૌન્દર્યથી અભિન્ન ગણવું. ધર્મ અને ધર્મીનો સૂર્યપ્રકાશવત્ અભેદ ગણ્યો છે માટે પુંસ્ત્વરૂપી સૌન્દર્ય એવો અન્વય આપણે કરી શક્યા.

તદન્તરગતમ્ –શ્રી સ્વામિનીજીના હૃદયમાં બિરાજતું સૌન્દર્ય શ્રીસ્વામિનીજીનું નામ અહીં કહેવાનું કારણ પરોક્ષવાદ છે. (વેદ દિવ્યચનેક અને દેવો પરોક્ષપ્રિય છે)

પ્રાવીવિશત્-વિશ્ ધાતુને શિજ પ્રેરક વાચક પ્રત્યય લગાડી લુડ (અદ્યતન શીતકાળમાં) આ રૂપ થાય છે.

સ્વપ્રિયે –શ્રી વલ્લભનામ ભગવાનને પ્રિય જ છે, તેમાં સ શ્લિષ્ટૌ – પ્રવૃત્તિનિમિત્ત આ ક્રિયા છે શ્લિષ ધાતુ આલિંગન અર્થમાં છે તેને ભાવાર્થક ‘કિનં’ પ્રત્યય લાગી આ રૂપ થયું. અર્થાત્ અહિંયાં કેવલ ગૂપ્ત્ય પસંયોગ માત્ર જ થયો એટલું જ વક્તવ્ય નથી, પણ તે તે રસ સમયની તે તે લીલાની અનુકૂલતાએ અનુભવ કર્યો એમ સુચવ્યું લીલોપયોગિની તે તે સામગ્રી સહિત જ તે સંશ્લેષ થયો એમ ‘સમ્’ ઉપસર્ગ ઉપરથી સમજ્યા.

ધર્મૌ રસમયઃ કૃષ્ણ – રસપ્રચુર શ્રી કૃષ્ણ શોભ્ય. અર્થાત નમામિ હૃદયે શેષે

લીલાક્ષીરાઘ્વિશાયિનમ્! લક્ષ્મી સહસ્રીલીલાભી: સેવ્યમાનં કલાનિધિમ્, હૃદયરૂપી શેષમાં લીલારૂપી ક્ષીર સમુદ્રમાં શયન કરતાં સહસ્રલક્ષ્મીરૂપી લીલાથી સેવાતા કલાનિધિ પ્રભુની સર્વ લીલાનો પ્રકાર અત્ર વર્ણવ્યો.

શ્રી સુબોધીનીજનુંરસપાન

પ્ર. દેવકીજીના ઉદરમાં બિરાજતા ભગવાનની સ્તુતિ દેવતાઓએ 15 શ્લોક વડે કેમ કરી, અને સ્તુતિ માટે શ્રીમહાપ્રભુજી કેવો અભિપ્રાય જણાવે છે ?

જ. દેવતાઓ તથા તેમને અનુસરનારાઓના તેમજ દૈત્યો અને તેમને અનુસરનારાઓના કલ્યાણને માટે ભગવાન દેવકીના ઉદરમાં કલાત્મકરૂપે પધાર્યા છે. માસાત્મક કાળ ત્રીસ દિવસનો ગણવામાં આવે છે. તેમાંથી શુકલપક્ષમાં ચંદ્રમાની કળાની વૃદ્ધિ થાય છે. એ પક્ષને દેવતાઓ પોતાનો પક્ષ માને છે. જેમાં ચંદ્રમાની કળા ઓછી થાય છે તે કૃષ્ણપક્ષને દેવતાઓ દૈત્યનો પક્ષ માને છે. માટે દેવતાઓએ પંદર શ્લોકથી સ્તુતિ કરી છે. આ સ્તુતિને શ્રીમહાપ્રભુજી પક્ષપાનવાળી સ્તુતિ કહે છે. કારણકે ભગવાનનો અવતાર સર્વના કલ્યાણ માટે છે.

પ્ર. ભગવાનનો આશ્રય કરનારનો કદી પાત કેમ થતો નથી ?

જ. 1 ભગવાનનો આશ્રય કરનારને ભગવાનનું રક્ષણ એની મેળે પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ ચંદનનું રક્ષણ કરનારને ચંદનની સુવાસ એનીમેળે પ્રાપ્ત થાય છે તેમ. 2 સ્નેહ. રજ્જુની માફક ભગવાનનો આશ્રય ભક્તજનને ભગવાનના ચરણની સાથે બાંધી દે છે. 3 સુદર્શન ચક્રના ભયને લીધે ભક્તજનને કોઈ ભ્રષ્ટ કરવા આવી શકતું નથી ભ્રષ્ટ કરનાર હંમેશાં ભક્તોથી દૂર રહે છે. ઉદાહરણ તરીકે પ્રહલાદજી અને જડભરતને ભ્રષ્ટ કરવાના અને મારી નાખવાના ઉપાય કરવામાં આવ્યા હતા. પણ તે સઘળા ઉપાયો તેમનાથી દૂર રહ્યા હતા. બધા નિષ્ફળ નીવડ્યા હતા.

પ્ર, ભગવાનનું પ્રાગટ્ય વસુદેવ દેવકીજીને ત્યાંનું વિશિષ્ટ પ્રકારનું કેમ ગણવામાં આવે છે ?

જ. 1 મત્સ્યાવતાર, 2 કચ્છપાવતાર, 3 વરાહઅવતાર, 4 નરસિંહ અવતાર, 5 વામન અવતાર, 6 પરશુરા, 7 હળધર-બળ-દેવજી, 8 બુધ્ધ, 9 શ્રીરામચંદ્રજી. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નવ અવતાર વડે નવ પ્રકારના જીવોનું રક્ષણ કરવાનું છે.

પ્ર. દેવતાઓની દંષ્ટિથી ભગવદ્ સ્વરૂપ પક્ષપાતી દેખાય છે. પણ વાસ્તવિક શું છે ?

જ. દેવતાઓને પોતાની દંષ્ટિને લીધે એમ લાગે છે; પણ ખરી રીતે બન્ને સંભવે છે. કેમકે ભગવાનનો અવતાર દૈત્યોને પણ મુક્તિદાન કરવાથી હિતકારી થયો છે.

પ્ર. વસુદેવજીએ ભગવાનની સ્તુતિ ઉંચા સ્વરથી કેમ કરી ?

જ. કરોડો મણીના તેજ જેવા તેજથી જે ભગવાનની કાંતિથી સૂતિકા સદન પ્રકાશમાન થયું હતું તે ભગવાનના પ્રાગટ્યથી વસુદેવના મનમાં કોઈ પ્રકારનો ભય રહ્યો નહિ. કેમકે ભગવાન કાલાદિ સર્વના નિયંતા છે. ઉંચા સ્વરથી જો હું સ્તુતિ કરીશ તો પહેરાવાળા જાણી જશે અને તેથી કંસ મને હેરાન કરવા આવશે વગેરે પ્રકારનો ભય વસુદેવને થયો નહિ, તેથી એમણે ભગવાનની ઉંચા સ્વરથી સ્તુતિ કરી.

પ્ર. ભગવાનના દર્શનથી વસુદેવજીનો અભિપ્રાય કેવો થયો ?

જ. જો કંસને હમણાં જ મારવો હોય તો જ ભગવાનને અહીં રહેવું, અને હવે પછી મારવો હોયતો બીજે ઠેકાણે જતું રહેવું. જો આ વખતે કંસને મારવામાં આવે તો શ્રીગોકુળમાં ગુપ્ત રહી કિડા ઉદ્ધારાદિ કાર્ય નહિ થાય, તેથી તે કાર્ય કરીને પછીથી મારવો.

પ્ર. દેવકીજીનો અભિપ્રાય શો છે ?

જ. હાલમાં જ જો ભગવાન કંસને મારી બીજા સ્થળમાં જાય તો કંસના પક્ષપાતીઓ અમને પછીથી મારે એમ દેવકીજીએ ધાર્યું. આ રૂપ લોકમાં પ્રસિદ્ધ ન કરવાની પણ દેવકીજીએ પ્રાર્થના કરી. આપનું આ રૂપ સમાવો.

પ્ર. ભગવાનને પધરાવીને ગોકુળ લઈ જવાની પ્રેરણા વસુદેવજીને થઈ, ત્યારે

કેદખાનાની બહારનો ભય શી રીતે નિવૃત્તિ થયો ?

જ. દરવાજાની બહાર ભયને માટે કંસે વાઘ, સિંહ અને હાથી વગેરે ભયંકર પ્રાણીઓ રાખ્યાં હતાં. વળી જવાનો માર્ગ પણ એવો વિકટ હતો કે દિવસે પણ મુશ્કેલી થાય પણ શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા વસુદેવ જ્યારે ભગવાને પધરાવી વહન કરવાને તૈયાર થયા ત્યારે વહન માર્ગની તમામ મુશ્કેલીઓ આપોઆપ દુર થઈ ગઈ. વાઘ, સિંહ અને હાથી વગેરેએ પોતાનો તામસ સ્વભાવ તજી દીધો; ઉપરાંત દરવાજાનાં બારણાં જેને પોતાની મેળે ઉઘાડવાની શક્તિ નથી તે પણ આપમેળે ખુલી ગયા.

હજારો ઉપાયમાંથી પણ અંધકાર મટતો નથી, પણ સૂર્ય ઉદયથી જ નિવૃત્તિ થાય છે. એ જ પ્રમાણે શુદ્ધ સત્વ અંતઃકરણ થાય છે ત્યારે અવિદ્યા આપોઆપ નાશ પામે છે. એ પ્રમાણે વસુદેવજી કેદખાનું છોડી બહાર આવ્યા. તે સમયે યોગ માયાથી મોહિત થઈ ઈંદ્ર મેઘને પ્રેરણા કરવાથી મદમંદ ગાજતો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. એ મુશ્કેલીનું નિવારણ કરવા ભગવાનની પ્રેરણાથી શેષનાગ પાતાળમાંથી આવ્યો, અને પોતાની સહસ્ર ફેણો વડે વસુદેવ અને ભગવાનને આચ્છાદન કરી વરસાદના પાણીનું નિવારણ કરવા પાછળ ચાલવા લાગ્યો.

પ્ર. શ્રીજમુનાજીએ માર્ગ કેમ આપ્યો ?

જ. યમુનાજી એક રીતે યમની બહેન હોવાથી સાધારણ રીતે વેગવાળાં છે. અતિ વેગ રાજસ પ્રકૃતિનું લક્ષણ છે.

શ્રીબ્રંદાબનકોરંગ

લગે જો શ્રી બ્રંદાબનકોરંગ ॥

મનકે મેવ સબે છુટ જહે અરૂ વિષયનકો સંગ ॥ 1 ॥

રાધાવર સેવત અરૂ સુમરત ઉપજત લહેર તરંગ ॥

સખી ભાવ સહજ હોય છિનમેં, પુરૂષભાવ હોય સંગ ॥ 2 ॥

દેહ અભિમાન સબે છુટ જહે, મનસા હોય અપંગ ॥

‘પરમાનંદ’ નંદનંદનભજ, મિટહે કોટિ અનંગ ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ –શ્રી વ્રન્દાવનધામની રસચર્યા, ભગવદ્ રસિક મહાનુભાવોના સાનિધ્યનો પ્રભાવ એ સત્સંગના રંગમાં તરબોળ બની જવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય તો, જે કરોડો જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને જપ તપથી પણ સિદ્ધ થઈ શકતું નથી તે બધું સહજમાં પ્રાપ્ત કરી શકાય. “ મનકે મેલ સબે છુટ જે હે અરૂ વિષયનકો સંગ” અનંત જન્મોના એકત્ર થયેલા અહંતા મમતાના જામેલા પોપડાનો નાશ થઈ જાય અને દેહાધ્યાસમાં ડુબી રહેલાઓના સંસર્ગથી વફરી ગયેલી ઈન્દ્રીયોના ઉપદ્રવો પણ શાન્ત થી જાય.

‘રાધાવર સેવત અરૂ સુમરત ઉપજત લહેર તરંગ’ શ્રી રાધાપતિ શ્રી શ્યામ-શ્યામની રસપ્રયૂર ટહેલ અને એ લીલાનું સ્મરણ અખંડ બની જાય અને તેથી અંતકરણમાં ભાવાવેગ સમાય નહિં, પ્રતિપળ લહેરના તરંગો ઉછાળા માર્યા કરે.

“સખી ભાવ સહજ હોય છિનમેં, પુરૂષ ભાવ હોય ભંગ” રાસખી ભાવ આ રીતે શ્રી નિકુંજ નાયકના અખંડ સાનિધ્યનું સુખ, સ્ત્રી ભાવ સહિતનું, પ્રાપ્ત થાય.

“દેહ અભિમાન સબે છુટ જેહે, મનસા હોય અપંગ” ભૌતિક શરીર કે જે શરીરથી સાનિધ્ય ભોગવી રહ્યા હોઈએ તે શરીરના મહા ભાગ્ય હોવાનું માનવું તે પણ છુટી જાય અને મન, વાણી, બુદ્ધિ બધું જ ગેબ થઈ જાય. આ રીતે પરમાનંદદાસજી આજ્ઞા કરે છે કે “પરમાનંદ નંદનંદનભજ મિટહે કોટિ અનંગ” શ્રી નંદનંદનના ભજનાનંદનો નશો ભોગવવાનો સુઅવસર પ્રાપ્ત છે. તેનો ભોગવટો કરવાથી અનંત કામનાઓનો સહજમાં નાશ થાય છે.

ભક્તિ

- પ. ભ. કમળાબેન આશર, રાયપુર

ભક્તિ કરવા માટે દેશ કાળનું બંધન નથી. કોઈ પણ સમયે અને સ્થળે આપણે ભક્તિ કરી શકીએ છીએ. ભક્તિ માટે કોઈ વિધિ કે નિષેધ પણ નથી. સ્ત્રી શુદ્રાદિ પણ પ્રેમથી

પ્રભુને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. ભક્તિ (સેવા) એ સર્વોત્તમ સાધન છે અને ફળ પણ ભક્તિ (પ્રભુ સેવા જ) છે.

ભક્તિ શબ્દનો અર્થ છે સેવા. જેને જે સ્વરૂપમાં આસક્તિ હોય એ સ્વરૂપની સેવા કરવાની વૃત્તિ સ્વતઃ જાગૃત થાય છે. સેવાના સંબંધમાં શ્રી મહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી છે કે, “ચેતસ્તત્ પ્રવણં સેવા” ચિત્તને પ્રભુમાં લગાડી દેવું એનું નામ છે સેવા.

સેવા-ભક્તિમાં લાગેલું મન સદા ભગવત્ સંબંધી વિચારોમાં જ લાગેલું રહે છે. જ્યારે આપણો ભાવ દૃઢ થાય ત્યારે ભક્તિ રૂપી બીજ અંકુરિત થાય છે. અને એના માટે આપણું જીવન પ્રભુની સેવા પરાયણ બનાવવું જોઈએ. કીર્તન, શ્રવણ, ચિંતન, સેવા-સ્મરણ આ જ પ્રભુની પ્રસન્નતાના સાધનો છે.

ભક્તિ એ સાધારણ પ્રેમ નથી, અસાધારણ પ્રેમ છે. ભગવાનની સેવા સ્મરણમાં આસક્તિ થયા પછી વિષયોમાંથી આસક્તિ ઘટતી જાય છે. અને સેવા પ્રત્યેની ભાવના અને રૂચિ વધતી જાય છે.

શ્રીજીના કૃપાપાત્ર હરજી ગ્વાલ

શ્રીગિરિરાજજીની તળેટીમાં શ્રીનાથજીનું એક ડાંગર (ચોખા) નું ખેતર હતું. વ્રજવાસીના બે છોકરાઓ આ ખેતરની રખવાળી કરતા.

એક દિવસ એક છોકરો પોતાને ઘેર જમવા ગયો. તેને આવવામાં વિલંબ થતાં હરજી ગ્વાલ નામના બીજા છોકરાએ શ્રીનાથજીનાં ધ્વજજી સામા હાથ જોડીને કરૂણ સ્વરે વિનંતિ કરી:

“ભૈયા દેવદમન ! હું તમારા ચોખાના ખેતરનો રખેવાળ છું અને તેની ચોકી કરું છું. મને અત્યારે ભૂખ લાગી છે. મારો જોડીદાર પોતાને ઘેર જમવા ગયો છે અને હજી સુધી આવ્યો નથી. મને ભૂખબહું જ લાગી છે. તમારા ખેતરને મારાથી રેઢું છોડી શકાય તેમ નથી, તો મને ખાવાનું મોકલજો.”

હરજી ગ્વાલનો કરૂણાભર્યો પુકાર સાંભળીને પરમ કૃપાળુ શ્રીનાથજી, પોતાના બંટામાંથી બે લાડુ લઈને તેને આપી આવ્યા.

સમયાનુસાર સેવકે બંટો ખોલ્યો, તો તેમાં બે લાડુ નહોતા ! આ સંબંધમાં તેઓચર્યા કરતા હતા, ત્યાં શ્રીનાથજીએ તેમને કહ્યું – “એ લાડુ તો મેં આપણા ચોખાના ખેતરના રખેવાળા હરજી ગ્વાલને આપ્યા છે.”

શ્રીગુસાંઈજીએ આ સાંભળતાં જ તે કૃપાપાત્ર હરજી ગ્વાલને બોલાવીને નિકટની સેવામાં રાખ્યો.

શ્રીગિરિરાજજીની તળેટીમાં આ હરજી ગ્વાલના નામથી આવેલ ‘હરજી કુંડ’ પ્રખ્યાત છે. આસપાસનાં ગામોની ગાયો તે હરજી કુંડનું જલ પીએ છે.

બડેનકી બાની

રૂપ ન જાને, આંધરો, વાંઝ પુત્રકી પીર,
નેહ ન જાને નિરસ જન, ભેદે ન ચકમક નીર ॥1॥
સકલ શાસ્ત્ર સંગ્રહ કીએ, વાદ વિવાદ વિચાર,
રસકે અક્ષર દોય હે, તુર્ત કરે તન માર ॥2॥
સવા નહિ ગોકુલપતિ, અષ્ટછાપ નહિ ગાન,
સુની નહિ સુબોધિની, તે જન સર્પ સમાન ॥3॥
શ્રીવલ્લભ ફલ ના ચાખ્યો, ગહે ન ચરન સરોજ
ધિક ધિક ધિક તેહી જન, ધર્યો ધરની પે બોજ ॥4॥
દોષ ન દેખે ઓરકો, તાસોં હોય બિગાર,
દિવસ રેન, પલ છિન ધરી, અપનો દોષ બિચાર.

પ્રિય – મિલનનું ઉત્તમોત્તમ સાધન

તાપ પ્રગટ પામે વિના હોય ન રસનો સ્વાદ ॥
લોભે મન આરત રહે તે માટે કર્યો આદ ॥
તાપે અંતરગતિ ઉપજે સદ્ય કરે નિર્દોષ ॥
તાપે રતિ ઉપજે ઘણી ને હોય સદા રસ પોષ ॥
તાપે આતુરતા વધે તાપે ભાવ પ્રકાશ ॥
તાપે અભિલાષા રહે તાપે હોયે રસ રાસ ॥
તાપાત્મક જે વિરહ રસ પ્રગટ્યો જેયને અંગ ॥
પ્રભુ પ્રેમભર નહીં સહે, સદ્ય કરાવે સંગ ॥
તાપ જ સાધન સ્વરૂપનું તાપનું રૂપ અનૂપ ॥
તાપે સહુ સુખ સંપને તાપ પરમ ફલ રૂપ ॥

તાપ – ભાવની મુખ્યતા

તાપ કલેશ વિના પૂર્ણાનંદસ્વરૂપના અનુભવનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી. શ્રુંગાર રસની પૂર્ણતા વિપ્રયોગ- તાપકલેશના અનુભવથી જ થાય છે. જેમ શ્રીમદ્ ગોપાંગનાઓને લઘુરાસમાં સંયોગનું સુખ આપીને માન અને મદ ઉત્પન્ન કરાવી વિપ્રયોગનું દાન કર્યું, આ વિપ્રયોગના દાનથી પૂર્ણાનંદસ્વરૂપને ધારણ કરવાનું સામર્થ્ય શ્રી વ્રજરત્નાઓએ પ્રાપ્ત કર્યું અને તેનો અનુભવ મહારાસમાં થયો. તાપ કલેશના પંથ શીવાય પ્રમેય બલથી પ્રભુ એ નાવે તેવી ઈચ્છા કરવા કરતાં તાપ કલેશનું શ્રીવલ્લભ પ્રભુ દાન કરે, તેવી શ્રી વલ્લભ પ્રભુ પાસે યાચના કરનાર કુશળ છે, તેમ સમજવું જોઈએ. કારણકે લીલા લોકમાં રહેલા ભક્તોને નિરવિધ રસાનંદનો અનુભવ તાપ ભાવથી જ થાય છે, તો પછી ભૂતલના જનો માટે તાપ કલેશની પરમ આવશ્યકતા હોય તેમાં કહેવું જ શું ? તાપ કલેશનું દાન એજ પ્રમેય માર્ગથી અપનાવવાની પ્રભુની ઈચ્છા છે એમ સમજવું જોઈએ કેવલ સ્વરૂપ બલથી (તાપકલેશ વિના) પણ જીવનો ઉધ્ધાર કરવા પ્રભુ સમર્થ છે. પરંતુ આવા પ્રકારના ઉધ્ધારમાં મુખ્ય સ્વામિની ભાવનું દાન થતું નથી. આ ભાવનું દાન તો તાપ કલેશના અનુભવથી

જ થાય છે. સ્વરૂપ બલથી ઉધ્ધાર કરેલા જીવોને લીલા લોકમાં પક્ષી, ગુલ્મલતા, આદિમાં અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી હરિરાયચરણનું મંતવ્ય છે કે રસાત્મક સ્વરૂપનો પ્રાદુર્ભાવ અને અનુભવ તાપાત્મક ભાવથી જ થાય છે. તાપભાવ જેટલો અધિક તેટલો સ્વરૂપાનંદનો અનુભવ વિશેષ. તાપભાવથી મન આત્મગામી બને છે.

જગત અને સંસાર

જગત ભગવત્કાર્ય હોવાથી સત્ય છે. બ્રહ્મનું આધિભૌતિક સ્વરૂપ છે. જગતનું ઉપાદાન કારણ અને નિમિત્ત કારણ પણ બ્રહ્મ જ છે. બ્રહ્મનો સદંશ (સત્ + અંશ) માત્ર જગતમાં પ્રકટ છે. બ્રહ્મના ચિત્ત અને આનંદ એ બે ધર્મો જગતમાં તિરોહિત છે.

સંસાર અહંતા-મમતાત્મક હોવાથી મિથ્યા છે. તેનું ઉપાદાન કારણ કંઈપણ નથી. જીવ પોતાની અવિદ્યા વડે જ સંસારને કલ્પે છે. (1) સ્વરૂપ-વિસ્મૃતિ, (2) દેહાધ્યાસ, (3) પ્રાણાધ્યાસ, (4) ઈન્દ્રિયાધ્યાસ, (5) અંત-કરણાધ્યાસ. એ ‘પંચપર્વા અવિદ્યા’ છે. તેનો ‘પંચપર્વા વિદ્યા’ – (1) વૈરાગ્ય, (2) સાંખ્ય, (3) યોગ, (4) તપ અને (5) નવધા ભક્તિ વડે નાશ થતાં સંસારનો વિરામ થાય છે. અને જગતનો લય તો બ્રહ્મની ઈચ્છા થાય ત્યારે જ થઈ શકે. સંસારનો નાશ વિદ્યાને અધિન છે. પણ જગતનો લય ભગવાનને અધીન છે. તેથી જગત અને સંસાર પૃથક છે.

જગત અમે સંસારનો આ ભેદ શ્રી મહાપ્રભુજીએ પ્રસિદ્ધ કરીને જ્ઞાનાધિક ભક્તિમાર્ગનું નિરૂપણ કર્યું છે.

સત્સંગ અને ભગવત્સેવા

પા. ગો. શ્રી પ્રથમેશજી

સત્સંગ અને ભગવત્સેવા આ બંને જીવનના અમૂલ્યરત્નો છે. એક પક્ષથી આચરણ ધરે છે અને બીજા પક્ષથી વિચારો પવિત્ર બને છે તેમજ તેનું નિર્માણ પણ થાય છે. વેદમાં આપણને ક્રિયા અને જ્ઞાનની વ્યાખ્યા જોવા મળે છે. આ ભગવાનની જ ક્રિયા અને જ્ઞાન શક્તિનું નિરૂપણ છે.

તેમજ જીવને પ્રભુએ વિચાર તથા આચરણ કરવાનું સામર્થ્ય આપ્યું છે તેનો સદુપયોગ આપણે ત્યારેજ કરી શકીએ, જ્યારે સત્સંગમાં જઈને ભગવાનના ચરિત્રનું શ્રવણ કરીએ.

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય “સેવાયાં વા કથાયાં વા યસ્યાસક્તિ દ્રઢા ભવેત્” એ શ્લોકથી સેવા અને કથા (સત્સંગ) ને સમાન મહત્વ આપે છે.

આજની રીતે જો સમજવા ઈચ્છતા હોય તો આની વ્યાખ્યામાં એક પક્ષ પ્રેક્ટિકલ છે અને બીજો થિયેરીટિકલ છે. વિના પ્રેક્ટિસ થિયરી બની શકે નહીં. હવે પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે પ્રેક્ટિસ કોની સ્વીકાર કરવી ? આ વિષયમાં ભારતીય માન્યતા ઘણીજ દ્રઢ છે કે મહાપુરુષો અને શ્રેષ્ઠ પુરુષોનું આચરણ સામાન્ય જનો માટે પ્રેક્ટિસ રૂપે સ્વીકારી શકાય. ગમે તેવા અને ગમે તેમ વર્તણુંક કરનારી વ્યક્તિના આચરણને પ્રમાણ તરીકે ન માની શકાય તેથી તેની પ્રેક્ટિસનું પણ પ્રમાણ નથી. ત્યારે તેના આચરણનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી.

સત્સંગમાં પણ આ જ વિચારો પ્રધાન છે. આપણા માર્ગમાં તેને ભગવદ વાર્તા પણ કહે છે. આ નામ સત્સંગથી પણ એક વિશેષતા ધરાવે છે કે જે પ્રભુના અનન્ય ભક્તો પરસ્પર મળીને લીલાનું ચિંતન કરે અને તેના જ આધારે તેઓ પ્રાણધારણ કરે તેનો જ ભગવદ વાર્તા સાહિત્યમાં ‘ બેઘડી જીવ્યા” આ લેખ વૈષ્ણવોએ કુવા ઉપર લખ્યો તેનાથી સ્પષ્ટ જણાય છે. અનન્ય ભજનથી જેને સંતોષ થાય છે તે જ સત્સંગના અધિકારીજનો છે. તેમજ સત્સંગથી સ્વધર્મ અને સેવામાં અભિરૂચિ થશે. તેમજ તેના થકી પ્રપંચની નિવૃત્તિ અને ભગવાનમાં આસક્તિ થઈ શકે છે. માત્ર બાહ્ય દેખાવના સત્સંગમાં સ્ફૂરણાપ્રાપ્ત થતી નથી.

જો સત્સંગના સમયમાં પ્રપંચની વાતો કરીએ તો ભગવદભાવ હૃદયમાં સ્થિર થઈ શકે નહીં પ્રભુ તો સાક્ષાત્ આત્મબંધુ છે. તેનાથી દેહ બંધુ જેવું પ્રપંચવાળું કંઈપણ તેને સ્પર્શ કરી શકતું નથી. આ દેહના અધ્યાસોની નિવૃત્તિ સેવા અને સત્સંગથી થાય છે

આમ આપણને આચાર્ય શ્રી મહાપ્રભુ સૂચન કરે છે, જો સત્સંગમાં પણ લૌકિક ચર્ચા થાય કે કાલ્પનિક ચર્ચા થાય તો ભાવનાની સ્થિરતા અંતઃકરણમાં થઈ શકે નહીં જેમ ઈન્દ્રિયોના માર્ગે મન ચારેય બાજુ ફરે છે તેમજ ચિત્તની વૃત્તિઓ પણ તે પ્રપંચમાં જ ફરવા લાગે. આ હેતુથી 'પ્રપંચ સત્યત્વ વાદમાં' પ્રપંચમાં પણ પ્રભુ દર્શનનો જ નિર્દેશ મળે છે. જો પ્રભુમાં પ્રપંચ જોઈએ તો પ્રપંચ બુદ્ધિ થાય, અને પ્રપંચમાં પ્રભુના દર્શન અને તેની લીલાનો વિચાર કરીએ તો પ્રભુનું સ્મરણ થાય. આજ ચિન્તનની શરૂઆત કરવાની તફાવત છે. વિચાર તો બધા જ કરે છે, પણ વિચાર કેમ કરવા ને કેવા કરવા તે જ મુખ્ય વાત છે. આ પ્રેરણા આપણને આચાર્ય શ્રી બ્રહ્મવાદ દ્વારા આપે છે. જેવી રીતે જડ, ચેતન, બધું જ પ્રભુએ અને પ્રભુથી, પ્રભુમાં જ સર્જાયું તેમાં તેની નિજ ઈચ્છા કારણરૂપ છે. આ ભાવના આપણને પ્રભુ સેવાથી પ્રભુની વસ્તુમાં ભગવદ બુદ્ધિ રાખવાથી મળી શકે છે. પ્રથમ વસ્તુ માત્રમાંથી જડ બુદ્ધિનું નિવારણ કરવું અને બીજું તેમ ભગવદ ભાવનું સ્થાપન કરવું. ત્યારે સ્વાર્થ બુદ્ધિ થકી વિકૃતિઓ પ્રભુ કૃપાથી દૂર થશે આમ સત્સંગ પણ પ્રભુ રૂપ હોવાથી તેને ભગવદ મંડળી અને ભગવદ વાર્તા પણ કહે છે. જ્યાં સ્વતઃ પ્રભુ પોતે જ નામ રૂપથી બિરાજે છે. જો આ ભાવના અંતરમાં થાય નહીં તો સત્સંગનું ફળ કેમ મળી શકે ?

જો ફળ અને સાધન બન્નેમાં ભેદ બુદ્ધિ હોય તો ફળની પ્રાપ્તિ પછી સાધનને છોડી દેવામાં આવે છે. પણ ભગવદીય કાર્યમાં આ ભેદ બુદ્ધિ બાધક છે અને ભગવદીય બુદ્ધિ સાધક છે. જેમ ચપ્પુથી વસ્તુને સુધારી શકાય અને નષ્ટ પણ કરી શકાય તે રીતે ભગવદીય બુદ્ધિથી વસ્તુને સુધારવી તે જ ઉત્તમ પક્ષ છે. સેવા અને કથાથી આપણને પ્રભુની વસ્તુ અને પ્રભુમાં ભક્તિ ભાવના સિધ્ધ થાય છે. તેમજ આનો અન્યોન્ય સંબંધ છે. આમ જો પરસ્પર સંબંધન હોય તો એક બીજાની અન્યોન્ય પ્રાપ્તિ કરાવી શકે નહીં. આમ જગતમાં પણ કારણનો ભેદ દેખાવા છતાં બન્ને સ્વરૂપોમાં પ્રભુનીજ અભિવ્યક્તિ અનન્યપણે અનન્યભાવથી થાય છે. અદ્વૈતના અનુભવની આ વિશિષ્ટ ભાવ પ્રણાલિકા છે, જે પ્રેમલક્ષણા ભક્તિમાં અનન્ય રૂપે અંતરનિહિત છે. ભક્તોના હૃદયમાં બિરાજેલા પ્રભુનું સ્મરણ, નામ જપ કરતી વખતે રસાત્મક રૂપમાં આવી જ

ભાવનાથી કરવું જોઈએ આવા જ સ્મરણથી રૂપ અને નામમાં ભેદ નહીં પણ વિભેદના દર્શન કરી શકાય છે. આ વિભેદ લીલાત્મક છે અને ભેદ બુદ્ધિ અવિદ્યા કે માયાથી ઉત્પન્ન થતાં વાસનાત્મક પ્રપંચની પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. જ્યારે સાચા સ્વરૂપમાં જો સત્સંગ થાય તો પ્રપંચની વિસ્મૃતિ અને ભગવદ્ આસક્તિ થાય છે. આવી રીતે જ્ઞાન અને ક્રિયા જે એક-બીજાના આશ્રય છે તેના થકી જેમ પ્રપંચમાં પ્રબળ આસક્તિ થાય છે, તેની દિશાના પરિવર્તનથી ભગવાનમાં પણ તેથી અધિક આસક્તિ નિર્દોષપણે સિધ્ધ થઈ શકે છે. આનું જ્ઞાન આપણને શુદ્ધ ભાવે સત્સંગ કરવાથી થાય છે.

મહોદારચરિત્ શ્રીગુસાંઈજી

- પ્રેષક - પ. ભ. એક વૈષ્ણવ -

કૃપાનાથ ! શ્રીનાથજી આજ્ઞા કરે છે કે, આજે હું ‘રાજભોગ’ આરોગ્યો નથી, માટે ભીતરીયાએ બેઠકમાં આવી શ્રીગુસાંઈજીના ચરણ દબાવી જગાડીને કહ્યું.

“હે ! શું પ્રાણધ્યારે ‘રાજભોગ’ આરોગ્યા નથી ? આજ આમ કેમ બન્યું ? તમને ખબર નથી ? તમારો તો કાંઈ અપરાધ થયો નથીને ?” આપશ્રીએ સફાળા જાગીને પૂછ્યું

“ના કૃપાનાથ ! અમને તો કાંઈજ ખબર નથી. હંમેશની માફક આજ પણ ‘રાજભોગ’ ધર્યો હતો. કંઈ ભૂલચૂક થયેલી તો દેખાતી નથી.

“જાઓ, ઝટ અપરસમાં નાહી જલ્દી થાય તેવી સામગ્રી સિદ્ધ કરો; જરા પણ વિલંબ કરશો નહિ હું તુરતજ આવું છું.”

“જેવી રાજની આજ્ઞા.”

તરત જ ભીતરીયો અપરસમાં નાહી રસોઈ ઘરમાં ગયો. ત્યારબાદ આપશ્રી પણ તિલક-મુદ્રા ધારણ કરી પધાર્યા. જલ્દી સિદ્ધ થાય તે માટે ભીતરીયાએ વડીભાતની સામગ્રી સિદ્ધ કરી. તેનો ડબરો લઈ આપશ્રી શ્રીજીને આરોગાવવા નિજ મંદિરમાં પધાર્યા અને ભોગ ધર્યો.

ભોગ સરાવી બીડાં આરોગાવી કપોલપ્રદેશ પર સુકોમળ હસ્ત ફેરવતાં પૂછ્યું “બાબા, આજ આમ કેમ રાજભોગ ન આરોગ્યા ? અમારો શું અપરાધ થયો ? કૃપા કરીને જણાવશો ?”

શ્રીનાથજીએ કહ્યું “આજ મારા રાજભોગ ઉપર ગંગા ક્ષત્રાણીની દૃષ્ટિ પડી હતી. આથી હું રાજભોગ આરોગ્યો ન હોવાથી ભીતરીયા દ્વારા આપને જાણ કરાવી.”

આપશ્રી તરત વડીભાતનો ડબરો લઈ મંગલ કરી બહાર પધાર્યા. જ્યારે આપશ્રી બેઠકમાં પધારતા હતા ત્યારે કૃષ્ણદાસ અધિકારીએ પૂછ્યું “અહો ! આજ શ્રીજી વડીભાત બહુ પ્રસન્નતાથી આરોગ્યા જણાય છે. કૃપાનાથ ! અત્યારે ફરીથી ભોગ ધરવાનું કેમ થયું ? કંઈ સમજ પડતી નથી !”

શ્રીજીને પરિશ્રમ પડવાથી આપશ્રીના મનમાં કૃષ્ણદાસ પ્રતિ રોષની લાગણી પ્રગટી હતી. મુખાકૃતી ઉપર તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવતી હતી. આપશ્રીએ કહ્યું “તમારે લીધે જ આજે શ્રીજી ભૂખ્યા રહ્યા ! અરે ! આપને અત્યંત પરિશ્રમ પડ્યો !”

“ મારે લીધે ? આપ આ શું કહો છો ? કૃષ્ણદાસ આશ્ચર્યપૂર્વક સહસા બોલી ઊઠ્યા. શ્રીગુસાંઈજીએ પણ રોષભરી વાણી ઉચારી: “આ તમારાં ગંગા ક્ષત્રાણીનો પ્રતાપ. હું ઘણીવાર ‘ના’ કહેતો છતાં તમારી સંમતિથી તે મંદિરમાં જ્યાં ત્યાં ફરતાં. પછી આવું જ થાયને ! શ્રીજીના રાજભોગ ઉપર તેમની દૃષ્ટિ પડી અને સુકુમાર શ્રીજી આજે ભૂખ્યા રહ્યા. કેટલો અનર્થ ! કેવો અપરાધ !”

આમ કહી આપશ્રી તો બેઠકમાં પધાર્યા. પરંતુ કૃષ્ણદાસજીને તો અધિકારી પદનો ગર્વ થયો હતો. શ્રીગુસાંઈજીનાં વચનો તેમના હૃદય સોંસરવા નીકળી ગયાં. તેમનાં રૂંવાડે રૂંવાડે ક્રોધની જવાલા ફરી વળી. તેમને થયું કે, “શું શ્રીગુસાંઈજી મને-શ્રીનાથજીના અધિકારીને આ પ્રમાણે બોલે ? અત્યારે જ શ્રીપુરુષોત્તમજીને શ્રીજીની સેવા હસ્તગત કરવા વિનંતી કરવા જાઉં.

આમ વિચાર કરતાં તેમને યાદ આવ્યું કે, પિતા પછી માલિકી જ્યેષ્ઠ પુત્રની હોય છે અને જ્યેષ્ઠ પુત્ર પછી તેની માલિકી તેનાં જ્યેષ્ઠ પુત્રની હોય છે. માટે જ શ્રીમહાપ્રભુજી પછી ખરા માલિક તો શ્રીગોપીનાથજી અને શ્રીગોપીનાથજી પછી તેમના લાલજી શ્રીપુરુષોત્તમજી છે. શ્રીગુસાંઈજી તો શ્રીગોપીનાથજીના લઘુ ભ્રાતા છે માટે શ્રીનાથજીની સેવાના ખરા હક્કદાર તે નથી.

તુરત જ કૃષ્ણદાસ શ્રીપુરુષોત્તમજી પાસે ગયા અને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરી સન્મુખમાં બેઠાં. શ્રીપુરુષોત્તમજીએ આવકાર આપતાં કહ્યું “આવો, શ્રીજીના અધિકારીજી, આમ એકાએક કેમ આવવું થયું ?” આગળ પાછળની વાતો કર્યા પછી કૃષ્ણદાસે બે હાથ જોડી કહ્યું એક વિનંતી કરવા આવ્યો છું. શ્રીનાથજીના ખરા હક્કદાર તો આપશ્રી છો અને શ્રીગુસાંઈજી સેવા કરે છે. ત્યારે આપશ્રી સેવા કરવા પધારો તો શું ખોટું ? ન્યાયી વાત છે કે, હક્કદાર તો આપ જ છો. એમાં કોણ ના પાડી શકવાનું હતું ? જો આપશ્રીની આજ્ઞા હોય તો અત્યારેજ પ્રબંધ કરું.

શ્રીપુરુષોત્તમજીએ કહ્યું “અરે, કૃષ્ણદાસજી ! તમારી બુદ્ધિ ફરી તો નથી ગઈ ? તમારું મગજ બહેર મારી ગયું લાગે છે ! તમે આ શું બોલો છો ? કાકાજી જે કરે છે તે વ્યાજબી જ છે; મને તેમાં જ આનંદ રહેલો છે. તમને આવી બુદ્ધિ કોણે સૂઝાડી?”

“કૃપાનાથ ! મારું કહ્યું માનો. શ્રીનાથજીની સેવાનો અલભ્ય લાભ શા માટે જતો કરો છો ?” કૃષ્ણદાસે ચતુરાઈ ભરેલી અનેક દલીલો કરવાથી અને પ્રલોભનો બતાવવાથી ભગવદિચ્છાએ શ્રી પુરુષોત્તમજીનું મન પણ બદલ્યું, અને તેમણે સંમતિ આપી. કૃષ્ણદાસે શ્રીપ્રભુચરણ સેવામાં પધારે તે પહેલાં મંદિરે જઈ મંદિરનો કબજા લેવા વિનંતી કરી. ત્યારબાદ તે પોતાના મુકામે ગયા. શ્રીપ્રભુચરણના આગમન પહેલાં શ્રી પુરુષોત્તમજી ત્યાં પધાર્યા. અને આખા મંદિરનો કબજો લઈ લીધો.

જ્યારે શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુચરણ ત્યાં પધારતાં હતા ત્યારે રસ્તામાં દંડોતી શિલા આગળ

કૃષ્ણદાસે તેમને રોક્યા, અને કહ્યું અહીંથી જ પાછા ફરો. કારણ હવે આપ સેવામાં પધારશો નહિ. સેવાના ખરા હક્કદાર તો શ્રી પુરુષોત્તમજી છે. અને તેઓશ્રી મંદિરમાં શ્રીજીની સેવા માટે પધાર્યા છે, તેથી આપ હવે પધારશો નહિ.

આપશ્રી ભગવદ્દિય જાણીને, ગૃહકલેશ વધારવો ઊચિત ન લાગતાં, તરતજ પાછા પધાર્યા.

હવે આપશ્રી ચંદસરોવર પર પારાસોલીમાં વિરહાવસ્થામાં રહેવા લાગ્યા. શ્રીનાથજી વિના આપને ચેન પડતું નથી. પણ શું કરે ? “બલીયસી કેવલમ્ ઈશ્વરેચ્છા” સમજી ત્યાં બિરાજવા લાગ્યા. આપશ્રી અન્નનો પણ ત્યાગ કરી ફલાહાર ઉપર રહેવા લાગ્યા. પોતાના પ્રાણપ્યારા પ્રભુ સિવાય ભોજન પણ કેમ લેવાય ? આ સમયમાં આપશ્રી વિરહમાં વિજ્ઞપ્તિઓ લખતા હતા. ફૂલની માળા ગુંથી શ્રીનાથજીના મુખિયાજી રામદાસ આપનાં દર્શને આવતા ત્યારે માળા અને વિજ્ઞપ્તિ પત્રો તેમને આપતા. રામદાસજી માળા શ્રીજીને ધરતા અને વિજ્ઞપ્તિ પત્રો શ્રીજીને આપતા. આ વાંચી શ્રી ગોવર્દનધર પોતાની પાનની પીકથી પાન ઉપર પ્રત્યુત્તર લખી આપતા. આ પ્રત્યુત્તર વાંચી શ્રીગુસાંઈજીને શાંતિ થતી. ત્યારબાદ તે પ્રત્યુત્તર જળમાં ઘોળી આપશ્રી પી જતા. શ્રીનાથજી આપશ્રીને ચંદ સરોવર તરફ પડતી બારીમાંથી દર્શન આપતા. આપના નયન-મનોહર સ્વરૂપનાં દર્શન કરી આપશ્રી પ્રાણ ટકાવી રાખતા.

કૃષ્ણદાસને કોઈ યુગલીખોરે આવી કહ્યું “અધિકારીજી, મુખિયાજી તો રોજ શ્રીગુસાંઈજીનાં દર્શન કરવા જાય છે અને ફૂલની માળા શ્રીગુસાંઈજી આપે છે, તે શ્રીજીને ધરાવે છે. શ્રીજી, શ્રીગુસાંઈજી ચંદ્રસરોવર પર પડતી બારીમાંથી દર્શન પણ આપે છે. ખાત્રી કરવી હોય તો કરી જોજો.”

આથી કૃષ્ણદાસનો પિત્તો ઊછળ્યો. તરત રામદાસને બોલાવ્યા અને ધમકાવી ગુસ્સે થી કહેવા લાગ્યા: “રામદાસ, તમે શ્રીગુસાંઈજી પાસે જવાનું બંધ કરો. તેમની પાસે શા માટે જાઓ છો ? આમ કરશો તો મારે ને તમારે નહિ બને.”

પરંતુ રામદાજીએ નિડરતાથી કહ્યું કૃષ્ણદાસજી, સાંભળો. હું તો આપશ્રીની પાસે જતો હતો, જહું છું અને જઈશ પણ ખરો. મને તેમની પાસે ગયા વિના ચેન નહિ પડે. તમને ન ગમે તો રજા આપો.”

શ્રીજીની સેવાને લાયક કોઈ સારા માણસો મળતા ન હતા. આથી કૃષ્ણદાસ નિરૂપાચે રામદાસને કંઈ કહી શક્યા નહિ. છેવટે મંદિરની ચંદસરોવર પર પડતી બારી બંધ કરાવી દીધી. જેથી શ્રીજી, શ્રીગુસાંઈજીને દર્શન ન આપી શકે. કૃષ્ણદાસ તો શ્રીગુસાંઈજીનેજેમ બને તેમ શ્રીજીથી વધારે ને વધારે વિયોગ કરાવતા હતા.

શ્રીગુસાંઈજીને શ્રીનાથજીના હવે એક ક્ષણ પણ દર્શન થઈ શકતાં ન હતાં. તેથી આપશ્રીનું શરીર વધુને વધુ કૃશ બનતું ગયું. બધા વૈષ્ણવો દર્શને આવતા અને આપશ્રીનું સ્વરૂપ જોઈ વધુને વધુ દુઃખી થતા; પરંતુ શું કરે ? કૃષ્ણદાસને તો કહી શકાય તેમ હતું નહિ. બીજો કોઈ ઉપાય ન હતો. જ્યાં પ્રભુની જ ઈચ્છા તેમને વિપ્રયોગનો અનુભવ કરાવવાની હોય, ત્યાં કોઈનું શું ચાલે ?

આ રીતે દિવસો વ્યતિત થવા લાગ્યા.

આ વાતને છ મહિના પુરા થવામાં થોડા દિવસ બાકી હતા. એક દિવસ રાજા બિરબલ શ્રીજીના દર્શનાર્થે ગિરિરાજ પર આવ્યો. શ્રીજીનાં દર્શન કરવા ગયો ત્યારે રાજભાગનો સમય હતો. કુંભનદાસજી કીર્તન કરતાં હતાં. મૃદંગ, ઝાંઝ વગેરે વાદ્યો વાગતાં હતાં, અને શ્રીપુરુષોત્તમજી આરતિ ઉતારતા હતા.

દર્શન કરી બેઠકમાં ગયા તો ત્યાં શ્રી ગિરધરજી ઉદાસીન ચહેરે બિરાજતા હતા. રાજા બિરબલે તેમને પૂછ્યુંકે, “શ્રીગુસાંઈજી ક્યાં બિરાજે છે ?” શ્રીગિરધરજીને ગળે ડુમો આવી ગયો. થોડીવાર પછી કહ્યું “કૃષ્ણદાસ અધિકરીએ સેવામાંથી તેમને દુર કર્યા છે. અને કહે છે કે, શ્રીજીના હક્કદાર તો શ્રી પુરુષોત્તમજી છે. તેથી તેઓ ચંદસરોવર પર બિરાજે છે !”

“શું કૃષ્ણદાસ અધિકારીએ તેમને મંદિરમાંથી દુર કર્યા છે ? હમણાં જ હું મથુરા જઈ સૈનિકોને મોકલી કૃષ્ણદાસને પકડી મંગાવું છું. તમે તે વખતે શ્રીગુસાંઈજીને સેવામાં જવાનું કહેજો.” તરત જ બિરબલ દંડવત પ્રણામ કરી મારતે ઘોડે મથુરા ગયો.

ત્યાં જઈ તુરત ફોઝદારને હુકમ કર્યો: “જાઓ, ગિરિરાજ ઉપર જઈ કૃષ્ણદાસ અધિકારીને પકડી, મારી પાસે લાવો.” ફોઝદાર વીસ સૈનિકોની ટુકડી લઈ ગિરિરાજ આવ્યો. કૃષ્ણદાસ અધિકારી ક્યાં છે, તે પુછી તેમની પાસે જઈ કહ્યું “ચાલો, રાજા બિરબલનો હુકમ છે, તેથી તમને મથુરા લઈ જવાના છે.” કૃષ્ણદાસને બંદીવાન બનાવી મથુરા લઈ ગયા.

આ વાતની ખબર શ્રીગિરધરજીને પડતાં તુરત શ્રીગુસાંઈજી પાસે જઈ કહ્યું “કાકાજી, રાજા બિરબલ આવ્યા હતા. તેમણે તમારી વાત પુછી, જેથી મેં જે બન્યું હતું તે કહ્યું. આથી કૃષ્ણદાસને પકડીને મથુરા લઈ ગયા છે અને આપને સેવામાં નાહવા વિનંતી કરી છે, માટે પધારો.’

શું શ્રીજીના અધિકારી જેલમાં ? ગોવર્ધન આમ બની શકે ખરું ? તેમને કેદ શી રીતે સંભવી શકે ? જાઓ, તેમને અત્યારેને અત્યારે છોડાવી લાવો નહિ તો હું જલપાન પણ નહિ લઉં !”

અરે, હવે શું કરું ? અત્યારેજ ઘોડેસવાર થઈ મથુરા જઈ બિરબલને સમજાવી છોડાવી લાવું મને આવી વિપરીત બુદ્ધિ ક્યાંથી સુઝી ?

તુરત જ શ્રીગિરધરજી મારતે ઘોડે ગોકુલ જવા ઊપડ્યા એક ક્ષણ યુગોના યુગો જેવી લાગતી હતી. મનમાં તો ક્યારે મથુરા જાઉં અને કૃષ્ણદાસને છોડાવી લાવું, તેનાજ વિચારો આવતા હતા.

છેવટે તેઓ મથુરા પહોચ્યાં બિરબલના મહેલે જઈ ખબર કરી કે, ‘શ્રીગિરધરજી પધાર્યા છે.’ બિરબલ ઝડપથી આપશ્રીને સામે લેવા આવ્યો. તરત જ બિરબલે આપશ્રીને

આસન પર પધરાવી કહ્યું ‘આપશ્રીનું એકાએક કેમ આવવું થયું ? મારા લાયક કંઈ આજ્ઞા ?’ શ્રીગિરધરજીએ કહ્યું: ‘કૃષ્ણદાસજીને તમે કેદ કર્યા છે, તે સાંભળી આપશ્રી શ્રી ગુસાંઈજીએ અન્નજલનો ત્યાગ કર્યા છે, તેથી મારે મારતે ઘોડે તેમને છોડાવવા આવવું પડ્યું. અને કૃષ્ણદાસ આવે પછી જ જલપાન કરીશ તેવી આજ્ઞા કરી છે. માટે આપ શીઘ્ર તેમને છુટા કરી મોકલો.’

બિરબલે બૂમ પાડી બહારથી સીપાઈને બોલાવ્યો.

‘અરે રામસિંહ, જાઓ બંદીખાનેથી કૃષ્ણદાસને છુટા કરી મારી પાસે હાજર કરો. થોડીવાર પછી કૃષ્ણદાસને લઈ રામસિંહ આવી પહોંચ્યો.

બિરબલે કહ્યું – ‘જાઓ, કૃષ્ણદાસ, આ વખતે તો શ્રીગુસાંઈજીની આજ્ઞા હોવાથી તમને જવા દઉં છું; પણ હવે પછી આ પ્રમાણે તેમને પજવશો તો નહિ છોડું.

શ્રીગિરધરજી અને કૃષ્ણદાસ ચંદસરોવર પર આવ્યા. ત્યાં જઈ શ્રીગિરધરજીએ શ્રીગુસાંઈજીને કહ્યું – ‘કાકાજી ! કૃષ્ણદાસ આવ્યા છે.’

શ્રી વિઠ્ઠલેશે પ્રેમપૂર્વક કૃષ્ણદાસજીને આવકાર આપતાં કહ્યું: ‘આવો કૃષ્ણદાસજી, આનંદમાં છો ને ?’

કૃષ્ણદાસજી આપશ્રીના ચરણકમળમાં નમી પડ્યા અને પોતાના અશ્રુ વડે આપશ્રીના સુકોમળ ચરણને ભીંજવી નાખી ગદગદ કંઠે કહ્યું – “કૃપાનાથ ! ક્યાં પરમ દયાળુ આપ, અને ક્યાં આ નીચ જીવ ! આવો જીવ આપના સ્વરૂપને કેવી રીતે ઓળખે ?

ત્યાર બાદ કૃષ્ણદાસે પશ્ચાતાપથી ગળગળા હૃદયે નીચેનું પદ ગાયું.

પરમ કૃપાળુ શ્રીવલ્લભનંદન,
કરત કૃપા નિજ હાથ દે માથે,
જે જન શરણ આય અનુસરહી,

ગ્રહી સોંપત શ્રીગોવર્દન નાથ,
પરમ ઉદાર ચતુર ચિંતામણિ,
રાખત ભવધારા બહી જાત,
ભજ 'કૃષ્ણદાસ'કાજ સબ સરહીં,
જો જાને શ્રી વિઠ્ઠલ નાથ,

ક્યાં કૃપાસાગર આપ અને ક્યાં આ તુ યજ્ઞ જીવ ! તેમની સરખામણી જ કેમ સંભવી શકે ? તેથી મારા અપરાધની ક્ષમા કરો. મારા દુર્ગુણો તરફ જોશો નહિ. હવે આપ હમણાંજ સેવામાં પધારો.”તરતજ આપ કૃષ્ણદાસ સાથે ગિરિરાજ ઉપર પધારી અપરસમાં સ્નાન કરી, શ્રીજીના મદનમનોહર સ્વરૂપનું, પ્રસન્ન શ્રીમુખકમળનું દર્શન કરી અપાર અવર્ણનીય-આનંદ રસનો અનુભવ કરતાં સેવામાં તત્પર થયા.

ધન્ય હે, પરમ દયાળ શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુને !

બ્રજ મહિમા –

કોઈ સમે નંદગાંવમેં ફૂવાપે એક વેરાગી બેઠ્યો હતો. વાકો એક વ્રજવાસિનીને પૂછી જો બાવાજી ! દરસન કરી આવે ? તબ વા વેરાગીને કહી, જો મેં તો દિનભરમેં આજ દરસન નહી કિયે ! તબ વા બાઈને કહી, જો તુ ચલે તો આપુન સંગ ચલી દરસન કરી આવેં. મેં જેહર ગહેના પહિર કે આઉં, તુ યાંહી બેઠ્યો રહિયો. તબ વા વેરાગીને કહી, તુ બેગે અઈયો. ઈતનો કહી કે વેરાગી રાહ દેખદેખ ઓર વહ બાઈ જેહર ધરિવે ગઈ, સો ફિર ન આઈ. ઓર વહ વેરાગી બેઠ્યો. ઓર વહ બાઈ જેહર ધીરવે ગઈ, સો ફિર ન આઈ. ઓર વહ વેરાગી રાહ દેખદેખ સંધ્યા સમો ભયો તબ વહાં હી સોય રહ્યો. સો રાત્રિકું નીંદમેં વહ વેરાગીકું સુપનો ભયો, તામે દેખે તો વહ બાઈ કે સંગ દરસનકું ગયો હે. સો દરસન કરત શ્રીનાથજીને અપની પાગમેંસો ગુલાબકો ફુલ વા વેરાગીકું દિયો, ઓર શ્રીદાઉજીને ગેંદાકો ફુલ દિયો, ઓર હુ સુખ બહુત ભયો, સબ રાત્રી સુખમેં બીતી સવેરો ભયો તબ વેરાગી જાગ્યો. ઈતનેમેં વહ બાઈ ફૂવાપે જલ ભરિવેકું આઈ. તબ વહ વેરાગી બાઈસું લરિવે લાગ્યો. ઓર કહી, જો તુ મોકું ફૂવાપે બેઠાય જાય સોય રહી,

મોકું દરસન બીના રાખ્યો, ઓર સબ રાત જાડેસું માર્યો ! તબ વા બાઈને કહી, જો બાવાજી ! જુઠ ક્યો બોલે હે ? આપુન દરસનકે ચલે હતે ! સો તબ વેરાગીને કહી, જો કબ ચલે હતે ? તબ વા બાઈને સુપનાકો સુખ સબ કહ સુનાયો ! તબ વા વેરાગીકું બડો આશ્ચર્ય ભયો, સો વા બાઈકું સાષ્ટાંગ દંડવત્ કિયો. તબ બાઈને કહી જો બાવાજી ! તેને કહા બ્રજ સીનો દેખ્યો ?“અબી તો બ્રજ હે.”

શિશુવલ્લભ

શ્રી મહાપ્રભુજીની પાંચ વર્ષની અવસ્થા હતી ત્યારે એક દિવસે શ્રી લક્ષ્મણ ભટ્ટજી અઝિહોત્રની શાળામાં અઝિના કુંડમાં ઈષ્ટ સંબંધી હોમ કરતા હતા અને સઘળા વિદ્વાન બ્રાહ્મણો વેદમંત્ર ભણતા હતા. તે સમયે શ્રી મહાપ્રભુજીએ પોતાના સહજ બાળસ્વભાવથી અઝિહોત્રની શાળામાં પિતાની પાસે જઈ પિતાજીને કહ્યું કે, “હે પિતાજી ! આપે સાધન કરવામાં ઘણો કાળ વ્યતીત કર્યો, હવે ફળનું ગ્રહણ કરો.” આ પ્રમાણે પુત્રના મુગ્ધ વચન સાંભળી અત્યંત વિસ્મય પામેલા શ્રી લક્ષ્મણ ભટ્ટજીએ પૂછ્યું કે, “હે પુત્ર ! તમે હજી સુધી કાંઈ ભણ્યા તો નથી, તે છતાં આ વાત કેમ બોલો છો ?” શ્રીમહાપ્રભુજીએ ઉત્તર આપ્યો કે, “ભણાવવું તો આપના હાથમાં છે. મેં તો તમારા મુખથી તે સાંભળ્યું છે તે તમારી પાસે કહું છું. હું તો બાલક છું. જે ચાર વાત સાંભળી હોય તેમાંથી એક-બે- વાત યાદ રહી જાય.” આ પ્રમાણે વળી પુત્રના મુગ્ધ રસથી ભરેલાં અતિ સુંદર વચન સાંભળીને ક્ષીલક્ષ્મણ ભટ્ટજીએ ફરી વાર પૂછ્યું કે, “હે બાળક ! તમે મારા મુખેથી ક્યારે અને શું સાંભળ્યું છે તે કહો.”

શ્રીમહાપ્રભુ બોલ્યો કે “પિતાજી ! આપ શ્રીભાગવતના પાઠ કરો છો તેમાંથી મેં સાંભળ્યું છે કે, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન દાનથી, તપથી, પૂજનથી, પવિત્રતાથી કે વ્રતોથી સર્વથા પ્રસન્ન થતાં નથી, પણ પ્રેમપૂર્વકની ભક્તિથી જ પ્રસન્ન થાય છે. માટે ભક્તિ વિના બીજાં સાધનો કરવાં એ પરિશ્રમ માત્ર છે. ઈત્યાદિ વચનોથી સર્વ સિદ્ધાંતના સારરૂપ અને ફળરૂપ ભક્તિમાર્ગ જ છે એ ઉપદેશ મેં તમારા મુખથી જ સાંભળ્યો છે તે હું તમારી પાસે કહું છું.”

આવાં શ્રીમહાપ્રભુજીના બાલ્યાવસ્થાના સ્નિગ્ધ અને મુગ્ધ વચનો સાંભળી ક્ષીલક્ષ્મણ ભટ્ટજી ચક્રિત થઈ ગયા.

શ્રી આચાર્યજીનું આધિદેવિક સુધાસ્વરૂપ

પ્રેષક – પ. ભ. એક વૈષ્ણવ

“પૂર્ણબ્રહ્મ શ્રી લક્ષ્મણસુત” અતએવ આપ પૂર્ણબ્રહ્મ શ્રુંગારસોહરિઃ રસોવૈસઃ રૂપસુધાનું સ્વરૂપ છે, તે મુખ્ય “સુધા પુરુષાકાર” છે. “બર્હાપીડં નટવરવપુઃ” આ શ્લોક પ્રતિપાદિત સ્વરૂપ છે. દેહભાવ રહિત રસસ્વરૂપ છે. જેમ દેહમાં વિર્ય મુખ્ય તેમ ભગવત્સવરૂપમાં સુધા, જેમ દેહમાં વીર્યસાર મસ્તકમાં રહે તેમ અહીં સુધા, “આનંદમાત્રકરપાદ-મુખોદરાદિ” સ્વરૂપના સારભૂતહોઈ અધરમાં સ્થિત છે.

આ પ્રકારે શ્રી આચાર્યજીનું સુધાસ્વરૂપ કેવલ ભક્તમાત્રૈકઃ અનુભવગમ્ય છે. તેમાં અત્યંત અંતરંગ કોટિમાં વિરલ પદ્મનાભદાસાદિનો અનુભવ પ્રમાણ સ્વરૂપ છે.

આ સુધા સ્વરૂપ શ્રી આચાર્યજી વિના પુષ્ટિ-પ્રભુની સર્વ રસમયી લીલાનો પ્રાદુર્ભાવ જ સુદુર્ઘટ છે, તે-સુધા-વિપ્રયોગાત્મક અને સદાનંદરૂપ હોવાથી કૃષ્ણસ્વરૂપ છે. અતઃ શ્રી ગુસાંઈજી વલ્લભાષ્ટકમાં “વસ્તુતઃ કૃષ્ણ એવ” એમ આજ્ઞા કરે છે.

આ સુધા મુખ્ય સાત સ્વરૂપે વિલસે છે. તેનો વિલાસ સ્વતંત્ર નિરપેક્ષ અને સ્વછંદ છે. તેના સાત સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. (1) મુખ્ય પુરુષાકારસુધા (2) આનંદસ્વરૂપ-ભગવદભાવરૂપ કૃષ્ણસ્વરૂપ (3) પરમાનંદસ્વરૂપ-ગૂઢ સ્ત્રી-ભાવરૂપી સ્વામિની સ્વરૂપ (4) કૃષ્ણાસ્યસ્વરૂપ ધર્મી વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપ (5) વૈશ્ણવસ્વરૂપ (તાપાત્મક સ્વરૂપ) (6) વલ્લભસ્વરૂપ-લીલા મધ્યપાતી દાસ્યરૂપ અને (7) આચાર્ય સ્વરૂપ સન્મનુષ્યાકૃતિ, ભક્તિમાર્ગાબ્જમાર્તન્ડ અને વાકપતિ સ્વરૂપ.

આ સાતે સ્વરૂપથી શ્રીઆચાર્યજીનો ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનો સ્વતંત્ર વિહાર સાંપ્રદાયિક

સમગ્ર ગદ્યપદ્યાક્રમત ભાષાસાહિત્યમાં અને વિશેષતઃ વાર્તા-કીર્તનમાં બિરાજે છે.
શ્રી આચાર્યજીના દ્વાદશ અંગ અને તેની ભાવાક્રમત લીલાનું કોષ્ટક –

શ્રી આચાર્યજીનાં અંગ લીલા વૈષ્ણવોનાં નામ

- (1) હૃદય (મધ્ય) નિરોધલીલા શ્રી દામોદરદાસ હરસાનીજી
- (1) શિર (પુષ્ટિ) મુક્તિ શ્રી પુરુષોત્તમદાસ
- (2) હસ્ત ઊતિ (પુષ્ટિ) આશ્રય પદ્મનાભદાસ, ગદાધરદાસ
- (2) સ્તન મન્વંતર (પુષ્ટિ) ઈશાનુકથા નારાયણદાસ, ગજજનધાવન
- (2) સાથળ સ્થાન (પુષ્ટિ) પોષણ પુરાણમલ્લ, કન્હૈયાશાલ
- (2) કર માર્ગ (પુષ્ટિ) વિસર્ગ માધવભટ્ટ-ચાદવેન્દ્રદાસ
- (2) પાદ અધિકાર (પુષ્ટિ) સાધન પ્રભુદાસ જલોટા અને દિનકર શેઠ

ઉપર્યુક્ત પ્રત્યેક અંગસ્વરૂપ વૈષ્ણવોના પણ સાત ભેદ છે. તેમાં 1 ધર્મી અને 6 ધર્મો.
(ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય) છે. તે તે ધર્મ અને ધર્મીવાળા વૈષ્ણવોની
વાર્તાઓમાં આ તત્વ સમજાવવામાં આવ્યું છે.

શ્રી આચાર્યજીનું ભાવસ્વરૂપ અને તેનું સર્વોત્કૃષ્ટ ફળ.

ભાવ એટલે કેવલ (ધર્મી) વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપ અને તે જ પુષ્ટિમાર્ગમાં
“કૃષ્ણાસ્ય”(શ્રી આચાર્યચરણ) કહેવાય છે, અને તે જ પુષ્ટિભક્તિ અથવા સ્વતંત્ર ભક્તિ
તરીકે પ્રસિધ્ધ છે. આ ભાવનું રમણ પણ ભાવાત્મક જ છે. જેથી તે ક્રિયા પ્રાધાન્ય અને
ઈન્દ્રિય પ્રાધાન્ય એવા કામભાવવાળી સંયોગાત્મક લીલાથી પર છે. આ ભાવ,
ભાવનાથી જ સિધ્ધ થાય છે. અન્ય ભક્ત સાપેક્ષ નિત્ય લીલા એ જ આ સંયોગાત્મક
લીલા જાણવી. તેના રસનો અનુભવ અલૌકિક ઈન્દ્રિય અને ક્રિયા દ્વારા અનુભવાય છે.
જ્યારે સર્વાત્મભાવવાળી અન્ય ભક્ત નિરપેક્ષ નિત્ય લીલા ભાવાત્મક લીલાના રસનો
અનુભવ કેવલ ભાવના દ્વારા જ પ્રભુ કરાવે છે. આ ભાવપ્રાપ્તિમાં કેવલ વિરહની
ભાવના જ એક માત્ર સાધનરૂપ છે. આમાં લીલાની ભાવના, સ્વરૂપની ભાવના
સાધનરૂપી મટી જઈ ફલરૂપ બની જાય છે. આમાં જ્ઞાન અને ગુણગાન આદિ બાધક છે.

શ્રીવલ્લભનો આ કેવલ-ધર્મી વિપ્રયોગાત્મક ભાવનો અનુભવ એ જ પરમ ફલ જાણવું.

આ ભાવ પ્રથમ તાપરૂપ થઈ ભક્તના લૌકિક દેહને સ્વ-તાપ દ્વારા શુદ્ધ કરી અલૌકિક કરે છે. આ જ દેહમાં નવો દેહ કરે છે. અર્જુન જેમ સ્વ પ્રવેશથી કાષ્ટને તેજોમય બનાવી દે છે, તેમ આ તાપ પણ ભક્તના દેહને યથા સ્થિત રાખી અલૌકિક તેજોમય-આધારભૂત બનાવે છે. આ વિપ્રયોગાર્જુન સ્વરૂપાત્મક હોવાથી દેહનો નાશ થતો નથી. જ્યારે દેહ તેજોમય થઈ આધારભૂત બને છે, ત્યારે તે ભાવાત્મક વિપ્રયોગાર્જુન ભક્તના સમગ્ર આકારમાં સર્વલીલા વિશિષ્ટ સ્વરૂપે પ્રવેશ કરે છે. દ્રષ્ટાંત રૂપે – ભક્તના હસ્તમાં હસ્ત રૂપે, પાદમાં પાદ રૂપે એમ સર્વ અંગોમાં જાણવું. ત્યારે તે ભક્ત અલૌકિક તદ્દુપતાને પામે છે. આ પ્રકારના વિરહાત્મા પ્રભુ મહાદુઃખે અનુભવાય છે. આ ભાવ સ્થિર થયા પછી તેમાં વિચિત્રતા પ્રાપ્ત થાય છે અને તે બે પ્રકારની છે. “વિકલતા અને અસ્વાસ્થ્ય”

જેમ મહાસમુદ્રમાં ડુબેલાને સમુદ્રની લહેરોમાં મજ્જન-ઉન્મજ્જન થાય છે, તેમ વિરહભાવરૂપી રસસિન્ધુમાં ડુબેલા આ રસિક ભક્તને વિકલતા અને સાસ્થ્ય સહજ સિદ્ધ થઈ જાય છે આ ભક્તને પ્રભુ વિના જરાયે ચેન પડતું નથી તે વિકલ થઈ તદરૂપ બની જાય છે. અતઃ તે ભક્ત તે વિપ્રયોગાર્જુનમાં પ્રવેશ કરે છે. આનું નામ જ “ભાવાત્મક રમણ” કહેવાય છે. ત્યારે ભક્ત અસ્વાસ્થ્યે કરીને સ્વય-કૃષ્ણ સદાનંદ રૂપનો અનુભવ કરે છે.

સર્વાત્મભાવનું સ્વરૂપ

આ પ્રકારનો ભાવ તે જ સર્વાત્મભાવ કહેવાય છે. જેમાં દેહાદિકની સ્ફુરણા નથી થતી, એટલે પ્રભુમાં અનન્ય ભાવ થાય એને જ સર્વાત્મભાવ કહેવામાં આવે છે. આ અનન્ય ભાવમાં “હું સમગ્ર પ્રભુનો છું” એવી શુદ્ધ અદ્વૈતની ભાવના રહેલી છે. આમાં ઈન્દ્રિયોના વિષયોનો સારી રીતે ત્યાગ છે. આમાં દેહ, ઈન્દ્રિય આદિના પૃથક્ત્વનું ભાનજ રહેતું નથી.

આ સર્વાત્મકભાવ, સ્વરૂપાનંદ અને ભાવાનંદથી પણ ઓળખાય છે. આના રમણમાં જેટલી ક્રિયા આદિ છે તે કેવલ ભાવ માત્ર જ જાણવી. આ ભાવ આનંદરૂપ હોઈ રસરૂપતાને પામેલો છે. અને જે રસ સ્વરૂપાત્મક છે. અને તે રસ-શ્રુંગાર રસાત્મા હરિરૂપ છે. આ સ્વરૂપના પ્રત્યેક અવયવ મુખ-ચરણ આદિ સર્વ આનંદરૂપ છે. તેના ઐશ્વર્યાદિ બધા ધર્મો અને શક્તિઓ પણ પ્રભુરૂપ છે. સર્વ સ્વરૂપાત્મક આનંદ છે. સંયોગ અને વિપ્રયોગ. ઉભય રસ શ્રુંગાર રસરૂપ જ છે. સંયોગ રસ ધર્મ સહિત હોવાથી ક્રિયાત્મક છે અને તે લોકવેદમાં પ્રસિદ્ધ છે જ્યારે વિપ્રયોગ રસ ધર્મીરૂપ અને ભાવાત્મક છે તેથી તે અનુભવથીજ જાણી શકાય છે.

આ ભાવાત્મક રસરૂપ પ્રભુના વ્રજમાં રહેલા ભાવાત્મક સર્વ પદાર્થો હંમેશાં દિવ્ય ભાવથી યુક્ત છે અને તે સર્વ ભગવદ્રુપ છે. તેની સર્વ સામગ્રી ભાવરૂપ જ છે.

ભાવ સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભનું વ્યાપકત્વ, વર્ચસ્વ અને સર્વોત્કૃષ્ટત્વ

ગંગાજીની માફક ભાવના ત્રિવિધ સ્વરૂપ છે, આધિદૈવિક, આધ્યાત્મિક અને આધિભૌતિક આધિદૈવિક – સ્વયં ભક્તિ (ભાવ) રૂપ છે. અને ભક્તિ એ જ પુષ્ટિ છે. આધ્યાત્મિક – ભાવનારૂપ છે અને તે માહાત્મ્યજ્ઞાનરૂપ છે. આધિભૌતિક – ક્રિયારૂપ છે અને તે કર્મ સ્વરૂપ છે. જેમ ગંગાજીના આધિભૌતિક અને આધિદૈવિકની સ્થિતિ છે, તેમ ક્રિયામાં (કર્મરૂપમાં) ભાવના-માહાત્મ્ય-જ્ઞાન અને ભાવની-ભક્તિની-સિદ્ધિ રહેલી છે. આ ક્રિયા તે કર્મરૂપ હોઈ સદાચારથી યુક્ત શ્રી કૃષ્ણની સેવા તે જ છે. એટલે ભૌતિક તનુજા વિત્તજરૂપ ક્રિયાત્મક સેવાના સ્વરૂપમાં માહાત્મ્યજ્ઞાનરૂપ આધ્યાત્મિક ભાવનાના સંબંધે કરીને, તે ભૌતિક સેવામાં, આધિદૈવિકી ભાવાત્મક માનસી સેવાની સિદ્ધિ રહેલી છે. તનુજા વિત્તજા સેવા વિના માનસી અપ્રાપ્ય છે.

આ પ્રકારે અંતરંગ લીલા સંબંધી ભાવના ત્રણ સ્વરૂપો કહ્યા. બહિરંગ લીલા સંબંધી ભાવના ત્રણ સ્વરૂપ આ પ્રકારે છે-

આધિભૌતિકમાં કલ્પના રૂપે ભાવની સ્થિતિ છે, આધ્યાત્મિકમાં વાસના રૂપે ભાવની

સ્થિતિ છે અને આધિદૈવિકમાં સત્યરૂપે ભાવની સ્થિતિ છે.

ભૌતિક સ્થુલ દેહાદિ કલ્પના દ્વારા જ સર્વત્ર કાર્યની સિદ્ધિ કરી શકે છે, અતઃ તે કલ્પના એક સત્તાત્મક ભાવ વિના કોઈ પણ કાર્યની ઉત્પત્તિ કે સિદ્ધિ નથી જ. આધ્યાત્મિક સુક્ષ્મદેહાદિ (પરલોકમાં પાપ પુણ્યનો ભોગકર્તા)માં વાસનાની જ ચૈતન્યાત્મક રૂપ સ્થિતિ છે. એટલે સુક્ષ્મદેહની વાસનારૂપે જ અંતઃસ્થિતિ છે. અને તે તત્ત્વરૂપ વાસના પોતાના બળથી કલ્પનાને ઉત્પન્ન કરી સર્વ કાર્ય કરાવે છે. આ રીતે તેનું પ્રધાનપણું અને ચૈતન્યાત્મક રીતે કહ્યું. આધિદૈવિક તે સત્ય આત્મરૂપ છે. આત્મા એ આનંદરૂપે છે. એની તેની સત્તા સર્વત્ર છે. જગત તો તેની એક માત્ર કણિકાથી ચાલી રહ્યું છે. આ રીતે તે ભાવ સતયિત્તાનંદ કૃષ્ણરૂપ છે. અને તેના આનંદના સારભુત કૃષ્ણાસ્ય-શ્રીવલ્લભાચાર્ય છે.

અતઃ કૃષ્ણાસ્ય જ અંતરંગ બહિરંગ લીલામાં મધ્યપાતિ છે. તેમના વિના કોઈપણ લીલા સંભવતી જ નથી. અતઃબાહ્યાભ્યંતર જગત બ્રહ્મરૂપ હોઈ કૃષ્ણાસ્યના આધારથી જ સ્થિત છે.

આ રીતે ભાવસ્વરૂપ-કૃષ્ણાસ્વરૂપ- શ્રી વલ્લભનું વ્યાપકત્વ, વર્યસ્વ, અને સર્વોત્કૃષ્ટત્વ કહ્યું.

વેણુધર અને વલ્લભ

વેણુનો નાદ કરનાર તે વેણુધર અને વાણીનો નાદ કરનાર વાણીધાર શ્રી વલ્લભાધીશ. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે વેણુનો નાદ કરી ગોપીજનોનાં હૃદયમાં “રસો વૈ સઃ” શ્રુતિના પ્રમાણથી શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય રસનું બી વાવ્યું. એ રસના બીજનો ઘણો સમય વીતી જવાથી એ બીજ કરમાઈ જશે એ હેતુથી ભગવાન શ્રીપૂર્ણ પુરુષોત્તમને એ રસબીજને સીંચન કરવા પોતાના હૃદયમાં તીવ્ર ઈચ્છા થઈ. શ્રીઠાકોરજી અને શ્રીસ્વામિનીજી બંનેના હૃદયમાં પોતાના જીવોને રસાનંદનું દાન આપવા માટે અત્યંત વિરહતાપ ઉદભવ્યો. આથી શ્રીઠાકોરજીએ પોતાના મુખારવિંદ વાણીના આધિદૈવિક સ્વરૂપ

શ્રીવલ્લભાધીશનું પ્રગટ્ય કર્યું. શ્રીસર્વોત્તમજીના પ્રારંભમાં (વાણ્યા યદા તદા સ્વાસ્યમ્ યકાર હી) એટલે સાક્ષાત મુખારવિંદ, વાકપતિ સ્વરૂપનો પ્રાદુર્ભાવ થયો. શ્રીઠાકોરજીએ વેણુજી દ્વારા ગોપીજનોને જે દાન આપ્યું તે જ દાન શ્રીમહાપ્રભુજીએ ભૂતલ ઉપરના જીવોને સાક્ષાત શ્રીકૃષ્ણની રહસ્ય લીલાનું દાન આપ્યું. શ્રીમદ્ ભાગવત તે શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદની વાણી છે અને પોતાનું સ્વરૂપ છે.

ભાગવતના 11માં સ્કંધમાં ઉદ્ધવજીને ઉપદેશ આપતાં શ્રીકૃષ્ણ જણાવે છે કે તારા જેવા કરુણાત્મક ભક્તોને માટે મારું સ્વરૂપ શ્રીમદ્ ભાગવતમાં સ્થાપું છું. માટે શ્રીમદ્ ભાગવત ભગવાનનું સ્વરૂપ છે. તેમજ ભાગવતના 12માં સ્કંધમાં 12માં અધ્યાયમાં ભગવાનને પોતાના નાભિકમલમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્મા સંસારથી ભય પામે છે ત્યારે તેમને કૃપા કરી પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ સુબોધિનજી દ્વારા ભગવાનના ગૂઢ સ્વરૂપનું અતિ સુંદર વર્ણન કર્યું છે. એટલે તેમને વાગધીશ-વાણીના આધિપતિ કહેવામાં આવે છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું શ્રીવલ્લભાધીશ સ્વરૂપે વેદમાર્ગનું રક્ષણ કરવા નઅને દૈવી જીવોના ઉદ્ધાર માટે પ્રગટ્ય થયું. કૃષ્ણાવતારની સંપૂર્ણલીલાનાં દર્શન શ્રીભાગવત દ્વારા પોતાના દૈવી જીવોને આપશ્રીએ કરાવ્યાં. કેટલીય પ્રમાણોથી અને અષ્ટછાપ કવિઓ તથા મહાનુભાવી વૈષ્ણવ ભક્તોના કથનથી સાબિત થાય છે કે શ્રીવલ્લભાચાર્યજી વસ્તુતઃ કૃષ્ણ એવ એટલે સાક્ષાત ભગવાનનું જ સ્વરૂપ છે.

ચાર પ્રકારના વિરહનો પ્રકાર

સંકલન – પ. ભ. જાદવજી ખેરાજભાઈ (ચરણરજ), સુરત.

જેણે પ્રત્યક્ષ લીલાઓનો અનુભવ કરીને પદ રચનાઓ કરી છે, એવા અષ્ટ સખા પૈકીના પરમ ભગવદીય, શ્રીગુસાંઈજીના સેવક શ્રી નંદદાસજી રચિત પ્રકારના વિરહનું આ વિવેચન છે.

અષ્ટ સખાઓની અલૌકિક વાણીનો પાર કોણ પામી શકે ? ગુંગાના ગોળ સમાન છે.

મન ભરીને આસ્વાદન લઈ શકાય. વર્ણન થઈ શકે નહીં.

અષ્ટ સખાની રચનામાં કોઈને ઉત્તમ મધ્યમ કહી શકાય નહીં, છતાં પદ રચનાની પદ્ધતિમાં અમુક તારતમ્ય જણાય આવે એ સ્વભાવિક છે.

દુધમાંથી સિદ્ધ થયેલી વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ હોય છે, “અમૃતપય ભોજનમ્” છતાં સ્વાદમાં વિવિધતા જોવામાં આવે છે. એવી જ રીતે અષ્ટસખા પૈકીના પરમ રસિક ભક્ત નંદદાસજીની કૃતિમાં પણ વિવિધતા જણાય છે.

પુષ્ટિ સંપ્રદાયની પદરચનામાં “સુરદાસજી સૂર્ય સમાન છે, તો નંદદાસજી ચંદ્રસમાન માનવામાં આવ્યા છે.”

નંદદાસજીની પદ રચના એવી રોચક અને ભાવપૂર્ણ છે કે, એની બરોબરી કરી શકે એવો કવિ હિન્દી સાહિત્યમાં ભાગ્યેજ કોઈ હશે. તેમાં પણ રાસપંચાધ્યાયી, ભ્રમર ગીત અને પંચમંજરીનેતો હિન્દીનું ‘ગીતગોવિંદ’ માનવામાં આવે તો પણ અતિશયોક્તિ નહીં ગણાય.

નંદદાસજીના સમકાલિન મહાન કવિ શ્રી ધ્રુવદાસજીએ પણ નંદદાસજીની કાવ્ય રસિકતા ઉપર મુગ્ધ બની કહ્યું છે કે-

નંદદાસજો કહ્યું કહ્યો રાગ-રંગમે પાગિ
અચ્છર સરસ સ્નેહમય,
સુનત હોત હિય જાગિ ॥
રસિક દશા અદભુત હતી, કરત કવિત સુઢાર,
બાત પ્રેમકી સુનતહી, છુટત પ્રેમ જલ ધાર ॥
રસિક બાવરો સો ફિરે, ખોજત નેહકી બાત,
આછે રસકે બચન સુની,
બેગી વિવસ વ્હે જાત ॥

વાત્સવમાં નંદદાસજી પરમભાગવત, મહાન ભાવુક, અને સર્વોચ્ચ પ્રતિભાવાન ભક્ત કવિ હતા. એમની કાવ્ય રચના હૃદયમાં આરપાર ઉતરી જાય એવી સરસ અને સજીવ છે.

નાભાજીએ પણ કહ્યું છે કે, “લીલા પદ રસ રીતિ ગ્રંથ રચનામેં નાગર, સરસ ઉક્તિ યુત યુક્તિ ભક્તિ રસ ગાન ઉજાગર.”

આવા ભગવદિય શ્રી નંદદાસજીની કાવ્ય પ્રસાદિના અભિલાષી ઘણા ભગવદિઓ ભાન ભુલ્યા છે. હવે ચાર પ્રકારના વિરહનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. (1) પ્રત્યક્ષ વિરહ (2) પલકાન્તર વિરહ (3) વનાન્તર વિરહ (4) દેશાંતર વિરહ.

વ્રજભક્તોના અલૌકિક વિરહનું વર્ણન તો પ્રભુના પ્રિય ગોપીજનોજ કરી શકે, કે જેણે વિરહનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યો હોય તેવા પ્રેમી-ભક્તો કરી શકે. નંદદાસજી પણ નિત્યલીલામાં દિવસની લીલામાં ‘ભોજસખા’ અને રાત્રિલીલામાં “ચંદ્રલેખા” સખી છે. એટલે પ્રત્યક્ષ વિરહનો અનુભવ કરીને તેમણે સાહિત્ય રચના કરી છે. તે આપણું સદભાગ્ય છે, જેનું અવગાહન કરી આપણે ધન્ય બનીએ !

પ્રથમ પ્રત્યક્ષ વિરહ તું સુન લે,
પાછે પુનઃ પલકાન્તર ગુન લે !
તીસરો વનાન્તર ભયે,
ચતુર્થ દેશાંતર ગયે ॥

પ્રત્યક્ષ વિરહ –

વ્રજભક્તોના અલૌકિક વિરહનું વર્ણન વિરહાત્મક ગોપીજનોજ કરી શકે, કે જેણે વિરહનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યો છે.

પ્રત્યક્ષ વિરહકો સુન અબ લક્ષણ,

ચક્તિ હોત તહાં બડે વિચક્ષણ ।
જ્યોં નવ કુંજ સદન શ્રીરાધા,
વિરહત પિયસંગ રૂપ અગાધા ॥
પોઢી પ્રિતમ સંગ સુહાઈ,
કછુ ઈક લહર પ્રેમકી આઈ ।
સંભ્રમ ભયો કહત રસ વલિતા
મેરે શ્યામ કહાં રી લલિતા ? ॥

શ્રી સ્વામિનીજી નિકુંજમાં પ્રિયતમને ગલબાંહી દઈને પોઢ્યાં છે અને તેમને સંભ્રમ થયો કે, પ્રભુ ક્યાંક પધારી ગયા છે એટલે અકળાઈને પ્રિય સખી લલિતાજીને પુછે છે:

અરી લલિતા ! શ્યામસુંદર ક્યાં પધારી ગયા ?

સ્વામિનીજીની આવી વિરહાતુર દશા જોઈ લલિતાજી કહે છે: ખ્યારીજી, શ્યામસુંદર તો આપની સમિપ પોઢયા છે. સ્વસ્થ બની દર્શન કરો.

લલિતાજીનું કથન સાંભળી સમિપમાં પોઢેલા શ્યામસુંદરના દર્શન કરી શ્રી ખ્યારીજી સ્વસ્થ બને છે. અને કહે છે: મને સ્વપ્નમાં એવો સંભ્રમ થયો કે, પ્રભુ ક્યાંઈ બહાર પધારી ગયા છે.

આ પ્રમાણે સ્વપ્નમાં પણ પ્રત્યક્ષ વિરહને સહન કરી શકે નહીં એવાં વ્રજભક્તો, ગોપીજનો અને શ્રીસ્વામિનીજીની વિરહ દશા છે. વ્રજભક્તો આવા ભાવથી ભાવિત છે એનું પ્રમાણ નિત્યલીલામાં થએલા પ્રત્યક્ષ અનુભવનું વર્ણન શ્રીનંદદાસજી કરે છે-

“ભૂ તછુએ, મદિરા પીએ,
સબ કાહુ સુધિ હોય,
પ્રેમ સુધારસ જો પીએ,
તાહિ રહે ન સુધિ કોય”

ભૂત વળગ્યું હોય, મદિરાપાન કર્યું હોય તેને પણ થોડું ભાન તો રહે જ છે, પરંતુ સ્નેહસુધારસનું જે પાન કરે છે તેને ક્યારેય સુધી રહેતી નથી.

પલકાન્તર વિરહ -

શોભા સદન વદન અસલોના,
કોટિ મદન છબિકે નહીં હોના ।
સો સુખ જબ અવલોકન કરે,
તબહિ આન બિય પલક પરે ॥
વ્યાકુલ વહે વ્રજનારી ભારી,
તિહી દુઃખ દેત વિધાતાહિ ગારી ॥

પ્રિયતમના મધુર સ્વરૂપ સુધાનું પાન જ્યારે પ્રાણેશ્વરી અને ગોપીજનો કરી રહ્યાં હોય, ત્યારે વચ્ચે આવીને આંખની પલકો નિજ સ્વભાવાનુસાર વિધન કરે છે ત્યારે અકળાઈને વિધાતાને ગાળી દેતાં કહે છે: “બ્રહ્માભલે મહાન સમર્થ હશે, સૃષ્ટિની તેમણે સુંદર રચના કરી હશે, છતાં દેવકોટિમાં હોવાથી વ્રજના પ્રેમી ભક્તોની સ્થિતિ સમજી શક્યા નથી. નહીતર આવરણયુક્ત પલકની રચના કરી હોત નહીં.”

“બડો મંદ અરવિંદ સુત,
જીહી નહી પ્રેમ પહેયાન,
પિયમુખ નિરખત દ્રગન કે,
પલક રચી બિય આન.”

દેવતાઓ સ્વર્ગમાં રહે છે. સ્વર્ગમાં વિવિધ પ્રકારના ભોગવિલાસ હશે પણ ત્યાં ભગવાન નથી. ભોગ અને ભગવાન એક સાથે રહી શકેજ નહીં. એથી જ શ્રી શુકદેવજી જ્યારે પરિક્ષીત રાજાને ભગવદ પ્રાપ્તિ માટે શ્રી ભાગવત કથા શ્રવણ કરાવવા તત્પર બન્યા હતા, ત્યારે દેવતાઓ અમૃતનો ફૂપ લઈને ત્યાં આવ્યા હતા અને શ્રી શુકદેવજીને

વિનંતી કરી છે: મહારાજ ! આ અમૃતનું પાન પરિક્ષિતને કરાવો એટલે એ અમર બની જાય અને એના બદલામાં અમને હરિકથા રૂપ અમૃતનું પાન કરાવો એવી અમારી વિનંતી છે. શ્રી શુકદેવજીએ દેવતાઓને અભક્ત જાણી કથારૂપી અમૃત કરાવ્યું નથી. ક્યાં ભૌતિક સુખના ભોગ સાધનરૂપ સ્વર્ગનું ક્ષત્ર અમૃત ! એની બરોબરી કેમ થઈ શકે ?

વનાન્તર વિરહ -

વનાન્તર વિરહને સમજાવતાં શ્રીનંદદાસજી કહે છે -

વિરહ વનાન્તર કો સુની લીજે,
ગોપિનકે મનમેં મન દીજે ॥
જબ વ્રંદાવન ગો ગન મોહન,
જાતહે નંદ સુવન મનમોહન ॥
તબકી કહી ન પરત કછુ બાત,
એક એક અલ્પ કલ્પ સમ જાત ॥
ઈક ટિક દ્રષ્ટિ લીખી સો ડોલે,
બોલે સો પુતરી સમે બોલે ॥
નૈનબેન શ્રવન સબ જાય રહે પિય પાસ,
પ્રાન માત્ર ઘટ રહ ગયે, ફિર મિલનકી આસ.

ગો ચારન અર્થે પ્રભુ વનમાં પધાર્યા છે. તેની પાછળ નેત્રો, મન, વાણી, સહુ ચાલ્યા ગયા છે. અહીં તો રહ્યા છે માત્ર ચિત્ર-પ્રતિમા સમાન જણાતા દેહ. એની અંદર રહેલા પ્રાણથીજ જીવિત સમાન જણાય છે. અને એ પણ એવી આશાથી કે પ્રભુ વનમાંથી પધારશે ત્યારે નેત્રોથી દર્શન સુધાનું પાન કરી ધન્ય બનશું. (આવી સ્થિતિમાં જ વેણુગીત પ્રકટ થયું છે)

અત્યારે તો એવી સ્થિતિ છે કે, પ્રભુના વિરહમાં એક-એક પલક કલ્પ સમાન દુઃખદાયક

બની રહી છે. ગોપીજનોનું આવું વિરહાત્મક સ્વરૂપ સમજવા માટે જ આ બધું કહ્યું છે. “ગોપીનકે મનમેં મન દીજે.” આ પ્રસંગનું અવહાગન કરતાં પહેલા થોડીવાર માટે પણ ગોપીજનોના ભાવથી આપે ભાવિત બનીએ ત્યારે વિરહાનંદની રંચક કણિકા પ્રાપ્ત થઈ શકે. ગોપાલદાસજીએ પણ ગાયું છે કે –

પ્રાતઃ પધારે ને નિશાએ આવે વા'લો,
પ્રિત નવી ઉપજાવેજી;
મત્ત ગજગતિ ચાલે મલપતો વાલો,
શ્રીગોકુલમાં આવેજી ॥

ગોચારણ કરી, સંધ્યા સમયે પ્રભુ નંદાલયમાં પધારતા હોય ત્યારે નયનભરી નિરખવાની તાલાવેલી હોપીજનોને હોય અને નિરખ્યા પછી મનમાં વિવિધ પ્રકારના મનોરથો થતાં હોય, વિરહની એક પલ પણ કલ્પસમાન બની જતી હોય, એનો ખ્યાલ તો અનુભવીને જ આવી શકે. તે સિવાય ઉદ્ભવજી જેવા મહાન ભક્ત પણ એવા ભાવની રંચક કણિકા માટે તલપતા હતા. “ઘાયલકી ગતિ ઘાયલ જાને.”

સંધ્યા સમય વનમાંથી પધારતા પ્રભુના નયન ભરી દર્શન કર્યા હોય છતાં વિરહતાપ શાંત થતો નથા, ત્યારે અંતર્યામી પ્રભુ પણ....

જોતાં તૃપ્તિન ઉપજે પ્રભુ,
અધર સુધારસ પાવેજી,
પૂરણસુખ દઈ ગોષ્ટમાં પ્રભુ,
આઘેરા પાંવ ધારેજી ॥

અંતર્યામિ પ્રભુ સર્વની અભિલાષા પૂર્ણ કરે છે. સંધ્યા સમયે પધારતાં પ્રભુનાં દર્શન કર્યા હોવા છતાં કોઈ ગોપીજનને તૃપ્તિ થતી નથી ત્યારે કોઈ કાર્ય નિમિત્તે તેઓ નંદાલયમાં જઈ અને શ્યામસુંદર દર્શન કરી નેત્રો સફળ કરે છે.

(૫૬)

ઘર નં દમહરકે મિષહી, આવે ગોકુલ નાર,
સુંદરબદન બીન દેખે કલ ન પરત
ભૂલોકામ-ધામ આછો બદન નિહાર ॥
દિપક લે ચલી બહાર; બાટમેં વડો કર ડાર,
ફિર આય છબિસોં, બ્યાર કો દેત ગાર ॥
“નં દદાસ”નું નં દલાલસોં લાગે નયન,
પલક્કી ઓટ માનો બિતે યુગ ચાર ॥

ગોપીજનો દિપક વગેરેનું નિમિત્ત કરીને શ્રીયશોદાજી પાસે જાય છે. અલપ-જલપ પ્રભુના દર્શન કરે છે છતાં તુષ્ટિ થતી નથી, અને દિપક પેટાવી બહાર આવતાંજ પાછો ઓલવી નાખે છે. પાછા યશોદાજી પાસે જાય છે અને પવનને ગાળો દેતાં કહે છે: “દુષ્ટ પવન પણ ખેધે પડ્યો છે. દિપક ઓલવી નાખે છે.” આમ દિપકને પેટાવવાને બહાને પ્રિયતમનાં દર્શનનું સુખ માણે છે. ત્યારે ભક્ત મનોરથ પૂરક પ્રભુ સખીની આતુરતા જાણીને કહે છે: “ચાલ, હું તારા ઘર સુધી આવું છું. તારો દિપક બુઝાવા દઈશ નહીં.” (તારા ભાવરૂપી દિપકની જ્યોત અખંડ રાખીશ)

આ પ્રમાણે પ્રત્યેક ગોપીજનોના વિરહતાપ શાંત કરવા પ્રભુ એની સમિપ પધારે છે. “સકલ વ્રજમાં પોઢીયા.....”

આપણે ઘણીવાર કહેતા હોઈએ કે, પ્રભુ કૃપા કરી વિરહભાવનું દાન ક્યારે કરશે ? અરે ભાઈ ! પ્રભુની કૃપાની અનરાધાર અખંડ વર્ષા તો થઈ જ રહી છે. ષડગુણ સંપન્ન પ્રભુનો કૃપારૂપી ગુણ તો અખંડ બિરાજે છે. એ ક્યારેય દૂર થતો નથી. પરંતુ એ કૃપારૂપી સૌભાગ્યને ઝીલવાની આપણી તૈયારી પણ હોવી જોઈએ ને ? અહંતા-મમતાની પાછળ આપણે ભાન ભુલીને એવા દોડી રહ્યા છીએ કે પ્રભુ પ્રત્યે ખરા અર્થમાં સ્નેહભાવ ઉત્પન્ન થતો જ નથી વિરહવેલ ફલિત થયા સિવાય આવો અનુભવ ક્યાંથી થાય ?

આપણે તો જોઈએ છે માન, પ્રતિષ્ઠા, ધન, દોલત ! અરે, કેટ કેટલી ભૌતિક વાસનાની પાછળ દોડી રહ્યા છીએ તો પછી ગોપીજનોના અલૌકિક ભાવની રંચક કણિકા કહે છે કે, “ગોપીનકે મનમેં મન દીજે”ગોપીજનો નિર્ભયતાથી કહે છે કે-

મેરો મન ગોવિંદસોં માન્યો,
તાતે ઓર નહીં જીય ભાવે.
જાગત સોવત યહિ ઉત્કંઠા,
કોઉ વ્રજનાથ મિલાવે ॥1॥
બાઢી પ્રિત અબ ઉર અંતર.
ચરણ કમલ ચિત દીનો,
કૃષ્ણવિરહ ગોકુલકી ગોપી
ધરહિમેં વન કીનો ॥2॥
છાંડ આહાર વિહાર સુખ દેહ.
ઓર ન ચાહત કાઉ,
“પરમાનંદ”બસત હે ધરમેં,
જેસે રહત બટાઉ ॥3॥

ગોપીજનોની પ્રતિક્ષણ આવીજ અભિલાષા છે.

(૫૬)

પિય તોહે નયનનમેં હિ રાખોં
તેરે એક રોમકી છબી પર,
જગત વારી સબ નાખો ॥
ભેટોં અગ સકલ સામલ કો,
અધર સુધારસ ચાખો ॥
‘રસિક’પ્રિતમ સંગમકી બાતે,

કાહુસો નહીં ભાખો ।।

ગોપી શબ્દનો કેવો અલૌકિક ભાવ છે ! “ગો”એટલે સમસ્ત ઈન્દ્રીઓ અને “પી”એટલે પાન કરવું મન સહિત સમસ્ત ઈન્દ્રિયો ભગવદ રસ-લીલાનું પાન કરે તે ‘ગોપી’.

આવી મસ્તીની મજા પણ ઓર હોય છે. એટલે જ ગોપીજનો કહી શકે છે કે-

રંગ દુસરો ઓર લગેગો નહીં.

અરી શ્યામકો રંગ લગો સો લગો.

હયું છે કે,

ગોપીજનના રે પ્રાણ મારા પ્રભુજીની પાસે,

અહીં રહ્યા એતો સુના શરીર.

આવા પ્રેમી ભક્તોને વેદ શાસ્ત્રો કે જ્ઞાન, યોગ્યની આવશ્યકતા નથી. જ્ઞાનીઓ અને શાસ્ત્રો ભણેલાઓને આવા પ્રેમયોગનો કદાચ અધિકાર પણ નહીં હોય. શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે- “બહુશ્રુત”ને શ્રદ્ધાનો સ્પર્શ થતો નથી.”

આવા પ્રેમ દિવાના ભક્તોને કોઈ અજ્ઞાની કહે, નિંદા-સ્તુતી કરે એની ચિંતા હોતી નથી. કારણકે એનું ચિત્ત પ્રિયતમે ચોરી લીધું હોય છે. એટલે ચિત્ત વિના કોઈ વિચાર પણ ક્યાંથી આવે ?

પ્રભુના આઈવા પ્રેમી ભક્તો પ્રભુની સાથે જેવી નિકટતા ભોગવતા હોય છે, એવી નિકટતા જ્ઞાની, યોગીઓને સ્વપ્નમાં પણ પ્રાપ્ત થતી નથી. પ્રભુના પરાત્પર સ્વરૂપને અને પ્રેમ યોગને જ્ઞાનની વિષદતાને કારણે કદાચ જ્ઞાનીઓ સમજી શકે, છતાં એ પરબ્રહ્મનું પ્રકટ દર્શન કરી શક્યા નથી.

ગોપીજનોના અલૌકિક સ્નેહ બંધનથી જ પ્રભુ પણ ભક્તોને આધિન બની જાય છે.

ગોપીજનોને માટે એક માત્ર પ્રભુ જ સર્વસ્વ છે, પ્રિય સ્વજન છે. માહાત્મ્ય જ્ઞાન ભુલાઈ

ગાયું છે. સખ્યભાવ સિદ્ધ થયો છે એટલે ક્યારેક નટખટ નંદકુમારની અટપટી લીલાથી મીઠી મુંઝવણ પણ અનુભવે છે અને હૃદયમાં સ્નેહરસનો મહાસાગર ઉછળતો હોવા છતાં જાણે અકળાઈને કહેતાં હોય તેમ કહે છે:

વઢું ને તરછોડું તોએ રીસ ન લાવે,
કાંઈ મિષે મારે ઘેર આવીને બોલાવે,
હું શું જાણું જે વાલે મુઝમાં શું દીકું
વારે વારે સામું જુવે, મુખ લાગે મીકું,
મને જતી જાણી વાલો આડે આવી રોકે
'દયા'નો પ્રિતમ બેની કેડલો ન મુકે.

દયાના પ્રિતમને પ્રાપ્ત કરવા માટે યોગીઓ અને તપસ્વિઓ યુગ-યુગથી રઘવાયા થઈને ફરે છે, છતાં પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. આવાં પૂર્ણબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ વ્રજભક્તોની પાછળ પાછળ ફરે છે. આવું સૌભાગ્ય અન્યને ક્યારેય મળતું નથી અને મળશે પણ નહિ. ભગવદીઓએ ગાયું છે કે, “આ લીલા આગળ નવ હતી, પાછળ નહિ હોશે. અખંડ લીલા કળિકાળમાં બડભાગી રે જોશે.”

ચાર પ્રકારના વિરહનો પ્રકાર

સંકલન –પ. ભ. જાદવજી ખેરાજભાઈ (ચરણરજ), સુરત

દેશાંતર વિરહ –

પ્રભુ મથુરાજી પધાર્યા પછી તો ગોપીજનો દેહાનુસંધાન પણ ભુલી ગયાં છે. જળ વગરના મત્સ્યની માફક તડપી રહ્યાં છે. છતાં સૌભાગ્યનું બળ અને દ્રઢ વિશ્વાસથી ઉધ્ધવજીને કહી શકે છે કે: ‘અમારા પ્રભુ અહીંથી ક્યાંઈ ગયા નથી, માત્ર દ્રષ્ટિથી ઓજલ થયા છે. છતાં તમે કહો તો અમારા પ્રિયતમના અમે પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવી શકીએ છીએ.

“અમે જેના વિયોગે આંસુ સારીયે રે લોલ,
ઉદ્ભવ કહો તો એ પ્રભુ પ્રત્યક્ષ-
બતાવીયે રે લોલ,
માન્યો મનનો મોહનવર પામીયા રે લોલ.”

વ્રજના કૃષ્ણ તો ગોપીજન વલ્લભ છે, ભક્તાધિન છે. ભક્તની ભાવનાથી પ્રત્યક્ષ પ્રકટ થઈ શકે છે. જ્યાં પ્રેમ છે ત્યાં નિયમ નથી.

ભગવાન તો ભક્તોને માટે જ પ્રકટ થાય છે ને !
સ્નેહસ્વરૂપા ગોપીજનોના અલૌકિક મનોરથો એના આત્માની સાથેજ સંકળાએલા હોય છે અને એ મનોરથો પ્રભુ પ્રત્યક્ષ પધારીને પૂર્ણ કરે છે.

રસિક ભક્તો પ્રેમને ‘સવિકલ્પ’સમાધી કહે છે. સંપ્રદાયની પરિપાટી અનુસાર ‘આંતર રમણ’કહેવાય છે.

ગોપીજનો નિરંતર “આંતર રમણ”માં જ ભાવ વિભોર રહેતા હતા. એના મનમાં જેવા જેવા મનોરથો પ્રકટ થાય છે તે પ્રભુ પ્રકટ સ્વરૂપથી પૂર્ણ કરેજ છે.

શુદ્ધ પુષ્ટિ ભક્તો પણ શ્રી મહાપ્રભુજીની કૃપાથી માનસીમાં આવો આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી છે કે: “આંતર તુ પરમ ફલમ”આ પરમ ફલની અવસ્થા સારસ્વત કલ્પથી જ પુષ્ટિ માર્ગના ગુરુ શ્રીગોપીજનોએ અનુભવેલી છે. શ્રીમહાપ્રભુજી પણ શ્રીસ્વામિનીજીનાં ભાવાત્મક સ્વરૂપે બિરાજતા હોવાથી આવાજ અલૌકિક ભાવથી પરિપૂર્ણ છે “નમામિ હૃદયે શેષે લીલાક્ષિરાબ્ધિ શાયિનમ્ લક્ષ્મિસહસ્ર લીલાભીઃ સેવ્યમાનં કલાનિધિમ્” સમસ્ત લીલા આપના હૃદયરૂપી ક્ષિરસાગરમાં બિરાજે છે.

ગોપીજનો ધર્મ કે ઉપાસના દ્વારા પ્રભુના પ્રિય બન્યા નથી, અલૌકિક પ્રેમના ભાવથી જ વિપ્રયોગાત્મક અવસ્થામાં પ્રિયતમ સાથે આનંદનો અનુભવ કર્યો છે.

પ્રભુના વિયોગમાં શ્રીનંદયશોદાજી, ગોપીજનો અને સમસ્ત વ્રજની જે વિરહાત્મક સ્થિતી

થઈ છે તેનું વર્ણન થઈ શકે નહીં.

સંયોગ અને વિપ્રયોગની પરંપરાએ પરમ કાષ્ટાપન્ન ધર્મી વિપ્રયોગને શ્રીમહાપ્રભુએ પરમ ફલરૂપ કહ્યો છે. તેના અધિકારી ગોપીજનો છે, તે સિવાય કોઈ જોવામાં આવ્યા નથી. ચોરાસી-બસોબાવન ભગવદીઓ પ્રભુની ઈચ્છાથી જ આધુનિક પુષ્ટિ સૃષ્ટિને માર્ગદર્શન આપવા માટેજ ભૂ તલ પર પ્રકટ થયા હતા. શ્રીશુકદેવજી જેવા મહાનુભાવ પણ એ કક્ષાએ પહોંચ્યાં નથી: “પરમ રસ પાયો વ્રજકીનારી, જો રસ બ્રહ્માદિકકો દુર્લભ સોરસ દિયો મુરારી.” શ્રીહરિરાયજીએ પણ કહ્યું છે કે-“રસિક ચરણરજ વૃજ યુવતિનકી અતિ દુર્લભ જીય જાન”

ગોપીજનો તો પ્રિયતમ શ્યામસુંદરની સ્વામિનીઓ છે. આવા પ્રેમી ભક્તોના પુનિત ચરિત્રોની અલૌકિકતાની એકાદ રસ કણિકા પણ આપણને પ્રાપ્ત થઈ જાય તો આપણા જીવન ધન્ય બની જાય.

પ્રભુના વિયોગમાં ગોપીજનોને ઘર સંસાર કે દેહનું અનુસંધાન રહ્યું નથી પ્રભુ સાથે યમુનાપુલિનમાં અલૌકિક લીલા રસનો જે આનંદ લીધો છે તેના અવગાહનમાં જ જીવન વ્યતિત કરે છે.

પુષ્પવેલીઓમાં વિવિધ પ્રકારનાં પુષ્પો ખિલી રહ્યાં છે, ભ્રમરો ગુંજારવ કરી રહ્યા છે. પ્રભુને અંગિકાર કરાવવા માટે સુંદર માળા સિદ્ધ કરી અંગિકાર કરાવવાના વ્રજભક્તોને મનોરથ થાય છે પરંતુ એ ભોગી ભ્રમર ક્યાં છે ! અશ્રુ સહિત કરૂણ શબ્દો પ્રકટ થાય છે. ક્યાં છો ખ્યારા શ્યામસુંદર, આપ ક્યાં છો ? પ્રકટ કેમ થતા નથી ? વિરહવ્યથામાં તડપતી આપની દાસીઓને દર્શન આપવા પધારો, નાથ ! આપને અંગિકાર થવા માટે આ પુષ્પો પણ તલસી રહ્યા છે, કોટલ-મયુર વિગેરે વિહંગો આપના દર્શન વિના ગુમસુમ બની ગયાં છે. આપની પ્રિય ગાયો ચારો ચરતી નથી. મથુરાના માર્ગ પર દ્રષ્ટિ સ્થિર કરી અશ્રુ વહાવી રહી છે. આપના પ્રિયસખાઓ ભાન ભૂલીને ભટકી રહ્યા છે, કરૂણ પોકાર કરી રહ્યા છે. ક્યાં છો અમારા પ્રિય સખા ! ગાયોના ગોવાળ, ક્યાં છો તમે,

અમને છોડી ક્યાં ચાલ્યા ગયા ?

વ્રજકે વિરહી લોક બિચારે
શ્યામસુંદર વિનુ ઠગેસે ઠાડે,
અતિ દુર્બલ તન હારે ॥
માત યશુમતી પંથ નિહારત,
નિરખત સાંજ સવારે ।
જો કોઉ કૃષ્ણ-કૃષ્ણ મુખ બોલત,
અખિયન બહુત પનારે ॥
યે મથુરા કાજરકી રેખા,
જો નિકસે સોઈ કારે ।
“સૂરદાસ”પ્રભુ શ્યામ બિનુ એસે,
જેસે ચંદ વિનુ તારે ॥

ક્ષણક્ષણમાં તાજા થાય છે મનમોહનના મીઠા-મધુરા સંભારણા અને હૃદય હાહાકાર કરી ઉઠે છે- કેમ ભૂલાય ? કાલિન્દિનો એ પુનિત કીનારો ! લલિત લતાઓ, કુજ નિકુંજો ત્રિવિધ વાયુનો સુખદ સ્પર્શ, મયુર અને કોયલના મૃદુ ટહકાર, સુભગ શરદની ચાંદનીની રાત્રિઓ, હસતા-રમતા ગળામાં ગલબાંહિ દઈ પ્રભુ સાથે જે અલૌકિક સુખો લીધા છે તે પણ કેમ ભૂલાય !

વિરહના ઝંઝાવાતની સાથે સુખના અનુભવો તાજા થાય છે. પ્રભુને જાણે પ્રત્યક્ષમાં કહી રહ્યા હોય તેમ વિભ્રમ ચિત્તથી કહી રહ્યા છે. જુઓ પ્રભુ, આપના વિયોગમાં અમે કેવા ઝુરી રહ્યા છીએ ! વૃક્ષને વિટળાએલી આ લતાઓ કેવી પ્રફુલ્લીત બની રહી છે. એક વખત અમારું પણ એવું જ સૌભાગ્ય હતું પરંતુ અત્યારે તો એ લતાઓ પણ જાણે અમારો ઉપહાસ કરી રહી હોય એવું લાગે છે.

આપના સાનિધ્યમાં આ વૃંદાવનમાં પરમ શિતલતાનો અનુભવ થતો હતો એજ

વું દાવનમાં અત્યારે જાણે જવાળામુખી પ્રકટ થયો હોય તેવી દાહકતાનો અનુભવ થાય છે.

પ્રિયતમ, આપના વ્રજની આપે દાવાનળથી રક્ષા કરી છે તો અત્યારે આપની દાસીઓને વિરહાનળથી શા માટે બાળી રહ્યા છો ? એ વખતે જ મરવા દેવા હતાને !

અમારા અનંત અપરાધો હશે પ્રભુ ! અને યાદ કરશો તો પાર નહીં આવે. માટે કૃપા વિચારીને પ્રગટ દર્શન આપો.

વર્ષાઋતુના વાદળો શત્રુ બનીને આકાશમાં દોડી રહ્યા છે. એના વર્ષાબિંદુઓ જાણે તીરની માફક વ્યથા ઉપજાવે છે, વિદ્યુતના ચમકારા અમને બાળી નાખવા માગતા હોય તેમ ભયભીત કરી રહ્યા છે. એનાથી બચવા અમે વ્યાકુળતાથી દોડી રહ્યાં છીએ. પ્રિયતમ, અમે આપના પ્રેમ દિવાના છીએ. પ્રેમની પીડા કેવી હોય તે આપ વિના કોને કહિયે !

પ્રેમીને પ્રિયતમ પાસે ફરિયાદનો અધિકાર હોય છે એથી અમારી વિપત્તિ આપને સંભળાવી રહ્યા છીએ. વિરહાગ્નિમાં અમે સળગી રહ્યા છીએ. આપના પ્રત્યેના આશ્વાસનની આશા ઉદ્ભવજી સાથે અમારા માટે યોગરૂપી કાળો ભુજં ગમોકલ્યો ? આ અમારું કેવું દુર્ભાગ્ય ! પરંતુ એમાં અમે આપનો દોષ જોતા નથી. અમારા કોઈ અપરાધનો દંડ હશે, નહીંતર કરુણાના સાગર આપ એવું કરોજ નહી. જેવી આપની ઈચ્છા ! એનાથી આપની પ્રસન્નતા હોય તો અમારી કોઈ ફરિયાદ નથી.

વિરહ બે પ્રકારનો છે, લૌકિક અને અલૌકિક. લૌકિક વિરહમાં વિરહાનંદ નથી, પણ દુઃખનો દાવાનળ છે. ગોપીજનોના વિરહાનંદની એક કણિકા પણ આપણને પ્રાપ્ત થાય એવું આપણું સૌભાગ્ય નથી. એનું સ્મરણ પણ એની કૃપાથી જ થઈ શકે. નંદદાસજીએ પણ કહ્યું છે કે, “જા ઘટ વિરહ અનલ, પરિપક્વ ભયે સુભાય, તાહિ ઘટ મધ્ય નંદહે, પ્રેમ અમી ઠહરાય.”

ભગવદ્ ભાવથી પરિપકવ થયેલા હૃદયમાં પ્રેમરસ સ્થિર થઈ શકે છે.

ગોપીજનોના અલૌકિક સ્વરૂપને સમજવાની આપણી યોગ્યતા નથી; કારણકે આપણા જેવા ભૌતિક વાસનાવાળા જીવોની દ્રષ્ટિમાં જડ વસ્તુની સત્તા છે. અજ્ઞાનતા છે. ત્યારે ભગવદ્ સ્વરૂપાત્મક ગોપીજનોમાં સર્વત્ર અલૌકિકતા છે. દેહ અને દેહીનો ભેદભાવ ભૌતિક જગતમાં છે. અપ્રાકૃત લીલાધામમાં એ ભેદ નથી. તે છતાં ક્યાંઈક વિપરીત જેવું જણાતું હોય તો એ ભગવાનની લીલાની સિદ્ધિ અર્થે જ જોવામાં આવતું હોય છે. વસ્તુ તઃ ત્યાં દિવ્યતા સિવાય બીજું કશું જ નથી. પરંતુ જીવનો સ્વભાવ એવો છે કે, અહંતા-મમતામાં ફસાએલો હોવાથી તેને ભૌતિક સમાન જણાય છે. એથીજ ભગવાનની રાસાદિક લીલાઓ કે જે અપ્રાકૃત, નિર્મળ અને નિષ્કામ છે તેમાં પણ બુદ્ધિની જડતાને કારણે પ્રાકૃત સમાન જણાય છે. નિર્દોષ લીલામાં પણ દોષ દેખાય છે. ભૌતિક વાસનાઓથી ખરડાએલું આપણું હૃદય અને વિષના ઝેરથી ભરેલી આંખોથી સર્વત્ર દોષના જ દર્શન થાય છે. એ કારણથી જ ભગવાનની નિર્દોષ, નિષ્કામ અને દિવ્ય લીલારસનો આનંદ મળતો નથી.

ભગવાને ગોપીજનોની ત્રિગુણાત્મક બુદ્ધિ હરી લીધી છે. લલિત ગતિની ચાલથી દેહાભિમાન દુર કર્યું છે. પ્રભુના મોહક હાસ્યથી એવા મોહિત બની ગયા છે કે, મનનો નિરોધ થયો છે અને કહે છે કે, અમારું મન હવે કોઈ અન્ય સંકલ્પ વિકલ્પ કરી શકતું નથી. ભગવાનની મીઠી-મધુરી વાણી જ્ઞાન રૂપ છે. તેથી અમારા સત્ત્વ ગુણ, રજો ગુણ અને તમો ગુણ પ્રભુએ હરી લીધા છે. એથી અમારા હૃદય કે મનમાં અન્ય કોઈ ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી. જ્ઞાનની વાતો અમારા માટે દુઃખદાયક છે. ભગવાનની લીલા-ગુણાનુવાદમાંજ આનંદ છે. અમારી વાણી બીજું કંઈ ઉચ્ચારી શકતી નથી.

ગોપીજનોનો આવો સ્વરૂપભાવ અને પ્રભુ પ્રત્યેનો અલૌકિક સ્નેહભાવ રૂપી સાગરનો પાર કોણ પામી શકે ? શ્રી મહાપ્રભુની કૃપાથી આવા સ્નેહરૂપી સાગરમાંથી યથાશક્તિ ચંચુ પાતકરી શકીએ એજ અભિલાષા છે.

જુઠણ

જુઠણની બાબતમાં જણાવવાનું કે (1) ગુરૂ અને ગોવિન્દ વચ્ચે કશો ભેદ છે જ નહીં, તેમ ‘આચાર્ય માં વિજ્ઞાનીયાત્’ ‘યથા દેવો તથા ગુર્મ’ આદિ વેદ ગીતાના વાક્યોથી તે આ સિદ્ધ છે. એટલું જ નહિ પણ આ પ્રણાલિ સર્વ ધર્મમાં મનાતી હોવાથી ગુરૂને ગોવિન્દ સ્વરૂપ માની તેમનું ઉચ્છિષ્ટ લેવામાં કલ્યાણજ છે તેમજ મનુસ્મૃતિમ ‘ગુરોરુચ્છિષ્ઠભોજનમ્’ આ વાક્યથી ગુરૂનું ઉચ્છિષ્ટ લેવાનું વિધાન કરાયેલું છે અમ એવ ‘ઉચ્છિષ્ઠભોજિનો ભાયા જયમાહિ દાસાસ્તવ માયા જયેમહિ’ “ઉચ્છિષ્ટ લેનારા અને ભક્તો હે પ્રભો ! આપની માયાને તરી જઈએ છીએ” આપ ભક્ત પ્રવર ઉદ્ધવ શ્રીમદભાગવતમાં પોતાના ભાવ પ્રગટ કરે છે. તાત્પર્ય કે ભગવદ્બુદ્ધિથી અથવા તો કેવલ ગુરૂ બુદ્ધિથી ગુરૂનું ઉચ્છિષ્ટ લેવામાં ભક્તોના અન્તઃકરણમાં ભક્તિ સ્ફુરે છે, અને તે દ્વારા ભગવન્માયાનું તરણ જીવ કરી શકે છે કે “વૈષ્ણવોએ જુઠણ લેવું જ જોઈએ.” ના, ના. સર્વથા એમ છે જ નહિ, પરંતુ જે ભગવદીય ભાવપૂર્વક યાચના કરે તેમજ તે આપવામાં આવે છે, અને તેવા ભાવપૂર્વક જુઠણ લેનારા ભગવદીયની ભાવનાને તે યથાર્થપણે ફલિત કરે છે.

કેસર સ્નાન

કેસરસ્નાન એ ગુરૂપુજનનું એક અંગ છે. કારણકે શાસ્ત્રમાં ચોસઠ ઉપચારો વર્ણવતાં કુંકુમ શબ્દથી કેસરનું અનુલેપન કરવું તેમ બતાવ્યું છે. અને કેસર સ્નાન એટલે કેસરથી ગુરૂને નવરાવવામાં આવતા નથી, પણ માત્ર ચરણકમલ ઉપર કેસર જલ સમર્પવામાં આવે છે. આમ કરવાનું શાસ્ત્રમાં વિધાન , સ્પષ્ટજ છે “પાદપૂજન” એ શું છે ? દલ લઈને ગુરૂના ચરણ ધોવા એ જ છે. આમ કરવાનું તો ષોડષોપચારમાં વિહિત જ છે. હવે આ સમ્પ્રદાયમાં માત્ર કેસર જ વધારે છે તો તેનું કારણ એ છે કે ‘પીત’રંગ ઉત્સવનો સુચક છે. વળી તે શ્રી સ્વામિનીજીનો ભાવાત્મક છે. એટલે તે ઉત્સવના દિવસે શ્રી ગોસ્વામી બાલકો જેમ કેસરી વસ્ત્રો ધરીને પ્રભુની સેવા કરે છે, તેમ ભક્તજન તે દિવસે ચરણ પૂજનાર્થજલમાં કેસર મેળવે છે. તેનું દ્વિતીય પ્રમાણ પદ્મ પુરાણમાં ન ગૌતમ અને અમ્બરીષના સંવાદમાં પણ મળે છે. જેમકે અગર કેસર, અથવા કપૂરર્થ ગુરૂના ચરણનું અનુલેપન કરી, જલથી પ્રક્ષાલન કરી, ચરણામૃત લેવું. તે ભક્તોને

પરમ પવિત્ર કરનારું છે. તેમજ મનુસ્મૃતિમાં ‘ગુરુપાદોદક પેયમ્’ આ વચનથી “ગુરુપાદોદક” શી રીતે પી શકાય ? એટલે કે આ વાક્યોથી પણ ‘પાદપૂ જન યથાર્થ જ પ્રાપ્ત થાય છે.

કદંબ મહિમા

- પ. ભ. એક વૈષ્ણવ

પૂર્ણાનંદ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર રસ રાસવિલાસીકી નિત્ય વિહારસ્થલી બ્રજભૂમિમે કદંબ હી કદંબ દષ્ટિગોચર હોતે હે. કદંબકા મહત્વ શ્રીઠાકોરજી હી જાનતે હે. કદંબકા નામ “કદંબાસ્તુ હરિપ્રિયા:” ઈસ પ્રકાર કોષમેં લિખા હે. ગોચારણલીલામેં કદંબકી છેયામેં આપ વિશ્રામ કરતે હો. ગો આહ્વાન ભી કરતે હે. (કદમ ચઢ કાન્હ બુલાવત ગૈયા-ઈસી તરહ કરતે હે.) ભોજનકી છાક લીલાભી કદંબકી છાહમેં કરતે હે. દધિપાનભી કદંબકે દોનાસે કરતે હે. વસ્ત્રહરણલીલા ભી કદંબ પર હી હે. હિંદોલાગુલન લીલા ભી કદંબકે નીચે હે.

રાસલીલામેં ભી કદંબકા વર્ણન હે. (કદંબપાદપચ્છાયે સ્થિતં વૃન્દાવને ક્વચિત્) શ્રીયમુના તટ પર ભી કદંબકે યૂથ હે. શ્રીગોવર્દ્ધનધારણકે સમયભી કદંબકો મરોડા હે. આજ ભી પેઠોનામક ગ્રામમેં એઠા કદંબકે મરોડયુક્ત પ્રત્યક્ષ દર્શન હોતે હે નંદગ્રામકે સમીપ ઉદ્ભવ ક્યારી હે, જહાં પર ઉદ્ભવજીને શ્રી વ્રજગોપિકાઓંકો કૃષ્ણસંદેશ સુનાયા થા ઓર ભ્રમરગીતકા પ્રાદુર્ભાવ હુઆ થા વહાં પરભી કદંબકે યૂથોંકે મંડલ હે. શ્રીયશોદાજીકો શ્રીકૃષ્ણને રાસનૃત્યલીલાકે દર્શન કરાવે વહ સ્થાનભી ‘કોટબનકી કદંબનકી કદંબખડીકે નામ’સે પ્રસિદ્ધ હે (યત્ર ગોપીકદંબકમ્, ઓર કદમબન બીયન કરત બિહાર)કદંબ, કુમારિકા એવં કિશોરિકા શ્રાગોપીજનોકા સ્વરૂપ હે. શ્રીવ્રજમંડલમેં કદંબકે અનેક મંડલ હે. શ્રીકૃષ્ણકી કમનીય કોટિ કલાઓંકા કોમલ કીડાસ્થલ કેવલ કદંબહી વિશેષ રૂપમેં હે. વેણુનાદ ભી પ્રાયઃ કદંબકે ઉપર ઓર કદંબકે તલે કરતે હે બ્રજભૂમિમેં કદંબકા સ્વરાજ્ય ઓર સાર્વભામ (સામ્રાજ્ય) સર્વદા સ્થાયી હે. કદંબકી આભુ ભી અનંત સહસ્રાવધિ હે. કદંબચષ્ટિકા (છડી) ભી સુદ્રઢ હોતી હે. પત્રભી

મુકુટાકૃતિ મહામનોહર હોતે હે. પુષ્પમાલાભી મોહનમણિમાલાસી હોતી હે. સુગંધભી રસર હોતી હે. જહાં કદંબ હે વહાં કૃષ્ણ નિશ્ચય હે. વ્રજકે અતિરિક્ત અન્ય દેશોમે ભી કદંબકે દર્શન હોતે હે. જેસે કૃષ્ણગઢમે શ્રીનાથજીકી બેઠક કદંબકે નીચે હે. કોટામે ભી કદંબખંડી હે કહાં તક લિખા જાય-કૃષ્ણકી કૃપાકટાક્ષસે હી કદંબકી કમનીય કીર્તિ કા કાવ્યાલાપ કિંચિત્ સંભવ હો સકતા હે કિસીને કહા હે-“કલિત કલાકર કુસુમકર, કોવિદ કૃષ્ણ કદંબ”

નિગમ કલ્પતરોર્ગલિતં ફલમ્ – શ્રીમદ્ ભાગવત

વેદ અને ઉપનિષદો વિગેરે આપણા સનાતન ધર્મના શાસ્ત્રોના પ્રત્યેક પ્રસંગોમાં ભગવાનની લીલાઓ ઓતપ્રોત છે છતાં તેનો આસ્વાદ અને તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલું ફળ તે શાસ્ત્રો દ્વારા થતું નથી. જેમકે દુધની અંદર દહીં, છાશ, માખણ, ધૂત એ બધાએ રસોનો સમાવેશ છે પણ તે વસ્તુઓને ઉપયોગમાં લેવી હોય તો દુધને ક્રિયા દ્વારા ગરમ કરી મેળવણ નાંખી દહીં કરવામાં આવે છે, તેમજ તેનું મંથન કરી દહીં, છાશ, માખણ, ઘી, વગેરે પદાર્થો થઈ શકે છે. પણ એકલા દુધમાં જ આ પદાર્થો રહેલા હોવા છતાં ગુણરૂપ બનતા નથી. તેવી રીતે બધાંય શાસ્ત્રો ભાગવતરૂપ લીલાઓનું વર્ણન કરે છે પણ તેનો મુખ્યત્વે સ્વાદ મળી શકતો નથી. માટે વેદ, ઉપનિષદો વિગેરે શાસ્ત્રોનું મંથન કરી તેમાંથી શ્રીમદ્ ભાગવતરૂપી સારનું માખણ ઉત્પન્ન થયું છે. માટે તેનો ઉપયોગ સ્વાદમાં જે થાય તેવો ઉપયોગ દુધરૂપી બધાંય શાસ્ત્રોથી થતો નથી. તેવી જ રીતે શેરડીના દાંડાના પ્રત્યેક અંશમાં ગળપણ ભરેલું છે પણ તે દાંડાના કકડાઓ શીખમે ચણાની પેઠે ચાવી ગળે ઉતારી જઈએ તો રસનો સ્વાદ આવે નહીં, તેમજ છોતરા પેટમાં જવાથી નવા રોગની ઉપાધી થાય. તેમજ શ્રીમદ્ ભાગવતરૂપ લીલા વગર બીજાં શાસ્ત્રોનું કેવળ અધ્યયન કરવાથી ભાગવતરૂપી રસનો અનુભવ થતો નથી.

આંબાના ઝાડમાં આંબાના ફલો લાગેલાં હોય છે. તે ફળનો આસ્વાદ આંબાના ઝાડના પ્રત્યેક પરમાણું પરમાણુંમાં ઓતપ્રોત છે, છતાંય આંબાના રસનો અનુભવ લેવો હોય તો આંબાના ઝાડનું ફળ કેરી તેને પકવી અંદરથી પોચી થાય પછી તેનો રસ વાડકીમાં કાઢી એનો સ્વાદ લેવામાં આવે તો આત્માને આનંદ આપે અને જીભને સ્વાદ લાગે અને

શરીરને પુષ્ટિકારક થાય. પરંતુ આંબાના ઝાડના છોતરાં અથવા પાંદડા ચાવીએ તો ગુણના બદલામાં ઉલ્ટી નવી રોગની ઉપાધી થાય. આ ત્રણ દૃષ્ટાંતોથી ભાગવત વેદ ઉપનિષદો વીગેરે શાસ્ત્રનું મંથન કરી અમૃત રસ ઉત્પન્ન થયું છે માટે જેને ભગવાનના પૂર્ણાનંદનોરસ સ્વાદ લેવો હોય તેને શ્રીમદ્ ભાગવત જ ઉપયોગી છે. ભાગવતના પ્રત્યેક અંગમાં જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય સહિત ભક્તિ બીરાજમાન હોય છે.

આપણા શ્રીમહાપ્રભુજીએ બધા વેદ ઉપનીષદ વિ. શાસ્ત્રોનો સાર શ્રીમદ્ભાગવતમાં સુબોધિનીજી દ્વારા પ્રગટ કર્યો છે. માટે પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તિ જેમણે પ્રાપ્ત કરવી હોય તેમને માટે શ્રીમહાપ્રભુજી નીબંધમાં આજ્ઞા કરે છે કે “પઠનીયં પ્રયત્નેન શ્રીભાગવત માદરાત.” આ શ્લોકમાં શ્રીમહાપ્રભુજી જણાવે છે કે જેમણે પુષ્ટીરસની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તેમણે આદર શ્રદ્ધાપૂર્વક સતત ભાગવતનો પાઠ કરવો.

-: મનની ઉધઈ :-

ઉધઈ શું કરે છે તે તો જેણે નજરે જોયું હશે તેને આપો આપ ખ્યાલમાં આવી જશે. શરીરને, ઘરને, કપડાંને, પુસ્તકને કે ગમે તે વસ્તુને ઉધઈ લાગે એટલે તેની સુંદરતાનું તો જાણે સત્યાનાશ જ થઈ જાય.

ઉધઈનું જોર જાણ્યા પછી આળસુ રહેનાર વહેલો ખવાઈ જાય છે.

ઘર વિ. ની ઉધઈ તો જાણે સમજ્યા, શરીરની ઉધઈ પણ સમજ્યા, કે દાદર વિ. ચામડીના રોગ થાય, પણ મનની ઉધઈ શું ?

રાજનગરવાળા ગો. શ્રી રણછોડલાલજી મહારાજશ્રી એક વખત પોતાની બેઠકમાં બીરાજી સંધ્યાવંદનજપપાઠ કરતા હતા.

અનેક વૈષ્ણવો આવતા જતા, કેટલાક દંડવત કરી ત્યાં બેસતા હતા. આપશ્રી પણ પોતે વચ્ચે વચ્ચે આવશ્યક બાબતો પુછતા. આ રીતે વાર્તા વિનોદ ચાલતો હતો. ત્યાં એક ભાઈ દોડતા આવ્યા દંડવત કર્યા ને તુરત જ બોલ્યા... “કૃપાનાથ ! ચંદુભાઈએ ચોરી

કરી. આપે જાણ્યું ?”

ગુરુદેવ પાસે આત્મકલ્યાણને બદલે નિરર્થક વાતોના રિપોર્ટર બનવાની કલા આપણે સાધી લીધી છે...

આપ મૌન જ રહ્યા.

આવેલ વ્યક્તિએ ત્રણવાર કહ્યું, પણ જવાબ જ ન મળ્યો. એટલે તેઓ બોલ્યા, કૃપાનાથ ! આપે તો મારી વાત ઉપર ધ્યાન જ ન આપ્યું....શું કારણ ?

ઈતર વૈષ્ણવોને પણ કારણ જાણવાની જીજ્ઞાસા દેખાઈ એટલે પોતે કહ્યું.

ભલા...ચંદ્રભાઈએ ચોરી કરી “હાથ” બગાડ્યા....તમે વાત કરી તમારું “મોઢું” બગાડ્યું.....હવે મારે એ વાત મનમાં લઈ મારું “મન”બગાડવાની શી જરૂર ! આ તો બધી જીવાંત છે, જીવાંત, અને તેમાંય આતો “મનની ઉધઈ”પારકાની નિંદા રૂપ ઉધઈને મનમાં સ્થાન આપું તો મારું મન ખવાઈ જ જાય ને !... “બચતા રહો, ભાઈ ! આ મનની ઉધઈઓથી.”

વૈષ્ણવ સમાજ આમાંથી ઘણું ઘણું ગાંઠે બાંધી પ્રકુલ્લીત થયો.

શ્રી વલ્લભનું વિલક્ષણ સ્વરૂપ

આપણે સૌ પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ છીએ. આપણા સર્વનું શ્રીવલ્લભાધીશ સ્વામીની કરૂણા દૃષ્ટિથી જ પોષણ થઈ રહેલું છે. આપણે શ્રીવલ્લભ કલ્પદ્રુ મનીષાયામાં બેઠા છીએ. આપણે શ્રીવલ્લભના, શ્રીવલ્લભ આપણા અને આપણે સર્વ શ્રીવલ્લભ સંપ્રદાયના આશ્રિત છીએ. આપણું ‘સર્વસ્વ’ સંપ્રદાયના ચરણે સમર્પાએલું છે. ‘હું’અને ‘મારું’હવે કંઈ અલગ રાખવા જેવું નથી. અહંતા મમતાત્મક જે જે હતું તે સ્વામીને સમર્પણ થઈ ચુક્યું. સ્વામીએ તેનો એ રીતે જ સ્વીકાર પણ કરી લીધો. સ્વામી રસપુંજપુરુષોત્તમ છે. તેમણે રસરીતથી જ આપણને સહજ નિભાવ્યા છે, નિભાવી રહેલા છે, એ એમની રસરીત.

સ્વકીયત્વ-પરકીયત્વ ભાવાનુસ્થાપન કરીને પછી તેનાથી ભાવોની ભીન્નતાનો આસ્વાદ, અંગીકાર કરે એ એમની રસરીત. રસેશની રસરીતની જેને કદર નથી તેને બેકદર રાખીને પણ રૂચિની ભિન્નતાનો ભોગ તે રસરાજ કરે છે. કેવો વિચિત્ર ‘રસરાજ !’

રસેશના લાડ પુરા પાડવાનો શ્રીવલ્લભનો સંકલ્પ સત્ય સ્વરૂપે પ્રકાશી રહ્યો છે. એ તેજોમય સત્ય સંકલ્પ પ્રતિપળે નૂતનતા સર્જાવીને સમર્પણ કરાવ્યે જ જાય છે. આવા શ્રીવલ્લભના અનંત સંકલ્પો પોતાના માર્ગ પુરતી મર્યાદામાં જ નહિ, પરંતુ સકલ વિશ્વવ્યાપી છે.

પ્રાણ પ્રિયતમના બધા કોડ પુરા કર્યેજ જવા. અને કોડ ઉત્પન્ન કરવાની વિચિત્ર વ્યવસ્થાઓ પણ પોતે જ કરવી ! આવા શ્રીવલ્લભ !

એક જ બ્રહ્માંડમાં તૃપ્તિ ન થઈ. અનંત કોટી બ્રહ્માંડો રચીને અતૃપ્તિની પૂર્તિ માટે પ્રયાસ કર્યો. જેમ જેમ પ્રયાસો થયા તેમ તેમ અતૃપ્તિ વધી. હવે શું થાય ?

અતૃપ્તિ એજ આપના આનંદનો વિષય છે, શું ? અનંત કોટિ બ્રહ્માંડોનું અખંડ સંચાલન થઈ રહ્યું છે, તે એ અતૃપ્તિનુંજ કારણ કેમ નહિ હોય ?

આ અતૃપ્તિને જ ‘નિજાનંદ’ કેમ ન કહેવો ? જગતમાં સર્વવ્યાપી બનેલી ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે દેખાતી અતૃપ્તિ જ નિજાનંદ સુધી પહોંચાડી કેમ ન દે ?

તાપકલેશાનંદ એ અતૃપ્તિનું બીજું નામ નહિ હોય ? શું અનંત વિશ્વનું સર્જન, સ્થિતિ અને લયનું કારણ અતૃપ્તિ જ છે ? ‘તાપકલેશાનંદ તિરોહિત ક્યારે થયો હતો ? “વૈશ્વાનરો વલ્લભાખ્ય” શું એ વૈશ્વાનર સમગ્ર વિશ્વવ્યાપી નથી ? “શ્રીવલ્લભ સબહીનકો મુલ.” આવા છે આપણા શ્રીવલ્લભ.

શ્રી વલ્લભનું વિલક્ષણ સ્વરૂપ

આપણે સૌ પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવ છીએ. આપણા સર્વનું શ્રીવલ્લભાધીશ સ્વામીની કરૂણા

દૃષ્ટિથી જ પોષણ થઈ રહેલું છે. આપણે શ્રીવલ્લભ કલ્પદ્રુ મનીષાયામાં બેઠા છીએ. આપણે શ્રીવલ્લભના, શ્રીવલ્લભ આપણા અને આપણે સર્વ શ્રીવલ્લભ સંપ્રદાયના આશ્રિત છીએ. આપણું 'સર્વસ્વ' સંપ્રદાયના ચરણે સમર્પાએલું છે. 'હું'અને 'મારું'હવે કંઈ અલગ રાખવા જેવું નથી. અહંતા મમતાત્મક જે જે હતું તે સ્વામીને સમર્પણ થઈ ચુક્યું. સ્વામીએ તેનો એ રીતે જ સ્વીકાર પણ કરી લીધો. સ્વામી રસપુંજપુરુષોત્તમ છે. તેમણે રસરીતથી જ આપણને સહજ નિભાવ્યા છે, નિભાવી રહેલા છે, એ એમની રસરીત.

સ્વકીયત્વ-પરકીયત્વ ભાવાનુસ્થાપન કરીને પછી તેનાથી ભાવોની ભીન્નતાનો આસ્વાદ, અંગીકાર કરે એ એમની રસરીત. રસેશની રસરીતની જેને કદર નથી તેને બેકદર રાખીને પણ રૂચિની ભિન્નતાનો ભોગ તે રસરાજ કરે છે. કેવો વિચિત્ર 'રસરાજ !'

રસેશના લાડ પુરા પાડવાનો શ્રીવલ્લભનો સંકલ્પ સત્ય સ્વરૂપે પ્રકાશી રહ્યો છે. એ તેજોમય સત્ય સંકલ્પ પ્રતિપળે નૂતનતા સર્જાવીને સમર્પણ કરાવ્યે જ જાય છે. આવા શ્રીવલ્લભના અનંત સંકલ્પો પોતાના માર્ગ પુરતી મર્યાદામાં જ નહિ, પરંતુ સકલ વિશ્વવ્યાપી છે.

પ્રાણ પ્રિયતમના બધા કોડ પુરા કર્યેજ જવા. અને કોડ ઉત્પન્ન કરવાની વિચિત્ર વ્યવસ્થાઓ પણ પોતે જ કરવી ! આવા શ્રીવલ્લભ !

એક જ બ્રહ્માંડમાં તૃપ્તિ ન થઈ. અનંતકોટી બ્રહ્માંડો રચીને અતૃપ્તિની પૂર્તિ માટે પ્રયાસ કર્યો. જેમ જેમ પ્રયાસો થયા તેમ તેમ અતૃપ્તિ વધી. હવે શું થાય ?

અતૃપ્તિએજ આપના આનંદનો વિષય છે, શું ? અનંત કોટિ બ્રહ્માંડોનું અખંડ સંચાલન થઈ રહ્યું છે, તે એ અતૃપ્તિનુંજ કારણ કેમ નહિ હોય ?

આ અતૃપ્તિને જ 'નિજાનંદ'કેમ ન કહેવો ? જગતમાં સર્વવ્યાપી બનેલી ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે દેખાતી અતૃપ્તિજ નિજાનંદ સુધી પહોંચાડી કેમ ન દે ?

તાપકલેશાનંદ એ અતૃપ્તિનું બીજું નામ નહિ હોય ? શું અનંત વિશ્વનું સર્જન, સ્થિતિ અને લયનું કારણ અતૃપ્તિ જ છે ? ‘તાપકલેશાનંદ તિરોહિત ક્યારે થયો હતો ? “વૈશ્વાનરો વલ્લભાખ્ય”શું એ વૈશ્વાનર સમગ્ર વિશ્વવ્યાપી નથી ? “શ્રીવલ્લભ સબહીનકો મુલ.”આવા છે આપણા શ્રીવલ્લભ.

શ્રી મહાપ્રભુનો પ્રકટ પ્રતાપ – મોરબીનો પ્રસંગ

બેઠકજીની ગાયોને બચાવવા દોડી આવ્યા એક જૈન યુવાન. નામ રમણભાઈ, ગાયો બચાવી પણ તેઓ એકલા જ બેઠકજીમાં ફસાઈ ગયા. જીવ બચાવવા તપેલીધર પાસેના કદંબના વૃક્ષ ઉપર ચઢી ગયા. ખૂબ ચરતા ધુજતા, વરસાદમાં રાતભર બેસી રહ્યા.

તોફાનનું તાંડવ વધ્યું. તેમની નજર સામે મકાનો પડ્યાં, વૃક્ષો જડમૂળથી ઉખડી ગયાં. રમણભાઈનો જીવ પડીકે બંધાયો મૃત્યુનું વિકરાળ મુખ જોયું. કદંબવૃક્ષ પણ ધુજી ઉઠ્યું. ‘બચાવો બચાવો’ની કારમી ચીસ તેમણે પાડી. કયો લૌકિક મનુષ્ય તેમને બચાવવા આવે ? કદંબના વૃક્ષની એક ડાળી ઉપર મોટો નાગ વીંટળાયેલો, બીજી ડાળી પર ઉંદર, વચમાં તેઓ; જીવવાની સર્વ આશા છૂટી ગઈ.

પણ ત્યાં તો- શ્રી મહાપ્રભુજીની નિજમંદિરના દ્વારમાંથી એકદમ અલૌકિક પ્રકાશ પ્રકટ થયો તે પ્રકાશમાં શ્વેત વસ્ત્રધારી બે નાનાં દિવ્ય બાળકોને હસતા મુખે આ પ્રચંડ જળમાં જળવિહાર કરતાં રમતાં મુખારવિંદ પર દિવ્ય તેજ ઝળકતું હતું.

આ જોઈને રમણભાઈને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. હૃદયમાં આનંદ થયો. આશાનાં કિરણ પ્રકટ્યાં મનમાં દૃઢ વિશ્વાસ બેઠો-આ કોઈ સામાન્ય સ્થાન નથી. આ દિવ્ય, અલૌકિક, અદભૂત સ્થાન છે. મને અહીં કોઈ તકલીફ નહીં પડે. તેઓ રાત ભર વૃક્ષ પર બેસી રહ્યા.

શ્રી ગોકુલેશ પ્રતિ અનન્યાસક્તિ

સં - મિસ્ત્રી મોહનલાલ કાનજીભાઈ શાપુર (સોરઠ)

શ્રી ગોકુલનાથજી કે સેવક મોહનભાઈ અનન્ય ભક્ત આગરેમેં રહેતે હતે. સો કોઉ એક ફકીર રસ્તામેં જાત હતો, સો ઉન (ફકીર) ને કાહુસો પૂછ્યો જો “યહાં સદાવ્રત કહાં હે ?” તબ કોઉને હાસ્ય કીનો જો “મોહનભાઈ કે પાસ જાઉ” તબ વહ ફકીર ઈનકે દ્વાર પર બેઠિ રહ્યો. સો નિત્ય પ્રતિ વહ ફકીર આશીર્વાદ દિયો કરે, જો “તુ મ્હારે પુત્ર હોય. ધન વૃધ્ધિ હોય” પરંતુ મોહનભાઈ વાકે સામને દેખે હુ નાંહી. સો યાકો બોહોત કાલ એસેહી વ્યતીત ભયો, તબ ઉકતાયકે (ખીજાયકે) કહ્યો જો “યહ તો બડો ઈ સુમ હે.” તા સમે એક મનુષ્ય કોઉ યાકો મિલી ગયો. તાસો યા ફકીરને પૂછીજો “ભૈયા ! વહ તો કહેતો હતો જો મોહનભાઈ ઉદાર હે, ઓર યે તો કછુ પૈસાહું દેત નાંહી.” તબ ઉન મનુષ્યને ફકીર સો કહી “તૂ ઈનસો કહા કહત હે ?” તબ ફકીરને કહી જો “મેં તો ઉનકું આશીર્વાદ દેત હું” તબ વા મનુષ્યને કહી જો “યે આશીર્વાદ તે કછુ ન દેયગે !” જો યોં કહી હોતી જો શ્રી ગોકુલનાથકે નામપે કછુ દેનો હોય તો દેઉ.” એસે કહેતો તો જરૂર દેતે ! તબ વા ફકીરને એસે હીં કરી જો એક સમે મોહનભાઈ ઘોડાપે ચઢિ પોષાક પહેરહી આવત હતે. તબ વહ ફકીર બોલ્યો જો “શ્રી ગોકુલનાથ બાવાકે નામપે કછુ દેનો હોય તો દેઉ. અબ તો હમ ચલતે હે” ઈતનો સુનત માત્રહી મોહનભાઈને પોષાક ગહના જો પહેરે હતે સો સબ દે દીનો. એસે અપને સ્વામીકે એક નામપે દ્રઢ આસક્તિવારે મોહનભાઈ પરમ ભગવદીય વૈષ્ણવ હતે.

શ્રી નામરત્નાખ્ય સ્તોત્રનું પ્રાગટ્ય

પાંચમા લાલજી શ્રી રઘુનાથજીને શ્રી ગુસાંઈજીના સ્વરૂપમાં અત્યંત આસક્તિ હતી. આપે નામરત્ન સ્તોત્ર પ્રગટ કર્યું છે. એક વખત શ્રી ગુસાંઈજી શ્રી નવનિત પ્રિયને શ્રુંગાર કરતાં હતા અને બધા બાલકો પાસે હતા શ્રુંગાર કરતાં કરતાં આપે આજ્ઞા કરી કે ‘મંજુષામ્ અનય’(પેટી લઈ આવો) એટલામાં આપશ્રીના આ પાંચમ લાલજી શ્રી રઘુનાથજી બોલ્યા કે જેવી આજ્ઞા. આમ કહીને આપ શય્યા મંદિરમાં પધાર્યા તે વખતે આપ બહુ નાના બાલક હતાં તેથી બીજા બાલકો પરસ્પર વાત કરવા લાગ્યા કે આ શું લાવશે ? શ્રી રઘુનાથજી શય્યા મંદિરમાં જઈને વિચારવા લાગ્યા કે શું લઈ જાઉં, અને

જો ઠાલો જઈશ તો બધા ભાઈઓ મારી હાંસી કરશે. આમ વિચારતાં રોઈ પડ્યા, અત્યંત વિરહ થયો એટલે શય્યા મંદિરમાં શ્રી મહાપ્રભુજીના દર્શન થયા અને આપે આજ્ઞા કરી કે પેટી મંગાવી છે તે લઈ જાવ, અને શ્રી મહાપ્રભુજીએ પોતાના શ્રીમુખનું ચર્વિત તાંબુલમોઢામાં દીધું અને અંતર્ધાન થઈ ગયા. શ્રી રઘુનાથજી પેટી લઈને અને નામ રત્નનો પહેલો શ્લોક બોલતા બોલતા પધાર્યા. આ સાંભળી શ્રી ગુસાંઈજી તથા બધા બાલકો ચક્તિ થઈ ગયા. આ નામરત્નમાં શ્રીગુસાંઈજીના એકસોને આઠ નામ છે. સર્વોત્તમ અને નામરત્ન બંને બરોબર જાણવા અને નિત્ય પાઠ કરવો.

*** ધન – યાત્રકી ***

બહોત શાસ્ત્ર શ્રવણ સુન્યો, મનમેં કરી પરતીત ।
તીનુ લોક ઢુંઢત ફીર્યો, મીલે ન ધનસે મીત ॥
નયનન દેખ્યો શ્રવણ સુન્યો, સકલ વિશ્વકોસાર ।
કોટિક ઉપમા દીજીએ, મીલે ન ધન ઉનહાર ॥
સરવર સરિતા માગરે, ગાવત વેદ પુરાન ।
નવધન જીવન યાત્રકી, બસત તાહીમેં પ્રાન ॥
ધન વરસનકી આશમેં, દીની દેહ ગીરાય ।
યાત્રક ચિત્ત કેસે ભરે, અનંત ન મન ઠહરાય ॥
સબતેં મનજુ નીકાસીકેં, લીયો અનન્ય વ્રત એક ।
પ્રાણ જાઓ, પ્રાણ ન જાઓ, યહ યાત્રકકી ટેક ॥
અપને અપને ઈષ્ટ કો, ભજે કેઉ વિધ રીત ।
નવ ધન રટના યાત્રકી, ગાવત પિયુ પિયુ ગીત ॥
ધનહી જીવન પ્રાણ, ધનસો પ્રિત ધન પતિવર ।
ધનકો સુમરણ ધ્યાન, ધન ધન રટતે ધન ભયે ॥

આત્મનિવેદનની આવશ્યકતા

આ વિષય ભાગવતાદિ સર્વ શાસ્ત્રોથી નિર્ણિત છે. ભાગવતમાં એકાદશ સ્કંધના બીજા અધ્યાયના 28માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે, “ઈષ્ટં દત્તં તપો” અર્થાત સ્ત્રી, પુત્ર, ગૃહ, પ્રાણ, ઈષ્ટ, મનના સર્વ મનોરથો, દાન, તેનું ફળ, તપ, જપ, વ્રત અને જે કંઈ આત્માને પ્રિય હોય તેને પરાત્પર પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણને નિવેદન કરવું. આ ભગવદ્ આજ્ઞાથી જણાય છે કે આત્મ નિવેદન એ જીવનું અવશ્ય કર્તવ્ય છે.

શ્રીમત્પ્રભુચરણ શ્રીગુસાંઈજી પણ નવરત્નના વિવરણમાં આજ્ઞા કરે છે કે, જેણે આત્મનિવેદન કર્યું હોય, તે જ ભગવદ્ ભજન કરવાને યોગ્ય છે, અન્ય લોક નહિ. જ્યારે આત્મ નિવેદન વિના જીવને ભગવદ્ ભજન કરવાની યોગ્યતા નથી. આથી આત્મનિવેદન આવશ્યક જ છે.

શ્રીમદ્ ભાગવત સ્કંધ 6 અ. 11માં વૃત્રાસુરપ્રભુની સ્તુતિ કરતાં અંતમાં કહે છે કે, હે નાથ ! સ્વકર્મોને લઈને સંસારચક્રમાં મારી આસક્તિ આપની માયાના પ્રભાવે દેહ, સ્ત્રી, પુત્ર, ગૃહાદિમાં ન થતાં, ઉત્તમ શ્લોક જનોની સાથે સંબંધ અને મિત્રતા થાય. મનુષ્યની સંસારમાંથી આસક્તિ બે રીતે દુર થાય. એક તો સંન્યાસથી અને બીજી આત્મનિવેદનથી. સંન્યાસ લઈને સંસારના સર્વ પદાર્થોમાં અસદ્ બુદ્ધિ-મિથ્યા બુદ્ધિ લાવીને જે ત્યાગ કરવો, તે ત્યાગ આપણા કામનો નહિ. કારણ એવો ત્યાગ ભગદર્થ નથી.

બીજો ઉપાય આત્મનિવેદનથી. આપણે દીન થઈને ઐહિક અને પારલૌકિક બધુંયે સમર્પણ-નિવેદન કરીએ તો પછી શી ચિંતા રહી ? એ વાત તો સ્પષ્ટ છે કે, જે કંઈ આપણું હશે તેને માટે આપણને ચિંતા રહેવાની જ. પણ પ્રભુનું થયા પછી તો ચિંતા રહી પ્રભુને ! આપણને શું ? આથી માલુમ પડે છે કે, જીવોનું “આત્મનિવેદન” અત્યંત આવશ્યક છે.

રત્ન કણિકા

સંકલન – પ. ભ. શ્રી કંચનવાલ છ લીમડી, મુંબઈ

* પુષ્ટિમાર્ગ એટલે અનુગ્રહમાર્ગ. અને આ જ માર્ગમાં શ્રી વલ્લભે મધુપતિ રસેશ શ્રી નાથજીના અધરામૃતનું મધુપાન દેવીજીવોને કરાવ્યું, માટે શ્રીગુસાંઈજી શ્રીમહાપ્રભુજીને ‘આનંદાય’ કહે છે.

* સમર્પણ સિવાય અલૌકિક આનંદ પ્રાપ્ત થતો નથી. અનોખી આનંદની ઉર્મિઓ દેવી જીવોમાં બની રહે માટે સેવામાર્ગમાં આવો ક્રમ બતાવ્યો અને યોજ્યો.

* લીલાનંદ-શ્રીમહાપ્રભુના રોમેરોમમાં યુગલ સ્વરૂપની લીલાનાં દર્શન શ્રી ગુસાંઈજીને થાય છે. આવું યુગલ સ્વરૂપનું રસલીલાથી ભરપુર એવું શ્રીમહાપ્રભુનું સ્વરૂપ છે. માટે શ્રીગુસાંઈજી આપશ્રીનું ‘લીલામૃતરસાર્દ્રાર્દ્રી કૃતાખિલાશરીર ભૂત્ કહે છે.

* જીવ તથા જીવની સર્વ વસ્તુ નિર્ગુણ થતા વગર એ જીવને નિર્ગુણ એવા પુર્ણ પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

* ચિત્ત તથા મન પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપમાં પોરવવા તેનું નામ સેવા. માનસી સેવા અતિ ઉત્તમ ગણાય છે. અને આ સેવાની સિદ્ધિ માટે તનુજા વિત્તજા સેવા કરવાની આજ્ઞા કરેલી છે. પોતાના દેહથી અને પોતાની તનથી કરેલી સેવા તનુજા વિત્તજા સેવા. બંનેને જુદી ન પાડી શકાય.

* “શ્રી કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા”-“સેવા તે જેમાં સ્નેહ બંધાણ”

* અડગ શ્રદ્ધા એ પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રથમ અંગ છે.

* કૃપા વિના કાંઈ સિધ્ધ થતું નથી, કૃપા વિના દરેક વાત ખોટી- કેવળ પ્રભુના સુખનો વિચાર કરવો તે પુષ્ટિમાર્ગ.

* પ્રભુ, સારું સો તારું અને ખરાબ સો મારું. આ પ્રસંગમાં જ દીનતા આગળ આવે છે તે નિત્ય દાસભાવ-દીનતા ભાવ રાખવો.

* પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રેમનું પ્રાધાન્ય છે, વસ્તુનું નહિ.

સ્વરૂપ નિર્ણય

(પ્રભુના સ્વરૂપ વિષે આ સંપ્રદાયમાં ભલભલા ગુંચાઈ જાય છે. શ્રીમદ્ ગોકુલમાં બિરાજતા પ્રભુ, મથુરામાં પધારેલું સ્વરૂપ, દ્વારકાનું સ્વરૂપ એ બધી ગુંચ ઉકેલવાને સંપ્રદાયમાં નાના નાના ઘણા ગ્રંથો છે. એ ગ્રંથો વાંચ્યા પછી શ્રીસુબોધિનીજીનું રહસ્ય તુરતજ હૃદયમાં ઉતરી જાય છે. આ લેખથી પુષ્ટિમાર્ગીય પ્રભુનું સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે સમજાશે. – સંપાદક)

“અદ્વિતીય એક જ બ્રહ્મ છે.” અહીં કંઈ પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું નથી. એ શ્રુતિ વાક્યથી નિશ્ચય થાય છે કે વ્યાપિવૈકુંઠમાં પરબ્રહ્મ પૂર્ણપુરુષોત્તમનું એકજ સ્વરૂપ છે. પછીથી શ્રુતિ કહે છે કે ‘પ્રભુ એકલા રમતા નથી, તેથી પ્રભુએ બીજાની ઈચ્છા કરી, પ્રભુજ આ સર્વરૂપ યથા.’ આ વાક્યથી સમજાય છે કે પ્રભુને રમણ કરવાની ઈચ્છા થઈ, ત્યારે કોઈ બીજા વિના એકલા રમણ કરી શકાય નહીં. તેમજ રમણ પણ સ્ત્રીઓ સાથેજ થઈ શકે. જ્યારે પ્રભુને રમણ કરવાની ઈચ્છા થઈ ત્યારે પ્રભુનાંજ હૃદયમાં કરોડો સ્ત્રી ભાવો ઉત્પન્ન થયાં. તેજ કરોડો સ્ત્રીભાવો સાકાર આનંદમયસ્ત્રીસ્વરૂપે બહાર પ્રગટ કર્યા. ત્યાર પછી રમણમાં ઉપયોગી રસસામગ્રી પણ જે પ્રભુમાં હતી તે બહાર પ્રકટ થઈ. શ્રીવૃંદાવન, શ્રીગિરિરાજજી, તેમજ મોર, હંસ, ભૂમર, કોકિલ આદિ અનેક તરેહના પક્ષીઓથી યુક્ત શ્રીયમુનાજી પ્રકટ થયાં. સૃષ્ટિ રચાયાં પહેલાં ઉપરની બધી લીલાસામગ્રી સાથે પ્રભુ સદા વિહાર કરે છે. ત્યાં કેવી સ્થિતિ છે. તે કહીએ છીએ.

પહેલાં તો અક્ષરબ્રહ્મલોક છે તેમાં મધ્યમાં આનંદમય વ્યાપિવૈકુંઠ છે. વ્યાપિવૈકુંઠની ભીતર શ્રીમદ્વૃંદાવન છે, શ્રીગિરિરાજજી છે, શ્રીયમુનાજી બિરાજે છે, શ્રીયમુનાજીના તટ ઉપર અનેક ભક્તો સાથે ભગવાન રાસક્રીડા કરે છે. પ્રભુનું આ સ્વરૂપ કેવું છે તેનો પણ વિચાર કરીએ. શ્રુતિ કહે છે કે, “પ્રભુ રસરૂપ છે. રસ એટલે શ્રુંગાર રસ. એ સંયોગ અને વિપ્રયોગ બે પ્રકારનો છે પ્રભુનું રસાત્મક સ્વરૂપ સંયોગવિપ્રયોગાત્મકજ છે. પછી જ્યારે પ્રભુને રમણ કરવાની ઈચ્છા થઈ ત્યારે પોતાનામાંથી કોટાનકોટી આનંદમય સ્ત્રીઓ પ્રગટ કરી. ત્યારપછી એ સ્ત્રીઓમાં પોતાને મળવા માટેની તાલાવેલી ઉત્પન્ન કરવાને

માટે પોતાનું વિયોગાત્મકસ્વરૂપ પ્રભુએ સ્થાપન કર્યું, અને સંયોગાત્મક સ્વરૂપે રમ્યા.

વ્રજમાં આવિર્ભાવ – તે પછી અક્ષરલોકની શ્રુતિઓએ પ્રાર્થના કરી અને તેથી આપશ્રીનો તેનાપર અનુગ્રહ થયો. તે કારણે એ શ્રુતિઓને માટે ભગવાન પ્રકટ થયાં વળી સોળ હજાર અઙ્ગિરસોની ઉપર શ્રી રામચંદ્રજીની કૃપા થઈ, તેથી પણ સૃષ્ટિ સરજાયા પછી સારસ્વત કલ્પમાં સર્વ લીલા સામગ્રીની સાથે ભગવાન પ્રકટ થયા. શા માટે ? એવો પ્રશ્ન જો કરતા હો તો તેનો જવાબ આપીએ છીએ.

(1) વંશનો વિસ્તાર કરવા (2) ધર્મની રક્ષા કરવા (3) દુષ્ટોનો નાશ કરવા અને (4) બધાને મોક્ષનું દાન કરવા. એ ચાર કાર્યો કરવા માટે પ્રદયુમ્ન, અનિરુદ્ધ, સંકર્ષણ અને વાસુદેવ, એ ચાર વ્યુહથી યુક્ત વ્યાપિવૈકુંઠમાં બિરાજતું સંયોગરસાત્મક સ્વરૂપ મથુરામાં પ્રકટ થયું. શ્રીવસુદેવજી અને દેવકીજીની પાસે ચારે વ્યૂહ સાથે પ્રાગટ્ય થયું છે, તેથી ચાર ભુજાથી દર્શન આપ્યાં અથવા આ જન્મ પહેલાનાં વસુદેવ દેવકીજીના બે જન્મમાં પૃસ્નિગર્ભ અને વામન રૂપ પોતે થયેલા, તે જણાવવા માટે પહેલાં વસુદેવદેવકીજી પોતે ચાર ભુજા સહિત પ્રકટ થયા. ત્યારપછી માતા-પિતાએ સ્તુતિ કરી, તે પછી શ્રીદેવકી માતાજીને પ્રભુમાં જ્યારે સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો ત્યારે સ્નેહથી દેવકીજીએ પ્રાર્થના કરી કે, “હે વિશ્વાત્મા ! આ રૂપ હવે છુપાવી દો” આ પ્રાર્થનાથી અને આગળ ઉપર જણાવેલાં કાર્યો કરવાના હોવાથી ચાર વ્યુહવાળું સ્વરૂપ ભીતર છુપાવીને ઉપરથી ભગવાન લૌકિક બાળક જેવા દેખાવાં લાગ્યા. આ વખતે (અંદર) ચાર ભુજાથી યુક્ત (બહાર) બે ભુજાવાળું સ્વરૂપ થયું.

પછી એ સ્વરૂપની આજ્ઞા થી એટલે શ્રીવસુદેવજી એક ટોપલામાં કોમળ આસન બિછાવીને તેમાં પ્રભુના સ્વરૂપને પધરાવીને જ્યારે ચાલવા લાગ્યા ત્યારેજ માયાસંયુક્ત ભગવાન-રસાત્મક-પ્રભુ શ્રીનંદરાયજીને ઘેર પ્રકટ થઈ ગયા. શ્રીનંદરાયજીને ત્યાં પ્રભુનું બીજું સ્વરૂપ કેમ પ્રકટ થયું એ શંકાનો જવાબ કહીએ છીએ. જ્યારે સંયોગરસરૂપ ભગવાનનું વ્યાપિવૈકુંઠથી મથુરામાં પ્રાગટ્ય થયું. ત્યારે વ્યાપિવૈકુંઠમાં વિપ્રયોગ રસરૂપ પ્રભુ માયારૂપ પાત્રમાં બિરાજ્યા હતાં તેજ માયા ભગવાનની સાથે

શ્રીનંદરાયજીને ત્યાં પ્રકટ થઈ. તેથી શ્રીનંદરાયજીના ઘરમાં જે સ્વરૂપ પ્રકટ થયું છે તે સ્વરૂપ માયાના આવરણવાળું વિપ્રયોગ રસાત્મક છે. પછીથી વસુદેવજી મથુરામાં પ્રકટ થયેલા સ્વરૂપને પધરાવીને મહાવનમાં શ્રીનંદરાયજીને ઘેર જ્યારે આવ્યા ત્યારે પોતાની પાસેના સંયોગાત્મક સ્વરૂપને ગુપચુપ ત્યાં પધરાવીને, કેવળ માયાને લઈને ફરી મથુરાજીમાં આવીને કેદખાનામાં પહેલાની પેઠે રહ્યા. પછી દ્વારપાલોએ કંસને ખબર આપી એટલે કંસે આવીને માયાને લઈ લીધી. પરંતુ માયા તો તેના હાથમાથી અધ્ધરજ ઉછળીને પોતાને ઠેકાણે ચાલી ગઈ.

શ્રીનંદરાયજીને ત્યાં પ્રાગટ્ય કેમ ?

ભગવાન વ્યાપિવૈકુંઠમાંથી વ્રજમાં પ્રગટ થયા તે પહેલાં શું હતું તે જોઈએ. પહેલાં વ્યાપિવૈકુંઠમાં પ્રભુએ રમણ કરવા માટે પોતાનું વિયોગાત્મક સ્વરૂપ સ્થાપીને જે સ્ત્રીઓ પ્રકટ કરેલી, તેમાંથી પોતાનું વિરહાત્મક સ્વરૂપ જે રસરૂપ હોવાથી સ્થાપિત કર્યું. તે પછી તે વ્યાપિવૈકુંઠમાંની સ્ત્રીઓ (વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપવિનાની) પ્રભુના પ્રાગટ્ય પહેલાં બે વર્ષ પછી ભગવાન મહાવનમાં શ્રીનંદરાયજીને ઘેર પ્રકટ થયા. ત્યાર પછી વ્રજમાં ત્રણ સ્વરૂપો થયા. એક તો અંદર બે ભુજાવાળું અને બહાર ચાર ભુજાવાળું અને બીજું ભીતર ચાર ભુજાવાળું અને બહારથી બે ભુજાવાળું, આ બે સ્વરૂપ ઉપરાંત ત્રીજું સ્વરૂપ શ્વેતદ્વિપમાં બિરાજતા કાલાત્મક સ્વરૂપના અંશરૂપ પણ વ્રજમાં પૃથ્વીનો ભાર બરવા માટે પ્રકટ થયું છે. આ કાલાત્મક અંશથી જ અર્જુનની સાથે પૃથ્વીનો ભાર ઓછો કર્યો છે. પ્રભાસપાટણની યાદવાસ્થલીની લીલા પણ આજ સ્વરૂપથી થઈ છે. ચતુર્ભુજયુક્ત રસાત્મક બે ભુજાવાળા સ્વરૂપથી ઉપરની લીલાઓ કરી નથી. એવી રીતે વ્રજમાં સાત સ્વરૂપો થયા.

પુષ્ટિમાર્ગીય સાધન પ્રકાર

શ્રી હરિરાયચરણ આજ્ઞા કરે છે કે, પ્રભુની પરોક્ષ દશામાં પ્રભુ પોતાના સ્વરૂપ બળથી જ જીવને ઈચ્છીત ફળ પ્રાપ્ત કરી આપે છે. એટલે કોઈપણ પ્રકારનું સાધન બળ ઉપયોગી બનતું નથી. આપણા પ્રભુ શૃંગાર રસસ્વરૂપ છે. અને તે પ્રભુ સંયોગ અને

વિપ્રયોગ ભાવાત્મક છે. સંયોગ દશામાં જ્યારે ગોપીજનોમા સર્વ અધ્યાસો દુર થયા ત્યારે પ્રભુ સુખની પ્રાપ્તિ થઈ. અને એ અધ્યાસો પ્રભુએ સંયોગ દશામાંયે પ્રમેય બળથી દુર કર્યા. જ્યારે વિપ્રયોગ દશામાં ફક્ત એક જ સાધન છે, અને જે સાધન છે તે જ ફળ છે. જ્યારે ગોપીજનો સહજ રીતે અકળાઈ ગયાં અને રૂદન કરવા લાગ્યાં ત્યારે પ્રભુ પ્રકટ થયા. જીવ માયામાં લપેટાયેલો છે. પ્રભુ મેળવવા તે જે સાધન કરે છે તે મર્યાદા પ્રકારનું હોય છે. જેમ કે યજ્ઞ, હોમ, જપ, તપ, સ્વાધ્યાય વિ, સાધન કરે તો તેના ફળરૂપ બનતાં નથી. વિપ્રયોગ દ્વારા જ પ્રભુ પ્રાપ્તિ થાય છે. જીવ સતત પ્રભુ મેળવવા તાપ કરે, તો પ્રભુ પોતાના ભક્તોનો તાપ-ક્લેશ જોઈ જરા પણ વિલંબ ન કરે. કારણકે પ્રભુનો સ્વભાવ માખણ જેવો છે. લૌકિકમાં માખણથી બીજી કોઈ કોમળ વસ્તુ નથી. જો કે પ્રભુ પણ પોતાના ભક્તોના તાપથી પીગળી જાય છે અને સ્વરૂપાનંદનું દાન કરે છે. પ્રભુ ભક્તોની પાછળ ફરે તે પુષ્ટિ અને ભક્ત પ્રભુની પાછળ ફરે તે મર્યાદા. આ મર્યાદા તે જ સાધન દશા. પ્રભુના સ્વરૂપમાં જ આસક્તિવાળી દશા થાય ત્યારે પ્રભુ પ્રમેય માર્ગથી જીવને લીલા ઉપયોગી બનાવે જે તેનો પુષ્ટિ રીતનો ઉદ્ધાર.

શુદ્ધાદ્વૈતના મૂળસિદ્ધાંતો

શુદ્ધાદ્વૈત એટલે કે નામ અને રૂપ, જીવ અને ઈશ્વર, કાર્ય અને કારણ. આ ત્રણેનું માયા સંબંધરહિત અદ્વૈત તે શુદ્ધાદ્વૈત.

- (1) વેદાદિ શાસ્ત્ર પ્રતિપાદિત સરવોત્કૃષ્ટ શ્રીકૃષ્ણ જ છે.
- (2) પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણનું ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે.
- (3) જગત, જીવ, અંતર્યામી, અક્ષરબ્રહ્મ વગેરેનું નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે.
- (4) જગત સત્ય છે.
- (5) જીવ અણું છે શુદ્ધ નિર્ગુણ બ્રહ્મનો અંશ છે અને તે સ્વતઃ વ્યાપક નથી.
- (6) જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેલો અહંતા-મમતાવાળો સંસાર મિથ્યા છે.
- (7) શ્રીકૃષ્ણની સેવા એજ જીવનો ધર્મ છે. વસ્તુતઃ સ્વધર્મ શ્રીકૃષ્ણસેવા જ છે.

(8) આત્મ નિવેદન અને પ્રભુ પ્રપત્તિ વિના અન્ય વિશ્વધર્મ નથી.

(9) અન્યાશ્રય અને અસમર્પિત વસ્તુ એ બંનેનો ત્યાગ આવશ્યક છે.

નમો ભગવતે તસ્મૈ કૃષ્ણાયાદભુતકર્મણે ।

રૂપનાનવિભેદેન જગત્ ક્રીડતિ યો યતઃ ॥

જે નામ અને રૂપથી જગત રૂપ થયા છે, જે નામ અને રૂપથી જગતમાં ક્રીડા કરે છે, જે કૃષ્ણથી આ જગત થયું છે, એવા અદભુત કર્મા લોકવેદ પ્રસિધ્ધ પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને નમન હો.

પ્રભુની પ્રાપ્તિ માટે ત્યાગ –

લેખક – પૂ. ગો શ્રીરસિકરાયજી મહારાજ (મથુરા-પોરબંદર)

મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભ દ્વારા પ્રકટિત-પ્રવર્તિત પુષ્ટિમાર્ગમાં ત્યાગનું મહત્વ તથા સ્વરૂપ શું છે તેનો વિચાર વિમર્શ કરવો તે અત્યારના યુગમાં અતિ આવશ્યક છે. કારણકે, શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વારા રચેલ ગ્રંથોથી અનભિજ્ઞ લોકો પુષ્ટિમાર્ગનો અર્થ સ્વ-કલ્પિત રીતે કરીને એવો પ્રચાર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે કે: પુષ્ટિમાર્ગ ભોગપ્રધાન માર્ગ છે, ત્યાગની મહત્તા આ માર્ગમાં લેશમાત્ર પણ નથી. આવા મિથ્યા પ્રચાર કરનારાઓની દ્વેષ-બુદ્ધિથી અપરિચિત અનેક લોકો આવી મિથ્યા માન્યતાનો શિકાર બની જાય છે અને પોતે બ્રહ્મસંબંધપ્રાપ્ત કર્યા છતાં સ્વ-માર્ગથી વિમુખ બની અને નિંદક બની જાય છે.

આવી પૂર્વગ્રહથી ગ્રસિત બુદ્ધિને કારણે આચાર્યો દ્વારા રચિત ગ્રંથોને અડવાની પણ ઈચ્છા ન રાખતાં કુ-પથગામી બની જાય છે. તેમને માટે અહિં, આ લેખ દ્વારા કંઈક લખવા ઉત્સાહિત થયો છું.

જગતમાં કોઈપણ વસ્તુનો વિકાસ પોષણ દ્વારા થાય છે. એ માટે અનેક પ્રકારના સંસ્કારો થાય પછી પોષણ થાય ત્યારે જ ઈચ્છિત વિકાસ સધાય છે.

આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક અને આધિદૈવિક ત્રણે પ્રકારે જ્યારે માનવનો વિકાસ થાય ત્યારે જ તેનો જન્મ અને જીવન સાર્થક થાય છે.

ભૌતિક વિકાસ એટલે મનુષ્યમાં રહેલી ક્રિયા શક્તિનો વિકાસ. આધ્યાત્મિક-વિકાસ જ્ઞાનશક્તિનો વિકાસ છે તથા આધિદૈવિક વિકાસ એટલે ભાવ શક્તિનો વિકાસ છે.

શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે: શરીરમાદ્યં ખલુ ધર્મ સાધનમ્ । ઉપયુક્ત વિકાસને માટેજ ભગવાને ઋષિ-મુનીયોને પ્રેરણા આપીને ધર્મોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. માટેજ કહ્યું છે કે આ લોકમાં વિકાસ અને પરમ કલ્યાણ જેના દ્વારા સધાય એ ધર્મ છે. કેવલ શરીરને સ્વસ્થ અને પવિત્ર રાખવું, દેહેન્દ્રીયની નિર્મલતા ચક્ષુષણ રાખવી આધિભૌતિક વિકાસ છે. જે પણ અનિવાર્ય કહેવાય.

શાસ્ત્રો, ગ્રંથોના મનન-ચિંતન દ્વારા મનબુદ્ધિને સ્થિર કરવી એટલે કે મનની ચંચલતા દૂર થાય અને બુદ્ધિમાં નિશ્ચિત થાય, અનિશ્ચયતા, સંકલ્પ-વિકલ્પ, તર્ક-વિતર્ક દૂર થયા વિના બુદ્ધિ સ્થિર થતી નથી. શાસ્ત્રોનું શ્રવણ મનન અને નિદિધ્યાસન દ્વારા આધ્યાત્મિક વિકાસ સધાય છે.

જ્યારે હૃદયમાં બીજ રૂપે રહેલો પ્રેમ પ્રભુની નિઃસ્વાર્થ ભક્તિ અને નિષ્કામ સ્મરણ ચિંતનથી વિકસિત થાય છે, એ આધિદૈવિક વિકાસ છે. જીવનો ભૌતિક, આધ્યાત્મિક તથા આધિદૈવિક વિકાસ પ્રભુની પોતાની કરૂણા, કૃપા દ્વારા કરે એજ પોષણ છે. અને એ પોષણને જ શ્રીમહાપ્રભુજી પુષ્ટિ કહે છે. માતા જેમ પોતાના બાળકનું પોષણ કોઈ પણ પ્રકારનાં બદલાની આશા રાખ્યા વિના નિઃસ્વાર્થ ભાવે કરે છે, તેમજ સહજ પ્રેમ વાળા પોતાના વરણીય જીવોનું સર્વ પ્રકારે પોષણ પરાત્પર પુરૂષોત્તમ-આનંદધન, શ્યામલકિશોર શ્રીકૃષ્ણ દ્વારા થાય, એવો માર્ગ એ પુષ્ટિમાર્ગ.

સન્યાસ નિર્ણયમાં પરિત્યાગની ચર્ચા કરતાં શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે, ભક્તિમાર્ગમાં સાધનાવસ્થામાં પરિત્યાગ કરવાથી મનની વૃત્તિ સ્થિર થઈ ન હોય એ કારણે પરિત્યાગ વાસ્તવમાં સિદ્ધ થતો નથી. બલકે ઉપરનું આડમ્બર (વેષભુષા અને

વાક્યપટ્ટતા દ્વારા સ્વાર્થ સિદ્ધ) થાય છે. અંદરથી તો વિષયાવેશજ રહે છે અને “વિષયાકાંત દેહાનાં નાવેશઃ સર્વથા હરેઃ” જ્યાં સુધી અતિરેક ભરેલો વિષય-વાસનાનો આવેશ મનમાં રહે છે ત્યાં સુધી દેહેન્દ્રિયોમાં એ વિષય આકાન્ત થયેલો રહે છે. એ અવસ્થામાં જે ત્યાગ છે એ કેવલ બતાવવા પુરતો જ છે, વાસ્તવિક નથી. એવા બનાવટી ત્યાગથી જગતના લોકો અવશ્ય છેતરાઈ જાય છે. પરંતુ અન્તરાત્મામાં બિરાજેલા અન્તર્યામીને છેતરી શકાતો નથી.

વિશુદ્ધ સ્વરૂપમાં પરિત્યાગ ફલાવસ્થામાં થાય છે. એ કરવો નથી પડતો, પરન્તુ સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે. એ પરિત્યાગ એટલે નિરોધપદવી. પરંતુ એ સ્થિતિ કેળવવા માટે અભ્યાસ કેળવવો પડે છે. જેમકે ગીતાજીમાં કહ્યું છે કે “અભ્યાસેન તુ કૌન્તેય વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે” અધ્યાસોની નિવૃત્તિ એકદમ થતી નથી, અભ્યાસથી થાય છે અને જે લક્ષ્ય છે તેની પ્રાપ્તિ માટે થતાં અભ્યાસ માટે ઈતર વિષયોના પ્રલોભનથી મુક્ત થવું જોઈએ, એજ વૈરાગ્ય છે.

શ્રી મહાપ્રભુજી કહે છે: સ્વયમિન્દ્રિય કાર્યાણિ કાયવાંગમનસાત્યજેત્-અર્થાત પોતાની ઈન્દ્રિયોના અનિત્ય વિષય તરફનાં આકર્ષણને રોકવા માટે કાયાથી , વાણીથી તથા મનથી વિષય ત્યાગ અનિવાર્ય છે. ઉપનિષદ કહે છે કે ‘યતો વાયો નિવર્તન્તે અપ્રાવ્ય મનસા સહ,’ અર્થાત એ પ્રભુનું ચિન્તન કરતાં વાણી મન સહીત પાછી લે છે. જે મનમાં વિષયોનાં સુખની આકાંક્ષા રહેતી હોય, જે વાણી વિષયોનું રટણ કરતી હોય, એ જ્યાં સુધી વિષય-વાસ-નાનાં આકાન્તથી મુક્ત ન થાય ત્યાં સુધી વાણી પ્રભુનું ચિન્તન નથી કરી શકતી, મન પ્રભુનું ચિન્તન નથી કરી શકતું. એ માટે મનને કેળવવું પડે છે. માટે જ શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે, “યસ્વ વા ભગવત્કાર્ય યદા-સ્પષ્ટં ન દૈશ્યતે । તદા વિનિગૃહસ્તસ્ય કર્તવ્ય ઈતિ નિશ્ચયઃ ॥ કે જ્યારે આપણી ઈન્દ્રીયો ભગવત્કાર્યથી વિપરીત-તુચ્છ વિષયોનાં આવેશવાળી જણાય ત્યારે વીશેષ નિગ્રહ કરવો એ મુખ્ય કર્તવ્ય બની જાય છે.

બાળકો તોફાને ચડ્યા હોય ત્યારે કેવલ એક ઠેકાણે બેઠા બેઠા કહીએ કે બાળકો ! તોફાન

કરો નહીં. શાંતિ રાખો. તો પણ બાળકો પોતાનું તોફાન છોડતાં ન હોય ત્યારે તેને કાન પકડીને કે વિશેષ રીતે ધમકાવીને શાન્ત કરવા પડે. એ અવસ્થામાં બાળકો રડે, રિસાઈ જાય તો પણ ચિત્તને કઠોર રાખીને વડિલો તેનાં હિતને માટે તેમના પર વિશેષ નિગ્રહ કરે છે, તેમ જ અહિં પણ પ્રભુસેવાનો વિમુખ-પ્રવૃત્તિનાં તોફાને ચડે ત્યારે તેનો વિશેષ નિગ્રહ કરવો એ પ્રથમ જરૂરી બની જાય છે.

સુબોધિનીજીમાં પણ “કામાદિનાશિથિલત્વે ભક્તિર્નોત્પશ્યતે” અર્થાત્ કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓ પર જ્યાં સુધી વિજય પ્રાપ્ત કરીને તેની શક્તિને, આવેદને મંથન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી ભગવાન પ્રત્યેની ભક્તિ પ્રકાશિત થતી નથી.

એટલે કે, સાધનાવસ્થામાં ત્યાગનો અભ્યાસ કેળવવા માટે વિશેષ નિગ્રહ આવશ્યક છે અને એ પણ પ્રભુમાં સમર્પણ-બુદ્ધિનાં સંકલ્પથી જ અભ્યાસ સફળ થાય છે.

અભ્યાસ કરતા રહીયે અને હૃદયમાં સમર્પણ ભાવનાને બદલે અહંકારનો ભાવ વિકસિત થતો હોય તો એ અભ્યાસ મિથ્યા પ્રયાસરૂપજ કહેવાય. સેવાફલ ગ્રંથમાં સેવાનાં ત્રણ ફલોની સાથે સાથે સેવા (ભક્તિ)માં આવતાં પ્રતિબંધોનો વિચાર કરતાં શ્રી વલ્લભપ્રભુ આજ્ઞા કરે છે કે, લૌકિક ભોગ વિધ્નવારો, અલ્પ સુખ, વધુ દુઃખ આપનારો, તુચ્છ છે. એ ભોગના ત્યાગને માટે, એ ભોગમાં રહેલી અલ્પતા અને તુચ્છતા અને વિધ્નકર્તા પણાનો વિચાર વિમર્શ કરવાથી પણ ભગવદ્કૃપાથી મુક્ત થઈ શકાય છે.

ભગવત્પ્રાપ્તિ તો દુરની વાત છે, તેમની ભક્તિ કરવાની વૃત્તિ પણ લૌકિક તુચ્છ ભોગનો આવેશ હોય તો, જાગૃત થઈ શકતી નથી. “સત્યંજ્ય સર્વ વિષયાસ્તવ પાદમૂલંપ્રાપ્તા” રાસ મંડળના ગોપીજનો પણ પ્રભુને કહે છે કે, લૌકિક સર્વ વિષયોનો સારી રીતે ત્યાગ કરીને જ આપનાં ચરણ કમલનાં મુળને પ્રાપ્ત થયા છીએ.

પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગના ગુરુ શ્રીગોપીજનો છે કે જેમણે ત્યાગ પણ પ્રભુને માટે કર્યો હતો.

અક પોતાની ઉન્નતિને માટે ત્યાગ છે, જે સાધનાવસ્થાનો ત્યાગ જે કે વાસ્તવમાં

ત્યાગનો અભ્યાસ જ છે. પરંતુ ફલાવસ્થાનો ત્યાગ એ કેવલ પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે જ હોય છે. એ ત્યાગનીજ પ્રશસ્તિ શ્રી મહાપ્રભુજી વિશેષ કરે છે. સન્યાસ નિર્ણયમાં વિરહના અનુભવને માટે ત્યાગ પ્રસંશનીજ છે. એમ શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે. માટે જ શ્રીપ્રભુચરણ સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં વિરહાનુભવૈકાર્ય સર્વત્યાગોપદેશકઃ એ નામ શ્રીમહાપ્રભુજીનું કહે છે.

આવા સહજ અને ભગવદ્ પ્રાપ્તિનાં એક માત્ર હેતુ થી ઉદ્ભવેલ ત્યાગ આધાર પર પ્રગટ કરેલ પુષ્ટિ-ભક્તિ માર્ગ ભોગ પ્રધાન છે એમ ઘોર અજ્ઞાની અથવા રાગ દ્વેષથી આક્રાન્ત થયેલ દુષ્ટ વ્યક્તિ જ કહી શકે.

આપણા આચાર્યોનો ઉપદેશ તથા ચરિત્રોનું અવલોકન કરવાથી પુષ્ટિ તત્ત્વ શું છે ? પુષ્ટિમાર્ગનું સ્વરૂપ કેવું છે ? એનો ખ્યાલ આવતાં આવો મિથ્યા ભ્રમ અવશ્ય દુર થાય છે. પરંતુ કેવલ જીજ્ઞાસાના આધારે તર્ક કરનારનો જ ભ્રમ દુર થાય છે. તર્ક પણ બે પ્રકારના હોય છે. એક જીજ્ઞાસાપૂર્વકતર્ક, બીજો દ્વેષમૂલકતર્ક.

જેમ માટલું ખરીદવા જઈએ ત્યારે હાથથી થપથપાવીને તેનું પરીક્ષણ કરવું એ પરીક્ષકની અશુદ્ધ મનોવૃત્તિ ન કહેવાય, પરંતુ હથોડી યા લાકડીથી પરીક્ષણનું નાટક કરવું પરીક્ષકની દુષ્ટ મનોવૃત્તિનું જ પ્રકાશન કરે છે. તેમ જીજ્ઞાસા, એટલે જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટેની વૃત્તિ હોય અને જે તર્ક થાય તેનો ઉત્તર શાસ્ત્રકારોએ આપ્યો છે અને શાસ્ત્રીય પ્રમાણોને આધારે આપવો યોગ્ય છે. પરંતુ દ્વેષ ભાવનાથી, દુષ્ટ વૃત્તિથી જે તર્ક અને વિતર્કો કરે છે તેને જવાબ આપવો આવશ્યક નથી. અને તેથી કંઈ લાભ પણ પ્રાપ્ત ન થાય.

ભગવાનની વિશેષ ઐશ્વરીય લીલાઓનું શ્રવણ કરતાં પરીક્ષીત જેવાને પણ તર્ક થયો હતો, અને તેનો જવાબ પણ શ્રી શુકદેવજીએ આપ્યો હતો. અર્જુન ઉદ્ધવને પણ પ્રશ્નો થયા હતા. તેના ઉત્તર પણ ભગવાને ખૂબજ પ્રસન્નતાથી આપ્યા હતા. જેથી તેઓને જ નહિં, સમસ્ત આસ્તિક માનવ સમાજને કર્મ-જ્ઞાન-ભક્તિના ઉત્તમોત્તમ સિધ્ધાંતોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

આવા દુષિત હૃદયે, બીજાને ઉતારી પાડવાની વૃત્તિથી તેજોદ્દેષિયો દ્વારા થતાં આક્ષેપો તો સુર્યની સામે ધૂળઉડાડવાની મિથ્યા પરીશ્રમરૂપ વૃત્તિ છે. ઝાકળ દ્વારા થતો અંધકાર અને તેનાથી જે કંઈ ઢંકાયેલું હોય એ સુર્યોદય થતાં જ પ્રકાશિત થઈ જાય છે. એમ શ્રી મહાપ્રભુજી તથા પછીનાં આચાર્યો દ્વારા રચાયેલા ગ્રંથો અજ્ઞાનાં ધકારને દુર કરવા માટે પર્યાપ્ત શક્તિ ધરાવે છે. જે લોકો પૂર્વગ્રહથી પીડિત થઈને પુષ્ટિમાર્ગ જેવા શ્રેષ્ઠતમ માર્ગની ભોગ પ્રધાન માર્ગ તરીકે નિંદા કરે છે, તેમને તો પ્રભુ તેનાં કર્માનુસાર ગતિ કરશે, પરંતુ જે લોકો અજ્ઞાનતાને કારણે, ગ્રંથોના અધ્યયનના અભાવમાં, આ માર્ગની ઉત્કૃષ્ટતમ સ્થિતિથી અનભિજ્ઞ છે તેમને માટે આ લેખ દ્વારા શ્રી વલ્લભનાં સિધ્ધાંત-સાગરની થોડી તરંગો જ પ્રસ્તુત કરી છે. જેથી સમજાશે કે પુષ્ટિમાર્ગમાં જીવ ભોક્તા નથી પ્રભુ ભોક્તા છે અને એ રીતે રાગ અને ભોગ પ્રભુની ભક્તિમાં અનિવાર્ય છે. પરંતુ ભક્તિ સાધક તો પ્રભુ પ્રાપ્ત કરવા માટે, પ્રસન્ન કરવા માટે, આ લોક અને પરલોકના સુખો તો શું, ચતુર્વિધ મોક્ષની પણ વાંછના કરતા નથી. એટલે જો વાસ્તવિક અર્થોમાં જો કોઈ પણ ત્યાગ પ્રધાન માર્ગ હોય તો એ કેવળ પુષ્ટિ ભક્તિ માર્ગ છે, એમ આપણે સગર્વ કહી શકીએ છીએ.

ભક્તિ એટલે શું ?

ભક્તિના પ્રકાર અનેક જાતના હોય છે. ભક્તિ એટલે પ્રભુ પ્રત્યેનો શુદ્ધ પ્રેમ. પ્રેમ વગરની ભક્તિ એ ભક્તિ કહેવાતી નથી. પ્રભુ હમેશા આનંદ રૂપ છે. એટલે જ્યાં આનંદ હોય ત્યાં સ્નેહ હોય. જેવી રીતે સ્નેહની સરિતા અખંડ વહ્યા કરે છે તેવી રીતે ભક્તિનો પ્રવાહ પણ સમીપમાં પ્રેમ અને વિયોગમાં વિરહ હોવો જોઈએ. આમ હોય તોજ ભક્તિ કહેવાય.

પ્રભુ એજ માણું સર્વસ્વ, માણું શરણ અને આશ્રય છે, એવું સમજીને ભાવપૂર્વક ભજીએ તો કૃપા કરીને પોતે રસાનંદનું દાન દે જ છે. ભક્તિ વિનાનાં અન્ય સાધનો કલિકાલમાં નકામા છે. દરેક મનુષ્ય જો શુદ્ધ પ્રેમથી ભક્તિમાં જીવન ગાળવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરે તો તેમને આપોઆપ કૃપાળુ એવા રસાનંદ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ અને મુખારવિંદ રૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી

જરૂર નિજાનં દનું દાન કરે છે.

સાધન રૂપા તથા ફલ રૂપા પુષ્ટિભક્તિ

લેખક – પૂ. ગો. શ્રી રસિકરાયજી મહારાજ (મથુરા-પોરબંદર)

આત્મ કલ્યાણ માટે જેટલા માર્ગો પ્રગટ થયેલા છે એ બધાં માર્ગોનો અન્તરભાવ ત્રણ માર્ગોની અંદર થઈ જાય છે. (1) કર્મમાર્ગ (2) જ્ઞાનમાર્ગ (3) ભક્તિમાર્ગ.

પ્રવૃત્તિમાં વિશેષ રૂચિ ધરાવનાર કર્મ તથા નિવૃત્તિમાં વિશેષ રૂચિ ધરાવનાર જ્ઞાનમાર્ગના અધિકારી છે. પરંતુ ન વધુ પ્રવૃત્તિમાં કે ન નિવૃત્તિમાં વિશેષ રૂચિ રાખનાર ભક્તિમાર્ગના અધિકારી છે.

ભક્તિમાર્ગ હૃદય પ્રધાન માર્ગ છે. એટલે જ ભક્તિમાર્ગના અનુસરણમાં રસનો અનુભવ સાધકો-પશિકને થાય છે.

ભક્તિમાં જ્ઞાન અને કર્મ સમન્વિત છે. જેની ભક્તિ કરિયે તેના સ્વરૂપનું જ્ઞાન તથા તેમની પ્રસન્નતા માટેની પરિચર્યા અનિવાર્ય રૂપે ભક્તિમાં હોય છે. માહાત્મ્યજ્ઞાન પૂર્વસ્તુ સુદૃઢઃ સર્વતોઅધિક સ્નેહ ભક્તિઃ (નિબંધ) તથા કર્માપ્યેકં તસ્ય દ્વસ્ય સેવા (નિબંધ) વિ. ઉદાહરણથી આ વાત સમજાય છે.

ભક્તિ શબ્દની વ્યાખ્યા પણ કેટલી સુંદર છે ! ભજ ધાતુ (ક્રિયા) નો અર્થ થાય છે ભજવું એટલે કે સેવા કરવી અને તેમાં કિત પ્રત્યય લગાડવાથી સ્નેહ પૂર્વકસેવા કરવી એમ અર્થ થાય છે.

પ્રભુની સેવામાં સર્વ પ્રથમ ‘પ્રેમ’, પછી ‘આસક્તિ’ અને તત્પશ્ચાત્ ‘વ્યસન’ થાય છે. અહીં સાધકની કૃતાર્થતા છે. વ્યસનાવસ્થા એટલે સુદૃઢ સ્નેહ. આસક્તિ એટલે સર્વતોધિક સ્નેહ. પરંતુ બીજાવસ્થામાં તો પ્રેમ જ હોય છે એટલે આસક્તિ (સર્વતોધિક) અને વ્યસન સુદૃઢ સ્નેહ સિદ્ધ થયા બાદ તો ફલાવસ્થામાં માહાત્મ્યજ્ઞાનની વિસ્મૃતિ પ્રભુ કરાવે છે. પરંતુ એ સ્થિતિએ પહોંચ્યાં પૂર્વે માહાત્મ્ય જ્ઞાનની વિસ્મૃતિ

બાધક તેમજ રસાભાસ ઉત્પન્ન કરનારી હોય છે.

પ્રભુ વિષયક પ્રેમ ભક્તિ છે અને પ્રભુ વિષયક રતિ એટલે ભાવ. આ ભાવને પ્રેમ પણ કહી શકાય. એ સહજ હોય છે. અભ્યાસથી નહીં સંસ્કારથી જાગૃત થાય છે. જ્ઞાનમાં અભ્યાસ અને ભક્તિમાં સંસ્કાર અપેક્ષિત છે.

આવા પ્રકારની ભક્તિ કરનારને કોઈ વસ્તુની અપેક્ષા નથી. છતાં પ્રભુની પ્રસન્નતાની અપેક્ષા છે. આવા ભક્ત વ્યક્તિમાં રહેલા દોષોની ઉપેક્ષા કરે છે, પરંતુ વ્યક્તિની ઉપેક્ષા કરતા નથી. કારણકે તેમના હૃદયમાં કરૂણા હોય છે.

‘યોગી તરે છે પરંતુ ભક્ત તારે છે’ એ શ્રીદયારામભાઈની ઉક્તિ સાર્થક છે અને ભક્તિનો ઉત્કર્ષ પ્રગટ કરે છે. ભક્તિમાં જેને સહજ રૂચિ હોય એ અધિકારી છે જેમાં સહજ રૂચિ નથી હોતી તે અધિકારી કહેવાય. એવા કર્મકાન્ડના રૂપમાં અન્યનું અનુકરણ કરે છતાં ભક્તિ પ્રગટ થઈ શકે નહીં. જ્યારે સહજ અધિકારી જ પોતામાં રહેલી સહજ ભક્તિને વિકસિત કરી શકે છે.

કોઈ પણ કાર્યમાં પ્રથમ ગતિ, પછી મતિ અને પછી રતિ. આ ત્રણેય એકત્રિત થાય પછી જ માર્ગાનુસરણ થાય છે કૃષ્ણ એવ ગતિર્મમ । શ્રીકૃષ્ણમાં જ ગતિ થવી “પ્રેમ” છે. તથા ગતિ સાથે મતિ થવી આસક્તિ છે, અને પછી રતિ થવી જ વ્યસન છે. આ રીતે ગતિ, મતિ, અને રતિ પ્રગટ થતાં ભક્તિ પૂર્ણપણે વિકસીત થાય છે.

ભક્તિયોગો વહુવિધ: (ભા. ૩ સ્કંધ) કપિલદેવજીએ પોતાની માતા દેવહુતીને ઉપદેશ આપતાં કહ્યું છે કે ભક્તિયોગ ઘણાં પ્રકારનો છે.

ભક્તિમા અનેક પ્રકારોનો અન્તર્ભાવ બે પ્રકારની ભક્તિમાં થઈ જાય છે એક વિહિત અથવા મર્યાદા ભક્તિ, બીજી અ-વિહિત અથવા પુષ્ટિ ભક્તિ.

મર્યાદા ભક્તિ અથવા વિહિત ભક્તિને (સપ્તમસ્કંધ ભાગવતમાં) પ્રહલાદજી નિમ્ન

લિખિત શ્લોકમાં કહે છે: “શ્રવણં કીર્તનં વિષ્ણોઃ સ્મરણં પાદ સેવનં અર્ચનં વંદનં દાસ્યં સખ્યમાત્મનિવેદનમ્” આ ભક્તિના નવ પ્રકારો છે. અને મર્યાદા-વિહિત ભક્તિમાં એક એક ભક્તિ એક એક ભક્તને સિદ્ધ થાય છે. જેમકે શ્રવણ પરિક્ષિતને, કીર્તન-નારદજી તથા શુકદેવજીને એ રીતે.

દસમી ભક્તિ-પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ કહેવાય. એ સ્વતંત્ર પણ છે તથા તેની સાથે ભક્તિના મન પ્રકારો પણ રહેલા છે. એ અ-વિહિત પુષ્ટિ ભક્તિના લક્ષણ છે. જેમ એક શ્રદ્ધાથી શ્રવણ-એ મર્યાદા ભક્તિ છે પરંતુ શ્રદ્ધાની સાથે સ્નેહ પણ હોય તો એ પુષ્ટિમાર્ગીય શ્રવણ છે.

શ્રદ્ધાથી ભગવાનના ગુણગાન થાય એ કેવલ મર્યાદા ભક્તિ છે. પરંતુ સ્નેહ સહિત કીર્તન થતાં એ પુષ્ટિમાર્ગીય બને છે.

પરંતુ ક્યારેક આ બંને પ્રકારનાં લક્ષણો ન હોય પરંતુ સહજ સ્નેહ હોય તો એ સ્વતંત્ર પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ કહેવાય. જેને માટે “કેવલેનહિ ભાવેન ગોપ્યો ગાવો ખગા મૃગા.” (ભાગવત) અને “કામં ક્રોધં ભયં સ્નેહં ઐક્યં સૌહર્દમેવથા- નિત્યં હરૌ નિદધતો યાન્તિ તન્મયતાં હિ તે” (ભા. રાસપંચાધ્યાયી) આ સ્વતંત્ર પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ યા શુદ્ધ પુષ્ટિનાં લક્ષણ છે.

મર્યાદા ભક્તિમાં શ્રવણ પોતાની સંસારાસક્તિ છોડાવવા માટે યા મોક્ષ પ્રાપ્તિને અર્થે હોય છે. જ્યારે પુષ્ટિ ભક્તિમાં તો શ્રવણ મંગલં (ગોપીગીત) શ્રવણ મંગલમય તેમજ પ્રિય લાગે એ માટે હોય.

શ્રીનંદદાસજી કહે છે: કૃષ્ણનામ જબતે શ્રવણ સુન્યો રી અલી, ભુલીરી ભવન હોં તો બાવરી ભઈ રી.” આ નામ શ્રવણનો પ્રભાવ પુષ્ટિ ભક્તિથી જ અનુભવાય છે. (ભક્તિ) મર્યાદા કીર્તનમાં ભગવાનની કીર્તિનું ગાન પરલોક સિદ્ધિને માટે મુમુક્ષુઓકરે છે.

પુષ્ટિમાર્ગીય કીર્તન પ્રભુને રિઝાવવા માટે છે. ગોવિન્દ સ્વામીના પ્રસંગમાં “બેસુરં ભજન કરનારને ગોવિન્દ સ્વામી કહે છે તારા ભજનથી મારા જેવાને પ્રસન્નતા થતી નથી તો પછી કલાનિધાન શ્રીનાથજી તો કઈ રીતે પ્રસન્ન થાય ?” નિરોધલક્ષણમાં કહ્યું છે કે: “ગુણગાને સુખાવાપ્તિ ગોવિન્દસ્ય પ્રજાયતે યથા તથા શુકાદીનાં નૈવાત્મનિ કૃતેન્યતઃ” જે નિર્ગુણ પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિના આવેશ અને આવેગથી જે પરમાનંદની અનુભુતિ રસાત્મક ભક્તોને થાય છે તેનો અનુભવ શ્રીશુકદેવજી જેવા પરમહંસ અને નિસ્પૃહી મહાત્માને પણ દુર્લભ છે, તો પછી અન્યની તો વાત જ શી ?

મર્યાદા ભક્તિમાં નામ સ્મરણ પ્રારબ્ધ અને સંચિત પાપના નાશને માટે ભક્ત કરે છે, જ્યારે પુષ્ટિ ભક્તિમાં તો સ્મરણ વિના એક પલ પણ ન રહી શકાય એવી વ્યસન દશાથી પ્રિયતમનું નામ રટણ થાય છે.

શ્રીકૃષ્ણ ચૈતન્ય શ્રીમહાપ્રભુજીને મળે છે ત્યારે કહે છે કે “આવા ઘન્ય કાળમાં એક ક્ષણ પણ ભગવદ્ નામનું સ્મરણ થાય તો જીવ કૃતાર્થ થઈ જાય.”

ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે “એક પલ પણ જો ભગવદ્ નામનું વિસ્મરણ થાય તો આસુરાવેશ થાય, બહિર્મુખતા આવી જાય.” ચતુઃશ્લોકીમાં પણ “સ્મરણં ભજનં યાપિ ન ત્યાજયમ્” એમ સ્પષ્ટ પણે કહ્યું છે.

મર્યાદા માર્ગમાં પાદસેવન – ચરણસેવા કરવાથી કોટી કલ્પનાં પાપ, ભય દૂર થાય છે એમ ભક્ત વિચારે છે.

પુષ્ટિ ભક્તિમાં તો ભક્તના હૃદયમાં પ્રભુનાં શ્રીચરણ સદાને માટે સ્થાપિત જ છે. ચરણારવિંદમાં પુષ્ટિ ભક્ત સદાને માટે અનુરક્ત રહે છે. શ્રીમત્ ગોપીજનો પણ પ્રભુને પોતાના હૃદય ઉપર ચરણ ધરવાનો અનુરોધ કરે છે (ગોપીગીત)

મર્યાદા ભક્તિમાં પૂજન (અર્ચન) એટલે વૌદિક વિધિ અનુસાર પૂજા જેમાં જે સ્વરૂપનું પૂજન કરે તેમનાં સુખનો જરા પણ વિચાર નહીં. જ્યારે પુષ્ટિ ભક્તિમાં અર્ચન- “આત્માનં ભુષયાંસ્યુઃ આત્મા વડે ગોપીજનનોએ પૂજન કર્યું એ સ્નેહાધિક્ય હોવાથી

ભક્તિની અંતર્ગત પુજન છે. જેમાં સ્વરૂપ સુખનો (તત્સુખનો) ભારોભાર વિચાર છે.

મર્યાદા માર્ગમાં વન્દન પોતાના સ્વાર્થ માટે હોય છે, જ્યારે પુષ્ટિ ભક્તિમાં સહજ રીતે પ્રભુને સ્નેહ પૂર્વક વંદન હોય છે. સેવાની દરેક વિધિમાં વંદન અનિવાર્ય હોય છે. સ્વાર્થ માટે વંદન એટલે માણે કલ્યાણ થાય એવી કામનાથી અને સહજ વંદન એટલે પ્રભુના સ્વરૂપ-માધુર્યનું નેત્રો દ્વારા પાન કરતાં સહજ રીતે વંદન થાય એ.

શાસ્ત્રાર્થ નિબંધના પ્રથમ શ્લોકની પ્રકાશ ટીકામાં એક શ્લોક ઉદઘૂત થયો છે. કિમાસનં તે ગરુડાસના । ‘ઈત્યાદિ’ જેમાં સ્પષ્ટ છે કે ગરુડ જેવું આસન જેને છે એવા પ્રભુને કયું આસન આપણે આપી શકીએ ? જેમણે હૃદયમાં કૌસ્તુભ મણી જેવું અમુલ્ય આભુષણ ધારણ કર્યું હોય તેમને કયું આભુષણ આપીને પ્રસન્ન કરી શકીએ ? પોતેજ વાણીના પતિ છે. તેમને આપણે આપણી વાણીથી પણ કેમ રીઝવી શકીએ ? આપણી શક્તિનો વિચાર કરતાં આપણું અસામર્થ્ય આપણને એક જ વિચાર કરવા આવ્યા કરે છે કે એવા પ્રભુને તો આપણે નમન જ કરી શકીએ. આ રીતે સ્નેહપૂર્વક વંદન પુષ્ટિ ભક્તિમાં સ્વાભાવિક રીતે હોય છે.

મર્યાદા-ભક્તિમાં દાસ ભાવથી ભક્તિ હોવા છતાં તેમાં વિધિની મર્યાદાની પ્રમુખતા છે. જેથી ભક્તની પ્રભુ સાથે થોડી દુરી બની જ રહે છે. સ્નેહરૂપા પુષ્ટિ ભક્તિમાં દાસત્વ અત્યંત ભાવોદ્રેકતી અવસ્થામાં પણ અભિલષિત છે. “યથા પુરુષભૂષણદેહિ હાસ્ય” (રા. પંચાધ્યાયી ભાગવત)

મર્યાદા ભક્તિમાં સખ્ય પ્રભુને પરિશ્રમ થાય તેના વિચાર વિનાનું હોય છે. જેમ અર્જુન પ્રભુને સારથી બનાવ્યા. જ્યારે પુષ્ટિ ભક્તિનું સખ્ય પ્રભુના પરિશ્રમનું નિવારણ કરનારું હોય છે. શ્રી હરિદાસવર્ય પોતાની છાયાથી પ્રભુના શ્રમનું નિવારણ કરે છે. (વેણુગીત)

મર્યાદા-ભક્તિમાં આત્મ નિવેદનમાં પણ મેં આત્મ નિવેદન કર્યું છે એ પ્રમાણેની કીર્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. પુષ્ટિ ભક્તિમાં આત્મ નિવેદનનું સ્વરૂપ કેવું વિલક્ષણ છે એ

પ્રભુએ શિરોવેદનાની લીલા કરી ત્યારે કહ્યું કે મારા ભક્તની ચરણરજ મસ્તક પર લેવાથી જ આ વેદના દુર થાય.

શ્રીનારદજીએ અનેક ભક્તોને પુછ્યું કે તમારી ચરણરજ આપો. પરંતુ અપરાધના તથા નરકના ભયથી કોઈ આપવા તૈયાર થયા નહીં. જ્યારે ગોપીજનોને પૂછ્યું તો તેઓ સહર્ષ આપવા તૈયાર થયાં અને કહ્યું કે: પ્રભુનો પરિશ્રમ દુર થાય તો અમે કોટી વરસ સુધી નરક યાતના ભોગવવા તૈયાર છીએ.

આ રીતે પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિની પ્રધાનતાથી નવવિધ ભક્તિ એ પુષ્ટિમાર્ગીય સાધનરૂપા ભક્તિ છે. સેવામાં પ્રેમ તથા આસક્તિ થતાં નવ રસયુક્ત નવધા ભક્તિનો સાધનાન્તર્ગત અનુભવ (સેવા કરતાં કરતાં) થાય છે. જ્યારે વ્યસન થાય ત્યારે કેવલ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનો એક કાલાવચ્છિન્ન અનુભવ સંયોગ અને વિપ્રયોગ ઉભય પ્રકારે થાય છે. ઈતિ !

વિલક્ષણ ભક્તિમાર્ગ

લેખક – પૂ. ગો. શ્રીરસિકરાયજી મહારાજ, (મથુરા-પોરબંદર)

પ્રભુ ચરણ શ્રીગુસાંઈજીએ શ્રી મહાપ્રભુજીના 108 નામોનું નિરૂપણ શ્રી સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં કર્યું છે. જેમાં એક નામ છે: ભક્તિમાર્ગ સર્વમાર્ગ વૈલક્ષણ્યાનુભુતિ કૃત્ । અર્થાત્ અન્ય માર્ગોથી ભક્તિમાર્ગ વિલક્ષણ છે. એટલે વિશેષ લક્ષણવાળો છે. તેનો અનુભવ કરનાર અને નિજ સેવકોને તેનો અનુભવ કરાવનાર શ્રીમહાપ્રભુજી છે.

ભક્તિમાર્ગની વિલક્ષણતા એ છે કે, ઉપાસના આદિ માર્ગોમાં જેની ઉપાસના કરવામાં આવે છે એ ઉપાસ્ય તત્વ મંત્રાધીન છે, જ્યારે ભક્તિમાર્ગમાં ઉપાસ્ય તત્વ રસો વૈસ:શ્રીકૃષ્ણ છે અને એ સ્વરૂપ મંત્રાધીન યા ઈતર સાધનોને આધીન નથી, પરંતુ ભક્તના પ્રેમભાવને જ વશ છે. જેમ જેમ હૃદયનો પ્રેમ ઉત્કૃષ્ટ થતો જાય તેમ તેમ ભક્તની ભક્તિ વિશેષ રૂપમાં વધતી જાય. તેમાં ઉત્સાહ, ઉલ્લાસયુક્ત હૃદયમાં ઉત્સવ જાગૃત થાય છે.

ભક્તિને પુરુષાર્થ અપેક્ષિત નથી. ભક્ત જે કંઈ કરે છે, જે કંઈ અનુભવે છે એ સ્વયં પુરુષાર્થરૂપ જ છે. ભક્ત એટલે શુદ્ધ પ્રેમી, જે પ્રભુ પ્રત્યે સર્વભાવે સમર્પિત હોય છે. ભાવનું સામ્રાજ્ય જ ભક્તિરૂપી ભવનમાં છવાયેલું હોય છે. એવા ઉત્કટ અને ઉત્કૃષ્ટ કોટીના ભાવથી જ પ્રભુ પરવશ બની જાય છે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહ્યું છે કે:

કેવલેન હિ ભાવેન ગોખ્યો ગાવો ખગાઃ મૃગાઃ

વ્રજભક્તોએ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની સિદ્ધિ માટે કયો પુરુષાર્થ કર્યો હતો ? ગાયો, શુકાદિ પક્ષિઓ તથા મૃગલાઓમાં પુરુષાર્થની સંભાવના જ ન હતી. પરંતુ વેણુનાદની અલૌકિક સુધાનો કર્ણપુટ દ્વારા પ્રવેશ થતાં, આત્મામાં રહેલ સહજ આનંદની પરમ-ચેતના જાગૃત થઈ ગઈ. એ એક અનુકૃષ્ટકલ્પ્ય પરમ પુરુષાર્થરૂપ બની ગઈ અને સર્વેન્દ્રિયોથી ભગવદ્ રસનો અલભ્ય અને અગમ્ય અનુભવ તેમને થયો.

ભક્તિમાર્ગ સ્વયં અન્ય માર્ગોથી વિલક્ષણ તો છે જ, પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગ તો અતિ વિલક્ષણ છે. જેનું નિરૂપણ શ્રી હરિરાયચરણોક્ત વિલક્ષણ ગ્રંથ “પુષ્ટિમાર્ગ લક્ષણાનિ” માં અદભૂત પ્રકારે કર્યું છે. જેમાંથી પ્રસ્તુત લેખમાં અમુક શ્લોકોનું જ વિવેચન પ્રસ્તુત કરીશ

ગ્રંથનો પ્રથમ શ્લોક વિચારણીય છે. સર્વ સાધન રાહિત્યં ફલાપ્તૌ યત્ર સાધને । ફલં વા સાધનં યત્ર પુષ્ટિમાર્ગસ કથ્યતે ॥

જ્યાં પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે સર્વ પ્રકારનાં સાધનોનો અભાવ છે, અને ફલમાં એકરૂપતા છે, એવા માર્ગને પુષ્ટિ (ભક્તિ) માર્ગ કહેવાય છે.

પ્રભુનું સ્વરૂપ અને તેમની આનંદયુક્ત લીલા નિત્ય, અનાદિ અને અનન્ત છે. માટે તેનો અનુભવ પણ ગમ્મે તે કાળમાં થઈ શકે છે અને એ અનુભવ ભાવૈકગમ્ય હોવાથી બીજા માર્ગો, જીવની પાત્રતા સિદ્ધ કરવા માટે, યા પાત્રતા અક્ષુણ્ણ રાખવા સહાયક થઈ શકે. પરંતુ ભગવદ્-પ્રાપ્તિ માટે તો પાંગળા જ કહી શકાય. જ્યારે ભક્તિમાર્ગ

હૃદયના વિકાસનો, પોષણનો માર્ગ છે. હૃદયમાં રહેલો ભાવ આનંદરૂપ છે. તેનો યોગ પરમાનંદધન પરમાત્મા રસેશ શ્રીકૃષ્ણમાં થાય એવો ભક્તિમાર્ગનો પ્રકાર છે. જે આપણા આચાર્યશ્રી વલ્લભમહાપ્રભુએ પ્રગટ કર્યો છે.

આપણું સાધન પ્રભુ (કૃપા) અનુગ્રહ કરીને કરાવી રહ્યા છે, સ્વીકાર કરે છે, નિભાવે છે, એટલે સેવા-ભજન સાધનરૂપ હોવા છતાં ફલરૂપ છે.

જેમ ભોજન કરવાથી દેહનું પોષણ થાય છે, તેમજ અસ્વાદનો આનંદ પણ આવે છે. તેમ સેવાથી પાત્રતા વિ. આવે, અધ્યાસોની નિવૃત્તિ થાય અને પ્રભુની સમીપ રહી તેમની પરિચર્યા અર્થાત્ પ્રસન્નતા સંપાદિત કરવાના હેતુથી કરાતી સેવા, ફલરૂપતાની પ્રતીતિ કરાવે છે.

સાધનરૂપા ભક્તિ અને ફલરૂપા ભક્તિમાં પુષ્ટિ ભક્તિ ફલરૂપા છે. અત્યન્ત વૃદ્ધિ પામેલી, પુષ્ટ અને સદા પ્રવાહિત રહેતી ભક્તિ, પુષ્ટિ ભક્તિ છે. સાધનરૂપા ભક્તિમાં ધર્મ-નિષ્ઠા રહેલી છે, જ્યારે ફલરૂપા પુષ્ટિ-ભક્તિમાં કૃષ્ણ-નિષ્ઠા અર્થાત્ ધર્મી-નિષ્ઠા હોય છે.

શ્રીહરિરાયજીના શબ્દોમાં સ્વરૂપ માત્ર પરતા તાત્પર્ય જ્ઞાન પૂર્વકમ્ । ધર્મ નિષ્ઠા યત્ર નૈવ પુષ્ટિમાર્ગઃ સ કથ્યતે ।

જે સ્વરૂપ પ્રત્યે સ્નેહ છે, એ માટે ધર્મ-પરતા કરતાં સ્વરૂપ-પરતા વિશેષ હોય છે, બલવાન હોય છે. સ્વરૂપ સુખ આગળ પોતાની ધર્મનિષ્ઠાને પણ તિલાંજલિ આપવાની તત્પરતા સ્નેહમાર્ગ-ગામીને માટે સહજ હોય છે.

શ્રી દામોદરદાસ હરસાનીજીની શ્રીમહાપ્રભુજીમાં કેવી સ્નેહાત્મિકા ભક્તિ હતી કે, સાક્ષાત શ્રીનાથજીને પણ બરજ્યા અને શ્રી મહાપ્રભુજીની નિદ્રામાં ખલેલ ન પહોંચે એ વિચાર કર્યો.

શ્રીપદ્મનાભદાસજીએ શ્રીમહાપ્રભુજી ભોજન કરતાં હતાં ત્યારે સંઘમાં સાથે ચાલતા

વેપારી, જે રસ્તામાં લુંટાઈ ગયો હતો, આવ્યો અને પોતાની પીડા જોર-શોરથી કહેવા લાવ્યો ત્યારે તેને એક વેપારી પાસેથી રૂપિયા અપાવ્યા અને બદલામાં પોતાના ધર્મની શાખ આપી. આ વિશુદ્ધ પ્રેમ ધર્મી નિષ્ઠાનો સચોટ દાખલો છે. પુરાણાન્તર પ્રસંગ આવે છે કે: એક વખત બીજા ભક્તો કરતાં ગોપીજનોની પ્રસંશા વિશેષ કરો છો, તેનું કારણ શું છે ?

પ્રભુએ કહ્યું – ક્યારેક કારણ બતાવીશ. પશ્ચાત્ અમુક સમય વ્યતીત થયા બાદ પ્રભુએ એક દિવસે એવી લીલા કરી કે, ‘મારા મસ્તકમાં દુઃખાવો છાય છે.’

નારદજીએ કહ્યું કે – ‘આપની આ પીડા કેવી રીતે દુર થાય ?’ ત્યારે પ્રભુ બોલ્યા: મારા ભક્તના ચરણની રજ મારા મસ્તક પર ચડાવું તો જ આ દુઃખ દુર થઈ શકે, અન્ય ઉપાય નથી,’

નારદજી તો દોડ્યા, અનેક ભક્તોનો સંપર્ક સાધ્યો, પરંતુ જેમની પાસે જાય તેઓ એમ જ કહે કે – ભગવાનને ચરણની ધૂળ આપીને અમારે નરકમાં નથી જવું.

બઘેયથી આવો ઉત્તર પ્રાપ્ત કરીને જ્યારે નારદજી કૃષ્ણ-પ્રિયા વ્રજની ગોપિઓ પાસે જઈને બધી વિગત હી ત્યારે ગોપિયોએ કહ્યું – નારદજી ! જેટલી રજ જોઈતી હોય તેટલી લઈ જાવ, અને જલ્દીથી લઈ જાવ. અમારા સ્વામીનો પરિશ્રમ દૂર થી જતો હોય તો અમારે બીજું શું જોઈએ ?

નારદજી આશ્ચર્ય પામ્યા અને બોલ્યા – તમે શું કરી રહ્યા છો તેનું કંઈ ભાન છે ? ભગવાનને પગની રજ આપવાથી નરક પ્રાપ્તિ થાય છે.

ગોપિયો બોલ્યાં કે – ભલેને નરકનો અનુભવ થાય, પરંતુ અમારા પગની રજના સ્પર્શથી અમારા સ્વામીનું દુઃખ નિવૃત્ત થાય, બસ અમારે તો એજ જોઈયે છે.

નારદજી પ્રભુ પાસે ગયા અને તુરંત જ પ્રભુનું સિરઃશૂલ દૂર થયું અને પ્રભુ બોલ્યા કે –

જુવો ગોપિજનોનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમ ! મારી પ્રસન્નતા માટે તેઓ ગમે તે દુઃખ ભોગવવા હસતા-હસતા તૈયાર છે.

ભક્ત તો તમે પણ છો. આપી દેવી હતી ચરણરજ, પરંતુ ગોપિયોની તુલનામાં જગતમાં કોઈ પણ નથી. તેમનો ભગવદ પ્રેમ તો અનંત- અખંડ અને અનિર્વચનીય છે.

આ સ્વરૂપમાત્ર-પરતા અથવા સ્વરૂપનિષ્ઠાનું અનન્ય ઉદાહરણ છે.

આવા પ્રકારની પુષ્ટિ ભક્તિ વિલક્ષણ જ નહિ, અતિ વિલક્ષણ છે પુ પ્ર. મ. ભેદ ગ્રંથમાં ભક્તિ માર્ગસ્ય કથનાત્ પુષ્ટિ રસ્તીતિ નિશ્ચયઃ પર શ્રીગોકુલનાથજી પોતાની વિવેચનાત્મક ટીકામાં પુષ્ટિભક્તિનો દાખલો માહાત્મ્યજ્ઞાન પૂર્વસ્તુ સુદૃઢ સર્વતોષિક સ્નેહ; ભક્તિ એ શ્રીનારદજીના વાક્યને ઉદધૂતકરીને વ્યાખ્યા કરે છે. જેમાં આવો અર્થ ધ્વનિત થાય છે કે જ્યાં સુધી સુદૃઢ અને સર્વથી અધિક સ્નેહ પ્રભુમાં થતો નથી ત્યાં સુધી માહાત્મ્ય જ્ઞાન અપેક્ષિત છે. અને સ્નેહની ઉત્કટ અવસ્થામાં માહાત્મ્ય જ્ઞાન સ્વયં વિસ્મૃત થઈ જાય છે. પ્રભુએ શ્રીગોવર્ધન ધારણ કર્યો પછી વ્રજવાસિઓએ પ્રભુનું આવું લોકોત્તર માહાત્મ્ય જોયું છતાં પ્રભુના પરિશ્રમ નિવારણાર્થે અનેક ઉપાયો કર્યા. યશોદામાતાને પોતાના મુખમાં બ્રહ્માંડનાં દર્શન કરાવીને ફરિથી તેની વિસ્મૃતિ કરાવી દીધી. માટે ભક્તિની વ્યાખ્યા તો “ સુદૃઢ અને સર્વતોષિક સ્નેહ” એજ કરી. આ પ્રકારની ભક્તિ જ પુષ્ટિભક્તિ છે અને એ અત્યંત વિલક્ષણ છે.

એક અન્ય ગ્રંથમાં પણ શ્રીહરિરાયજી કહે છે કે સ્વમાર્ગ સર્વથા જ્ઞેયઃ સર્વેભ્યોતિવિલક્ષણ – આ ગ્રંથમાં જ પ્રભુનું સ્વરૂપ, પ્રભુની લીલા, ભક્તો, પ્રભુ સાથેનો સંબંધ સંબંધનો નિર્વાહ, એ માટે એટલે કે ભગવદ સેવા તથા સેવાધિકાર માટે લેવાતી બ્રહ્મસંબંધ દીક્ષા, પ્રશ્નાત સ્વામી-સેવક સંબંધઈત્યાદિ બધું જ કે જે પુષ્ટિમાર્ગના અન્તર્ગત શ્રી મહાપ્રભુજીએ પ્રગટ કર્યું છે, એ સર્વ “ભાવાત્મક” છે.

આવા ભાવાત્મક પુષ્ટિમાર્ગના પથ પર ચાલનારા સાધકને જ્યાં સુધી સ્નેહ અથવા

ભક્તિ સુદૃઢ ન થાય ત્યાં સુધી પોતાનો સહંખતરારૂપ છે. ભક્તિ સુદૃઢ થવી એટલે વિશુદ્ધ-ભાવ સિદ્ધ થવો. ભાવો ભાવનયા સિદ્ધ: ભાવનાથી ભાવ સિદ્ધ થાય. ભાવનાની અવસ્થા સાધન દશા છે ત્યાં સુધી માહાત્મ્ય જ્ઞાન અપેક્ષિત છે. માહાત્મ્ય જ્ઞાનથી દોષ યા અપરાધથી મુક્ત થવાય છે. જ્યારે ભાવ-સિદ્ધ થઈ જાય ત્યારે જ સુદ્રઢ અને સર્વતોધિક સ્નેહ રૂપી ભક્તિનું પ્રાગટ્ય થાય છે. પછી પ્રભુ લીલાનો અવિરત અનુભવ કરતાં ભક્તની સાથે સ્નેહના આદાન-પ્રદાનમાં માહાત્મ્ય જ્ઞાન રસાભાવ રૂપ બની જાય છે અને પ્રભુ પોતેજ ભક્તના માહાત્મ્ય જ્ઞાનની વિસ્મૃતિ કરાવી દે છે.

આવી વિલક્ષણતા પુષ્ટિ ભક્તિમાં રહેલી છે. જેનું અનુસંધાન કરવાથી પ્રભુ અને પ્રભુના અન્તરંગ ભક્તો એટલે કે આત્મ સંબંધિઓમાટે હૃદયમાં અહોભાવ પ્રગટે છે. છતિ.

અનન્યતા

84-252 વાર્તાઓમાં અન્યાશ્રયની બાધકતા બતાવનારાં દૃષ્ટાન્તો મળી આવે છે. પુષ્ટિ ભક્તિ-પ્રેમલક્ષણા ભક્તિમાં અન્યાશ્રય મહાબાધક અને ગંભીર દોષ ગણાય છે.

અન્યાશ્રય એટલે શું એ વિચારીએ. સાદી વ્યાખ્યા એ- કે જેમાં આપણા શ્રીવલ્લભનો સ્પષ્ટ સંબંધન હોય, તેવા દેવ-દેવી, મંત્ર-જંત્ર રીત-રીવાજ, સિદ્ધાંત-ઉપદેશ કે એવું કંઈપણ જીવનમાં સ્વીકારવું તે અન્યાશ્રય. અન્યનો સંબંધમાત્ર અહીં બાધક થાય છે. પુષ્ટિ પ્રભુ શ્રીવલ્લભને આધીન છે.

કેટલાક લોકો એવું માને છે, મનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે બધા ધર્મ સરખા, બધા દેવ-દેવી સરખાં, બધા ધર્મગુરુઓ સરખા, વિગેરે.

પરંતુ આ કેવળ અજ્ઞાન છે, ભ્રમ છે. પ્રત્યેક ધર્મના સિદ્ધાંતો, પ્રક્રિયાઓ અને તેના ફળમાં મોટું અંતર છે ઘણી બધી ભિન્નતા છે ભલે જે તે ધર્મના અનુયાયી માટે તેમનો ખીચડો કરવાથી તો એકેય ફલ સિદ્ધ ન જ થાય.

બધા રંગો સુંદર છે, પણ તેમને ભેગા કરીશું તો ? રાખોડી જેવો ખરાબ રંગ બની જશે.

બધા સ્વાદ સારા છે પણ તેમને ભેગા અવિરત કરીશું તો ? કઢી, દૂધપાક વિગેરે દશબાર વાનગીઓને ભેળવી દઈશું તો ? એ ખાવા લાયક પણ નહિ રહે.

કોઈ કહેશે કે આ માર્ગમાં પણ ઘણા સ્વરૂપો છે. શ્રીનાથજી, સાતસ્વરૂપ, શ્રીમહાપ્રભુજી, ગોસ્વામી બાળકો, શ્રીયમુનાજી, શ્રી ગિરિરાજજી, આદિને માનવામાં આવે છે. તેનું શું ? પરંતુ સમજવા જેવું એ છે કે, આ બધો એક જ લીલાનો પરિકર છે. પરસ્પર અભેદ છે. ભજન-પ્રકાર પણ એક જ છે. તેથી અનન્યતાનો ભંગ થતો નથી. “સૂર કહા કહે દ્વિવિધ આંધરો, બિના મોલકો ચેરો.” આ પરિસ્થિતિ છે.

જેમ રંગોમાં પીળો ને વાદળી મળે તો સુંદર લીલો રંગ થાય. દુધ અને ખાંડ એકત્ર થાય તો સ્વાદમાં વૃદ્ધિ થાય, એવી સુસ્વાદિતા ઉપર્યુક્ત સ્વરૂપમાં છે.

અનન્યતા આપણે માટે અનિવાર્ય આવશ્યક છે. અરે, મર્યાદા ભક્ત તુલસીદાસજીએ પણ શ્રીરામમાં અનન્યતા સાચવી છે ! ગીતાજી પણ આજ્ઞા કરે છે: સર્વ ધર્મોન્ પરિત્યજ્ય, મામેકં શરણં વ્રજ ।

નિવેદનં તુ સ્મર્તવ્યમ્ ।

પ્રવચનનો સાર તા. 27-2-91 પૂ. પા. ગો.

108 શ્રીદ્વારકેશલાલજી મહારાજ, વડોદરા

પ્રાયઃ શાસ્ત્રોમાં મંત્રો પદ્યમાં હોય છે. પરંતુ શ્રી ગોવર્ધનનાથજીએ આપેલો બ્રહ્મસંબંધ ગદ્યમંત્ર ગદ્યમાં છેય તેમાં ત્રણ મંત્રોનું સંકલન છે.

1 અષ્ટાક્ષર મંત્ર – શ્રીકૃષ્ણઃ શણ મમ ।

2 ગોપાલ મંત્ર – ભગવતે કૃષ્ણાય ગોપીજન વલ્લભાય ।

3 પંચાક્ષર મંત્ર – કૃષ્ણ તવાસ્મિ ।

આ નિવેદન મંત્રનું સવિસ્તર વર્ણન-વિવરણ શ્રીમદ ગોકુલનાથજીની બડી ટીકામાં છે.

પવિત્રતા (અપરસ)ની અવસ્થામાંજ આ મંત્રનો જપ કરવો.

જીવમાં વિયોગજનિત તાપકલેશનો આનંદ તિરોહિત થયો છે, આથી જીવમાં સદ્-ચિદ્ અંશો હોવા છતાં આનંદનો અભાવ છે, માટે આ મંત્રમાં ભગવાન “ગોપીજનવલ્લભ”ને સમર્પણ છે. ગોપીજન વલ્લભ એટલે ગોપીજનોને પ્રિય એવાં ભગવાન કૃષ્ણ છે. આ પદ પાછળથી શ્રીમદ્ ગોકુલનાથજીએ ઉમેરેલું છે એવી પ્રચલિત આખ્યાયિકા સંપ્રદાયમાં છે. શુદ્ધિના બેપ્રકાર છે –

1 અંતઃશુદ્ધિ કે આત્મશુદ્ધિ – ઉપવાસ દ્વારા કરાય છે.

2 બ્રાહ્મશુદ્ધિ કે દેહશુદ્ધિ – સ્નાન દ્વારા કરાય છે.

દેહ-ઇન્દ્રિય-પ્રાણ- અંતઃકરણો અને તેના ધર્મો-આ સમર્પણથી આત્મશુદ્ધિ થાય છે. દારા-આગાર-પુત્ર-આપ્ત-વિત્તઃ આ સમર્પણથી દેહશુદ્ધિ થાય છે.

આ મંત્રમાં આત્મશુદ્ધિ મુખ્ય છે, અને તે જીવનો આત્મધર્મ સિધ્ધ કરે છે. દેહશુદ્ધિ ગૌણ છે. આત્મશુદ્ધિ થાય તો દેહશુદ્ધિ આપો આપ સિદ્ધ થાય છે. તુલસી દળ ઠાકોરજીના ચરણમાં સમર્પણ કરવાના પ્રકાર છે, તે તુલસીદળ પ્રભુ “પ્રિયા-પ્રિતમ” સહ અંગીકાર કરે છે, માટે દ્વિદળ છે- પત્ર નહીં.

ગદ્યમંત્ર શાસ્ત્રોક્ત છે. અષ્ટાક્ષર મંત્ર “નારદ ભક્તિસુત્ર”માં છે, અને ગોપાલ મંત્ર “ગોપાલ તાપિની ઉપનિષદ”માં છે.

“પવિત્રા” એ મૂળવૈદિક વિધિ છે. શ્રી મહાપ્રભુજી જ્યારે પવિત્રા સિદ્ધ કરતા હતા, ત્યારે શ્રીગોવર્ધનનાથજીનાં દર્શન થયાં, અને “પવિત્રા” સમર્પણ કર્યું.

આ મંત્રમાં ઋષિ, છંદ કે દેવતા નથી, પરંતુ એનું બીજ ‘તત્રેવ ગોપીજનવલ્લભાય વર્તતે । ભગવાન ગોપીજનવલ્લભ આ મંત્રનું બીજ છે. માર્ગોયં સર્વ માર્ગાનાં ઉત્તમઃ પરિકિર્તિતઃ । શ્રી મહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે સર્વ માર્ગોમાં આ માર્ગ ઉત્તમ છે.

બ્રહ્મસંબંધમંત્રની દીક્ષાનો પ્રકાર બાળકને પાંચ વર્ષની ઉંમર પછી આપવો જોઈએ, કારણકે આ ઉંમરમાં બાળકની સ્મરણ શક્તિ તેજ બને છે.

॥ સોઈ રસના, જો હરિ – ગુન ગાવે ।

સોઈ રસના, જો હરિ-ગુન ગાવે ।

નેનનિ કી છબી યહે ચતુરતા, જો મુકુંદ-મકરંદહિ ધ્યાવે ॥1॥

નિર્મલ ચિત્ત તો સોઈ સાંચો, કૃષ્ણ બિના જિહિં ઓર ન ભાવે ।

સવનનિ કી જુ યહે અધિકાઈ, સુનિ હરિ-કથા સુધારસ પાવે ॥2॥

કર તેઈ જે સ્યામહિં સેવે, ચરનનિ ચલિ વુંદાબનજાવે ।

‘સૂરદાસ જૈયે બલિ વાકી, જો હરિ જુ સોં પ્રીતિ બઢાવે ॥3॥

જે રસના-જીભ, ભગવાનનું ગુનગાન કરે છે, તે જ સાર્થક છે. નેત્રની સુંદરતા અને ચતુરાઈએ જ છે કે જે શ્રીઠાકોરજીના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરે છે-દર્શન કરે છે. (1)

શ્રીકૃષ્ણ વિના જેને બીજુ કંઈ ગમતું નથી, તે જ ચિત્ત નિર્મળ અને સાચું છે. અને જે શ્રવણ-પાન, ભગવાનની કથાનું અમૃતપાન કરે છે, તે જ તેની મહત્તા છે. (2)

જે હાથ ભગવાનની સેવા કરે છે, તે જ સાર્થક છે અને ભગવદ્દામમાં ચાલીને જાય છે તે ચરણ પણ સાર્થક છે. ‘સૂરદાસજી કહે છે કે, જે ભગવાન સાથે પ્રીતિ વધારે છે, તેની ઉપર બિલહારી જઈએ. (3)

શ્રીમદાચાર્યજીનું જીવન અને કવન

લે. ગો. વા. પ. ભ. દ્વારકાદાસભાઈ પરીખ

પુષ્ટિભક્તિ સમ્પ્રદાયના પ્રથમ આચાર્ય જગદગુરુ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી વ્રજભાષા સાહિત્યના ‘આદ્ય સંસ્થાપક’ અને ‘પ્રોત્સાહક’ સં. 1535ના ચૈત્ર કૃષ્ણ 11 અને રવિવારના દિવસે ચંપારણ્યમાં થયું હતું. આપના પિતાનું નામ લક્ષ્મણભટ્ટજી અને માતાનું નામ ઈલ્લિમ્માગારૂ હતું. જોકે આપના પૂર્વજોનું નિવાસ સ્થાન દક્ષિણમાં

સ્તમ્ભાદ્રિ સમીપ આવેલું 'કાંકરવાડ' નામક ગામ હતું, તોપણ આપનો બાલ્યકાળ કાશીમાં જ વ્યતીત થયો હતો. આપે પોતાના ગાર્હસ્થ્ય અને વ્રજભાષા સાહિત્યનો પ્રચાર ક્રમશઃ અડેલ અને ગોકુલમાં જ કર્યો હતો.

આપનો જન્મ સો સોમયજ્ઞો અનન્તર પ્રસિદ્ધ વેલ્લનાડુ તૈલંગ બ્રાહ્મણ શ્રીમજ્જનારાયણ ભટ્ટના વંશમાં શ્રીહરિના વરદાનરૂપે થયેલો હોઈ આપ જન્મથી જ ભગવદતારૂપે કાશી આદિ સ્થળોએ પ્રસિદ્ધ હતા. આપે પાંચમાં વર્ષે જનોઈ થયા પશ્ચાત્ અલ્પ વયમાં જ પોતાની અપરિમિત મેઘાશક્તિ દ્વારા ચાર વેદ અને ખટ શાસ્ત્રો આદિનું અધ્યયન કરી કાશીના વિદ્વત્સમાજને પોતાના તરફ આકર્ષ્યો હતો. આપના ગુરુ શ્રીવિષ્ણુચિત દીક્ષિત હતા. આપે ભાગવતાદિ વૈષ્ણવશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ માધવેન્દ્રયતિ તૈલંગથી અને અન્ય અધ્યયન તિરૂમલ્લ તથા આન્ધ્રનારાયણ જેવી મહાન વ્યક્તિથી આકર્ષાઈ કાશી, આદિ વિદ્યા કેન્દ્રોના ધુરંધર વિદ્વાનો આપને 'વાકપતિ', 'બાલસરસ્વતી' અને 'વૈશ્ણાનર' આદિ નામોથી સંબોધતા હતા.

દસ વર્ષની ઉમરે જ્યારે પિતાશ્રી લક્ષ્મણભટ્ટજીએ કાશીમાં ગોલોકવાસને પ્રાપ્ત કર્યો, ત્યારે શ્રીવલ્લભે પૃથ્વીપરિક્રમા અર્થે ભારત-પર્યટનનો વિચાર કર્યો. એ કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે પ્રથમ આપે માતૃચરણની આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી પિતાના વિદ્વાન શિષ્યોને સાથે લઈ વિદ્યાનગર તરફ પ્રયાણ કર્યું. અહીં આપે ચારે સમ્પ્રદાયનાં ભાષ્યોનું અધ્યયન કર્યા પશ્ચાત્ શાસ્ત્રાર્થ દાવારા પોતાના બ્રહ્મવાદને નિદ્વત્યભામાં સ્થાપન કર્યો.

આ સમયે શ્રીહરિની પ્રેરણાથી વિષ્ણુસ્વામી સમ્પ્રદાયના છેલ્લા આચાર્ય બિલ્વમંગલ કે જે ભગવદાજ્ઞાનુસાર 700 વર્ષથી વાયુરૂપે રહી આપના (વલ્લભના) પ્રાકટ્યની રાહ જોતા હતા તે, ત્યાં પ્રત્યક્ષરૂપે ઉપસ્થિત થયા. અને તેમણે ઉચ્ચિન્ન થયેલ, વિષ્ણુસ્વામીના સમ્પ્રદાયને સ્વીકારી તેના પુનરુદ્ધારની શ્રીવલ્લભને પ્રાર્થના કરી. આપે શ્રીહરિની પ્રેરણાથી તે પ્રાર્થનાને સ્વીકારી. એટલે બિલ્વમંગલે વિદ્યાનગરના વિદ્વત્સમાજને પ્રત્યક્ષ જઈ તેમની એક સભા ભરી અને તેમાં શ્રીવલ્લભને વિષ્ણુસ્વામીનો ઇતિહાસ અને સિદ્ધાંતને કહેતાં સમ્પ્રદાયનું આચાર્યતિલક કર્યું. પછી

તેઓ આચાર્યશ્રીને વિષ્ણુસ્વામીના સેવ્ય શ્રીશ્યામસુંદરજીનું સ્વરૂપ અને કેટલાક ગ્રંથો આપી ત્યાંથી અંતર્ધાન થયા. આ આચાર્યતિલકે આપને સં. 1548ના કારતક સુદ 9ના દિવસે થયું હતું. ત્યારથી આપે દક્ષિણમાં વિષ્ણુસ્વામી સમ્પ્રદાયના આચાર્ય તરીકે પર્યટન કરી અનેક શિષ્યો કર્યા, અને વેદવ્યાસ, વિષ્ણુસ્વામીને પ્રિય એવા નિર્ગુણ શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદની સ્થાપના કરી.

અહીંથી આચાર્યશ્રી ભારતપર્યટન કરતા સં. 1549ના શ્રાવણ સુદ 11ના દિવસે શ્રી ગોકુલ પધાર્યા. ત્યાં ભક્તિના અધિકારે તે જ રાત્રિએ આપને ભગવત્સાક્ષાત્કાર થયો. આ સમયે શ્રીહરિએ પ્રકટ થઈને આપને પુષ્ટિભક્તિની દીક્ષા આપતાં પોતાને પ્રિય એવા વ્રજભક્તોના સ્વતંત્ર ભક્તિમાર્ગને પ્રકટ કરવાનો ઉપદેશ કર્યો. આચાર્યશ્રીએ તે ઉપદેશને ગ્રહણ કરી બીજા દિવસે સવારે જ તેને શ્લોકબદ્ધ કરી તેના પ્રચારાર્થે પોતાના પરમ પ્રિય સેવક દામોદરદાસ હરસાનીને તેનો ઉપદેશ કર્યો. એ પ્રકારે શ્રીવલ્લભ સમ્પ્રદાયના આચાર્ય થયા.

અહીંથી વૃંદાવન પધારી આપે સ્વતંત્ર ભક્તિમાર્ગના પ્રચારાર્થે શ્રી વ્રજભક્તોની ભક્તિના પ્રધાન ગ્રંથ શ્રીભાગવતના આશયને સ્ફુટ કરવાને શ્રીસુબોધિની નામક ટીકાનો પ્રારંભ કર્યો અને ભાગવતમાં બિરાજમાન પોષણાત્મક (અનુગ્રહાત્મક) ભાવોને લખાવવા માંડ્યા.

આપના આ વિશુદ્ધ ભાવપૂર્ણ ચથાર્થ તત્ત્વજ્ઞાનનો જગતમાં જેમ જેમ પ્રચાર થતો ગયો તેમ તેમ ધુરંધર વિદ્વાનો, આચાર્યો, સંત, મહંતો તેમ જ સાધારણ જનતા સહિત રાજા અને મહારાજાઓ પણ તેને અપનાવતા ગયા અને વિદ્વત્તાથી મુગ્ધ થઈ આપને 'કનક' આદિ અનેક મૂલ્યવાન ધાતુઓથી અભિષેક કરી સન્માનતા ગયા. તેમાં ઓડછા અને વિદ્યાનગરના કનકાભિષેકો પ્રમાણ પ્રસિદ્ધ છે. આપના આ વિશ્વધર્મરૂપ સિદ્ધાંતોને માત્ર ઉચ્ચ આર્યોને જ આકર્ષ્યા કિન્તુ હીનજાતિના અત્યંત જોથી લઈને છેક મુસ્લિમ શાસકો સુધીનાને પણ પોતાના પ્રભાવમાં લીધા. જેના પ્રત્યક્ષ વિદર્શનરૂપે શાહસિકંદર લોદી અને મહમદ બેગજાના પ્રસંગો વિદ્યમાન છે. શાહ સિકંદરે તો આપના પ્રભાવથી મુગ્ધ

થઈ પોતાના સિદ્ધહસ્ત 'હોનહાર'નામક ચિતારા પાસે આપનું ચિત્ર પણ તૈયાર કરાવરાવ્યું જે હાલ કિશનગઢ રાજ્યમંદિરમાં વિદ્યમાન છે.

આપે સં. 1545થી સં. 1566 સુધીમાં અનેક સ્થળોએ પર્યટન કર્યા તેમાં ભારતવર્ષની વિધિપૂર્વકની ત્રણ પરિક્રમા પૂર્ણ પ્રસિદ્ધ છે, જેનો સમય સં. 1548થી સં. 1566 સુધીનો અર્થાત્ અઠારવર્ષનો છે. આ પરિક્રમાઓમાં આપે 'ઘટ સરસ્વતી' આદિ સુપ્રસિદ્ધ સિદ્ધ માયાવાદી પંડિતોને પરાસ્ત કરી અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રાર્થોદ્ધાર બ્રહ્મવાદ અને ભક્તિમાર્ગનો જ વ્યાપક પ્રચાર કર્યો. તદુપરાંત પોતાના સહજ દયા, મયા અને કૃપાળુ સ્વભાવે અનેક પ્રકારનાં દુઃખી અને હીનજાતિના મનુષ્યોનો પણ વિવેકપુરઃસર ઉદ્ધાર કર્યો. આપે તે સમય અવ્યવસ્થિતિ સમાજજીવનમાં નિર્ગુણ ભક્તિની ધારાદ્વારા અભય અને માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્ણ નિષ્કામ કર્મયોગને ફેલાવી મનુષ્યોને સુખી કર્યા. આપના એ દિવ્ય ભક્તિસ્ત્રોતથી સમાજમાં ધૈર્ય શ્રદ્ધા, સાહસ, ભગવત્સન્નિધાન, આત્મસમર્પણ અને નવચેતન પ્રગટ થયા જે દ્વારા આર્યોનાં શાસ્ત્રો, અને તેની સંસ્કૃતિની સાથે સાથે કલાઓનું પણ રક્ષણ થયું.

આ પ્રકારે શુદ્ધાદ્વૈત તત્ત્વજ્ઞાન એવું કલિસુલભ ભક્તિનો પ્રચાર કર્યા પશ્ચાત્ આચાર્યશ્રીએ સેવાપ્રકારની આવશ્યકતાનો અનુભવ કર્યો. આચાર્યશ્રીના એ વિચારને શ્રીગોવર્દ્ધનધરે પુષ્ટિ આપતાં એ આજ્ઞા કરી કે આપ શીઘ્ર વ્રજમાં પધારી મને પર્વતથી બહાર પધરાવો અને મારી સેવાનું મંડાણ કરો. એમ શ્રીહરિ તરફથી પુષ્ટિ મળતાં આચાર્યશ્રી હર્ષભેર દક્ષિણના ઝારખંડથી વ્રજમાં પધાર્યા. અને સં. 1555ના વૈશાખ સુદ ૩ના દિવસે શ્રીગોવર્દ્ધનાથજીને મંદિરમાં પાટ બેસાડી સેવાનું મંડાણ ચાલું કર્યું. એમાં વ્રજભક્તોની સંયોગ અને વિપ્રયોગની ભાવનાવાળી અષ્ટપ્રહરની માહાત્મ્યજ્ઞાનયુક્ત સુદંઢ સ્નેહરૂપી સેવાપ્રણાલિને નિર્માણ કરી. અને તે દ્વારા જગતમાં શુદ્ધાદ્વૈત તત્ત્વજ્ઞાન અને પુષ્ટિભક્તના ઐક્યનો આદર્શ દ્રઢ કર્યો. આમ સેવાદ્વારા લીલાભાવનાના પ્રાકટ્ય પશ્ચાત્ તેમના અનુભવને સર્વસુલભ બનાવવાને શ્રી ગોવર્દ્ધનનાથજીને આચાર્યશ્રીને પ્રેરણા કરી. અને તેમાં પોતાને પ્રિય એવી વ્રજભાષાના સહયોગની આજ્ઞા આપી. કહે

છે કે એ પ્રત્યક્ષ આજ્ઞાને લઈને શ્રીવલ્લભે પોતાના સિદ્ધાંતને તૈલુંગુ ભાષામાં પ્રચાર કરવાના વિચારનો ત્યાગ કરી સંસ્કૃત અને વ્રજભાષામાં પોતાના સિદ્ધાંતનો પ્રચાર કર્યો.

આચાર્યશ્રીએ ઉક્ત આજ્ઞાની પૂર્તિને અર્થે સં. 1566માં સૂરદાસજીને કીર્તનની સેવા સોંપી. સૂરદાસજીએ ગુરૂઆજ્ઞાને શિરોધાર્ય કરી આપના બતાવેલા તત્ત્વજ્ઞાન અને લીલાભેદને અનુસાર તથા શ્રીગોવર્દ્ધનનાથજીના સંકેતના આધારે અસંખ્ય અનુભવગમ્ય લીલાત્મક પદો વ્રજભાષામાં રચ્યાં. એ પદોમાં રહેલી મધુરતાએ લોકોને સહજ આકર્ષ્યા અને તે આકર્ષણે એ પદોને સર્વત્ર વ્યાપક કર્યાં. આમ લીલાનુભવની સાથે વ્રજભાષાનો પ્રચાર પણ વ્યાપક બન્યો.

આચાર્યશ્રીએ સૂરદાસની પશ્ચાત્ કૃષ્ણદાસ (અધિકારી) અને પરમાનંદદાસ નામક બે અન્ય અસાધારણ ભક્ત કવિઓને પણ શરણે લીધા અને તેમને પણ કીર્તનની સેવા સોંપી. એ કાર્યથી પુષ્ટિભક્તિના અનુભવની સાથે સાથે જગતમાં વ્રજભાષાપ્રચારમાં પણ વૃદ્ધિ થઈ અને સમ્પ્રદાય પ્રતિ લોકોનું સહજ આકર્ષણ થયું.

આચાર્યશ્રીના આ કાર્યથી સંસ્કૃતના પ્રખર વિદ્વાનો અને આચાર્યો કે જે ભાષાને ‘ભાષા’ કહી ઉપેક્ષા કરતાં હતા તેઓ પણ વ્રજભાષા પ્રતિ આકર્ષાયા અને સંસ્કૃતના ધમંડને ત્યાગી વ્રજભાષાના પ્રચારમાં સહાનુભૂ તથા, જેનાં અનેક દૃષ્ટાંતો વિદ્યમાન છે.

એ પ્રકારે આચાર્યશ્રીએ સુમધુર વ્રજભાષા પ્રચાર દ્વારા શ્રીગોવર્દ્ધનનાથજીની આજ્ઞાનુસાર લીલાના અનુભવને પણ સર્વવ્યાપ્ત કરી આર્યાવતને એક નિર્ગુણ ભક્તિસ્ત્રોતથી પ્લાવિત કરી દીધો. આમ વ્રજભાષાપ્રચારની સ્થાપના શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજીએ કરી, એટલું જ નહિ કિન્તુ તેને પ્રોત્સાહન પણ આપના દ્વારા જ મળ્યું.

આચાર્યશ્રીએ પોતાના સર્વવ્યાપી સિદ્ધાંત તથા પ્રભાવદ્વારા સમકાલીન ભક્તિમાર્ગિય

મુખ્ય મુખ્ય સર્વ કવિઓને શરણે લઈ તેમને વ્રજભાષામાં કાવ્ય રચવાની પ્રેરણા કરી. એ પ્રેરણાએ વ્રજભાષા સાહિત્યને એટલું તો વિસ્તૃત કરી દીધું કે જેનું અવલોકન સેંકડો જન્મ લઈને પણ મનુષ્ય કરી શકે તેમ નથી. અસ્તુ.

આચાર્યશ્રીએ સં.1558 સુધી બ્રહ્મચર્યું સતત પાલન કર્યા પછી, પંઢરપુર શ્રીવિઠ્ઠલેશ અને વેદવ્યાસની આજ્ઞાને વશ થઈ કાશીમાં સજાતીય મહાલક્ષ્મી નામક કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું. અને ત્રીજી પરિક્રમા પૂર્ણ કર્યા બાદ સં. 1665માં અડેલમાં સ્થાયી નિવાસ કર્યો. ત્યાં ,ં. 1567માં શ્રીગોપીનાથજી નામક એક પુત્ર અને સં. 1572માં ચરણાટ મુકામે શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી નામના દ્વિતીય પુત્ર થયા. એ પ્રકારે આપને બે પુત્રો થયા. દ્વિતીયપુત્ર શ્રી વિઠ્ઠલેશ પોતાના સમયમાં પિતાદ્વારા પ્રસારિત વ્રજભાષાને સુદૃઢ અને અમર કરવાને શ્રી ગોવર્દ્ધનનાથજીની પ્રેરણાનુસાર સર્વશ્રેષ્ઠ અષ્ટછાપની સ્થાપના કરી. એ સ્થાપના દ્વારા કાવ્યની રાષ્ટ્રભાષારૂપે સેંકડો વર્ષ પર્યંત બિરાજમાન રહી. હજુ પણ કાવ્ય સાહિત્યમાં તો તેમનો પ્રભાવ અવિચ્છિન્ન જ છે.

એ રીતે શ્રીમદવલ્લભાચાર્યે પોતાના પ્રાકટ્યપ્રયોજનને સંસ્કૃત અને વ્રજભાષાની સહાયથી પૂર્ણ કરી શ્રીહરિની ત્રીજીઆજ્ઞા થયે સં, 1587ના આષાઢ સુદ 2 ઉપરાંત 3ના દિવસે કાશીમાં ગંગાજી મધ્ય મધ્યાહન સમયે સર્વના દેખતાં સ્વધામ પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું. આપની સંસ્કૃતજ્ઞતા અને સર્વશ્રેષ્ઠ સંસ્કૃતજ્ઞતા અને સર્વશ્રેષ્ઠ સંસ્કૃતિનું દિગ્દર્શન હજુ પણ એમનાં અણુભાષ્ય, નિબંધ અને ,ષોડશગ્રંથાદિમાં તેમ જ સેવા અને સમ્પ્રદાયના આચારવિચારમાં થાય છે.

શ્રીમદવલ્લભાચાર્યે વેદશ્રુતિ સમત જે શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદનું જગતમાં સ્થાપન કર્યું તેના તત્ત્વજ્ઞાનના મુખ્ય સિદ્ધાંતો નિમ્ન પ્રકારે છે:-

- (1) સર્વત્ર શુદ્ધબ્રહ્મ જ જગતમાં વિલસી રહ્યું છે. (2) જગત સત્ય છે. (3) જગત, જીવ, અંતર્યામી, અક્ષર ઈત્યાદિનાં નિમિત્ત અને ઉપાદાન કારણ શુદ્ધનિર્ગુણબ્રહ્મ કૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે. (4) જીવે અવિદ્યાથી કલ્પેલો અહંતા-મમતાત્મક સંસાર મિથ્યા છે. (5) જીવ અણુ છે. શુદ્ધનિર્ગુણબ્રહ્મનો અંશ છે. વ્યાપક નથી. (6) પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ

કૃષ્ણનું ધામ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનંદ છે. (7) સર્વોપરિ વેદાદિશાસ્ત્ર પ્રતિપાદિત પરમકાષ્ઠાપન્ન વસ્તુ શ્રીકૃષ્ણ જ છે. (8) કૃષ્ણની સેવા એ જ જીવનો ધર્મ છે, એટલે વસ્તુતઃ સ્વધર્મ કૃષ્ણસેવા જ છે. (9) સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણોપદિષ્ટ આત્મનિવેદન અને પ્રભુપ્રપત્તિ જ ભગવદનુગ્રહ પ્રાપ્ત કરવાનું એક માત્ર સાધન છે.

શ્રીમદવલ્લભાચાર્યજીએ પોતાના પુષ્ટિભક્તિમાર્ગમાં જે ભાવનાનું પ્રાધાન્ય રાખ્યું છે તે સંક્ષિપ્તમાં નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રીકૃષ્ણની સેવામાં પ્રભુ – અનુગ્રહીત વ્રજભક્તોની ભાવના જ પ્રધાન છે, તે ભાવનાનું સિદ્ધરૂપ માનસીરૂપ સર્વાત્મભાવ છે. તેને સિદ્ધ કરવામાં તનુજાવિત્તજા સેવા પ્રથમ સાધનરૂપ છે. પ્રાથમિક તનુજાવિત્તજાને સિદ્ધ કરવામાં શ્રીહરિના માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક પ્રપત્તિનો જ આશ્રય ફલરૂપ છે. વળી તે સેવામાં માતૃવત્ બાલ્યભાવ, સ્વામિવત્, સેવકભાવ અર્થાત્ રાજાસમાન ભયપૂર્વક નિર્દેશાનુસાર પરિચર્યા, સખાવત્ અને પરિવત્ પ્રેમ, એમ ચારે ભાવનાના નિરંતર અવગાહનની આવશ્યકતા રહેલી છે. એની સિદ્ધિમાં જ ફલાત્મક સેવાની બાહ્યક્રિયાઓની સિદ્ધિ પ્રદર્શિત છે. એથી ચિત્ત શ્રીહરિ અને તેની લીલામાં નિરોધયુક્ત બને છે. અને અંતમાં તે જીવ સંયોગ વિપ્રયોગની અવસ્થાને ભોગવી ફલરૂપા સ્વતંત્ર આંતર-રમણના આનંદને પ્રાપ્ત કરવાને ભાગ્યશાળી થાય છે.

ટૂંકમાં સેવા બાલભાવની છે અને ચિંતન કિશોરભાવનું છે. સેવાની બે ભાવનાઓ છે. સંયોગ અને વિપ્રયોગ. પ્રત્યક્ષમાં સંયોગાનુકૂળ ઋતુ અને સમય અનુસારની સેવા રાખવામાં આવી છે, અનેપરોક્ષ-અનોસરમાં વિપ્રયોગાનુકૂળ સ્મરણ રાખવામાં આવ્યું છે. એ પ્રકારે અષ્ટપ્રહરની સેવા અનુકરણીય છે. આમ શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના ભક્તિસમ્પ્રદાયમાં બાલભાવની સેવા અને કિશોરભાવનું સ્મરણ મુખ્યત્વે રહેલું છે.

યહ માર્ગ હાંસી-ખેલકો નાંહિ

લેખક – શ્રી ગિરિશભાઈ બી. શાહ, વડોદરા

અરે ! શું ? એ, યહ માર્ગ હાંસી-ખેલ કો ? નાંહી ! નાંહી !! હં ! અપનો એ માર્ગ તો છે;

સર્વશ્રેષ્ઠ-સર્વોત્કૃષ્ટ, ભાવનાત્મક અને તાપાત્મક. દીનતા એવં વિરહસે ભરપૂર રૂપરિપૂર્ણ તેમાં માત્ર પૂર્ણ પુરુષોત્તમ પ્રભુ અને વ્હાલા શ્રીમદ્ વલ્લભ-ગુરુની નિજ કૃપા થકી, ખરા-સાચા આનંદની આહલાદક અનુભૂતિ અને શુદ્ધ પ્રેમ-સ્નેહ દ્વારા પ્રભુનાં અલૌકિક રસસ્વરૂપમાંથી તે મધુર રસની પ્રાપ્તિ નિરંતર આસ્વાદનરૂપ છે. સચ્ચિદાનંદનું ઉત્તમ દાન કરનાર આ સર્વોત્તમ માર્ગમાં કોઈ હાંસી-ખેલ યા ઉપહાસ સર્વથા ન જ હોય. આ તો છે; શ્રી મહાપ્રભુજીની વાણી પ્રમાણે –“સર્વોત્કૃષ્ટ કથનાત્ પુષ્ટિરસ્થિતિ નિશ્ચયઃ”

આંતર પ્રેમનું શુદ્ધ-વિશુદ્ધ સ્વરૂપ આ માર્ગમાં ગુઢ રીતે લુપ્ત છે. માહાત્મ્ય જ્ઞાન સાથે શુદ્ધ પ્રેમનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે. વર્તમાન પરિસ્થિતિએ તો આ સુંદર-નિર્દોષ શબ્દને વિકૃત કરી માત્ર લૌકિક સુખનું સાધન માની લીધું છે. ખરેખર, આ દિવ્ય પ્રેમનું લક્ષણ કંઈ ઓર જ છે તેની પરિભાષા છે; મહાસાગર જેવી અસીમ, આભ જેવી વિશાળ, વાયુ જેવી તીવ્ર અને અત્યંત ગહરી. લૌકિકમાં બે પ્રેમીઓને મળતાં પોતપોતાના હૃદયમાં કેવો ઉમળકો ઉછળે ! કેવી રોમાંચતા સ્પર્શ કરે ! તેમ બ્રહ્માંડ નાયક-જગતનિયંતા શ્રીપ્રભુ થી વિખુટા પડેલ આપણા જીવને પ્રભુની સન્મુખ તે દર્શન માત્રથી અંતરના એક-એક કણમાંથી પવિત્ર સ્નેહ અને દિલના ઉંડાણમાંથી શુદ્ધ પ્રેમ નિતરે, મનની પ્રત્યેક, લાગણીઓમાંથી ગુણગુણાટ અને તનના પ્રત્યેક રૂંવાડામાંથી થનથનાટ થઈ પરમ હરિને લીધે હૃદયથી ગદગદિત થઈ જવાય-“રોમ રોમ રસના રટત” અને એ દર્શનની તૃપ્તિ થાય જ નહીં. પ્રભુના અલૌકિક સૌંદર્ય-લાવણ્યનું અને માધુર્ય સુધાનું પાન આપણા અપલક નેત્રો કરતાં જ રહે. એ પ્રકારનો ધનિષ્ઠ પ્રેમ-સ્નેહ થાય. વળી, લૌકિક પ્રેમીઓનું છુટા પડતી વખતનું મન પરસ્પરના વિયોગને વશ થઈ આવનાર સંયોગથી વિહવળ રહે છે: તેમ સર્વોદ્ધારક શ્રીપ્રભુના સાનિધ્ય વગર તે સ્વરૂપ પ્રત્યેના વિરહની આર્તિરૂપ મન વ્યાકુળ થાય અને અંતરમાં તેનો તાપ-કલેશ થાય, એ પ્રકારની આંતર રૂચિ-ભાવ થાય.

ભક્તિ સ્નેહની તો અવસ્થા જ એવી છે; જેમાં સંયોગ સમયે પ્રેમી યુગલ ભાવિ વિયોગની આસંકાથી વિકળ-વ્યથિત હોય અને વિપ્રયોગ વખતે આવનાર સંયોગની

લાલસાથી વિહવળતા વ્યાકુળતા અનુભવે છે શું ? સંયોગમાં ભાવિ વિયોગની સુલભ ભીષણતા અને વિયોગમાં સંયોગની તીવ્ર ઉત્કંઠા માત્ર દર્શનની અભિલાષાથી જ વિરહની કાષ્ઠાપન્ન જેવી દશામાં પણ ‘નહિ છાંડત અભિલાષ’ અને જીવન વ્યતિત થયું હોય ગોપીજનોએ કહ્યું ને ! ‘ત્વયિ ધૃતાસવસ્ત્વાં વિચિન્વતે ।’ ત્યા ખરો આનંદ લુપ્ત છે. એટલે જ ને !-સંયોગ સુખ પરિચ્છિન્ન છે, જ્યારે વિપ્રયોગમાં ભાવાત્મક સ્વરૂપમાંથી મળતું સુખ અપરિચ્છિન્ન છે, વ્યાપક છે. શ્રી હરિરાયજી શિક્ષાપત્રમાં આજ્ઞા કરે છે. તેમ-

“સંગમવિરહ વિકલ્પે વરમિહ વિરહો
ન સંગમસ્તસ્ય;
એકઃ સ એવ સંગેત્રિભુવનમપિ
તન્મય વિરહે ।”

શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા પ્રમાણે: સદાનંદનો ગ્રાહક આત્મા ક્યારેક સદાનંદને છોડી શકતો નથી..-(સુબોધિનીજી)
નંદદાસજીના શબ્દોમાં કહીએ, તો-

“નયન બેન અરુ શ્રવણ મન,
જાય રહત પ્રિય પાસ;
પ્રાણ માત્ર રહત હે,
ફેરિ મિલનકી આસ.”
થનારા વિરહનું સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભાષ્ટકમાં
“સ્વામિન્ શ્રીવલ્લભાઝ્ને ક્ષણમપિ ભવતઃ
સંજ્ઞિધાને કૃપાત્;
પ્રાણ પ્રેષ વ્રજાધીશ્વર વદન
દિદુક્ષાર્તિતાપો જનેષુ ।
યત્ પ્રાદુર્ભાવ માખ્નો ત્યુચિત્તતરમિદં
યતુ પશ્ચાદ પિત્થં;

દૃષ્ટે પચ સ્મિન મુખેન્દૌ પ્રચુરતરમુદેત્યેવત્
ચિત્ર મેતત્.” કહી બતાવે છે.

શ્રીમદ્ આચાર્યચરણને આપેલી અગ્નિની ઉપમાં યથાર્થ-સપ્રયોજન રૂપે છે. શ્રી આચાર્યજીના દર્શનથી શ્રીપ્રભુ પ્રત્યે દર્શનની ઈચ્છા-મનોકામના ભક્ત હૃદયમાં આર્તિ વિરહરૂપી અલૌકિક પ્રકારનો વિપ્રયોગાગ્નિ પ્રજ્જવલિત કરે છે. અને તેથી તાપ-કલેશ થાય છે.

આ પુષ્ટિ-ભક્તિમાર્ગની શરૂઆત શ્રીમદ્ વલ્લભ-શ્રીમહાપ્રભુજીને કૃપાને લીધે જીવ નિઃસાધન હોવા છતાંય નવધાભક્તિમાંની નવમી ભક્તિ- આત્મનિવેદનથી થાય છે. શ્રી ગોપાલદાસજીએ આઠમાં વલ્લભાખ્યાનમાં તે સ્પષ્ટ કર્યું – નિઃસાધન જન હિત કરેવા, શ્રીનાથ વિઠ્ઠલ આવીયા.” શ્રીઆચાર્યજીએ જીવને સમર્પણ મંત્રથી આત્મનિવેદન કરાવી શ્રીપ્રભુ પ્રત્યેની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ માટેની યોગ્યતા આપી છે. આ માર્ગમાં સાધન-ફલ એકમાત્ર સેવા જ છે. બન્નેય પરસ્પર જોડાયેલા સંકળાયેલા છે. એટલે જ આ માર્ગને નિઃસાધનતાનો-સર્વોપરી ફલરૂપ મનાય છે. શ્રીપ્રભુમાં પૂર્ણશ્રદ્ધાભાવ રાખી માત્ર શુદ્ધ સ્નેહ પૂર્વક સેવવાથી જીવને પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનાં ચારેય સોપાનોની ક્રમે ક્રમે સિદ્ધિ મળે છે. સેવ્ય સ્વરૂપમાં ઉત્તરોત્તર આસક્તિ-વ્યસન-તન્મયતાથી ફલ-ફલાનુભવ થાને નિરોધ સિદ્ધ થાય છે.

આ માર્ગમાં મુખ્યત્વે તત્સુખનો ભાવ શિખર સિદ્ધાંતરૂપ છે, જે સ્નેહનો જ એક પ્રકાર છે. અહીં ગુજરાતના એક લેખકની અણમોલ પંક્તિ યાદ આવે છે- ‘વહાલમાં વહે તે વહુ અને વહાલ વરસાવે તે વર.’ અલૌકિક એવો સ્નેહ ગજજનધાવન અને શ્રીનવનીત પ્રિયાજીનો અજોડ-અનોખો છે. આવા મહાન દિવ્ય સ્નેહને ધારણ કરવાની પાત્રતા માત્ર વિરહના અનુભવથીજ સિદ્ધ થાય છે. શ્રી સુરદાસજી-કીર્તન-સાગર કહે છે –“વિરહ બિના નહીં પ્રીતકી ખોજ” અને “બિન વૈરાગ્ય નહીં પાઈએ ગિરિધરકો અનુરાગ.” ઊછળતી હીલોળા મારતી તાલાવેલી અને ઉભરાતો ગુંજન કરતો થનથનાટ પ્રભુ પ્રેમના વિરહમાં હોય – તે જ મુખ્યત્વે છે. ભાવાત્મક સ્વરૂપ પ્રત્યેનો વિપ્રયોગનો

અનુભવ પ્રભુ પ્રેમ-સ્નેહની સર્વોત્કૃષ્ટ અવસ્થા અને ચરમ પુરુષાર્થરૂપ છે. તેના તાપ-કલેશનો આંતર આનંદ પરમાનંદ રૂપ છે.

પ્રભુના અનન્ય આશ્રયથી થતી સેવામાં સ્નેહ ઉત્તરોત્તર વધતો રહે અને પ્રભુ પ્રત્યેની આસક્તિથી આપણું તનમન એક અલૌકિક પ્રકારના ભાવથી પ્રકુલ્લિત આનંદમય રહે છે. સર્વાંગ પ્રભુ પ્રીત્યર્થે જ હોય, તેનું નામ આસક્તિ. કેવી આસક્તિ ? “કૃષ્ણનામ જબતે શ્રવણ સુન્યોરી આલી; ભુલીરી ભવન હોં તો બાવરી ભઈ રી.” આસક્તિનાં જુદા જુદા સ્વરૂપો છે. જેમાં રૂપાસક્તિ – ગોપીકુમારિકાઓને, પુજાસક્તિ-વિદુરજીને, સખ્યાસક્તિ- ઉદ્ધવજીને, કાંતાસક્તિ-પટરાણીઓને, વાત્સલ્યાસક્તિ-શ્રીયશોદાજીને, આત્મનિવેદનાસક્તિ-રાજા અંબરીષને અને વિરહાસક્તિ-વ્રજભક્તોને મુખ્યત્વરૂપે થઈ હતી.

આમાંથી વિરહાસક્તિ મુખ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ મનાય છે. લૌકિક અગ્નિથી અંધકાર દુર થાય અને તાપનો સ્પર્શ થાય; તેમ અલૌકિક અગ્નિરૂપ પ્રભુનો વિરહાનુભવ ભક્ત હૃદયમાં પ્રગટવાથી તેનું અજ્ઞાન-કામ-ક્રોધ આદિ સર્વ દોષોની નિવૃત્તિ થાય અને પ્રભુ આર્તિરૂપ તાપ-તાપથી થતાં કલેશ અને તેના આનંદની સર્વપ્રકારે અનુભૂતિ થાય છે. આવા વિરહનાં અનુભવ સિવાયનું અન્ય-લૌકિક પ્રકારની આસક્તિ વગેરે ત્યાગપૂર્ણ છે. શ્રીમહાપ્રભુજી ‘સર્વત્યાગનો ઉપદેશ આપે જ છે ને !શ્રીમદ્ અગ્નિકુમાર શ્રી ગુસાંઈજીશ્રી ,સર્વોત્તમસ્તોત્રમાં શ્રીમહાપ્રભુજીનાં 108 (એક સો ને આઠ) નામ પૈકીનું 47 મું નામ “વિરહાનુભવૈકાર્થ સર્વત્યાગોપદેશકાય નમઃ.”ખુબ જ સાર્થક રૂપે કહે છે. વિરહના તાપ-કલેશથી અંતરના ભાવમાં વૃદ્ધિ થાય છે. અને પ્રભુની સર્વ લીલા અનુભવો સાથેના નિત્ય સંબંધની સ્થિતિ ભક્તહૃદયમાં નિરુદ્ધ થાય છે. યુગલગીત-ભ્રમરગીતના શ્રી સુબોધિનીજીમાં શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ આવા પ્રકારના વિરહાનુભવનું વર્ણન કર્યું છે. અનુભવનો આ પ્રકાર શિક્ષાસાગર શ્રી હરિરાયજીએ શિક્ષાપત્ર – 9માં “વિરહે યુગપત્સર્વ નિજ લીલાનુભાવકમ્; સાકારનંદરૂપણ વ્રજભક્ત-હૃદિસ્થિતિમ્ ।।”થી વર્ણવ્યો છે.

ઘણાં સમયથી વિખુટા પડેલા આ જીવને પ્રભુનો વિયોગ થયેલ છે, તે પ્રિયતમ પ્રભુને હૃદયતાથી ભેટી સાક્ષાત સંબંધમાટેની તીવ્ર વેદના જાગૃત થાય; તેવી સ્થિતિ વ્યસન અવસ્થાની છે. આ દશા એકાદ ક્ષણ-પલ પણ યુગો જેવડી લાંબી હોય, તેવી વિકળતા અનુભવાવે છે. ભક્તના પોતાના હૃદયમાં સતત દૈન્યયુક્ત ભાવ રહે અને વારંવાર વિરહજનિત્ નીકળતાં ઉચ્છવાસમાંથી માત્ર અંતરના ઉંડાણમાં સદાય રમનારા તે પ્રાણપ્રેષ્ઠ સ્વરૂપનું નિરંતર સ્મરણ થાય; ત્યારે જ તે ક્ષણની સ્વતઃ સિદ્ધિ-ફલસિદ્ધિ થઈ શકે છે. દહીંની મટુકી લઈને દહીં વેચવા નીકળેલી ગોપી “શ્યામ લ્યો કોઈ શ્યામ લ્યો” ની બુમોં પાડી જાણે કે શ્યામને વેચવા ન નીકળી હોય ! પણ; એ તો અંતરમાં રમતુ હોય, તે જ સ્વતઃરીતે અધર પર આવી જાય ને ! જેટલી આર્તિમાં નિમ્નતા યા આછાપણું; તેટલી જ ફલસિદ્ધિમાં વિલંબ વિરહ-તાપ ઓછો, તેમ ફલસિદ્ધિ ઓછી. દૃષ્ટાંતમાં – જેમ રાસલીલામાં જેનો જેવો ભાવ, તેને તેવું અને તેટલું જ રસદાન શ્રીવ્રજપતિ-રાસવિહારીએ કર્યું ને ! તે લેવાય. એટલે જ તો કીધું છે; જેની જેવી ભાવના , તેવા દર્શન; જેવા દર્શન, તેવો અનુભવ; જેવો અનુભવ, તેવી તાલાવેતી; જેવી તાલાવેતી. તેવો વિરહ, જેવો વિરહ, તેવો તાપ; જેવો તાપ, તેવો કલેશ; જેવો કલેશ, તેવો આનંદ; જેવો આનંદ, તેવો પરમાનંદ; જેવો પરમાનંદ, તેવું રસપાન; જેવું રસપાન, તેવો રસાસ્વાદ; જેવો રસાસ્વાદ, તેવું લલણ, જેવું લલણ, તેવું ચિંતન; જેવું ચિંતન, તેવું મનન; જેવું મનન તેવો અને તેટલો તેનો વિનિયોગ.

ભગવાન ઉદ્ભવજીને પોતાની પ્રાપ્તિના અનેક સાધનોમાંથી ‘પોતાના સ્વરૂપનું ધ્યાન’ એ ઉત્તમ સાધન રહે છે. અને શ્રીમહાપ્રભુજી પણ તો ષોડશ ગ્રંથ પૈકીના નિરોધલક્ષણમાં આ જ આજ્ઞા કરે છે ને ! “હરિમૂર્તિસદા ધ્યેયા, સંકલ્પાદપિ તન્ન હિ !”

“હા કૃષ્ણ ! હા નંદસૂનો ! હા યશોદા પ્રિયાર્ભતુ ॥ હા ગોપીકાહૃદયાધાર ! ધારસ્ય કરેણમામ્ ॥”-અહીં ‘હા’થી શરૂ થતો ઉદગાર પ્રભુ પ્રત્યેનો વિરહ સ્પષ્ટ કરે છે. આવા પ્રગાઢપૂર્ણ પ્રચુરતમા વિરહતાપાત્મક ગુણગાનથી રસાત્મક સ્વરૂપનો આવિર્ભાવ હૃદયસ્થિત થાય છે. શ્રી હરિરાયચરણે પણ સેવાના અનવસરમાં પ્રભુના વિરહાનુભવનું

ધ્યાન કરવાની સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરી છે. “વિરહાનુભવ કુર્વન્ સેવાડનવસરે પુનઃ ।” સેવાના અનવસરમાં પ્રભુના નીરખેલ સ્વરૂપનું, પ્રત્યેક અંગનું – કેમકે, ‘આનંદ માત્ર કરપાદમુખોદરાદિ’ છે ને ! – સ્મરણ કરી તેની પુનઃ ઝાંખી માટેની આર્તિ-તાપ-આતુરતા થવી, તે વિરહ છે. “હા નાથ ! હા રમણપ્રેષ્ઠ ! કવાસિ કવાસિ મહાભુજઃ । દાસ્યાસ્તે કૃપણાયા મે સખે દર્શવ સન્નિધિમ્ ॥ આવી વિરહાત્મક વચનસુધાનું પાન થવું જોઈએ. અહીં અષ્ટસખાઓમાંના એક કુંભનદાસજી કે જેમને શ્રી ગોવર્ધનનાથજીના રાજભોગ સમયના સ્વરૂપમાં આસક્તિ થઈ ગયેલી-નો પ્રસંગ યાદ આવી જાય છે. માત્ર એક જ સમયનાં દર્શનના વિયોગમાં આ મહાનુભાવ “કેતેક દિન બિત ગયે બિનુ દેખે.”-આવું કહે છે. આ વિરહમાંનો એક પ્રકાર છે, પૂર્વાનુરાગાન્તરનો! વિરહના અન્ય ત્રણ પ્રકારો-(1) પલકાન્તર-જે ગોપીજનોને, (2) દેશાન્તર-જે પ્રભુના 11 વર્ષ અને પર દિવસ પછીનાં મથુરાગમનથી વ્રજભક્તોને, અને (3) વનાન્તર- જે દિવસ દરમ્યાન પ્રભુના વનમાં જવાથી વ્રજસ્ત્રીઓને મુખ્યરૂપે થયો હતો.

પ્રભુ સન્નિધિમાં છે; આ ચર્મચક્ષુથી થતાં સાક્ષાત્ દર્શન અને સર્વાત્મભાવની પ્રાપ્તિથી ભગવદઆવેશવાળા અલૌકિક દેહની પ્રાપ્તિ. પરંતુ પ્રભુવિરહમાં આપણા અન્તઃકરણમાં આવિર્ભૂત ભગવદલીલાનું સાક્ષાત્ દર્શન અને ભાવાત્મક-વિપ્રયોગાત્મક પ્રભુનાં રસસ્વરૂપમાં તદાત્મકતા-કેવળ કૃષ્ણમય-પ્રભુમય થવાય તેવો અત્યંત ગૂઢમાર્મિક પરમાનંદ લુપ્ત છે. પ્રભુ વિપ્રયોગનાં મુખ્યતઃ બે સ્વરૂપ (1) ધર્મરૂપ વિપ્રયોગ અને (2) ધર્મરૂપી વિપ્રયોગ છે. ધર્મરૂપ વિપ્રયોગમાં ભક્ત હૃદયમાં પ્રભુના ગુણનો આવેગ થાય છે. અને એ ગુણોના અનુભવથી વિપ્રયોગનો અનુભવ થાય છે. તેમજ ધર્મરૂપ વિપ્રયોગમાં પણ સાક્ષાત્ શ્રીચશોદોત્સંગ લલિત-પ્રભુનો આવેશ થાય છે. જેમકે વ્રજભક્તોને વિપ્રયોગનો આત્મભાવ સિદ્ધ થયો હતો.

પ્રભુમાં આપણી તન્મયતા, તે છે ફલદશા. આ ફલાનુભવ ગોપીજનોને પ્રાપ્ત થયો. સ્નેહના ત્રણ પ્રકારના સંબંધમાં— તદીયતા, ત્વદીયતા અને મદીયતા આવે છે. આમાં, મદીયતા ‘તમે મારા છો’ એવા ઉચ્ચ ભાવથી શ્રીગોપીજનો પોતાના પ્રાણનિષ્ઠ પ્રિયતમ

પ્રભુ શ્રીયશોદાનંદન-શ્રીનંદ સ્વાત્મજને પોતાના માને છે. પ્રિયતમ સ્વરૂપમાં સર્વાંગ ન્યોછાવર થઈ જવું, તે છે; તન્મયતા. પોતાનું અસ્તિત્વ માત્ર ભૂલીજઈ પ્રિય સ્વરૂપમાં તદાત્મકતા પ્રાપ્ત કરવી, તે છે; તન્મયતા. આવી તન્મયતા શક્ય છે; માત્ર વિરહનાં અનુભવથી જ ! પંચમંજરીનીસુંદર પંક્તિઓ આ સ્પષ્ટ કરે છે:

“શ્યામ શ્યામ રટત શ્યામા શ્યામ ભરી રી; શ્યામા પુછત અપની સખીસો,
શ્યામા કહાં ગઈ ?”

ગોપીજનોને એક વખત સૌભાગ્ય મદ થતાં પ્રભુએ નિજ ઇચ્છાથી વિરહનું દાન કરવાની લીલા કરવા અર્થે અંતર્ધાન થયા. ગોપીજનોએ સર્વ પ્રકારે વિદિત કર્યું. પ્રભુ વિરહમાં પ્રભુ લીલાની અનેક ચેષ્ટાઓ કરી; પરંતુ જ્યારે દીન ભાવથી શ્રીયમુનાજીની સાન્નિધિમાં ગોપીગીતનું “જયતિ તે ધિક્ જન્મના વ્રજ”....થી ગાન શરૂ કર્યું, ત્યારપછી પ્રભુએ પોતાનું સાક્ષાત દર્શન કરાવ્યું. એટલે જ વિરહમાં દીનતા અને સદા સત્સંગ પણ મુખ્ય છે. ગોપીજનોએ ગોકુલનંદન-ગોપાલ પ્રત્યેના પોતાના અનન્ય વિશ્વાસથી તેમની તન્મયતાનું એક સુંદર, અનન્ય અને પ્રસિદ્ધ એવું દ્રષ્ટાંત પુર્યું છે. એટલે જ આ માર્ગમાં ગોપીજનોનું –‘ગોપી’ભાવનું સ્થાન મુખ્ય-ઉચ્ચ છે. કૃપાસાગર શ્રી મહાપ્રભુજી સ્વયં “ગોપીકા પ્રોક્તા ગુરુ:”એમ કહે છે. ઉદ્ભવજી જેવા પરમ જ્ઞાનીએ પોતાને બ્રહ્માનંદની પ્રાપ્તિ હોવા છતાંય વિરહથી થતાં તાપ-કલેશનો આનંદ કે જે અગણિતાનંદ છે, તેનો અનુભવ ન હોવાથી અને તેનું જ્ઞાન થવાથી શ્રી ગોપીજનોની ચરણરજ લઈ ધન્ય થવાની અભિલાષા રાખી છે.

“વંદે નંદવ્રજ-સ્ત્રીણાં પાદરેણુમ્ અભીક્ષણ: ।”આવી અલૌકિક પ્રેમભક્તિને નારદજી પોતાના ભક્તિસૂત્રોમાં “અનિર્વચનીય પ્રેમસ્વરૂપમ્”કહી વર્ણવે છે. અષ્ટછાપ કવિઓને પણ કહેવું પડ્યું ને ! “સેવા રીત-પ્રીત વ્રજજનકી”

વિપ્રયોગની આર્તિ-તાપકલેશ; સાધન-ફલ બેય છે. સર્વોપરિ – ફલરૂપ છે. “આર્તિ ફલં સાધનં ચ વ્રજાધિપતિ સંગમે”આ પ્રભુ વિરહની આર્તિ અન્યાશ્રય કરવાથી-દુસંગ

થવાથી-વિષયી થવાથી દૂર થાય છે. અન્યાશ્રયનું સ્વરૂપ તો અતિશય સુક્ષ્મ છે; જે શ્રીગુસાંઈજી પ્રભુચરણ શ્રી પ્રભુના વિરહ સમયે પોતાની વિજ્ઞાપ્તિમાં “અન્ય સંબંધ ગધેપિ કંધરામેવ બાધતે”કહી બતાવે છે. દુસંગથી થતાં અન્ય ખ્યાલો-તર્કો ભાવમાં નિમ્નતા લાવે છે વિષયી જીવોની સ્થિતિ શ્રી મહાપ્રભુજી “વિષયાક્રાન્ત દેહાનાં નાવેશ સર્વથા હરેઃ।”થી બતાવે છે. સેવાફલમાં “ઉદ્વેગઃ પ્રતિબંધો વા ભોગો વા સ્યાતુ બાધકઃ।”થી અને નવરત્નમાં “ચિન્તા કાપિ ન કાર્યા”થી શ્રીમહાપ્રભુજી સ્પષ્ટ આજ્ઞા કરે છે.

તેવી જ રીતે અન્ય લૌકિક સુખોમાંથી થતો હર્ષ પણ પ્રભુવિરહમાં અંતરાયરૂપ છે. જલથી જેમ અગ્નિ બુઝાઈ જાય છે તેમ હર્ષથી તાપ-કલેશરૂપી વિરહ-આર્તિ શીતળ-શાંત થઈ જાય છે. પ્રભુના આનંદાત્મક સ્વરૂપની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ અર્થે હૃદયમાં તાપાત્મક ભાવ – વિરહપૂર્ણઆર્તિની મુખ્યતઃ જરૂર છે. વિરહ-તાપ એ તો પ્રેમ-સ્નેહમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરનારું છે. રસશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ નવ પ્રકારની રસોમાંથી શ્રુંગાર રસ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. તેમાં સંયોગ અને વિયોગ-વિપ્રયોગ-વિરહ બેયનું પુર્ણપણે સમાવેશ છે. વિપ્રયોગ વિના સંયોગ રસનો આનંદ મળતો જ નથી. વિપ્રયોગથી મળેલાં સંયોગ રસથી બાહ્ય ઇન્દ્રિયોની પણ અલૌકિકતા સિદ્ધ થઈ શકે છે. પ્રેમમાં ઉત્કંઠા-આર્તિ જ ન હોય તો તો શાંતપણું આવી જાય છે. એટલે જ તો કહ્યું: ‘આ માર્ગ નિશ્ચિતતાનો નથી.’

કૃપાસાગર શ્રીમહાપ્રભુજીની આડીથી સેવાસાગર શ્રીગુસાંઈજી-શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુચરણને દયાસાગર શ્રીદામોદરદાસજી હરસાની વિનંતી કરે છે, “જે રાજ ! યહ માર્ગ હાંસી ખેલકો નાંહી,” એતો અતિ તાપકલેશાતુરતાકોહે.”

આ નિવેદનથી સમગ્ર પુષ્ટિ-સૃષ્ટિને સાવધાનપૂર્ણ રહેવાનું સૂચન માર્ગદર્શન મળે છે. આ માર્ગનો આવો અલૌકિક ગૂઢ ભાવ પ્રત્યેક પુષ્ટિજીવને હૃદયગત કરાવવા અને જીવની નિશ્ચિતતા દૂર કરવા અને સાથે-સાથે પ્રભુ પ્રત્યેના તાપ-કલેશ આતુરતા પૂર્ણ વિરહની પ્રાપ્તિ માટેની પ્રબલ ઇચ્છાથી આ દયાસાગર શ્રીદામોદરદાસ પ્રત્યેક ભગવદીય જીવનું જીવન ધન્ય કરવા માગે છે. અહીં અનુરૂપ થાય એવી એક પંક્તિ

સ્વતઃ યાદ આવી રહી છે:

“છેયા હંસના દુર કર,
રોને સે કર ચિત,
બિન રોયે નહિ પાઇએ, પ્રાણ પિયારો મિત.”
આમ, અહીં પણ એજ સિદ્ધ થાય છે ને ! એટલે જ ખરેખર,

“યહ માર્ગ હાંસી-ખેલકો નાંહી.”

શ્રી હરિરાય-મહાપ્રભુ

- શાહ ઠાકોરકૃષ્ણ પુરુષોત્તમદાસ – સુરત

પુષ્ટિમાર્ગમાં શ્રી મહાપ્રભુજીએ તેમજ શ્રીવિકલેશ પ્રભુચરણ, શ્રી ગોપીનાથજી, શ્રી ગોકુલેશપ્રભુ, શ્રી હરિરાયજી જેવા મહાપુરુષોએ એક જ વાત સાદી અને સરળ રીતે સમજાવી છે કે આ માર્ગમાં કૃપા કેવળ ભગવદ ઇચ્છા અર્થાત ઇક્ષા હોય તેમને જ મળે છે. દ્વિતીય સ્થાન આવશે દીક્ષાનું, દીક્ષા એટલે બ્રહ્મસંબંધ- આત્મનિવેદન, ત્યારબાદ શિક્ષા અર્થાત શિક્ષણનો ક્રમ આવે છે શિક્ષા એટલે ગુરુ પાસેથી શિખામણ પ્રાપ્ત કરવી એવો અર્થ થાય છે. આ ત્રણ બાબતો પ્રાપ્ત થાય તો પૂર્ણ પુષ્ટિમાર્ગીય થવાય, પુષ્ટિભક્તની ભક્તિમાં આશ્રયની દઢ ભાવના હોય છે, વિરહનો તીવ્ર તાપ હોય છે અને ત્યારે “હરેરપિ હરિઃ”હરિના પણ હરિની અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રી હરિરાયજીનું દિવ્યચરિત્ર :

શ્રીવિકલેશજી (શ્રી ગુસાંઈજી) ના સાત લાલજી પૈકી દ્વિતીય લાલજી શ્રી ગોવિંદરાયજીના ગૃહે ચાર પુત્રરત્નોનું પ્રાકટ્ય થયું હતું. જયેષ્ઠ કુમાર શ્રી કલ્યાણરાયજી, દ્વિતીય કુમાર શ્રી ગોકુલોત્સવજી, તૃતીય કુમાર શ્રી કૃષ્ણરાયજી છે. જેના પ્રાકટ્યની વધાઈ શ્રી ગોવર્ધનનાથજીએ શ્રીગુસાંઈજીને આપી હતી અને વધાઈ વચન ઉચ્ચાર્યા હતા કે “હવે આપ મને વધાઈમાં શું આપશો ?” શ્રી ગુસાંઈજીએ સુવર્ણનૂ પુરસિદ્ધ કરાવ્યાં અને

શ્રીજીને અંગીકાર કરાવ્યા. આ નૂ પુરઆજે શ્રીનાથજીબાવા અંગીકાર કરે છે, તેની ઉપર 'શ્રીગોવિંદ'શબ્દ અંકિત છે. શ્રી ગુસાંઈજીએ શ્રી ગોવિંદરાયજીને શ્રી વિકલનાથજીની સેવા પધરાવી આપી તેઓશ્રી બહુ સ્નેહથી સેવા કરતા. કદીયે સેવા જતી ન કરવાના આગ્રહી હતા. ઉત્થાપનમાં પ્રભુને શીતળ જળના ઝારીજી ધરે, જળ પણ પોતેજ ભરે. તેઓના લગ્ન સમયે સાંજે શોભાયાત્રા નીકળવાની હતી. શોભાયાત્રામાં 'રાજાજી'અર્થાત શ્રી ગોવિંદરાયજી પધાર્યા ખરા પણ નેત્રોમાં અશ્રુ અને મુખ ઝ્લાન હતું. શ્રીગુસાંઈજીએ આ બાબતની પૃચ્છા કરી ત્યારે શ્રી ગોવિંદરાયજીએ વિનંતી કરતાં કહેલું જે “ઉત્થાપનનો સમય થયો છે, ઝારી ભરવાનો સમય થશે, દર્શન થશે અને હું સેવાથી વંચિત રહીશ સેવા છૂટશે તેનું મને બહુજ દુઃખ છે. લગ્નને કારણે મારી સેવા છૂટશે.”શ્રીગુસાંઈજીએ પ્રસન્નતાપુર્વક કહ્યું, “બાવા, આપ પધારો, અપરસમાં સ્નાન કરો અને સેવા કરો. લગ્નનું મુહુર્તપાછું ઠેલાશે.”

શ્રી ગોવિંદરાયજીના લાલ

શ્રી કલ્યાણરાયજી :-

એકવાર શ્રી વલ્લભાચાર્યજીના ભાઈ કેશવપુરીજી કે જેઓનો મોટો મઠ હતો અને સંપત્તિ પણ સારા પ્રમાણમાં હતી. આ મઠ સાચવવા કેશવપુરીજીને સારા શિષ્યની જરૂર હતી માટે શ્રી ગુસાંઈજી પાસે તેઓના સાત લાલ પૈકી એકની માગણી કરી. આ માગણી સાંભળી સાતેય લાલજીએ શ્રી ગુસાંઈજીને વિનંતી કરી કે ‘આપ અમોને પ્રભુની સેવાથી દૂર કરશો નહિ, આપની છત્રછાયા જ અમારે માટે યોગ્ય છે.’શ્રી ગુસાંઈજીએ કાકાશ્રીને વિનંતી કરી જણાવ્યું કે, ‘મને એ બાબત પર જરા વિચારવા દો, હું કાલે તેનો જવાબ આપીશ.’ શ્રી કલ્યાણરાયજીએ આખી રાત જાગરણ કર્યું અને વિચાર્યું કે ‘હવે મારો જ વારો આવશે, કારણ કે હું સહુથી નાનો છું. મારે શુ પ્રભુસેવા છોડવી પડશે ?’હૃદયમાં તાપ છે. સવાર પડતા જ તેઓ શ્રી ગુસાંઈજીની શય્યા પાસે જઈને તેઓના પગ પકડી લીધા, અને વિનંતી કરતાં કહે છે, ‘મારે સંપત્તિ નથી જોઈતી, યશ નથી જોઈતો, મારે જોઈએ છે કેવળ ભગવદ્સેવા અને સ્મરણ. શ્રીમદ્ ગોકુળ છોડીને મારે બીજે ક્યાંય જવું

ન પડે.

‘હોં વ્રજ માગનો જુ, વ્રજ તજ અનત ન જાઉં,’ 10 વર્ષના શ્રી કલ્યાણરાયજીની આવી અલૌકિક ભાવના જાણીને શ્રી વિઠ્ઠલેશપ્રભુ (શ્રીગુસાંઈજી) અધિક પ્રસન્ન થયા. અને અભયવચન આપ્યું. સ્વમુખારવિંદનું ચર્વિત તાંબુલ તેઓના મુખમાં પધરાવ્યું. આ ચર્વિત સ્વરૂપ શ્રી હરિરાયજી સ્વરૂપે પ્રગટ થવાનું છે. નામ અને રૂપ બન્ને સ્વરૂપે શ્રી ગુસાંઈજીએ પોતે પોતાનાં સ્વરૂપો પ્રકટ કર્યા છે.

શ્રી કલ્યાણરાયજીના લગ્ન શ્રી ચમુનાવહુજી સાથે થયાં. વર્ષો બાદ પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ. શ્રીમદ્ ગોકુળમાં શ્રી હરિરાયજીનું પ્રાકટ્ય થયું. શ્રી ગોકુલેશજીએ શ્રી હરિરાયજીને બ્રહ્મ સંબંધનુંદાન કર્યું; બાળપણથી સંસ્કારસિંચન કર્યા.

શ્રીહરિરાય મહાપ્રભુ દ્વિતીય ગાદીના સેવ્ય સ્વરૂપ શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીની નાથદ્વારમાં સેવા કરતા હતા, તેઓના લઘુભ્રાતા શ્રી ગોપેશ્વરજી હતા; તેઓના શ્રીવહુજી લીલામાં પધારશે તે વાત શ્રી હરિરાયજી ત્રિકાળજ્ઞાની હોવાથી જાણતા હતા તેથી શ્રીગોપેશ્વરજીને સેવા-સ્મરણ અને વૈરાગ્યવર્ધક પત્રો લખતા. શ્રી ગોપેશ્વરજીને સેવામાંથી અવકાશ ન મળતો તેથી આ પત્રો આપશ્રીએ વાંચ્યા ન હતા. શ્રીગોપેશ્વરજીના વહુજી લીલામાં પધાર્યા એટલે તેઓએ ભોજનનો ત્યાગ કર્યો અને કહેતા, “હવે હું એકલો કેવી રીતે શ્રીજીસેવા કરીશ ? માટે આ દેહ નકામો છે” શ્રી હરિરાયજીના આ 41 પત્રો તેઓના સેવક શ્રીહરજીવનદાસે શ્રીગોપેશ્વરજીને સોંપ્યા. આ પત્રો વાંચતા જ તેઓનું દુઃખ દુર થયું. શિક્ષાપત્રો એટલે શિખામણના પત્રો. જેમ અર્જુનના વિષાદને ગીતાકાર શ્રીકૃષ્ણે દુર કર્યો અને કર્તવ્યનો બોધ આપ્યો તેમ શ્રી હરિરાયજીએ પોતાના લઘુભ્રાતા શ્રી ગોપેશ્વરજીને પ્રભુસેવા ભાવનામાં અતરાય આવે તેને કેવી રીતે દુર કરવો તેનો સરળ ઉપાય દર્શાવ્યો છે.

માનસી પરાભક્તિ

શ્રી હરિરાયજીને માનસી પરાભક્તિ સિદ્ધ થઇ ચુકી હતી તે પ્રસંગ પુષ્ટિ સંપ્રદાયમાં સુપ્રસિદ્ધ છે શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી (શ્રીગુસાંઈજી)ના ઘરમાં ‘નંદમહોત્સવ’ઉત્સાહપુર્વક ઉજવાઇ રહ્યો હતો, આ સમયે શ્રીઠાકોરજી કાષ્ટના કલાત્મક પારણામાં ઝુલી રહ્યા હતા. “તુ મ વ્રજરાનીકે લાલ”એ પદ ભાવવાહી સ્વરે ગવાતું હતું, પ્રસ્તુત પદની ‘રત્નજટિતકો પાલનો લાલ’એ પંક્તિ સાંભળી શ્રીગોપેશ્વરજીના હૃદયમાં એવો મનોરથ થયો કે આવતા વર્ષે આ જ સમયે આ પ્રકારનું પારણું સિદ્ધ કરાવીને તેમાં શ્રીઠાકોરજીને ઝુલાવવાની મનોકામના પરિપૂર્ણ કરવી છે. આ પ્રસ્તાવ તેઓએ શ્રીહરિરાયજી સમક્ષ મુક્યો અને આગ્રહ પણ કર્યો.

શ્રીઠાકોરજીનો જેમને સાક્ષાત્કાર છે એવા શ્રીહરિરાયજીતો નિરંતર માનસી સેવામાં જ નિમગ્ન રહેતા હતા. આથી તેમને બાહ્ય ભૌતિક સમૃદ્ધિ પ્રત્યે વિશેષ મમત્વ ન હતું. છતાં ગોપેશ્વરજીના સંતોષ ખાતર તેમ કરવાની હા પાડી. સમય જેમ જેમ નજીક આવતો ગયો તેમ શ્રી ગોપેશ્વરજી રત્નજટિત કલાત્મક પારણું તૈયાર કરવા માટે ભાઈ સમક્ષ નિવેદન કરતાં પરંતુ તેઓ કહેતા કે ‘જન્માષ્ટમી’ઉપર તમારી ઇચ્છા જરૂર પરિપૂર્ણ થશે હું તારો મનોરથ પૂર્ણ કરીશ તમે ચિંતા ન કરો આમ કરતાં કરતાં જન્માષ્ટમી આવી ગઇ. પારણું તૈયાર જ નહોતું. આથી ગોપેશ્વરજીને નોમના પ્રાતઃકાળે અત્યંત કલેશ થયો અને મુર્છાવશ થઇ ગયા. શ્રી ગોપેશ્વરની હૃદયગત ભવ્ય ભાવનાને લીધે અને શ્રી હરિરાયજીના હૃદયના અતર ઊંડાણથી કરેલ વિનંતીને લીધે શ્રીગોપેશ્વરજીને શ્રીઠાકોરજીએ રત્નજટિત પારણામાં ઝુલતાં હોય એવાં દર્શન આપ્યાં. શ્રી હરિરાયજીએ વેદમંત્રના છંદકાવથી તેઓને મુળ સ્થિતિમાં લાવ્યા. તેઓ સચેત થયા. સમાધિ અવસ્થામાં શ્રીગોપેશ્વરજી આ અદ્ભુત અને અલૌકિક દર્શનનો લ્હાવો માણી હર્ષવિભોર બની ગયા. એ સમયે તેમણે શ્રી ઠાકોરજીને હીરની દોરી હાથમાં લઇ ખુબ ઝુલાવ્યા અને અલૌકિક સુખમાં તેઓ તન્મય બની ગયેલા. બાહ્ય સ્મૃતિ પ્રાપ્ત થતાં જ શ્રી હરિરાયજીએ મંદ હાસ્ય કરતાં કહ્યું “ગોપેશ્વરજી ! રત્નજટિત ભૌતિક પારણામાં શ્રીઠાકોરજીને ઝુલાવ્યા હોત તો શ્રી પ્રભુના સાક્ષાત્કારનું આવું અલૌકિક સુખ તમે પ્રાપ્ત કરી શક્યા હોત ? હવે બોલો, તમારો મનોરથ પરિપૂર્ણ થયો કે નહિ ?”

જયેષ્ઠ બંધુની માનસી પરાભક્તિથી અતિ પ્રભાવિત થઈ શ્રી ગોપેશ્વરજી પણ અહર્નિશ માનસી સેવામાં મગ્ન રહેવા લાગ્યા.

શ્રીહરિરાય પ્રભુની સાત બેઠકો :

શ્રીહરિરાય મહાપ્રભુનું પ્રાગટ્ય વિક્રમ સં. 1647માં ભાદરવા વદ પંચમીને શુભ દિવસે શ્રીમદ્ ગોકુળમાં થયું.

(1) ગોકુળની બેઠક :

તેઓનું પ્રાગટ્ય થયું ગોકુલમાં, એજ ગામમાં શ્રી ગુસાંઈજીના મંદિરમાં તેઓની બેઠક આવેલી છે. દશ વર્ષના હતા ત્યારથી જ શ્રી હરિરાયજી શ્રી ગોકુલેશ પાસે બિરાજી ભગવદવાર્તાનું શ્રવણ કરતાં. વૈષ્ણવમંડળી સાથે ભગવદવાર્તા કરતા. આપશ્રીના લગ્ન શ્રી સુંદરલતા વહુજી સાથે થયાં. આપને ચાર પુત્રરત્નોની પ્રાપ્તિ થઈ. તેઓ પોતાના નાનાભાઈ શ્રી ગોપેશ્વરજી અને તેમનાં વહુજી સાથે ગોકુળમાં બિરાજી શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીની સેવા કરતા હતા.

(2) શ્રીનાથદ્વારાની બેઠક :

ધર્માધ મોગલ શાસનના દમનકારી કોરડાથી ત્રાસીને તેઓ શ્રીનાથદ્વારા પધાર્યા. આ બેઠકજી શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીના મંદિરમાં બીરાજે છે.

(3) ખિમનોરની બેઠક :

વિક્રમ સં.1745માં તેઓ ગોકુળ છોડી ખિમનોર પધાર્યા. બે વર્ષ બાદ શ્રીનાથજી અજબકુંવરીનું વરદાન પુરું કરવા શ્રીનાથદ્વારા (સિંહાડ) પધારવાના છે એમ જાણી તેઓશ્રી ખિમનોર ગામમાં બીરાજ્યા. અહીં ભાગવત કથામૃતનું રસપાન કરવા દુર દુરથી ભાવિક ભક્તો ઉપસ્થિત થતા. ઉદયપુરના મહારાણાએ ખેડા ગામ તથા ખિમનોર તેઓશ્રીને ભેટ ધર્યા હતાં.

(4) જસલમેરની બેઠક :

પોતાના પિતાશ્રી કલ્યાણરાયજીના સેવ્ય સ્વરૂપ શ્રી ગિરધરજી હતા. શ્રી ગિરિધરજીના મંદિરમાં તેઓએ શ્રીમદ્ ભાગવત પર પ્રવચન આપ્યું. જેસલમેરના રાજાએ આપશ્રીના જ્ઞાનથી પ્રભાવિત થઈ આપશ્રી પાસેથી બ્રહ્મસંબંધની દીક્ષા લીધી હતી. જેસલમેરમાં આપશ્રીએ સાત વખત શ્રીમદ્ ભાગવતનું પારાયણ કર્યું હતું.

(5) ડાકોરની બેઠક :

ગુજરાતની ભૂમિને શ્રી મહાપ્રભુજીએ ત્રણ વખત અને શ્રી ગુસાંઈજીએ છ વખત પાવન કરી હતી, દેવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા શ્રી હરિરાયજી પણ ગુજરાતની ભૂમિને પાવન કરવા પધાર્યા હતા. તેઓ ડાકોર પધાર્યા ત્યારે શ્રી રણછોડરાયજીએ આજ્ઞા કરી કે, “મને પાટ પધરાવી મારી સેવાનો પ્રકાર શરૂ કરો.” અને તે આજ્ઞા પ્રમાણે શ્રી હરિરાયજીએ સેવાનો પ્રકાર ચાલુ કર્યો અને ગોમતી નદીને કિનારે શ્રીમદ્ભાગવતનું પારાયણ કર્યું હતું.

(6) સાવલોની બેઠક :

ગુજરાત પ્રદેશનાં વડોદરા જિલ્લાના સાવલીના તળાવના રમણીય કિનારે આપ બિરાજ્યા હતા, સેવાની ભાવનાનો ગ્રંથ ‘શ્રી સહસ્ત્રીભાવના’ ગ્રંથ આપે અહીં જ રચ્યો હતો. આ ગામ પુષ્ટિ સંપ્રદાયી વૈષ્ણવો માટે પવિત્ર તીર્થ સ્થળ બન્યું અને ભવ્ય મંદિરના નિર્માણ બાદ શ્રી હરિરાયજીના હસ્તાક્ષરની સેવા પ્રથાનો ક્રમ ચાલુ રાખ્યો છે.

(7) જં બુસરની બેઠક :

ભરૂચ જિલ્લાના જં બુસરામના તળાવ કિનારે આપ બિરાજ્યા હતા. પરમ ભગવદીય શ્રી પ્રેમજીભાઈની વિનંતીથી આપે યુગલગીતની કથા કરી. અદભૂત રસવર્ષા કરેલી. શ્રીમદ્ ભાગવતનું પારાયણ પણ કર્યું હતું.

ભક્તવત્સલતા :

પ્રભુ ભક્તને આધિન છે. શ્રી હરિરાયજી રાજસ્થાનના ખિમનોરમાં પધાર્યા પછી અસંખ્ય

ભક્તો દુર દુરથી આવતા અને શ્રીમદભાગવતનું રસપાન કરતા, કથા શ્રવણ બાદ પાછાં વળતાં તેઓ સાંભળેલી ભગવદલીલાનાં રસાવેશમાં ગાન અને નૃત્ય કરતાં. આજુબાજુના લોકોને તેનાથી ખલેલ પહોંચતી અને તે અંગેની ફરિયાદ શ્રીહરિરાયજી સમક્ષ આવી હતી. તેની તપાસ અર્થે તથા ભક્તોને સમજાવવા આપશ્રી ત્યાં પધાર્યા. ત્યાં જઈને જોયું તો આપશ્રી આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. આપે જોયું તો શ્રીનાથજીને ભક્તોના વૃંદમાં વચ્ચે બિરાજેલા નિહાળ્યા. ભક્તોને સમજાવવાની વાત તો બાજુમાં રહી અને ખુદ આપશ્રી ભાન ભુલી ભક્તોની સાથે નૃત્યમાં જોડાયા. ભક્તિની કેવી ચરમસીમા !

શ્રી હરિરાયજી આ ભગવદીયોનાં ચરણમાં પોતાના હૃદયની સર્વ ભાવોર્મિઓ ઠાલવી દેતાં ગાય છે.....

‘હો વારિ ઇન વલ્લભિયન પર,
મેરે તનકો કરોં બિછૌના;
સીસ ધરોં ઇન ચરનન તર.
ભાવભરી દેખો ઇન અખિયન.
મંડલ મધ્ય બિરાજત ગિરિધર,
વે તો મેરે પ્રાણજીવન ધન,
દાન દિવે હે શ્રીવલ્લભ વર.’

રાજકુમારીનો પ્રસંગ:

શ્રી હરિરાયજી શ્રીમદભાગવતનું રસપાન કરાવતા હતા તે સમયે એક રાજકુમારી પણ નિયમિત રીતે કથામાં ઉપસ્થિત રહેતી હતી. ધીમે ધીમે તે શ્રીહરિરાયજી પર મોહાંધ બની અને તેઓને એકાંતમાં સત્સંગ અર્થે નિમંત્રણ પાઠવ્યું. રાજકુમારીની વિનંતી પ્રમાણે અને નિશ્ચિત સમયે શ્રી હરિરાયજી ત્યાં પધાર્યા, ત્યારે સમય જોઈને રાજકુમારીએ પોતાનો મનોરથ પૂર્ણ કરવાની વિનંતી કરી. તે વખતે પોતાના સ્વરૂપબલથી શ્રીચશોદા સ્વરૂપે શિશુને ગોદમાં સ્તનપાન કરાવતાં હોય તેવાં દર્શન

શ્રીહરિરાયજીએ રાજકુમારીને આપ્યા. આવાં દર્શન કરી તેણી વિસ્મય પામી ગઇ અને તેની કામભાવના નિવૃત્ત થઇ ગઇ. શ્રી હરિરાયજીને સાષ્ટાંગ દંડવત કરી, તેઓની ક્ષમા માગી અને તેનામાં ભગવદભાવ પ્રગટ્યો. આપશ્રીએ તે વખતે “કામાખ્ય દોષવિવરણ”ગ્રંથની રચના કરી. રાજકુમારી જીવનપર્યંત આપશ્રીની શિષ્યા બની રહી.

મરજાદ

લેખક : પૂ.ગો.શ્રી અનિરુદ્ધલાલજી મહારાજ (માંડવી-હાલોલ)

આપણા માર્ગમાં વર્ષોથી જાણીતો આ મરજાદ શબ્દ એ ‘મર્યાદા’નો અપ્ભ્રંશ છે મર્યાદા એટલે નિયમ. જે લોકો પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગની મર્યાદાનું પાલન કરે તેને મર્યાદી-મરજાદી કહેવાય. આવા મર્યાદી વૈષ્ણવો ઉત્તમ છે.

આજે માત્ર બાહ્ય આચારની શુદ્ધિ એનું નામ મરજાદ છે. જેમ બહારનું-બજારનું અપવિત્ર ખાન-પાન ન કરવું કોઇ પણ અપવિત્રને અડકી જવાય તો નહાઇ લેવાનું અને શ્રીઠાકુરજીને ભોગ ધરીને લેવાનું. આ બધી વાત ઘણી સારી છે પણ અધુરી છે.

ઉપર પ્રમાણે આચારની શુદ્ધતા રાખવાથી જો મન પ્રભુ સેવામાં લાગી જતું હોય તો જ આ મરજાદ સાચી છે-પુરી છે. એ જ રીતે ભગવત સેવા કરવી જોઇએ.

દેહ શુદ્ધ હશે, સ્વસ્થ હશે તો મન પણ શુદ્ધ રહેશે. મરજાદનો હેતુ ચોક્કસ આજ છે. મન પ્રભુ સેવા-કથામાં તન્મય થઇ જવું જોઇએ. નીતિના માર્ગે (કોઇના મનને દુભવ્યા વિના) કમાયેલું ધન, સાત્વિક આહાર-વિહાર, વર્તન હશે તો મનને પ્રભુ તરફ વાળવામાં સરળતા થશેજ માત્ર બહારથી ઘસીને ધોઇએ અને ગંગાજીમાં ધોઇએ તો પણ શુદ્ધ ન જ થાય, પરંતુ જો બાટલામાં ભરેલો દારૂ બાટલામાંથી બહાર ફેંકી દઇ ઉકળતા પાણીથી ધોઇ યોગ્ય રીતે તેને શુદ્ધ કરવો જોઇએ. તેવી જ રીતે સેવા કરતી વખતે અપરસમાં ભગવદ્ ભાવ વિરોધી ભાવ (વિચાર) કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે મનમાં આવે તો પણ અપરસ છોવાઇ જાય (મરજાદ રહેતી નથી) આવી સ્થિતિમાં મનમાંથી આવા દુષ્ટ ભાવો વિચાર દૂર કરીને પ્રભુ સ્મરણ કરી ફરીથી સ્નાન કરવું

જોઈએ. પહેલા આવો જ પ્રકાર હતો. જ્યારે આજે સેવા સમયે જો આવા દુષ્ટ ભાવો મનમાં આવે તો કોઈ સ્નાન કરતું નથી અને તેથી મરજાદ કે અપરસ પણ રહેતી નથી.

શ્રીમદ ભાગવતમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, આચાર ધર્મનું તમે પૂરેપૂરું અપાલન યોગ્ય રીતે કર્યું, ગોબર માટીથી ઘસીને સ્નાન કર્યું, દાન પુન્ય પરોપકારના ઘણાં કાર્યો કર્યા, પરંતુ આટલું કર્યા પછી પણ જો તમારું મન ભગવદ કથા-ભગવદ સેવામાં ન લાગ્યું તો તમે આ બધો શ્રમ નકામો જ કર્યો. વાસ્તવમાં તો ગઘેડાની જેમ મજૂરી જ કરી.

આજે ખૂબ જ વ્યથિત હૃદયથી લખવું પડે છે કે, આજે મન-વિચારની શુદ્ધતા તરફ ધ્યાન અપાતું નથી. માત્ર બહારની શુદ્ધતાને જ મરજાદ કહેવામાં આવે છે. સાચો સત્સંગ પણ દુર્લભ છે. તેથી કેટલાક દુષ્ટ સ્વાર્થી લોકો આપણા માર્ગમાં મરજાદીનો વેષ ધારણ કરીને ભોળા-ભલા સાચા મરજાદી વૈષ્ણવોને તથા બીજાઓને પણ પતનને રસ્તે દોરી, ધર્મને નામે વ્યભિચાર ફેલાવી રહ્યા છે. આ ઘણી જ ગંભીર બાબત છે. વલ્લભ વંશજ સૌ ગોસ્વામી બાલકો તથા બધા જ વૈષ્ણવોએ ચેતવાની તાત્કાલિક જરૂર છે.

આ દુષ્ટ દુરાચારીઓ “હરી, ગુરુ, વૈષ્ણવ સરખા છે” એવી વાતો બદદાનતથી કહે છે અને 84-252 વૈષ્ણવના દાખલા પણ વિકૃત રીતે સમજાવે છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ અંગીકૃતિનો જે પ્રકાર બતાવ્યો છે, તેનો વિકૃત અર્થ કરીને આવા દભીજનો પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આપણા માર્ગમાં તો મોક્ષની પણ કામના નથી ત્યાં આવા ધોર પાપની વાત કરવાથી પણ નરકમાં પડવું પડે તો આવા દુષ્ટ આચરણ કરનારની શી ગતિ થાય એ તો પ્રભુ જ જાણે. પરંતુ આવા દુષ્ટ વ્યભિચારીઓનું તો આપણા માર્ગમાં કોઈ જ સ્થાન નથી.

ઉપરની વાતથી સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે માત્ર બહારની મરજાદ એ મરજાદ નથી. આજે દેશ કાલની પરિસ્થિતિ એવી છે કે, તેમાં રહી પાકી મરજાદ પાળવાનો કોઈ અભિયાન કરી શકે તેમ નથી. એવા કેટલા શુદ્ધ આચારવાળા મરજાદી હશે કે જે દુધ વિના

ચલાવતા હોય ? જ્યારે આજે શુદ્ધ દુધ ઘરમાં ગાય રાખ્યા સિવાય મળવું દુર્લભ છે. માત્ર દુધની જ આવી વાત રહી નથી. મોટે ભાગે બધી જ વસ્તુમાં આવી સ્થિતિ છે. તો શું સેવા ન કરી શકાય ? વિચારવાની વાત છે.

શ્રી મહાપ્રભુજી મર્યાદા (મરજાદ) અંગે શું આજ્ઞા કરે છે તે સમજવા પ્રયત્ન કરીએ. આપણો માર્ગ પુષ્ટિ-ભક્તિમાર્ગ, સેવા-માર્ગ, પુષ્ટિમાર્ગ, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે શ્રાવણ શુક્લ 11 ની મધ્યરાત્રિએ ગોકુલમાં સાક્ષાત પ્રગટ થઈ શ્રીમહાપ્રભુજીને માર્ગનું રહસ્ય કહ્યું અને શ્રી મહાપ્રભુએ આપણા માટે આ રહસ્ય “સિક્ષાંત રહસ્ય” નામના ગ્રંથ દ્વારા પ્રગટ કર્યું. આ સિદ્ધાંત રહસ્યમાં શ્રી મહાપ્રભુજી આ માર્ગની મર્યાદા (મરજાદ) સ્પષ્ટ સમજાવે છે કે, જેણે બ્રહ્મસંબંધલીધું એટલે કે જેણે પોતાનું સર્વસ્વ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને નિવેદન-સમર્પણ કરી દીધું એમ બોલીને કે “દારા, પતિ, પુત્ર-પુત્રી, આપ્ત, પૈસા, આલોક સંબંધીતથા પરલોક સંબંધીજે કંઈ છે તે હું આપને સમર્પણ કરું છું. હું આપનો દાસ છું એવી પ્રતિજ્ઞા તુલસીહાથમાં લઈને કરું છું, હું આપનો છું. આ રીતે સમર્પણની પ્રતિજ્ઞા મોઢેથી બોલીને કરી તેણે પોતાના દરેક કાર્ય, બધી વસ્તુ પ્રભુને યોગ્ય રીતે ભોગ ધરીને જ કરવી. સમર્પિત જ લેવું. અસમર્પિત વસ્તુ કદી ન લેવી, અસમર્પિત વસ્તુનો ત્યાગ કરવો-એવી આ માર્ગની મર્યાદા છે-મરજાદ છે.

કોઈપણ કાર્ય-મન, વાણી અને ક્રિયા (વર્તન) ત્રણે સાથે હોય ત્યારે જ પૂરું થાય છે. માત્ર મોઢેથી બોલવાથી કોઈ પણ કામ થઈ જતું નથી. જેવી રીતે કોઈ સારા કાર્ય માટે રૂપિયા આપવાનો મનમાં વિચાર આવે. ત્યારપછી ગાયોના ચારા માટે સંસ્થાને “હું પાંચ હજાર રૂપિયા આપું છું” એમ કહે, પરંતુ આપે નહિ, તો આપ્યા કહેવાય ? તેવી જ રીતે બ્રહ્મસંબંધવખતે હાથમાં તુલસીલઈ મોઢેથી બોલીને સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું, પરંતુ પોતાના ઘરમાં પ્રભુને પધરાવી પોતાના સ્વામી કે પતિની જેમ પ્રભુ સાથે વર્તન ન કર્યું. તો શું બ્રહ્મસંબંધથયું કહેવાય ?

કદાચ કોઈ અનિવાર્ય કારણસર તે રીતનું વર્તન-સેવા ન કરી શકે, પરંતુ મનમાં તે સેવા ન કરી શકવાનું દુઃખ-તાપ રહે તો અધુરું બ્રહ્મસંબંધકહી શકાય.

કોઇક વખતે ટંકશાળામાં કે નોટ છાપવામાં રૂપિયાની નોટ કે સિક્કો એક જ તરફ છપાય. બીજી તરફ વગર છપાયેલ કોરો રહી જાય, તો આવો સિક્કો કે નોટ ચાલે ખરી ? આવી જ સ્થિતિ બ્રહ્મસંબંધલઇ સેવા ઘરે ન કરનાર અસમર્પિત લેનારની છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી “સિધ્ધાંત રહસ્ય” માં આ વાત વધુ સ્પષ્ટતાથી સમજાવે છે કે, “ઘરના માલિકોને સેવકો જે રીતે પ્રથમ બધું સમ્ સારી રીતે, યોગ્ય રીતે અર્પણ કરીને પછી તેનો ઉપયોગ પોતે કરે છે તે રીતે કરવું.”

જ્યારે નિવેદન કરેલી બધી જ વસ્તુ જેમકે તમારો દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ વગેરે તથા સ્ત્રી, પતિ, પુત્ર, પુત્રી, પરિવાર, પૈસો, આલોકની બધી જ વસ્તુ કે જેને તમે તમારી સમજો છો, તે બધું જ તમારા શ્રી ઠાકુરજીના ઉપયોગમાં આવવું જોઇએ અને ત્યારબાદ તેનો ઉપયોગ પ્રસાદ રૂપે કરી શકાય, એવી પુષ્ટિ-ભક્તિમાર્ગની ન તોડી શકાય તેવી મર્યાદા-મરજાદ છે.

આજે જેને આપણે મરજાદ કહીએ છીએ તે આચાર-શુદ્ધિ સેવામાં કેવી હોવી જોઇએ તે પ્રકાર સિધ્ધાંત રહસ્યમાં શ્રી મહાપ્રભુજી સમજાવે છે કે “ઘરમાં રહીને સ્વધર્મ પ્રમાણે આચાર વગેરે પાળીને ‘અનન્યતાપૂર્વક શ્રી કૃષ્ણની સેવા કરવી’, અસમર્પિતનો ત્યાગ કરવો.” આટલી જ વાત સમજાવે છે.

“શ્રીકૃષ્ણની ઘરમાં જ સેવા કરવી, સેવા અનન્યભાવે કરવી અને બધું જ પ્રભુને ધરાવીને જ પ્રસાદીરૂપે લેવું”. આ સિદ્ધાંત છે અને સિદ્ધાંત કરી પણ, કોઇનાથી પણ બદલી શકાય નહિ કે તેમાં ફેરફાર કરી શકાય નહિ. જો સિદ્ધાંતમાં ફેરફાર કોઇ કરે તો તે શ્રીવલ્લભનો પુષ્ટિમાર્ગ ન રહ્યો.

કોઇ બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણના ધર્મો જે શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે તે પ્રમાણે સ્વધર્મનું આચરણ કરે છે અને ભગવદ્સેવા પણ પોતાના ધરમાં કરે છે. સંધ્યા-ગાયત્રી છૂટી જવાથી યા બીજા કોઇપણ કારણથી તેનું બ્રાહ્મણત્વ ન રહ્યું અને તેને શાસ્ત્ર અનુસાર શુદ્ધપણું પ્રાપ્ત થયું.

તે શુદ્ધ બન્યો તે સ્થિતિમાં પણ તે ભગવદ્ સેવા જરૂર કરી શકે છે. આનાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સેવાનો સિદ્ધાંત બદલાતો નથી, આચારમાં પરિવર્તન થઈ શકે છે. પચાસ વર્ષ પહેલા જે આચાર-પાકી મરજાદ ગોસ્વામી બાલકોને ત્યાં તેમજ વૈષ્ણવોને ત્યાં પળાતી હતી તેવી કોઈ પણ પાળી શકે તેવી આજે પરિસ્થિતિ રહી નથી. છતાં પણ આજે એવી સ્થિતિમાં પણ સેવા તો થાય જ છે. તેથી સિદ્ધાંત જે પહેલા હતો તેજ આજે પણ છે અને ભવિષ્યમાં પણ ઘોર કલિયુગ આવશે છતાં તેજ રહેશે.

શ્રીગુસાંઈજી આજ્ઞા કરે છે કે, જો તમે શુદ્ધ હૃદયથી-પ્રેમથી શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરો છો તો કલિયુગ પણ તમારા માટે હિતકારી બની જશે.

મુખ્ય સિદ્ધાંત આપણી અશક્તિના કારણથી ન પાળી શકાય તો તેના વિકલ્પ હોય છે. જેમ શ્રીમહાપ્રભુજીએ મુખ્ય સિદ્ધાંત સમજાવ્યો કે, ‘ઘરમાં ભગવદ્ સેવા કરવી, અસમર્પિત ન લેવું, જ્યારે સેવાનો સમય ન હોય ત્યારે અપરસમાં શ્રીસુબોધિની આદિ દ્વારા લીલાનું ચિંતન, વિપ્રયોગનું ભાવન કરવું. ષોડશ ગ્રંથો વગેરે આ માર્ગના ગ્રંથોનું મનન કરવું. પરંતુ કોઈ પ્રતિબંધ વગેરે કારણથી આ રીતે ભગવત્ સેવા ન કરી શકે તેના માટે “કથાયાં વા” કહ્યું. એટલે શ્રીકૃષ્ણનો અનન્ય આશ્રય રાખવો. શ્રીસુબોધિની-ભાગવત તથા અષ્ટ સખા જેવા ભગવદીયોનાં કીર્તન વગેરે દ્વારા શ્રીકૃષ્ણની લીલાનું ચિંતન કરવું. વિપ્રયોગની ભાવના કરવી. ષોડશ ગ્રંથો વગેરેનું મનન કરવું અને મનમાં એવો તાપ રાખવો કે મને મારા ઘરમાં શ્રીઠાકુરજીની સેવાનો અવસર ક્યારે મળશે ? આ સ્થિતિમાં આવો તાપ જેટલો તીવ્ર હશે ભગવદ્ કૃપા તેટલી જ વહેલી થશે, એ નિશ્ચિત છે. અને જેનાથી આ પ્રકાર પણ ન બની શકે તેના માટે અનન્ય ભગવદાશ્રય રાખી બધું જ ભગવદ્ ઇચ્છાથી થાય છે એવો વિવેક રાખવો. દુઃખ પણ ભગવાનની ઇચ્છાથી આવે છે પરંતુ ભગવાન ભક્તોનું પોતાને આશ્રયે રહેલાનું કદી પણ અહિત કરતા નથી, તેથી ધૈર્ય રાખી એક માત્ર શ્રીકૃષ્ણનો જ દઢ આશ્રય રાખી શ્રીકૃષ્ણ: શરણં મમનું સતત રટણ કરતા રહેવું. ભગવદ્ સેવાનો અવસર ક્યારે મળશે ? એવો તાપ રાખવો. આ રીતે પુષ્ટિમાર્ગમાં રહી શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાથી પુષ્ટિભક્તિનું

ઉત્તમ ફલ મળી શકે.

આથી એ સ્પષ્ટ થઇ જાય છે કે મરજાદ લીધા વિના પણ સેવા થઇ શકે, પરંતુ ભગવદ્ ભાવ વિરોધી ભાવો, અન્યાશ્રય મનમાં આવે તો સ્નાન કરવું પડે તે વાત નિશ્ચિત છે.

શ્રી ગોકુલનાથજીનો એક પ્રસંગ છે. શ્રી ગોકુલનાથજી સ્નાન કરી અપરસમાં શ્રીનાથજીની સેવામાં પધારી રહ્યા હતા. રસ્તામાં કોઇકનો સ્પર્શ થઇ ગયો. (કોઇ અડી ગયું) શ્રીગોકુલનાથજીએ તે માણસને પુછ્યું તું કોણ છે ? તેણે દીનતાથી કહ્યું ‘જે હું વૈષ્ણવ છું.’ ત્રણ વખત શ્રી ગોકુલનાથજીએ પૂછ્યું અને ત્રણ વખત તેણે કહ્યું “હું વૈષ્ણવ છું.” શ્રી ગોકુલનાથજીએ કહ્યું-વૈષ્ણવથી અપરસ છોવાતી નથી અને આપ સેવામાં પધાર્યા.

આ પ્રસંગથી પણ એ નક્કી થાય છે કે તે વૈષ્ણવ સેવાની અપરસમાં ન હતા, અને તે વૈષ્ણવ સેવાની અપરસમાં ન હતા, અને તેમને શ્રીગોકુલનાથજીનો સ્પર્શ થયો છતાં ‘વૈષ્ણવ’ કહેવાથી અપરસ છોવાઇ નહિ.

આ માર્ગ ભાવ-પ્રધાન છે. દરેક પ્રશ્નમાં શ્રીમહાપ્રભુજીના સિદ્ધાંતો વિચારી તેનો નિર્ણય લેવો જોઇએ.

સાધન અને કૃપા :

- ગો. શ્રીરસિકરાયજી મહારાજ શ્રી (મથુરા-પોરબંદર)

આપણો માર્ગ કૃપાનો માર્ગ છે એટલે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય છે, અને મર્યાદામાર્ગ સાધનનો માર્ગ છે. ત્યારે પ્રશ્ન થાય કે, કૃપામાર્ગ હોવા છતાં, આપણે સાધનો કેમ કરીએ છીએ ? એવં આપણા આચાર્યોની “કૃષ્ણ સેવા સદા કાર્યા”, “નિવેદનં તુ સ્મર્તવ્યં” આદિ ઉપદેશોમાં સાધન કરવાની આજ્ઞા છે. તો પછી કૃપામાર્ગ અને સાધનમાર્ગનો ભેદ કઇ રીતે સમજાય !

આ પ્રશ્નનું કારણ એ કે, આપણે એમ અર્થ સમજ્યા કે, બ્રહ્મસંબંધ લઈ લીધું પછી આત્મનિવેદન થયા પછી, જે કંઈ કર્તવ્ય પ્રભુનું જીવ તરફ છે, તે બજાવશે; આપણે કાંઈ પણ કરવાનું નહિ. કારણ કે આ માર્ગ કૃપાનો છે. સાધનનો નહીં.

આ પ્રકારની ગેર સમજૂતીને કારણે મોટા ભાગના અનુયાયીઓ પ્રમાદી બની જાય છે. તેમજ કર્તવ્યથી વિમુખ થાય છે. શ્રીઆચાર્ય ચરણ તથા અનુવર્તિ આચાર્ય મહાનુભાવોનું ચરિત્ર તથા ઉપદેશનું ધ્યાનથી અવલોકન કરતાં ખ્યાલ આવે છે કે, કૃપામાર્ગમાં પણ સાધન અનિવાર્ય રૂપે છે. પરંતુ સાધનનું સ્વરૂપ, અન્ય સાધન, ઇતર સાધનોથી ભિન્ન છે.

નાયમાત્મા પ્રવચનેન લભ્યો ન મેઘયા ન વહુના શ્રુતેન । યમે વૈષ વૃણુતેતેન લભ્યઃ
એ શ્રુતિ વાક્યનો અર્થ વિચારતા જ્યારે પ્રભુની પોતાની ઇચ્છા થાય તો જ તેમની પ્રાપ્તિ થાય તો પછી સાધન કરવાનું પ્રયોજન શું ?

પરંતુ શ્રીમહાપ્રભુજી એમ પણ આજ્ઞા કરે છે કે : કર્માપ્યેકં તસ્ય દેવસ્ય સેવા,
કૃષ્ણસેવા-સદાકાર્યા, સર્વદા સર્વ ભાવેન । સેવાયા વા કથા યાં વા । આદિ વાક્યો કર્તવ્યનું સાધન પ્રતિપાદન કરે છે.

એ તથ્ય સ્પષ્ટ છે કે પ્રભુ કૃપા કરે છે અને જીવ કૃત સાધનની અપેક્ષા નથી રાખતા, તથાપિ પ્રભુ કૃપા કરે ત્યારે જીવ કૃપાભાજક બને, એ માટે સ્વયં સાધનરૂપ બની જાય છે.

સાધન અવલમ્બન નથી, અવલમ્બન કેવલ અનુગ્રહ છે. અનુગ્રહનાં અવલમ્બનનું અનુસંધાનરાખીને સાધન કરવાનો નિષેધ નથી પરંતુ વિધાન છે.

સાધનમાં પોતાના અહનું અવલંબન હોય તો તેનો નિષેધ છે. “હું સાધન કરું છું” એમ નહીં પરંતુ “પ્રભુ કૃપા કરીને સાધન કરાવે છે.” એમ સમજીને જે સાધનો ભક્તિમાર્ગની પ્રણાલિમાં છે એ કૃપા બળે જ થાય છે, સાધન બળે નહિ. પરંતુ સાધન અનિવાર્ય છે.

ભક્તિ વર્ધિની ગ્રંથમાં શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે કે : યથા ભક્તિ પ્રવૃક્ષા સ્યાત્તથોપાયો નિરૂપ્યતે અર્થાત્ પ્રભુમાં આપણા ભક્તિ અત્યંત વધે તેનો ઉપાય નિરૂપિત કરવામાં આવે છે. બીજ ભાવ દડેતુ સ્યાત્ ત્યાગાત્ શ્રવણ કીર્તનાત્ ।। અર્થાત ભક્તિમાર્ગમાં જેનું વરણ કરેલું હોય તેનો જ ભાવ દ્રઢ થાય છે. પરંતુ આપોઆપ નહીં, પ્રયત્ન કરવાથી થાય છે. વરણ પ્રભુકૃત છે પરંતુ દ્રઢીકરણ માટે સાધન પ્રયત્ન અનિવાર્ય છે. એ સાધન શ્રી મહાપ્રભુજી બતાવે છે- ત્યાગાત્ શ્રવણ કીર્તનાત્ ત્યાગ દ્વારા તથા શ્રવણ-કીર્તનથી ભાવ દ્રઢ થાય છે.

અહીં ત્યાગાત્ એટલે પુષ્ટિમાર્ગીય સિવાયનાં સાધનોનો ત્યાગ (પુષ્ટિ) ભક્તિમાર્ગીય સાધનો ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે ઇત્તર સાધનો પ્રત્યેનો મોહ દૂર થાય.

બીજું ફલાશા-મુક્ત સાધનની પ્રસંશા મર્યાદામાર્ગમાં પણ છે. ત્યારે પુષ્ટિમાર્ગમાં તો ભગવાનેવ હિ ફલં-પ્રભુ સાક્ષાત ફલ છે. તેમની પ્રસન્નતા સમ્પાદિત કરવા માટે સાધન છે. ઉદેશ્યના તારતમ્યથી સાધનના સ્વરૂપનું પણ તારતમ્ય છે.

ભગવાનની સેવા, સ્મરણ, કીર્તન, ત્યાગ, વૈરાગ્ય વિ. એ હેતુ થી હોય કે, આ સાધન કરવાથી મને આલોક-પરલોક ઇત્યાદિકમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે તો એ સાધનરૂપ કહેવાય. પરંતુ પ્રભુની સાક્ષાત પ્રાપ્તિનો ઉદેશ્ય હોય તો એ સાધનો ફલરૂપ બની જાય છે.

કોઈ ઇત્તર હેતુથી સાધન કરવામાં આવે તો સાધનમાં આનંદની અનુભૂતિ ન થાય. પરંતુ પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપ જ સાક્ષાત ફલના રૂપમાં મારા માથે બિરાજે છે, તેમને પ્રસન્ન કરવા માટે આ સાધન છે, તો સાધન ફલરૂપ કહેવાય.

જેના પ્રત્યે આપણને સ્નેહ હોય તેના માટે ગમે તેટલી તકલીફ ઉઠાવીએ, આપણને કિલષ્ટતા લાગતી નથી, પરંતુ જેના પ્રત્યે આપણને ભાવ (સ્નેહ) ન હોય તેના માટે આપણે થોડું પણ કરીએ, કિલષ્ટ લાગે.

પુષ્ટિ ભક્તિમાં જેનું વરણ થયું હોય તેને પ્રભુ પ્રત્યે સહજ પ્રેમ હોય છે. એટલે પ્રભુ પ્રત્યે જે કંઈ સાધન કરે તેમાં હું સાધન કરું છું અને મને પ્રભુ અમુક ફલ આપશે એમ નહીં, પરંતુ પ્રભુ કેવા કૃપાલુ છે કે મારા જેવા અનેક દોષથી ભરેલા જીવ પાસે કરુણાવન્ત થઈને સેવા કરાવે છે ! આમ વિચારતા આનંદ થાય છે.

આ રીતે, પુષ્ટિમાર્ગમાં પણ સાધન તો અનિવાર્ય છે જ. સાધન દરમિયાન ભાવના જેવી હોય તદનુસાર સાધનનું સ્વરૂપ નિર્ધારીત થાય છે.

ગો. વા. શ્રીનાગરદાસ બાંભણિયા કહેતા કે, “કૃપા એ વરસાદનાં જલ જેવી છે અને સાધન એ ફૂવાના જલ જેવું છે. વરસાદના જલ પર ભરોસો રાખીને ફૂવા બુરી નાખીએ તો તરસે મરવાનો વખત આવે.” અર્થાત્ કૃપાનું અવલમ્બન રાખીને, સાધન તો સેવાના રૂપમાં સ્મરણ, શ્રવણ, કીર્તન, જપ, પાઠનાં સ્વરૂપે કરવા જ જોઈએ,

પ્રભુની પ્રાપ્તિ કૃપાથી થાય પરંતુ એ કૃપાને સમજવા-જીરવવાની પાત્રતા ઉપરોક્ત પુષ્ટિમાર્ગીય સાધનોથીજ થાય છે. પાત્રતા યોગ્યતા વિના ફલ પ્રાપ્ત થાય તો પણ ફલાનુભવ ન જ થાય.

યોગ્યતા પણ બે પ્રકારની એક સ્વરૂપ યોગ્યતા, બીજી સરકારી યોગ્યતા. સંપૂર્ણ સાધનનું બલ ન રહે, કૃપા બલ રહે એ નિઃસાધન અવસ્થા એટલે સ્વરૂપ-યોગ્યતા, અને જીવનો ઉપાધિરહિત પ્રેમ જોઈને પ્રભુ કૃપા કરવા વિવશ બની જાય એ સહકારી યોગ્યતા.

ગુરૂની કૃપા, માર્ગદર્શન અને ભગવદીયોની ટહેલ પણ સહકારી યોગ્યતા કહેવાય. આ રીતે સ્વરૂપ યોગ્યતા અને સહકારી યોગ્યતા બન્નેનો યોગ થાય તો ફલાનુભુતિ અવલંબે થાય છે.

સિદ્ધાંત પ્રત્યે અનભિજ્ઞ હોવાને કારણે, ચાર વ્યક્તિઓની ભાવુકતા અને પ્રસંશાથી છકીને કેટલાક એમ પણ સમજવા લાગે છે અમે તો હવે જુના થયાં, સિદ્ધ થયાં, હવે

સાધનની શી જરૂર ? આવા લોકો પોતાના મિથ્યા પ્રચારથી અનેક કર્મઠ વ્યક્તિઓને પણ નિષ્ક્રિય બનાવી દે છે. માટે સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન આવશ્યક છે.

રક્ષણ અને પોષણ યોગ્ય રીતે ન થાય તો બીજ કરમાઈ જાય છે. તેમજ “બીજભાવ”ને પોષણ-રક્ષણ ન મળે તો એ ભક્તિ-બીજ, ભાવ-બીજ વૃક્ષનથી બનતું.

પુષ્પ અને ફલની તો વાત જ શી કરવી ? શ્રીહરિરાય ચરણે પુષ્પિમાર્ગ લક્ષણાનિ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે :

સર્વ સાધન રાહિત્યં ફલાપ્તૌ યત્ર સાધનમ્ ।

ફલં વા સાધનં યત્ર પુષ્પિમાર્ગ સ કથ્યતે ॥

આ રીતે આપણા આચાર્યો દ્વારા રચિત ગ્રંથોનું મનન કરવાથી પુષ્પિમાર્ગીય સાધન જે સ્વયં ફલરૂપ છે, તેનું ભાન થાય છે. જે કે – અહીં અનિવાર્ય કહેવાય.

શ્રીવલ્લભ વાફ સુધા

1. એક વખત અમરેલીવાળા શ્રીવાગીશલાલજી કાકાજીના મુંબઈના મંદિરમાં કોઈ વૈષ્ણવ ફેરવવાની માળાનો ઢગલો મુકી ગયો, આપની નજરે એ ચડ્યો. આપે આજ્ઞા કરી કે: આ માળાઓ બધી બહાર લઈ જાઓ. માળા જોઈને વૈષ્ણવો માળા ફેરવવા બેસી જશે. અને શાક ઘર, ફુલ ઘર, અને કણ ભંડારમાં જઈ થોડા ઘણા પણ હાથ પવિત્ર કરે છે તે કરતાં બંધ થઈ જશે. સેવા એ આપણા માર્ગમાં સર્વોપરિ છે સેવાના અનવસરમાં સ્મરણ બાકી “હાથથી કામ અને મ્હોંથી નામ” એ સર્વોત્તમ પક્ષ છે.

2. એક વખત શ્રીવાગેશલાલ કાકાજી કોઈ ગામની સેવા લઈ મુકામ પર પાછા પધારતા હતા. રાત પડી ગયેલી. ચોરો આવ્યા. માણસો મુંઝાયા આપે ઠંડે કલેજે આજ્ઞા કરી કે: “એમને આવવા દો અને જે લઈ જવું હોય તે લઈ જવા દો. આપણે ચુપચાપ બેસી રહો.” ચોરોએ આવી ગોલખ ઉઠાવી. પરંતુ થોડે આગળ ગયા ત્યાં આડી ભીંત આવી બાજુ પર જવા કોશિષ કરી ત્યાં પણ આડી ભીંત. પાછા આવી ગોલખ જ્યાં

હતી ત્યાં પાછા મુકી ગયા અને ચાલ્યા ગયા. પછી આપે આજ્ઞા કરી કે: “ભગવદાશ્રય છોડી સાધનનો આશ્રય કર્યો હોત તો ગોલખની ગોલખ જાત અને માર ખાતે એ વધારામાં. બાકી દૈવી દ્રવ્યને કોઈ હાથ લગાવી શકતું નથી.”

૩. અમરેલીવાળા શ્રીવિક્કલનાથ તાતજી (લાલજી સાહેબ) રાતે નિત્ય શ્રીસુબોધિનીજીનું વાંચન કરી પોઢતા. શ્રીસુબોધિનીજી વંચાઈ રહે પછી બધાને અધરામૃતના દુના વંટાય એક વૈષ્ણવે એક દિવસ પ્રશ્ન કર્યો કે: “કૃપાનાથ, શ્રીગુસાંઈજીના એક તામ્બુલચર્વિતથી શ્રીગોપાલદાસજીને આટલો બધો પ્રકાશ થયો, જ્યારે અમે રોજ અધરામૃત લઈએ છીએ છતાંયે અમને મારગનો પ્રકાશ કેમ નથી થાતો ?” ત્યારે આપે આજ્ઞા કરી કે: “અધરામૃત તમે લો છો, તેમાં સંપૂર્ણપણે અધરામૃતનો ભાવ હોતો નથી. પરંતુ વસ્તુના સ્વાદનો ભાવ આવી જતો હોવાથી રસાનુભવ થતો નથી. જો અધરામૃતનું રસરૂપ સ્વરૂપ હૃદયમાં સ્થિર કરીને અધરામૃત લેવામાં આવે તો જરૂર અનુભવ થાય. વળી શ્રી ગુસાંઈજીએ સ્વતઃ કૃપા કરવા માટે જ તાંબૂલચર્વિત આપેલું, જેથી હૃદયમાં પ્રકાશ થાય તેમાં શું સંદેહ ?

- નિ. લી. ગો. શ્રીરણછોડલાલજી મહારાજ (રાજનગરવાળા) નાં વચનામૃત

વિચારણીય તત્વો

- વિદ્યતા કરતાં વૈષ્ણવતા કરોડો ગણી કિંમતી છે. જે વિદ્યતા વૈષ્ણવતા સુધી ન પહોંચાડી શકે તે “વિદ્યા નહીં પણ અવિદ્યા છે.”

- જે સમ્પત્તિ “તત્સુખાર્થે” ઉપયોગમાં ન લેવાય તે સમ્પત્તિ ઉપદ્રવના કારણરૂપ છે. એ રીતે ભગવદ્ ઇચ્છાથી પ્રાપ્ત થયેલ બુદ્ધિ, ચતુરાઈ વિગેરે જો પોતાની મહત્તા માટે જ ઉપયોગમાં લેવાતી હોય તો તે પાપનો પુંજ છે.

- ધનવાન, વિદ્વાન (સંપત્તિવાન, બુદ્ધિવાન) કે સત્તાવાન એમ કોઈપણ લૌકિક સંપત્તિવાનના તેજમાં અંજાઈ જવું તે ‘પામરતા’ કહેવાય ! એ રીતે જ ઉપરની કોઈપણ

સંપત્તિ આપણી પાસે હોવાના કારણે અભિમાનમાં અન્યને દબડાવતા હોય ત્યા ધર્મમાં રહેતા હોય તો તે રાક્ષસ કહેવાય. એવો “રાક્ષસાંશ” આપણામાં કેટલો છે તે સહુ પોતાની મેળે જોઈ શકે છે.

- ધર્મની ઓથે ધન કમાવાની અગર પ્રતિષ્ઠા કમાવાની ધુષ્ટતા કરવી તે મહાઅધમ વૃત્તિ કહેવાય.

- અલૌકિક પદાર્થની માગણી પણ પ્રભુ પાસે કરવી તે પુષ્ટિમાર્ગમાં બાધક છે.

- શ્રીઠાકોરજીને ધું વાડો અને ભક્તનો દ્રોહ બહુ અપ્રિય છે.

- ધર્મી સ્વરૂપના સુખ માટે બાહ્ય ધર્મોનો ત્યાગ થાય તો તે હાનિકારક નથી.

- અરધી વાપરેલી વસ્તુ (સામી ભુક્ત) પ્રભુના વિનિયોગમાં ન લેવી.

- લોકલાજ, કુળની મહત્તા અને અવૈષ્ણવના વચન ઉપર વિશ્વાસ એ અન્યાશ્રય ગણાય.

- ભગવદ્ ભક્તો ઉપર સ્નેહ થવો એ ભગવત્કૃપાની નિશાની છે.

- ભગવદ્ ભક્તોની સેવાથી અન્યાશ્રય આદિ મહાદોષો પણ નિવૃત્ત થઈ પરમફલની પ્રાપ્તિ થાય છે.

- વૈષ્ણવોને માટે અન્યાશ્રય આદિ મહાદોષો પણ નિવૃત્ત થઈ પરમફલની પ્રાપ્તિ થાય છે.

- વૈષ્ણવોને માટે અન્યાશ્રયવાળાનો સંસર્ગ પણ બાધક છે.

- વૈષ્ણવોના સેવ્ય સ્વરૂપ અને તત્સંબંધી વસ્તુભાવ અંતમાં શ્રીગુરુદેવને ઘેર પહોંચવા

જોઈએ.

સેવા વિનાનું જીવન મૃતપાય છે.

- ઉદર પોષણ માટે શ્રી ભાગવતની કથા અગર ભગવદ્ સંબંધીવાર્તા કહેવાની નિષેધ છે.

શ્રી સુબોધિનીજીનીરસ કણિકા

(1) ચંચલ પદાર્થોમાં સર્વથી વધારે ચંચલ લક્ષ્મી છે. તેને પણ ભગવાન રમાડે છે અને બીજામાં આસક્તિ રહિત કરે છે, તો બીજાને તેવા કરે તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

(2) સ્નેહવાળામાં સ્નેહનો એવો ગુણ છે કે સમર્થમાં પણ 'અસમર્થ' છે એવી બુદ્ધિ રહે. તેથી જેને ભગવાનમાં ઇશ્વરભાવ છે, તેનાથી ભગવાનમાં પ્રીતિ રાખી શકતી નથી. પોતાનું હોવાથી પરમ સ્નેહ થતાં જે રસ ઉત્પન્ન થાય છે તે ઇશ્વરભાવથી થતો નથી, કારણ કે ઇશ્વરનો ભય રહે છે અને ભય સ્નેહમાં પ્રતિબંધ કરનાર છે.

(3) સ્નેહથી ગર્વ સમયે દોષ મટતા હોવાથી ભગવાનમાં સ્નેહ રાખવાથી તેમની સેવામાં મનના દોષો થતા હોય તે મટે છે.

(4) સત્સંગ એટલે સાધુઓનો સંગ-સાધુઓને કંઈપણ છુપું રાખવાનું હોતું નથી. જો કંઈ છુપુ રાખવા પણ હોય તો તે સાધુ જ નહીં

વૃન્દાવનસ્વરૂપ – વર્ણન :

પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની રાસલીલાઓનું ધામ છે, વૃન્દાવન ! વસંતાધિપતિ સરસ શૃંગારાત્મા શ્રીકૃષ્ણ, ગોચરણરૂપ ધર્મ કરતાં, ક્રિયાજ્ઞાનશક્તિ સહિત, દેવતાઓના ઉદબોધન માટે, વેણુનાદ કરતાં, અહીં વિહરે છે. ગાયો ચરાવયા ગોપો ક્રિયાશક્તિરૂપ પણ છે. દૈત્ય વગેરેને ઓળખીને દૂર કરતાં શ્રી બલરામજી જ્ઞાનશક્તિરૂપ પણ છે. ગાયો ચરાવતાં દિવસભર વનમાં રહીને પ્રભુ નિત્ય અનેક લીલાઓ પણ કરે છે. રાત્રે શ્રીગોપીજનો સાથેના વિહારો પણ નિત્ય છે. આમ રાત્રિ-દિવસ અખંડ લીલાઓ છે.

વેણુગીત-સુબોધિનીજીમાં શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે : “વૃંદાવન ગુણાતીત છે, પ્રકૃતિના ગુણોથી પર છે અને તેમાં પક્ષીઓ પણ મુનિઓ છે, તે પણ ગુણાતીત છે; અને ગોવર્ધન પર્વત, પણ ગુણાતીત અહીં રહેલા છે. આ લીલાસૃષ્ટિરૂપ લોકમાં, વૃંદાવન, પક્ષીરૂપ મુનિઓ કે ગોવર્ધનમાં રત હોય તે ચોક્કસપણે ગુણાતીત થાય છે.

સારસ્વત કલ્પની લીલાનું વૃંદાવન ચંદ્રસરોવર ગણાય છે. વર્તમાન શ્વેતવારાહ કલ્પનું વૃંદાવન અત્યારે પ્રસિદ્ધ શહેર છે. કહેવાય છે, “વૃંદાવન સો વન નહિ, નંદગાંવ સો ગાંવ, બંસીબટ સો બટ નહિ, કૃષ્ણનામ સો નામ.” પ્રાયઃ સૌ વૈષ્ણવોને કૃષ્ણલીલાનું, કૃષ્ણલીલા-સ્થલીનું, વૃંદાવનનું બહુ આકર્ષણ છે.

વૃંદા-તુલસી છે. વૃંદાવન તુલસીવન છે. તુલસી અહીં ઘેર ઘેર છે. તુલસીજી ભગવચ્ચરણપ્રિયા છે. જાલંધર અસુરના પ્રતિવ્રતા સ્ત્રી વૃંદા હતા. ભગવાને દેવહિત કરતાં શરણાગત પરિપાલન માટે વૃંદાનો અંગીકાર કર્યો. પછી સ્વરૂપદર્શન કરાવ્યું. વૃંદાએ વિહારીજીને શિલારૂપ દીધું, -શિલાગ્રામજી તે થયા. વિહારીજીએ વૃંદાને વૃક્ષરૂપ દીધું. તુલસીજી તે થયાં. પ્રતિવર્ષ કાર્તિક શુક્લ 11 એ તુલસી વિવાહરૂપે અંગીકાર થાય છે. વૃંદાએ મથુરામાં ડલમાં તીવ્ર તપ કર્યું – તે સ્થાન વૃંદાવન થયું. ભગવાને વૃંદાને ભોગ-દાનાદિ બધાં કાર્યોમાં સ્થાન-માન દીધું. ભગવચ્ચરણમાં દલ અને સામગ્રીમાં તુલસીજીનાં પત્ર પધરાવાય છે.

શ્રી રાધાજીનું એક નામ વૃંદા પણ છે. તેમના ક્રીડા-સ્થાનને વૃંદાવન કહે છે. ભક્તિ-દેવીની વૃધ્ધાવસ્થા વૃંદાવનમાં દુર થયેલી યુવતી રૂપ બનેલાં. (પદ્મ.શ્રી ભાગવત મા. 1-50) નારદજીએ વૃંદાવનને ધન્યવાદ દીધા છે. પદ્મ શ્રીભાગવત મા. 1-61) વૃંદાવનમાં ભગવત્પ્રિયા ભક્તિ નિત્ય નૃત્ય કરે છે, પ્રસન્નતાથી વિલસે છે.

વૃંદાવન સંબંધ માટે ભક્તો તલસે છે. શ્રી સુરદાસજી કહે છે : “હમ ન ભઇ વૃંદાવન રેનુ, જહાં ચરનન ડોલત નંદનંદન નિત પ્રતિ ચારત ધેનુ.” શ્રી નાગરીદાસજી કહે છે: “કિતે દિન બિન વૃંદાવન ખોયે, ચોંહી વૃથા ગયે તે અબ લોં, રાજસ રંગ સમેયે.” શ્રી સુરદાસજી કહે છે: “એક પલક જો રહીએ વૃંદાવન, એક પલક જો રહીએ, જન્મ જન્મ કે

પાપ કટત હે, શ્રીકૃષ્ણ કૃષ્ણ મુખ કહીએ.” શ્રી પરમાનંદદાસજી ગાય છે : “લગે જો વૃંદાવનકો રંગ, મનકે મેલ સબ કછુ જેહે, અરૂ વિષયનકો સંગ” શ્રી નાગરીદાસજી કહે છે : “બસી એસે વૃંદાવન સુખી ક્યોં ન હોત રે, સહજે શ્રીકૃષ્ણ કથા ઠોર ઠોર હોત તહાં.” આવું અલૌકિક છે શ્રી વૃંદાવનનું સ્વરૂપ !

નામ - મહિમા

નામ સાર છે નામ સાર છે, જીવ્હા જપોને શ્રીકૃષ્ણ સાર છે ।
દામ ન લાગે ને હાડ ન ભાંગે, જાવું પડે નહિ વન ।
ખાતા પીતા ખુખી કરતાં, તપવું પડે નહિ તન ॥
સકલ ધરમ સકલ સાધન, નામથી સુફલ થાય ।
એકો ઉપસ્કર એને ન જોઇએ, સહેલું સહેજે ગવાય ॥
એથી ચોવિધિ પાપ ને તાપ ત્રિવિધના, સદ્ય સમૂળાજાય ।
કાપ અવિદ્યાનો ભય ભાગે, કામાદિક પલાયન થાય ॥
ત્રણ કરમ ને ચારોવિધિ રૂણ, છુટે દુઃખ સંસાર ।
અષ્ટ સિદ્ધિ હાજર હાથમાં, મુક્તિ મળે ચાર ॥
રાધા-કૃષ્ણ વસે હૃદયમાં, બુદ્ધિ કદા નહિ વક્ર ।
સાથે ફરે નિત્યા રક્ષણ કરવા, ચતુરભુજનું ચક્ર ॥
જપ તપ તિરથ ધરમ નેમ વ્રત, જનમ અનેક સધાય ।
તેનું ફળ એ કોઇ એક જનમેં, નામમાં પ્રીતિ થાય ॥
કદાપિ કૃત્સિત કરમ બને તો, જમ ન પૂછે જવાપ ।
કીરતન સુણતાં કેશવ ઉભા પાસે, બાળે પાપ ॥
ચાર તથા ષટ અષ્ટાદસ, ઇતિહાસનો એ સિધ્ધાંત ।
બાવન ઉપનિષદ બોલે પછે, ભ્રષ્ટ જે રાખે ભ્રાંત ॥
પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ પ્રગટે, તેથી પુરુષોત્તમ પમાય ।

આઠે પ્રહર આનંદમાં વિતે, “દયા” ગુરૂજન ગાય ।।

યહ માર્ગ હાંસી-ખેલકો નાંહિ :

લેખક : વિલાસભાઈ કેશવદાસ નગરકર, અહમદનગર

એક સમય શ્રીગુસાંઈજી, કુંભનદાસ, ગોવિંદદાસ આદિ વૈષ્ણવો સાથે હસતાં ખેલતાં અત્યંત પ્રસન્નતામાં ખેલની વાર્તા કરી રહ્યા હતા. ત્યાં શ્રીદમલાજી પધાર્યા. દંડવત કરી શ્રીદમલાજીએ આપશ્રીને વિનંતીપૂર્વક કહ્યું : ‘રાજ ! યહ માર્ગ હાંસી ખેલકો નાહી હે, તાપકલેશકો હે.’ એક ઘડામાં આખા સમુદ્રનું જલ કેમ સમાઈ શકે ? પરંતુ આ એક વચનમાં શ્રીદામોદરદાસજીએ આખા પુષ્ટિમાર્ગનો સિદ્ધાંત સમજાવી દીધો. કેવી વિલક્ષણતા !

પુષ્ટિ પ્રભુની પ્રાપ્તિ ધર્મ, કર્મ કે અન્ય કોઈપણ સત્કર્મોથી થતી નથી. પરંતુ પ્રભુ સદા જેની સાથે ક્રીડા કરે છે તેવા પોતાના દિવ્ય ધર્મરૂપ-આત્મારૂપ-દિવ્ય પ્રેમમાંથી જ થાય છે. વેણુનાદથી તે ‘દિવ્યપ્રેમ સુધાએ’ શ્રીગોપીજનોમાં પ્રવેશ કર્યો અને આ સુધાના પ્રવેશથી શ્રીગોપીજનોએ વેણુગીત યુગલગીતમાં ગાન કર્યું. મહાકારુણિક શ્રીવલ્લભની અસીમ કૃપાથી અષ્ટસખાદિ મહાનુભાવોમાં આ દિવ્ય માધુર્ય પ્રેમસુધાનો પ્રવેશ થયો અને તેઓશ્રીએ સુંદર ભાવાત્મક કીર્તનોનું ગાન કર્યું.

આ દુર્લભ દિવ્ય પ્રેમનું જેને પાન કરવું છે તેને અહીં ભૂતલમાં સ્વપ્ને પણ સુખ હોતું નથી. કારણ એને દિવ્ય પ્રેમનું દાન કરી પ્રભુ તે જીવને પોતાના લીલાધામમાં લઈ જવા ઇચ્છે છે. તેથી ભૂતલમાં સુખ મળે તો જીવ ભૂતલમાં જ અટકી જાય. આ દિવ્ય પ્રેમ પ્રભુના આત્મારૂપ છે. પ્રભુ આ પ્રેમરૂપી આત્મા સાથે નિરંતર ક્રીડા કરે છે. શ્રીઆચાર્યચરણો આજ્ઞા કરે છે : જેમ ન્હાનું બાલક આરસામાં આપણા પ્રતિબિંબને જોઈ ક્રીડા કરે છે તેમ પ્રભુ પણ પોતાના પ્રતિબિંબરૂપ ગોપીજનો સાથે રાસક્રીડા કરે છે.

અનેક જન્મોથી પ્રભુથી વિખુટો પડેલો દૈવીજીવ આ જગતમાં આવી આસુરી જીવો સાથે રહી દેહાદિ અધ્યાસરૂપી ધુલથી તેનું સાચું સત્ય-આત્મા સ્વરૂપ ઢંકાઈ ગયું છે. તેનાથી

પોતાના હાડપિંજરના દેહને જ આત્મા માની માયા-મમતાના વ્રજગાંઠથી બંધાઈ ગયો છે. આવા નાશવંત દુઃખદ સંબંધને છોડાવીને, પ્રિય પ્રભુ જ્યારે તેને પોતાના નિકટ લઈ પોતાના સ્વરૂપાનંદનું દાન કરવા, અમિત, અનુપમ, દિવ્ય માધુર્ય પ્રેમનું દાન કરવા ઇચ્છે છે ત્યારે તે જીવની નાશવંત અહંતા-મમતાને દુર કરવા એક પ્રકારનાં દુઃખો પ્રભુ તેને આપે છે. જ્યારે એ જીવને અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવવા પડે છે ત્યારે સર્વ પ્રકારથી આ જીવ નિઃસાધન બને છે અને પ્રભુના કેવલ ધર્મી સાક્ષાત સ્વરૂપના જ શરણે જાય છે. ત્યારે દિવ્ય પ્રેમરૂપ પ્રભુ એ જીવના હૃદયમાં પ્રકટ થઈ તેના ત્રિવિધ પ્રકારની માયાનો પ્રલય કરી તેને આધિદૈવિક સ્વરૂપનું દાન કરાવી એ જીવને લીલાધામમાં પ્રવેશ કરાવે છે.

આ દૈવીજીવના હિતનો વિચાર ભૌતિક-આધ્યાત્મિક-આધિદૈવિક ત્રણે અવસ્થામાં પ્રભુ સ્વયં કરતાં હોય છે.

ભૌતિક સ્થિતિમાં અહંતા મમતાત્મક મોહમાયાથી પ્રભુ જીવને મુક્ત કરે છે. પ્રભુ તે જીવને તેના દેહ તથા દેહના સંબંધિઓમાં અહંતા, મમતા વગરનો કરી તેને વિયોગ દુઃખનો અનુભવ કરાવે છે. અને સ્વયં તેના વિરહાનુભવનું રક્ષણ કરે છે. સર્વ દુઃસંગરૂપ લૌકિક સંબંધીઓથી તે જીવને છોડાવવા માટે પ્રભુ તેના સાથે વેરભાવ ઉત્પન્ન કરાવે છે. આ જીવ જ્યારે માર્ગનું જ્ઞાન મેળવે છે ત્યારે તેની બડાઈ થાય અને તેથી પ્રભુ પ્રાપ્તિના માર્ગને ભૂલી જાય છે, પ્રતિષ્ઠાની પાછળ લાગે ત્યારે પ્રભુ તેને એ અનિષ્ટમાંથી છોડાવવા એ જીવની નિંદા થાય, અપમાન થાય એવા સંજોગો બનાવે છે. શિક્ષાપત્રમાં શ્રીહરિરાયચરણ આજ્ઞા કરે છે કે : ‘લૌકિક પ્રતિષ્ઠા અને ભગવન્નિષ્ઠા વિરુદ્ધ છે.’ નવરત્નમાં શ્રીઆચાર્યચરણો આજ્ઞા કરે છે કે, લોકે સ્વાસ્થ્યં તથા વેદે હરિસ્તુ ન કરિષ્યતિ માટે જેના પર પ્રભુનો વિશેષ અનુગ્રહ છે, એ જીવને પ્રભુ લોક તથા વેદના માર્ગમાં સ્વસ્થ થવા દેતા નથી. ભક્તકવિ દયારામભાઈ એક પદમાં ગાય છે : ‘ધન હાનિ લૌકિક કલેશ બહુ કષ્ટે કરી જીવાડું રે.’ પ્રભુ સ્વયં આ પદમાં બોલે છે.

આધ્યાત્મિક સ્થિતિમાં મોક્ષપર્યતની અપેક્ષામાંથી પ્રભુ જીવને મુક્ત કરે છે.

આધ્યાત્મિક સ્થિતિમાં બાહ્યસંયોગના પરિચ્છિન્ન સુખમાંથી જીવને નિવૃત્ત કરી વિપ્રયોગાત્મક વિલાસના અગણિતાનંદ સ્વરૂપમાં સ્થિત કરે છે. આવા અતિ અનિગ્રહવાળા પોતાના જીવને પ્રભુ સેવા સ્મરણાદિ પોતાના ધર્મસ્વરૂપના સંબંધનુંજે અલૌકિક સુખ છે તે સુખમાં પણ સ્વસ્થ ન થવા દેતા તેને વિપ્રયોગનું દુઃખ આપે છે. કારણ વિપ્રયોગમાં જ સર્વસુખનો ત્યાગ થવાથી નિઃસાધનતા પ્રાપ્ત થાય છે. જેનાથી જીવ કેવળ પ્રભુના ધર્મો-સાક્ષાત સ્વરૂપનું શરણ સ્વીકારે છે. આ વિપ્રયોગાત્મક દુઃખ પ્રભુના સંબંધવાળું અલૌકિક હોવાથી જ્યારે પાછો પ્રભુનો સંગમ થાય ત્યારે નૂતન આનંદનો અનુભવ થાય છે અને તેથી વિપ્રયોગ દુઃખ ભૂલી જવાય છે. વિપ્રયોગ ભાવાત્મક સ્વરૂપથી મળતું સુખ અપરિચ્છિન, અખંડાનંદના અનુભવવાળું છે. વિપ્રયોગની પ્રગાઢ અવસ્થામાં ભક્તનું અહં સર્વાંશે નિવૃત્ત થતા તેમાં સર્વાત્મભાવ સિદ્ધ થાય છે.

આવા અગણિત આનંદનું દાન કરવા, પ્રભુએ લઘુરાસમાં શ્રીગોપીજનોને સંયોગ સુખનું દાન કર્યું ત્યારે આ સુખમાં તેઓ નિમગ્ન થઈ ગયાં અને પોતાને પૂર્ણ માનવા લાગ્યા પણ પ્રભુને પૂર્ણ ન માન્યા. પ્રિય પ્રભુ તો શ્રીગોપીજનોને પોતાની સમાન સાગર સમાન દિવ્ય પ્રેમાનંદથી ભરેલા બનાવવા ઇચ્છતા હતા. તેથી સૌભાગ્ય મદના મિષથી અંતર્ધાન થઈ તેઓને પ્રભુએ વિપ્રયોગનું દાન કર્યું અને અગણિતાનંદને પ્રાપ્ત કરી શકે તેવા પાત્ર બનાવ્યા. એ વિપ્રયોગાત્મક તાપાન્નિમાં ગોપીજનો પ્રભુ સાથે તદાત્મક થઈ ગયા તે સમયે દિવ્ય પ્રેમસાગર પ્રભુ પ્રકટ થઈ પોતાના અગણિતાનંદ સ્વરૂપનું શ્રીગોપીજનોમાં સ્થાપન કર્યું.

જેમાં અગણિતાનંદ રહેલો છે તેવા વિપ્રયોગ ભાવાત્મક સ્વરૂપનું દાન મહોદર એવા શ્રીવલ્લભની કૃપાથી જ થાય. કારણ આપશ્રીનું પ્રાકટ્ય લીલાધામમાંથી વિદ્યુરેલા સ્વકીયોને લીલાધામમાં પહોંચાડવા માટે જ થયું છે. જો જીવને લીલાધામમાં જ ખેંચવા આપશ્રી પ્રકટ્યા છે, તો તે જીવને ભૂતલ પર સ્વસ્થતા કેમ પ્રાપ્ત થવા દે ? આપશ્રી જે જીવોને અંગીકાર કરે છે તે સ્વકીયોમાં આપશ્રી પોતના વિપ્રયોગ તાપાત્મક સ્વરૂપથી

પ્રવેશ કરી તેના તાપભાવની વૃદ્ધિ કરી લીલાધામમાં પહોંચાડે છે. લીલાધામમાં બિરાજતા અગણિતાનંદને ધારણ કરનારા ભક્તોથી જ થઈ શકે. ભૂતલપરના ભક્તોમાં આવો અલૌકિક દેહ શ્રીમહાપ્રભુજીના વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપના આશ્રયથી જ સિદ્ધ થાય છે. શ્રીવલ્લભની વિપ્રયોગાત્મક અવસ્થામાં જ પ્રિય પ્રભુના કોટાનકોટિ સ્વરૂપોના અનુભવ થાય છે. શ્રીરામદાસજી એક પદમાં ગાય છે કે : ‘શ્રીવલ્લભ બરનો કહા બડાઈ । જાકે એક એક રોમ પ્રતિ કોટિ ગોવર્ધનરાઈ ॥ વાંકે યુથભયે ન્યારે ન્યારે અગણિત ગિને ન જાઈ । ‘લીલા-રસ અમૃત તરંગ બહુ, ભીંજવ્યા છે ભક્ત શરીર સહુ’ એવું શ્રીમહાપ્રભુજીનું હૃદય છે. શ્રીવલ્લભ ભક્તિમાર્ગાબ્જ માર્તણ્ડરૂપ અલૌકિક સૂર્યરૂપ છે. તે ભક્તના હૃદયમાં પ્રગટ થઈ પોતાના અસંખ્ય કિરણોને પ્રકટ કરી કોટાનકોટી યુગલ સ્વરૂપોના, તેમની લીલાઓના દર્શનનો તથા આનંદનો અનુભવ કરાવે છે. ભૂતલસ્થ અંગીકૃત જીવોમાં આપ તત્સુખ દિવ્ય પ્રેમભાવનું દાન કરી પ્રભુને ભૂતલ પરના ભક્તોમાં આસક્ત કર્યા છે. શ્રીવલ્લભાગ્નિ પોતાના તાપાત્મક સ્વરૂપનું સ્વકીયોને દાન કરે છે તેથી સ્વકીયોના હૃદયકમળમાં તત્સુખાત્મક માધુર્યપ્રેમ પ્રબળ મેઝેટ જેવો છે. જેમ લોહ મેઝેટ તરફ સહજતાથી ખેંચાઈ જાય છે, તેમ દિવ્ય પ્રેમરૂપી મેઝેટથી ભગવાન પોતાના ધામમાંથી ધામસહિત પ્રેમીભક્તો પાસે ખેંચાઈ જાય છે. નિરોધ લક્ષણમાં શ્રી આચાર્યચરણો આજ્ઞા કરે છે-

ક્લિસ્યમાનાન્ જનાન્ દષ્ટવાંકૃપાયુક્તોયદા ભવેત્
તદા સર્વ સદાનન્દ હૃદિસ્થં નિગતં બહિઃ ॥

પોતાના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે નિજ્જનને તાપકલેશવાળા જોઈને પ્રભુ દયાવંત થાય ત્યારે હૃદયમાં રહેલા સર્વાંશ-સદાનન્દ-વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપ બહાર પ્રકટ થાય છે. નિજ્જનોના હૃદયમાં પ્રકટ થયેલા આ માધુર્ય પ્રેમથી પ્રભુ એના વશ થઈ જાય છે. તત્સુખ મધુર પ્રેમથી શ્રીમદનમોહનજી રૂકિમણી વિના રહી ન શકે. એ દિવ્ય પ્રેમભાવથી કોટિમાં વિરલા એવા પદ્મનાભદાસજીએ ધરેલા છોલા પણ શ્રી મથુરેશજીને છપ્પનભોગ કરતા વધુ પ્રિય લાગે છે. અને આપ શ્રી ગિરિધરજીને આજ્ઞા કરે છે કે “પદ્મનાભદાસના

છોલાનો સ્વાદ મને આ છપ્પનભોગમાં નથી આવતો.” ગજજનના માધુર્ય તત્સુખ પ્રેમરસથી શ્રી નવનીતપ્રિયાજી ગજજન વિના એક ક્ષણ પણ રહી નથી શકતા. ગજજન એમના સન્મુખ હોય તો જ આરોગે. એક દિવસ અક્કાજીની આજ્ઞાથી ગજજન બજારમાં પાન લેવા ગયા. શ્રી નવનીતપ્રિયાજી વિના એક ક્ષણ પણ ન રહી શકનારા ગજજન બાહર આવતાજ વિરહથી-તાપકલેશથી મુર્છિત થયા. અહીં શ્રીઆચાર્યજી શ્રીનવનીતપ્રિયાજીને રાજભોગ ધરવા પધાર્યા ત્યારે શ્રીનવનીતપ્રિયાજી કહે છે “ગજજન આવેગો તબ આરોગો” આવી વ્યશનદશા ગજજનધાવનને પ્રાપ્ત થયેલી. કેવો હૃદયનો તાપકલેશ કે જેનાથી પ્રભુ એમના વગર ખાવેગે પણ નહીં ! ભક્તિ કવિ કુંભનદાસજી કહે છે- “જોપે વિરહ પરસ્પર વ્યાપે તો કછુ બની આવે.” આ સર્વ શાનો પ્રતાપ ? મહોદર શ્રી વલ્લભાનુએ દિવ્યપ્રેમરૂપી મધુરપ્રેમરૂપી કીરણોથી સ્વકીયોને પ્રકાશિત કર્યા, એનોજ ! બ્રહ્મસંબંધ દ્વારા સ્વકીયોને આ વિપ્રયોગાત્મક તત્સુખી પ્રેમભાવનું દાન કરી એ સ્વકીયોને મધુરેશ, રસેશ, રાસેશ એવા પ્રભુને પ્રિય બનાવી દીધાં. માટે જ સર્વોત્તમમાં શ્રીગુસાંઈજીએ આપશ્રીનું ‘અંગીકૃત્યૈવ ગોપીશ વલ્લભીકૃતમાનવ’ એવું નામ ધર્યું છે.

આપશ્રીનું સ્વરૂપ વિરહાન્નિરૂપ છે. રસનું સ્વરૂપ દ્વિદલાત્મક છે સંયોગાત્મક અને વિપ્રયોગાત્મક. શ્રીઆચાર્યજી નિજજનોને રાસલીલાની કથાદ્વારા સંયોગરસનું દાન કરે છે. સર્વ ત્યાગનો ઉપદેશ આપ વિપ્રયોગરસની પ્રાપ્તિ માટે કરે છે. વિરહાનભવૈકાર્થ સર્વ ત્યાગોપદેશક । લીલાધામમાંથી વિછુરેલા સ્વકીયોનેજ પોતાના પરમદુર્લભ વિરહભાવનું દાન કરે છે. સ્વકીયો માટે આપ આવો પક્ષપાત કરે છે. તેનાથી પ્રભુ પણ શ્રીવલ્લભના પ્રિય વિરહીજનોનો મોટો પક્ષપાત કરે છે.

શ્રીજીયદાસ સૂરીક્ષત્રીના માથે શ્રીઆચાર્યજીએ શ્રીલાડિલેશજી પધરાવ્યા. પછી આગ્રા જઈ જીયદાસ પ્રાતઃકાલથી સાંજ સુધી સેવામાં મન લગાડી પહોંચ્યા. કેવલ ચાર પ્રહરની સેવા શ્રીલાડિલેશજીએ જીયદાસ પાસેથી અંગીકાર કરી. પરંતુ એ ચાર પ્રહરની સેવાથી એમના હૃદયમાં કેવો માધુર્ય પ્રેમરસ ઉત્પન્ન થયો કે એના પછી અનોસરમાં પ્રભુ પ્રત્યેના વિરહતાપ કલેશથી જીયદાસનો દેહ છુટી ગયો, અને એ લીલામાં પ્રાપ્ત

થયા.

આ પુષ્ટિમાર્ગ વિરહ આતુરતાનો છે. તેથી આ માર્ગમાં શ્રીગોવર્ધનનાથજી સદા સાન્નિધ્ય છે. અજબકુંવરીબાઈનો તાપ, વિરહ જાણી શ્રીગોવર્ધનનાથજી વ્રજ છોડી મેવાડ પધાર્યા. તે જ્યાં સુધી અજબકુંવરીની આધિદૈવિક રીતે સ્થિતી છે ત્યાં સુધી આપ મેવાડમાં બિરાજશે.

જે ભક્તમાં નખશિખાંત, પ્રભુ માટેનો તત્સુખી દિવ્ય પ્રેમરસ ભરેલો છે તેવા પ્રેમીજન પ્રભુને સુખરૂપ થવા વિરહાગ્નિમાં પોતાના જીવનની આહુતી આપતા હોય છે. “પ્રેમ મારગ અતિહી વિકટ દેખથ ભાગે લોગ, કોઈક વિરલા ચલ સકે જીન ત્યાગે સબ ભોગ.” આ દિવ્ય પ્રેમીજનો પ્રભુને સુખરૂપ બનવાની સ્થિતી પ્રાપ્ત કરવાજ વિરહનો અનુભવ કરતા હોય છે. શેરડી જેમ થડથી પીછા સુધી રસથી ભરેલી હોય એમ આ રસિક ભક્તોમાં પ્રિયપ્રભુના સુખનીજ ભાવનાવાળો શુદ્ધ, પ્રેમરસ ભરેલો હોય છે. આ રસિકતા સંયોગમાં નહીં પણ વિપ્રયોગમાં જ સિદ્ધ થાય છે. કારણ વિયોગદશા તાપાત્મક, નિષ્કામ હોય છે. અને તે શુદ્ધ તત્સુખી સ્નેહ ભક્ત હૃદયમાં ભરી દે છે; જેમ સોનું જેટલું તપાવીએ એટલું એ શુદ્ધ થાય તેવી જ રીતે ! ‘વિરહ અનલ યાતે કહત સબ ગુણ પુરહ એહ । પકવ દશા કર દેત હે ભરકે નિરૂપધિ નેહ ।’

સર્વ પ્રણય સાધકોમાં ઉચ્ચકોટીનો સાધક ચાતકને માનવામાં આવ્યો છે. એક દોહામાં કહ્યું છે :

ઝુરિ ઝુરિ કે પિંજર ભયે, ગિરન લગી તન પાંખ ।
નવધન વલ્લભ ચાતકી, નહીં છોડત અભિલાખ ॥

નવધન પ્યારાની વિયોગાવસ્થામાં ચાતક તરફડી રહ્યો છે. વિરહાગ્નિથી મૃત્યુ જેવી દશાને પહોંચી ગયો છે, છતાં વિયોગ દુઃખ સહન કરી પ્રિય મિલનની આશામાં પ્રાણ ટકાવી રહ્યો છે. આ પ્રણયવીર ચાતકની સાધના-પ્રિયતમને હું સુખરૂપ કેમ બનું-તેવી

તત્સુખાત્મક છે. આવી ઉચ્ચકોટીની, વિપ્રયોગાત્મક, તાપકલેશાત્મક, તત્સુખાત્મક પ્રણય સાધના વૈશ્વાનર એવા શ્રીવલ્લભના વિરહાત્મક એવા વિલક્ષણ પુષ્ટિ પથ પર ચાલવાવાળા દિવ્ય પ્રેમી પથિકોની જ હોય છે. દુઃસહ વિરહને સહન કરીને પણ સુખદ બનવાની તે અભિલાષા છોડતા નથી. પ્રિય પ્રભુ મથુરા પધાર્યા પછી શ્રીગોપીજનોએ કરેલા વિરહનો અસહ્ય, વ્યથાભર્યો અનુભવ ચાતકના સાધનને જ અનુસરતો છે. શ્રીગોપીજનોના વિરહાત્મક, અનિર્વચનીય તાપકલેશાનંદનો અનુભવ જ્યારે ઉદ્ભવજીને થયો ત્યારે એમણે શ્રી ગોપીજનોના ચરણરજની કામના, યાચના કરી. શ્રીહરિરાયચરણ એક પદમાં આજ્ઞા કરે છે, ‘રસિક ચરણરજ બ્રજયુવતિનકી અતિ દુર્લભ જીય જાન ।’ ભક્તકવિ સુરદાસજીના એક પદમાં પ્રિય પ્રભુના વિરહાન્નિમાં પ્રજવલિત બનેલી એક સખી આપણી મનોવ્યથા બીજી સખી પાસે વ્યક્ત કરે છે : ‘ચકછરી ચલ ચરણસરોવર જહાં નહી પ્રેમ વિયોગ’ વિરહ વેદના અસહ્ય થવાથી એ સખી છેલ્લે કહે છે, ‘અબ ન સુહાય વિષય-રસ છિલ્લરસો વહ સમુદ્રકી આસ’ કેવો વિરહ ! વિપ્રયોગાત્મક દિવ્ય પ્રેમનો ઉચ્ચ શિખર ! બીજા એક પદમાં સુરદાસજી વર્ણવે છે, ‘ચંદ લગ્યો દુઃખ દેન પિય બિન, ચંદ લગ્યો દુઃખ દેન ।’ નંદ-નંદનના મિલન માટેના વિરહનું, તાપકલેશનું વર્ણન ભક્તકવિ પરમાનંદદાસજી એક પદમાં કરે છે, ‘કૌન રસિક વહે ઇન બાતનકો । નંદ-નંદન બિન, કાસો કહિયે, સુનરી સખી ! મેરે દુઃખ યા તનકે.’ બીજા એક પદમાં ‘માઇ કો મિલવે નંદકિશોર । સુનરી સખી, અબ કેસે જીજે સુનિ તમચર ખગરોર ।’

આચાર્યચરણ સ્વયં વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપવાળા ! આપે પ્રકટ કરેલો માર્ગ વિપ્રયોગાત્મક વિરહાત્મક. ભક્તિમાર્ગ સર્વમાર્ગ વૈલક્ષણ્યાનિ ભુતિકૃત્ અને પૃથક્કારણમાર્ગોપદેષ્ટા આ બન્ને નામો વિરહાત્મક તાપકલેશાત્મક માર્ગનો જ નિર્દેશ કરે છે. ઉપાસનાદિ માર્ગો કરતા ભક્તિમાર્ગમાં જે જે વિલક્ષણતાઓ છે તેનો અનુભવ આપ કરાવે છે. વ્રજભક્તોના વિરહતાપવાળી ભક્તિ-પુષ્ટિ ભક્તિ ઉપાસના યુક્ત મર્યાદા ભક્તિમાર્ગમાં નથી. આજ પુષ્ટિમાર્ગની વિલક્ષણતા ! ‘પ્રકટ વહે મારગ રીત દિખાઇ ।.... વેણુગીત પુનઃ યુગલગીતકી રસ બરખા બરખાઇ ।। સેવા રીત પ્રીત વ્રજજનકી જનહિત જગ પ્રકટાઇ ।। પ્રકટે પુષ્ટિ મહારસ દેન । શ્રીવલ્લભ હરિ ભાવ

અતિ મુખરૂપ સમર્પિત લેન ।।’

જે ભક્તોને આપશ્રી પોતાના તાપકલેશાનંદ ભાવનાવાળા સ્વરૂપનું દાન કરે છે, જેનાથી તે ભક્તો માધુર્ય રસ ભર્યા દિવ્ય પ્રેમથી પ્રભુને પણ પોતાને વશ કરી લે છે. આવા તાપકલેશાનંદ ભાવનાવાળા ભક્ત એટલે હરિના પણ હરિ છે ! વિરહાગ્નિથી ભરેલો સ્વકીયોનો પ્રેમ ભાવ પ્રભુને નવનીતવત્ કોમલ લાગે છે. જાણે એ ભાવને જ પોતાના દક્ષિણ શ્રીહસ્તમાં નવનીત રૂપથી ધારણ કરે છે ! કેવી વિલક્ષણતા સ્વકીયોના હૃદયકમળના એ ભાવની ! વિરહ રૂપી અનલની પ્રજ્વલિતતા અને નવનીત જેવાં કોમલ હૃદયકમળને દ્રવિત કરી પ્રભુને એ ભક્તના આધીન બનાવે છે.

એક ગામમાં શ્રીગુસાંઈજીના એક સેવક હતા. નિષ્કિંચન હતા. ઉષ્ણકાળના દિવસો ! બાહર સખત ગરમી ! પશ્ચિમના બારણાવાળું ઘર ગરમીમાં સખત તપી જતું. વૈષ્ણવના મનમાં બહુ તાપકલેશ થતો કે મારા પ્રભુને આવી ગરમીમાં બહું જ પરિશ્રમ પડે છે. પરંતુ કોઈ ઉપાય ન હતો. હૃદય પ્રબળ વિરહાગ્નિથી પ્રજ્વલિત બન્યું. એક વખત બપોરના એ વૈષ્ણવને એક સુંદર ગુલાબનું કુલ પ્રાપ્ત થયું. એક મથનીમાં એ જલ લઈ એમાં એ કુલ પધરાવી એ જલમાં ગુલાબજળની ભાવના કરી પ્રભુને વિનંતી કરી, “કૃપાનાથ, ગરમીથી આપને બહું જ પરિશ્રમ પડે છે. આપ આ ગુલાબજળ અંગીકાર કરો.” પ્રભુ એના હૃદયનો તાપકલેશ જાણી ગયા. એ વૈષ્ણવોની તત્સુખ સેવાથી પ્રસન્ન થઈ પ્રભુએ શ્રીગુસાંઈજીને આજ્ઞા કરી કે આપના એક સેવકે મને ઉત્તમોત્તમ અલૌકિક ગુલાબજળ આજે અંગીકાર કરાવ્યું. શ્રીગુસાંઈજીએ પછી એ વૈષ્ણવ પાસેથી સર્વ સમાચાર જાણી લીધા. આપશ્રી બહુજ પ્રસન્ન થયા. ગુલાબજળ માટે ત્રણ વસ્તુ આવશ્યક છે. ગુલાબ, જળ અને તાપ (અગ્નિ), અહીં બે વસ્તુ હતી અને ત્રીજી વસ્તુ એટલે એ વૈષ્ણવના હૃદયનો તાપ, પ્રબળ તાપ ! એટલે લૌકિક ગુલાબજળના બદલે અલૌકિક ગુલાબજળ બની ગયું ! કેવો એ વૈષ્ણવનો પ્રબળ તાપ અને કેવો એ ત્રિભુવનનાયક પૂર્ણપુરુષોત્તમ પ્રભુનો પુષ્ટિ જીવ ઉપરનો વિલક્ષણ અનુગ્રહ ! ‘જા ઘટ વિરહ અવા અનલ પરિપક ભયે સુભાય ! તાહિ ઘટ મધ્ય નંદ હો, પ્રેમ અમી ઠહેરાય !’

અષ્ટસખામાંના ભક્તકવિ ચતુર્ભુજદાસજીને શ્રીજી સંયોગરસનું પરમસુખ આપી રહ્યા હતા. પરંતુ વિયોગના અનુભવ વિના સંયોગરસને સાચી રીતે કેમ માણી શકાય ? માટે એમને વિરહાનુભવ કરાવવાની શ્રીજીની ઇચ્છા થઈ. મહા વદ 7ના દિવસે શ્રીજી જ્યારે મથુરા પધાર્યા ત્યારે શ્રીજી પરદેશ પધાર્યા જાણી ચતુર્ભુજદાસજીના વિરહનો પાર ન રહ્યો દિવસ વીતતા જાય તેમ તેમનો વિરહાન્નિ વધુ પ્રજ્વલિત થતો જાય. અંતઃકરણનો એ મહાન વિરહ આપે એક પદમાં વર્ણવ્યો- ‘શ્રીગોવર્ધનવાસી સાંવરે લાલ તુમ બીન રહ્યો ન જાય હો’ એ પદ ગાતાં વિરહતાપમાં આપ દેહ ભાન ભૂલ ગયા. એ વિરહ શ્રીજી સહી ન શક્યા. શ્રીજીએ એમને ભાવાત્મક સ્વરૂપે દર્શન આપ્યાં અને આજ્ઞા કરી, ‘ચતુર્ભુજદાસ હવે કાલે જ અહીં પધારીશ તુ કલેશ ન કરીશ.’ ચતુર્ભુજદાસજીના આનંદનો પાર ન રહ્યો. પણ વચમાં આડી રાત હતી. પળ પળ યુગ સમાન જતી હતી. એમની અધિરાઈ અકલ્પ્ય હતી. ત્યાં મથુરામાં શ્રીજી પણ અધીર બન્યા છે કે ક્યારે ગોવર્ધન પર્વત પર પધારું અને ચતુર્ભુજદાસને મળું ! શ્રીજી કેવા છે ? – ‘ભક્ત વિરહકાતર કરૂણામય ડોલત પાછે લાગે ।’

યદ્યપિ શ્રીગુસાંઈજી સ્વયં પૂર્ણપુરુષોત્તમ છે, છતાં ‘યહ માર્ગ હાંસી-ખેલકો નહી, તાપકલેશકો હે’ શ્રીદમલાજીએ આપેલી આ શિક્ષા આપશ્રીએ અંગીકાર કરી. આપશ્રી આજ્ઞા કરે છે ‘જો હમકો યહ વાર્તા શ્રી આચાર્યજી તુમ દ્વારા કહે.’ શ્રીદમલાજીના ઉપરના વચનોમાં તાપકલેશનું દાન શ્રીઆચાર્યજીએ શ્રીગુસાંઈજીને કર્યું. શા માટે ? તો (હાસ્ય) સંયોગરસ અને તાપાત્મક વિપ્રયોગરસ, આ બે શૃંગારરસના અંગ છે માટે તાપકલેશાત્મક શૃંગારરસનું દાન થાય. કેવળ સંયોગરસના અનુભવથી નહીં થાય.

શ્રીગોવર્ધનનાથજીના મંદિરના અધિકારી કૃષ્ણદાસજી સાથે મનમેળ ન થવાથી કૃષ્ણદાસજીએ શ્રીગુસાંઈજીને શ્રીજીની સેવાથી દૂર કર્યા ! શ્રીજીની સેવા છુટતા વિરહ, વિપ્રયોગ જેને વિરહાનંદ કહે છે તે અનુભવવા મળશે એમ વિચારી એક મહાન તક-વિરહાનંદ અનુભવવાની તક મળી એમ વર્તન કરી દુઃસહ સમયને વિશેષ નિરોધ સિદ્ધ કરવાનો સમય કરી લીધો. આ જ છે પુષ્ટિમાર્ગની વિલક્ષણતા ! આ વિયોગાનુભવના

સમયમાં આપશ્રીએ વિરહાનંદ મેળવવા શ્રીજીને હંમેશા એક-બે શ્લોકથી વિનંતીઓ લખી રામદાસજી ભીતરિયા સાથે પુષ્પની માળામાં મોકલાવવી શરૂ કરી દીધી એ જ છે શ્રીગુસાંઈજીની નવ વિજ્ઞપ્તિઓ ! એક દિવસ આપશ્રીને બહું જ વિરહ થયો ત્યારે આપે લખેલો એક શ્લોક – ત્વદદર્શન વિહનસ્ય ત્વદીયસ્ય તુ જિવિતમ્, વ્યર્થમેવ યથા નાથ । દુર્ભગાયા નવં વયઃ । બીજી એક વિજ્ઞપ્તિમાં આપ કહે છે – અંબુદસ્ય સ્વભાવોડયં સમયે વારિ મુશ્ચતિ, તથાપિ ચાતકઃ ખિન્નોરટત્યેવ ન સંશયઃ । જો મેઘનો સ્વભાવ છે કે સમય થાય ત્યારે જ વરસે. પરંતુ ચાતકને મેઘથી પ્રીતિ હોય છે, એવી જ રીતે ભક્ત મેઘરૂપ કૃષ્ણને રટે છે, અને ચેન નથી પડતી. ચોથી વિજ્ઞપ્તિમાં આપશ્રી કહે છે કે ‘નાથ, આપના વિયોગમાં પણ મારા પ્રાણો ટકી રહ્યા છે એ યોગ્ય નથી. પરંતુ તે પ્રાણ ન રહ્યા હોત તો પછી આપના વિપ્રયોગને હું અનુભવી શકત નહીં, વિપ્રયોગના ભાવનું, તાપકલેશનું ચરમોચ્ચ શિખર આ વિજ્ઞપ્તિમાં છે. એ વિયોગાગ્નિ કેવો છે ? ચોથી વિજ્ઞપ્તિમાં શ્રીમદ્ પ્રભુ ચરણ કહે છે –

પ્રાણેશ વિરહાક્લિષ્ઠાઃ પ્રાણસ્તિષ્ઠં તિ મે કથમ્
વિયોગાગ્નિ વિગ્ધાના-મંતકોપિ ન સંસ્પૃશેત્

પ્રાણનાથના વિરહથી મારા પ્રાણો કેમ ટકી રહ્યા છે ? (તેનું કારણ કે) વિયોગના અગ્નિ વડે બળેલાને યમ પણ કે કાળ પણ સ્પર્શ કરતો નથી.

આ વિરહાગ્નિમાં પણ એક પ્રકારનો વિલક્ષણ અલૌકિક આનંદ ઓતપ્રોત ભરેલો છે. સંગમ કરતા વિરહ શ્રેષ્ઠ છે કારણ ‘એક સ એવ સંગમે ત્રિભુવનમપિ તન્મયં વિરહે ।’ વિરહાનંદનો, તાપકલેશાનંદનો અનુભવ કર્યા પછી જે સંયોગનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે એનું શું વર્ણન કરવું ?

કોટિ વ્રત કલ્પેષુ સ્વર્ગાદિલોકેષુ યાવત્ સુખમનુભુયતે તાવત્ ભગવદાશ્લેષે
ક્ષણમાત્રેણવાનુભૂતમ્।

‘બ્રહ્મના કરોડો કલ્પોમાં, સ્વર્ગાદિક લોકોમાં જીવ જેટલું સુખ અનુભવે, તેટલું સુખ પુષ્ટિ ભક્ત એક ક્ષણમાત્રમાં પોતાના પ્રભુ વલ્લભને ભેટતાં અનુભવી શકે છે.’

વિરહાગ્નિરૂપ, વિપ્રયોગાત્મક સ્વરૂપવાળા તાપકલેશાનંદ રૂપી મધુર દિવ્ય પ્રેમભાવનું અદેયદાન સ્વકીયોને કરવાવાળા, મહાકારુણિક શ્રીવલ્લભે પ્રકટ કરેલા વિલક્ષણ, તાપભાવાત્મક પુષ્ટિમાર્ગનું સ્વરૂપ સમજાવતાં સમ્પ્રદાયના મર્મજ્ઞ શિરોમણિરૂપ મહાનુભાવ શ્રીહરિરાયચરણ, જે સ્વયં વિરહાગ્નિનો સતત અનુભવ કરતા, તાપભાવનો અનુભવત કરતા, કોઈક વખતે પુષ્ટિપ્રભુના અસહ્ય વિરહદશામાં જેઓશ્રી ‘હા નાથ, હા રમણ પ્રેષ્ઠ ! ક્વાસિ ક્વાસિ મહાભુજ !’ આવા વિરહોદગાર કરતા, એઓશ્રી એક પદમાં આજ્ઞા કરે છે :

શ્રી વલ્લભવરકો મારગ બાંકો ॥
તામેં ચલે રસિક વિરહીજન,
બિચમેં કઠીન પ્રેમકો નાકો ॥૧॥
ક્ષણ ક્ષણ પ્રાણ અકોર દેત હે,
તોઉ નહી સંતોષ હીયાકો ॥
‘રસિકદાસ’ શ્રીવલ્લભવર હે,
તથા તાપકલેશૈરયં માર્ગઃ શ્રીમદાચાર્યરૂપિત,

- શિક્ષાપત્ર

“શ્રીમદાચાર્યજીએ આ માર્ગ તાપકલેશ સહિત નિરૂપણ કર્યો છે.” એવું આપ શિક્ષાપત્રમાં જણાવે છે.

પુરુષાર્થનું મુખ્ય અંગ - ધર્મ :

લેખક : પૂ. ગો. શ્રી રસિકરાયજી મહારાજ (મથુરા - પોરબંદર)

માનવ જીવનને ઉદાત્ત અને સર્વાંગીણ સુંદર બનાવવા માટે તેમજ તેના ભૌતિકની

સાથે આધ્યાત્મિક અને આધિદૈવિક વિકાસ સિદ્ધ થાય એ માટે શાસ્ત્રોમાં પુરુષાર્થનો ઉપદેશ છે.

વિકસિત બુદ્ધિ તેમજ શિક્ષા અને સંસ્કારથી જ મનુષ્ય પશુથી ભિન્ન છે. બાકી યથેચ્છ બોલવું (કામવાદ) યથેચ્છ આચરવું (કામ ચાર) અને યથેચ્છ ખાઈ લેવું (કામ ભક્ષ) આ પ્રમાણેનું જો આચરણ હોય તો પછી તેનામાં તથા પશુમાં કંઈ તફાવત નથી.

મનુષ્ય જીવનનું પ્રયોજન જ પુરુષાર્થોની સિદ્ધિને માટે છે. પુરુષૈશ્વર્યતે – મનુષ્ય ઇચ્છા કરે છે તે અનન્ત હોય છે. પરન્તુ વર્ગીકરણ દ્વારા એ ઇચ્છાઓને ચાર ભાગોમાં વિભક્ત કરાયેલ છે. પ્રથમ ધર્મ, પછી અર્થ, કામ અને મોક્ષ.

કેટલાંક શાસ્ત્રોથી અનભિજ્ઞ વ્યક્તિ કહે છે કે મનુષ્યની સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ અર્થ અને કામ તરફ હોય છે. ધર્મ યા મોક્ષ માટેની પ્રવૃત્તિ તો શાસ્ત્રાધ્યયન કરવાથી જ થાય છે.

પરન્તુ ધર્મ અને મોક્ષનો વાસ્તવિક અર્થ સમજવાથી જણાશે કે માનવની સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ કેવલ અર્થ અને કામ તરફ જ નહિ, ધર્મ અને મોક્ષ માટે પણ હોય છે. ધર્મ એટલે સ્વરૂપ રક્ષા અને મોક્ષ એટલે બંધનમાંથી છૂટવું. આ રીતે, સ્વ-સ્વરૂપની રક્ષા માટે થતો પ્રયત્ન ધર્મ પુરુષાર્થ છે અને બંધનમાંથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન મોક્ષ પુરુષાર્થ છે.

મનુષ્ય તો શું પરન્તુ પશુ-પક્ષિઓ પણ બંધનમાં રહેવા ઇચ્છતા નથી. ગામ્મે તેવા સોનાના પાંજરામાં મેના-પોપટ આદિ હોય, ભૂલથી પાંજરાનો દરવાજો ખુલ્લો રહી જાય તો તુરંતજ ઉડી જાય.

મનુષ્ય પણ કોઈ લાચારીથી જ કોઈના બંધનમાં રહે છે, અવસર પ્રાપ્ત થતાં મુક્ત થવાનો જરા જેટલો અવસર પણ જતો કરતો નથી.

તો ધર્મ, એટલે સ્વરૂપ રક્ષા. પોતાના સ્વરૂપની રક્ષા કરવા પ્રાણીમાત્ર પ્રયત્નશીલ છે.

એ દ્રષ્ટિએ જોતાં ધર્મ અને મોક્ષની પ્રવૃત્તિ પણ સહજ સ્વાભાવિક છે એમ સ્વીકારવું પડશે.

પરંતુ એક વાત સ્પષ્ટ છે કે જે વ્યક્તિ પોતાના સ્વરૂપને જે રીતે ઓળખશે તદનુસાર જ તેની રક્ષા માટે પ્રયત્ન કરશે. દાખલા તરીકે કોઈ પોતાના દેહ-ઇન્દ્રિયો અને તદ્જન્ય સુખોને જ પોતાનું સ્વરૂપ માનતો હોય તો, એ સુખો મેળવવાનો પ્રયત્ન તથા તેની સુરક્ષા જ તેનો ધર્મ બની જશે.

આગળ વિચાર કરતાં જ્યારે કોઈ એમ ચિંતન કરે કે મારી સાથે મારા કુટુંબના સ્વરૂપનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. તથા તેની રક્ષા માટે પણ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એથીયે આગળ-એમ વિચારે કે, જે સમાજની વચ્ચે હું જીવું છું, એ પણ મારા સ્વરૂપની અંતર્ગત છે, તો પછી તેની સ્વરૂપ રક્ષાની પ્રવૃત્તિ વધુ વિસ્તૃત બનીને આધ્યાત્મિક બની જાય છે.

જીવમાત્ર ભગવાનનો અંશ છે અને ભગવાન અંશી છે. સંસારમાં આવ્યા બાદ જીવને અવિદ્યાના સમ્બંધને કારણે સ્વ-સ્વરૂપની વિસ્મૃતિ થઈ જવાથી પંચપર્વા અધ્યાસથી ગ્રસ્ત થવાને કારણે દુઃખ અને બંધનનો અનુભવ કરે છે. સ્વરૂપ-રક્ષા-રૂપ ધર્માચરણ દ્વારા જ જીવ-પોતાના ખરા સ્વરૂપને જાણીને તેના મૂળઅંશીની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. એ રીતે પ્રભુની પ્રાપ્તિ માટે પોતે પરમાત્માનો અંશ છે, એ રીતે સ્વ-સ્વરૂપના જ્ઞાન પૂર્વક રક્ષા કરવાનો પ્રયત્ન કરે એ આધિદૈવિક ધર્મ છે.

અનેક પ્રકારની સંસ્કારીક કામનાઓની પૂર્તિ માટે કામ પુરૂષાર્થ છે પરંતુ તેની સિદ્ધિને માટે અર્થની આવશ્યકતા છે. માટે એક બીજાની પૂર્તિકરનાર પુરૂષાર્થો અર્થ અને કામ છે. આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ શ્રેષ્ઠ કર્મો દ્વારા ઉત્તમ લોકની પ્રાપ્તિ કરવાની ઇચ્છા “કામ” છે અને એ માટે પ્રયત્ન એ “પુરૂષાર્થ” છે.

આધિદૈવિક દ્રષ્ટિએ જ્યારે પ્રભુની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો ધર્મ-પુરૂષાર્થ

ભગવદ્સેવા છે, તો આધિદૈવિક-ધર્માચરણ કરનાર માટે પ્રભુ સ્વયં અર્થરૂપ છે. તેમજ તેમને (પ્રભુને) પ્રસન્ન કરવાની ઇચ્છા અને પ્રયત્ન જ કામ પુરૂષાર્થ છે અને પ્રભુના ચરણકમલનો દઢ આશ્રય રાખીને તેમનું નિષ્કામ-સ્મરણ અને ભજન કરવું એ જ મોક્ષ છે.

આ રીતે આપણા કર્તવ્યનું, પુરૂષાર્થોનું આધિદૈવિક સ્વરૂપ આપણને શ્રી મહાપ્રભુ વલ્લભાચાર્યજીએ “ચતુઃશ્લોકી” ગ્રંથમાં બતાવ્યું છે.

આ પુરૂષાર્થોની સિદ્ધિ થવી મનુષ્ય જીવનની સાર્થકતા છે. શ્રી મહાપ્રભુજીએ એ સમે શરણે આવેલા જીવોને કર્તવ્યની જે દિશા બતાવી છે તેમાં જેમની રૂચિ સેવા કરવામાં હતી તેમને જ આત્મ-નિવેદન યા બ્રહ્મ સમ્બન્ધ કરાવ્યું છે. એ સિવાય શરણે આવેલા જીવોને તેમનાં અંધકારનુસાર કેવલ નામ-નિવેદન જ કરાવ્યું હતું.

આધિદૈવિક ધર્મમાં સહજ રૂચિ તેમને જ થાય છે જેમનું વરણ આ પુષ્ટિમાર્ગમાં શુદ્ધ પુષ્ટિ ભક્ત તરીકે પ્રભુએ કર્યું હોય.

ભગવદ્ સેવા રૂપી સ્વ-ધર્મનું પાલન કરવામાં સેવાનું જે સ્વરૂપ શ્રી મહાપ્રભુજીએ બતાવ્યું છે એ પ્રમાણે આચરવાથી જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. અન્યથા આચરણથી સ્વરૂપ રક્ષાને બદલે સ્વરૂપની હાની થાય છે.

પોતાના ધરમાં રહીને પોતાનું જ તન અને ધનનો પ્રભુમાં વિનિયોગ કરતાં કરતાં જ્યારે મન પણ પ્રભુના રંગમાં રંગાઈ જાય છે ત્યારે એ સેવા ફલ-રૂપ માનસી સેવા બની જાય છે.

અન્ય પાસેથી મેળવેલા ધનથી એટલે કે પોતાનું વિત્ત (ધન) પ્રભુમાં વિનિયોગ ન કરવાથી લોભરૂપી દેવને કારણે સેવા સિદ્ધ થતી નથી.

પોતાનું ધન લગાડિયે પરન્તુ સેવા અન્ય પાસે કરાવિયે તો, પોતાના તનનો વિનિયોગ ન થવાથી દેહને લગતાં અધ્યાસો અને મિથ્યા અહં દૂર ન થતાં, સિદ્ધિમાં અવરોધ

આવે છે.

કથા યા સેવાને આજીવિકાની વૃત્તિ બનાવવાથી અધિક અધર્મ બીજો એકકેય નથી. શ્રી મહાપ્રભુજીના સેવા વિષયક સ્પષ્ટ ઉપદેશને જીવનમાં વિકૃત કરીને સાધ્ય વસ્તુને સાધન બનાવવાની પ્રક્રિયાથી આપણો સમાજ વર્ષોથી ક્ષુબ્ધ છે.

ભગવદ્-સેવા પોતાનું ન નિવારી શકાય એવું વિશુદ્ધ, આધિદૈવિક અલૌકિક કર્મ છે. જેમાં ભાવનાની પ્રધાનતા છે.

જેમ માતા પોતાનાં બાળકોની પરિચર્યા કરે તેમાં “હુ કંઈક કરું છું.” એવો અહંકાર નથી હોતો. તેમજ સાચા ધર્માચરણ કરનારને “હું સેવા કરું છું” એવો અહંકાર થતો નથી. પરંતુ એક સહજ ક્રિયાના રૂપમાં તેના દૈનિક જીવનમાં આ “સેવા કર્મ” વણાઈ જાય છે.

જ્યારથી ઘરમાં થતી સેવાનો આદર્શ આપણે ચુક્યાં અને સાર્વજનિક ભક્તિ-સેવાનો મોહ ઉત્પન્ન થયો ત્યારથી જ ભગવદધર્મરૂપી ભગવદ્-સેવાનું ખરું અને દિવ્ય સ્વરૂપ ઓઝલ થયું છે.

અનેક વર્ષો સુધી વિકૃત થતી પરમ્પરાનું પછી એક નિશ્ચિત સ્વરૂપ સ્થિર થઈ જાય છે. પછી તેને દૂર કરવું અને ફરી શુદ્ધ વ્યવસ્થા સ્થાપિત કરવી દુષ્કર છે.

પૂર્વકાળમાં અનેક વૈષ્ણવો સામુહિક રૂપથી દર્શન કરવા જતાં ત્યારે મંદિરમાં બિરાજતાં સ્વરૂપને ગો. આચાર્યોની માથે બિરાજતાં સ્વરૂપને આચાર્યોની વ્યક્તિગત સંપત્તિ સમજીને આપશ્રી (આચાર્યો) કૃપા કરીને દર્શન કરાવે છે એમ માનતા હતા તથા મંદિરને દેવાલય ન માનતાં આચાર્યોનું ઘર છે એમ માનતાં હતા.

હવે સંપ્રદાયના સિદ્ધાંત તથા સદાચારથી અપરિચિત મોટા ભાગના કહેવાતા વૈષ્ણવો આ મંદિરોને સાર્વજનિક દેવાલય તથા સ્વરૂપો ને સાર્વજનિક સ્વરૂપ માની સૌનો અધિકાર થાય એવી તુચ્છ માન્યતા અને ધારણાઓથી ગ્રસ્ત છે.

જેથી સ્વધર્મનું ખરું સ્વરૂપ આચાર્યચરણોનાં ગ્રંથોથી જાણવું અને તદનુસાર જીવનમાં ઉતારવાની પ્રત્યેક સજાગ વૈષ્ણવને આવશ્યક છે.

ઉપરોક્ત વિચારોનો પ્રચાર આજે થઈ રહ્યો છે. પરંતુ એ વિચારોની ઉપાદેયતા અને ઔચિત્ય વિષે સંદેહ રાખીને ઘણા લોકો વિરોધ પણ કરે છે. પરંતુ સંપ્રદાયને આચાર અને વિચારની રક્ષા કરવી હોય, આપણા ગૌરવમય સદાચારને હાની થતી રોકવી હોય, સ્વ-સ્વરૂપની ગરિમાને પુનર્જાગૃત કરવી હોય તો શ્રીમહાપ્રભુજીએ બતાવેલ ગૃહસેવાનાં આદર્શોની સુરક્ષા કરવા કટિબદ્ધ થવું જોઈએ.

સ્વાર્થો જેનાં ઘવાતાં હોય-તેમને તો શુદ્ધ આચરણનો વિચાર જ ન આવી શકે. પરંતુ પૂરા સમાજના હિતોની રક્ષા કરવા જો ભગવદ્ કૃપાથી ઉત્કંઠા હોય તો સ્વરૂપ-રક્ષા-રૂપી ધર્મનું આચરણ વિચારપૂર્વક કરવું જોઈએ.

વિકૃતિઓથી સર્જાયેલી સમાજની દશા આંખોની સામે છે. વધુ વિકૃતિઓને રોકવાનો આપણો પ્રથમ ધર્મ છે.

શુદ્ધ – ધર્માચરણ જ મનુષ્યને બંધનમાંથી મુક્ત કરે છે. આ માટે જ ધર્મ એ પ્રથમ પુરૂષાર્થ છે એમ શાસ્ત્રવિદો એકમતે કહે છે.

સ્વમાર્ગીય સિદ્ધાંત

આપણા માર્ગમાં ભગવત્ સેવા પોતાના ઘરમાં જ કરવી જોઈએ. સાર્વજનિક મંદિરમાં નહિ

- તત્વદીપ નિબંધ- સિદ્ધાંતરહસ્ય

ભગવત્ સેવા માટે બીજાને ધન આપવાથી અભિમાન જ વધે છે, ભગવત્ પ્રેમ નહિ. ભગવત્ સેવા માટે બીજાનું ધન લેવાથી તે સેવા રહેતી નથી, ભાડુતી કાર્ય બની જાય છે.

- સિક્ષાંત મુક્તાવલી

ભગવદ્ સેવા સ્વધર્મ છે, પેટ ભરવાનું સાધન નહિં. કોઈને પગાર આપી સેવા કરાવવી એ સેવા નથી.

- ચતુઃશ્લોકી

જેની આપણે સેવા કરતાં હોઈએ તે આપણા ભાવાત્મક પ્રભુનું સાર્વજનિક પ્રદર્શન કરવાથી હૃદયમાંથી ભગવદ્ ભાવ ચાલ્યો જાય છે.

- બ્રહ્મસૂત્રભાષ્ય

પેટ ભરવા માટે અથવા ફંડફોળો ભેગો કરવા માટે થતી ભગવત્ કથા શ્રીમદ્ ભાગવતનું અપમાન છે.

- તત્વદીપ નિબંધ

જે લોકો મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્યના વચનથી જુદું કહે તેનો સંગ તેમજ સંસારમાં આસક્તિ વધારે તેવાનો સંગ એ દૂષ્ટનો સંગ છે, તેનાથી બચતા રહેવું.

- શિક્ષાપત્ર

શ્રીકૃષ્ણ સિવાય અન્યનો આશ્રય કરનાર પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગમાં રહેતો નથી.

- કૃષ્ણાશ્રય ભગવદ્ ગીતા.

હરિ સેવા

હરિ સેવામેં ખરચ ન લાગે ।

અપનો જન્મ સફલ કર મૂરખ ક્યોં ડરપે જો અભાગે ॥1॥

ઉદર ભરન કો કરો રસોઇ, સોઇ ભોગ ધરે ।

હોય પ્રસાદ ઘટે નહિં કણિકા, અપનો ઉદર ભરે ॥2॥

મીઠો જલ પીવનકો લાવે, તાસો ઝારી ભરે ।

અંગ ઢકનકો ચહિયે કપડા, તા કો સાજ કરે ॥૩॥
જો મન હોય ઉદાર તુ મ્હારો, વૈભવ કછુક બઢાવો ।
નહીં તો મોર ચન્દ્રિકા ગુંજા, યહ સિંગાર ધરાવો ॥૪॥
કંદ મૂલફલ જો કછુ ઉત્તમ, પહિલે પ્રભુ હિ ધરાવો ।
જો મન ચલે વસ્તુ ઉત્તમ પે, પ્રભુ કો ઘર સબ ખાઓ ॥૫॥
કર સંબંધસ્વામી સેવકકો, ભક્તિ માર્ગકી રીતિ ।
પૂરણબ્રહ્મ ભાવકે ભૂખે, હોય અંતરકી પ્રીતિ ॥૬॥
યામેં કહા ઘટ જાય તુ મ્હારો, ઘર કી ઘર મેં રહે ।
“પરમાનંદ” હોય ગતિ અપની, ભલો ભલો જગ કહિ હે ॥૭॥

શિક્ષાશ્લોકી

શ્રી મહાપ્રભુજીની અંતિમ આજ્ઞા

ભગવદ્ આજ્ઞાથી જ્યારે શ્રીમહાપ્રભુજી ભક્તિમાર્ગીય સન્યસ્ત ગ્રહણ કરી, સં.1587ના અષાઢ સુદિ 2 (ઉપરાંત ત્રીજ) ના દિવસે આસુરવ્યાહ મોહલીલાઅવસરે કાશીના હનુમાન ઘાટ ઉપર બિરાજતા હતા, ત્યારે આપશ્રીના બંને પુત્રો શ્રીગોપીનાથજી અને શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી ગુસાંઈજીએ ‘અમારું કર્તવ્ય શું ?’ – એમ વિજ્ઞાપ્તિ કરતાં, આપશ્રીને મૌનવ્રત હોવાથી પાસેના શિલાખંડ ઉપર જે અંતિમ ઉપદેશાત્મક આજ્ઞા કરી, એ સંપ્રદાયમાં ‘શિક્ષાસાર્ધત્રય-શ્લોકી’ થી સુપ્રસિદ્ધ છે. એ આજ્ઞા નીચે પ્રમાણે છે.

યદા બહિર્મુખા યુયં ભવિષ્યથ કથં ચન ।
તદા કાલપ્રવાહસ્થા દેહચિત્તાદયોઽપ્યુત ॥૧॥
સર્વથા ભક્ષયિષ્યન્તિ યુષ્માનિતિ મતિર્મમ ॥

જ્યારે તમે કોઈ પણ પ્રકારે બહિર્મુખ (પ્રભુથી વિમુખ) થશો, ત્યારે કાલ અને પ્રવાહમાં રહેલા, દેહ, ચિત્ત વગેરે પણ ખરેખર, સર્વ રીતે તમારું ભક્ષણ કરશે, એમ મારો મત છે.

ન લૌકિક પ્રભુ કૃષ્ણો મનુ તે નૈવ લૌકિકમ્ ।

ભાવમ્ત્રાવ્યસ્મદીયઃ સર્વ સ્વશ્રેહિકશ્ચ સઃ ॥

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ લૌકિક નથી. લૌકિક સેવાનો તેઓ અંગીકાર કરતા નથી, એમાં પણ અમે જે ભાવ રાખીએ છીએ તે ભાવ રાખવો. આ લોકમાં પ્રભુ જ સર્વસ્વ છે.

પરલોકશ્ચ તેનાય સર્વભાવેન સર્વથા ।

સેવ્યઃ સ એવ ગોપીશો વિધાસ્યત્યખિલં હિ નઃ ॥

પરલોક અને આ લોક એ પ્રભુથી છે. તેથી સર્વ રીતે સર્વાત્મભાવ વડે તે જ શ્રીગોપીજનવલ્લભની સેવા કરવી. તે આપણું સર્વ સિદ્ધ કરશે.

(પછી શ્રીનાથજી સ્વરૂપે દર્શન આપીને પોતાના શ્રીગોપીજનવલ્લભ સ્વરૂપમાં દઢ વિશ્વાસ રાખવાની આજ્ઞા કરીને આપશ્રી મધ્યાહ્નસમયે ગંગાજીની મધ્યધારામાં પધારી, જ્યોતિપૂંજસ્વરૂપે નિત્યલીલામાં પધાર્યા.

મયિ ચેદસ્તિ વિશ્વાસઃ શ્રીગોપીજનોવલ્લભે ।

તદા કૃતાર્થા યુયં હિ શોચનીયં ન કદિચિત્ ॥૧॥

મુક્તિહિ સવાન્યથારૂપં સ્વરૂપેણ વ્યવસ્થિતિઃ ॥

જો મારામાં, શ્રીગોપીજનવલ્લભમાં વિશ્વાસ છે તો તમે ખરેખર, કૃતાર્થ જ છો. કોઈ પ્રકારનો શોક કરવો નહીં. અન્યથારૂપનો ત્યાગ કરી, પોતાના સ્વરૂપમાં રહેવું એનું નામ મુક્તિ.

ચરણસ્પર્શનો પ્રતાપ

શ્રીસુબોધિનીજીના આધારે

શ્રીભગવચ્ચરણારવિંદના સ્પર્શનો પ્રતાપ શ્રીસુબોધિનીજીમાં અનેક સ્થળે વર્ણવાયો છે.

એમાં જોવાથી આપણને જ્ઞાત થાય છે કે એ ચરણસ્પર્શ સર્વ દોષોનું હરણ કરી જીવને નિર્દોષ બનાવનાર છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી 10-28-13 ના શ્રીસુબોધિનીજીમાં આજ્ઞા કરે છે કે ભગવાન કરતાં પણ તેમના ચરણારવિંદ મોટાં છે.”

એ ચરણારવિંદની સેવાના પ્રતાપને દર્શાવતાં આપશ્રી 10-27-25 માં આજ્ઞા કરે છે કે “ભક્તના પાપના પર્વતો પણ ચરણારવિંદની સેવાથી છેદાઈ જાય છે.”

આ આજ્ઞાને આપણે અજગર અને શ્રીનંદરાયજીન પ્રસંગ પરથી સમજી શકીશું. સર્પ એ મહાદુષ્ટ કર્મોના ફલરૂપ અધમમાં અધમ યોનિ છે. શ્રીમહાપ્રભુજી પણ 10-31-9 માં આજ્ઞા કરે છે કે :- “સર્વથી અધમ સર્પની યોનિ છે.” આવા મહાદુષ્ટ કર્મોનો ક્ષય જ્ઞાન અથવા ભક્તિથી જ થઈ શકે, પરંતુ બિચારો સર્પ એ વસ્તુ ક્યાંથી પ્રાપ્ત કરી શકે ? જો તેનો સંપૂર્ણકર્મક્ષય કરવો હોય તો ભગવાનનાં ચરણારવિંદના સ્પર્શમાં જ એ સામર્થ્ય છે કે જે સંપૂર્ણકર્મોનો ક્ષય કરાવી નૂતનદેહની પ્રાપ્તિ કરાવી શકે છે.

આપશ્રી એક સ્થળે આજ્ઞા કરે છે કે- “જેમ કન્યા વરની પસંદગી કરી તેની થાય છે તેમ ભગવાનનાં ચરણારવિંદનું વરણ કરી તેમનો આશ્રય કરવો.”

જ્યારે ભગવાનને સર્પ ઉપર દયા આવી ત્યારે સ્વયં સામા પધારીને તેને સ્વચરણનો સ્પર્શ કરાવ્યો, જેથી તેના સર્વ કર્મનો ક્ષય થઈ ગયો અને નૂતનદેહની પ્રાપ્તિ થઈ. ભગવાન ઇચ્છા કરતા તો સ્વહસ્તથી જ સર્પનો નાશ કરી નંદરાયજીને મુક્ત કરત પરંતુ આપશ્રીને એકી સાથે બન્ને કાર્યો કરવાં હતાં. શ્રી નંદરાયજીને મુક્ત કરવા ઉપરાંત પૂર્વનાશ્રાપિત થયેલા ભગવદીય વિદ્યાધરને પણ સર્પ યોનિમાંથી મુક્ત કરવો હતો. તે ચરણસ્પર્શ વિના અન્યથા બની શકે તેમ ન હતું. જેથી કરીને જ ભગવાન સર્પને સ્વચરણારવિંદનો સ્પર્શ કરાવ્યો જેના વડે તેને ઉત્તમ દેહની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ. વિદ્યાધર પોતે પોતની સ્તુતિમાં કહે છે કે, હે પ્રભો ! આપના ચરણારવિંદનો સ્પર્શ થતાં

હું નિર્ભય થઇ ગયો અને કાલ ભયથી પણ મુક્ત થયો.

ચરણારવિંદના સ્પર્શનું માહાત્મ્ય ભગવદીયો જ સમજી શકે. એ ચરણરજમાં અસાધારણ બળ છે જેના વડે નૂતન દેહની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને તેના વડે ભગવલ્લીલાઓનો અનુભવ નિત્ય પ્રતિ કરી શકાય છે. આ નૂતન દેહની વિશિષ્ટતા શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીયમુનાષ્ટકમાં ઉલ્લેખી છે.

મોટાઓના ચરણનું સામર્થ્ય સર્વથા અવર્ણનીય છે. શ્રીવલ્લભાધીશ અને શ્રીગુસાંઇજીના ચરણારવિંદનું સામર્થ્ય બસોબાવન ચોરાસી વૈષ્ણવો જ જાણી શક્યા. એ પ્રતાપી ચરણનો સ્પર્શ અને રજનું વિશિષ્ટત્વ અનુભવીઓ વિના કોણ જાણી શકે ? શ્રી ગુરુ ચરણોના ચરણારવિંદના સ્પર્શનો પ્રભાવ અનુભવીઓને જ જ્ઞાપન થયેલો છે. કૃપા જ જેમાં કારણભૂત રહેલી છે. સર્પને ચરણસ્પર્શ થયો તેમાં કૃપા જ મુખ્ય કારણરૂપે હતી. પુષ્ટિમાર્ગમાં અનુગ્રહ એક સ્વતંત્ર વસ્તુ છે જે ભાગ્યવાનોને જ મળે છે.

ચરણરજનું માહાત્મ્ય તો બસોબાવનમાંના એક ભગવદીયે આપણને દર્શાવ્યું કે જેઓ સમર્પિત વસ્તુમાં પણ ચરણામૃત પધરાવતા હતા. અને એ ન મળતાં ત્રણ દિવસ ભુખ્યા રહ્યા. એટલું યાદ રાખવાની જરૂર છે કે ચરણારવિંદનો આશ્રય નિરંતર દાસત્વ અને દીનતાને સ્મૃતિમાં રખાવનાર છે. સાથે એ પણ સ્મૃતિમાં રહેવું જોઇએ કે ચરણારવિંદનો આશ્રય ફલરૂપ થયેલો ક્યારે લેખાય કે જ્યારે સ્વામીને સુખ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રકારની સેવા કરાવનાર દાસત્વની સિદ્ધિ થાય ત્યારે જ. શ્રી ગોપીજનો એ ચરણરજની સેવાથી જ પોતાના મનોરથોની સિદ્ધિ કરી શક્યા. સંયોગ વિપ્રયોગાવસ્થામાં દરેક સમયે તેમણે એ રજની ઇચ્છા કરી છે. ચરણનું દાસત્વ અને દીનતા એ પુષ્ટિમાર્ગનું ફલ છે. અને તેથી જ આપણે ત્યાં પંચાક્ષર મંત્ર એ ફલરૂપે રહેલો છે.

શ્રીમહાપ્રભુજી 10-28-13ના શ્રીસુબોધિનીજીમાં આજ્ઞા કરે છે કે, “ચરણકમળના પણ ભગવાનની માફક છ ગુણો છે. પ્રભુને જે અતિ નમેલા છે તેમના કામનાઓ પૂર્ણકરનાર

ચરણકમલ જ છે....(આગળ) ભગવાન કરતા પણ તેમનાં ચરણ મહાન છે, કારણ કે આપત્ કાળે ધ્યાન કરતાની સાથે જ આપત્તિને દુર કરે છે.”

ઉપરાંત તે ભક્તિ સિદ્ધ કરી નૂતનદેહ આપનાર છે. તે વિષયમાં પણ આજ્ઞા કરે છે કે “ભક્તિની સિદ્ધિને માટે અને ભગવદીય શરીરની પ્રાપ્તિ માટે ચરણથી તેનો સ્પર્શ કર્યો.” 10-31-8

ગુરુ ચરણારવિંદનું સામર્થ્ય દર્શાવતાં વિદ્યાધર કહે છે કે “ગુરુ સેવાથી જ જ્ઞાન સિદ્ધ થાય છે, તે સેવા ત્યારે જ પુષ્ટ થાય કે જો ગુરુ જાતે જ ચરણથી સ્પર્શ કરે તો. અતિ વિશ્વાસુ અને પ્રીતિવાળાને પોતે ચરણથી સ્પર્શ કરે છે. તેનાથી જ અપરાધપૂર્ણ પાપ દુર (વિદ્યાધરનું) થયું.”

ચરણનો સ્પર્શ અતિ દુર્લભ છે. એ 10-31-17નાં શ્રી સુબોધિનીજીમાં સ્પષ્ટ દર્શાવેલું છે. “ચરણસ્પર્શ સર્વથા દુર્લભ છે. તેમાં ભગવાને કરેલો અને એમના ચરણે કરેલો સ્પર્શ ખાસ દુર્લભ છે. કારણ કે ચરણથી ગંગાદિ તીર્થરૂપ રેણુ છે. ભક્તોથી (તેમાં) અમૃત રસ છે. આ રીતે સર્વની સન્નિધિને લીધે સર્વદા તે દોષને દુર કરી શકે તેમ છે. એવો અર્થ છે. તેમાં પણ આપનું ચરણ સર્વ દોષના નિવારણ માટે જ પ્રકટ થયું છે.

આમ ભગવાન અને શ્રી ગુરુના ચરણનો પ્રભાવ શાસ્ત્રોમાં અને અનુભવીઓના અનુભવમાં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. પુષ્ટિમાર્ગીય કીર્તનોમાં સંપૂર્ણરીતે ચરણારવિંદનો પ્રભાવ, તેનું માહાત્મ્ય, તેનું સ્વરૂપ અને ભાવના પ્રકટ થયેલાં છે.”

બ્રહ્મસંબંધ

આ માર્ગમાં ભગવાનની પ્રાપ્તિ માટે બ્રહ્મસંબંધ આવશ્યક માનેલ છે. તે વગર પુષ્ટિમાર્ગીય એ પુષ્ટિમાર્ગમાં ગણાતો નથી. જીવ એ ભગવાનનો અંશ છે. ભગવાનના ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ છ ગુણનું તિરોધાન થતાં ભગવાનનો શુદ્ધ અંશ-આત્મા તે ‘જીવ’ રૂપે દેહની અંદર આવી પડ્યો છે. તેની સ્થિતિ એક કેદીના જેવી છે, અથવા તો પાંજરામાં પુરાયેલા પક્ષી જેવી છે. તે સ્થિતિમાંથી મુક્ત થઈને પ્રભુ

સાથે તેનું પુનઃમિલન થાય છે.

પુનઃ આનંદસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે બ્રહ્મસંબંધ એ પ્રથમ પગથિયું છે. શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જ્યારે દૈવી જીવોના ઉધ્ધારની ચિંતામાં હતા, ત્યારે શ્રાવણ માસના શુક્લ પક્ષની એકાદશીને દિવસે ભગવાન પોતે તેમની આગળ પ્રકટ થયા અને બ્રહ્મસંબંધ દ્વારા દૈવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાનો આદેશ આપ્યો, ત્યારથી શ્રીવલ્લભાચાર્યજીએ ‘બ્રહ્મ સંબંધ પોતાના સેવકોને કરાવ્યો. બ્રહ્મસંબંધની દીક્ષા વગર સેવાનો પણ અધિકાર પુષ્ટિમાર્ગીઓને મળતો નથી.

‘બ્રહ્મસંબંધ એટલે બ્રહ્મ સાથે જીવાત્માનો સંબંધ બ્રહ્મ એટલે ભગવાન, પરમાત્મા. પુષ્ટિસંપ્રદાયમાં બ્રહ્મ એ નિર્ગુણ નથી, પણ સગુણ નિર્ગુણ ઉભય રૂપે છે. ‘નિર્ગુણ’ એટલે પ્રાકૃત ધર્મોથી રહિત અને ‘સગુણ’ એટલે અલૌકિક ગુણોવાળું, આનંદ એ બ્રહ્મનો મુખ્ય ધર્મ છે. પુષ્ટિમાર્ગીય બ્રહ્મ એ આનંદરૂપ રસરૂપ છે. તેવું બ્રહ્મ તે શ્રીકૃષ્ણ એમ શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જણાવે છે. એટલે બ્રહ્મસંબંધ તે જીવનો કૃષ્ણ સાથેનો પુનઃસંબંધ છે.

જીવ બ્રહ્મથી હજારો પરિવત્સરોથી વિખૂટો પડ્યો છે. તે અનેક યોનિઓમાં ફર્યો છે, હવે આ મનુષ્ય દેહમાં આવ્યા પછી તેને ભક્તિમાર્ગીય ઉત્તમ સંસ્કારો મળ્યા હોય તો તે જીવનું બ્રહ્મની સાથે ફરીથી સાયુજ્ય કેમ થાય તેને માટે આ બ્રહ્મસંબંધ છે. સંબંધ એટલે સમ્યક્ સંપૂર્ણરીતે બંધન, અર્થાત્ બ્રહ્મથી છૂટો પડવાનો-સંસારમાં જન્મ મૃત્યુન ફેરાઓમાં અટવાવાનો પ્રસંગ આવે નહિ. બીજી રીતે કહીએ તો બ્રહ્મસંબંધ એ જીવાત્માનો પરમાત્મા સાથેનો વિવાહ છે. તે વિવાહ થતાં પરમાત્મા જીવાત્માનું વરણ કરે છે. જેમ વિવાહ ગોર દ્વારા થાય છે. જેમ વિવાહ સમયે પ્રતિજ્ઞા લેવાય છે તેમ બ્રહ્મસંબંધ વખતે જીવાત્મા પ્રતિજ્ઞા લે છે. તે પ્રતિજ્ઞા અમુક શબ્દોમાં હોય છે. તે પ્રતિજ્ઞા કેવી રીતે લેવી તેને માટે બ્રહ્મસંબંધ મંત્ર યોજવામાં આવ્યો છે, તેને ‘ગદ્યમંત્ર’ પણ કહે છે. પુષ્ટિસંપ્રદાયમાં અષ્ટાક્ષર મંત્ર અને ગદ્યમંત્ર એમ બે મુખ્ય મંત્રો છે ‘શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ’ એ આઠ અક્ષરોનો મંત્ર છે. તેના જપથી શરણભાવના સિદ્ધ થાય છે. ગદ્યમંત્ર મૂળ પાંચ અક્ષરોનો છે. ‘કૃષ્ણ તવાસ્મિ.’ પણ આ મૂળ મંત્રને પ્રતિજ્ઞાનું

સ્વરૂપ આપવાને 84 અક્ષરોનો તે બનાવવામાં આવ્યો છે. આ મંત્રથી જીવ ભગવાનનું દાસ્ય સ્વીકારે છે, એટલું જ નહિ, પણ પ્રભુને પોતાનું સર્વસ્વ એટલે જ નહિ, પણ પ્રભુને પોતાનું સર્વસ્વ એટલે પત્ની, પુત્ર, વિત્ત, ગૃહ, આ લોક તથા પરલોકના ફળો જે બાહ્ય છે તે દેહ, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ તથા અંતઃકરણ અને જે આન્તર છે – તે બધાનું પ્રભુને પોતાના આત્મા સાથે સમર્પણ કરે છે. એટલે તેનો વિનિયોગ પ્રભુની સેવામાં કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે – આ મંત્રમાં દારાનું પણ સમર્પણ છે. પણ તે સમર્પણ પ્રભુને છે, એટલે પ્રભુની સેવામાં તેમને યોજવાનું કહ્યું છે : પતિ એકલો સેવા કરે અને પત્ની જો તે કામમાં ઉપયોગમાં ન આવે તો તેનું સમર્પણ અધૂરું છે. તે જ પ્રમાણે પુત્ર, કુટુંબીજનો, વિત્તાદિનો ઉપયોગ પ્રભુસેવામાં કરવાનો છે.

કેટલાક લોકો આ અર્થ નહિ સમજતાં ગુરૂને જ આ સમર્પણ કરવામાં આવે છે આવો ખોટો અર્થ આમાંથી કાઢે છે. તે તેમનું અજ્ઞાન સૂચવે છે, એટલું જ નહિ, સંપ્રદાય પ્રત્યેનો એ દ્વેષ છે. મંત્રમાં સ્પષ્ટ શબ્દો છે કે ભગવાન કૃષ્ણને જ સમર્પણ કરવામાં આવે છે. તે સમર્પણ આચાર્ય દ્વારા થાય છે. જેમ બ્રહ્મસંબંધથી જીવાત્માને તદીયતા-તે પોતે ભગવાનનો છે એવો ભાવ સ્ફુરિત થાય છે, અને ત્યારપછી જ એ સેવાનો અધિકારી બને છે. જેમ ચાંદી ઉપર છાપ પડે તો જ ચલણી નાણા તરીકે તેનું મૂલ્ય અંકાય છે, તેમ આ બ્રહ્મસંબંધનો સંસ્કાર થાય ત્યારે જ ‘પુષ્ટિમાર્ગીય’ તરીકે પ્રભુસેવાનો અધિકારી તે જીવ બને છે. આ મંત્રમાં એવી શક્તિ છે કે તેનાથી દેહ, ઇન્દ્રિયો, પ્રાણ, અંતઃકરણ અને આત્મા શુદ્ધ થાય છે. “સિદ્ધાન્ત રહસ્ય”માં શ્રીવલ્લભાચાર્યજી જણાવે છે કે બ્રહ્મસંબંધ લીધાથી સર્વના દેહ અને જીવના તમામ દોષોની નિવૃત્તિ થાય છે. (બ્રહ્મસંબંધ કરણાત્સર્વેષાંદેહજીવયોઃ । સર્વદોષનિવૃત્તિ)

પુષ્ટિપુરૂષોત્તમનું પ્રાગટ્ય :

- સોની કાંતિલાલ છગનલાલ, ચિત્તલ

યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ઝ્વાનિર્ભવતિ ભારત ॥

અભ્યુત્થાનમ ધર્મસ્ય તદાત્માનં સૃજામ્યહમ ॥

પરિત્રાણાય સાધનાં વિનાશાય ચ દુષ્ટતામ્ ॥

ધર્મ સંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે ॥

અર્થ : હે અર્જુન ! જ્યારે જ્યારે ધર્મની ઝલાની થાય છે, અને અધર્મનું જોર વધી જાય છે ત્યારે હું પોતે પ્રગટ થાઉં છું. સાધુઓનું રક્ષણ કરવા માટે તથા ધર્મનું સંસ્થાપન કરવા માટે હું પોતે યુગે યુગે પ્રગટ થાઉં છું.

શ્રી ગીતાજીના આ કથન પ્રમાણે મથુરામાં સ્વરૂપથી. કાર્યથી પ્રાગટ્ય ચતુર્વ્યૂહમ્ મથુરામાં છે, જે ભૂભાર હરણાર્થ છે. પૂર્ણ પુરુષોત્તમનું પ્રાગટ્ય વ્રજમાં છે, જે ધર્મી વિશિષ્ટ સ્વરૂપથી છે, જે નિઃસાધન જનોના ઉદ્ધારાર્થ છે. તથા શ્રુતિરૂપા ગોપીજનોને પૂર્વેમળોલા વરદાનની પૂર્તિ કરવા માટે છે.

પ્રભુના પ્રાગટ્યનું મુખ્ય કારણ નિઃસાધન ભક્તોના હિતાર્થ છે. તેથી પ્રભુ પ્રાગટ્યનો વિલંબ સહન કરી શકતા નથી. તેથી સપ્તમ ગર્ભમાં દાઉજીનું પ્રાગટ્ય થાય તો ભગવાનના પ્રાગટ્યમાં વિલંબ થવા સંભવ છે. તેટલો પણ વિલંબ પ્રભુ સહન કરતા નથી, ભૂમોભગવદાગમનં પુર્વન સંભાવિત મધુના જાતમ્ (સુ 10-1-26) તેથી ગર્ભનું સંકર્ષણ કરી રોહીણીજીમાં સ્થાપ્યો. આવા પ્રકારનું માહાત્મ્ય અન્ય અવતારોમાં નથી.

પ્રાણીમાત્રને મોક્ષનું દાન આપવા ભગવાન જગતમાં પ્રગટ થાય છે. આ પ્રાગટ્ય તો લોક કલ્યાણાર્થ છે, એમ સમજવું. લોક કલ્યાણ રૂપ અસાધારણ કાર્ય ન હોય તો સાક્ષાત પધારે નહીં, ભૂભાર હરણાદિ કાર્યો તો બીજી રીતે પણ કરી શકે. માટે નિઃસાધનના હિત માટે ગુણાત્મા પ્રભુ પ્રગટ થાય છે. ભગવાનના પ્રાગટ્યનું આ મુખ્ય કારણ છે. હવે પુષ્ટિ કારણ જોઈએ.

ભગવાનને જ્યારે પુષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા થઈ, ત્યારે બ્રહ્મ ને આજ્ઞા કરી. બ્રહ્માઓ ચાર શ્રુતિઓ ઉત્પન્ન કરી. સામવેદ, રૂગ્વેદ, યજુર્વેદ, અર્થવેદ તેમાં અનુક્રમે પહેલી બે શ્રુતિએ પુષ્ટિ છે, જ્યારે પાછળની બે શ્રુતિ મર્યાદા છે.

એકવાર એ પુષ્ટિશ્રુતિ અને મર્યાદા શ્રુતિને વાદ થયો. મર્યાદાશ્રુતિ કહે : અક્ષર બ્રહ્મથી આગળ કોઈ આનંદ નથી. જે કંઈ આનંદ છે તે અક્ષર બ્રહ્મ સુધી જ છે. ત્યારે પુષ્ટિશ્રુતિ કહે : અક્ષર બ્રહ્મથી આગળ કંઈક વિશેષ પદાર્થ છે. પરંતુ ત્યાં શું છે તે સમજ પડતી નથી, પરંતુ છે જરૂર.

તેઓ ચારે શ્રુતિઓ સ્ત્રી ભાવાત્મક અત્યંત ચંચળ અને અતિ સ્વરૂપવાન હતાં. આમ બન્નેને વાદ થતાં તેઓએ ખોજ કરવાના હેતુથી તથા આપણે આટલા સ્વરૂપવાન છીએ તો આપણને ઉત્પન્ન કરનાર કેવા હશે ? તે જાણવાના હેતુથી તેમણે તેતરનું સ્વરૂપ ધારણ કરી, વર્ષોના વર્ષો સુધી ઉડ્યા કર્યું, પરંતુ કંઈ મળ્યું નહીં. ત્યારે મર્યાદાશ્રુતિ થાકી જવાથી તેઓ આગળ જઈ શક્યાં નહીં. ત્યારે પુષ્ટિશ્રુતિ કહે : અમે કંઈક ચોક્કસ નિર્ણય કરીને જ જં પીશું તેથી તેઓએ પ્રયત્ન ચાલું જ રાખ્યો. તેઓના વર્ષો સુધીન પ્રયત્નથી શ્રી ઠાકુરજીએ કૃપા કરી, આકાશવાણી દ્વારા કહ્યું : હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન છું. તમારે શું જોઈએ ? ત્યારે પુષ્ટિશ્રુતિ કહે : અક્ષર બ્રહ્મથી આગળ શું છે તે અમારે જાણવું છે. ત્યારે આકાશવાણી દ્વારા ભગવાને કહ્યું : તમે વિરજો નદીને કાંઠે બેસો, ત્યાં હું પ્રગટ થઈ તમારો મનોરથ પૂર્ણ કરીશ.

બન્ને શ્રુતિ ત્યાંથી પાછી વળી. મર્યાદા શ્રુતિને સાથે લઈ ચારે શ્રુતિઓ વિરજો નદી (શ્રીયમુનાજી)ને કાંઠે આવ્યા. ત્યાં થોડીવારમાં શ્રીઠાકુરજી પ્રગટ થયા. અનેક ગોપીજનો પ્રકટ થયાં. ત્યાં સારસ્વત કલ્પની લીલા ત્યાં પ્રગટ કરી. જેવી કે કોઈ ગોપીની મટુકી ફોટવી, કોઈનાં મહી ઢોળી નાંખવાં, કોઈનાં ચીર પકડી મહી (દાન)ની માંગણી કરવી, કોઈને આલિંગન કરવું. વગેરે અનેક પ્રકારની લીલાનાં દર્શન તે શ્રુતિઓને કરાવ્યાં. થોડીવારમાં બધાં ગોપીજનો અંતર્ધ્યાન થઈ ગયાં. એક શ્રી ઠાકુરજી રહ્યા. તેઓએ પ્રસન્ન થઈ શ્રુતિઓને કહ્યું : હે શ્રુતિઓ ! તમે મારી આ લીલા જોઈ. આનાથી અધિક કંઈ નથી. અક્ષર બ્રહ્મથી પર આ લીલા છે. તમોએ શાંતિથી જોઈ તેથી હું તમારા પર પ્રસન્ન છું. તમે કંઈક વરદાન માંગો.

ત્યારે શ્રુતિઓ કહે : હે પ્રભુ, આપ અમારા ઉપર પ્રસન્ન થયા હો તો ગોપીજનો સાથે જે

લીલા કરી, તેમને સ્વરૂપાનંદનું દાન કર્યું તેવું દાન અમોને કરો.

આ સાંભળી શ્રીઠાકુરજી કહે : તમે આ ખુબ અધિક માંગ્યું કહેવાય. ગોપીઓ સમાન તો હું પણ નથી. તમે તેમની ચરણરજની કૃપાથી માંગ્યું હોત તો કંઈક પ્રાપ્ત થાત, પરંતુ હવે હું સારસ્વત કલ્પમાં કૃષ્ણ સ્વરૂપે પ્રગટ થઈશ, ત્યારે એ સુખ તમોને પ્રાપ્ત થશે. એ શ્રુતિરૂપા ગોપીજનવના વરદાન પુરા કરવા આપશ્રીનું પ્રાગટ્ય વ્રજમાં છે.

સારસ્વત કલ્પમાં નંદરાયજીને ત્યાં આપનું પ્રાગટ્ય થયું તે સમયે કુમારિકાઓ (ઋષિરૂપાઓ) નો અંગીકાર પણ શ્રીઠાકોરજીએ કર્યો છે.

આ કુમારિકાઓ (ઋષિરૂપાઓ)નો પ્રસંગ એવો છે કે, શ્રીરામચંદ્રજી જ્યારે વનવાસ દરમિયાન પધારી રહ્યા હતા ત્યારે સોળ હજાર ઋષિઓ, જેઓ ઘણા કાળથી તપ કરતા હતા તેમને શ્રીરામચંદ્રજીનાં દર્શન થયાં. રૂષિઓનું આવું કઠોર તપ જોઈને શ્રીરામચંદ્રજી પ્રસન્ન થયા અને તેમને વરદાન માગવાનું કહ્યું. ત્યારે રૂષિઓએ વિનંતી કરી કે : “અમોને સીતાજી જેવું સુખ આપો.” ત્યારે શ્રીરામચંદ્રજીએ આજ્ઞા કરી કે : “આ સમયે મારું મર્યાદા પુરુષોત્તમ તરીકેનું પ્રાગટ્ય છે, અને મારું એકપત્ની વ્રત છે, તેથી હું તમારી માગણી સ્વીકારી શકું નહિ. પરંતુ સારસ્વત કલ્પમાં તમારો મનોરથ પૂર્ણ થશે.” આ બધા રૂષિઓ કન્યા રૂપે જન્મી અને ગોડ દેશના રાજાને ત્યાંથી નંદરાયજી તે બધી કન્યાઓને વ્રજમાં લઈ આવ્યાં. આ કન્યાઓ કુમારિકાના યુથના ગણાય છે તેઓએ કાત્યાયની વ્રત કર્યું અને પૂર્વે મળેલા વરદાનને કારણે તેમનો રાસમાં અંગીકાર થયો છે.

વૈષ્ણવોનો વિવેક :-

કોઈ એક સમયે એક વૈષ્ણવ પગે ચાલતો ચાલતો યાત્રા કરવા શ્રીવૃંદાવન ધામમાં જઈ રહ્યો હતો એક દિવસે સંધ્યાકાળે તેણે રસ્તામાં એક વટેમાર્ગને પુછ્યું :

“ભાઈ, આટલામાં કોઈ વૈષ્ણવનું ઘર છે ? હું વૈષ્ણવ છું ને કોઈ વૈષ્ણવને ઘેર ઉતરવા ધારું છું.” વટેમાર્ગએ ઉત્તર આપ્યો : “સામેના ગામમાં બધાં ઘર વૈષ્ણવોના જ છે.

આપ જેના ઘરમાં પગ મુકશો તે પોતાને ધન્ય સમજશે અને આપની સેવા કરશે. પરોણાગત માટે એ ગામ વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે.”

વૈષ્ણવે એ ગામમાં જઈને કહ્યું : “ભાઈ, હું વૈષ્ણવ છું, કોઈ વૈષ્ણવના ઘરમાં રાતવાસો કરવા ધાડું છું. સાંભળ્યું છે કે આ ગામમાં બધા વૈષ્ણવ છે.”

ઘરઘણી બોલ્યો : ‘મહારાજ, હું તો નરાધમ છું, મારા સિવાય આ ગામમાં બધા જ વૈષ્ણવ છે. પરંતુ આપ કૃપા કરીને મારા અતિથિ થશો તો હું મારા ધન્ય ભાગ્ય માનીશ, કૃપા કરશો ?’

પરંતુ પેલા વૈષ્ણવ તો ત્યાં ન ઉતરતાં વૈષ્ણવની તપાસમાં ગામના બીજા ઘરોમાં ગયા, પણ દરેક ઘરેથી એક જ પ્રકારનો ઉત્તર મળ્યો. બધાએ પરોણાગત કરવા સાડું તો ખૂબજ આગ્રહ કર્યો, પણ કોઈએ પોતાને વૈષ્ણવ તરીકે ઓળખાવ્યો નહીં ! બધાએ એમજ કહ્યું કે : “મારા સિવાય બધા આ ગામમાં વૈષ્ણવ છે.” ગામવાળાના આ આચરણથી પેલા નામધારી વૈષ્ણવની આંતરદષ્ટિ ખુલી ગઈ. અને અત્યાર સુધી તેને વૈષ્ણવ હોવાનું જે અભિમાન હતું એ દુર થઈ ગયું, અને એક વૈષ્ણવના ઘરમાં રાતવાસો રહીને કૃતાર્થ થયો.

શ્રીનાથજી બોલતા કેમ નથી ?

ભગવદ્ધાર્તા વંચાઈ ગયા પછી દેવકરણ ભાઈએ આણંદજીબાપા મુખિયાજીને પૂછ્યું કે,

‘મુખિયાજી ! પ્રાચીન સમયમાં તો શ્રી નાથજી વૈષ્ણવોની સાથે વાતો કરતા અને હવે કેમ બોલતા નથી ?’

ત્યારે મુખિયાજીએ કહ્યું કે,

‘નિત્યલીલામાં પધાર્યા પહેલા શ્રીગુસાંઈજી બરજ્યા હતા કે “બાબા સહજમાં હવે કોઈથી બોલશો નહીં. કેમકે હવે પછીના જીવ થશે, તેનો આપના ઉપર ઉત્કટ ભાવ રહેશે નહીં. સહજભાવે આપ બોલશો તો લોકોની ભક્તિ છૂટી જશે. એટલે ભક્તિ વિના તેમનો ઉદ્ધાર

કેવી રીતે થશે ?” શ્રીગુસાંઈજીનાં આ વચનો પછી શ્રીનાથજીએ પોતાનો અધરોષ દાબી દીધો. ત્યારથી શ્રીનાથજીના અધરનું પૂર્ણપ્રકાશિત દર્શન થતું નથી.’

અમૃતલાલભાઈએ પૂછ્યું: મુખિયાજી ! એવા ઘણા દાખલા મળી આવે છે કે ત્યાર પછી પણ શ્રીનાથજી વૈષ્ણવોની સાથે બોલેલા છે.”

મુખિયાજી : અમૃતલાલભાઈ ! કોઈ બોલાવવાવાળો હોય તો બોલનારા ક્યાં જાય ? અધિકારી હોય તો આજે પણ શ્રીનાથજી બોલે. શ્રીગુસાંઈજી શ્રીનાથજીને બરજયા તેનો આશય તો ભક્તિમાર્ગની મર્યાદા રાખવાનો છે. ઉત્કટ ભક્તિ વિના, ભગવાન સરલતાથી બધાની સાથે વાતો કરે, તો ભક્તિ કોણ કરે ? અત્યારે પણ જે જીવમાં આતુરતાભાવ દેખે છે, તેની સાથે અવશ્ય બોલે છે. પરંતુ શ્રી ગુસાંઈજીએ બરજ્યા પછી શ્રીજીએ બહુ બોલવાનું છોડી દીધું છે. શ્રી ગોકુલનાથજીનના એક સેવકની વિનંતીથી શ્રીગોકુલનાથજીએ શ્રીજીને બોલાવ્યા હતા, તે પ્રસંગ પ્રસિદ્ધ જ છે.

રવિચંદભાઈ : ‘મુખિયાજી ! કૃપા કરીને એ પ્રસંગ અમને સંભળાવો.’

‘સંભળો. શ્રી ગોકુલનાથજીનો સેવક એક વાણિયો વૈષ્ણવ હતો તે શ્રી ગોકુલમાં રહેતો અને વેપાર કરીને પોતાનું ભરણ પોષણ કરતો. ગોકુલમાંથી મથુરા ચીજવસ્તુઓ લઈને વૃંદાવનમાં જઈ વેચતો. વૃંદાવનમાં એક મર્યાદામાર્ગીય ભક્ત હતો. એ વખતે મર્યાદામાં એની હોડ કરે તેવો કોઈ ભક્ત નહોતો. શ્રી ગોકુલનાથજીનો સેવક તે વાણિયો વૈષ્ણવ વૃંદાવનમાં આવતો ત્યારે આ મર્યાદામાર્ગીય ભક્તને ત્યાં ઊતરતો. આમ ઘણાં વર્ષ સુધી ચાલ્યું. મર્યાદામાર્ગીય ભક્ત જ્યારે ને ત્યારે કહ્યા કરે કે દેહ ક્ષણભંગુર છે. એ ક્યારેક પડવાનો છે એ નક્કી વાત છે; પરંતુ એવો કોઈ ગુરુ નથી કે જે સાક્ષાત્ ભગવાનનો મિલાપ કરાવી વાતો કરાવી આપે.’ આમ વારંવાર આ ભક્ત કહ્યા કરે અને શ્રીગોકુલનાથજીનો સેવક સાંભળ્યા કરે. એક દિવસે શ્રી ગોકુલનાથજીનો સેવક સૂતે હતો, ત્યારે મર્યાદામાર્ગીય ભક્તે કરૂણાભર્યા સ્વરે કહ્યું કે,

‘આ પૃથ્વીમાં એવું કોઈ ન મળ્યું કે જે ભગવાન સાથે વાતો કરાવી આપે !’

ભક્તના હૃદયની આવી અત્યંત આર્તિ જોઈને શ્રી ગોકુલનાથજીના સેવકના મુખમાંથી

સહજભાવે વચનો નીકળી પડ્યાં :

‘અરે, ભાઈ ! તમે એમ કેમ કહો છો કે પૃથ્વી ઉપર એવો કોઈ ગુરુ જ નથી ! ચાલો, મારા ગુરુદેવ શ્રી ગોકુલનાથજી ગોકુલમાં બિરાજે છે, એમની પાસે. એઓશ્રી શ્રી ગોવર્ધનોદ્ધરણધર શ્રીનાથજીની સાથે તમારો સાક્ષાત મિલાપ કરાવીને વાતો કરાવી દેશે.’

શ્રી ગોકુલનાથજીના સેવકના આ આશ્વાસનજનક વચનો સાંભળતા માત્રમાં જ પેલા ભક્તના હૃદયમાં તો ચટપટી લાગી ! એ હર્ષમાં આવી જઈને ‘ધન્ય, ધન્ય !’ કહેતો નાચવા લાગ્યો ! એણે ગદગદિત સ્વરે વિનંતી કરી :

‘ભાઈ ! હવે ઢીલ ન કરો. મને એવા પરમ પ્રતાપી ગુરુદેવનો જલદી સેવક કરાવો.’
શ્રી ગોકુલનાથજીના સેવકે એને સમજાવતાં કહ્યું : ‘અત્યારે રાત્રિનો સમય છે અને છ ગાઉનો રસ્તો છે. વચ્ચે શ્રી યમુનાજી પાર કરીને જવું પડે છે, તો સવારે ઉઠીને આપણે અવશ્ય જઈશું.’

એટલે મર્યાદામાર્ગીય ભક્તે નિસાસો નાંખીને કહ્યું :
‘ભાઈ ! દેહ ક્ષણભંગુર છે. સવારની કોને ખબર છે ?’

આતુરતામાં માંડ માંડ રાત કાઢી. બેમાંથી કોઈએ નીંદર ન કરી. પ્રભાતમાં બંને ઉઠીને ગોકુલ ચાલ્યા. માર્ગે ચાલતાં શ્રીગોકુલનાથજીના સેવકને ચિંતાયુક્ત વિચાર થયો કે, બોલતાં તો બોલાઈ ગયું પરંતુ શ્રી ગોકુલનાથજી આ મનોરથ સિદ્ધ કરશે કે નહીં !!

ગોકુલમાં મંદિરે પહોંચ્યા, એટલે મર્યાદામાર્ગીય ભક્તને બહાર બેસાડીને શ્રી ગોકુલનાથજીનો સેવક ભીતર ગયો. શ્રીગોકુલનાથજીનાં દર્શન કરીને દંડવત્ કર્યા; પરંતુ સાથીની ચિંતામાં એનું મોઢું ઊતરી ગયું ! શ્રી ગોકુલનાથજીએ એના મોઢા સામું જોઈને પૂછ્યું :

‘કેમ ? તારું મોઢું કેમ પડી ગયું છે ? તને શું દુઃખ છે ?’

આટલું પૂછ્યું ત્યાં તો એ રડી પડ્યો ! શ્રીગોકુલનાથજીએ એને ધીરજ આપતાં કહ્યું :
તું રડ મા, જે કાંઈ હોય તે વિના સંકોચ કહે તારા મનનું સમાધાન થશે ત્યારે એ સેવક
રડતાં રડતાં મર્યાદા માર્ગીય ભક્તની પૂર્ણવાત કરતાં વિનંતી કરી કે,

‘જે, રાજ ! એ ભક્તને આમ કહેતાં ઘણાં વર્ષ થઈ ગયાં ! ગઈ રાત્રિના એ બહુ જ
વિલાપ કરવા લાગ્યો. ત્યારે મારાથી રહી શકાયું નહીં. તેથી હું એને આપને શરણે લઈ
આવ્યો છું. હવે એનો મનોરથની સિદ્ધિ કરવી, એ તો આપને હાથ છે.’

આ સાંભળીને શ્રીગોકુલનાથજીએ પ્રસન્નતાથી આજ્ઞા કરી કે,

એની એટલી બધી આર્તિ છે. તો શ્રીનાથજીની સાથે એનો અવશ્ય વાર્તાલાપ કરાવીશ.
તું એને અહીં બોલાવ.’

પછી એને ભીતર બોલાવીને શ્રીગોકુલનાથજીના દંડવત તેમજ ચરણસ્પર્શ કરાવ્યા.
આપશ્રીએ એને આજ્ઞા કરી : ‘આજે ઉપવાસ કરજો.’

‘શ્રી ગોકુલનાથજી ભોજન કરી, ઘોડા ઉપર બેસીને શ્રી ગિરિરાજ પધાર્યા. સેન આરતી
કરીને શ્રીનાથજીના કપોલ ઉપર પ્યારભર્યો શ્રીહસ્ત ફરેવતાં વિનંતી કરી :’

‘કૃપાનાથ ! આપને કાકાજી બરજ્યા છે કે હવે પછી કોઈની સાથે બોલશો નહીં ; પરંતુ
કાલે સવારે આપનો એક સેવક આવશે. એની સાથે તો બોલવું જ પડશે, નહીં બોલો તો
માર્ગની ટેક જશે.’

ત્યારે શ્રીનાથજીએ આજ્ઞા કરી :

‘વલ્લભ ! બરજવાવાળો કોઈ બીજો હોય તો એને પૂછ્યા વિના ન બોલાય; પરંતુ
બરજવાવાળા તમે અને બોલાવવાળા પણ તમે જ, પછી હું કેમ ન બોલું ? તમે જેમ
કહેશો તેમ કરીશ.’

બીજે દિવસે સવારે મર્યાદામાર્ગીય ભક્તને સ્નાન કરાવીને શ્રીજીસંમુખનામ-નિવેદન આપીને એનો પુષ્ટિમાં અંગીકાર કર્યો કે તરત જ શ્રીનાથજી એની સાથે પ્રસન્નતાથી વાતો કરવા લાગ્યા ! પેલો વૈષ્ણવ કૃતકૃત્ય થઇ ગયો ! એનો આ જન્મ સફળ થઇ ગયો !

એટલે અમૃતલાલભાઈ ! અધિકારી હોય એની સાથે તો શ્રીજી આજે પણ વાતો કરે છે; બધા સાથે નહીં.’

અસાર-સંસાર

(પદ રાગ-નાયકી)

દેખો દુર્મતિ યહ સંસારકી ।
હરિ સો હીરા છાંડ હાથતેં, બાંધત પોટ વિકારકી ॥1॥
જુઠે સુખમેં ભૂલરહે હે, સુધ વિસરી કીરતારકી ।
નાના વિધકે કર્મ કમાયે, ખબર નહીં શિર ભારકી ॥2॥
કોઉ ખેતી કોઉ વણજ ચાકરી, કોઉ આશા હથીયારકી ।
અંધાધૂં ધીફિરત દશોદિશ, કુટી આંખ ગમારકી ॥3॥
નરક જાનકે મારગ ચાલે, સુન સુન વિપ્ર લબારકી ।
અપને હાથ ગલેમેં ડારત, ફાંસી માયા જાલકી ॥4॥
વાર વાર પુકાર કરત હો, સુન હો સજ્જન હારકી ।
‘સુરદાસ’ યહ વિનસ જાયગી, દેહ છિનકમેં છારકી ॥5॥

શ્રી વલ્લભ વાક્ય સુધા

સ્ત્રીઓને વેદનો અધિકાર નથી અને તેથી મર્યાદા માર્ગ પ્રમાણે તેને મુક્તિ દુર્લભ છે. પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગમાં સ્ત્રી પ્રધાન છે. આ માર્ગમાં સ્ત્રીની પણ મુક્તિ થાય છે. સ્ત્રીઓ ઉપર ભગવાનની કૃપા છે.

ભક્તિમાર્ગમાં અંગિકાર થવો એ જ ભાગ્ય છે. તેમાં પણ પુષ્ટિપુષ્ટિમાં અંગિકાર થવો એ

પરમ ભાગ્યની સીમા છે.

ભગવાનમાં ઐશ્વર્યાદિ છ ઉત્તમ ગુણો હોવા છતાં શ્રીકૃષ્ણ સદાનંદજ થયા. શ્રીકૃષ્ણ ફલરૂપ હોવાથી પોતાના ધર્મોને ઢાંકી ધર્મી જ રહ્યા. સ્ત્રીઓની તેનામાં ભક્તિ છે, પણ પુરુષો ધર્મપરાયણ હોવાથી તેવી ભક્તિથી રહિત છે. કારણ કે ધર્મ અને બ્રાહ્મણ જ પુષ્ટિમાર્ગમાં બાધક છે. અને બ્રાહ્મણનું સમાધાન કંઈક પુષ્ટિના વિરોધવાળા અર્થથીજ થાય છે. તેથી જ જેમની પ્રમાણમાં બહુ શ્રદ્ધા હોય તેને ભગવાન પુષ્ટિમાર્ગમાં મુકતા નથી. મુચકુંદને ધર્મમાં પ્રમાણ માર્ગમાં ઘણી શ્રદ્ધા હતી, તેથી ભગવાને તેનો પુષ્ટિમાર્ગમાં અંગીકાર કર્યો નહિ.

રસ ગુપ્ત રાખવામાં ન આવે તો રસાભાસ થાય. જેમ હલકા માણસને મહારાજાનો જનાનો જોતા શૃંગારરસ ઉત્પન્ન થાય છે જ, પરંતુ જનાનાની રાણીઓને થતો નથી, કારણકે તે માણસના અધમપણાની બુદ્ધિ તેમાં બાધ કરે છે. બીજો પોતાથી ઉત્તમ છે એવી બુદ્ધિ જ રસનું પોષણ કરે છે.

પ્રભુ કેવળ કૃપાસાધ્ય

પ્રેષક : પ.ભ. કાંતાબહેન પ્રભુદાસ સોની, અમરેલી

એક દિવસ શ્રીગોકુલેશે આજ્ઞા કરી જે, ઠાકોરકું બાલકકી ઉપમા દેત હે, તાકો ભાવ કહા ? જો બાલક તો સોના, મણિ-માણેકના ખિલોને ના રીઝે અને નેક કિંવાડકી સાંકળ ખખડાવીએ તો રીઝે ! નિયામક કછુ નાંહી.

ભાવાર્થ : આ વચનામૃતમાં આપશ્રી પ્રશ્ન રજુ કરે છે કે ઠાકોરને બાળકની ઉપમા શા માટે અપાય છે ? અને તેનો જવાબ પણ આપશ્રી જ આપે છે.

બાળક ક્યારે રડવા લાગશે અને તે પછી ક્યા સાધનથી તે રીઝશે તેની જાણ થવી મુશ્કેલ છે. તેમ ઠાકોર પણ ક્યા સાધનથી-સેવાથી, કથાથી, ભજનથી-કૃપા કરશે તે કાંઈ નિયામક નથી. જ્યારે પોતાની ઇચ્છા હશે ત્યારે જ કૃપા કરશે. વળી સમયનો પણ

વિચાર નહિ કરે અને સામે પાત્ર છે કે અપાત્ર, તેનો પણ વિચાર નહિ કરે, કારણ કે આ સ્વતંત્ર પ્રાગટ્ય છે, સાધન-સાધ્ય નથી.

તો પછી પ્રશ્ન થાય કે, તો પછી સેવા, કથા-ભજન, આચાર-શુદ્ધિ. અપરસ વગેરે સાધન શા માટે કરવા ? તો કહે છે કે : સાધનનો તો એક ક્ષણ પણ ત્યાગ નથી કરવાનો, જ્યાં સુધી દેહનું અનુસંધાન છે, ત્યાં સુધી સાધન તો કરતાં જ રહેવાનાં છે. સાધન છોડી દેશું તો દિશાશૂન્ય બની જવાશે. પ્રભુ સાધન-સાધ્ય નથી તેનો અર્થ એટલો જ કરવાનો કે આપણે સાધનનું બળ કે અભિમાન ન કરવું જો બળ કે અભિમાન રાખશું તો પતન થશે. કોઇપણ જાતના ફલની આશા રાખ્યા સિવાય સાધન કરતાં જ રહેવાનું.

- શ્રી ગોકુલેશ પ્રભુનાં વચનામૃત

નિષ્કિંચન વૈષ્ણવની ભાવનાનો અંગીકાર

એકવાર શ્રીહરિરાયજી સિંધમાં પધાર્યા ત્યાં એક શહેરમાં આપ બિરાજતા હતા, ત્યાં એક વૈષ્ણવ ઘણો ગરીબ હતો. તે મજૂરી કરી સેવા કરતો ને પાછાં પૈસો બચાવી સિલક પણ કરતો. લાંબી મુદતની મજૂરીના ફળ રૂપે આ ભક્તે બે રૂપિયા એકઠા કર્યા હતા. શ્રીહરિરાયજીને તે પોતાને ઘેર પધરાવી ભેટ કરવાની તેને ઇચ્છા હતી. પણ બીજા ગૃહસ્થ વૈષ્ણવો તો ખૂબ ભેટ ધરી પધરાવતા, પણ આ બિચારો ગરીબ શું કરે ? તેને રોજ પધરાવવાની આર્તિ થતી, પણ કહી શકતો ન હતો. ભક્તની આર્તિ શ્રીઠાકોરજીથી સહન ન થઈ. ભક્તનો કલેશ પ્રભુ કેમ સહન કરે ? તેથી શ્રીહરિરાયજીને સ્વપ્નમાં શ્રીઠાકોરજીએ પેલા ભક્તને ત્યાં પધારવાની આજ્ઞા કરી. શ્રીહરિરાય મહાપ્રભુ દયા કરી તેને ત્યાં પધાર્યા ને શ્રીઠાકોરજીની આજ્ઞા પ્રમાણે પેલા બે રૂપિયા માગી લીધા. શ્રીહરિરાયજીને પોતાને ત્યાં પધારેલા જોઈને તે વૈષ્ણવ આવેશમાં પ્રેમઘેલો થઈ ગયો. તે નાચવા લાગ્યો અને દેહનું અનુસંધાન પણ ન રહ્યું. શ્રીહરિરાયજીને બિરાજવા આ ગરીબ નિઃસાધન ભક્તના ઘરમાં ગાદી-તકીયા કે કોય બિછાનાં ન હતા. એક કંતાનના કોથળા જેવું હતું. તેના ઉપર આપ બિરાજ્યા. આ વખતે આપશ્રીને ખુબ જ આનંદ

થયો. આ વૈષ્ણવનો પ્રેમ જોઈ શ્રીહરિરાયજી પણ ભાવવિભોર બની ગયા.

આપશ્રી તે બે રૂપિયા લઈ મુકામે પધાર્યા. તે રૂપિયા બે પોતાની પાસે રાખ્યા. પછી શ્રીજીદ્વારા પધાર્યા ત્યારે એક દિવસ તેની સામગ્રી લાવીને શ્રીઠાકોરજીને જુદી જ આરોગાવી. શ્રીઠાકોરજી હોંશે હોંશે તે સામગ્રી આરોગ્યા. પછી તે મહાપ્રસાદ જુદો જ રાખવામાં આવ્યો. રાત્રે પોતાના અંતરંગ ભક્તો સાથે શ્રીહરિરાયજીએ ભગવદ્ વાર્તા કરી રહ્યા પછી તે મહાપ્રસાદ મંડળીમાં વહેંચવામાં આવ્યો. આ મહાપ્રસાદની કણિકા લઈ ભગવદીયો ઘેર જઈ સુઈ ગયા. ત્યાં તો દરેકને સ્વપ્નમાં જુદો જુદો અનુભવ થયો. પુષ્ટિમાર્ગ તાપકલેશનો માર્ગ છે. તાપ ભાવાત્મક સેવાનો આ માર્ગમાં અંગીકાર છે.

વિચારણીય તત્વ :-

માત્ર ચક્ષુથી ભગવાનનાં દર્શન થતાં નથી-ભગવાન બહાર પ્રકટ હોય ત્યારે પણ હૃદય ભાવથી ઉભરાય અને તે હૃદય ચક્ષુ દ્વારા દર્શન કરે ત્યારે જ ભગવાનનાં દર્શન થાય. ત્યાં સુધી દર્શન, સેવા સર્વ સાધનરૂપ છે. એ સાધનમાં ભાવની મેલવણી હોવી જ જોઈએ. ભાવનાથી સિદ્ધ થયેલો ભાવ જ ભગવત્પ્રાપ્તિનું સાધન છે, બીજા કોઈ સાધનની અપેક્ષા નથી, એમ સંન્યાસનિર્ણયમાં કહ્યું છે, તેનો આશય પણ આ જ છે. શિક્ષાશ્લોકીમાં પણ ભાવસ્ત્રાપ્યસ્મદીયઃ સર્વસ્વં વગેરેમાં છેલ્લે એ જ સોનેરી શિખામણ આપી છે. પચાસવાર શ્રીનાથજી નિરખો, પચાસ વર્ષ સેવા કરો, રોજ દર્શન કરો, પુષ્કલ દ્રવ્ય, સામગ્રીનો વિનિયોગ કરો, તેની ના નથી, પણ યાદ રાખવું કે એ સર્વનો ઉપયોગ માત્ર ભાવથી વૃદ્ધિમાં જ છે, ભગવાન એ સર્વથી પ્રસન્ન થઈ દર્શન દેશે, એમ સમજવું નહિ, ભગવાન કાંઈ લૌકિક મનુષ્ય નથી કે સોના, ચાંદી, ઝવેરાતથી છેતરાય, કે પુષ્કળ સામગ્રીથી લોભાય. એ સર્વેથી ભાવની ઉન્નતી થવી એ આવશ્યક છે. માટે ભાવની વૃદ્ધિ થાય નહિ, ત્યાં સુધી સંતોષ માનવો નહિ, આપણે કૃતકૃત્ય થયા એમ સમજવું નહિ. આથી જીંદગી સુધી વૈભવ અને ઠાઠમાઠથી સેવા કરનાર અને કરાવનાર મનુષ્ય મળશે પણ ભાવનો ઉદ્દેશ જેનામાં થયો હોય એવા ભક્તો મળવા દુર્લભ છે.

- શ્રુતિ રહસ્ય

પુષ્ટિધર્મ

- શ્રી ગોકુલેશ વાક્સુધા

વૈષ્ણવે લૌકિક-વૈદિક અને દેહ કાર્યો અનિત્ય સમજવા. પુષ્ટિમાર્ગીય ધર્મને સત્ય માનીને ધર્મના કાર્યમાં તત્પર રહેવું. બાકી બીજો ધર્મ તથા લૌકિક કાર્યને તુચ્છ માનીને તેને દુઃખરૂપ જાણવા. વળી તીર્થનું ફલ પણ તુચ્છ છે માટે કોઈપણ તીર્થનું માહાત્મ્ય સાંભળીને સેવા સ્મરણમાંથી પોતાનું મન તીર્થ પ્રત્યે ચલાયમાન થવા દેવું નહિ. ગંગાજી સમાન તીર્થ જગતમાં કોઈ નથી તો પણ મહાનુભાવ શ્રી પરશોત્તમદાસ શેઠની પુત્રી રૂક્મણી બાઈએ ગામમાં જ હોવા છતાંય મનમાં તે તીર્થ વિષેનો જરાય વિચાર કર્યો ન હતો.

વળી વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર, શ્રીમદ્ ભાગવત, ગીતાજી વિગેરેમાં બતાવેલી બાબતો તો સત્યજ છે. પરંતુ જગતમાં અનેક પ્રકારના અધિકારીઓ છે તેથી તે બધું યતેઓના માટે છે તેવું સમજવું. બાકી પુષ્ટિમાર્ગી જે ધર્મ અને તે ધર્મની જે બાબત છે તે સમજીને મનમાં રાખવી. અનેક પ્રકારના કર્તવ્યોથી અનેક પ્રકારના ફળ પ્રાપ્ત થતા હોય છે, પરંતુ વૈષ્ણવે તે તુચ્છ જાણવા. વળી અવતારની પ્રાગટ્ય જ્યંતિ તથા અગિયારસ સાચી જ છે તેવું માનવું અને તે અંગે મોટાઓ જેમ કહે તેમ કરવું. પરંતુ ફલની આશા તો મનમાં જરાય રાખવી નહિ. બાકી ભગવદ્ સેવા-સ્મરણને મુખ્ય અને સર્વોપરી જાણવા.

આપણું કીર્તન સાહિત્ય -

- લે. વ્રજરત્નદાસ ચ. પરીખ

વિરહના પદો

[અષ્ટ સખા જેવા મહાનુભાવોએ ગોપીજનોની વિરહ-ભાવનાનો સ્વયમ્ અનુભવ કરીને, જે પદો ગાયા છે, તેને સારી રીતે સમજીને જો તન્મયતા પૂર્વક ગાઈએ તો

મનમાં કેવા આનંદ, રસ અને ભાવના પ્રગટે છે !! અનુભવ લેવા જેવો છે. જીવનનો એ અમૂલ્ય લહાવો છે. વાક્યાર્થ અને પંક્તિઓ વચ્ચેનો પરસ્પર સંબંધ પણ વિચારવા જેવો હોય છે. કાવ્યોનું ભાવવાહી ગદ્ય રૂપાન્તર કરીએ.]

રાગ સોરઠ

હરિ ! તેરી લીલાકી સુધિ આવે;

કમલ નયન મોહન મૂરતિકો, મન મન ચિત્ર બનાવે (1)

એક વાર જાહિ મિલત મયા કરિ, સો કેસે બિસરાવે;

મુખ મુસકાનિ, બંક અવલોકનિ, ચાલ મનોહર ભાવે (2)

કબહુકનિબિડ તિમિર આલિંગત, કબહુક પિક સુર ગાવે;

કબહુક સંભ્રમ ક્વાસિ ક્વાસિ કહિ સંગમહિત ઉઠિ ધાવે. (3)

કબહુક નેન મૂંદિ અંતરગતિ, મણિમલા પહિરાવે;

‘પરમાનંદ’ પ્રભુ શ્યામ ધ્યાન કરિ, વિરહિનિ વિરહ ગંવાવે (4)

વિરહ-મગ્ન ગોપીજનોનું મન કેવું બની જાય છે ! વિયોગ સમયે અન્તરમાં કેવી પ્રેમોર્મિઓ પ્રગટે છે ! તે કવિ વર્ણવે છે, ગોપી કહે છે : “હે હરિ ! તારી લીલા મને સાંભર્યા જ કરે છે, સ્મૃતિ મનમાંથી જતીજ નથી, શું કરું !

મારું મન, મનમોહનના કમલ સમા નયનો વાળા મોહક સ્વરૂપનું ધ્યાન કર્યાજ કરે છે. એવું કે નયન સમીપ સ્વરૂપ ખડુ થઈ જાય છે ! નેત્રોમાં એ ચિત્ર (દ્રશ્ય) રમ્યા જ કરે છે !

કૃપા કરીને જીવનમાં એકવાર પણ જેને આપનું મિલન થાય તે આપને કદીયે વિસરી શકે જ કેમ !! મંદહસતું, વક્ર કટાક્ષ પ્રસારનું આપનું મુખ એક એવું જાદુ ભર્યું છે કે તેને ભૂલીશકાય જ નહિ આપની મનોહર ચાલ પણ ચિત્તમાં જડાઈ ગઈ છે !

આવું વિચારતી ગોપી પોતે શું કરે છે, તે હવે કહે છે : વિરહમાં તન્મય બનેલી

અંધારામાં બેઠી હોય છે ત્યાં જાણે શ્યામ સુંદર સામેથી પધારી રહ્યા હોય, એવો એને ભાસ થાય છે. એટલે ઊઠીને શ્યામને બાથમાં ભીડવા જાય છે. ત્યાં તો ગાઢ અંધકાર જ હોય છે. પછી ભાન આવે છે કે અહીં તો પ્રીતમ નથી, ત્યારે વિરહગીત લલકારે છે; એનો કોકિલ કંઠ ગુંજી ઊઠે છે:-

અરે, કોઈ વાર તો એ બોલી ઊઠે છે: “હે નાથ ! રમણ ! પ્રેષ ! તમે ક્યાં છો ? ક્યાં છો ?”-અને પછી એને એવો ભ્રમ થાય છે કે “આ રહ્યા; આ જાય છે”-ઉતાવળમાં સાથે જવા પાછળ દોડે છે, પણ એ એકલીજ હોય છે ! મનની ભ્રમણા સિવાય કેઈ ત્યાં હોતું નથી.

અને કોઈ વાર તો નયનો મીંચીને અંતરમાં ઊંડી ઉતરી જાય છે. ધ્યાનસ્થ બની જાય છે ત્યારે શ્યામ સમીપ ઊભેલા દેખાય છે. મનોમય મૂર્તિને સત્ય સ્વરૂપે માનીને, પોતાના કંઠની મણિમાળા કાઢીને એમના કંઠમાં પહેરાવવા માંડે છે પણ કોઈ હોય તો પહેરે ને !

કવિ કહે છે: શ્યામના વિયોગમાં એ શ્યામાઓ આવી રીતે ધ્યાન મગ્ન બને છે. આમ વિરહનું દુઃખ દૂર કરવા મથે છે અને વિરહનો સમય તન્મયતામાં વિતાવે છે.

લાંબુ વિરહ-દુઃખ વચ્ચે અલ્પ માનસિક સુખ ! રણ પ્રદેશમાં મીઠી વિરડી જેવું જ તો ! કેવી વિરલ વિપ્રયોગાવસ્થાનું વર્ણન !

“વિયોગાનલ મૂર્તિમાન્”- એવા શ્રીવલ્લભ આ કીર્તન શ્રવણ કરતાં વિપ્રયોગાનુભવમાં લીન બને, એમાં શું આશ્ચર્ય ! આ પદ સાંભળતાં આપશ્રી ત્રણ દિવસ સુધી મુર્છિત રહેલા.

(શબ્દો) સુધિ=યાદ * મૂર્તિ=સ્વરૂપ * જાહિ=જેને * મયા=દયા, કૃપા * બંકઅવલોકનિ=વાંકી દ્રષ્ટિઓ જોવું * નિબિડ=ગાઢ, ઘેરું * તિમિર=અંધારું * પિક=કોયલ * સંભ્રમ=ભ્રમ ક્વાસિ=ક્યાં છો ? * ગમાવે=વીતાવે.

રાગ સારંગ

શ્રી વિઠ્ઠલેશપ્રભુએ કુંભનદાસજીને પોતાની સાથે પરદેશ આવવા આજ્ઞા કરી. પહેલાજ મુકામે શ્રીજીનો વિરહ એવો વ્યાપ્યો કે એમના અંતરમાંથી આ વિરહ-ગાન પ્રગટ્યું. ભગવદીયની ભગવાનમાં કેવી અપ્રતિમ આસક્તિ !!

કેતે દિન વ્હે જુ ગયે બિનુ દેખે;
તરુન કિશોર રસિક નં દનં દન કછુક ઉઠત મુખેરેખે (1)
વહ ચિતવનિ, વહ હાસ મનોહર, વહ બાનિક નટ-ભેખે;
વહ સૌભગ, વહ કાન્તિ બદનકી, કોટિક ચંદ વિસેખે. (2)
શ્યામ-સુન્દર સંગ મિલિ ખેલનકી, આવત જિય અપેખે;
'કુંભનદાસ' લાલ ગિરિધર બિનુ, જીવન જનમ અલેખે. (3)

(ભાવાર્થ) અરેરે ! શ્રીજીનાં દર્શન કર્યે જાણે કેટલાયે દિવસો થઈ ગયા ! (આજે જ સવારમાં દર્શન કરીને કુંભનદાસજી નીકળ્યા છે તો પણ આવું લાગે છે.)

કેવું મનોહર કિશોર સ્વરૂપ ! કેવી તરૂણાઈની છટા ! રસિક-શિરોમણિ નં દનં દનના મુખ-પર કેવી ઊર્મિરેખાઓ અંકિત થતી !

એ મુખચંદ્રની શોભા, એ તેજ, કોટિ ચંદ્રથીયે વિશેષ હતાં, અરે, એ નયન-કટાક્ષ, એ મનોહર હાસ્ય, એ નટ-વેષની શોભા-આ બધું મને સાંભરી આવે છે. આ શ્યામસુંદર સાથે મળીને ખેલવાની મન અપેક્ષા (અભિલાષા) રાખે છે. પણ શું કરું ! શ્રી ગોવર્ધનધર વિનાનું મારું જીવન વ્યર્થ બની જશે !

(આમ ગાતાં ગાતાં વિપ્રયોગની પરાકાષ્ઠા આવી ગઈ. શ્રીગુસાંઈજીએ આ જોયું. અને એમને ત્યાંથીજ પાછાં શ્રીજીની પાસે મોકલી દીધા)

(શબ્દો) બાનિક=શોભા * નટ-ભેખ=નૃત્ય કરતું સ્વરૂપ * અપેખે=અપેક્ષા *

અલેખે=નકામું.

હવે ઉપરના પદનો ગુજરાતી અનુવાદ :-

નં દનં દનનેનિરખ્યા વિણ, હા ! દિવસ કેટલા વીત્યા રે !
તરૂણ ! કિશોર ! રસિકવર ! મુજને દર્શન ઘો અણ ચિત્યારે !
શી શોભા ! શી કાન્તિ વદનની ! કોટિ ચંદ્રલજવાયે રે
કેવાં નયન-કટાક્ષ અને વળી, કેવું હાસ્ય છવાયે રે,
કેવો નટખટ વેષ મનોહર, કેવું પીતામ્બર પીળું રે !
'કુંભનદાસ' પ્રભુ સંગ ખેલયા, મુજ મન બન્યુ અધીરું રે !

તસ્મૈ શ્રીગુરવે નમઃ

- ગુરુ ઋણમાંથી મુક્ત થવું હોય તો પોતાના આત્મા સહિત સર્વસ્વ અર્પણ કરવું.
- ગુરુને જે અર્પણ કરે તેને અનંતગણું પાછું મળે છે.
- ગુરુનો જેના ઉપર અનુગ્રહ થયો તેજ પૂર્ણ થવાનો. અખંડ શાંતિ પણ ગુરુકૃપા વિના સિધ્ધ થતી નથી.
- ગુરુ હૃદયમાંથી વિસ્મૃત થાય તો બધા વાસના રૂપી દૈત્યો સમસ્ત ઇન્દ્રીઓનો કબજો લઈ લે છે.
- ગુરુકૃપા, ભગવતકૃપા, શાસ્ત્રકૃપા અને આત્માકૃપા એમ ચાર પ્રકારની કૃપાઓ છે. આ ચારે વસ્તુઓનો સુમેળ ભગવત પ્રાપ્તિ માટે જરૂરનો છે. અને તે ગુરુ કૃપાથી જ સિદ્ધ થાય છે.
- ગુરુની અનન્ય ભાવથી સેવા કરવી, સર્વસ્વ હૃદયથી ભગવાનને અર્પણ કરવું, ભક્તોનો સંગ કરવો, કથા શ્રવણ કરવામાં શ્રદ્ધા રાખવી, ભગવત ગુણો તથા નામ સંકિર્તન કરવું અને પ્રાણી માત્રમાં શ્રીહરિને જોવાની દ્રષ્ટિ કેળવવી.

- ભગવાનને જોવાની દ્રષ્ટિ ગુરુ જ આપે છે.
- ગુરુ પોતાના શિષ્યને ગુઢ વાત કહી દે છે.
- ગુરુની કૃપા વિના અજ્ઞાન દુર થતું નથી.
- ભગવાન જોડે સંબંધકરાવી ભગવાન મેળવી આપે તે ગુરુ.

સ્વરૂપ ધ્યાન

શ્રીમદ્ ભાગવત 12 માં સ્કંધમાં શ્રી શુકદેવજી પરીક્ષિતને અન્તીમ ઉપદેશ આપે છે કે “હે રાજન ! તમે તમારા હૃદયમાં પ્રભુના સ્વરૂપને ધારણ કરો. પ્રભુના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરનારને પ્રભુ પોતાના સ્વરૂપનું દાન કરે છે. તેથી તમારી આ અન્તીમ અવસ્થામાં પ્રભુના સ્વરૂપનેજ હૃદયમાં ધારણ કરો.” શ્રી ભાગવતના 11 સ્કંધ સંભળાવીને છેવટે પ્રભુના સ્વરૂપને જ હૃદયમાં ધારણ કરવાનો શ્રી શુકદેવજી ઉપદેશ આપી રહ્યા છે, તેથી તેનું એવું સ્વારસ્ય નીકળે કે 11 સ્કંધથી પ્રભુના સ્વરૂપનું માહાત્મ્ય જાણીને પ્રભુના સ્વરૂપને તમે હૃદયમાં ધારણ કરો, તેટલા માટે જ 11 સ્કંધની કથા તમને સંભળાવી છે.

માહાત્મ્ય જાણવાથી મન સર્વત્રથી નીકળીને સુદ્રઢ રીતે અનન્ય ભાવથી પ્રભુના સ્વરૂપમાં લાગે ત્યારે સર્વથી અધિક અને સુદ્રઢ સ્નેહ સેવ્ય સ્વરૂપમાં પ્રકટ થાય છે. આપણે રસાત્મક સાહિત્યનું જે અવલોકન કરીએ છીએ તેનું તાત્પર્ય પણ એ જ છે કે ભોક્તારૂપે આપણા માથે જે સેવ્ય સ્વરૂપ બિરાજી રહ્યું છે તેનું અચિન્ત્ય રસાત્મક માહાત્મ્ય આપણે જાણીએ આ માહાત્મ્ય જાણ્યા પછી સેવ્ય સ્વરૂપમાં આપણને અનન્ય અને સુદ્રઢ પ્રેમ પ્રકટ થાય છે, અને શ્રીશુકદેવજી જેમ પરીક્ષિતને સ્વરૂપને જ હૃદયમાં ધારણ કરવાનો અંતિમ ઉપદેશ આપે છે. તેમ આપણને પણ એમજ સમજાય છે કે, સ્વરૂપના સાક્ષાત્કારમાં સ્વરૂપનું ધ્યાન જ સાધન છે પ્રભુની કૃપાથી આપણને આ પ્રમાણે સમજાતું હોવાથી અને રસાત્મક સાહિત્યના અવલોકનથી આપણા પ્રભુનું

માહાત્મ્ય જાણેલું હોવાથી પ્રભુના સાક્ષાત અનુભવ માટે વારંવાર પ્રભુના સ્વરૂપનું આપણે ધ્યાન કરવાનું હોય છે.

શ્રી વલ્લભકુળની વાણીનો પ્રતાપ

પ્રેષક : શ્રીવાલજીભાઈ ગોબરભાઈ ખુંદ, નવી હળિયાદ

અમરેલી જીલ્લાનું નવિ હળિયાદ ગામ અમરેલીથી 40 કિલોમીટર દુર આવેલું છે. આશરે 2500 (બે હજાર પાંચસો)ની વસ્તી ધરાવતું આ ગામ છે. આ ગામમાં લગભગ બધા લેઉવા પટેલની વસ્તી છે ને ખેતીનું કામ કરે છે.

આશરે 40 વર્ષ પહેલાનો આ પ્રસંગ છે. ભાદરવા મહીનાનો સમય હતો. અમરેલીવાળા ગો. શ્રીપુરુષોત્તમલાલજી (પુ.દાદાશ્રી) પધારવાના હતા. આ માટે ગામના સર્વે વૈષ્ણવ ભાઈઓ તથા બહેનો આજે સવારના 9 વાગ્યે ગામને પાદર આપશ્રીની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. બધા વૈષ્ણવો ધોળ-પદ ગાતાં હતાં, ત્યાં બાવાશ્રી પધાર્યા. સર્વે વૈષ્ણવોએ આનંદથી આપનો જયનાદ બોલાવ્યો અને સામૈયું કર્યું. બાવાશ્રી મુકામે પધાર્યા. બધા વૈષ્ણવોએ ભેટ ધરી ચરણસ્પર્શ કર્યા થોડીવાર પછી એક વૈષ્ણવ આગેવાને પુછ્યું કે, આપ વચનામૃત ક્યારે આપશો ? ત્યારે આપે આજ્ઞા કરી કે હમણાજ વૈષ્ણવોની સભા કરી કાર્યક્રમ ગોઠવો. એટલે ગામના મધ્યમાં જુના દરબાર ગઢમાં વૈષ્ણવોની સભા મળી. આપશ્રી ત્યાં પધાર્યા. આપે ધીર-ગંભીર વાણીમાં વચનામૃત શરૂ કર્યા. થોડીવાર થઈ ત્યાં ગામની સીમમાંથી કોઈ એક ખેડુતે આવીને કહ્યું કે દોડો, સીમમાં ટીડ બહુ આવ્યાં છે, ને બધુ ખાઈ જશે.

એટલે સભામાં ભંગાણ પડવા માંડ્યું ને ઘોંઘાટ થવા લાગ્યો એટલે આપશ્રીએ ગામના આગેવાન શ્રી રૂડાબાપાને પુછ્યું કે શું થયું ? કંઈ નવીન છે ? ત્યારે રૂડાબાપાએ કહ્યું કે સીમમાં ટીડ આવ્યા છે. એટલે બધા સીમમાં જાય છે. ત્યારે આપશ્રીએ પુછ્યું કે તે ટીડ શું કરે ? ત્યારે રૂડાબાપાએ જવાબ આપ્યો કે ગરમીના દિવસોમાં જમીન અંદરથી ટીડ નામનાં જીવડાં ક્યારેક નીકળે ને તે કરોડોની સંખ્યામાં ઉડે છે. જ્યાં બેસે ત્યાં છોડનાં

પાન ખાઈ જાય છે, ને પાકને નુકશાન કરે છે માટે બધા સીમમાં જઈ ખાલી ડબાનો અવાજ કરે એટલે પોતના ખેતર ઉપર તે ટીડ ન બેસે ને દુર ચાલ્યા જાય. ત્યારે આપે કહ્યું કે વૈષ્ણવો, જરા પણ ચિંતા કરશો નહીં. આ ટીડ તમારા ગામની સીમમાં નહીં બેસે, તે આગળ ચાલ્યા જશે. એટલે સર્વ સભા શાંત થઈ અને જેમ થવું હશે તેમ થશે તેમ મનમાં નિશ્ચય કરીને સૌ આપશ્રીનાં વચનામૃત શ્રવણ કરવા લાગ્યા. થોડીવારમાં કાર્યક્રમ પુરો થયો. ત્યાં સીમમાંથી એક ખેડુતે આવીને કહ્યું કે ટીડ આપણા ગામની સીમના એક પણ ખેતરમાં બેઠા નથી. બાજુના ગામની સીમમાં બેઠા છે, ત્યારે સર્વ વૈષ્ણવોએ પુજ્ય દાદાશ્રીની વાણીનો પ્રતાપ જોઈ આનંદથી જયનાદ કર્યો.

ત્યાર પછી ચાલીશ વર્ષે પણ હજુ ક્યારેક ટીડ આવે છે, પણ નવી હળીયાદની સીમમાં બેસતા નથી. તો આપશ્રીએ સદાને માટે ખેડૂતોના મોંઘા મુલ જેવા પાકને રક્ષણ આપીને વલ્લભકુળની વાણીનો પ્રતાપ દેખાડ્યો છે.

ભક્ત મનોરથ

વ્રજમાં જાશું, યમુના નાશું, થાશું આનંદ ઘેલા રે,
શ્રીગોકુલ, મથુરા, વૃંદાવનમાં, રાસ રમે ગિરિધારી રે,
રાસ રમે ગિરિધારી, એની સગે રાધા પ્યારી રે....વ્રજ
શ્રીયમુનાજી તીરે વાલો, મધુરી સી મોરલી બજાવે રે,
મધુરી સી મોરલી બજાવે, ગોપી તન-મન ભાન ભુલાવે રે....વ્રજ
સરખી સૈયર સંગે મળીને, વ્રજ પરિક્રમા કરશું રે,
વ્રજ પરિક્રમા કરશું તો, ભવસાગર પાર ઉતરશું રે...વ્રજ
શ્રીમહાપ્રભુજી કૃપા કરે તો, અખંડ વ્રજમાં વસીયે રે,
અખંડ વ્રજમાં વસીયે બેની, એક પલક ન ખસીયે રે...વ્રજ
શ્રીગોવર્ધનની શુભ તળેટી, વ્રજરજ અડશે અંગે રે,
વ્રજરજ અડશે અંગે તો, રમશું હરિને સંગે રે....વ્રજ

વૃક્ષ – લતા – પશુ – પક્ષી, એ સૌ પ્રીતમના પડછાયા રે,
પ્રીતમના પડછાયા બેની, દૂર થશે જગ માયા રે....વ્રજ
રોગ, ભોગ એક ક્ષણમાં જાશે, હરિની ઝાંખી કરતા રે,
હરિની ઝાંખી કરતા બેની, કુંજ-નિકુંજમાં ફરતા રે....વ્રજ
અષ્ટ પ્રહર આનંદમાં જાશે, હરિના ગુણ ગાતા રે,
હરિના ગુણ ગાતા રેશું, ચરણકમલની છાયાં રે,
વ્રજમાં જાશું, યમુના નાશું, થાશું આનંદ ઘેલા રે.